8.26.I.23

D. DIONYSII CARthuſiani in omnes beati Pauli Epiſtolas Commentaria.

Cui quidem in componendis enarrandiſque ſacrarum literarum libris, (ſi ſingula ſpectes) pari ingenio dexteritatéque vix alter ſucceſsit.

EIVSDEM,

In VII Epiſtolas Canonicas, Acta Apoſtolorum, Apocalypſim, & Hymnos Eccleſiaſticos, non minus piæ quàm eruditæ Enarrationes.

PARISIIS.

Apud Mauricium de Porta.

1539.

8 26 723

INDEX RERVM memorabiliũ ex Commentariis D. Dionyſii Carthuſiani in omnes D. Pauli epiſtolas, ſerie literari

A

AARON typus eorum qui ad dignitates eccleſiaſticas aſſumendi ſunt 118,C.

Abba pater quid notent 78, B.

Abraham quando & cur circunciſionem accepit, & quòd ante eã iuſtus fuerit vt alii multi 10,B.

Abraham quomodo corpus ſuũ emortuum dicit, quum poſt mortem Saræ Cethuram duxerit, ex eáque liberos genuerit 10,G.

Abraham an dubitauerit de promiſſione facta, dicendo, putaſne centenario naſcetur filius &c. 10,G.

Adam quomodo figura Chriſti 12,D.

Adoratio an licita ſit, & quatenus 99,G.

Adiurare quid 97,G.

Adoptionis ſpiritum etiam in veteri teſtamento electi acceperunt, ſed nõ ex lege 17,E.

Adoptionis noſtræ in filios dei ſignum & arra ſpiritus ſ. 74,B.

Aduentus Chriſti cur primum occultus 23,H.

AEmulari multis modis accipitur in ſcripturis 65,F.

Aemulatio quæ 76,A.

Aer pro cœlo vſurpatur 85,B.

Aeternum quid eſt 113,H.

Affectus hic eſt ſermo fidelis, vt quod cõmuniter pro omnibus fecit Chriſtus & pertulit, ſingulariter pro ſe tantum puter illum feciſſe & pertuliſſe, idq; merito ... 2,A.

Agar vxor erat A... antequam eam cognouiſſet, a... dulter fuiſſet 78,F.

Agnus Chriſti quomodo occiſus ab origine mundi 123,D.

Agricultura dei quomodo homo 36,G

Amor primum donum gratuitum in quo omnia dona donantur 11,E.

Amor & timor legis euangeliique differentia 14,D.

Anathema à Chriſto fieri pro fratribus ſuis quomodo exoptauerit Paulus 20,A,B,C,D.

Angeli boni & mali quomodo iudicabuntur in die iudicii 39,E,F.

Angelus dominus etiam frequenter appellatur 73,D.

Angelorum prælatio quomodo euacuabitur in die iudicii 53,G.

Angeli an à principio ſeculi cognouerint myſterium regni cœleſtis, hoc eſt Chriſti incarnationem 80,E,F.

Angeli an omnes foras mittantur 114,F.

Angeli omnes adminiſtratorii ſpiritus eſſe quomodo intelligantur 114,H.

Anima verius eſt vbi amat quàm vbi animat 89,E.

Antichriſto occiſo an omnes futuri ſint boni qui remanebunt 98 G,H.

Antichriſti aduentus quando 100,F.

Antichriſtus quomodo peribit 101,A

Ar... aduentus duplex 101,A

Antichriſtus & eius miniſtri an vera miracula facient 101, B.

Antichriſtus quibus mendaciis & modis mundum decipiet 101,C

Archangeli quare nominati 114,F.

Arra ſpiritus ſ. noſtræ hæreditatis quo modo dicatur 78,B.

Arra & pignus quomodo differant 78,B.

Aſtutus in vtranque partem capitur 63,G.

Auxilium humanum nõ eſſe contemnendum quandiu ordinate & congrue haberi poteſt, quanuis ſemper in domino ſperandum ſit, exemplo Pauli, Dauid, probatur 67,A.

Auaritia quõ idolorũ ſeruitus 83,D.

Auxilii humani virtus etiã à deo omnis dependet 67,A.

Auxilium ad diuinum non prius eſſe recurrendum, niſi cum deficit humanum, exemplo Ezechiæ probatur 67,A.

B

BAPTISMVS ſepulturam & reſurrectionem Chriſti repræſentat 53,C.

Baptiſmum ſuſcipiens obligat ſe ad omnia præcepta euangelica: ſicut circunciſio ad omnia legis præcepta obligabat 57,C.

Baptiſma voti quomodo dicatur 81,E.

Beatitudo animarum ſicut maior erit quàm eſſet naturalis fœlicitas angelorum: ſic erit maior perfectio corporum glorificatorum quam ſit perfectio cœleſtium corporum 54,H.

Beatitudo quid 78, D.

Benedictio, pro dono liberali frequenter accipitur 77,E.

Benignitas quæ 7,C.

Bonus qui dicatur, 11,F.

Bonitas quæ 76,C.

Bonitas & miſericordia dei per hoc maxime commendantur, quia miſeris clementer ſubuenit 115,G.

Brauium quid 89,C.

C

COELI quot 81,G.

Cœlum Empyreum nouiſſimum 81,G.

Cœlum tertium, empyreũ 7,C

Caput Chriſtus omnium electorum etiam angelorum ſecundũ vtranque naturam: caput vero viri, vt homo, mulieris rationibus 47,A.

Caput eccleſiæ Chriſtus quomodo dicatur 78,G.

Caro Chriſti cur velamen appellatur 124,C.

Carnis opera quæ 76,A.

Caſtitas quæ 76,C.

Caſtus & continens quomodo differant 76,C.

Cæremonialia præcepta cur elementa dicantur 73,H.

Cæremonialium obſeruantia tempore nouæ legis erat par peccatum cum idololatria 78,C.

Cæremonialia præcepta cur infirma & egena dicantur 78,C.

Charitatis opera dupliciter conſiderantur 18,A.

Charitatis actus qui potiſſimi 50,B.

Charitas amitti poteſt 50,G,H.

Charitatis præcepta licet duo ſunt obiecti ratione diſtincta, vna tamen eſt charitas qua deus proximúſque diligitur 75,G.

Charitatis longitudo latitudo ſublimitas profundum quæ 81,A.

Charitas virtutũ præſtãtiſſima 94,A

Chirographum peccatorum noſtrorũ quidnam fuit 92,A.

Charitas quomodo præcepti finis 102,D.

Chriſtus ex ſemine Dauid & Mariæ quomodo natus 2,B.

Chriſtus licet ſecũdum carnem factus ſeu natus ſit ex ſemine Dauid atque Maria, non tamen ſimpliciter & abſolute creatus vel creatura dicetur 2,C.

Chriſtus patri natus filius ſecundũ carnem quomodo & cur dicitur 2,C.

Chriſtus factus eſt filius dei, quomodo non dicatur 36,F.

Chriſtus quomodo peccatum de peccato damnauit in carne 16,B,C.

Chriſtum tradidit deus triplici modo 19,D.

Chriſtus eſſe ad dexteram patris dicitur dupliciter 19,D.

Chriſtus an voce an miſeratione pro nobis interpellet 19,E.
Chriſtus cur lapis dicatur 22,D.
Chriſtus quomodo finis legis 22,F.
Chriſti aduētus cur primum occultus fuit 23,H.
Chriſtus paſſus dicitur, vt omnium do minetur propter duo 29,A.
Chriſtus ſapientia & virtus patris quo modo 24,G.
Chriſtus dominus gloriæ quomodo 35,F.
Chriſtus dei quomodo eſſe dicatur 37,F.
Chriſtus Adam quomodo dicatur, itē & nouiſsimus Adam 55,A.
Chriſtus caput omniū electorū etiā angelorum ſecundū vtranq; naturā: caput vero omnis viri, vt homo, mul tis rationibus 47,A.
Chriſtus potentior ad reparandum q̃ ad deſtruendum Adam 53,D.
Chriſtum hominē pater pro nobis tra didit: Chriſtus verbum vt deus ſe-ipſum vt hominem 69,F.
Chriſtus ex ardentiſsima charitate ſa-lutis noſtræ & honoris & obedien-tiæ paternæ ſeipſum tradidit 69,E.
Chriſtus filius quomodo miſſus nobis dicatur 73,H.
Chriſtus quomodo dicatur caput eccle ſiæ 78,G.
Chriſtus eccleſiæ caput ſecundū vtran que naturam triplici ratione 78,G.
Chriſtus caput omnium nō æqualiter, ſed ordine quodam 78,H.
Chriſtus quodammodo patrem & ma trem reliquiſſe videtur vt adhæreret ſponſæ eccleſiæ 84,D.
Chriſtus quomodo imago patris eſt 91,D.
Chriſtus quomodo ſplendor glorię pa tris 113,E.
Chriſtus à primo inſtanti ſuæ conce-ptionis in virgine abſolute prælatus eſt angelis, & omnium creaturarum dominus conſtitutus & quare 113,H.
Chriſtum cur pati decuit pro nobis, & non alium ſubſtituit 115,G.
Chriſtus ſecundum humanitatem vt nos, excepto originali peccato, ex Adam deſcendit 115,G.
Chriſtus quomodo in deum ſperare di catur 115,H.
Chriſtus quomodo fuerit ſacerdos ſe-cundum Melchiſedec, nō autem ſe-cundum Aaron.
Chriſti oratio omnis an abſolute exau dita fuerit 118,E.
Chriſtus quomodo ſine patre & ma-tre fuiſſe dicatur vt Melchiſedec 120,C.
Chriſtus quomodo occiſus ab origine mundi 121,D.
Chriſtus conſummator fidei 127,E.
Circuncifio quid 7,A.
Circuncifio duplex 7,B.
Circuncifio vera quæ 7,C.
Circuncifionem Abraham quādo acce pit & cur 10,A,B.
Clarificatur Chriſtus alio modo in no bis, quàm nos in illo 100,E.
Corporis exercitatio quàm diligentiſſi me exigenda 26,A,B.
Corpus & ſanguis Chriſti licet plura-liter ſacramenta dicuntur, formali-ter tamen ſunt vnum ſacramentum 47,D.
Circuncifionis acceptio, obligatio erat ad omnia quæcunq; legis præcepta implenda 75,C.
Clarificatur nomen Chriſti dupliciter in nobis 100,D.
Cognitiones in die iudicii accuſabunt animas vel defendent non quæ tunc erunt, ſed quæ non ſunt 6,F.
Communicantes indigne interdum repentina vltio ſubſequuta eſt 48,H.
Confeſsio oris, eſt effectus fidei cordis 13,B.
Coniugium ſeu matrimonium magnū ſacramentum, propter ſignificatio-nem coniunctionis Chriſti & Eccle ſiæ 84,D.
Conſcientia bona quæ 102,C.
Conſcientia errans an obliget 29,H.
Contentionis deteſtatio 6,B.
Continentia quæ 76,C.
Cooperatorem dei eſſe, diuinorum eſt diuiniſsimum 36,G.
Corpus mortis quid & vnde 15,G,H.
Corpus Chriſti licet fuerit vera vera-citérque caro, non tamen veraciter caro peccati, ſed ſimilitudinarie 16,B.
Corpus animæ inſtrumentum 26,A.
Corpora impiorum reſurgentium erūt horribiliſsima 55,C.
Creatura pure humana nulla digna erat ſatiſfacere pro hominibus, du-plici de ratione 115,G.
Crucifixorum mors amariſsima 77,E.

D

DAEMONVM Socii qui ſint 46,C.
Dęmones poſt ſinem iudicii ho mines non cruciabunt, ſed vno igne cum reprobis punientur, non tamen æqualiter 53,G.
Dæmones volucres cœli 85,B
In dæmonibus prælatio eſt 85,A.
Decalogus præceptorum ad duo præ-cepta pertinet charitatis 84,F.
Decima decimæ quæ 120,D.
Delibatio quid 24,G.
De omnibus angelorū ordinibus quí-dam ceciderunt 85,A.
Determinate quid petere quatenus à deo poſsimus 18,F,G.
Deus propter ſe omnia fecit 21,G.
Deus eſt cauſa rerum in triplici genere cauſandi 25,G.
Deum in corpore portare quid 40,D.
Deus à creatura multà quantumuis perfectà videri poteſt in hoc ſtatu 51,C.
Deus meus qui vere dicere poſsint 33,B.86.A.
Dies domini, iudicii dies cur dicitur 98,E.G.
Dilectio dei cū ſit inuariabilis & æter-na quomodo ei reconciliari dicimur 11,H.
Diligere dei quid 21,A.
Diligere quid 111,D.
Dilectio noſtra hic imperfecta, an in patria tolletur imperfectio 51,A.
Dilectio primum & maximum donū grauitum 51,D.
Diſciplina Chriſtiana omnis in vera humilitate conſiſtit 87,E.
Diſcretio mater cuſtos & fotrix virtu-tum 36,A.
Diſtributio terræ quando facta 73,C.
Diuitiæ hæreditatis ſeu gloriæ promiſ ſæ quæ 70,E.
Diuitiæ gloriæ dei quæ 92,B.
Dona quæ ſpirituſ. dicuntur, prout dona, ſolum in charitatem & gra-tiam habentibus inueniuntur 91,B.
Dormitio triplex in ſcriptura 98,A

E

ECCLESIAE ſtatus medius eſt in ter ſynagogam & ſtatum pa-triæ 45,H.
Eccleſia [illegible] ilitas multa prouenit hæreticoru[illegible] ccaſione 47,H.
Eccleſiæ cap[illegible] ecundum vtranq; na-turam Chriſtus triplici ratione 78,G.
Eccleſia regnum quomodo dei 91,C.
Eleemoſyna hoſtia deo gratiſsima 90,E.
Elementorum qualis erit innouatio peracto iudicio 18,C.
Elementa cur dicantur præcepta cęre monialia legis 73,H.
Empyreum cœlum quid 67,C.
Epheſii qui 77,D.
Epiſcopi olim qui nunc presbyteri 85,H.
Epiſcopi etymon quod 85,H.
Epiſcopi primum officium, hæreſim extirpare 104,B,C.

Epiſcopatus dignitas laborioſa 104.B
Epiſtolam ad Hebræos Pauli eſſe 1,F.
Eſau Iacob non ſeruiuit, ſed ſeruitus illa in poſteris eorū impleta 21,A.
Euangelium Chriſti eſt, tanquam auctoris: Ioannis vero, Matthæi, Lucæ, Marci, tanquam ſcriptorum: Pauli vero & aliorum, tanquam prædicatorum 6,E.
Euangelicæ legis ſtatus medius eſt inter ſtatum ſynagogæ, ac patriæ 123,F.
Euchariſtiæ ſumendæ dignitas attenditur dupliciter 48,E.
Euchariſtiæ dignitas quanta 48,F.
Euchariſtiæ à ſacramento quanuis interim bonum ſit abſtinere propter propriam imperfectionē & periculi grauitatē: melius tamen eſt quotidie accedere ex feruente amore & familiaritate 48,G.
Euchariſtiæ ad ſumptionem quę requirantur 48,E.
Exaltatio Chriſti multiformis fuit propter paſsionem & obedientiam 87,F.
Exauditionis defectus à deo non eſt ſed ex parte noſtræ indignitatis & culpæ 88,A.
Exemplum & exemplar quid differant 121,H.
Exemplum quid 121,H.
Exemplar quid 121,H.

F

Faciem ad faciem videre quid 51,C.
Famę quāta cura habenda 29,E
Fama non negligenda 63,B.
Faſcinationis varia ſignificatio 72,C.
Faſcinatio quomodo fiat 72,G.
Fermentum dupliciter conſideratur 37,H.
Fidem Chriſtianam non humanæ rationi, ſed increatæ veritati inniti 1,D.
Fidei nomine, actus fidei intelliguntur 4,A.
Fides cum ſit vna, quomodo iuſtitia dei reuelatur ex fide in fidē 4,A.
Fides eadem noui & veteris teſtamenti 9,B.
Fidem ſeu gratiam nullus mereri poteſt 9,F.
Fides omnis meriti principium 9,F.
Fidei tam informis quàm formatæ efficacia 23,B.
Fidem quis ſe habere formatam an vero ſcire poſsit 68,G.
Fides, prima virtus 71,G.
Fides quid 125,B.
Fieri non poſſe, vt dicatur, conſuetudo eſt. quod non fit iuſte 74.E.
Figuratū quàm figura in bonis vt melius eſt, ita in malis peius 45,F.
Figura locum tantum habet in corporalibus rebus 113,E.
Filiatio vna duntaxat in deo 2,C.
Filii ſpirituales patribus ſpiritualibus in neceſſariis theſaurizare debent 68,D.
Finis legis Chriſtus quomodo 22, F.
Fletus duplex 27,B.
Fluere nos & pereffluere quomodo dicimur 114,H.
Fomes peccati quid, & vnde dicatur 15,F,G.
Fomes quomodo lex dicatur 15,G.
Fornicatio quæ 76,A.
Fornicatio duplex 128,A.
Fratres Chriſti quomodo ſum' 115,H.

G

Galatae qui 69,D,
Generationes in Chriſto duæ, vna tamen filiatio 2,C.
Gentiles nō gens quomodo dicantur 23,F.
Gloriæ dominium nulla pura creatura habere poteſt 35,F.
Gloria duplex, glorificans & glorificata 47,D.
Gloria vana quàm graue peccatum 87,C.
Gratia proprie quid 2, E.
In gratia ſe homo eſſe multis rationibus teſtari poteſt 7,F.
Gratia vnitatis & identitatis aſſertionum cauſa ſola 30,D.
Gratia duplex, gratum faciens, & gratis data, earumq́; differentia 49,C.
Gratia gratis data ad quid ordinetur 49,G.
Gratia ſe habet ad liberum arbitrium ſicut ſeſſor ad equum 53,B.
Gratiæ filiis adeptio gloriæ 61,D.
Gratiam dei proprie in vanum recipit qui per eam bene viuēdo vitam ęternam amittit 61,D.
Gratias agēdi deo Chriſtus nobis cauſa eſt 3,B.
Gratia manifeſtationis ſpiritus etiam malis datur interdum 49,D, E.
Gratiarū actio quàm vtilis & neceſſaria 94,F.
Gratiarum actiones quæ 193,C.

H

Haereticorum occaſione multiplex vtilitas eccleſiæ prouenit 47,H.
Hæbræi vnde dicti 6,G.
Hircus & vitulus præfigurarunt pro noſtris peccatis Chriſtum oblatum, & ſimilitudine carnis peccati indutū 128,E.
Homo dicitur omnis creatura 18, A.
Hominis nomine quid intelligatur in ſcriptura 36,F.
Homo quomodo agricultura dei 36,F.
Homo templum dei dicitur duplici ratione 37,D.
Hominum triplex differentia quātum ad actus & habitus animę rationalis 49,C.
Hominis optimum eſt, eſſe ſecundum rationem 75,G.
Honorare parentes quomodo debeamus 84,E.
Humanitas Chriſti cur velamen appelletur 124,B.
Humanitas Chriſti non eſt melior natura angelica ſecundum ſua eſſentialia, ſed per dona gratiæ 112,H.
Humanitas Chriſti, noſtram in Adam imperfectā reparare debuit 115,G.

I

Iacobus minor cur dictus 53,A.
Iacobo apoſtolo etiā Chriſtus poſt reſurrectionem apparuit 52,H.
Iacobus frater domini cur dictus 70,D.
Iacobus cum fuerit primum fidelium Iudæorum Epiſcous, cur non potius ipſe quàm Petrus ordinatus ſit Iudæorum Apoſtolus 71,B.
Idioma vnum erit in reſurrectione omnium electorum, ſicut fuit ab initio creationis 50,H.
Idololatria omnis peccati origo 4,F.
Idolum quomodo nihil eſt 42,H.
Idolum nihil eſſe 46,B,C.
Ignis purgatorius quos purgabit 37,C.
Ignis quiſnam ſit qui probabit opera hominum 37,C.
Ignominia quæ 4,H.
Imago dei in homine quomodo attenditur 47,C.
Imago patris quomodo Chriſtus 91,D.
Imago dei Chriſtus quomodo 113, E.
Imago alicuius in alio dupliciter dicitur 91,D.
Immortalitas reproborum qualiſnam futura 55,D.
Immunditia quæ 76,A.
Impii quòd reſurgent non erit merito Chriſti, ſed diuina eius virtute 53,E.
Impudicitia quæ 76,A.
In charitate ſtās homo meretur vitam æternam de condigno 18,A.
Incarnatio ſpiritui ſanct. cur attribuitur 2,E.
Incarnatio ſummæ pietatis opus 2,B.
Incarnationē Chriſti an angeli ab initio ſeculi cognouerint 80,F.
Incarnatio verbi, finis ad quem omnia angelorum miniſteria ordinantur 80,F.

Incontinentiæ malum eſt, ſi vir vxorē cognoſcat vltra neceſsitatem procreationis reddendíque debitum. 40,F.
Indurat quomodo deus aliquem 21,D
Indurationis directa & effectiua cauſa non eſt deus, ſicut eſt directa & effectiua inſtificationis 21,E.
Infidelium actio quęlibet an peccatum ſit 29,H.
Intellectus vt eſt donū ſpiritus ſancti, definitio 91,B.
Interpellet Chriſtus pro nobis an voce an miſeratone 19,E.
Inuidia charitatis aduerſaria, & mors animę 79,F.
Ira quæ 26,A.93,G.
Iræ acceptio varia 82,F.
Ira dupliciter metas rationes excedit. 82,G.
Iraſci qnatenus liceat 82,F.
Iſaac eccleſiæ typus, vt yſmael typus ſynagogæ 75, A.
Iſmael ſynagogæ, vt Iſaac eccleſiæ typus 75, A.
Iſraelitarum appellatio vnde 6,G.
Iudęorum ſtatus excellentia 6,F.G.
Iudęi tribus nominibus appellati 6,G
Iudæi capſarii noſtri 21,A.
Iudæi an Chriſtum vere cognouerint 23,G,H.
Iudęi per legem ſaluari non potuerunt niſi in fide aduentus Chriſti 7,F.
Iudicat homo dupliciter de aliqua re 36,B.
Iudicium quatenus licitum 5,G.
Iudicare de altero quàm ſit periculoſum 5,D.
Iudicium vt ſit actus iuſtitiæ, tria requirit 5,D.
Iudicium duplex, diſcretionis, & remunerationis 5,E.
Iudicium vitare in duobus omnino debemus: quum ignoramus quo animo aliquid fiat, & qualis futurus ſit qui iudicandus eſt 5,E.
Iudicium ſecundum veritatem, ſolius eſſe dei 5,F.
Iudicium habere contra fratrem quatenus peccatum eſt 39,H.
Iudicium habere contra fratrem peccatum eſt 39,G.
Iudicio repetere omnia nō ſemper expedit quadruplici ratione 40,A.
Iudicium nouiſsimum, cur dies domini potiſſ. dicatur 98,E.G.
Iurare qnatenus liceat 3,C.
Iuratio quatenus licita 19,H.
Iuratio debite circunſtantionata virtus eſt quæ latria dicitur 70,D.
Iuſtitia dei quæ in nobis reuelatur, tripliciter intelligi poteſt 3,H.
Iuſtitia dei dupliciter cōſideratur 22,F
Iuſtitia dei hoc maxime cōmendatur, quòd peccata inulta nō ſinit 115,G.
Iuſtus quomodo ex fide viuat 4,A.
Iuſtus qui dicatu 12,F,

L

Lactis nomine quid ſignificatur. 36,D.
Latitudo charitatis quæ 81,A.
Leuitę decimas ſacerdotibus dare tenebantur 102,D.
Legalia & cærimonialia licet ſtatim poſt Chriſti paſsionem mortua fuerint, non tamen mortifera 28,E
Lex vetus, lex factorum 9, A.
Lex vetus quomodo lege euangelicâ perficitur, non vero deſtruitur. 9,C.
Lex quomodo peccatum abundare fecit 12,G.
Lex quomodo cognitio peccati 14,G.
Lex vetus, lex timoris 14,D.
Lex vnde dicatur 15,F.
Lex ſcripta quid 15, F.
Lex ſcripta quatenus legi diuinę cōcordet 15,F.
Lex membrorum atque peccati quæ 15,F,G.
Legi peccati ſeruire, quid 15,H.
Lex peccati & mortis quæ 16,A.
Lex euangelica, lex fidei 9,A.
Lex euangelica, lex ſpiritus 16, A.
Lex euangelica, lex vitæ 16, A.
Linguarum in patria cœleſti vtrū erit vſus & vocalitas 50,H.
Lex Moyſi, cur lex literæ 59,A.
Lex literæ quomodo occidit 59,A.
Lex Chriſti virtute ſacramentorū ſuorum gratiam confert, ſicq́ue iuſtificat, non lex moyſi 71,H.
Lex ſcripta quando data 73, B.
Legis vtilitas 73,D.
Lex data Moyſi non vnius angeli miniſterio, ſed multorum 73,D.
Lex, peccati cognitio directè: ſed peccati augmentatio indirectè, & quare 73, E.
Lex quomodo pædagogus 73,F.
Lex iuſtis poſita nō eſſe quomodo intelligatur 102,E,F.
Lux etiá quo ad pręcepta moralia non adduxit ad perfectionem 21,A.
Liber vitæ, qui 88, G.
Liber vitę in deo metaphorice dicitur, 89,G.
Liberatio animæ à corpore dupliciter intelligenda 15,H.
Liberationem animæ à corpore facit deus, effectiue: gratia dei, formaliter Chriſtus homo meritorie 15, G.
Liberæ & non ancillę filii quinam ſint 75,B.
Liberum arbitrium indiget non ſolum habitu gratiæ & dilectionis diuinæ ſed etiam actuali motione ſpiritus ſancti nos excitantis 58,H.
Linguarum donum quantumuis ſublime ſine charitate nihil prodeſt 50, F.
Linguarum donum quomodo ceſſaturum intelligatur 59,H.
Longanimitas quæ 76,C.
Longitudo charitatis quæ 81,H.
Ludus Iſaac cum Iſmaele quid deſignet 75, A.
Luxuria nomen commune ad cæteras ſpecies libidinis 76, A.

M

MANIFESTATIO ſpiritus, quęnam gratia, quod ve donum 49,E.
Manſuetudo quæ 76,C.
Manuum leuatio ad ſuperna quàm vtilis & efficax 63,G.
Maranatha quid 56,B.
Materiam primam in omnibus corporibus eſſe eiuſdem rationis 54,G.
Matrimonii bona tria 49,G.
Matrimonii definitio 41,A.
Matrimonium ſeu coniugium magnū ſacramentum propter ſignificationem coniunctionis Chriſti & eccleſiæ 84,D.
Melchiſedec quiſnam fuerit 120, A
Salem quid 120,A.
Melchiſedec interpretatio 120, B.
Melchiſedec nō eſſe potuiſſe Sem probatur contra Iudæos 120,C.
Melchiſedec quomodo ſine patre & matre fuiſſe dicatur 120,C.
Melchiſedec in ſacerdotio nemo ſucceſsit, ſic & Chriſto 120,C, D.
Merces & præmium quomodo ſecundum laborem dabuntur 36,F,G.
Meritorii operis non ſolum cōſummatio à deo eſt, ſed & inchoatio, contra Pelagium 58,H.
Miſericordiarum pater deus quomodo dicatur, cum miſericordia eius vna ſit & ſimplex 56, F.
Miſericordia dei in quo maxime commendatur 115,G.
Miſit filium ſuum pater, quomodo intelligatur 73, H.
Miſsio filii dei duplex 74,A,78,A.
Miſsio duplex angelis 114, H.
Miſsio duplex in Chriſto ſeu ſpiritu ſancto 114,H.
Modeſtia quæ 76,C.
Moyſes mediator, per cuius manum data lex 73,D.
Moralia cum verſentur circa particularia, mutabilia ſunt, loco tempore cauſa &c.69, E.
Mors ex culpa nō ex natura eſt ſequuta 12, A.
Mortunm eſſe peccato quid 13, A
Mortuorū primitiæ Chriſtus 53,D,B
Mortem optare an liceat homini pro-

pter aduerſitatum acerbitatem & magnitudinem 57,B.
Mors Chriſti patri masime placuit ex parte patientis, non inferentis 83,C.
Mortem proximorum aliquando flere debemus & poſſumus quadruplici ratione 98,A.
Mortem cum deus non fecerit, quomodo mortis & vitæ imperium habet 116,A.
Moyſes cur AEgyptum relinquens in terram Madiam fugerit 126,F.
Motus primi non ſunt in ratione peccati 77,H.
Mulieres magis ad comam nutriendã quàm viri, diſpoſitæ ſunt 47,G.
Mulieres cur velatæ 47,B.
Mulieris nomine q̃cũque fœminei ſex⁹ perſona appellatur bebræis 74,A.
Mulieris ſubiectio ſub viro non eſt in omnibus ſimilis ſubiectioni ancillæ 84,A.
Mundus carcer atque exilium electorum 80,A.
Mundi varia acceptio 85,B.

N

NATIVITATES in Chriſto duæ, vna tamen duntaxat filiatio 2,C.
Natiuitas noſtra quoq; ex deo eſt vt Chriſto, ſed diſformiter, per adoptionẽ ſcilicet non per naturã vt ipſe ſolus & vnus 115,G, H.
Natura humana ſe habet ad verbum ſicut veſtis ad hominem 87,E.
Nazareis cur comatis eſſe licuit 47, G.
Neronis perſequutio & aliorum ſimilium, antichriſti perſequutionis figura 100, H.
Nominis boni cura habenda 29, E.
Notum dei & ignotum quid 4,C.
Nouacii diaconi error 119,D.
Nuptiæ ſpontaneæ eſſe debent 42, F.

O

OBSECRATIO quid 22,E.90,A
Obſecrationes, orationes poſtulatiões, gratiarũ actiones quomodo inter ſe diſtinguantur 103,C.
Odire dei quid 21,A.
Oleo quo Chriſtus inunctus eſt 114,D.
Omnipotentiæ dei non derogat, quòd peccare non poſsit & ſeipſum denegare & huiuſmodi alia 108,G.
Operari deus omnia in omnibus quomodo intelligendus 49,D.
Originalis iuſtitia quæ eiusque vis 15,G.
Oratio quid 18,G.19,E.
Oratio locũ non esigit quomõ 33, A.
Orationis ſpecies quatuor 90,A.
Orationes obſecrationes poſtulatiões, gratiarum actiones quę & quomodo inter ſe diſtinguantur 183,C.
Oratio Chriſti omnis an exaudita fuerit 118,E.
Ordo duplex generationis & naturæ 55, A.
Ordn in omnibus rebus optimũ 51,G.
Originale peccatum quomodo in omnes pertranſit 12, B.
Originalis iuſtitia non ſolum Adę ſed & toti poſteritati data 12,B.

P

PAEDAOOGVS quis 73,F.
Parce metere qui parce ſeminat, quid ſit 68,B,C.
Parẽtes tenẽtur filiis ĩ trib⁹ 84,F
Paſsio Chriſti inſtrumẽtum & effectus noſtræ ſaluationis 8,G.
Paſsio Chriſti quomõ fortius agit impleta quàm implenda egerit 16, D.
Paſsionum Chriſti qui deſunt quomodo ea implemus 91,H.
Patres vet. legis cum per fidem, gratiã dei, virtute paſsionis Chriſti & merito liberarentur, cur in lymbum deſcenderunt inferni 16, D.
Pater deus qnomodo Chriſti caput dicatur 47,B.
Patri quomodo Chriſt⁹ eos tradit qui patris ſunt 53,F.
Patres antiquitus morituri filiis definitum tempus tutelæ præſcribebant 73,H.
Patientia quatenus deo competit 5,G.
Patientiæ definitio 124,H.
Patiẽtia Chriſtiano potiſsimum neceſſaria & quare 124,H.
Pauli epiſtolas præ cæteris ſcripturis, tribus potiſsimum eminere 1,E.
Paulus cur poſt euangelia legem ſatis perficientia epiſtolas ſcripſerit 1,F.
Paulus cur XIIII numero ſcripſerit epiſtolas 1,F.
Pauli eſſe epiſtolam ad Hebræos 1,F.
Pauli epiſtola ad Rom. cur ordine prima, cum tamen tempore non ſit 1,G.
Paulus binominis 1,G.
Pauli in epiſtolis habet elephas vbi ſũmergatur 9.H
Paulus an in Hiſpania prædicauerit 31,E.
Paulus quatenus minimus apoſtolorũ 53,A.
Paulus eorum quæ in raptu vidit omninm memor poſt nõ fuit 67,E.
Panlus an vere an ſimulatorie Petrum reprehenderit 71,D.E.F.
Paulus quomodo gentibus miſſus dicatur 71,A.
Paulus apoſtolus an bis raptus fuerit 72,E.
Peccatum idem peccatum & cauſa peccati, culpa & pœna culpæ 4,G.
Peccatum quid 6,C.
Peccatum quid 7,G.H.
Peccata quædam in ſe amara & pœnalia, eoque melins ſuperantur colluctando & reſiſtendo: quædam in ſe delectabilia, quæ melius vincuntur fugiendo quàm colluctando 40,C.
Peccare quomodo quis dicatur ſine lege 6,C.
Peccare poſt prohibitionem grauius quàm ante 73,E.
Pelagii error, Meritoriis operis inchoationem à nobis, conſummationem à deo eſſe 58, H.
Penula quid 110,H.
Perfectionem dei maxime ſpectat miſericordia & iuſtitia 21,G.
Perſona diuina dicitur eſſe alicuius dupliciter 11,F.
Petitio quæ 90,A.
Petrus quomodo miſſus ad Iudæos dicitur 71,A.
Pharaonem quomodo dicitur deus excitaſſe in quo virtutem ſuam oſtenderet 21,C.
Philippenſes qui 85,G.
Philoſophi qnidam non dignabãtur à ſuis diſcipulis aliquid temporale exigere, ne viderentur ſcientiam ſenſibilibus rebus comparare 44,A.
Pignus arra differunt 78,B.
Placere nobis quàm aliennm eſſe à nobis debeat 30,
Poſtulatio quæ 90,A.103,C.
Præcepta veteris teſt. triplicia 9,A.
Præceptorum intentio quę 15,F.
Præcepta moralia dupliciter determinantur 15,F.
Præcepta veteris legis tot fuiſſe quot oſſa in corpore humano 79,B.
Prædeſtinatio quid 2,D.
Prædeſtinare quid 21,G.
Prædeſtinatum eſſe Chriſto competit ſecundum quod homo 2,F.
Prædeſtinationis noſtræ certitudinem quomodo teſtari poſſumus 17,F.
Prælati ſubditos ſuos fratrum loco & habere & vocare debent exemplo Panli 57,A.
Prælatio tandiu durabit q̃diu mundus etiam durabit 53,G.
Primogeniti in lege naturæ erant ſacerdotes & ſpeciales veſtes habebant quibus ſacerdotii tempore vtebãtur 128,B.C.
Primogenituræ, & dignitas ſacerdotij ſpirituale ſunt bonum: ideo Eſau in vendendo incidi in ſymoniam 128,C.

principatum omnem quando & quem Chriſtus euacuabit 55,G.
Profundum charitatis quum 81,A.
Promiſsio Abrahæ facta diu præceſsit legiſlationem 73,B.
Promiſsio Abrahę quando facta 73,B
Prophetę omnes non ſunt loquuti niſi ſuper dies Meſsiæ a,B.
Prophetare varie accipitur 51,E.
Prophetarum ſpiritus quomodo prophetis ſubiecti 51,E.
Prophetia donum digni⁹ dono linguarum tripliciter 81,E.
Prophetæ qui dicantur 81,H.
Propitiatorium quid 12 a,E.
Proprium ſuum nomen non exprimere cum de ſeipſo aliquid magnificum aſſerunt,conſuetudo eſt ſanctus viris 67,B,C.
Prouidentiæ excellentia a,D.
Prouidẽtia diuina ſe ad minima etiam extendit 43,H.
P[illegible] de morte poſſimus & debemus aliquando triſtari ac flere 98,
Prudentia ſpiritualis quæ 16,F.

Q

Q VIEVISSE deus quomodo intelligatur poſt creationẽ rerum omnium 117,C.

R

R APTVS Pauli duplex & quando contigerint 67,C,E.
Ratio aberrãs an obliget 29,H.
Reconciliari deo per Chriſtum quomodo dicimur,cum eius dilectio inuariabilis ſit & æterna 11,H.
Regnum quod Chriſtus patri tradet in iudicio 53,E.
Regnum Chriſtus quomodo deo patri tradet 53,F.
Reprobare quid 21,G.
Reprobatio diuina non eſt cauſa culpę ſed pœne propter culpam 21,D.
Reſurrexit Chriſtus cur & quomodo potiſſ. propter iuſtificationem no-[illegible]
Reſurrectionis Chriſti non tota eſt ratio iuſtificatio noſtra, ſed alia quoq; multa 11, A.
Reſurgentium Chriſtus veræ primitię & quomodo 53,D,E.
Reſurrectio prior & poſterior dignitatem reſpicit non tempus 53,E.
Reſurgent omnes in ſuo gradu & ordine ſecundum exigentiam meritorum ſuorum 53,E.
Reſurrectio impiorum non erit merito Chriſti, ſed diuina eius virtute 53,E.
Reſurrectio momentanea erit 53, E.
Reſurrectio non conuenit niſi ei quod cecidit 55,G.
Reſurrectionis prioritas ſeu poſteriori[illegible] in-telligenda 78,D,E.
Reſurrectio mortuorum quomodo in ictu oculi & inſtantanea erit 98, D.
Retributio hæreditatis quæ 94,D.
Reuelatio quid proprie 67,B.
Reuelatio & viſio pro eodem ſumuntur, interdum diſtinguuntur 67, B.
Rixa quæ 76,A.

S

S ACERDOTES angeli dicuntur 47,G,D.
Sacerdotii Chriſti & Aaron differentia 118, D.
Sacerdotes veteris legis ſine iureiurando vllo inſtituebantur 121,B.
Ad ſacramenti Euchariſtię ſumptionẽ quæ requirantur 48,E.
Sacramenta legalia quid potuerint. 16,B.
Sacrificio in omni,quatuor eſſe conſideranda 48,E.
Sacrificia legis pro peccatis oblata,peccata dicebantur 16,C.
Sacrificia legis veteris propter inſufficientiam iterabantur·Chriſti vero ſemel ſufficit in perpetuum 121,D.
Sacramenta nouæ legis veram habent imaginem & ſimilitudinem bonorũ cœleſtium,& quare 123, F.
Sadducæi qui & eorum origo 44, F.
Salem cur offerri iuſſum in omni oblatione 26, A.
Saluatus nemo vnquam niſi per fidem & gratiam Chriſti 16,D.
Salus aliter applicatur hominibus poſt paſsionem,& aliter ante 16, D.
Samaritani qui 44,F.
Sancti quomodo peregrini ſunt & aduenæ 80,A.
Sapientia vt eſt donũ ſpirituſſ.ſine charitate eſſe non poteſt 49,E.
Sapientiæ vt eſt donum ſpirituſſ. definitio 91,B.
Sapientia dei cum in ſe vna & ſimplicisſima ſit, cur multiformis dicitur, 80, E.
Sapientia,vt eſt cogniti[illegible] di, in impiis etiam eſſe poteſt: ſecus prout eſt ex donis ſeptem ſpirituſſ. 49,E.
Sapientia quomodo multiformis dicatur 80,E.
Satanę quomodo tradidit Hymenęum & alios apoſtolos 103,A.
Scandalum duplex 29,C.
Scandalum phariſæorum quod 29, D
Scientia quomodo inflat 42,G.
Scientia vt ſit cognitio diuinorum,etiã in impiis eſſe poteſt: ſecus prout eſt è ſeptem donis ſpiritus ſancti 40,E
Scientia vt eſt donum ſpiritus ſancti ſine charitate haberi non poteſt, 49,E.
Scientia vt eſt donum ſpirituſſ. definitio 61,B.
Scientia quomodo deſtruetur 50,H.
Sciendi modus quis optimus 42, G.
Seculi acceptio varia 81,C.
Secularia tempora quæ 110,E.
Sedere & ſtare dominus quomodo & quando intelligatur 111,G.
Seruitus vnde inflicta, & quare patienter ferenda 84, G.
Synagoga figura eccleſiæ 45,H.
Solicitudo duplex 42,C.90,A.
Socratis opinio,non debere nos à deo aliquid determinate poſtulare, 18,F.
Somnus quadruplex in ſcriptura, 98,A.
Spes in deũ an in Chriſto fuit, & quænam 115,H.
Spiritus timoris & adoptionis vnus & idem quomodo 14,D.
Spiritus ſanctus eſſe deus verus dupliciter probatur 36,H.
Spiritus ſanctus in ſe vnus & ſimplex, quanuis in donis ſit multiplex. 49,E.
Spirit⁹ manifeſtatio,quæ gratia quodue donum 49,E.
Spiritus prophetarum quomodo prophetis ſubiecti, & quinam ij ſunt, 52, E.
Spiritus ſanct⁹ arra & ſignum adoptionis noſtræ in filios dei 74,B.
Spiritus acceptio varia 76,A.
Spiritus opera, cur fructus rite dicãtur & gaudium 76,B.
Spiritus fructus duodecim eorumq́ue diſtinctiones 76, C.
Spiritus ſanctus quando mitti dicatur 78,A.
Spirituſſ. pignus hęreditatis noſtrę cur vocatur 78,A,B.
Spirituſſ.potius arra quàm pignus dicẽdus,& quare 68,B.
Stadium quid & eius inſtitutio 44,G
Stare & ſedere dominus quomodo & quando intelligatur 113,G.
Stimulus carnis quid 67,G.
Sublimitas charitatis quæ 81, A.
Superbia, cum cætera vitia ſunt in imis, in ſpirituali excellentia virtuo-[illegible]
Suſcitatio Chriſti actiua cuilibet diuinæ perſonę attribui poteſt 10,H.

T

T EMPLVM dei quid 39,H.
Templum dei homo dicitur dupliciratione 37,D.
Templa quomodo rationi con-

gruant 33, A.
Tentatio paſsiua non fugienda, imò in ſe virtus 46, A.
Tentatio quæ peccatum, & quæ non 67, H.
Tertium cœlum quod 67, C.
Teſtamentum nouum per Chriſti paſſionem confirmatum 123, A.
Thuribulum quid 122, E.
Timor & amor legis euangeliiq́; differentia 14, D.
Traditio impiorum in deſideria cordis eorum pœna eſt grauiſsima 4, G.
Tributum 28, H.
Tuba nouiſſima quę intelligatur 55, D
Tubæ vſus apud Iudæos 98, C.

V

VECTIGAL 28, H.
Velamen ſubiectionis ſignum 47, B.
Velationis mulier cauſa 47, A.
Venialia ſingula etſi vitare poſsimus non tamen omnia, propter fomitis corruptionẽ & nimiam noſtram fragilitatem 46, A.
Verbi acceptio varia in ſcripturis ſacris 113, F.
Victoria Chriſtiana omnis eſt in vera humilitate 87, E.
Videre deum facie ad faciẽ, & per ſpeciem quid 51, C.
Videri à creatura quantumuis perfecta deus non poteſt 51, C.
Vir cur poti⁹ gloria & imago dei quàm mulier 47, D.
Viro comam habere vetabatur 47, F.
Virtus in infirmitate quomodo perficitur 67, H.
Virtutis ſignũ, delectatio operis 89, G
Viſio & reuelatin pro eodem ſumuntur interdum diſtinguũtur 67, B.
Viſio quid propriè 67, B.
Viſionum genera varia 113, C.
Vitam animæ non pœnitus in corpore innaturalem eſſe & veluti in carcere, vt quidam dixerunt 88, D.
Viuere deo quid 13, F.
Viuere quid ſit 72, A.
Viuere Chriſtum in nobis quid 72, A
Vltiones deus interdum facit repentinas vt commẽdetur nobis diuina miſericordia 48, H.
Vnitatem & identitatem recte ſentiendi adinuicem cauſat lumen gratiæ. 30, D.
Vocatio duplex, prędeſtinatinnis & iuſtificationis 123, A.
Vocatur quis ad dignitatem qui iuſte eligitur 118, C.
Voluntatem dei in nobis quomodo cognoſcere poſsimus 26, C.
Volũtas dei dupliciter accipitur 26, C
Voluntas antecedens quæ 103, E.
Vnluntas conſequens quæ 103, E.
Vt particulæ vſus varius 5, A.
Vt particulæ vſus 7, E.

FINIS

A # D. Dionyſij Carthuſiani in omnes beati Pauli epiſtolas enarratio. PROOEMIVM.

AVDITE ME, QVONIAM DE
Rebus magnis loquuturus ſum: & aperientur labia mea vt recta prædi- Prouer.8.
cent. Iuſti ſunt oēs ſermones mei. Deus ſublimis & benedictus, qui om- Pſal.103.
nia in ſapientia fecit, qui dixit de tenebris lumē ſplendeſcere, qui ad ſui- 1. Cnr.4.
ipſius ſimilitudinem atq; imaginē condidit genus humanū propter adi- Geneſ. 1.
piſcendam vitam æternā, quę conſiſtit in hoc, vt cognoſcamus verū deū, Ioban.17.
& quem miſit Ieſum Chriſtum, ordinatiſsimo quodā proceſſu & conue-
nictiſsimo mō reduxit perditū hominum genus, ad felicitatem amiſſam. Heb. 5.
Primo quippe, ab exordio mundi, multifariè multiſq; modis loquutus eſt Galat. 4.
B hominibus per prophetas & patriarchas. At vbi venit plenitudo tēporis, Iohan. 3.
miſit (ſicut promiſit) vnigenitum filiū ſuum, vt ſaluaretur mūdus per ip Act.3.
ſum. In quo quū conſummata fuiſſent omnia, quæ de eo prænūtiata erāt Luc. 1.
per os ſanctorū, qui à ſeculo ſunt, prophetarū eius: paucis elapſis diebus miſit electis & veris iſraelitis, ſanctis Iohan.5.
apoſtolis, alijs quoq; quibuſdā primitiuæ eccleſię perſonis, paracletū ſpiritum ſanctū, qui corda eorū omniū Roma. 8.
veritatum notitia, omniū gratiarum decore, omniūq; virtutū ſanctitate impleuit. Ipſi nempe primitias ſpūs Iohan. 8.
receperunt, quemadmodū Chriſtus paſsioni iam proximus ſpopōdiſſe deſcribitur, Paracletus ſpūs ſanctus, Iohan.3.
quem mittet pater in nomine meo, ille vos docebit omnia. Inſuper reparator, ſaluator & medicus perditorū, Matth. 9.
agnus dei qui tollit piacula mundi, qui venit quærere & ſaluare quod perīt, demonſtrare volens cunctis ho Lucæ.19.
minibus artis ſuæ induſtriam, pietatis ſuæ liberalitatē, & operationis ſuæ potentiā: quendam languidiſsimū, Act. 8.
impijſsimūq; curare aggreſſus eſt. Qui quum vaſtaſſet eccleſiam, viros & fœminas trahens ad mortem, & Act. 9.
demum ad aliam vrbem tranſiret, vt in ea omnes Chriſtianos caperet, & ad principes ſacerdotum deduce- 1.Tim. 1.
ret: in ipſo itinere immenſa dei miſericordia admonitus eſt atque correctus, & tanta mox ſapientia illuſtra-
tur, tanta gratia decoratur, tanta donorum ſpiritus ſancti plenitudine perfunditur, vt de ipſo author & fons
gratiæ proteſtetur, Vas electionis eſt mihi iſte. Vnde & ipſe gratias referens deo, Fui (inquit) blaſphemus &
C contumelioſus: ſed ideo miſericordiam conſequutus ſum, vt in me primo oſtenderet Chriſtus virtutem ſuā
& omnem patientiam, ad informationem credentium. Itaq; propter profunditatem & excellentiam epiſto- Prou.8.
larum Pauli, merito in eius perſona dicitur, quod modo pro themate eſt aſſumptum, Audite me, quoniā de
rebus magnis loquuturus ſum, &c. In quibus vtiq; verbis primo monemur ad ſolicitā aduertentiam ſcriptu
rarum ſancti apoſtoli. Deinde ratio huius admonitionis annectitur, quoniam de ſublimibus rebus tractatur.
Quàm enim ſublimia ſint, de quibus in libro epiſtolarum apoſtoli agitur, in proceſſu clarebit. Præterea ne
putemus hanc ſublimitatem eſſe verbalem ac friuolam, ſubditur, Et aperiētur labia mea, vt recta pręđicent. 2.Tim. 2.

DE VERITATE, firmitate, ac certitudine Chriſtianæ ſapientiæ. ARTIC. I.

SCIO hominem in Chriſto raptum vſque ad tertium cœlum, & ſcio quoniā raptus eſt in paradiſum,
& audiuit arcana verba, quæ non licet homini loqui. Hæc de ſeipſo aſſerit ſanctus atque diuinus apoſto 1.Cor.12.
lus. Sed dicet ei aliquis, Tu de teipſo teſtimonium perhibes: teſtimonium tuū non eſt verum. Ad quod
reſpondere poteſt apoſtolus verbis ſaluatoris, dicentis, Et ſi ego teſtimonium perhibeo de meipſo, teſti Iohan. 8.
monium meū verum eſt, quia nō ſum ſolus, ſed ego, & qui miſit me Chriſtus. Denique ipſe teſtimoniū per
hibet de me, quoniā opera quæ dedit mihi, teſtantur me verū eſſe famulū dei. De his enim operibus miracu
loſis ſcribit apoſtolus his quibus mentiri nō potuit, puta Corinthiis, in quorū conſpectu patrata ſunt, Signa
(inquit) apoſtolatus mei facta ſunt ſuper vos, in omni patientia, in ſignis & prodigiis & virtutibus. Itemq;
Prædicatio mea fuit nō in perſuaſibilibus humanæ ſapientiæ verbis, ſed in oſtēſione ſpūs & virtutis: vt fides 2.Cor. 12.
D veſtra non ſit in ſapientia hominū, ſed in virtute dei. Hæc ſunt Chriſtianæ fidei ſupernaturalia argumenta, 1.Cor. 2.
de quibus alibi ait apoſtolus, Quomō effugiemus, ſi tantā neglexerimus ſalutem, quæ in os confirmata eſt,
conteſtante deo ſignis portentis, & virtutibus, & ſpūs ſancti diſtributionibus? Quæ autē fuerint magnalia
iſta apoſtoli opera, in actibus apoſtolorū plenius edocetur. Deniq; teſtimoniū perhibet Paulo Chriſtus, qui Heb. 2.
ait, Vas electionis eſt mihi iſte. Sed & princeps apoſtolorū in fine ſecundæ ſuæ canonicæ glorioſum teſtimo 2.Cor.2.
nium perhibet Paulo, Chariſsimus (inquiens) frater noſter Paulus, ſecundū datam ſibi ſapientiā ſcripſit vo Act. 2.
bis in epiſtolis, in quibus ſunt quædā difficilia intellectu. Lucas quoq; Euangeliſta, quid proteſtetur de Pau 5. 6.
lo in actibus apoſtolorū recolitur. Proinde ipſa tam ſubitanea Pauli cōuerſio, nōne euidentiſsimum ſignum Act.9.
eſt veritatis ſuæ doctrinæ? Ex crudeliſsimo perſequutore mutatus eſt repente in fideliſsimū prædicatorem, 2. Pet.3.
& in omni catholicæ fidei theoria, omniūq; linguarū notitia, imò in omni ſanctitate & iuſtitia copioſiſsime Act.8.9.
adimpletus eſt intra triduum quo erat non videns, nec veſcens, nec cum homine loquens. Vnde conſtat ve- 13.14.15.
riſsimum eſſe, quod ipſe ait ad Galatas, Notū vobis facio Euangeliū quod euangelizatum eſt à me, quia nō 16.17.
eſt ſecundum hominem. Neq; enim ego ab homine accepi illud, neque didici: ſed per reuelationē Ieſu Chri Galat. 1.
ſti. Hinc ergo firmiſsime credimus ſancto apoſtolo de ſemetipſo teſtanti, ꝙ raptus ſit in tertium cœlum, au 2.Cor.12
dieritque in contemplatione illa extatica verba arcana. ¶ Ex quo innoteſcit fidem Chriſtianam non huma Colo. 2.
næ rationi, ſed increatæ veritati inniti, & in diuino ac ſupernaturali lumine ſtabiliri. Propter quod tanta eſt 1.Tim. 5.
certitudo & firmitas eius, vt nec angelo credendum eſſet, ſi quippiam contra eam proferret. Ideo nāque ait Mar. vlt.

Marci.6. apoſtolus, Licet angelus de cœlo euangelizet vobis præter id quod audiſtis, anathema ſit. Imò quàm cer- E
tum eſt, deum non eſſe confirmatorē aut teſtem falſitatis, tam certum eſt fidem apoſtolicam eſſe à deo. Ipſe
Pſal.138 enim per infinita miracula dignatus eſt eam confirmare: quemadmodũ de apoſtolis ſcriptũ eſt, Illi autē pro
Rom.1. fecti prædicauerunt vbique, domino cooperante, & ſermonem confirmante ſequentibus ſignis. Quæ vtique
1.Timo.1. ſigna in ſuo effectu, videlicet in cõuerſione mundi ad tam ſupernaturalem & arduã legem atque incompræ
Act.22. henſibilem fidem ſufficienter relucent: nec opus eſt ea repetere, quanuis vbertim repetita ſint ad inſtructio-
1.Tim.1. nem humanam. ¶ Ex his innoteſcit verum eſſe quod expoſitores dicere ſolent: videlicet, ꝙ ſcriptura ſeu li-
Iohan.15. bri epiſtolarum Pauli præ cæteris ſcripturis in tribus & forte in pluribus præeminent, ſcilicet in profundita
Rom.3. te ſententiæ, in fidei aſſertione, & in ſpei ſubleuatione, ſeu gratiæ commendatione. Quemadmodum enim
in ipſum pelagus lucis diuinæ, ineffabili & excellentiſsimo modo abſorptus erat in raptu præfato, ſic redi-
ens profundiſsime eſt loquutus. Et quia non ſolum à ſpiritu ſancto, ſed etiam ad pedes Gamalielis inſtructus
fuit in lege & prophetis: ideo ad fidem probandam conuenientiſsima & copioſiſsima introduxit teſtimonia
ex prophetis & lege. Poſtremo ſicut in ſemetipſo ſpecialiter expertus erat miſericordiam ſaluatoris, ſic præ
cæteris gratiam dei ſpecialius commendauit, oſtendens eam non eſſe ex meritis, nec aliquem propriis viri
bus poſſe ſaluari. Sicque totam ſpem noſtram erexit ad clementiam creatoris: quatenus in ſola bonitate ipſi-
us ſperemus, eius gratiam inceſſabiliter inuocantes.

¶ DE PROLOGO HIERONYMI ſuper Epiſtolas Pauli. ARTICVLVS II. F

SECVNDVM Hieronymum quæritur primo, cur poſt Euangelia, quæ legem perficiunt, in quibus præ-
cepta, conſilia atque exempla viuendi pleniſsime proponuntur, ſcripſit Apoſtolus iſtas epiſtolas. Cuius
Hierony. rationem aſsignat Hieronymus, ſcilicet vt in exordio naſcentis ſeu primitiuę eccleſię nouis cauſis emer
gentibus, tam pręſentia quam futura vitia extirparet, inutiles quæſtiones excluderet, contra hæreticos
quoque armaret eccleſias: ſequens in hoc veſtigia prophetarũ, qui poſt ſcriptam Moyſi legē, libros ſuos ſcri
pſerunt: quatenus rediuiua populi refrenarent peccata, virtutes inſtruerent, & ad cultum diuinum auditores
inducerent, ſuppliciorum comminatione, beneficiorum diuinorũ cõmemoratione, pręmiorumq; ſpõſione.
¶ Deinde quęritur de cauſa numeri Epiſtolarũ, Decem enim ſcripſit eccleſiis, quatuor vero diſcipulis, ſicut
patebit. Huius ratio eſt, vt oſtēdat vtriuſq; teſtamenti plenã eſſe cõcordiã, ſummamq; vtriuſq; legis, in harũ
epiſtolarũ ſcriptura includi. Per decē quippe figuratur teſtamentũ antiquũ, propter decalogũ mandatorum
Moyſi datũ. Per quatuor vero ſignatur teſtamẽtũ nouũ, propter quatuor Euangelia. Decē itaq; ſcripſit epi-
ſtolas ad eccleſias, vt demõſtret ſe non diſcordare à Moyſe. Quatuor vero miſit diſcipulis, quoniã eadem eſt
materia Euãgeliorũ & Epiſtolarũ: videlicet documenta & opera Chriſti. Porrò epiſtolã ad Hebręos quidã
dixerunt nõ eſſe Pauli, ſed Lucæ, vel Barnabæ, vel Clemẽtis, eo ꝙ cõtra cæterarũ conſuetudinē epiſtolarum
titulo careat, facũdiorq; ſit. Hoc autē à ſanctis doctoribus reprobatur. Tacuit enim Apoſtolus in illius epiſto
læ principio nomē ſuum, ne Hebræi nomine ſuo audito, ipſam epiſtolã ſpernerent atque reiicerent: quoniã G
Paulus apud eos habebatur ſuſpectus, tanquam legis deſtructor. Præterea mirũ non eſt ꝙ eloquentior fuit in
idiomate proprio .i. Hebræo quã alieno, vtpote Græco, quo ſcriptæ ſunt epiſtolę cęterę. Nam & gratia per-
ficit naturam, ſecundũ diſpoſitionem ipſius. Vnde donũ linguarũ ſeu gratia ſermonis magis perfecit Apoſto
lum in idiomate proprio, quã alieno. ¶ De ordine quoq; epiſtolarũ inquiritur, cur epiſtola ad Romanos cęte
ris pręordinetur, cum ante cęteras non fuerit edita? Quod ideo factum eſt, quoniam iſta epiſtola cæteris eſt
profundior, Vel, quia Romani monarchiam orbis tenebant. Vel quia in iſta epiſtola contra primũ peccatũ,
quod eſt ſuperbia, diſputat. In eccleſia enim Romanorum mixti erant conuerſi ex iudaiſmo & gentilitate,
& hi inter ſe contendebant de dignitate: & quidã eorum propriis meritis ſe putabant ſaluandos. Horũ ergo
errorē atque ſuperbiam reprobans ſanctus Apoſtolus, reuocat eos ad vnitatē, humilitatem, ac pacem: oſten
Rom.1. dens Iudæos legem ſcriptam, Gentiles vero legem naturalem tranſgreſſos. Poſtremo omnium epiſtolarum
generalis intentio, principaliſque finis eſt, ad plenam obſeruantiam euangelicæ doctrinæ, ac per hoc ad vi-
tam æternam inducere. Singulæ quoque epiſtolæ proprias ſortiuntur materias, ac proprium finem.

¶ EXPOSITIO I. CAP. EPIST. AD ROMANOS. ARTIC. III.

EPISTOLA in vigilia natiuit. PAVLVS ſeruus Chriſti Ieſu, vocatus apoſtolus, ſegregatus in Euangelium dei, quod
ante promiſerat per prophetas ſuos in ſcripturis ſanctis de filio ſuo, &c.] In hac epiſto
la, ſicut in conſcriptione epiſtolarũ fieri ſolet, præmittit ſalutationem, & primo expri H
mit perſonam ſalutantem, id eſt, ſeipſum, dicendo, Paulus ſeruus Chriſti Ieſu. In hoc
autem quod ait, Paulus, cõmẽdat perſonam ſuam à nomine. Cum vero adiungit, ſer-
uus, cõmendat eam à cõditione. Cõmendat quoque eam à dignitate, cũ dicit, vocatus
apoſtolus. Commẽdat etiam eã ab officio, ſub dẽs, ſegregatus in Euãgelium dei. Itaq;
[PAVLVS] qui ſecũdũ Origenē binominis erat (ad quod allegat illud actuũ, Saulus
Origenes qui & Paulus) ſecundũ alios primo appellatꝰ eſt Saulus, deinde poſt conuerſionē dictus eſt Paulus id eſt par
Act.13. uus ſeu modicus. Sic enim ſecũdũ Auguſtinũ & Bedã ex humilitate vocauit ſeipſum. Secũdũ Hieronymũ
Auguſt. autē dictus eſt Paulus à Sergio Paulo, quē cõuertit. [SERVVS] ſeruitute ſpõtanea nõ coacta, ſeruitute chari
Beda. tatis nõ puri timoris. De ſeruo enim qui ſeruit ſolo timore aut ſolo mercedis intuitu, ait ſaluator, Seruus non
Hierony. manet ĩ domo ĩ ęternũ. Et iterũ, Iam nõ dicã vos ſeruos, ſed amicos meos. Loquẽdo autē de ſeruitute amoris,
Iohan.3. electi ſũt ſerui, quoniã deo obediũt. Itaq; [SERVVS Ieſu Chriſti,] cui ſeruire, regnare eſt: & ſicut beata Aga
Iohan.15. tha dixit, Sũma ĩgenuitas ſiue nobilitas eſt, Chriſti ſeruũ exiſtere, atq; ſub eiꝰ dñio ꝑmanere. [VOCATVS
apoſtolus.] Vocatꝰ inquã à deo, nõ ab hominibus .i. ꝑ gratiã dei ad apoſtolatũ ꝓmotꝰ, atq; à deo immediate
Galat.1. in apoſtolũ cõſecratꝰ. Vnde de ſeipſo hoc mõ ſcribit, Paulus apoſtolus, nõ ab hominibꝰ, neq; ꝑ hominē, ſed
Heb.5. per Ieſũ Chriſtũ & deũ patrē. Nemo quippe aſſumit ſibi honorē, ſed qui vocatur à deo tãquã Aaron. Puto
autē quòd ait vocatus apoſtolus, ex humilitate, quaſi dicere nolens, exiſtens apoſtolus: ſed, vocatus, id eſt, ab

A hominibus ſic æſtimatus & dictus, quanuis ego meipſum non arbitrer dignum apoſtoli nomine. Ideo nã- 1.Cor.15
que alio loco fatetur, Ego ſum minimus apoſtolorum, qui non ſum dignus vocari apoſtolus. Vocatur quo-
que Paulus per excellentiam quandam apoſtolus, non propter authoritatem, ſed prædicationis efficaciam Ibidem.
ſeu generalitatem: iuxta quod ait, Plus omnibus laboraui. [SEGREGATVS in Euangelium dei] .i. ab aliis Hebrę. 1.
ſeparatus, quatenus euangelicã legem annuntiem. Dicitur autẽ, ſegregatus .i. à grege infideliũ Iudæorũ diui Galat. 2.
ſus mẽte ſeu fide, loco & corpore. De quibus loquitur. Mon aequieui carni & ſanguini. Vel ſegregatus, à gre Act. 13.
ge apoſtolorum & aliorũ diſcipulorũ: ſecundũ quod aiebat ſpũs ſanctus, Segregate mihi Paulũ & Barnabã
in opus ad quod aſſumpſi eos. Ab his ſegregatus eſt corpore, non mentis vnione. Denique nomine dei, hoc
loco intelligitur deus pater. Subditur enim, [QVOD] .ſ. Euangelium [ANTE] videlicet à principio mun- Galat. 3.
di, maxime tamẽ à tempore Moyſi, vel etiam Abrahæ [PROMISERAT] ex ſua pietate, non hominũ me- Amos. 10
rito, [PER prophetas ſuos in ſcripturis ſctis] .i. libris à prophetis cõſcriptis [DE filio ſuo] vnigenito, natura-
li ac vero, nõ adoptiuo. Adã autẽ propheta erat, ſimiliter Enoch & Noe. ſcripturã vero Enoch allegat Iu-
das apoſtolus, Et quanuis liber Enoch non inter ſcripturas ſanctas reputetur, ſed inter apocrypha, eo quod
peruerſi aliqua inconuenientia libro illi miſcuerint, certum eſt tamen librum illum quod ab Enoch editus
eſt, ſacram fuiſſe ſcripturam. Et forſitam plures ſanctitate antę diluuium ſcripſerunt de Chriſto. Moyſes quo
que & Ioſue memoriam faciunt libri iuſtorum, quem conſtat eſſe vetuſtum, de Euangelio Chriſti ſaltem my Ioſue. 10
B ſtice ſeu figuratiue loquentem. Hinc etiam Iudæorum magiſtri teſtantur, quod omnes prophetæ non ſunt 2.Reg.1
loquuti niſi ſuper dies Meſsiæ. Propter quod Petrus in actis de Chriſto loquens, Huic (inquit) omnes pro- Act. 10
phetiæ teſtimonium perhibent. Et iterum, Omnes (ait) prophetæ à Samuele pręnũciauerunt dies iſtos. Sed
& ipſe ſaluator ſic loquitur, Oportet impleri omnia quæ ſcripta ſunt in lege Moyſi & prophetis & pſalmis Act. 3
de me. De lege autem & Euangelio Chriſti promiſſum legimus, Lex à me exiet, & iudiciũ meum in lucem Luc. vlt.
populorum requieſcet. Et alius propheta, Ecce dies veniunt dicit dominus, & feriam domui Iſrael pactum Eſa. 50
nouum, &c. [QVI (filius) factus] .i. natus [EST ei,] ſcilicet deo patri, vt pote ad honorem & gloriam eius Hiere. 31.
[EX ſemine] .i. poſteritate [DAVID] prophetæ ac regis, [SECVNDVM carnẽ] aſſumptam. De qua dicitur
Verbum caro factum eſt .i. ſecundum naturam humanam, quam aſſumpſit ex virgine benedicta, ex Dauid Iohan. 1
progenie orta. Immediatum autem ſemen corporis Chriſti, erat puriſsimus ſanguis ſacratiſsimæ virginis. Si
vero ſumatur ſemen pro ſolito ſemine, quod cæteræ matres in generatione miniſtrant, videlicet pro ſuper-
fluo illo naturæ coagulato, impuroq; ſanguine: ſic non eſt natus ex ſemine virginis Mariæ, quæ cum mun-
diſsima fuerit, tale ſemen non prębuit. Sed neque ex ſemine Dauid, niſi mediate, non immediate. Cur au-
tem apoſtolus dicit Chriſtum ex ſemine Dauid factum ſecundum carnẽ, & non potius natum: imò & alibi
loquitur, Miſit deus filiũ ſuum factũ ex muliere, cum tamen ab Euangeliſta dicatur, Quod ex te naſcetur ſan
C ctum vocabitur filius dei. Et Eſaias, Paruulus natus eſt nobis? Et reſpondendũ, quod ideo, vt oſtẽdat huma Galat. 4
nam Chriſti generationẽ non fuiſſe naturali & ſolito modo: ſed ſupernaturali quodam ſpiritus ſancti artifi- Luc. 1.
cio: iuxta illud propheticum, Nouũ creabit dominus ſuper terram. Mulier circundabit virũ. Et illud. Spiritus Eſa. 9
ſanctus ſupueniet in te. Veruntamen aduertendũ, quod licet Chriſtus ſecundũ carnem factus ſeu natus ſit Hiere. 31
ex ſemine Dauid, atq; ex feliciſsima virgine, non tamẽ ſimpliciter & abſolute conceditur, quod Chriſtus ſit Lucę. 1.
creatus vel creatura, quoniã non ſubſiſtit in eſſe creato, nec per generationẽ tẽporalẽ adeptus eſt nouã ſubſi-
ſtentiã. Et etiã ne videamur aliquo modo cõmunicare Arrianis, cæteriſq; hæreticis, qui Chriſtũ dixerũt eſſe
puram creaturã. Ipſe equidẽ eſt verus creator ac deus, & verbũ quod erat in principio, per quod facta ſunt
omnia. Cũ ergo ſancti doctores leguntur Chriſtũ vocare creaturã, ex ponendi ſunt ſapienter. Præterea Iohan. 1
Chriſtus filius dei patris, dicitur factus ſecundũ carnẽ ad gloriam patris quia ob id incarnatus, & in mundo
conuerſatus eſt, vt nomen dei patris hominibus reuelaret, eoſq; ad cultũ ipſius induceret: iuxta illud, Ego Iohan. 8
non quæro gloriam meam, ſed glorifico patrem meum. Et alibi Iohannes ait, Pater manifeſtaui nomen tuũ Iohan. 17
hominibus, opus cõſummaui quod dediſti mihi vt facerẽ. Circa huc locũ ſic ait Origens, Factus eſt autem
filius dei ſine dubio, quod prius non erat ſecundum carnem, ſecundum diuinitatem vero erat prius, & non
erat, quando non erat. ¶ Poſtremo. ſciendum quod in Chriſto ſunt duæ generationes ſeu natiuitates, videli
cet diuina & humana, ſed vna dũtaxat filiatio. Generatio enim concernit naturam quæ in Chriſto duplex
conſiſtit, filiatio vero perſonã quæ non eſt niſi vna in Chriſto. Nihilominus Chriſtus vere eſt filius virgi-
D nis, quia ex ea veraciter natus, [QVI prædeſtinatus eſt filius dei in virtute ſecundũ ſpiritum ſanctificationis
ex reſurrectione mortuorum Ieſu Chriſti domini noſtri] Verba hæc difficultatibus plena ſunt. Denique de
ipſa prædeſtinatione multa dici poſſent, quæ infra tangẽtur. Nunc vero breuiter percurrẽdo, ſciendũ, quòd
diuina prouidentia vniuerſa complectitur, ita quòd deus glorioſus & ſapiens omnium rerum prouidentiam
habet. Singula nanq; propter certũ finem creauit, eiſq; deſiderium finis impreſsit, atque de mediis ad finis
adeptionẽ requiſitis prouidit. Quemadmodum vero intellectualis creatura cæteris rebus eſt ſublimior: ſic Sapien. 1
prouidentia dei, nobiliori modo ei aſcribitur: ita ꝙ prudentia mentis diuinæ reſpectu intellectualiũ creatu-
rarum pręd eſtinatio dicitur. Eſt enim prędeſtinatio (ſecundum Auguſtinum) pręordinatio alicuius ad glo-
riam, ſeu præparatio gratiæ in præſenti, & gloriæ in futuro. Inquantum itaque deus quoſdam ad ſupernatu-
ralem beatitudinem præordinauit, & media perueniendi ad eam dare decreuit ac præparauit, dicitur eos Auguſt.
prædeſtinaſſe ſeu præmiſiſſe. Prædeſtinatio enim eſt quędam pręmiſsio, talis autem prędeſtinatio dilectio- Ephes. 1
nem ac electionem ſecundum modum noſtrę conceptionis pręſupponit, & inde procedit. Prędeſtinatio igi- Iohan. 15
tur anteceſsionem quãdam prędeſtinantis ante prędeſtinatum & gratuitum donum includit. Cũ ergo ſit ita, Roma. 8.
mirum videtur quomodo nunc ſanctus apoſtolus dicat filium dei prędeſtinatum in virtute, &c. Vnde (vt fer
tur) Origenes corrigit literam, loco prędeſtinati ponens, deſtinatum, quia (vt ait) prędeſtinatio eſt nondum
entis, deſtinatio vero eſt entis. Filius autem dei eſt ens æternum. Aliqui quoque ſic fecerunt textum. Qui
prędeſtinatus (vt ibi ſit punctus) eſt filius dei in virtute. Sicque prædeſtinatus nominaliter ſumitur, & eſt

ſenſus, Qui filius exiſtens prædeſtinatus ſecundum humanam naturam, eſt filius dei vnigenitus ſecundum E
naturam diuinam, in virtute.i.in diuina potentia, quę ſibi & deo patri communis eſt. Veruntamen quoniam
Ioan.10. litera noſtra habet, qui prædeſtinatus eſt: cōſiderandū qualiter hoc ipſum intelligi debeat. Haymo ergo ita
Haymo. exponit. Qui.i.Chriſtus, filius, ſeu dei ſecundū quod homo prædeſtinatus eſt.i.eius humanitas prędeſtinata
eſt, & præordinata ſine ſuis meritis, vt eſſet filius dei in virtute, hoc eſt, aſſumpta à verbo exiſtente in eadem
virtute diuinitatis cū patre, & eſſet vnita illi ī vnitate perſonæ. Quod vero ſubiungitur, ſecūdū ſpiritū ſancti
ficationis, refert Haymo ad illud quod dictum eſt, qui factus eſt, ex ſemine Dauid, ſecundum carnem: vt ſit
ſenſus, Filius dei factus eſt homo ex ſemine Dauid, ſecundum ſpiritum ſanctificationis.i.ſecundum operatio
nem ſpiritus ſancti hominis ſanctificantis. Ipſe enim operatus eſt hanc ſuperbenedictam verbi incarnatio-
nem ſeu humanationem. Nam quanuis facta ſit à tota ſupergloriosiſsima trinitate, tribuitur tamen ſpiritui
Luc.1. ſancto, Vnde in ſymbolo legitur, Qui conceptus eſt de ſpiritu ſancto. Incarnatio etenim verbi, eſt opus ſum
Haymo. mæ pietatis. Pietas autem appropriatur ſpiritui ſancto. Quod vero mox ſequitur, ex reſurrectione mortuo-
Mat.27. rum refert Haymo ad illud quod dictum eſt. Prædeſtinatus eſt filius dei, eritq; ſenſus, quòd ipſe ſit filius dei
Ioan.5. cui natura humana vnita eſt, manifeſtatum eſt ex reſurrectione mortuorum domini noſtri Ieſu Chriſti, hoc
Luc.24. eſt, eorum qui ſimul cum Chriſto ſurrexerunt. De quibus ſcribit Matthæus, Multa ſanctorum corpora, quæ
Pſal.21. dormierant, ſurrexerunt, & venientes in ſanctam ciuitatem, apparuerunt multis. Per hoc enim quod Chri-
Eſai.53. ſtus ſecum mortuos ſurgere fecit, tanquam ex præclaro miraculo, patuit eum eſſe verum filium dei, de cuius F
Ambro. paſsione cecinerunt prophetæ. Quanuis autē expoſitio iſta ſit vera atque catholica, videtur tamen à verbis
literæ nonnihil aliena. Ambroſius vero refert prædeſtinationem hanc filij dei ad manifeſtationē hominibus
factam, qua ab æterno præſcitum eſt, vt in tempore manifeſtaretur eſſe filius dei in virtute. Sed vt maneamus
in ipſo textus tenore atque contextu quantum poſsibile eſt, aduertendum, quòd eſſe prædeſtinatum, compe
tit Chriſto ſeu filio dei ſecundum ꝙ homo. Dictum eſt enim ꝙ prædeſtinatio eſt æterna præordinatio horū
Prouer. 8 quæ per gratiam fiunt in tempore. Quod autē homo eſt deus, & deus homo, in tempore factum eſt per gra-
tiam vnionis, nō tamē per gratiam habitualē. Et hoc vtique ab æterno fuit præordinatum. Quāuis ergo nō
concedatur ſimpliciter, Chriſtus factus eſt filius dei, ſenſus enim eſt, ꝙ perſona quæ Chriſtus eſt, factus eſt fi
lius dei, eo ꝙ fieri referatur ad rem ſecundum ꝙ in ſe eſt: hoc tamen conceditur, Chriſtus prædeſtinatus eſt fi
lius dei eſſe, quoniam prædeſtinari conuenit rei, prout eſt in apprehenſione præordinantis. Perſona autem
ſeu hypoſtaſis verbi apprehendi poteſt, prout in humana natura ſubſiſtit. Sed (vt dictum eſt) prædeſtinatio
Ioan.1. iſta aſcribitur Chriſto ratione naturæ aſſumptę. Nam anteceſsio, & donum gratuitum Chriſto conueniunt
Col.1. ratione humanitatis duntaxat. Sic ergo exponenda eſt litera, Qui filius dei: ſcilicet Chriſtus, in duabus na-
2.Cor.1. turis ſubſiſtens, ſecundū quod homo, prędeſtinatus eſt, hoc eſt ſola gratia, ſeu dei beneuolētia ſine propriis
Ioan.5. meritis pręelectus eſt, non ſolum vt ſit caput eccleſię, & à principio ſuę conceptionis in virgine: confirma- G
Matth.1. tus eſſet in bono & comprehenſor perfectus: verumetiam vt eſſet filius dei, non adoptiuus, ſed naturalis, in
2 Corin.8. virtute.i.diuina poteſtate, per quam prędeſtinatio iſta effectum ſortita eſt, ſeu ad actum deducta, ſecundum
Ephe.4. ſpiritum ſanctificationis.i.per ſpiritum ſanctum, quoniā operatione ſpiritus ſancti facta eſt incarnatio Chri-
ſti: iuxta illud, Quod natum eſt in ea, de ſpiritu ſancto eſt. Incarnatio autem eſt prædeſtinationis effectus. Se
cundum ſpiritum, inquam, ſanctificationis, ex reſurrectione mortuorum, hoc eſt ſecundum ſpiritum ſan-
ctum, per cuius ſanctificantem gratiam ſpiritualiter mortui reuiuiſcunt. qui vocantur mortui, domini no-
ſtri Ieſu Chriſti, quoniam merito eius, gratiam ſpiritus ſancti recipiunt atque ſaluantur, [PER quem] ſci-
licet Ieſum Chriſtum, [ACCEPIMVS,] ego Paulus, cęteriq́ue apoſtoli à ſumma trinitate, [GRATIAM]
id eſt, primitias ſpiritus ſancti.ſeu diuinorum munerum ſupernaturalem infuſionem. ¶ Gratia autē propriè
ſumpta, eſt donum ſeu habitus ſupernaturalis, à ſolo creatore per creationem infuſus, eſſentiam rationalis
1.Cor.12. creaturæ immediate perficiens eamq́ue in eſſe diuino ac meritorio ſtatuens. Hæc eſt gratia gratum faciens,
Rom.6. quæ à virtutibus, fructibus ac donis ſpiritus ſancti diſtinguitur, [ET apoſtolatum].i. poteſtatē ſeu authorita
Heb.11. tem, præcipuamq́ue cōmiſsionē ac legationem prædicandi Euangelijū Chriſti, [AD obediendum fidei].i.ad
Acto.5. hoc, vt eos quibus euangelizamus, hortemur, & faciamus obedire fidei Chriſtianæ, videlicet naturali ratio-
2.Cor.16 ne poſtpoſita, intellectum ſuum humiliter ſubdant incomprehenſibilibus & ſupernaturalibus teſtimonijs fi
Matt.vlt. dei. Vnde inferius ait Apoſtolus, In captiuitatem redigens omnem intellectum in obſequium Chriſti. Hæc
Pſal.18. autem accepimus facere, [IN omnibus gentibus].i. vbique terrarum, non ſolū in vna aut paucis nationibus H
Acto.1. vt impleremus quod de nobis prædixit propheta, In omnem terrā exiuit ſonus eorum. Hinc enim Chriſtus
Eſa.vlt.66. aiebat apoſtolis, Eritis mihi teſtes in omni Iudæa & Samaria, & vſq; ad vltimū terræ. Qui etiā per Eſaiam
Eſa. 42.60 de apoſtolis loquitur, Mittā ex eis qui ſaluati fuerint, ad gentes, in mare, in Aphricam & Lydiam, tenentes
FINIS ſagittam in Italiam & Græciā, ad inſulas longe, & ānunciabunt gloriam meam gentibus. Omnia vero hæc
fecimus [PRO nomine eius].i.pro nomine Chriſti glorificando ac dilatando, & vt omnes conuertantur ad
ipſum. Deniq; de Romanis qui erant Italici, ſubdit. [IN quibus].i.inter quas gentes, ad quas miſsi ſumus.
[ESTIS & vos] Romani [VOCATI Ieſu Chriſti] id eſt, vocati à deo per inſpirationem & gratiam ad fi
dem catholicam, vt ſitis Ieſu Chriſti, pertinendo ad oues ſeruosq; eius. ¶ In Euangelio ſcriptum eſt quem-
Matt.10.x admodum Chriſtus vocauerit ad ſe duodecim diſcipulos, eos appellans apoſtolos, quibus & ait, Nonne ego
Luc.6. vos duodecim elegi, quomodo ergo nunc dictum eſt, apoſtolos accepiſſe apoſtolatum à deo trinitate per Ie-
Marc.3. ſum Chriſtum? Et reſpondendum, quòd apoſtolatus, qui eſt gratia gratis data, & gratia gratum faciens, ſunt
Ioan.6. quidē à deo & etiam à Chriſto, ſecundum quòd deus eſt authoritatiue, primo & principaliter. A Chriſto au-
1. Timo. 2. tem, ſecundum quod mediator eſt dei & hominum, ſunt mediate & executiue, ſeu diſpoſitiue, & quodammo
do inſtrumentaliter. Per Chriſtum enim ſeu per meritum eius, omnia diuinarum munera gratiarum nobis
Matt.7. præſtantur: ſecundum quòd ipſe teſtatur. Quicquid petieritis patrem in nomine meo, dabit vobis. Propter
Ioan.14. quod in concluſionibus orationum eccleſiæ cōmuniter dicitur, Per dominum noſtrum Ieſum Chriſtum,

A [OMNIBVS qui ſunt Romæ dilect's dei]. i. à deo æternaliter prçamatis. Ipſe enim prior dilexit nos[VOCATIS ſanctis].i.fidelibus per diuinæ vocationis gratiā ſanctificatis, qui etiam veraciter ſancti appellan- 1.Iohā.4.
tur,[GRATIA]de qua nunc factus eſt ſermo, quæ eſt principium omnis actionis meritoriæ, ponentes
animam in eſſe ſpirituali & grato [VOBIS & pax]interna, quæ eſt tranquillitas mentis, & quies in debita in Eſa.32.
teriorum ordinatione conſiſtens: de qua propheta, Non eſt(inquit) pax impijs dicit dominus. Et in Pſalmo Pſal.118
Pax multa diligentibus legem tuam, præſtetur & inſit vobis [A deo patre[noſtro, qui eſt pater Chriſti per Iohā. 20.
naturam, & pater noſter per gratiæ infuſionem, ſiue adoptionē. de quo Chriſtus in Euang. Aſcēdo ad patrē
meum, & patrem veſtrum. Cum ergo ſit pater noſter, cum omni fiducia ab eo gratiam poſtulare debemus, Heb.10.
qua vt indulgentiſsimus pater libenter tribuet egenis, mendicisque filijs quicquid rationabiliter petunt ac Luc.11.
iugiter. Ideo namque in Euangelio ait Saluator. Si vos cum ſitis mali, noſtis bona data dare filijs veſtris, quā 2. Petr. 1.
to magis pater veſter cœleſtis dabit ſpiritum bonum petentibus ſe? [ET domino Ieſu Chriſto.] Ex hoc ar- Iohan. 14
guitur, Chriſtum eſſe verum deum, cum nullus ſit author aut dator pacis internæ & gratiæ, niſi deus omni- Eſa,45.
potens. Sequitur quoq; deum patrē & Chriſtū eſſe vnū ac idē cauſale principium pacis & gratiæ, quoniam Iohan.3.
ſolus creator eſt cauſa huius pacis & gratiæ. Vnde cōſtat vtriuſque eſſe eandem deitatem, eandēq; virtutem
& operationem: iuxta illud, Quæcūq; facit pater, hæc & filius ſimiliter facit. Et idem rite ſentitur de ſpiritu Sapiē.16.
ſancto, qui hic non exprimitur, quoniā patre & filio nominatis, intelligitur tanquā amor & nexus, oſculūq; Exod.15.
B amborum. ❡ Præmiſſa perſona ſcribentis, & eis quibus ſcribitur commemoratis, forma quoque ſalutationis
præhabita, ſequitur narratio. [PRIMVM quidem].i. ante cætera quæ dicturus ſiue acturus ſum. Vel primū
.i.præcipue, [GRATIAS ago deo meo]ſimplici in eſſentia, & trino in perſonis, qui licet ſit omnium deus Pſal.72.
ratione creationis eſt tamen ſpecialiter deus meus propter ſingularem charitatem & pietatem eius ſuper me
& item propter prçcipuam ſpem, dilectionem, ac cultum quibus ei inhçreo, dicens cum Pſalmiſta, Deus cor
dis mei & pars mea deus in æternum. Solet autem apoſtolus (& ita fieri decet) à gratiarum actione incipere
[PER Ieſum Chriſtum]ſecundum quod homo eſt, & dei ac hominū mediator: ita quod Chriſtus eſt mihi
cauſa gratias agēdi deo meo, quoniā beneficia eius, & omnia quæ ipſe pro nobis fecit ac pertulit, excitant &
obligāt me ad gratias deo altiſsimo referendas, qui tanta bona hominib⁹ per Chriſtū largitus eſt. [PRO om
nibus vobis].i. propter beneficia dei vobis collata. Vel, pro oībus vobis.i. pro veſtro ꝓfectu atq; ſalute, qua Rom.5.
tenus me pro vobis gratias referēte, augeatur in vobis ſalus & gratia Chriſti. Vel, pro omnibus vobis, ſupplē 2.Iohan.1.
do veſtrum imperfectum. Vel pro omnibus vobis.i. in perſona omnium veſtrū ſeu vice veſtra, [QVIA fides 1.Cor. 10
veſtra annūciatur in vniuerſo mūdo]. i. in multis ac principalibus finibus mundi. Romani enim, quoniam 1.Cor.7.
toti mundo præſidebant, famoſiſsimi erant, & ideo fides eorū per omnia ora fideliū volitabat. Dixerūt enim 1.Petr. vlt.
aliæ eccleſiæ gētium. Ecce Roma quæ eſt caput ac domina mūdi, fidē ſuſcepit. Sicq; cōfirmabantur in fide
C exemplo fidei Romanorū. In his verbis cōmēdatur nobis charitas ſancti apoſt. qui de proximorum ſalutē ſi-
cut de propria exultauit & gratias retulit. Ita & nos agere cōpetit, vt ſcilicet gratias deo agamus, cum audi-
mus & ſcimus proximos noſtros ſpiritualiter proſperari. Vnde infra ſcriptum eſt, Gratias agentes deo pro
omnibus ſemper. Aſſerit quoq; Apoſtolus ſe gratias agere de fide Romanorū, quoniam fides fundamentum
eſt vniuerſarum virtutum. In fide tamen includit cætera dona gratiæ dei. [TESTIS enim mihi eſt deus Eph.5.
cui ſeruio] cultu latriç [IN ſpiritu meo]. i. in ſuperioribus viribus animæ meç, videlicet in ītellectu, creden Hebr.11.
do, orando cōtemplando, & voluntate ſperando, amādo, & cætera bona opera agendo. [IN Euangelio filij Matth.5.
eius]quod alijs prædico, cui obedio, & pro quo multa ſuſtineo. ❡ Euangelium autem filij dei ſeu Chriſti, Ibidem.
eſt annunciatio bona, & ſancta doctrina, quam Chriſtus primo edocuit, & per apoſtolos alijs nunciauit. Iacob.5.
❡ Hoc loco ſicut & alias ſæpe iurat Apoſt. quaten⁹ melius ſibi credatur. Quod fecit ꝓpter infirmitatē eo
rum quibus loquebatur. Nec tamen fecit contra illud ſaluatoris in Euangelio, Ego dico vobis non iurare
omnino. Et iterum, Sit ſermo veſter, eſt eſt non non. Vnde & Iacobus dicit, Ante omnia nolite iurare. His
enim verbis prohibetur iuratio falſa, cōſulitur iurationis diſſuefactio: permittitur iuratio neceſſaria Propter
quod Chriſtus adiecit, Quod amplius eſt, à malo eſt, non dixit, malum eſt, ſed à malo eſt.i. ab imperfectio
ne vel incredulitate eius, propter quem iuratio adhibetur. Imò iuratio debite circunſtātionata, eſt actus vir
tutis, quæ latria nuncupatur. Vnde ſcriptum eſt, Dominum deum tuum timebis, & per nomen eius iu-
rabis. Et ī Pſal. Laudabūtur omnes qui iurant in eo. Huius itaque rei teſtis eſt mihi deus[QVOD ſine inter-
D miſſione.i. omnibus congruis horis ſeu aptis temporibus, [MEMORIAM veſtri facio].i. veſtri reminiſcor Deut.6.
& coram deo memor ſum veſtri[SEMPER].i. in omni tempore conuenienti: iuxta quem ſenſum ait Salua Pſalm.62
tor, Oportet ſemper orare, & non deficere. [IN orationibus meis.] ❡ Ex iſto eluceſſit, quod interdum licet Luc.12.
& expēdit vt vnus alij manifeſtet dilectionem, ſolicitudinem, & laborem, quibus pro ipſo afficitur & fatiga
tur: non ad accipiendum humanum fauorem aut temporalem mercedē, ſed vt alius ex hoc ad meliora pro-
uocetur, atque de proximo ſuo melius ſentiat & confidat. Quod tunc maxime fieri debet, cum vnus de alio
ſiniſtre aut impie ſuſpicatur. [OBSECRANS] hoc eſt, per ſacrorum commemorationem orans: ſicut quū
dicitur, Per paſſionem tuam libera nos, [SI quo modo].i. vt aliquo modo, [TANDEM aliquando]poſt mul
ta & longa deſideria, [PROSPERVM iter habeam in voluntate dei]hoc eſt, ſecundum diuinæ voluntatis
beneplacitum. Non enim aliud abſolute oro aut appeto, niſi diuina voluntate ſuppoſita: ſemper dicēs, Fiat Prou.8.
voluntas tua, [VENIENDI ad vos] ô Romani. Nā & ideo creditur Paulus Cæſarem appellaſſe, &c. qua- Philip.1.
tenus occaſionem haberet veniendi Romā. DESIDERO enim vos videre, vt aliquid vobis impartiar gra- Matth.6.
tiæ ſpiritualis].i. gratiā mihi collatam, vobis cōmunicem, inſtruendo vos plenius de euangelica lege, & diſ Act.25.
ponēdo corda veſtra per meam exhortationē ad abundantiora dona ſpiritus ſancti: quemadmodū Petrus 1.Petr.4.
admonet, Vnuſquiſq; ſicut accepit gratiā ī alterutrū illam adminiſtrantes, ſicut boni diſpēſatores multifor- Matth.25
mis gratiç dei. Non enī debet homo (prçſertim prçlatus, prædicator aut doctor) talētū ſibi cōceſſum abſcon- Eccl. 41.
dere, quia vt in Eccleſiaſtico habetur, Sapientia abſcondita & theſaurus inuiſus, quç vtilitas in vtriſque?

2.Cor.7 AD confirmandos vos]in veritate fidei,& obſeruatione euangelicę legis.[IDEST ſimul cōſolari in vobis] E
hoc eſt,ad hoc capio vobis gratiam impartiri, vt ex veſtra confirmatione,ego quoque in veſtro profectu cō
ſoler & gaudeam: quoniam ſicut de veſtra imperfectione contriſtor,ita de veſtra perfectione iucundor,
[PER eam quę inuicem eſt,fidem veſtram atque meam]hoc eſt, per cōmunē ac mutuam fidem noſtrā:quæ
eſt fides catholica,in qua fundatur,& ex qua oritur conſolatio,qua vnius fidelium de profectu & bono alteri
us conſolatur.Hæc quippe conſolatio fundatur in hoc quod credimus,& ſperamus ſimul ad æternam felici-
Galat.5. tatem pertingere.Loquitur autē de fide formata,quæ per dilectionē operatur,nō de fide informi[NOLO au
tem vos ignorare fratres,quia ſæpe propoſui venire ad vos]ſi tamē deus permitteret,[ET prohibitus ſum]
impeditus,vel ex diuina reuelatione vetitus ſum ab executione propoſiti mei,[VSQVE adhuc cum præſen
tem ſcribo epiſtolam.Impeditus autē fuit Apoſtolus per captiuitatem,ſeu aliam occupationē. Vel propter
Romanorum peccata nondum permiſit eum Chriſtus pergere Romā:quomodo in Actibus legitur, Vetati
Act 16. ſunt Paulus & ſui à ſpiritu ſancto loqui verbum dei in Aſia, & non permiſit eos ſpiritus Ieſu: Poſtea tamen
Philip.1. prædicauit Paulus in Aſia.Ideo autem propoſui venire ad vos,[VT aliquem fructū habeā in vobis].i.ſpiri-
tualē profectū in vobis producā,voſq; ī gratia dei ac bonis operib⁹ fructificare faciā & etiā vt vobis ꝑdicādo
maius meritum in præſenti, maiuſq; præmium in futuro acquiram. quæ omnia finaliter refero ad gloriam
1.Cor.9. dei ſublimis ac omnipotentis.[SICVT & in cæteris gētibus]quib⁹ prædicaui,fructū aliquē habeo.[GRAE
2.Mac.12 CIS]qui naturali ingenio pollent,& philoſophiæ inuētores fuerunt,[AC Barbaris]hoc eſt, hominibus du F
1.Cor.15. ris,& quaſi ſine lege viuentibus. Omnes præter Latinos,Hebræos, & Græcos, Barbari appellantur,[SA-
PIENTIBVS & inſipientibus].i. fidelibus & infidelibus, doctis & indoctis,vnū verum deū noſcentibus,
& idola venerātibus,[DEBITOR ſum]prędicare eis Euāgeliū regni cœleſtis,nō ꝓpter eorū merita aut do
na ab eis recepta:ſed ex cōmiſſione diuina,& ꝓpter beneficia mihi diuinitus cōdonata, quæ ordinantur ad
hoc,vt omnibus prædicem. Gratiæ enim gratis datę ordinātur ad proximū.[ITA quod in me promptū eſt]
.i.ſic ꝙ ego ob hāc obligationē,magis tamē ex charitate parat⁹ ſum,[AT vobis qui Romæ eſtis euāgelizare.

PROSECVTIO huius capitis ab eo loco,[NON ENIM ERVBESCO EVANGELIVM.] ARTICVLVS IIII.

MERITO dixi me eſſe paratum euangelizare & vobis Romanis.[NON erubeſco euangelium dei]
1.Cor.1. hoc eſt, non confundor publicè annuntiare crucem, & paſſionē & cætera myſteria Chriſti, quæ
Act.3. in Euangelio deſcribuntur,atq; à reprobis irridētur. Paratus ſum nāque pro nomine Ieſu contume
Lucæ.9. liā pati.quoniā ipſe ait,Qui me erubuerit,& meos ſermones, hunc filius hominis erubeſcet cū ve-
Pſal.118. nerit in regno ſuo.Huic cōſonat illud Pſalmiſtæ, Et loquebar in teſtimoniis tuis in conſpectu regū, & non
Iohan.6. confundebar.Ratio huius ſubiicitur,[VIRTVS enim dei eſt in ſalutē omni credenti]hoc eſt, Euangelium
Mat.24. Chriſti.i.potēs effectus diuinæ poteſtatis,ſeu fortis doctrina,proficiens in ſalutē æternam, omni credēti per G
Matth.15 fidem formatā ac perſeuerantem,[IVDAEO primum]hoc eſt, ex Iudaiſmo conuerſis, videlicet primitiuæ
Act.3. eccleſiæ,quæ ex Iudæis cōſtabat,Nam & Chriſtus dicebat Non ſum miſſus niſi ad oues, quæ perierunt do
Infra.3. mus Iſrael,hoc eſt ad ſynagogā primo,ac principaliter miſſus ſum.Ideo Paulus aiebat Iudæis,Vobis opor-
tebat primum loqui verbum dei. Deinde.[ET Gręco]hoc eſt,ex gentilitate conuerſis valet Euangeliū. Per
Græcos quaſi à digniori Gentiles ſignificat. Repulſa enim prædicatione apoſtolorum à Iudæis, iuſta facta
Acto.13. eſt tranſmigratio ad Gentiles,ſecundum quod Paulus teſtatur,Quia repuliſtis illud,& indignos vos iudica
Haymo. ſtis æternæ vitæ,ecce conuertimur ad gentes.Secundum Haymonem, Euangelium dicitur virtus dei, quo-
1.Cor.2. niam Chriſtum, dei virtutem annuntiat.Secundum Ambroſium vero dicitur virtus dei, quoniam valet ad
Ambroſius. indulgentiam peccatorum,& ad operationem miraculorum.Quod autem Euangeliū ſit virtus dei proficiēs
in ſalutem omni credenti,deinceps declarat,[IVSTITIA enim dei in eo reuelatur ex fide in fidem.] Hæc
iuſtitia dei,quę reuelatur ſeu manifeſtatur in Euangelio,ſicut in ſcriptura veraci,vel in iudęo & Gręco, ſicut
in ſubiecto iuſtificato,tripliciter intelligi poteſt. Primo,de increata iuſtitia creatoris,quę eſt ipſemet deus ſan
ctus & iuſtus.In Euangelio quippe increata dei patris iuſtitia declaratur,ſiue deſcribitur,quomodo.ſ. volu-
Ioan.3. it vnigenitum ſuum pati & mori,quā peccata manere inulta. Et quomodo Chriſtus per viam iuſtitiæ mun-
Roma.8. dum redemit, quomodo etiam pater omne iudicium præſtitit Chriſto, & per ipſum iudicaturus eſt omnes,
Joan.3. daturuſque ſingulis quod merentur.Nunc tamen potiſſimum loquitur ſanctus Apoſtolus de iuſtitia dei om
2.Tim.4 nipotētis,qua infideles vt impij iuſtificati ſunt gratis. ¶Sed cum hoc ad miſericordiam dei pertineat, mirū H
Roma.3. videtur,quomodo illud iuſtitiæ aſſcribatur. Et reſpondendum ſecundum Anſelmū, quod tanta eſt bonitas
Nota. atque benignitas dei,vt iuſtum ſit eum etiam indignis & impijs miſereri ac parcere. ſicq́, vt huiuſmodi actu
Roma.4. attenditur iuſtitia ex parte bonitatis diuinę ſecundum ſeipſam acceptæ. Miſericordia quoq; in eo attenditur
ex parte bonitatis diuinæ ad indignos relatæ. ¶Secundo exponitur de iuſtitia dei creata, quam ipſe cauſat in
1.Cor.2. nobis, per quā iuſtificamur formaliter,quia per eam deus iuſtificat nos gratis. Per fidem ſine operibus legis.
Luc.24. Dando enim animæ fidem & gratiam,confert iuſtitiam, per quam anima iuſtificatur. Hæc iuſtitia in Euan
Matth.3. gelio reuelatur,& in Chriſtianorum cordibus manifeſtatur. ¶Tertio exponitur, de fideli ac vera diuinarū
Roma.10. promiſſionum adimpletione,qua deus in eccleſia & in Euangelio adimpleuit, quod in veteri teſtamēto prę
Philip.3. dixit,atque in populo ſynagogæ præſignauit.Hęc iuſtitia in Euang.reuelatur,Chriſto teſtāte,Oportet im-
Eſa.16. pleri omnia quæ ſcripta ſunt in lege & prophetis & pſalmis de me. Et alibi, Vnū iota non peribit de lege,do
Marci.16. nec omnia fiant.De prædicta iuſtitia dei ſecundo mō accepta,alio loco dicit Apoſtolus, loquens de Iudæis,
Matth.9. Ignorantes dei iuſtitiam & ſuam volentes ſtatuere,iuſtitiæ dei non ſunt ſubiecti. Et rurſus, Inueniar in illo
Luc.7. non habens meam iuſtitiam,quæ ex lege eſt,ſed quæ ex fide. Vnde per Prophetam dominus ait, Prope eſt
Ioan.6. iuſtitia mea vt reueletur.Erat nanque veteri lege velata,ſed in Euāgelio eſt reuelata. De qua iuſtitia dicit Sal
uator, Qui crediderit & baptizatus fuerit,ſaluus erit. Et alibi, Fides tua te ſaluam fecit. Itēq;, Qui credit in
me,habet vitam æternam.Quęlibet iuſtitia dei nunc prædicta reuelatur ex fide in fidem,hoc eſt ex fide pro-

A phetarum & patriacharum, in fide Apoſtolorum atque Eccleſiæ:quia quod illi crediderunt futurũ, iſti Pſalm.18.
crediderunt impletum. Vel, Ex fide, hoc eſt, ex actu fidei vnius articuli, in fidem, id eſt, in actum fidei alte-
rius articuli. Omnia namque teſtimonia fidei ſunt connexa, & vnũ ex alio magis credibile redditur, imò
& quodammodo declaratur magiſque planum, ac rationale iudicatur. [SIC VT ſcriptum eſt, Iuſtus autem Abac.2.
ex fide viuit.] Hoc alegat Apoſtolus ad probandum, quòd iuſtitia dei reuelatur in Euangelio, vel in Chri Epheſ.4
ſtiano ex fide in fidem.
¶ Sed cum fides ſit vna (iuxta illud, Vnus dominus, vna fides, vnum baptiſma) quomodo nunc dicitur
ex fide in fidem, quaſi ſint fides diuerſæ? Et reſpondendum, quod, fides eſt vna ex parte obiecti. Numera-
tur autem & diuerſificatur ex parte ſubiectorum: in eodem tamen fides non eſt niſi vna numero, ſicut & Abac.2.
charitas. Vnde vt dictum eſt, per fidẽ intelligitur actus fidei, qui diuerſificatur. Authoritas vero ab Apo- Eſa.21.
ſtolo introducta habetur in Abacuc, vbi legitur: Ecce qui incredulus eſt, non erit recta anima eius in ſe- Eccl.2.
metipſo. Iuſtus autem ex fide viuet. Cui concordat illud quoque Eſaiæ, Qui incredulus eſt, infideliter a-
git. Et in Eccleſiaſtico inducitur, Qui timetis dominum, credite illi, & non euacuabitur merces veſtra.
Nullus etenim propriè iuſtus eſt, niſi referat opera ſua ad vltimum finem, qui eſt ſupernaturalis felicitas. Hier.5.
Hunc autem finem non agnoſcimus niſi per fidem, quæ in omni actu meritorio dirigit rationem. Idcirco Pſalm.148
in fide tanquam in baſi ſeu fundamento virtutum, viuit iuſtus. Hinc etiam ait Scriptura, Domine, oculi
B tui reſpiciunt fidẽ. ¶ Porro, quòd ex fide ſit ſalus iuſtitiáque credentiũ, declarat conſequenter Apoſtolus
ex oppoſito. [REVELATVR enim ira dei] hoc eſt, iuſta vltio diuinæ iuſtitiæ, [DE cœlo] per reue-
lationes cœleſtes ab angelis factas, qui hominibus diuinam diſtrictionem ac vltionem, ſeu pœnas inferni
reuelauerunt. Vel, ira dei de cœlo, id eſt dei cœli, ſeu dei cœleſtis. De quo canitur, Laudate dominum
de cœlis Vel. dei iudicis, de cœlo venturi ad iudicandum viuos ac mortuos. Vel dicitur ira dei reuelari
de cœlo, quia in die nouiſſimo, cœli ardentes (ſecundum Petrum Apoſtolum) & angeli cum iudice ve- 1.Petri.3.
nientes, oſtendent iram dei contra iniquos. Itaque reuelatur ira, indignatio, deteſtatio dei, [SVPER Ezech.18
omnem impietatem (qua peccatur in deum) & iniuſtitiam] qua peccatur in proximum [HOMINVM]
peruerſorum [EORVM] videlicet, [QVI veritatem dei] quam agnoſcunt, hoc eſt, diuinorum notitiam
ſeu diuinam iuſtitiam, quæ frequenter veritas nominatur, [IN iniuſtitia detinent] id eſt iniuſte viuendo Iacob.4.
apud ſe retinẽt, non procedentes in actum virtuoſum: ſed ipſam veritatem ab operis executione retrahunt
atque abſcondunt. quibus competit illud, Scienti bonum & non facienti, peccatum eſt illi. Et illud, Me- 1.Petri.2.
lius erat non cognoſcere viam iuſtitię, quàm poſt agnitionem retrorſum reuerti.
¶ Hoc loco incipit loqui Apoſtolus contra peccata gentilium Idololatrarum. De hac reuelatione iræ dei
ſuper impietatem & iniuſtitiam hominum, ipſe dominus per Prophetam proteſtatur, Viſitabo ſuper or- Eſa.13.
C bis mala, & contra impios iniquitatem ipſorum, & requieſcere faciam ſuperbiam infidelium, & arrogan-
tiam fortium humiliabo. Iob.35.
¶ Inſuper cauſa punitionis iſtorum ſubiungitur, [QVIA quod notum eſt dei] hoc eſt, per naturalem ra Eccle.1.
tionem de deo ſciri poteſt, videlicet quòd deus ſit iuſtus & ſapiens, approbans bona, & reprobans mala, 1.Tim.
& quod ipſi ſoli ſit cultus perfectiſsimus, vtpote honor latriæ, exhibendus [MANIFESTVM eſt in illis]
hoc eſt, gentilibus notum fuit, [DEVS enim illis manifeſtauit] per influentiã luminis naturalis, per quod
anima rationalis ex creaturis intelligit creatorem. De quo lumine ſcriptum eſt, Signatum eſt ſuper nos lu- Pſalm.4.
men vultus tui domine. Vnde Origenes ait, Notũ dei eſt hoc, quod ex mundi huius diſpoſitione & natura Origenes
li ratione aſſequi poſſumus. Ignotum vero dei eſt, ratio ſubſtantiæ eius, quę omnem latet creaturam, ſimili
ter & myſterium humanæ liberationis. Pluribus autem modis deus reuelauit hominibus veritatem, videli-
cet per ſapientiæ infuſionem, per angelicam reuelationem, per ſanctorũ inſtructionem, per naturalem ra- Damaſc.
tionem. Secundum Damaſcenum quoque omnibus naturaliter inſerta eſt congnitio eſiſtendi deum. Nũc
tamen agit apoſtolus de reuelatione quæ fit per naturalẽ rationem, quæ ex creaturis aſcendit ad creatoris 1.Tim.1.
notitiam: ſubditur nanque, [INVISIBILIA enim ipſius] id eſt diuina natura incorporea ſimplex & in
uiſibilis, & perfectiones eius, quæ naturaliter ſciri poſſunt, videlicet iuſtitia, potentia, prouidentia, &c.
quæ dicuntur inuiſibilia dei, quoniam licet ſint vnum in deo, & ipſa diuina eſſentia, tamen ſecundam ra- Pſalm.8.
tionem diſtinguntur, diuerſimode ſignificantur, & per diuerſa cognoſcuntur. Hæc ergo inuiſibilia dei,
D [A creatura mundi] id eſt ab homine qui inter creaturas huius ſenſibilis mundi primatum ſortitur: de quo Marc.16.
dominus dicebat, Prædicate euangelium omni creaturæ, id eſt omni homini, [PER ea quæ facta ſunt
(id eſt per res creatas) intellecta] id eſt intellectualiter contemplata. Oportet enim inuiſibilia dei intelle- Eſaię.52.
ctuali, puróque oculo intueri, [CONSPICIVNTVR] id eſt agnoſcuntur. Vel per ea quæ facta ſunt in-
tellecta, id eſt per creata rite conſiderata. [SEMPITERNA quoque virtus eius] id eſt æterna poteſtas 1.Cor.1.
dei, [ET diuinitas] ab homine conſpiciuntur, per ea quæ facta ſunt, non vtique per ſpeciem, vel
quid ſint, ſed quia ſunt, & quid non ſunt. Cum enim omnis creatura ſit quidam radius ſui creatoris, &
omnis effectus ſit quædam participata ſimilitudo ſuæ cauſæ (quoniam vnũquodque producit ſibi ſimile) Eccl.12.
certum eſt quòd ex naturis creatis aliquo modo cognoſcatur increata natura. Videntes quippe philoſo-
phi ordinem eſſe in rebus, & quod vnum procedit, cauſatur & gubernatur ab alio, peruenerunt ad noti-
tiam vnius primi, ſummíque entis, quod oportuit eſſe æternum, perfectum, & independens. Ex vnifor-
mi quoque motu cœleſtium corporum, & ſtabili conſiſtentia mundi atque gubernatione inferiorum à
ſuperioribus perpenderunt eſſe in vniuerſo vnum quendam ſummum prouiſorem, dominatorem ac prin
cipem. Quàm multa autem vera, profunda, ac mira agnouerint Plato cum ſuis, & Ariſtoteles cum pe
ripateticis de inuiſibilibus dei, de ſempiterna virtute ac diuinitate ipſius, patet in libris eorum. Sed & Pro
clus Platonicus in Elementatione ſua theologica de deo atque diuinis ſubtiliſsime loquitur, quamuis in Sap.13.
multis aberret. Prędictis autẽ verbis apoſtoli cõſonat illud quoque Sapientis, A magnitudine ſpeciei crea-

Prou. 6. turæ poterit creator horum cognoſcibiliter videri. Omnia enim (vt Salomon ait) propter ſeipſum ope- E
ratus eſt dominus, ſcilicet vt in creaturis diuina maieſtas atque perfectio relucerent: ſicque ex conſidera-
Eccl. 3. tione creaturarum incitaretur homo ad contemplationem, amorem, ac reuerentiam creatoris. Hinc ſcri-
Eſaiæ. 40 ptum eſt, Fecit deus opera ſua vt timeatur. Et iterum, Leuate in exelſum oculos veſtros, & videte quis crea
uit hæc. In tantum igitur cognouerunt deum, [ITA vt ſint inexcuſabiles] de ſuis peccatis, præſertim de
Heb. 12. idololatria. Non enim excuſat eos ignorantia. [QVIA cum cognouiſſent deum] per naturalem rationem
Luc. 1. ſecundum modum prætactum [NON ſicut deum glorificauerunt] ſeruiendo ei cum debita reuerentia
Sap. 5. [AVT gratias egerunt] deo pro beneficijs ſuis, [SED euanuerunt] hoc eſt, inanes effecti ſunt, [IN cogitatio
Math. 11. nibus ſuis] vanis ac friuolis, glorificantes, & magnipendẽtes ſeipſos. [ET obſcuratum] luce gratiæ priuatũ
Mich. 2. & ſplendore diuinæ ſapientię deſtitutum, [EST inſipiens cor eorum] impletumque eſt caligine vitiorum
Eſa. 1 propter vanitatem cogitationum ſuarum. Vnde ſcriptum eſt, Vę qui cogitatis inutile. Et alibi admonet
1. Cor. 1. dominus, Auferte malum cogitationum veſtrarum ab oculis meis. Per Salomonem quoque ſapientia dei
Prou. 8. Chriſtus dominus conteſtatur, Ego (inquiens) ſapientia habito in conſilio, & eruditis interſum cogitatio
nibus. [DICENTES enim ſe eſſe ſapientes] id eſt ſeipſos de ſua ſapientia iactantes, atque in ſeipſis, nõ in
Eccl. 1 fonte ſapientiæ gloriantes, [STVLTI facti ſunt] coram deo ſeu diuino iudicio, qui ſtultam fecit ſapien-
tiam huius mundi. Qui enim ſcientiam creaturarum, & naturalem ſapientiam diuinorum non ordi-
1. Cor. 1. nat ad ſalutarem ac ſupernaturalem ſapientiam, & dei honorem, veraciter ſtultus eſt: tanquam contra or F
dinem rerum faciens, & contra cenſuram æternę ſapientiæ agens. Propter quod ſcriptum eſt, Stultus fa-
Hier. 10. ctus eſt omnis homo à ſcientia ſua. Et iterum, Sapientia tua & ſcientia tua decepit te. Et rurſus, Vę qui ſa
Eſa. 47 pientes eſtis in oculis veſtris. ¶ Sed videntur hæc philoſophis verificari non poſſe. Cum enim quidem in
terrogaſſet Pythagoram, an ſapiens eſſet, dixit ſe ſapientem non eſſe, ſed philoſophum, id eſt ſapientiæ a-
Eſa. 3. matorem. Et eius exemplo, poſteri eius ſe non vocauerunt ſapientes ſed philoſophos. Et reſpondendum
quod licet non dicerent ore, corde tamen dicebant ſe ſapientes, pauciſsimis forſan exceptis, qui nec ido-
la coluerunt. De quibus modo non agitur. [ET mutauerunt gloriam incorruptibilis dei, in ſimilitudinem
imaginis corruptibilis hominis] id eſt cultum honorem & gloriam immortali ac inuariabili deo impen-
dendam, exhibuerunt imaginibus, ſtatuis ſeu idolis hominum mortuorum. [ET volucrum, & quadrupe-
1. Tim. 1. dum, & ſerpentium] Quàm verum ſit hoc, in libro Sapientię prolixe deſcribitur. Quomodo etiam popu
lus Iudæorum tãto errori ſubiacuit et talpaſque ac veſpertiliones adorauit, Eſaias atque Ezechiel proſequũ
Sap. 11. 14. tur. Quidam autem gentilium ipſas imaginationes, quidam vero res ſignificatas per imagines coluerunt.
Eſa. 2. [PROPTER quod] id eſt, propter idololatriam iam prædictam, quæ omnis peccati origo efficitur. Iuxta
Ezech. 8. illud Sapientis, Infandorum idolorum cultura, omnis mali cauſa eſt, & principium & finis,
Sap. 14. [TRADIDIT illos deus] non effectiue, ſed permiſſiue, gratiam ſuam iuſtiſſime ſubtrahendo, [IN deſide- G
ria cordis eorum] id eſt inordinatos appetitus, & concupiſcentias carnis, videlicet [IN immunditiam] lu
xuriæ, vel potius Sodomiticæ maculæ. [VT contumelijs] hoc eſt, actibus ipſi naturæ iniurioſis, nociuis,
1. Cor. 6. atque contrariis [AFFICIANT corpora ſua in ſemetipſis] hoc eſt, in eodem ſexu atque ſuppoſito, com-
mittendo peccata contra naturam. Vel in ſemetipſis, id eſt adinuicem. Nam & qui fornicatur, peccat in
Hie. 9. 16. corpus ſuum. [QVI commutauerunt veritatem dei, in mendacium] id eſt diuinitatem, honorem, & glo
1. Tim. 1. riam, ſoli vero omnipotentique deo aſſcribenda, & exhibenda, tranſtulerũt ad deos falſos ſeu idola. [ET
Deut. 4. coluerunt, & ſeruierunt creaturæ] videlicet idolis ſuis [POTIVS quàm creatori, qui eſt (deus) benedictus
Sap. 13. in ſecula, Amen] Ecce quanta peruerſitas. ¶ Hæc traditio impiorum in deſideria cordis eorum, eſt gra-
uiſſima pœna, quam deus in pręſenti infligit. Et eſt pœna damni, cui in inferno correſpondet carentia bea
Pſalm. 89 tificæ fruitionis. Vnde dominus ait in Pſalmo, Dimiſit eos ſecundũ deſideria cordis eorum, ibunt in adin
Pſalm. 80 uentionibus ſuis. Vnum nanque peccatum trahit ad aliud, idemque peccatum eſt peccatum, & cauſa pecca
ti, ſeu culpa, & pœna culpæ. Nam homo vnum committendo peccatum meretur à deo relinqui, atque in
Eſa. 3. aliud prolabi. Et quanto aliquis ſeipſum erigit altius, inaniuſque extollit, tanto meretur profundius cade
re. Maximè quoque, qui tam ſapientes ſunt in proprijs oculis, merentur relinqui, in tãtũ, vt in vitia carnis
Eph. 5 incidant, quæ ſunt pręcipuè beſtialia atque turpiſſima. Vnde iam ſubditur, [PROPTEREA tradidit illos
Ozee. 4. deus in paſſiones ignominiæ] .i. in inominabilia vitia carnis, quæ ſunt peccata contra naturam.
¶ Ignominia enim dicitur quaſi ſine nomine dignitatis, quoniam talia ſcelera non faciliter explicantur. H
Proſequitur tamen Apoſtolus ſpecies tanti facinoris. [NAM fœminæ eorũ immutauerunt naturalẽ vſum
in eum vſum qui eſt contra naturam,] hoc eſt, organo ſui ſexus, qui ordinatur ad conceptionẽ prolis, abu
ſi ſunt, ita vt fœmina fœminę miſceretur. [SIMILITER autem & maſculi relicto naturali vſu fœminę]
Eſa. 24. id eſt legitima ſeu naturali commixtione ac copula cum muliere, [EXARSERVNT (igne libidinis) in
deſiderijs ſuis] turpiſſimis [IN inuicem] ſcilicet [MASCVLI in maſculos turpitudinem operantes]
Pſalm. 17. polluendo ſe mutuo varijs modis. Sed & ſi maſculus fœminę commiſceatur alio modo, loco, ſeu organo,
Ezech. 16. quàm natura conceſsit contra naturam peccatur, [ET mercedem quam oportuit erroris ſui in ſemetipſis
Micheæ. 1 recipientes] Sic conſtruenda & intelligenda eſt littera, Prædicti idololatræ ac Sodomitici recipien-
tes à deo permiſſiue, à ſeipſis autem cauſaliter, recipientes (inquam) & ſuſtinentes in ſemetipſis, id eſt in
propria natura mercedem ſui erroris, id eſt retributionem ſeu præmium ſuæ idololatriæ, ſcilicet traditio
nem & lapſum in paſſiones ignominiæ, quam mercedem oportuit, vel decuit eos recipere ſecundum di-
ctamen ac ordinem diuinæ iuſtitiæ, quam vitia vitijs proportionabiliter puniuntur. Vnde quemadmodũ
iactantia propriæ ſapientiæ meruit, vt in idololatriam caderent, ſic idololatria propter grauiſſimã ſuam
deformitatẽ meruit, vt in inominabilia carnis peccata inciderent. [ET ſicut non probauerũt,] hoc eſt, nõ

A putauerũt nec opere oſtẽderũt,[DEVM habere in notitia]actus humanos.i. æſtimauerũt deum nõ cogno
ſcere peccata hominum:dicentes illud Iob, Deus excelſior cælo eſt, nec noſtra conſiderat, & circa cardi- Iob.22.
nes cœli perambulat. Et illud Ezechielis, Dereliquit dominus terrã, & dominus nos nõ videt[TRADI-
DIT illus deus in reprobũ ſenſum]hoc eſt, in intellectum peruerſum, priuando eos lumine gratiæ ac verę Ezech.9.
ſapiẽtię, quatenus, ſicut circa diuinũ intellectũ errauerũt, ſic in ſuo ĩtellectu punirẽtur. Tales ſunt oẽs qui 2.Tim.3.
diuinã prouidentiã negant, De quibus ait Pſalmiſta, Dixerũt, nõ videbit dominus, nec intelliget deus Ia Pſalm.93.
cob. Et Sophonias, Dicũt non faciet dominus bene, & non faciet male. Contra quos dominus loquitur Sophon.1
per Amos prophetã, Cognoui multa ſcelera veſtra, & fortiora peccata veſtra. Vel ſic, Sicut nũ ꝓbauerũt Amos.5.
hoc eſt, nõ curauerũt deũ habere in notitia.i. cognoſcere deũ, veraciter, tradidit illos in reprobũ ſenſum,
excæcando corda ipſorũ permiſſiue, ita ꝙ eis cõuenit illud propheticũ, Sapientes ſunt vt faciãt mala, be-
ne autẽ facere neſcierũt. [VT faciãt ea quę nõ cõueniũt,]hoc eſt, q̃ deo, rationi, atq; eccleſiæ cõtrariãtur. Hiere.4.
Hæc dictio, vt non tenetur hoc loco cauſaliter, ſed cõcomitanter. Nõ enim id circo tradidit illos in repro Nota.
bum ſenſum directe vt faciant mala, ſed operatio mali cõſecuta eſt traditionẽ, ſeu derelictionẽ ipſorũ præ
dictam. Sicq; frequenter in libro iſto accipitur. Sic ergo tradidit illos deus,[REPLETOS omni iniqui-
tate]hoc eſt, omni peccato. Peccatum enim iniquitas eſt.i. cõtra iuſtitiam ſecundũ Iohannẽ. ¶Præterea, 1.Iohan.3.
ponit partes ſeu ſpecies iniquitatis,[MALITIA]qua alter alteri dãnum inferre conatur[FORNICA-
B TIONE]hoc eſt, illegitimo cũ muliere concubitu,[AVARITIA]hoc eſt, in ordinato appetitu tẽpora-
lium rerũ [NEQVITIA].i. peruerſitate, ſeu temeritate nefaria,[PLENOS inuidia] quę eſt triſtitia de
bono alterius,[HOMICIDIIS, cõtẽtione, dolo, malignitate,]hoc eſt, volũtate igne malitiæ inflãmata.
[SVSVRRONES]hoc eſt, diſcurdię ſeminatores: cõtra quos Moyſes præcipit, Nõ eris ſuſurro in popu- Leuiti.19.
lo. Et Eccleſiaſticus ait, Suſurro & bilinguis maledictus, multos enim turbauit pacẽ habẽtes,[DETRA- Eccl.28.
CTIONES]hoc eſt, aliorum famã denigrãtes de eorũ defectibus in ordinate loquendo, vel falſa imponẽ
do,[DEO odibiles]quantũ ad culpã. Odio enim duo ſunt: impius, & impietas eius, Vnde Eccleſiaſtes ait, Sapien.14.
Si mordeat ſerpẽs in ſilentio, nihil minus eo habet, q occulte detrahit. Agendum eſt ergo, quod ait vir ſan Eccl.10.
ctus, Detrahentẽ ſecreto proximo ſuo, hũc perſequebar,[CONTVMELIOSOS].i. verbis vel actibus in- Pſalm.100.
iuriantes, Quod valde iniquum eſt iuxta illud, Homo aſſuet⁹ in verbis improperij, omnibus diebus vitæ Eccl.23.
ſuæ non dirigetur, [SVPERBOS]appetendo honores,[ELATOS] nolẽdo habere æqualẽ ſuperiorẽ,
[INVENTORES malorũ]excogitando nouos errores, aut culpas,[PARENTIBVS nõ obediẽtes, in
ſipiẽtes]male ſentiendo de rebus diuinis,[INCOMPOSITOS(moribus)ſine affectione].i. tepidos carẽ
tes zelo iuſtitiæ, & charitatis feruore,[ABSQVE fœdere].i. obſeruatione pacti, ſocietatis, & amicitię. Vn Ezech.12.
de ſcriptũ eſt, Qui diſſoluit pactũ, nunquã effugiet,[SINE miſericordia].i. crudeles. Viſcera nanq; impi Pro.12.
orum crudelia. In talibus adimpletur, quod Iacobus ait, Iudiciũ ſine miſericordia fiet ei, qui nõ fecerit mi- Iacob.2.
C ſericordiam.[QVI cum iuſtitiam dei]hoc eſt, iuſtum deũ,[COGNOVISSENT, non (tamen)intellexe-
runt]hoc ſciliſcet[QVONIAM qui talia agunt, digni ſunt morte]æterna. Et [NON ſolũ qui faciunt]ſunt
digni morte,[SED etiam qui conſentiunt facientibus] vt nullus excuſetur.

CAP. II. [PROPTER quod inexcuſabilis es ô homo.] ARTIC. V.

QVONIAM itaque digni ſunt morte æterna, non ſolum qui peccata prędicta commit
tunt, ſed etiam quicunque conſentiunt, vel quũ poſsint, nõ impediũt.[PROPTER
quod inexcuſabilis es (à peccato)ô homo, omnis qui iudicas].i. dãnas ſeu reprobas
alium non ſecundũ ordinem æquitatis, ac regulas iuris, ſed in ordinato iudicio.[IN
quo enim alterum iudicas(hoc modo)teipſum condẽnas].i. dãnatione dignũ oſten
dis, ac profiteris. Iuxta quem ſenſum ſcriptum eſt, Dum maledicit impius diabolum Eccl.21.
maledicit ipſe animam ſuam. Vnde ait Saluator, ex ore tuo te iudico ſerue nequam. Luc.19.
Et alibi, Hoc tuum eſt iudicium, quod ipſe decreuiſti. Veruntamen quoniam ſacra 1.Reg.20.
ſcriptura frequenter hortatur nos adiudicandum, iuxta illud Prophetæ, Indicabo tibi homo quid ſit bo- Miche.6.
num, aut quod duminus requirat à te facere iudiciũ. Et infra dicit Apoſtolus, Spiritualis homo omnia iu 1.Cor.2.
dicat. Frequenter quoq; prohibet nos iudicare, præſertim in hoc libro epiſtolarũ Pauli. ¶Ad agnoſcẽdũ
ergo quomõ hæc omnia intelligi debeãt, ſcire oportet, ꝙ iudiciũ propriè ſumptum, eſt actus virtutis, vide
D licet determinatio iuris ſeu diffinitio iuſti. Talis autẽ determinatio iuris, eſt actus iuſtitiæ, ideo iudiciũ eſt
actus iuſtitiæ, tanquã inclinãtis & diſponẽtis iudicãtẽ vt dignus atq; idoneus ſit ad iudicandũ. Actus nãq;
virtutis ex virtute procedit. Nec poteſt bene iudicare de operib⁹ virtutis, qui habitũ virtutis nõ habet. Vn
de caſtus bene iudicat de pertinentibus ad caſtitatẽ, & fortis de his quę ad fortitudinem pertinent. Iudici-
um tamen eſt actus rationis ſeu prudentiæ tanquam dirigentis atque ſententiam proferentis. Inquantum
itaque iudicium procedit ex quadam connaturaliter iudicantis ad iudicata requirit habitum virtutis in iu
dicante. Quoniam ergo iudicium actus iuſtitiæ eſt in tantũ licitum perhibetur, inquantum ex iuſtitia ori-
tur. ¶Ad hoc autem ꝙ iudicium ſit actus iuſtitiæ, tria ſunt neceſſaria. Primo, vt procedat ex inclinatione
virtutis, non ex impetu paſſionis aut ſuſpitione. Secũdo, vt procedat ex authoritate pręſidẽtis. Tertio, vt
pruferatur ſecundũ rectã rationẽ prudentię Quodcunque horum defuerit, erit in ordinatum, illicitumq;
iudiciũ. Si enim primũ defuerit, vocatur Peruerſum: ſi ſecũdũ, dicitur Vſurpatũ: ſi tertiũ deſit, Temerariũ
appellatur. Vnde Chryſoſtomus ſuper Matthæũ, Qui in magnis peccatis ſunt, eos iudicare nõ debẽt, qui
in eiſdẽ peccatis, aut certe minoribus ſunt. Et hoc ſecundũ Thomam potiſſimè verum eſt, quãdo peccata Chryſoſt.
prælati aut iudicis publica ſunt, & quando non eſt neceſſe iudicare de alia ratione officij. Si vero peccata Thomas.
occulta ſint, & neceſſe ſit iudicare ratione iniũcti officij, poteſt cum timore ac humilitate iudicare ſiue ar
guere. Si autẽ peccata ſint manifeſta, & nihilomin⁹ iudicaret oportea, debet primo ĩtra ſe pœnitere. Nobis
vero diligẽter pẽſandũ eſt illud ſancti Ambroſij, Iudicet de errore, & culpa alteri⁹, qui ĩ ſeipſo nõ habet Ambroſ.

quod iudicet, ne cū de alio iudicat, ſcipſum ferat ſententiā. De prædictis ergo in ordinatis indicijs intelli E
Matth. 7. genda ſunt Inca ſcripturę, in quibus vetatur iudiciū. Sicut cū dicitur, Nolite iudicare, & nō iudicabimini.
Poteſt autē & debet quilibet noſtrū iudicare, reprobare, & caſtigare ſeipſum. In cōmuni quoq; poſſumus
iudicare de actibus atq; generibus hominum ſecundū doctrinā & dererminatinnē ſcripturę, vt, ꝙ omnis
August. homicida dānabitur, & omnis ſuperbia ſit peccatū. ❡ Duo vero ſunt in qubus ſecundū Auguſtinū vitare
debemus iudicium. Primo, quū ignoramus, qno animo aliquid fiat. Idcireo de occultis ac dubijs iudicare
prohibemur. Secundo, dū ignoram⁹ qualis futurus ſit, qui indicādus videtur. Et quia hoc ſemꝑ ignoram⁹
Eccle. 9. non debmus abſolute perſonam alterius iudicare, pręſertim cum ignoremus, an dignus ſit amore, an odio
poſſitq; omni momento à deo tangi, cōpungi, pœnitere, & purificari. De actibus tamē manifeſtis, & quæ
animo bono ficti nequeūt, iudicare permittimur, compatiendo poti⁹ quàm ſpernendo. ❡ Denique iu-
dicium duplex eſt, ſcilicet diſeretionis, quo inter bonum & malum diſcernitur: & remunerationis, quo de
pręmio ſententiatur. Horum iudiciorū vtrūque laudabile eſt, ſeruatis circumſtantijs & cōditionibus debi
Hiere. 13. tis. De iudicio quippe diſeretionis domin⁹ loqtur per prophetā, Si ſeparaueris pretioſum à vili, quaſi os
Iob. 34. meum eris. De quo & in Iob habetur, Iudicium eligamus, & inter nos videamus quid ſit melius. Itemque
Ibidem. Nunquid qui non amat iudicium, poteſt ſanari? Iudicium autem remunerationis eſt duplex, videlicet ap
1. Cor. 4. probationis, quantum ad bonos: & reprobationis, quantum ad malos. ❡ Sciendū quoq; quòd Paul⁹ hoc
loco ad literam loquitur contra Eccleſiam Romanorum, quæ ex Iudæis & Gentibus collecta erat, qui ſe F
mutuo iudicabant. Iudæus enim iudicauit Gentilem de tranſgreſſione legis naturalis. Gentilis vero Iudę
um de præuaricatione legis diuinæ. Quilibet vero iſtorum ſecundum Apoſtolum inexcuſabilis eſt. Cui⁹
Matth. 7. ratio ſubditur, [EADEM enim agis] hoc eſt, ſimilia, vel eadem genere aut ſpecie tu · Iudæe operaris,
[QVAE (in Gentili) iudicas] id eſt, redarguis, atque condemnas. Vel eadem magis ru gentilis, quę in Iu
dæo iudicas. Hoc generaliter accipi poteſt de vnoquoque noſtrum, qui de illo peccato aliū iudicat, quod
Iob. 19. ipſe in ſeipſo non corrigit. Quod conſequenter declarat Apoſtolus, [SCIMVS enim] per naturalem
Pſalm. 61. rationem vel ſupernaturalem illuminatjonē, [QVONIAM iudicium dei eſt ſecundum veritatem]. i. ſecū
dum iuſtitiā qua reddit ſingulis quod merentur, hoc eſt, ſcimus quod iudiciū dei ſit iuſtū, [IN eos (.i. ad-
Origenes uerſus eos) qui talia agunt]. i. ſe inuicem temerariè iudicant, ſicut iam dictū eſt. Tales enim reprobat deus.
Circa quod Origenes ſic ait, Illud hoc loco videtur oſtendi, ꝙ ſolius dei ſit, ſecundum veritatē iudicium
quia corda hominū noſſe, & mētis ſecreta dignoſcere ſolius eſt dei. Sūt enī quędā, q̄ cōmittūtur opere qui
dem malo, animo aūt non malo: vt ſi quis (verbi cauſa) hominem non voluntate occiderit. Alia vero ſiūt
opere bono, ſed animo nō bono, vt ſi quis miſericordię opus, nō pro dei mādato, ſed vt laudetur ab homi
nibus, faciat. Hoc tamen non eſt ſic accipiēdum, quaſi iudicia hominū non ſint iuſta & vera, ſed quod nō
ſint tā vniuerſaliter vera & iuſta, nec adeo certa, maximè ſubtracta illuminatione diuina. [EXISTIMAS G
autem hoc ô homo omnis qui iudicas] inordinate [EOS qui talia agunt (id eſt, præmemorata peccata
committunt) & facis ea] quæ in alijs iudicas [QVIA ru effigies iudicium dei?] hoc eſt, damnationis ſen
Iob. 1. tentiam & iuſta tormenta? Quaſi dicat, Noli hoc æſtimare. Loquitur Apoſtolus interrogatiue, [AN
diuitias bonitatis eius] id eſt, plenitudinem ſeu abundantiam pietatis diuinæ [ET patientiæ] qua non ſta-
Iob. 25. tim vlciſcitur illatam ſibi iniuriam, [ET longanimitatis] qua diu iniquorū conuerſionem expectat vt in
Eſa. 30. dulgentiam conſequantur: iuxta illud Prophetæ, Propterea expectat dominus vt miſereatur veſtri. Non
Ezech. 18. enim vult mortem peccatoris, ſed vt conuertatur, & viuat. Patientia autem cum ſit virt⁹ moralis, paſſio
Prouer. 28. nem triſtitiæ ordinans, non propriè competit deo, niſi per ſimilitudinem operis. An ergo iſta [CON-
TEMNIS?] Quaſi dicat, Mirum eſt, ſi tantam pietatem & gratiam dei non penſas, neque honoras.
Hanc contemnit, qni ex pia dilatione vltionis diuinæ peioratur, peccando ſecurius, & conceſſa pœniten
Iob. 24. tiæ tempora expendendo in actibus prauis. Quemadmodū ſcriptum eſt, de ingrato ac impio, Dedit illi
2. Pet. 3. deus locum pœnitentię, & ille abutitur eo in ſuperbiam. [IGNORAS quoniam benignitas dei ad pœni-
tentiam te adducit?] id eſt, hoc merito ignorare non debes, quòd miſericordia dei te patienter ac longani
Pſalm. 89 miter ſuſtinendo, quantum in ſe eſt, inſtigat, & dncit te ad pœnitentiam peragendam. Per inſpirationem
Sapien. 11 enim angelicam ac diuinum inſtinctum admonentur iniqni conuerti ad dominū. Vnde Sapiens, Miſere
ris (inquit) omnium domine, & diſſimulas peccata hominum propter pœnitentiam. ❡ Deinde oſtendit H
Apoſtolus, quid homo meretur incidere non attendendo bonitatem longanimitatis ac patientiæ dei, qui
pie præſtolatur pœnitentiam noſtram. [SECVNDVM dnritiam autem tuam] per obſtinationem tuam ac
Hiere. 8. pertinatiam qua diuinę inſpirationi reſiſtis, nec verbo dei mentem ruam aperis [ET impœnitens cor] tuū
Sopho. 1. ꝙ de priſtinis malis non dolet, nec futura vitare molitur, [THESAVRIZAS]. i. multiplicas [TIBI
Eſa. 56. iram]. i. diſtrictam vīdictam exercendam, [IN die iræ & reuelationis iuſti iudicij dei] hoc eſt, in die no-
Abacuc. 2. uiſſimo in quo deus maxime iratus videbitur, & ſecreta producet in lucem. Tunc enim reuelabit abſcon
1. Cor. 4 dita tenebrarum, & manifeſtabit conſilia cotdium. Hinc ſcriptum eſt, Cor durum male habebit in nouiſ-
Eccle. 3. ſimo. Et de peccatore indurato dominus ait per prophetam, Scio quia durus es tu, & neruus ferreus cer-
Eſa. 48. uix tua, & frons tua ænea. [QVI reddet vnicuiq; ſecundum opera ſua] Iuxta illud Apocalypſis, Ecce ve-
Apoc. 22 nio cito, & merces mea mecum eſt, dare vnicuique ſecundum opera ſua. Hoc noui & veteris teſtamēti ſcri
Eccle. 12. ptura concorditer clamat. Vnde in Eccleſiaſte ſcribitur, Cuncta quæ fiunt adducet deus in iudicium pro
Hiere. 32 omni errato, ſiue bonum ſiue malum. Et Hieremias propheta, Domine, cuius oculi aperti ſunt ſuper om
nes filios Adam, vt reddas vnicuique ſecundum vias ſuas. In his autem atque ſimilibus locis ſcripturæ
per vias ſeu opera, intelligendi ſunt quæcunque actus humani, tam interiores quam exteriores, videlicet
cogitatio, affectio, locutio, operatio. ❡ Conſequenter oſtēditur in ſpecie, quid dicebatur in genere. [HIS
quidem qui ſecundum patientiam boni operis, gloriam & honorē] Sic legenda eſt litera. Deus reddit ſin
gulis ſecundum opera ſua. His quidē qui ſunt boni operis. i. bonę vitę, ſecundū patientiā dei, qui eorū con

A uerſionem longanimiter expectauit, & ita bene vſi ſunt patientia dei, reddet pro præmio, gloriam.i.beatitu
dinem ſiue lętitiam, vel claram cum laude notitiam clarificando eos in cordibus aliorum & honorem. i.reue
rentiæ exhibitionem in ſignum virtutis ipſorum. Nam & deus honorabit eos, conſtituendo eos ſecum in Lucæ.12.
regno cœlorum, [E T incorruptionem] .i.immortalitatem, impaſsibilitatem, atque perpetuam ſecuritatem 1.Cor.9.
his inquã[Q V A E R E N T I B V S vitam ęternam] . i.referentibus cuncta quę agunt ad vltimum finem ſeu ve
ram felicitatem, quę eſt vita æterna, non ad temporale cõmodum aut laudem humanam. Vnde ait ſaluator Matth.6.
Primum quærite regnum dei. Et apoſtolus, Quæ ſurſum ſunt quærite. Hoc mõ exponitur litera cõiter. Vi- Colo.3.
detur quoq; ſic poſſe exponi, His qui ſecundũ patientiã boni operis ſunt.i.qui opera bona patienter egerunt Lucæ.21.
& per patientiam cuſtodierunt. dabit gloriã & honorem. Propter quod dicit ſaluator, In patientia veſtra Hebræ.10.
poſsidebitis animas veſtras. Vel ſic, His qui ſecundũ patientiã ambulauerunt.i.patiẽter cõuerſati ſunt, retri-
buet deus boni operis.i.pro bono opere, gloriã & honorẽ, tanquam condignã mercedem. [H I S autem qui
ſunt ex contentione].i.in ſimul litigant & pacis iura violant, vel deo reſiſtere ſatagunt, [E T qui non acquie Deut.31.
ſcunt veritati].i.iuſtitiæ ſeu ſanæ doctrinæ, qua admonẽtur conuerti ad deum [C R E D V N T autẽ iniquitati] 2.Timo.2.
hoc eſt, vanis erroribus ac falſis dogmatibus: quo cõtra dicit Apoſtolus ad Hebræos, Doctrinis variis & pe- Iohan.8.
regrinis nolite abduci. His itaq; ſuperueniet[I R A (.i.diuina vltio) & indignatio]hoc eſt, deteſtatio qua iu- Heb.13.
dex æternus eos contemnet.[T R I B V L A T I O (corporis) & anguſtia] mẽtis, veniẽt inquam hæc, [I N om Lucæ.12.
B nem animam hominis operantis malum] niſi pœniteat. Nam & corporis pœna redundat in animam & e-
conuerſo.[I V D A E I primum].i.pręcipue, quoniã propter legem diuinam ei traditam grauius peccauit, &
fortius punietur, [E T Græci.]Si per Græcos intelligatur gens illa ſpecialis, tunc Græcus poſt Iudæum ex-
primitur, quia præ cæteris gentibus magis peccauit atque punitus eſt eo quòd in naturali philophia & ſub-
tilitate ingenii præfulgebat. Vbi enim maius donum ſcientiæ, ibi præuaricator grauiori ſubiacet culpæ &
pœnæ. Si vero per Græcum intelligantur Gentiles communiter, tunc poſt Iudæum ponitur Græcus, quo-
niam minus peccauit loquendo in genere & cæteris paribus. His verbis Apoſtoli conſonat illud Prouerbio- Proue.1.
rum, quod ex perſona æternæ ſapientiæ dicitur, Quia vocaui & renuiſtis, & increpationes meas neglexiſtis
ego quoque in interitu veſtro ridebo, cum irruerit repentina calamitas, & interitus quaſi tempeſtas ingrue-
rit, quando venerit ſuper vos tribulatio & anguſtia. ¶ Hoc loco Apoſtolus contentioſos redarguit. Vnde &
Iacobus apoſtolus dicit, Si zelum amarum habetis, & contentiones ſunt inter vos, nolite gloriari, & menda Iaco.3.
ces eſſe aduerſus veritatem. Denique tanta eſt culpa contentionis, vt propter ipſam corporalis exercitatio re- Eſa.38.
probetur: dicente domino per prophetam, Ecce ad lites & contentiones ieiunatis. Nunquid tale eſt ieiuni-
um quod elegi?[G L O R I A autem & honor.]de quibus iam dictum eſt, [E T pax].i.tranquillitas mentis, Eſa.32.
ſeu ſecuritas ab impugnatiõe hoſtili, dabũtur pro pręmio[O M N I operãti bonum]ex charitate, [I V D A E O
C primum].i.præcipue: quia in genere plus aliis meruerunt Iudęi ad Chriſtum conuerſi, videlicet ſancti apo-
ſtoli, ac primitiua eccleſia, [E T Græco].i.gentilibus. [N O N eſt enim acceptio perſonarum apud deum].i.
deus in iudicando non attendit perſonam, & ea quæ non habent rationem meriti ſiue demeriti, ſed ſola o- Iob.34.
pera penſat, & vnumquemque ſecundum merita ſua iudicat. Propter quod aſſerebat Petrus, In veritate com- Eccleſ.35
peri quoniam non eſt perſonarum acceptor deus, ſed in omni genere qui timet deum, & operatur iuſtitiam, Mat.28.
acceptus eſt illi. Et per prophetam dominus loquitur, Vnumquemque iuxta vias ſuas iudicabo. Ad hanc per Luc.20.
fectionem hortatur nos ſermo diuinus per Moyſen dicens, Iuſte iudicabis, nec conſideres perſonam paupe Galat.2.
ris, neque honores vultum potentis. Porrò, quod apud deum non ſit perſonarum acceptio, ſed iuſtum iudi- Epheſ.6.
cium probat.[Q V I C V N Q V E enim ſine lege]ſcripta atque Moſaica [P E C C A V E R V N T] videlicet non Col.3.
habendo legem. i. gentiles qui peccatum commiſerunt, non quia legem ſcriptam tranſgreſsi ſunt, quia nec Iaco.2.
eam habuerunt, [S I N E lege peribunt]. i.non propter huius legis præuaricationem damnabuntur: ſed pro- Act.10.
pter hoc, quòd legem naturalem non ſeruauerunt cum fide ſaluatoris ſaltem implicita, vt plenius oſtendetur. Ezech.18.
¶ Cum enim dicat Ambroſius, Peccatum eſt præuaricatio legis diuinæ, quæri poteſt, quomodo aliquis pec Leuit.19.
care valeat ſine lege? Et reſpondendum, quod in definitione Ambroſii, per legem diuinam intelligitur quæ- Ambroſ.
libet lex data à deo, à quo conſtat naturalem legem fluxiſſe, datamq; eſſe. [E T quicunque in lege (ſcripta)
peccauerunt,]eam non obſeruando ſicut Iudęi, [P E R legem].i.ex ipſa lege ſcripta, vel propter legis tranſ-
greſſionem [I V D I C A B V N T V R]iudicio reprobationis. Vnde Chriſtus aiebat Iudæis, Et qui accuſat vos
D Moyſes, in quo ſperatis. [N O N enim auditores legis] diuinitus datæ, [I V S T I ſunt apud deum,]niſi obe-
diant legi: ideo ſubditur, [S E D factores legis].i.qui legis mandata adimplent, [I V S T I F I C A B V N T V R] Iohan.17.
id eſt, iuſti erunt ac reputabuntur apud deum. Nam & fides ſine operibus mortua eſt. Et in Euangelio Chri Iaco.2.
ſtus teſtatur, Omnis qui audit verba hęc, & non facit ea, aſsimilabitur viro ſtulto, qui ædificauit domum Matth.7.
ſuam ſupra arenam. Et alibi, Beati qui audiunt verbum dei, & cuſtodiunt illud. Ipſa ergo impletio legis per Luc.11.
gratiam, ex qua procedit impletio, iuſtificat hominem eſtq; iuſtificatio eius. Denique quod ipſa obſeruatio
legis iuſtificet, eluceſcit ex hoc. [C V M enim gentes] i.gentiles, [Q V A E legẽ] ſcriptam ſeu Moyſi, [N O N
habent,]quia non tenebãtur ad eam[N A T V R A L I T E R].i. ex naturalis rationis dictamine, adiuti tamen
lumine gratię, ſine qua nemo vnquam ſaluatus eſt. Non enim ex puris naturalibus quiſquam ſaluatur, cum ſa 1.Ioan.3.
lus noſtra ſit ſupernaturalis felicitas.ſ.viſio per ſpeciem, ad quam ſine fide, charitate & gratia dei nullus via- Heb.11.
tor pertingit, [E A quæ legis ſunt faciunt].i.legem ſcriptam obſeruant, quantum ad præcepta moralia deca-
logi, quæ ſunt de dictamine rationis naturalis, [E I V S M O D I]gentes[L E G E M (Moſaicam) non habentes
ipſi ſibi ſunt lex].i.propria ratio eſt eis pro lege, [Q V I oſtendunt] bene viuendo [O P V S legis] quod à lege
ſcripta pręcipitur fieri aut vitari[S C R I P T V M in cordibus ſuis]. i.intellectui naturali impreſſum, ita quod
ratio dictat eis, quod dictat ratio ſcripta. Dũ enim nõ faciunt alteri quod ſibi nolũt fieri, (quod vtiq; natura Tob.4.
lis ratio dictat) implent ea quę iubet lex ſcripta. Nã & ſecundum apoſtolũ, Qui diligit ꝓximũ, legẽ impleuit Matth.7.
Hi ergo qui naturaliter agunt ea quę legis ſunt, ſibi ſunt lex. quod declarat apoſtolus per effectum, videlicet Roma.13.

per conſcientiæ teſtimonium. Subditur enim, [TESTIMONIVM] boni vel mali [REDDENTE illis cõ E
ſcientia ipſorum,] quę ex naturali iudicio rationis reprobat malum, & approbat bonũ. Recalcitrat enim quo
dammodo operi vitioſo, conſentitque actui virtuoſo, [ET inter ſe inuicem cogitationum accuſantium aut
etiam defendentium.] More Græcorum ponit genitiuum pro ablatiuo, vt ſit ſenſus: cogitationibus ſe inui
cem accuſantibus.i. peruerſis cogitationibus quæ malos accuſant, etiam defendentibus.i. cogitationibus bo-
nis, quæ bonos excuſant atque defendunt. His, inquam, cogitationibus teſtimonium damnationis vel ſalu-
tis reddentibus illis.i. prædictis gentilibus. Iſtæ cogitationes accuſantes ac defendentes, hoc eſt malæ ac bonæ
examinantur, diiudicantur & declarantur coram naturali iudicatorio hominis, quaſi coram iudice per prima
agibilium principia naturaliter inſerta & cognita ſicut eſt illud. Quod tibi vis fieri, fac alteri. Quamuis au-
Matt. 7. tem teſtimonium iſtud modo reddat conſcientia, tamen in futuro extremo iudicio clarius perhibebit.
Tunc nanque quilibet conſcius erit ſibi de propriis bonis ac malis. Idcirco ſubiungitur, [IN die cum iudi-
cabit deus occulta hominum].i. in die iudicii quando aperientur libri conſcientiarum, [SECVNDVM euan
gelium meum].i. ſecundum quod ego euangelizo ac prędico. Euangelium enim eſt Chriſti tanquã authoris
Iohannis vero, Matthęi, Lucæ, & Marci tanquam ſcriptorum: Pauli autem & aliorum apoſtolorum, tanquã
prædicatorum. Quod vero mox ſubditur, [PER Ieſum Chriſtum] referri poteſt ad illud quod dictum eſt,
Iohan. 5. Iudicabit deus, &c. quia per Chriſtum hominem exercebitur illud iudicium, ita quòd ipſe, vt homo erit exe
Roma. 1. cutor iudicii. Pater enim non iudicat quenquam, ſed iudicium omne dedit filio. Vel ad illud quod dictum eſt F
ſecundum euangelium meum. Per Chriſtum enim factum eſt euangelium Pauli: ſicut ſuperius ait, Per quem
accepimus gratiam & apoſtolatum. Poteſt quoque ita exponi. Teſtimonium illis reddente conſcientia ipſo-
rum.i. conſcientia operum: nec ſolum conſcientia operum, ſed & conſcientia cogitationum inter ſe inuicem
accuſantium aut defendentium, iuxta ſenſum præhabitum. Dicit autem gloſſator, quòd in die iudicii cogita
tiones accuſabunt animam, vel defendent, non quæ tunc erunt, ſed quæ nunc ſunt in nobis: quarum quæ-
dam notæ, atque ſignacula relinquuntur in corde noſtro, velut in cera, quæ in occulto nunc pectoris poſita,
Anſelmus. tunc reuelari dicuntur per Chriſtum. Sed contrarie huic videtur, quod ait Anſelmus & alii ſancti, quod eti-
am certum eſt, ſcilicet quòd in die iudicii erit in reprobis conſcientia vrens atque remordens, in electis vero
conſcientia bonæ fiduciæ. Omnium enim opera cunctis patebunt. Sciendum ergo, quòd cogitationes quæ
nunc ſunt, tunc accuſabunt vel defendent per modum meriti ſiue demeriti. Cogitationes vero quæ tunc e-
runt, accuſabunt aut defendent non per modum meriti vel demeriti, quia non erit tunc locus merendi, aut
demerendi, cum via ſit finita, ſed tanquam ſigna præteritorum meritorum aut demeritorum. Et ſic gloſſa-
Exo. 20. tor ſaluatur per diſtinctionem. ¶ Conſequenter apoſtolus Iudæos aggreditur probans eos, quantum ad ali-
34. quid, deteriores gentilibus. Quo enim plura beneficia atque auxilia contra peccatum receperunt, eo grauius
peccauerunt in eodem genere culpæ, quia quo ſtatus ſublimior, eo ruina eſt maior. Denique excellentia ſta-
Deute. 4. tus Iudæorum fuit in hoc, quod legem diuinam, præcepta moralia, iudicialia ac cærimonialia, diuerſaque G
Eſai. 1. alia gratiarum munera receperunt. Vnde Moyſes loquebatur, Quæ eſt alia gens ſic inclyta, vt habeat cæ-
rimonias, iuſtaque iudicia & vniuerſam legem, vt populus tuus Iſrael? Ipſi vero ingrati deo fuerunt. Pro-
Gene. 49. pter quod dominus conqueritur per prophetam, Filios (inquiens) enutriui & exaltaui, ipſi autem ſpreuerunt
1. Para. 15. me. His ergo nunc ait apoſtolus, [SI autem (id eſt, quia) tu Iudæus cognominaris] à Iuda patriarcha, qui in
Gene. 11. ter fratres ſuos fortiſsimus erat, vt dicit ſcriptura. Primo ſiquidem appellati ſunt Hebræi ab Heber in quo re-
Geneſ. 32. manſit lingua Hebraica, quæ ante conſtructionem turris Babylonicæ omnibus erat communis: iuxta illud,
35. Erat autem terra labii vnius. Poſtmodum dicti ſunt Iſraelitę à Iacob qui vocatus eſt Iſrael. Tertio dicti ſunt
3. Reg. 12. Iudæi à Iuda. Hoc tamen nomine ſpecialiter vocabantur duæ tribus. Nam Iſrael dictæ ſunt aliæ decem tri-
bus à tempore ſeparationis ſuæ à domo Dauid. [ET requieſcis] i. perſiſtis, [IN lege] Moſaica, non euagan-
do per diuerſos errores more gentilium, [ET gloriaris in deo].i. in cognitione ipſius, [ET noſti volunta-
Heb. 6. tem eius] ex doctrina legis ac prophetarum, [ET probas].i. approbas ſeu commendas, [VTILIORA].i.
perfectiora & viciniora ſaluti, [INSTRVCTVS per legẽ] in qua diuerſi gradus perfectionũ docẽtur, [CON
FIDIS].i. præſumis & æſtimas, [TEIPSVM ducẽ eſſe cæcorũ].i. tãtæ perfectionis vt aliis ſpũaliter excæ
catis poſsis viã virtutis oſtendere, eosq; in via dei præcedere, atq; ad rectũ finem perducere. Cõfidis quoq;
te, [LVMEN (eſſe) eorum qui in tenebris] ignorantiæ, [SVNT] id eſt, tantæ gratiæ ac ſcientiæ vt igno-
rantes valeas illuſtrare [ERVDITOREM inſipientium].i. diuinorum cognitione carentium. ſ. infidelium, H
Heb. 5. quos Iudæi ſæpe conuerterunt ad deum [MAGISTRVM infantiũ] hoc eſt paruulorum ſeu imperfecto-
rum, qui ſolidum cibum capere non valentes, expertes ſunt ſermonis iuſtitiæ. [HABENTEM formam]
.i. perfectionem aliis exemplarem, [SCIENTIAE] in agendis, [ET veritatis in lege].i. in credendis ac ſpe
culatiuis. Porro quod ſubditur, interrogatiue, admiratiue & increpatiue intelligendum eſt. [QVI ergo ali-
um doces, teipſum non doces?] id eſt, cum alium docere præſumas, cur teipſum non doces? Et mirum eſt
quòd teipſum non doces. Et male agis, eo quòd teipſum non doceas. Simili modo legenda ſunt quæ ſe-
quuntur. [QVI prædicas non furandũ, furaris? Qui dicis nõ mœchãdũ, mœcharis?] Cõmiſerunt aũt Iu
Luc. 16. dæi & ſpũale furtum ac mœchationẽ, ſubtrahendo à lege ſenſum de Chriſto ac myſticum intellectum.
Matt. 15. [QVI abominaris idola].i. idololatriæ cultum, [SACRILEGIVM facis?].i. furtum atque abuſum rei ſa-
cræ? Aliqua enim diuino cultui deputata propriis vſibus applicabãt Iudæi, quia auariſsimi erant ſacerdotes,
ſcribæ ac phariſæi. Nam diuina præcepta ſuis ſuperſtitioſis traditionibus irrita fecerunt, vt euangelium lo-
quitur. [QVI in lege] id eſt, de legis acceptione, [GLORIARIS] dicendo, Quanta audiuimus & cogno-
uimus ea. Et, Non fecit taliter omni nationi. [PER præuaricationem legis deum in honoras] non exhi-
bendo ei reuerentiam debitam, obediendo mandatis ipſius. [NOMEN enim dei per vos].i. occaſione veſtri
Pſalm. 77. [BLASPHEMATVR inter gentes].i. à gentibus perfidis, quæ videntes veſtram peruerſitatem deum ve
Pſal. 149. ſtrum blaſphemant, æſtimantes eum iniuſtum, qui tales ſeruos aſſeritur elegiſſe. [SICVT ſcriptum eſt]

A in Ezechiele vbi prædicta verba habentur ſecundum tranſlationem ſeptuaginta interpretum. Noſtra au- Ezec.36.
tem tranſlatio talis eſt. Ingreſſi ſunt ad gentes, & polluerũt nomen meum. Et ſicut Ezechiel iſta dicebat de
Iudæis ſibi cõtemporaneis, ad quos miſſus erat, ſic Paulus hæc applicat de Iudæis ſui temporis. ❡ Subin- Deut.10.
de oſtendit Apoſtolus grauitatem exceſſus Iudæorum ex conditione circunciſionis. Circunciſio nanque Gala.5.
erat ſignum iuſtitiæ, & quædam profeſſio legis ſeruandæ: iuxta illud Apoſtoli ad Galatas, Teſtificor om-
ni homini circuncidenti ſe, quod debitor ſit vniuerſę legis faciendæ. Quemadmodum ergo nunc prodeſt
profeſſio vitæ clauſtralis, ſi regula obſeruetur, ſi vero regula omittatur, plurimum obeſt, & peccatum gra- Gen.17.
uatur: ſic de circunciſione erat tempore veteris teſtamenti. Hoc eſt quod Apoſtolus ſubiungit. [CIR-
CVNCISIO quidem prodeſt] ad gratiam promerendam, videlicet tempore veteris teſtamenti. non autem
Euangelio diuulgato. [SI legem obſerues. Si autem præuaricator legis] Moſaicæ [SIS, circunciſio tua]
carnalis [PRAEPVTIVM facta eſt], id eſt præputio ſimilis, nõ plus valens quam illud. [SI ergo præpu-
tiũ]. i. gentilis incircũciſus [IVSTITIAS legis]. i. præcepta moralia, quæ ſunt de dictamine rationis na
turalis, [CVSTODIAT] cum fide & cultu vnius dei, vt tactum eſt. [NONNE præputium illius in cir- Pſal.18.
cunciſionem reputabitur?]. i. tantum ſibi proficiet ad ſalutem, vt tibi ô Iudæe circunciſio tua? Quaſi di-
cat, ita. Cuſtodiendo enim iuſtitias legis modo præfato, ſpiritualiter circunciditur, & filius Abrahæ repu- Matth.3.
tatur. [ET iudicabit id quod ex natura eſt præputium]. i. gentilis præputium naturaliter habens ex genti
B libus ortus & in præputio natus. [LEGEM cõſummans] hoc eſt iuſtitias legis ſcriptę adimplens ex natu-
rali dictamine rationis. Iudicabit inquam. i. ſui comparatione iudicio damnationis dignum oſtendet. [TE] Matth.12.
Iudæe. [QVI per literam]. i. legis ſcripturam. [ET circunciſionem pręuaricator legis es?]. i. nec per
ſcripturam ſacram, neque per circunciſionis ſignificationem à peccato retraheris, à quo gẽtilis retrahitur
per legem naturalem ſine circunciſione ac litera ſcripturarum.

❡ Quod autem gentilis iuſte viuens melior eſt Iudęo circunciſo iniuſte viuente, & eum condemnet, pro-
bat Apoſtolus, eo quod duplex ſit circunciſio, ſcilicet ſpiritualis & carnalis. Quarum prima facit ſpiri-
tualem Iudęum, ſecunda carnalem. Vnde propheta, Omnes (inquit) gentes habent præputium, omnis
autem domus Iſrael incircunciſi ſunt corde. Ad ſpiritualem vero circunciſionem admonet Moyſes, Cir- Hiere.9.
cuncidite, inquiens, præputium cordis veſtri, & ceruicem veſtram ne induretis amplius. Et quantum ca- Deut.10.
ro eſt inferior ſpiritu, tantum circunciſio carnalis, & carnalis Iudæus: inferiores ſunt ſpirituali circun-
ciſione atque Iudæo. Ait itaque. [NON enim qui in manifeſto [id eſt, qui circunciſus eſt carne, & po-
teſt hominibus ſignum Iudaiſmi oſtendere, [IVDAEVS eſt] ſolũ & vere. Iudæus enim interpretatur
confitens, quod competit non ſolum circunciſo. [NEQVE quę in manifeſto in carne eſt circunciſio]
id eſt circunciſio illa exterior pelliculam tollens, eſt circunciſio perfecta ac vera [SED qui in abſcondi]
to.]. i. qui corde circunciſus eſt, quę circunciſio homines latet, deoq; patet. [IVDAEVS eſt] vere ac ſpi- Gen.40.
C ritualiter confitens domino confeſſione laudis diuinæ [ET circunciſio cordis]. i. circũciſio ſpiritualis facta Matth.6.
[IN ſpiritu] hoc eſt, ſecundum ſpiritualem intellectum ſcripturæ veteris teſtamenti. [NON litera]. i. non
ſecundum ſenſum literalem ipſius. Vel, in ſpiritu. i. virtute ſpiritus ſancti: non litera. i. literalibus cultris le
gis [CVIVS] videlicet ſpiritualis circunciſionis [LAVS non ex hominibus] qui in interiora tueri non Phil.3.
valent, neque de eis certum quippiam iudicant. [SED ex deo eſt] qui inſpector eſt cordis, & ſpiritualem
circunciſionem, qua vitia præſcinduntur commendat potius quàm carnalem, qui ab exordio ſeculi mul- 1. Reg.6.
tos ſaluauit ſine corporali circunciſione, neminem vero ſine circunciſione ſpirituali. His verbis apoſtoli 1.Cor.10.
conſonat, quod de carnalibus Iudæis ait Iohannes in Apoc. Dicunt ſe Iudæos eſſe, & non ſunt, ſed ſunt Pſalm.7,
ſynagoga Satanæ. 43.

CAP. III. [QVID ergo amplius eſt Iudæo] ARTICVLVS VI. Apo.2,3.

DECLARATO in quibus Iudæi deteriores erant gentilibus, nunc oſtendit in quibus eos pre-
cellant. Mouet autem & ſoluit quæſtionem, quæ ex præinductis conſurgit [QVID ergo am- Rom. 2.
plius eſt Iudæo, aut quæ vtilitas circunciſionis?]. i. ſi tanta eſt vilitas atq; iniquitas Iudæo-
rum, vt eis præferentur gentiles, ſicut iam patuit, quid ergo amplius. i. maius aut dignius eſt Pſal.75,
Iudæo circunciſo, quàm gentili incircũciſo, aut quæ vtilitas fuit circunciſionis? Omnia iſta- 147.
D referenda ſunt ad tempus legis ſcriptę, non euangelicæ. Et reſpondet. [MVLTVM] melius eſt Iudæo ſe-
cundum ſtatũ priorẽ, quam gentili ſolam naturalem legem habenti. [PER omnem modum] in genere. ſ.
in omnibus quæ ad ſalutẽ requiruntur. [PRIMVM quidem] melius eſt Iudæis. [QVIA credita] hoc eſt, Iohan.5.
ex ſpeciali gratia tanquam amicis & familiaribus adminiſtrata ac data [SVNT illis eloquia dei]. i. ſcri-
pturæ ſacræ legis ac prophetarum. Nec obſtat quod quidam eorum non crediderunt, ſicut ſubiungit. Pſal.77.
[QVID enim] obeſt prædictæ pręrogatiuæ Iudæorum. [SI quidam illorũ non crediderunt?] eloquiis dei 105.
de myſteriis Chriſti. [NVNQVID incredulitas illorum fidem dei]. i. fidem diuinam quam alii habuerunt Ezech. 2.
de deo. [EVACVAVIT?]. i. inanem effecit. Vel fidem id eſt fidelitatem dei de adimplendo quod pro- Iohan. 8.
miſit, euacuauit, id eſt, ab opere impediuit. [ABSIT] Vniuſcuiuſque enim malitia in ſeipſum redundat. Eccl.33.
❡ Inſuper quod hominum incredulitas fidelitatem dei non euacuet probat apoſtolus. [EST autem deus Matt.22.
verax] in ſuiipſius natura, in opere, atque ſermone, quoniam inuariabile eſſe habet, & omnia iuſte diſpen- Iohan.3,
ſat, impletque veraciter quicquid promittit ſimpliciter. 7,8.
Aliqua autem promittit ſub conditione, quæ non ſemper implentur. [OMNIS autem homo mendax] id Apoc.19.
eſt, à vero atque incommutabili eſſe deficiens, vanitati ſubiectus, & per cõſequens peccare potens & men Pſal.115.
tiri ac falli. Quod ſub intelligendum eſt de omni viatore ſecundum legem communem. Vnde ait Pſal- Pſal.38.
miſta, Veruntamen vniuerſa vanitas omnis homo viuens. Et rurſus, Ego dixi in exceſſu meo, omnis ho- Rom.8.
mo mẽdax. In Numeris quoque ſcriptum eſt, Non eſt deus vt homo vt mentiatur: neque vt filius hominis Pſal.115.

Num.23. vt mutetur. [SICVT ſcriptum eſt, iuſtificeris in ſermonibus tuis, & vincas cum iudicaris] Hoc allegat E
Pſal.50. Apoſtolus ad oſtendendum, quod deus ſit verax, implendo promiſſa. Hæc enim verba loquutus eſt Da-
uid, homicidio, adulterioque patratis: vt ſit ſenſus, Ego Dauid tibi ſoli peccaui, & malum coram te feci, vt
2.Reg.11. tu domine deus iuſtificeris, id eſt, iuſtus & verax agnoſcaris, non infringendo nec omittendo propter mea
Prouer.8. facinora, tuam promiſſionem, qua mihi pollicitus es, quod ex ſemine meo humanam naturam aſſumeres
Gen.22. ex quo conſtat, te verum eſſe in promiſſis: & vincas. i. præualeas alijs cum iudicaris ab eis, non deberi pro
Pſal.113. miſſionem tuam mihi de Chriſto factam impleri propter ſcelera mea. Cum enim Dauid vxorem Vrię vio
2.Reg.7. laſſet & cognouiſſet, eiuſque virum occidiſſet, multi dicebant prædictam promiſſionem euacuatam, quo-
niam non deceret Chriſtum de homicida & adultero naſci. Cum ergo deus huius dicti oppoſitum fecit,
2.Reg.12. præualuit iſtis. Hunc ſenſum intendit hoc loco Apoſtolus.
Hiere.18. ¶Poſſunt quoque prædicta verba adhuc tribus modis exponi, ſicut in expoſitione libri pſalmorum indu-
xi, ſed hoc loco iſte ſufficiat. Sciendum vero quod hæc dictio, vt, ſecundum hunc ſenſum tenetur conſecu
Pſal.50. tiue, non autem cauſaliter, quia non ideo Dauid peccauit, vt deus iuſtificaretur: ſed ex eius peccato occaſio
naliter conſecuta eſt manifeſtatio diuinæ iuſtitiæ iuxta modũ expoſitum. ¶Sed quoniam ex prędictis ver
bis Dauid: quibus ait, Malum coram te feci, vt iuſtificeris &c. quidam ſumpſerunt occaſionem erroris, dicẽ
tes, quòd noſtra peccata atque mendacia directe faciunt ad gloriam dei, videlicet ad manifeſtationem diui
næ veritatis atque iuſtitiæ, & per conſequens, quod deus vellet nos peccare & mentiri, quatenus compara F
Eſa.3. tione noſtri iuſtior ac verior, imò ſolus iuſtus ac verus appareret, & vt miſericors agnoſceretur dum nobis
ignoſceret. Hoc ſanctus apoſtolus reprobat ducendo ad inconueniens. Ait ergo. [SI autem iniquitas no-
Iob.24. ſtra iuſtitiam dei commendat] .i. directe & per ſe commendabilem ſeu laudabilem facit, vt aliqui aſſerunt
[QVID dicemus?] id eſt, quid reſpõdere poterimus ad ea quæ ſequũtur ex hoc, Primo enim ſequeretur,
deũ eſſe iniuſtũ, qui peccata vlciſcitur. Ideo ſubdit. [Nũquid iniquus eſt deus qui infert iram,] .i. pœnã pro
culpa. [SECVNDVM hominem dico. Abſit] hoc eſt, ſic ego eſſe non aſſero, ſed ſecundum carnales
hoc ſequitur. Quod enim per ſe facit ad gloriam dei, non eſt puniẽdum, ſed pręmiandum vt bonum, quia
Ioan.5. per ſe ordinatur ad finem laudabilem. Si ergo iniquitas noſtra per ſe facit ad gloriam dei, iniuſtus eſt de-
2.Tim.4 us qui vindicat eam per tormenta. [ALIOQVIN quomodo iudicabit deus hunc mundũ,] .i. homi-
Sap.1. nes peregrinantes in terra. Si enim iniuſtus eſt deus, non poterit mundum hunc iuſte iudicare, quia iuſti-
Pſal.51. tia maxime ſpectat ad iudicem: prout Sapiens dicit, Diligite iuſtitiam, qui iudicatis terram. Quòd au-
2.Para.9. tem non ſit deus iniuſtus, eluceſſit ex verbo Pſalmiſtæ dicentis, Quoniam rectus dominus deus noſter,
Matt.19. & non eſt iniquitas in eo. Vnde Ioſaphat aiebat, Non eſt apud dominum deũ noſtrum iniquitas, nec per-
Luc.18. ſonarum acceptio, neq; acceptio munerum. Deus quippe glorioſus & fortis eſt ipſa eſſentia bonitatis mẽ
ſura & cauſa totius ęquitatis, ideo culpa ei placere non poteſt. Quod confirmat Apoſtolus ſubdens, [SI G
enim veritas (.i. æquitas) dei in meo mendacio] .i. per meum peccatum [ABVNDAVIT] .i. quantum
ad ſui manifeſtationẽ directe creuit, clariusq; innotuit, & hoc [IN gloriam ipſius] dei, ita qđ ex meo pec-
cato per ſe glorioſior, perfectiorque apparet. [QVID adhuc & ego tanquam peccator iudicor?] .i. cur
nunc vſque iniuſtus exiſtimor, Tanquam dicat, Si ſic eſſet, non eſſem reputandus iniquus, quia non diſpli
ceret deo iniquitas mea, vt dictum eſt. Deinde deſtruit præmemoratum errorem ducendo ad aliud incon
ueniens. [ET non ſicut blaſphemamur] hoc eſt, ſi noſtra peccata directe ordinantur ac operantur ad glo-
rificationem diuinæ iuſtitiæ, ſicut illi dixerunt, cur ita non eſt ſicut nobis blaſpheme imponitur, [ET ſi-
cut aiunt quidem nos dicere] id eſt, ſicut pſeudoapoſtoli affirmant, me, alioſq; veros apoſtolos prædicare
Eſa.5. illud quod ſequitur, [FACIAMVS mala, vt veniant bona, quorum] pſeudoapoſtolorum, qui nobis iſta
Rom.5. imponunt. [DAMNATIO iuſta eſt] quia mortaliter peccant.
¶Quoniam enim Apoſtolus ait inferius, Vbi abundauit delictum, abundauit & gratia. & nunc ſimile
aliquid dixit, allegando verba Pſalmiſtæ. Alij quoq; apoſtoli talia prædicauerunt. Ex his moti ſunt æmuli
apoſtolorũ dicentes, quòd prædicarent pctã eſſe patranda, & continuanda, quatenus ex hoc ſequerẽtur bo
Diony. na, videlicet glorificatio ſeu manifeſtatio diuinæ æquitatis ac pietatis. ¶Præterea aduertẽdum, quòd cum
Damaſc. peccatum ſit auerſio mentis à deo, & receſſus ab ordine, ſecundum Dionyſium, & ab eo quod eſt ſecundũ
naturam, ſecũdum Damaſcenum, idcirco per peccatum irrogatur deo iniuria, & directe inhonoratur de-
us non glorificatur. Veruntamen quoniam tanta eſt bonitas dei, vt non permitteret malum, niſi præno- H
ſceret aliud bonum inde venturum: & tanta eſt virtus eius, quòd malum omnino impediret, niſi aliquod
bonum ex malo elicere poſſet. Propterea malum culpæ indirecte atque per accidens ſcilicet præter pro-
priam conditionem & præter peccantis intentionem ordinatur: & valet ad declarationem diuinæ iuſtitiæ
ſecundum quod deus per pœnam ordinat culpam, in quo diuina ſapientia atque iuſtitia manifeſte reful-
get. Quemadmodum etiam ex crudelitate tyrannorum pręter intentionem ipſorum manifeſtauit deus pa
tientiam atque conſtantiam martyrum.
Rom.8. ¶Iam declarauit Apoſtolus Iudæos excellentiores fuiſſe gentilibus pro tempore legis ſcriptæ, nunc ſci-
Coloſſ.3. ſcitatur, an etiam tempore euangelicę legis Iudæi excellãt gentiles. [QVID ergo?] reſtat. [PRAECEL-
Eſa.1. LIMVS (nos Iudæi) eos?] .i. gentiles ad fidem conuerſos. [NEQVAQVAM] Loquitur autem Apoſto-
Pſal.13. lus de vtroque populo iſto in genere. Certũ eſt enim, quòd in ſpeciali loquẽdo ipſi beati apoſtoli qui erãt
Mich.7. Iudæi, & primitias ſpiritus receperunt cæteris eminebant. Loquendo vero in generali, omnes pares ſunt in
Eſa.56. gratia Euangelij, ſicut clarius oſtendetur. Cur autem non excellant Iudęi gentiles, annectitur. [CAVSA-
Sap.13. TI enim ſumus] .i. rationabiliter declarauimus. [IVDAEOS & Græcos] .i. gentiles [OMNES ſub pec-
Hiere.4. cato eſſe] quia Iudæi tranſgreſſi ſunt legem ſcriptã, gentiles legẽ naturalẽ. [SICVT ſcriptũ eſt] in pſal-
Hiere.5. mo, quãtum ad ſenſum. [QVIA nõ eſt iuſtus quiſq̃] iuſtitia meritoria. Propriis viribus. [NON eſt intelli
gens] ea quæ dei ſunt, per fidem formatam ſine lumine gratiæ. [NON EST requirens deum] per opera

A ſancta propria poteſtate.[OMEES (iſti iam dicti)declinauerunt[à deo atq; iuſticia,[SIMVL inutiles(id Matth.8.
eſt vani)facti ſunt]non pertigendo ad vltimum finem,ſeu veram felicitatem,[NON eſt qui . faciat]per ſe Matt. 23.
ſine auxilio gratiæ[BONVM]id eſt opus meritorium[NON eſt vſque ad vnum]id eſt omnino nullus eſt Hiere.5.
Vel,non eſt vſque ad vnum,id eſt non eſt alius præter Chriſtum deum & hominem,qui ſub peccato non Ioban.5.
fuit,& ea quæ placuerunt patri,ſemper effecit. Eccl.37.
[SEPVLCHRVM patens eſt guttur eorum]id eſt ſimile monumento aperto. quoniam ſicut ex tali ſe-
pulchro aſcendit fœtor cadaueris,ſic ex ore iſtorum procedunt verba mortua atque fœtentia [LINGVIS
ſuis doloſe agebant] alios decipiendo , vel ſophiſtica & adulatoria verba loquendo . Vnde ait ſcriptura,
Qui ſophiſtice loquitur,odibilis eſt,in omni re defraudabitur . Non eſt illi data gratia à deo , omni enim
ſapientia defraudatus eſt. Quo contra de electis Iudæis ſcriptum eſt, Reliquiæ Iſrael non facient iniqui-
tatem,nec loquentur mendacium, & non inuenietur in ore eorum lingua doloſa . [VENENVM aſpidũ,
id eſt verba venenata ac detractoria,ſeu odium inſanabile,[SVB labiis eorum,]quia parati ſunt talia ver-
ba euomere,alioſque inficere.[QVORVM os maledictiõe,]hoc eſt verbis maledicis ac blaſphemis,[ET Sopho,1.
amaritudine]id eſt ſermonibus pungitiuis [PLENVM eſt. Veloces pedes eorum]ſpirituales, puta affe- Deut.32.
ctus,& etiam corporales, vt currant[AD effundendum ſanguinem] innocentem. [CONTRITIO,] Pſal. 11.
hoc eſt ſpiritualis deſtructio,temporalis punitio,ſeu omnis boni diſsipatio,[ET infelicitas] id eſt miſeria, 1.Cor. 3.
B [IN viis] id,eſt operibus [EORVM.] Committendo enim mala prædicta, amittunt eſſe gratuitum, ſpi- Prou.1.
rituale ac meritorium,& tanquam inane ac nihilum reputantur à deo, & miſeri ſunt tanquam æterna dã-
natione condigni,[ET viam pacis] id eſt opera bona, per quæ ad veram pacem pertingitur. Vel , viam Eſ.10,30
pacis , id eſt pacem huius viæ & gratiæ perducentem ad plenam pacem patriæ,[NON cognouerunt]per
approbationem ac imitationem. [NON eſt timor dei ante oculos eorum] id eſt deum non metuunt , nec Eſa.40.
oculis cordis ſui diuinum proponunt timorem,ſed inaniſsima ſecuritate reſoluuntur. Epbe. 2.
☙Multi arbitrantur apoſtolum,allegatam ſcripturam ſumpſiſſe ex pſalmo , in quo prædicta verba con-
ſcripta ſunt, ſed ſecundum Hieroymum ita non eſt. Aduertendum ergo quòd cum Hieronymus in prolo Luc.18.
go quintidecimi libri ſui ſuper Eſaiam dixiſſet, Chriſtum & Euaugeliſtas atque apoſtolos ea duntaxat
verba ſcripturæ ex tranſlatione ſeptuaginta interpretum allegare,quæ cum Hebraica veritate concordãt, Pſal.13.
virgo Chriſti Euſtocbium fœmina religioſa atque doctiſsima , obiecit Hieronymo quod apoſtolus ad
Roma. octo verſus allegarit ex pſalm. 13. quæ in Hebræo non habentur, videlicet, Sepulchrum patens Hierony.
eſt guttur eorum,vſque ad id incluſiue. non eſt timor dei ante oculos &c. & videtur Apoſtolus ex tranſ-
latione ſeptuaginta interpretum allegaſſe , vel ex pſalm. illo quod in Hebræo non babetur.
Ad hanc obiectionem ſtupefactus, pallidusq; effectus Hieronymus(prout ipſe teſtatur)quaſi à fortiſsimo
C pugile cæſus vnius diei ſpatio poſtulato,& per luſtrata ſcriptuta reſpõdit quòd tota pene epiſto. ad Roma
nos de veteri teſtamento conſtructa eſt.Prememoratum quoque teſtimonium octo verſuum ex pſalmis &
Eſaia contextum eſt. Nam duo primi verſus,videlicet, Sepulchrum patens eſt guttur eorum,linguis ſuis
doloſe agebant,in quinto pſalmo habentur.Quod autem ſubiungitur, Venenum aſpiduni ſub labijs eorũ Pſal.5.
in pſalmo centeſimo triceſimonono legitur:qui incipit, Eripe me domine ab homine malo. Porrò quod Pſal.139
ſubditur, Quorum os maledictione & amaritudine plenum eſt, ex nono ſumptum eſt pſalmo, Alij vero
tres verſus, Veloces pedes eorum ad effundendum ſanguinẽ, &c.ex quinquageſimonono capitulo Eſaiæ Pſal.9.
accepti noſcuntur: vbi ſic legitur,Pedes eorum ad malum currunt, & feſtinant vt effundant ſanguinem in
nocentem,vaſtitas& contritio in vijs eorum, & viam pacis neſcierunt. Vltimus vero verſiculus ſcilicet. Eſa.59.
Nõ eſt timor dei ante oculos eorum,in principio pſalmi triceſimiquinti habetur, quo dicitur,Dixit iniu-
ſtus vt delinquat in ſemetipſo,non eſt timor dei ante oculos eius. Apoſtolus tamen allegat pluraliter, quia Pſal.35.
pluribus loquebatur. Itaque prædicti verſus nec in Hebræo, nec in ſeptuaginta interpretibus habẽtur quã
tum ad pſalmum tertiumdecimum,ſed in editione vulgata. Lyra tamen aſſerit prędicta ex pſalmodecimo
tertio allegata.ſed conſentiendum eſt verbis Hieronymi,qui etiam ait,quod Græci expoſitores exponen- Iohan.15.
do pſalmũ. 13. prędictos verſus veru prenotant neque exponunt.[SCIMVS autem quoniam quęcunque
lex loquitur,his qui in lege ſunt loquitur.]Ex hoc multi affirmant præinductam ſcripturam ad Iudæorũ
populum pertinere,qui ſoli ſub lege Moyſi erant,de qua nunc tractat apoſtolus. Sed obuiat,quòd apoſto- 1.Reg.2
D lus iſtam ſcripturam inducit ad oſtendendum quòd Iudæi & græci omnes ſub peccato fuerunt, & quod Matth.15
nunc protinus ſubditur.[VT omne os obſtruatur, & ſubditus fiat omnis mundus deo.] Eſt igitur ſenſus.
Scimus autem nos apoſtoli ſpiritu ſancto edocti ſacraſque ſcripturas cæteris clarius intelligentes,quoniã
quæcunq; lex,id eſt veteris teſtamẽti ſcriptura loquitur, his, qui in lege Moyſi ſunt loquitur: primo ac prin
cipaliter:quemadmodum ait Saluator, Non ſum miſſus niſi ad oues quæ perierunt domus Iſrael. Hoc di-
cit Apoſtolus retundendo Iudęorum ſuperbiam,ſcilicet ne dicerent ſcripturam prædictam non pertinere
ad eos,ſed ad gentiles duntaxat. Itaque lex dicit hæc etiam de Iudæis,vt omne os præſumptuoſum obſtru
atur.i.vt nec gentilis neque Iudæus præſumat ſe inaniter excuſare ac iuſtificare, eo quod teſtante ſcriptu- Pſal.62.
ra,omnes peccato obnoxij ſint, Et ſubditus fiat omnis mundus.i. omnis homo,Iudæus & Græcus,deo, Baruch.1.
cognoſcendo propriam vilitatem & culpam, confugiendo quoque ad diuinam pietatem ac gratiam,qua- Eccle.7.
ſi non potens aliter ſaluari . Pręterea lex vetus tribus modis accipitur. Primo, communiter ſcilicet pro to Ioan.15.
to teſtamento antiquo,ſicque includit omnes libros canonicos veteris teſtamenti, & ita ſumitur dũ ait ſal Pſal.68
uator: Vt impleatur ſermo,qui in lege eorum ſcriptus eſt, Quia odio habuerũt me gratis. Hoc enim habe- Pſal.34.
tur pſalmo, Similiter cum Chriſtus ait Iudæis, In lege veſtra ſcriptum eſt Ego dixi dii eſtis. Secundo ac- Ioan.10.
cipitur proprie pro pentateucho ſeu quinque libris Moyſi; vt cum dicitur, Oportet impleri omnia quę ſcri Pſal.81.
pta ſunt in lege, & prophetis , & pſalmis de me . Tertio ſumitur ſtricte pro præceptis cærimonialibus: vt Luc.24.
cum ſubditur,[QVIA ex operibus legis] id eſt, ex obſeruatione cærimonialium pręceptorum legis, vide-

Galat.2. Hebr.10. licet ſacrificiorũ, circuncifionis, & ſolennitatũ cuſtodia. [NON iuſtificabitur omnis caro].i.homo.[CO- E
RAM illo].ſ. deo, vt acceptus ſit ei per talia. Impoſsibile etenim eſt ſanguine hircorum & vitulorum au-
ferri peccata, aut gratiam adipiſci. Nõ enim gratiam conferebant, nec meritoria erant ex ſe, ſeu opere ope
rato, ſed ex fide & deuotione obſeruãtium.i.ratione operis operantis. Opera vero præceptorũ moralium
iuſtificabant, non tamen ſine fide Chriſti & gratia dei. [PER legẽ enim (ſcriptam) cognitio peccati].i.
ex ipſa lege cognoſcitur quid ſit malum: non autem vitatur virtute legis, ſed per gratiã dei. Hoc autem non
Galat.5. eſt ſic intelligendum, quaſi ante legislationem neſcierint homines quæ opera eſſent vitioſa, ſed quia non
Eſa.56. ita perfecte cognoſcebantur peccata ſecundum gradus & ſpecies ſuas. ¶ Deinde oſtendit hominem iuſti-
ficari ſine operibus legis, ex perfectione fidei chriſtianæ. [NVNC autem] id eſt, tẽpore gratiæ, atq; euan-
gelicæ legis. [IVSTICIA dei].i.iuſtificatio, quam deus clemẽter & gratioſe efficit in nobis peccata tol
Act.10. lendo & gratiam infundendo. [SINE lege].i. Moſaicæ legis obſeruatione. [MANIFESTATA eſt] in
Iohan.5. gentibus ad fidem conuerſis, per diuerſa miracula, quibus deus declarauit fidem eorum ſibi eſſe acceptam
quamuis non obſeruauerint legem, quemadmodum in Actibus legitur, Quod deus in ſigno viſibili dedit
ſpiritum ſanctum Cornelio Centurioni gentili, & his qui erant cum eo. Iuſtitia inquam, [TESTIFICA
Act.3. TA].i.prænũciata ac teſtimonium habẽs [A lege]. i.ex libris Moyſi, in quibus multa de Chriſto, & eius
1.Petri.1. iuſtificatione, quam facit in nobis, prædicuntur verbis & ſignis. [ET prophetis] qui de eadem re manife-
Iohel.2. ſtius vaticinati ſunt, & de futura in nobis gratia prędixerunt ſecundum principem apoſtolorũ. De miſsio F
Act.10. ne enim ſpiritus ſancti deus per Iohelem prædixit, Effundã de ſpũ meo ſuper omnen carnẽ. Propter quod
Ephe.3. Petrus de Chriſto loquens, Huic, inquit, omnes prophetæ teſtimonium perhibẽt remiſsionem percipere
Act.15. peccatorum per nomen eius, omnes qui credũt in eum. [IVSTITIA autem dei].i.nobis à deo collata eſt
Matth.9. [PER fidem (formatam) Ieſu Chriſti].i.per fidẽ catholicã, cuius obiectũ & cauſa eſt Chriſtus. Fides enim
Lucæ.7. eſt fundamentum iuſtitiæ. Vnde Chriſtus frequenter in euangelio loquitur, Fides tua te ſaluum fecit. [IN
8,18. omnes (Iudęos) & ſuper omnes] gentiles. QVI credunt in eum, hoc eſt, in Chriſtum per fidem formatam
Act.13. ſecundum quod in Actibus dicitur, In hoc omnis qui credit, iuſtificatur. Et rurſus, Deus fide purificans
Act.15. corda eorum. [NON enim eſt diſtinctio] Iudæi & Græci, tempore euangelicæ legis quantum ad iuſtifi-
Act.10. cationem prædictam, quia non eſt perſonarum acceptor deus. Et ſicut ſaluator aiebat, Qui crediderit &
Eſa.54. baptizatus fuerit, ſaluus erit. [OMNES enim (prædicti) peccauerunt] & ergo non propriis meritis, ſed gra
Marc.16. tia dei iuſtificantur, ſuntque conſimiles in peccato ac ſpirituali inopia, ſicut ſubiungitur
Pſal.13. [ET egent gloria dei] hoc eſt, miſeratione diuina, videlicet gratia, per quam deus glorioſus apparet, qui
ex ſua liberrima bonitate ſaluat electos, ita vt null9 in ſeipſo valeat gloriari, ſed omne bonũ domino aſcri
batur. [IVSTIFICATI] ab iniuſtitia culpæ. [GRATIS] ſine præcedentibus meritis. [PER gratiam
ipſius] dei, quæ eſt cauſa formalis noſtræ iuſtificationis, ſicut albedo eſt cauſa formalis albefactionis parie- G
tis. [PER redemptionem quæ eſt in Chriſto Ieſu] id eſt, per paſſionem & ſanguinem Chriſti, in quo eſt
1.Cor.1. redemptio noſtra ſicut in cauſa efficiente. Ita quod paſſio eius eſt cauſa inſtrumentalis effectiua ac merito-
Eſa.52. ria noſtræ ſaluationis. Vnde de eo ſcriptum eſt, Qui dilexit nos, & lauit nos à peccatis noſtris in ſanguine
Heb.9. ſuo. Et Eſaias ait, Dominus poſuit in eo iniquitatem omnium noſtrum. Et, Ipſe peccata multorum tulit.
[QVEM] videlicet Chriſtum. [PROPOSVIT] id eſt, nobis manifeſte exibuit. [DEVS] pater ſeu trinitas
Apoc.1. [PROPITIATOREM] id eſt, reconſiliatorẽ ac mediatorem. [PER fidem] mediante qua conſequimur
Eſa.53. fructum dominicæ paſſionis, ſeu gratiam dei. [IN ſanguine ipſius] id eſt, merito effuſionis ſanguinis Chri
Ibidem. ſti. Vnde in Eſaia propheta ſcriptum eſt, Dominus poſuit in eo iniquitatem omnium noſtrum. Et Iohan
1. Iohan. 2. nes ait, Aduocatum habemus ad patrem, Ieſum Chriſtum iuſtum, & ipſe eſt propitiatio pro peccatis no-
2.Cor.5. ſtris. Sic iam deus propoſuit Chriſtum propitiatorem finaliter, [AD oſtenſionem iuſtitiæ ſuæ] id eſt, qua-
1.Iohan. 2. tenus ſe iuſtum manifeſtaret implendo ſua promiſſa, nec deſerendo peccata impunita, imò in Chriſto quo
Iob.24. dammodo vindicans ea: quemadmodum Eſaias ait, Propter ſcelus populi mei percuſſi eum. Et Chriſtus
Eſa.53. in Pſalmo, Quæ non rapui, tunc exoluebam. Propoſuit quoque ſic Chriſtum propitiatorem ex parte no-
Pſal.68. ſtri. [PROPTER remiſſionem præcedentium delictorum] id eſt, peccatorum quæ Chriſti aduentum prę
Mich.7. ceſſerunt. Vel, propter remiſſionem delictorum præcedentium.i.hominum, qui ante Chriſti incarnatio-
nem fuerunt, & tenebantur in lymbo inferni, propter reatum originalis peccati. Per Chriſti vero paſſio-
Zach.9. nem redempti, atque educti ſunt: iuxta illud Zachariæ, Tu quoque in ſanguine teſtamenti tui emiſiſti vin H
ctos tuos de lacu, in quo non eſt aqua. Delictorum inquam exiſtentium, [IN ſuſtentatione] id eſt, in pia at
Iob.35. que longanimi patientia. [DEI] qui non ſtatim vltus eſt ea, ſed clementer ignouit. Vel præcedentium ho-
minum exiſtentium in ſuſtentatione dei, qui eos in lymbo ſuſtentauit ac conſeruauit ſine pœna ſenſus.
Vtranque vero ſuſtentationem deus exibuit. [AD oſtenſionem iuſtitiæ eius] id eſt, propriæ æquitatis vel
Pſal.144. iuſtitiæ quam cauſat in nobis. [IN hoc tempore] euangelicæ legis. [VT ſit ipſe] deus. [IVSTVS] in ope-
Pſal.10. ribus ſuis, & à Chriſtianis iuſtus cognoſcatur, tanquam author iuſtitiæ noſtræ. [ET iuſtificans eum qui ex
FINI6. fide eſt Ieſu Chriſti].i.quencunque in Chriſtũ credentem, qui in deo renatus & ſpiritualis effectus eſt vir-
Ioan.3. tute fidei, non iuſtitia legis.
¶ Ex præinductis oſtendit Apoſtolus vanitatem iactantiæ Iudæorum. [VBI eſt ergo gloriatio tua?] ô Iu
Gala.6. dææ.i.quoniam deus propoſuit Chriſtum propitiatorem per fidem ad oſtenſionem ſeu manifeſtationem
1.Cor.5. ſuæ iuſtitiæ (ſecundum intelligentiam prędinductam) vbi iam eſt ô Iudææ vana gloriatio tua, qua de iuſtitia
1. Reg.4. legis præſumens, te gentibus præferebas, eaſque ſpernebas, & ſine lege tua eas non poſſe ſaluari putabas?
Rom.5. [EXCLVSA (.i.ablata) eſt] gloriatio iſta. [PER quam legem?] an per legem [FACTORVM?] id eſt, per
Ephe.3. legem Moſaicam? [NON] vtique. Illa enim non ſaluauit per ſe. [SED per legem fidei] id eſt, per legem
euangelicam, quæ ſaluat per fidem ſine operibus legis. Appellatur autem lex Moyſi, lex factorum, prę̧ſer-
tim quantum ad præcepta cærimonialia. Sic quippe erat iugum grauiſſimum, laborioſiſsimus atque innu-

meris obſeruãtiis plenũ. De quo Petrus in perſona fideliũ Indęorũ loquens teſtatur, Quod neq; nos neq; Act.15.
patres noſtri portare potuimus. Secundum Auguſtinum autem lex Moyſi dicitur factorum, quia minan- Auguſt.
do imperabat, ſed gratiam faciendi non præſtabat, Lex vero euangelica vocatur lex fidei, qunniam opera
mandat, & credendo gratiam faciendi acquirit. [ARBITRAMVR enim] nos apoſtoli à ſpiritu ſancto Act.1.
inſtructi, [HOMINEM] quemcunque in Chriſtum credentem, [IVSTIFICARI per fidem] charitate Galat.5.
formatam, [SINE operibus legis] cærimonialibus ac iudicialibus. ¶ Triplieia nanque erant præcepta
veteris teſtamenti, videlicet moralia, iudicialia, cærimonialia. Præcepta autem cærimonialia, quoniam fi
guratiua erant & pro ſtatu illo ſolum accõmoda, ceſſauerunt veritate veniente ac reſerata.i. Chriſto paſ-
ſo ac prædicato. Iudicialia vero præcepta ſicut ſine periculo in nouo teſtamento omittuntur (dummodo à
nullo Chriſtiano prælato, ſeu principe authoritatem inſtituendi habente præcipiantur) ſic ſine periculo
obſeruantur, ſi à ſuperiori inſtituantur, & Chriſtianorum regimini congruant. Non enim ſolum figuralia
extiterunt. Præcepta autem moralia, quæ ordinantur ad bonos mores, & de actibus virtutum immediate
donantur, non ſolum manent in nouo teſtamento, ſed etiam per euangelica Chriſti conſilia perficiuntur,
& ad ſalutem requiruntur, iuxta illud, Si vis ingredi ad vitam, ſerua mandata. Math.1.
¶ Denique hominem iuſtificari ſine operibus legis per fidem, declarat apoſtolus. [AN Iudæorum deus
tantũ?] id eſt nunquid Iudæorũ duntaxat eſt deus creator & ſalus, principium & finis? [NONNE & gen
B tium?] ipſe creator & deus eſt? [IMO & gentium] Sicut ergo omnium deus eſt, ſic omnes vno modo iu- Apoc.2.
ſtificat, puta per fidem. Et ſicut omnes proceſſerunt ab ipſo, ſic omnes reducuntur & conuertuntur ad ip- Act.10.
ſum, per vnum atque eundem propitiatorem ac mediatorem dei & hominum Ieſum Chriſtum. Ideo ſub Rom.8.
ditur, [QVONIAM quidem vnus eſt deus qui iuſtificat circuncifionem] id eſt, Iudæos circunciſos, 1.Tim.2
[EX fide] ſaluatoris, hoc eſt, per fidem de Chriſto, [ET] qui iuſtificat, [PRAEPVTIVM] id eſt incircũ
ciſos gentiles, [PER fidem] eandem. Eadem enim fides eſt fidelium noui ac veteris teſtamenti, quanuis 1.Cor.10.
tempora ſint mutata, & fides ſit modo magis explicita. Quod equidem illi credebant futurum, nos credi- Iohan.4.
mus factum. Ipſe quoque habitus fidei (quæ eſt virtus theologica) eſt vnus in ſpecie in omnibus fidelibus
qni vnquam fuerunt, ſunt & erunt, & propter formalem vnitatem obiecti, quod eſt veritas prima, propter Hebr.10.
quod credimus omnibus quæ cadunt ſub fide. Patet ergo quia id quod ait ex fide & per fidem, ſit idem in
re, quanuis in ipſo modo loquendi videatur diſtinctio. Apoſtolus nanque frequenter mutat prępoſitiones
& modum loquutionis in eodem ſenſu. Quoniam vero ex prædictis atque ſimilibus verbis imponebant
Iudæi Paulo, quod eſſet legis deſtructor, propterea ſe excuſans, adiecit.
[LEGEM ergo (Moſaicam) deſtruimus per fidem?] & euangelium vt nobis imponitur? [ABSIT, Sed
legem ſtatuimus] id eſt approbamus ac roboramus pro ſtatu ac tempore. Cum ergo lex vetus fuerit via ac
C diſpoſitio ordinata ad euangelicam legem, non dicitur deſtrui ſed impleri ac perfici euangelica lege ſuper
ueniente: ceſſat tamen quanuis ad modum prioris obſeruantiæ. Vnde Ambroſius dicit, Non deſtruitur Matth.5.
lex, cum impleta ſecundum ſpiritum, ceſſat ſecundum literam. Quia hic ſcilicet in nouo teſtamento gra- Ambro.
tia fidei eſt qua impletur lex, quæ ſine fide eſſet infirma. Firmatur enim lex, quoniam cærimonialia ſpiri-
tualiter implentur. Et quod minus in moralibus continebat, in Euangelio additur. Et quod tunc promit- Heb.11.
tebatur futurũ, fides aduenisſe teſtatur. Tollitur autem litera occidens, & moralia literaliter manent ac per 1.Cor.13.
ficiuntur. Propter quod ait ſaluator, Non veni ſoluere legem, ſed adimplere. Matth.5.

CAP. IIII. [QVID ergo dicemus inueniſſe Abraham.] ART. VII.

D ECLARATA inſufficientia legis ad ſalutem per rationem, iam idem oſtẽdit per
exemplũ, & ait, [QVID ergo dicem⁹] id eſt ſi iuſta ꝑinducta circũciſio & præ
putiũ, ſeu Iudeus & Gentilis cõmuniter atque æqualiter iuſtificantur per fi-
dem, quid tunc dicemus, [INVENISSE Abraham patrem noſtrum ſecun- Gene.17.
dum carnem?] .i. ſecundum carnis originem, à quo ego Paulus & cęteri Iſr.e- Philip.3.
litæ ſecundum carnalem propagationem deſcendimus. Vel ſecundum carnẽ,
id eſt ex operibus legis carnalibus ſcilicet circunciſione, & ſacrificijs, Quaſi
dicat, Adquid profuit ei obſeruantia carnalium operum legis, videlicet, imple
tio cærimonialium præceptorum, Quid autem ad hoc reſponderi oporteat,
ex ſequentibus innoteſcit. Reſpondendum eſt enim, quód non ſit perfecte &
vere iuſtificatus ex operibus legis. [SI enim Abraham ex operibus legis] prædictis carnalibus, [IVSTI-
FICATVS eſt] iuſtitia vera ac meritoria, [HABET gloriam] id eſt verã beatitudinẽ pro mercede, [SED
non] habet eam [APVD deum] hoc eſt, à deo & coram eo, quoniam propria virtute non gratia dei iuſtifi- Iohan.3.
catus eſſet. Et quia hoc conſequens impoſſibile eſt, ergo & illud ex quo infertur, videlicet quod Abraham
iuſtificatus ſit ex operibus legis. Vel ſic & melius. Si Abraham ex operibus legis iuſtificatus eſt, habet glo
riam .i. dignus eſt laude ac præmio pro ſua iuſtitia, ſed non apud deum, quia iuſtitia talis non fecit eum di-
gnum vita æterna. Ex parte enim operis operati, non erant præfata opera legis meritoria, nec ipſa lex gra
tiam contulit, per quam iuſtificarentur obſeruatores ipſius, ſicut lex noua quæ gratiam confert propter ſa
cramenta quæ includit, quæ ſunt ſigna & cauſa gratiæ iuſtificantis. Operantur, quippe quod ſignificant,
quod ſacramentis veteris teſtamenti non competit. Gene.15.
¶ Deinde probat authoritate ſcripturæ, quod Abraham iuſtificatus eſt per fidem non per opera legis. Gala.3.
[QVID enim ſcriptura dicit? Credidit Abraham deo] promittenti ſibi per angelum propagationẽ innu Gen.22.
merabilium filiorum inſtar ſtellarum. Et alibi, In ſemine tuo benedicentur omnes gẽtes, [ET reputatum Mach.2.
eſt illi ad iuſtitiam] hoc eſt, merito fidei huius iuſtificatus eſt coram deo, & dignus effectus eſt vita æterna

Eſa.4. per actum interiorem fidei ſuę,ſecundum quod actus ille etiam ex charitate imperatiue proceſsit.[E I au- E
Matt.20. tem qui operatur,merces non imputatur ſecundum gratiam ſed ſecundum debitum. Ei vero qui non ope
ratur,credenti autem in eum, qui iuſtificat impium reputatur fides eius ad iuſtitiã ſecundum propoſitum
Ambroſius gratiæ dei.]Hucuſque litera cohæret, & condependet, quæ difficultatibus plena eſt.
¶Porrò ſecundum beatum Ambroſiam,introducenda,continuanda, & exponeuda eſt ita.Iam dixit
Matth.7 Apoſtolus, Abraham nnn ex operibus ſed ex fide iuſtificatum.
Matth.19 Ex quoſequi videtur,fidem ſine operibus ſufficere ad ſalutem,contra quod tamen dominus ait. Non om
Iacob.2. nis qui dicit mihi,dnmine, domine intrabit in regnum cœlorum', ſed qui facit voluntatem patris mei. Et
Rom.2. iterum,Si vis(inquit)ingredi ad vitam,ſerua mandata.Iacobus quoque apoſtolus teſtatur, Quid prode-
rit,ſi quis dicat fidem ſe habere,opera autem ipſa non habeat?Fides ſi non habet opera, mortua eſt in ſe-
ipſa.Hinc etiam pauloante dixit apoſtolus, Non auditores legis,ſed factores legis iuſtificabuntur.
Iſco.2. ¶Hanc obiectionem ſoluit Apoſtolus,dicens, Ei autem qui operatur,id eſt, qui tempus & opportunita
Iohan.6. tem habet operandi,merces non imputatur,id eſt,præmium non confertur, ſecundum gratiam fidei tan-
Act.10. tum,id eſt non gratis ſine operibus præmium conſequitur. (In tali enim fides ſine operibus mortua eſt)
Eſa.55. ſed ſecundum debitum operationis ad quam ex diuino mandato tenetur,merces ei imputatur ac datur.
Matth.10 Nam ſine operibus ſaluari non poteſt.Quòd ſi operari neglexerit, damnabitur. Ei autem qui non opera-
Ephe.2. tur,id eſt,npportunitatem ſeu tempus & locum operandi non habet,credenti autem in eum,qui iuſtificat F
Lucæ.23. impium,hne eſt, in Chriſtum,qui peccatori gratis ignoſcit,gratiamq́ue infundit, ante cuius infuſionem
peccator veniam promereri non poteſt de condigno,reputatur fides eius,id eſt actus fidei ſuæ interior,ſi-
ne opere exteriore,ad iuſtitiam,ita quòd ſufficit ei ad ſalutem, vt in latrone. Bnna enim voluntas ſeu præ-
paratio animi ad opus reputatur ei pro opere ſecundum propoſitum gratiæ dei, id eſt ſecundum volnnta-
tem miſerationis diuinæ: vel ſecundum ordinem gratiæ dei nobis oblatæ, qui taliter voluit nos ſaluare
in quo patet virtus ac ſufficientia fidei. Per hoc vero quod ait, Credenti in eum, certum eſt Apoſtolum lo
qui de fide formata,quæ per dilectionem fertur in deum, & operatur ſi opportunitas adſit. Hæc expoſitio
procedit de operibus ipſam fidem ſequentibus,atq; ex ea naſcentibus.
¶Secundo exponitur de operibus præcedentibus fidem, contra illos qui aſſerebant merito præceden-
tium operum legis,ſe gratiam fidei eſſe adeptos. Quod dato,gratia non reputabitur ſecundum viam & or
1.Timo.1. dinem gratiæ,ſed ſecundum debitum meriti præcedentis. Quo conceſſo,gratia iam non erit gratia.
Gala.5 Quoniam ergo hoc conſequens impoſſibile eſt,conſtat quòd gratiam fidei, ſeu ipſam fidem nullus mere
Rom.11. tur. Ait ergo, Ei autem qui operatur aliqua bona ante fidem merces non imputatur ſecundum gratiam,ſed
Iohan.15. ſecundnm debitum, hoc eſt, ſi præmium ei datur pro bonis quæ fecit, hoc non erit gratis, ſed ex debito
meriti præcedentis, ſicq́ue fidem precedent merita, cum tamen fides ſit omnis meritorij actus princi- G
pium omniumq́ue virtutum fundamentum. Ei autem qui non operatur opera legis cęrimonialia atque car
Eſa.55. nalia,vel quæcunque alia ante fidem,ſicut gentilis:credenti autem per fidem formatam in eum qui iuſtifi
cat impium,id eſt,in Chriſtum,reputatur fides eius ad iuſtitiam,ſecundum ſenſum prętactum: & hoc ſecũ
Titum.3. dum propoſitum gratię dei,id eſt ſecundum gratuitum,atque benignum dei decretum,qui ita decreuit,vt
onere legis ablato,homines fide iuſtificentur ac ſaluentur. ¶Tertio exponitur ſecundum quoſdam, qui
ex verbis Apoſtoli talem rationem inducunt. Illud quod conceditur alicui, quemadmodum merces ope-
1.Cor.6. ranti,non conceditur ei per viam gratiæ,ſed debiti. Iuſtitia vero de qua ſermo eſt, conceditur per viã gra
Gene.12. tiæ,ſicut iam patuit,quòd Abraham iuſtificatus eſt per fidem ſine operibus legis,ergo iuſtitia hęc non eſt
Infra.8. ex operibus legis. Hæc autem expoſitio irreſoluta videtur, & ſatis ambigua. Simili enim ratione poſſet o-
Galat.2. ſtendi,quòd iuſtitia noui teſtamenti non eſſet ex operibus euangelicæ legis,quæ tamen iuſtificant,habitũ
que iuſtitiæ indncunt, vel augent ſiue perficiunt etiam ex parte operis operati, virtute ſacramentorũ Chri
ſti. Poſſet enim ſic argui, Quod conceditur alicui,ſicut merces operanti,nnn cõceditur ei per viam gratiæ
1.Cor.4 ſed debiti: ſed iuſtitia nouæ legis conceditur per viam gratiæ. Quid enim habes quod non accepiſti?Non
Eph.4. ergo eſt ex operibus nouæ legis.
¶Denique charitas agens & cęteræ virtutes per charitatem agentes, merentur gratiam ampliorem in prę
1.Pet.2. ſenti,glnriamq́ue in futuro, & redditur eis merces iſta. Nihilominus redditio huius mercedis eſt ſecundum
viam gratiæ, & ſecundum viam debiti,ſecundum diuerſos reſpectus. Cum enim prima infuſio gratię ſit ſo H
lum gratuita,omnia bona quæ per gratiam illam merentur, gratuite præmiantur per comparationem ad
gratiam primam. Satis feci forſan lectori in expoſitione præſentis loci,ſed non mihiipſi, quia profundita-
tem verborum iſtorum intelligere non valeo, neque connexionem eorum cum præcedentibus atque ſe-
Exod.12. quentibus plenè concipio. Conſolatus tamen eſt me ſermo,quem ex ore viri doctiſſimi ſacræ theologię ꝓ
feſſoris condigni,audiui,qui dixit, In epiſtolis Pauli habet elephas vbi ſubmergatur: quanto magis pulex
vt ſum ego? Vnde in ſimilibus locis comedam quantum poſſum, quod autem reſiduum fuerit, igne com-
buram,ſanctorum & catholicorum doctorum expoſitionem ſequens, & ea contentus. Non enim quiſquã
mortalium penetrare valet profunditatem epiſtolarum diui Pauli Apoſtoli. præmiſſa autem probat Apo
ſtolus authoritate Pſalmiſtæ,ſubiungens,[SICVT & Dauid dicit beatitudinem hominis]id eſt,illum eſſe
Eſa.49. beatum, ſeu beatitudinem eſſe illius in via per ſpem, & in patria per ſpeciem.
1.Cor.6. [CVI (homini) deus accepto] id eſt tempore gratiæ,de quo legitur, Ecce nunc tempus acceptabile.
Pſal.144. Vel,accepto.,id eſt acceptanter, gratis & pie, [FERT]donat & ingerit[IVSTITIAM]hoc eſt
Pſal.145. remiſſionem peccati. [ET gratiæ virtutum infuſionem, ſine operibus] legalibus & humanis,
Auguſt. quæ per ſe nequaquam ſufficiunt ad gratiam promerendam. Nec enim poteſt peccator per ſe-
ipſum reſurgere.ſed indiget præueniri ab eo, de quo legitur, Alleuat dominus omnes qui corruunt. Et
iterum, Dominus erigit eliſos. Nec obſtat illud auguſtini, Qui creauit te ſine te, non iuſtificabit te ſine te

A Hoc enim ideo dicitur, quia deus requirit à nobis, vt faciamus quod in nobis eſt, diſponẽdo nos ad gra-
tiam eius. Deinde ponit verba Pſalmiſtæ, [BEATI quorum remiſſæ ſunt iuiquitates] originales, actua
les, ſeu perſonales in baptiſmo, in quo originale peccatum deletur ad reatum culpæ: quia quod ante ba-
ptiſmum erat culpa & pœna, poſt baptiſmum tantum eſt pœna, quæ dicitur fomes peccati, quæ etiam in
baptiſmo per gratiam ſacramenti debilitatur, ſed non penitus tollitur. Peccatum autem originale forma Philip. 3.
liter vnum eſt, materialiter plura, ratione ſui effectus. Quatuor enim vulnera imprimit animæ. Propter Matth. 3.
quod ait Pſalm. Ecce enim in iniquitatibus conceptus ſum. Actualia vero peccata per cordis cõtritionẽ Pſalm. 50.
dimittuntur quantũ ad culpã, [ET quorũ tecta ſunt peccata] hoc eſt, ab oculis dei abſcondita, ita quòd
non vlciſcitur, nec imputat ea, ſed auertit faciem ſuam ab eis, ac ſi nunquã fuiſſent. Ideo ſequitur, [BEA- Ibidem.
TVS vir, cui non imputauit] nec imputat [DOMINVS peccatum] ſed prorſus ignoſcit: ſicut per Eſaiam Eſa. 4.
promiſit, Delebo, vt nubem iniquitates tuas, & quaſi caliginem peccata tua. Applicans autem Apoſto- Act. 3.
lus ſcripturam hanc ad propoſitum ſuum, adiecit [BEATITVDO ergo hæc] de qua loquitur Dauid, Eſa. 44.
[IN circunciſione tantum manet]. i. in ſolis Iudæis locum habet [AN etiã in præputio?] i. gentibus in- Pſalm. 3.
circunciſis. Et hoc ideo quæro. [DICIMVS enim quia reputata eſt Abrahæ fides ad iuſtitiã] ſicut nunc Gene. 22.
ex Geneſi allegatum eſt. [QVOMODO ergo (id eſt, in quo ſtatu) reputata eſt] Abrahæ fides ad iuſtitiã? Geneſ. 17.
[IN circunciſione?] hoc eſt pro ſtatu & tempore circũciſionis ſuæ? [AN in præputio?] id eſt tẽpore cir-
B cunciſionem ſuam præcedente. Et reſpondet. [NON in circunciſione, ſed in prꝫputio] quod conſequen-
ter declarat. [ET ſignum accepit circunciſionis]. i. ipſam circunciſionem accepit deo iubente pro ſigno
diſtinctiuo inter ipſum & poſteros ſuos fideles ac inter infideles, & etiam pro ſigno fidei ſuæ quam ha-
buit ante circunciſionem. ¶ Circunciſio quippe fuit quædam proteſtatio fidei: definiturq; ſic, Circunci
ſio eſt ſignum diſtinguens Iſrael à gentibus. Patet ergo quod non fruſtra circunſionem accepit, quãuis
per eam iuſtificatus nõ ſit ex parte operis operati, ſed operis operantis, videlicet fidei deuotionis ac obe
dientiæ, per quę abundantiorem iuſtificationem adeptus eſt, quàm ante habuerat. Vnde dominus loque Ibidem.
batur, Circuncidetis carnem prꝫputij veſtri, vt ſit ſignum fœderis mei inter me & vos. Sic ergo accepit Hebr. 1.
ſignum circunciſionis, quod eſt [SIGNACVLVM]. i. indicium [IVSTITIAE fidei] id eſt, quæ per fidẽ Galat. 5.
habetur [QVAE eſt in præputio] id eſt, in Abraham, vel cæteris gentilibus iuſtis, ſicut in Iob tempore Matth. 3.
præputij. Nam Abraham ante circunciſionem ſuam iuſtus fuit, & credidit deo, ſicut iam dictum eſt [VT Pſalm. 104
ſit pater] ſpiritualis & imitatione condignus [OMNIVM credentium] non Iudæorum duntaxat [PER Eſaiæ. 31.
præputium] id eſt, in ſtatu prꝫputii. Quia per fidem quam in præputio habuit, meruit ſpiritualem pater Galat. 3.
nitatem omnium gentium, Vel, omnium credentium per præputium. i. gentilium cum prꝫputio ad fidẽ Iohan. 8.
accedentium [VT reputetur & illis] videlicet filijs Abrahæ [AD iuſtitiam] fides, per quam ipſum Abra- Hiere. 4.
C ham aſſequuntur, ſicut & ei reputata eſt. [ET ſit (Abraham) pater circunciſionis] ſpiritualis, quę in vitio
rum eradicatione conſiſtit. i. gentilium credentium, pater (inquam) præbendo exemplum, non conferen
do iuſtitiam [NON his tantum]. i. non ſolum ad profectum his [QVI ſunt ex circunciſione] carnali. i. Iu-
dæis [SED & his quæ ſectantur veſtigia fidei]. i. vniuerſis fidelibus imitantibus fidem [QVAE eſt in præ
putio patris noſtri Abrahæ]. i. quæ erat in Abraham, adhuc habente præputium. Vel, quæ eſt. i. conſide
ratur in eo nondum circunciſo. ¶ Inſuper manifeſtat Apoſtolus, ꝙ Abrahã ſit pater ſpiritualis circunci Gen. 22.
ſionis cunctis fidelibus per hoc, quod conſequutus eſt promiſsionem hꝫreditatis, nõ ex operibus, ſed me Matth. 1.
rito fidei, quę ad omnes electos pertinet. [NON enim per legem (facta eſt) promiſsio Abrahę aut ſemini Luc. 3
eius] hoc eſt, de multiplicatione ſeminis ſui. Vel ſemini eius. i. Chriſto de ſemine Abrahæ nato ſecundũ Hebr. 1.
naturam aſſumptam [VT hæres eſſet mundi]. i. vt ipſe Abraham per ſemen ſuum, vel in ſemine ſuo, hoc Pſalm. 81
eſt, per Chriſtum, poſsideret omnes terminos terræ, omneſq; populos ſeculi. Dictum enim eſt abrahæ, Gen. 22
In ſemine tuo benedicentur omnes tribus terræ. Et iterum, Dilataberis ad orientem & occidentem &c. Galat 3.
Cum enim facta eſt Abrahæ iſta promiſsio, nondũ erat lex data, quam conſtat per Moyſen datam. Hæc Geneſ. 28
vero promiſsio maxime adimpleta eſt in Chriſto filio Abrahæ, qui de ſeipſo teſtatur, Data eſt mihi o- Iohan. 17
mnis poteſtas in cœlo & in terra. Ad quem pater in Pſalmo, Poſtula (inquit) à me & dabo tibi gẽtes hæ Matth. 28
reditatem tuam, & poſſeſsionem tuam terminos terræ [SED per iuſtitiam fidei]. i. procedẽte ex fide, quę Pſalm. 2.
erat in Abraham. Pro hac nãque iuſtitia ſeu merito eius facta eſt Abrahæ præinducta promiſsio, ſicut in Hebr. 11
D Geneſi legitur. [SI enim qui ex lege (hi tantum) hæredes ſunt]. i. ſi ſoli Iudæi legem ſcriptam habentes, Hebr. 9
hæreditatem ſeu gratiam benedictionis Abrahæ repromiſſam adipiſcuntur [EXINANITA] hoc eſt, Gen. 22
fruſtrata [EST fides] Abrahæ deo credentis, qui ei prædixit, In ſemine tuo benedicentur omnes familiæ Ibidem.
terræ [ABOLITA] hoc eſt, euacuata atque ablata [EST promiſsio] dei Abrahæ facta de hæreditatione
mundi, & benedictione omnium gentium ſeculi. ¶ Præterea, promiſsionem præfatam non eſſe ex lege Hebr. 10
ſed fide, oſtendit Apoſtolus ex legis imperfectione. [LEX enim iram operatur]. i. pœnæ obnoxium facit 4. Re. 22
legis tranſgreſſorem. Nam temporales pœnas determinat, & præuaricatorem legis magis damnabilem Iohan. 1.
reddit eo, qui nunquam ſortius eſt legem. Dat enim lex manifeſtiorem notitiam culpę quàm erat ante, Luc. 12.
ſicq́ue tranſgreſſorem efficit grauiorem. Propter quod in Euangelio dicitur, Seruus qui cognouit volun Pſalm. 118
tatem domini ſui, & non fecit plagis vapulabit multis. [VBI enim non eſt lex, nec præuaricatio] Si acce
perimus legem cõmuniter pro quacunque lege, videlicet naturali, ſcripta, vel euangelica, certum eſt ſine
lege non eſſe præuaricationem, cum præuaricatio ſit tranſgreſsio legis. Si autẽ ſumpſerimus legem hoc
loco, pro lege ſcripta, dicendum erit, ꝙ vbi non eſt lex non eſt prꝫuaricatio adeo grauis. Quoniam lex Iohan. 5
occaſionaliter auget peccatum, prouocat iram, nec tribuit gratiã, ſicut ex dictis clarius eluceſcit. [IDEO
ex fide]. i. merito fidei, non per opera legis hꝫredes effecti ſunt diuinę promiſsionis omnes qui Abrahæ 2. Cor. 12
fidem ſectati ſunt [VT ſecundum gratiam] dei non ſecundum iuſtitias legis [FIRMA ſit promiſsio] fa- 2. Cor. 1.
cta Abrahæ, & ſemini eius. Firma (inquam) exiſtat atq; ſalubriter exhibeatur, [OMNI ſemini. i. vniuer- Matth. 3.

ſis fidelibus.[NON ei qui ex lege eſt ſolum].i. non tantum Iudæis,carnalibus Abrahæ filijs[SED & ei E
Eſa.51. qui ex fide eſt Abrahæ].i.cunctis quoque gentilibus Abrahæ fidem ſequentibus.Si enim iſta promiſsio
fundaretur in lege quæ occaſionaliter operatur,& prouocat iram,non haberet ſtabilitatẽ,quia lege trãſ
Gen.17. greſſa retractaretur.Nunc vero quia fundatur in fide viri conſtantis,videlicet Abrahæ,magis tamen in
Hebr.11. gratia dei permanet firma omni ſemini Abrahæ [QVI pater eſt]ſpiritualis ſeu exemplaris inſtitutor ad
fidem[OMNIVM noſtrum]id eſt,cunctorum credentium[SICVT ſcriptum eſt]in Geneſi, quantum
Iohan.3. ad ſenſum.[QVIA patrem]ſpiritualem , vt dictum eſt [MVLTARVM genitum poſui]id eſt,inſtitui
Iohan.5. [TE ante deum]id eſt,coram deo,videlicet meipſo[CVI credidiſti]loquenti tibi per angelũ in perſona
Eph.1. dei[QVI viuificat mortuos]corporaliter,animas corporibus reuniendo: & ſpiritualiter , gratiam peccatoribus conferendo. Vnde ſcriptum eſt,Pater ſuſcitat mortuos & viuificat [ET vocat] à non eſſe ad
eſſe[EA quæ non ſunt]id eſt,creanda[TANQVAM ea quæ ſunt]id eſt,ſicut exiſtentia vocantur ad aliquid. Sic enim deo imperante,dicente ſeu vocante producuntur multa ex nihilo,id eſt tam facile ac obedienter,ac ſi ex præiacenti aliquo fierent,atque iam eſſent. Vel ſic, Vocat,ad fidem & gratiã,ea quę non
ſunt,id eſt,gentiles,qui coram deo quaſi nihil fuerunt,quia ſpiritualiter mortui erant. quemadmodũ in
Eſaia ſcribitur,Omnes gentes quaſi non ſint,ſic ſunt corã eo , & quaſi nihilũ & inane reputatæ ſunt ei,
Eſa.40. tanquam ea quæ ſunt,id eſt,ſicut vocauit Iudæos,qui propter legem & gratiam dei aliquid erant ſpiri-
Gen.22 tualiter corã deo viuentes.[QVI] Abraham[CONTRA ſpem]naturæ[IN ſpem]gratiæ[CREDIDIT] F
credens poſſe impleri per gratiam,quod erat impoſsibile per naturam,vt ſcilicet ipſe iam vetulus de in-
Gen.15. fœcunda ac ſterili coniuge ſua filium procrearet[VT fieret pater multarum gentium]eum per fidem ſe-
Eccl.40. quentium[SECVNDVM quod dictum eſt ei]à deo per angelum.[SIC erit ſemen tuum,ſicut ſtellæ cœ-
3.Reg.4. li]in multitudine[ET] ſicut[ARENA] quæ eſt in littore[MARIS]id eſt,præ multitudine numerari nõ
Hebr.11. poterit.Quanuis hoc aliquo modo videatur impletum in carnali ſemine Abrahæ,quia & Moyſes filiis
Iſrael aiebat,Eſtis hodie ſicut ſtellæ cœli plurimi. Verius tamen atque perfectius in ſpiritnali ſemine e-
Deuter.1. ius,id eſt,in gentium conuerſione,& fidelium multiplicatione impletur:præſertim cum rurſus Moyſes
Deuter.7. dicat populo Iudæorum,Te elegit dominus,non quia cunctas gentes numero vincebatis , cum ſitis o-
Dan.12. mnibus populis pauciores. Vel hoc quod dicitur,Sicut ſtellæ cœli,refertur ad bonos,qui ſtellis compa
rantur propter lumen gratiæ,decorem virtutum,& quoniam alios verbo & operatione illuſtrãt,ipſamq; eccleſiam ornãt.quẽadmodum ſtellæ cœlũ.Propter quod in alia epiſtola ait Apoſt.Inter quos lucetis
Philip.2. ſicut luminaria mũdi. Quod vero adiungitur , Et ſicut arena maris,referri poteſt ad malos terrenis re-
Hiere.5. bus intẽtos.[ET nõ]eſt Abrahã[INFIRMATVS in fide]ex conſideratione naturalis impoſsibilitatis
Matt.7. [NEC conſiderauit]cũ ſuperflua immoratione ſeu finali ſiſtentia[CORPVS ſuum(iam)emortuũ]à vir
Gen.21. tute generatiua[CVM iam fere centum annorũ,& emortuã vuluã Saræ].i.ad actũ generationis ineptã. G
Gen. 25. Deſierãt enim ei muliebria fieri,ſine quibus naturaliter non fit conceptio.¶Videtur his obuiare, ꝙ in
Geneſi legitur,Abraham poſt mortem Saræ Cethuram duxiſſe,atq; multos de ea filios genuiſſe,elapſis
Gen.17. plus q̃ triginta ſeptẽ annis à tempore generationis ſeu promiſsionis Iſaac.Sara quippe decem annis iu-
Gen.15. nior fuerat eo. Cũ ergo ipſa defuncta ſit centũ triginta ſeptem annis expletis, certum eſt Abraham plus
17. 22. q̃ centum,triginta ſeptem annorũ fuiſſe,quando Cethuram ſumpſit vxorem.Quomodo ergo emortuũ
Iacob.1. erat corpus eius cũ centenarius circiter fuit?Cõmuniter reſpondetur,ꝙ emortuum erat quantum ad ve-
Galat. 3. tulam,non quantum ad iuniorem,quę facilius concipit anu,propter diſpoſitionem virtutis paſsiuę.[IN
Sapien. 12. promiſsione etiã dei]ſibi facta de generatiõe Iſaac,& innumerabili multitudine ſeminis ſui[NON hæſi-
1.Mac.2. tauit diffidentia]propter rei nouitatem[SED confortatus eſt fide,dans gloriam deo].i. deum glorificãs
Geneſ. 17. atque collaudans tanquã omnipotentem ac verum,& iſta implere valentem[ET pleniſsime ſciens]etiã
per naturalem rationem [QVIA quæcunque promiſit deus potẽs eſt & facere.]Alias eſſet in promittẽdo improuidus, & in exequendo infirmus[IDEO & reputatũ eſt illi ad iuſtitiam] ꝙ ſic confortatus eſt
in fide,nec hæſitauit diffidentia.Quod autem Abraham aliquo modo conſiderauit corpus ſuũ & Saræ
Eſa.43. eſſe emortuum,patet ex eo quod dicebat,Putaſne cẽtenario naſcetur filius, & Sara nonagenaria pariet?
Hieron. Verum,vt dixi,non ſiſtebat finaliter in conſideratione huiuſmodi, ſed in conſideratione virtutis diui-
Geneſ.17. næ. Ex prædictis autem verbis dubitaſſe videtur.Reſpondetur communiter,ꝙ non dubitando,ſed ad- H
mirando hęc dixit. Veruntamen videtur adhuc contrariari,quod per Eſaiam dominus loquitur Iſraeli,
Pater tuus primus peccauit.Quod non ſolum quidam præcipui Iudæorum magiſtri, ſed ſanctus quoq;
Hieronymus exponit de Abraham, quod peccauit ex incredulitate ridendo atque dicendo verba inducta.Sed ſicut in expoſitione Eſaię audens non eram quantum ad hoc,ſequi Hieronymum,ita nec modo
nec etiam nego.Apoſtolus enim apertiſsime conteſtatur,quod non hæſitauit diffidentia,& ideo reputa
Geneſ.3. tum ſit ad iuſtitiam. Vnde verbum Eſaiæ exponi poteſt de primo parente,videlicet Adam, quẽ conſtat
in paradiſo peccaſſe.[NON eſt autem ſcriptum tantum propter ipſum.]Abraham iſtud ſcilicet[QVIA
reputatum eſt illi ad iuſtitiam]quod tam firmiter credidit [SED & propter nos]id eſt , ad noſtram
conſolationem ac inſtructionem , vt imitemur fidem ipſius[QVIBVS reputabitur]ad iuſtitiam imitatio fidei Abrahæ[CREDENTIBVS in eum qui ſuſcitauit à mortuis Ieſum Chriſtum dominum no
Iohan.10. ſtrum] id eſt , in deum patrem ſeu ſanctam trinitatem , vel quancunque diuinam perſonam. Cuilibet
Rom. 8. nanque diuinæ perſonæ attribui poteſt ſuſcitatio actiua Chriſti,imò ipſe vt deus ſuſcitauit ſeipſum , vt
Eſa.53. homo eſt.Et qui credit in vnam diuinam perſonam, credit in tres.[QVI (Chriſtus) traditus eſt pro-
Matt.26. pter delicta noſtra] id eſt,morti expoſitus, vt mundi peccata auferret. Traditus eſt autem à patre,iuxta
Matt.28. illud , Proprio filio ſuo non pepercit , ſed pro nobis omnibus tradidit illum. Saltem permiſſiue tradi-
Ibidem. dit quoque ſeipſum , ſecundum quod per prophetam dicitur , Tradidit in mortem animam ſuam.
Iohan.20. Sed & Iudas tradidit eum [ET reſurrexit propter iuſtificationem noſtram] hoc eſt , vt virtute ſuæ

A resurrectionis gratiam iuſtificantem nobis conferret, & ſuæ corporalis reſurrectionis exemplo nos ad Coloſſ.
ſpiritualē reſurrectionem induceret, quatenus tandem etiam corporaliter, feliciterq; reſuſcitemur ab ip Philip. 3.
ſo, quando reformabit corpus humilitatis noſtræ configuratum corpori claritatis ſuæ. Reſurrexit ergo Timot. 2.
propter iuſtificationem noſtram, id eſt, vt iuſtificemur gratiam recipiendo & iuſte viuendo. ¶Non tamen iuſtificatio noſtra eſt tota ratio, finiſq; totalis reſurrectionis Chriſti. Reſurrexit nanque propter Rom. 6.
proprij corporis glorificationem, & ſuæ humanitatis reaſſociationem, quantum ad partium eius redin Coloſſ.
tegrationem. Denique reſurrexit propter iuſtificationem noſtram, quia ad hoc reſurrexit, vt corpore re- Heb. 9.
ſumpto appareat nunc vultui dei pro nobis, oſtendens patri lanis & vulnera, quatenus merito eius gratia impleamur diuina. Quamuis autem traditus ſit Chriſtus, non ſolum propter delicta noſtra, ſed etiā
propter iuſtificationem noſtram. (Nam & propter vtrunque ſurrexit) traditio tamen ſeu paſsio attribui Philip. 3.
tur delicto, vt mors naturæ, correſpondeat morti culpæ: & reſurrectio iuſtificationi, vt corporis glorifi- 2. Petr. 3.
catio correſpondeat nouæ atque cœleſti conuerſationi.

CAP. V. [IVSTIFICATI ergo ex fide.] ARTIC. VIII.

POSTQVAM Apoſtolus abſtulit cauſam atque materiā diſcordiæ Romanorum, iam eos inuitat ad veram pacem, & ait, [IVSTIFICATI ergo].i. iuſti à deo effecti [EX fide].i per fidei formatæ infuſionem. Vel, iuſtificati. i. veram iuſtitiam
B operati, ex fide.i. per habitum fidei, vel intus in anima iuſtificati ſine opere exte- Eph. 2.
riori, ex fide, id eſt, interiori fidei actu credendo, videlicet ex charitate, & non per Galat. 2.
opera legis, neque per opera pręcedētia fidem, [PACEM habeamus ad deum] id Iacob. 4.
eſt, deo humiliter ſubditi ſimus, & noſtram voluntatem diuinę ordinationi in o- Matth. 5.
mnibus ſubijciamus, quieti atque tranquilli exiſtentes in deo. Beati enim pacifici, Iob. 22.
quoniam filij dei vocabūtur. Hinc enim loquitur ſcriptura, Acquieſce deo & habeto pacem, & per hoc Luc. 2.
habebis fructus optimos. Hæc eſt ſpiritualis diuináque pax, de qua dixerunt, Pax hominibus bonæ vo- Pſal. 118.
luntatis. Et Dauid, Pax multa diligentibus legem tuam: quæ non competit impijs, iuxta illud Eſaię, Nō Eſa. 48.
eſt pax impiis dicit dominus, [PER Ieſum Chriſtum dominum noſtrum] quia per eum ſeu merito eius 1. Tim. 2.
pacem iſtam conſequimur. Omnia nanque diuinarum gratiarum chariſmata per Chriſtum, ſecundum quod mediator eſt dei & hominum, præſtantur hominibus. Ideo ſubditur [PER quem] tanquam per mediatorem, & cauſam meritoriam [ACCESSVM] hoc eſt, ingreſſum [HABEMVS per fidem] tanquam
per fundamentum totius ſpiritualis ædificij. Accedentem nempe ad deum oportet credere [IN gratiam Hebr. 11.
iſtam].i. ad dona & munera ſpiritus ſancti, videlicet ad alias perfectiones ſeu beneficia dei [IN qua (gratia) ſtamus] mente ad diuine erecta atque cœleſtia dirigente, non in terrenis iacente, vilibuſq; immerſa.
C Primo enim deus cum fidem infundit, donat ſimul tempore alias virtutes ac dona ſpiritus ſancti. Fides tamen præcedit, ſecundum viam generationis & ordine naturæ, cum ſit fundamentum virtutum. Et ita
per fidem, acceſſum habemus ad alia bona. Fide autem infuſa, per eandem accedimus ad deum, vt gra- Pſal. 83.
tiam ampliorem mereamur, quatenus proficiſcamur de virtute in virtutem .i. de bono in melius profi- Sap. 8.
ciendo quotidie, [ET gloriamur] ſpirituali lætitia [IN ſpe gloriæ].i. in certa expectatione felicitatis ęter Iob. 13
næ, quæ eſt gloria [FILIORVM dei].i. omnium beatorum deo fruentium, qui deo perfectiſsime ſimi- Pſalm. 88.
lantur. De quibus ſcriptum eſt in Iob, Vbi eras cum me laudarent aſtra matutina, & iubilarent omnes Rom. 8.
filij dei? Et in Pſalmo, Quoniam quis in nubibus æquabitur domino, ſimilis erit domino in filijs dei? Iohan. 1.
Poſſunt tamen per filios dei intelligi omnes electi ad vitam æternam præordinati. Et certe, hoc merito Hieron.
eſſe debet nobis indeficiens ratio gloriandi, quod ſpem habemus acquirendi beatitudinem ſempiternā. Pſal. 29.
Vnde nihil Chriſtiano felicius, cui promittuntur regna cœlorum. [NON ſolum autem] gloriamur in ſpe gloriæ credentes videre bona domini in terra viuentium [SED & gloriamur in tribulationibus].i. in ad
uerſis, in perſecutionibus, tētationibus, ac ægrotationibus, quemadmodum per Iacobum inducitur, O- Iacob. 1.
mne gaudium exiſtimate fratres, cum in diuerſas tentationes incideritis. Et Saluator, Gaudete (inquit) Matth. 5.
& exultate in illa hora, quoniā merces veſtra copioſa eſt in cœlo. Debemus enim gaudere de hoc quod Luc. 6.
ſumus in via perueniēdi ad deū. Sed hæc eſt via ſalutis, multiplicitor tribulari. Per multas quippe tribulationes oportet nos intrare in regnum cœlorum. Et merito in tribulationibus gloriamur [SCIENTES
D quòd tribulatio patientiam operatur] hoc eſt, actū patientiæ efficit in anima .ſ. ſufferentiam, tanquā obie Act. 14.
ctū mediatum virtutis, quę patientia nominatur. Si enim non eſſet tribulatio, nec patientia. Habitū quo Iacob. 1.
que patientię firmat in anima. Patiētia quippe cum ſit virtus moralis immediate verſatur circa paſsionē animę, puta triſtitiā quam ordinat. Deinde reſpicit actum, videlicet ipſam aduerſitatis tolerantiam, quā accidenter & occaſionaliter inducit, ſeu efficit tribulatio. Frequens nanq; tribulatio cōfert animæ conſuetudinem, patientiam exercendi, & ita fit anima in virtute patientię inconcuſſa atque immobilis: ita vt dulce ſit ei, tribulationem pro dei amore, & propriorum peccatorum purgatione ſufferre [PATIENTIAM autem] id eſt, aduerſitatum æquanimis tolerantia operatur [PROBATIONEM].i. boni aſſuefactionem ſeu probam exercitationem, vel vitiorum expurgationem, etiā quo ad pœnæ ablationem. Si cut enim interior dolor ſiue contritio aufert culpam, ſic aduerſitatis perpeſsio pœnam [PROBATIO
vero] operatur vel efficit [SPEM] id eſt, actum ſpei, videlicet certam & actualem expectationem felici- Matth. 5.
tatis futuræ. Qui enim ita probatus eſt, fiducialiter præſtolatur vitam æternam: iuxta illud Saluatoris,
Beati qui perſecutionem patiuntur propter iuſtitiam, quoniam ipſorum eſt regnum cœlorum. Et illud Sapien. 3.
Sapientis, Tanquam aurum in fornace probauit electos dominus, & in tempore erit reſpectus eorum.
¶Porrò habitus ſpei, quæ eſt virtus theologica, à ſolo deo per creationem infunditur, ſed actus eius Eccl. 2.
procedit partim ex meritis. [SPES autē non confundit].i. ſperantē non fallit, nec bono ſperato defrau- Pſalm. 24.
dat, ſicq; erubeſcētiam tollit. Vnde ait ſcriptura, Nullus ſperauit in domino, & confuſus eſt. Et Pſalmi-

Eſa.49. ſta, Etenim vniuerſi qui ſuſtinent te, non cõfundentur. Per Eſaiam quoque dominus loquitur, Ego do- E
minus ſuper quo non confundentur omnes qui expectant eum. Oportet autem firmiter inuiolabiterq́;
Iob.13. ſperare, vt dicamus cum ſancto Iob, Etiã ſi occiderit me, in ipſo ſperabo. Quòd autem ſpes non cõfun-
dat, ſed impleatur, patet per hoc [QVIA charitas dei] quæ eſt virtus theologica ſupernaturalis, ſumma
ac diuiniſsima, qua deum proximumq́; diligimus, mandata implemus vnum cũ deo efficimur, & quic-
Iohan.15 quid petierimus, obtinemus [DIFFVSA] id eſt, late ac liberaliter fuſa [EST in cordibus noſtris] prę ſer-
tim in voluntate, quæ eſt charitatis ſubiectum [PER ſpiritum ſanctum]. i. à ſpiritu ſancto, cui appropria
2.Cor.1.5 tur bonitas, liberalitas, clementia, communicatio, & per conſequens charitatis infuſio [QVI datus eſt
Rom.8. nobis] à patre & filio, imò & a ſeipſo, tanquam pignus, & arra felicitatis æternæ. Ipſe enim ſpiritus ſan-
Eph.1. ctus eſt dator ac donum, proceditq́; à patre ac filio per mndum donabilis, quoniam ipſe eſt charitas ſeu
amor patris & filij. Amor autem eſt primum donum gratuitum in quo omnia dona donãnr. Itaq; ſpiri
tus ſanctus datur electis, non ſolum in ſuo dono ſed etiam in ſeipſo, quia per charitatẽ habetur, eſt & in
Iohan.14. nobis, nouo ſpecialiq́; modo. Propter quod ait ſaluator, Ego rogabo patrem & alium paracletum dabit
vobis, vt maneat vobiſcum in æternum, ſpiritum veritatis. Et in actis Apoſtolorũ legitur, ꝙ per impoſi
Act.8. tionem manus Apoſtolorum dabatur ſpiritus ſanctus. ¶ Vnde ſecundũ beatum Thomã in prima parte
& ſuper primum ſententiarum, perſona diuina dicitur eſſe alicuius dupliciter. Primo, ratiõe originis, &
ita eſt eius à quo procedit. Sicque filius & ſpiritus ſanctus ſunt patris, & ſpiritus ſanctus eſt filij. Secũdo F
ratione fruitionis ſeu cõmunionis, & ſic eſt eius à quo habetur, id eſt intellectualis creaturæ, quę libere
Pſalm.6. frui poteſt perſona diuina. Sic ergo ſpiritus ſanctus datus eſt nobis, & eſt noſter. ¶ Deinceps Apoſtolꝰ
1.Cor.15. tangit noſtrę iuſtificationis motiuum, proſequitur quoque noſtræ reconciliationis modum, & ait. [VT
1.Petr.3. quid enim]. i. propter quid aliud, niſi vt ſpiritus ſanctus nobis donetur, charitas dei in cordibus noſtris
diffundatur, & ſpes impleatur? [CHRISTVS, cũ adhuc infirmi] id eſt, vulneribus animę ſauciati, pœnis
& culpis aſtricti [ESSEMVS ſecundum tempus]. i. antequam ab eo liberaremur ac purgaremur [PRO
Dan.9. impijs]. i. pro nobis iniuſtis & miſeris [MORTVVS eſt.] Vel illud, ſecundũ tempus refertur ad id quod
1.Cor.1. ſequitur, Mortuus eſt: vt ſit ſenſus, Mortuus eſt ſecũdũ tẽpus. i. ꝓ triduũ ſepulturę: tãquã dicat, Hoc ma
Eſa.57. gnũ eſt valde atq; mirabile, ꝙ Chriſtus pro nobis infirmis ac impijs mori dignatus eſt, cum ipſe ſit vir-
tus dei & ſanctus ſanctorũ. Cauſam vero cur iſtud ita mirabile ſit, ſubdit: [VIX enim] id eſt, raro & diffi
culter [PRO iuſto] à morte eruendo [QVIS moritur.] Pauci enim ſunt qui amore ſeu vice iuſti mori di-
gnaretur. Et merito dixi, vix, & non abſolute nequaquã vel nõ [NAM pro bono] id eſt, pro homine iuſto
Ambr. [FORSITAN quis audeat mori]. i. cõtingere poteſt (raro tamen) vt quis pro iuſto mori conſentiat, ſed
vt quis ꝓ impio mori velit, nõ inuenitur, aut certe rariſsime. Ambroſius (inter iuſtũ & bonũ diſtinguẽs,
vt Iuſtus dicatur, qui in virtutibus exercitatus eſt, & in obſeruatione iuſtitię ſtrenuus atq; ſeuerus: Bonꝰ G
vero dicatur homo ſimplex & innocẽs, nondũ ſit exercitatus) ita exponit, Vix enim pro iuſto, ſic acce-
pto, quis moritur. Nam quanuis melior ſit eo, qui hoc modo bonus vocatur, quoniam tamen nõ ſine ri-
gore & ſeueritate ſe habet, cauſa eius minus miſerabilis, ſeu miſeratione minus cõdigna iudicatur. Et ve
raciter dixi, pro iuſto quẽpiã vix velle mori. Nã pro bono, id eſt, pro pio, innocente & ſimplici forſitan
quis audeat mori, eo ꝙ cauſa eius miſerabilior reputetur tanquã qui nullum offendit. Cum ergo hoc ra
EPIST. ro inueniatur, certũ eſt quòd vix aliquis pro iuſto mori acquieſcat. Cum igitur Chriſtus pro impijs mo-
ri dignatus ſit, recte ſubiungitur. [COMMENDAT autem] id eſt, commẽdabilem ſiue laudabilẽ oſten-
Iohan.3. dit [DEVS] pater vel trinitas [CHARITATEM ſuã in nobis]. i. quã habet ad nos, & qua diligit nos, per
1.Iohan.4. effectum ſuæ eximię pietatis [QVONIAM cũ adhuc peccatores eſſemus]. i. iugo vitiorũ ſubiecti, & vin-
culis peccatorum irretiti, nec ab originali peccato redempti [SECVNDVM tempus] Chriſti paſsionem
2.Cor.6. præcedens, id eſt, antequã Chriſtus mortuus fuit pro nobis. Loquitur enim Apoſtolus in perſona gene
1.Petr.3. ris humani, cuius multa indiuidua tẽpus paſsionis Chriſti præceſſerunt, & tunc erant, in quorum perſo
Luc.1. na hoc dicit Apoſtolus. Vel, ſecũdum tẽpus, id eſt, triduo ſepulturæ [CHRISTVS pro nobis mortuus
Iohan.3. eſt]. i. mori dignatus, vt mortificati carne, viuificatiq́; ſpiritu ſeruiamus illi in ſanctitate atq; iuſtitia. In
Eph.2. quo refulget inæſtimabilis charitas dei patris ad nos: iuxta illud Iohannis, Sic deus dilexit mundum, vt
2.Cor.5. filium ſuum vnigenitum daret. Et Apoſtolus, Propter nimiam (inquit) charitatẽ ſuam, qua dilexit nos,
deus pater filium ſuum miſit. [MVLTO igitur magis iuſtificati nũc in ſanguine ipſius]. i. quia Chriſtus H
pro nobis mortuus eſt, cũ adhuc iniqui eramus, infirmi & peccatores, multo amplius nunc facta noſtra
reconciliatione ac liberatione iuſtificati. i. à vitijs expurgati, gratiámq; adepti per effuſionem ſanguinis
Auguſtin. Chriſti [SALVI erimus ab ira]. i. à dãnatione æterna [PER ipſum] videlicet Chriſtum, ſeu merito eius.
Eph.2. Amplius enim eſt impium iuſtificare, q̃ iuſtificatũ à pœna eruere [SI (pro quia) enim cum inimici eſſe-
mus]. i. deo propter iniquitatem odibiles, rebelles, & natura filij iræ. etiam propter peccatum originale
[RECONCILIATI ſumus deo]. i. ad eius amicitiam reuocati, deleta videlicet cauſa inimicitię, puta
peccato [PER mortem filij eius, multo magis reconciliati (iam) ſalui erimus] non ſolum ab ira prædicta,
ſed etiam cõſequendo vitam æternam [IN vita ipſius]. i. per glorioſam vitam Chriſti, ſeu virtute Chri-
ſti glorificati. Si enim potuit per ſuam mortẽ nos iuſtificare, certiſsimum eſt, ꝙ iã viuens poſsit nos bea-
tificare, præſertim cum vnũ ordinetur ad aliud. ſ. iuſtificatio ad beatificationem. ¶ Quęri poteſt, cũ dei
dilectio ſit inuariabilis & æterna, quomodo dicimur deo reconciliari: & quomodo eramus eius inimici,
Deut.4. & poſtmodũ facti ſumus amici? Et reſpondendũ, quod deus omnes electos ante mundi conſtitutionem
dilexit, eóſq; immutabiliter diligit ſecundum rationem prædeſtinationis diuinæ, non autem ſecundũ ra
Coloſ.2. tionem præſentis iuſtitiæ. Dicimur ergo deo reconciliari per Chriſtũ, inquantũ per eius paſsionẽ abla-
ta nobis eſt culpa, per quam diſplicuimus deo, ſecundũ rationem & ordinem ſuæ iuſtitiæ ad nos compa
Pſalm.5. ratæ. Vel reſpondendum, quod deus inuariabiliter diligit electos per reſpectum ad bonũ gratiæ & glo-

A riæ,quod eis dare diſpoſuit.Odit autem eos quantum ad culpã:iuxta illud,Odiſti omnes qui operantur
iniquitatẽ. Et ita dicuntur ei reconciliari,cum culpa affertur,& opera. Vnde Sapiẽs dicit,Diligis domi Sapien. 11.
ne omnia quę feciſti,& nihil odiſti eorum quę feciſti. Idem ipſe ait & alibi quoque, Odio ſunt deo Sapien. 14.
impius & impietas eius. Hęc enim atque ſimilia nullam mutationẽ ponunt in deo,ſed in creatura, quæ
ad creatorem aliter & aliter ſe habet.[NON ſolum autem]hoc modo ſalui erimus in futuro[SED & glo
riamur in deo].i.nunc quoque in præſenti exilio exultamus per ſpem in deo.i. in contẽplatione ac di-
lectione ipſius,gaudentes de hoc, quod tandẽ aliquando videre cum ſperamus per ſpeciem. Et ita futu-
ram iucũditatem & gloriam in præſenti peregrinatione quodãmodo inchoamus.Gloriamur autem in Iohan. 14.
deo[PER dominum noſtrum Ieſum Chriſtũ] qui eſt nobis via & oſtium accedẽdi ad deum,cuius etiã
merito datur nobis gloriatio iſta,& ex conſideratione paſsionis ſuæ & aliorum beneficiorum ſperamus
& exultamus in deo,qui tanta nobis per Chriſtum largitus eſt[PER quem nũc (id eſt,tempore gratiæ)
reconciliationem(cum deo)accepimus. Propterea ſicut per vnũ hominem].ſ.Adam primum noſtrum
parentem[PECCATVM (originale) in hunc mundũ].i.homines in mundo hoc habitantes[INTRA-
uit,& per peccatũ mors]corporalis,quæ conſequuta eſt culpam. Quanuis enim mors ſit naturalis ho- Geneſ. 3.
mini,conſiderando naturam corporis ſui ex contrariis compoſitã,tamen ſi non peccaſſet,mortem non
incurriſſet ex dono gratię ſeu virtute originalis iuſtitię. Et ſic cõſiderando ſupernaturalem inſtitutionẽ
B hominis,mors culpã ſequuta eſt,non naturam[ET ita in omnes homines mors pertranſiit] Sicut enim
omnes nati ſunt ſine originali iuſtitia, ſic etiam immortalitate iuſtitiam illam concomitante priuantur.
[IN quo(vno homine.ſ.Adam)omnes peccauerunt] nõ actualiter,ſed virtualiter, originale peccatum
incurrendo,quod eis imputatur in culpam,inquantũ aliquo modo erãt in primo parente, & idem cum
ipſo.Erant autem in ipſo ſicut in primo principio generationis humanę. Et ſicut multa membra ſunt in
vno corpore,& multa indiuidua in vna ſpecie,ſic quodammodo omnes eramus in primo parente ſecun
dum corpulentã ſubſtantiam,ſeu materialem propagationem.Porrò originalis iuſtitia ſic data erat pri-
mo parẽti,vt transfunderetur in poſteros. Ideo primo parẽte hac iuſtitia deſtituto,poſteri eius iuſte pri
uantur eadem,nec tamen fit eis iniuria,quia nec primo parẽti,nec eis iſta iuſtitia naturaliter debebatur
aut competebat:ſed nec beatifica viſio dei,qua merebantur priuari,propter huius iuſtitię priuationem.
Ab eo autem quod dicitur,In quo omnes peccauerunt,excipiẽdus eſt Chriſtus homo, qui non naturali
ordine, aut per concupiſcentiã genitus eſt.Merito autem dixi omnes peccaſſe in vno.[VSQVE ad le-
gẽ enim]id eſt vſq; ad dationem legis Moſaicę ſcilicet à principio mũdi, quãdo non erat niſi lex natura
lis[PECCATVM erat in mundo] in genere humano tam originale quàm actuale. Vel vſque ad legem
ſcriptam incluſiue,peccatum erat in mundo,quia lex Moyſi peccatum auferre non potuit,ſicut lex gra-
C tię: propter quod aiebat Apoſtolus ad Iudæos, Per Ieſum remiſsio peccatorum annunciatur vobis ab Hebr. 10.
omnibus,à quibus non potuiſtis in lege Moyſi iuſtificari.[PECCATVM autem non imputabatur,cum Act. 13.
lex nõ eſſet]Hæc Auguſtinus & alij ita exponunt. Peccatum quodcunque non imputabatur.i. ignota- Auguſt.
batur,nec peccatũ eſſe reputabatur ab hominibus excæcatis,in quibus ratio naturalis fuerat vitijs obfu-
ſcata,imputabatur tamen à deo. Videtur autem poſſe exponi hoc modo,ꝙ peccatum non imputabatur
à deo hominibus,nõ quod penitus nõ imputabatur,ſed quia nõ imputabatur tam grauiter cũ lex ſcripta
non eſſet. Erat enim tũc magis excuſabile,q̃ poſt legiſlationem, iuxta quem ſenſum in præcedenti cap.
dixit Apoſtolus, Vbi non eſt lex,nec præuaricatio.[SED regnauit (id eſt,præualuit)mors]corporalis, Rom. 4.
vel mors culpę originalis,quæ eſt ipſa carentia originalis iuſtitię debitę in eſſe. Vel,mors lymbi inferna
lis quę dici poteſt dilatio vitæ beatæ,atq; detentio in lacu gehennæ[AB Adam vſque ad Moyſen]inclu
ſiue,videlicet quouſq; Chriſtus aduenit.i. tam tempore legis naturalis,quàm Moſaicę.[ETIAM in eos
qui peccauerunt]peccato actuali,ſeu propria volũtate,vt ſunt paruuli ante annos diſcretionis defuncti. Hierem. 1.
Vel,in eos qui non peccauerũt mortaliter,ſi qui tales fuerunt,vt ſanctificati in vtero.ſ.Hieremias, &c.
Omnes enim hi propter reatum originalis peccati mortem corporalem pertulerunt,atque in lymbo te- 2. Tim. 1.
nebantur,donec pro ipſis Chriſtus ſatisfecit, liberando eos ab originalis culpæ reatu. Magis vero re- Hebr. 2.
gnauit mors ante Moyſen q̃ poſt. Per legem enim Moyſi multi retrahebãtur à morte culpę, cœperunt-
que cognoſcere vitam poſt hanc vitã,& reſurrectionem futurã,& ita mortem temporalem minus quàm Oſee. 13.
D ante timebant. ¶Porrò,Saluator regnum mortis deſtruxit, & ſuæ paſsionis exemplo nos cõtra mortis Hebr. 2.
timorem armauit,ipſamq; mortem temporalem,æternę vitæ cõſtituit ianuã, propter quod ait per pro-
phetam, De manu mortis liberabo eos,de morte redimã eos. Ero mors tua ò mors,morſus tuus ero in-
ferne. Et Apoſtolus, Vt per mortem liberaret eos,qui per totam vitam timore mortis erant obnoxij ſer Matt. 20.
uituti. Sic ergo regnauit mors in eos qui non peccauerũt[IN ſimilitudinẽ præuaricationis Adæ].i. pro- Marc. 10.
pter aſsimilationem originalis culpę,qua ſimiles Adę fuerunt. Quę vtique originalis culpa erat in Adã Iohan. 5.
præuaricatio actualis[QVI (.ſ. Adam)eſt forma futuri].i.figura Chriſti, qui tempore Adæ erat ventu- Geneſ. 2.
rus vt iudicaretur in mũdo,nũc vero venturus eſt vt iudicet mũdum. ¶Dicitur autem Adã figura Chri Gen. 1.
ſti,quoniam ſicut Adam eſt principium omnium hominum quantum ad propagationem ac eſſe naturę, Luc. 1.
ſic Chriſtus quantum ad infuſionem gratiæ ſeu eſſe ſpirituale. Secundo,quoniam ſicut Adam formatus Gen. 2.
eſt de limo terrę ſupernaturali virtute ac ordine: ſic Chriſtus natus eſt de virgine ſpiritus ſancti obũbra- Iohan. 19.
tione. Item,ſicut de latere Adę dormientis ſublata eſt coſta,vnde formata eſt Eua: ita de latere Chriſti
morientis fluxerunt ſacramẽta, quibus formatur eccleſia. Sed hæc cauſa ad primam reducitur. ¶Poſt Sap. 7.
hæc oſtendit quod Chriſtus potentior erat ad ſaluandum, q̃ peccatum Adæ ſeu Adam ad perdendum.
[SED non ſicut delictum(Adæ ſe habuit)ita & donum].i.gratia Chriſti ſe habet,ſed excellit ſapientia.
Sapientia nanque vicit malitiam.[SI enim in vnius delicto].i.in originali Adæ peccato [MVLTI mor
tui ſunt]vitam gratiæ amittendo,& neceſsitatem moriẽdi incurrendo. Hi ſcilicet in quo transfuſum eſt

originale peccatum [MVLTO magis gratia dei & donum] ſpiritus ſancti[IN gratia]id eſt,per ſingula- E
Iohan.1. rem ac ſummam gratiam,virtutum perfectionem,ac meritū [VNIVS hominis Ieſu Chriſti] qui eſt de°
& homo[IN plures]id eſt,in multos [ABVNDAVIT]non in plures numero. Peccatum enim Adæ in
omnes tranſiuit.(Per hoc non oportet ineludi virginem matrem)ſed gratia dei per Chriſtum tranſit in
1.Cor.12 omnes electos.Erat autē in Chriſto gratia vnionis,quę non eſt quid creatum,ſed deus gratioſe,ſiue gra
Eph.5 tuite vniens ſibi in vnitate perſonali humanā naturam Chriſti.Eſtq; in eo gratia capitis, per quam in-
Iohan.1. fluit omnibus ſuis membris,ſeu cunctis fidelibus,quia de plenitudine eius accepimus omnes.Et ita gra
1.Tim. 2 tia dei nobis per gratiam Chriſti infunditur,& abūdat in multis.Gratia tamē immediate à deo creatur,
ſed Chriſtus per ſuæ gratiæ plenitudinē eſt cauſa meritoria , & mediator per quē deus gratiā nobis lar-
gitur.[ET non ſicut per vnum peccatum,ita & donum]. i. non ſic factum eſt per donum gratiæ Chri-
ſti,quēadmodum factum eſt per vnum originale peccatum Adæ,ſed diſpar eſt effectus peccati Adæ,&
Eſa.26. gratię Chriſti.[NAM iudicium]quidem.i.ſententia dei proceſsit [EX vno] peccato originali Adæ [IN
condemnationem]eorum,in quos illud peccatum transfunditur.ſ. vt diuina viſione priuentur propter
illud peccatum,niſi eis aliter ſuccurratur[GRATIA autem]Chriſti procedit[EX multis delictis in iuſti
ficationem].i.non ſolum vnum ac originale,ſed omnia etiam actualia peccata,delendo iuſtificat,forma
liter ponens animam in eſſe ſpirituali ac meritorio,ita vt impleatur vniuerſis virtutibus & donis ſpiri-
Apoc.1. tus ſancti.Peccatum ergo Adę non inficit alios,niſi vno peccato directe & immediate,videlicet origina F
Eph.2 li.Donum vero gratię Chriſti omnia aufert peccata,& plurima tribuit bona.[SI enim in vnius delicto]
Gen. 3. id eſt,ſi propter originale primi parentis peccatū[MORS]corporalis[REGNAVIT] in omnibus pecca-
to originali infectis[PER vnum]videlicet Adam,à quo culpa iſta cōtrahitur [MVLTO magis abundā-
Iacob.1. tiam gratiæ & donationis].i.remiſsionis peccatorum. Vel,donationis, id eſt, virtutum quæ ſimul cum
habituali gratia infunduntur[ET iuſtitiæ].i.operationis bonæ [ACCIPIENTES]fideles à deo,à quo
eſt omne donum optimum,& omne datum perfectum[IN vita]æterna.i.beatitudine conſummata[RE
GNABVNT per vnum Ieſum Chriſtum]per quem ad cœleſte regnum perducuntur, Omnes autē bea-
Apoc.5. ti regnāt in patria perfectiſsime ſuper ſeipſos,ſeruiētes deo ſine rebellione, cui ſeruire regnare eſt . Oīa
Sap.3. quoq; inferiora & dæmones ſubiecti ſunt eis. Vnde fatentes loquentes ad Chriſtum,Feciſti nos deo no
Gen.3. ſtro regnum & ſacerdotes,& regnabimus ſuper terram.Et alibi legitur,Iudicabunt nationes & domina
buntur populis.[IGITVR ſicut per vnius].ſ. Adæ[DELICTVM]originale, quod etiam erat actuale
& perſonale,quantum ad ipſum Adam proceſsit ſentētia dei[IN omnes homines]hoc peccato infectos
[IN condemnationem]eorum, vt dictum eſt [SIC & per vnius] videlicet Chriſti [IVSTITIAM]
id eſt,iuſtam ſanctificationem,atque ſanctiſsimam conuerſationem prodijt ſententia dei[IN omnes ho
mines in iuſtificationem vitę]ipſorum.i. in remiſsionem peccatorum,& infuſionē virtutum. Quia per G
meritum Chriſti omnes iuſtificati atque ſaluati ſunt,quantum eſt ex parte ſaluatoris. Aliqui tamē obicē
Tit.3. ponūt ſaluti & gratiæ,aliqui quoq; priuantur applicatione virtutis & meriti gratię.Propter quod à bea
Act.9. titudinis adeptione impediuntur, vt pueri nō baptizati.Eo itaq; modo omnes per Chriſtum iuſtifican-
tur,ſicut omnes in eo benedicuntur. [SICVT enim per inobedientiam vnius hominis].i. per trāſgreſ-
ſionem primi parentis[PECCATORES conſtituti ſunt multi]originale ab ipſo trahendo, vel eius in-
Phil.2. obedientiam aſſequendo[ITA & per vnius].ſ. Chriſti [OBEDIENTIAM] qui factus eſt pro nobis
Iohan.14. obediens vſque ad mortem:qui loquitur,Sicut mandatum dedit mihi pater,ſic facio [IVSTI cōſtituen
1.Petr. 2. tur multi]per ipſum, veniā percipiendo & gratiam,imitando eius iuſtitiā.Chriſtus enim paſſus eſt pro-
nobis,nobis relinquens exēplū , vt ſequamur veſtigia eius. ❡ Declarata abūdantia & ſufficientia gratiæ
Chriſti,oſtendit Apoſtolus inſufficientiam legis, vt tata ſpes hominum conſtituatur in Chriſto , atque
ad eius pietatem omnes confugiant.[LEX autem]ſcripta,data per Moyſen [SVBINTRAVIT] poſt
legem naturalem,naturaliſq; rationis obtenebrationem[VT abundaret delictum.]Hæc dictio, vt,tene-
Iohan.1. tur hoc loco conſecutiue,non cauſaliter.Ex legis quippe latione cōſequuta eſt multiplicatio iniquitatis
& aggrauatio eius. Primo,quoniam quanto poſt legem peccatū magis cognoſcebatur,tanto grauius erat
peccatū.Secūdo,quia poſt legem erāt multa illicita,quæ ante licita erant. Tertio,quia lex peccata pro-
Ouidius. hibendo, oſtēdit peccata,ſicq; concupiſcentia prouocabatur,quia nitimur in vetitū ſemper,cupimuſq; H
negata. Quarto,quoniam non præſtabat auxilium gratiæ,qua vitātur peccata.Hanc autem inſufficien-
tiam voluit deus eſſe in lege, vt omnes ad Chriſtum confugerent,eius cupiēdo aduentū,nec in propriis
viribus habendo fiduciā.[VBI autem abundauit delictum] videlicet in iudæis ſub lege conſtitutis,qui-
bus data eſt lex, vt abundaret delictum in eis [SVPERABVNDAVIT & gratia] Chriſti,qui factus eſt
Luc.8. ſub lege,natus ex populo Iudęorum. Propter quod ait, Salus ex Iudęis eſt. Et alibi,Non ſum miſſus niſi
Galat. 4. ad oues quę perierunt,domus Iſrael. Denique apoſtoli,qui primitias ſpiritus ſancti receperunt, & primi
Iohan. 4. tiua eccleſia,cui maximam gratiam contulit Chriſtus,ex populo fuerāt Iudęorum. Ad hoc autem, & eo
Marc.15. tenore ſuperabundauit gratia, vbi abundauit delictum[VT ſicut regnauit peccatum in mortē].i.ſuo in-
Roman. 8. felici dominio atque demerito perduxit,imò & introduxit in mortem damnationis æternę,priuationē-
Act. 2. que gratię,quæ eſt mors animę in præſenti.Peccatum enim gratiam aufert, & pœnam inducit [ITA &
Iohan.1. gratia]dei[REGNET]in nobis[PER iuſtitiam].i. iuſtitiæ exercitationem,ita vt habitus gratiæ tendat
Iohan.10. in actum, ſicq; perducat[IN vitam æternā]quę eſt merces iuſtitiæ, & conſummatio[PER Ieſum Chri-
ſtum dominū noſtrum]ſine cuius auxilio nil boni valemus. Inſuper videmus in multis impleri quod hic
ait Apoſtolus.Frequēter enim qui grauius peccauerunt,poſt conuerſionem ſuam feruentiores ſunt cę-
teris: & ita in quorum cordibus abundauit malitia,abundat & gratia. Malum namq; occaſionaliter cau
ſa eſt boni,inquantum recordatio præteritę iniquitatis facit hominem ſeipſum magis deſpicere, damna
tionem æternā amplius formidare,miſericordiam dei plenius admirari,ardētiuſq; diligere: Vnde ſal-

A uator in euangelio proteſtatur, Cui plus dimittitur, plus diligit. Iſtud tamen nõ ſemper contingit, quia &
abſolute loquendo, & cæteris paribus, innocens plus tenetur deum amare, plusque amatur à deo, quàm
peccator conuerſus, ſecundum Thomam.

CAP. VI. [QVID ergo dicemus, permanebimus in peccato?] ARTIC. IX.

REMOVET ſanctus apoſtolus in huius capituli exordio, quendam errorem, qui ex prædictis
ſumpſit originem. Quidam enim peruerſi audientes dixiſſe apoſtolum, vbi abundauit de- Rom.5.
lictum, ſuperabundat & gratia, aſſeruerunt, atque apoſtolum id docuiſſe dixerunt, quod per
manendum eſſet in vitijs, & abundanter peccandum, vt poſtmodum gratia ſuperabundet. Epheſ.1.
Hoc reprobans ait, [QVID ergo dicemus?] .i. ſi iuxta prædicta ſuperabundet gratia, vbi a-
bundauit malitia, an hoc dicendum eſt quod ſequitur. ſ [MANEBIMVS in peccato] .i. an perſeuerandum Coloſſ.2.
eſt nobis ad tempus in vitiis, vt quidam nos dicere arbitrantur. [VT gratia abundet?] in nobis poſtea. 1.Cor.7.
[ABSIT] .i. ita dicendum nõ eſt. Cuius ratio ſubinfertur. [QVI enim mortui ſumus (ipſi) peccato] .i. vi-
tijs mortificati, & à peccato liberati per pretium ſanguinis Chriſti, per gratiam baptiſmi, per pœnitentiæ
ſacramenrum. Mortuum eſſe peccato, eſt à peccato eſſe ereptum, vel ſecundum virtutum habitus operari,
[QVOMODO adhuc (.i. iterum) viuemus in illo?] .i. operabimur opera tenebrarũ, & conſentiemus ſugge
ſtioni peccati? Tãquã dicat, Nec decet, nec licet, nec expedit nos taliter recidiuare. Nã ſicut in naturalibus Act.2.
B non eſt reditus à morte in vitam, ſic in moralibus non eſt naturaliter regreſſus à morte culpæ ad vitam Eſa.26.
gratiæ. Vtrunque tamen interdum contingit per omnipotentiam atque clementiam creatoris. EPIST.
¶ Deinde docet Apoſt. quomodo mortui ſumus ipſi peccato, [AN ignoratis fratres] .i. merito ſcire debe-
tis [QVIA quicunq; baptizati ſumus] .i. à vitijs loti in ſacro baptiſmatis fonte [IN Chriſto Ieſu] .i. in in-
ſtitutione, fide & operatione Chriſti: Chriſtus enim baptiſmum inſtituit, dicens, Docete omnes gentes,
baptizantes eas in nomine patris & filij & ſpiritus ſancti. Ipſe quoque fidem trinitatis edocuit, principa- Matth.28
literque baptizat, ſecũdum quod deus. Sic enim purgat à culpa. Sacerdos vero miniſter eſt eius [IN mor-
te ipſi9] .i. merito mortis eius, ſeu per virtutẽ ſuæ paſſionis à qua baptiſm9 efficiẽtiã habet [BAPTIZATI 2.Co.4.
ſumus] Vel in morte eius .i. in ſimilitudine mortis Chriſti baptizati ſumus, quatenus ſicut Chriſtus ſemel 1.Petr.3.
mortuus eſt carne, & ſemper viuit ſpiritu: ſic nos per baptiſmum ſemel mortui iniquitati, deinceps ſemper
viuamus iuſtitię. Trina nanque immerſio ſignat triduum ſepulturæ ſeu mortis, eleuatio autem reſurrectio-
nem eius poſt triduũ. Huic ſecundæ expoſitioni conſonat litera ſequens. oſtendẽs enim quomodo in mor
te Chriſti baptizati dicamur, adiecit. [CONSEPVLTI enim ſumus cum illo] id eſt, Chriſto ſepulto aſ-
ſimilati ſumus, vel per fidem cum eo ſepulti, & hoc [PER baptiſmum] id eſt, in ipſo baptiſmo. Merſio e-
nim baptizãdi in aqua deſignat ſepulturam Chriſti ſub terra [IN mortem] peccati, id eſt, ad peccati de-
C ſtructionem, videlicet vt moriamur peccato [VT quomodo ſurrexit Chriſtus à mortuis] id eſt, à loco at- Coloſſ.2.
que conſortio cadauerum mortuorum. Ipſe enim ſolus fuit inter mortuos liber, cuius caro non vidit cor- Pſal. 87
ruptionẽ [PER gloriam] .i. maieſtatem ſeu magnam potentiam, ſeu glorioſam efficiẽtiã [PATRIS] Non Pſalm.15.
enim humana, ſed diuina virtute ſurrexit. Poteſt quoque per gloriam patris intelligi verbum dei quod hu-
manã naturã aſſumpſit, & Chriſtũ hominẽ, imò ſeipſũ, ſecũdũ quod homo eſt, ſuſcitauit. Scriptũ eſt enim
Gloria patris, filius ſapiens. De hac gloria patris ſeu filio dei ſcriptũ eſt, Reuelabitur gloria domini, & vi- Prou.19.
debit omnnis caro ſalutare dei noſtri [ITA & nos in nouitate vitæ ambulemus] id eſt, priſtinis vitiis extir Eſa.50.
patis ſpiritualiter reformemur, & Chriſtiformiter cõuerſemur, quatenus renouetur vt aquilæ iuuentus no
ſtra, refloreatque & reuiuiſcat, vegetetur, creſcat, ac perficiatur quotidie ſpiritus noſter in ſplendore gra- Pſalm.102.
tiæ dei. [SI enim complantati facti ſumus ſimilitudini mortis eius] id eſt, ſi more planæ ſeu arboris, eradi Pſalm.27.
cati fuerimus à ſimilitudine præcedentium vitiorum & facti fuerimus complantati, id eſt, firmiter inhæ-
rentes, & confirmati ſimilitudini mortis eius, id eſt, veſtigiis dominicæ paſsionis, conformando nos paſ-
ſionibus Chriſti, moriendoque culpæ, ſicut ipſe mortuus eſt pœnis peccati [SIMVL & reſurrectionis eri-
mus] id eſt, tunc etiam complantabimur ſimilitudini reſurrectionis Chriſti, ambulando in nouitate vitæ,
quæ per Chriſti reſurrectionem figuratur. Mors nempe & reſurrectio Chriſti non ſolum ſunt res, ſed etiã
ſacramenta ſeu ſigna. Mors enim Chriſti ſignificat veteris ac vitioſæ conuerſationis occiſionem. Reſurre
ctio vero ſpiritualem mentis renouationem. In baptiſmo autem morimur priſtinæ vitæ, id eſt, actibus vi-
D tiorum. Si ergo in hac vitiorum mortificatione manſerimus, non redeundo ad vitia. tunc reſurrectioni
Chriſti ſimiles erimus cœleſtem conuerſationem habendo in terra: quemadmodum dicit Apoſtolus, Si 1.Tim.2.
commortui ſumus, & conuiuemus [HOC ſcientes quia vetus homo noſter] id eſt, quilibet noſtrum ſe-
cundum vitioſam ac veterem conuerſationem [SIMVL crucifixus eſt] id eſt, ſimul cum Chriſto affixus eſt
cruci per præfigurationem & obligationem. Per hoc enim quod crucifixus eſt Chriſtus, præmonſtratum
eſt quod quilibet noſtrum ſi velit ſaluari, debeat Chriſtum ſequi, tollendo crucem ſuam quotidie. Ad hoc Luc.9.
quoque obligat nos crucifixio Chriſti domini noſtri, quoniam non eſt ſeruus maior domino ſuo. Vel, ve- Iohan.13
tus homo noſter .i. quilibet noſtrum ſecũdum originale peccatum à veteri Adam contractum, ſimul cruci-
fixus eſt .i. huic peccato mortificatus, quia in Chriſti paſsione liberati ſumus ab iſto peccato, ita vt non im-
putetur nobis in culpam, nec propter ipſum obligemur ad pœnam damni, videlicet diuinæ viſionis caren
tiam. [VT deſtruatur corpus peccati] id eſt, quatenus caro noſtra multis peccatis maculata deſtruatur, non
quantum ad eſſe naturæ, ſed quantum ad eſſe culpæ: quemadmodum alibi ait Apoſtolus, Mortificate Coloſ.3.
membra veſtra, quæ ſunt ſuper terram. Et Chriſtus, Si oculus tuus ſcandalizat te, erue eum & proijce abs Matth.18.
te. Hinc etiam à Sapiente dicitur, Verte impios, & non erunt [VT VLTRA non ſeruiamus peccato] Prou.12.
id eſt, non vincamur à malo, non ſuccumbamus tentationi, nec ratio noſtra ſubdatur iniquitati, ſed eam Roma.12.
ſibi ſubijciat. Vnde ſcriptum eſt, Omnis qui facit peccatum, ſeruus eſt peccati. Et Petrus, Iniqui ſunt ſer- Iohan.8.
ui corruptionis. A quo enim quis ſuperatus eſt, huius & ſeruus eſt. Alii, quos legi, ita exponunt, Ve- 2.Pet.2.

tus homo noſter.i. fomes peccati, ſimul crucifixus eſt.i. Chriſti crucifixione & eius paſsionis virtute debi- E
Eph. 4. litatus eſt Vel, vetus homo noſter.i. conuerſatio vitioſa(De quo homine Epheſeis ait Apoſt. Exuite ve-
terem hominem)ſimul crucifixus eſt.i.morte Chriſti delcta eſt, vt deſtruatur corpus.i. vniuerſitas atque
congeries peccati. De quo corpore. Saluator, Si oculus tuus (inquit) fuerit nequam, totum corpus tuũ tene-
Matth.6. broſum erit.i.operum tuorum congeries [QVI enim mortuus eſt]peccato.i. á peccato liberatus. Vel, qui
mortuus eſt.i.cõfiguratus morti Chriſti, per ſuſceptionem baptiſmatis [IVSTIFICATVS eſt á pecca-
to].i.liber factus ab eo, nec ſubiacet vitio. Baptiſmus enim aufert pœnam & culpá. [SI autẽ mortui ſumus
cum Chriſto].i.paſsionibus eius conformati, & ita mortui culpæ quomodo Chriſtus mortuus eſt pœnæ,
videlicet ſine recidiuo [CREDIMVS quia ſimul etiam viuemus cum illo]non ſolum vita gratiæ in præ
Iob.19. ſenti, ſed etiam vita glorię in futuro[SCIENTES]per fidẽ certiſsimá. De qua ſcientia ait Iob, Scio quod
Origenis error. redemptor meus viuit[QVOD Chriſtus reſurgens ex mortuis, iã non moritur].i.de cætero non morietur
ſicut Origenes fertur dixiſſe, quod Chriſtus ſecundo pro dæmonibus paſſurus eſt. Surrexit enim non ſo-
lum ad immortalẽ, ſed etiã ad impaſsibilẽ vitã[MORS] corporalis [ILLI vltra non dominabitur]præ-
ualendo vitæ eius corporali, ſeu animá ſeparãdo à corpore, & multo minus mors gehennæ dominata eſt
Chriſto.[QVOD enim mortuus eſt peccato].i.noſtrorũ peccatorũ demerito, & propter expiationẽ vitio
Thren. 4. rum noſtrorum: iuxta illud Threnorum, Chriſtus dominus captus eſt in peccatis noſtris. Et illud Eſaiæ,
Eſa.53. Attritus eſt propter ſcelera noſtra[MORTVVS eſt ſemel]in die paraſceues, de qua die dominus per pro F
Zach.3. phetam loquitur, Auferã iniquitatẽ terræ illius in die vna. Tunc enim deus abſtulit peccata eccleſiæ, quæ
eſt terra Chriſti, per meritum paſsionis ipſius[QVOD autem viuit]poſt reſurrectionẽ[VIVIT deo].i.ad
gloriã dei.[ITA & VOS] ô Romani, imò quicunque fideles[EXISTIMATE VOS (ipſos) mortuos qui-
dem eſſe peccato].i.liberatos à vitiis] merito ſaluatoris[VIVENTES autẽ deo].i. deiformiter atque deifi
FINIS. ce.ſ.ad gloriam dei, operando diuina, contẽplando atque amando cœleſtia. Viuere equidem deo aliud ni-
Iohan. 15. hil eſt, niſi operari ea, quæ deo ſunt placita, & diuinæ vitæ vtcunque aſsimilari [IN Chriſto Ieſu]domi-
Geneſ.8. no noſtro.i.per gratiã Chriſti, & permanẽdo in ipſo, tanquã in mediatore, ſaluatore, & capite. Ipſe enim
profitetur, Si quis in me non manſerit, mittitur foras ſicut palmes, & areſcet.[NON ergo regnet].i.virtu-
Sapien. 9. tibus non præualeat, nec rationem ſubijciat [PECCATVM]actuale, vel fomes peccati, quæ dicitur pec-
catum cauſaliter, quia inclinat ad culpam: & quãuis tranſeat reatu, permanet tamen actu, inquantũ eſt pœ
na & virtuoſæ exercitationis, ſpiritualisq; pugnæ materia [IN veſtro mortali corpore] procliuo ad vitia,
de quo ſcriptũ eſt, Corpus quod corrumpitur, aggrauat animam[VT obediatis concupiſcentiis eius].i.car
nalibus deſideriis, ſeu fomitis inclinationibus conſentiatis. Hoc nanq; prępoſterũ eſt & peruerſum, vt ſen
Eccleſ.18. ſualitas rationi præualeat, aut caro dominetur ſpiritui. Propter quod in Eccleſ. legitur, Poſt concupiſcen-
tias tuas non eas & a voluptate auertere.[SED neque exhibeatis membra veſtra arma iniquitatis peccato G
.i.mẽbris corporis veſtri ſeu organis nolite abuti, extendendo ea ad mala, nec fiant arma iniquitatis.i.in-
ſtrumenta culpæ, peccato.i.ad executionem peccati, quæ á deo collata ſunt vt ſint inſtrumẽta virtutũ, qua
tenus anima per corporis membra tendat in actum virtutũ exteriorẽ [SED exhibete vos deo].i.ad dei ob
1.Cor.4. ſequium vos aptate, & animas veſtras deo per ſanctã obedientiá immolate: quatenus ſicut totũ quod habe
Luc. 1. tis & eſtis, á deo recepiſtis, ſic totum ei reddatis, ſeruiẽdo ei mente & corpore[TANQVAM ex mortuis vi
uentes].i.ſicut à morte culpæ ad vitam gratiæ ſuſcitati[ET membra veſtra(exhibete)arma iuſtitiæ]exercẽ
do per ea actus virtutum & opera æquitatis[DEO].i.ad dei honorem ac laudem. [PECCATVM enim
vobis non dominabitur]neceſsitatẽ imponẽdo, dummodo ad Chriſti gratiam confugiatis. Vel, peccatũ
.i.fomes peccati vobis non dominabitur, trahẽdo vos ad peccatum mortale. Repreſſa nanq; & diminuta
eſt inclinatio fomitis, per gratiã Chriſti: ita vt ſtantes in gratia gratũ faciente poſsint omne peccatũ mor
tale vitare, quod nõ poſſunt adulti, qui gratia carẽt. Sicut nec gratiã habẽtes vitare poſſunt omnia venialia
Eſa. 2. ſaltem diu. Sicut in iſtis ſenſualitas nõ eſt rationi perfectæ ſubiecta, propter quod interdũ venialiter pec-
cant, ita in illis nõ eſt ratio deo ſubiecta cũ debito ordine vltimi finis, idcirco diu viuere nequeũt ſine mor
tali[NON enim eſtis ſub lege]Moſaica, quæ bona præcepit, & mala prohibuit, gratiã vero adimplendi nõ
præſtitit[SED ſub gratia] euangelicæ legis & Chriſti. Ideo peccatum vobis non dominabitur, ſi feceritis
quod in vobis eſt. ¶Circa hoc mouet Apoſtolus quod vidit moueri poſſe ab aliis.[QVID ergo?]reſtat.
EPIST. [PECCABIMVS quoniã nõ ſumus ſub lege]veteri[SED ſub gratia?].i. an hoc licet vt gratia dei abuta- H
mur, ideo peccãdo ſecurius, quia à minis & pœnis tẽporalibus legis liberati ſumus? [ABSIT]Hoc enim
vile atq; peruerſum eſſet, ſicut oſtendũt ſequẽtia.[AN neſcitis, quoniã cui exhibuiſtis vos ſeruos ad obediẽ
dum].i.cui vos ſpõte ſubieciſtis[SERVI eſtis eius cui obediſtis]hoc palã eſt. Ad rationẽ enim ſerui per-
tinet obtemperare mandato alterius [SIVE peccati ad mortem].i. ſi exhibuiſtis vos ſeruos peccato, ſerui
eſtis peccati ad mortem culpæ in via, & ad mortẽ pœnæ in gehenna. Ad hæc enim perducit ſeruitus cul-
pæ[SIVE obeditionis ad iuſtitiam?].i.ſi exhibuiſtis vos ſeruos obedientiæ diuinorum mandatorum, fa-
cti eſtis ſerui obedientiæ huius ad iuſtitiam.ſ. ad hoc vt iuſti ſitis. [GRATIAS autem(refero) deo]cui de
omni bono agenda eſt gratiarum actio [QVOD fuiſtis] ante veſtram conuerſionem [SERVI peccati,
2.Cor.10 obediſtis autem ex corde].i.animo prompto atque ſpontaneo[IN eam formam doctrinæ].i.in inſtitutio-
nem euangelicæ diſciplinæ, operando ſecundum præcepta & conſilia Chriſti[IN qua]doctrina ſeu for-
ma[TRADITI eſtis]ſcholæ Chriſti ſiue eccleſiæ, vt tenendo hanc formam ſitis filij ac diſcipuli Chriſti
Iohan.15. & eccleſiæ.[LIBERATI autem á peccato]non ſolum per Chriſti paſsionem, ſed etiam per diligentem
FINIS vitiorũ euitationẽ, quæ tamen euitatio vobis per gratiam Chriſti confertur[SERVI facti eſtis iuſtitiæ].i.
Iohan.15. iuſtitiæ ſubiecti eſtis, implendo præcepta iuſticiæ. Sed quia doctrina ſeu iuſsio proportionanda eſt capaci
EPIST. tati diſcipulorũ ac ſubditorum, idcirco infirmis ſeu imperfectis proponit Apoſtolus præceptum facile &
humanum [HVMANVM dico, propter infirmitatem carnis veſtræ] id eſt, leue & naturali rationi con-

A ſonum do vobis præceptum, & hoc propter veſtram imperfectionem, & carnis veſtræ fragilitatem, pro- Heb. 3.
pter quæ non poteſtis præceptum perfectionis ſeu ſolidum capere cibum. ¶ Deinde ponit præceptum
[SICVT enim exhibuiſtis membra veſtra ſeruire immunditiæ.i. carnalibus vitijs.ſ. gulæ, luxuriæ, &c.
[ET iniquitati] .i. ſpiritualibus peccatis [AD iniquitatem] progrediendo de vno peccato in aliud: iuxta il Eccle. 3
lud cuiuſdam ſapientis, Peccator adijciet ad peccandum. Et illud Apocalypſis, Qui in ſordibus eſt, ſor- Apoc. 22
deſcat adhuc. Vnde per Eſaiam ait ſcriptura. Væ qui trahitis iniquitatem in funiculis vanitatis, & quaſi vin Eſa. 5
culum plauſtri peccatum. Tales ſunt perſeuerantes in malo, quoniam (teſte Gregorio) peccatum quod ſta Gregorius.
tim per pœnitentiam non deletur, ſuo pondere trahit ad aliud [ITA nunc] agnita veritate [EXIBETE]
.i. præbete & date [MEMBRA veſtra ſeruire iuſtitiæ] .i. virtutibus vniuerſis, manibus dando eleemoſynã
pedibus eundo ad eccleſiam, oculis peccata deflendo, auribus verbum dei audiendo, ore deum laudendo
[IN ſanctificationem] .i. vere & plene proficiatis in gratia dei, in ſanctitate & omni perfectione, quemad Apoc. 22.
modum in Apoc. habetur Sanctus ſanctificetur adhuc. Vnde per Moyſen dominus præcepit, Sancti eſtote Leuit. 11.
quoniam ego ſanctus ſum dominus deus veſter. Et rurſus Perfectus, & abſque macula eris cũ domino deo Deute. 18
tuo. Ecce ſaluberrimum documentum, rationabiliſſimumque præceptum, à quo nemo excuſare ſe poteſt.
Quid enim tam vile ac erubeſcibile, vt quod poſt noſtram conuerſionem ſimus pigriores, negligentiores Roma. 9.
ac frigidiores in obſequio dei, quàm olim eramus in ſeruitute diaboli, carnis, & mũdi? Laborandum ergo
B eſt nobis, vt vere ac plene, conuertamus mores noſtros. Sed quia hoc adimplere non eſt volentis neque Tren. 5
currentis, ſed dei miſerentis, dicamus cum Hieremia, Conuerte nos domine, & conuertemur. [CVM
enim ſerui eſſetis peccati] obediendo concupiſcentijs & paſſionibus veſtris [LIBERI fuiſtis iuſtitiæ] .i.
domino iuſtitiæ caruiſtis & ſpoliati eratis bono iuſtitiæ. atque extranei à rectitudine æquitatis, non obtem
perando mandatis diuinis, quod veræ libertati maxime derogat. Liberaliter ſeruit, qui voluntatem domini
libenter facit, ideo ad peccandum liber eſt, qui ſeruus eſt peccati. Iuſtitiæ quoque libere ſeruit, qui amat &
delectatur in ea. Hæc eſt vera libertas. [QVEM ergo fructum] .i. profectũ ſeu vtilitatem [HABVISTIS
tũc in illis] quãdo ſcelerate vixiſtis [IN quibus nũc erubeſcitis?] .i. in actibus vitioſis ac turpibus, de quorũ Ezec. 43.
perpetratione verecundamini modo ad deum conuerſi, atque diuinitus illuſtrati, ac per hoc inhoneſtatem Ezec. 36
peccati agnuſcentes? Peccator nanque poſt ſuam conuerſionem erubeſcit de malis, in quibus aliquando glo
riabatur quemadmodum ſcriptum eſt, Erubeſcite & cõfundimini ſuper vijs veſtris dicit dominus [NAM
finis] .i. merces finalis [ILLORVM] turpium, vitiorum [MORS eſt] id eſt, æterna damnatio. Vel, mors
iſta temporalis, eſt finis .ſ. terminus illorum, quia poſt mortem hanc nõ poſſunt impij talia agere, propter
quod eorum delectatio breuis eſt. [NVNC VERO liberati à peccato] per Chriſti paſſionem, tanquam 1. Theſſ. 4
per cauſam meritoriam vniuerſalem, per propriam quoque pœnitentiam ſeu baptiſſimum, tanquam per Matth. 5
C cauſam meritoriam particularem, per gratiæ autem infuſionem, formaliter [SERVI autem facti deo]
obediendo eius præceptis, ſeu aquieſcendo eius conſilijs [HABETIS fructum veſtrum] .i. profectum ſeu
perfectionem vobis congruentem [IN ſanctificationem] animarum veſtrarum, ita quod fructus iſte eſt
ſanctificatio veſtra, ſeu puritas animæ. Vnde ait dominus, Beati mundo corde, quoniam ipſi deum vide- Mich. 6.
bunt. [FINEM] vero id eſt, finale conſummatumque præmium habetis [VITAM æternam] quæ erit tota
merces veſtra. Ad hunc fructum ſeu cordis puritatem, omnia exercere debemus, ſemper ſoliciti coram di- Prou. 22
uino conſpectu habere cor mundum, in quo.ſ. in habendo cor mundum, conſiſtit ſumma viæ huius perfe- Iohan. 17
ctio: quia vt Salomon ait, Qui diligit cordis munditiam, amicum habebit regem. Vita autem æterna (quæ
eſt viſio dei in patria) eſt finis vltimatus, ad quem etiam ipſa puritas animæ viatricis diſponit ac ordinatur. Gene. 3.
¶ Poſt hæc oſtendit Apoſtolus, quod finis illorum, vt pote vitiorum, eſt mors atque damnatio animæ. Sapien. 1.
[STIPENDIA enim peccati] hoc eſt, retributio debita, quæ pro peccato infligitur, eſt [MORS] tempora Sapien. 2.
lis & æterna. Ex originali enim peccato proceſſit mors corporalis in pœnam illius peccati. Propter quod Eccle. 11
legitur in libro Sapientiæ, Deus mortem non fecit. Inuidia quoque diaboli mors introiuit in orbem terra
rum. Pro peccato autem actuali mortali, infligitur mors æterna, quæ vtiquæ eſt à deo, cum ſit iuſta pœna:
ſicut ſcriptum eſt, Mors & vita ab ipſo ſunt [GRATIA autem dei] id eſt, ex gratia ſeu per gratiam dei da-
tur iuſtis pro præmio [VITA æterna] Non hoc dicitur merita excludendo, ſed vt inſinuetur quòd prin-
cipaliter aſcribendum ſit gratiæ dei, qui etiam præmiat vltra condignum. Electi enim per gratiam meren-
D tur vitam æternam. Vnde tam meritum quàm præmiũ noſtrum primo & maxime dependet atque pro-
cedit ex pietate dei, & gratia eius quam efficit in nobis. Hæc autem vita æterna [IN Chriſto Ieſu domino Iohan. 17
noſtro] tanquam in obiecto, & cauſa effectiua principali ſecundum diuinam eius naturam, ſicut in patre &
ſpiritu ſancto. Tota enim ſuperbenedicta trinitas, eſt cauſa efficiens & obiectum vitæ æternæ, id eſt, bea-
titudinis electorum. ¶ Porrò in Ieſu Chriſto (.i. per eum) datur nobis gratioſe vita æterna, quia (ſicut iam
ſæpius dixi) omnia dona nobis per Chriſtum hominem conferuntur.

CAP. VII. [AN IGNORATIS FRATRES.] ARTIC. X.

IN capituli huius exordio probat Apoſtolus ceſſationem legis Moſaicæ per exemplum. [AN
ignoratis fratres] O vos Romani fideles, an neſcitis quæ dicam? Et ſcio quia non ignora-
tis ea. [(SCIENTIBVS enim legem loquor)] .i. vobis Romanis in Chriſtũ credentibus, Act. 18
qui partim fuiſtis ſub lege Moyſi, & eſtis ex Iudaiſmo Chriſtiani effecti, propter quod legẽ
Moyſi ſcitis: partim vero gẽtiles fuiſtis, atque ſub ciuili lege vixiſtis, & ideo legẽ hanc neſci
tis: Barbari vero qui legibus nõ reguntur, nullã harũ legũ nouerũt. An inquã neſcitis [QVIA lex] Moſai- Iohan. 17
ca & ciuilis [DOMINATVR in homine] .i. hominẽ obligat ad obſeruantiã legis [QVANTO tẽpore] 1. Cor. 7
.i. quam diu [VIVIT?] hoc eſt, vigorem ac ſtatum ſortitur lex ipſa. Si autem lex perfectior, priorẽ euacuãs Gene. 3.
ſuperueniat, ceſſat lex prima, nec amplius obligat, ſicut ceſſauit lex Moyſi ſuperueniente lege Chriſti.

1.Cor.7. Huius rei exemplum ſubiungitur. [NAM quæ ſub viro eſt mulier] id eſt, fœmina legitime maritata & E
viro ſubiecta: iuxta illud, Sub viri poteſtate eris [VIVENTE viro alligata eſt legi] viri, quia tenetur ei
debitum reddere, nec poteſt ab eo diſcedere. Mulier enim poteſtatem corporis ſui non babet, ſed vir [SI
autem mortuus fuerit vir eius, liberata eſt à lege viri.] intantum vt ſi vir eius reſurgeret, non teneretur
eum recipere, niſi ex condecentia quadam, vt dicitur. [IGITVR viuente viro, vocabitur adultera ſi fue
rit cum alio viro] vxorato vel non vxorato. [SI autem mortuus fuerit vir eius] morte naturali aut certe
ciuili ante copulam [LIBERATA eſt à lege] hoc eſt, à iure [VIRI, vt non ſit adultera ſi fuerit cum alio
viro] Poteſt enim nubere cui placuerit, tantum nubat in domino. ❡Præterea applicat præinductam ſi-
militudinem Apoſtolus ad propoſitum de ceſſatione legis ſcriptæ. [ITAQVE fratres mei, & vos mor-
Galat. 3. tificati eſtis legi] id eſt, à debito & vigore Moſaicę legis ſoluti [PER corpus Chriſti] id eſt, per ea quę ver
bum dei fecit, aſſumpſit. & pertulit in corpore Chriſti, videlicet per Chriſti incarnationem, per corpo-
ris ſui in cruce expanſionem, vel etiam per incorporationem qua Chriſto incorporati, vnum eſtis cum
ipſo effecti [VT ſitis] vos [ALTERIVS (.ſ. Chriſti) qui ex mortuis reſurrexit] id eſt, eſſe veſtrum ac vi-
tam ad Chriſti gloriam ordinetis, nec vobiſipſis, ſed ei viuatis, non ſequēdo deſideria propria, ſed Chri
ſti mandata, nec inſiſtendo priuato amori ſed diuinæ charitati. Qui ſi abnegant ſemetipſos, cordiali-
ter dicunt illud pſalmiſtæ, Non nobis domine non nobis, ſed nomini tuo da gloriam. [VT fructificetis
Pſal.113. deo] id eſt, opera virtuoſa agatis ad gloriam dei. Omnis enim arbor quæ non facit fructum bonum ex- F
Matth. 3. cidetur, & in ignem mittetur. Qui autem manet in me (ait Chriſtus) hic fert fructum multum. ❡Inſu-
Iohan.15. per manifeſtat legem iam eſſe euacuatam ex conſideratione ſtatus qui erat ſub lege. [CVM enim eſſemus
in carne] hoc eſt, in carnalibus & cęrimonialibus operibus legis, ſeu vitijs carnis, tempore legis antiquę,
[PASSIONES peccatorum] id eſt, paſſiones ſeu ſenſitiuę partis inordinatæ motiones interiores,
[QVAE per legē erant] id eſt, ex iuſſione aut prohibitione legis ex occaſione in nobis incitabantur,
[OPERABANTVR in membris noſtris] id eſt, ad opera praua induxerunt membra noſtra, vt oculus
per res varias fornicaretur, manus alium cęderet, lingua mentiretur [VT fructificarent morti] id eſt, ope
ra morti congrua, æternaque morte digna patrarent [NVNC autem (ſcilicet tempore gratiæ) ſoluti ſu-
mus à lege mortis] hoc eſt, ab obligatione & obſeruatione Moſaicæ legis, quæ nominatur lex mortis,
2.Cor.2. quia ex occaſione mortē ſpiritualem inferebat, augendo culpam ratione tranſgreſſionis præcepti, & in
citando concupiſcentiā. Vel, quia tranſgreſſoribus ſuis temporalem intulit mortē, ſicut per Moyſen ſæ-
Exod.21. pius dicitur, Qui fecerit hoc vel hoc, morte moriatur [IN qua (lege) detinebamur] id eſt, ad cuius obſer-
Deut.21. uantiā obligati eramus, vſque ad publicationē euangelicæ legis. nunc vero ſoluti ſumus, [ITA vt ſeruia
Heb.10. mus (deo) in nouitate ſpiritus] id eſt, in ſpirituali renouatione mentis, quemadmodū ſcriptū eſt, Reno-
Eph.4. uamini ſpiritu mentis veſtræ. Vel, in nouitate ſpiritualis intelligentiæ [ET non in vetuſtate literæ] id eſt G
2.Cor.3. obſeruantijs literalibus ſeu cęrimonialibus veteris teſtamēti. Litera enim occidit, ſpiritus autē viuificat.
Hiere.10. ❡Quoniam vero veterē legem, vocauit legem mortis, ne quis ex hoc erroris occaſionē eliciat, vt Ma-
nichæi dicentes legem Moyſi datam à dæmone, remouet Apoſtolus talem errorem. [QVID ergo dice-
mus?] ſi ita eſt vt dixi [LEX peccatum eſt?] id eſt, an tunc dicendum ſit, quod lex ſit vitioſa, peccatique
cauſa per ſe? [ABSIT. Sed peccatum non cognoui niſi per legem] id eſt, hoc magis tenendum affirmo
quod lex ſit bona, quoniam ordinatur ad bonum. ſ. ad diſcernendum inter bonum & malum, inter vir-
tutes & vitia quatenus mala vitentur, & bona agantur. Ideo ait, peccatum non cognoui eſſe peccatū, ſal
tem ita perfecte atque communiter, niſi per legē, hoc eſt, legis inſtructionem. [NAM concupiſcentiam]
carnalem & inordinatam [NESCIEBAM (eſſe peccatum) niſi lex diceret. Non concupiſces] Loqui-
Exod.10. tur autem Apoſtolus in perſona generis humani, præſertim eorum in quibus non naturalis ſic obtene-
brata fuerat vitiis, vt inter bonum & malum, parum aut nihil diſcernerent. Quorum multi putabant co
gitationes non procedentes in actum prauum, & ſimplicem fornicationem, atque ſimilia quædā nō eſſe
peccata. De quibus propheta, Væ qui dicitis bonum malū, & malū bonū, ponētes tenebras lucē, & lucē
Eſa. 5. tenebras. His ergo oſtendit lex, quid ſit culpabile. Nam & ipſi ignorarent concupiſcentiam, niſi lex dice
Exod.20. ret, Nō cōcupiſces. ❡Ad vitandum autem peccatū requiritur peccati cognitio, ideo lex potius retrahit
à peccato, quàm ſit cauſa ipſius. Eſt tamen occaſio peccati per accidens ex parte noſtri: qui ſicut natura H
liter appetimus libertatē, ita cōmuniter inclinamur, ac nitimur in vetitum, ne noſtra libertas videatur
arceri. [OCCASIONE autem accepta, peccatum per mandatū] hoc eſt, concupiſcētia ſeu fomes pecca
ti, imò & dæmon tentator occaſionem peccandi ſeu impugnandi accipiens ex mandato legis, quæ con-
cupiſcentiam prohibebat: ex tali enim mandato irritabatur & prouocabatur concupiſcentia. Dæmon
quoque videns homini datam legem, cœpit fortius eum inuadere atque tentare ſicque peccatum [OPE
RATVM eſt in me] hoc eſt, ad operandum induxit me [OMNEM concupiſcentiam] lege prohibitam,
ita quod concupiſcentia mala proceſſit in opus. [SINE lege enim] id eſt, lege nondum accepta, vel eius
cognitione nondum adepta [PECCATVM mortuum erat] hoc eſt, fomes peccati non ita viguit, ſed e-
rat debilior, quia non tantum excitatus vt poſtea, nec tantum impugnabatur a dæmone, minus quoque
imputabatur a deo. [EGO autem viuebam ſine lege aliquando] Scire oportet quòd Apoſtolus loquitur
hic in perſona hominis communiter. Vnde non omnia quæ dicit ad eoſdem referātur, Nūc ergo loquēs
in perſona hominis, qui ad tempus vixit ante legē Moſaicam, & ad tempus ei ſubiacuit dicit, Ego autē
viuebam vita gratiæ, vel ſimpliciter, vel reſpectiue, id eſt carendo peccato mortali, vt minus peccādo ſi
ne lege ſcripta, aliquando, id eſt, antequam data eſt lex ſcripta. Tunc enim vt dictum eſt minus viguit fo
1.Cor.15. mes. [SED cum veniſſet mandatum] legis, id eſt, poſtquam lex data eſt mihi [PECCATVM reuixit] id
eſt, fomes ſeu eius effectus (videlicet culpa) inſoleſcere, rebellare, vigereque cœpit. [EGO autem] ſpi-
ritualiter [MORTVVS ſum] ſub lege peccato reuiuiſcente in me [ET inuentum eſt mihi] id eſt, ad in-

A commodum meum [MANDATVM] legis [QVOD] ordinatum ac datum [ERAT ad vitam] gratiæ in
præſenti, vitamque gloriæ in futuro [HOC eſſe ad mortem] culpæ in via, atque ad mortem damnationis
in gehenna. Cuius ratio atque declaratio ſubditur [NAM peccatum] hoc eſt, concupiſcētia ſeu fomes.
[OCCASIONE accepta per mandatum] ſecundum ſenſum iam præinductum ſeduxit me] .i. rationem
meam ſubuertit, vt potius inhæreret bono commutabili & caduco quàm ſummo & increato [ET per il- 2. Cor.5
lud] .i. hanc ſeductionem, illicitumq; conſenſum [OCCIDIT] me, inducens me ad delectationem morti-
feram, ſeu culpam mortalē: quæ tollit charitatem, in qua animæ vita conſiſtit. ¶ Præterea ex prædictis in-
fert Apoſtolus [ITAQVE lex quidem] ſcripta, eſt [SANCTA] quia prohibet vitia, præcipitque hone Iſidorus.
ſta. Vnde ſecundum Iſidorum, Lex eſt iuſſio ſancta, iubens honeſta [ET mandatum] legis, eſt [SAN- Leuit.29
CTVM] hoc eſt, ad diuinum cultum directe ordinatum, non ad agendum peccatum, quamuis homo ex fo
mitis corruptione, ex occaſione mouetur ad vitium audito legis præcepto [ET iuſtum] quoniam docet &
imperat vnicuique dare quod ſuum eſt, & iniuſtitiam digne vlciſcitur [ET bonum] quia ad vltimum fi-
nem, qui optimus eſt, dirigit. Hinc ait Pſalmiſta, Lex domini immaculata conuertens animas, &c. Et Salo
mon, Mandatum lucerna eſt, & lex lux, & via vitæ increpatio diſciplinæ. ¶ Ex his infert Apoſtolus quod Pſalm.18.
ſequi videtur, & tamen ſecundum veritatem non ſequitur. [QVOD ergo bonum eſt] id eſt, legis manda- Prouer.6.
tum in ſe bonum conſiſtens [MIHI factum eſt mors?] id eſt, cauſa ſpiritualis necis, Dixit enim mandatū
B eſſe ad mortem, & per mandatum reuixiſſe peccatum. [ABSIT] hoc eſt, iſtud non ſequitur. Quāuis enim
per mandatum reuixerit culpa, hoc tamen non per ſe neque ex iniuſtitia legis, ſed malitia hominis, bono
ex occaſione abutentis. Ideo additur [SED peccatum] id eſt, concupiſcentia vel fomes [VT appareat pec
catum] id eſt, ſciatur eſſe illicita, vel vt peccatum intus latens, foras erumpat ac pateat [PER bonum] hoc
eſt, per legem non directe ſed ex occaſione [OPERATVM eſt mihi mortem] id eſt ad mortale peccatum
induxit me, priuans me gratia dei animam viuificante. Dato quippe mandato magis inflammata eſt con-
cupiſcentia mala, magiſque prouocata eſt contra hominem tentatoris inuidia atque ſuggeſtio [VT fiat ſu- 1. Iohan.5
pra modum] conſuetum, & vltra menſuram [PECCANS peccatum] id eſt, concupiſcentia nos peccare
faciens, ita quod concupiſcentia facit magis peccare ſub lege q̃ ante [PER mandatum] occaſione, ſicut ex-
poſitum eſt. Vel ſic, vt fiat ſupra modum peccans peccatum per mandatum .i. actuale peccatum ex fomi- Coloſ.3.
te naſcens, quo deum offendimus modum excedat per mandatum. Nam idem peccatum lege accedente
grauius eſt quàm ante, & quod ante erat tantummodo peccatum ſeu culpa, poſtmodum etiam præuarica
tio eſt, hoc eſt, diuinæ legis tranſgreſsio. Propterea fit ſupra modum peccans peccatum, quia diuerſis de
cauſis diſplicet deo, & variis modis aduerſatur iuſtitiæ. ¶ Deinde manifeſtat Apoſtolus legem eſſe ſpiri-
tualem, hoc eſt, carnales atque illicitas concupiſcentias prohibentem. [SCIMVS enim quia lex ſpiritua- Iohan.8.
C lis eſt] quia & data eſt à ſpiritu ſancto per ſpiritum angelicum, quatenus lege accepta viueret homo ſecun Act.7.
dum ſpiritum, non ſecundum carnem [EGO autem carnalis ſum] carnaliter viuens, paſsionum inclina-
tiones ſequendo. Loquitur autem Apoſtolus (ſicut iam dictum eſt) in perſona hominis generaliter. Nūc
enim loquitur in perſona eius, in quo inuenitur peccans peccatum ſupra modū hominis .ſ. qui legem tranſ-
greditur. Quaſi dicat, Quamuis ego carnalis ſim, nihilominus lex ſpiritualis eſt. Itaque carnalis ſum.
[VAENVNDATVS] .i. damnationi ſeu demonis poteſtati ac iuri, vel miſeræ ſeruituti expoſitus atq; obno
xius factus [SVB peccato, primi parentis, qui ſeipſum & poſteritatem ſuam vendidit hoſti, faciendo quod
ille propoſuit. Vel potius, ſub peccato actuali & proprio .i. peccatorū meorū demerito, ſicut per Eſa. domi
nus profitetur, Ecce in iniquitatibus veſtris venditi eſtis. Et dictum eſt Achab, Vænundatus es vt faceres
malum coram domino. Vendit nāq; ſe homo libero arbitrio, & recipit pro pretio vile bonum ab aduerſa- Gene.3.
rio ſuo [QVOD enim operor] inquantum carnalis, videlicet ſenſualitatem ſequendo [NON intelligo] .i. Eſa.50
non vere conſidero, nec recte attendo. Nullus enim reſpiciens ad malum operatur, ſecūdum Dionyſium. 3 Reg.21.
Vnde malum nec agitur neque appetitur, niſi ſub ratione boni. Propter quod Salomon ait, Omnis viri Dionyſius.
via recta ſibi videtur. Vel, non intelligo .i. intus non lego tale malum, tanquam rationi conſonum. [NON Prou.21.
enim quod volo bonum] .i. actum virtuoſum, quem ſecundum rationis dictamen volo & approbo [HOC 2. Mac.1.
ago] quia carnalitati, vitijſque ſuccumbo [SED quod odi malum] .i. peccatum quod ſecundùm rationis
cenſuram deteſtor [ILLVD facio] paſsionibus cedens & ſenſualitati conſentiens. [SI autem quod no- Pſalm.18.
D lo] ſecundum rationem [ILLVD facio] ſecundum ſenſualitatem [CONSENTIO legi quoniam bona
eſt] .i. legem approbo: quia quod illa prohibet, ratio mea malum eſſe cognoſcit. [NVNC autem] hoc eſt,
iſtis ſic ſtantibus [IAM ego non operor illud] malum, inquantum homo ſeu rationalis creatura, cuius eſt Iacobi.4
vitia abhorrere, virtutes diligere, & deprecari ad optima [SED quod habitat in me peccatum], id eſt, fo
mes peccati ſeu concupiſcentia firmiter radicata in me cauſa mali impellendo ad ipſam. Tanquam dicat,
Non vt rationalis, ſed vt brutalis ſeu beſtijs ſimilis ago hoc malum, quod ratio reprobat. ¶ Ad horum in
telligentiam pleniorem habendam, oportet aduertere quod Apoſtolus aſſumit hoc loco perſonam duorū
hominum .ſ. interioris & exterioris. Vel potius duplicis hominis .i. eiuſdem, ſecundum duplicem portionē
ipſius. Eſt enim in homine duplex pars, videlicet intellectiua & ſenſitiua. ſeu ratio & ſenſualitas, quæ ali-
ter appellantur ſpiritus & caro, homo interior atque exterior, Ratio autem competit homini, ſecundum
propriam hominis diffinitionem: ſenſualitas vero ſecundum id quod cum brutis communicat. Idcirco
quod agit & vult, ſecūdum rationē, hoc dicitur proprie velle & agere. Hoc enim agit & vult ſecundū qđ
homo. Quod vero agit aut appetit ſecundum ſenſualitatem, ſeu partem ſenſitiuam ſine rationis aduerten
tia ſeu conſenſu, non dicitur proprie agere ſiue appetere, quia non agit nec appetit illud inquantum ho-
mo, ſed vt iumentis communicans. Sicque apparet quomodo homo dicitur agere quod tamen non agit ſi-
cut iam dixit Apoſtolus, Quod nolo facio, & iam ego non operor illud. ¶ Denique non ita intelligendū
eſt, quod ait, Iam ego nō operor illud, ſed quod habitat in me peccatum, quaſi homo nequaquam opere-

tur illud, vel à vitio excuſetur, ſed quia non agit illud, vt homo bene diſpoſitus. [SCIO enim] per expe E
rientiam reluctationis ſenſualitatis contra rationem [QVIA non babitat in me, hoc eſt, in carne mea]
videlicet in homine exteriori & parte ſenſitiua [BONVM]. ſ. virtus ſeu habitus ad bonum inclinans,
ſed potius ad oppoſitum per hoc autem quod ait, boc eſt in carne mea, inſinuat quòd in parte intelle-
ctiua habitet bonum, puta ſynderesis, quæ remurmurat malo, & tendit in bonum. Ideo ſubdit [NAM
velle adiacet mihi] id eſt, ſecundum hominem interiorem inclinor ad bona, & volo honeſta [PERFI-
CERE autem bonum] id eſt opere adimplere [NON inuenio] in me, quoniá ſine gratia illud non valeo
maxime propter rebellionem ſenſualitatis. [NON enim quod volo bonum, boc facio, ſed quod nolo
malum, hoc ago. Si autem quod nolo, illud facio, iam non ego operor illud, ſed quod habitat in me pec-
catum] Hæc iam præhabita atque expoſita ſunt. Ex his infert apoſtolus legem ſcriptam eſſe bonam,
quoniam ratio naturalis ei conſentit. [INVENIO igitur legem, volenti mihi facere bonum] id eſt, cum
bona agere cupio, inuenio legem tam naturalem quàm ſcriptam mihi conſonam mihi bona volenti.
Gen.8. Ex quo ſequitur legem eſſe bonam [QVONIAM mihi malum] .i. pronitas ad peccandum [ADIA-
CET] id eſt, in promptu eſt. Pronior enim ſum ad mala quàm ad bona, propter corruptionem naturæ.
Tanquam dicat, Ideo volo bonum, & erigo me contra meipſum, quoniam cerno me ad mala procliuẽ,
cui procliuitati cupio reſiſtere. [CONDELECTOR enim] id eſt, conſentio, & delectabiliter afficior
[LEGI dei] volens quod præcipit, nolens quod prohibet [SECVNDVM interiorem hominem] id eſt, F
ſecundum rationis iudicium. Nam & lex naturalis legi diuinæ concordat, præcipue quo ad præcepta
moralia. Lex quippe ſcripta tam diuina quàm humana, eſt quædá determinatio vel renouatio ſeu expli-
Matt.22. catio legis naturalis, & comparatur ad eam ſicut concluſio ad præmiſſas. Vnde præcepta dicuntur eſſe
Luc.10. de concluſionibus, non de primis principijs. Intentio autem præceptorum moralium eſt, hominem iu-
ſte ordinare quantum ad deum, & quantum ad proximum. Hæc vero præcepta determinantur duplici-
ter, ſcilicet per præcepta cærimonialia, quæ aſſignant ſpeciales modos colendi deum: & per præcepta iu
dicialia, quæ aſſignant aptum modum ſeruandi iuſticiam inter homines. Hæ itaque duo genera præce-
ptorum, non ſunt de naturali dictamine rationis, ſed ex inſtitutione vim habent, nec ſunt eadem vbique
& ſemper, ſed variantur apud diuerſos ſecundum exigentiam perſonarum, locorum ac temporum.
[VIDEO autem aliam legem] à lege dei, cui ratio condelectatur [IN membris meis] id eſt, in carne mea
Gene.8. mortali, vitiata ac fragili: vt pote fomitem peccati, qui primo reſpicit carnem, & membrum generatiõis
& ex carnis contactu deriuatur ad animam, quàm cito corpori copulatur [REPVGNANTEM legi mẽ
tis meæ] id eſt. legi naturali ac diuinæ cordi meo inſcriptæ [ET captiuantem me] id eſt, ſubiicientem per
Gen.3. conſuetudinem malam, & conſenſum [IN legem peccati quæ eſt in membris meis] id eſt, ſibiipſi exiſten
ti in corporis membris, quæ vniuerſa infecta ſunt pronitate ad malum. Captiuat ergo lex membrorum G
Gen.1.2. hominem in ſe, dum rationem pertrahit, & tenet in operibus ad quæ fomes inclinat. Lex autem dicitur
à ligando, vel à legitima latione. Quoniam ergo fomes hominem in malo ligat, recte lex dicitur. Et etiã
quia legitime factũ eſt, vt caro repugnaret ſpiritui quãdo ſpũs inobediẽs extitit creatori. Homo enim in
paradiſo ante peccatũ exiſtens, ſic conditus fuit, vt quã diu ipſe per rationem eſſet ſubditus deo, ſenſuali
tas ſubdita eſſet rationi, & caro ſpiritui: ita vt nec languor eſſet in anima, nec inordinata concupiſcen-
tia aut paſsio in ſenſualitate, ſtante ſubiectione rationis ſub deo: & vt homo in tali conditione faciliter
poſſet reſiſtere, data & concreata erat ei originalis iuſtitia, quę erat rectitudo ſeu retinaculum quoddam
habituale tenens rationem ſub deo, ſenſualitatem ſub ratione, & carnem ſub anima. Vnde ratione per
inobedientiam à deo auerſa, mox orta eſt rebellio ſenſualitatis, & carnis aduerſus ſpiritum. Et diſpoſitio
ad hanc rebellionem inclinans, vocatur fomes peccati, lexque membrorum. ¶ Præterea, ex conſidera-
tione tantæ miſeriæ, cui ſubiectus eſt homo, exclamat Apoſtolus [INFELIX ego homo] priuatus felici
Iohan.1. tate originalis iuſtitiæ, multiſque corruptionibus & vitijs plenus [QVIS me liberabit de corpore mor-
tis eius?] id eſt, de corpore iſto mortali, quod obligat ad mortem naturæ, inclinat ad mortem culpæ, ex-
2.Cor.5. ponitque periculis mortis æternæ: quatenus anima mea hnic vitæ ſubtracta, ad patriam redeat, & deo li
Epheſ.5. bere perfruatur, ſecureque viuat? Et reſpondet [GRATIA dei] trinitatis [PER Ieſum Chriſtum domi
Philip.1. num noſtrum] per quem gratia dei nobis infunditur ac præſtatur. Hanc ergo liberationem deſiderabi-
lem animæ à corpore facit deus effectiue, gratia dei formaliter, Chriſtus homo meritorie. H
Pſal.141. ¶ Sed cum alibi dicat Apoſtolus, Nolumus expoliari, ſed ſuperueſtiri. Et Nemo carnem ſuam vnquam
Pſal.119. odio habuit, quomodo nunc cupit liberari a corpore? Et reſpondendum, quod liberatio iſta intelligi po
Pſal.41. teſt dupliciter, Primo, per ſeparationem animæ à corpore. Sicque Apoſtolus & alij ſancti optauerunt à
2.Cor.5. corpore liberari, per mortem temporalem deſiderio Chriſti ac patrię: ſicut alio loco habetur, Cupio diſ
Galat.5 ſolui, & eſſe cum Chriſto. Pro hac quoque liberatione orauit Pſalmiſta. Edue (inquiẽs) de cuſtodia ani
mam meam ad confitẽdum nomini tuo. Et iterum, Heu mihi quia incolatus meus prolongatus eſt. Et,
Quando veniam, & apparebo ante conſpectum dei? Secundo, intelligi poteſt per ſeparationem corpo-
ris à mortalitate, cæteriſque afflictionibus, & miſerijs, & peccatis. Sic autẽ optãt electi liberari à corpo-
re mortis in die iudicij, ſcilicet vt reſurgant in corpore glorificato, non paſsibili & miſero. Tunc enim li
berabũtur corpora ſanctorũ ab omnibus malis prędictis. Vnde Apoſtolus nõ ait ſimpliciter, de corpore
ſed de corpore mortis: & ita nolumus finaliter expoliari, ſed ad tẽpus, quatenus in reſurrectione futura
ſuperueſtiamur impaſſibili corpore, quod erit ornamentũ, nõ onus. Ex dictis cõcludit Apoſtolus [IGI
TVR ego ipſe mente] .i. ſecundum rationem [SERVIO legi dei, carni autem] .i. ſecundum carnis & fo-
mitis inclinationem, ſeruio [LEGI peccati] quæ eſt in membris. Si in ſuiipſius perſona hoc dicit Apo-
ſtolus, referendum eſt ad peccata venialia ac minutiſsima [quibus fortè interdum nõ caruit, vel ad ſtatũ
quem habebat ſub lege Moſaica. Seruire autem legi peccati, eſt inclinationibus fomitis conſentire.

A EXPLANATIO CAP. VIII,[NIHIL ergo nunc damnationis eſt, &c.

ARTICVLVS XI.

DEclarata in præcedenti capitulo ceſſatione legis Moſaicę, iam docet Chriſto & euangeli- Rom. 7
cę legi iugiter inherendum, & ait,[NIHIL ergo nunc] ſcilicet tempore gratiæ[DAMNA
TIONIS]hoc eſt, obligationis ad pœnam gehẽnæ[EST his qui ſunt in Chriſto Ieſu] per
fidem & charitatem: quibus ipſe loquitur, Manete in me, & ego in vobis.[QVI non ſecun Iohan.12
dum carnem ambulant]id eſt, carnis deſiderijs non acquieſcunt, neque carnaliter viuunt,
ſed carnem cum vitijs & cõcupiſcentiis crucifigunt. In fonte nanque baptiſmatis, dimiſſa ſunt eis pec- Galat.5
cata vniuerſa. Si autem poſtea non peccauerunt manendo in Chriſto, proferunt fructum multum, & ita Marc.1
non tantum pro vitijs ſatisfaciunt, ſed inſuper gloriá ampliorem merentur.[LEX enim ſpiritus vitæ] 1.Iohan. 12
id eſt, lex euangelica, quæ nominatur lex ſpiritus, quia à ſpiritu ſancto eſt data, Chriſtianorumque cordi
bus ab ipſo impreſſa. Dicitur quoque lex vitæ, quoniam mentem viuificat, per gratiam quam ſacramẽta
nouæ legis diſtribuunt.[IN Chriſto Ieſu]id eſt, per Chriſtum[LIBERAVIT me à lege peccati & mor
tis]hoc eſt, à conſenſu, conſuetudine, & actu culpæ, ac pœnæ pro culpa infligendæ. Poteſt quoque per
legem peccati, lex ſcripta intelligi, eo quòd ex occaſione auxerit culpam ac pœnam, quemadmodum in
ſuperioribus vbertim expoſitum eſt. Proinde declarat Apoſtolus, quomodo lex Chriſti, quæ eſt lex ſpi-
B ritus vitæ, liberet à lege peccati & mortis. [NAM quod impoſsibile erat legi]ſcriptæ & ſacramentis ip- Galat.2
ſius, non continentibus, nec conferentibus gratiam.[IN quo infirmabatur]hoc eſt, in qua impoſsibilita
te atque inefficatia infirma, & ad ſaluandum impotens erat lex ipſa,[PER carnem]. i. per obſeruantias Matth.16
& iuſtificationes carnales, quæ non purificant animam. Sacramenta enim legalia corporaliter tantum
mundabant quaſdam inhabilitates, ſeu irregularitates ab exteriori inductas, & ab ingreſſu templi, atque
ſimilibus impedientes, tollendo. Vel, per carnem, hoc eſt, per fomitem carnis, quam lex occaſionaliter
incitauit, non directe diminuit.[DEVS] pater.[FILIVM ſuum mittens]in mundum, per incarnationis Iohan.1
myſterium, non per localem deſcenſum.[IN ſimilitudinem carnis peccati]id eſt, in corpore mortali at-
que paſsibili. quod licet fuerit veraciter veráque caro non tamen veraciter erat caro peccati, ſed ſimili-
tudinarie. Per pœnas enim quas pertulit, ſimilis erat carni peccatrici. Venit itaque Chriſtus in veritate
carnis, nõ autem in veritate carnis peccati, ſed in ſimilitudine eius[ET de peccato damnauit peccatum]
id eſt, pater mittens ſic filium, damnauit, id eſt, deleuit, deſtruxit, dimiſit peccatũ tam originale quàm a- Coloſſ. 2
ctuale, de peccato, id eſt, per peccatum factum,[IN carne Chriſti]non à Chriſto, ſed à diabolo eiuſque
miniſtris qui Chriſtum occiderunt. Per hoc enim quod Chriſtus iniuſte occiſus eſt, ſuggerente diabolo,
amiſit diabolus ius quod habebat in nobis, & ita mors Chriſto inique illata omne peccatum deleuit. Iohan. 4
C Vel, damnauit peccatum, actuale, naſcens de peccato, id eſt, fomite peccati. Vel, peccatum de peccato. i. Ambroſ.
fomitem peccati, procedentem de peccato originali Adę. Vel ſic, & melius ſecũdũ Ambroſium, de pec Hebr.9
cato, id eſt, de ſeipſo. prout factus eſt hoſtia pro peccato noſtro, damnauit, id eſt deleuit, peccatũ mun 1.Petri. 4
di quodcunque in carne, id eſt in corporis ſui paſsione. Ipſe enim portauit peccata noſtra in corpore
ſuo ſuper lignum. Iuxta hunc ſenſum ſacrificia legis pro peccatis oblata dicebantur peccata: ſecundum Oſee. 4.
quod de ſacerdotibus veteris teſtamenti dominus ait per Oſeam, peccata populi mei comedẽt. Sic quo- 2.Re.22.
que aquam cum periculo vitæ allatam Dauid ſanguinem appellauit, dicens, Abſit à me, vt ſanguinem
virorum iſtorum bibam. Hæc itaque fecit deus,[VT iuſtificatio legis]id eſt in lege promiſſa, non au- Hebr.7.
tem per legem exhibita. Lex enim gratiam iuſtificantem ſpopondit, non contulit.[IMPLERETVR in
nobis]qui in baptiſmo aliiſque ſacramentis gratiam iuſtificantem in lege præfiguratam ac prænuncia-
tam recipimus,[QVI non ſecundum carnem ambulamus, ſed ſecundum ſpiritum]hoc eſt, non carnali- Galat.3
ter ſed ſpiritualiter in huius vitæ exilio conuerſamur, tendentes ac properantes ad patriam per opera vir
tuoſa. De hac legis promiſsione aiebat Apoſtolus loquens de Iudæis, Et nos annuntiamus vobis eam Act.13.
quæ ad patres noſtros facta eſt repromiſsio, quoniam hanc deus impleuit filijs veſtris. Hinc etiam Pe-
trus in ſua Canonica, De qua ſalute exquiſierũt atque ſcrutati ſunt prophetæ, qui de futura in vobis gra 1.Petr.2
tia prophetauerunt, quibus reuelatum eſt, quia non ſibiipſis, vobis autem miniſtrauerunt ea, quæ nunc Gene. 49
nuntiata ſunt vobis. ¶ Pro intellectu loci huius intricati atque difficilis aduertendum, quòd ne-
D mo vnquam ſaluatus eſt, niſi per fidem & gratiam Chriſti. Ipſe enim eſt caput omnium electorum,
membra autem neceſſe eſt capiti communiri, vt vitam participent. Propter quod Petrus diſſerebat, Nec
enim nomen aliud ſub cœlo datum eſt hominibus, in quo oporteat vos ſaluos fieri. Paſsio nanque Chri Ephe.1.
ſti hoc fecit futura, quod fecit impleta. ¶ Porrò hæc ſalus aliter applicatur hominibus poſt Coloſſ.2.
Chriſti paſsionem, & aliter ante. Tunc enim applicabatur per fidem formatam, nunc vero applica- Act.4.
tur etiam per ſacramenta gratiæ contentatiua, effectiua, & cauſatiua. Poteſt autem aliquid mouere vel
agere, antequam ſit in effectu, videlicet ſecundum quod eſt in apprehenſione animæ, & diſpoſitione
cauſæ efficientis, quemadmodum finis mouet agentem. Ad hoc autem quòd aliquid agat & moueat in
genere cauſæ efficientis, oportet vt ſit, & effectum præcedat, eo quòd cauſa effectiua non ſit ſuo effectu
poſterior. Sacramenta ergo veteris legis & fides Chriſti venturi habere non poterant quemlibet effe-
ctum dominicæ paſsionis, quam non habent ſacramenta ac fides euangelicę legis, quæ operantur virtu
te paſsionis dominicæ iam impletæ. Et ideo gratiam operantur, & à reatu originalis peccati abſoluunt,
quorum nullum ſacramenta legis facere poterant. Vnde omnes patres pro tunc deſcenderunt in lym-
bum inferni. Nam licet per fidem & gratiam dei, virtute paſsionis Chriſti, & merito eius futuro abſol-
uerentur à pœna, & culpa actualium peccatorum, non tamen à reatu originalis peccati. Ex quo inno-
teſcit, quod paſsio Chriſti fortius agit impleta, quam egit implenda. Quẽadmodũ enim ſacramẽta no-
uæ legis, ſunt cauſæ inſtrumentales noſtræ ſalutis & gratiæ, quoniam agunt virtute & merito paſsionis

dominicæ,ſuntq́; vaſa medicinalia ſpiritualiũ vnguentorũ cõtentiua, animarũ lãguores curãtia:ſic hu- E
manitas ſeu paſsio Chriſti,eſt cauſa inſtrumẽtalis,effectiua & meritoria noſtrę ſalutis & gratię. Vtrũque
vero eſt inſtrumẽtũ diuinitatis Chriſti. Diuinitas nãq; eſt cauſa efficiens principalis, q̃ agit per humani
tatẽ aſſumptã,ſicut per inſttumẽtũ cõiunctũ. Per ſacramẽta vero,ſicut per inſtrumẽta ſeparata,quemad
mudũ medicus eſt cauſa ſanitatis efficiẽs principalis. Manus autẽ eſt ſicut cauſa inſtrumẽtalis cõiuncta,
ignis vero quo medicina paratur,eſt cauſa inſtrumẽtalis ſeparata. Cauſa autẽ inſtumẽtalis cũ eſt in effe
Galat.4 ctu,vel cũ cauſa eius principalis iã eſt,fortius operatur quàm ante. Hinc ergn ait apoſtolus,quòd deus
Hiere.2. miſit filium ſuum de peccaro damnãs peccatũ,vt iuſtificatio legis impleretur in nobis,quod impoſsibi-
Galat.2 le erat legi,iuſtificare non valenti,in quo lex infirmabatur ſeu debilis erat. Et hnc modo conſtruẽda eſt
litera. Quòd autem iuſtificatio legis nõ niſi in ſpiritualibus impleatur hominibus, liquet. [QVI enim
ſecundum carnem ſunt] id eſt, qui carnaliter viuunt,qui vtique atiendunt ſeipſos ſecundum eſſe ſuum
carnale ac ſenſitiuũ,nõ ſecundũ eſſe ſpirituale ac intellectiuũ.[QVAE carnis ſunt, ſapiunt] hnc eſt, car-
nalia ſenſibilia guſtãt,ac temporalia cũ ſenſualitatis ſapore atiendunt. [QVI vero ſecundum ſpiritum]
.i. ſpiritualiter conuerſantes, & eſſe ſuum ſupremum, in quo trinitatis imago relucet, penſantes [QVAE
ſunt ſpiritus ſentiunr] .i. ſpiritualia atque dinina ſaporoſe intelligunt, delectabiliter penſanr, ſolicite im
plent,in talibus iugiter occupantur. [NAM prudentia carnis] id eſt, carnalis ac ſecularis prudentia.
[MORS eſt] id eſt,mortale peccatum,inferens mortem culpæ in via, mortemq́ue pœnæ in gehenna. F
Dicitur autem prudentia carnis hoc loco, per quam homo ſibi in bonis carnalibus ac mundanis finem
Baruc.3 cõſtituit,& ad talis finis adeptionem opera ſua cante diſpnnit. Hæc ptudentia, non eſt vera ptudentia,
Luc.16 ſed appellatur prudentia proprer apparentem ſimilitudinem,quam habet cum vera prudentia. Vnde
Iacobi.3 ait Saluator, Filij huius ſeculi prudentiores filijs lucis in generatione ſua ſunr. Et Iacobus, Non eſt iſta
ſapientia(.i.prudentia) à deo ſed terrena,animalis & diabolica. [PRVDENTIA autem ſpiritus] hoc eſt
vera ac ſpiritualis prudẽtia quę opera hominis conuenienter diſponit in ordine ad vltimum finem, eſt
[VITA & pax] .i. cauſa vitæ & pacis,in præſenti inchoariue,in futuro perfecte. Nunc enim efficit in no
bis vitam pacemq́ue gratiæ,in patria vero meretur(vel potius adipiſcitur) pacem & vitam gloriæ. Nõ
diſtinguit Apoſtolus iam inter prudentiam & ſapientiam. Proprie enim ad ſapientiam ſpectat ſpiritua
Iacobi.3. lia ſapere. De hac ergo ſpirituali prudentia,intelligendum eſt illud Iacobi, Quę deſurſum eſt ſapientia,
primũ quidẽ pudica eſt, deinde pacifica,modeſta,ſuaſibilis,bonis conſentiens. ¶ Sciẽdum quoq; quod
Pſalm.118 pax directe ac proprie,eſt charitatis effectus. iuxta illud in Pſalmo, Pax multa diligentibus legem tuam.
Eſt etiam pax effectus iuſtitię,tanquam remouentis impedimenta pacis. Propter qund per Eſaiam dici-
Eſa. 32. tur, Erit opus iuſtitiæ pax. Nunc vero dicitur pax eſſe effectus prudẽtiæ,tanquam dirigẽtis affectus no-
Lucæ.1. ſtrós in viam pacis. [QVONIAM ſapientia carnis inimica eſt deo] id eſt, diuinæ voluntati atque ſapien G
tiæ veræ contraria. Ecce nunc loco prudentiæ ponit ſapientiam. Ex quo certum eſt,quòd inter ſapien-
tiam & prudentiam hon diſtinguit. [LEGI enim dei non eſt ſubiecta] ſapientia iſta carnalis mundana
ac vana,quia nec credit,nec agit,quæ lex diuina tradit eſſe credenda ſiue agenda. Propter quod ait Sal-
Lucæ.10 uator, Confiteor tibi pater, quia abſcondiſti hæc à ſapientibus & prudentibus, & reuelaſti ea paruulis.
Et Hieremias, Sapientes ſunt vt faciant mala,bene autem facere neſcierunt. [NEC enim poteſt] diuinę
Hiere.4. legi eſſe ſubiecta ſapientia iſta. Vnum nãque oppoſitorũ non ſubijcitur alteri, ſed repugnat. Lex autem
diuina docet vltimũ finẽ eſſe conſtituendũ in deo. Hæc vero in bonis carnalibus. [QVI autem in carne
ſunt] .i. carnaliter viuunt,atque in ſenſibilibus bonis finaliter ſiſtunt. [DEO placere non poſſunt] inquã
tum huiuſmodi. Poſſunt tamen conuerti,& deo reconciliari. Huic dicto conſonat illud Saluatoris, Ne-
Matth.6. mo poteſt duobus dominis ſeruire. [VOS autem] ô veraciter Chriſtifideles [IN carne non eſtis] hoc eſt,
1.Cor.6. in rebus, ac vitiis carnis nõ detinemini,ſed ſpiritualia atque diuina exquiritis,cõuerſationẽ habentes in
cœlis. [SED in ſpiritu] id eſt, in ſpiritu ſancto eſtis, per charitatem & gratiam:& propter ſpiritualem re
Philip.3. generationem,qua eſtis ex aqua & ſpiritu ſancto renati. Vel eſtis in ſpiritu veſtro,id eſt, ſecũdũ rationis
1.Cor.3 iudiciũ viuitis,iuxta quod ſcriptum eſt, Redite præuaricatores ad cor. [SI tamen ſpiritus dei] .i. ſpiritus
Iohan.5 ſanctus [HABITAT] .i. manet [IN vobis] per gratiam gratum facientem,quemadmodũ loquitur Chri
Eſa. 46. ſtus, Ego rogabo patrẽ,& alium paracletum dabit vobis, vt maneat vobiſcum in æternum. Rurſusq́ue
air, Spiritus ſanctus apud vos manebit, & in vobis erit. [SI quis autem ſpiritum Chriſti non habet] .i. H
Iohan.14 cuius anima non habitatur à ſpiritu ſancto, qui eſt ſpiritus Chriſti, qui ab ipſo procedit,ab eóque datur
Ibidem. ac mittitur: ſicut ipſe proteſtatur, Cum venerit paracletus,quẽ ego mittã vobis à patre. Et iterum, Ille
de meo accipiet. Et ad hoc deſignandum,inſufflauit in diſcipulos ſuos: & dixit, Accipite ſpiritum ſan-
ctum. Quis autem habet ſpiritum ſanctũ, niſi quietus & humilis, ſimplex & iuſtus? Scriptum eſt enim,
Ibidem. Super quem requieſcet ſpiritus meus,niſi ſuper quietum & humilem? Et iterum, Spiritus ſanctus diſci-
plinæ effugiet fictum,& auferet ſe à cogitationibus,quæ ſunt ſine intellectu. [HIC non eſt eius] id eſt, ad
Iohan.16 membra Chriſti non pertinet ſecundum præſentem iuſtitiam, & merito, quãuis interdum pertineat ſe-
Iohan.20 cundum prædeſtinationem æternam ac numero; ſicut & Paulus cum Stephanum lapidauit. ¶ Deinde
Eſa.66 pandit Apoſtolus, quid vtilitatis conſequantur fideles ex inhabitatione ſpiritus ſancti. [SI autem Chri-
Sapien.1 ſtus in vobis eſt] Per fidem & charitatem (ſicut & alibi legitur.) Chriſtum per fidem habitare in cordi-
Act. 8. bus veſtris. Et Saluator ipſe, Ego (inquit) vobiſcum ſum cunctis diebus [CORPVS quidem mortuum
Ephe.3. eſt propter peccatum] id eſt, caro veſtra mortalis ac fragilis, neceſsitati moriendi ſubiecta eſt pro-
Matth.28 pter originale peccatum. [SPIRITVS vero] id eſt anima veſtra [VIVIT] per gratiam. [PROPTER
iuſtificationem] ſibi à Chriſto collatam .i. per hoc quòd peccata ei dimiſſa ſunt, quæ ſpiritum vulnera-
Iohan.10 bant. Vel, propter iuſtificationem .i. per iuſtitiæ exercitationem. Bona enim operatio, vita eſt animæ.
Act 3. Hinc ait Saluator, Ego veni, vt vitã habeãt, & abundãtius habeãt. [QVOD ſi ſpiritus eius] id eſt, ſpiri-

us dei patris, [QVI ſuſcitauit Ieſum Chriſtum à mortuis habitat in vobis]perſeueranter vſque in finē
ıtæ præſentis,ita vt in gratia decedatis.[QVI ſuſcitauit Ieſum Chriſtum à mortuis].ſ.deus pater[VI-
VIFICABIT].i.ad immortalem vitam reſuſcitabit[ET mortalia corpora veſtra]in die nouiſsimo:ſi-
cut Iob aperiiſsime profitetur,Credo quod redemptor meus viuit,& in nouiſsimo die de terra ſurrectu
rus ſim & rurſum circundabor pelle mea.Per Eſaiam quoque dominus aſſerit, Viuent mortui mei,in- Iob.19.
terfectiq́; mei reſurgent.[PROPTER inhabitantem ſpiritum eius in vobis]id eſt, virtute & gratia ſpiri Eſa.26.
tus ſancti.Vel propter benignitatem qua facit ſpiritum ſanctum habitare in mentibus veſtris. Vel, pro
pter meritū ꝙ conſecuti eſtis ex inhabitatione & gratia ſpiritus ſancti, imò propter vtrūq; iſtorū ſimul
videlicet propter miſericordiā dei & opera veſtra bona ſuſcitabuntur corpora veſtra, ad beatā ac impaſ
ſibilē vitā.Ex prædictis infert Apoſtolus,quod fideles obtēperare tenentur rationi non ſenſualitati, ſpi 1.Tim.6.
ritui non carni[ERGO ô fratres debitores ſumus non carni vt ſecūdum carnem viuamus].i.quāuis ali- Galat.6.
quo modo obligemur carni,videlicet vt ei neceſſaria miniſtremus in victu atq; veſtitu , nō tamen ſic ei
obligati ſumus vt eius concupiſcentijs acquieſcamus,carnaliterq́; viuamus.[SI enim ſecundum carnem
vixeritis,moriemini]morte culpæ in hoc ſeculo,& morte perpetua in inferno.[SI autem ſpiritu] id eſt
gratia ſpirititus ſancti. Vel,ſpiritu,id eſt rationis veſtrę iudicio[FACTA]id eſt opera[CARNIS mor- Eccl.21.
tificaueritis]id eſt deſtruxeritis & abieceritis tanquā venena,quemadmodum in Eccleſiaſt. præcipitur,
B Quaſi à facie colubri fuge peccatum , [VIVETIS]vita charitatis & gratiæ in eccleſia militante , vita
quoque fruitionis & gloriæ in eccleſia triumphante.Huic documento naturalis conſonat ratio. Media
nanque diſponenda ſunt ſecundum exigentiam finis.Cum ergo caro ſit animæ inſtrumentum, & ordi
netur ad ſpiritum ſicut ad finem,regenda eſt ſecundum exigentiam animæ ſeu ſpiritus,ſcilicet vt animę
ſeruiat,rationi obediat,illiſq́; actibus occupetur per quæ ſpiritus tendit & redit ad creatorem. Qui au-
tem ſecundum carnem conuerſatur,peruertit hunc ordinem,dominam ancillę ſubijciens,finem medio
poſtponens, & ſeipſum beſtijs viliorem ac deteriorem conſtituens. [QVICVNQVE enim ſpiritu dei
aguntur].i.à ſpiritu ſancto reguntur,eius inſtinctu ducuntur, eius feruore impelluntur ad bona.[HI filij 1.Iohan.3
ſunt dei]per gratiam adoptantem ac filialem amorē.Vnde in canonica Iohannis ſcribitur, Videte qua- Matth.5
lem charitatem dedit nobis deus pater,vt filij dei nominemur & ſimus. Quemadmodum autem deus
omnipotens mouet cæteras creaturas ad proprias operationes,naturalemq́ue finem,per quendam vni-
uerſalem influxū ſeu generalem gubernationem,ſecūdum quod Proclus author libri de cauſis affirmat, Proclus. 6
Cauſa prima regit res omnes,præterquam quòd cōmiſceatur eis:Sic rationalē creaturā mouet ad finem
ſupernaturalē per ſpecialē gubernationem ac inſpirationē, quę prouidētia appellatur.Electos vero ſin
gulariter mouet ac regit,prouidens eis non ſolum ſufficienter,ſed etiam efficaciter de omnibus neceſſa-
C rijs ad ſalutem,ita vt gratiam dei ſuſcipiant, eiuſq́; inſpirationi acquieſcant.Idcirco dicūtur potius agi
quàm regi vel moueri à ſpiritu ſancto,vt magnitudo gratiæ inſinuetur. Ad actum enim meritorium nō
ſolum exigitur gratia habitualis,ſed inſuper neceſſaria eſt quædam actualis motio ſpiritus ſancti volun
tatem excitantis.Propter quod propheta dicebat , Domine , omnia opera noſtra operatus es in nobis. Eſa.26.
Porrò cum motio iſta ſiue influxus,actio & inſtinctus ſpiritus ſancti ſit penitus ſupernaturalis , indiget
anima ſupernaturalibus quibuſdam habitibus , per quos aptetur ac diſponatur ad huius motionis faci-
lem ſuſceptionem.Hi vero habitus,ſunt ſeptem dona ſpiritus ſancti , quæ ſunt diſpoſitiones habituales Eſa.15.
ac ſupernaturales à deo immediate per creationem infuſæ,quibus redditur anima facile mobilis à ſpiri-
tu ſancto in ordine ad ſupernaturalem finem,quæ eſt vita æterna.Hæc dona à virtutibus realiter diſtin-
guuntur , eaſq́ue in dignitate excedunt,theologicis demptis virtutibus.Per hæc dona dirigitur anima à
ſpiritu ſancto,ita vt audiat eum ſicut magiſtrum.Vnde ait Pſalmiſta,Spiritus tuus bonus deducet me in Eſa.50
terram rectam.Qui itaque ſic aguntur ſpiritu dei,hi ſunt filij dei. Quicunque autem in gratia eſt,habet Pſalm.142
hæc dona ſecundum aliquem gradum,& agitur à ſpiritu ſancto quantum requirit ſtatus ſalutis , videli-
cet ad obſeruantiam præceptorum. ¶Deinde ponitur ratio cur morituri ſimus,ſi ſecundū carnē vixe-
rimus.[NON enim accepiſtis ſpiritum ſeruitutis iterum in timore]id eſt,iam tempore gratię,nō eſt vo-
bis datus ſpiritus,quo ſeruiatis deo ſeruiliter quaſi inuite,videlicet timore pœnarum,vt olim tēpore le- 1.Iohan.4
gis,quę cōminatione pœnarū induxit homines ad ſeruiendum.[SED accepiſtis ſpiritū adoptionis filio- Deut.17
D rum dei].i.ſpiritum,cuius gratia homines adoptātur in filios dei.[IN quo clamam*]ore vel corde.[AB- Iohan.1
BA pater.]Duo ſunt nomina,vnum Hebręum,alterū Latinum ſignificantia idem.Et eſt ſenſus,In hoc Galat.4
ſpiritu vocamus ex charitate,tanquā filij adoptiui deū patrē fiducialiter atq; affectuoſe dicētes Pater no Matth.6
ſter qui es in cœlis.Gloſſa per ſpiritū ſeruitutis intelligit ſpiritū ſanctū, à quo cordibus Iudæorū incuſ-
ſus eſt timor pœnarū,quo ſeruiliter ſeruierunt.Nam & timor ſeruilis inquantum eſt timor, à ſpiritu ſan Exod.14
cto eſt.Sic enim retrahit à peccato & diſponit ad gratiā. Quantū vero ad ſeruilitatem ſuam nec bonus
eſt,neque à ſpiritu ſancto.Dicitur ergo ſpiritus ſanctus,ſpiritus ſeruitutis,ratione ſui effectus, quia facit
ſeruire quātū ad hoc receperūt qui eius dono gratis dato ſeruierunt timore pœnarū. Per ſpiritum vero Exod.17
adoptionis intelligit gloſſa eundem ſpiritū ſanctū per gratiam adoptantē.Vnde Auguſtinus,Caue(in- Auguſt.
quit)ne ex eo quod ait,ſpiritū ſeruitutis,& ſpiritū adoptionis,diuerſum intelligas ſpiritū, cum ſit vnus
atque idē ſpūs,qui in trinitate dicitur ſpiritus ſanctus.Quod etiā Apoſtolus oſtēdit dicens,iterum, ſed
propter diuerſa opera diſsimiliter nominatur. Huic dicto cōcordat quod de ſpiritu ſubditur.[IPSE e- Iohāns
nim ſpiritus teſtimonium reddit ſpiritui noſtro,ꝙ ſumus filij dei.]Quod certū eſt dici de ſpiritu ſancto
videturq́; dictū de eodem ſpiritu,de quo nunc agitur.Quidam vero per ſpiritum intelligūt donum ſpi-
ritus ſancti,vt ſpiritus adoptionis dicatur donum filialis timoris,qui nos efficit filios dei Spiritus vero
ſeruitutis intelligatur donū timoris ſeruilis,videlicet ipſe timor ſeruilis. Hæc enim ſecundū Auguſtinū
eſt breuis differentia legis & euangelij,timor & amor,Lex vetus appellata eſt lex timoris,quoniam cō-

Ioan.15 minatiõe pœnarũ induxit ad bonũ, nec præſtitit gratiã obediẽdi per charitatẽ. Porrò lex euangelica, eſt E
lex amoris. Agit enim (gratiã cõferendo) ſeruire deo amore iuſtitię. Nõ eſt autem ſic intelligendũ, quin
multi in veteri teſtamẽto acceperũt ſpũm adoptionis filiorum dei. Omnes enim electi habuerunt hunc
Eph.2. ſpũm, ſed nõ ex lege, neq; per legẽ: magis aũt ex deo per fidẽ, qua crediderũt in Chriſtũ venturũ, ad cu-
Hebr.7 ius gratiã cõfugerũt, legis inſufficiẽtiã cognoſcẽtes, propriamq; infirmitatẽ pẽſantes. Videtur quoq; per
ſpũm hoc loco poſſe intelligi ſpũs rationalis creatus, videlicet anima noſtra. Quãuis autẽ quilibet no-
ſtrũ acceperit hunc ſpiritũ ſuũ, quãdo creata, corporique infuſa eſt anima ſua, dicimur tamẽ ſpiritũ iſtũ
Ezec. 36 recipere vel amittere, quãdo aliqua noua diſpoſitio ei cõfertur vel aufertur, quẽadmodũ aliquis dicitur
cõcipere ſpũm deuotum, vel perdere animã feruentẽ: iuxta quẽ ſenſum dominus ait, Auferam cor lapi-
deũ de carne veſtra, & dabo vobis cor carneũ. Qui ergo ſub lege ſeruierũt timore, accepiſſe dicuntur ſpi-
2.Tim.1 ritũ ſeruitutis .i. animam ſeruientẽ in timore. Qui vero ſub gratia ſeruiunt charitate, accipiunt ſpiritum
adoptionis .i. animam habentem gratiã adoptionis, in quo ſpiritu clamant corde deuoto, Abba, pater.
Galat.4. Huic vero conſonat quod alibi ait Apoſtolus, Nõ dedit nobis deus ſpiritum timoris, ſed virtutis & dile
ctionis. Quod autẽ in ſpiritu ſancto clamamus, Abba pater, & deũ vere patrem vocemus, hinc conſtat,
Ipſe enim ſpiritus ſanctus teſtimonium perhibet ſpiritui noſtro .i. teſtificatur animæ noſtræ, eamque re-
cognoſcere facit per inſpirationem internam, vel reuelationẽ apertã. [QVOD] ſimus filij dei] adoptiui,
ſtando in charitate & gratia. ❡ Teſtificatio iſta multis modis intelligi poteſt. Primo, per manifeſtam & F
claram reuelationem ſpiritus ſancti, ſiue fiat immediate ab ipſo, ſiue per angelum, ſicq; agnoſcit homo
1.Cor.15 per certitudinem ſe eſſe in gratia & filiatione diuina: ſicut Paulus & cæteri apoſtoli, imò & multi perfe-
2. Cor.8 cti ita ſciuerũt ſe eſſe in gratia. Ad quos maxime pertinet quod alio loco dicit Apoſtolus, Nos non ſpi-
1.Cor.2. ritum huius mundi accepimus, ſed ſpiritum qui ex deo eſt, vt ſciamus quæ à deo donata ſunt nobis. Hoc
Gen.15. modo agnouit Abraham ſe eſſe filium dei, cum ei dominus promiſit quod decederet in ſenectute bona.
4.Re. 20 Ezechias quoque certiſsime dixit, Memento domine quomodo ambulauerim coram te in veritate & in
Eſa. 38 corde perfecto. Secundo, fit teſtificatio iſta per quandam bonæ fiduciæ conſolatoriam infuſionem, vt
cum homo nimium anxiatur an placeat deo, & ſubito ſentit ſe conſolari & quaſi certificari: ſic autem o-
mnes virtuoſi & boni ſcire poſſunt ſe eſſe filios dei, non quidem certo, ſed coniecturaliter & probabili-
ter. Tertio, fit per propriæ conuerſationis & conſcientiæ diligentem diſcuſſionem, vt cum homo non
habet remorſum mortalis peccati, & cum debita diligentia cuſtodit mandata, auditque verbum dei libẽ
Luc.11. ter. Iſta ſunt probabilia ſigna filiationis diuinæ, imò & prædeſtinationis: ſecundum quod ait Saluator,
Iohan.8 Qui ex deo eſt, verbum dei audit. Et Iohannes in ſua canonica, Si cor noſtrum non reprehenderit nos,
1.Iohan.3. fiduciam habemus ad deum. Et rurſus, Qui ſeruat verbum Chriſti, vere in hoc charitas dei perfecta eſt.
1.Iohan. 2 Denique ſicut vita naturæ cognoſcitur ex vitalibus actibus ac naturalibus motibus animæ, ſic vita gra- G
Gregor. tiæ ex bonis operibus, ſeu mandatorum cuſtodia comprobatur: quia vt Gregorius ait, Exhibitio operis
probatio eſt charitatis. Cum ergo ſpiritus ſanctus facit nos bene agere, atque in dei obſequio promptos
& agiles eſſe, tunc vtique teſtimonium perhibet ſpiritui noſtro, quòd filij dei ſimus. Huic ergo dicto a-
poſtoli non repugnat quod ſcriptum eſt, Sunt iuſti atque ſapientes, & opera eorum in manu dei ſunt: &
Eccl. 9 tamen neſcit homo, vtrum amore an odio dignus ſit, ſed omnia in futurum ſeruantur incerta. Et quod
Iob.9 ait beatus Iob, Si venerit ad me, non videbo eum: & ſi receſſerit à me, non intelligam. Itemque, Si ſim-
Ibidem. plex fuero, hoc ipſum ignorabit anima mea. Hæc enim atque ſimilia ideo aſſeruntur, quia de lege com-
muni & humano proceſſu ſeu via, non poteſt homo agnoſcere per certitudinẽ ſe eſſe filium dei per gra-
tiæ adoptionem. ❡ Poſtremo, melius atque facilius poteſt quis ſcire ſe eſſe in gratia, & eſſe filium dei ſe-
cundum præſentem iuſtitiam, quàm eſſe prædeſtinatum, vel in gratia permanſurum. Vnde hoc certo
agnoſci non poteſt, niſi per reuelationem diuinam. [SI autem filij] dei iam ſumus per gratiam adoptan-
tem. [ET hæredes] erimus in patria per gloriam beatificãtem. Filijs enim adoptiuis debetur aliqua pars
hæreditatis paternæ. Erimus autem [HAEREDES quidem] non cuiuſcunque, ſed [DEI] æternaliter poſ
Pſalm. 26 ſidendo bona domini in terra viuentium, quæ oculus non vidit nec auris audit. Maxime tamen iſta bea-
Eſa.64 torum hæreditas eſt ipſa diuinitas, quæ eſt obiectalis beatitudo indiuiſibilis in ſe, quæ tota habetur à ſin
2.Cor. 2. gulis, à nullo autem totaliter. & ita diuiditur ſecundum quòd diuerſimode participatur, quæ diuerſitas
Pſalm. 15. eſt ex parte recipientium, quorum vnus alio clarius conſpicit deum. De hac hæreditate fertur in pſalm. H
Pſalm.16 Dominus pars hæreditatis meæ. Et, Satiabor cum apparuerit gloria tua. Per Eſaiam quoque dominus
Eſa.58 loquitur, Suſtollam te ſuper altitudinem terræ, & cibabo te hæreditate patris tui Iacob. Cæteræ hæredi
Pſalm. 16 tates terminantur in morte. Hæc autem à morte ſumit exordiũ: iuxta illud, Cum dederit dilectis ſuis ſo-
Pſalm.126. mnum, ecce hæreditas domini. [COHAEREDES autem Chriſti] .i. beatitudinis Chriſti conſortes, atq;
FINIS. participes erimus. Ipſe eſt enim principalis hæres, & nos ſimul cum ipſo diuinam beatitudinem conſe
quemur. Quo autem merito, ſubditur. [SI tamen compatimur] .i. Chriſti paſsionibus configuremur, ba
Matth.16 iulando crucem noſtram, & ſequendo veſtigia eius. Ad hunc finem [VT & ſimul glorificemur] .i. glo-
Lucæ.14. rioſi efficiamur cum Chriſto glorificato: quemadmodum ipſe profitetur, Pater, quos dediſti mihi, volo
Iohan.17. vt vbi ſum ego, & illi ſint mecum, vt videant claritatem meam.

PROSEQVVTIO expoſitionis præſentis CAP. ARTIC. XII.

HOrtatur nos inſuper ſanctus Apoſtolus, vt Chriſto compatiamur, quatenus conglorificemur, eo
quòd præmium incomparabiliter maius ſit merito. [EXISTIMO enim] id eſt agnoſco ego
EPIST. qui de talibus veraciter iudico. Dicit autem, exiſtimo, non quaſi incertus aut dubitans, ſed ſo-
brium modum loquendi ſeruans ac edocens, ne immoderati ſimus in aſſerẽdo, [QVOD nõ ſunt
Eſa.54 condignę] id eſt æquales, ſufficientes, ac proportionatę ſecundum rigorem iuſtitiæ, [PASSIONES,]
id eſt perſequutiones, tentationes, labores [HVIVS temporis] id eſt quas in hoc breui vitæ huius curri-

A culo ſuſtinemus,[AD futuram gloriam]ſcilicet vitam æternam promerendam[QVAE reuelabitur in no
bis]id eſt clare & coram omnibus nobis prædeſtinatis præſtabitur. Vnde ſaluator, Cum feceritis (ait)
omnia quæ præcepta ſunt vobis,dicite,Serui inutiles ſumus. Hæc enim gloria,eſt beatifica viſio diuinæ Luc. 17
eſſentiæ plena mentis in deo lætitia, ſtatus omnium bonorum aggregatione perfectus, conſummata a-
nimæ & corporis glorificatio ſempiterna,ad quam promerandam temporales paſsiones condignæ nõ
ſunt. ❡ Sed videtur cõtrarium,quia ſecundum doctores homo in charitate ſtans meretur de condigno
vitam æternam. Et reſpondendum,quod paſsiones ſeu opera charitatis conſiderantur dupliciter. Pri-
mo,ſecundum quod procedunt à libero arb. vel acceptantur ab eo, ſicq; non merentur vitam æternam
de condigno etiam habitu charitatis adiuncto. Secundo, prout ſpiritus ſanctus liberũ arbitrium mouẽs
eſt huius proceſsionis vel acceptationis principium,& ita eſt meritũ de condigno eo quod principium Iohan.3
meriti eiuſdem rationis exiſtat cũ præmio. Apoſtolus vero loquitur de paſsionibus primo modo. Quod
autem gloria iſta nobis præſtanda ſit,probat,[NAM expectatio creaturæ] id eſt creatura expectans,vide
licet homo viator. Dicitur enim homo omnis creatura, iuxta illud, Prædicate Euangelium omni creatu
ræ. Primo,propter communionem,quia cum omni genere creaturarũ in aliquo conuenit. Secundo,pro Marc.16.
pter excellentiam,quoniam omnia corporalia propter ipſum creata ſunt,[REVELATIONEM filio-
rũ dei expectat]i.manifeſtationem beatitudinis electorũ in patria, ſcilicet ſuiipſius felicitatẽ & glorifi- Gene. 2
B catiouem cũ ingenti deſiderio præſtolatur,dicẽs quotidie. Quẽadmodũ deſiderat ceruus ad fontes aqua Pſalm.41
rũ,ita deſiderat anima mea ad te deus. Nũc quippe filij dei ſumus, & nondũ apparuit quid erimus. Sci-
mus,cũ apparuerit ſimiles ei erimus,quia videbimus eũ ſicuti eſt. Nũc ergo expectamus hanc apparitio
nẽ,quatenus mente & corpore glorificati declaremur ſeu agnoſcamur eſſe filij dei per ſimilitudinẽ glo- 1.Iohan.3
riæ.[VANITATI enim]id eſt inſtabilitati,mortalitati,multiſq; pœnis [CREATVRA ſubiecta eſt] id Phil.2
eſt homo,quẽadmodũ ait ſcriptura: Verũtamẽ vniuerſa vanitas,omnis homo viuens.[NON volens].i. Pſalm.38.
non ſponte,quia inuitus hæc patitur. Vel, nõ volẽs .i. propter originale peccatum quod non eſt noſtra
voluntate cõmiſſum,cuius pœnas cogimur tolerare,[SED propter cũ qui ſubiecit eam in ſpe]id eſt pro- Eccl.1.
pter diuinã iuſtitiam ſubiectus eſt homo vanitati huic,clemẽter tamen.quia in ſpe liberationis futuræ. Gene.3
[QVIA & ipſa creatura]videlicet homo[LIBERABITVR]in futura reſurrectione [A ſeruitute corru
ptionis]id eſt corruptione iſta ſeruili & corporali, vel magis proprie à ſeruitute corruptionis.i.ſolicitu Matth.6.
dinibus vitæ præſentis,videlicet à cura quærendi veſtitum & victum,ac alia quibus hæc corruptibilis vi
ta ſuſtẽtatur,eiq; ſeruitur. Liberabitur autẽ,pertingendo[IN libertatẽ gloriæ].i. in dominium & ſecuri-
tatẽ felicitatis. Vel in glorioſam libertatẽ[FILIORVM dei]id eſt electorum ſeu beatorum in patria,qui Eſaiæ.32
deo perfecte aſsimilantur, & plena dilectione inceſſabiliter cõiũgũtur. Hæc aũt cõſequẽter declarat apo
C ſtolus.[SCIMVS enim ꝙ oĩs creatura ingemiſcit & parturit vſq; adhuc.] Hoc duobus modis exponi
tur. Primo,de omni homine mortali,qui dicitur ingemiſcere,ſuſpirãdo ad patriã, & propter vitæ huius
anguſtias frequẽter gemens & flẽs in hac valle lachrymarũ:& parturire.i.cũ dolore operari vſque adhuc Thre.1.
quia à principio mũdi vſque in præſens tẽpus ita fecit, & vſque ad mortẽ, finẽque ſeculi durabit gemitus
iſte & parturitio. Secũdo, exponitur generaliter de principalibus partibus huius mundi ſenſibilis ſcilicet Pſalm.95
elemẽtis atque cœleſtibus orbibus,quæ dicũtur ingemiſcere & parturire metaphorice, ſicut campus di-
citur exultare,& pratũ ridere. Vnde per gemitũ eorũ intelligitur inclinatio , vel appetitus eorũ ad ſtatũ
perfectiorẽ. Per parturitionẽ autem mutua generatio & corruptio quãtũ ad elementa, vel cõtinua circũ
uolutio quãtũ ad cœleſtia corpora. Ex quibus elicitur,ꝙ ſecundũ intẽtionẽ apoſtoli corpora cœleſtia &
elemẽta in fine ſeculi glorificatis electis,iudicioq; peracto,innouabũtur,ita ꝙ elemẽtorũ tranſmutatio,
& cœleſtiũ corporum motus ceſſabunt,ampliori quoq; lumine veſtiẽtur. Terra enim(vt fertur)in ſuper Apoc.21.
ficie lucida erit vt vitrũ,aqua ſicut criſtallus,aer vt cœlũ,ignis vt ſtellæ. Quãtitas aũt meliorationis cœ
leſtiũ corporũ nota eſt ei qui daturus eſt eã. Verũtamẽ de menſura decorationis ſolis & lunæ ſcriptũ eſt,
Erit lux lunæ ſicut lux ſolis,& lux ſolis ſeptẽpliciter ſicut lux ſeptẽ dierũ. Tũc enim tanta erit lux lunæ, Eſa. 30
quãta nũc eſt lux ſolis,corpora quoq; beatorũ ſepties clariora erũt(vt dicitur)ſole. Hoc tamẽ ſecundum
beatũ Thomã,nec ratione,nec authoritate probatur,quis certiſsime verũ eſſe ſciamus,quod veritas ait,
Fulgebũt iuſti ſicut ſol in regno patris eorũ. Mihi præterea,ſemper ſaluo meliori iudicio, videtur,ꝙ ſi-
D cut præſens locus quo dicitur , Scimus ꝙ omnis creatura ingemiſcit & parturit , exponitur de prædictis Matth.13
corporibus,ſic ſuperiora ab eo loco,quo dictũ eſt,Nã expectatio creaturæ de eiſdẽ poſsit exponi,præſer
tim cũ apoſtolus dicẽdo, Expectatio creaturæ reuelationẽ filiorũ dei expectat , & ipſa creatura liberabi-
tur a ſeruitute corruptionis in libertatẽ gloriæ filiorũ dei, manifeſte videatur diſtinguere inter creaturã
& filios dei adoptionis,de quibus prædixit ſcilicet homines prædeſtinatos. Erit igitur ſenſus, Expectatio
creaturæ elementalis atq; cœleſtis reuelationẽ filiorũ dei.i. manifeſtã glorificationem hominum electo
rũ expectat,ſecũdũ quod ex diuina ordinatione inclinatur ad quãdã clarificationẽ,quã in fine ſeculi ſor Eccle.1
titura eſt filijs dei reuelatis Nõ enim innouabũtur corpora elemẽtaria atq; cœleſtia,niſi corporibus ele
ctorũ glorificatis, vel ſimul cũ illis. Merito aũt expectat. Vanitati enim.i.mutabilitati vel trãſmutationi
creatura prædicta ſubiecta eſt:nõ volẽs.i.nõ ex ſeipſa aut propria inclinatione,loquẽdo de ea prout or-
dinata eſt à deo ad ſtatũ perfectũ parificãdũ ſtatui electorũ poſt finale iudiciũ:ſed propter eũ qui ſubie-
cit eã in ſpe.i.ex ordinatione diuina ſubiecta eſt huic vanitati propter hominẽ,vt ei deſeruiat. Corpora
enim cœleſtia propter generationẽ inferiorũ, maxime hominũ, mouentur, & in generationibus maiorũ
elemẽta cõcurrũt. Hæc aũt ſubiectio facta eſt in ſpe præmemoratæ meliorationis ſeu clarificationis ele- Gene.1
mentaliũ atq; cœleſtiũ,quia & ipſa creatura cœleſtis & elementalis liberabitur à ſeruitute corruptionis Pſalm.8.
.i. à ſtatu ſuæ variabilitatis,& à tranſmutatione ac motu,quibus corruptibilibus iſtis deſeruit. ❡ Deinde
ait apoſtolus. [NON ſolum aũt illa] id eſt non tantum omnis prædicta creatura ingemiſcit ac parturit,

[SED & noſipſi]apoſtoli Chriſti,quibus hoc minus conuenire videtur[PRIMITIAS ſpiritus haben- E
Pſalm.121 tes]id eſt abundantiorem gratiam ſpiritus ſancti ſortiti.[ET ipſi intra nos gemimus]cordialiter ſuſpirã
Philip.1 tes ſupernam Hieruſalem,cupientes diſſolui,atque à præſentis vitæ ærumnis transferri [ADOPTIO-
NEM filiorum dei]id eſt conſummatam ſeu plenã adoptionis filiationem , videlicet præmium electorũ
in patria,[EXPECTANTES]non ſolum animæ glorificationem, ſed & [REDEMPTIONEM cor-
poris noſtri]id eſt liberationem corporis noſtri à mortalitare,pœnis atque miſerijs,quibus modo vehe-
mẽter affligitur.Propter quod Dauid ait,Sitiuit in te anima mea q̃ multipliciter tibi caro mea. ¶Præ-
Oſee.13 terea nõ inaniter hanc beatitudinẽ expectamus [SPE enim ſalui facti ſumus]id eſt actu ſpei,tanquã me-
Pſalm.62 rito,liberati ſumus à culpa,& digni effecti gloria. Actus nãque virtutis ſaluat hoc modo. Vel ſic,Spe ſal
FINIS. ui facti ſumus,id eſt per paſsionẽ ac meritũ Chriſti iã beati & ſalui ſumus in ſpe,q̃uis nondum beati ſu-
mus in re. Idcirco certiſsime præſtolamur felicitatẽ prædictã.[SPES autẽ]id eſt res ſperata [QVAE vi-
detur]id eſt iam præſens atq; obtenta eſt,[NON eſt ſpes]id eſt non cadit ſub ſpe,nec amplius ſperatur.
Quaſi dicat,Spes iſta nõ eſt de viſibilibus & præſentibus bonis,ſed eſt certa expectatio futurorũ inuiſi
Hebr.9. biliũq; bonorũ. Nã & fides(quæ vtique de inuiſibilibus eſt)eſt ſubſtãtia rerũ ſperandarũ. Ideo additur.
Hebr.11. [NAM quod videt quis,quid ſperat?]id eſt quod iã in prõptu habetur , & præſentialiter ac viſibiliter a-
Phil.1. deſt,non magis ſperatur,ſed potius poſsidetur[SI autẽ]id eſt quia[QVAE nõ videmus]id eſt ſpiritualia
Rom.5 & futura bona[SPERAMVS,per patientiam expectamus]id eſt longanimiter ea præſtolamur non ce- F
dendo aduerſis,nec importune volentes diſſolui. Vel,per patientiam,id eſt per aduerſitatum tolerantiã
expectamus hãc cõſolationẽ. Nã tribulatio excitat nos ad futuræ cõſolationis actualẽ fiduciã. ¶Deinde
docet Apoſtolus,ꝙ non humana,ſed diuina virtute ope ad prædictã felicitatẽ pertingimus. [SIMILI-
TER autem]id eſt ſicut per patientiam expectamus bona futura adiuti gratia dei,ſimili modo pie ac gra
tioſe[SPIRITVS adiuuat infirmitatem noſtram]Locus iſte vſque ad illud , Scimus quoniam diligẽti-
bus deũ,dupliciter exponi poteſt. Primo,de ſpiritu ſancto. Secũdo de ſpiritu angelico. Primo ſic, Spiri-
Matt.22 tus ſanctus adiuuat infirmitatẽ noſtrã,id eſt noſipſos infirmitatibus ſpiritualibus plenos,illuminãdo in
Matth.11 tellectũ,accẽdẽdo affectũ.[NAM quid oremus ſicut oportet neſcimus.]Videtur huic cõtrarium. Aliqua
enim ſunt ex ſua ratione honeſta,virtuoſa,& ad ſalutẽ neceſſaria,vt dilectio dei & proximi, humilitas,
Matth.6 pax, patiẽtia. Talia ſcimus eſſe petẽda à deo. Scimus quoq; quomodo ſint petẽda, videlicet indeſinẽter
& in nomine Chriſti ad gloriã dei. Deniq; Chriſtus nobis præfixit , quid & quomodo orare oporteat,
Valerius. dicẽs, Sic ergo orabitis, Pater noſter qui es in cœlis. ¶Aduertẽdũ eſt itaq;,quia(vt refert Valerius)opi-
nio Socratis fuit,nõ debere nos ab immortalibus dijs aliquid determinate poſtulare,quotiã ipſi melius
ſcirẽt q̃ nos,quid nobis expediat. Hoc autẽ ſancti doctores reprobãt,propter duo. Primo,quia (vt tactũ
Dan.9. eſt)quædã ſunt per ſe ad ſalutẽ neceſſaria,honeſta,& nobis præcepta. Talia ergo debemus petere deter G
minate. Secũdo,quoniã orando aliquid determinate mens noſtra pro illo magis accẽditur,ſicque capa-
cior fit eius quod poſcit. Deſideriũ enim aperit,capaceq; facit affectũ orãtis. Quędã vero ſunt indifferẽ-
tia,quę poſſunt ſaluti obeſſe ſicut prodeſſe, vt ſanitas corporis,ceſſatio tentationis,& multa huiuſmodi
Talia non debemus determinate petere,niſi ſub conditione beneplaciti dei. Quia ergo in talibus ſæpe
decipimur ,orantes quæ non proficiunt ad ſalutem,eo quòd incertæ ſint prouidẽtię noſtræ, ſicut & Pau
Iaco.4 lus apoſtolus qui orauit ſtimulum carnis ſibi auferri:idcirco indigemus dirigi à ſpiritu ſancto in petitio
2.Co.12. ne talium,ne petamus ſaluti contraria, vel aliter quàm oportet. De his puto iam loqui apoſtolum , iux-
ta quẽ ſenſum etiam à Sapiente ſcriptum eſt, Quis poterit cogitare quid velit deus? & ſenſum tuũ domi
Sap.9. ne quis ſciet,niſi tu dederis ſapientiam, & miſeris ſpiritum tuum de cœlis? Si autem prædicta verba a-
poſtoli vniuerſaliter dicta ſunt,exponenda erunt hoc modo. Quid oremus,id eſt quid decens à domi-
Damaſce. no poſtulemus? Oratio enim eſt petitio decentium à deo ſecundum Damaſcenũ:ſicut oportet cũ circun
ſtantijs debitis,neſcimus propria virtute,ſed noua illuſtratione egemus. Ideo ſubditur,[SED ipſe ſpiri-
tus]ſanctus [POSTVLAT pro nobis]id eſt poſtulãtes nos efficit vere ſalubria[GEMITIBVS inenar
rabilibus]id eſt ſuſpirijs tam exceſsiuis,tam pro liberatione præſentis exilij,quàm pro adeptione cœle-
ſtis paradiſi, vt plene nequeant explicari. Dicitur autẽ deus aliquid agere, non quia ipſe immediate ſic
Exod. 33 agit,ſed quia facit nos ſic agere: prout legitur in Exodo, Dominus dixit ad filios Iſrael , Iam nunc de- H
Gen.22. pone ornatum tuum, vt ſciam quid faciam tibi. Abrahæ quoque dixit, Nunc cognoui , ꝙ timeas domi-
Pſalm.7 nũ, id eſt ſcire & cognoſcere faciã.[QVI autẽ ſcrutatur corda] id eſt quælibet diuina perſona interiora
Hier. 17 cordis conſpiciẽs[SCIT quid deſideret ſpiritus]id eſt approbat & exaudit quod ſpiritus ſanctus deſide
rare nos facit. Quod enim ex immediata ſpiritus ſancti inſpiratione precamur, domino placet & exau-
Matt.26. ditur ab eo, imò à ſpiritu ſancto. Idẽ enim ſpiritus orare nos facit, & orãtes exaudit.[QVIA ſecũdũ deũ
poſtulat]id eſt quoniam ſpiritus ſanctus facit nos poſtulare quæ deo ſunt placita. [PRO ſanctis] id eſt
pro nobiſipſis & aliis præordinatis ad vitam. Secũdo exponitur ſic, Spiritus angelicus adiuuat infirmi-
tatem noſtrã dæmones coercendo, gratiæ opem impetrando, & nobis fideliter tanquã pijſsimus cuſtos
ac diligẽs, aſsiſtẽdo. Nã quid oremus ſicut oportet, neſcimus, ſecundũ ſenſum prętactũ, ſed ipſe ſpiritus
Tob.12. angelicus poſtulat pro nobis, orationes noſtras offerẽs domino: ſicut Tobiæ Raphael aiebat, Quando
Apoc.8. orabas cũ lachrymis, ego obtuli orationẽ tuã deo. Et in Apoc. dicitur, Data ſunt ei incenſa multa, vt da
ret ea de orationibus ſanctorũ ſuper altare aureũ, quod eſt ante thronũ dei. Gemitibus inenarrabilibus,
id eſt vehementiſsimis quibuſdã affectibus. Gemitus autẽ proprie ſumptus nõ cõpetit angelo, ſed meta-
Gen.6. phorice tantũ, ſicut de deo legitur. Tactus dolore cordis intrinſecus, &c. Qui aũt ſcrutatur corda, id eſt
Sap.6. deus qui corda ſcrutatur, nõ inquirẽdo quod neſcit, ſed inſpiciẽdo ꝙ nouit, ſcit q̃d deſideret ſpiritus an
gelicus pro noſtra ſalute, quia ſecundum deum poſtulat pro ſanctis. Nam cum ſit deo beatifice, inſepara
Iudith.13 biliterque vnitus, nil cupit, niſi quod cõplaceat domino. ¶Deinceps apoſtolus proprietatem eorũ, qui

A æternam beatitudinem obtinebunt. [Scimus autem quoniam diligẽtibus deũ] charitate infuſa & ſuperna EPIST.
turali ac perſeueranti [OMNIA] tam bona q̃ mala, proſpera & aduerſa, [COOPERANTVR] finaliter Sapien.10.
[IN bonũ] felicitatis æternæ, quia per hæc aliquo mõ proficiſcũtur ad dominũ. Bona enim.i.opera vir-
tuoſa cooperantur in eis bonũ directe, mala vero indirecte. Nã cũ abundauit iniquitas, abundauit & gratia. Roma.5.
Ideo ſcriptũ eſt de vero iuſto, Omnia quæcũq; faciet, proſperabuntur. Sępe enim contingit, vt quo ſe gra Pſalm.1.
uius peccaſſe perpendunt, eo humiliores & feruentiores reddantur, [NIS qui ſecundũ propoſitum] volũ
tatis diuinæ, vel ſecundũ rationẽ prædeſtinatiõis ęternæ, [VOCATI ſunt ſancti].i. deo operante ad ſctõ-
rum pertinent ſortẽ. Vel, ſecundũ propoſitum i. diuinæ mentis decretum vocati ſunt ſancti.i.ad gratiã ſan
ctificantẽ deducti ſunt, ita vt re & nomine veraciter ſancti dicantur, gratiamq; perſeuerantẽ ac finalẽ, (quę
ſolis electis præſtatur) adipiſcãtur. [NAM quos præſciuit].i.ab æterno prænouit ad vitam, & per appro- Exod.33.
bationẽ, ſicut ad Moyſen loquitur, Scio te ex noĩe, [ET pdeſtinauit] .i.in ſua diſpoſitione æterna præmiſit Ephe.1.
atq; præordinauit [CONFORMES fieri] per gratiam adoptionis [IMAGINIS filij ſui].i. filio ſuo natu Col.1.
rali qui eſt imago patris ſui, cum ſit imago bonitatis paternæ, candor æternæ lucis, & ſpeculũ ſine macula 1.Cor.15.
dei maieſtatis. Filiatio enim adoptiua electorũ, eſt ſimilitudn filiationis naturalis diuinæ. Conformantur Hebræ.1.
ergo prædeſtinati filio dei cum fiunt filii adoptiui, quia per gratiam gratũ facientẽ &c. dona ſpiritus ſan- Sap.7.
cti ſortiuntur quandã ſupernaturalẽ aſsimilationẽ cum deo patre, cuius filius eſt imago. Aſsimilãtur quo- Iohan.1.
B que & filio, qui eſt verbũ, veritas, & ſapientia patris cũ natura eorũ intellectualis diuinorũ contẽplatiõe Iohan.14.
perficitur. Poteſt quoq; referri conformatio iſta ad filiũ ſecundũ naturã eius aſſumptã. Sic enim prædeſti- 1.Cor.1.
nati ſunt conformes fieri imaginis filij dei, vt ſint cohæredes Chriſti, & ſicut portauerũt imaginem terre- 1.Cor.15.
ni, ſic portent imaginem cœleſtis, [VT ſit ipſe] filius dei [PRIMOGENITVS in multis fratribus].i. in
ter prædeſtinatos fideles (qui fratres eius ſunt ſecundũ naturã aſſumptã) primatũ tenens, ordinẽ dignitatis
tanq̃ caput eorũ, & ius primogeniturę poſſidens hęreditatẽ patris abundãtius percipiendo, eamque aliis
diſtribuendo, Dicitur etiã Chriſtus primogenitus mortuorum, quoniam propria poteſtate ſurrexit, & erat Apoc.1.
primus impaſſibilis reſurgens. Porrò vt vnigenitus, non habet fratres, ſic enim eſt vnicus filius, veruſque Col.1.
deus: ſed vt primogenitus, fratres habet, quorum ipſe naturã aſſumpſit & ſuę gloriæ participes erunt. Vnde Ephe.1.
ad Hebræos habetur, Non confunditur eos fratres vocare, dicens, Narrabo nomen tuum fratribus meis. Apo.1.
Nam & in Euangelio loquens, Dilecte diſcipule, Vade (inquit) dic fratribus meis. ¶Hoc autẽ ſciendum, Pſal.21.
quòd pręſcientia non ſumitur hic ſicut cõiter ſumitur vt dũ reprobi dicũtur pręſciti, videlicet prout præde Iohan.21.
ſtinationi opponitur ſed ſumitur iã prout eſt quaſi via ſiue præambulũ ad prædeſtinationẽ. Cũ enim deus
nil agat caſu aut ignoranter, oportet notionẽ ſecundũ ordinẽ rationis præcedere prædeſtinationẽ. Ad inſi
nuandũ ergo ꝙ deus non eligit niſi precognitos, ait apoſtolꝰ, Nã quos præſciuit. & prędeſtinauit. ¶Quę Sap.3.
C autẽ bona prædeſtinationẽ ſequãtur oſtendit apoſtolus. [QVOS autẽ prædeſtinauit] ab æterno, [HOS &
vocauit] ad ſtatũ ſalutis, ad fidẽ & gratiã, vel per inſpirationẽ internã, vel per inſtructionẽ angelicam, vel
per prędicationẽ humanã. [ET quos vocauit, hos & iuſtificauit,] indulgentiam conferendo, & gratiã in-
fundendo. [QVOS autem iuſtificauit, illos & glorificauit,] exaltando eos in gloria. Quoſdam enim iam
magnificauit hoc modo, alios magnificabit. Itaque prędeſtinatio gratiam præparat, reſpicitque gratiæ bo- Eſa.41.
num finale. Vocatio gratiam offert & retrahit à malo. Iuſtificatio gratiam confert, & reſpicit bonum gra-
tiæ initiale. Magnificatio gratiam conſummat in gloria, & cõcernit futurũ bonũ felicitatis æternæ. Horũ
quatuor, prædeſtinatio eſt in deo, alia tria in nobis ſunt. Si ergo prędeſtinatus es, quanuis auertaris à deo &
fugias, tamen vocaris: quanuis pecces, tamen iuſtificaris: quanuis moriaris, tamen ad impaſsibilem vitam 2.Petri.1
transfereris. [QVID ergo dicemus ad hæc?] .i. quomodo iſta ſatis mirari, quomodo tantam gratiam ſatis
laudare poterimus? [SI deus pro nobis] eſt, noſq; defendit, ſicut eſt pro prędeſtinatis, [QVIS cõtra nos?]
.i.quis nobis nocere valebit? Nullus vtiq;, quia oĩa cooperabũtur nobis in bonũ. Si enim tẽtemur à dęmo-
ne, ſi inſectemur à mũdo, per dei gratiã omnia fiunt nobis materia meritorum. Imò ſi corpus occidatur ani 1.Ioh.2.
ma per patientiam coronatur. Ideo S. Iob ait, Pone me iuxta te, & cuiuſuis manus pugnet contra me. Matth.10
[QVI] deus pater ĩter alia beneficia ſua nobis impẽſat, [ETIAM ꝓprio filio ſuo] incarnato [NON peper Iob.17.
cit] liberando eum à mortis anguſtia, ſed pro nobis omnibus tradidit illum manibus aduerſariorum per-
miſsiue electis vero dedit eum effectiue: iuxta quod ſcriptum eſt. Paruulus natus eſt nobis, & filius datus eſt
D nobis. ¶Secundum beatum Thomam in tertia parte deus tradidit Chriſtum triplici modo. Primo, quia Eſa.6.
ab æterno præordinauit per Chriſti paſsionem mundum eſſe ſaluandum. Secundo, quoniã inſpirauit ei
voluntatem patiendi pro nobis, & ita voluit Chriſtũ pati per modum præcepti, cui filius libentiſsime obe
diuit. Tertio permiſsiue, vt dictũ eſt, [QVOMODO non etiã cũ illo omnia nobis donauit?] per locum à
maiori concluditur, quod quia filium ſuum ſibi coæternum, conſubſtantialem & coæqualem dedit nobis,
etiam cætera omnia minora filio ſuo præſtiterit nobis, quãtum ad ſalutem requiritur. Angelos enim dedit Philip.2.
nobis in conciues atq; cuſtodes, omnia corporalia ſubiecit fidelibus, omnem gratiam in pręſenti, omnem
gloriam in futuro dare paratus eſt: ſicut & filius conteſtatur, Si quid petieritis patrem in nomine meo da- Pſal.90.
bit vobis, vt gaudium veſtrum ſit plenum. Omnia verba hæc diuini apoſtoli affectuoſiſsima, atque dulciſsi Pſal.8.
ma ſunt, & tota cordis intentione ac deuotione penſanda. [QVIS accuſabit aduerſus electos dei?] quaſi di Pſal.83.
cat, Nullius accuſatio poterit eis coram deo nocere in hora mortis, vel in die iudicii. Poſſunt tamen iam fra Iohan.10.
terne accuſari à proximis, & paterne corrigi à prælatis. Hinc enim ſcriptum eſt. Proiectus eſt draco ma-
gnus, ſerpens antiquus accuſator fratrum noſtrorum. Quod autem nemo poterit eos accuſare, patet quo- Apo.12.
niam [DEVS] eſt [QVI iuſtificat] eos, idcirco [QVIS eſt qui condemnet?] eos, an [CHRISTVS Ieſus 2.Cor.6.
qui mortuus eſt] pro eis ſaluandis, [IMO qui & reſurrexit] tertia die, [QVI & eſt ad dexteram dei?] reſi- 1.Pet.2.
dens. Chriſtus ſecundum diuinam naturam dicitur eſſe à dextris patris.i.in ſummo honore, & patris æqua Matt.28.
litate. Secundum humanitatem vero eſt ad dexteram patris, id eſt, in potioribus bonis eius. Apo.3.

Iohan.17. Vnde ipſe ait, Ego vici & ſedi cum patre meo in throno eius,[QVI etiam interpellat pro nobis?]vt me E
1.Timo.2 diator dei & hominum. Scriptum eſt enim, Aduocatum habemus apud patrem, Ieſum Chriſtum iu-
1.Ioban.2 ſtũ. Secundum quoſdam Chriſtus interpellat pro nobis, non voce, ſed miſeratione ac repręſentatione,
dum indeſinenter naturam quam pro nobis aſſumpſit, & diram mortem quam pertulit, patris vultui of
Bernard. fert. Vt enim ait Bernardus, Mater oſtendit filio pectus & vbera, filius oſtendit patri latus & vulnera:
Heb.7. nec poteſt eſſe repulſa, vbi tot concurrunt amoris inſignia. Veruntamen cum ad Hebr. dicat apoſtolus,
Chriſtus ſempiternum habet ſacerdotium, vnde & ſaluare poteſt in perpetuum, accedens per ſemetip-
ſum ad deum, ſemper viuens ad interpellandũ pro nobis: non videtur cur Chriſto, vt mediatori nõ cõ-
petat voce interpellare pro nobis. Denique oratio eſt explicatio deſiderii, & interpres ac nuntia volun
Auguſt. tatis. Secundum Auguſtinũ quoque, illud licet orare, quod licet deſiderare. Cum ergo Chriſtus noſtrã
ſalutem deſideret, & ob id patri latus ac vulnera repręſentet, vt noſtri miſereatur, cur non voce explicet
hanc voluntatẽ pro nobis orando? Et cum ipſe magis cupiat noſtram ſalutẽ, quàm aliquis beatorũ, cur
non orat vocaliter, eo modo quo virgo Maria, vel cæteri ſancti? Si autem ideo dicatur non orare vocali
ter, quia nõ eſt opportuna in patria vocalis oratio, eadẽ ratione hac virgo beata nõ oraret vocaliter, nec
Chriſtus in hoc ſeculo oraſſet voce pro nobis. ¶ Itaque cum deus tantam nobis charitatẽ oſtenderit, &
tanta bona per Chriſtũ largitus ſit.[QVIS ergo nos ſeparabit à charitate]actuali vel habituali[CHRI-
STI?]ſecundũ vtrãque eius naturam, Nunquid[TRIBVLATIO (corporis) an anguſtia?]id eſt, affli- F
ctio mentis,[AN fames, an nuditas].i. veſtimentorum inopia,[AN perſequutio,]quæ eſt de loco ad lo-
cum,[AN periculum]id eſt, apparatus mortis,[AN gladius?]id eſt, mors ipſa. Tanquam dicat, Nullum
horum ſeparare nos poterit,[SICVT ſcriptum eſt]in perſona iuſtorum ſeu martyrum aduerſa patien-
tium.ſ. pœnas prætactas.[QVONIAM propter te].i. propter tui amorem, & quia corã hominibus te cõ
Pſal.43. fitemur, nec à iuſtitiæ tuæ via recedere volumus. Vel propter te, finaliter, id eſt, vt te deũ pro præmio ac
Matt.10. quiramus,[MORTIFICAMVR tota die].i. aſsidue tribulamur, atque per quotidianas perſequutiões
& aduerſitates ad mortem deducimur, Vel certe quia nos ipſos quotidie mortificamus orando, legendo
abſtinendo, contra proprias concupiſcentias præliando, propriam voluntatem fraudando, & in cæte-
ris virtutum exercitiis ac pœnitentiæ laboribus deſudando,[AESTIMATI].i. à perſecutoribus & per
uerſis hominibus reputati & ſpreti[SVMVS vt oues occiſionis].i. ſicut oues quæ occiduntur, vt lana ea
Zac.12. rum & carnes in vſum occidentium veniant. Vnde & Chriſtus ait diſcipulis, Ecce ego mitto vos ſicut
oues in medio luporum. Et alibi, Venit hora vt omnis qui interficit vos, arbitretur obſequiũ ſe præſtare
Matih.10. deo.[SED in his omnibus]aduerſitatibus[SVPERAMVS]omnia patienter atque gaudenter ſuſtinẽdo
Iohan.16. [PROPTER eum qui dilexit nos].i. propter amorem dei vel Chriſti, qui prior dilexit nos: & propter
Sapien.10. beneficiũ gratiæ eius, cuius virtute hęc inuictiſsime patimur.[CERTVS ſum enim quia neque mors].i. G
1.Iohan.4. timor ſeu pœna mortis,[NEQVE vita].i. amor viuendi,[NEQVE angeli,]qui ſunt de infimo choro
infimæ hierarchię cœleſtis,[NEQVE principatus]qui ſunt de ſupremo choro eiuſdẽ hierarchię, & per
iſtos ſubintelligũtur archangeli, qui infra hos ordidines ſunt medii,[NEQVE virtutes]id eſt, angeli de
medio ordine ſecundæ hierarchiæ, per quos intelligũtur ptãtes, quæ ſunt de infimo ordine hierarchiæ
ſecundæ, Numerantur autem horũ ordinũ angeli, quia ſunt de quinq; ordinibus angelorũ, qui foras mit
tuntur. Alii vero quatuor ordines aſsiſtũt,[NEQVE inſtãtia]id eſt, præſentia bona vel mala[NEQVE
FINIS. futura]proſpera vel aduerſa,[NEQVE fortitudo]id eſt, violentia alicuius,[NEQVE altitudo]huma-
1Cor.3. nę præſumptionis,[NEQVE profundum]ſapientiæ ſecularis,[NEQVE creatura alia poterit nos ſepa
Marci.12. rare à charitate dei, quę eſt in Chriſto Ieſu domino noſtro].i. ſecundũ eius doctrinã & voluntatẽ exhi-
betur à nobis deo, vt eum toto corde, tota anima, tota fortitudine diligamus. Exhibitio enim beneficio-
rum charitatẽ accẽdit, nec aliquid ſic ad amorẽ inducit, ſicut quòd aliquis ſcit & experitur ſe ab alio dili
gi. Quoniam ergo deus tantã nobis dilectionẽ oſtendit, tantaq; beneficia cõtulit, debemus in ei9 amore
eſſe immobiles. Hoc dicit Apoſtolus in perſona ſuiipſius & apoſtolorum aliorum quos ſciebat cõfirma
Act.2. tos in gratia, ita quòd mortaliter peccare non poterant ab ea hora, qua in die pentecoſtes primitias ſpiri
2.Theſſ.2. tus acceperunt. Vel ſi intelligatur dictum in perſona omnium prædeſtinatorum, referendum eſt quantũ
ad ſeparationem finalem. Nam licet aliquando per mortale peccatum ſeparentur à deo, finaliter tamen
ſeparari non poſſunt. Præterea quod de angelis dictum eſt, non eſt ſic intelligendum, quòd ãgeli ſancti H
aliquo modo velint nos ſeparare à charitate dei: ſed ideo dictum eſt, quia etſi per impoſsibile vellent, ta
Galat.4. men non poſſent, Secundum quem ſenſum dicit alio in loco idẽ Apoſtolus, Licet angelus de cœlo euan
Eph.6. gelizet vobis præter id quod euangelizamus, anathema ſit. Quidam vero per prædicta intelligũt ange
Apoc.12. los malos, qui nos conantur à deo auertere. De quibus ad Epheſios legitur, Nõ eſt nobis colluctatio ad
uerſus carnem & ſanguinem, ſed aduerſus principes & poteſtates, &c. In Apocalypſi quoque ſcriptum
eſt. Draco pugnabat & angeli eius.

CAP. IX [VERITATEM dico in Chriſto. &c.] ARTIC. XIII.

Roma.4. QVSA in ſuperioribus diſputauit Apoſtolus de inſufficientia legis & vitiis Iudeo
5.6.7. rum nunc oſtendit charitatem ſuam ad eos, ne putetur illa ex odio vel contem-
ptu dixiſſe, & ait,[VERITATEM dico in Chriſto Ieſu].i. ſecundum regulam &
cenſuram veritatis Chriſti, ita quòd mea locutio eſt ſecundum beneplacitũ Chri
ſti, & conſona veritati ipſius, qui eſt mẽſura, cauſa & regula vniuerſæ veritatis, id-
circo[NON mentior, teſtimoniũ perhibẽte mihi cõſcientia mea in ſpiritu ſancto]
id eſt, nullũ remorſum habẽte conſcientia mea de aliqua falſitate: & hoc in ſpiritu
ſancto, ita quòd ipſe eſt teſtis eius quod dico. Iſte eſt mod9 iurãdi Apoſtoli. Iuratio
nanque dũ rationabilis cauſa occurrit vel exigit, non ſolũ eſt licita, ſed etiam meritoria, cum ſit actus vir

A tutis, quæ latria dicitur. Hoc ſuperius declaratum eſt plenius. Iudæi autem difficiles erant ad credendum Supr.ca.8
ideo iurat Apoſtolus. Et item vt melius ſibi credatur, quia quod dicit rarum eſt atque mirabile, imò pene,
incredibile. Quid igitur iurat? [QVONIAM triſtitia mihi magna eſt] tam in ſuperiori q̃ in inferiori appe
titu, [ET dolor continuus cordi meo,] hoc eſt iugis afflictio atque compaſsio menti ſeu animę. ſ. propter
excæcationem Iudæorum, ſicut patebit. Hæc eſt triſtitia bona ex charitate procedens, qua aliis condole- Infr.ca.11.
mus in malis culpæ vel pœnæ, ad quam pertinet luctus: de quo dicitur, Beati qui lugent. ¶ Deinde oſten Matth.5.
dit cauſam motiuam, ac materialem huius triſtitiæ. [OPTABAM enim ego ipſe anathema eſſe à Chriſto Lucæ.6.
pro fratribus meis,] puta Iudæis. Expoſitores quidem ſatis faciliter tranſeunt in expoſitione loci huius, qui
meo iudicio difficillimus eſt, ſi quis diligenter inſpiciat. Sic autem communiter exponunt, Optabam ego
ipſe anathema, id eſt, ſeparatus eſſe à Chriſto, pro fratribus meis prædictis vt conuerterentur, id eſt ſi fieri
poſſet, vellem ad horam, ſiue in hac vita, ſiue poſt mortem ſeparari à Chriſto, vt iſti crederent. Sed cum
in hac vita non ſeparetur homo à Chriſto niſi per culpam, imò per mortale peccatum, ſi Apoſtnlus optaſ
ſet ſeparari à Chriſto in hac vita propter conuerſionem Iudęorum ad tempus, nptaſſet in mortale peccatũ Sap.1.
incidere, vt illi gratiam conſequerentur. quod certum eſt dici non poſſe, præſertim cum ſecundum eundẽ
Apoſtolum, non ſint facienda mala, vt bona eueniant. Ideo alii, paulo planius loquentes, aſſerunt, quòd
optabat ad tempus ſeparari à Chriſto per dilationem gloriæ ſibi paratæ, ita qnòd optauit diutius manere
B in vita præſenti, quatenus Iudæorum conuerſioni intenderet: iuxta quem modum aiebat ad Philippenſes,
Coartor è duobus, deſideriũ habens diſſolui, & eſſe cum Chriſto, permanere autem in carne neceſſarium Sup.ca.3.
eſt propter vos. ¶ Quanuis autẽ expoſitiones huiuſmodi veræ ſint, non tamen (vt arbitror) ſatiſfaciunt
diligenter ſcrutanti. Primo, quia Apoſtolus dicit hæc, ad inſinuandum ſingularem affectum ſuum circa Iu
dæos, ſed prædicto modo optauit etiam pro Gentibus ſeparari à Chriſto, vt patet ex multis locis epiſtola
rum eius. Secundo, quia Apoſtolus dicit hæc, quaſi aliquid valde præcipuum, ſed prædicto modo velle Phil.1.
ſeparari à Chriſto, non eſſet ita præcipuum, cum & alii multi inferiores ſancti hoc ipſum optauerint, ſicut
beatus Martinus diſſeruit, Domine, ſi adhuc populo tuo neceſſarius ſum, non recuſo laborem. Tertio, quia
non ſequitur, ſi quis velit differri à gloria ſibi parata in cœlo vt aliis proſit, quòd ideo optet eſſe anathema
à Chriſto, abſolute loquendo ſicut Apoſtolus loquitur, imò hoc pertinet ad maiorem vnionem cum Chri
ſto, tam quantum ad meritum, quàm quantum ad gloriam, cum hoc ſit eximiæ charitatis dei & proximi
opus. Propter quod ad Philippenſes idem dicit Apoſtolus, Viuere in carne, hic mihi fructus operis eſt.
Quarto, quia Apoſtolus cum eſſet ſobrius in loquendo, præſertim in his, quæ ad ſuam laudem ſpectabāt,
declinando videlicet magis ad minus quàm ad maius, quemadmodum (ſecundum Ariſtotelem) pertinet
ad moralem, ideo propter prædictam ſeparationem tam modicam, ſeu gloriæ dilationem non abſolute di
C xiſſet, optabam anathema eſſe à Chriſto. Propterea (vt videtur) aliud nihil inſinuat Apoſtolus verbis prę Ibidem.
dictis, niſi quod in Exodo Moyſes deo loquutus eſt, dicens, Aut dimitte populo hanc noxam, aut ſi non
facis, dele me de libro quem ſcripſiſti. Cum enim non fuerit minor charitas Iudæorum in Paulo quàm
Moyſe, non mirum eſt, ſi vterque idem optauit. Sed quomodo intelligenda ſint Hæc Pauli & Moyſi ver
ba difficile eſt intueri. Cum etenim Chriſtus in Euang. dicat, Qnid proficit homo ſi lucretur vniuerſũ
mundum, ſi autem ipſum perdat, & detrimentum ſui faciat? Nullus fidelium debet ſimpliciter velle de li
bro vitæ deleri, aut à Chriſto ſeparari. Quidam ergo dixerunt Moyſen prædicta verba dixiſſe ex impetu
paſsionis, non ex iudicio rationis, ſed hoc penitus falſum eſt. Nec decet hoc dici de viro ſancto qui erat mã Exod.32.
ſuetus ſuper omnes homines qui morabantur in terra. ¶ Denique precem eius exaudiuit dominus. Ecce,
inquiens, dimiſi iuxta verbum tuum. Et iterum dixit, Qui peccauit delebo eum. Vnde patet Moyſen in di
cta oratione non peccaſſe, ſed vehementiſsime meruiſſe. Simili ratione oſtenditur Paulum non dixiſſe ver
ba inducta ex impetu paſsionis. Auguſtinus vero dicit Moyſen protuliſſe hæc verba ex confidentia & fa- Matt.16.
miliaritate diuina: vt ſit ſenſus, Quemadmodum certus ſnm domine, ꝙ nnn delebis me de libro vitæ, ſic Lucæ.9.
peto certificari à te de remiſsione culpæ populi tui. Simili modo rationabiliter dici poteſt in propoſito,
quòd Paulus optauit, & forte vocaliter exorauit anathema eſſe à Chriſto propter Iudæos, ſic orans, Do-
mine Ieſu conuerte populum hnnc, aut ſi non facis, aufer me à conſortio electorum. i. ſicut ex magna fa-
miliaritate atque fiducia cordis mei ad te certus ſum quòd non permittes me ſeparari à te, ſic oro certifica- Nume.12.
D ri de conuerſione Iudeorum ad te. Sic quoque ſanctus Hieronymus refert dixiſſe Paulum ſimplicem do- Exod.32.
mino. Cum enim non exaudiretur ſolita celeritate pro cuiuſdam ſanatione infirmi, dixit, Vere non come Idem.
dam, niſi ſanaueris eum. Moxque ſanatus eſt æger. Sic filius aliquis dilectus & amoroſus dicere ſolet patri Auguſt.
ſuo, de quo plenè confidit, Fac quod peto, vel eiice me domo & hæreditate tua. Poteſt etiam (& vt reor Hierony.
melius) dici, quòd tam Moyſi quàm Pauli verbum ſit ſermo hyperbolicus, id eſt per exceſſum dictus, ta-
men ſine mendacio. In huiuſmodi nanque ſermone ſenſus non eſt qui per orationem directe importatur,
ſed qui à loquente intenditur, qui propter rationabilem cauſam tali locutione vtitur, eo quòd res melius
ſignificari ſeu clarius explicari non valeat, niſi per exceſſum. Scit tamen qui loquitur quouſque credatur.
Hoc modn loquendi ſæpiſsime vtitur ſacra ſcriptura: vt cum ait Manaſſes, Peccaui ſuper numerum are-
næ maris. Et pſalmiſta, Multiplicati ſunt ſuper capillos capitis mei qui oderunt me gratis. Simili ſenſu ſcri
ptum eſt in libro Iudicum de habitatoribus Gaba. ſ. filiis Beniamin, quia erant viri fortiſsimi, ita ad certũ 2.Par.36
iacientes fundis lapidem, vt capillum poſſent percutere, & nequaquam ictus in alteram partem ferretur. Pſalm.98
Quod aliud nihil ſignatur, niſi quod erant vltra modum boni fundibularii. Apoſtolus ergo magnitudi- Iudic.20.
nem ſui deſiderii, quo Iudæorum optat ſalutem plene exprimere nequiens, per hyperbolen ait, Optabam
enim ego ipſe. i. ardenter concupiui ſalutẽ fratrum meorũ Iudæorũ, quod hunc affectũ apertius deſignare
non poſſum, niſi dicam me voluiſſe ſeparari à Chriſto ſecundum modum iam tactum. Et, vt probabiliter
dicitur, Paulus & Moyſes aliquo modo optabant deleri & ſeparari, niſi deus parceret populo, videlicet

BIBLIOTECA

ſecundum diſpoſitionem inferioris partis animæ comparatæ & affectatæ ad proximos ardenti amore, E
Mat.26. qui neſcit menſuram, licet ita non erat in voluntate ſuperiorem rationem ſequente: quemadmodum &
Marc.14. ſaluator orauit auferri à ſe calicem paſsionis, quem vtique ſimpliciter bibere voluit: iuxta illud, Oblatus
Eſa.53. eſt quia voluit. Hæc tam prolixe proſecutus ſum, quoniam multi etiam deuoti ambigere ſolent, quomo-
Infra.11. do præinducta verba debeant accipi. ¶ Sic ergo optaui eſſe anathema à Christo pro Iudæis, [QVI ſunt
Philip.3. cognati]. i. conſanguinei, [MEI ſecundum carnem]. i. generationem carnalem, cum ſint filii Abrahæ ſi-
Geneſ.32. cut & ego, & quidam eorum ſunt de tribu Beniamin vt ego. [QVI ſunt Iſraelitę] id eſt, nati de ſemine
35. Iacob, qui ab angelo dictus eſt Iſrael. [QVORVM adoptio eſt filiorum] hoc eſt, ad quos pertineret gra-
2.Cor.11. tia adoptionis filiorum dei, ſi vellent conuerti: & eorum qui ex eis conuerſi ſunt, eſt gratia adoptionis,
Rom.8. quia excellenter conſecuti ſunt eam, vt patet in Apoſtolis qui primitias ſpiritus acceperũt, atque in aliis
Act.21. multis de quibus Iacobus aiebat ad Paulum, Vides frater quot milia ex Iudęis crediderunt? Vel hoc ideo
Exod.15. dicitur, quia Iudæi ſpecialiter appellati ſunt filii dei. Vnde loquitur dominus, Filius meus primogẽitus
Hiere.3. Iſrael. Et alibi, Factus ſum Iſraeli pater, & Effraim primogenitus meus. Chriſtus quoque in Euangelio
Matth.8. nominat eos filios regni, quorũ etiam eſt. [ET gloria]. i. magnificentia operum diuinorũ videlicet mira
Exod.20. culorum, & reuelationũ cœleſtium. Patribus enim Iudæorũ ſanctis prophetis collata fuit gratia miracu
lorum, & ad eos factæ ſunt reuelationes diuinæ, [ET teſtamentũ] vetus, quod ſpecialiter datum eſt eis,
[ET legislatio] id eſt, datio legis ſcriptæ ſeu decalogus præceptorũ moraliũ, [ET obſequium] id eſt, cul F
tus vnius veri dei, qui cultus in Iudæis permanſit, cæteris nationibus ad idololatriã deuolutis, [ET pro-
Roma.1. miſſa] de aduentu Chriſti, & gloria electorum, [QVORVM patres] quoniam ipſi ſunt filii patriarcharũ
[EX quibus] natus [EST Chriſtus ſecundum carnem,] ſicut in exordio huius epiſtolæ plenius dictũ eſt.
In hoc autem quod ait ſecundum carnem, deſignat in Chriſto eſſe aliam naturam quàm humanam.
Vnde clariſsime ſubditur, [QVI] Chriſtus [EST ſuper omnia] creata, [DEVS benedictus in ſecula.
Amen] id eſt, ſine fine laudandus. In quo apertiſsime deſtruitur hæreſis Arrii & Fotini, ac omniũ Chri-
Iohan.5. ſtum eſſe puram creaturam dicentium. Nam & in ſua canonica Iohannes dicit, Simus in vero filio eius
Hiere.23. Ieſu Chriſto. Hic eſt verus deus, & vita æterna, Et Hieremias, Hoc eſt nomen quod vocabunt eum, do-
Eſa.9. minus iuſtus noſter. In Hebræo habetur nomen domini tetragrammaton, quod non conuenit niſi deo
vero. Item & in Eſaia, Vocabitur nomẽ eius admirabilis, cõſiliarius, deus, fortis, pater futuri ſeculi, prin
ceps pacis. ¶ Iam dixit Apoſtolus continuũ ſibi eſſe dolorem propter excæcationem Iudæorum, pro-
miſſa quoque diuina ad Iudæos pertinuiſſe. Ne ergo quis æſtimet apoſtolũ ſic triſtari, quaſi totus popu
lus Iudæorum perierit, vel diuina promiſſa euacuata ſint propter incredulitatem maioris partis populi
huius: ideo addit, [NON autem quod exciderit verbũ dei] id eſt, ex prædictis non ſequitur, quod diuinæ
Eſaiæ.55. promiſsionis ſermo inexpletus & irritus manſerit. Simile eſt quod per prophetam dominus ait, Egredie G
Auguſt. tur de ore meo iuſtitiæ verbum, & non reuertetur ad me vacuum. Quod licet Auguſtinus exponat de
Hierony. emanatione & miſſione increati verbi dei, Hierony. tamen ad literam exponit de verbo prophetaliũ ſer
Gene.35. monum de Chriſto, de quibus nunc ſermo. [NON enim omnes qui ex Iſrael ſunt] id eſt, non omnes ge-
Matth.3. niti ex ſemine Iacob, qui dictus eſt Iſrael, [HI ſunt Iſraelitæ] veri ac ſpirituales, imitando fidem ac ope-
Iohan.8. ra Iacob. [NEQVE qui ſemen ſunt Abrahæ] id eſt, carnales filii eius [OMNES filii] Abrabæ, id eſt, non
Ibidem. omnes tales digni ſunt vocari filii Abrahæ, quia non imitantur eius veſtigia fide ac moribus. Vnde Sal
Gene.21. uator ait, Si filii Abrahæ eſtis opera Abrahæ facite. Quod quoniam non fecerunt, meruerunt audire.
Vos ex patre diabolo eſtis. Hoc autem probat Apoſtolus authoritate ſcripturæ, [SED in Iſaac vocabi-
Galat.4. tur tibi ſemen] Hoc dominus dixit ad Abraham. Et eſt ſenſus, Iſaac & filii eius ſequentes fidem eius ac
Gene.16. tuam, reputabuntur tibi in filios & hæredes. Ideo enim alibi habetur, Eiice ancillam & filium eius, vide
licet Agar & Iſmaelem. Non enim hæres erit filius ancillæ cum filio liberæ. Promiſſio ergo impletur in
filiis gratię, non in filiis naturæ niſi ſint & filii gratię, ſicut apoſtoli. ¶ Deinceps exponit Apoſtolus au-
thoritatẽ præallegatã, videlicet in Iſaac vocabitur tibi ſemẽ [IDEST, non qui filii (ſunt) carnis] hoc eſt
naturali virtute generati ex Agar & Cethura, [HI filii dei] id eſt, ad diuinum cultum electi, ac diuinæ
promiſsionis participes, [SED qui filii ſunt promiſsionis] hoc eſt, ex Iſaac nati ſecundum diuinum pro-
miſſũ, videlicet qui erãt cõſortes benedictionis patrũ ſuorũ, vt Iacob & filii eius [AESTIMANTVR
in ſemine]. i. vere & digne appellantur filii Abrahæ. ¶ Deinde ponit formã promiſsionis, [PROMIS- H
SIONIS enim] diuinæ [VERBVM hoc eſt. Secundũ hoc eſt tempus]. i. eodem die, anno vno lapſo [VE-
Gene.18. NIAM] ad te ô Abraham, [ET erit Sarę filius]. i. Sara cõiunx tua me cooperãte filiũ tunc habebit. Ver
Gene.25. ba ſunt angeli loquentis ad Abraham in perſona dei. Sic ergo Iſaac filius erat promiſsionis, quia diuina
virtute ſterilẽ matrẽ viſitãte, conceptus eſt, ſicut erat promiſſum. Allegat autẽ Apoſtolus has ſcripturas
ſecundũ tranſlationẽ ſeptuaginta interpretũ, qua vtebatur eccleſia tẽpore Apoſtolorũ, vſq; Hieronymi
tẽpora. Noſtra vero trãslatio talis eſt, Reuertens reuertar ad te tẽpore iſto vita comite, &c. [NON ſolũ
hęc illi]. i. diuina ꝓmiſsio, nõ tantũ facta eſt Saræ. [SED & Rebecca] ꝓmiſsionẽ accepit [EX vno con
cubitu habẽs] ĩ vtero filios duos [ISAAC] patriarchę [PATRIS noſtri]. ſ. Iacob & Eſau. Sicut enim
Gene.25. Sara ſterilis diuina virtute cõcepit, & ſicut vnꝰ filiorũ Abrahę electꝰ eſt altero ei poſtpoſito, ſic vnꝰ filiorũ
Ezech.4. Iſaac eſt electꝰ, altero derelicto. Scriptũ eſt enim, Deꝑcatꝰ eſt Iſaac ꝓ vxore ſua dominũ, eo ꝙ eſſet ſteri
lis, & exaudiuit eũ, deditq; cõceptũ Rebeccæ. Ex qbꝰ patet, ꝙ filii nõ ſint electi merito parẽtũ. ¶ Quod
autẽ Rebecca ꝓmiſsionẽ habuit de ſpeciali gratia vnius filiorũ ſuorũ oſtẽdit Apoſtolꝰ, [CVM enĩ nõdũ
nati fuiſſet] Iacob & Eſau, [AVT aliqd boni egiſſet aut mali] Ex quo patet error dicẽtiũ aĩas hoĩm ante
Epheſ.1. mũdũ ſẽſibilẽ cõditas, & ãte vitã pſentis ſeculi bona aut mala egiſſe, ꝓpter quæ iã diuerſas gratias atq;
miſerias cõſequũtur, [VT ſecũdũ electionẽ]. i. liberã vniꝰ prę alio acceptationẽ ſeu diuinã pdeſtinationẽ
[PROPOSITVM dei]. i. diuina voluntas, pręſcientia vel decretũ, [MANERET] ratum, & impleretur

A ſecundũ quod erat prærdinatũ [NON operibus].i.non propter præcedentia merita ſiue demerita,[SED
ex vocante].i ex gratia dei vocantis [DICTVM eſt ei,]puta Rebeccæ , Quia maior ſeruiet minori].i. Gene.25
Eſau primo egrediens ſeruiet Iacob.Hoc enim modo dictum eſt Rebeccæ,Duo gentes in vtero tuo ſunt,
populuſque populum ſuperabit,& maior ſeruiet minori. Veruntamen ſeruitus iſta non eſt impleta in Ia- Gene.36.
cob & Eſau,Imò Eſau potentior erat & ditior fratre ſuo Iacob , ſed in poſteris eorum impleta eſt. Tem- Deute.2.
pore enim Dauid deſcendentis à Iacob facta eſt Idumæa deſcendens ab Eſau, ſeruiens regi Dauid ſub tri 2.Reg.8.
buto. Per hæc quoque figuratum eſt, ꝙ populus Iudæorum prior fide ſeruiturus eſſet populo Chriſtiano,
poſteriori vocatione.Iudæi quippe Capſarii noſtri ſunt, qui nobis libros apportant. Quoniam autem ſer
uitus iſta,ſeu reprobatio Eſau & prælatio Iacob,ſignum erat electionis Iacob ad gloriam &, reprobatio-
nis Eſau ad pœnam, ideo apoſtolus dicta confirmat authoritate prophetica [SICVT ſcriptum eſt, Iacob
dilexi,Eſau autem odio habui].i.rebrobaui.Diligere dei, eſt velle alicui bonum conferre.Odire vero eſt, Malach.1.
gratiam iuſte ſubtrahere.Quoniam ergo deus prædeſtinauit Iacob,ideo dilexit eum ab æterno , præparãs Deute.38
ei gratiam in præſenti, & gloriam in futuro. Ex oppoſito autem dicitur Eſau odiſſe. [QVID ergo dice- Pſalm.91
mus?] hoc eſt , ſi deus ſic vnum diligit , & alium odit ac reprobat , quid ex, hoc ſequitur? [NVNQVID
iniquitas(eſt) apud deum? Abſit,] quoniam rectus dominus deus noſter,& non eſt iniquitas in eo. Orige
nes autem qui dixit gratiam conferri vel ſubtrahi propter merita & demerita præcedẽtia in vita priori , ſic
B arguit,Sicut iuſtum eſt æqualibus dare æqualia:ſic iuſtum eſt,nõ inæqualibus dare inæqualia. Si ergo nul
la merita præceſſerunt,iniuſtum eſſet vni potius quàm alteri gratiam dari . Sed hæc ratio non conuincit,
quia in his quæ omnino gratis ac liberaliter dantur,iniuſtitia locum non habet. Quod Saluator noſter in Matth.20
Matthæo euidenter teſtatur,loquens de cultoribus vineæ,& murmuranti reſpondens, Amice non facio ti
bi iniuriam. Tolle quod tuũ eſt & vade.An non licet mihi quod volo facere? Et hoc oſtendit modo Apo-
ſtolus authoritate ſcripturę,quæ in Exodo continetur.Apoſtolus autem non verba,ſed ſenſum allegat,niſi
forte ſecundũ aliã tranſlationẽ.[MOYSI enim] dicit dominus loco prædicto,[MISEREBOR] dãdo gra Exod.33.
tiam in vita præſenti, [CVI miſereor] in æterna præſcientia. [ET miſericordiã pręſtabo,]dando gloriã Ezech.39
in futuro,[CVI miſerebor.] Tanquam dicat, Dabo gratiam in pręſenti ei , quem ab ęterno prędeſtinaui:
& dabo gloriam in futuro,cui nunc gratiam tribuo. Noſtra tranſlatio habet ſic , Miſerebor cui voluero & Deute.9
clemens ero,in quem mihi placuerit. Ex his infert Apoſtolus , [IGITVR non volentis neque curren-
tis,ſed miſerentis eſt dei] .i. non in poteſtate hominis volentis,eſt, velle aliquid meritoriè,nec eſt in pote- Iohan.15
ſtate hominis currentis ſeu operantis meritoriè operari,ſed vtrunque dependet & oritur ex miſericordia &
gratia dei:ſicut alibi dicitur , Deus operatur in nobis velle,& perficere pro bona voluntate. Cui conſonat Philip.2.
illud Hieremiæ,Scio domine quia non eſt hominis via eius, nec viri eſt vt ambulet, & dirigat greſſus ſuos Hiere.10
C Ideo ait Pſalmiſta, Viam mandatorum tuorum cucurri, cum dilataſti cor meum. Cum enim finis creatio- Pſalm.118
nis noſtrę ſit ſupernaturalis.ſ.viſio dei per ſpeciem,non poſſumus velle,cogitare,vel facere aliquid merito
rium huius finis ex puris naturalibus,ſed inceſſabili gratia indigemus.Non ergo aliquid de noſtris viribus Iudith.6
pręſumamus,ſed ſemper cum profundiſsima humilitate ad diuinæ pietatis gratiam properemus, dicentes Cantic.6.
ſinguli deo, Trahe me poſt te.Nam & Chriſtus ait ,Nemo poteſt venire ad me, niſi pater meus traxerit eũ Iohan.6.
[DICIT enim ſcriptura Pharaoni].i.merito dixi deum miſereri cui vult , neceſſe hominis velle aut opera Exod.9
ri meritoriè Dicit enim ſcriptura i.deus in ſcriptura Pharaoni,[QVIA in hoc ipſum excitaui te].i. ad hoc
vel idcirco feci,& poſuit te, & de ſomno peccati,quo eras ſopitus ſuſcitaui te, non ad gratiam,ſed ad mali-
tię tuę maiorem oſtenſionem , [VT oſtendam in te virtutem] id eſt,potentiam [MEAM] percutiendo Exod.10
AEgyptum diuerſis plagis, teque ad vltimum ſubmergendo in mari rubro,[ET vt annuncietur nomẽ me Exod.14
um in vniuerſa terra].i.fama maieſtatis meę diuulgetur vbique, & omnes agnoſcant potentiam meam au-
ditis mirabilibus, quę feci in te. Dicitur autem deus Pharaonem excitaſſe ſeu poſuiſſe, vt virtutem ſuam in
ipſo oſtenderet, & nomen ſuum hominibus reuelaret,plagando & ante plagarum illationem indurando Exod.4.
Pharaonem , conſecutiue, quia tam potens ac bonus eſt deus vt non permitteret eſſe malos , niſi vellet &
poſſet ex hoc elicere bona. Quanuis ergo agnouit Pharaonem ſic obſtinandum ,& periturum, fecit tamen
& poſuit eum,quia ex eius obſtinatione elicere potuit, & voluit,per modum ſequelę diuinę virtutis atque
iuſtitię oſtenſionem, diuiniſque nominis propalationem. Quod autem ſit iſte ſenſus literę allegatę, conſtat
D ex concluſione Apoſtoli inferentis. [ERGO cui vult miſeretur] Per gratiam deducendo ad gloriam. Hoc
conuenit deo per ſe,ita vt prędeſtinatio eius ſit cauſa gratię & glorię, [ET quem vult indurat]non influ-
endo malitiam,ſed non conferendo ſubſidium. Hoc conuenit deo per accidens, ſcilicet quia non remouet Exod.15.
prohibens. Sicut nauta per ſuam abſentiam eſt cauſa ſubmerſionis nauigãtium, & ſol per ſuam elongatio- Eſaiæ,63.
nem eſt cauſa congelationis, non impertiendo frigiditatem, ſed non influendo calorem, ſic deus indurat
non adhibendo gratiam, cordis duritiam mollificantem.

¶ Porrò, reprobatio diuina non eſt cauſa culpę, ſed pœnæ propter culpam . Sumendo ergo reprobatio-
nem diuinam pro ordinatione alicuius ad pœnam ſic ſecundum ordinem rationis præſcientia peccato-
rum reprobationem pręcedit quoniam deus neminem ordinat ad pœnam, niſi quia agnoſcit & pręſcit eius
malitiam. Sed prędicta miranda ſunt , & multis errandi occaſionem miniſtrant : ideo mouet Apoſtolus,
quod nouerat à carnalibus eſſe mouendum. [DICIS itaque mihi] id eſt,ſi deus quem vult, indurat, & cui
vult , miſeretur, videtur quod ſicut vocatio iuſti, ita induratio reprobi ex diuina voluntate dependeat , vt
ſicut non eſt ex meritis quod deus miſeretur; ita nõ erit ex meritis quod reprobat: ſicque imputabitur deo, Mich. 6
quod vnus ſit bonus, & alius malus. Ideo ſubditur,[QVID adhuc quęritur?] id eſt , cum iſta ſe habeant,
cur vltra inquiritur, cur iſte ſit bonus, & cur iſte malus? Vel, quid ab aliquo requiritur, vt bene operetur?
Vel, cur deus aut alius quiſquam cõqueritur, de hoc quod quidã impie viuit?[VOLVNTATI enim eius
quis reſiſtit?]id eſt,cum nullus valeat diuinę reſiſtere voluntati. Iſta obiectio fortis eſſet , ſi deus eſſet dire- Heſter.13

ċta & effectiua cauſa indurationis, ſicut eſt directa & effectiua cauſa iuſtificationis. Hoc autem ita non E
eſt, ſicut iam patuit. Apoſtolus demum reſpōdet ad hoc, primo redarguens temeritatem eorum, qui pro
Eccl.43. funda dei ſcrutari præſumunt [O HOMO] mortalis in ordine intellectualiū ſubſtantiarum nouiſsimus,
qui nec teipſum, nec inferiora te cōprehendere potes, [TV quis es qui reſpōdeas deo?] opera eius impu
Eccl.8. gnādo, intelligendo, vel eius ſermonibus reſponſa præſtando. Nullū horum facere potes. Scriptū eſt e-
Sapien.9. nim, Intellexi quòd omnium operum dei nullam poſſet homo inuenire rationem. Et in libro Sapien-
Iob.9. tiæ, Difficile inuenimus quæ in terra ſunt, & quæ in proſpectu ſunt, inuenimus cum labore. Quæ au-
Ibidem. tem in cœlis ſunt, quis inueſtigabit? Hinc ait beatus Iob, Quis egò ſum, vt reſpondeam deo, & loquar
Threū.4. verbis meis cum eo? Et rurſus, Si voluerit homò cum deo contendere, non poterit reſpondere vnum pro
Eccl.33. mille. [NVNQVID dicit figmentū] id eſt, opus [EI qui ſe finxit, quid me feciſti ſic?] id eſt, ſicut figmen
Eſaię.29. tum non dicit figulo, cur ſic fecerit ſe, quia nec ſeipſum, nec figulum comprehendit. ſic homo non debet
dicere incomprehenſibili factori ſuo, cur ita feciſti vnum eligendo, alium dimittendo, plus gratiæ con-
Eſa.45. ferendo, ſeu etiam præparando iſti, quàm mihi. Hoc verbum Apoſtoli ſumptum videtur ex eo quod
Eſaias ait, Væ qui contradicit factori ſuo. Nunqui dicit lutum figulo, quid facis?
❡Deinceps ponit Apoſtolus generalē rōnem, cur deus quoſdā prædeſtinauit, & quoſdā præſciuit, oſtē
ditque propoſitum ſuum per ſimile. [AN non habet poteſtatem figulus luti ex eadem maſſa] hoc eſt, ex
eodem luto, quod eſt ſuę artis materia [FACERE, aliud quidem vas in honorem]. i. ad vſus honeſtos F
2.Tim.2. & in forma decora vt collocetur in menſa, [ALIVD vero in contumeliam?] id eſt, ſicut figulus hoc po-
teſt, ſic vtique deus in natura humana poteſt quoſdam producere ad ſalutem, quoſdam ad damnationē.
Hebr.18. Vnde per Hieremiam teſtatur, Nunquid ſicut figulus non potero vobis facere domus Iſrael? Ecce ſicut
Pſal.91. lutum in manu figuli, ita vos in manu mea. Non tamen iniquus eſt deus, quoniam nulli aliquid debet.
Matth.3. Sed cum deus etiam multa bona impendat peruerſis & reprobis (ſicut ſubiungitur) patet quòd non ſo-
lum ſit non iniuſtus, ſed etiam pius. [QVOD ſi deus volens oſtendere iram] ſuam, id eſt, iuſtam vindi-
ctam, [ET notam facere potentiam ſuam] id eſt, iuſtitię ſuę rigorem, & poteſtatem in reprobis, in hac vi
ta, vel poſtea vt in eis reluceat diuina iuſtitia, ſicut in prędeſtinatis reſplendet diuina clemētia, [SVSTI
NVIT] tamen [IN multa patientia] id eſt, longanimiter, & multum benigne expectauit pœnitentiam
peruerſorum: qui ſunt [VASA irę apta in interitum] id eſt, digna morte æterna quoniam habent in ſe vi
tia, propter quæ deus offenditur, & iratum ſe monſtrat pœnas infligendo. Et quia impiorum damnatio
cædit ad gloriam electorum, Apoſtolus ſubdit, [VT oſtenderet diuitias glorię ſuę] id eſt, opulentiſsimā
bonitatem ſuam & copioſiſsimam gratiam, deſcendentem [IN vaſa miſericordię] id eſt, in homines mi
ſericorditer prędeſtinatos [QVAE præparauit in gloriam] id eſt, præordinauit & condidit ad cōquiren
dam beatitudinem ſempiternā. ❡In his verbis declarat Apoſtolus (quātum ab homine capi poteſt, vel G
Prou.16. ſciri expedit) quæ ſit communis ratio prædeſtinationis & reprobationis diuinę. Quippe vt Salomō ait
Eccl.3. Omnia propter ſeipſum operatus eſt dominus. Et in Eccleſiaſte, Fecit deus opera ſua vt timeatur. Ex
quibus eluceſcit, quòd deus propter ſeipſum finaliter omnia fecit, videlicet vt ſua perfectio in creaturis
appareat, ſicque ex conſideratione earū deus glorificetur, ametur, ac timeatur. Ad perfectionem autem
diuinę naturę, pręcipue pertinent miſericordia & iuſtitia. Opera autem miſericordię faciunt deum ama
bilem, opera vero iuſtitię reddunt eum terribilem. Vtræque tamen faciunt eum glorioſum & honoran-
dum. Vt ergo diuina perfectio reluceret in rebus ſub ratione miſericordiæ, prædeſtinauit deus nōnullos
quibus ſola pietate præparauit gratiam viæ, & gloriam patriæ. Volens quoque relucere in creaturis ſuā
iuſtitiam, quoſdam reliquit, quos dicitur reprobare, quod ſecundū Auguſtinum eſt nolle miſereri. Vnde
Salomon ait, Fecit deus impium ad diem malum. Et alibi dicit ſcriptura, In diem perditionis ſeruatur
Auguſt. impius, & ad diē furoris ducetur. Veruntamē quoniam bonitas atque perfectio dei excellentius repræ-
Prou.16. ſentatur, ac ſplendet in electis, quàm reprobis, ideo prędeſtinati ſpecialiter, facti dicūtur ad gloriam dei,
Iob.21. iuxta illud Eſaię, Omnem qui inuocat nomen meum, in gloriam meam creaui eum. Omnia hęc breui-
ter tangit Apoſtolus cū ait quod deus oſtendere volens iram & potentiam ſuā ſuſtinuit vaſa irę, vt oſten
Eſa.43. deret diuitias glorię ſuę in vaſis miſericordię, hoc eſt, in prędeſtinatis, de quibus ſubiungitur, [QVOS &
Supra.c.3. vocauit] ad fidem & gratiam per prædicationem Apoſtolorum. [NON ſolum ex Iudæis, ſed etiam ex
Sopho.1. Gentibus] ex vtroque enim populo quidam ad Chriſtum conuerſi ſunt. [SICVT in Oſee] Propheta H
Oſee.2. [DICIT, Vocabo] id eſt, nominabo [NON plebem meam] hoc eſt, populum Gentilem [PLEBEM me
am]: Nam ante conuerſionem ſuam erant, non plebs mea ſecundum pręſentem iuſtitiam, quanuis ſecun
dum æternam prędeſtinationem fuerint ſemper plebs mea: [ET non dilectam meam] id eſt, eandem ple
bem, quam tempore ſuæ idololatrię non dilexi, quantum ad culpam, vocabo [DILECTAM] meam, id
eſt, mihi dilectam, cum fidem & charitatem habuerint. Tunc enim amici erunt, [ET non miſericordi-
am conſecutam] id eſt, gentilitatem, quæ ante Chriſti aduentum expers erat gratiæ dei, vocabo [MISE
1.Petri.2. RICORDIAM conſecutam] cum gratiam Chriſti receperit. Hoc quod dicitur, miſericordiam
conſecutam, conſtruendum eſt ſeparatim, vt ſit ſenſus, quòd plebs gentilis cum fuerit conuerſa vocabi-
tur, miſericordiam conſecuta. [ET erit]. i. continget quod ſubditur, quod etiam iamdudū conſtat imple
tum, [IN loco] id eſt, in terris gentilium [VBI dictum eſt] à me per ſeruos meos, [EIS Non plebs mea]
Sopho.2. eſtis [VOS] id gentiles quandiu idolis deſeruitis [IBI vocabuntur] gentes iſtæ ad fidem conuerſæ [FI-
LII] adoptiui [DEI viui] Quotquot enim receperunt eum, dedit eis poteſtatem filios dei fieri ❡Dein
Iohan.1. ceps declarat Apoſtolus non omnes Iudęos incredulos eſſe domino ſaluatori [ESAIAS autem clamat
Eſa.10. id eſt, manifeſte prophetat & dicit [PRO Iſrael] de ſaluatione Iudęorum. [SI fuerit numerus filiorum
Gene.22. Iſrael, tanquam arena maris] id eſt, quanuis populus Iſrael præ multitudine innumerabilis fuerit, [RE-
Matth.5. LIQVIAE ſaluæ fient] id eſt, aliqui, numero pauci reſpectu aliorū, ſaluabuntur credendo in Chriſtum,

A ſicut in primitiua eccleſia factum agnoſcimus. Quomodo autẽ ſaluæ fient, adiecit. [VERBVM enim cõ
ſummans & abbreuians in æquitate] hoc eſt, doctrina Chriſti, ſeu verbũ euangelii, eſt conſummãs. i. ob-
ſeruantem ad perfectionem perducẽs, & præcepta legis cõſiliis ſuis perficiens & abbreuians. i. breui ſer
mone perfectionem includẽs innumerabiles legis cærimonias, obſeruantiaſque excludens in æquitate,
hoc eſt, in approbatione & obſeruatione præceptorũ moralium, quę iuſta ſunt, atque ſeruanda cum ſint
de actibus virtutum. [QVIA verbum breuiatum]. i. compendioſum, [FACIET dominus] Chriſtus [SV Pſalm. 8
PER terram.] Hoc verbũ breuiatum, quod Chriſtus prædicauit in mundo, eſt charitatis præceptũ, qua Baruch. 3
deus proximuſq; diligitur. De quo verbo dicit in Euãgelio, In hoc tota lex pẽdet & prophetę. ¶ Scien- Matth. 12
dum vero, quòd Eſaias vbi præallegata verba inducit, loquitur de impugnatione filiorum Iſrael à rege Eſa. 10
Aſſyriorum, temporibus Ezechiæ regis Iuda, vel Oſee regis Iſrael, vt alii aſſerunt. Ideo quidã dicit prę
dicta verba Eſaiæ ad literã intelligenda eſſe de filiis Iſrael, euadentibus manum regis Aſsiriorum. Sed
hoc non videtur, quia Apoſtolus hoc loco apertiſsime ait, quod Eſaias clamat pro filiis Iſrael, qui ſaluã
tur per Chriſtum, quẽadmodum Oſeas propheta clamat pro gentibus ad fidem conuerſis. ¶ Præterea, Oſee. 1
quod adiungit Eſaias, Verbum enim cõſummans & abbreuians, &c. eſt ratio verbi prædicti de ſaluatio Eſa. 10
ne reliquiarum Iſrael per Chriſtum facta. Hieronymus autem, Auguſtinus, Ambroſius, & omnes penè Hierony.
doctores catholici exponunt hoc ad literam de verbo euangelicæ legis. Ergo ſaluatio illa nõ eſt intelli- Auguſt.
B gẽda de temporali & corporali liberatione à rege Aſsiriorum, ſed de ſaluatione ſpirituali atque æterna Ambroſ.
facta per Chriſtum. Vnde Hieronymus prophetarum ſtudioſiſsimus explanator, exponendo pręmemo Hierony.
rata verba dicit, quòd Eſaias deſcripta particulari, temporali, ac figuratiua liberatione Iudęorum à rege Eſa. 1
Aſſyriorum, oculũ mẽtis cõuertit ad ſaluationem vniuerſalem, ſpiritualem, atq; perfectã per Chriſtum Auguſt.
exhibitã. Et probat hoc ſanctus Hieronymus authoritate Apoſtoli, qui præſenti capitulo probat cõuer
ſionem reliquiarum Iſrael prędicta authoritate Eſaię. Probatio autẽ per ſcripturã nõ valet, niſi ſecundũ Eſaiæ. 9
ſenſum literalem, vt Auguſtinus frequenter commemorat [ET ſicut prædixit Eſaias] in libro viſionum Hierony.
ſuarum. [NISI dominus Sabaoth]. i. exercituum vel virtutum, præſertim cœleſtium, de quo angeli cla- Apoca. 4
mant, Sanctus, ſanctus, ſanctus dominus deus exercituum. Secũdum Hieronymum pro eo quòd eſt Sa-
baoth, ſeptuaginta interpretes ponũt omnipotens, quibus conſonare videtur, quod Iohannes in Apoca
lypſi verba Eſaię inducẽs, ſic ait, Requiẽ non habebant, dicentia, Sanctus, ſanctus, ſanctus dominus de[us] Eſa. 6
omnipotens. Itaque niſi dominus Sabaoth [RELIQVISSET nobis] Iudæis [SEMEN]. i. reliquias in
Chriſtum credentes, videlicet ſanctos apoſtolos & cæteros ex Iudaiſmo conuerſos: de quibus per Pro-
phetam dicitur, Iſti ſunt ſemen, cui benedixit dominus. [SICVT Sodoma facti eſſemus, & ſicut Gomor
rha ſimiles fuiſſemus]. i. penitus damnati eſſemus propter noſtram incredulitatem, ſicut perierũt habita
tores Sodomæ & Gomorrhæ, cũ aliis trium vrbium habitatoribus. ſ. Adama, Seboim, & Segor. Quidã Geneſ. 19
C exponit hæc verba Eſaiæ ad literam de Iudæis non occiſis à rege Aſſyriorum, tempore Ezechiæ. Sed Hiere. 49
expoſitio talis repellitur eiſdẽ rationibus quibus præcedens. ¶ Mouet præterea Apoſtolus dubiũ, omni Deut. 29
admiratione digniſsimum. [QVID ergo dicemus]. i. cum ex verbis Eſaię iam pateat paucos Iudęorũ cre 1. Cor. 6
didiſſe, & multos de gẽtibus, quod mirũ apparet, quid ergo dicemus ad hoc. ſ. [QVOD gentes quæ nõ ſe Ephe. 2
ctabantur iuſtitiam]. i. gentiles idololatriæ dediti, non obſeruantes iuſtitias legis diuinæ ſeu ſcriptæ. [AP
PREHENDERVNT]. i. conſecuti ſunt [IVSTITIAM, iuſtitiam autem quæ ex fide eſt]. i. iuſtitiam euã
gelicæ legis, quæ ſaluat per fidem, non iuſtitiam legis Moſaicæ. [ISRAEL vero]. i. populus Iudæorum Eſa. 51
[SECTANDO legem]. i. præceptum [IVSTITIAE] quæ in cærimoniis & ſacrificiis conſiſtebat: vel,
legem Moyſi, vel legem iuſtitiæ verę & Chriſtianę, ſectando. i. aliqualiter imitando, non quia lex Chri-
ſti præceſsit, ſed quia pręnuntiata & declarata eſt eis aliquo modo per Prophetas, ſicque cœperunt eam
ſequi, pręſtolando eam, & ſecundum eam aliquo modo viuendo [IN legem iuſtitiæ] veræ & Chriſtianę
[NON peruenit] recipiendo gratiam Chriſti per quam euangelica adimpletur iuſtitia. De qua dicit Sal-
uator, Niſi abundauerit iuſtitia veſtra plus quàm ſcribarum & phariſæorũ, non intrabitis regnum cœlo Matth. 5
rum. [QVARE?] ſic contingit? Et reſpondet Apoſtolus. [QVIA non ex fide, ſed quaſi ex operibus] hoc
eſt, Iudęi quærebant iuſtificari non virtute, & merito fidei Chriſti, ſed per opera legis ſcriptæ, cũ tamen Heb. 11
ſine fide, & gratia Chriſti, nemo vnquam ſaluari potuerit, ſicut oſtẽſum eſt. [OFFENDERVNT enim] Eſa. 8
D id eſt, impegerunt [IN lapidem offenſionis]. i. in Chriſtum, qui bonis eſt lapis ſalutis, impiis autẽ eſt la- 1. Petri. 2
pis offenſionis. Quemadmodum enim tendens in via, & pede in lapidem impingẽs impeditur ſeu retar
datur in via à progreſſu ad terminũ viæ: ſic Iudęi peccando per infidelitatem atque præſumptionem in
Chriſtum impingentes, retruſi atque impediti ſunt à via ſalutis, nec peruenerunt ad finem beatum. Dici
tur autem Chriſtus lapis, propter conſtantiæ firmitatem. [SICVT ſcriptum eſt,] apud Eſaiam, [ECCE Eſa. 28
pono in Sion]. i. in populo Iudæorum, inter quos cõuerſatus eſt Chriſtus. Vel in Hieruſalem, & in tem Baruch. 3
plo vbi frequenter fuit, & docuit, [LAPIDEM offenſionis & petram ſcandali]. i. Chriſtum occaſio- Eſa. 52
naliter factus eſt Iudæis lapis offenſionis. i. peccati, quoniam contempſerunt, blaſphemaueruntque eum
quemadmodum Petrus ait in Actibus, Hic eſt lapis qui reprobatus eſt à vobis ędificantibus. Factus quo
que eſt eis petra ſcandali. i. ſpiritualis ruinæ. Sæpe enim Iudęi ſcãdalizabantur in verbis atque operibus
Chriſti, nõ tamen niſi ex ſua mera peruerſitate, dicentes, Ecce, homo vorax, potator vini, amicus publi- Act. 4
canorum, & multa huiuſmodi. [OMNIS qui crediderit in eum,] fide per dilectionem operante [NON Marci. 4
confundetur,] in æternum, nec ſpe ſua fruſtrabitur, ſed honorificabit eum Chriſtus cum fuerit ſuo tribu Matth. 11
nali oblatus. Hanc etiam ſcripturam allegat Petrus in prima ſua Canonica, dicens, Propter quod conti- Galat. 6
net ſcriptura, Ecce ponam in Sion lapidem ſummum, angularem. Quod vero Petrus & Paulus adiiciũt Iohan. 18
Qui crediderit in eum, non confundetur, ſecundum tranſlationem ſeptuaginta interpretum allegatur. 1. Petri. 2
Loco cuius, tranſlatio noſtra ſic habet, Qui crediderit, nõ feſtinet. Hic eſt lapis, qui iuxta Danielis ora- Daniel. 2

Zacha. 3 culum, exciſus eſt de monte ſine manibus, De quo ſcriptum eſt per Zachariam, Super lapidẽ vnũ oculi E
Eſa. 11. ſeptem ſunt, quia in Chriſto fuerunt ſeptem dona ſpiritus ſancti.

CAP. X. [FRATRES voluntas quidem cordis mei &c.] ARTIC. XIII.

Rom. 9 OSTENDIT beatus apoſtolus affectum ſuum ad populum Iudæorum in præcedẽti cap. de
eorum damnatione triſtando. Iam idem agit pro eorum ſalute orãdo, & ait, [FRATRES]
ô vos Chriſtifideles, [VOLVNTAS quidem cordis mei]. i. deſiderium animæ meæ. Sumi-
Act. 26 tur enim hoc loco voluntas pro actu voluntatis, [ET obſecratio ad deum]. i. inuocatio dei
1. Reg. 12 per aliqua ſacra, vt cum dicimus, Per incarnationem tuam libera nos. Quod genus oratio
nis eſt ardentius, & ad impetrãdũ magis idoneum, quia nõ propriis, ſed rei ſacrę innititur meritis. [ET
pro illis] incredulis Iudæis [IN ſalutem] tanquã in finẽ. i. ad hoc vt ſaluentur. Cur autem pro eis orãdum
Epheſ. 2 ſit, ſubdit. [TESTIMONIVM enim perhibeo illis, quod æmulationem quidem dei]. i. zelũ honorandi
deum [HABENT.] Nam Chriſtum, eiuſq; diſcipulos perſequendo putant ſe deo præſtare obſequium,
Iohan. 16 eo quòd putent Ieſum non eſſe Chriſtum, [SED non ſecundum ſcientiam]. i. zelum iſtum nõ habent ſe-
cundum veram diſcretionem, cuius ratio ſequitur. [IGNORANTES enim iuſtitiam dei.] Cõmuniter
enim dicunt doctores, non eſſe intelligendum hoc de increata dei iuſtitia, qua ipſe in ſe iuſtus eſt, ſed de
iuſtitia quam effecit in nobis per fidem formatam, quæ iuſtitia facit dignum vita æterna: eratque Iudæis
ignota, quoniam non putabant hominem iuſtificari per fidem Chriſti ſine operibus legis. Videtur tamẽ F
etiam de increata dei iuſtitia poſſe intelligi. Iuſtitia quippe vel ſapientia aut ſimilis diuinæ naturæ perfe
ctio dupliciter noſcitur. Primo, quo ad ſeipſam: ſecundo, quo ad ſuum effectũ. Quanuis ergo Iudęi agno
uerint iuſtitiam dei, quo ad ſeipſam, ſcientes deum eſſe iuſtũ, non tamen quo ad homines & iuſtificatio
nes ipſorum. Non enim arbitrabantur iuſtum in conſpectu dei, vel diuinæ iuſtitiæ congruere, vt homo
Rom. 1 per fidem & gratiam ſine operibus legis conſequeretur ſalutẽ: cum tamẽ hoc iuſtum ſit ex parte dei, qui
adeo bonus eſt, vt decens & iuſtum ſit eum taliter, tamque gratioſe ſaluare, [ET ſuam quærentes ſtatue-
re] id eſt, propriam iuſtitiam allegantes, & in legis carnalibus iuſtitiis confidentes, ſeque propriis viri-
bus legem poſſe implere præſumentes, [IVSTITIAE dei non ſunt ſubiecti, quia ſic ſentiendo nec deo
obediunt: nec ad iuſtitiam, quam fecit deus in nobis per fidem confugiunt, pro eius confuſione rogando
ſed contradicunt eidem. [FINIS enim legis] ſcriptæ, eſt [CHRISTVS,] quia lex vetus diſpoſitio erat
Galat. 3 ad Chriſtum & euangelicam legem: iuxta illud, Lex pędagogus noſter fuit in Chriſto, & ſic Chriſtus eſt
finis ad quem ordinabatur lex ſcripta. Dicitur etiam finis terminans legem, quãtum ad cærimonialia &
iudicialia. Dicitur inſuper finis conſummans atque perficiens legẽ, & eius promiſſa exoluens. Vnde ait
Saluator, Nõ veni legem ſoluere, ſed implere. Et alibi quoque ait ſcriptura, Lex per Moyſen data eſt, ve
Matth. 5. ritas per Chriſtum facta eſt. Sic ergo finis legis eſt Chriſtus valens [AD iuſtitiam] habitualem & actua- G
Iohan. 1 lem iuſtificationẽ, vel ad iuſtitiam acquirendam & exercendam [OMNI credenti,] tam ſub veteri, quàm
Rom. 8. nouo teſtamento. Omnes enim fideles per fidẽ ſaluatoris iuſtificati ſunt. Quod probat apoſtolus autho
Leuit. 4 ritate Moyſi. [MOYSES enim ſcripſit] in Leuitico atque Num. [QVONIAM iuſtitiam quæ ex lege eſt
Nume. 18 qui fecerit homo]. i. qui legis præcepta ſeruauerit, [VIVET in ea]. i. merito huius iuſtitiæ mortem tẽpo
Ezec. 26 ralem, quæ tranſgreſſoribus infligebatur, euadet, & viuet vita naturæ, imò & temporalia ad vitam neceſ
Deut. 5 ſaria ſortietur. Vnde & Moyſes ſæpius ait, Fac hoc vel hoc vt bene ſit tibi, & longo viuas tẽpore in ter-
Deut. 32. ra quam dominus dederit tibi. Quod autem non vixerit homo in iſta iuſtitia virtute legis, vita gratiæ,
Ezec. 20 patet ex eo quod per Ezechielem ait dominus, Dedi eis præcepta non bona, & iudicia in quibus nõ vi-
uẽt. De hoc dicta ſunt multa ſuperius. [QVAE autem ex fide eſt iuſtitia]. i. de iuſtitia Chriſti, quæ datur
Deut. 30. per fidem, [DICIT ſic] Moyſes in Deut. [NE dixeris in corde tuo]. i. nec cogitare præſumas, [QVIS a-
ſcendet in cœlũ]. i. nemo eſt qui in cœlum aſcendere poterit. Noli ſic cogitare, quoniam [ID EST Chri
ſtũ deducere]. i. ſic æſtimare, eſt dicere ꝙ nec Chriſtus aſcendit, ſicque eũ deducis ad inferos ſicut & cæ
Pſalm. 87 teros mortuos: & ita pertineres ad eos, de quibus ait in pſalmo, Poſuerũt me in lacu inferiori, in tenebro
ſis & in vmbra mortis. Sed nec dixeris in corde tuo. [AVT quis deſcendit in abyſſum?]. i. in infernũ ſeu
lymbum. Quaſi dicas, Nullus deſcendit. Noli hoc dicere, quia [HOC eſt Chriſtũ à mortuis reuocare]. i.
hoc eſſet dicere, ꝙ Chriſtus pro hominũ liberatione nec mortuus eſſet, nec ad inferos deſcẽdiſſet. Si enĩ H
nullus deſcẽdit, opus non fuit Chriſtum mori atque deſcẽdere. Hæc expoſitio gloſſæ ſumpta ex ſanctis
doctoribus, Lyræ non placet. Ait enim circa hunc locum, quòd iſta expoſitio in nullo concordare vide
tur cum ſcriptura Deuteronomii allegata, nec cum litera ſequenti. Ipſe ergo exponit hoc modo, Ne di-
xeris in corde tuo, quis aſcendit in cœlum, negatiue: id eſt Chriſtum deducere. i. dicere ꝙ nondũ venit in
mundum, adductus per obedientiam patris. Aut quis deſcendit in abyſſum, negatiue loquendo, hoc eſt
Chriſtum ex mortuis reuocare. i. dicere ꝙ non fuit mortuus neque ſurrexit. Hanc expoſitionem probat
per literam ſequentem. Quia ſi confitearis in ore tuo dominũ Ieſum veniſſe in mũdum, & in corde tuo
Deut. 30. credideris quòd deus illum ſuſcitauit à mortuis, ſaluus eris. Hæc probatio bona eſſet, ſi verba iſta imme
diate iungerentur verbis prædictis. Verum, quoniam interponuntur alia verba complura, videlicet. Sed
quid dicit ſcriptura? Prope eſt verbum in ore tuo, & in corde tuo. Hoc eſt verbũ fidei quod prædicamus.
Et ſubditur, Quia ſi cõfitearis in ore tuo, &c. Ex quo patet inſufficientia probationis. Denique quantũ
capio, melior & verbis Moyſi conſonantior eſt expoſitio gloſſæ quàm Lyræ. Et (vt veritas certius eluce
ſcat) ſciendum quòd Moyſes hæc verba inducit ad auferendum impoſſibilitatem & excuſationẽ de ob-
Hierony. ſeruantia legis per ipſum datæ. Sic nanque habet tranſlatio noſtra, videlicet tranſlatio Hieronymi, Mã-
datum hoc quod ego præcipio tibi, non ſupra te eſt, nec procul poſitum, nec in cœlo ſitũ, vt poſſis dice-
Exod. 31. re, Quis noſtrũ valet aſcẽdere in cœlũ, vt deferat illud ad nos? neque trans mare poſitũ, vt dicas, Quis
Deut. 9. ex nobis transfretare poſſit mare? ſed iuxta eſt ſermo valde in ore tuo & in corde tuo, vt facias illũ. i. iam

A vobis data eſt lex,& in tabulis ſcripta digito dei, ideo de eius omiſsione ac trãſgreſsione excuſationem
non habetis. Dicit itaq; Lyra,quia Deuteronomiũ figura erat nouę legis,idcirco apoſtol⁹ iã allegat ſcri
pturam hanc figuraliter de noua lege,ad cuius cuſtodiam omnes tenetur,videlicet ad excludendũ excu
ſationẽ de prævaricatione novæ legis. Sed huic obuiare videtur quod nunc dicit apoſtolus,Mnyſen prę
inducta verba dixiſſe de iuſtitia fidei. Eſt ergo penſandũ,quód ſcriptura ſacra non ſemper allegatur ſecũ
dũ ſenſum totalẽ,perfectũ,ſeu integrũ,quia in eadẽ authoritate ſcripturæ multæ particulares ſentẽtię in
cludũtur,& ita ſcriptura talis allegari poteſt per determinationẽ ad ſententias particulares incluſas. Sic
agitur in pręſenti.In prędicta enim ſcriptura includitur ſecundũ intentionẽ Moyſi,aliquẽ poſſe in cœlũ
aſcẽdere,& in abyſſum deſcendere.Sed hoc credere pertinet ad iuſtitism fidei.Ideo bene ait apoſtolus,
Moyſen iſta diſſeruiſſe de iuſtitia fidei etiã ad literã:quæ ſi quis diserit impoſsibilia eſſe,derogat Chri-
ſto,qui deſcẽdit ad inferos,& aſcẽdit in cœlos,ob id Moyſes prohibet dicere,Quis aſcendit in cœlum? Lucæ. 24
[SED quid dicit ſcriptura?]in Deuteronomio de iuſtitia fidei.Et reſpõdet,[PROPE eſt verbũ].i.ſermo Act. 1.
ſalutis,fideiq; doctrina,[IN ore tuo]ad loquẽdũ.[ET in corde tuo]ad credendũ.Iã enim deus omnibus Deut. 30
obtulit verbũ ſalutis,[HOC eſt verbũ fidei quod prędicamus].i.verbũ iſtud,quod(teſte ſcriptura)prope
eſt tibi in ore & corde,eſt verbũ Chriſti,vel ſcriptũ de Chriſto,quẽadmodũ ipſe in Euangelio loquitur Iohan. 5
De me ille.ſ.Moyſes,ſcripſit,quod nos apoſtoli euãgelizam⁹,dicẽtes,[QVIA ſi cõfitearis] ô Chriſtia-
B ne ſeu homo quicũque,[IN ore tuo dominũ Ieſum]eſſe regẽ Meſsiã,& filiũ dei corã hominibus, etiam
corã infidelibus,ſi ratio exigat. Vel ſi ſolus es coram deo,[ET in corde].i.intellectu[TVO,]qui eſt fidei
ſubiectũ,[CREDIDERIS]fide formata,[QVOD]deus pater vel trinitas[illũ ſuſcitauit à mortuis,ſal-
uus eris]ſalute perpetua.de qua ait propheta, Vere in domino deo noſtro ſalus Iſrael. Chriſtus enim te Act. 2
ſtatur,Qui me cõfeſſus fuerit corã hominibus,cõfitebor & ego eũ corã patre meo. Et Iohãnes, Quis eſt Hier. 3.
qui vincit mũdũ,niſi qui credit,quoniã Ieſus eſt filius dei? ¶ Deinde oſtendit Apoſtolus, ꝙ vera iuſtitia Matth. 10
habetur & exercetur per fidem.[CORDE enim creditur ad iuſtitiam].i.corde credendo tẽdit ſeu profi 1. Iohan. 5
cit homo ad iuſtificationis adeptionem vel augmentationem.Credẽdo enim meretur homo peccati re- EPIST.
miſsionem,gratiæ infuſionem,iuſtitiæ exercitationẽ. Fides autem informis diſponit ad hæc. Fides vero Daniel. 6
formata.i.charitati vnita,auget ac perficit iſta. Per fidẽ enim habitat Chriſtus in cordibus noſtris ſecũ- Roma. 3.
dum apoſtolũ.Secũdum Lucã quoque,deus fide purificat corda hominum, [ORE autem cõfeſsio fit ad Act. 15
ſalutem]æternã adipiſcendã.Quia(vt dictũ eſt)per confeſsionem Chriſti prædicatam meretur homo vi
tam æternã.Confeſsio quippe oris,eſt effectus fidei cordis,quemadmodum oratio vocalis,effectus eſt la Eſaiæ. 28.
triæ,& eleemoſynarum largitio effectus eſt miſericordiæ.[DICIT enim ſcriptura, Omnis qui credit in Rom. 9
illum,nõ confundetur.]Hoc in fine præcedentis cap.expoſitum eſt. [NON enim eſt diſtinctio Iudæi &
C Græci].i.gentilis fidelis,quantum ad cõſequutionem ſalutis & gratię Chriſti. In omni enim genere,qui Act. 10
timet deum, & operatur iuſtitiam,acceptus eſt deo:apud quem non eſt perſonarũ acceptio. Ideo omnes
generaliter ſaluãtur & iuſtificãtur per fidem.[NAM idẽ dominus omnium,]ratione generalis dominii: Heſter. 13
de quo ſcriptũ eſt, Domine rex omnipotẽs in ditione tua cuncta ſunt poſita. Et alibi, Deus cœlorũ,crea Iudith. 9
tor aquarũ, & dominus totius creaturę,[DIVES in oẽs qui inuocãt illũ].i.omniũ bonorũ atque pulchro
rum ac deſiderabilium opulentia plenus, ſufficiens ditare omnes,qui intimo cordis affectu eius pietatẽ Pſalm. 144
implorant,imò indeſinenter ditans huiuſmodi. Prope enim eſt dominus omnibus inuocantibus eũ.[O-
MNIS enim quicunque inuocauerit nomen domini].i. ipſum dominũ nomine deſignatum,[SALVVS Iohelis. 2
erit]modo in ſpe per gratiam,poſtmodũ in re per gloriã, ſi tamẽ perſeuerãter ac rationabiliter inuocet.
Hoc apud Iohelẽ enim ſcriptũ eſt. ¶ Deinceps probat, ꝙ adeptio ſalutis per inuocationẽ præſupponit
fidẽ.[QVOMODO ergo inuocabunt eum].ſ.deum vel Chriſtũ,[IN quem non crediderunt?]Nequaquã
Inuocatio enim fidẽ præſupponit, ſicut alibi dicit Apoſtolus, Accedentẽ ad deũ oportere credere. Sed Heb. 11
videtur obuiare,quod ait ſaluator Samaritanæ, Vos adoratis quod neſcitis. Et reſpondendũ, ꝙ Samari- Iohan. 4
tani non habuerũt fidẽ,quę eſt virtus theologica,ſicut nec hæreticus diſcredẽs in vno articulo fidei.non
enim receperũt libros ꝓphetarũ,propterea nec veraciter adorauerunt. Vnde Chriſtus adiecit, Eos qui
adorant in ſpiritu & veritate adorare oportet.[AVT quomõ credẽt ei].ſ.deo,[QVEM non audierũt].i.
de quo nihil dictũ eſt eis? Fides enĩ eſt ex auditu. Nã(teſte philoſopho)auditus eſt ſenſus diſciplinæ. Cũ 2. Cor. 12
D ergo fides non habeatur niſi per reuelationẽ alterius, oportet vt primũ audiatur, vel per loquutionẽ iter
nam ab angelo, vel per loquutionẽ exteriorem ab homine. [QVOMODO autẽ audient ſine prędicãte?]
.i. annuntiante? Loquitur autẽ Apoſtolus de auditu exteriori per hominem, quia hoc modo cõmuniter
adducti ſunt homines ad fidẽ. Nihilominus ſecũdũ Dionyſium quidam gẽtiliũ ſolo angelorum miniſte Dionyſ.
rio ad fidẽ conuerſi ſunt.[QVOMODO vero prędicabunt].i.qua authoritate vel efficacia prædicationis Luc. 21.
officiũ aſſument vel exequentur hi,per quos alii cõuertẽdi ſunt,[NISI mittantur?] à deo qui det eis os Eſa. 52
& ſapiẽtiam, miraculorumq; gratiã? Actus namq; prædicãdi præſupponit authoritatẽ officii, ideo opor Naum. 1
tet vt à deo vel eius vicem gerente prædicator verbi dei mittatur.[SICVT ſcriptũ eſt. Quàm ſpecioſi pe Eſa. 52
des euãgelizantiũ pacem, euangelizantiũ bona].i.valde decori ſunt pedes & greſſus atque affectus apo- Eſaiæ. 64.
ſtolorum prædicãtiũ reconciliationem mundi factũ per Chriſtũ, & bona ſeculi futuri, quę oculus nõ vi 1. Cor. 2.
dit, nec auris audiuit. Hoc ad literã dictũ eſt de prædicatione euangelicæ legis per apoſtolos, quibus di Matth. 10
xit ſaluator, In quãcunq; domũ intraueritis, primũ dicite, Pax huic domui. Noſtra tamen tranſlatio con Eſa. 52
tinet ſic, Quàm pulchri ſuper mõtes pedes annuntiantis & prędicantis pacẽ, annuntiantis bonũ. Ponit Eſa. 53
enim Eſaias ſingulare loco pluralis.[SED non omnes obediunt euangelio].i. annuntiationis noſtræ de
Chriſto fidẽ recipiendo.[ESAIAS enim dicit, Domine, quis credidit auditui noſtro?].i. myſteriis Chri
ſti, quæ ego, aliiq; prophetæ à ſpiritu ſancto audiuimus, & aliis audiendꝰ proponimus? Tanquam dicat,
Pauci credent. Hoc tamen ad literã de populo Iudæorũ prædictũ eſt, quorum pauci conuerſi ſunt. Vnde

Iohan.12 In Iohāne legitur, Cum tanta ſigna feciſſet corā eis Ieſus,nō credebāt in eū:vt ſermo Eſaiæ impleretur E
Eſaiæ.53 quē dixit, Doīe quis credidit auditui noſtro? [ERGO fides]eſt[EX auditu] tā eius q in fide inſtruitur,
quē oportet audire prędicātē:quā eius qui prædicat,quē oportet audiri.[AVDITVS autē]qui ad fidem
Heb. 4 exigitur eſt[PER verbū Chriſti]ꝙ venit ad aures corporis,& aperit aures mētis.Niſi enim proponere-
tur verbū dei,nō eſſet auditus,fidē diſpoſitiue inducēs.Ipſe vero habitus fidei,nō eſt niſi à deo per crea
tionē.[SED dico,]interrogādo vt magis apte reſpondeā.[NVNQVID nō audierunt?] prædicationem
Pſalm.18 Euāgelii,qui obedire noluerūt?Quaſi dicat, Vtiq; audierūt.quod probat authoritate Pſalmiſtę,[ET qui
dē in omnē terrā]Iudæę,vel in principales plagas terræ[EXIVIT ſonus eorū].i.prædicatio apoſtolo-
FINIS. rū,[ET in fines orbis terræ]exierunt[VERBA eorū,]quia vbique prædicauerūt apoſtoli per ſeipſos &
Marci.16 ſuos diſcipulos,vt patet in diuerſis legēdis & hiſtoriis.Iohānes quippe impleuit Chriſti eccleſiis Aſiam
Petrus Italiā,Andreas Achaiā,Matthæus AEthiopiā,Thomas Indiā,Bartholomæus Armeniā,Paulus
Eſa.52. totū pene orbē. Hinc enim ſcriptū eſt,Parauit dominus brachiū ſanctū ſuū in oculis omniū gentiū. Et,
Pſalm.97 Viderūt omnes termini terrę ſalutare dei noſtri. ❡Deinde oſtēdit inexcuſabilitatem Iudæorū.[SED di-
co,]quærēdo,[NVNQVID Iſrael].i.populus Iudæorū[NON cognouit]Chriſtū & eius doctrinā?Pro-
bat autē Apoſtolus quod vtiq; cognouerūt.[PRIMVS Moyſes].i.prophetarū præcipuus, & eius quod
Deut.32 iā ſubditur primus aſſertor,[DICIT]in Deut.[EGO ad æmulationē vos adducā,in nō gentē, in gentē
inſipientē,in irā vos mittā.]Translatio Hieronymi talis eſt,Ego prouocabo eos in eo qui nō eſt popu- F.
lus,& in gēte ſtulta irritabo illos.Ignis ſuccēſus eſt in furore meo.Loquitur aūt in perſona dei,vt ſit ſen
Ezec.14 ſus,Ego ad æmulationē.i.inuidiā vos Iudæos adducā,nō efficienter,ſed permiſsiue:quomodo per pro-
phetā dico, Propheta cū errauerit,ego dominus decipi prophetā illū:in nō gentē.i.gētiles, ita quòd eis
Eſa 2. inuidebitis cū reciperint libros prophetarū ac legis,& in Chriſtū crediderint,ſicut iā diu cernimus ad-
Iohelis. 3 impletū:in gentem inſipientem.i.idola colentē,quod eſt ſumma ſtultitia, & diuinorū cognitionibus de
ſtituta. ❡Dicuntur aūt gentiles,non gens. Primo quoniā tēpore ſuæ idololatriæ nō pertinebāt ad deū,
Matth.15 nec erant plebs eius.Secūdo,quia ob vitæ ſuæ vilitatē à Iudæis reputabantur vt canes.Nā Chriſtus aſſe
Exo.22. rit,Nō eſt bonū ſumere panem filiorū,& mittere canibus.Et Moyſes,Proiicietis ea canibus. Vbi per ca
nes ſignificātur gentiles. Vel ſic,Ego ad ęmulationem.i.inuidiā contra Chriſtum vos inducam in non
gentem,in gentem inſipientem.i.ita vt derelicti à me propter veſtrā malitiā,efficiamini non gens mea,
& populus ſtultus.In iram vos mittā.i.in indignationem & iracundiam contra Chriſtum & eius diſci-
pulos mitti à dæmone permittam.Vel,in iram.i.in vindictam iuſtitiæ meæ , videlicet in pœnā vobis à
Romanis inflictam,mittam vos,effectiue propter peccata in Chriſtum commiſſa. ❡Poſt hæc oſtendit
Apoſtolus authoritate Eſaiæ Iudæorum excæcationem propter ſuam contra Chriſtum peruerſitatē,&
gētilium illuminationem.[ESAIAS autem audat].i. audacter ſe habet prænuntiando cæcitatē Iudæo- G
rum,illuminationemq; gentium.Ex qua prænūtiatione imminebat ei perſequutio à Iudæis ſui tempo-
ris,imò & periculum mortis,[ET dicit]in perſona Chriſti. [INVENTVS ſum] per fidem & contem-
Eſa.65. plationem,[A non quærentibus me].i.à gentibus,qui me non requirebant,quouſque miſi ad eos apoſto
los meos,& ita eos miſericorditer præueni,[PALAM,]non per ſpeciem,ſed fidē illuminatam, per ſcri
pturas & ſigna[APPARVI his,qui me nō interrogabant].i.prædicti gentibus,qui non ſciſcitabantur
ab aliis,quomodo poſſent venire ad me.[AD Iſrael autem].i.populum Iudæorum[DICIT]Eſaias cap.
pręmemorato in Chriſti perſona. [TOTA die].i. aſsidue eo tempore,quo inter Iudæos conuerſabar ac
docui[EXPANDI manus meas]corporales ac ſpirituales[AD populum non credentem & contradicen
Ibidem. tem mihi]ingratos,perfidos,atque blaſphemos Iudæos quibus varia beneficia ſpiritualia & corporalia
præbui,eſurientes alendo, ægros ſanando , ignorantes docendo , & tandem in cruce pro eorum ſalute
brachia extendendo. ❡Quia hoc loco dicit Apoſtolus,Iſrael,ſeu Iudæos non cognouiſſe Chriſtū,cōſi
Iohan.15 derandum quomodo hoc intelligēdū ſit. Quidam igitur dicunt quod legiſperiti ſciuerūt eum eſſe Chri
ſtum,propter miracula & ſcripturas.Vnde Nicodemus legiſperitus dixit,Scimus quia à deo veniſti ma
giſter.Nemo enim poteſt hæc ſigna facere quæ tu facis,niſi fuerit deus cum illo.Ex inuidia ergo auerte
Iohan.3 runt populum ne crederent eum eſſe Chriſtum.Gloſſa vero affirmat Iudæos ſic cognouiſſe,vt nec ratio
Matth.2 ne nec authoritate contradicere potuerint:ſed non vere cognouerunt , ita vt menti eorum bene ſederet.
Thomas dicit(de cuius dicto ſæpe miratus ſum)idem dicit Ambroſius,ꝙ certe nouerunt eum eſſe Chri H
Act.3. ſtum in lege promiſſum vt hominem, ſed non cognouerunt naturā eius diuinam.Verum cū Petrus apo
1.Cor. 2 ſtolus apertiſsime dicat,Fratres,ſcio quia per ignorantiā peccaſtis,ſicut & principes veſtri.Et Paulus,Si
Matth. 16 cognouiſſent(inquit)nūquā dominū gloriæ crucifixiſſent.Chriſtus quoque phariſæos redarguit, quod
Daniel.9 eius aduentum non cognouerunt ex vaticinio Danielis,qui tēpus illud determinauit, Faciē(inquit)cœ
Auguſt. li iudicare noſtis,ſigna autē temporum non poteſtis.Vnde ſecundum Auguſtinum, diuino moderami-
ne factum eſt,vt prius Chriſti aduentus eſſet occultus,quoniam ſi maniſtus fuiſſet, nemo illum iudica-
re aut occidere pręſumpſiſſet.Hinc igitur puto Iudæos ſic agnouiſſe Chriſtū,ſicut congnouerunt diabo
li,qui à principio natiuitatis vſque ad horam paſsionis,nūquam habuerunt certā & ſtabilem de Chriſto
notitiam,ſed coniecturalē,nutantē atq; ambiguā. Interdū enim viſis aliquibus mirabilibus Chriſti dixe
Matth. 4 runt.Scimus quis ſis.Et Ieſu fili dei,quid veniſti torquere nos?Interdū vero viſis humilitatibus & pœ-
Matth.8. nalitatibus eius,æſtimauerūt eum non eſſe Chriſtum.Propter quod mortem eius procurauerunt.Ita Iu
Lucæ.8 dæi quandoque veriſimiliter ſuſpicabantur eum eſſe Chriſtum,vt cum dixerunt. Si tu es Chriſtus , dic
Matth. 4 nobis palam.Quandoque autem ſcandalizabantur in verbis,factis,ac paſsionibus Chriſti,putantes eū
Iohan.10. non eſſe Chriſtum. Tandem vero,præualente inuidia,& ſacerdotum ac legiſperitorum perſuaſione po
Matth. 27 pulum auertante,pene omnes opinati ſunt eum non eſſe Chriſtum,dicentes concorditer,Sanguis eius
Iohan.18 ſuper nos & ſuper filios noſtros.Et,Si non eſſet hic malefactor : non tra didiſſemus eum.

A CAP. XI. [DICO ergo, Nunquid repulit deus populum ſuum?] ARTIC. XV.

DE repobatione Iudęorum iam multa cõmemorauit apoſtolus, ne ergo ex hoc gentiles oc-
caſionẽ acciperent ſpernendi ac inſultandi Iudæis,oſtendit apoſtolus genus Iudęorũ non
omnino eſſe abiectum.[DICO ergo]per modum interrogantis, vt aliorũ quæſtioni reſpõ
deã,[NVNQVID repulit deus populũ ſuũ?]Nunquid omnino abiecit Iudęos?[ABSIT.
Nam & ego]Paulus apoſtolus[ISRAELITA ſum]natus[EX ſemine Abraham,de tribu
Beniamin.]filij Iacob.[NON repulit].i.nõ dimiſit,ſed gratioſe vocauit[DEVS plebẽ ſuam (Iudaicam)
quã præſciuit]per approbationẽ.i.quã prędeſtinauit ad vitã, videlicet apoſtolos & alia multa milia Iu-
dęorũ.Et hoc declarat apoſtolus per ſimile,quod cõtigit ſub Helia.[AN neſcitis].i.ſcire& cõſiderare de 3.Reg.19
betis,[IN Helia].i.de Helia propheta,[QVID dicit ſcriptura,quẽadmodũ interpellat].i.ad iudicandũ
inuocat[DEVM]zelo iuſtitiæ,nõ affectu inuidię,[ADVERSVS Iſrael?].i.decẽ tribus idololatriæ dedi-
tas,dicens,[DOMINE,prophetas tuos occiderunt]tempore Achab & Iezabel.Quoniam reprehende
runt idololatriã eorum:[ALTARIA tua ſuffoderunt].i.funditus deſtruxerunt, ne remanerent loca cul
tus diuini.Solebant autem filij Iſrael etiam boni,immolare in excelſis ſeu locis ſublimibus cõſtructis il- Deut.16
lic primo altaribus,[ET ego relictus ſum ſolus]cultor tuus.Putabat nanque Helias omnes bonos in Iſ- 3.Reg.3
rael fuiſſe occiſos, præſertim prophetas: neſciens quomodo Abdias procurator Achab abſcõdiſſet cen
B tũ quinquaginta prophetas in ſpeluncis.Spiritus enim prophetię,nec ſemper, neque de omnibus ſimul 3.Reg.18
illuminat corda prophetarum:quia & donum prophetiæ nõ ineſt per modum habitus. Vnde cum Da-
uid dixiſſet ad Nathan prophetam,quomodo vellet ædificare domum domino,ſtatim reſpõdit,Omnia 2.Reg.7
quę ſunt in corde tuo fac.Quod paulo poſt deus prohibuit. Heliſæus quoque de muliere Sunamite lo-
quens,Anima eius(inquit)in amaritudine eſt, & dominus celauit me.Propterea dicit Gregorius,quòd 4.Reg.4
prophetæ ex magno vſu prophetandi,quędam dixerunt per ſpiritum proprium quæ putabant ſe dicere Grego.
per ſpiritũ prophetię.Hoc tamen de ſcripturis prophetarum veritatẽ non habet:quoniã nihil ſcripſerũt
niſi per ſpiritum ſanctũ.[ET quęrũt animã meã].i.vitam meam extinguere quærunt. Iezabel enim cum
ſuis miniſtris quęrebat Heliam occidere.[SED quid dicit illi]Heliæ[DIVINVM reſponſum?] tollens
eius errorem.Deinde ponitur reſpõſio dei.[RELIQVI mihi].i.ad gloriã nominis mei ab idololatria 3.Reg.19
præſeruaui,[SEPTEM milia virorum.]Hoc dicitur,vel quia tot erant determinate,vel ad deſignãdum
vniuerſitatem bonorum relictorum.Per ſeptenariũ enim vniuerſitas,per millenariũ vero perfectio deſi
gnatur.Porrò de mulieribus,& his qui infra annum viceſimum erant,deũ colentibus,non fit mentio ſe
cundum conſuetudinẽ Hebræorum,qui nec pueros nec fœminas ſoliti ſunt numerare.Hi tamen forſan Nũm.1
plures fuerunt,quàm viri:maxime,cum fœminæ ſoleant eſſe deuotiores viris, [QVI non curuauerũt ge
C nua(ſua)ante Baal]deum Achab & Iezabel.[SIC ergo & in hoc tempore]nouæ legis,& primi aduen-
tus Chriſti,ſeu prædicationis apoſtolorum,de quo ſcriptum eſt,Ecce nunc tempus acceptabile,[RELI Eſa.46
QVIAE].i.aliqui pauci ex multis deo relicti.i.à deo conſeruati,[SECVNDVM electionem gratię]id eſt 2.Co.6
per gratioſam electionem,vel per gratiam ex diuina electione procedentẽ,[SALVAE factæ ſunt].i.libe
ratæ,vocatæ,& iuſtificatę per Chriſtum.[SI autem gratia]id eſt,ſi per gratiam ſalutem hanc cõſequu-
tę ſunt[IAM nõ ex operibus]id eſt,non propter merita propria ſunt ſaluatæ. Ideo dicit alibi Apoſtolus Tit.3
Nõ ex operibus iuſtitiæ quæ fecimus nos,ſed ſecundum ſuam miſericordiam ſaluos nos fecit. Et Chri-
ſtus,Non vos me elegiſtis,ſed ego elegi vos.[ALIOQVIN gratia iam non eſt gratia]id eſt, ſi dicantur Iohan.15
ſaluæ factæ iſtę reliquiæ per gratiam & etiam propter merita,tunc gratia nõ erit gratia,quia non gratis
præſtatur,ſed erit debitum.Dictum eſt enim ſupra,Et qui operatur, merces non imputatur ſecundum Rom.4
gratiam,ſed ſecundum debitum.[QVID ergo]reſtat concludendum ex his? Hoc vtique quod ſubditur,
[QVOD quęrebat Iſrael].i.communis & maior pars Iudæorũ,[HOC non eſt conſequutus].ſ.ſaluationẽ
veram per Chriſtũ.[ELECTIO autẽ].i.prædictæ electæ reliquiæ,[CONSEQVVTA eſt]gratiã iſtam.
[CAETERI vero]Iudęorũ[EXCAECATI ſunt]corde,[SICVT ſcriptũ eſt, Dedit]nõ influendo ma- Eſa.6.
litiam,ſed permittẽdo eandẽ,[ILLIS]excæcatis Iudęis,[DEVS ſpiritũ cõpũctionis].i.animũ inuidio-
ſum eos pungentem ex inuidia Chriſti ac Chriſtifidelium,deditq; eis hoc modo[OCVLOS] interiores
[VT non videant].i.rationẽ obtenebratam,ne Chriſtum & eius myſteria intelligant,[ET aures]cordis
D [VT non audiant]obedienter prædicationem Euangelii,[VSQVE in hodiernũ diem.] Hæc dictio,vt,
tenetur hic cõſecutiue,nõ cauſaliter.Noſtra trãſlatio continet ſic,Audite audientes,& nolite intellige- Pſalm.68
re:& videte viſiones,& nolite cognoſcere.Excæca cor populi huius, &c.[ET Dauid dicit] in pſalmo,
[FIAT menſa eorum coram ipſis in laqueum]id eſt,menſa Iudæorum illaqueet eos. Quod & factum Iohan.19
eſt.Siue per menſam intelligatur ſacra ſcriptura,quam Iudæi carnaliter intelligendo, laqueo dæmonũ Pſalm.68
ſtrangulantur.Siue menſa,quã Chriſto crucifixo fecerunt offerentes ei acetũ & fel.Propter quam men-
ſam meruerunt illaqueari.Vnde prædictis verbis præpoſuit Dauid in Chriſti perſona, Et dederunt in
eſcã meã fel,&c.Poteſt quoq; per mẽſam intelligi corporalis menſa Iudæorũ,quando poſt Chriſti aſcẽ
ſionem cõgregati ſunt in Hieruſalẽ, vt paſcha celebrarent & epularentur,& antequam egrederentur,à
Romanis obſeſſi ſunt.Quęlibet harum menſa facta eſt eis,[ET in captionem,]qua capti ſunt ab inuiſi
bilibus ac viſibilibus hoſtibus.ſ.dęmonibus quãtũ ad animam: & Romanis quãtum ad corpora,[ET in
ſcandalum].i.ruinã de vno peccato in aliud,[ET in retributionẽ illis,]aliarũ pœnarũ ipſis inflictarũ in
vltionẽ ſanguinis Chriſti.[OBSCVRENTVR oculi eorũ(interiores)ne videãt].i. lumine fidei priuã
tur,ne ſuũ errorẽ aut Chriſti veritatem intelligant.[ET dorſum]eorum affectum,qui more dorſi onera
cordis portat[SEMPER incurua]à rectitudine iuſtitiæ atque amore cœleſtium ad iſta terrena. Vel, dor
ſum eorum ſemper incurua.i.ſeruituti aliorum ſubiice eos:ſicut iam cernimus factum, quia Iudæi vbiq;
ſeruiunt aliis.Sic enim in pſalmo habetur, Diuertit ab oneribus dorſum eius.[DICO ergo, Nũquid ſic Pſalm.80

offenderunt[EXCAECATI Iudæi vt caderent?[à ſtatu ſalutis,videlicet vt ex eorum peccato nulli ſe- E
quatur vtilitas?[ABSIT.]Non enim permitteret deus mala,niſi aliqua bona conſequerētur ex co[SED
illorū delicto].i.Iudęorū obſtinatione atq; pfidia,[SALVS eſt gētibus].i.occaſionē ſalutis gētilibus prębuit:quia Iudæis prędicationem Chriſti & apoſtolorum ſpernentibus,facta eſt iuſta ad gentes tranſmigratio,prout in Actis Paulus Barnabasq; dixerūt, Vobis oportebat primū loqui verbū domini:ſed quia repuliſtis illud,ecce conuertimur ad gentes.Sic enim præcipit nobis dominus, [VT illos ęmulentur].i. quatenus Iudęi imitentur gentiles ad finem conuerſos, exemplo eorum fidem amplectendo, ſicut iam particulariter factum eſt,& circa finem ſeculi generaliter fiet,cum venerit Helias, & reſtituerit omnia.

Act.13

Matth. 17

[QVOD ſi delictum illorum].i.incredulitas Iudæorum[DIVITIAE ſunt mundi].i.occaſio ſpiritualiū diuitiarum,videlicet cœleſtium gratiarum gentiliū,ſicut iam dictum eſt,[ET diminutio eorum].i.ſi depauperatio vel paucitas Iudæorum ad finem conuerſorum,puta apoſtoli,[DIVITIAE(ſunt)gētiū].i. inſtrumentales cauſę,per quas ſpiritualiter ditatæ ſunt gentes,participādo copioſa munera gratiæ Chriſti,[QVANTO magis plenitudo eorū?].i. omnimoda & plena conuerſio Iudæorum,in fine mūdi futura,vtilis tunc erit alijs?Bonū enim eſt potior cauſa boni, q̄ malum.[VOBIS enim dico gentibus]ad fidem conuerſis,[QVANDIV quidē ego ſum gentium apoſtolus].i.ad gentiū conuerſionē ſpecialiter deputatus.Sicut dominus aiebat ad me, Vade,quia ad gentes longe mittam te.Hoc autem fuit toto tempore prædicationis meæ,[MINISTERIVM meum honorificabo].i.apoſtolatus mei officiū.ſ. actū prædicationis reuerenter implebo,faciendo vltra debitum,intendendo videlicet non gentium ſolum,ſed & Iudęorū conuerſioni[SI quo modo(.i.aliquo modo)ad æmulandum]fidem meam[PROVOCEM] verbis,ſignis ac moribus[CARNEM meam].i.Iudæos mihi carnali affinitate coniunctos[ET ſaluos faciam]diſpoſitiue ac inſtrumentaliter[ALIQVOS ex illis]Scio enim me non omnes poſſe conuertere,cum hoc in fine mundi futurum ſit.[SI enim amiſſio]id eſt,perditio[EORVM reconciliatio eſt mundi].i.gentilium occaſionaliter,[QVAE aſſumptio].i.quis erit fructus electorum Iudęorū ad fidem, [NISI vita ex mortuis?]id eſt,ſpiritualis viuificatio gentium,à morte peccati reſurgentium,per prædicationem electorum Iudæorum,videlicet apoſtolorum?Magis enim proficere debet electorum aſſumptio,quàm reproborum repulſio.

Act.22.

F

Zacha.10

¶ Denique,quod Iudæi quandam habilitatem habeant ad cōuerſionem,nec de eis deſperandum ſit,manifeſtat Apoſtolus per ſimilitudinem delibationis & maſſæ,radicis quoque & rami. Delibatio autem eſt modicum quid de re aliqua ſumptum,ad experiendum valorem totius.Itaque ait [QVOD ſi delibatio ſancta eſt] id eſt, ſi paruus grex ex multitudine Iudæorum ad gratiam dei aſſumptus, videlicet ordo apoſtolorum & aliorum ex Iudaiſmo credentium,ſanctus eſt,[ET maſſa[id eſt, tūc etiam tota multitudo poterit ſanctificari.[ET ſi radix ſancta]id eſt,cum ipſi patriarchæ & prophetæ,de quibus velut de radicibus pullulauit plebs Iudæorum, fuerint ſancti,]ET rami]id eſt,nati ex eis poterunt ſanctificari.Hæ ergo ſimilitudines intelligendæ ſunt,quantum ad potentiam ſeu aptitudinem, nō quantum ad actum,quia & delibatio,maſſa,radix & ramus non conueniunt hominibus,niſi metaphorice.

G

Eccl. 44

¶ Deinceps apoſtolus reprimit gentes à contemptu Iudæorum, eo quòd gentes per fideles Iudæos conuerſi ſint .[QVOD ſi] id eſt,quanuis[ALIQVI ex ramis]id eſt,populo iſto ex patriarchis nato, [FRACTI ſunt].i.à fide & gratia patriarcharum alienati ac mortui,[VT autem]gentilis[CVM oleaſter eſſes].i.propter peccata tua, ſimilis oliuæ ſylueſtri,amaræ ac ſterili[INSERTVS].i.diuina miſeratione incorporatus atque per gratiam adunatus[ES in illis]id eſt,in ramis ſanctis ac ſtantibus,ſcilicet apoſtolis,cæteriſque electis Iudæis. Vel,in illis,id eſt,loco ramorum fractorum,[ET ſocius radicis]id eſt,collega & conſors ſeu particeps patriarcharum,imitando fidem ipſorum, [ET pinguedinis oliuæ] id eſt, ſocius ſpiritualis opulentiæ,conſolationis & gratiæ apoſtolorum ſeu electorum Iudęorum,quorum quilibet erat ſicut oliua fructifera , in domo dei[FACTVS es. Noli gloriari]inaniter & ſuperbe[ADVERSVS ramos]fractos.i.in fideles Iudæos,quaſi non poſſent reparari.[QVOD ſi gloriaris]contra illos inaniter,ecce dico tibi verbum,per quod poteris errorem tuum aduertere,[NON tu radicem]id eſt,plebem Iudaicam[PORTAS,]eam ſuſtentando aut roborando,[SED radix] id eſt,plebs iſta portat[TE,] docens ac roborans te in via Chriſti.Gentiles enim ex Iudęis ſpiritualiter nati ſunt,recipiendo per eos fidem & Euangelium Chriſti,idcirco non debent inſultare Iudęis.

Matth.21

Pſalm.51.
1.Petr.1.

¶ Deinde apoſtolus ſoluit obiectionē gentilium arguentiū ſe poſſe gloriari contra ramos fractos,quanuis non contra radices, ramoſq; ſtātes. [DICIS ergo]tu gentilis,[FRACTI ſunt rami].i.Iudęi à gratia exciderunt , [VT ego inſerar] ſecundum modū iam declaratū.[BENE].i.ita ſit & verum dicis.Nam[PROPTER incredulitatem] ſuam & cordis obſtinationem[FRACTI ſunt,tu autem fide,]virtute & merito fidei tibi conceſſæ[STAS] corde erectus ad deum. Verūtamen[NOLI altum ſapere].i. ſuperbire,vel de teipſo ſublimiter quid ſentire pręferendo te illis:quaſi tu tantū dilectus ſis deo,vt deus permiſerit illos frāgi,quatenus tu inſeraris. Illi enim fracti ſunt directe & per ſe,propter ſuā incredulitatem:ſed propter tuam inſertionem fracti ſunt indirecte & occaſionaliter.[SED time]iudicia dei,filiali ac caſto timore.Hoc quod dictum eſt, Noli altū ſapere,quidam allegare ſolent aduerſus ſtudioſos,qui libros difficiles & profundos legere ſolent,nō intelligentes mentem apoſtoli,neque penſantes formā & finem introductionis horum verborū.Aliqui tamen ambulant in mirabilibus ſuper ſe,quibus melius eſſet circa propriorū vitiorū eradicationē,atq; dominicæ paſſionis medicationē occupari aſſidue.Cur autē gentilis contra Iudæum ſuperbire non debeat ſubditur,[SI enim deus naturalibus ramis].i.Iudæis filiis prophetarū ac patriarcharum,qui ratione originis videbantur ſpecialiter pertinere ad numerū electorū,qui à Chriſto appellati ſunt filii regni,[NON pepercit,]ſed eos propter ſuperbiā dereliquit & ſpreuit , vide[NE forte nec tibi parcat] qui alienigena eras & oleaſter.

H

Eſa. 7.

Pſalm. 130.

Matth. 8

1.Iohan.2

¶ Ex præinductis infert apoſtolus ſaluberrimā admonitionem,[VIDE ergo]ô gētilis Chriſtiane.i.diligenter conſidera[BONITATEM].i.miſericordiam[ET ſeueritatem]. i. rigorem iuſti-

A tiæ [DEI,] vt dicas veraciter cum Pſalmiſta, Miſericordiam & iudicium cantabo tibi domine. Er rur- Pſal.100.
ſus, Vniuerſæ viæ domini miſericordia & veritas, [IN eos quidem qui crediderunt] peccando & pœná Pſal.24
debitam ſuſtinendo ſcilicet in Iudæos, vide [SEVERITATEM] id eſt diſtrictam dei iuſtitiam, qua il-
los iuſte reliquit, [IN te autem] ad Chriſtum conuerſo, vide [BONITATEM dei] id eſt clementiam
dei, [SI permanſeris in bonitate] id eſt in bona & virtuoſa conuerſatione. [ALIOQVIN & tu excide-
ris] á myſtico corpore Chriſti, atque á radice ac oliua prædicta, erisque ſtirps inutilis, & igni traderis.
Cum ergo ignoremus an permanſuri ſimus in bonitate, oportet nos ſemper eſſe timoratos atque ſolicitos,
attendentes & vigilanter implentes illud Deut. Cuſtodi temetipſum, & animam tuam ſolicite, & ne obli
uiſcaris verborum dei tui, cunctis diebus vitæ tuæ. [SED & illi] fracti rami, infideles Iudei [SI non per- Iohan.15.
manſerint] finaliter [IN incredulitate, inſerentur] conſortio electorum ſeu radici ſuæ, videlicet patri-
archis: & erunt veri filii eorum non ſolum carnali origine, ſed fide ac opere, [POTENS eſt enim deus,] Deut.4.
cui nihil difficile eſt, [ITERVM inſerere illos] impios iuſtificando, ideo deſperandum non eſt.
[NAM ſi & tu] gentilis [EX naturali exciſus es oleaſtro] id eſt á conuerſatione vitioſa & ſterili liberatus,
& per hoc á teipſo mutatus, qui eras oleaſter naturalis per ſimilitudinem, quoniam in gentilitate natus ac Iob.8.
enutritus fuiſti, [ET contra naturam] id eſt ſolitum curſum naturæ, quæ non ſolet ſurculum malum inſe- Eſa.43.
rere arbori bonæ, [INSERTVS] id eſt intime recopulatus [ES] per fidem, charitatem & gratiam [IN
B bonam oliuam] id eſt oliuæ bonæ, pingui & fructuoſæ, videlicet ſanctis patriarchis atque apoſtolis ſpiri-
tuali pinguedine, internæ conſolationis, ſynceriſsimæ contemplationis ac feruidæ dilectionis copioſe re-
pletis, [QVANTO magis hi, qui (ſunt) ſecundum naturam] id eſt Iudæi qui ſunt naturales rami, vt pa- Matth.15.
tuit, [INSERENTVR] id eſt incorporabuntur [SVAE oliuæ?] id eſt populo ſuo electo, ſi non permá
ſerint in incredulitate. Nempe (vt ait Origenes) facilius eſſe videtur propriæ arboris ramos ſuæ radici red Origens.
dere, quam inſerere alienos. Si ergo gentiles inſerti ſunt fidei apoſtolorum ac prophetarum, multo faci-
lius Iudæi inſeri poterunt, ſi tamen fecerint, quod in ſe eſt. [NOLO enim vos ignorare (ó) fratres my-
ſterium] id eſt diuinum ſecretum, ſeu occultum dei iudicium, [HOC] quod ſubditur, vt non ſitis vobiſip-
ſis] id eſt in propriis oculis [SAPIENTES, quia cæcitas ex parte] id eſt ꝙ ſpiritualis excæcatio [CON-
TINGIT in iſrael] id eſt populo Iudæorum, quæ cæcitas duratura eſt, [DONEC plenitudo gentium]
id eſt vniuerſitas gentilium prædeſtinata, [INTRARET] ſtatum ſalutis, & Chriſti ouilæ, [ET ſic] in-
greſsis gentilibus, [OMNIS Iſrael] id eſt totus populus Iudæorum [SALVVS fieret] credendo in Chri EPIST.
ſtum. Quod erit circa terminũ mũdi, prædicantibus Hælia & Enoch, qui patefacta Antichriſti nequitia
populum Iudæorũ tunc ſuperſtitẽ exiſtentẽ cõuerterent: quẽadmodũ per prophetã dominus proteſtatur,
Ecce ego mittã vobis Heliã prophetam, anteꝗ̃ veniat dies domini magnus & horribilis, & conuertet cor Hier.33.
C patrũ ad filios, & cor filiorum ad patres. de qua etiã finali Iudæorũ cõuerſione & longa eorum interim de-
ſolatione ſcriptum eſt per prophetam, Dies multos ſedebunt filii iſrael ſine rege, & ſine principe, & ſine ſa
crificio, & ſine altari, & ſine Ephot, & ſine Teraphin. Et poſt hæc reuertentur filii iſrael, & quærent do-
minũ deum ſuũ, & Dauid regẽ ſuũ, & paucbunt ad dominũ, & ad bonũ eius in nouiſsimo dierũ. Per Da
uid autẽ omnes intelligunt Chriſtum. [SICVT ſcriptũ eſt] apud Eſaiã ſecundũ tranſlationẽ ſeptuagin- Malac.4.
ta. [VENIET] ex Sion] .i. ex populo Iudæorũ naſcetur & egredietur Chriſtus, [QVI eripiat] modo,
quantũ ad aliquos [ET auertat] in fine mũdi cõmuniter [IMPIETATEM] id eſt infidelitatem & cæ- Oſee.3.
tera vitia [AB Iacob] id eſt á populo Iudæorum. [ET hoc illis á me teſtamentum] id eſt euãgelica lex ſeu
firma promiſsio hæreditatis æternæ dabitur Iudæis á me [CVM abſtulero peccata eorum] in fine mun-
di cũ cõuertero eos ad Chriſtum. Sic enim alibi ſcriptũ eſt, Reuertetur & miſerebitur noſtri. Deponet o-
mnes iniquitates noſtras, & proiiciet in profundum maris omnia peccata noſtra. ¶ Porró tranſlatio Hie-
ronymi talis eſt, Timebũt qui ab occidente nomen domini, & qui ab ortu, gloriam eius, cum venerit quaſi Eſa.59.
torrens violentus, & venerit Sion redemptor, & eis qui redeunt ab iniquitate in Iacob. Hoc fœdus meum
cum eis. [SECVNDVM Euangelium quidẽ] id eſt propter euãgeliũ Chriſti, cui, cõtradicũt, ſunt Iudęi iã
[INIMICI] deo & bonis hominibus. Et hoc [PROPTER vos] id eſt, ad veſtram vtilitatem, quia (vt di Matth.7.
ctum eſt) ideo permiſit eos deus excæcari, vt eorũ excæcatio eſset occaſio illuminationis gentilium, [SE-
CVNDVM electionem aũt] id eſt propter gratiam eligentis, ſunt quidã eorũ [CHARISSIMI] deo. i. ſin Lucæ.3.
D gulariter pręelecti, ſicut Apoſtoli, [PROPTER patres] id eſt vt promiſsiones factę patriarchis, impleren
tur, in his electis reliquiis Iudæorum Vel, ſecundum electionem, id eſt, ob exhibitionem beneficiorũ dei
eis collatorum, & quia ad cultum dei ſpecialiter deputati fuerunt, ſunt chariſsimi. Et hoc propter patres,
id eſt quia de ſemine patriarcharum ſunt. Cur autem propter patres ſint chariſſimi ſecundum electionẽ Eſaiæ.6.
ſubiungitur, [SINE pœnitentia enim] id eſt ſine variatione propoſiti & dolore [SVNT dona] dei gratui- Iohan.12.
ta [ET vocatio dei] qua vocat, vel vocare decreuit, electos ad gratiam, hoc eſt, deus non pœnitet de hoc
quod aliquibus Iudæorum decreuit atque promiſit ſalutem conferre. Idcirco ſicut promiſit patriarchis cõ
uerſionem Iudæorum, ſic fiet. Vnde ſcriptum eſt, Porró triumphator in Iſrael pœnitudine non flectetur:
Neque enim homo eſt, vt agat pœnitentiam. Et Iacobus, Apud quẽ non eſt tranſmutatio, nec viciſsitu-
dinis obumbratio. Quod ergo in Geneſi ait, Pœnitet me feciſſe hominem, metaphorice dicitur.
Sicut & illud. Tactus dolore cordis intrinſecus. Vel, ſic, Sine pœnitentia enim hominis præcedente, ſunt
dona dei & vocatio ad fidem. Non enim propter meritum proprium quiſquam ad fidem vocatur, gratiam
que primam ſortitur. 1.Reg.15.
¶ Ponit pręterea ſanctꝰ Apoſtolus cõuenientiã quandã ad declarandũ, quod Iudęi tandẽ miſericordiã cõ Iaco.1.
ſequentur. [SICVT enim aliquãdo] ſcilicet tempore idololatrię veſtrę, [ET vos] gẽtiles [NON credidiſtis Gen.6.
deo] ſed idolis [NVNC aũt] tẽpore euãgelicę prędicationis, [MIſericordiã] .i. gratiã dei [CONSECVTI Ibidem.
eſtis propter illorum] videlicet Iudęorum [INCREDVLITATEM] .i. occaſione incredulitatis eorum

Act.13. Quia illorum damnatio & exciſio fuit occaſionaliter veſtra ſalus, atque inſertio, ſicut oſtenſum eſt. E
[ITA & iſti] Iudæi [NVNC] tempore gratiæ, [NON crediderunt in veſtram miſericordiam] id eſt, non
crediderunt quod veraciter miſericordiam conſecuti eſſetis. Vel non crediderunt, id eſt credendo non
peruenerunt in veſtram miſericordiam, id eſt fidem & gratiam à deo vobis clementer exhibitam [VT
& ipſi miſericordiam conſequantur] hoc eſt, miſeratio vobis impenſa fiat eius miſerationis acquirendæ
Deut.7. occaſio. Quoniam deus, qui nunc miſertus eſt gentibus tandem dignum ducet miſereri Iudæis, qui olim
1425. fuerunt populus pecularis. Sic ergo de Iudæis & gentibus factum eſt. [CONCLVSIT enim] id eſt eſſe
Matt.28. conuicit, ſeu concludi permiſit [DEVS omnia] id eſt genera hominum, ſcilicet Iudæos & Gentiles [IN
incredulitate] Vterque enim populus multoties idolis diſeruit, [VT omnium miſereatur] id eſt, quoſdã
1.Tim.2. ex omnibus illis conuertat, ac ſaluet. Hæc dictio, vt, tenetur hic conſecutiue, non cauſaliter, quia non
ideo permiſit deus illos errare, vt miſereretur eis. Sic enim noſtra malitia eſſet directe cauſa glorificatio
nis, ſeu manifeſtatio pietatis diuinæ, & ita placeret deo. Indirecte tamen eſt cauſa eius, vt dictum eſt, ſe-
cundum quod bonus deus non permitteret mala, niſi bona elicerentur ex malo.
¶ Ex conſideratione inſuper mirabilium, quæ de prædeſtinatione, ac reprobatione, & eorum quæ ſe-
quuntur ex illis inducta ſunt, admirans Apoſtolus, ſtupens ac tremens exclamat, [ô altitudo] id eſt ſub
limis profunditas & profunda ſublimitas [DIVITIARVM] id eſt plenitudinis [SAPIENTIAE] quã
EPIST. tum ad diuina & ſuperiora, [ET ſcientiæ] quantum ad humana ac inferiora [DEI] omnia cognoſcen- F
tis. Cuius notitia quanuis in ſe vna & ſimplex conſiſtat, multis tamen nominibus deſignatur ſecundum
diuerſitatem eorum quæ cognoſcuntur. Quanta autem ſit altitudo ſapientiæ & ſcientiæ dei, ex ſcriptu-
ra aliquo modo innoteſcit. Ait enim Pſalmiſta, Magnus dominus noſter, & ſapientiæ eius non eſt nu-
Pſal.47. merus. Item, Mirabilis facta eſt ſcientia tua ex me, confortata eſt & non potero ad eam.
146. Altitudo autem diuitiarum ſapientiæ dei aliud non eſt, niſi ſapientia dei altiſsima atque pleniſsima,
Pſal.118. [QVAM incomprehenſibilia ſunt iudicia eius.] Siue per iudicia dei intelligamus diſpoſitiones rerum
ſeu decreta dei de rebus, ſecundum quod diſpoſitiones iſtæ ſunt in mente diuina, ſiue effectus diuinę iu-
ſtitiæ, quos deus iudicando efficit in rebus: certum eſt, quod iudicia iſta omnem capacitatem mentis hu
manæ prorſus excedunt, quemadmodum ſapientia, ſcientia, & iuſtitia vnde procedunt. Propter quod
Hier.33. ſcriptum eſt, Fortiſsime, magne, & potens, deus exercituum nomen tibi, magnus conſilio, & incompre-
Iob.37. henſibilis cogitatu. Iob quoque ait, Digne eum inuenire non poſſumus, Magnus fortitudine, & iuditio
& iuſtitia, & enarrari non poteſt. Ideo timebunt eum viri, & non audebunt contemplari omnes, qui ſibi
videntur ſapientes. [ET (quàm) inueſtigabiles] ſunt [VIAE eius] id eſt proceſſus ſeu executiones ope-
rum diuinorum, quia nec modũ emanationis rerum à deo, nec gubernationis, nec modum beatificatio
Eccl.1. nis electorum intelligere poſſumus. Ideo Salomon dicit, Cunctæ res difficiles, non poteſt homo eas ex G
Sap.9. plicare ſermone, [QVIS enim cognouit ſenſum domini?] id eſt dictamen intellectus diuini de rebus, vi
Eſaię.40. delicet, quid deus de creaturis ſuis facere cogitauit, quid de ſingulis ſentiat, quid de omnibus intra ſe iu-
Eccl.9. dicet? neſcit quoque homo an amore dignus ſit, an odio. Ideo in libro Sapientiæ legitur, Senſum tuum
Sap.9. domine quis ſciet, niſi tu dederis ſapientiam, & miſeris ſpiritum tuum de cœlis? [AVT quis conſiliari-
us eius fuit?] hoc eſt, quis dedit deo conſilium de diſpoſitionibus & productionibus rerum? Nullus pla-
Inhelis.1. nè, quia non indiget alicuius auxilio, aut doctrina. [AVT quis prior dedit illi] hoc eſt, quis aliquid perfe
Eſa.40. ctionis contulit deo, exiſtens ante eum, [ET retribuetur ei] à deo donum condignum? Nullus vtique,
1.Cor.11. quia omnia alia habent a deo quicquid habent boni, & ſunt. Hoc ſumpſit Apoſtolus ex eo quod ſcri-
ptum eſt in Eſaia, Quis adiuuit ſpiritum domini, aut quis conſiliarius eius fuit, & oſtẽdit illi? Cum quo
iniit conſilium, & inſtruxit eum &c. [QVONIAM ex ipſo, & per ipſum, & in ipſo ſunt omnia] De hu-
ius verbi intellectu multa dici poſſent: ſed breuiter dico, quod deus eſt cauſa rerũ in triplici genere cau-
ſandi. Eſt enim cauſa efficiẽs, cauſa formalis, formans ſeu exemplaris, & cauſa finalis. Dicitur autem cau
ſa efficiens ratione potentiæ, qua cuncta creauit: cauſa exemplaris ratione ſapientiæ, qua vniuerſa diſpo
Pſal.32. ſuit & diſtinxit: cauſa finalis ratione bonitatis qua omnia ad ſeipſum reducit, conſeruat, & ad proprios
Iohan.1. fines inclinat. Quoniam ergo potentia attribuitur patri, ſapientia filio, bonitas ſpiritui ſancto, idcirco
quod dicitur, ex ipſo, proprie refertur ad patrẽ: quod vero adiicitur, per ipſum, refertur ad filium: (Om-
nia enim facta ſunt per ipſum) & quod ſubditur, in ipſo, refertur ad ſpiritum ſanctum, cui ratione cle- H
mẽtiæ cõpetit res cõſeruare, perficere, & inclinare ad optima. Et ita in verbis Apoſtoli notatur trinitas
perſonarum, & diſtinctiua proprietas cauſalitatis earum. Veruntamen cum vnaquæque diuina perſona
ſit verus creator, perfecta cauſa omnium rerum, & vnicuique earum conueniat potentia, ſapientia, & bo
nitas: ideo de qualibet trium perſonarum intelligi poteſt, quoniam ex ipſa, & per ipſam, & in ipſa ſunt
omnia. Nam & quælibet earum eſt omnium rerum cauſa efficiens creando: exemplaris, ſecundum æter-
nam rationem idæam ſeu ſpeciem producendo: finalis vniuerſa propter debitum finem, & maxime pro
1.Tim.1. pter vltimum finem, agendo, & conſeruando. De, hoc, primo ſententiarum aptior locus eſt.
[IPSI (deo vni ac trino) honor & gloria in ſecula ſeculorum, Amen.] Nil iuſtius, nilque ad promeren
dum efficacius, quàm vt toto corde optemus deum ab omnibus honorificari & glorificari, totiſque viri
bus faciamus hoc ipſum.

CAP. XII. [OBSECRO itaque vos fratres &c.] ARTIC. XVII.

EPIST. POST reductionem Romanorum ad ſanctam concordiam, iam inſtruuntur in moribus.
[OBSECRO itaque] per ſacrum aliquod rogo [VOS FRATRES] videlicet. [PER MI-
Matt.18. SERICORDIAM DEI] hoc eſt, per pietatem ac bonitatem diuinam, vt propter di-
gnitatẽ ac reuerentiam eius acquieſcatis petitioni meę. Vel, per miſericordiã dei, id eſt per
1Cor.7. effectũ diuinę pietatis, ſcilicet per gratiã dei, mihi & vobis impẽſam. Potius autẽ dicit obſe-

A cro quàm iubeo, quia (vt Seneca ait) generoſus eſt animus hominis, & facilius ducitur quàm trahitur. Vn Philem.b.
de & Philomeni ſcribẽs Apoſtolus, Fiduciam (inquit) multam habens imperandi tibi, propter charitatem
magis obſecro, [VT exbibeatis] id eſt agatis & ſponte offeratis domino [CORPORA veſtra] non ſo-
lum exteriora veſtra, [HOSTIAM viuentem] id eſt viuifice mortificatam, & mortifice viuificatam: qua-
tenus corpora veſtra fiant hoſtiæ per carnalium deſideriorum mortificationem ſeu extirpationem: iuxta il
lud, Mortificate membra veſtra, quæ ſunt ſuper terram. Et iterum, Quoniam propter te mortificamur Col.2.
tota die. Sint vero hoſtiæ viuentes per operationes virtuoſas vitam æternam mercantes, [SANCTAM] Pſal. 41.
carnalibus ſordibus expurgatam [DEO placentem,] id eſt ad vltimum finem deiq́ue gloriam, ordina-
tam [RATIONABILE] id eſt diſcretum ac moderatum ſit [OBSEQVIVM veſtrum] quod deo of-
fertis in corporis veſtri caſtigatione, ne caro vltra vires maceretur & debilitetur, ſicq́ue de cætero operum
bonorum inſtrumentum eſſe non poſſit, & ne nimis delicate tractetur, aut minus iuſto affligatur. Cum
enim corpus ſit animæ inſtrumentum, regendum eſſe ſecundum exigentiam vtilitatemq́ue animæ, vt tan
tum affligatur in parcimonia cibi, potus, ſomni, veſtitus, & omnium exteriorum conſolationum, quan-
tum anima ferre poteſt ſine corporis defectione. Idcirco diſcretio ſumme neceſſaria eſt, quæ eſt mater & Leuit.2.
cuſtos ac fotrix virtutum. Propterea enim ſcriptum & iuſſum eſt, In omni oblatione offeres ſal. Et Chri- Marc. 9.
ſtus, Habete (inquit) in vobis ſal. Hinc etiam ſcriptum eſt per Hieremiam, Quia plus fecit quàm potuit, Hier. 48.
B idcirco periit. Corporalis igitur exercitatio moderanda eſt ſecũdum quod expedit profectui animæ in in-
terioribus ſuis. [ET nolite conformari] affectu, actu, conſenſu, aut ſimili modo [HVIC ſeculo] id eſt
mundanis & vanis hominibus. Amicitia enim huius mundi, inimica eſt deo. Qui ergo voluerit amicus
huius mundi fieri, inimicus dei conſtituetur. Ideo monet Iohannes. Nolite diligere mundum, neque ea Iaco.1.
quæ in mundo ſunt [SED reformamini] id eſt amiſſam dei ſimilitudinem, rurſus acquirite, [IN noui- 1.Iohan.3.
tate ſenſus veſtri] id eſt adipiſcendo ſpiritualem atque internam mentis veſtræ innouationem. Deformati
enim ſumus in primo parente perdendo originalem iuſtitiam per quam deo aſsimilabamur, & incurren-
do originale peccatum & vulnera animæ, quibus primo parenti lapſo conformamur. Iubemur ergo exu-
ere veterem hominem cum actibus ſuis, & induere nouum qui ſecundum deum creatus eſt, vt renouetur, Gen.3.
ſicut aquilæ iuuentus animæ noſtræ, obtinendo quotidie virorem virtutum, & gratiarum cœleſtium recen
tem decorem, ſicq́ue redeamus ad priſtinam baptiſmatis innocentiam, atque originalis iuſticiæ conformi Col.3.
tatem. Hoc eſt quod in prima Canonica admonet beatiſsimus Petrus, Deponẽtes omnem malitiam, qua-
ſi modo geniti infantes rationabiles, lac concupiſcite, vt in eo creſcatis in ſalutem. Et Hieremias, Innoua Pſal.102.
dies noſtros ſicut à principio. Sic itaque reformari ſtudete, [VT probetis] id eſt experimento diſcatis & ex
periri poſsitis per guſtum ſpiritus ſancti habitantis in vobis, [QVAE ſit voluntas dei] id eſt quid deus ve- 1.Petri.2.
C lit, quid deo complaceat: cuius vtique voluntas [BONA eſt] quia non vult niſi bona, [ET beneplacens] ele Thren.5.
ctis fidelibus & amicis, qui ſunt vnum cum deo per vnionem affectam, [ET perfecta] id eſt ſanctiſſima, Pſalm. 35
& cunctis rebus præſtantior. 1.Theſ. 4.
¶ Aduertendum autem quòd voluntas dei quandoque accipitur pro potentia ſiue actione volitiua exiſtẽ Mich.6.
te in deo qua vult, quæ ſemper impletur. De qua ait per Eſaiam, Conſilium meum ſtabit, & omnis volun Col.3.
tas mea fiet. Et Pſalmiſta, Omnia quęcunque voluit dominus, fecit. Hæc eſt voluntas beneplaciti. & ſecun
dum hanc acceptionem voluntatis diuinę procedit expoſitio iam inducta. Secundo, voluntas dei, dicitur
id quod vult vel ſignum voluntatis diuinæ. Sicq́ue præceptum & conſilium, dicuntur voluntas dei, quæ Eſa. 49.
non ſemper impletur. Ideo petimus eam impleri. dicentes, Fiat voluntas tua, ſicut in cœlo & in terra. Et Pſal.134.
de hac quacunque voluntate poteſt exponi litera, hoc modo, Probetis, per executionem, quæ ſit voluntas
dei. i. iuſsio, conſultio, prohibitio voluntatis diuinæ: quæ iuſsio, conſultio, &c. eſt bona inquantum concer Math.6.
nit bona naturæ, & ſtatum incipientium. Eſt & beneplacens deo ac bonis hominibus, prout reſpicit bona
gratiæ, & ſtatum proficientium. Eſt quoque perfecta ſecundum quod reſpicit bona gloriæ, quę iubet finali
ter appeti, & ſtatum perfectorum. Qui autem ſanctam atque internam vitam ducit, experimentaliter no-
ſcit, & guſtat quid placeat, & quid diſpliceat deo. Dum enim remorſum non habet, ſed deo ſolicite deſeruit
& delectatur in ipſo, omne peccatum deteſtans tunc ſpiritus ſanctus perhibet ei teſtimonium quod volun-
tas ſua vnita & concors ſit deo. Vnde ait Saluator, Si quis voluerit voluntatem dei facere, cognoſcet de do Eſa. 58.
D ctrina an ex deo ſit.
¶ Deinceps iubet Apoſtolus vt omne obſequium, & exercitium noſtrum internum ſit rationabile ſeu di- Iohan.12.
ſcretum. [DICO enim (id eſt præcipio) per gratiam quę data eſt mihi,] hoc eſt, Apoſtolica autoritate mi
hi gratioſe collata, [OMNIBVS qui ſunt inter vos] Iudæis & Gentibus ad fidem conuerſis, [NON plus
ſapere, quàm oportet ſapere] id eſt non magis inueſtigare, diſcutere, contemplari diuina myſteria, fideiq́ue
arcana, quã oportet vel expedit, quàm ſcriptura docet, quàm intellectus veſter capere valet. Propter quod Dionyſius.
Dionyſius & Damaſcenus teſtantur, Non eſt audendum aliquid de ſuper ſubſtãtiali deitate aſſerere, præ- Damaſc.
ter ea quę nobis in ſacris eloquiis tradita ſunt, ¶ Denique ſcrutator maieſtatis opprimetur à gloria, tan-
quam temerarius & præſumptor. Idcirco legitur, Altiora te ne quæſieris, & fortiora te ne ſcrutatus fueris, Prou.25.
ſed quę pręcepit tibi deus, illa cogita ſemper. Per hęc tamẽ & ſimilia non prohibetur humilis perſcrutatio Eccl.3.
profunda & diligens inquiſitio ſacrę ſcripturę in locis difficilibus, & in his quę huiuſmodi loca concernũt Iohan.15.
cum dicat Pſalmiſta, Mirabilia teſtimonia tua, ideo ſcrutata eſt ea anima mea. Sed ſemper in tali ſtudio in-
nitendum eſt auxilio gratiæ dei. Propter quod ait idem Pſalmographus, Reuela oculos meos & conſide- Pſaml.18
rabo mirabilia de lege tua. [SED ſapere ad ſobrietatem (id eſt temperate) & vnicuique] veſtrum præcipio Ibidem.
ſapere, [SICVT deus diuiſit menſuram fidei] id eſt ſecundum modum, quem fides docet eſſe ſeruendum Tit.2.
in hoc, vt ſcilicet vnuſquiſque ſecundum exigentiam ſui officii occupet ſe in perſcrutatione diuinorum.
Vel ſecundum menſuram fidei, id eſt ſecundum qualitatem donorum quę per fidem pręſtantur.

Dionyſius Qui enim maiora dona ſapientiæ & ſcientiæ receperunt, profundius inueſtigare poſſunt diuina, quàm E
ſimplices, imò vt aſſerit Dionyſius, quod vni cibus eſt hoc alteri eſt venenum.

¶ Quòd autem diuerſis diuerſa data ſint dona menſurate diuiſa, diuerſos actus habentia, oſtendit per
ſimile in corpore humano, [SICVT enim in vno corpore (naturali, organico, animato) multa mem-
Eph.5. bra] videlicet oculos, manus, pedes, [HABEMVS, omnia autem membra nō eundem actum babent, ita
multi] fideles [VNVM corpus (myſticū, charitate connexum) ſumus in Chriſto] capite noſtro, à quo mo
tum virtutum, & vitam gratiæ participamus, ſicut à capite cætera membra, motum & vitam naturalem
recipiunt, [SINGVLI autem (ſumus) alter alterius mēbra] id eſt vnuſquiſq; noſtrū eſt membrum alte-
rius myſticum, puta per ſimilitudinem ſpiritualem. Quoniam ſicut vnum membrum ſeruit atque com-
municat alteri ſuam vtilitatem, vt oculus videt toti corpori, manus operantur pro ſuſtentatione totius
corporis: ſic vnus fidelium communicare debet alteri dona ſibi conceſſa. Quemadmodum Petrus horta
1.Pet.4. tur, Vnuſquiſque ſicut accepit gratiam in alterutrum illam adminiſtrantes, Gratiæ etenim gratis datæ
Matth.19. quanuis aliquibus ſpecialiter dentur, ordinantur tamen ad commodum aliorum. Vnde de diuerſitate do
EPIST. norum ſingulis conceſſorum ſubiungitur, [HABENTES (autem) donationes] id eſt ſic ſinguli ſumus
1.Cor.12. membra alterius, ſed habemus donationes [SECVNDVM gratiam, quę data eſt nobis differentes] Hoc
eſt, dona diſtincta ſecundum gratiam maiorem, vel minorem nobis inpenſam. Vnuſquiſque enim ſuum
1.Cor.7. donum habet à deo, alius quidem ſic, alius vero ſic, ſecundum quod miſericordia & gratia dei maior eſt F
in vno quàm in alio. Cætera quippe dona ſuper naturalia ſiue gratuita, menſuram gratiæ habitualis &
primæ, aliquo modo ſequuntur.

¶ Deinde explicat dona iſta diuerſis diuerſimode diſtributa, [SIVE prophetiam] id eſt reuelationem
ſecretorum, maxime futurorum, humanam rationem tranſcendentium, ſumus habentes: & hoc [SE-
2.Petr.1. CVNDVM rationem] id eſt ſecundum finem & exigentiam, [FIDEI] catholicæ. Prophetia nanque
ordinatur ad fidei roborationē, & proprie reſpicit ea quę pertinēt ad ſalutē, quę eſt finis quē fides docet
atq; proponit. Ideo ſecundū fidei rationē prophetia confertur diuinitus, & ſic habetur à nobis. [SIVE]
habentes, [MINISTERIVM] eccleſiaſticum, vt ordinati ſimus membra aliorum, [IN miniſtrando]
eis ſacramenta eccleſiæ, [SIVE qui docet] id eſt gratiam inſtruendi habens ſit membrum alterius, [IN
doctrinam] id eſt in exhibitione doctrinę. [QVI exhortatur] id eſt gratiā exhortationis ſortitus, ſit mem
brum aliorum, [IN exhortando] eos ad meliora. [QVI tribuit] eleemoſynam, tribuat [IN ſimplicitate]
Sap.6. id eſt ſimplici intentione, videlicet ad gloriam dei, non propter laudem humanam. [QVI præeſt] id eſt
Mich.6. prælatus ſeu princeps, præſit ſubiectis, [IN ſolicitudine] id eſt vigilanter & timorate, pendens illud Sa
pientis, Iudicium grauiſſimum, in his qui præſunt fiet. Si enim vnunquenque noſtrum, iuxta Michæam
2.Cor.6. prophetam, oporteat ſolicite ambulare cum deo ſuo, quanto magis aliorum prælatū, quem vtique tanto G
ſolicitius conuerſari oportet, quanto plurium animarum conſtitutus eſt cuſtos? [QVI miſeretur] hoc
Iob.16. eſt, aliis condolet & ſuccurrit, [IN hilaritate] cordis hoc faciat, ne ſuo mœrore miſerum magis affligat.
Pſal.11. Vnde de quibuſdam ſcriptum eſt, Conſolatores oneroſi vos omnes. Quo contra ait pſalmiſta, Iucun-
dus homo qui miſeretur & commodat. Nec obeſt, quod infra dicit Apoſtolus, Flere cum flentibus.
Quanuis enim qui miſeretur aliis aliquo modo contriſtetur & lugeat, totum tamen fieri debet, non in
deiectione ſpiritus, ſed in hilaritate: quia ad hoc niti debet, vt alterius miſeriam releuet, eique animo læ-
Sap.6. to ſubueniat. [DILECTIO] dei & proximi, ſit [SINE ſimulatione] id eſt non ficta, quemadmodum
1.Iohan.3. ſcriptum eſt, Non diligamus verbo, neque lingua, ſed opere & veritate. Simulatores autem & callidi,
Iob.36. prouocant iram dei. [SIMVS quoque odientes malum] culpæ in nobiſipſis & proximis. Naturam vero
& gratiam diligamus in omnibus, [ADHAERENTES bono] id eſt virtutibus, ſeu virtuoſis homini-
Eccl.37. bus. Iuxta illud, Cum viro ſancto aſsiduus eſto. Et iterum ait ſcriptura, Cum videris ſenſatum, ſtatim
Eccl.6. euigila ad illum. [CHARITATEM fraternitatis inuicem diligentes] hoc eſt, quod fratres ſe inuicem
1.Iohan.4. diligant. Ne ſitis ſeminatores diſcordiæ ſed amantes communem charitatem in omnibus,
1.Petr.4. [HONORE inuicem pręuenientes] ex humilitate. Quilibet enim poteſt conſiderare aliquid boni in alio
quod ipſe non habet, vel ex alia rationabili cauſa poteſt alteri primo reuerentiam exhibere, vel intus
in corde, vel foris. Exteriore autem honore inuicem præuenire maximè pertinet ad æquales, & ſubdi-
1.Pet.2. tos, ac iuniores, & hoc vtique multum nutrit charitatem fraternam. Propter quod Petrus, Omnes, in- H
Matt.22. quit, honorate. Et Chriſtus in Euangelio, Qui maior eſt veſtrum, ſit veſter miniſter. Denique ſcriptum
Eccl.3. eſt, Quanto maior es, humilia te in omnibus, & inuenies gratiam coram deo & hominibus. Aliqui ve-
ro ſunt dura ceruice, qui nec honorantes ſe ſciunt rehonorare, nec ſuperioribus ſuis debitam reuerētiam
exhibere. Iſta honoratio proximi eſt actus duliæ, quæ eſt virtus, debitam creaturis reuerentiam afferens.
[SOLICITVDINE non pigri] ad habendam ſolicitudinem bonam, quę eſt vigilantia cordis in bonis
Vel non pigri, ad executionem ſolicitam veræ & intimę ſolicitudinis. Eſt autem quędam ſolicitudo va
Prou.11. na atque ſuperflua, quæ verſatur circa hæc temporalia: de qua Salomon ait, Expectatio ſolicitorū peri
Philip.3. bit. Et Apoſtolus, Nihil, inquit, ſoliciti ſitis, [SPIRITV feruentes] calore diuini amoris, ne charitas re
Apoc.3. frigeſcat in nobis, & euomat nos Chriſtus, [DOMINO ſeruientes] ſeruitute latriæ, de qua ſcriptum eſt
Deut.6. Dominum deum tuum timebis, & illi ſoli ſeruies. [SPE gaudentes] id eſt de certa expectatione futuræ
Matth.4. beatitudinis ſpiritualiter iucundantes in deo, qui vos ad æternam beatitudinem inuitauit: Propter quod
Hieron. gratiæ referendæ ſunt ei indeſinenter. Nihil enim Chriſtiano felicius, cui promittuntur regna cœlorum
[IN tribulatione] iuſte vel iniuſte illata, à mundo vel dæmone. eſtote [PATIENTES] repellendo à vo
Matth.5. bis paſsionem triſtitiæ: quoniam ſcriptum eſt,
Iudith.8. Beati qui perſequutionem patiuntur propter iuſtitiam. Et alibi habetur, illi qui tentationes non ſuſce-
2.Tim.3. perūt in timore dei & patiētia, exterminati ſunt. Deniq; omnes, qui volūt piè viuere ī Chriſto perſequu.

A tionem patientur. Et per multas tribulationes oportet oos ingredi regnum cœlorum. Idcirco io tribu-
lationibus, tanquam in optima via perueniendi ad deum, oportet nos cordialiter exultare. Ait enim
Pſalmiſta, luxta eſt dominus his qui tribulato ſunt corde. Et dominus, Cum ipſo, inquit, ſum in tribus Pſalm. 33.
latione, [ORATIONI inſtantes, neceſſitatibus ſanctorum] id eſt penuriis ſeruorum Chriſti Ieſu eſtote Pſal. 90.
[COMMVNICANTES] hoc eſt, communia facientes bona veſtra ſupplendo eorum inopiam. Vnde
ad Hebręos dicir Apoſtolus, Beneficentię, & communionis nolite obliuiſci, [HOSPITALITATEM
ſectantes] peregrioos & pauperes recipiendo gratis in propria domo. Iuxta illud, Egenos vagosq́ue in-
duc in domum tuam. Item & illud, Hoſpitales inuicem ſine murmuratione. Hinc alibi dicit Apoſtolus, Heb.13.
Hoſpitalitatem nolite obliuiſci. Per hanc enim placuerunt quidam, videlicet Abraham & Loth, angelis Eſaiæ.38.
hoſpitio receptis. Iohannes quoque in ſua canonica de quodam peruerſo conqueritur, Ipſe non recipit 1.Pet 4.
fratres: & eos qui recipiuor, prohibet. Ecce quantum amanda, ſectanda & continosnda eſt Chriſtiano Heb.13.
virtus hoſpitalitatis, quæ tot Apoſtolorum teſtimoniis comprobatur. Nam & Chriſtus in die iudicii di Gen.18.
cturus eſt reprobis, Hoſpes fui, & non collegiſtis me, Ideo ait beatus Iob, Foris non remanſit peregrinus Gen.19.
oſtium meum viatori patuit. [BENEDICITE] id eſt bona dicite & orate pro [PERSEQVENTI- Iohan.3.
BVS vos, benedicite] eis. [ET nolite maledicere] eis. Repetitio, confirmationis & magnæ ſerioſitatis iu- Matth.25.
dicium eſt. Hoc eſt quod ait Saluator, Orate pro perſequentibus & calumniantibus vos. Et Benedicite Matth.25.
B maledicentibus vobis. Hoc faciendo veraciter ſequimur viſtigia Chriſti. De quo Petrus affirmat, Cum Iob.31.
malediceretur, non maledicebat: cũ pateretur, non comminabatur. Hortor inſuper vos. [GAVDERE Matth.5.
cum gaudentibus] id eſt, congratulari bis, qui de bonis operibus gaudent in domino. Non autem debe- Lucæ.6.
mus cum peruerſis & vane iucundis gaudere. De quibus ſcriptum eſt, Mundus gaudebit, vos autem con 1.Pet.2.
triſtabimini. [FLERE cum flentibus] condolendo afflictis, ſicut Iob ait, Flebam quondam ſuper eo, qui
afflictus erat: & compatiebatur anima mea pauperi. Veruntamen non debemus cum omnibus flentibus Iohan.16.
æqualiter flere. Eſt enim fletus alius inordinatus, quo propter amiſsionem temporalium rerum quis ſu- Iob.30.
perflue luget. Sic flentibus conflere debemus, compatiendo eorum errori, qoatenus ceſſent ſic flere. Ali-
us eſt fletus ordinatus propter peccata, ſeu gloriæ dilationem. Sic flenti conflere debemus, quatenus ve-
niam conſequatur, ſeu gloriam. Non autem vt fletus talis ſtatim tollatur ab eis, niſi forte per accidens
obeſset ſpiritui inducendo corporis debilitatem, aut aliud nocumentum. Imò ſimpliciter gaudendum
eſt de bono fletu alterius. [IDIPSVM inuicem ſentientes] id eſt conformantes vos mutuo in affectu &
intellectu, vt ſitis conformes in domino. [NON alta ſapientes [de vobiſmet ipſis, id eſt non magna præ
ſumentes de vobis: ſicut ait Pſalmiſta, Domine, nõ eſt exaltatum cor meum, neque ambulaui in magnis
[SED humilibus] cogitationibus eſtote [CONSENTIENTES,] vt parua & vilia æſtimetis de vobis Pſal. 130.
C [NOLITE eſse prudentes apud voſmetipſos] id eſt in oculis propriis, reputando vos ſapientes, aut cæ- FINIS
teris magis ſenſatos. Imò ſi aliquid ſapieotiæ vel ſcientiæ in vobis eſt, totum deo aſcribite, & nolite EPIST.
in vobiſmetipſis inaniter exultare, & ſimplices ſpernere. Vnde Salomum dicit, Vidiſtis hominem ſa- 1.Reg.15.
pientem ſibi videri, magis illo ſpem ſtultus habebit. Et iterum, Prudentię tuę pone modum. Et rurſus ali Prou.16.
bi habetur, Væ qui ſapientes eſtis in oculis veſtris, & coram vobiſmetipſis prudentes. [NVLLI malum Pro.26.
pro malo reddentes.] Nam & Pſalmiſta fatetur, Si reddidi retribuentibus mihi mala, decidam merito Pro.22.
ab inimicis meis inanis. Sed nec hoc ſufficit, quoniam Chriſtus ait. Benefacite his qui oderunt vos. Et Eſa.5.
Petrus, Non reddentes malum pro malo, ſed econtrario benedicentes. In boc enim vocati eſtis. Hęc im Pſalm.7.
pleri non valent, niſi priuatus amor radicitus extinguatur, & amor diuinus mentem prorſus poſſideat. Matth.5.
[PROVIDENTES] hoc eſt circunſpecte ſeu prouide diſponentes ac operantes [BONA, non tantum 1.Pet.3.
coram deo,] videlicet in ſecreto, vel quantum ad cordis intentionem, [SED etiam coram omnibus ho-
minibus, [ne quis ſcandalizetur in vobis, ſalua tamen veritate vitæ, iuſtitiæ & doctrinæ. Vnde alibi di-
cit Apoſtolus, Honeſte ambuletis ad eos qui fortis ſunt. Et ſaluator, Luceat lux veſtra coram homini-
bus. Et, Videte ne ſcandalizetis vnum ex puſillis iſtis. [SI fieri poteſt] quod dicam, [QVOD ex vobis eſt] 1.Theſ. 4.
id eſt veſtram poſſibilitatem facite ad hoc, vt ſitis [CVM omnibus hominibus pacem] veram ac ſpiritua Matth.5.
lem [HABENTES,] non carnalem & ſecularem. De qua ait ſaluator, Non veni pacem mittere [NON Matth.18.
voſmetipſos defendentes chariſsimi,] repercutiendo percutientem: cum dicat ſaluator, Si quis percuſſe Marc. 9.
D rit te in vnam maxillam, præbe ei & alteram, ſcilicet quantum ad animi præparationem, [SED date lo- Iob.22.
cum iræ] id eſt vindictę ſeu iracundię credite, ne repercutiendo alium magis prouocetis, vel propriam Matth.10
paſsionẽ exerceatis. [SCRIPTVM eſt enim] in Deuteron. [MIHI vindictam] committite, [ET ego Luc.12.
retribuam, dicit dominus,] qui facio iudicium omnibus iniuriam patientibus. Noſtra translatio talis eſt Matt.5.
Mea eſt vltio, & ego retribuam eis, in tempore. [SED ſi eſurierit inimicus tuus,] qui te odit, [CIBA il-
lum] pane ſpirituali ac corporali ſi potes. [SI ſitit, potum da illi,] & pari ratione, ſi veſte eget, operi eum
[HOC enim faciens carbones igois] id eſt materiam dilectionis [CONGERES] id eſt congregabis, & Deut.32.
pones [SVPER caput] id eſt in mente [IPSIVS] Hoc enim extinguere poteſt rancorem, & inflamma- Pſalm.10.
re amorẽ: Hoc idem Salomon dicit In prouerbiis. Ex quo patet error Iudęorum, dicẽtium quòd ſecun- Matth. 5.
dum legis intentionem inimici ſint odiendi non ſolum quantum ad culpam, ſed etiam quantum ad na- Prou.25.
turam. Sic enim non eſſet eis benefaciẽdum, ſed malum faciendum: Contra quod ſcriptum eſt, Cum ce Matth.5.
ciderit ioimicus tuus, ne gaudeas. Sanctus etiam Iob ait, Si gauiſus ſum ad ruinam eius qui me oderat, Prou.24.
& exultaui, eo quòd inueniſset eum malum, Sed & Samuel deplanxit Saolem hoſtem ſuom letalem vſ- Iob.31.
que ad diem mortis ſuę. [NOLI vinci] per impatientiam [A malo, ſed vince] per fortitudinem animi 1.Reg.15.
[IN bono] id eſt tua bonitate, [MALVM] alterius, oon apponendo malum malo, ſed quo alter amplius Hier.2.
malignatur, eo tu magis pium te præbeas.

Rom.12, ERVDIVIT Apoſtolus omnes fideles in moribus generaliter capitulo pręcedenti, iam ſpe-
1.Pet.3. cialiter inſtruit ſubditos, dicens. [OMNIS anima,] hoc eſt, omnis homo exiſtens ſub alio.
Act.27. A parte enim ſignificat totum, ſicut & in Actibus ait Lucas, Eramus autem vniuerſæ animę
1.Pet.2. in naui, ducentæ ſeptuagintaſex, [POTESTATIBVS ſublimioribus] id eſt in poteſtate cō-
ſtitutis, principibus ſecularibus, ſpiritualibusque prælatis. Non ſolum bonis & modeſtis,
ſed etiam dyſcolis, [SVBDITA ſit] per obedientiam promptam ac humilem, dummodo nihil præci-
piant contra deum & iuſtitiam. Vnde tyrannis obediendum non erat in his, quibus impugnauerant fidem
2.Mac.7. & miniſtri, qui eis placebant martyres perſequendo, grauiter peccauerunt: ſicut & angeli inferiores, cōſen-
Eſaię.14. tientes Lucifero. [NON eſt enim poteſtas, niſi à deo] omnipotente à quo proceſſit, atque dependet om-
nis poteſtas, creata ac limitata. Quanuis enim poteſtatis abuſio, ſeu nocendi voluntas ſit ab animo creato
ipſa tamen poteſtas à deo profluxit. Propter quod dixit Chriſtus Pilato, Non haberes poteſtatem aduer-
Iohan.19. ſus me vllam, niſi tibi datum eſſet deſuper. Et Sapiens dicit, præbete aures, qui continetis multitudines,
Sap.6. quoniam data eſt vobis poteſtas à deo, & virtus ab altiſſimo. [QVAE autem à deo ſunt, ordinata ſunt]
id eſt ſapienter & rationabiliter inſtituta. Omnia nanque in menſura, & nūero, & pondere conſtituit deus
Denique, ſapientia attingit à fine vſque ad finē fortiter, & diſponit vniuerſa ſuauiter. Ad ſapientem enim F
pertinet ordinare. [ITAQVE qui reſiſtit poteſtati] per rebellionem, [DEI ordinationi,] id eſt rei
Sap.11. à deo ordinatæ, ſeu iuri diuino, vel etiam deo [RESISTIT] quantum in ſe eſt. Vnde deus dixit ad
Sap.8. Samuelem, Non te abiecerunt, ſed me. Et Chriſtus, Qui vos ſpernit, me ſpernit. Moyſes quoque ad filios
1.Reg.8. Iſrael, Non contra nos, inquit, eſt murmur veſtrum, ſed contra deum. [QVI autem reſiſtunt, ipſi ſibi dam
Luc.10. nationem] æternam. [ACQVIRVNT] peccando mortaliter. Interdum etiam incurrunt damnum tem-
Exod.16. porale. Deinde oſtendit cur ſuperioribus obediendum ſit, [NAM principes non ſunt timori boni operis]
hoc eſt, ad timorem, his qui bene agunt, [SED mali] id eſt his, qui agunt peruerſe. Officium enim & in-
tentio principis eſt, ſubditos iuſte diſponere, bonos ad meliora prouehere, impios vero reſtringere & pu
nire. Hoc tamen verum eſt de his qui poteſtate ſibi conceſſa bene vtuntur. Aliqui vero ſunt principes ma
li, qui iuſtos opprimunt & impios fouent. De quibus per prophetam dominus profitetur, Ipſi regnaue-
runt, & nō ex me: principes extiterunt, & non cognoui. Sed nec hi inordinate timendi ſunt cum dicat ſal-
Oſee.8. uator, Nolite timere eos, qui corpus occidunt. [VIS autem non timere] nec cauſam timendi habere.
Matth.10. [POTESTATEM?] id eſt in poteſtate poſitum principem ſeu prælatum? [FAC bonum] id eſt iuſti-
Eſaiæ.41. tiam, [ET habebis laudem ex illa] poteſtate, id eſt à poteſtatem habente laudaberis, ſi bonus eſt. Si ve-
ro ſit malus, habebis laudē ex eo occaſionaliter, quoniā erit tibi cauſa maioris coronæ, laudis & gloriæ. G
[DEI enim miniſter eſt] prælatus ſeu princeps, etiamſi ignoret. Nam diuinæ diſpoſitioni aliquo modo
ſubſeruit, [TIBI in bonum] id eſt ad tuam vtilitatem, quatenus retrahat te à malo, promoueatque ad
bonum. [SI autem malefeceris, time] poteſtatem tuæ peruerſitatis vltricem, [NON enim ſine cauſa gla-
dium portat] poteſtas ſecularis portat gladium materialem, eccleſiaſtica ſpiritualem. Vtraque vero ha-
bet iudiciariam poteſtatem, quæ per gladium deſignatur, [DEI enim miniſter eſt] princeps, [VINDEX
in iram] id eſt in punitionē, ſeu pœnam infligendam, [EI qui malum agit] Hæc eſt ratio, qua gladium
1.Tim.1. portat, vt vindicet mala, quatenus culpa ordinetur per pœnam.
2.Mac.5. [IDEOQVE neceſsitate] id eſt obligatione iuris, & propter vim coactiuam ſuperioris, videlicet quia te-
nemini & poteſtis ad hoc compelli, [SVBDITI eſtote] ſuperiori, [NON ſolum propter iram] hoc eſt,
timore pœnæ, [SED etiam propter conſcientiam] mundam habendam, id eſt amore iuſtitiæ ne habea-
1.Pet.2. tis remorſum conſcientiæ, ſi inuiti obedieritis. Vnde alio loco dicit Apoſtolus, Non ad oculum ſeruien-
Col.3. tes, ſed ſicut domino. [IDEO enim] ſcilicet ad profitendum veſtram ſubiectionem, [ET tributa præſta
tis] quod eſt ſignum ſubiectionis, [MINISTRI enim dei ſunt] principes, cum ſint executores iuſtitiæ
diuinæ, Propter quod dicitur per Sapientem, Cum eſſetis miniſtri regni eius, &c. [IN hoc ipſum ſeruiē
Sap.6. tes] id eſt propter tributorum receptionem miniſtrantes vobis, defendendo rempublicam, & pugnando
pro vobis. [REDDITE ergo] ſtatim cum poteſtis, omnibus debita: [Cui] debetis [TRIBVTVM] præ
Matt.22. ſtate, [TRIBVTVM] & [CVI debetis [VECTIGAL,] reddite [VECTIGAL] Dicitur aūt Tribu- H
Marc.12. tum, quod ſoluit tota patria pro ſe domino ſuo. Vectigal autē, quod ſoluit ſingularis perſona, vt cum ne-
gotiator ſoluit vecturas & pædagia rerum ſuarum. Vel, vectigal vocatur ſtipendiū, quod datur dominis,
quando per terras vehuntur, [CVI] timorem] debetis, videlicet domino terreno, vt cœleſti exhibete,
[TIMOREM, cui] debetis [HONOREM] interiorem vel exteriorem, videlicet deo, parentibus, & vir-
Malac.1. tuoſis hominibus, date [HONOREM] Ait enim dominus per prophetam, Filius honorat patrem, & ſer
EPIST. uus timet dominum ſuum. Si ergo pater ego ſum, vbi eſt honor meus? & ſi dominus ego ſum, vbi eſt ti-
mor meus? [NEMINI quicquam debeatis, niſi vt inuicem diligatis] quia dilectio, quotieſcunque alte-
ri impendatur, permanet iugiter in præcepto. Per dilectionem vero intelligūtur alii actus virtuoſi, quorū
Iohan.14. vnus tenetur alteri. [QVI enim diligit proximum, legem impleuit] Ratio quippe diligendi proximum,
Exod.20. eſt deus. Ergo qui proximum diligit, deum diligit. Qui autem diligit deum, implet mādata decalogi ſcri
Deut.6. pta in prima tabula, quæ ordinantur ad charitatem diuinam. Et qui diligit proximum, implet mandata
decalogi ſcripta in tabula ſecūda, quæ ordinātur ad charitatem fraternā. Ergo qui diligit proximū, legē
Exod.20. impleuit, præſertim quo ad præcepta moralia. Quod declarat apoſtolus, [NAM non adulterabis, non oc
cides, nō furaberis, nō falſum teſtimoniū dices, nō cōcupiſces] rē proximi tui, id eſt præceptū de vitādis,
Deut.6. adulterio, homicidio, furto, falſo teſtimonio, cōcupiſcentia rei alienæ. [ET ſi quod] .i. aliquod [ALIVD
Matth.5. eſt mandatū] incluſum vel reducēdū ad iſta [IN hoc verbo inſtauratur] .i. cōprehenditur, atq; impletur,

A videlicet[DILIGES proximũ tuum ſicut teipſum] Qui enim ſic diligit proximũ, ſic facit ei quomodo Matth.7
vult fieri ſibimetipſi:cũ diligere aliud nihil ſit,niſi alicui bonũ velle. Volũtas autem procedit in opus ſi
poteſt:ſi tamen fuerit vera, & perfecta voluntas. Ideo ſubditur.[DILECTIO proximi malũ non opera
tur]quia nec habens eam,peccat mortaliter,nec proximo nocet quandiu eam habuerit.[PLENITVDO FINIS.
ergo].i.conſummatio perfecta,impletio ac finalis perfectio,[LEGIS]antiquæ & nouæ, [EST dilectio]
dei & proximi,quoniã omniũ virtutũ regina,origo,motrix ac finis eſt charitas,qua deus amatur& pro-
ximus.Omnia ergo pcepta diſponũtur & referũtur ad plenã obſeruationẽ præcepti charitatis. Propter 1.Tim.1
quod alibi habetur,Finis præcepti eſt charitas de corde puro,& cõſcientia bona,& fide non ficta. Hoc Matth.22
autẽ penſandũ,quod licet ſint duo præcepta charitatis,in quibus tota lex pendet & prophetæ,vnũ tamẽ
frequẽter ponitur pro vtroque,quia nec deus ſine proximo,nec proximus ſine deo diligitur. Hinc enim
ſaluator ait,Hoc eſt præceptum meum.vt diligatis inuicem,ſicut dilexi vos. Et iterum dicit,Mandatum Iohan.15
nouũ do vobis, vt diligatis inuicem. Ideo quoque ſcriptum eſt,Hęc eſt annũciatio,quam audiſtis,ab ini Ibidem.
tio,vt diligatis alterutrum. ¶ Deinceps declarat Apoſtolus,quod actibus charitatis maxime inſiſtendũ 1.Iohan.3
ſit tẽpore euãgelicę legis,quæ eſt lex charitatis ac libertatis.quẽadmodũ vetus lex,erat lex timoris ac ſer
uitutis,prout prolixe manifeſtatũ eſt ſupra. Ait ergo,[ET hoc ſcientes tempus]id eſt,cõditionem& op- EPIST.
portunitatem conſiderantes præſentis temporis,quod eſt tempus gratiæ,de quo ſcriptum eſt, Ecce nũc
B tẽpus acceptabile,ecce nunc dies ſalutis[QVIA hora eſt iam].ſ. tẽpore iſto,imò omni momento [NOS 2.Cor.6.
de ſumno ſurgere].i.de torpore & negligentia ad opera charitatis procedere,atque ad vigilantiam men Eſa.49
tis aſcẽdere:ſicut alibi clamat Apoſtolus, Surge qui dormis,& exurge à mortuis. Otium autem, torpor Eph.5.
& negligentia,ſomno comparantur,quoniam ſicut ſomnus vitam naturæ abſcondit:ſic iſta vitam gra-
tiæ perimunt. Ad quod ſpiritualiter pertinet illud Ionæ, Quid tu ſopore deprimeris? Surge & inuoca
deum tuum. Denique non dormientibus,ſed vigilantibus prouenit regnum dei. ¶ Subinde ponit ratio Ionæ.1
nem,cur tempus eſt à ſomno ſurgere.[NVNC enim]cum charitatẽ & gratiã dei habemus[PROPIOR]
.i.vicinior[EST]nobis [NOSTRA ſalus].i.vita æterna [QVAM cum credidimus] hoc eſt,quàm tunc
cum ſolam fidem habuimus. Quoniam fides ſine operibus nõ vnit nos deo, nec perducit ad vitam æter Iacob.2
nã. Vel,cum credidimus.i.quàm ante Chriſti aduentum , quia tunc omnes ſancti deſcenderunt ad lym- Iob.14
bũ inferni. Nunc vero patefacta eſt nobis per Chriſtũ ianua felicitatis æternæ, cui tanto amplius appro
ximamus,quanto eã ardentius deſideramus. Ambulamus enim ad eam contẽplando, amãdo, & bene a-
gendo.[NOX].i.tempus infidelitatis & vitiorũ,vel tẽpus veteris teſtamenti,qđ dicitur nox propter ob
ſcuritatẽ legalium figurarum,& prophetalium viſionum,quæ omnia in noua lege reuelantur. Vnde di-
citur ad Hebręos, Vmbram habens lex futurorum bonorum,non ipſam imaginẽ rerum: Hæc igitur nox Heb.10
C [PRAECESSIT].i.præteriit & modo nõ eſt[DIES autem].i.charitas euãgelicæ veritatis,ſplendor gra Galat.2
tiæ,& tẽpus noui teſtamenti,ſeu beatitudo promiſſa[APPROPINQVAVIT] quia iam præſens eſt in
re,vel in ſpe. Gratia nanque & veritas per Ieſum Chriſtum facta eſt.[ABIICIAMVS ergo opera tene-
brarũ].i.peccata,quæ ex tenebris ignorantiæ prodeunt,mentem deformant,& ad tenebras inferi pertra Iohan.1
hunt. Omnis enim qui agit male,odit lucem,& non venit ad lucem vt non arguantur opera eius[ET in
duamur]ſpiritualiter[ARMA lucis].i.virtutes & dona ſpũs ſancti,quę animã roborant & defendunt cõ Iohan.3
tra inſidias dæmonum, & contra iacula ſeu prælia vitiorum. De quibus armis dicit alio loco , Accipite
armaturam dei, vt poſſitis reſiſtere in die malo induti loricam iuſtitię,ſumentes ſcutum fidei,& galeam
ſalutis. Hæc ergo agamus[SIC, vt die].i.quatenus tempore gratiæ.ſ.tempore iſto[HONESTE ambule- Eph.6
mus].i.reuerenter coram deo,& exẽplariter corã hominibus conuerſemur, nemini dantes vllã offenſio
nẽ,vt non vituperetur miniſterium noſtrum.[NON in cõmeſſationibus & ebrietatibus].i.frequentibus
guloſis atque ſuperfluis mãducationibus & potationibus,fugiẽdo videlicet vitia gulæ , quæ valde inho 2.Cor.6
neſta ſunt. Propter quod ait ſaluator, Videte,ne grauentur corda veſtra crapula vel ebrietate. Et Eſaias Luc.21
Væ qui conſurgitis mane ad ebrietatẽ ſectandã & potandum vſque ad veſperũ[NON in cubilibus.].i.vo Eſa.5
luptatibus carnis,quæ exercentur in cubiculis. Vnde ſcriptum eſt, Vę qui dormitis in lectis eburneis, &
laſciuitis in ſtratis veſtris[ET impudicitiis].i.cæteris luxuriæ vitiis,quæ ſunt maxime impudica,ac be- Amos.6
D ſtialia:iuxta illud, Fornicatio & ebrietas auferunt cor[NON in cõtentione].i.lite[ET æmulatione].i.in- Oſee.4
uidia. Scriptum eſt enim, Vbi zelus & contentio,ibi inconſtantia, & omne opus prauum. Et alibi Apo- Iacob.3
ſtolus, Cum ſit inter vos zelus & contentio,nonne carnales eſtis?[SED induimini dominum Ieſum].ſ. 1.Cor.3
brachiis ſanctæ dilectionis complectimini eum in cordibus veſtris, dicentes cum ſponſa. Tenui illum,
nec dimittam. Vel,induimini dominum Ieſum.i.formam conuerſationis eius ſequimini, vt ipſe per cha- FINIS.
ritatem commoretur in vobis,ornet ac veſtiat vos.[ET curam carnis].i. prouiſionem victus & veſtitus, Cant.8
quibus caro ſuſtentatur [NE feceritis in deſideriis] ſuperfluis.i.ſecundum concupiſcentiam carnis , ſed
quantum neceſſitas exigit,& ratio dictat. Quemadmodum alibi legitur, Habentes victum & quibus te- 1.Tim.6
gamur,his contenti ſimus. Vnde Salomon, Mendicitatem & diuitias ne dederis mihi: tribue tantum vi- Prou.30
ctui meo neceſſaria. Quid enim prodeſt morituram hãc carnẽ,cito futuram vermium eſcam,delicate nu- 1.Macha.1
trire:& nobilem,immortalemque animam,ſummæ trinitatis imagine inſignitam, negligere?

CAP. XIIII. [INFIRMVM autem in fide aſſumite. ARTIC. XVIII.

MANIFESTAVIT Apoſtolus in ſuperiori capitulo ,quomodo inferiores ad ſuperiores ſe
debeant habere iam docet quomodo ſuperiores ſe habeãt ad inferiores. Agnoſcendum ve Rom.13
ro,quod in eccleſia Romanorum(cui ſcribit Apoſtolus) erant quidam ex Iudaiſmo con-
uerſi, qui erant legis æmulatores, cærimonialia legis obſeruanda putantes , propter quod
inter cibos diſcernebant ſecundum legis præcepta. Iſti vocantur infirmi.i.imperfecti in fi-
de catholica. Quia ſecundum fidei veritatem , cærimonialia legis obſeruanda putantes , propter quod

inter cibos diſcernebant ſecundum legis pręcepta. Iſti vocantur infirmi .i. imperfecti in fide catholica. E
Quia ſecundum fidei veritatem, cęrimonialia legis ceſſare cœperunt poſt Chriſti paſsionem, vt dictum
eſt. Alij erant ex gentilitate conuerſi, & iſti non diſcernebant in cibis, humano vſui deditis, prout ad Ti
motheum dicit Apoſtolus, Nihil reijciēdum, quod cum gratiarum actione ſumitur. Ait ergo, [INFIR
1. Tim. 4 MVM autem]. i. imperfecte edoctum [IN fide aſſumite]. i. charitatiue inſtruite, & nolite ægrum abiicere
vos qui perfectiores eſtis in fide, exemplo Chriſti qui ait, Venit filius hominis quærere, & ſaluum face-
re, quod perierat. Talem ergo aſſumite [NON in diſceptationibus cogitationum] hoc eſt, non diſcutien-
Luc. 19 do ſeu iudicando ſecreta cordis eius, quæ ſoli deo ſunt cognita. [ALIVS enim] ille. ſ. qui nouit ceſſare le
galia [CREDIT]. i. fideliter noſcit [MANDVCARE ſe] licite [OMNIA] cibaria, humanæ vitæ ſuſten-
3. Reg. 8 tationi apta, ita, vt pręceptum legis de diſcretione ciborum eum non obliget. [QVI autem infirmus eſt]
in fide, ita non putans, ſed inter cibos diſcernēs [HOLERA manducet] cuius eſus ſemper licitus fuit, ad
vitandum conſcientiæ ſcrupulum. ¶ Notādum autem quod legalia ſeu cęrimonilia, quamuis ſtatim poſt
Chriſti paſsionem mortua erant, non tamen mortifera. Nam à tempore paſsionis vſq; ad euangelij pu-
blicationem, poterant ſine periculo obſeruari, præcipue à Iudæis conuerſis, dummodo non ponebatur
ſpes ſalutis in eis, ſed firmiter credebatur, quod ſine obſeruatione eorū, ſufficeret ad ſalutem fides & gra-
tia Chriſti. Sic nempe in actibus apoſtolorum leguntur apoſtoli ea ſeruaſſe. Idcirco Apoſtolus dicit
Act. 15 hunc infirmum in fide, non ſatis inſtructum de ceſſatione legalium, ſuo iudicio relinquendum, do- F
nec melius informetur. [IS qui manducat] indifferenter quemlibet cibum homini aptum, [NON mandu
cantem] hoc modo, ſed inter cibos diſcernentem [NON ſpernat] tanquam iniquum, cum legalia nōdum
eſſent mortifera [SED qui non manducat] hoc eſt, iſte inter cibos diſcernens, & ab aliquibus abſtinens
1. Tim. 4 [MANDVCANTEM] indifferenter [NON iudicet] tanquam legis tranſgreſſorem, quia lex ceſſauit quā-
tum ad vim obligatiuam. [DEVS enim illum] manducantem [ASSVMPSIT] ad fidem, ſicut & non mā
Matth. 7 ducantem. De his itaque, quæ bono animo fieri poſſunt & malo, non iudicemus, ſed potius in melius in
terpretamur. Præterea probat Apoſtolus quam irrationabile ſit, alium iudicare inordinate. [TV quis es]
.i. cuius vel quantæ authoritatis [QVI iudicas] iudicio reprobationis. Iudicium enim approbationis nō
eſt ita illicitum [ALIENVM ſeruum?] i. proximum tuum, qui eſt ſeruus dei, & conſeruus tuus, ſuper quē
iuriſdictionem non habes? [SVO domino ſtat aut cadit]. i. ad gloriam vel irreuerentiam dei bene agit aut
male, & ad eum pertinet iudicare de hoc, non ad te [STABIT autem]. i. erectus erit corde ad deum &
bene aget. Hoc eſt verbum bonæ ſpei, tanquam diceret, Hoc piè pręſumi poteſt, quod ſtabit etiam ſi iam
iacere videatur. [POTENS eſt enim deus ſtatuere]. i. per gratiam à caſu peccati erigere [ILLVM] Per
hoc ergo quod ait Apoſtolus, ſtabit autem, duo docentur. Primum, vt dubia trahamus in melius. Secun
Roman. 2 dum, vt nec impium ſimpliciter iudicemus, quia neſcimus, qualis futurus ſit. De hac autem materia, ſci- G
licet quomodo iudicare ſit licitum vel illicitum, plurima dicta ſunt ſupra. Quæ illic diffuſe induxi, ne
cogerer eadem ſæpe repetere, ſed ſemper ad illum locum lectorem remitterem. ¶ Adhuc oſtendit Apo-
ſtolus vitandum eſſe iudicium inordinatum. [NAM alius iudicat diem] certum pro exercenda abſtinen
tia eligendum, diem inquam interpoſitum [INTER diem] alium, qui putat non eſſe abſtinendum [A-
Luc. 18 LIVS iudicat omnem diem] in abſtinētia expendendū. Tanquā dicat, Vnus putat certis diebus abſtinē-
dum, vt phariſæus, qui ieiunabat bis in ſabbato, ſeu in hebdomada. Alius iudicat ſingulis diebus abſtinen
Iudith. 8 dum, vt Iudith, quæ ieiunabat cunctis diebus, præter ſabbata, neomænias & feſta. Et ſanctiſsima illa
Luc. 2. euangelica Anna de tribu Aſer, quæ non diſcedebat de templo, die ac nocte ſeruiens domino, in oratio-
nibus atque ieiunijs. ¶ Quoniam vero vtrunque horum bono animo fieri poteſt ſeu licite, ideo vnus
aliū iudicare nō debet. Vnde ſubiungitur. [VNVSQVISQVE in ſuo ſenſu]. i. in proprio intellectu, ſen-
tentia, ſeu conſilio. [ABVNDET] in bonum. i. quilibet relinquatur ſuo iudicio in hoc, permittaturq; a-
gere, quod ſecundum ſuam conſcientiam iudicat melius eſſe, dummodo tamen non exeat limites rerum
quæ licent. [QVI ſapit diem]. i. certum diem, vel omnem diem diſcernit, ſeu iudicat abſtinentię depu-
tandum [DOMINO ſapit, hoc eſt, ad gloriam dei hoc agit intendens deo placere. [ET qui manducat]
quēlibet cibū ſiue diſcretione legis, vel, qui nō ieiunat quotidie [DOMINO manducat] id eſt, ad dei ho-
norem hoc facit, cuius dona manducat. [GRATIAS enim agit deo] omnium bonorum datori, pro
beneficiis ſuis. [ET qui non manducat] id eſt, quencunque cibum, ſed iuxta legis tenorem inter cibos di H
Coloſſ. 3. ſcernit, vel, omni die ieiunat [DOMINO non manducat] id eſt, ad gloriam domini abſtinet [ET gratias
agit deo] Et ita vterque bene facit pro tempore, ſicut oſtenſum eſt. Sic ergo agere debemus, omnia refe-
rendo ad deum, vt glorificetur ipſe in omnibus. Cuius ratio ſubditur. [NEMO enim] noſtrum [SIBI
Eſa. 24 viuit] finaliter, hoc eſt, ad gloriam propriam: quoniam vita naturæ & vita gratię quam habemus, ad glo
Hiere. 13. riam & laudem dei eſt ordinanda, tanquam ad vltimum finem. [ET nemo noſtrum ſibi moritur] id eſt,
2. Petr. 1 ad propriam laudem, ſed ad gloriam dei, quatenus ſeparatus corpore laudet atque glorificet deum in pa
tria indeſinenter. [SIVE enim viuimus, domino]. i. ad gloriam domini [VIVIMVS, ſiue morimur, do-
mino morimur. Siue ergo viuimus, ſiue morimur, domini ſumus]. i. non ſolum iure creationis & guber-
1. Reg. 2 nationis, ſed per charitatem & cultū deuotiſsimum, ad dominū pertinemus. Beati qui ita coniuncti deo
Ruth. 2 ſunt, vt tota vita, morſq; ipſorum, deum honoret. Ipſe enim ait, Qui glorificauerit me, glorificabo eū.
Omnia ergo opera noſtra interiora & exteriora ad dei gloriam referamus, & propter deū omnia finali-
2. Tim. 4 ter operemur. [IN hoc enim]. i. propter hoc [CHRISTVS mortuus eſt & reſurrexit, vt & viuorū & mor
tuorum dominetur.] hoc eſt, dominari cognoſcatur. Nam ante paſsionem erat vtique viuorum, mortuo
rumq; dominus, etiam ſecundum naturam aſſumptam vt verbo vnitam: quæ à primo inſtanti vnionis
Iohan. 13 ſuæ cum verbo, pręlata eſt omni creaturæ, dominiumq; vniuerſale ſortita. Propter quod ait ſaluator, Pa
Iohan. 17 ter diligit filium, & omnia dedit in manu eius. Et alibi, Dediſti ei poteſtatem omnis carnis. Verūtamen

A Chriſtus dicitur paſſus, vt omnium dominetur, propter duo. Primo, quoniã ſua paſsione meruit iudicia
riam poteſtatem, & generalem dominationem, non obſtante quod ante habuerit iſta. Nõ enim inconue
niens eſt, idem alicui propter diuerſas cauſas competere. Secundo, quia poſt paſsionẽ cœpit vbique ma-
nifeſtari atque cognoſci dominiũ Chriſti. Propter quod ait, Data eſt mihi omnis poteſtas in cœlo & in Matth. 28
terra. Poteſt etiam ita exponi, Vt & viuorum & mortuorum dominetur. i. ſpiritualiter viuos ac mortuos Iohan. 12
ſcilicet iuſtos & impios, in ſuo obſequio occupet. Vnde ipſe loquitur, Ego ſi exaltatus fuero à terra, o- Matth. 7.
mnia trahã ad meipſum. Cum ergo Chriſtus conſtitutus ſit omniũ iudex [TV autẽ] iudicande [QVID] Act. 10.
hoc eſt, qua temeritate, quo fructu [IVDICAS] ſententia diffinitiua [FRATREM tuum? Aut tu quare
ſpernis fratrem tuum?] tanquam peccatorem aut vilem? Vnde ſcriptum eſt, Væ qui ſpernis, nõne & ipſe Eſa. 33.
ſperneris? Cum fatigatus deſieris contemnere, contemneris. Et alius propheta, Nunquid nõ pater vnus Malac. 2
omnium noſtrum, nunquid nõ deus vnus creauit nos? Quare ergo deſpicit vnuſquiſque noſtrum fratrẽ
ſuum? Male ergo agis ò homo, iudicando, ſpernendoq; proximum. [OMNES enim ſtabimus ante tribu
nal Chriſti]. i. coram Chriſto, ſedente in ſede iudiciaria in die iudicij, tanquam iudicandi ab eo. Tribu-
nal autem eſt ſedes iudicis. Quod vero iã dicitur, quod omnes ſtabimus ante tribunal Chriſti tanquã iu
dicandi, intelligendum eſt, vel de iudicio condemnationis vel remunerationis. Scriptura autem frequen 2. Tim. 4
ter per iudicium, intelligit damnationis iudiciũ: ſicut ibi, Omnis qui credit in eum non iudicatur. Et, Si Iohan. 3
B noſipſos iudicaremus, non vtique iudicaremur. [SCRIPTVM eſt enim] in Eſaia, [VIVO ego, dicit do- 1 Cor. 11
minus] i. per meipſum, qui maiorem per quem iurem, non habeo [QVONIAM mihi flectetur omne ge Eſa. 45.
nu] cœleſtium, terreſtrium, & infernorum. i. omnia mihi ſubiicientur, præſertim in die iudicij [ET omnis
lingua confitebitur domino] hoc eſt, omnis conſcientia confitebitur mihi tunc opera ſua. Vel, omnis lin
gua. i. omne genus hominum, cuiuſcunque loquelæ, confitebitur domino, confeſsione laudis diuinę, vel Eſa. 45
propriæ culpæ, Noſtra translatio eſt talis, In memetipſo iuraui, egredietur de ore meo iuſtitię verbum,
& nõ reuertetur, quia mihi curuabitur omne genu, & iurabit omnis lingua. Quod licet ad literam dictũ
videatur de conuerſione, adoratione, & genuflexione omniũ gẽtium in primo Chriſti aduentu, & tem-
pore prædicationis euãgelicę, Apoſtolus tamen ſpiritu ſancto copioſiſsime adimpletus præſenti loco in
ſinuat, hoc poſſe intelligi de ſubiectione & adductione omnium hominum, in ſecundo Chriſti aduentu. Hebr. 13
[ITAQVE vnuſquiſque noſtrum pro ſe rationem reddet deo]. i. reddere cõpelletur ſeu exigetur. Multi
tamen non poterunt reddere rationem deo de actibus ſuis, quia omnino irrationabiliter vixerũt. Aliqui Iohan. 3.
etiam exigentur reddere rationem, vel quia nullam culpam habebunt, & in hac vita ſatisfecerunt, vel
quia infideles fuerunt, & iã iudicati ſunt, qui in die iudicij non iudicabũtur iudicio diſcuſsionis. [NON
ergo amplius inuicem iudicemus] iudicio vſurpato vel temerario [SED hoc iudicate magis] hoc eſt, bo-
C num & obſeruandum eſſe diſcernite [NE ponatis offendiculum]. i. occaſionem peccati, [FRATRI]. i.
proximo, viro vel fœminæ [VEL ſcandalum] hoc eſt, occaſionem triſtitiæ, Communiter autem vnũ pro
alio ſumitur. ¶ Aduertendum vero, quod duplex eſt ſcandalum, puta actiuũ & paſsiuũ. Scãdalum acti-
uum, eſt dictum vel factum minus rectum, præbens alteri occaſionem ruinæ: & de hoc ſcandalo non eſt
dubium, quin ſit ſemper vitandum. Scandalũ vero paſsiuum, eſt malum ſeu caſus, quem alter incurrit ex Matth. 18
dicto vel facto alterius. ¶ De hoc ſcãdalo quæſtio eſt, an ſit ſemper vitandum. Pro quo ſciendum, quod Marc. 9.
ſcandalum paſsiuum eſt duplex. Vnum quod naſcitur ex malitia ſcandali, qui ex ſua peruerſitate nõ vult Matth. 19
dicta ſua ſeu facta alterius, quanuis bona, bene interpretari, quod appellatur ſcandalum phariſæorum. Luc. 19
Alterum quod naſcitur ex infirmitate vel ignorantia ſcandalizati, quod dicitur ſcandalum puſillorum.
¶ Præterea quędam ſunt bona ſpiritualia, quædam temporalia, & vtraq; ſunt duplicia. Nam ſpiritualiũ
bonorum quędam ſunt de neceſsitate ſalutis, vt obſeruatio præceptorum in omnibus, & conſiliorum in
religioſis. Hæc ergo bona nullo modo omittenda ſunt, propter quodcunque ſcãdalum euitandum. Plus
enim tenetur homo prouidere proprię ſaluti quã alienæ. Quædã vero non ſunt de neceſsitate ſalutis, &
hæc ad tempus occultanda vel deferenda ſunt propter ſcandalum puſillorum vitãdum, videlicet donec
ratio eis reddatur, & melius informentur. Si vero ratione reddita nõ acquieſcunt, nec ceſſant ſcandaliza
ri, non erit ſcandalum tale amplius ex ignorantia vel infirmitate, ſed ex eorum malitia. Propter quod bo
na iſta omittenda non ſunt, propter ſcandalum tale vitandum. Sicut nec Chriſtus vitare curauit ſcanda Matth. 15
D lũ phariſęorũ. Similiter bonorum temporalium quędam aliquibus cõmittuntur conſeruanda, vt bona ec
cleſiæ prælatis, bona reipublicæ rectoribus, & depoſita certis perſonis. Et quia ad horum conſeruationẽ
homo tenetur, ideo propter nullius ſcandalum ſunt deferẽda. Vnde Beatus Thomas Cantuarięſis repe
tiuit bona eccleſiæ cum ingenti ſcandalo regis. Alia bona temporalia, ſunt noſtra, & iſta omittẽda ſunt,
vel dando ea aliis vel non repetendo ſi alius ea habet, propter vitandum ſcandalum puſillorum: vel ſcan
dalum tale ſedandum eſt bono modo. Non autem propter ſcandalũ ex malitia naſcens, dimittenda ſunt
bona propria temporalia. Daretur enim peruerſis libertas, & magna occaſio retinendi, aut rapiẽdi bona
aliorum, quod maxime obeſſet eorum ſaluti. [SCIO] per rationem [ET cõfido in domino Ieſu] per gra-
tiam eius [QVIA nihil commune]. i. nullus cibus humanæ vitæ aptus, immũdus eſt [PER ipſum]. i. per Geneſ. 1
creationẽ ipſius. Omnia enim per ipſum facta, ſunt valde bona. Vel minus dicit, & maius ſignificat, vt Pſalm. 32
ſit ſenſus, Nihil commune per ipſum. i. omnia munda facta ſunt per eius aduentum. Omnes videlicet
cibi apti, in lege prohibiti. Chriſtus enim abſoluit à legali prohibitione ciborum, iuxta illud, Quæ deus Act. 10
purificauit: tu commune ne dixeris [NISI ei qui exiſtimat quid commune eſſe]. i. aliquem cibum eſſe im
mundum propter legis præceptum [ILLI] ſic exiſtimanti [COMMVNE]. i. immundum [EST] aliquid
alimentorum ſecundum ſuam opinionem & conſcientiam. Sicut fricare barbam illicitum eſt ei, qui hoc
putat illicitum, quàm diu ſic putat, quia contra cõſcientiam faceret, ſi fricaret. [SI enim propter cibum]
id eſt, ob hoc quod quemlibet indiſcrete manducas, vel ab aliquibus abſtines [FRATER] id eſt, proxi-

mus[TVVS contriſtatur]putans te impie agere, & neſciens quid debeat ſecurius facere, cum tamen lici E
te poſsis alterum horum eligere,ſicque fratris tui contriſtationẽ vitare[IAM non ſecundum charitatem
ambulas]id eſt, non charitatiue te habes,quia non vitas offenſam fratris, ſed eius ſaluti præponis cibum
tuum.[NOLI cibo tuo]id eſt, vſu vel abſtinẽtia cibi[ILLVM perdere]hoc eſt,ad mortale peccatum in-
ducere[PRO quo Chriſtus mortus eſt] ne videaris precium mortis & ſanguinis Chriſti paruipendere.
[NON ergo blaſphemetur]id eſt, cõtra dei honorem vituperetur[BONVM noſtrum]hoc eſt , fama no-
ſtra. Scriptum eſt enim, Melius eſt nomen bonũ, quàm diuitię multæ. Et alibi, Curam habe de bono no-
Prou. 22 mine. Hoc enim magis prodiderit tibi , quàm mille theſauri. Porrò, vt ait Ambroſius , qui haber opera
Eccl. 41 bona, ſi reprehendatur in re minima, bonum ſuum, obfuſcat, & incipit bonũ eius blaſphemari. Propter-
Ambroſius. ea virtuoſo vitanda ſunt minima. Ideo autem non debes cibo tuo proximum perdere . [NON eſt enim
Matth. 5 regnum dei]hoc eſt, regnatio & inhabitatio dei in anima tua[ESCA & potus]id eſt, victus exterior. Eſ
ca nanque non commendat nos deo. Nec cibus damnatur, ſed concupiſcentia immoderata. Ideo ſubdi-
1. Cor. 8 tur[SED iuſtitia]reddens deo, quæ dei ſunt, proximo, quę proximi ſunt, & ſibiipſi, quæ expediunt.[ET
Matth. 22 pax]id eſt, vera tranquillitas mentis[ET gaudium]quod habetur[IN ſpiritu ſancto]id eſt, per gratiã ſpi-
Luc. 17 ritus ſancti ex contemplatione & dilectione diuinorum. Iſta ſunt regnum dei , quia per iſta regnat deus
in nobis. Quemadmodum ait ſcriptura, Regnum dei intra vos eſt. Vel ſic, Nõ eſt enim regnum dei, cau
ſaliter, eſca & potus, id eſt, per iſta non acquiritur regnum cœlorum , ſed iuſtitia & pax , & gaudium in F
Pſalm. 149. ſpiritu ſancto, ſunt regnum dei. Quia per talia regnum cœlorum obtinetur. [QVI enim in hoc] regno
dei, id eſt, in iuſtitia. pace & gaudio ſpirituali[SERVIT Chriſto]non ſcandalizans aliquẽ propter cibũ
ſeu ſibi delectationem, vel aliam irrationabilem cauſam[PLACET deo]quia beneplacitum eſt domino
in populo ſuo.[ET probatus]id eſt, approbatus[EST hominibus]quia exemplaris eſt ipſis, & laudatur
ab eis.[ITAQVE quæ pacis ſunt]id eſt, ea quæ pacem pariunt, fouent, conſeruant [SECTEMVR] &
Matth. 5. operemur. Beati enim pacifici, qnoniam filij dei vocabuntur. In pace nanque vocauit nos dominns: &
1. Cor. 7 non eſt deus diſſentionis ſed pacis. Vnde per prophetam dominus loquitur , Veritatem tantum & pacẽ
1. Cor. 14 diligite[ET quæ ædificationis ſunt]hoc eſt, ad bonum prouocant, videlicet morum probitatem [INVI
Zach. 8 CEM cuſtodiamus]quatenus vnus, non tantum alium non ſcandalizet, ſed ſpiritualiter eum ædificet.
1. Cor. 8 [IDEO Noli]ô homo[PROPTER eſcam]id eſt, amore cibi,[DESTRVERE opus dei]id eſt, fratrem
tuum ſpiritualiter occidere, ſeu fidem & gratiam eius extinguere.[OMNIA quidem] cibaria [MVNDA
ſunt]& licita, inquantum ſunt creaturæ boni dei[SED malum]id eſt, nociuum[EST homini]quęcũque
Geneſ. 3 cibaria ſumere[QVI per offendiculum manducat]id eſt, manducando fratrem ſuum ſcandalizat, & de-
um offendit, ſicut malum erat primo parenti de fructu ligni vitæ comedere. Ne autem quis putet ſimpli
citer vtile eſſe vel melius quolibet cibo & potu vti, eo quod omnia munda ſint, adiecit[BONVM eſt mã G
ducare carnem, & non bibere vinum] Per hoc enim concupiſcentia minoratur , corpus caſtigatur , &
gratia obtinetur[NEQVE]manducare & bibere id[IN quo frater tuus offenditur]id eſt, impedimẽtum
Math. 18. ſeu obicem proficiendi in via dei incurrit[AVT ſcandalizatur] id eſt, cadit peccando, quod eſt maius &
grauius quàm offendere. Poteſt enim quis pede in aliquid impingere, nec cadere[AVT infirmatur]in fi-
de, hæſitans quid ſit tenendum, quod valde pœnale periculoſumq; eſt. ¶ Deinde hortatur Apoſtolus ad
hoc. [TV fidem quam habes penes temetipſum]hoc eſt, intra te firmiter credis omnes cibos per Chri-
Act. 10 ſtum purificatos ſeu licitos factos.[HABE coram deo]id eſt, ſufficiat tibi hanc fidem habere in cordis ſe
2. Cor. 1 creto deo ſpectante, nec fratri tuo aliter æſtimanti eam oſtẽdas, ne ſcandalizetur.[BEATVS eſt] iam in
ſpe bene agendo[QVI non iudicat]id eſt , damnabilem facit [SEMETIPSVM] alium ſcandalizando
[IN eo quod probat]id eſt, faciendo quod licitum eſſe cognoſcit in ſe, quanuis ſit illicitum, propter ſcan
1. Cor. 10 dalum cuitandum. Vel ſic, Beatus qui non iudicat, id eſt , non redarguit ſemetipſum in eo quod probat
hoc eſt approbat, id eſt, qui nihil agit contra conſcientiam ſuam. [QVI autem diſcernit] id eſt iudicat
Tit. 1 quoſdam cibos vitandos[SI manducauerit]tales cibos[DAMNATVS eſt]cauſaliter. i. peccando morta-
liter damnari promeruit,[QVIA]manducat[NON ex fide] hoc eſt, contra id quod ſecundum fidem &
conſcientiam ſuam ſentit agendũ.[OMNE autem quod non eſt ex fide]. i. quod fit contra fidẽ & propter
finem contrarium fini quem edocet fides[PECCATVM eſt]quia inordinatum & contra legem diuinã.
¶ Circa hæc, duo quæruntur. Primo, vtrum ratio ſeu conſcientia errans, obliget. Secundo , an quælibet H
actio infidelium ſit peccatum. Et reſpondendum ad primum , quòd operatio recipit ſpeciem à termino
ad quem, rationem autem boni vel mali moralis ſumit ab intentione agentis, ſeu formali ratione obiecti
Cum ergo ratio dicit aliquid bonum vel malum, quanuis ita non ſit, tamen ſi volũtas fertur in id, quod
ratio ei proponit ſub ratione mali licet ſit bonum , certum eſt, quod fertur in illud ſub ratione mali , &
ideo formaliter peccat. Quemadmodum putans falſum aſſerere , mentitur ſi verum dicat, eo quod fal-
ſum dicere exiſtimet. Simile eſt, ſi quis bonum agat putans illud eſſe malum, peccat enim. Ideo ratio ſeu
errans conſcientia obligat. Non eſt tamen homo perplexus. i. neceſsitate peccandi aſtrictus , quoniam
poteſt errorem rationis abiicere. Ad ſecundum dicendum, quòd infidelitas, ſicut & cætera peccata mor-
Iacob. 2 talia, aufert vitam gratiæ, non autem tollit bonum naturæ. Quanuis ergo infidelis non agat aliquid me
ritorie, poteſt tamen facere opus bonum in genere moris ſeu bonum morale, ad quod ſe extendit natu-
Matth. 10 ralis potentia. Et in tali actu non peccat directe, & per ſe, vt ſi honoret parentes, veſtiat nudum, cibet e-
Heb. 11. ſurientem. Quicquid vero refert ad finem ſuæ perfidiæ, in eo peccat, quanuis ſit bonum. Nam finis per
uerſus eſt. Quod ergo nunc ait Apoſtolus, Omne quod non eſt ex fide peccatum eſt: ad quod gloſſa
adiicit, omnis infidelium vita peccatum eſt, accipiendum eſt ſecundum ſenſum prætactum. Et quia qui
fidem non habet, protinus in diuerſa peccata collabitur.

CAP. XV. [DEBEMVS autem nos firmiores, &c.] ARTIC. XIX.

A DEBEMVS autem nos firmiores]id eſt, in virtutibus fortiores[IMBECILLITATES]
hoc eſt, defectus & imperfectiones[INFIRMORVM ſuſtinere]id eſt, æquanimiter ferre
& ſuſtentare atque erigere, vt ſanentur. Sicut & alibi dicitur, Libenter ſuffertis inſipientes, 2.Cor.11.
cum ſitis ipſi ſapientes. Et iterum, Alter alterius onera portate. Nam & in corpore natura Galat.6.
li, membra fortiora(vt nerui & oſſa)ſuſtinent teneriora. ¶ Sed quia ex hoc, quod aliquis
ſuſtinet imperfectionem alterius, tanquã infirmioris protinus inſurgere ſolet inanis gloria, qua quis de
ſua perfectione ſtultiſsime gloriatur, & alteri ſe præponit, ideo optime iunxit apoſtolus,[ET non nobis
placere]id eſt, non habere complacentiam in nobis ad noſipſos reflexam, nec gloriari in nobis, nec pro 1.Cor. 4.
prium placitum ſequi: ſed potius diſplicere nobis in nobis, cum nihil ex nobiſipſis habeamus, niſi quod
merito inducere debet nobis diſplicentiam noſtri. Vnde de reprobis ſcriptum eſt, Audaces ſibi placen- 2.Petr.2.
tes. Si penſamus proprias imperfectiones & vitia, non placebimus nobiſmetipſis. Et quo nobiſipſis ma-
gis placemus, eo amplius diſplicemus deo.[VNVSQVISQVE veſtrũ proximo ſuo placeat in bonum]
.i. ad bonum finem, ſeu tendendo in opus bonum[AD ædificationem]ipſius, vt ex nobis ſumat profectũ
[ETENIM Chriſtus]ſecundum quod homo[NON ſibi]in ſe[PLACVIT].i. in ſeipſo gloriatus non eſt
quaſi à ſeipſo aliquid habens, nec proprium placitum, ſed dei patris voluntatem quæſiuit. Ideo enim in
B Euangelio loquitur, Deſcendi non vt faciam voluntatem meam, ſed eius qui miſit me. Et, Non poteſt Iohan.5.
filius à ſe facere quicquam. Et, Ego non quæro gloriam meam, ſed quæ placita ſunt patri, facio ſemper. Iohan. 8.
Et, Non quod ego volo, ſed quod tu. Et ſi Chriſtus, qui non ſolum caruit omni culpa, ſed inſuper vt ho Ibidem.
mo plenus fuit omni virtute & gratia, ſibiipſi non placuit, cur nos miſeri defectibus pleni, nobiſmetipſis Matth. 26.
placemus?[SED ſicut ſcriptum eſt]in pſalmo, qui ad literam de Chriſti paſsione conſcriptus eſt,[IM- Luc. 22.
PROPERIA]id eſt, detractiones, opprobria, iniuriæ[IMPROPERANTIVM tibi]ô pater æterne, in Iohan. 1.
me. Nam Iudæi improperando mihi, improperauerunt & tibi. Qui enim non honorificat filiũ non ho- Pſalm. 68
norificat patrem, qui miſit illum. Improperabant autem Iudæi patri & vnigenito filio eius, ac ſancto ſpi Iohan. 5.
ritui, aſcribentes miracula Chriſti dæmonibus, eiusq́; vitam impiam eſſe dicentes. Dixerunt enim, Nõ-
ne bene dicimus nos, quia Samaritanus es tu, & dæmoniũ habes? Et alibi, In Beelzebub principe dæmo Iohan. 8.
niorum eiicit dæmonia. Hæc itaque improperia[CECIDERVNT ſuper me]hoc eſt, in mea humanita- Matth. 12
te habuerunt effectum, & me hominẽ occiderunt. Tibi enim nocere non potuerunt. Et hoc ideo paſſus Iohan. 14.
ſum, quoniam tuam in omnibus feci volũtatem, increpando vitia Iudæorum.[QVAECVNQVE enim Iohan. 17
ſcripta ſunt. Quaſi dicat Apoſtolus, Merito allegaui ſcripturã iſtam de Chriſto. Quæcunque enim ſcri EPIST.
pta ſunt, in libris diuinis, præſertim de Chriſto, & eius myſteriis,[AD noſtram doctrinam,]id eſt, infor Gregorius.
C mationem,[SCRIPTA ſunt.]Nam Chriſti actio noſtra eſt inſtructio.[VT per patiẽtiam]in aduerſis, Luc. 21.
quam verbis & exemplis docet ſcriptura, dicendo, In patientia veſtra, poſsidebitis animas veſtras. Et Ia Iacob. 5.
cobus, Exemplum accipite longanimitatis & patientiæ, prophetas. Ecce beatificamus eos qui ſuſtinue
runt.[ET conſolationem ſcripturarum] conſolantium animas ſtudioſas ac pias, quoniam multa iucun-
da & delectabilia continent. Vnde primo Machabæorum Ionathas & alij dicebant, Habemus ſolatio 1.Mac. 12.
ſanctos libros[SPEM habeamus].i. certam fiduciam obtinendi gratiã in præſenti, & gloriam in futuro. 2.Tim.3.
Omnis nanque ſcriptura, diuinitus inſpirata, vtilis eſt ad docendum, & arguendum, ad erudiendũ in iu
ſtitia, vt perfectus ſit homo dei, ad omne opus bonum. Porrò vt hanc gratiam conſequamur orat apoſto
lus[DEVS autem patientiæ]dator, conſeruator & remunerator, de quo ait Pſalmiſta, Nonne deo ſubie- Pſalm.61.
cta erit anima mea? Ab ipſo enim patientia mea. Et, Quoniam tu es patientia mea domine[ET ſolatij] Pſalm. 70.
id eſt, conſolationis infuſor, qui conſolatur nos in omni tribulatione noſtra. de quo in Tobiæ libro dici 2.Cor.1.
tur, Poſt tẽpeſtatem, tranquillũ facis: & poſt fletum, exultationem infundis. [DET vobis idipſum ſape- Tobiæ.3.
re in alterutrum]hoc eſt, idem ſentire adinuicem[SECVNDVM Ieſum Chriſtum].i. ſecundum volun- Hiere. 32
tatem & doctrinam ſaluatoris, non ſecundum ſenſum veſtrum, vt ſitis conformes & eadem ſentientes: Philip.2.6.
iuxta illud, Viriliter agite, confortamini, idem ſapite. Sic etiam multitudinis credentium erat cor vnum, 1.Para.19
& anima vna. Hanc identitatem non facit, niſi magna gratia dei, quæ humanarum opinionum, falſitatũ 22.28.
imaginationũ & inflationum, diuerſitatẽ nebulámque expellit, & corda diuerſa in vno veritatis ac ſan- Act.4.
D ctitatis ſplendore recolligit. Vnde ait beatiſsimus Dionyſius, quod ſicut lumen naturæ, ratione ſuę defe- Dionyſius.
ctuoſitatis, eſt cauſa diuerſitatis in aſſertionibus hominum: ſic lumen gratiæ à diuerſitate in vnitatem re 1.Cor.1.
ducit, & omnes idẽ aſſerere facit[VT vnanimes]id eſt, affectu & ſenſu conformes[VNO ore]hoc eſt, ſi-
mili vocis laudatione[HONORIFICETIS deum, & patrem domini noſtri Ieſu Chriſti].i. deum pa-
trem, qui eſt deus Chriſti, ſecundum naturam aſſumptam: & pater ipſius ſecundũ naturam diuinam. De
quo ait ipſe, Aſcendo ad patrem meum & patrem veſtrum, deum meum & deum veſtrum.[PROPTER Iohan. 21.
quod]videlicet vt deum vnanimiter honorificetis[SVSCIPITE inuicem].i. vnus ſuſcipiat alium in o- Matth.18
mni charitate & pietate mutuò, conſulendo, condolendo, ſuccurrendo, & cętera opera miſericordię, cor
poralia ac ſpiritualia impendendo. Vnde prima ad Theſſalonicenſes ipſe ait, Corripite inquietos, cõſo 1.Theſſ.5
lamini puſillanimes, ſuſcipite infirmos, patientes eſtote ad omnes[SICVT & Chriſtus ſuſcepit vos]ſub
alis ſuæ protectionis, ſanauitq́; vos. Qui apud Iohannem ait, Eum qui venit ad me, non eiiciam foras. Iohan. 6.
Et Eſaias ait, Vere languores noſtros ipſe tulit, & peccata noſtra ipſe portauit. Deniq́;, Suſcepit Iſrael Eſa.53.
puerũ ſuũ, recordatus miſericordiæ ſuæ. Et Dauid in Pſal. Miſit, inquit, de cœlo, & accepit me, & aſſum Luc.1.
pſit me de aquis multis[IN honorem dei]Hoc ad vtrunque refertur, quia & nos debemus ſuſcipere in- Pſalm. 17.
uicem, vt Chriſtus ſuſcepit nos ad honorem & gloriam dei. Quod autem Chriſtus ſuſceperit nos, oſten
dit Apoſtolus, primo de populo Iudæorum. [Dico enim Chriſtum Ieſum miniſtrum fuiſſe circunciſio
nis].i. deo patri ſeruiſſe, ſecundũ formam ſeruilẽ, in prædicatione, qua prædicauit Iudæis. Imò & Chri-

Act.1. ſtus ſe ſeruũ præbuit Iudæorum:iuxta illud,Ego in medio veſtrum ſum,ſicut qui miniſtrat.Et alibi,Fi E
Luc.22. lius enim hominis non venit miniſtrari,ſed miniſtrare. Dicitur ergo Chriſtus miniſter circuncisionis.i.
Matth.20 prædicator atque Apoſtolus Iudęorum,ad quos ſpecialiter miſſum ſe perhibet,dicens,Non ſum miſſus
Matth.15 niſi ad oues quæ perierunt domus Iſrael. Et hoc[propter veritatem dei].i. quia deus ita prædixit , & vt
deus verus eſſe cognoſceretur[AD confirmandas].i.approbandas & adimplendas[PROMISSIONES
Luc.2. patrum].i.promiſsiones diuinas,patriarchis,prophetisq́; factas De Chriſto.Vel ſic,Dico Chriſtum Ie
ſum miniſtrum fuiſſe circuncisionis.i.circuncisioni ſubiectum,ipſam in ſe recipiendo,propter veritatem
Galat. 4. dei,qui miſit filium ſuum factum ſub lege,ad confirmandas promiſsiones patrum,hoc eſt, ad oſtenden
Geneſ.22. dum,quod deus daturus ſit patribus bona promiſſa,quę promiſit Iudæis, circuncisionem recipientibus
Abrahę enim promiſit,In ſemine tuo benedicẽtur omnes gentes. Et ita ſuſceptio Iudæorum quodam-
modo pertinet ad iuſtitiam,propter præcedẽtem promiſsionem. Suſceptio vero gentium ad miſericor-
Pſalm.17. diam maxime ſpectat. Propter quod ſubditur[GENTES autem].i.gentiles conuerſos,dico[SVPER mi
ſericordia].i.pietate & gratia ſibi impenſa [HONORARE deum].i.gratias agere deo,eique ſeruire[SI
CVT ſcriptum]in Pſalmo.[PROPTER hoc confitebor tibi in gentibus] Verbum eſt filii ad patrem di-
Act.13. cẽtis.Propter hoc,quod in pſalmo illo huic verſiculo præmittitur,Deus,qui das vindictas mihi, & ſub
dis populos ſub me,&c.confitebor tibi deo patri,in gentibus.i. gentes faciam tibi confiteri confeſsione
laudis tuæ & culpæ ſuæ cum per apoſtolos conuertero eos ad fidem.[ET nomini tuo cantabo] per ora F
gentium cõuerſarũ, & etiam per meipſum,ſecundũ quod homo ſum. Ex hoc ſequi videtur, quod pſalm.
ille ad literam de Chriſto loquatur. Apoſtolus enim per verba pſalmi huius probat gentes ſuſceptas à
Auguſtin. Chriſto. Probatio vero nõ valet,niſi per ſenſum literalem,vt Auguſtinus teſtatur : Lira tamen exponit
pſalmum iſtum & verba hic allegata ad literã de Dauid. Et vtique niſi pſalmus eſſet excellenter notabi
lis tãquam myſteriis Chriſti redundans,non toties inueniretur in ſacra ſcriptura expreſſus. Nõ enim vt
2.Reg. 22. cæteri pſalmi communiter habetur in libro pſalmorum,ſed etiam in ſecũdo Regum. Ideo expoſui pſal-
Eſa. 66. mum illum de Chriſto loco ſuo.[ET iterum dicit]de gentium ſuſceptione ſeu conuerſione in Eſaia,vel
Deut.32. ſecundũ Bedam,in Cantico Deuteronomij,tamen ſecundũ aliã trãslationem. [LAETAMINI gẽtes]
.i.gentiles conuerſi[CVM plebe eius].i.Iudæis qui erant populus peculiaris. Noſtra tranſlatio talis eſt,
Pſalm. 116. Laudate gentes populum eius.[ET iterum dicit dominus per prophetã in Pſalmo.[LAVDATE omnes
gentes]ad fidem vocatæ[DOMINVM,& magnificate].i.magnifice honorate,& verbis ac factis magnũ
eſſe oſtendite[EVM omnes populi]hoc eſt,duodecim tribus Iſrael.[ET rurſus Eſaias ait,Erit radix Ieſ
Eſa.13. ſe, & qui exurget regere gentes:in ipſum gentes ſperabunt]Noſtra tranſlatio habet ſic, Radix Ieſſe, qui
ſtat in ſignum populorum,ipſum gentes deprecabuntur. Eſt itaque ſenſus , Erit radix Ieſſe .i. Chriſtus
de ſemine Ieſſe(ſeu Iſai)patris Dauid deſcẽdens. Quamuis autem Chriſtus de Ieſſe ſit natus,& per hoc G
poſterior eo,ſecundum naturam humanam:eſt tamen radix illius,quia ſecundum diuinitatem eſt origo
& fundamentum ipſius Ieſſe,& qui(.ſ.Chriſtus)exurget procedendo in actum. Vel.exurget à mortuis,
regere gentes.i.eccleſiam ex gentibus congregatam quam regit per ſeipſum,per angelorum cuſtodiam,
Hebr. 1. & per prælatos:in eum gentes ſperabunt,tãquam in ſaluatorem.[DEVS autem ſpei] .i.in quo ſperamus
Pſalm.90 & à quo ſpes vera infunditur[REPLEAT vos]in hac via inchoatiue[OMNI gaudio]ſpirituali[ET pa
Matth.18 ce]hoc eſt,interna tranquilitate,paſsionibus extirpatis[IN credendo]per fidem formatam. Iſta enim ex
Iacob.2. fide formata procedunt. Orat ergo apoſtolus, vt diuina fideliter contemplando, impleamur omni gau-
Gregorius. dio ſpirituali ac pace,conſiderando videlicet bonitatem & beatitudinem dei,beneficia quoque ipſius ex
hibita & promiſſa[VT abundetis in ſpe].i.in actu ſpei,certius atque auidius expectando felicitatem futu
FINIS. ram ex prælibatione eius in hac vita. Ex perceptione nempe præſentium munerum certa fit expectatio
futurorũ[ET virtute].i.gratia[SPIRITVS ſancti]vel in virtute,hoc eſt,efficacia bonæ operationis ſpi
ritus ſancti.i.quæ datur à ſpiritu ſancto . [CERTVS ſum autem fratres mei & egoipſe de vobis] vel per
Matth.7. reuelationem diuinam , vel per operationem veſtram quam percepi. Quemadmodum ſcriptum eſt, Ex
Matth. 5. fructibus eorum cognoſcetis eos[QVONIAM ipſi pleni eſtis] ſecundum conditionem ſtatus veſtri , &
exigentiam huius viæ,vel quantum requiritur ad ſalutem[DILECTIONE]dei & proximi. Non tamẽ
ſimpliciter plenus eſt aliquis viator dilectione diuina,cum nullus viator poſsit perfecte implere præce- H
2.Tim.3. ptũ charitatis diuinæ. Et durante vita præſenti,quilibet poteſt in charitate proficere. Et eſtis[REPLE-
TI omni ſcientia]ad ſalutem neceſſaria,non autem obſolute omni ſcientia[VT poſsitis alterutrum mo
nere].i.vos mutuo exhortari. Hoc dicit apoſtolus ne videatur eis ſcribere,quaſi ignaris & imperfectis, &
vt ac laude prouocet eos ad meliora. ¶Veruntamen quoniam à principio huius epiſtolæ declarauit di-
ſcordiam,infirmitatẽ & imperfectionem Romanorũ,mirũ videtur , quomodo iam dicat eos dilectione
& omni ſciẽtia plenos. Et reſpondendum,quod iſta non ſunt ad eoſdem referenda. Nam quidã eorum
valde perfecti erant,de quibus iam loquitur:alij imperfecti fuerunt, quos ſuperius increpauit & concor
dauit. ¶Deinde excuſat ſe de præſumptione.[AVDACIVS autẽ ſcripſi vobis fratres].i. quamuis ô Ro
Hebr. 5. mani ita perfecti ſitis vt dixi, tamẽ audacter ex magna fiducia ſcripſi vobis preſentem epiſtolã[EX parte]
Rom.7. .i.aliquibus veſtrum,præcipue ſ.imperfectioribus,qui magis informatione hac indigent. Vel ex parte,id
Marci. 4 eſt,non plene ſed partim ac breuiter[TANQVAM in memoriam].i.ad actualem conſiderationem eorũ
Prou.9. quæ habitualiter ſcitis [VOS reducens] & excitans. Scientibus enim legem loquor, vt dixi ſuperius.
Scribo tamen vobis,vt actualiter memores ſitis eorum,quæ ſcribo. Vnde Salomon, Da ſapienti,inquit,
1.Cor.7. occaſionem,& addetur ei ſapientia. Doce iuſtum,& feſtinabit accipere. ¶Cur autem ſcripſerit, ſubdit
Matth. 28 [PROPTER gratiam quæ data eſt mihi à deo] i.propter apoſtolatum,vel ſapientiã mihi diuinitus præ
Act.10. ſtitã, ad hoc[VT ſim miniſter Ieſu Chriſti in gentibus].i.Chriſto deſeruiã,gentes inſtruendo, ſicut ipſe
mihi præcepit,ſicq́; gratiam mihi collatam vobis communicem[SANCTIFICANS].i.ſanctũ oſten-

A dens per diuina miracula [EVANGELIVM dei] id eſt, euangelicam doctrinam, quam prædico, [VT Iohan.12.
fiat oblatio] id eſt, ſeruitus [GENTIVM] vel oblatio, qua gentes ſeipſas domino offerunt. Vel oblatio,
qua ego eas offero [ACCEPTA] deo per deuotionem eorum [ET ſanctificata] id eſt, purgata à vitiis
[IN ſpiritu ſancto] hoc eſt virtute & gratia ſpiritus ſancti [HABEO ergo gloriam] id eſt, cum da-
ta ſit mihi gratia tanta, ideo habeo gloriam, hoc eſt, gloriationem internam, non vanam, ſed veram.
[IN Chriſto Ieſu] id eſt, ſecundum voluntatem ipſius [AD deum] id eſt, ad ſanctæ trinitatis honorem.
Ex conſideratione enim beneficiorum ſibi collatorum lætabatur apoſtolus in deo, quod & nos imitari de
bemus. Vel habeo gloriam, id eſt, meritum gloria dignum, ſeu apoſtolicam authoritatem. [NON enim 1.Tim.1
audeo aliquid eorum loqui quæ per me non efficit Chriſtus] id eſt, nihil præſumo dicere, niſi quod à
Chriſto percepi. Nihil doceo alios, quod ipſe nõ facio, nec maiora affirmo de me in verbo vel facto, quàm
Chriſtus operetur per me, vel quæ ego efficio virtute Chriſti [IN obedientiam gentium] id eſt, ad hoc
vt gentes euangelio dei obediant. Itaque non audeo aliquid loqui quod Chriſtus non facit per me, [VER-
BO] prædicationis [ET factis] bonæ conuerſationis [IN virtute ſignorum] id eſt, minorum miraculo-
rum, [ET prodigiorum] hoc eſt, miraculorum maiorum factorum non arte magica, ſed [IN virtute ſpi-
ritus ſancti] Hoc dicit Apoſtolus contra pſeudoapoſtolos, & vt cæteris Apoſtolis qui cum Chriſto cor- Luc.24.
poraliter ſunt conuerſati, probet ſe parem, non ob propriam laudem, ſed vt omnes ſuam doctrinam ve-
B ram agnoſcant, diligentiusque intendant ac impleant. In tantum ergo operatus eſt Chriſtus per me [ITA
vt ab Hieruſalem] vnde cœpit prædicatio Apoſtolorum [PER circuitum] id eſt, diuerſis locis & vrbi-
bus [VSQVE ad Ilyricum] mare in fine Græciæ ſitum. [REPLEVERIM] id eſt, plenè diſſeminaue-
rim [EVANGELIVM Chriſti] hoc eſt, Euangelio Chriſti tot gentes impleuerim, conuertendo ad
euangelicam fidem. In quo admiranda poteſtas ſpiritus ſancti apparet, qui per vnum virum, ſine huma-
no præſidio, tantos populos, ad tam ſupernaturalem, arduam, & incomprehenſibilem legem conuertit.
Agnoſcatur ergo operata diuinitas, habeaturque ſemper fides certiſsima, tanquam à deo firmata ac infi-
nita [SIC autem] in illis locis [EVANGELIVM hoc prædicaui non vbi nominatus eſt Chriſtus] id
eſt, non illis gentibus, quibus ab aliis prædicatus fuerat Chriſtus [NE ſuper alienum fundamentum] do-
ctrinam ab aliis traditam [AEDIFICAREM] id eſt, verbum ſpiritualis ædificationis adiicerem.
Et in hoc prædicatio Apoſtoli comprobatur fuiſſe laborioſior & efficacior, quia materia non fuit diſpo- Eſa.12.
ſita [SED ſicut ſcriptum eſt] in Eſaia, [QVONIAM quibus non eſt annunciatum de eo] id eſt, gentes
quibus non erat factus ſermo de Chriſto per prophetas, ſicut Iudæis [VIDEBVNT] Chriſtum & ope- 2.Theſſ.2
ra eius, oculo fidei, per prædicationem apoſtolicam [ET qui non audierunt] prædicationem euangelii
prius ab aliis Apoſtolis [INTELLIGENT] euangelica documenta per prædicationem Pauli [PRO-
C PTER quod] id eſt, propter occupationem meam in prædicando his gentibus [ET impediebar pluri-
mum] id eſt, vehementer & diu [VENIRE ad vos] Romanos [ET prohibitus ſum] id eſt, impeditus, vel à
ſpiritu ſancto vetitus [VSQVE adhuc. Nunc vero vlterius locum] id eſt, neceſſariam cauſam manendi, ſeu
locum conuenientem [NON habens in his regionibus] Græciæ, vbi præcipuè prædicaui.
Iam enim competenter inſtructi, & reformati fuerunt, erantque per ciuitates & loca ordinati epiſcopi,
presbyteri, atque diaconi, qui ſuffecerant ſupplere vicem Apoſtoli [CVPIDITATEM autem] id eſt, deſi- 1. Mac.8
derium magnum [HABENS veniendi ad vos ex multis iam præcedentibus annis] Quoniam enim Ro-
ma erat caput mundi, ſciebat Apoſtolus, quod conuerſio Romanorum exemplaris, & vtilis eſſet toti mun Act.19.
do, ideo penè à principio ſuę conuerſionis optauit prædicare Romanis. Nam & ideo appellauit Cæſarem 25.28
quatenus occaſionem haberet veniendi Romam [CVM in Hiſpaniam proficiſci cœpero] vt in ea euãgeli-
zem. Optabat nanque Apoſtolus etiam in occidente prędicare Chriſtum, ſicut in orientalibus partibus fe
cerat [SPERO quod pręteriens] i. per loca veſtra velociter tranſiens, Hiſpaniam verſus [VIDEAM vos]
id eſt, aliquanto tẽpore apud vos ero. Non enim propoſuit diu manere in vrbe, eo quod Petrum ſufficere
ſciret ad conuerſionem Romæ, qui tunc cum ſuis diſcipulis Romæ ſedit, & per loca Italiæ diſcipulos ſu-
os miſit [ET à vobis] Romanis [DEDVCAR illuc] id eſt, ad Hiſpaniam, quæ tunc erat Romanis ſubie-
cta [SI vobis] id eſt, pręſentia veſtra [PRIMVM ex parte] temporis, id eſt, modico tẽpore [FRVITVS]
id eſt, delectabiliter vſus [PVERO] habendo aliquem fructum in vobis, & de veſtro profectu lætando.
D Frequenter ſumit Apoſtolus, frui, communiter. Propriè autem frui, eſt ſummo bono inhærere ſeu vltimo Matt.13.
fini. [NVNC igitur proficiſcar in Hieruſalem miniſtrare ſanctis] id eſt, eleemoſynas gentium deferre eccle 2.Cor.9.
ſiæ Hieroſolymitanorum, quibus pręfuit Iacobus. Qui, vt omnibus in Deiparę filium credentibus eſſent Luc.19.
forma Chriſtianæ perfectionis, vendiderunt omnia ſua bona temporalia, & in paupertate voluntaria
Chriſto ſeruierunt. Pro quorum ſuſtentatione Apoſtoli erant ſoliciti. Petrus quoque & Iohannes commi
ſerunt Paulo & Barnabæ, vt gentes conuerſas inducerent ad mittendum eleemoſynas Hieroſolymitis,
quod & diligenter fecerunt. [PROBAVERVNT enim] .i. opere oſtenderunt & ſponte acquieuerunt
[MACEDONIA & Achaia] id eſt, fideles harum terrarum, quæ ſunt partes Græcię. Metropolis autem Mace-
doniæ eſt Philippi, vnde dicuntur Philippenſes, & Theſſalonica. Metropolis vero Achaiæ eſt Corinthus
[COLLECTIONEM] id eſt, eleemoſynarum collationem ac dationem [ALIQVAM facere in paupe- 2.Cor.9.
res ſanctorum] .i. ad ſuſtentationem ſanctorum pauperum [QVI ſunt in Hieruſalem] & erant ex Iudaiſmo
conuerſi. [PLACVIT enim eis] collationem hanc facere [ET debitores ſunt eorum] hoc eſt ſanctorum
in Hieruſalem. [nam ſi ſpiritualium eorum participes facti ſunt Gentiles] id eſt, quoniam gentes conuerſæ
ſpiritualia bona, videlicet fidem, inſtructionem & ſacramenta Chriſti à Iudæis conuerſis receperunt, me-
diate vel immediate [DEBENT] id eſt, tenentur debito neceſsitatis vel debito honeſtatis, imò vtroque
modo [ET in carnalibus miniſtrare eis] id eſt, neceſſaria vitæ corporalis eis præbere, [HOC ergo cum con
ſummauero] hoc eſt, eleemoſynas iſtas detulero in Hieruſalem ad prædictos ſanctos [ET aſsignauero eis 1.Cor.16.

fructum hunc]hoc eſt,collationem gentium,eis miſſam[PROFICISCAR per vns in Hiſpaniam.] E
¶Quæritur, an Paulus prædicauit in Hiſpa. Dicũt quidã,quod non,ſed ꝓpoſuit nõ autẽ executus eſt,
ſuperueniente impedimento.Vnde quod nunc dicit,proficiſcar in Hiſpaniã,intelligendũ eſt cõditiona
liter.ſ.ſi deus permiſerit, vel ita conceſſerit.Allegant autem pro ſe decretum quæſtione xi.Quis neſci-
Iſidorus. at. Vbi dicitur quod de apoſtolis ſolus Petrus prædicauit in his prouinciis.ſ.Italia, Gallia,Hiſpania,
Hierony. Africa & Sicilia.Iſidorus vero in libro de ortu & obitiu ſanctorum dicit oppoſitum,aſſerens Paulum
in Hiſpania prædicaſſe,Hieronymus quoque in libro de viris illuſtribus dicit,Paulus in prima ſatis fa-
ctione à Nerone dimiſsus in partibus occidentis prædicauit.Ad decretum autem diuerſimode reſpon-
detur. Lira vero reſpondet, quod decreti intentio eſt, quod nemo prædicauit in prædictis prouin-
cijs,niſi Petrus,vel alii de ordinatione ac miſsione ipſius.Sed huic non conſonat,quod Paulus ſæpe te-
ſtatur,ſibi imminere prædicationis officium in omnibus gentibus,quantum fieri potuit,ratione ſui apo
Galat.t. ſtolatus, imò authoritate ſibi commiſſa. Vnde non indiguit ex ordinatione Petri in Hiſpania prædica-
1.Tim.2. re,præſertim cum propoſuerit hoc facere antequã veniſſet Romã ad Petrum. Cõſtat etiam ſanctũ apoſt.
Supra.t. Iacobum in Hiſpania prædicaſſe.Nec poteſt negari,quin Paulus Romæ (quæ eſt caput Italiæ) prædica
Act.13. uerit,& per conſequens in Italia.Scriptũ eſt enim in Actibus, Manſit autem biennio toto in ſuo condu
cto,prædicans regnum dei,& docens quæ ſunt de domino Ieſu Chriſto, cum omni fiducia ſine prohi-
Act.28. bitione.Melius ergo dici poſſe opinor, quod decretum ideo aſſerit ſolum Petrum ex apoſtolis in his prę F
dicaſſe prouincijs,quoniam alij apoſtoli ſcilicet Paulus & Iacobus, non diu prędicauerunt in terris prę
fatis,[SCIO autem]hoc eſt,certe confido?aut per reuelationem agnoſco[QVONIAM veniens ad vos,
in abũdantia benedictionis Chriſti]id eſt,in magna plenitudine gratiæ[VENIAM]ita,quod meus ad-
uentus ſit vobis multum proficuus,& mihi ipſi non parum meritorius.[OBSECRO igitur vos fratres]
hoc eſt,per rem ſacram vos rogo, imò per ſanctum ſanctorum, videlicet [PER dominum noſtrum Ie-
ſum Chriſtum, & per charitatem ſpiritus ſancti]quam nobis infudit ſpiritus ſanctus[VT adiuuetis me
in orationibus veſtris pro me]fuſis[AD deum].i.orando deum pro me,mihi ſubueniatis[VT liberer ab
1.Cor. 6 infidelibus]id eſt,obſtinatis Iudæis[QVI ſunt in Iudæa]ne rapiãt quod affero ſanctis[ET obſequii mei
Philip. 1. oblatio]id eſt repræſentatio eleemoſynarum,quas porto ſecundum miniſterium mihi iniunctum[AC-
CEPTA]id eſt,placens & grata[FIAT in Hieruſalem]ſanctis illic degentibus, quatenus affectum me
um erga ipſos intelligant[VT veniam ad vos in gaudio]ſpirituali.i.ſpiritualiter gaudens,negotiis me
is ſalubriter expeditis[PER voluntatem dei] id eſt,diuina voluntate annuente ac operante[VT refri-
t.Cor.12. gerer vobiſcum].i.in ſimul refrigerium ſpiritualis conſolationis habeamus, vobis ad concordiam reuo
catis,& vnoquoque noſtrum de profectu alterius gloriante[DEVS autem pacis dator & amator,ſit cum
Prou.15. omnibus vobis,Amen]per gratioſam inhabitationẽ.Quamuis enim vbique ſit,tamen (vt Salomon ait) G
Longe eſt dominus ab impiis.

CAP. XVI. [COMMENDO autem vobis.] ARTIC. XX.

HVC VSQVE apoſtolus inſtruit Romanos moraliter verbis prędicationis,iam agit
idem exempla operis, proponẽs eis perſonas imitatiõe digniſsimas.[COMMEN
DO autem].i.commendabilem dico laudo ,committo[VOBIS Phœben ſororem
noſtram]ſpirituală fide & religione[QVAE eſt in miniſterio eccleſię quæ eſt Cen
chris]id eſt,miniſtrat eccleſię,exiſtenti in loco,qui dicitur Cenchris.Cenchris au
tem eſt portus maris Corinti, Phœbe vero mulier nobiſsima erat atque ditiſsima
& de ſuis facultatibus eccleſiam illam,[VT eam ſuſcipiatis in domino]hoc eſt,ſe-
cundum voluntatem dei,& ſicut deus requirit, videlicet charitatiue,reuerenter &
pie[DIGNE ſanctis].i.prout decet recipi ſanctos[ET aſsiſtatis ei in quocunque negotio veſtri indigue
rit.] Venit enim hæc mulier Romam propter certa negotia ſua, & forte in curia Cæſaris habuit aliqua
Philip.4. expedire,ſicque indiguit auxilio Romanorum.Meruit etiam ipſa,vt ſibi ſubueniretur hoc modo.[ET-
Act.15. ENIM ipſa quoque aſtitit].i.ſubuenit[MVLTIS]fidelibus[ET mihi ipſi].in eccleſia autem Romano
rum erant quidam de familia imperatoris,iuxta illud.Salutant vos qui ſunt ex Cæſaris domo,& iſti prę
Act.8. cipue poterant auxiliari fidelibus.[SALVTATE Priſcam & Aquilam]virum Priſcę,de quibus in actibus ha H
betur,vbi etiam Priſca hæc appellatur Priſcilla,& erãt ambo valde eruditi in via domini.Nam & Apol
linem plenius inſtruxerunt veneruntque,Romam vt confirmarent Romanos.Quod ſecũdum gloſſam
intelligendum eſt de omnibus,quos hic ſalutat apoſtolus,ſcilicet quod venerunt Romam ad confirman
dum Romanos in fide & gratia[ADIVTORES meos in Chriſto Ieſu]hoc eſt,in prędicatione euãgelii Chri
ſti[QVI pro anima mea]id eſt, defenſione vitę meę[CERVICES ſuas ſuppoſuerũt]id eſt,ſeipſos mor
tis periculo expoſuerunt.Debemus enim pro fratribus animas ponere.
[QVIBVS non ſolus ego gratias ago] pro beneficiis mihi impenſis, qui in Corintho in domo eorum
manſi,& operabar cum eis manibus propriis[SED & cunctę eccleſię gentium]gratias agunt,quoniam
1.Iohan. mihi gentium apoſtolo taliter aſtiterunt. Salutate quoque[ET domeſticam eorum eccleſiam]id eſt,eo-
rum familiam vel congregationem fidelium, in domo eorum exiſtentem.[SALVTATE Ephenetum dile-
Act.20. ctum mihi] id eſt familiarem[QVI eſt primitiuus Aſiæ in Chriſto] id eſt, ex Aſia primo conuerſus ac
regeneratus in Chriſto, & ſic erat aliis exemplar credulitatis ſeu fidei. [SALVTATE Mariam, quæ mul-
tum laborauit in vobis]id eſt,pro vobis concordandis.Nunciauit enim Apoſtolo diſcordiam Romano
rum[SALVTATE Andronicum & Iuliam,cognatos & concaptiuos meos[.i.de tribu mea exiſtentes, & in
terdum capti fuerunt pro fide,& multa perpeſsi,vt ego [QVI ſunt nobiles]nobilitate ſanctiſsimæ con
uerſationis[IN apoſtolis]Secundum Origenem,hi duo viri erant de numero ſeptuaginta diſcipulorum

A quorum aliqui(vt Sileas) nominantur apoſtoli. Sic & iſti dicuntur nobiles in apoſtolis.i.inter apoſtolos, Act.15.
quia apoſtoli dicti ſunt ratione diſcipulatus,& valide prædicationis [QVI & ante me fuerũt in Chriſto]
per fidem [SALVTATE Ampliatum dilectiſsimum mihi in domino. Salutate eos qui ſunt ex Narciſci
domo].i.ad eius familiã pertinent. Narciſcus iſte(vt dicitur) presbyter fuit, & circũeundo cõfirmabat fi-
deles.[SALVTATE Rufum electũ in domino]ad ſacerdotiũ[ET matrẽ eius] carnalẽ [ET meã] ſpũa-
lem. Propter præcipuã huius fœminæ ſanctitatem,nominat eam matrem.Cætera patent.[SALVTATE
inuicem in oſculo ſancto] ſpirituali, charitatiuo, quod ſit veræ concordiæ, & internæ dilectionis indiciũ
non in oſculo carnali, impudico,adulatorio,ſimulatorio aut proditorio. Abſolon oſculabatur populũ adu
latorie, Ioab Amaſan ſimulatorie, Iudas Chriſtum proditorie. Erat quippe in primitiua eccleſia conſue-
tudo recipiendi ac ſalutandi fideles eum oſculo oris. Tunc enim arſit ſpiritualis dilectio , nec erat pericu- 2.Re.14.
lum de carnalitatis mixtura, vt modo. [ROGO autem vos fratres, vt obſeruetis] hoc eſt notetis & diſcer- 2.Re.20.
natis ab aliis [EOS,qui diſſentiones].i.diſcordias & contrarias opiniones circa fidei veritatem [ET offen Marc.14.
dicula] .i. ſcandala[PRAETER].i.contra[DOCTRINAM]euangelicam [QVAM vos didiciſtis] à Luc.22.
Chriſti diſcipulis [FACSVNT,] inducendo vos ad mutuam offenſionem ac diſſenſionem[ET declina- Phil.3.
te ab eis] non ſolum mente, ſed etiam corporali receſſu, ſi fieri poteſt, ne peruertamini cum peruerſis.
HVIVSMODI enim] peruerſi [CHRISTO domino] noſtro[NON ſeruiunt] qui talia vitia ſuis ſeruis Tit.3.
B prohibuit[SED ſuo ventri] quem quærunt implere, cum ſint guloſi. [ET per dulces ſermones] hoc eſt, Pſal.17.
verba compoſita atque placentia [ET benedictiones] id eſt falſas laudationes [SEDVCVNT corda in-
nocentium] id eſt, inexpertorum & incircunſpectorum, qui in ſe boni ſunt ſine dolo & felle , putantque
alios tales eſſe, quales ipſi ſunt, ideo cito credunt & falluntur. Vnde in prouerbiis ſcriptum eſt, Innocẽs
credit omni verbo, aſtutus cõſiderat greſſus ſuos. Debetis autem ô Romani ab his declinare. [VESTRA
enim obedientia] qua veræ fidei & apoſtolicæ traditioni paretis [IN omnem locum] hoc eſt, per omnes
eccleſias[DEVVLGATA eſt.] Quoniam enim Romani monarchiam tenebant, quotidie erat confluxus
extraneorum ad Romam, qui redeuntes ad ſua , diuulgabant facta Romanorum , & ita fideles venientes Prou.14.
Romam, cum vidiſſent gratiam Romanorum, reuertentes nunciauerunt cæteris Chriſtianis fidem & ope 2.Theſſ.2.
ra eorum, ſicque alii animabãtur, & confortabantur in fide. Propterea error Romanorum magis omnibus
nocuiſſet, quam aliorum. [GAVDEO igitur in vobis] in conſideratione gratiæ vobis conceſſæ , & con-
gratulor vobis[SED volo vos ſapientes eſſe in bono] hoc eſt, in cognitione & operatione eorũ , quæ bo
na ſunt, vt diſcernatis precioſum à vili, virtutem à vitio, verum à falſo [ET ſimplices] hoc eſt ignaros& 1.Mac.8.
inexpertos[IN malo] vt nec operando experiamini , nec approbando ſciatis , nec ſtudioſe diſcatis quæ
mala ſunt. [DEVS autem pacis conteret].i.deiiciet[SATANAM].i.diabolum, de quo in Iob, Dixit do Phil.5.
minus ad ſatan. Et in Zacharia, Increpet dominus in te ſatan [SVB pedibus] .i. affectibus [VESTRIS Hier.15.
C velociter] de quibus pedibus in Canticis ſcribitur, Laui pedes meos, quomodo inquinabo eos? Et in pſal
mo, Non veniat mihi pes ſuperbiæ : hoc eſt, dominus dabit vobis virtutẽ reſiſtendi diabolo, eumq; vin Iob.1.
cendi. Propter quod ait ſaluator, Ecce dedi vobis poteſtatem calcandi ſuper omnem virtutem inimici, & Zach.3.
nihil vobis nocebit. Itemque in pſalmo, Super aſpidem & baſiliſcum ambulabis. [GRATIA domini no- Cant.5.
ſtri Ieſu Chriſti vobiſcum. Salutat vos Timotheus adiutor meus] in cultura vineæ Chriſti, Epheſiorum Pſal.35.
epiſcopus. Cum quo(ſecundum Hieronymum) miſit apoſtolus iſtam epiſtolam. Alii dicunt, quod prædi Luk.10.
cta Phœbe detulit eam. Et puto quod vtriſque commiſit hanc baiulationem, vt ſi quid vni in via occur- Pſalm.90.
reret impedimenti, alter negotium expediret [ET Lucius.] Quidam dicit , & Lucas, exponitque de Lu- 1.Tim.3.
ca Euangeliſta, ſed nec textus correctus, nec gloſſa ſic habet [ET Iaſon & Soſipater] qui ſunt [COGNA Hierony.
TI mei] ſecundum carnem. [SALVTO vos ego Tertius] id eſt taliter nominatus [QVI ſcripſi epiſtolã]
hanc[IN domino] hoc eſt, ad dei honorem , tanquam notarius apoſtoli , de cuius licentia ego nomina-
tus vos ſaluto, & nomen meum hic exprimo, ad perpetuam rei memoriam. [SALVTAT vos Caius ho-
ſpes meus] iam in ciuitate corinthi vnde mitto præſentem epiſtolam. Iſte Caius erat Corinthiorum epi-
ſcopus, ad quem ſcribit Iohannes Apoſtolus tertiam ſuam canonicam, laudans eum de virtute hoſpitalita
tis, vnde & Paulus in domo eius manere ſolebat. [ET vniuerſa eccleſia] Caii huius.
[SALVTAT vos Eraſtus * archarius ciuitatis]Athenienſium , ſecundum gloſſam. Dicitur autem Ar- Alias, ar-
D charius, ab ἄρχος, quod eſt princeps, vel ab arca, quoniam præerat arcæ cuſtodiens eam, in qua poneban carius,
tur vectigalia & tributa [ET Quartus frater.] Quartus proprium nomen eſt, ſicut & Tertius , eratque
frater religione, non natione. [GRATIA domini noſtri Ieſu Chriſti cũ omnibus vobis, Amen.] Ex ar- Phil.2.
denti amore reſumit apoſtolus quod prædixit de præſentia gratiæ Chriſti. [EI autem] videlicet deo trini
tati [QVI potens eſt vos confirmare] in omni bono [IVXTA Euangelium meum] id eſt, ſecundum præ
dicationem meam [ET prædicationem Ieſu Chriſti] à cuius prædicatione euangelium meum non diſſo-
nat. Prædicationem inquam Chriſti factam [SECVNDVM reuelationem myſterii] .i. in manifeſtatione
diuini ſecreti de incarnatione Chriſti, & redemptione generis humani. Vel ſecundum quod reuelatum eſt
mihi de iſto myſterio. Myſterii dico[TEMPORIBVS æternis taciti] . i. ab æterno in deo abſconditi.
Tempora autem æterna apoſtolus dicit durationem præcedentem hunc mundum, quæ aliud nihil eſt niſi
æternitas, quam exprimit apoſtolus per æterna tempora, quia non poteſt apprehendi à nobis, niſi per cõ
parationem ad tempus infinitum. Vnde & ad Titum dicit, Ante tempora ſecularia [QVOD] myſterium Titum.1.
[NVNC] tempore nouæ legis in Chriſti aduentu[PATEFACTVM eſt] mũdo[PER ſcripturas prophe
tarum]ab ipſo Chriſto declaratas. Quiſ(vt apud Lucam legitur) aperuit illis ſenſum vt intelligerẽt ſcriptu Luc.24.
ras. Et iterum promiſit apoſtolis, Cum venerit ille ſpiritus veritatis, docebit vos omnẽ veritatẽ. Tũc nãq; Iohan.16.
apparuerunt fontes aquarum, & reuelata ſunt fundamenta orbis terrarum . Quod totum factum eſt [SE- Pſal.17.
CVNDVM præceptum æterni dei] Chriſtus enim ſecundũ formam ſerui erat miniſter trinitatis in hac reue

Iohan.14. latione. Propter quod ait, Sicut mandatum dedit mihi pater, ſic facio. Et facta eſt reuelatio iſta[AD obe- E
Eph.3. ditionem fidei in cunctis gentibus]hoc eſt, vt omnes gentes obediant fidei, credendo & operando. My-
ſterij dico [COGNITI plenarie atque perfecte[SOLI ſapienti deo]:i.deo trinitati, qui ſolus eſt ſapiens
Iob.15. per eſſentiã, cuius tanta eſt ſapientia vt comparatione ipſius omnis ſapientia creata pro nihilo repute-
Iohan. 8. tur, ſicut in comparatione diuinę puritatis cœli dicuntur immundi, & comparatione aliorum, ſolus dici-
1.Petr.4. tur eſſe. Patefacti autem[PER Ieſum Chriſtum] (vt dictum eſt) [CVI] ſit [HONOR].i.debita exhibi-
1.Tim.1. tio reuerentiæ[ET gloria].i.clara cũ laude notitia, vel vera lætitia: ita vt honor ſit ei à nobis, gloria au-
Ibidem. tem in ſe. Ipſe enim eſt cum patre & ſpiritu ſancto ſuper omnia deus ſublimis & benedictus.[AMEN.]

IN EPIST. I. AD CORINTHIOS

PRAEFATIO.

Eccl.12. VERBA ſapientum ſunt quaſi ſtimuli, & quaſi claui in altum defixi. Quemadmo-
Dionyſ. dum iuxta documenta magni atque diuini Dionyſii in cœleſti Hierarchia, ſuperio- F
rum angelorum eſt inferiores purgare, illuminare & perficere: inferiorum vero an-
gelorũ eſt, à ſuperioribus purgari, illuminari ac perfici. (Purgãtur autem nõ vtique
à culpa, cum nõ ſit in eis aliqua macula, ſed à diſſimilitudinę ſeu luminis minora-
tione) ſic in Eccleſiaſtica Hierarchia, doctorũ ac prælatorum officium eſt, inferio-
res purgare, illuminare, perficere: inferiorum vero eſt, à ſuperioribus purgari, illu-
minari ac perfici. Purgantur vero homines nõn ſolum à diſſimilitudinę, ſed etiã à
Heb. 4. pecc..tis: illuminantur autem, vt veritatem cognoſcant, perficiũtur quoque, dum in dei amore proficiũt.
Hiere.23. Cum ergo ſapientes, vitioſos & negligentes efficaciter arguunt, verba eorum ſunt quaſi ſtimuli, quoni-
am corda dura pungunt, penetrãt & impellunt. Propter quod per Hieremiam dominus loquitur, Nun-
quid non verba mea ſunt quaſi malleus conterens petram? Sermo quippe diuinus eradicat, abſcindit &
eiicit, de cordibus noſtris ſpinas & tribulos vitiorum ac paſſionum, ſicque circunſcindit & polit animã
noſtram, vt capax ſit illuſtrationis internæ, & perfectionis diuinæ. Et quantum ad hoc, verba ſapientum
2.Cor.4. ſunt quaſi claui in altum defixi. Itaque verba ſapientiſſimi noſtri doctoris, magiſtríque gentium diuiniſ-
ſimi & glorioſiſſimi Pauli, in ea quæ iam exponenda reſtat epiſtolã, ſunt quaſi ſtimuli. Quia Corinthi-
os de multis exceſſibus fortiter increpat, bonos vero commendat, & ſecundum diuerſam diſpoſitionem
eorum, quibus ſcribit diuerſimode loquitur, nunc exhortãdo nunc blandiendo, nunc collaudando, nunc G
arguẽdo. Porrò Corinthus eſt metropolis Achaiæ, quę eſt pars Gręcię, vnde Corinthii dicuntur Achai-
ci. Hi ab Apoſtolo inſtructi, & conuerſi fuerunt, ſed poſt eius receſſum, variis modis ſubuerſi ſunt à phi-
loſophis & Iudęis. Quõ cognito apoſtolus exiſtens in Epheſo, ſcribit eis pręſentem epiſtolam, mittens
eam per Timotheum. In qua reuocat eos ad Euangelicę fidei veritatem, & chriſtianę iuſtitię puritatem.

CAP. I. EPIST. I. AD CORINTH. ARTIC. I.

MOre ſolito, iuxta conſuetudinem ſcribendi epiſtolas ſeu literas miſſiuas, apoſtolus in huius
Rom.1. epiſtolæ exordio nomen ſuũ præmittit, & alterius ſecum ſcribentis, ſicque procedit ad ſalu-
Galat.1. tationem, narrationem & concluſionem, vt fieri ſolet. Et ait, [PAVLVS vocatus] id eſt,
ex diuina prędeſtinatione aſſumptus & factus, vel à deo electus[APOSTOLVS Ieſu Chri-
ſti per voluntatem dei]id eſt à voluntate diuina, tanquam à cauſa principali ac libera.
Hoc dicit Apoſtolus, vt oſtendat eos deo reſiſtere, qui ſuo apoſtolatui contradicunt: & etiam, vt de-
monſtret quod ipſe non iniecit ſeipſum, nec ſibi aſſumpſit honorem, vt illi de quibus dominus ait, Ego
Hiere.23. non mittebam eos & ipſi currebant. Et rurſum, Principes extiterunt, & non cognoui.
Oſee.8. ¶ Quęri poteſt, cur Paulus humillimus, in iſta epiſtola, cũ nomen ſuũ commemoraſſet, ſtatim adiecerit H
nomina eximię dignitatis, nõ ſolitę humilitatis, dicẽs, Apoſtolus, nõ ſeruus Ieſu Chriſti & hoc per volũ-
tatẽ dei, quaſi impiũ ſit aliter opinari. Et reſpõdendũ, quòd virtus diſcretionis id exigit in prelato, vt ita
1.Petr.2. ſe habeat verbis & factis circa ſubiectos, ſicut corũ ſaluti expediẽs eſt. Oportet autẽ prelatũ à ſubditis ti-
Rom.14. meri, amari, ac honorari. Cũ ergo ſubiecti ita ſe habẽt circa prelatũ, non eſt prelato neceſſe, vt verbis ſeu
factis authoritatẽ ſuam oſtendat. Cũ vero contemnitur, oſtendere debet collatę poteſtatis authoritatẽ
quatenus ſubditis timorẽ, reuerẽtiãque nominis ſui incutiat. Apoſtolus autẽ Corinthiis viluit, quia (vt
aſſerit gloſſa) contempto Paulo Apoſtolo, de ſapientibus huius ſeculi ſe iactitabant, quorum vana elo-
quentia, ſapientiaque terrena delectabãtur. Idcirco Apoſtolus, vt eorum præſumptionem argueret, eos
quoque ad ſuæ perſonæ reuerentiam inclinaret, cũ dixiſſet Paulus, mox addidit Apoſtolus &c, quod to-
tum factũ eſt, non ad propriã laudem, ſed propter illorũ ſalutem. [ET Soſthenes frater] Hunc Soſthenẽ
aſſociat ſibi Paulus, quia pro Corinthiorum correctione multum ſolicitus fuit, & eos (vt dicitur) apud
apoſtolum accuſauit. Vnde nunc dicitur, Soſthenes frater, ad inſinuandum quòd accuſatio illa prodiit
ex fraterna charitate, non aliunde. Itaque ego Paulus, & Soſthenes frater ſpiritualis ſcribimus: ſolus ta-
mẽ Paulus dictauit. Soſthenes vero cõſentiendo conſcripſit. [ECCLESIAE dei] id eſt, congregationi
fidelium. [QVAE eſt Corinthi]id eſt, in ciuitate Corintho, vtpote[SANCTIFICATIS]id eſt, à vi-
tiis emundatis, in ſacramento baptiſmi, ac pœnitentiæ. [IN Chriſto Ieſu]id eſt in virtute & gratia Sal-
uatoris [VOCATIS ſanctis] id eſt, à deo ad ſanctitatem adductis atque electis. [CVM omnibus qui

A inuocant] id eſt, ex intimo cordis affectu implorant. [NOMEN domini noſtri Ieſu, in omni loco ipſo-
rum] id eſt, vbicunque in prouincia Corinthiorum [ET noſtro] hoc eſt, loco nobis primum conceſſo.
Hic enim locus Paulo commiſſus eſt, vt habitatores eius conuerteret. Et cum deus vbique ſit, non ſolū in
templo materiali, ſed vbique inuocandus eſt, quatenus veri adoratores adorent eum in ſpiritu & veritate
Quia nec contemplatio, neque oratio exigit locum, aut loci determinationem ex neceſsitate, ſed ex qua- Iohan. 4.
dam decentia. vnde ſicut contemplationi beatorum deputatur cœlum empyreum ex congruentia, ſic ec-
cleſia materialis deputatur orationi fidelium ex congruentia quadam. Sed ſicut angelus vbicunque fuerit
extra cœlum empyreum inceſſabiliter deum contemplatur: ita fidelis vbicunque fuerit nomen Chriſti in
uocare debet. Et ſumitur hic nomen pro re nominata.
¶Deinde ſalutatio ponitur. [GRATIA] gratum faciens(de qua in expoſitione primi capituli Epiſtolę
ad Romanos dictum eſt plenius) detur & ſemper inſit [VOBIS] Corinthijs [ET pax] id eſt, quies mē Rom.1.
tis à vitiorum inordinato impulſu [A DEO patre noſtro] per gratiā adoptionis, qui eſt pater Chriſti per
realem relationem ac relatiuam proprietatem, & pater Chriſti per æternam ac naturalem generationem
[ET à domino Ieſu Chriſto] filio patris, qui ſecundum diuinam naturam eſt vna & eadem cauſa efficiēs Pſalm. 2.
gratiæ & pacis cum patre. Quæcunque enim facit pater, hæc & filius ſimiliter facit. Secundum naturam Pſal. 109.
vero aſſumptam eſt cauſa gratiæ & cæterorum donorum gratuitorum inſtrumentalis ac meritoria. Patre Iohan. 5.
B autem & filio nominatis, datur intelligi ſpiritus ſanctus qui eſt amor, nexus & germen amborum. Totius 1. Iohan. 5.
ſuperfeliciſsimę trinitatis indiuiſa eſt operatio foris tranſiens, ſicut & trium perſonarum eſt vna natura, & Iohan. 5.
vna poteſtas. Quoniam vero inter Corinthios erant aliqui boni laude digni, Apoſtolus primo agit de bo
nis, & pro beneficiis dei eis collatis gratias agit, & ait, [GRATIAS ago] verbis, factis, atque affectibus
[DEO meo] qui licet ſit omniū deus, tanto tamen ſpecialius ac ſingularius eſt deus vniuſcuiuſque ipſum EPIST.
colentis, quanto ab eo deuotius colitur, ardentiusq; amatur. Vnde & princeps theologorū Dionyſius in 1. Theſſ. 2.
libris ſuis, vix dicere audens deus meus, ſic dicit, Deus, & ſi fas eſt dicere, meus. Propterea nō quorum- Act 10.
libet, ſed perfectorum feruenter amantium eſt dicere, Deus meus. Fortiter tamen proficientes, ex quadā Dionyſ.
humili confidentia dicere poſſunt. Deus meus. alij paſsim non dicant, Deus meus: niſi in perſona Chri-
ſti hominis, eccleſiæ ſeu perfectorum. Itaque gratias ago deo meo, à cuius amore nulla creatura me poteſt
auellere, [SEMPER] id eſt, omni hora conuenienti ac debita, iuxta quem modum iubemur ſemper ora-
re [PRO vobis] quorum imperfectum ſupplere deſidero, eo quòd diligam vos tanquam meipſum [IN Rom. 18.
gratia dei quæ data eſt vobis] id eſt, pro omnibus donis ſupernaturalibus, vobis diuinitus condonatis
[IN Chriſto Ieſu] hoc eſt, per Chriſtum mediatorē, ſeu merito eius, per quem omnia diuina nobis præ Luc. 18.
ſtantur. [QVIA in omnibus] ſpiritualibus diuitijs [DIVITES facti eſtis in illo] id eſt, per Chriſtum
abundatis in omni gratia dei, ſecundum conditionem & ſtatum huius fragilis vitæ, videlicet, quia in his
C quæ ad ſalutem requiruntur, abundatis. Secundum quem ſenſum ait Pſalmiſta, Nihil deeſt timentibus
eum. Vel ideo dicuntur in omnibus diuites facti quoniam ſpiritualia bona quæ nondum ſortiti ſunt in re,
iam habent in ſpe. ¶Has autem diuitias explicat apoſtolus in ſpeciali [IN omni verbo euangelicæ prædi Pſalm. 33
cationis.] Hoc dicit Apoſtolus, vel quia donum linguarum receperunt, ita vt omnibus linguis loqueren-
tur. In primitiua enim eccleſia, per impoſitionem manuum apoſtolorum, dabatur baptizatis donum lin
guarum. Vel, in omni verbo, id eſt, in omni modo docendi [ET in omni ſcientia] vera ad ſalutem neceſſa Act. 5.
ria, videlicet in intellectu ſcripturarum ſanctarum [SICVT teſtimonium Chriſti confirmatum eſt in vo- Act. 8.
bis] id eſt, eo modo diuites facti eſtis in his ſicut, id eſt, prout teſtimonium Chriſti confirmatum eſt in vo Act. 19
bis, id eſt, promiſsio ſeu conteſtatio, qua Chriſtus teſtatus eſt, ſe ditaturum ſuos fideles, in vobis impleta
eſt. Ipſe enim prædixit, Qui credit in me, flumina de ventre eius fluent aquæ viuæ. Hoc autem dixit de ſpi
ritu, quē accepturi erant credentes in eum. Et alibi, Quicquid petieritis patrem in nomine meo, hoc fa- Iohan. 17.
ciam [ITA vt nihil vobis deſit in vlla gratia] neceſſaria ad ſalutem. Vel, quia omnia dona ad gratiam Iohan. 15.
gratum facientem pertinentia, habetis, & in aliis gratiis, ſcilicet gratis datis, notabiliter abundatis. Virtu
tes enim & dona ſpiritus ſancti ita connexa ſunt, vt habens vnum, cætera quoque aliqualiter habeat. Non Apoc. 22.
tamen ita perfecti fuerunt quin potuerunt proficere, perfectioreſque fieri, iuxta illud, Omnem qui fert fru Iohan. 15.
ctum, purgabit eum pater, vt fructum plus afferat. Itaq; nihil gratiæ deeſt vobis [EXPECTANTIBVS
D reuelationem] id eſt, manifeſtam apparitionem [DOMINI noſtri Ieſu Chriſti] in die iudicii, quando Eſa. 40.
(iuxta Eſaiam prophetam) videbit omnis caro ſalutare dei noſtri. De qua reuelatione ſcriptum eſt, Ecce
venit cum nubibus, & videbit eum omnis oculus, & qui eum pupugerunt. Vel reuelationem Chriſti, id
eſt, claram viſionem eius in patria, quæ viſio eſt tota merces, de qua ait in Euangelio, Qui diligit me, di-
ligetur à patre meo, & ego diligam eum, & manifeſtabo ei meipſum [QVI & confirmabit vos] vt pie cō
fido. Verbum eſt bonæ ſpei, non abſolutæ aſſertionis, niſi forte ex reuelatione diuina [VSQVE in finē] Apoc. 1.
vitæ præſentis incluſiue [SINE crimine] id eſt, mortali peccato, ita quòd gratiam perſeuerantiæ confe-
ret vobis, ne peccetis mortaliter, ſed in gratia decedatis, ad hoc, vt ſine peccato appareatis [IN die aduen Iohan. 14.
tus domini noſtri Ieſu Chriſti] id eſt, in die iudicii. Vel, aduentus Chriſti, intelligitur ſpiritualis eius aduē
tus, quo quotidie venit per gratiam ad electos, prout ipſe Chriſtus profitetur, Ad eum veniemus & man 1. Iohan. 3.
ſionem apud eum faciemus. Et alibi, Ego ſto ad oſtium & pulſo. Vel, viſitatio eius, qua viſitat vnumquē Iohan. 14.
que in morte. Vnde ait, Vigilate, quia neſcitis qua hora dominus veſter venturus eſt. De hoc aduentu cō- Apoc. 3.
minatur quodam loco cuique negligenti, Si non vigilaueris, veniam ad te tanquam fur, & neſcies qua ho- Matt. 24.
ra veniam. Sed & Iacobus dicit, Patientes eſtote vſque ad aduentum domini, id eſt, vſque ad mortem. Apoc. 3.
Vnde ſubiungitur ibidem, Ecce iudex ante ianuam aſsiſtit. Quandocunque autem confirmamur à deo, Iacob. 5.
Chriſtus ſpiritualiter venit ad nos. [FIDELIS deus] non à fide, ſed à fidelitate, quā conſeruat ad ſuos
cum quibus fideliter agit, ſecundum quod charitas dictat. Vel, Fidelis deus, id eſt, verax in promiſsis,

Iuxta illud in Pſalmo, Fidelis dominns in omnibus verbis ſuis [PER quem(.i.à quo)vocati eſtis] per in E
Ioſue.1. ſpirationem internam,ac prædicationem apoſtolicam[IN ſocietatem],t.ad cõmunionẽ & participatio
Pſal.144. nem gratię, & glorię[FILII eius domini noſtri Ieſu Chriſti.]Dẽ plenitudine ſiquidem eius accepimus
omnes.Prędeſtinauit enim nos conformes fieri imaginis filii ſui, vt alio loco dictum eſt. Ecce quãta gra
Iohan.1. tia & beneuolentia dei ſancti & benedicti,qui non ſolum vocauit nos ad conſortiũ Apoſtolorum,& an-
Rom.8. gelorum,ſed vnigeniti filii ſui. Quotquot enim receperunt eum, dedit eis poteſtatẽ filios dei fieri.Ideo
ſcriptum eſt,Maxima & prętioſa nobis promiſſa donauit. vt per hęc efficiamini diuinę conſortes naturę
Iohan.1. Et alibi,Societas noſtra ſit cum patre & filio eius Ieſu Chriſto. Ineffabilis prorſus nobilitas ſocietatem
2.Petr.1. habere cum deo. Et ſumma miſeria, propter temporales delitias ac tranſitoria bona viliſsima atque ca-
1.Iohan.1. duca,ſocietatem hanc deiformẽ amittere.Nõ ergo negligamus gratiam dei,quę data eſt nobis,ſed carnẽ
2.Par.26. domemus,affectum purgemus,cœleſtibus infatigabiliter intendamus. ¶ Hucuſque laudauit Apoſtolus
1.Tim.4. perfectos,iam alios hortatur ad perfectionẽ illorũ.[OBSECRO autem].i.per rẽ ſacram,imò per ſanctũ
ſctõrum rogo[VOS fratres]videlicet[PER nomen domini noſtri Ieſu Chriſti,vt idipſum].i. vnũ & idẽ
ſecundum dei voluntatẽ[DICATIS omnes]ſicut faciunt quos iã laudaui[ET nõ ſint in vobis ſchiſma
ta].i.diuiſiones atque diſcordię: Scriptũ enim eſt, Diuiſum eſt cor eorum, nunc interibunt.Sed videtur
contrarium his,quod dominus ait per alium prophetam,Scindite corda veſtra,&non veſtimenta veſtra
Eſa.22. Et reſpondendum,quod loquitur de ſpirituali cordis circuncisione , & apertione,qua cor antea durum F
Iobel.2. aperitur verbo dei,& recipit illud.[SITIS autem perfecti].i. perfectè ſeu omnino concordes [IN eodẽ
ſenſu].i.in cognitione practica,vt idem agatis[ET in eadem ſciẽtia].i.in cognitione ſpeculatiua, vt idẽ
credatis ac ſapiatis.Duę enim ſunt partes legis diuinę, videlicet teſtimonia & pręcepta. Teſtimonia per
tinent ad credenda,pręcepta vero ad operanda. Vult ergo apoſtolus,vt in botũ vtroque conformes ſint
¶ Hęc hortor & obſecro [SIGNIFICATVM eſt enim mihi de vobis (ô fratres mei) ab his qui ſunt
Cloes].i.qui habitãt in loco qui dicitur Cloes. Vel in domo religioſę fœminę Cloes vocatę,quorũ vnus
fuerat Soſtenes,iam prędictus.Secundum quoſdam, Cloes eſt nomen loci prope Corinthum: ſecundũ
alios vero eſt nomẽ mulieris deuotę,in cuius domo multi fideles manebant.Iſti doluerunt de contẽtio-
ne ac ſchiſmate Corinthiorum,dixeruntque Paulo,quod ſubditur[QVIA contentiones inter vos ſunt]
ſicut ſubiungitur[HOC autẽ dico]id eſt,refero[QVOD vnuſquiſque veſtrum dicit.]Percepi enim ver-
ba veſtra in propria forma,& ideo omnium veſtrum verba iam enarro.Alius enim è vobis dicit.[EGO
quidem ſum Pauli]id eſt,ad Paulũ pertineo,tanquã filius & diſcipulus eius,quia ab eo baptizatus ſeu do
ctus ſum.[EGO autẽ ſum Apollo]id eſt,diſcipulus eius. Iſte eſt Apollo vir eloquẽs & potẽs in ſcriptu-
Act.18. ris,ſicut in actibus legitur,qui(vt dicitur)erat Corinthiorũ epiſcopꝰ. Alius dicit,[EGO vero Cęphæ]
id eſt,ego ad Petrũ pertineo.Alius dicit [EGO autem Chriſti]ſum, tanquã eius ſeruus atque diſcipulus G
Qui ita dixerunt,non errauerunt vt alii,Contentio autẽ Corinthiorum fuit ex hoc, quòd putabant ſa-
cramentum baptiſmatis aliquid virtutis habere ex meritis miniſtri , & ita baptizatus ab vno prętulit ſe
baptizato ab alio,prout vnus miniſtrorum excellentior extitit alio.Quilibet etiam nominauit ſe ab illo
à quo fuerat baptizatus,ſicque vnus dicebat,ego ſum Pauli.Hi errauerunt,quia baptiſmus non habet ef
ficaciam,niſi merito Chriſti,tanquã à cauſa meritoria,qui tactu ſuę mundiſsimę carnis vim regenerati
Auguſt. uam contulit aquis.Vnde de latere Chriſti morientis dicũtur omnia ſacramenta fluxiſſe,quoniã virtute
1.Petr.2. paſsionis dominicę operantur.Chriſtus vero , vt deus ſeu tota beatiſsima trinitas, eſt cauſa effectiua &
principalis virtutis baptiſmi,quoniam ſolus deus intus baptizat peccata lauando ſeu abluendo,& gratiã
infundendo,ſine cuius infuſione nemo iuſtificatur , neque peccatum dimittitur . Vnde quodam loco de
Chriſto habetur,Super quem videris ſpiritum deſcendentem & manentem ſuper eum,ipſe eſt qui bapti
Iohan.1. zat in ſpiritu ſancto.Et alibi,Ipſe baptizabit vos ſpiritu ſancto & igni.Vnde vt legitur, ad vitandũ præ
Matth.3. dictum Corinthiorum errorem,eccleſia Græcorum mutauit formam baptiſmi,dicendo,baptizo ſeruus
Ieſu Chriſti . ¶ Ad oſtendendum ergo errorem Corinthiorũ quęrit apoſtolus [DIVISVS eſt Chri-
ſtus?]id eſt,nunquid Chriſtus in corpore ſuo myſtico huiuſcemodi diuiſionem admittit & approbat,vt
vnus dicatur Pauli,alius Cęphę,& non potius omnes ſint Chriſti,& ab ipſo Chriſtiani vocetur?Quaſi
dicat,Non.Chriſtus enim ait,Pater ſancte ſerua eos in nomine tuo,quos dediſti mihi, vt ſint vnum,ſi- H
cut & nos.Vel ſic,Diuiſus eſt Chriſtus?id eſt,nunquid Chriſtus diuerſimode ſe habet ad ſuos miniſtros
Act.11. baptiſtas,aliter operando in baptiſmo vnius quàm alterius?[NVNQVID Paulus crucifixus eſt pro vo-
Iohan.17. bis,aut in noĩe Pauli baptizati eſtis ?].i.cũ nec Paulus, nec aliquis alius, præter Chriſtũ pro veſtra ſalu
te ſit paſſus,nec in noĩe Pauli vel alterius,ſed in nomine Chriſti baptizati ſitis,cõſtat quòd non plus va
let baptiſmus miniſtratus ab vno miniſtro Chriſti,quam alio.Quoniam virtus baptiſmi,eſt ab ipſo qui
pro mundi ſalute occiſus eſt,& in cuius nomine adminiſtratur,hic vero Chriſtus eſt.Quãuis autẽ Chri
Rom.6. ſtus dixerit,Eũtes docete omnes gẽtes,baptizãtes eas,in nomine patris,& filii,& ſpiritus ſancti: Apoſto
2.Cor.5. li tamẽ in primitiua eccleſia ex familiari cõſilio ſeu inſtinctu ſpiritus ſancti, videlicet vt nomen Chriſti
magis celebre fieret,quod a Iudęis iugiter blaſphemabatur,baptizauerunt in nomine Chriſti.Vnde Pe-
Act.2. trus diſſeruit,Baptizetur,inquiens,vnuſquiſq; veſtrũ in nomine Ieſu Chriſti.Hoc tamẽ fecerũt, ſecun
dum quod in nomine Chriſti,tota ſuperſancta trinitas intelligitur ,videlicet pater vngẽs , & ſpiritꝰ ſan
ctus,qui eſt vnctio.[GRATIAS ago deo meo,quod neminẽ veſtrũ baptizaui, niſi Criſpũ & Caium.]
Act.18. Iſte videtur eſſe Criſpus archiſynagogus,qui(vt ĩ Actibꝰ legitur) credidit domino Caius quoq; iſte ſor
Rom.6. ſitã eſt,de quo ad Romanos dixit Apoſtolus,Salutat vos Caius hoſpes meus:cui(vt ibidẽ dictũ eſt) Io-
hãnes tertiã ſuam miſit epiſtolã,eratque Corinthiorũ epiſcopus.Itaque gratias ago,quòd neminem ve-
ſtrum baptizaui,pręter hos paucos , qui etiam non ſunt de veſtra contentione,cũ ſint viri perfecti.Nõ
quia baptizare ſit actus malus , ſed [NE quis dicat,quòd in nomine meo baptizati ſitis]id eſt ne actus

A bonus à me factus, eſſet vobis occaſio mali. Ex quo eluceſcit, quòd interdum ab aliquibus bonis operi-
bus ex charitate ceſſandum ſit, vt aliorum culpa ſeu ſcandalum deuitetur. [BAPTIZAVI autem & Ste
phanæ domum] id eſt illius deuotæ matronæ familiam, forte ſimul cum ea, quæ etiam non contendit
vobiſcum. [CAETERVM neſcio, ſi quem alium veſtrum baptizaui] & quia apoſtolus bonæ memo-
riæ erat, probabile eſt, quòd non baptizauit, niſi prędictos tam paucos cuius ratio ſubditur, [NON enim Act. 9.
miſit me Christus baptizare] id eſt, principaliter ad baptizandum, cum hoc ab inferioribus & parũ do-
ctis fieri poſsit tam perfecte, ſicut à perfectioribus, [SED euangelizare] id eſt euangelium prædicare, Matth. 10
quod non potuit perfecte fieri, niſi à valde perfectis atque doctiſsimis. Non tamen eſt ſic intelligendum
quod nunc dixit apoſtolus, non miſit me Chriſtus baptizare, quaſi ipſe, & alii apoſtoli nequaquam miſ- Matth. 28.
ſi ſint baptizare: cum dicat eis ſaluator, Docete omnes gentes, baptizantes eas: ſed hoc ideo dicitur,
quia apoſtoli non ſunt principaliter miſsi ad baptizandum, videlicet ne baptizando retardarentur à
prædicatione. Ideoque, quemadmodum Chriſtus per ſeipſum docuit, & per diſcipulos baptizauit, Iohan. 4.
vt patet apud Iohannem: ſic & apoſtoli verbo prædicationis inſtabant, & per diſcipulos ſuos frequen- Lucæ. 4
tius baptizabant neceſsitate aut magna ratione exigente baptizationis. Itaque miſit me Chriſtus euan
gelizare, [NON in ſapientia verbi] id eſt non in ſapientiã naturali, ſeu philoſophica, verbis ornata,
atque verboſa, quæ comparatione diuinæ ſapientiæ potius eſt ſapientia nominalis, quàm realis. [VT
B non euacuetur] hoc eſt, incredibilis aut inutilis reputetur, [CRVX Chriſti] id eſt, fides paſsionis do-
minicæ. Naturali enim rationi viſum eſt impoſsibile, incredibile atque inutile, vt deus pateretur. Ideo
Apoſtolus finem crucis Chriſti non prædicauit in ſapientia verbi. Vel ſic, vt non euacuetur crux Chri-
ſti, id eſt, ne fides Chriſti videatur humanæ rationi inniti, & per conſequens, facile poſſe reprobari.
Denique Chriſtiana doctrina non indiget cultu, & pompa verborum, ne videatur ex humanæ ſubtili- Iohan. 5.
tatis caliditate procedere, non ex veritate. Ibi enim compoſitio ſermonis exquiritur, vbi ipſa ſe veritas
non commendat. [VERBVM enim] id eſt, fides & prædicatio, [CRVCIS] Chriſti [PEREVNTIBVS
quidem] id eſt mundi huius ſapientibus & reprobis, [STVLTITIA eſt] id eſt ſtulta & irridenda vide- Rom. s
tur. Sicut de Græcis refert Dionyſius, quod audita prædicatione fidei Chriſtianæ, lato ore riſerunt, Dionyſ.
[HIS autem qui ſalui fiunt, id eſt nobis] pura electis, [VIRTVS dei eſt] id eſt, potens effectus diuinæ
potentiæ, per quem obtinemus gratiam & gloriam, victoriam quoque contra inſidias hoſtis iuxta illud:
Hæc eſt victoria quæ vincit mundum, fides noſtra. Quis enim eſt qui vincit mundum, niſi qui cre- s. Iohan. 5
dit, quoniam Ieſus eſt filius dei?

¶ Quod autem verbum crucis pereuntibus, ſcilicet prudentibus huius ſeculi ſtultitia ſit, probat apoſto
lus. [SCRIPTVM eſt enim] in Eſaia [PERDAM] id eſt dãnabo ego dominus deus, [SAPIENTIAM Eſa. 29
C ſapientium] id eſt ſapientiam eorum, qui ſeipſos ſapientes reputant in diuinis, videlicet in naturali noti
tia diuinorum, ſicut philoſophi, [ET prudentiam prudentium] id eſt, falſam prudentiam impiorum, qui Baruch. 3
in rebus humanis aſtuti & callidi ſunt, vt faciant mala, [REPROBABO] id eſt à prædicatoribus ſan-
ctis excludam, & eam in iudicio condemnabo, quia nõ fuit ſubiecta ſimplicitati fidei ſanctæ. Hinc enim Matth. 11.
ait ſaluator, Confitebor tibi domine cœli & terræ, quia abſcõdiſti hæc à ſapientibus & prudentibus, & Luc. 10.
reuelaſti ea paruulis. Noſtra translatio habet ſic, Peribit ſapientia à ſapientibus, & intellectus pruden- Eſa. 29.
tium abſcõdetur. [VBI ſapiens?] huius mundi, quantum ad diuina naturaliter nota? [VBI ſcriba?] id eſt
doctor moralis in lege peritus? [VBI conquiſitor huius ſeculi?] id eſt inueſtigator rerum mundanarum
ac naturalium artium? Tanquam dicat, Ecce quàm ſubito omnes iſti perierunt, eo quòd veram ac Chri 2. Thc. 2.
ſtianam ſapientiam non receperunt. Hæc verba ex Eſaia ſumpta ſunt, ſic dicente, Vbi eſt literatus? vbi Eſaiæ. 33
verba legis ponderans? vbi doctor paruulorum? [NONNE ſtultam fecit] id eſt vanam & falſam oſten-
dit [DEVS ſapientiam huius mundi?] aſſerendo quod illa negat, videlicet articulos fidei: & agẽdo quod
illa impoſsibile reputat, vtpote opera ſupernaturalia ad fidei confirmationem, cum tamen naturalis ſa-
pientia dicat, ea non poſſe fieri, quæ naturalem entium curſum excedunt? [NAM quia in dei ſapientia]
id eſt ſecundum deum, ſeu diuino iudicio, [NON cognouit mundus] id eſt homo quilibet mundum in-
habitans [PER ſapientiam] naturalem [DEVM, placuit deo per ſtultitiam prædicationis] id eſt per præ- 2. Theſ. 2
dicationem euangelicam, quam mundus fatuam reputauit, [SALVOS facere credentes] id eſt ele-
D ctos, conuertendo eos ad fidem & gratiam per apoſtolorum prædicationem. Mundus autem aliquo mo Rom. s.
do cognouit deum per ſapientiam naturalem. Dictum eſt enim ad Romanos, Inuiſibilia dei, per ea
quæ facta ſunt, à creatura mundi conſpiciuntur: ſempiterna quoque virtus eius & diuinitas. Nec dubiũ Iohan. s4.
quin philoſophi multa vera atque ſubtilia de diuinis cõſcripſerint, ſed quoniam iſta cognitio dei erat
ſine fide, & opere meritorio, informis fuit, & deo inaccepta. Idcirco non cognouit mundus deum per
ſapientiam humanam, in ſapientia dei, id eſt ſecundum deum, ſeu acceptionem diuinam. Propter quod
ait Iohannes, Qui dicit ſe noſſe deum & mandata eius non cuſtodit, mendax eſt. Et ſaluator ad impios, 1. Iohan. 2
Neſcio (inquit) vos, cognitionem, qua dicitis mihi, domine domine, non approbo. Poteſt quoque per ſa Luc. 13.
pientiam dei intelligi æterna ſapientia incarnata, in qua mundus deum non cognouit, quia nec eam co-
gnouit. Propter quod filius ait, Pater iuſte, mundus te non cognouit. Lux quippe in tenebris lucet, & te- Iohan. 17.
nebræ eam non comprehenderunt. Itaque non cognouit mundus per ſapientiam deum cognitione for- Iohan. 1.
mata ac ſalutari. Cuius ſignum vel ratio eſt. [QVONIAM & Iudæi ſigna petunt] id eſt ea quæ ipſis Luc. 13.
dicuntur per ſignum aliquod diuinæ virtutis quærunt confirmari, vt ſciant illud eſſe à deo per experien
tiam alicuius miraculi, quod ſæpe illicitum eſt, & ad tentationem dei pertinet. Vnicuique enim ſuffice-
re debet aſſertio dei. Quoniam autem Iudæi primo legem receperunt in monte Sinai, cum ingenti glo- Leuit. 26
ria miraculorum diuinorum, aſſueti erant petere ſignum, cum aliquid magni dicebatur. Vnde & Chri- Iohan. 2.
ſto dicebant, Quod ſignum oſtendis nobis? Sic abraham, Gedeon, Ezechias & alii multi Iudæorum Gen. 17.

Iudie. 6 ſigna petierunt, ſicut & Zacharias pater Iohannis, [ET Græci] præſertim philoſophi, & multi gentiliū E
4. Reg. 20 [SAPIENTIAM] naturalem [QVAERVNT] id eſt per rationes naturales & demonſtratiuas volunt
Eſa.38. ſibi probari, quod dicitur. Aſſueti ſunt enim argumentationibus humanis inſiſtere. Nullus ergo iſtorum
Luc.s. per ſapientiam ſuam deum nouit ſalubriter, quantum ad ea quæ concernūt ſalutem. [NOS autem] apoſto
li [PRAEDICAMVS Chriſtum crucifixum, Iudæis quidem ſcandalum] id eſt confuſionem, & ignomi
niæ cauſam. Hoc enim ad maximam Iudæorum confuſionem pertinet, quod aperte docemus eos Chri-
ſtum in lege promiſſum, dei vnigenitum filium occidiſſe, quod eſt eis æternæ ignominiæ cauſa. Vel dici
Matth.24 tur Chriſtus Iudæis ſcandalum, quoniam fuit eis, & adhuc eſt, occaſio ruendi in culpam & pœnam.
Iohan. 6. Nam (vt Euangeliſtæ teſtantur) ſæpe ſcandalizabantur in eo. Propter quod dixit, Beatus eſt, qui non
Lucæ. 7 fuerit ſcandalizatus in me, [GENTIBVS autem] id eſt infidelibus [STVLTITIAM,] nam ſtultum pu
Matth. 11 tabant, qund euangelizabatur de Chriſto, videlicet quòd deus æternus factus eſſet homo temporalis,
Lucæ.2 quòd impaſsibilis eſſet mortuus, immenſus in vtero clauſus, immutabilis de nouo incarnatus, quòd vir
Matth.2. go peperiſſet. Hæc omnia fabuloſa putabant, quoniam non potuerunt videre, nec credere voluerunt, in
vna perſona duas perfectas eſſe naturas, diuinam atque humanam, ſaluis vtriuſque naturalibus proprie-
Eph.2 tatibus. [IPSIS autem vocatis] id eſt ad fidem, gratiamq́; electis [IVDAEIS atque Græcis] id eſt genti-
libus, ex quibus tanquam duobus parietibus, in Chriſto lapide angulari concurrentibus, conſtructa eſt F
Sap.9: ſancta ecclesia. His ergo prædicamus [CHRISTVM dei virtutē, & dei ſapientiam] id eſt & hoc eis affir-
mamus, quod Chriſtus ſit virtus ac ſapientia patris. Ipſe enim eſt virtus & manus & brachium patris,
Eſa. 12. per quem facta ſunt omnia. De quo Eſaias, Parauit (inquit) dominus brachium ſanctum ſuum in oculis
omnium gentium. Præterea ſecundum vtranque naturam dicitur Chriſtus virtus & ſapientia patris. Se
Iohan. 1. cundum diuinam enim naturam eſt virtus patris, quia per ipſum omnia facta ſunt: iuxta illud, Verbo do
Pſalm.32. mini cœli firmati ſunt. Et quia potentia patris perfecte atque pleniſsime relucet in filio, in hoc nanque
quòd pater genuit filiū ſibi cōſubſtantialē, coæternū & coæqualem, apparet infinita potentia patris. Di
citur quoque ſapientia patris, cum ſit verbum mentis paternæ, quoniam enim ab intellectu patris proce
dit, ea quæ ad intellectū pertinēt, appropriata vel propria ſunt filio, ideo dicitur veritas & ſapientia pa-
Pſalm.106. tris. Et etiam, quia ſapientia patris in ipſo plene relucet. Eſt enim filius perfecta expreſsio ſapiētię patris
Sap.7. conceptus & dictio intellectus paterni. Secūdum humanā quoque naturam vocatur virtus & ſapientia,
1. Tim.2 propter patris maximam participationem atque præcipuam relucentiam diuinę virtutis ac ſapientiæ in
ipſo dei & hominum mediatore. Nam ipſe ſecundum humanam naturam paſſus eſt, & toti mundo æter
nam vitam promeruit, & dæmonem ſtrauit, infernum confregit, cœlos aperuit. Sapientia vero dei in
Chriſti incarnatinne, paſsione, & mundi ſaluatione ineffabiliter manifeſtatur, vt ſcilicet dei per incar-
nationem homo deificaretur, per illius humiliationem homo exaltaretur, per illius occiſionē homo viui G
ficaretur, per illius indebitas pœnas hō à debitis pœnis ſolueretur, per illius charitatē homo repararetur
qui per diaboli inuidiam perditus fuit. Nec potuit peccati enormitas, diuinæ charitatis ardor, diuinæ
Sap.2. iuſtitiæ magnitudo, æternæ beatitudinis dignitas, infernalis pœnæ acerbitas, humanæ naturæ nobilitas
diuinæ pietatis immenſitas, ſubtilius, euidētius, aut ſpecioſius declarari, niſi vt ipſemet deus, dei vnige-
nitus filius hominem per ſuam incarnationem ac mortem redimeret. Longum eſſet hæc proſequi, ideo
legentis contemplationi iſtorum pleniorem conſiderationem committo. Vt enim beatus Thomas in
Matth. 11 ſumma contra gentiles teſtatur, quanto homo deuotus ac pius incarnationem dei humilius & affectuo-
Luc. 10. ſius penſat, tanto plures ſibi rationes occurrunt huius ſuperſanctiſsimæ incarnationis, quæ ſapientibus
& prudentibus in propriis oculis abſconduntur. ❡ Poſtremo ſciendum quòd Chriſtus ſecundum neu-
tram naturam, dicitur virtus & ſapientia patris formaliter, quaſi pater non eſſet potens & ſapiens, niſi
per filiū. Imò pater in ſeipſo potens & ſapiens eſt, vel potius virtus & ſapientia, ſicut & ſpiritus ſanctus.
Quomodo enim generaret filium potentem ac ſapientem, ſi ipſe in ſeipſo potens non eſſet ac ſapiens?
Quælibet ergo diuina perſona cum ſit abſolute perfecta, eſt virtus infinita, & ſapientia vera immenſa,
& omnes ſimul ſunt vna virtus & vna ſapientia abſolute accepta.

❡ Qund autem in Chriſto reluceat virtus & ſapientia dei, declarat apoſtolus, [QVIA quod ſtultum
eſt dei] id eſt quod ſapientibus ſeculi videtur inſipienter dici de deo, videlicet incarnari, mori & ſepeli- H
ri, [SAPIENTIVS eſt hominibus] id eſt magis ſapientiale, ſeu ſapientialius factum eſt, quàm homo ex
cogitare valeat, vel intelligere. [ET quod infirmum eſt dei] id eſt, ad infirmitatem & imperfectionem dei
Sap.12. ſpectare videtur puta laborare, fatigari, occidi [FORTIVS eſt hominibus] id eſt efficacius ad ſaluandum
quàm capere poſsit homo omnemque humanam fortitudinem ſuperat, quia cœleſtia vincunt terrena.
Sap. 7. Efficacia nanque & meritum paſsionis, laboris, totiusque conuerſationis Chriſti, rationi vnitæ deita-
tis, quodammodo infinita conſiſtunt. Hæc autem ſic ſe habere, patet in prædicatoribus euangelicæ le
gis & in conuerſis per eos ad fidem. Ideo ſubditur [VIDETE] id eſt diligenter perpendite, [VOCA-
1.Petr.2. TIONEM veſtram] actiuam & paſsiuam, [FRATRES] id eſt à quibus vocati eſtis ad fidem, & qua-
les vos qui conuerſi eſtis, ſitis, [QVIA non multi ſapientes ſecundum carnem] hoc eſt, ſecundum huma
nam ſapientiam, [NON multi potentes] ſubiectorum multitudine, ſeu lata dominatione, [NON multi
nobiles] carnis origine, quantum ad proximos parentes, ſunt [INTER VOS] Hoc intelligi poteſt tam
de prædicatoribus, quàm de Corinthiis conuerſis. Apoſtoli enim & alij primi diſcipuli, pro maiori
Act. 4 parte illiterati, ſimplices, pauperesque fuerunt. Tales enim elegit deus in prædicatores & apoſtolos,
Act.18. ne promulgatio fidei aſcriberetur humanæ aſtutiæ atque potentiæ. Et ne attribueretur omnino ſimpli-
citati & ignnranti, voluit deus quoſdam paucos habere prædicatores literatos, potentes ac nobiles, qua
les fuerunt, Paulus iſte, Nathanael, Manahem, Barnabas, &c. Et ſimiliter illi qui primo conuerſi fuerūt
pro magna parte ſimplices, ignobiles, & impotentes fuerunt. [SED quę ſtulta ſunt mundi] .i. illiteratos,

A quos mũdus ſtultos putauit, [ELEGIT deus]ſcilicet apoſtolos & alios plures.[VT confundat ſapien-
tes]ſeculi huius, hoc eſt, eos vere inſipientes oſtendat, abſcondendo eis diuina myſteria. Per apoſtolos
quoque victa, in nihilumq́ue redacta eſt, horum vana ſapientia, ſicut & prædixit, Ego dabo vobis os & Luc.21.
ſapientiam, cui non poterunt reſiſtere & contradicere omnes aduerſarii veſtri. [ET infirma mundi] id 1.Reg.2.
eſt, homines impotentes, [ELEGIT deus, vt confundat fortia] id eſt potentes, dum iſti impotentes
per humilitatem ſaluantur, potentes vero cum ſua præſumptione damnantur. [ET ignobilia mundi &
contemptibilia]id eſt homines ignobiles, à mundo contemptos, [ELEGIT deus]ab æterno, id eſt tales
prædeſtinauit ad vitam, [ET ea quæ non ſunt]id eſt, qui nihil reputabãtur, [VT ea quæ ſunt deſtrueret] Matth.11.
id eſt illos qui magni habentur in mundo, & aliquid eſſe ſe putant, humiliaret, præferendo eis abiectos Luc.10.
& inopes, [VT non glorietur omnis caro in conſpectu eius] id eſt ne aliquis homo glorietur inaniter in
conſpectu diuino aliquid boni aſcribendo ſibimetipſi, quaſi ſua ſapientia, potentia ſeu nobilitate ſal-
uatus ſit.[EX ipſo autem]id eſt, dono & gratia dei, [VOS eſtis]per fidem & opera bona. [IN Chriſto
Ieſu]capite noſtro, [QVI factus eſt nobis ſapientia à deo]id eſt datus & miſſus eſt nobis à patre, vt nos Iohan.1.
illuminaret. Ipſe enim eſt lux illuminans omnem hominẽ: de quo ſcriptum eſt, Tempus requirendi do-
minum cum venerit qui docebit nos iuſtitiam. Et alibi, Exultate in domino, quia dedit vobis doctorem Oſee.10.
iuſtitiæ. Ad Chriſtum quoque pater ait per Eſaiam, Dedi te in lucem gentium. Factus eſt nobis quoque Iohelis.2.
B Chriſtus, [IVSTITIA]id eſt, cauſa iuſtitiæ, ſatisfaciendo pro nobis per viam iuſtitiæ, & ſuo merito Eſai.49.
nos iuſtificans. Propter quod & dictum eſt Romanis, Sicut per vnius obedientiam peccatores conſtitu- Rom.3.
ti ſunt multi, ita per vnius obedientiam iuſti conſtituentur multi.[ET ſanctificatio] quoniam in baptiſ- Rom.5.
mo mũdauit nos ab omni inquinamẽto, deinde in pœnitentiæ ſacramento, [ET redemptio]quia patien-
do pro nobis, redemit nos. Totum igitur bonum, dependet ac fluit à Chriſto[VT]quemadmodum ſcri- Heb.13.
ptum eſt per Hieremiam prophetam, [QVI gloriatur, in domino glorietur] non in ſeipſo, nec in ali-
quo bono ſibi conceſſo ibi ſiſtendo, nec in rebus caducis vane exultet, ſed ſolum in domino, laudando, Hier.9.
regratiando, contemplando, diligendo, & bene viuendo. Sic enim in Hieremia legitur, Non glorietur 2.Cor.10.
ſapiens in ſapientia ſua, & non glorietur fortis in fortitudine ſua, & non glorietur diues in diuitiis ſuis: Hier.9.
ſed in hoc glorietur qui gloriatur, ſcire & noſſe me. Sic gloriabatur virgo Chriſtifera, Exultauit (in- Luc.1.
quiens)ſpiritus meus in deo ſalutari meo. Et Abacuc propheta, Ego autem in domino gaudebo, & ex- Abac.3.
ultabo in deo ſalutari meo.

CAP. II. [ET ego cum veniſſem ad vos fratres.] ARTIC. II.

DESCRIPTO conuenienti modo prædicationis euangelicæ, nunc declarat Apoſtolus, ſe
C vſum fuiſſe hoc modo, & ait.[ET ego cum veniſſem ad vos]ô Corĩthii[FRATRES]mei
ad prędicandum vobis Euangeliũ Chriſti, [VENI].i.vos acceſsi atque affatus ſum, [NON
in ſublimitate ſermonis].i.non verbis altis, difficilibus & ornatis, [AVT ſapientiæ].i.non
in altitudine naturalis philoſophiæ, [ANNVNTIANS vobis teſtimonium Chriſti]id eſt
ea quæ de Chriſto credenda ſunt. De quibus habetur in pſalmo, Teſtimonia tua credibilia facta ſunt. Pſalm.92.
[NON enim iudicaui]id eſt non æſtimaui nec manifeſtaui[ME ſcire,]quantum ad vſum ſcientiæ exterio
rem, [ALIQVID inter vos]minus capaces, [NISI Ieſum Chriſtum, & hunc crucifixum] id eſt niſi ea
quæ ad humilitatem, imitationem, & paſsionem pertinent Chriſti, quia ſublimia de diuinitate ipſius, &
profunda eius myſteria vobis non prædicaui. Per hoc reprehenduntur præſumptuoſi & ſcioli, qui vbi-
que optant ſuam ſcientiam demonſtrari, & ſtyli decorem ac ſententiarum profunditatem proponunt, 1.Cor.9.
vt docti putentur, [ET ego in infirmitate].i.in infirmitatis ſimilitudine, qua factus ſum infirmis infirm'
proportionando fortitudinem perfectionis meæ capacitati eorum & conformando me vobis, quantum Matth.10.
fieri potuit, [ET timore]cordis, non propter mala mihi imminentia (non enim timui eos qui corpus oc Pſalm.36
cidunt, nec timui deum offendere mortaliter, ſciens me confirmatum in bono) ſed propter pericula
imminentia vobis nondum perfectis. Timui enim ne à diabolo, mundo, & propriis concupiſcentiis
falleremini, [ET tremore multo] corporis, procedente ex timore mentis. In tantum enim timui corde,
vt paſsio timoris redundaret in membris, & faceret ea tremere. [FVI apud vos, & ſermo meus] factus
D quibuſdam ſeorſum, [ET prædicatio mea] omnibus vobis palam propoſita, [NON] fuit [IN per-
ſuaſibilibus humanæ ſapiẽtiæ verbis]id eſt non in argumentatione dialectica verborum decore ornata, Eph.4.
ſeu perſuaſione humana, quaſi per talia principaliter vellem vos ad credendum inducere, ſeu fidem Act.2.
probare, [SED] fuit [IN oſtenſione ſpiritus] id eſt in manifeſtatione operum ſpiritus ſancti, [ET] Act.10
declaratione [VIRTVTIS] miraculorum. Hoc dicit, vel quia credentes per prædicationem ipſius re- Act.19.
ceperunt ſpiritum ſanctum in ſigno ſenſibili, ſicut in primitiua eccleſia ſæpe fiebat. Vel, quia ſpiritus
ſanctus per gratiam ſpecialem atque miracula oſtendit prædicationem Pauli eſſe ſalubrẽ, & fidem catho
licam roborauit. Ideo ſubditur, [VT fides veſtra non ſit in ſapientia hominum] id eſt non innitatur hu
manæ rationi, nec putetur ab hominibus excogitata & ficta. Errant ergo qui fidem naturalibus rationi-
bus demonſtrari poſſe affirmant, [SED in virtute dei]id eſt diuina poteſtate ſtabiliatur per certa miracu
la, ſicq́ue æternæ veritati innitatur vt fundamento. [SAPIENTIAM autem] id eſt cognitionem ſub
limem rerum diuinarum, profunda myſteria fidei, & ea quæ Chriſti diuinitatem concernunt, quam ſa-
pientiam inter vos loqui non poſſumus, propter imperfectionem & incapacitatem veſtram [LOQVI-
MVR inter perfectos]id eſt inter ſapientes per modum collationis. Vel, inter perfectos ſeu capaces audi Heb.5.
tores per modum inſtructionis. Perfectorum nanque eſt ſolidus cibus, [SAPIENTIAM vero nõ huius Iacob.3
ſeculi].i.non ſecularem ſapientiam humana ratione ſuffultam, [NEQVE principium huius ſeculi]id eſt
nec ſapientiam fallacem à dæmonibus acquiſitam, vel à philoſophis ſeu terrenis principibus traditam,

[LOQVIMVR qui]principes,[DESTRVVNTVR]id eſt cum omni ſua ſapientia pereunt & damnan E
tur:[SED loquimur].i. prædicamus[NEC ſapientiã].i. Chriſtum, qui eſt virtus & ſapientia patris,[IN
Baruc.3 myſterio]id eſt in ſacro ſecreto ſeu ſacramento incarnationis,docendo hanc ſapientiam ineffabiliter in
1.Cor.1. carnatam:iuxta illud, Verbum caro factum eſt. Vel,in myſterio .i. explanando myſteria eius , quibus in
Iohan.1. veteri teſt.præſignata eſt. Vel,loquimur eam myſterio.i.ſub quodam occulto velamine, nunc enim vide
1.Cor.13. mus per ſpeculum in ænigmate.[QVAE abſcondita eſt].i.ignota filiis huius ſeculi. Vel hoc ideo dicitur
Eſa.64. quia perfecte comprehendi nõ poteſt.[QVAM prædeſtinauit].i.ordinauit ac præparauit,[DEVS]pater
[ANTE ſecula].i.ab ęterno[IN gloriam noſtram].i.ad hoc vt per eam conſequamur vitam glorioſam,
beatitudinemq; ęternam. Ideo enim decreuit eam incarnari, vt glorificemur per ipſam. Vnde in Prouer
Prou.8. biis ait hæc ſapientia, Ab æterno ordinata ſum & ex antiquis,antequam terra fieret. Diſpoſuit eam pa-
ter, vt ipſa ſit obiectum beatitudinis noſtræ, & ita pręparauit eam nobis , quibus & ſeipſum præparauit,
Iohan.1. vt eum feliciter poſsideamus.[QVAM]ſapientiam æternam & incarnatam.[NEMO(.i.nullus) princi-
Iohan.17. pum huius ſeculi].i. dęmonum,vel legiſperitorum ſeu philoſophorum,[COGNOVIT]cognitione cer-
ta ac ſtabili. Quomodo autem principes & dæmones cognouerunt Chriſtum in mundo conuerſantem
& quomodo non, in expoſitione epiſtolæ ad Rom.art.14.diligenter tractatum eſt,idcirco nunc præter
mitto. Sed videtur, quòd iſtud non poſsit exponi de principibus ſeu legiſperitis Iudæorum:de illis quip
Iohan.12 pe ſcriptum eſt, Ex principibus multi crediderunt in eum, Et reſpondendum, quod licet multi eorũ cre F
diderint, tamen comparatiõe incredulorum paucißimi erant. Poteſt etiam dici, quod non permanſerũt
ſtabiles in credendo, maxime tẽpore paſsionis.[SI enim cognouiſſent] principes iſti Chriſtum cogni-
tione certa,[NVNQVAM dominum gloriæ].i. Chriſtum, deum verum, & dominum maieſtatis[CRV-
CIFIXISSENT]Si enim dæmones cognouiſſent, certe nequaquam ſuggeſſiſſent ad mortem illius , à
quo moriente nouerunt ſe vincendos ac ſpoliandos. Similiter ſi principes Iudæorum cognouiſſent, nõ
procuraſſent à Pilato mortem Chriſti. ¶ Per hoc autem quod Chriſtus vocatur hic dominus glo-
Iohan.12. rię, manifeſte probatur, quod ſit verus deus, quoniam nulla creatura pura habet dominum glorię, ſed ſo
Eſaiæ.42 lam participationem ſubiectam. Quod vero iſta ſapientia nobis ab æterno parata, ſit abſcondita & prin
cipibus huius mundi ignota, probat apoſtolus authoritate ſcripturæ.[SED ſicut ſcriptũ eſt] per prophe
Eſaiæ.64 tam,[QVOD oculus]corporalis, imo & ſpiritualis,[NON vidit].i.perfecte non cognouit, [NEC auris]
ſcilicet corporalis ſeu ſpiritualis,[AVDIVIT]ab homine puro,[NEC in cor hominis aſcẽdit].i.à cor-
de humano cogitari ſeu concipi nequit, imò nec ab affectu hominis capi poteſt,[QVAE præparauit de⁹
Matth.15 his qui diligunt illum].i. præmium illud æternum amatoribus dei paratum, videlicet ſapientiam increa
tam, diuinitatis fruitionem, & cætera bona electis præſtanda , quæ vtiq; omnem notitiam, & affectum
hominis inæſtimabiliter ſuperant, nec aliquo modo ſciũtur, niſi per reuelationẽ diuinam. Ideo ſubditur. G
[NOBIS autem]videlicet apoſtolis & prophetis,[REVELAVIT deus per ſpiritũ ſuum].i. per ſpiritũ
ſanctũ, qui corda noſtra omni ſapiẽtia copioſe perfudit. ¶ Poſsit enim aliquis dicere Paulo, Si bona iſta
ſunt inuiſibilia, inaudibilia, & inexcogitabilia, quomodo tu noſti ea? Et reſpõdet Apoſtolus, quòd non
1.Cor.13. per ſeipſum, neq; perfecte per ſpeciẽ noſcit iam ea, ſed per illuminationem ſpiritus ſancti in fide, ſeu per
Eſaiæ.64 ſpeculũ in ænigmate. Sciendum quoque ꝙ apoſtolus hoc loco magis allegat ſenſum, quàm verba Eſaię.
Sic enim ibi ſcriptũ eſt, Oculus non vidit deus abſque te, quæ pręparaſti expectãtibus te. Nec poteſt di-
ci quod apoſtolus alleget ſcripturam hanc ſecundum tranſlationem ſeptuaginta interpretum. Illa nan-
que non habet ſcripturã hãc, ſicut Hieronymus ſępe teſtatur. ¶ Quod autem ſpiritus ſanctus potuit no
Hierony. bis iſta reuelare, patet per hoc,[SPIRITVS enim omnia ſcrutatur]. i. ſpiritus ſanctus vniuerſa cogno-
ſcit, nõ ſolum creata, ſed[ETIAM profunda].i.diuina ſecreta ſeu incomprehẽſibilia[DEI]quæ ſoli deo
Rom.11. ſunt cognita, videlicet diuinam eſſentiam, diuinam ſapientiam, & quicquid in deo eſt. ¶ Et hoc probat
apoſtolus per ſimile.[QVIS enim ſcit hominũ quæ ſunt hominis, niſi ſpiritus hominis qui in ipſo eſt?]
Hie.7. .i.ſicut nemo ſcit affectus & cogitationes atque ſecreta alterius, niſi anima eius, non alter, nec anima al-
terius:[ITA & quę dei ſunt] .i.diuina ſecreta, & quę in deo ſunt,[NEMO].i.nullus[NOVIT, niſi ſpiri-
tus dei].i. ſpiritus ſanctus , & cui ipſe reuelat. Per hoc non excipitur filius à cognitione diuinorum , ſed
nec ſpiritus ſanctus ab iſta cognitiõe excipitur, cũ filius ait, Nemo nouit filium, niſi pater:neq; patrem H
Matth.11 quis nouit, niſi filius, & cui voluerit filius reuelare. Tanta quippe eſt diuinarum perſonarum connexio,
Luc.10. vt vna expreſſa, alia detur intelligi, niſi in his quæ relatiue dicuntur. ¶ Ex his verbis apoſtoli pro-
batur, quod ſpiritus ſanctus ſit verus deus dupliciter. Primo , quoniam perfecte cognoſcit diuina, ſeu
Rom.11. deum, quod vtique nulli creato intellectui conuenit , imò in infinitum deficit à plena comprehenſione
dei. Secũdo, quia apoſtolus ponit ſimile de ſpiritu hominis, qui ideo noſcit quæ homiõs ſunt, quoniam
intimus & conſubſtantialis eſt homini. Ergo & ſpiritus dei cognoſcens quę dei ſunt, intimus & cõſtan-
tialis eſt deo, quod creaturę non conuenit.[NOS autem non ſpiritum huius mundi.]id eſt non animũ ſe
Iohan.14. cularem, non affectum inflantem, non ſpiritum phytonicum coniecturaliter diuinantem, [ACCEPI-
MVS, ſed ſpiritum qui ex deo eſt]id eſt ſpiritum ſanctum ex patre & filio, tanquam ex vno fonte proce-
dentem,[VT ſciamus quæ à deo donata ſunt nobis]id eſt beneficia diuina cognoſcamus, & grati ſimus,
Rom. 5. gloriemurque in domino, non in nobis. Vtile ergo eſt, vt homo diligenter conſideret gratiam & miſeri-
Hier. 9 cordiam dei ſibi conceſſam, imò vniuerſa beneficia dei, naturalia & ſupernaturalia, communia & ſpecia
lia, exhibita & promiſſa, quatenus ex hoc in dei amore accendatur, deo promptius famuletur , gratiaſ-
Matth.25. que agendo mereatur, non ſolum conſeruari in bono, ſed quotidie donis amplioribus adimpleri. Haben
Luc. 19 ti enim dabitur, ei vero qui non habet(id eſt, ingrato) & quod videtur habere, auferetur ab eo. Vnde vir
Luc.1. go deifera , hunc ſpiritum habens, agnouit quæ à deo donata fuerant ſibi cum dixit, Beatam me dicent
Pſalm.102. omnes generationes. Quia fecit mihi magna qui potens eſt, & ſanctum nomen eius. Et Pſalm. Benedic

A anima mea domino, & noli obliniſci omnes retributiones eius. Itemque, Quid retribuam domino pro Pſalm.155
omnibus quæ retribuit mihi?[QVAE]beneficia nobis à deo collata,[LOQVIMVR].i.aliis enũciamus,
[NON in doctis hnmanæ ſapientię verbis].i.non ſtilo rhetorico atque pompatico,[SED in doctrina ſpi
ritus]id eſt ſecundum doctrinam nobis à ſpiritu ſancto infuſam, loquendo humili, ſimplicique ſermone
& vera ſcientia,[SPIRITVALIBVS]auditoribus,[SPIRITVALIA]documenta. [COMPARAN-
TES].i.proportionaliter dantes ſeu proponentes, videlicet ſecunduin capacitatem ipſorum. Inter tales
enim ſapientiam loqnimur, quam inter imperfectos non loquimur, quoniam capere nequeũt. Vnde ſub
iungitur.[ANIMALIS autem homo].i.carnalis & vitioſus, cuius affectus & intellectus in ſenſibilibus Iohan. 8.
detinentur,[NON percipit ea quæ ſunt ſpiritus dei].i.ſpiritualia bona. Sermo enim iuſtitiæ, myſticus in
tellectus, cætera quoque diuina ei non ſapiũt, nec delectaıur in eis, propter ſui interioris guſlus infectio Prou. 8.
nem. Sicut febricitans non guſtat mellis duleedinem propter exterioris ſui guſtus corruptionem. Imò
etiam quãuis ſit homo ın gratia, tamẽ ſi nondum profecit in bonis, ſed adhuc partim inclinatur ad iſta
rerrena, non ſapit quæ dei ſunt. Nam & Petro dixit ſaluator, Vade retro me Satana, non ſapis quæ dei
ſunt, ſed quæ hominum.[STVLTITIA enim eſt illi]id eſt prędicta ſpiritualia & diuina videntur homi Matt. 16.
ni animali ſtulta & vana, quemadmodum in Eccleſiaſtico dicitur, Execratio peccatori ſapientia[ET nõ Eccl. 1.
poteſt intelligere]per internum ſaporem iſta diuina, quandiu permanet talis,[QVIA ſpiritualiter exa- Pſalm. 81
B minatur] id eſt per ſpiritualem inquiſitionem ſeu conſiderationem cognoſcitur eſſe animalis, ideo ſci- Matth. 13
tur non poſſe intelligere illa. Vel, ſpiritualiter examinatũr, id eſt, ideo non intelligit hæc, quia ſpiri- Pſalm. 11
tualia non niſi ſpiritualiter diſcutiuntur.[SPIRITVALIS autem homo]in quo eſt ſpiritus dei,[IVDI Matt. 16.
CAT]id eſt bene diſcernit, [OMNIA] ad ſalutem pertinentia, vel de ſingulis talibus verum iudicium
proferendo, inter bonum & malum, verum & falſum, veraciter diſtinguendo. Habet enim ſanum intel-
lectum, & purum affectum, ideo eius iudicium, nec errore decipitur, nec paſsione corrumpitur,[ET ipſe
à nemine iudicatur]id eſt alius nullus carnalis poteſt eum reprehendere, vel de ipſo recte iudicare. Non
enim intelligit opera eius, Nihilominus videmus quotidie ſpirituales homines à carnalibus iudicari &
reprobari; ſed hoc eſt iudicium vſurpatorium, & falſum. Interdum etiam carnales de ſpiritualibus iudi-
cant, approbando vitam eorum: ſed eſt iudicium imperfectum, ex leuitate procedens. Dionyſ.

¶ Sed aduertendum, quòd ſicut ex verbis principis theologorum, de diuinis nominibus elicitur, dupli-
citer iudicat homo de aliqua re. Primo per ſolam cognitionem informem & nudam, quemadmodum ha
bens moralem ſcientiam iudicat de virtutibns quas non habet, & iſtud eſt imperfectum iudicium. Sic e-
nim homo carnalis, tamen ingenioſus & eruditus, de rebus ſpiritualibus iudicat, ſermocinatur & dictat.
Secundo, iudicat homo de rebua per connaturalitatem ſeu conformitatem ſui affectus ad eas, vt caſtus Eſaiæ. 11.
C de his, quæ caſtitatem reſpiciunt. Vnde de virtutibus hoc modo iudicare non poteſt, niſi virtuoſus. Et
ita de ſpitualibus bonis & rebus diuinis ad fidem pertinentibus, iudicat homo per ſapientiam, quæ eſt Sap. 1.
donum ſpiritus ſancti, & conſiſtit in ſapido quodam guſtu ſpiritualium, de quibus iudicium profert, Hebr. 7.
nec habetur ſine gratia gratum faciente. Propter quod ſcriptum eſt, In maliuolam animam non introi-
bit ſapientia. Ex quibus eluceſcit, quòd non niſi ſpiritualis homo percipit, guſtat, vereque iudicat ea quę
dei ſunt per donum ſapientiæ, per quod etiam de aliis inferioribus rebus iudicat, ſecundum rationes di
uinas. Quòd autem carnalis homo non intelligat quæ dei ſunt, probat apoſtolus authoritate ſcripturæ Rom. 11.
[QVIS enim cognouit ſenſum domini]hoc eſt, iudicium ſeu cenſuram mentis diuinæ de rebus, [AVT Sap. 6.
quis inſtruait eum?]nullus vtique. Hoc ſcriptum eſt in Eſaia, & allegatum eſt ab apoſtolo ad Romanoa
Vbi plenius expoſitum eſt, Tantum autem vult apoſtolus dicere, quòd de diuinis & ſpiritualibus rebua
nullus veraciter iudicat, nec eas intelligit niſi qui habet ſenſum domini. Animalis vero homo, non ha-
bet ſenſum domini, ſed ſpiritualis. Ideo ſubditur,[NOS autem ſenſum Chriſti habemus]id eſt, intelle- 1. Iohan. 5.
ctum à Chriſto illuminatum, eiuſque ſenſui conformatum, ideo cognoſcimus, approbamus, & ſapimua
ea quæ dei ſunt, ſicut & Chriſtus. Habemus enim ſenſum domini, ſicut eruditi diſcipuli habere dicuntur
ſenſum ſui magiſtri,

CAP. III. [ET ego fratres non potui vobis loqui.] ARTIC. III.

ADHVC autem Apoſtolus clarius proſequitur imperfectionem Corinthiorum, & cauſam
D contentionis eorum aufert. Et ait, [ET ego fratres non potui vobis loqui, quaſi ſpiri-
tualibus, ſed quaſi carnalibus]alta myſteria fidei, & ſublimia de diuinitate Chriſti, perfecta
quoque internæ perfeſtionia exercitia non potui vobis proponere, ſed parua & rudia atq; 1. Cor. 2.
humilia de Chriſti humanitate vobis propoſui, nõ iudicans me aliquid ſcire inter vos, niſi 1. Petri. 2.
Ieſum, & hunc crucifixũ.[Tanquã paruulis].i.imperfectis,[IN Chriſto lac]id eſt facilem doctrinã & te- Heb. 5.
nerã inſtructionẽ, [VOBIS potũ dedi].i.tali doctrina ſpiritualiter vos potaui, & animas veſtras rigaui,
[NON eſcã].i.nõ ſolidũ cibũ, nõ profundã ſapientiam, nõ ſublimẽ vitæ perfectionẽ vobis tradere potui. Iacobi. 3.
[Nondũ enim poteratis]ſpiritualiter capere talia,[SED nec nũc quidẽ poteſtis, adhuc enĩ eſtis carnales]
.i.carnalibus vitiis ſubiacẽtes.[CVM enim ſit inter vos zelus].i.inuidia latẽs,[ET contẽtio].i.lis verbo-
rum inde procedens,[NONNE carnales eſtis?] Pro eodem ſumit apoſtolus carnalem & animalem,[ET
ſecũdum hominẽ ambulatis?].i.ſecundum humanam fragilitatẽ, imperfectionẽ, & ignorantiã viuitis &
ſentitis.[CVM enim quis]hoc eſt, aliquis veſtrum[dicat, Ego quidẽ ſum Pauli, alius autẽ, Ego Apollo]
.i.vnus dicit ſe baptiſatum à Paulo, alius ab Apolline, & idcirco vnus ſe alteri præfert,[NONNE homi-
nes eſtis?].i.vitia hominibus conſueta ſectamini, & nõ eſtis diuini, ſed homines nudi, humanum ſenſum
ſequentes, non ſpiritus ſancti inſtinctum? Ex prędictis conſtat, ꝙ prędicator ſeu doctor moderari debet
ſenſum, & ſtylum doctrinæ ſuæ, ſecundum audientium capacitatem. ¶ Sciendũ quoq;, quòd nomine la
ctis in ſcriptura interdum ſignatur carnalis voluptas: vt ibi, Quem docebit dominus ſcientiam, & quẽ

Eſa. 28. intelligere faciet auditum? Et reſpondet, Ablactatos à lacte, auulſos ab vbere. Interdum per lac ſignifica E
tur innocentia ſeu puritas vitæ, propter naturalem lactis nitorem & vtilitatem. Iuxta illud, Quaſi mo-
1. Petri. 2. do geniti infantes rationabiles lac concupiſcite, vt in eo creſcatis in ſalutem. Quandoque vero per lac
Hebr. 5. imperfecta doctrina exprimitur, ſicut hoc loco, & item apud Hebræos, Omnis qui lactis eſt particeps,
expers eſt ſermonis iuſtitiæ. ¶ Præterea in ſcriptura per hominem aliquando deſignatur quædam per-
Gen. 8. fectio, & maxime pietas, ſeu diſcretio, Vnde quod diſcretum & pium eſt, dicimus eſſe humanum. Quod
vero irrationabile & crudele, dicimus inhumanum. Aliquando autem per hominem datur intelligi vi-
tioſitas quędã, ad quã homines proni ſunt. In quantũ enim conſideratur in homine pars intellectiua, de
ſignatur per ipſum perfectio: inquantum autem notatur in eo ſenſualitas, quam maior pats hominum
ſequitur, ſignificatur per eum vitioſitas iſta. Et ita nunc ſumitur, cum ait Apoſtolus, nonne carnales e-
ſtis, & ſecundum hominem ambulatis? & nonne homines eſtis? ¶ Deinceps tollit Apoſtolus Corinthio
rum errorem, dicentium aliquid gratię ineſſe baptiſmo virtute miniſtri. [QVID igitur eſt Apollo?] Epi
ſcopus vel baptiſta veſter. [QVIO vero Paulus?] .i. quid de nobis ſentire debetis? Et reſpondet, [MINI
STRI] ſunt [EIVS cui crediditis] id eſt, Chriſti cuius fidẽ recepiſtis. [ET vnicuique] eorum ac aliorum
conuenit eſſe Chriſti miniſtrum. [SICVT dominus dedit] hoc eſt, ſecundum quòd deus præſtitit gradũ
Act. 8. officii & gratiæ donum. [EGO plantaui] id eſt, primo fidei fundamenta annunciaui, & prædicando con
uerti. [APOLLO rigauit] id eſt, vos in fonte baptiſmatis lauit, & doctrinam vobis à me traditam ſua F
prædicatione perfudit. Sed nec ego nec ipſe gratiam contulit. [DEVS autem incrementum dedit] id eſt,
Iohan 15. fructum, ſalutem & gratiam dedit, illuminando, purgando, ac perficiendo interius. Propter quod ſcri-
Matth. 15 ptum eſt, Pater meus agricola eſt. Non eſt autem ſic intelligendum, quin etiam deus ſit principalis plan
Hiere. 2. tator atque rigator. Ait nempe Saluator, Omnis plantatio, quam non plantauit pater meus cœleſtis, e-
radicabitur. Et rurſus, Ego te plantaui vineam electam. Sed hoc vult Apoſtolus dicere, quod ſua inſtru
mentalis plantatio, inſtrumentalis rigatio Apollinis & cæterorum, erat diſpoſitio ad recipiendam ſalu-
tem à deo. [ITAQVE neque] Paulus aut alius ei ſimilis [QVI plantat] ſecundum modum prædictum.
[NEQVE] Apollo vel ſimilis [QVI rigat] vt dictum eſt. [EST aliquid] ex ſe, vel comparatione eius, qui
operatur interius. [SED qui incrementum dat deus] id eſt, is qui ſalutem & gratiam donat, reputandus
eſt, & ab illo debet ſe quiſque nominare, nõ à Paulo aut Apolline. [QVI plantat autem & qui rigat] ex-
trinſecus operando. [VNVM ſunt] id eſt, eiuſdem conditionis & deputationis. Vterque enim eſt ſeruus,
nullus vero eorum eſt operator interior. Quamuis autem hi vnum ſunt, non tamen æqualiter præmia-
buntur. Subditur enim, [VNVSQVISQVE autem] miniſtrorum dei [PROpriam] hoc eſt, ſibi cõgruam
[MERCEDEM] in patria [ACCIPIET] à deo [SECVNDVM ſuum laborem] exteriorem vel interio-
rem, ad dei gloriam ordinatum, hoc eſt, ſecundum exigentiam meriti ſui laboris. Quomodo autem hoc G
intelligi debeat, multa poſſent induci. ¶ Sed breuiter tangendo, ſciendum, quòd merces ſeu præmium
eſſentiale, debetur & reſpondet feruori charitatis diuinæ. Quanto autem quis deum plus diligit, & à vi
tiis purior, atque in bonis magis habituatus eſt, tanto delectabilius facit opus dei atque feruẽtius, & per
conſequens minus laborioſe, præſertim loquẽdo de corporali labore, & prout labor pœnam ac fatigatio
nem includit. Quanto autem delectabilius & feruentius operatur, tanto amplius promeretur. Poteſt er
go contingere (imò contingit quotidie) vt homo perfectus, qui minus laborioſe facit opus dei, plus me-
reatur, quàm homo imperfectus, tamen gratiam habens, qui cum graui labore eadem facit, quæ perfe-
Iohan. 14 ctus. Dicendum ergo quod exteriori ac corporali labori reſpondet præmium accidentale, charitatis au
tem feruori præmium eſſentiale. Quilibet ergo recipiet præmium accidentale ſecundum ſuum laborem
corporalem: ſed quanto hic labor ex ampliori charitate procedit, tanto plus recipiet de præmio eſſentia
2. Cor. 6. li, quod eſt viſio dei, quæ eſt tota merces, & vita æterna.
Iohan. 3. ¶ Quod autem quilibet ſecũdum ſuum laborem accipiet, patet. [DEI enim ſumus adiutores] Hoc eſt,
Dionyſ. cooperatores inſtrumentaliter operando, materiamque forinſecus præparando. Ait autem Dionyſius,
quod omnium diuinorum diuiniſſimum eſt dei cooperatorem exiſtere in reductione rationalis naturæ
ad ſuum principium. [DEI agricultura] id eſt, ager à deo colendus [ESTIS] per hoc, quod deus de cor-
dibus veſtris vitiorum, & paſſionum ſpinas extirpat, virtutum ſemina inſerit, gratiæ fœcunditatem lar
Eſa. 5. gitur. Et ita dicitur homo agricultura dei, per ſimilitudinem campi, quem ruſticus colit. Sicut enim ec- H
Matt. 20. cleſia appellatur vinea domini, ſic dicitur agricultura ipſius [DEI ædificatio] id eſt, domus ſeu ædifici-
Marc. 12. um myſticum à deo per gratiam ædificatum [ESTIS]. Congregatio quippe fidelium dicitur domus &
Gen. 28. templum ſeu tabernaculum dei. Primo, quoniam deus fideles per charitatem cõſolidat, atque connectit.
Secundo, quia per gratiam mẽtes eorum inhabitat. [SECVNDVM gratiam dei, quæ data eſt mihi] Hoc
eſt, ſecundum apoſtolatum, & ſapientiam mihi à ſpiritu ſancto infuſam. [VT ſapiens] id eſt, in diuinis
eruditus atque diſcretus [ARchitectus] id eſt, ſpiritualis huius ædificii principalis conſtructor, per com
parationem ad alios, qui vobis prædicauerunt, quamuis non ſim inter Apoſtolos architectus (cum mea
1. Cor. 15. reputatione ſim minimus Apoſtolorum & hoc ipſum quod meipſum architectum appello, non iactan
ter dico, quia non mihi, ſed gratiæ dei illud attribuo. [FVNDAMENTVM] id eſt, fundamentalem do-
Ephe. 2. ctrinam, initialem prædicationem, fidem ſeu Chriſtum [POSVI] in cordibus veſtris inſtrumentaliter &
diſpoſitiue, quoniam primo vobis prædicaui, voſq; conuerti ad fidem. [VNVSQVISQVE autem] ve-
ſtrum [VIDEAT] id eſt, diligenter perpendat. [QVOMODO ſuperædificet] id eſt, qualem ſtructuram
operum huic fundamento fidei ſuperponat, ne opera eius diſcordent à fide, ne deum quem ore confite-
Titum. 1. tur, factis neget. Vel ſic, & melius, vt ſequentia verba inſinuant. Vnuſquiſque prędicatorum docentium
vos, videat, quomodo ſuperædificet, id eſt, qualia documenta vobis proponat, ne ſua doctrina fundamẽ
to à me poſito contradicat. [FVNDAMENTVM enim aliud nemo poteſt ponere] id eſt, veraciter

A prædicare, aut ſalubriter collocare, [PRAETER id quod poſitũ eſt].i. euangelizatum eſt à nobis, & con
ſtitutum à patre, [QVOD eſt Chriſtus Ieſus] qui eſt ſolus fundamentum vniuerſale, principale principiũ 2. Tim. 2.
vniuerſæ eccleſiæ, quoniam ex ſe ſtabilitatem habet & ſtabilit alios. De quo Petrus ait in Actibus. Hic eſt Act. 10.
omnium dominus, & non eſt in aliquo alio ſalus. Apoſtoli vero dicuntur fundamenta ſecundaria & par- Act. 4.
ticularia in Chriſto fundamento. Ipſi enim poſt Chriſtum fundauerunt eccleſiam. Propter quod in Apo Apoc. 21.
calypſi ſcribitur, quòd murus ciuitatis habet fundamenta duodecim. Et Pſalmiſta pluraliter ait, Funda- Pſal. 86.
menta eius in montibus ſanctis. ¶ Porrò Chriſtus ſecundum diuinam naturam, & pater ac ſpiritus ſan-
ctus, ſunt vnum fundamentum electorum ſimpliciter primum, & fundans, non fundatum. Chriſtus aũt Iohan. 8.
vt homo, verbo vnitus, vel potius vt humanitatem verbo vnitam habens, eſt fundamentum immediatum
& proximum poſt trinitatem, & tamen in deo fundatum, & toti eccleſiæ conferens ſtabilimentum. Quẽ
admodum enim caput Chriſti deus, ſic & fundamentum Chriſti deus. [SI quis autem ſuperædificat] do- Epheſ. 4.
cendo vel operando, [SVPRA fundamentum hoc] quod eſt Chriſtus ſeu fides, [AVRVM] id eſt, amorẽ
vel contemplationem diuinorum, [ARGENTVM].i. dilectionem proximi ſeu ſpeculationem intellectua
lium, atque cœleſtium creaturarum, per quas deus euidentius, ſubtiliúſque cognoſcitur, [LAPIDES pre-
tioſos].i. opera virtuoſa ſeu verba efficacia, [LIGNA, fœnum, ſtipulã] .i. vanam doctrinam magis vel mi
nus nociuam, non tamen hæreticam, nec mortaliter vitioſam. Vel, per lignum, fœnum, ſtipulam, intelli-
B guntur peccata venialia triplicem gradum habentia, vt per ligna deſignentur peccata venialia magis te-
nacia & mortalibus viciniora, quæ ardebunt diutius, niſi modo purgentur, quemadmodum lignum diu-
tius ardet quàm fœnum aut ſtipula. Per fœnum vero ſignantur peccata venialia medio modo ſe habẽtia.
Per ſtipulam peccata leuiſsima, quæ citius purgantur quàm prædicta, ſicut & ſtipula citius conſumitur
quàm fœnum aut lignum. ¶ Denique venialia iſta dicuntur ædificari ſupra fidei fundamentum, iuxta il-
lud, Non enim procedunt ex fide, nec innituntur ei, ſed ſunt ſimul cum ea. Non enim charitatem extin-
guunt. Simili modo dicimus aliquam ciuitatem ſitam ſupra mare, id eſt iuxta mare, ſecundum quẽ ſenſum
ait Pſalmiſta, Qui fundauit terram ſuper aquas, id eſt, iuxta eas, [VNICVSCVIVSQVE opus manifeſtũ
erit].i. in publicum deducetur & innoteſcet, non ſolum deo & propriæ conſcientiæ, ſed etiam aliis, quan- Pſal. 115.
do dominus illuminabit abſcondita tenebrarum & manifeſtabit conſilia cordium. Vnde ait ſaluator, Ni-
hil opertum quod non reuelabitur. [DIES enim domini].i. dies iudicii, vel potius dominus in die iudicii. 1. Cor. 4
(Dies nanque & tempus dicuntur facere ea quæ fiunt in die & tempore) [DECLARABIT] opera ſin- Luc. 12.
gulorũ qualia ſint, [QVIA in igne] conflagrationis, [REVELABITVR].i. manifeſtabitur dies domi-
ni vel dominus qui venturus eſt iudicare per ignem, cuius maieſtatem ignis ipſe oſtendet. Vel, reuelabi-
tur opus cuiuſlibet, ſicut ſubiungitur, [ET vnicuique opus quale ſit, ignis ꝓbabit].i. oſtẽdet. Quod poteſt
C intelligi vel de igne purgatorii quantum ad eos qui interim moriuntur, vel de igne conflagrationis præce Pſal. 49.
dente iudiciũ, quo exuretur facies mundi: de quo in Pſalmo, Ignis ante ipſum præcedet. Vel de igne æter
no, ſequente iudicium. Ignis autem conflagrationis mundabit & emundabit eos, qui ſuperædificauerũt li
gnum, fœnum, ſtipulam. Qui vero ſuperædificauerunt aurum, argentũ, lapides pretioſos à quolibet igne
hoc erunt ſecuri. Ideo ſequitur, [SI cuius].i. alicuius [OPVS manſerit].i. intactum & inconſumptũ per- Pſal. 96.
ſeuerauerit ab igne tanquam non habens culpam admixtam, [QVOD ſuperædificatum eſt].i opus tale in
fide fundatum, [MERCEDEM accipiet] plenam & indilatam. Nihil enim de opere ſuo amittet, & quod
amauit inueniet. [SI cuius opus arſerit].i ignis pœnam pertulerit propter veniale admixtum, [DETRI- Eſaiæ. 40.
MENTVM patietur].i. minus de gloria obtinebit, quanto opus ſuum imperfectius ac cremabilius fuerit,
[IPSE autem] homo ſola venialia habens, [SALVVS erit] ſatiſfactione completa, [SIC tamẽ quaſi per Pſalm. 65.
ignem].i. ignis ſuſtinendo ardorem, ſecundum culpæ ſuæ exigentiam. ¶ Denique ſicut expoſita ſunt hæc
ꝓ tẽpore iudicii vniuerſalis, ita intelligi poſſunt de die pticularis iudicii, vt dies domini dicatur dies mor-
tis, quo deus hominẽ viſitat, tollens eum de vita præſenti. Illa itaque dies, ſeu dominus in die illa, decla-
rat quale ſit opus hominis, quẽ ſtarim cum mortuus fuerit, iudicat, quia in igne purgatorii reuelatur ſeu
declaratur, quale ſit opus hominis, & vniuſcuiuſque opus quale ſit, ſcilicet purum vel impurum, ignis pur
gatorii probabit: non quòd omnes illum ignem ſuſtinebunt, quia nec de omnibus ſimpliciter eſt iam ſer-
mo, ſed de his omnibus qui manent in fundamento, hoc eſt, in Chriſto per gratiam, & ſuperædificant ope
D ra perfectionis, quæ non ardent, vel opera imperfecta quæ ardent. Si cuius opus manſerit immune ac libe
rum ab igne purgatorii, vt ſunt opera ſignificata per aurum, argentum, & lapides pretioſos, quod ſuper-
ædificatum eſt, hoc eſt, opus hoc in Chriſto, ſeu in fide fundatum, mercedem accipiet & gloriam ſempi-
ternam ſine mora, ita quòd euolabit. Si cuius opus arſerit in purgatorio, detrimentum patietur, pœnam
luendo, gloriamque minorem habendo. Ipſe autem ſaluus erit, cum fuerint opera eius digne cremata &
expurgata: ſic tamen quaſi per ignẽ purgatorii, per quem tranſibit ad gloriã, quoniã non diſceſsit à funda
mento, nec aliquid prætulit deo, ſed vltimo fini magis inhæſit, quàm alicui bono creato, quamuis à terre- Epheſ. 2.
nis affectibus non fuerit ſatis mundatus. ¶ Deinceps oſtendit apoſtolus, cur aliquis mereatur omnino 1. Iohan. 4.
perire, æternaliterque damnari. [NESCITIS] imò ſcire debetis, [QVIA templum dei eſtis] vos, in quo Iohan. 14.
dominus habitat per charitatem & gratiam. Qui enim manet in charitate in deo manet, & deus in eo,
[ET ſpiritus dei] videlicet ſpiritus ſanctus, [HABITAT in vobis?] de quo ſpiritu dicit ſaluator, Ego
rogabo patrẽ, & alium paracletum dabit vobis, vt maneat vobiſcum in æternum. Omnes autem fideles 2. Cor. 6.
re & nomine ſunt vnum templum dei, id eſt, vna eccleſia propter myſticam vnitatem, ſeu vnam fidem,
atque indiuiduam charitatem. Et vnuſquiſque eorum eſt templum dei. Dicitur autem homo templum dei Sapien. 7.
non ſolũ propter animam, in qua deus per gratiam commoratur (nam anima iuſti ſedes eſt ſapientiæ) ſed Eph. 4. 5
etiam propter corpus rationi & deo ſubiectum in quo gratia mentis, & per conſequens inhabitatio dei re- 1. Cor. 6.
dundat. Dicit enim alio loco apoſtolus, Neſcitis, quia membra veſtra templum ſunt ſpiritus ſancti?

Matth.18. Et iterum, Glorificate & portate deum in corpore veſtro, [SI quis autem templum dei violauerit]hoc E
Pſal.64. eſt, credentes peruerterit, falſa docendo aut impie operando, [DISPERDET]id eſt, diuerſimode per-
det, [ILLVM deus]damnando illum anima & corpore in æternum. Sed & ſi quis materiale templũ vio
lauerit, erit ſacrilegus. [TEMPLUM enim dei]viuũ & ſpirituale, [SANCTũ eſt]formaliter, [QVOD eſtis
Col.2. vos]qui in baptiſmo ſanctificati eſtis, & per opera bona exercitati[NEMO vos ſeducat]laudando, blan-
diendo, ſimulando, ornatè loquendo, aut ſimili modo. [SI quis videtur inter vos ſapiens eſſe in hoc ſe-
Iob.40. culo]id eſt, ſecularem ſapientiam habere, ſe ſapientẽ putare, & ab aliis ſapiẽs reputari, [STVLTVS fiat]
mundo.i.talem ſapientiam à ſe repellat, ſeipſum ſtultum reputet, ſaltem in ſe, quia ex ſeipſo non habet ni
ſi ignorantiæ tenebras: nec cupiat in mundo ſapiens reputari, ſed amet neſciri, [VT ſit ſapiens]deo.i.vt
veram ſapientiam mereatur à deo acquirere. [SAPIENTIA enim huius mundi]eſt carnalis prudentia
Rom.8. (de qua dictum eſt ad Romanos, Prudẽtia carnis mors eſt) [STVLTITIA eſt apud deum]id eſt, à deo
ſtulta iudicatur. Imò & naturalis ſeu philoſophica ſapientia, quæ fide & dono ſapientiæ nõ ornatur, ſtul
Iob.5. ta eſt corã deo.i.infructuoſa & tumida. Quod authoritate ſcripturę ꝓbat Apoſtolus[SCRIPTVM eſt
enim]in libro Iob, [COMPREHENDAM]id eſt, cõcludam & capiam[SAPIENTES]mundi[IN
Eſa.44. aſtutia].i.in apparente ſapientia [EORUM] Noſtra tranſlatio habet ſic, Qui apprehendit ſapientes in
aſtutia eorum, & conſilium prauorũ diſſipat. Cui conſonat quod per Eſaiam de domino dicitur, Cõuer
Pſal.93. tens ſapientes retrorſum, & ſcientiam eorum ſtultam faciens. [ET iterum]ſcriptũ eſt, [DOMINUS nouit F
cogitationes ſapientium]ſeculi huius[QVONIAM vanę ſunt,]Noſtra litera talis eſt, Dominus ſcit cogita
Hiere.9. tiones hominũ, quoniã vanæ ſunt[ITAQUE nemo glorietur hominibus]iactando ſe baptizatum ſeu do-
2.Cor.10. ctum ab illo, vel illo, ſed in ſolo domino glorietur. [OMNIA enim veſtra ſunt].i.veſtrę ſeruituti & vtilitati
parata & deputata, [SIVE Paulus, ſiue Apollo, ſiue Cæphas].i.Petrus archiapoſtolus, [SIVE mundus
Deut.4. iſte ſenſibilis ſcilicet corpora cœleſtia elemẽta & mixta. De corporibus enim celeſtib⁹ Moſes in Deut. So
Pſalm.8. lẽ, lunã & oĩa aſtra cœli creauit dominus deus tuus in miniſteriũ cunctis gẽtibus. Et Pſal. Oĩa (inquit)
Geneſ.1. ſubiecisti ſub pedibus eius. Et in Geneſi dominus loquitur, Faciamus hominem, & pręſit beſtiis terrę &
Hebr.1. piſcibus maris, & auibus cœli vniuerſęq; creaturę. Sed & angeli adminiſtratorũ ſpiritus ſunt, [SIVE vi
ta].i.operatio noſtra vt vobis proficiat, [SIVE mors]corporalis vt pro vobis ſi opus fuerit ſuſtineatur
Rom.14. [SIVE pręſentia]beneficia dei quę habetis ĩ re[SIVE futura]promiſſa quę habetis ĩ ſpe. [OMNIA enim]
Pſalm.2. hęc[VESTRA ſunt]aliquo modo vt dictũ eſt, [VOS autẽ]ſerui atq; diſcipuli[CHRISTI]& eſtis eius
Iohan.1. iure creationis, gubernationis ac liberationis[CHRISTVS autem dei]Chriſtus ſecundũ diuinam na-
Phil.2. turam eſt dei patris tãquam vnicus & naturalis filius eius. Secundum humanitatem vero eſt dei tanquam
Eſa.42. miniſter ipſius factus obediẽs vſque ad mortem. De quo deus ait per Eſaiam, Ecce intelligit ſeruus meus
Iohan.17. & exaltabitur. Hinc etiam filius dicit ad patrem, Omnia mea tua ſunt. Et, Ego non quęro gloriam meã. G
Iohan.8. CAP. IIII. [SIC nos exiſtimet homo, vt miniſtros Chriſti. ARTIC. IIII.

PRAETEREA docet Apoſtolus quid debeant ſubditi de ſuperioribus ſuis ſenti-
re, ne eos plus quã decet, magnificẽt. nec eos contẽnãt, ſi forte in aliquibus minus
EPIST. excellẽtes videntur. [SIC nos] Apoſtolos, & prædicatores, ac Chriſti vicarios.
Galat.4. [EXISTIMET homo] quicũq; fidelis[VT miniſtros Chriſti]nõ vt principales, aut
gratię collatores, [ET (vt)diſpẽſatores]hoc eſt, exhibitores ſeu diſtributores[MY
ſteriorũ dei].i.diuinorũ ſacramẽtorũ. Vel, myſteriorũ dei.i.eccleſię officiorũ. [HIC
2.Cor.2. iam quęritur].i.à vobis Corinthiis interrogatur, atq; diſcutitur, [INTER diſpẽſa-
Luc.12. tores vt fidelis quis inueniatur].i.quis diſpẽſatorum iſtorum ſit verus diſpẽſator,
cui poſſit diſpẽſatio ſecurè cõmitti. Corinthii enim inter diſpẽſatores hos diſcernebãt vnũ approbãtes,
alium reprobãtes, Sed quia homines ſancti tale iudiciũ non formidãt, nec reputãt, ſubditur[MIhi autem
1.Theſ.2. pro minimo eſt].i.nihili põdero[VT à vobis]adhuc carnalibus[IVDICER]iudicio reprobationis, tã
quã diſpẽſator indign⁹, [AVT ab humano die].i.ab homine ĩ hoc tẽpore peregrinãte, [SED neq; meip
ſum iudico]iudicio abſoluto ac definitiuo, dãnãdo videlicet meipſum. Debet tamẽ homo iudicare ſeipſũ
iudicio diſcuſſionis & reprobationis opinatiuę, ęſtimãdo ſe peccatorẽ vilẽ ac miſerũ. [NIHIL enim mi
1.Timo.1. hi cõſcius ſum].i.de nullo peccato remorſũ cõſciẽtię habeo. de pręteritis enim ſatisfeci, & ſcio quia indul
ta ſunt mihi. Nec obſtat, quod alibi dicit, Venit Chriſt⁹ peccatores ſaluos facere, quorũ ego primus ſum. H
Iohan.5. Hoc enim dixit habẽdo reſpectũ ad tẽpus pręteritũ, quo perſequebatur eccleſia. [QVI autẽ iudicat me]
Matth.7. .i.ad quẽ pertinet abſolute iudicare de ſecretis cordis mei[DOMIN⁹ eſt]qui ſolus nouit corda humana, nã
& pater omne iudiciũ dedit filio. [ITAQUE nolite ãte tẽpus]extremi iudicii[IVDICARE]iudicio de-
Matt.10. finitiuo de ſecretis & dubiis, maximè aliorũ[QVOVSQUE veniat domius]ad iudiciũ, [QVI & illuminabit
Marci.4. abſcõdita tenebrarũ]hoc eſt, peccata occulta faciet manifeſta, ponendo ea in lumine cognitionis. Sicut
Lucę.8. ait, Nihil occultũ quod non ſciatur, [ET manifeſtabit cõſilia cordiũ]an bona & iuſta fuerint, an non.
Eſa.66. Prout per Eſaiã ꝓteſtatur, Ego autẽ opera eorũ & cogitationes eorũ venio vt cõgregẽ. [ET tunc laus]
FINIS. .i.ſententia ſaluatiua & meritorũ proteſtatio[ERIT vnicuique]bene agenti[A deo]id eſt, Chriſto iudi-
ce. quaſi dicat, Tũc nullus laudabitur, niſi quẽ de⁹ laudauerit, & omnẽ laude dignũ de⁹ laudabit. [HAEC
autẽ fratres trãsfiguraui in me & Apollo]id eſt, iſta quę ſcripſi de veſtra gloriatione, inani, qua quilibet
gloriatur ĩ eo qui ſibi eloquentior videtur & doctior, vel cui magis afficitur, gratia exẽpli ſeu figuraliter
dixi de me atq; Apollo cũ tamẽ nõ gloriaremini in nobis ſed magis in pſeudo apoſtolis & mũdi huius
philoſophię magiſtris: quos nolui nominatĩ exprimere, ne maior diſſẽſio fieret, ſed loco illorũ expreſſi
me & Apollo, quaten⁹ eiſdẽ rationibus quibus probaui nõ eſſe gloriãdũ in Apollo & me, intelligatis nõ
eſſe gloriãdũ in his, in quibus gloriamini. Quod vtique feci, [PROPTER vos].i.ad veſtri inſtructionẽ, vide
licet. [NE ſupra]id eſt, vltra, [QVAM ſcriptum eſt]in Hieremia, vbi iubemur in deo, nõ in hominibus

A gloriari,[VNVS] veſtrum [ADVERSVS alterum infletur] tumore ſuperbiæ,[PRO alio].i.zelo bapti- Hiere.9.
ſtæ vel doctoris,ad quem inclinatur.Si enim apoſtolus illos pſeudo nominaſſet,Corinthii ſuperbiſſent cõ 1.Cor.10.
tra ſeinuicem,vnoquoque eorum zelante pro ſuo doctore ſiue baptiſta. ¶Non autem debes ô homo con Sapien.4.
tra alium intumeſcere. [QVIS enim te diſcernit?] id eſt, quis te ab alio facit differre ? Quis te ab alio diſ-
tinguit ac ſeparat, dignitate & merito,vt contra eum infleris, & ei te præferas?
¶Et quoniam poſſet quis allegare ſuam perfectionem,dicendo, quod virtuoſior eſſet ac melior ſeu do-
ctior alio,huic vanitati reſpondet Apoſtolus,[QVID autem] boni in donis naturę vel gratiæ, [HABES
quod nõ accepiſti?] à deo mediate vel immediate,à quo eſt omne donum optimum, & datum perfectum.
[SI autem accepiſti] hoc modo[QVID gloriaris] in te vel creaturis, [QVASI non acceperis?] iſta bo Iacobi.1.
na à deo.Itaq; deo gratias age,& in ipſo lætare,& quanto maior es, bumilia te in omnibus,vt deo humi- 1.Theſ.5.
litatem iubenti tanto promptius pareas, quanto plura bona ab eo receperis. Vnde ait Gregorius, Tanto Eccleſ.3.
eſſe humilior,atque ad ſeruiendum deo promptior quiſquis debet ex munere,quanto obligatiorem ſe con Matth.11.
ſpicit in reddenda ratione.Quanto enim quis maiora à deo ſuſcipit dona,tanto amplius obligatur deo in Greg.
omnibus obedire ex charitate ſyncera. ¶Inſuper amplius ironicè loquens. Corinthiorum præſumptionẽ Lucæ.12.
redarguit dicens,[IAM ſaturati eſtis] ſaturitate ſpirituali,de qua dicitur, Beati qui eſuriũt iuſtitiam,quo-
niam ſaturabuntur. Itaq; ſaturati eſtis,cibo animæ.ſ.panæ vitæ,& aqua ſapiẽtiæ,[IAM diuites facti eſtis] Matth.5.
B .i.diuinis chariſmatibus adimpleti.[SINE nobis regnatis].i.auxilio noſtro non indigetis regendo voſip- Eccleſ.15.
ſos. Quod autem hoc non aſſerendo,ſed increpando & condolendo dicatur, pandunt verba ſequentia,
[ET vtinam regnetis veraciter]iuſte regendo vos inuicem,& vitiis præualendo,[VT & nos regnaremus
vobiſcum].i cõſortes eſſemus atq; participes meriti veſtri,atq; tantæ perfectionis.Et boc merito dico.
[PVTO enim]ironicè autẽ loquitur,[DEVS nos]apoſtolos vniuerſos,[NOVISSIMOS].i.imos & viliſsi
mos[OSTENDIT] cum tamen ſecundũ veritatẽ ſimus à deo conſtituti principes mundi.Oſtendit autẽ
nos [TANQNAM morti deſtinatos].i.ad moriẽdũ miſſos, quaſi ad nihil vtiles ſimus,niſi vt occidamur, Pſal.44.
[QVIA ſpectaculum].i.obiectũ,præcipuæ & cuiuſdã admiratiuæ inſpectionis,[FACTI ſumus mũdo]
.i.hominibus impiis & mũdanis,[ET angelis] bonis ac malis,[ET hominibus rationabiliter ac pie viuen
tibus. Quemadmodũ enim ad ſpectaculũ aliquod magna hominũ confluit multitudo : ſic ad inſpiciendũ
perſonas & perſecutiões apoſtolorũ,homines cõcurrerunt:impii,vt irriderẽt,demones,vt fortitudinẽ mẽ EPIST.
tis auferrẽt,angeli ſancti,vt intus cõfortarent,homines pii,vt condolerent Poteſt tamen legi aſſertiue ſine Heb.10.
ironia,vt ſit ſenſus,Puto enim.i agnoſco, quod deus nos apoſtolos nouiſsimos.i.infimos & abiectos,oſtẽ
dit.i.apparere fecit dando nobis præcepta ſpernendi mundũ & cuncta quæ mũdi ſunt, prædicandi quoq;
crucem Chriſti,& mundi contemptũ. [NOS ſtulti ꝓpter Chriſtum].i.amore Chriſti,ſicut agimus quod
C à mundo ſtulti & inſenſati putamur,[VOS autem prudentes]eſtis[IN Chriſto] ſecundum æſtimationẽ
veſtram ſuperbam.[NOS infirmi] reputamur & propriam infirmitatem agnoſcimus, [VOS autem for- Heb.12.
tes].i.virtuoſi eſtis,vt opinamini,qui putatis vos non indigere noſtro auxilio.[VOS nobiles, nos ignobi-
les] Totũ ironice dicitur,vt confundãtur & corrigantur carnales.Apoſtoli quippe carne & ſpiritu nobi-
liores erant Corinthiis,quoniam ſemen Abrahæ erant,& primitias ſpiritus ſancti receperũt.[VSQVE in 2.Theſ.2.
hanc horã.].i. aſsidue [ET eſurimus & ſitimus & nudi ſumus].i.inopiã cibi,potus ac veſtiũ patimur. Vn- Rom.8.
de alibi dicit apoſtolus,In fame,& ſiti,& frigore,& nuditate.Tunc impletũ eſt verbũ Cbriſti,quod dixit,
Veniet tẽpus,cũ auferetur ab eis ſponſus, & tũc ieiunabunt, [ET colaphis cædimur [tanquã blaſphemi,
[ET inſtabiles ſumus] fugiẽdo de loco ad locũ.Iuxta illud,Cum perſecuti vos fuerint in vnam ciuitatem, 2.Cor.7.
fugite in aliam.[ET laboramus operantes manibus noſtris] pro victu atq; veſtitu.[MALEDICIMUR] à per- Matth.5.
uerſis [ET benedicimus] id eſt,bona eis dicimuus,prædicando ipſis verbum ſalutis.[PERſecutionem pati Marci.8.
mur] propter iuſtitiam,[ET ſuſtinemus]libenter amore Chriſti.Ibant enim apoſtoli gaudentes à conſpe Luc.5.
ctu concilii,quoniã digni habiti ſunt,pro nomine Ieſu contumeliam pati [BLASPHEMAMVR]id eſt, Matt.10.
crimen blaſphemiæ nobis imponitur,[ET obſecramus]deum pro blaſphemãtibus.[TANquam purgamen Luc.6.
ta buius mundi facti ſumus].i. reputamur à perfidis, quaſi immundiriæ quædam,inficientes hunc mun- Act.5.
dum noſtra doctrina . Idcirco cum occidimur, putant mundum purgari ab hominibus peſtilentibus,ſic- Rom.3.
que efficimur mundi purgamenta factique ſumus, [OMNIUM peripſema vſque adhuc].i.velut ſuperfluitas Iohan.15.
D quædam generis humani,ita vt apti non ſimus bominibus ſociari,ſed tolli.Peripſema autem vocatur pur-
gamentum ferri vel pomi ſeu alterius rei,illud videlicet quod auferrur à materia rei vt purgetur,ſicut eſt li
matura æris aut ligni.[NON vt confundam vos ſcribo hæc]finaliter. Eſt autem confuſio adducens pecca
tum,& eſt confuſio adducens gratiam & gloriam,vt dicitur in Eccleſiaſtico.De prima confuſione loqui-
tur modo apoſtolus,Non enim intendebat eos finaliter confundere,ſed corrigere,ſicut ſubiũgit,[SED VT
filios meos]ſpirituales[CHARIſsimos]id eſt,valde dilectos . Etſi non propter bonitatem & merita veſtra,
tamen propter bonitatem diuinam,[MONEO]hoc eſt,ad meliora exhortor.Merito autem vocaui vos fi
lios.[NAM ſi decem milia pędagogorum].i. quantãcunq; multitudinem erudiennum vos, [IN Chriſto Eccl.4.
Ieſu]id eſt,in fide & euangelio ſaluatoris,[HABEATIS] Dicitur autẽ pędagogus inſtructor pueri,[SED non
multos patres]ſpirituales habetis ad hoc, hoc eſt, genitores qui vos in Chriſto genuerunt, conuertendo FINIS.
vos primo ab eſſe carnali & infideli ad eſſe ſpirituale atque diuinum. Talis autem pater ego fui.[NAM in Rom.12.
Chriſto Ieſu]id eſt,in eſſe Chriſti formi ſeu ſtatu Chriſtiano,[PER euangelium]id eſt,per euangelicæ ſa Malac.2.
pientiæ prædicationem, [EGO vos genui] inſtrumentaliter.ſ.ante alios proponendo vobis euangelium Roma.4.
Chriſti,& ad fidei ſuſceptionem animas veſtras diſponendo. Veruntamen vnus eſt pater noſter in cœlo, Iohan.13.
quem ſolum debemus patrem vocare.i.omnis paternitatis efficientiam & gratiam ei præſertim adſcribe- Philip.2.
re.[ROGO ergo vos fratres imitatores mei eſtote]tanquam boni diſcipuli,obedientesque filii , quatenus
ſicut ego Chriſti veſtigia ſequor, ita vos viam meam, id eſt, virtutes ſequamini. [IDEO miſi ad vos Ti-

motheum]latorē huius epiſtolæ[QVI eſt filius meus chariſſimus, & fidelis in domino, qui vos commo E
nefaciat].i.admonēdo vos inſtruat,[VIAS meas].i.pręcepta & documenta[QVAE ſunt in Chriſto Ie
ſu]hoc eſt,ſecundū voluntatem & doctrinam ipſius,in nullo enim à Chriſto diſcordo, [SICVT vbiq;
in omni eccleſia doceo. Tanquam non venturus ſim ad vos,ſic inflati ſunt quidam,]ex vobis tumore ſu
perbię,gloriantes in eloquentia & doctrina philoſophorum , & tam imperterrite ſic inflātur, quaſi non
eſſem venturus ad vos. Solent autē diſcipuli à malis retrahi timore aduentus magiſtri. [VENIAM autem
Iaco. 4. ad vos cito ſi dominus voluerit]cuius voluntas ſupponenda eſt ſemper. Iuxta illud, Dicatis,ſi dominus
voluerit, & ſi vixerimus,faciemus hoc vel illud.[ET cognoſcam].i.attendam & examinabo,[NON ſer-
monem]rhetoricum[EORVM qui inflati ſunt,ſed virtutē].i.vitam virtuoſam,an habeāt,ſeu opera mira
culorum.[NON enim in ſermone].i.verbis pulchris[EST regnum dei].i.meritum attingendi,ac perci-
piendi regnum cœlorum, [SED in virtute]bonæ conuerſationis conſiſtit. Ait enim Saluator, Non om
Matth. 7. nis qui dicit mihi domine,domine,intrabit in regnum cœlorum,ſed qui facit voluntatem patris mei. Et
rurſus, Qui audit verba hæc, & non facit ea,comparabitur viro ſtulto. Verba enim ſine opere ſunt folia
Ibidem. ſine fructu. Arbor autē quę non facit fructū bonum,excidetur, & in ignem mittetur. [QVID vultis] .i.
Matth. 3. quod ex his duobus eligitis.ſ. [IN virga].i.rigore iuſtitię & occulto charitatis affectu, videlicet animo
diſciplinandi[VENIĀ ad vos,an in charitate]aperta[ET ſpiritu manſuetudinis?].i.animo māſueto & in-
Epheſ. 4. dulgenti? Quanuis hoc ſecūdum ſit pręoptandū, potius tamē optandū eſſet primum, quàm carere boni F
patris aduentu,quanuis rigoroſo. Meliora nempè ſunt vulnera diligentis, quā oſcula adulātis, vt ait ſcri-
Prou. 10. ptura. In pręinductis omnibus conſideratur diſcretio ſancti Apoſtoli,qui verbis duris & increpatoriis,
Lucæ. 10. verba charitatiua atque ſuauia miſcet,infundēs vinū iuſtitię & oleū pietatis, vt ſanet animas vulneratas.
Virtutes quoque ſuas tam diligenter deſcribit,non ob propriam laudem,ſed vt imitentur ſemitas eius.

CAP. V. [OMNINO auditur inter vos fornicatio. ARTICVLVS V.

ACCEDIT demum Apoſtolus ad particulariorem increpationem Corinthiorum & ait,[OMNINO auditur inter vos fornicatio]id eſt,omnibus modis ſcitur,narratur,atque percipitur à me, & ab aliis,quòd inter vos ſit fornicatio, quę eſt illicitus concubitus:[ET talis]hoc eſt,tam infamis & nefaria fornicatio [QVALIS nec inter Gentes]incredulas auditur ſeu eſſe percipitur[ITA vt vxorem patris ſui]defuncti[ALIQVIS]veſtrum[HABEAT]cōiugem. Litera videtur hæc ſic intelligere,quod mulier illa fuerit etiam mater iſtius: ſed verius creditur quòd erat eius nouerca. Talis autē fornicatio eſt incœſtus, pœna mortis prohibitus. Vnde in Leuiti-
Leuiti. 20. co, Qui dormierit cum nouerca ſua,morte moriatur. Vnde & Rubē dicitur in Geneſi, Nō creſcas quia
Gene. 49. aſcendiſti cubile patris tui.[ET vos inflati eſtis]tumore elationis, id eſt , ex ſuperbia neglexiſtis tantum G
ſcelus corrigere.ſ.propter mutuas veſtras contentiones, quibus occupati omittitis opera charitatis[ET
non magis luctum].i.compaſsionem & fletum[HABUIſtis]deplorando tam horrendum piaculum proxi-
mi[VT tollatur de medio veſtrum].i.ſeparetur à vobis per excommunicationem,[QVI hoc opus fecit]
cuius omnes participes eſtis quodāmodo,ſuſtinendo talē inter vos.[EGO quidē]Paulus[ABSENS]à
vobis iam[CORPORE ,præſens autem ſpiritu]id eſt,conſideratione, & animi ſolicitudine. Sicut & He
4. Reg. 3. liſęus præſens erat, cum Gieſi accepit munera Naaman Syri [IAM iudicaui tanquam præſens] ſpiritu
Vel ſic,acſi corporaliter præſens eſſem,[EVM qui ſic operatus eſt] id eſt,fornicarium illum. Sic autem
iudicaui eum,[IN nomine domini noſtri Ieſu Chriſti congregatis vobis & meo ſpiritu]hoc eſt,cum col
lecti fueritis publice in nomine Chriſti & in meo ſpiritu,id eſt,in vera concordia,habendo videlicet ſpi
ritum ſeu charitatis affectū adinuicē,ſicut & ego ad vos habeo, [CVM virtute domini noſtri Ieſu Chri-
ſti]hoc eſt,poteſtate & authoritate Chriſti,qui cooperabitur vobis , [TRADERE huiuſmodi Satanę]
id eſt, vt tradatur talis fornicator diabolo,per ſententiam excommunicationis. Et hoc[IN interitū car
nis]id eſt,ad hoc, vt dęmon eum corporaliter affligat . In primitiua nanque eccleſia,ad fidei confirma-
tionem,ſolebat excommunicationem ſequi corporalis vexatio dęmonis , quouſque peccator pœniteret,
Matth. 10. & ſi non pœnitebat,vexabatur quouſque animam exhalaret , Hanc poteſtatem præſertim habebāt Apo
ſtoli,vt ſicut ab obſeſsis poterant dæmones eiicere,ita enormiter delinquentes poterant dęmoni trade-
re, corporaliter tribulandos . ¶Sed quia hanc corporis pœnam ordinauerunt ad animæ ſalutem, ſub- H
ditur, [VT ſpiritus ſaluus ſit]id eſt, anima eius ſalua fiat, [IN die aduentus domini noſtri Ieſu Chriſti]
in die iudicij vniuerſalis,ſeu particularis,vel in die mortis, quod reddit in idem. Nam qualis quis mori
tur.talis deo in die iudicii præſentabitur. ¶Ex prædictis concludit apoſtolus,[NON eſt bona gloriatio
veſtra]ò Corinthii , qua vel de baptiſtis & miniſtris gloriando contenditis, mutuoq́ue præfertis , & ex
Iaco. 3. hoc fraternam correctionem negligitis. Vel,gloriatio,qua vos iuſtos iactatis bona non eſt , eo quòd tan
tum peccatum inter vos toleretis, Qui enim non corrigit cum poteſt & debet,communicat delinquen
Auguſt. ti , & particeps eſt peccati . ¶Poſt hæc oſtendit: quàm periculoſum ſit congregationi ſuſtinere peruer
ſum[NESCITIS QVIA MODICVM FERMENTVM] id eſt , parua pars infectiua,
Act. 15. [TOTAM maſſam corrumpit?].i.vniuerſam materiam inficit? ſic vnum peccatum ſeu vnus peſtilens &
EPIST. peruerſus videlicet conſenſus huius peccati, & fornicator huiuſmodi totam maſſam.i.veſtram congrega
Ioban. 13. tionem contaminat,inficit & ſeducit,niſi auferatur tale fermentum. [EXpurgate ergo vetus fermentū]
id eſt conſenſum peccati iſtius , & authorem peccati huius amouete à veſtra communione, [VT ſitis
noua cōſperſio]id eſt,gratia baptiſmatis & virtutū operibus innouati,[SICVT eſtis azymi]id eſt,à pec
cati fermēto alieni effecti in fonte baptiſmi Azyma dicitur ab α,quod eſt ſine, & ζυμη,quod eſt fermētū
quaſi ſine fermento. Conſperſio autem & azyma idem ſunt,vt pote farina per aquā glutinata ſine fermē
to: ſicque ſignificant puritatem à corruptione peccati. Denique in fermēto duo pēſantur,videlicet ſapor

A virtualis, quo efficit panẽ ſaporoſum, & ita per fermentũ ſignatur doctrina euangelica ibi, cũ dicitur, Simi Matth.13.
le eſt regnum cœlorum fermento, quod acceptũ mulier abſcondit in farinæ tribus ſatis, donec fermentatũ Luc.13.
eſt totum. Secundo conſideratur io fermento corruptio adipis, & ita ſignificat culpã, quæ alios inficiẽdo
corrũpit, & ita nunc ſumitur Sitis itaq; ooua conſperſio. [ETENIM paſcha noſtrũ immolatus eſt Chriſtus] Hiere.11.
.i.agnns paſchalis pro noſtra ſalute oblatus eſt Chriſtus qui loquitur, Ego quaſi agnus manſuetus qui por- Iohan.1.
tatur ad victimã. De quo ait Iohannes, Ecce agnus dei, qui tollit peccata mundi. Itémq; alibi, Dignus eſt Apoc.6.
agnus qui occiſus eſt. Ipſe enim verus eſt agnus, qui abſtulit peccata mũdi, qui mortẽ ooſtrã ſuiipſius obla-
tione, ſeu morte deſtruxit. Ipſe quoq; eſt paſcha noſtrũ.i.tranſitus noſter, præbendo nobis exemplũ tranſ-
eundi de hac peregrinatione ad patriã. Propter quod ait, Ego ſum via, veritas & vita. Paſcha enim tranſi- Exod.14.
tus dicitur. Huius agni figura fuit agnus ille paſchalis ſeu legalis, de quo in Exodo legitur. Vnde quod ibi Iohan.14.
habetur, Os eius non confringetis, ab Euãgeliſta allegatnr de Chriſto. Similiter ſicut per effuſionẽ ſangui Exod.12.
nis agni illius liberabantur filii Iſrael ab angelo deuaſtante, ſeu plaga AEgypti, ſic nos per effuſionẽ ſan- Iohan.16.
guinis Chriſti liberamur à poteſtate diaboli & à ruina peccati. Inſuper ſicut carnes agni illius manducabã Act.20.
tur cum azymis panibus, ſic fideles viuere & Chriſti corpus comedere debẽt ſine fermento peccati. Ideo 1.Petri.1.
ſubditur [ITAQVE epulemur.i.in domino deliciemur ac nutriamur, Chriſti ſacramentis veſcamur, & ei Iohan.6.
incorporemur, [NON in fermẽto veteri].i.nõ in iniquitatibus noſtris antiquis ac ſolitis, [NEQVE in fer-
B mento malitiæ].i.peccato ex deliberatione animi facto, iuxta illud, Dixit iniuſtus, vt delinquat in ſemetip Pſalm.35.
ſo, [ET nequitiæ].i.non in fraudulenta, aliiſq; nociua conuerſatione, prout Petrus monet, Deponentes 1.Petri.2.
omnẽ malitiã & dolũ & ſimulationes & inuidias. [SED in azymis].i.operibus [SYNCERitatis].i.internæ Pſalm.50.
puritatis, vt habeamus cor mundum, [ET veritatis].i.iuſtitiæ, etiam quantum ad proximos. Vel, in azy- Iohan.1.
mis veritatis.i.actibus ſanctæ contẽplationis, & illuminatæ cognitionis. [SCRIPSI vobis in epiſto.] Sciẽ FINIS.
dum ꝙ apoſtolus ante miſsionẽ præſentis epiſtolæ, miſit Corinthiis epiſtolã quandã, quæ non habetur, in
qua iuſsit vt non miſcerentur fornicariis, quod Corinthii non bene intellexerunt, putantes apoſtolũ loqui
de ſpirituali fornicatione, quæ eſt idololatria. Ideo nunc exponit verba illic ſcripta, & ait, Scripſi vobis in
epiſtola illa quam non habemus, [NE commiſceamini fornicariis] familiaritate, communione, aut coha-
bitatione, & [NON vtique fornicariis huius mũdi] id eſt, hoc ſcripſi, vt non miſceamini fornicariis huius
mundi, id eſt, publice crimino ſis, de quibus ſubiungitur, [AVT auaris, aut rapacibus].i. violentis ablatori
bus rei alienæ, [AVT idolis ſeruientibus].i. idololatriis, qui tamen Chriſtiani eſſe volũt. [ALIOQVIN
debueratis de hoc mundo exiſſe] id eſt, ſi aliter intellexiſſem quàm ſic, oporteret vos mundum omnino
exire, ſi velletis mihi acquieſcere. Nam ſi de gentilibus loquutus fuiſſem, non poſſetis verba mea implere,
niſi mundum exeundo, cum vbique demorentur gentiles. [NVNC ſcripſi vobis] in iſta epiſtola clarius,
C [NON commiſceri] prædictis criminoſis Chriſtianis. De infidelibus oanque non loquor, quibus etiam 2.Theſſ.3.
quomodo verbum ſalutis annuntiaretur, ſi vitarentur? Ideo additur. [SI iis qui frater] id eſt, ſi Chriſtian⁹
[NOMINATVR inter vos fornicator].i.notorius fornicator fuerit, & conuictus, [AVT auarus] aliena
tenendo, [AVT idolis ſeruiens, aut maledicus] id eſt, detractor vel blaſphemus, [AVT ebrioſus, aut ra-
pax] vel ſimili crimine vitiatus, [CVM huiuſmodi nec cibum ſumere,] ſed eum in omnibus euitare, vt eru
beſcendo pœniteat. Vnde alibi dicit apoſtolus, Subtrahatis vos ab omni fratre ambulante inordinate. 2.Theſſ.3.
Non ergo prohibet cum in fidelibus atque gentilibus ſumere cibum, præſertim cum aliàs aſſerat, Si quis
vocat nos infidelium ad cœnam & vultis ire, omne quod vobis apponitur manducate. ¶Deinceps oſten 1.Cor.10.
dit apoſtolus, quòd de infidelibus non habet dare præceptum. [QVID enim mihi de his quæ foris ſunt]
.i.quid ſpectat ad me de infidelibus, qui extra eccleſiam ſunt, nomine numero, & re [IVDICARE?] id
eſt, dare ſententiam vt vitentur? Imò potius debet ſe fidelis illis pie applicare, vt conuertantur. [NONNE
de his qui intus ſunt] id eſt, fidelibus qui intra eccleſiam ſunt nomine vel merito, [VOS iudicatis?] & non
de his qui foris ſunt? quaſi dicat, Si vos non iudicatis de his qui foris ſunt, ita nec ego. Non enim authorita
tem habeo ſuper eos. [NAM eos qui foris ſunt].i.infideles [DEVS iudicabit] iudicio damnationis, non
diſcuſsionis ſeu deceptationis: ſic enim iudicati iam ſuot, iuxta illud, Qui nõ credit, iam iudicatus eſt, quia Heb.10.
non credit in nomine vnigeniti filii dei. [AVFERTE malum] id eſt, prædictum fornicarium, qui habet Iohan.3.
vxorem patris ſui, [EX vobiſipſis].i.ex veſtra ſocietate. Qui enim tetigerit picem, inquinatur. Et in Deu- Eſa.37.
Dteronomio dominus, Auferes (inquit) malum de medio tui, vt cæteri timorem habeant. Debemus etiam Eccl.13.
auferre cogitationes malas, & omne peccatum de cordibus ooſtris, prout per prophetam dominus iubet, Deut.13.
Auferre malum cogitationum veſtrarum ab oculis meis. Pſal.118.

CAP. VI [AVDET aliquis veſtrum habens negotium.] ARTIC. VI. Eſa.1.

REVOCATIS Corinthiis ab errore circa matrimonium, iam reuocãtur ab errore circa iudi-
cium, in qno multis modis errauerunt, vt patebit. [AVDET aliquis veſtrum] fidelis, auſu te-
merario, non metuens in hoc dei offenſam, [HAbens negotium].i.cauſam iudicialem [AD-
VERSVS alterum] fidelem, [IVdicari apud iniquos].i.pro habendo iudicio accedere iudi-
ces infideles, qui ſemper aduerſantur fidelibus, [ET non apud ſanctos?].i.iudices fideles non Deut.17.
interpellatis? Quod erat multipliciter malum. Dabatur enim per hoc infidelibus occaſio opprimendi
pauperes Chriſtianos, & aſpernendi eccleſiam, quaſi non habentem perſonas ad iudicandum actiue ido- Pſal.14.
neas. Dabatur quoque infirmis fidelibus occaſio reputandi infideles, cum tamen dicat ſcriptura, Ad nihi-
lum deductus eſt in conſpectu eius malignus. Et occaſio redeundi ad idolatriam. ¶Poſt hæc oſtenditur,
quòd fideles digniores ſunt iudicare, quàm perfidi. [AN neſcitis, quoniam.i.quòd) ſancti,] videlicet perfe-
cti, vt apoſtoli & apoſtolici viri, [DE hoc mundo] id eſt, homines habitãtes in hoc mundo inferiori, [IV-
DICABVNT?] per aſſeſsionem & approbationem. Aſsidebunt enim Chriſto, eiuſque ſententiam omnes
electi approbabunt. Vnde ait ſaluator, Vos qui ſequuti eſtis me, ſedebitis ſuper ſedes duodecim, iudicantes Matth.19.

Luc.22. duodecim tribus Iſrael. Et Sapiens, Iudicabunt iuſti nationes, & dominabuntur populis. [ET SI E
Sapien.3. (id eſt, quia) in vobis] id eſt, per ſanctos, qui inter vos ſunt, [IVDICABITVR mundus.] Eſt autẽ mun
dus perditionis.i.collectio hominum reproborum. De quo mũdo ait Chriſtus apoſtolis, De mũdo non
Iohan.15. eſtis, ſed ego elegi vos de mũdo. Et alibi, Non pro mundo rogo. Eſt etiam mũdus ſaluationis, de quo di-
Iohan.17. citur, Sic deus dilexit mũdum, id eſt, collectionem hominum electorum, vt filium ſuum vnigenitum da-
Iohan.3. ret. Sancti ergo iudicabunt mundum perditionis, iudicio reprobationis, ſicut & Chriſtus. Mundũ vero
Iohan.8. ſaluationis iudicabunt iudicio beatæ præmiationis. ¶ Si ergo iudicabitis mundum, hoc modo [INDI
GNI eſtis qui de me minimis iudicetis?] id eſt, indigni non eſtis iudicare de paruis & ſecularibus cauſis,
quod patet per locum à maiori. Etiam [NESCITIS].i.ſcire vos conuenit, [QVONIAM angelos iudi-
Luc.10. cabimus] Hoc communiter de angelis apoſtatis intelligi ſolet, de quibus ſcriptum eſt in Apoca. Draco
Apoc.12. pugnabat & angeli eius, quos ſancti cum Chriſto dãnabũt. ¶ Sed quoniam dictum eſt, quòd omnes ele
cti iudicabunt per approbationẽ ſententię iudicis, poſſumus dicere, quod homines electi iudicabunt eti-
am angelos ſanctos. Pro cuius pleniori intelligentia aduertendum, quòd meritũ & demeritũ præmii eſ-
ſentialis, ſeu pœnæ principalis, non conuenit his qui ſunt in termino, ſed qui in via. Angeli autem boni
& mali à principio mũdi in termino poſiti ſunt per inauertibilẽ conuerſionem ad dominũ, & inconuer
Damaſc. tibilem auerſionẽ à deo, ſicut Damaſcenus declarat. Ergo à principio mundi iudicati ſunt, quantum ad
remunerationẽ principalem, quæ eſt vel adoptio, vel carentia viſionis diuinæ eſſentiæ. Veruntamen ſi- F
cut angeli boni in præmio accidẽtali proficiunt per hoc, quòd homines eorum miniſterio ſaluantur: ſic
angeli mali pœnam accidentalem ſibi accumulant, inducendo homines ad peccata. Propterea angeli bo
ni & mali in die iudicii iudicabuntur, quantum ad præmium meriti accidentalis, illud plenè & vltimatè
percipiendo. Et iudicabunt homines electi angelos ſanctos iudicio approbationis, [QVANTO magis ſe
cularia?] id eſt, multo amplius digni ſumus iudicare cauſas terrenas, & res temporales. [SECVLARIA
ergo iudicia] id eſt, negotia mundana [SI habueritis contemptibiles qui ſunt in eccleſia, illos conſtituite
ad iudicandum.] Propter diligentem conſiderationem ſequentium cogimur iſta dupliciter explanare.
Primo ironicè id eſt, cum ironia ſeu irriſione, non vtique paſsionata, ſed charitatiua, iuſta, qua ad corre
ctionem irriſi ordinantur: vt ſit ſenſus, Contemptibiles qui ſunt in eccleſia, id eſt, viros improbos & cæ
teris viliores, conſtituite ad iudicãdum, id eſt, tales facitis iudices. Propter quod fratres coacti ſunt inter
pellare iudices infideles. Simili ſenſu dicitur illud prophetæ Immolate laudem de fermento [AD vere-
Amos.4. cundiam veſtram dico].i.ad veſtram confuſionem enarro vos ita feciſſe. [SIC non eſt] id eſt, ex veſtro
facto ſequi videtur, quòd non eſt [INTER vos ſapiens quiſqam] id eſt, circunſpectus quiſquam & ex
pertus, [QVI poſsit iudicare inter fratrem ſuum] id eſt, inter proximum & proximum fide germanum.
[SED frater cum fratre] id eſt, vnus fidelium contra alium [IN iudicio contendit, & hoc apud infideles G
ſcilicet iudices. Secundo exponitur ſine ironia, hoc modo, Secularia iudicia ſi habueritis, cõtemptibiles
qui ſunt in eccleſia.i.minus deuotos, internos ac deiformes, conſtituite ad iudicandum.i.hortor vt tales
ordinetis iudices. Sępe enim contingit, vt minus cõtemplatiui & ſpirituales ſint magis actiui, & in tẽpo
ralibus aptiores. Ad verecundiam veſtram dico, quòd non feciſtis hoc modo. Dicit autẽ beatus Grego-
rius, Terrenas cauſas examinẽt, qui rerum exteriorum ſapientiam perceperũt: qui vero ſpiritualibus do
Gregor. nis ditati ſunt, terrenis nõ debent negotiis implicari. Auguſtinus quod Chriſtũ (ait) teſtem inuoco quia
Auguſt. mallem quotidie aliquid manibus operari, quàm tumultuoſiſsimas cauſarũ prolixitates pati. [IAM qui
2.Tim.2. dem omnino delictũ eſt in vobis, quòd iudicia habetis inter vos].i.hoc ipſum veſtro peccato agitur, at-
que peccatum eſt, quod inter vos negotia iudicio determinando habetis, inter quos quies & pax eſſe de-
berent. Vnde concludit Auguſtinus, Peccatũ eſt, iudicium habere contra fratrem. Pro cuius ſano intel-
Auguſt. lectu habendo addit periphraſtes. Perfectis.licet repetere ſua ſimpliciter, ſed ſine cauſa ſine lite, ſine iu-
dicio: ſed non conuenit eis inde mouere cauſam ante iudicem. Infirmis vero licet repetere ſua, cauſam
mouendo coram iudice, & iudicium habendo contra fratrem. ſed non contentioſe vel fraudulenter, nec
apud iudices infideles. Sed nec hoc videtur ſatis reſolutum. Eccleſia enim nõ errat habendo iudicia. Re
ligioſis etiam licet ſua repetere coram iudice: fideles quoque qui in terris ſunt infidelium, cùm fideles iu
dices habere non valent, ad infideles iudices recurrere poſſunt. Alii igitur dicũt quòd liceat, non autem
expediat ſecularia habere iudicia. Et quòd religioſi ac perfecti poſſunt repetere ſua, tanquam communia H
non vt propria. Item, quòd fideles inter infideles habitantes, poſſunt coram iudice infideli cauſam ſuam
mouere, ſi fideles iudices non poſsint habere. [QVARE non magis iniuriam accipitis?] id eſt, cur non
Heb.10. potius violentiam manifeſtam ſuffertis, quàm habeatis iudicia litigioſa? [QVARE non magis frau-
Matth.5. dem] id eſt, occultam bonorum veſtrorum oblationem, ſeu quamlibet machinationem doloſam [PATI
Lucæ.6. MINI?] Simile eſt quod ait ſaluator, Si quis voluerit iudicio tecum contẽdere, & tunicã tuam tollere,
dimitte ei & pallium. Rurſuſque ait, Qui abſtulerit tua, noli repetere. Hoc dominus conſulit ad vitan-
dum inquietudinem mẽtis. [SED vos iniuriam facitis] aliis [ET fraudatis] id eſt, dolum eis infertis, [ET
hoc fratribus] id eſt, fidelibus quibus hoc minus facere congruit, & in hoc peſsime facitis. Etenim [AN
Matth.7. neſcitis] quod vtique ſcire vos arbitror, [QVIA iniqui] id eſt, iniuſti [REGNVM dei non poſsidebũt?]
Matth.13. id eſt, terram viuentium, ſeu vitam æternam non hæreditabunt? Iuſti enim fulgebunt vt ſol in regno pa
Sapien.3. tris eorũ. Et in Apoca. dicitur de iniuſtis, Nõ intrabit in illam aliquid coinquinatũ. [NOLITE errare]
Apoc.12. recipiendo falſum pro vero vel malum pro bono. [NEQVE fornicarii, neque idolis ſeruientes, neque
adulteri, neque molles] in ſeipſos inſanientes prouocando, vel exercendo libidinem. [NEQVE maſculo
rum cõcubitores, neque fures, neque auari, neque ebrioſi neque maledici] id eſt, detractores, [NEQVE
rapaces regnum dei poſsidebunt. Et hæc aliquando fuiſtis] id eſt, his vitiis ſubiacuiſtis, ante veſtrã con-
uerſionẽ ad fidem Chriſti, [SED abluti eſtis] à maculis peccatorũ in baptiſmo, [SED ſanctificati eſtis,]

A ſplendorem gratiæ atque virtutum, pulchritudinemq́ue recipiendo,[SED iuſtificati eſtis] bene operan
do,[IN nomine].i. virtute & inuocatione , vel ad honorem nominis[DOMINI nnſtri Ieſu Chriſti &
in ſpiritu dei noſtri].i.operatione ſpiritus ſancti. ¶Quoniam vero præinducta verba de non repeten-
do ſua,obſcura ſunt exponit modo Apoſtolus quomodo intelligi debeãt.[OMNIA mihi licent] id eſt,
permittitur mihi omnia mea iuſte repetere tanquam licitum,[SED non omnia expediunt] .i.non ſem- Prou.20
per expedit omnia repetere in foro iudiciali.Primo propter cõſeruationem honoris : iuxta illud Prouer
biorum,Hnnor eſt homini,qui ſeparat ſe à contentionibus.Secundo,quoniam eſt maioris boni impedi
tiuum.Tertio propter nimiam ſolicitudinem atque anguſtiam animę. Quarto propter periculũ iurgio- Eccl. 8.
rũ:iuxta illud Eccleſiaſtici,Ne contendas cũ homine locuplete,ne forte conſtituat tibi litem.[OMNIA
mihi licent,]ſecundum ſenſum prætactum,cum non ſit lege naturali vel ſcripta prohibitum,[SED ego
ſub nullius redigar poteſtate]id eſt,libertatẽ animę meæ nolo amittere,ſubdendo me terrenarum rerum
amori,ac iudicis poteſtati.quod facerem ſi iudicio litigarem,fratremq́; offendere mallem, quàm perde- Gen.1.
re rem temporalem.¶Quod autẽ mea repetere liceat,patet.Nam[ESCA]debetur[VENTRI]pro cor 1.Tim.6.
poralis vitæ ſuſtentatione,[ET venter]indiget[ESCIS.]Ideo licet temporalia bona repetere,vt habea
mus victum & quibus tegamur . Non tamen debemus importune & nimis anxie pro iſtis contendere, Matth. 6.
quoniam temporaliter tranſeunt,& venter & eſca:propter quod ſequitur,[DEVS autem & hunc] ven-
B trem[ET hanc]eſcam[DESTRVET,]quia vtrunque naturaliter corruptibile eſt.Et quamuis venter ma
neat ſubſtantialiter poſt reſurrectionem communem, non tamen ſecundum ſtatum , & priſtinũ actum.
Ideo ꝑ neceſsitatibus vẽtris minor eſſe debet ſolicitudo.Prȩterea redit Apoſtolus ad id , vnde cœperat Phil.3.
loqui,videlicet ad reprobanda luxuriæ vitia.[CORPVS autẽ]vniuſcuiuſque fidelis [NON fornicationi
ſed domino]deo ſubiiciatur & obſequatur,[ET domin⁹ corpori principetur,& prȩmiũ tribuat.[DEVS Luc. 1.
vero]pater ſeu trinitas[ET dominum] Ieſum [SVSCITAVIT]tertia die à mortuis , [ET nos ſuſcita-
bit] in die iudicii,[PER virtutem ſuam]omnipotentem,cui nõ eſt impoſsibile omne verbum.¶Ratio Ephe. 2.
autem cur corpus non fornicationi,ſed domino reddẽdum eſt,redditur.[NESCITIS quia corpora ve-
ſtra membra ſunt Chriſti?]Ipſe enim eſt caput noſtrum,cui in baptiſmo incorporamur , & ipſa eccleſia
eſt myſticum corpus Chriſti. Ideo quilibet vere Chriſtianus eſt myſticũ membrũ eius.[TOLLENS er-
go].i.aſſumens ſeu diuino cultui auferens[MEMBRA Chriſti].i. corpus meum & alterius,quem ad vo
luptatem meo exemplo induco,[FACIAM]de eis[MEMBRA meretricis?]concumbendo cum ea , ſic-
q́uevna caro fiendo cũ carne illius.[ABSIT,]vt rem adeo impiam agam.[AN neſcitis,quoniam qui ad- Matth.19.
hæret meretrici]carnali amore,& copula corporali,[VNVM corpus]cum ea[EFFICITVR?] per ſe- Gene.2.
minis cõmunionem ſeu affectuum trãsformationem.[ERVNT enim]inquit dominus in Geneſi[DVO]
C .i.vir & mulier,[IN carne vna]id eſt,pro eadem carne reputabuntur propter mutuam vnionem,quan- Matth.19.
uis numeraliter atque realiter differant.Hoc ad literam de legitime coniũctis prædictum eſt.Apoſtolus
tamen allegat hic de illicitis copulis fornicantium, quoniam ratio identitatis partim eadem eſt. Nam
concubitus licitus & fornicatio conueniunt in eſſe naturæ,non autem in eſſe morali.[QVI autem adhę
ret domino]adhæſione amoroſa & obedientiali, [VNVS ſpiritus eſt] .i. diuino ſpiritui per charitatem
vnitur,in deum transformatur,eiq́ue indiſſolubiliter colligatur. Vnde aiebat ſaluator loquens ad patrẽ, Iohan.17.
Notum feci eis nomen tuum , vt dilectio tua in eis ſit, & ego in eis. Amor nanque eſt virtus vnitiua di-
uerſos coniũgens,quamuis eſſentialiter differant.[FVGITE fornicationem].i. omnem illicitum concu
bitum. Quędã peccata in ſe quandã pœnam & amaritudinem habent, vt ira,inuidia, & iſta melius ſupe Tobiæ:4.
rantur luctãdo & reſiſtendo.Nam quanto diligentius & particularius conſiderantur, tanto plus diſpli- Zach. 2.
cent,ſicq́; facilius repelluntur.Alia autem peccata quandam delectationem includunt, vt gula, luxuria,
quę melius vincũtur fugiendo quàm colluctãdo. Quo enim particularius, diligentiusq́; penſantur & re
uoluuntur, eo appetitus magis prouocatur. Vitanda ergo ſunt fomenta, occaſiones & cauſæ luxuriæ. 1.Petri.1.
¶Ratio quoque fugiendi fornicationem ſubiungitur.[OMNE enim peccatum, præter fornicationem,
[QVODCVNQVE fecerit homo,] cogitando , loquendo vel operando,[EXTRA corpus eſt] id eſt,
non ita nocet corpori,ipſum debilitando,contaminando,ac diuerſis periculis exponendo,vt fornicatio
[QVI autem fornicatur,in corpus ſuum peccat]ipſum(vt dictum eſt)lædendo,polluendo & deſtruen-
D do,præſertim ſi multum exerceat actum huiuſmodi. [AN neſcitis quoniam membra veſtra] non ſolum
corpora propter aliqua membra,ſed omnia membra veſtra , id eſt , corpus totum,[TEMPLVM eſt ſpi
ritus ſancti] id eſt, conſecratum inhabitationi ſpiritus ſancti in baptiſmo,vbi expulſo diabolo,abrenun 2.Cor.6.
tiaſtis pompis eius,& deo dicati eſtis,[QVI in vobis eſt]per gratiam,primo atque directe in anima, ſe-
cundario autem in corpore,[QVEM]ſpiritum ſanctum[HABETIS à deo]patre,qui miſit & dedit fide
libus ſpiritum ſanctum.Imò & à filio,ſed & ſpiritus ſanctus dat ſeipſum.Propter quod ait Chriſtus,Cũ Iohan.20
venerit paracletus, quem ego mittam vobis à patre, [ET non eſtis veſtri?]id eſt , proprii iuris ac pote- Iohan.14.
ſtatis?Sed totum quod habetis & eſtis,tenemini deo,vt ad eius honorem & gloriam omnia ordinentur. Iohan.16
Nam & de omnibus rationem reddemus,tanquam de bonis mutuatis. Deo quippe debemus noſipſos, Rom.14.
non ſolum ratione creationis ac gubernationis , ſed etiam ratione ſaluationis. Ideo ſequitur. [EM- 2.Cor.5.
PTI eſtis]id eſt, à poteſtate & iure diaboli liberati,qui venundati fuiſtis in iniquitatibus veſtris,[PRE- Matth.12.
TIO magno,] videlicet morte & ſanguine Chiſti,de quo ſcriptum eſt in Apoca. Redemiſti nos deo in Rom.14.
ſanguine tuo.Hinc itaque dicit Anſelmus, Certe domine quia me feciſti,debeo me totum:quia redemi- Eſa.53.
ſti me,debeo me totum:imò tanto debeo amori tuo plus quàm meipſum,quãto tu maior es me,pro quo Rom.7.
dediſti teipſum,& cui promittis teipſum. [GLORIFICATE ergo] id eſt,bonis operibus honorate & Apoc.5.
glorioſum oſtendite,[ET portate deum in corpore veſtro]id eſt,eius, voluntati corpora veſtra ſubiici- Anſelmus
te,quæcunque aduerſa æquanimiter tolerando.Itaque deum in corpore proprio portare,eſt iugum do- 1.Petri.2.

Matth.11. mini ſuper ſe ferre, ſicut monet ſaluator, Tollite iugum meum ſuper vos. Et alibi, Tollat crucem ſuam E
Matth.16. quotidie. Ideo denique inobedienti populo dominus loquitur per Hieremiam, A ſeculo confregiſti iu-
Hiere.2. gum meum, rupiſti vincula mea & dixiſti, Non ſeruiam.

CAP. VII. [DE quibus autem ſcripſiſtis mihi.] ARTIC. VII.

DE QVIBVS autem ſcripſiſtis mihi.] Agit Apoſtolus hoc loco de matrimonio. Pſeudo e-
nim apoſtoli vt priores cæteris viderentur, magiſque eis crederetur, prædicauerũt nuptias
eſſe vitandas. Quo audito ſcripſerunt Corinthii apoſtolo, quid tenendum eſſet de hoc.
Quibus reſpondet. [DE quibus autem ſcripſiſtis mihi] videlicet de nuptiis obſeruãdis vel
Hierony. fugiendis. Reſpondeo. [BONVM] ſimpliciter. i. perfectum [EST homini] nondũ cõiugato
Matth.19. [MVLIEREM non tangere]. i. penitus continere, & in caſtimonia domino miniſtrare. In carne enim
Eſa.56. ſine carne viuere, non humana ſed angelica vita eſt. De talibus ait ſaluator, Sũt eunuchi qui ſe caſtraue-
runt propter regnnm cœlorum: dequibus ait dominus per Eſaiam, Dabo eis nomen melins à filiis & fi-
liabus. [PR opter fornicationem autem] vitandam [VNVSquiſque] vir vxoratus, [vxorem ſuam]. i. vnam
ac propriã, non plures, nec concubinam [HAbeat]. i. retineat, non reiiciens eam, quaſi nuptiæ deo diſpli
ceant, [ET vnaquæque] mulier maritata [SVVM virum] proprium [HAbeat]. i. retineat. Vel ſi intelliga-
tur de nondum cõiunctis, ſenſus eſt, vt qui aliter continere non poſſunt, nubant. Multę autem ſunt cau-
ſę inſtitutionis matrimonii. ſ. mulriplicatio hominum, inimicorũ recõciliatio, integratio pacis, euitatio F
fornicationis, inſtructio & edneatio prolis. [VXORI vir debitum reddat, ſimiliter autem vxor viro,] ex-
ponendo ſe mutuę voluntati, quantum ad commixtionem carnalem. ❡[Cuius ratio ſubditur.] MVlier po
teſtatem] plenam & liberam [SVI corporis non habet, ſed vir,] quia non poteſt viro debitum denegare,
poteſtq; vir illud exigere. [SIMILITER autem & vir ſui corporis poteſtatem non habet, ſed mulier.] In lege
enim debiti huius pares ſunt, quanuis in aliis mulieres ſubditę eſſe debeant ſuis maritis. NOlite fraudare]
.i. corporis vſum ſubtrahere [INUICEM, niſi forte ex conſenſu] communi, & hoc [AD tempus] certum.
Eccl.3. Tempus enim amplexandi, & tempus longe fieri ab amplexibus, [VT vacetis] id eſt, deuote inſiſtatis
[ORATIONI,] quæ eſt aſcenſus mentis in deum. Propter quod indiget ſpirituali eleuatione, quæ per actum
carnalem maxime impeditur, etiam poſt actum talem ſenſus manent ad tempus minus idonei ad ſpiri-
tualia opera. [ET iterum] tempore orationis completo, [REuertamini in idipſum], i. ad priſtinam debiti
huius perſolutionem, [NE tentet vos ſatanas. i. ne diuturnior elõgatio à concubitu fiat vobis occaſio ten
tationis à dæmone, & incidatis adulterii crimen, [PROpter incontinentiam veſtram.]. i. eo ꝙ proni ſitis
ad vitia carnis. [HOC autem,] videlicet vt reuertamini in idipſum propter incontinentiã veſtram, ne in
grauiora mala cadatis, [DICO ſecundum indulgentiam]. i. ſecundum permiſsionem ſeu conceſsionem.
Auguſt. Matrimonium enim ordinatur etiam in remedium culpæ. Hæc videtur intentio Auguſtini hoc loco, G
[NON ſecundum imperium]. i. non imperando hęc dico, non enim neceſſarium eſt ad ſalutem ita reuer-
ti. Imò melius eſſet ex conſenſu abſtinere. Incontinentiæ autem malum eſt, vt vir vxorem cognoſcat vl-
tra neceſsitatem procreandi liberos, reddendiq; debitum, niſi faciat hoc, ne coniunx in adulterium ruat
ſeu peccet: quia hoc fit ad ſatisfaciendum concupiſcentię, quod eſt veniale, quando concupiſcentia ſiſtit
intra limites matrimoniales, videlicet quòd aliã nollet cognoſcere. Si vero limites iſtos excedat, erit pec
catum mortale, quando videlicet tanto impetu fertur, quod etiam, quãuis non eſſet ſua, cognoſceret eã.
❡Denique tria ſunt bona matrimonii quibus excuſatur, videlicet fides, quam mutuo coniuges ſeruant:
proles religioſe educanda: & ſacramentum, ne coniugium ſeparetur Cum igitur actus matrimonialis ſit
cauſa prolis generandæ, diuinoq; cultui mancipandæ, eſt actus religionis, nec aliquam habet culpã, ſed
eſt meritorius, ſi fiat ex charitate: ſimiliter ſi fiat cauſa reddendi debitum, tũc enim eſt actus iuſtitię. [VO
LO autem omnes homines eſſe ſicut meipſum]. i. quantum in me eſt, mallem omnes ſimpliciter contine
re: omnes inquam determinate, non ſingulos. Vel, omnes, ſi conuenienter fieri poſſet: ſicut & ego contĩ
neo, qui etiã virgo ſum. [SED vnuſquiſque] electorum fidelium [PROprium donum]. i. gratiam ſibi ſingu
Eccl. 44 lariter datam [HAbet ex deo.] Vnde de quolibet ſancto cantatur, Non eſt inuentus ſimilis illi, [ALIVS
quidem ſic, alius vero ſic]. i. vnus habet gratiam ſecnndũ hunc perfectionis gradũ, alius ſecundnm alinm
gradum. Idcirco non poſſunt omnes ad æqualem perfectionem induci, ſed vni cõſulendnm eſt, vt in ca
ſtitate permaneat, aliĩ vt fidem coniugalem obſeruet, quorum vtrunque dei eſt donum. Hinc etiam cum H
Chriſtus de virginitate diſſereret, dixit, Non omnes capiunt verbũ hoc. Et, Qui poteſt capere, capiat.
Matth.19 [DICO aũt nõ nnptis]. i. virginibus & nondũ ligatis, ET viduis, bonum eſt illis]. i. vtile & magis meri-
Ibidem. torium, [SI ſic permaneant ſicut & ego]. i. omnino contincant. [QVOD ſi ſe non continent]. i. concupi
ſcentiam non refrenant, [NVbant] matrimoniũ contrahendo. [MElius eſt enim nubere quàm vri]. i. igne
libidinis æſtuare, angi, & vinci. Et eſt cõparatio impropria: velut ſi dicatur, Melior eſt angelus quàm dia
bolus. Nubere enim in ſe bonũ eſt & ſine cnlpa. Vri vero ſimpliciter malum. ❡Deinde agit de inſepa-
rabilitate matrimonii. [HIS antem qui matrimonio iuncti ſunt]. i. legitime cõiugatis, quando vterque fi-
Matth.15 delis eſt, [NON ego pręcipio,] quaſi author pręcepti, [SED dominus] per ſeipſum, [VXorem à viro non
Matth.5. diſcedere] habitatione & toro, cauſa fornicationis excepta, quæ non exprimitur tãquam notiſsima, quã
ſolam Chriſtus excepit, Quicunque (inquiens) vxorem dimiſerit & aliam duxerit, excepta cauſa forni-
cationis, mœchatur. Cęteras quippe vniuerſas moleſtias iubet Chriſtus pro fide coniugii & caſtitate for
Auguſt. titer ſuſtineri, ſecundũ Auguſtinũ. Ait enim ſaluator, Quod deus coniunxit, homo nõ ſeparet. [QVOD
Matth:19 ſi diſceſſerit] mulier à viro cauſa fornicationis, ab ea inexcuſabiliter commiſſæ, præcipit dominus [MA-
Marc.10. NERE inuptam]. i. alteri non poſſe matrimonialiter copulari: iuxta illud, Qui dimiſſam duxerit, mœ-
Matth.5 chatur, [AVT viro ſiio reconciliari,] quod fieri poteſt. Nam ſicut vir poteſt in adulterio deprehenſam a-
pud ſe ſub ſpe correctionis tenere: ſic repulſam ad torum amicitiamque recipere. Quanuis autem ma-

A trimonium ſoluatur per fornicationem quantum ad torum, non tamen quãtum ad vinculum. Matrimo
nium enim ſic definitur, Matrimoniũ eſt perſonarũ legitimarum coniunctio, indiuiſam vitæ conſuetu-
dinem retinẽs. Porrò perſonæ plene legitimæ ſunt, quas non impedit votũ continentię, ordo, cognatio,
diſpar cultus, cõditio vel frigiditas. Perſonę vero omnino illegitimę ſunt, quas impedit votum, ordo, co
gnatio, diſpar cultus. Perſonæ vero nec plene legitimæ, nec plene illegitimę ſunt per conditionẽ & frigi
ditatẽ. Si ergo perſonæ ſunt plene legitimæ, ſeparari nõ poſſunt poſt copulam carnalem, niſi de commu
ni conſenſu, cauſa fornicationis excepta. Nam & lepra quãuis diuidat coniugatos quantum ad cohabi- Luc.18.
tationem, non tamen ſimpliciter quantum ad torum. [ET vir vxorem non dimittat,] niſi ob fornicatio
nem. Nec ſemper ob fornicationem poteſt eam dimittere, vt ſi ipſemet eam proſtituit, vel cum alia forni
catus fuerit, vel debitum reddere noluit, vel eam poſt adulterium manifeſte deprehẽſam tenuerit, vel ſi
mulier eſt violenter oppreſſa ab alio, ſub ſpecie proprii viri decepta, aut propriũ virũ probabiliter mor-
tuum exiſtimãs, alteri eſt cõiuncta. Supplendum eſt hic de viro quod de muliere prędictũ eſt. ſ. ſi diſceſ-
ſerit, non ducat aliam, vel reconcilietur vxori. ❡ Deinceps agitur de matrimonio eorũ, quorũ eſt diſpar
cultus, vbi videlicet vnus eſt infidelis. [NAM cæteris,] quorum non eſt vterque fidelis, [EGO dico] non
imperãdo, ſed cõſulendo, [NON dominus] dicit hoc proprie ſeu immediate, aut imperatiue. [SI quis fra
ter] .i. Chriſtianus [VXOREM habet infidelem,] ita quòd eo ad fidẽ conuerſo, illa in infidelitate perman
B ſit. In exordio nanque eccleſiæ multoties alter coniugum conuertebatur ad fidem, alio non eredẽte [ET
hæc] vxor infidelis [CONſentit habitare cum illo] ſine iniuria ſeu blaſphemia fidei, [NON dimittat illã,]
hoc conſulo. [ET ſi qua mulier] ad fidem cõuerſa, [HAbet virum infidelem, & hic conſentit habitare cũ
illa] pacifice, [NON dimittat virum.] Huius conſilii ratio ſubditur. Intelligenda tamen ſunt hæc (vt ali-
qui tenent) de his qui in infidelitate contraxerunt, non de bis qui in diſpari cultu contrahunt: quia tunc
non eſt matrimoniũ, ſed ſeparandi ſunt quẽadmodum & Eſdras fecit. [SANctificatus eſt enim] .i. ad fidẽ 1.Eſd.10.
conuerſus [VIR infidelis per mulierem fidelem] .i. ex admonitione & inſtructione, ſeu optima conuerſa
tione vxoris fidelis. [ET ſanctificata eſt mulier infidelis] .ſ. conuerſa [PER virum fidelẽ.] Hoc in primiti
ua eccleſia ſæpius accidit, vt vnus coniugum conuerteret alium. Vnde ob banc vtilitatem conſulit Apo
ſtolus vt cohabitent, eo quòd cohabitatio ſit ſalutis occaſio. Hinc etiam princeps apoſtolorum in ſua ca
nonica, Mulieres (inquit) ſubditæ ſint viris ſuis, vt & ſi qui non eredunt verbo, per mulierũ conuerſatio 1.Petri.3.
nẽ, ſine verbo lucrifiant, conſiderantes in timore ſanctam cõuerſationẽ earum. [ALIOQVIN] .i. niſi ſe-
cũdum conſiliũ meũ feceritis, pariter habitando, [FILII veſtri] & etiã filiæ, quæ nomine filiorũ dãtur
intelli, [IMMũdum eſſent] .i. in infidelitate manerent. Si enim fidelis recedit, puer ſequitur eum parentẽ
qui manet in domo, & maiorem populi partem, & ita in primitiua eccleſia, dum pauci erant fideles infi
C delibus dominis ſubditi, puer ſequabatur ritum parẽtis infidelis manentis in domo. Imò ſi ſequutus fuiſ
ſet fidelem parentem abeuntem, parens infidelis facile recuperaſſet eum auxilio infidelium principum.
[NVNC autem ſancti ſunt] .i. filii veſtri cõuertũtur ad Chriſtum, vobis ſimul manentibus. Poterat enim
alter coniugũ inſtruere filium. ❡ Pręterea aduertendum, quòd quia cauſa cohabitationis coniugũ diſpa
ris cultus, erat ſpes conuerſionis errantis, idcirco in primitiua eccleſia quando paſsim cõuertebantur Iu-
dæi atque gentiles, licuit Chriſtianis manere cum vxore ſeu viro infideli ſiue gentili, ſiue Iudæa vel Iu-
dæo. Procedente autem tempore obduratis Iudæis, non licuit fidelibus cohabitare coniugi infideli Iu-
dæo. Nunc vero gentilibus quoque obſtinatis, non licet alicui infideli coniugi cohabitare. Et in hoc ſen
ſu loquuntur ſacri canones, cohabitationem cõiugum diſparis cultus prohibẽtes. Apoſtolus vero loqui-
tur pro tempore primitiuæ eccleſiæ. [QVOD ſi infidelis] vir aut vxor [DISCEDAT] à fideli ex odio fi-
dei, [DISCEDAT,] nil enim mali contingit Chriſtiano, ſed liberatus eſt, poteſtq; cum alio contrahe-
re. [NON enim eſt ſeruituti ſubiectus frater aut ſoror in eiuſmodi] .i. vir aut mulier fidelis non obligatur
ſequi infidelem diſcedentem, vel eum repetere, aut à matrimonio fidelis abſtinere. [IN pace autem voca
uit nos deus] .i. ad hoc nos in domo ſua, quæ eſt eccleſia, poſuit vt pacifice conuiuamus. Ideo non opor-
tet cum infideli diſcedenti litigare. ❡ Deinceps perſuadet Apoſtolus, vel quòd non oporteat diſceden-
tem ſequi, vel quòd expediat habitare cum infideli pacifice ſe habenti. [VNDE enim ſcis] ô [MVLIER]
fidelis [SI virum] infidelem [SALVVM facies?] conuertendo eum ad fidem. [AVT vnde ſcis (ô) vir] fide Ibidem.
D lis [SI mulierem] infidelem [SALVAM facies?] perducendo eam ad Chriſtum, [NISI vnicuique ſicut
deus diuiſit?] .i. hoc certo ſciri nõ poteſt, niſi per gratiam ſpecialis reuelationis, quam deus vnicuique ho
mini vt vult diuidit, dãs vni gratiam ampliorem, alteri vero minorem. Vel ſic, niſi vnicuique deus diui Rom.12.
ſit .i. niſi cognoſcas hoc ex futuro euentu, expectando gratiã, quam deus ſingulis tradit, vbi & quando, &
quantũ & quomodo ſibi placuerit. ❡ Ex præinductis autẽ infert Apoſtolus cõmune documentum. [ET Epheſ.4.
vnumquẽq; ſicut dominus vocauit, ita ambulet] .i. quilibet fideliũ in ea vocatione & ſtatu perſeueret, & 2.Theſſ.1
Chriſto deſeruiat, in quo à deo ad fidẽ vocatus eſt. ſ. vt qui in coniugio exiſtẽs cõuertitur, maneat in con 2.Petri.1.
iugio: qui autem non ligatus conuertitur ſeu vocatur, non cõtrahat. Hoc eſt cõſiliũ, non pręceptũ eſtque
intelligendum, quantum ad ea quæ non repugnant fidei, boniſq; moribus. Sunt autẽ conditiones & con Matth.19.
ſuetudines prauæ, in quibus nõ eſt ambulãdũ. Nec idẽ eſt dicere, ambulare in ſtatu, in quo, & à quo vo-
catus eſt homo. Nã in ſtatu à quo quiſquã vocatur, nõ eſt ſtandũ nec ambulandũ, ſed in ſtatu in quo. Si-
cut enim cõiunx, ita & latro vocatur, ſed cõiunx vocatur à coniugio, latro à latrocinio, ꝙ fidei Chriſti
repugnat, & ob id relinquendũ eſt, non autẽ cõiugiũ. Per hæc quoq; non aufertur licẽtia tẽdendi ad ſta-
tus perfectiores. Hęc ergo doceo vos, [ET ſicut in omnibus eccleſiis doceo] .i. ſicut & aliis omnibus præ
dico, vt ſit diſtributio in genere. ❡ Hęc inſuper per exẽpla declarat. [CIRcunciſus] .i. in ritu Iudaico ſeu Philip.3.
ſtatu Iudaiſmi. [ALIquis vocatus eſt] .i. ad fidẽ Chriſti cõuerſus eſt, [NON adducat pręputium] .i. nõ cõ-
pellatur ritũ gentilẽ aſſumere ſeu gentiliter ſe habere, quantũ ad ea quæ non ſunt de neceſsitate ſalutis. Galat.2.

In primitiua enim eccleſia Iudæi & Gentiles conuerſi,in aliquibus obſeruãtiis differebant magis quàm E
Galat. 5. poſtea.[IN prępútio].i.in ſtatu & ritu gẽtium[ALIquis vocatus eſt,nõ circuncidatur,]imd nec ad cæte
ros ritus Iudaicos ſe transferre cogatur. Vnde & alibi dicitur,Si circuncidamini,Chriſtus nihil vobis
Auguſtinus proderit. Seruat ergo apoſtolus,quod congruere videt eccleſiis,tam gentiliũ quàm Iudæorũ,nec auferet
conſuetudinem,cuius obſeruatio nõ obeſt ſaluti,vt aſſerit Auguſtinus.❨Horum autem rationẽ ſubiun
git.[CIRcunciſio].i.ritus Iudaicus[NIHIL eſt]ſub ratione finis,quia nil proficit ad obtinendã ſalutẽ.
Legalia enim quantũ ad cerimonialia ceſſauerunt.Eſt tamen aliquid ſub ratione formæ. Simili mndo,
[ET præputiũ].i.ſtatus ſeu ritus gentilis[NIHIL eſt].i.non obeſt nec prodeſt ſaluti. Quod intelligen-
dum eſt quantũ ad ea quę indifferentia ſunt, non quantũ ad opera idololatrię,[SED obſeruatio mãdato
Matth. 22 rũ dei]aliquid eſt,qunniã promeretur vitam æternã:iuxta illud,Si vis ad vitam ingredi,ſerua mandata.
Matth. 19 Item & illud,Qui ſeruat verbum Chriſti,vere in hoc charitas dei perfecta eſt. Cui conſonat illud Sa-
1.Iohan.2. pientis,Cuſtoditio legũ,cõſummatio incorruptionis.❨Hinc cõcludit apoſtolus. [VNVSQVISQVE
Sapien. 6 in qua vocatione vocatus eſt, in ea permaneat,]cuius intellectus patet ex prædictis.Intellectus tamẽ ver
Epheſ.4. bi huius diligẽter penſandus eſt,quoniã multi male intelligunt,& per cnnſequens nec intelligunt(quia
2.Timo.1. falſum neſcitur)& impertinenter allegant boc verbum,quaſi nõ debeat homo æmulari charíſmata me-
Philip. 3. liora.Verba ſancti apoſtoli ſicut in ſtylo ſimplicia ſunt,ita in ſenſu profunda cõſiſtunr,quia ex corde do
1.Cor.12. ctiſsimo profluxerunt. His autem quæ nunc de circunciſione & præputio dicta ſunt,conſonat quod ad F
Galat. 6. Galatas ſcribitur,In Chriſto Ieſu nec circũciſio aliquid valet,nec pręputium, ſed noua creatura.❨Poſt
introdnctionem exempli de ritu viuendi ponitur exemplum de ſtatu ſeu officio cõditionis. [SERVVS]
.i.in ſeruitute hominũ exiſtens[vocatus es]ad fidem vel opera bona,[NON ſit tibi curæ].i.nõ doleas de
1.Timo.6 ſeruitutis cõditiõe,nec cupias eã effugere,[SED & ſi potes liber fieri].i.à ſeruitute hac liberari[MAGIS
Matth.17. vtere]ſeruitute.i.potius elige in ſeruitute manere,quoniã eſt tibi occaſio humilitatis, ad veram atque in
domino exiſtentem libertatem pertinentis. Liberat nempe à ſeruitute peccati,& libertate peccandi.Vn
Ambroſius. de ait ſanctus Ambroſius,Quanto quis propter deũ deſpectior eſt in hoc ſeculo, tanto ſublimius exalta
Ioco. 4. bitur in futuro.Gregorius quoque ait,Tanto eſt homo pretinſior deo,quanto propter eũ vilior eſt mun
Gregorius. do.Et Boetius,Cum omnis(inquit)fortuna timenda ſit,magis tamen proſpera quàm aduerſa.
1.Petri.1. ❨Deinde ponitur ratio huius exẽpli.[QVI enim in domino].i.in fide,ſeu opere dei,[VOCATVS eſt]
Roma.1. exiſtẽs[SERVVS].i.in conditione ſeruili,loquendo de ſeruitute humana,& corporali[LIbertus eſt do-
mini].i.de ſeruitute peccati liberatus eſt à domino,eſtq; ſeruus domini,& per conſequens vere & ſpiri-
tualiter liber. Quoniam deo ſeruire regnare eſt. Sicut & beatiſsima Agatba dixit,Summa ingenuitas
eſt ſeruitus Chriſti. Fecit enim liberũ ab obligatione peccati,& ſeruitute diaboli.Ideo quoque Saluator
Iohan.8. teſtatur,Si filiꝰ vos liberauerit,verè liberi eritis.[SIMILITER qui vocatus eſt liber].i.à prædicta ſerui G
tute humana immunis[SERVVS eſt Chriſti]dum ei obedit. Vnde nec ſeruitus nec libertas repugnant
obſequio Chriſti.Seruitus tamen maioris boni occaſio eſt. Non ergo deſpiciatur à libero.Hinc quoque
in vitis patrum narratur de quodam ſancto patre,qui nequaquam acquicuit à ſeruitute dominorum ſuo
Apoc.14 rũ liberari.[PRETIO]pretioſo ſanguine Chriſti[EMPTI eſtis]ab obligatinne mortis æternę. Idcirco
tam liber quàm ſeruus ſerui ſunt Chriſti.Emit etiam nos Saluator de manu dei patris, qui paratus erat
Roma. 8. proiicere nos in infernum, vt eſſemus cohæredes conſortesq; ſui.[NOLITE]ergo[FIERI ſerui homi
num]id eſt,hominibus nolite vos finaliter aut principaliter ſubdere,ſed vicem reddite ſaluatori,& ei e-
Deuter. 6 ſtote ſubiecti.Scriptum eſt enim,Dominum deum tuum timebis,& illi ſoli ſeruies. Quod licet de ſerui
Matth. 4. tute latrię accipi poſsit, tamen de omni ſeruitute bona intelligi valet, ed qudd quicquid ſeruitutis impẽ
1.Theſ.4. ditur homini,propter deum,in deo,& ſecundum deum impendendum ſit illi.
❨Ex his infert Apoſtolus,quod tamen prædictum eſt, quatenus repetitio ſit confirmationis indicium.
Matth. 24. [VNVSQVISQVE in quo vocatus eſt frater]id eſt,quilibet frater fidelis,in quo ſtatu ad deum conuer
EPIST. ſus eſt,[IN hoc maneat apud deum].i.in tali ſtatu ſtudeat deo digne ſeruire. ❨Expleto matrimonii do
cumento,de virginitate agit apoſtolus.[DE virginibus autem]id eſt,de virginitatis atque perpetnæ con
Deuter.7 tinentię obſeruatione,[PRAECEPTVM domini non habeo]quoniã nec in veteri, neque in noua lege
Matth.15. pręcipitur.Imò in veteri lege maledicitur ſterilis.In noua vero lege habetur,Qui poteſt capere,capiat. H
[CONSILIVM autem do]de virginitate ſeruanda,quaſi de perfectione maiori, quod vtique conſilium
Chriſtus in Euangelio tradit,Si quis(inquiens)venit ad me,& non odit patrem,& matrem,& vxorem
Luc. 14. non poteſt meus eſſe diſcipulus, hoc eſt imitator perfectus.Poteſt tamen eſſe ſeruus. Itaque conſilium
do,[TANQVAM miſericordiam conſequutus]hoc eſt,gratiam apoſtolatus adeptus[A domino, vt ſim
fidelis]in officio mihi commiſſo.[EXISTIMO ergo]hoc eſt,cum ſim Apoſtolus,cuius conſilio eſt cre
Roma.5. dendum,puto & conſulendo affirmo[HOC]videlicet in virginitate & iugi continentia permanere[BO
Lucæ. 2. NVM eſſe propter neceſsitatem]hoc eſt,ad vitandam occupationem coniugatis neceſſariam, quibus ne
ceſſe eſt ſolicitari circa temporalem prouiſionem domus,& prolis familiæ. Infirmis & imperfectis in-
Hebræ. 5. firmam & imperfectam rationem proponit. Poterat enim digniorem cauſam indicare, videlicet qudd
ſtatus matrimonialis ratione ſolicitudinis ſibi adiunctæ,plurimnm retrahat à puritate atque feruore, ac
Auguſtinus ſtabilitate contemplationis & dilectionis diuinæ.Et ſicut Auguſtinus fatetur, virginitas ſupergreditur
conditionem naturæ humanæ,per quam bomines angelis aſsimulantur. Maior tamen eſt victnria vir-
Luc. 59 ginum quàm angelorum.Angeli enim ſine carne viuunt,virgines vero in carne triumphant.Ideo ſubdi
tur,[QVONIAM bonum eſt homini ſic eſſe]hoc eſt,in virginitate manere. Eſt enim bonum atque ho-
neſtum,propter vitę veritatem: Delectabile,prnpter animi libertatẽ:Vtile,propter copioſam mercedẽ.
Matt.13. Virginibus quippe debetur aureola,& fructus cẽteſimus,vt patet ibi,Sequuntur & agnum quocun que
Apoc.14 ierit. [ALLIGATVS es vxori]non ſolum vinculo matrimoniali, ſed etiam copula carnali,[NOLI

A quærere ſolutionem]hoc eſt,ſeparationem à coniuge.Hoc dicit Apoſtolus conſulendo infirmis,ne inci
dant culpam maiorem.Experti enim dilectationem veneream,faciliter reuertuntur ad eam.Nihilomi-
nus licet & expedit quærere ſolutionem cauſa intrandi religionem,ſi inſit animo firmum cõtinendi pro
poſitum,nec aliunde occurrat rationabile impedimentũ, videlicet,negligentia prolis,vel periculũ con-
iugis,aut ſimile aliquid.[SOLVTVS es ab vxore]id eſt,ſi vxorem non habes,[NOLI quærere vxorem]
ſi videris te poſſe continere.[SI autem accepiſti vxorem]bono fine atque legitime[NON peccaſti].cum
non ſit illicitum.Imo & bene feciſti.[ET ſi nupſerit virgo]votum virginitatis non habens,[NON pecca 1. Tim. 4.
uit.Tribulationem tamẽ carnis]hoc eſt corporalem afflictionem in prouiſione temporalium rerum , &
in variis curis ſeculi huius[HABEBVNT huiuſmodi]id eſt,vir & mulier.[EGO autẽ vobis parco] hoc
eſt,fortiores rationes continendi vobis non profero,cum ſitis incapaces & infirmi.❡Deinceps oſtẽdit
Apoſtolus coniugatis formam viuendi,& in virginalem perfectionem,quantum fieri poteſt,appropin- 1.Para. 29
quandi. [HOC itaque dico fratres,Tempus] peregrinationis noſtræ ſeu vitæ præſentis[BREVE eſt] Iob. 4.
prout ſcriptura teſtatur,Dies noſtri ſicut vmbra ſuper terram,& nulla eſt mora.Et Iacobus,Quæ eſt vi
ta veſtra? Vapor eſt ad modicum parens,deinceps exterminabitur.[RELIQVVM eſt]id eſt,hoc reſtat, Ad Tit. 2
[VT & qui habent vxores , ſint tanquam non habentes] id eſt , non nimis carnaliter afficiantur ad eas.
nec actibus carnis totaliter immergantur;ſed quantum fieri poteſt,ſtudeant ſpiritualibus occupari , in- 2. Theſ. 2
B tentionemq; finalẽ ad deum referre.[ET qui flent].i.triſtantur,ſint[TANquam non flentes].i.conſide- Matth. 5.
ratione breuitatis vitæ præſentis & ſpe conſolationis æternę reſpirent,& omnem inordinatã ac ſecula- Iohan. 16
rem triſtitiã procul abiiciant.[ET qui gaudent]quocunq; modo, ſint[TANquam non gaudentes].i. in
gaudio huius vitæ non quieſcant,nec illud perfectum reputẽt,ſed potius horã mortis , diem iudicii,pœ Eccl. 11.
nas inferni,propria mala,totiuſq; mundi peccata pẽſantes ingemiſcant,& omnẽ inanem exultationem
contemnant.Vnde per Sapientẽ dicitur,In die malorum ne immemor ſis bonorum,& in die bonorum
ne immemor ſis malorum.[ET qui emunt]ſint[TANquam non poſsidentes].i.temporalia habeant non
quaſi ſemper manſura , ſed cito auferenda ſaltem in morte : nec inordinate afficiantur ad ea , penſantes Pſalm. 48.
quod ait ſcriptura,Homo cum dormierit,non ſumet omnia.Et, Diuitiæ ſi affluãt,nolite cor apponere. Pſalm. 61
[ET qui vtũtur hoc mundo]hoc eſt,diuitiis & cęteris rebus creatis,ſint[TANquam non vtantur].i.non 1.Tim. 6.
finaliter inhæreant rebus creatis,nec per eas retardentur à deo,ſed pro nihilo reputẽt cuncta terrena,vt 2.Petri. 3
ad dei fruitionem pertingant.[PRAETERIT enim].i.indeſinenter cadit , ſeneſcit & variatur[FIGV- 1.Iohan. 2
RA huius mundi]id eſt,diſpoſitio,pulchritudo,& ſtatus terrenarum ac temporalium rerum,quę ſunt in
transmutatione continua.Propter quod ait Iohannes,Et mundus tranſit,& concupiſcentia eius. Et in Eccleſ. 1.
Eccleſiaſte habetur,Vidi cuncta quę fiunt ſub ſole,& ecce vniuerſa vanitas,& afflictio ſpiritus. Quidã
C exponunt de innouatione mundi circa iudicium,quando qualitas & modus exiſtentiæ rerum mundana Prouer. 11.
rum peribit , non ipſa ſubſtantia. [VOLO autem vos ſine ſolicitudine].i.ſuperflua cura circa ſenſibilia Philip. 4
[ESSE] Hęc enim eſt ſolicitudo mala impediẽs libertatem mentis in deo.De qua dicitur in Prouerbiis, Miche. 6.
Expectatio ſolicitorum peribit.Et Philippenſibus dicitur,Nihil ſoliciti ſitis.Eſt quoque ſolicitudo bo- Epheſ. 4
na,quæ eſt vigilãtia mentis circa diuina.De qua legitur apud Micheam,Indicabo tibi homo quid ſit bo
num,vtique ſolicitũ ambulare cum deo tuo.Et ad Epheſios,Soliciti ſeruare vnitatem ſpiritus in vincu-
lo pacis.De hac ſolicitudine ſubditur,[QVI ſine vxore eſt,ſolicitus eſt quę ſunt domini].i.circa ſpiritua
lia cura eius verſatur,[QVOMODO]ſcilicet[PLACEAT deo]id eſt quatenus corde mundo, & animo
diligenti domino obſequatur eiq; placeat.[QVI autem cum vxore eſt , ſolicitus eſt quæ ſunt mundi] id
eſt,circa temporalia ſolicitatur,[QVomodo placeat vxori,& diuiſus eſt].i.animo vagus,& affectu parti
tus,partim quærẽs placere deo,partim vxori:& partim temporalia,partim ſpiritualia quærens.Hęc id-
circo dicit Apoſtolus,quoniam vxoratus minorem aptitudinem habet ſeruiendi deo quàm ſolutus,ſępe
tamen contingit,vt coniugati deuotiores ſint,quàm ſoluti vel etiam religioſi.❡Simili ſenſu de mulieri
bus ſubditur,[ET mulier innupta]id eſt vidua,[ET virgo, cogitat quæ dei ſunt]id eſt,diuina præcepta
reuoluit,in lege domini meditatur,& diuina recogitat,[VT ſit ſancta]hoc eſt,impolluta,munda,& vir Tob. 3.
tutibus perornata[CORPORE & ſpiritu]id eſt, anima, quatenus nec corporalia nec ſpiritualia habeat Pſalm. 1.
vitia,ſed vtrunque diuinis obſequiis mancipet.[QVAE autẽ nupta eſt,cogitat ea quæ ſunt mundi,quo- FINIS a.
D modo placeat viro]vnde & ipſa diuiſa eſt,ſicut maritus,quoniam nullus eorum toto corde intẽtus eſt il Luc. 10.
li vni quod neceſſariũ eſt.Si tamen nihil diuinæ dilectioni præponãt,viuũt in ſtatu ſalutis,nec ſunt ſim Oſee. 1.
pliciter à deo diuiſi,vt illi qui mortali vitio diuiduntur à deo. De quibus ait per Oſeã,Diuiſum eſt cor
eorum,nunc interibunt. [PORRO hoc] puta non nubere,[AD vtilitatem veſtram dico].i.ad maiorem
profectum veſtrum conſulo[NON vt laqueum].i.fornicationis occaſionem[VOBIS iniiciam].i.propo
nam.Si enim Apoſtolus iuberet nõ nubere,daret imperfectis ad vitia carnis procliuibus occaſionem for
nicandi,[SED]dico & conſulo hoc[AD id].i.propter id,[QVOD honeſtum eſt].ſ.ad continentiam ob-
ſeruãdum[ET quod facultatem præbeat].i.hominẽ aptet[SINE impedimento]id eſt,ſine diſtractione,
& moleſta ſolicitudine,[DOMINO obſecrandi].i.deum per ſacra inuocandi.Caſta enim vita efficit ho
minem aptum ad obſecrandum dominum mente pura & ſtabili. ❡ Inſuper agit Apoſtolus de cuſtodi-
bus virginum,quia in primitiua eccleſia erant patres carnales & etiam ſpirituales vt epiſcopi quorũ cu-
ſtodiæ virgines committebãtur.[SI quis autem]cuſtos virginum[TVRPEM ſe videri exiſtimat].i. hoc
putat,ꝙ ipſe aliis turpis videtur,ſeu male gratioſus,& inhoneſte ſe habẽs.Vel turpẽ ſe videri exiſtimat,
id eſt,intra ſe turpem ſuſpitionem habet [SVPER virgine ſua]id eſt,de virgine ſuæ cuſtodiæ deputata,
[QVOD ſit ſuperadulta]idcirco,quòd virgo iam attigit annos pubertatis,ſeu nubiles, appareãtq; in ea
probabilia ſigna quòd nubere cupiat,[ET ita oportet fieri]vtpote vt virgo cõtrahat, eò quòd contine-
re non velit,[QVOD vult]virgo[FACIAT] cuſtos eius,tradẽs eam marito [NON peccat] cuſtos[SA

nubat]virgo.[NAM qui ſtatuit in corde ſuo firmius].i.cuſtos virginis, qui ſtabili propoſito mentis ordi E
nauit virginem ſuam in virginitate ſeruare,[NON habens neceſsitatem]tradendi eam viro, eo quòd ve-
lit cõtinere,[poteſtatẽ autem habens ſuæ voluntatis]. i.de ſecura cuſtodia virginis, ita ꝙ poteſt volunta
tem ſuá implere, per hoc quòd virgo ſibi conſentit, [ET hoc iudicauit in corde ſuo].i.ex iudicio ratio-
nis dictauit,[SERuare virginem ſuam]quam cuſtodit in virginitate [BEne facit. Igitur & qui matrimo-
nio iũgit].i. marito legitimo tradit[VIRGINEM ſuam, bene facit]facit enim rem licitam.[ET qui non
iungit]virginem viro, vinculo matrimoniali[MELIVS facit] Magis enim meritorium eſt, virginem in
virginitate ſeruare, quàm maritari, cæteris paribus: quia ad maius bonum cooperatur virgini, qui ſeruat
eam in virginitate, quàm qui copulat eam viro.[MVLIER alligata eſt]viro, vinculo coniugali, quia nõ
poteſt diſcedere, nec alteri nubere,[QVANTO tempore vir eius viuit]id eſt, toto tempore corporalis vi
tæ ſui mariti.[QVOD ſi dormierit]ſomno mortis, id eſt, obierit [VIR eius liberata eſt] à vinculo con-
iugali. Vnde infertur, quòd ſi vir eius reſuſcitaretur, non teneretur eum recipere. [CVI vult nubat] hoc
eſt, virum ſibi placentem recipiat, ſi continere non velit, [TANtum in domino].i.ſecũdum voluntatem
dei hoc fiat, videlicet ſecundum ordinationem eccleſiæ. Per hoc Apoſtolus innuit, quòd debent nuptiæ
Gen.24. eſſe ſpontaneæ. Coactę enim ſeu inuitæ, malum exitum conſueuerunt ſortiri. Propterea in Geneſi de Re
Matt.13. becca inducitur. Vocemus puellam, & quæramus eius voluntatem. ¶ Poſtremo, Apoſtolus dat conſiliũ
continentiæ vidualis.[BEATIOR autem erit]vidua in præſenti per gratiam, & in futuro per gloriam, F
[SI ſic].i.in ſtatu viduitatis,[PERmanſerit ſecundum meum conſilium].i.ſecundum intentionem fina-
1.Tim. 5. lem mei conſilii, vtpote propter hoc vt domino liberius vacet. *Si autem vidua permanendo in deliciis*
vixerit, viuens mortua eſt, & melius eſſet ei nubere, atque ſtatum coniugalem bene ſeruare, quàm taliter
viduam eſſe. ¶ Ne autem quis putet conſilium Apoſtoli eſſe humanum & parum curandum, adiecit.
[PVTO autem]Sobriè loquitur, minusque dicit, & maius ſignificat, vt ſit ſenſus, Puto id eſt certo ſcio,
[QVOD & ego ſpiritum dei]id eſt, ſpiritum ſanctum [HAbeam]habendo dona ipſius, prout gradus apo
Roma. 8. ſtolatus requirit, ideo conſilium meum(deo inſpirante)conceptum eſt, & tute creditur mihi. Romanis
enim dixit ſupra, Nos ipſi primitias habentes.

CAP. VII. [DE his autem quæ idolis ſacrificantur.] ARTIC. VIII.

POSTQVAM Corinthios inſtruxit Apoſtolus de virginitate, matrimonio, de viduitate,
nunc plenius inſtruit eos de idolothytis.i.immolatitiis idolorum, ſeu rebus quę idolis im-
molantur. Et ait,[DE his autem quæ idolis ſacrificantur].i. de materiis quas gentiles offe-
1.Petri.4. runt idolis ſuis, an liceat talibus veſci, vel non [SCIMVS]ego & vos, quid ſit tenendum,
[QVONIAM omnes]nos[SCIENTIAM habemus]tantum de creatore & creaturis, vt
non dubitemus de iſto negotio. Hoc dicit Apoſtolus de ſe, & perfectioribus inter Corinthios. ¶ Deni- G
1.Tim. 4. que quidam Corinthiorum in ſua ſcientia gloriantes manducabant idolothyta indiſtincte coram omni
bus, etiam in idolio. *Scientes enim omnia creata munda eſſe, ex creatione in ſuo genere, nec aliquem*
Act.2. *cibum reiiciendum qui cum gratiarum actione ſumitur:* nec carnes idolis immolatas aliquam conſecra-
tionem habere ex tali oblatione, vt opinabantur Gentiles: nec aliquam immunditiam contrahere, ita vt
arbitrabãtur Iudæi: ſed omnia munda eſſe mundis, comedebãt idolothyta indifferenter, & ex hoc ſcan-
dalizabãtur infirmi, putantes eos talia edere ſub idolorum veneratione. Hos ergo Apoſtolꝰ increpat, in-
nuens ſcientiam eorum fuiſſe non diſcretam, nec perfecta charitate formatam ſed vanam. Ideo ſubdit,
[SCIENTIA inflat]id eſt, ſi nõ ſit charitati coniuncta, occaſio eſt ſuperbiendi. Omnia enim quæ ad ex
cellentiam pertinent, vt ſcientia, eloquentia, pulchritudo, &c. ſi non charitate regantur, inducunt ſuper
biam. Homines autẽ arte docti, ſcientiæ nobilitatem ſcientes faciliter intumeſcunt & indignantur, ſi ali
Eccle.1. quid fiat cõtra voluntatẽ ipſorũ. Vnde in Eccleſiaſte dicitur, In multa ſcientia, multa eſt indignatio. Et
Eſa. 47. in Eſaia, Sapientia tua & ſcientia tua decepit te. Si autem ſcientia perficiatur charitate, plurimum pro-
Iohan.3. deſt. Sicut ergo caro non prodeſt quicquam, ita ſcientia inflat. Hoc tamen eſt per accidens, non per ſe.
[CHARITAS verò ædificat]id eſt, aliis exempla virtutum præbet, facit enim hominem charitatiue ſe
1.Cor.10. habere ad proximum promouendo bonum illius, & condeſcẽdẽdo defectibus eius, nec quærit quæ ſua
2.Cor.10 ſunt, ſed quæ aliorum.[SI quis autem ſe exiſtimat ſcire aliquid]quaſi ex ſeipſo, & gloriatur in ſe non in
domino,[NONDVM cognouit, quemadmodum oporteat eum ſcire]id eſt, imperfectam ſcientiam ha- H
1.Tim. 3. bet, nec ſcit quid ſibi deſit. Non enim humiliter ſentit de ſemetipſo, nec gratus eſt deo, nec exemplarem
Prou. 26 ſe exhibet proximo. Ideo in Prouerbiis Salomon dicit, Vidiſti hominem ſapientem ſibi videri, magis il
Eſa.5. lo ſpem ſtultus habebit. Et dicit Eſaias, Væ qui ſapientes eſtis in oculis veſtris. Modus ergo ſciendi di-
Iaco.3. ſcendus eſt, ſcilicet, vt ſcientia in humilitate fundetur, charitate perficiatur, bonis operibus comprobe-
tur ac manifeſtetur, ſecundum quod Iacobus dicit, Quis ſapiens & diſciplinatus inter vos? oſtendat ex
2.Tim.33 bona conuerſatione operationem ſuam in manſuetudine ſapientiæ.[SI quis autem diligit deum, hic co-
Exod.33. gnitus eſt ab eo]cognitione approbatiõis. De qua deus ait ad Moyſen, Teipſum noui ex nomine. Vnde
Matt. 25. reprobis loquitur, Neſcio vos. Loquẽdo autem de ſciẽtia viſionis, deus bonos & malos cognoſcit. [DE
eſcis autẽ quę idolis immolãtur ſcimus].i.ſcientiam veram habemus, ſic ꝙ liceat eis vti, dummodo fieri
valeat ſine ſcandalo aliorum, non enim conſecrationem vel abominationem cõſequuntur ex hoc quòd
idolis immolantur. ¶ Cuius rationem aſsignat Apoſtolus, [QVIA idolum nihil eſt in mundo] id eſt,
idolum nihil eſt, quantum ad id quod eſſe putatur, quia nec aliquam diuinitatem ſortitur, nec repræ-
Eſa.43. ſentat aliquid quod veram deitatem participet. Tamen materia idoli aliquid eſt, ſcilicet aurum, argen-
Hiere.10 tum, æramentum, &c. Forma quoque artificialis inducta materiæ aliquid eſt, ſcilicet qualitas. ¶ Porrò
vt refert Maximus valerius, quidam gentilium coluerunt idola, tanquam animata & diuinitatem quan-
Auguſt. dam habentia. Nam vt recitat Auguſtinus, Hermes dicebat, Sicut cœleſtium deorum fictor eſt ſum-

A mus deus, ſic deorum qui in templis coluntur, fictor eſt homo. Statuas, inquit, animatas dico, ſenſu & ſpi- Hier. 2.
rini plenas, futurorum præſcias, hominibus imbecilitatem & ſoſpitatem inducentes. Cum ergo ſecundum
veritatem idola non ſint animata, patet quod idolum nihil ſit, quantum ad id quod iſti ſen ſerunt de idolo.
Alii vero coluerunt idola tanquam deorum imagines, ſed quoniam non ſunt dii qui per idola repræſenta Pſalm. 65.
bantur, videlicet Iupiter, Mercurius, Mars, Saturnus, Hercules &c. & omnes dii gentium dęmonia, con-
ſtat quód idolum nihil ſit, ſecundum id quod iſti de idolo putauerunt. Quód autem iſte ſit ſenſus Apóſtoli
ſequentia verba teſtantur, [ET quod nullus deus niſi vnus] videlicet trinitas benedicta, quæ eſt vnus ve-
rus ſimpliciſsimus deus, qui in Deuteronomio dicit, Videte quód ego ſim ſolus, & non ſit alius deus præ Deut. 25.
ter me. De quo ait Pſalmiſta, Quoniam quis deus præter dominum, aut quis deus præter deum noſtrum? Pſalm. 17.
Quód vero non ſit niſi vnus deus, declarat Apoſtolus, [NAM & ſi ſunt] id eſt, quãuis ſint aliqui [QVI di-
cantur dii] participatione diuinitatis, videlicet, propter excellentiam graciæ, & imitationem perfectionis
diuinę, [SIVE in cœlo] ſicut ſunt angeli, & cõprehenſores vniuerſi. Vnde dicitur in Pſalmo, Deus deorũ
dominus locutus eſt. Et, Non eſt ſimilis tui deus domine, [SIVE in terra] vt homines virtuoſi, præſertim
viri heroici. Nam & Moiſi locutus eſt dominus, Ecce cõſtituite deum Pharaonis, [SIQVIDEM ſunt dii Pſal. 46.
multi, & domini multi] participatione diuinitatis atque dominii dei altiſsimi, non natura, ſicut Apoſtoli. Pſal. 85.
De quibus ait ſcriptura, Principes populorum congregati ſunt cum deo Abrahã, quoniam dii fortes ter- Exod. 7.
B rę vehementer eleuati ſunt. Illud quoque, Ego dixi, dii eſtis, Chriſtus in euangelio exponens, diſſeruit, Il-
los dixit deos, ad quos ſermo dei factus eſt, quales fuerunt Prophetæ, [NOBIS tamen] veri dei cultoribus Pſal. 49.
eſt [VNVS deus] verus ſcilicet [PATER] æternus [EX quo omnia] profluxerunt [ET nos in illo] ſumus
per charitatem & gratiam ſicut in vltimo fine, ac primo principio, [ET] eſt nobis [VNVS dominus Ieſus Pſalm. 81.
Chriſtus, per quem omnia] Omnia enim per ipſum facta ſunt, & ſine ipſo factum eſt nihil. Chriſtus autem Iohan. 10.
ſecundum diuinam naturam eſt dominus, omnium per authoritatem, tãquam creator. Secundum huma-
nitatem quoque eſt dominus omnium, per dominũ participationem. Vnde & ipſe ait, Data eſt mihi om- Iohan. 1.
nis poteſtas in cœlo & in terra, [ET nos per ipſum] hoc eſt, per Chriſtum formati ſumus, in eſſe naturali,
inquantum creator & deus eſt. Per ipſum quoque reformati ſumus, & in eſſe gratiæ conſtituti, inquantum Matt. 28.
eſt Saluator, per humanitatem aſſumptam. Per hoc autem quod ait, Nobis vnus deus pater, & vnus domi
nus Ieſus, non datur intelligi, quod pater non ſit dominus, vel quod filius non ſit deus, ſed nec ſpiritus ſan
ctus excluditur, quamuis non exprimatur. Chriſtum autem nominat dominum, quia ſecundum vtranque
naturam conuenit ei dominum, & ei ſpecialiter ſubiecta ſunt omnia. Imo ipſe ſua humiliatione ac paſsione
meruit omnium dominus & iudex conſtitui, ſecundum naturam aſſumptam, [SED non omnibus eſt ſcien
tia] iſta ſalutaris ac theologica, per quam de patre & filio cęteriſq; prędictis recte ſentitur. [QVIDAM au-
tem cum conſcientia vſque nunc idoli] id eſt, quidam omnino imperfecti vſque nunc, id eſt poſt conuerſio
C nem ſuam ad fidem, ſicut & ante cum conſcientia idoli, id eſt, cum ęſtimatione qua putant idolũ eſſe diui Pſalm. 8.
num ac honorandum, [QVASI idolothytũ manducant] id eſt materiam idolis immolatam, non ſolum vt Hebr. 2.
eſcam quandam, ſed tanquam eſcam ex immolatione huiuſmodi conſecratam, videlicet in reuerentiã idoli Iohan. 5.
[ET conſcientia ipſorum] ſic manducantiũ [CVM ſit infirma] quia facile ſcandalizatur [POLLVITVR] Eſaiæ. 11.
accidenter per illos, qui habent ſcientiã veram de deo & idolothytis, ſed inflantem, non charitate formatã Hier. 3.
Infirmi danq; videntes illos in idolio manducare idolothyta, ęſtimabant eos hoc agere in reuerentiã idolo
rum, & ita fecerunt ſimiliter. [ESCA autẽ] ſumpta vel nõ ſumpta, ſeu ipſa corporalis comeſtio [NOS non
commendat] id eſt gratos & placentes nõ efficit [DEO] inquantum eſca ſeu comeſtio. Non enim regnum
dei eſt eſca & potus, ſed fides vera de edendo aut vitando idolothyta, charitaſq; fraterna. [NEQVE enim
ſi non manducauerimus] eſcam idolis immolatam [DEFICIEMVS] id eſt à gratia excidemus, aut ſpiri-
tualium bonorum detrimentũ patiemur. [NEQVE ſi mãducauerimus] eſcam talẽ [ABVNDABIMVS] Rom. 14.
gratia ſpirituali. Cum ergo o Corinthii doctores, veſtra comeſtio infirmos ſcandalizet, & vobis non pro
ſit, certum eſt, quod non ſecundum charitatem ambulatis, nec habetis ordinatam ſciẽtiam. [VIDETE au-
tem] vos cæteris doctiores [NE forte hæc licentia veſtra,] qua licet vobis in certo caſu idolothyta mãduca
re, & item in caſu vitare, [OFFENDICVLVM fiat] id eſt ſcandalum generet [INFIRMIS] ſi viderint Leuit. 10.
vos vti incaute veſtra licentia. [SI enim quis] id eſt, aliquis infirmorum in fide & gratia [VIDERIT eum
D qui habet ſcientiam] id eſt eum qui ſcit quando vel quomodo liceat idolothytis veſci, [IN idolio recunben
tem] id eſt, coram idolo idolothyta mãducantem, [NONNE conſcientia illius, cum ſit infirma?] id eſt pro
na ad malum [AEDIFICABITVR] id eſt tuo exemplo inducetur, & animabitur [AD manducandum
idolothyta] id eſt idolorum ſacrificia, non eo animo quo tu, qui ſcis ſacrificia talia, nec conſecrata eſſe, ne-
que immunda, nec in honore idolorum ſumenda, ſed ipſe incipit edere ſacrificia illa in reuerentia idoli,
putans illi eſſe aliquid numinis, quoniam cernit fratrem ſuum peritum ibi comedere, nec horrere. [ET]
ita [PERIBIT] hoc eſt, damnationem incurret, [INFIRMVS in tua ſcientia] id eſt occaſione tuæ ſcien-
tię, ſcilicet exemplo comeſtionis tuæ, quam tu ex ſcientia tua facis, o [FRATER] perite, qui ſcis quo ani-
mo veſcendum ſit idolothyto, [PROPTER quem] infirmũ ſaluandum, [CHRISTVS mortuus eſt] qui Rom. 14.
venit quærere, & ſaluum facere quod perierat. [SIC autem peccantes in fratres] eos ſcandalizantes, & eo Luc. 19.
rum ſaluti non prouidentes, [ET percutientes,] hoc eſt, lædentes & corrumpentes ſpiritualiter, [CON- 1. Tim. 36.
SCIENTIAM eorum infirmam] enſe exempli peſtiferi [IN Chriſtum peccatis] quoniam membra eius ei
aufertis, regnum Chriſti minuitis, precium ſanguinis eius paruipenditis, eiuſque præceptis repugnatis.
Ipſe ſiquidem locutus eſt, Videte, ne contemnatis vnum ex his puſillis. Et rurſum, Qui ſcandalizauerit Matth. 18.
vnum ex his puſillis, expedit ei, vt ſuſpendatur mola aſinaria in collo eius &c. Quicunque ergo peccat in Marc. 9.
proximum, peccat in Chriſtum: præſertim cum dicat, Quod vni ex meis feciſtis, mihi feciſtis. Et iterum, Ibidem.
Qui tetigerit vos, tãget pupillam oculi mei. [QVAPROPTER] videlicet, quia in proximũ peccans, pec Matth. 25.
Zach. 2.

cat in Chriſtum, [SI eſca]id eſt ſumptio cibi prędicti, vel cuiuſcunque alterius,quo licite veſci, & non E
veſci poſſum [SCANDALIZAT fratrem meum]id eſt, fidelem , [NON manducabo carnem] cuius
eſui fratrem ſcandalizat,[IN æternũ] id eſt toto tempore vitæ meę,nnn quod eſca aut ſumptio eius in
ſe mala exiſtat,ſed [NE fratrem meum ſcandalizem.]in re quam ſine peccato omittere poſſum . Vnde
Rom.14. & alio loco dixit,Noli cibo tuo perdere illum,pro quo Chriſtus mortuus eſt.Quid autem pro vitando
alterius ſcandalo omittendum ſit, & quid non,dictum eſt ante.

CAP. IX. [NON ſum liber?] ARTIC. IX.

1.Cor.8. FREquenter docet Apoſtolus abſtinendum à licitis,ne ſcandalizentur puſilli.In fine enim
precedentis capituli dixit ſe potius nunquam carnibus veſci , quam fratrem ſcandalizare.
Ad hanc ergo perfectionem alios ſuo exemplo volens inducere ait, [NON ſum liber?]Interrogat, & interrogando affirmat , vt oſtendat quam irrationabile ſit ſentire oppoſitũ.
Ait ergo, Non ſum liber?id eſt, imò liber ſum , ſeu poteſtatem liberam habens accipiendi ſtipendia vitę ſeu ſumptus ab his quibus euangelizo,quemadmodum alii Apoſtoli faciunt, ſicut ego
liber ſum accipere,nec tamen accipio,ne aliquem ſcandalizem,ita & vos abſtinete à licitis,ne quempiã
ſcandalizetis. Et quoniam pſeudoapoſtoli perſuaſerunt Corinthiis Paulum non eſſe Apoſtolum, & ob
id doctrinam eius eſſe ſpernendam , eò quod cum Chriſto in carne conuerſatus non fuit. Ideo ſubdit
Galat.2. Apoſtolus,[NON ſum Apoſtolus]id eſt imò verè Apoſtolus ſum, ſicut probat apoſtolatus mei cauſa. F
Nam.[NONNE dominum noſtrum Ieſum Chriſtum vidi?]oculo intellectuali , tempore raptus mei
2.Cor.2. vſque ad tertium cœlum,quando vidi ſanctam trinitatem per ſpeciem, & Chriſtum in dextera patris.
Act.9. Vel in via,qua iui Damaſcum.Et dicit Lyra hoc ſcriptum nõ eſſe,quia dicitur in Actis quod audiuit vocem ſibi dicentem.Diligentius tamẽ penſando hoc,vtique ſcriptũ eſt. Legitur enim ibi,quod Barnabas
apprehenſum illũ duxit ad Apoſtolos, & narrauit eis quomodo in via vidiſſet dominũ. Niſi forte dicatur,quòd per viam intelligatur ibi etiam Damaſcus,vbi erat in raptu. ¶ Deinde oſtẽdit idem ex ſui apoſtolatus effectu,[NONNE opus meum]id eſt ſpirituales filii mei,per gratiã apoſtolatus mei ad fidem cõ
Rom.1. uerſi,[VOS eſtis in domino?]id eſt adiutorio dei,vel ad gloriã eius.[ET ſi aliis]quibus nõ prędicaui, vel
Philip.1. Iudæis ad quos miſsus nõ ſum.ſic[NON ſum Apoſtolus quia officium apoſtolatus eis non miniſtraui,
[SED tamen vobis ſum]Apoſtolus.[NAM ſignaculum]id eſt euidens ſignũ[APOSTOLATVS mei]
id eſt Apoſtolicę poteſtatis & gratię.[VOS eſtis in domino]quia ex veſtra conuerſione,innoteſcit me eſſe efficacem apoſtolũ.Nec enim minus habetis per me quàm alii per Apoſtolos alios. Idcirco[MEA defenſio]id eſt ratio qua defendor,& comprobor eſſe Apoſtolus[APVD eos qui me interrogãt,] hoc eſt,
ex dubitatione inquirunt,an ſim Apoſtolus,[HAEC eſt] quam aſsignaui, videlicet,quod vos eſtis ſigna
Matt.10. culũ apoſtolatus mei.¶ Deinceps demonſtrat ſe liberum eſse ad ſumendũ ſtipendia vitę ab his, quibus G
euangelizauit.[NVNQVID non habemus poteſtatem]liberam[MANDVCANDI & bibẽdi?] id eſt,
victũ ſumendi ab aliis?[NVNQVID non habemus poteſtatem ſororem mulierẽ circũducendi,] id eſt,
matronã deuotam vnam, vel plures ducendi nobiſcum circũquaque , vt nobis neceſsaria vitę miniſtret?
[SICVT & cęteri Apoſtoli]faciunt[ET fratres domini[id eſt filii ſororũ matris eius, videlicet Iohan-
Iohan.1. nes Iacobus, Iudas,[ET Cęphas]Petrus archiapoſtolus,qui à Chriſto dictus eſt Cęphas. Cęphas autem
Lucæ.8. interpretatur caput.Non ſolum autem Apoſtoli,ſed & Chriſtus circumduxit fœminas religioſas , quæ
ſibi de ſuis facultatibus miniſtrabant . Sequebantur enim Chriſtum atque Apoſtolos deſiderio audien-
Galat.2. di verbum regni cœleſtis.[AVT ſolus ego & Barnabas]quibus alii Apoſtoli dederunt dexteras ſocietatis,[Non habemus poteſtatem hoc operandi?]quod faciunt alii Apoſtoli? Omnia iſta interrogat, & interrogando affirmat , quòd ſic . ¶ Quod probat per ſimilitudines quaſdam humanas , iuſtas atque
legales [QVIS militat] id eſt rem publicam pugnando defendit , [SVIS ſtipendiis] id eſt , propriis
Lucæ.3. ſumptibus[Vnquam?]quaſi dicat,nemo. Dantur enim militibus ſtatuta ſtipendia à populo terræ,quem
Eſaiæ.5 defendunt. Vnde aiebat Iohannes Baptiſta militibus, Contenti eſtote ſtipendiis veſtris.
[QVIS plantauit vineam, & de fructu eius non edit?]Semper enim fere plantantes vineam comedunt
Ezec.34. vuam,bibuntque vinum. [QVIS paſcit gregem]ouium[ET de lacte eius non manducat? Hoc enim
non ſolet accidere.[Nunquid ſecundum hominem hæc dico?] id eſt nunquid per humanam conſuetudinem tantũ hæc probo ?[AN & lex(Moyſi)hęc non dicit, vtique.[SCRIPTVM eſt enim in lege Moy- H
Deut.25. ſi. Nõ alligabis]hoc eſt,non claudes[OS boui trituranti]id eſt pabulum vitæ nõ ſubtrahes ei . Et ne putemus hoc principaliter dictum de bruto,ſubiecit Apoſtolus,]Nunquid de bobus cura eſt deo?] Tanq̃
dicat, nequaq̃. Sed repugnare videtur illud in Pſalmo 'Qui dat iumentis eſcam ipſorum. Et Iob, Quis
Pſal.146. præparat coruo eſcam,quando pulli eius clamant ad deum vagientes, eo quòd non habeant cibos? Sa-
Iob.38. piens quoque ait, Nõ eſt alius deus quam tu,cui cura eſt de omnibus.Et reſpondendũ,quod diuina prouidentia ad omnia etiam minima ſe extendit, ſingulariter tamen reſpicit intellectuales creaturas,ſecundũ
Sap.12. quod ſunt felicitatis capaces, & talem ſingularem prouidentiam inſinuat modo Apoſtolus nomine curæ,quòd deus quaſi ſolicitus eſt de hominum prouiſione.Sicut teſtatur Pſalmiſta, Dominus ſolicitus eſt
Pſal.39. mei.Et alibi ſcriptum eſt, Omnem ſolicitudinem veſtram proiicientes in eum, quoniam ipſi cura eſt de
1.Pet.5. vobis.[An non propter nos] id eſt ad noſtram inſtructionem moralem [HAEC dicit?]ſcriptura pręfata,quaſi dicat,imo. Vnde ſubiungitur, [Nam propter nos vtique ſcripta ſunt]hæc atq; ſimilia.Iuxta
Matth.6. illud, Quæcunque ſcripta ſunt, ad noſtrã doctrinam ſcripta ſunt, [QVONIAM debet in ſpe, qui arat,arare].i.prędicator,prælatus ſeu doctor,qui eſt ſpiritualis arator, vomere verbi cæleſtis aperiens, purgans,
Eſa.51. & fœcundans corda audientium,arare,id eſt in agro dominico ſeu vinea domini,quę eſt eccleſia, laborare, & corda audientium à vitiis expurgare debet in expectatione ſtipendii temporalis, vt detur ſibi vi-
1.Pet.5. ctus neceſſarius.Non tamen finaliter operari debet propter temporale ſtipendium , ſed propter regnũ

A cœlorum. Vel,potius propter deum , id eſt ſolo dei intuitu ad eius honorem, ex ſincero amore ad ipſum
[H T qui triturat] id eſt miniſter verbi dei qui more trinirantis ex cordibus hominum vitia tanquam pa- Iocob.3.
leas excutit, virtutes autem in corde relinquit,condit,ac firmat,ſicut grana conduntur in horreo . Debet
hæc facere [I N ſpe fructus percipiendi] id eſt in expectatione ſuſtentaculi ſuæ vitæ,eo modo, vt de arā-
te expoſitum eſt.Hoc tamen eſt permiſsio non præceptum,alioquin Paulus peccaſſet qui ita non fecit. Eſa.28.
Denique comparatio iſta Apoſtoli partim ſumpta videtur ex his,quæ in Eſaia, de arante , ac triturante
myſticè deſcribuntur.Erat etenim Apoſtolus in lege & propheris eruditiſsimus , non ſolum ex illumina-
tione diuina, ſed etiam ex inſtructione humana, quia ad pedes Gamalielis didicit legem. Act.22.
Adhuc autem probat Apoſtolus per rationes, quod liceat prædicatoribus Chriſti recipere victum ab
auditoribus.[S I] pro quia [N O S vobis ſpiritualia ſeminauimus] id eſt ſacras doctrinas & bona gratiæ cō Rom.15.
municauimus, quas à ſpiritu ſancto adepti ſumus, [M A G N V M eſt,ſi carnalia veſtra metamus?]id eſt nō
eſt magnipendendum,ſi à vobis temporalia commoda (ſcilicet ſuſtentacula vitæ)recipiamus, cum nō ſit
comparatio ſpiritualium temporaliumque bonorum in dignitate. Vnde & quidam philoſophi non digna
bantur à ſuis diſcipulis aliquid temporale exigere, ne viderentur ſcientiam ſenſibilibus rebus comparare.
Deinde ponitur alia ratio, [S I alii] id eſt alieni à Chriſto, videlicet pſeudoapoſtoli , [P O T E S T A- 1.Theſ.2.
T E S veſtræ] id eſt rerum quæ in poteſtate veſtra conſiſtunt, [P A R T I C I P E S ſunt] viendo eis ſicut & 2.Tim.2.
B vos, [Q V A R E non potius nos?] participare poterimus bona veſtra, qui vobis viam ſalutis oſtendimus?
[S E D non vſi ſimus hac poteſtate] id eſt non recepimus ſtipendia vitæ à vobis, ſicut iuſte potuimus.
Quod tamen non contingit ex hoc,quod non indiguimus, [S E D omnia ſuſtinemus] id eſt quemcunq;
manuum laborem, & victus inopiam æquanimiter patimur,[N E quod offendiculum] id eſt ne aliquod
impedimentum,vel reprehenſionis notam, [D E M V S Euangelio Chriſti] id eſt euangelicæ prædicatio-
ni Si enim recepiſſet Apoſtolus aliquid à Corinthiis, forte æſtimaſſent nōnulli, quód propria lucra quę- 1.Petri.5.
reret, vel minus libenter audiſſent eum, vel exemplo eius alii accepiſſent plura à Corinthiis , & eos gra-
uaſſent, ſicque retardata & minus accepta fuiſſet euangelicæ prædicationis doctrina.
Rurſus redit Apoſtolus ad oſtendendum. quód liceat ſibi de eorum ſumptibus viuere quibus prædica-
uit,& ponit ſimilitudines & exempla. [N E S C I T I S quoniam qui in ſacrario] id eſt in templo Iudæo-
rum [O P E R A N T V R] vt inferiores miniſtri, ſiue artifices , [Q V A E de ſacrario ſunt,edunt?] id eſt,bo- Neem.10.
nis ſeu oblationibus templi ſuſtentantur, videlicet de denariis qui in gazophylacium reponuntur. Neſci-
tis etiam,quoniam [E T qui altari deſeruiunt] id eſt domino in altari, vt ſacerdotes [C V M altari partici-
pant?] id eſt Chriſtus [O R D I N A V I T H I S, Q V I Euangelium annuntiant, de Euangelio vi-
uere] id eſt de oblatis in altari partem ſortiuntur, de qua ſuſtentantur? vt patet in Leuitico .[I T A & do
C minus] id eſt neceſſaria vitæ ab his, quibus prædicant,ſumere.Cum enim dixiſſet Saluator diſcipulis, Ec- Leuit.6.
ce ego mitto vos,adiecit, In eadem domo manete , edentes & bibentes quæ apud illos ſunt . Dignus eſt
enim operarius mercede ſua. [E G O autem nullo horum] id eſt nec authoritate,nec poteſtate. neque exē-
plo prædicto [V S V S ſum] quia nihil recepi à vobis.[N O N autem ſcripſi hæc] id eſt non tot n odis pro- Matt.10.
baui, quod liceat viuere de ſtipendio aliorum,[V T ita fiant in me] id eſt vt mihi dentur ſumptus ab aliis, Luc.10.
ſicut prædictæ rationes oſtendunt licere. [Bonum enim mihi eſt magis] id eſt potius expedit [M O R I] cor
poraliter [quàm vt gloriam meam] id eſt pręmium mihi paratum de hoc,quod euangelizo nihil recipiē
do temporalis ſtipendii,ne quod offendiculum ponam Euangelio , [Q V I S euacuet] id eſt auferat à me, Col.3.
impediendo me ab opere ſupererogationis tam ſyncero & charitatiuo. Melius enim eſſet mori in corpo-
re,quàm detrimentum æternæ felicitatis incurrere Melius etiam eſſet mori, quam vnum veniale peccatū
committere. [N A M ſi euangelizauero] propter ſumptus acquirendos finaliter, [N O N eſt mihi gloria]
id eſt merces apud deum in patria,[N E ceſsitas enim mihi incumbit] id eſt indigentia vitæ præſentis &
corporalis me coegit euangelizare, vt habeam vnde ſuſtenter. [V A E enim mihi eſt] hoc eſt , periculum Matt.16.
mortis, ſeu magna penuria, atque afflictio vitæ mihi inſtat in tali caſu inopiæ, [S I non euangelizauero]
quoniam aliunde victum non habeo. [S I enim volens hoc ago] hoc eſt, ſi ex charitate & liberè euangeli-
zo, [M E R C E D E M habeo] id eſt, vitam æternam coram deo promereor[S I autem inuitus] id eſt ſi pro
pter neceſsitatem indigentiæ, & commodum temporale, euangelium prædico , [D I S P E N S A T I O] ſer-
D uilis non filialis, [M I H I credita eſt] id eſt permiſſa eſt mihi , videlicet vt aliis verbum ſalutis annun- 1.Petri.5.
tiem, & ego fructum ſpiritualem non habeam, ſicut ſeruus expendit bona domini ſui , ſine proprio profe-
ctu & commodo Id quippe propter quod aliquid finaliter agitur magis diligitur,quia pro finali bono aſ-
ſumitur. Plus nanque amatur finis quàm media, ſicut in arte medicinæ magis diligitur ſanitas quàm po- 1.Pet.1.
tio, ſectio,dieta,& alia quæ ordinantur ad ſanitatem. Si ergo prædicator verbi cœleſtis prædicet pr nci-
paliter ſeu finaliter propter aliquid temporale, iam magis diligit illud , quàm vel deum , vel proximorum
ſalutem, vel ipſum Euangelium. Idcirco apud deum mercedem non habet, ſed diſpenſatio ſeruilis eredi-
ta eſt ei. Si vero euangelizet propter deum finaliter, nec proximorum ſaluti præponat quodcunque tem- Luc.10.
porale ſtipendium ſiue lucrum,ſed illud recipiat tanquam inſtrumentum euangelizandi, videlicet pro cor
poris ſuſtentatione, vt poſsit prædicationi inſiſtere (quod non poteſt ſine corporis ſui neceſſaria ſuſtenta-
tatione) meretur vitam æternam, nec duos fines conſtituit,ſed vnum quęrit propter aliud ſcilicet ſtipen-
dium vitæ, vt actui virtuoſo inſiſtat, & totum refert ad dei honorem . Veruntamen ad ſupererogationem Matth.6.
ſpectat, vt etiam temporale omne ſtipendium omittatur,ea ratiōe qua apoſtolus illud omiſit. Vnde & ali
qui prædictum locum ita exponunt, Nam ſi euangelizauero propter ſumptum,quāuis non finaliter, non
eſt mihi gloria ſupererogationis, neceſsitas enim pręcepti mihi incumbit, vt euangelizen, ſicut & cæteris
apoſtolis. Væ enim mihi eſt, ſi non euangelizauero, quoniam eſſem tranſgreſſor pręcepti . Hanc expoſi-
tionem non ſatis intelligo. conſtat enim ꝙ alii apoſtolii propter diuinum pręceptum pręedicauerunt , &

ſumptum ab aliis acceperunt, non tamen ſupererogationis præmium perdiderunt. Niſi forte dicatur, E
quòd non tantum meruerunt illo, quantum Paulus. Sed nec hoc, videtur ſufficere ad hoc, vt verba ſeq̄uē
Matt.19. ria continuētur prędictis. ¶ Præterea dicit Apoſtolus. [QVAE eſt ergo merces mea?]. i. cū prędicta ita ſe
habeāt, in quo conſiſtit pręmium meum, & quomodo promerebor mercedem apud deum, videlicet vitam ęternam? Et reſpondet. [VT Euangelium prędicans ſine ſumptu] id eſt non intuitu temporalis ſtipendii, [PONAM Euangelium]. i. euangelicam veritatem aliis prędicem, ſed ad dei honorē, [VT non abutar]. i. non inordinato fine vtar [Poteſtate mea,] qua licet mihi ſtipēdium vitę recipere. Poteſtate inquam mihi cnnceſſa [IN Euangelio] id eſt, in prędicatione euangelicę legis. Hac autem poteſtate abuterer, ſi aliquid importune esigerem, vel indiſcrete reciperem. ¶ Quod vero poteſtate mea abuſus non ſim, patet per hoc. [NAM cum liber eſſem es omnibus]. i. nulli obligatus propter merita eius, quia à nul
Matt.25. lo quicquam recepi, propter quod eis prędicarem, [OMNIVM me ſeruum feci] id eſt, per ſpontaneam humilitatem ſubieci me deo & prosimis, vt omnium vtilitatibus deſeruirem, prędicando, orando, compatiendo, parcēdo, & ſuccurrendo, [VT plus lucrifacerem] id eſt, ad veram ſalutem cooperando perducerem, creditaque talenta fructuoſe expenderem. [ET factus ſum Iudęis tanquam Iudæus] id eſt, ad Iu-
Act.22. dęos ita me habui, quantū fieri potuit ſine offenſa dei, condeſcendēdo eis in licitis. ſ. in obſeruatione quorundam legalium, vt in diſcretione ciborum, in circūſicione Timothei, ne ſcandalizarētur Iudęi, & puri
Hierony. ficatus aſcendendo in templum (vt in Actibus legitur) quaſi eſſem Iudęus, vt illi. Quomodo autem cō- F
August. deſcenſio iſta intelligi poſsit, dupliciter. ſ. ſecundum ſimulatoriam diſpenſationem, ſecundum Hierony
Eſa.45. mum: vel ſecundum piam & veram compaſsionem, ſecundum Auguſtinum, dicendum eſt in epiſtola ad Galat. art. 2. ¶ Hęc itaque feci, [VT Iudęos lucrarer]. i. conuerterem, & pugnando ab ore hoſtis eriperē
Iohan.4. [HIS qui ſub lege] Moyſi, [SVNT]. i. Samaritanis & Sadducęis, qui ſolum quinque libros Moyſi rece-
Iohan.8. perunt, factus ſum [QVASI ſub lege] hac [ESSEM,] approbando facta eorum, quantum ad bona, & cō
3.Regū.1. deſcendēdo eis in licitis, [CVM ipſe non eſſem ſub lege]. i. obligatus non eſſem legē Moyſi obſeruare, in cęrimonialibus masime, quę ceſſauerunt, [VT eos qui ſub lege erāt]. i. Samaritanos, qui non erant natione Iudęi, ſed Perſę: & Sadducęos, qui es origine Iudęi fuerunt, dicentes ſe eſſe de ſemine Sadoch pontifi
Act.7. cis tempore Salomonis, [LVCRIFACERĒ,] cōuertēdo eos ad Chriſtum [HIS qui ſine lege] diuina & ſcripta [ERANT] gentilibus, factus ſum [TANQVĀ ſine lege] ſcripta [ESSEM] manducando cum eis, quod Iudęi reputabant illicitum, & allegando eis dicta prophetarum, [CVM ſine lege dei non eſſem,] quia & legem Moyſi, quantum ad moralia iuſsa ſeruaui, [SED in lege Chriſti eſsem] id eſt nouę & euangelicæ legi parerem, [VT lucrifacerem eos, qui ſine lege erant] id eſt gentiles ſaluarem, [FACTVS ſum infirmis] in fide [INFIRMVS] id eſt infirmo ſimilis, abſtinendo à licitis cibis, ne ſcandalizarentur, [VT infirmos lucrifacerem.] Similitudo nempe eſt cauſa amoris, idcirco conformando ſe aliis, quantum fieri potuit, tra G
1.Cor.10. xit corda eorum ad ſe. ſicque conuertit eos facilius. Vnde infra ait, Ego per omnia omnibus placeo.
Oſee.13. Ideo addit nunc [OMNIBVS omnia factus ſum, applicando me ſingulis, ſecundum capacitatem ipſorum, [VT omnes facerem ſaluos] inſtrumetaliter, operando ad conuerſionem ipſorum. Solus autem de-
Boetius. us principalis ſaluator eſt. iuxta illud propheticū, Ego dominus, & ſaluator nō eſt præter me. [OMNIA
EPIST. autē facio propter Euangeliū] Chriſti, vt cito vbiq; diuulgetur curratq; velociter ſermo eius, [VT particeps eius efficiar]. i. premia in Euangelio promiſſa cōſequi merear, omniūque quos conuertero, gloriæ conſors esiſtā. Ecce quomodo circunſpectus & ſanctus Apoſtolus omnibus ceſsit, nec tamen verę religionis metas exceſsit: ceſsit enim vt prodeſset. Quoniam ergo, ſecundum Boetium, omnis alteritas diſcors eſt, ſimilitudo vero optāda eſt, ideo viri ſpirituales omnibus conformare ſe debent, ſalua obſeruantia ſuę religionis ac vitæ. [NESCITIS quod hi qui in ſtadio currunt.] In ſuperioribus hortabatur Apoſtolus Corinthios ad perfectionem ſui ipſius esemplo, disitq; ſe ab omnibus abſtinere, quæ aliquo modo offendiculum prębent euangelicæ prędicationi, vel prosimorū ſaluti, nunc oſtēdit id eſſe agendū & hortatur ad hoc agoniſtarum esemplo. Et ait, Neſcitis? id eſt, imò ſcire & cōſiderare debetis, quod hi qui in ſtadio currūt. i. pedites currentes in ſpatio deputato ad curſum, vt agilitas currētis probetur? Continet autem ſtadium. 126. paſſus, & dicitur à ſtando, quoniam Hercules fertur inſtituiſse, vt pedites tot paſsus percurrerent, & in fine ſparii huius ſtarent ac reſpirarēt. Ponebatur qunque in termino ſpatii hu H
Galat.5. ius pręmium curſus, vt equus vel pannus purpureus, quod dabatur velociori curſori. Vnde ſubiungitur [OMNES quidem] iſti [CVRRVNT] vt primo pertingant ad terminum ſpatii, & præmium curſus obtineant, [SED vnus] duntasat, [ACCIPIT brauium] id eſt præmium curſus, ille videlicet qui primo
Pſal.118. attingit: alii victi, vacuique diſcedunt, Per quod oſtenditur, quanta ſit vtilitas fidei noſtræ, in qua non
Luc.9. vni, ſed ſingulis promittitur brauium curſus, quod eſt beatitudo æterna. Hunc quippe fidei curſum non vanitas, ſed veritas: non cupiditas facit, ſed charitas, & quo quis velocius currit, eo curſus eius eſt aliis vtilior. Curſus enim iſte eſt amor, qui nectit currentes, vt bonum vnius redundet in alium. [SIC curri-
Tobię.4. te] id eſt reuerenter & fortiter opus dei implete, perſeueranter atque ardenter deo ſeruite, vt cum Pſalmiſta dicatis, Viam mandatorum tuorū cucurri. Vt enim ait ſaluator, Nemo ponens manum ſuam ad aratrum & reſpiciens retro aptus eſt regno dei, [VT comprehendatis] id eſt præmium ſupernæ felicitatis mereamini adipiſci. Quod autem ita currendum ſit, manifeſtat apoſtolus per ſimilitudinem agonizantium, id eſt certantium in esercitio. [OMNIS enim qui in agone contendit] id eſt cum alio certat, vt ſortiatur victoriam, [AB omnibus ſe abſtinet] id eſt, vniuerſa agnnizationis impedimenta vitat & abiicit.
Iob.7. Sic oportet nos facere. Vita enim præſens agonizatio quædam eſt contra aduerſarios noſtræ ſalutis, ſi-
Iob.5. cut beatus Iob ait, Militia eſt vita hominis ſuper terram. Et iterum, Homo naſcitur ad laborem.
Quicquid ergo nos impedit à ſtatu ſalutis, abiiciamus. [ET illi quidem] agonizantes ſic faciunt, [VT corruptibilem coronam] id eſt temporalem mercedem, [ACCIPIANT. Nos autem] ita agamus, vt

A [INCORRVPTAM] conſequamur coronam, id eſt, diuinæ eſſentiæ ſempiternã fruitionem, de qua Pſal-
miſta, Poſuiſti (inquit) in capite eius coronam de lapide precioſo. Et Petrus in prima ſua canonica, Bene- Rom.13.
dictus deus, qui regenerauit vos in hæreditatem incorruptibilem, & incontaminatam, & immarceſsibi- Pſal.20.
lem, conſeruatam in cœlis. ¶ Inſuper Apoſtolus proponit ſe nobis in exẽplum, dicendo. [EGO igitur] id 1.Petri.1.
eſt, quia incorrupta corona ſeruatur. [SIC curro] id eſt, per viam mandatorum & ſemitam conſiliorum,
ad deum fontem viuum feſtino, non importunis motibus corporis, ſed feruidis ſanctæ charitatis affecti- Pſal.118
bus. De quo curſu ſcriptum eſt, Qui ſperant in domino, mutabunt fortitudinem, aſſument pennas vt aqui Pſal.41.
læ, current & non deficient. Et rurſus alibi, Trahe me poſt te, curremus in odorem vnguentorum tuorũ. Eſaiç.40.
[NON quaſi in incertum] id eſt, nõ velut dubius de mercede, nec vt ignarus de fine, ſcio enim cui credi- Cantic.1.
di: & certus ſum, quia potens eſt depoſitum meum ſeruare. Sic quilibet noſtrum certus eſſe debet de præ- 2.Tim.1.
mio, certitudine conditionali, videlicet ſi vſque in finem perſeuerauerit. Vnde ſcriptum eſt, Quieſcat vox Matt.24.
tua à fletu, quoniam erit merces operi tuo. Certitudo autem præmij minuit vim flagelli. [SIC pugno] Hier.3.
contra dæmones, mundum & carnem, [NON quaſi aerem verberans] .i. non incaſſum reſiſto, ſed tango & Gregor.
vinco aduerſarios iſtos, pugnans non verbis nudis, ſed præcibus affectuoſis, & bonis operibus. Sic enim
pugnauit propheta, qui ait, Perſequar inimicos meos & comprehendam illos, & nõ conuertar donec de- Pſaml.17.
ficiant. [SED caſtigo] id eſt, per abſtinentiam, vigilias, & cætera virtutum exercitia, affligo [CORPVS
B meum] reprimendo motus illicitos. [ET in ſeruitutem redigo] .i. rationis imperio, cultuique diuino illud
ſubiicio [NE forte cum aliis prædicauerim] id eſt, de bonis agendis, & vitiis declinandis, eos docuerim.
[IPSE reprobus efficiar] id eſt, peruerſus, & damnationi obnoxius, quaſi faciens quod prædico aliis, Cũ
ſcriptum ſit, Cœpit Ieſus facere & docere. Qui etiam ait, Quid proficit homo ſi lucretur vniuerſum Act.1.
mundum, ſeipſum autem perdat, & detrimentum ſui faciat? Alibi quoque dixit apoſtolus, Qui alium do- Matt.16.
ces, teipſum non doces? Hic redarguuntur inanes & miſeri. Qui quòd alios docent, non faciunt. Quod Rom.2.
ſecundum beatum Thomam ſuper quartum Sententiarum, eſt mortale peccatum. Hoc enim eſt rebus ſeu Thomas.
factis propriis contradicere & veritati ſcripturæ.

CAP. X. [NOLO enim vos ignorare fratres.] ARTIC. X.

HORTATVS eſt autem Apoſtolus, ad imitandum perfectionem in fine præce-
dentis capituli exemplo currentium & agonizantium, ac ſuipſius. Hic ad idem in- 1.Cor.9.
ducit exemplo Iudæorum, oſtendens quàm grauiter ſint puniti ingrati ac reprobi.
Primo autem recolit beneficia creatoris: & ait, [NOLO enim] .i. ideo dixi præindu
cta, quoniam nolo [VOS ignorare] ô [FRATRES, quoniam patres noſtri] id eſt,
Iudæi ex AEgypto egreſsi cum Moyſe, qui erant carnales patres Apoſtolorũ. Om Galat.3.
C nium quoq; Chriſtianorum ſpirituales quodammodo patres fuerunt, quoniam no
ſtræ fidei fundamenta iecerunt. Quod maxime verum eſt de ſanctis patribus, qui
inter eos extiterant, quorum fidem mores & opera imitamur. [OMNES ſub nube fuerunt] ambulauerunt
enim ſub nube in die, quoniam nubes obumbrauit & protexit eos contra ſolis ardorem. Præceſsit tamen
nubes eos, ſaltem pro aliqua ſui parte, vt viam monſtraret, vt in Exodo legitur, [ET omnes mare] rubrũ Exod.13.
[TRANSIERVNT] in quo ſubmerſi ſunt AEgyptii. Aqua enim maris rubri diuiſa ſtetit, ex vtraque Eſaiæ.4.
parte tranſeuntium tanquam murus, donec filii Iſrael per medium ſicci aluei pertranſiſſent, quemadmodũ Exod.14.
in Exodo plenius ſcribitur, [ET omnes in Moyſe] id eſt, per miniſterium ſeu ducatum Moyſi, [BA-
PTIZATI] id eſt, ſpiritualiter loti [SVNT] à nebula ignorantiæ & peccatis [IN nube, & in mari] id
eſt, per mirabilia dei oſtenſa in nube prædicta & mari rubro. Cum enim filii iſrael cernerent AEgyptios
ſe inſequentes, deſperando & diſcredendo dixerunt ad Moyſen, Forſitan non erant ſepulchra in AEgy-
pto, ideo eduxiſti nos vt moreremur in ſolitudine. Sed cum vidiſſent quòd nubes rediit, & ſtetit inter ip-
ſos & AEgyptios, ita vt tota nocte non poſſent ad inuicem accedere, & quòd diuina virtute mare rubrum Exod.14.
diuiſum eſt, ipſiſque ereptis, aquæ redirent opprimentes exercitum AEgyptiorum, interius baptizati ſunt
à prædictis peccatis: iuxta illud, Timuit populus dominum & crediderunt domino & Moyſi ſeruo eius. Ibidem.
Vel, baptizati ſunt figuraliter tantum, id eſt ſignum baptiſmatis receperunt. Nubes quippe figurauit gra
D tiam ſpiritus ſancti, mare vero ſignificauit baptiſmum, [ET omnes eandem] ſpecie [ESCAM ſpiritua- Exod.16.
lem,] videlicet manna, [MANducauerunt.] Hoc enim pane vſi ſunt annis quadraginta. Quanuis vero Deut.8.
manna fuerat eſca corporea corporaliter alens, nunc tamen vocatur eſca ſpiritualis. Primo, quoniam ſu- Iohan.6.
pernaturali potentia generabatur, videlicet diuina virtute, miniſterio angelorum, in aere. Propter quod Pſalm.77.
dicitur panis angelorum, & panis cœli, vtpote cœli aerei. Secundo, quoniam erat figura ſacramenti alta- Sap.16.
ris, quod ſpiritualiter paſcit, [ET omnes eundem potum ſpiritualem biberunt] .i. aquam de petra manen- Exod.17.
tem, quæ erat eadem ſpecie in ore bibentium. Et dicitur potus ſpiritualis, quia diuina virtute profluxit de Deut.8.
petra, ſicut nunc ſubditur. [BIbebant autem de ſpirituali] hac aqua. Vel, de ſpirituali petra .i. aquam fluen- Pſal.77.
tem de petra, quam Moyſes virga percuſſit, quæ ſpiritualis vocatur propter ſupernaturalem effectum, & Num.20.
quia figurauerat Chriſtum, biberunt ergo de ſpirituali [CONſequente eos petra] .i. ſatisfaciendo eorum de- Exod.17.
ſiderio, aquam copioſam fundendo. Egreſſæ enim ſunt de petra aquæ largiſsimæ, ita vt biberet populus &
iumenta, vt in Num. dicitur. Vel, conſequente eos petra, quia (vt probabiliter dicitur) filii iſrael tulerũt pe- Num.20.
tram hanc ſecum. ¶ Sciendum quoque, ꝙ deus bis produxit filiis iſrael aquam de petra. Primo, de petra Iohan.19.
Oreb, vt patet in Exodo. Secundo, de petra ad aquas contradictionis, vt in Num. habetur. [PETRA au Iohan.6.
tem erat Chriſtus] non eſſentialiter, ſed figuratiue, id eſt, Chriſtum figurauit. Sicut de Imagine alicuius
ſancti dicimus, quod ſit ille vel ille ſanctus. Quemadmodum enim de petra illa fluxit aqua, qua potati
ſunt filii Iſrael in deſerto: ita de latere Chriſti fluxit ſanguis & aqua, quibus potantur corda fidelium in

hoc ſeculo. De Chriſto quoq; emanat aqua ſapientiæ ſalutaris. & riuí gratiæ multiformís. Quidam ex- E
ponunt prædicta ſolum de bonis Iudæis, qui eandem eſcam ſpiritualem, eundemque potum ſpiritualẽ
ſumpſerunt nobiſcum, videlicet corpus & ſanguinem Chriſti, quæ ſpi. itualiter intellexerunt præfigura
ri in cibo illo & potu, ſicque ſpiritualiter comederunt, quod manducamus & nos: ſecundum quod dicit
August. Auguſtinus, Crede & manducaſti. Sed huic ſenſui non videntur conſonare ſequentia, ſubditur enim.
[SED non in pluribus eorum beneplacitum eſt deo] id eſt multi patrum iſtorum domino diſplicuerunt.
Non ergo de bonis duntaxat fit ſermo. [NAM proſtrati] id eſt dira morte occiſi [SVNT in deſerto,] deo
Num.16. vlciſcẽte peccata eorum, vt patet de Chore & Hon, Dathan & Abyron, & decẽ exploratoribus, multis
Deut.11. que aliis. [HAEC autem in figura facta ſunt noſtri] id eſt proſtratio & reprobatio impiorum Iudæorum
Num.16. facta eſt, ad præſignandum quid nos paſſuri ſumus, ſi deo ingrati fuerimus. Sicut autem in bonis, multo
melius eſt figuratum quàm figura, vt regnum cœleſte, quam terra promiſsionis: ſic in malis multo dete-
rius eſt figuratum quàm figura, vt gehenna quàm aliqua temporalis punitio. Si ergo tam grauis fuit pu-
nitio Iudęorum figuratiua noſtrę punitionis, quàm acerbiſsima erit punitio noſtra, ſi deum negligimus?
Vnde Apoſtolus, Irritam quis faciens legem Moyſi, ſine vlla miſeratione, duobus vel tribus teſtibus mo
Heb.10. ritur: quanto magis putatis deteriora mereri ſupplicia, qui filium dei cõculcauerit & ſanguinem teſtamẽ
ti pollutum duxerit, & ſpiritui gratiæ cõtumeliam fecerit? Hęc itaq; in figura noſtri facta, id eſt illata ſunt
Epist. illis, [VT non ſimus concupiſcentes malorum] id eſt carnales & inordinatas concupiſcentias fugiamus F
ſecundum quòd per quendam præcipitur ſapientem, Poſt concupiſcentias tuas non eas, [SICVT & il-
Eccl.18. li] ingrati [CONCVPIERVNT] in deſerto, dicentes, Quis dabit nobis ad veſcendum carnes? Et alibi
Num.11. Eſt ne deus in nobis, an non? De quibus ait Pſalm. Tentauerũt deum in cordibus ſuis, vt peterent eſcas
Exod.17. animabus ſuis, [NEQVE idololatræ efficiamini, ſicut quidam ex ipſis] facti ſunt vitulum aureum ado-
Pſal.77. rantes, [QVEMADMODVM ſcriptum eſt] in Exodo. [SEDIT populus] id eſt pars populi [MANDV
Exod.32. CARE & bibere] id eſt ad veſcendum coram ſimulachro ad eius honorem, [ET ſurrexerunt ludere] id
eſt choros ducere, & idolum adorare, dicentes, Iſti ſunt dii tui Iſrael. Quorum vtrunque puerile & ſtul
tum eſt. [NEQVE fornicemur] corporaliter, [SICVT quidam ex ipſis fornicati ſunt] cum mulieribus.
Ibidem. Madianitis, [ET ceciderũt] id eſt occiſa ſunt [VNA die vigintitria millia.] In Num. dicitur viginti qua
tuor millia, ſed numerus minor non excludit maiorem. Occiſi ſunt autem fornicatores iſti, ab aliis filiis
Num.25. Iſrael, Moyſe præcipiente, & ob hanc culpam iuſsi ſunt principes ſuſpendi. Phinees quoque perfodit
Zambri ducem filiorum Simeonis, & Cosbi filiam nobiliſsimi principis Madianitarum in locis genita
Ibidem. libus. quo facto, cęſſauit plaga à populo: [NEQVE tentemus Chriſtum,] quærendo experimentum ſa-
pientiæ vel potentiæ eius, [SICVT quidem eorum tentauerunt] Chriſtum, ſecundum eius diuinita-
tem. Tentando enim deum, tentauerunt quamlibet diuinam perſonam. Vnde dominus dixit ad Moy- G
Num.21. ſen, Tentauerunt me iam per decem vices. Porrò perſona Chriſti æterna eſt, imò Ieſus Chriſtus æter-
nus eſt, cum ſit verus deus: ſupponit enim diuinam perſonam. Ad quod inſinuandum, Iudas ait in ſua
canonica, Ieſus populum ſaluans de terra AEgypti, Secundo eos qui non crediderunt perdidit, [ET à ſer
Iudæ. pentibus perierunt,] Miſit enim in eos dominus ignitos ſerpentes, à quibus occiſi ſunt multi, donec ere
ctus eſt ſerpens æneus, ad cuius aſpectum ſanabantur, vt legitur in Num. [NEQVE murmuraueritis]
Num.21. contra ſuperiores aut proximos veſtros cum increpant vos, vel aliquid aduerſitatis accidit vobis, [SI-
CVT quidam eorum murmurauerunt] contra deum & Moyſen, quemadmodum ſcriptum, Vociferans
omnis turba fleuit, & murmurati ſunt contra Moyſen, dicentes, Vtinam pereamus, & non inducat nos
Num.14. dominus in terram hanc. Vnde ſaluator in euangelio loquens Iudæis, Murmuratores (inquit) filii mur
muratorum, [ET perierunt] id eſt in derſerto occiſi ſunt, [AB exterminatore] id eſt angelo qui eos ex-
tra fines terræ promiſsionis percuſsit. Dixit enim dominus, Omnes qui murmuraſtis contra me, non in
Matt.20. trabitis terram hanc, ſed in deſerto iacebunt cadauera veſtra. Per angelos enim exercuit deus vltiones ſu
Lucæ.5. as interdum. De hoc exterminatore angelo dominus ait, Ecce mitto angelum meum qui præcedat te, ob
Num.14. ſerua eum, quia non dimittet cum peccaueris. [HAEC autem omnia] ſcilicet iſta tormenta, [IN figura]
Exod.23. in typica ſignificatione, [CONTINgebant illis] videlicet ad ſignificandum, quòd talia vel maiora fi-
Exod.33. ent nobis, ſi peccauerimus ſicut illi [SCRIPTA ſunt autem ad correctionem noſtram] quatenus exem- H
plo damnationis illorum territi, emendemus vitam noſtram. Felix enim quem faciũt aliena damna peri
tum. Propter quod ait ſcriptura, Peſtilente flagellato, ſtultus ſapientior erit. Itaq; ſcripta ſunt propter
Prou.19. nos, [IN quos fines ſeculorum] id eſt vltima tempora mundanarum generationum, durationum ſeu vi-
ciſsitudinum, [DEVENErunt] Peruenit in nos vltima ętas mundi: de qua ait Iohannes, Filioli nouiſ-
ſima hora eſt.

1.Iohan.2. ¶ Præterea aduertendum, quod (iuxta doctrinam diuini ac magni Dionyſii) ſtatus eccleſię medius eſt
Dionyſi. inter ſtatum ſynagogæ & ſtatum patrię. Sicut ergo quę geruntur in eccleſia, figura ſunt eorum quę agun
tur in patria: ſic ea quę acciderunt in ſynagoga, figura erant eorum quæ fiunt in eccleſia. Imò ſtatus &
populus Iudaicus, figura erant ſtatus & populi Chriſtiani. Idcirco omnia in figura contingebant illis.
[ITAQVE qui ſe exiſtimat ſtare] in deo per charitatem & opera virtuoſa, [VIDEAT ne cadat] id eſt
ſolicite caueat, ne peccando gratiam perdat. Nemo ergo ſecurus ſit, quia in medio laqueorum verſamur
Eccl.9. Dicit autem, exiſtimat, quia homo ignorat an dignus ſit amore, an odio. Propter quod Iob, Etiam ſi
Iob.9. ſimplex (inquit) fuero, hoc ipſum ignorabit anima mea. [TENTATIO vos non apprehendat] id eſt,
in vobis non ſit. [NISI humana] quæ eſt de peccatis non nimis enormibus, non diabolica. Tentatio
vos non apprehendat, id eſt, non capiat, non vincat, non ad conſenſum inducat, iuxta quem ſenſum ora
Matth.6. mus Et ne nos inducas in tentationem. Niſi humana, id eſt, leuis & tranſitoria ſcilicet inclinando ad ve
1.Iohan.1. nialia, ſine quibus agi non poteſt hęc fragilis vita. Hoc dicitur non hortando, vel licentiam dãdo, vt ve-

A nialiter peccemus, ſed non prohibendo quia vitari non poteſt. Nam licet poſsimus vitare ſingula venia
lia, non tamen omnia propter fomitis corruptionem & nimiã noſtram fragilitatem. Tẽtationibus ergo
mortiferis viriliter reſiſtamus, qund vtique deo auxiliante valemus. Subditur enim, [redelis autẽ deus]
eſt[Q V I non patietur vos tentari].i.impugnari à dęmone vel malis hominibus. [S V P R A id quod pote
ſtis].i.vltra vires. Tunc enim nõ peccaremus ſi vinceremur [S E D faciet cum tentatione etiam prouen-
tum].i.ſpiritualem profectum, dando gratiam reſiſtendi[V T poſsitis ſuſtinere].i.per patientiam præua
lere. Tentatio ergo paſsiua non eſt in ſe mala vel fugienda niſi forte imperfectis, cum ſit virtutis exerci-
tium, atque materia triumphandi. Nullus enim coronatur, niſi qui legitime certauerit. Nam & Iacobns 1. Tim. 2
ait Omne gaudium exiſtimate fratres cũ in diuerſas tentationes incideritis. Propter quod ait & prophe Iocob. 1. i
ta regius, Proba me domine, & tenta me. Et Iudith, Qui tentationes non ſuſceperunt in timore domi- Pſalm. 25.
ni & in patientia, exterminati ſunt. [P R O P T E R qood]id eſt, propter rationes iam memoratas[C H A- Iudith. 8.
R I S S I M I mihi fugite]mente & corpore[A B idolorum cultura]quę ad diabolicam pertinet tẽtationem
[V T prudentibus].i.rationem actuum humanorum ſcientibus[L O Q V O R] ¶ Poſt hæc ponit rationem Eſa. 1.
fugiẽdi idololatriam, videlicet quoniam corpus & ſanguinem Chriſti accipimus. [V O S I P S I iudicate] Ezech. 6.
.i. verum eſſe diſcernite, diligenter penſando[Q V O D dico]videlicet. [C A L I X benedictionis].i. conten
tum in calice, vtpote ſanguinis Chriſti, per quem ſanguinem benedicimur. i. dona gratiarum conſequi-
B mur[C V I]calici ſeu ſanguini[B E N E D I C I M U S]id eſt, quem conſecramus, cum per prolatinnem ſacrorum
verborum à nobis conuertitur vinum in ſanguinem Chriſti[N O N N E communicatio ſanguinis Chriſti
eſt?].i. nonne veraciter eſt ſanguis Chriſti nobis communicatus ſeu datus, faciensque nos communio-
nem habere cum Chriſto, incorporando nos ei, & faciendo nos participes meriti ſuæ effuſionis?[A T pa
nis quem frangimus].i. corpus Chriſti conſecratum ex pane, quem panem conſecratum, cuius dimenſio Math. 26
nes ſeu ſpecies frangimus, porrigendo eum fidelibus[N O N N E participatio corporis Chriſti eſt?]id eſt, Marc. 14.
nonne vtique eſt corpus Chriſti vere acceptum à nobis, faciens nos vnum cum Chriſto? qui ait, Qui mã Luc. 22.
ducat meam carnem & bibit meum ſanguinem, in me manet, & ego in eo. [Q V O N I A M vnus panis]per
proprietatem[E T vnum corpus]myſticum vnitate fidei, ſpei & charitatis: cuius corporis caput eſt Chri Iohan. 6.
ſtus[M V L T I ſumus]videlicet[O M N E S qui de vno pane, & de vno calice participamus].i. de ſingulari
& vero corpore & ſanguine Chriſti reficimur, & ſacramentum tantum digne recipimus. Omnes enim
mutamur in Chriſtum, & per charitatem transformamur in ipſum. Dicimur autem ſecundum typicam Epheſ. 1.
rationem vnus panis, vnumque corpus. Quoniam ſicut panis ex multis granis & vnum corpus ex mul- 1. Iohan. 4.
tis membris componitur: ita eccleſia ex multis perſonis fidelium, charitate vniente, efficitur. Quod an-
tem fideles per ſacram communionem participes ſint corporis & ſanguinis Chriſti, oſtendit apoſtolus
C per id quod fiebat in lege. [V I D E T E Iſrael ſecundum carnem].i. carnalem populum Iudæorum conſi-
derate pro tempore veteris teſtamenti. [N O N N E qui edunt hoſtias].i. ſacerdotes & Leuitæ ſacrificia tẽ- Hebr. 13.
pli mãducantes[P A R T I C I P E S ſunt altaris?].i. eorum qui in altari offerunt? Sunt vtique. Ita qui ſacra
mentum euchariſtiæ ſumunt, Chriſti participes efficiuntur. [Q V I D ergo? dico].i. cum idolorum cultu- Num. 5.
ram, & eſum ſacrificiorum, quæ idolis offeruntur, prohibeo: quid dicere videor? An hoc[Q V O D idolis Iohan. 6.
immolatum ſit aliquid, aut quod idolum ſit aliquid?]Qoaſi dicat, Hoc non dico. Dixi enim ſupra quod
idolum nihil ſit. Nunc tamen prohibendo culturam idolorum videor dicere, quod idolum aliquid ſit, 1. Petr. 4.
quod tamen non dico. Quemadmodum ergo nihil eſt, quantum ad id quod eſſe putatur, vt dictũ eſt ple 1. Cor. 8.
nius: ſic ei nihil offertur ſecundum veritatem. Quoniam idolum non eſt id, cui idololatræ ſacrificare in
tendũt. Intendunt enim ſacrificare rei viuenti, vel imagini rei diuinæ ac viuę. Idolum autem non eſt ani
matũ, nec imago rei diuinæ, ſed miſeræ, vel ſaltem rei non colendæ. Ideo ſubditur. [S E D quę immolãt 2. Cor. 6.
gentes]idololatræ[D A E M O N I I S immolant]qui morantur atque reſpondent in idolis, quibus & placet im
molatio talis[E T non deo]vero, nec diis propter excellentiam gratiæ dictis. Vnde & ſcriptum eſt, Om-
nes dii gentium dæmonia. [N O L O autem vos ſocios fieri dæmoniorum]. i. nolo vt idolis ſacrificando,
vel idolothyta manducando in veneratione idolorum, vel cum ſcandalo fratrum infirmorum, conmu-
nionem cum dæmonibus habeatis. Secundum Auguſtinum, ad hoc genus impiæ ſocietatis pertinẽt con Pſalm. 95
ſultatinnes & pacta quædam ſignificationum cum dæmonibus fœderata, vt molimina artium magicarũ Apoc. 2.
D aruſpicũ & augurum atque ligaturæ & remedia quæ fiunt in præcantationibus in quibuſdam notis, vel Auguſtin.
rebus ſuſpendendis vel illigandis. [N O N poteſtis calicem domini bibere].i. ſanguinem Chriſti digne ac
cipere[E T calicem dæmoniorum].i. libamina idolis immolata, ſecundum modum expreſſum: [N O N po
teſtis menſæ domini participes eſſe[.i. corpus domini ſalubriter ſumere[A T menſæ dæmoniorum]eſcas 2. Cor, 6.
idolis immolatas indiſcrete edendo. Tantum eſt dicere, Non poteſtis deo vniri & dæmoni. Quæ enim Leu. 17.
conuentio luci ad tenebras? ¶ Deinde apoſtolus in perſona Corinthiorum loquẽs, vel ſe eis connume- 2. Cor. 6.
rans(quomodo Eſdras & Daniel annunierant ſe iniuſtis Iudæis, cum orant pro illis)ſubiunxit. [A N æ-
mulamur dominum]id eſt, hoc ſequitur, quod deum ad iracundiam pronocamus, & eius gloriæ inuide- 1. Eſdræ. 9.
mus: dum ad eius iniuriam idolothyta edimus, cum ſcandalo infirmorum, vel in reuerentia idolorum. Dan. 9.
Et mirum, quod hoc agere audeamus. Quia [N V N Q V I D fortiores illo ſumus?]vt poſsimus ei reſiſte
re vel nocere? Vel loquitur apoſtolus in propria & aliorum prædicatorum perſona. vt ſit ſenſus, An æ- Iob. 36.
mulamur dominum, id eſt, nunquid exceſsiue & inordinate pro deo afficimur, & eius honorẽ defendi-
mus, prohibendo idololatriã quaſi deo nociuam atque pœnalem? Quidam enim habent zelum dei, ſed
non ſecundũ ſcientiam. Et probat quod non, quia non ſumus fortiores deo, cũ ipſe omnipotens ſit, po- Rom. 10.
tens ſuam vlciſci iniuriã. Idcirco non oportet nos inordinate zelari pro eo, ſed ordinato affectu hęc di- Gen. 17.
cimus. [O M N I A mihi licent].i. omnes cibi eſui apti licite à me comedi poſſunt, quantum eſt ex parte ci
borum & euangelicæ legis, quæ cibos non diſcernit nec reprobat. [S E D non omnia]cibaria [E X P E-

Rom.14. diunt]ſaluti animæ meæ. Malum enim eſt homini qui per offendiculum comedit. [OMNIA mihi licent] E
ſecundum ſenſum prætactum [SED non omnia ædificant]proximos. Manducatio nanque idolothyto-
rum ſcandalizat infirmos.[nemo quod ſuum eſt quærat]id eſt, priuatum bonnm & proprium commo-
dum tantum[SED quod alterius]id eſt, bonum commune, ſeu bonum diuinum finaliter. Ordinatio ta-
mẽ charitatis requirit, vt vnuſquiſque ſibiipſi primo prouideat in neceſſariis, propriamq́; in primis ope
Luc.10. retur ſalutem. Qui enim ſibi nequã eſt, cui bonus erit? [Omne enim quod in macello venit]id eſt, venũ
Eccl.14. datur[MANducare]ſi placet, & ſpeciale nihil impediat. ſ. votum vel profeſſio[NIHIL interrogãtes] de
eſca illa venali quomodo ſit adducta, vel quo fine vendatur. Et hoc [PROPTER cõſcientiam]infirmi
aſtãtis, ne oriatur ei occaſio ſcãdali, ſi viderit te manducare, quod pro idololatria exercenda venale pro-
Pſalm. 23. ponitur.[DOMINI enim eſt terra & plenitudo eius].i. omnia iſta quæ verſantur in terra, dei ſunt tanquã
Act.10. creatoris, ideo munda ſunt & comedi poſſunt, ſi apta ſint complexioni humanæ.[SI quis vocat vos in-
fidelium ad cœnam]ſeu prãdium[ET vultis ire, omne]alimentum[QVOD vobis apponitur]ab infide-
li hoſpite[MANducate]ſi non ſponte obligaſtis vos ad aliquam abſtinentiam ſpecialem propter dei a-
morem[NIHIL interrogantes]de qualitate cibi, an ſit idolis immolams, an non[PROPTER conſcien
Rom.14. tiam]infirmorum præſeruandam à ſcandalo.[SI quis autem dixerit, hoc immolatũ eſt idolis, nolite mã
ducare, propter illum qui iudicauit]hoc eſſe idolothytum, ne arbitretur te illud mãducare ſub idoli ve-
neratione. Et ſi infidelis eſt, glorietur in ſua ſuperſtitione, & confirmetur in ſuo errore, videns te liben- F
ter accipere ſacrificia idolorum[ET propter conſcientiam]cuſtodiendam à vitio.[conſcientiam autem
dico non tuam]ô frater docte, qui ſcis omnia munda eſſe & licita[SED alterius]puta infirmi, ne ſcanda-
lizetur. Cauendus eſt itaque eſus idolothyti ad vitandũ malũ infirmi. Cuius ratio ſubditur. [VT quid e-
nim libertas mea[.i. comeſtio ſeu poteſtas mea libera, quãtum ad vſum ciborũ[IVDICATVR].i. repræ
henditur & pœna digna efficitur[AB aliena conſcientia?].i. à conſcientia infirmi, qui ſcandalizatur in
mea libertate: & ita cum peccato, facio, quod aliàs ſine peccato licite facerem. Ne ergo damnabilis fiam,
vitandum eſt idolothytum, coram infirmo in fide.[SI ego cum gratia]id eſt, gratias referens deo [PER
cipio].i. cibum recipio[QVID blaſphemor?].i. cur ſic ago vt ab infirmis ac imperitis dicar idololatriam
1.Tim.4. colere manducãdo idolothyta [PRO eo quod gratias ago?].i. cum ego non comedam illud in idolorum
Col.3. honorem, ſed cum gratiarum actione. Ne ergo ita blaſphemer, non debeo idolothytis veſci coram im-
peritis. ¶ Ex his infert Apoſtolus ſaluberrimum documentum.[SIVE ergo manducatis, ſiue bibitis, vel
aliud quid facitis]in exercitatione corporali aut ſpirituali[OMNIA in gloriam dei facite].i. ad dei honorẽ
finaliter ordinate, eiuſq́; laudẽ & glorificationem ſemper intẽdite, actu vel habitu, videlicet poſsitis ei
Prou. 16. venerationi, dilectioni, & contemplationi inſiſtere. Omnia quippe propter ſeipſum operatus eſt domi-
Prou.8. nus, & glorificantes ſe glorificat. Vnde ſicut oĩa bona fontaliter ab eo profluxerunt: ita ad eius honorẽ,
1.Reg.2. laudem & gloriam, ſunt referenda. Propter quod ait propheta, Non nobis domine non nobis, ſed nomi G
Pſalm.113 ni tuo da gloriam. Hoc ergo eſt documentum quantum ad deum. Quod qui implet, in omni actu, imò
& dormiendo meretur, ſaltem propter præcedentem ſpiritualem intentionem. Dormit enim vt vigila-
Iacobi.3. re valeat in diuinis.[DEINDE] ponitur documentũ quantum ad proximos.[sine offenſione eſtote Iu-
dæis]in Iudaiſmo manentibus[ET gentibus]vt ſic alliciantur ad fidem, nec detur eis occaſio blaſphemã
di[ET eccleſiæ dei] maxime quantum ad puſillos, vt neminem offendatis, dummodo licite fieri poſsit
Galat.1. [SICVT & ego per omnia].i. in cunctis factis & verbis meis[OMNIBUS placeo] Huic videtur contrariũ
Pſalm.52 quod alibi dicit apoſtolus, Si hominibus placerem, Chriſti ſeruus non eſſem. Cui conſonat & illud in
Geneſ. 8. pſal. Deus diſsipauit oſſa eorum, qui hominibus placent, confuſi ſunt, quoniam deus ſpreuit eos. Et reſ-
1.Cor.1. pondendum, quod iſtæ authoritates loquuntur de hominibus, quantum ad communem & ſolitam im-
perfectionem eorum, ſecundum quã, ſenſus & cogitatio cordis humani proni ſunt in malum. Iuxta quẽ
modum dictum eſt ante, Cum vnus dicit, ego quidem ſum Pauli: alius, ego autem Apollo, nonne homi-
Rom.15 nes eſtis? Nunc vero loquitur apoſtolus de hominibus ſecundum veram & plenam perfectionem ipſo-
rum, inquantum ſunt rationales, rationis iudicium aſſequentes: vt ſit ſenſus, Omnibus placeo. i. cunctis
hominibus rationabiliter agentibus, qui rectæ rationis ſequuntur cenſuram. ¶ Cur autem iſtis placeat,
ſubditur[NON quærens quod mihi vtile eſt]tantum, vel nõ ſub ea ratione qua mihi vtile eſt, [SED quod
multis]Quærebat enim Apoſtolus conuerſionem, & ſpiritualem locupletationem vniuerſorum[VT ſal H
ui fiant].i. ſortiendo vitam æternam, quæ eſt beatitudo noſtra atque ſaluatio.

CAP. XI. [IMITATORES mei eſtote] ARTIC. XI.

MODO hortatus eſt Apoſtolus Corinthios, vt omnia ſua ad dei gloriam ordinent, nulliq́ue
Rom. 14 hominum offendiculum præbeant. Vt ergo hoc agant, proponit ſeipſum eis in exemplum.
De aliis quoque diuerſis materiis, documentis, & notabilibus, tractat in præſenti capitulo
2. Theſ.3 ſicut patebit. Ait enim,[IMITATORES mei eſtote]credendo, ſperando, amando & ope-
rando[SICVT & ego Chriſti] imitator ſum, eius teſtimoniis credendo, eius conſiliis ac-
quieſcendo, eius præceptis obtemperando.[LAVDO autem vos fratres]de hoc. ſ.[QVOD per omnia].i.
perfecte & in omnibus[MEI memores eſtis]recolendo verba & opera mea[ET ſicut tradidi vobis præ
1.Corin.1. cepta mea] ita [TENETIS.i. impletis ea. Si hoc referatur ad perfectiores inter Corinthios, de quibus
tam dixit apoſtolus, Gratias ago deo, quia in omnibus diuites facti eſtis in illo. Et iterum, Si mundus iu-
dicabitur in vobis, &c. tunc intelligendum eſt, aſſertiue dictum. Si vero referatur ad infirmos & imperfe
ctos, de quibus conſequenter dicetur, intelligendum erit ironice, id eſt, à ſenſu contrario. Et ita exponit
gloſſator. Corinthii enim obliti erant apoſtolicæ authoritatis Pauli, nec eius præcepta ſeu monita ſerua
uerunt, propter contentionem ſuam ad inuicem. Vnde nunc quaſi nouiter proponit eis documenta &

A iuſſa,dicendo.[VOLO autem vos ſcire,quòd omnis viri caput eſt Chriſtus] id eſt, principium influxi- Eph.5.
uum & effectiuum,[CAPVT autem]id eſt principium,rector,& dominus,[MVLIERIS eſt vir] quia
de coſta viri fœmina facta eſt. Cui dicitur, Sub viri poteſtate eris,& ipſe dominabitur tui,[CAPVT ve- Geneſ.2.
ro]id eſtfontale principium[CHRISTI]eſt[DEVS]Vt autē hæc plenius intelligantur,penſandum eſt Geneſ.3.
quòd Chriſtus ſecundum vtranque naturam caput eſt omnium electorum, etiam angelorum. Quia vt
deus,creator eſt omnium,& vnus cum patre dator omnis perfectionis & gratiæ. Quæcunque enim fa-
cit pater,hæc & filius ſimiliter facit.Sed vt homo,dicitur caput omnis viri, ad ſimilitudinem capitis na Iohan.5.
turalis.Primo ratione ſuæ perfectionis.Sicut enim in capite vigent omnes ſenſus , in membris vero re-
liquis non inuenitur niſi tactus:ſic in Chriſto erat plenitudo omnium gratiarum, in aliis vero eſt gratia
particularis. Propter quod dicit Iohannes,Non ad menſuram dat deus ſpiritum ſcilicet homini Chri-
ſto.Secundo ratione ſuæ excellentiæ,quia vt caput eminet membris,ſic Chriſtus electis.Prælatus eſt e- Iohan.1.
nim angelis atque hominibus. Tertio ratione ſuæ influentiæ.quemadmodum enim caput influit mem- Galat.4.
bris vitam & motum naturalem, ſic Chriſtus influit nobis vitam & motum ſupernaturalem. Dicit e-
nim Iohannes, De plenitudine eius accepimus omnes. Chriſtus autem vt deus , influit authoritati- Iohan. 3.
ue:ſed vt homo, influit ſicut inſtrumentum deitati hypoſtaticæ copulatum in verbo. Quarto, ratione Ioban.15.
connaturalitatis.Sicut enim caput connaturale eſt membris, ſic Chriſtus hominibus quorum naturam Eph.4.5.
B aſſumpſit. Porrò per hoc quòd dicitur Chriſtus caput viri , & vir caput mulieris , non eſt intelligen-
dum,quòd Chriſtus non ſit caput mulieris(eſt enim vtroque modo caput mulieris ſicut & viri)ſed hæc
per quandam coaptationem & conuenientiam intelligenda ſunt, quoniam magis conuenit vir cum
Chriſto,quàm mulier. Deus autem pater dicitur caput, id eſt generatiuum principium Chriſti , ſecun-
dum eius diuinitatem .Sed deus trinitas eſt caput,id eſt cauſa,rector & dominus Chriſti , ſecundum aſ- Iohan.1.
ſumptam humanitatem. Videtur tamen ſatis improprie pater dici caput Chriſti,ſecundum eius diuinita 1.Iohan.5.
tem,cum non ſit perfectior,dignior,vel excellentior vnigenito filio ſuo.[OMNIS vir orans & prophe-
tans]id eſt,ſcripturas diuinitus reuelatas aliis reſerās,[VELATO]id eſt,cooperto[CAPITE, deturpat Ibidem.
caput ſuum]id eſt,inconuenienter ſe habet circa capitis diſpoſitionem,talesque actus indecēter exercet.
Intelligendum eſt de oratione & prophetatione publica& ſolenni,non priuata atque ſecreta.Sicut cum
aliquis orat in perſona eccleſiæ,vel in eccleſia,ſcripturas ſolenniter recitat,vt legens euangelium ſiue e-
piſtolam. Velamen nanque eſt ſignum ſubiectionis. Cum ergo vir non ſit ſub fœmina, ſed immediate
ſub deo,non debet capite velato actus exercere prædictos.[OMNIS autem mulier orans] deum [AVT
prophetans] modo prædicto [NON velato capite deturpat caput ſuum] id eſt , inhoneſte ſe habet. 33.q.5.ca.
Quanuis autem apoſtolus nō permiſit mulierē docere(quod hic vocatur prophetare) videlicet publice hæc imago.
C & ſolenniter coram omni multitudine , non tamen prohibuit mulieres docere in ſuis conuentibus. 1.Tim.2.3
[VNVM eſt enim]id eſt,tam indecens eſt mulierem orare aut prophetare capite non velato[AC ſi decal q.3.c.
uetur]id eſt,crines ei abſcindantur omnino.[NAM ſi non velatur mulier]id eſt, ſi artificiale velamē fer Mulier.
re contemnit[ET tondeatur]id eſt,in gyro radatur, & naturale velamen abiiciat. Quaſi dicat, Alterum Act.18.
fieri eſt neceſſe,videlicet vt ſi non velit velari,decaluetur aut tondeatur,quorum vtrunque mulieres ab- 33.q.3.
horrent.Ratio autem velationis mulierum eſt,quia ſubiectę ſunt viris,& quia inter Chriſtum & eas me Mulier.
diant viri. Veruntamen ſanctimoniales tondentur,quoniam Chriſto immediate deſponſantur, atque à 33.q.5.c.
viri ſubiectione eripiuntur.[SI]pro quia[VERO turpe eſt mulieri]ſecundum communem legem[TON Hęc imago.
deri aut decaluari, velet caput ſuum] in ſignum prædictæ ſubiectionis ac mediationis. [VIR quidem
non debet velare caput ſuum]dum orat aut prophetat,modo prędicto. Vel ſimpliciter non debet vela-
re caput ſuum,velamine totum caput obuoluente. Quo antiquitus vtebantur aliqui viri,quod eſt pene
ſimile velamini mulierum. De tali enim velamine exponit gloſſa hunc locum[QVONIAM imago & 33.q.5.ca.
gloria eſt dei]Imago dei attenditur in homine,vel quantum ad eſſentialia atque interna hominis. ſ. pe- Hęc imago.
nes vires naturales,quæ ſunt memoria,intellectus,voluntas,quibus homo capax eſt dei,& ita vir & mu
lier ſimili modo dicuntur imago & gloria dei,vel potius ad imaginem dei formati.Perfectio quippe ſpe
cifica conſiſtit in indiuiſibili,ſicut & ſpecies numerorum.Secundo attenditur imago dei in homine quā C.nec ille
tum ad accidentalia,vt ſicuti deus ponit res in eſſe naturali,ita homo ponit eas in eſſe intelligibili. Et ſi 33.q.3.
D cut deus eſt totus in toto vniuerſo, & totus in qualibet parte eius: ſic anima hominis eſt tota in toto cor
pore hominis,& tota in qualibet parte ipſius. Et quantū ad hoc,vir potius appellatur , & eſt imago &
gloria dei,quàm mulier.Primo,quoniā ſicut ex vno deo omnia profluxerunt,ita ex vno viro nati ſumus Gen.1.2.
oēs homines Item, Quia in viro magis viget ratio quàm in fœmina,& quoniam præeſt mulieri. Sic au
tem videtur apoſtolus nunc loqui de imagine. Itaque vir imago imitatiua eſt dei,quia in eo relucet diui
na perfectio per modum cuiuſdam eminentiæ. Eſt quoque gloria dei,hoc eſt,glorioſum plaſma illius,&
quia diuinam maieſtatem clarius repræſentat.[MVLIER autem gloria eſt viri]hoc eſt , honorificentia Gen.2.
eius,quia de coſta viri formata,& ei ſubiecta eſt.[NON enim ex muliere formatus eſt vir]primus.ſ.Adam
[SED mulier]videlicet Eua[EX viro]formata eſt. Vnde Adā. Hæc inquit,vocabitur virago, quia de vi Geneſ.1.
ro ſumpta eſt. ¶ Adhuc autem probat apoſtolus quod mulier ſit gloria viri,quia propter virum produ
cta eſt.[ETENIM non eſt creatus vir propter mulierem]id eſt,in ſubſidium Euæ. Nam ante eam crea-
tus eſt[SED mulier]prima[PROPTER virum[protoplaſtum,id eſt , in adiutorium Adæ producta eſt. Gen.2.
Iuxta illud, Faciamus ei adiutorium ſimile ſibi. Sic ergo vir eſt quodammodo finis mulieris & dignior
e ,ita quod eius perfectio repræſentatur in fœmina, ſicut perfectio dei repræſentatur in viro.
¶ Aduertendum eſt quoque quod gloria diſtingui poteſt in gloriam glorificantem & glorificatam. Pſalm.3.
Loquendo ergo de gloria glorificante , deus eſt gloria viri , & etiam mulieris. Iuxta illud , Tu autem
domine ſuſceptor meus es,gloria mea,& exaltans caput meum.Sic quoque vir dici poteſt gloria mulie- 1.Petr.3.

riſ,potius quàm cōtrario. Eſt enim rector atque perfectio eius. Propter quod ait Archiapoſtolus in pri E
ma ſua can. Viri ſimiliter cohabitantes ſecundum ſcientiam, infirmiori vaſculo muliebri impartientes
honorem,tanquã & cohæredibus gratię. ¶ Inſuper ponit apoſtolus aliam rationem velationis mulierũ
Pſalm.90 [IDEO] ſcilicet, quia propter virum creata eſt [DEBET mulier velamen habere ſuper caput ſuum,&
propter angelos].i.propter reuerentiam angelorum (qui frequenter nobiſcum ſunt) in quorum conſpe
Pſalm.137. ctu velanda eſt mulier, ſicut & coram deo, vt profiteatur vbique ſui ſubiectionem. Poſſunt autem an-
Malac.2. geli hoc loco intelligi ſpiritus illi cœleſtes, de quibus dicitur, In conſpectu angelorum pſallam tibi. Vel
ſacerdotes, qui angeli nominantur. Primo, propter ampliorem ſcientiam diuinorum. Secundo, propter
annunciationem mandatorum cœleſtium. Tertio, propter munditiam caſtitatis. Quatto, propter cuſto
Dionyſius. diam dominici gregis. Verior autem ratio eſt, quæ ex verbis Dionyſij ſumitur. Infimum enim ſuperio-
ris ordinis,& ſupremum ordinis inferioris, magnam habēt conuenientiam in natura & nomine. Vnde
angeli primę Hierarchiæ à calore amoris nomē ſortiri ſunt, quoniã Cherubin nũcupantur, eo quod im-
mediate ſequantur ſpiritum ſanctum, qui eſt amor & ignis. Quoniã ergo angelus, ſtricte loquendo pro-
prium nomen eſt ſpirituum infimi chori, ſacerdotes qui ſupremi ſunt in eccleſiaſtica hierarchia, angeli
Acto.2. dicti ſunt. Propter quod ſcriptum eſt, Labia ſacerdotis cuſtodiunt ſcientiam,& legem ex ore eius requi-
Malac.2. rent, quia angelus domini exercituum eſt. Propter hos angelos etiam ideo velandæ ſunt mulieres, ne ea
C.Nec il. earũ aſpectu prouoſcentur ad cõcupicentiam vitioſam. ¶ Ne autem ex præinductis quis putet fœminã F
lud.33.q. non eſſe viro æqualem quantum ad gratiæ & gloriæ conſecutionem, adiecit apoſtolus [VERVNtamen ne
5. que vir ſine muliere, neque mulier ſine viro] eſſe poteſt in ſucceſſu generationis humanæ, hoc eſt, vter-
que ſexus ad generationem requiritur [IN domino].i.ſecundum generationem diuinam, qua deus ex vi
ro & fœmina, vniuerſos producit, qui etiam virum & fœminã in ſtatu innocētiæ copulauit. Vel hoc lo-
Geneſ.2. co dicitur, quoniam ſexus vterque in deo eſt per gratiam vitæ,& gloriam patriæ. [NAM ſicut mulier de
Rom.1. viro] formata eſt.ſ. Eua de latere Adæ [ITA & vir per mulierem] id eſt, cæteri viri generantur ex mulie-
ribus. [OMNIA autem ex deo] mediate vel immediate prodierunt, quoniam ex ipſo, per ipſum,& in ip
ſo ſunt omnia. ¶ Deinde probat Apoſtolus mulierem eſſe velandam tempore orationis, per dictamen
naturalis orationis. [VOS IPSI iudicate] id eſt, diſcernite & penſate, quod quęro [DECET mulierem
non velatam] capite [ORARE dominum?] præſertim in publico. [NEC ipſa natura docet vos] id
eſt, naturalis ratio non approbat hoc. Vel, natura, id eſt, diſpoſitio, lex, ſeu proprietas rerum non teſta-
C.Eſt.ordo tur hoc condecēs eſſe. Mulier enim naturaliter verecunda eſt, & inclinationem naturalem habet ad co-
33.q.5. mam nutriendam, ſcilicet vt naturali velamine operiatur. Ergo & artificiale velamen addendum eſt ei.
Ezec.44. [QVOD vir quidem ſi comam nutriat, ignominia eſt illi] id eſt, ſcandaloſum eſt ei hoc facere. Secun-
Ambroſius. dum Ambroſium, dicit hoc ſecundum legem, quæ prohibet virum habere comam. Veruntamen Naza- G
Num.6. rei iubebantur eſſe comati ſeu comã nutrire, ſed hoc erat propter myſterium.ſ. ad inſinuandum, quod in
Iudic.13. veteri teſtamento omnia erant velata, quæ in nouo teſtamēto reuelantur, idcirco prohibitio comæ mo-
do non obligat. In aliquibus tamen locis fidelium ignominioſum eſt viro comam nutrire, quia per hoc
reputarentur effœminati & molles. Apoſtolus autem loquitur ſecundum congruentiam perſonarũ, loco
rum, ac temporum. [MVLIER vero ſi comam nutriat, gloria eſt illi] id eſt, laudabile [QVONIAM
C.Eſt.ordo capilli pro velamine dati ſunt ei] Mulieres enim naturaliter humidæ & diſpoſitæ ſunt, ad capitis comã
33.q.5. magis quàm viri. Idcirco natura dedit eis capillos, pro naturali velamine, maxime quoniam naturaliter
2.Tim.2. competit mulieri eſſe pudoratam,& viro ſubiectam. [SI quis videtur contentioſus eſſe] contradicendo
De cõ.di.2. noſtræ doctrinæ. [NOS talem conſuetudinem non habemus] videlicet, vt ſimus contentioſi. Vnde
c.nullus alibi dicit Apoſtolus, Noli verbis contendere. [NEQVE eccleſia dei] habet conſuetudinē contendendi.
Auguſtin. Vel ſic, Nos talem conſuetudinem non habemus, hoc eſt, ego & cæteri Apoſtoli, atque fideles ex Iu-
Diſti.1.c.cõ daiſmo conuerſi, non habemus conſuetudinem talem in orando vel prophetando, qualem iſte conten-
ſuetudo. tioſus introducere nititur, ſcilicet, vt oremus aut prophetemus publice atque ſolēniter capite cooperto,
vel quod mulier non veletur, neque eccleſia dei ex Gentibus congregata,& à nobis conuerſa habet con
ſuetudinem talem, idcirco iſta reſponſio ſufficere debet contentioſo, vt enim Auguſtinus affirmat, in
his in quibus ſacra ſcriptura nil certũ definit, conſuetudo populi dei,& inſtituta maiorum, pro lege ha-
benda ſunt. [HOC autem pręcipio] obſeruari, quod dixit de velatione capitis, vel quod dicam de celebra H
tione dominicæ cœnæ. In quorum vtroque peccauerunt Corinthij, ideo cōtra cōtentioſos, vtitur Apo
ſtolus apoſtolicæ authoritatis præcepto [NON laudans] imò vituperans vos [QVIA non in melius,
ſed in deterius conuenitis] quia ad eccleſiam cauſa communionis conuenitis non inordinate, vt decet,
ſed infructuoſe & vitioſe. Quod patet [PRIMVM quidem conuenientibus vobis in eccleſiam] dei
[AVDIO ſciſſuras eſſe] id eſt, diſſentiones inter vos pro ſpiritualibus donis. Per hoc inſinuatur, quod
primum vitium Corinthiorum, tempore conuentionis eorum in eccleſiam, erat diſſenſio, ex qua multa
Colloſ.3. vitia naſcebantur. Hęc autem congregatio fidelium corporalis in domo dei, nil prodeſt ſine vnione ſpi
Eph.4. rituali. Qua omnium voluntates per charitatem nectuntur, ita, vt eadem velint & eadem nolint [ET ex
Matth.18. parte] id eſt partim [CREDO] ſic eſſe. Non enim credo in omnibus vobis regnare hæc vitia, ſed in ali-
quibus veſtrum. Nec mirum quod ſic credo, [NAM oportet hæreſes eſſe] non neceſsitate abſoluta, ſed
conditionali. Iuxta quem modum ait Saluator, Neceſſe eſt, vt veniant ſcandala. Vel oportet, id eſt, vti-
le eſt, non directe & per ſe, ſed accidenter, quoniam deus ex malo elicit multa bona. ¶ Vnde iã ſubditur
cur oporteat vel expediat hęreſes eſſe, videlicet [VT qui probati ſunt] id eſt, eruditi, ac ſtabiles in fide, ſeu
approbati à deo [MANIFESTI fiant in vobis] id eſt, agnoſcantur vere fideles, dum non cedunt erro-
ribus, ſed incõcuſſa mēte perſeuerant in fide, ſic quod diſcernãtur ab alijs. ¶ Pręterea, multiplex vtilitas
prouenit eccleſiæ, occaſione hæreticorũ, videlicet diligentiſsima ſcripturarum elucidatio, patiētiæ exer-

A citatio, perfectorum coronatio. Multa enim ad fidem ſpectantia dum ab hereticis impugnabantur, cōſiderata ſunt ſubtilius, intellecta perſpicacius, prædicata inſtātius. Fides quoque diuerſis ac nouis miraculis eſt firmata. ¶ Deinde Apoſtolus increpat Corinthios de inordinata ſumptione euchariſtię, quā quidam eorum ſumpſerunt inter prandia, quidam poſt prandium, arguentes ex hoc quod Chriſtus māducantibus diſcipulis, benedixit panem, eumq́; tradidit illis, iam celebrato veteri paſcha. [CONVENIENTIbus ergo vobis in vnum] in eccleſiam cauſa communionis [IAM non eſt] id eſt, non contingit [DOMINICAM cœnam manducare] .i. euchariſtiā ſumere, quæ in cœna nouiſsima fuerat inſtituta. Hoc dicit Apoſtolus, primo, quia nō ſolū cōuenerunt cauſa communicandi, ſeu etiam epulandi. Secundo, quia nō licuit eis tali modo communicare, quoniam ſacramentum iſtud à ieiunis duntaxat ſumendum eſt, exceptis infirmis. Ideo ſubditur [VNVSquiſque enim] veſtrum ſciſſuras habentium [SVAM cœnam] id eſt, propria cibaria [PRAESVMIT] id eſt, parat & ſecum fert ad eccleſiam [AD manducandum] in eccleſia ante ſumptionem ſacramenti. [ET alius quidem ex vobis [ESVRIT]. ſ. pauper qui ſibi proprios cibos parare non potuit. cui etiam nihil affertis de veſtris cibariis [ALIVS autem ebrius eſt]. ſ. diues qui ſibi delicata parauit. Et quia hæc epulatio derogauit honori eccleſiæ, quæ conſecrata eſt deo ad cultum diuinum, non ad epulandum, idcirco increpat eos Apoſtolus de hoc quod in eccleſia materiali ſine neceſsitate veſcebantur [NVNquid domos non habetis ad manducandum & bibendum?] Quaſi dicat, imò

B habetis domos in quibus talia fieri decet potius quàm in templo, quod eſt domus orationis. [AVT eccleſiā dei contemnitis?] Hoc eſt, inhonoratis, faciendo in templo quod fieri debet in domo. Vel eccleſiam dei .i. congregationem pauperum fidelium contemnitis? Vnde ſubiungitur [ET confunditis eos qui non habent?] cibaria prætioſa, vel ſufficientia. ſ. pauperes. [QVID dicam vobis?] qui tam multum erratis, vt vix inueniam quid vobis dici primum oporteat? [LAudo vos] in quibuſdam bonis quę agitis, & quoniā fidem tenetis [IN hoc] quod ſic facitis in eccleſia [NON laudo] vos. [EGO enim accepi à domino] id eſt, ex diuina reuelatione didici [QVOD tradidi vobis] id eſt, quod docui vos de fidei inſtitutione, & cultu, ſeu modo ſumptionis huius ſacramenti, quod etiam nunc reſumo, & recito vobis [QVoniam dominus noſter Ieſus Chriſtus in qua nocte tradebatur] id eſt, veſpere noctis qua traditus eſt, captus, ligatus & multiformiter cruciatus [ACCEPIT panem] triticeum & azinium (quo tunc vtebantur Iudæi in eſu agni paſchalis) [ET gratias agens] deo patri [FREGIT] panem iam conſecratum, hoc eſt ſpecies vel dimenſiones panis, non corpus conſecratum [ET dixit] diſcipulis [ACCIpite & manducate] quod trado [HOC eſt corpus meum] Hæc verba proferendo conſecrauit ſaluator corpus ſuum. Sed an ſemel, an bis protulit verba hęc, & quando protulerit verba, quid etiam demōſtret pronomen hoc, & alia penè innumera circa bunc locum, poſſunt inquiri: quæ, quia ſuper quartum ſentētiarum copioſe habentur, omitto [QVOD pro vobis tradetur] .i. pro veſtra redemptione morti exponetur, à patre, à meipſo, à Iuda, à Iu-

C dęis, diuerſimode tamē, vt dictum eſt. [HOC facite] id eſt, conſecrationem huius ſacramenti continuate. Quod pertinet ad ſacerdotes dūtaxat. Vel, hoc facite .i. corpus meum accipite atque comedite [IN meā commemorationē] id eſt, ad memoriam actualē eximiæ dilectionis, ac acerbiſsimæ paſsionis meæ imò & omnium beneficiorum meorum. Quod pertinet ad oēs fideles. Hoc prędixiſſe videtur Pſalmiſta cum ait, Memoriam fecit mirabilium ſuorum miſericors & miſerator dominus, eſcam dedit timentibus ſe. [SIMIliter] ſicut de acceptione panis iam dictum eſt [ET calicem] cum vino quod erat in calice. Chriſtus accepit, & ſanguinem ſuum conſecrauit [POSTquam cœnauit] hoc eſt, agno paſchali comeſto [DICENS, Hic calix] id eſt, contentum in calice iſto, videlicet ſanguis meus, qui verbis conſecrationis prolatis continetur in calice [NOVVM teſtamentum eſt] .i. nouæ promiſsionis ſtabilimentum. In veteri enim teſtamento promittebantur bona temporalia & carnalia: In nouo autem cœleſtia & æterna. Vel, nouum teſtamentum .i. nouæ ac euangelicæ doctrinę, ſeu noui teſtamenti confirmatiuus [IN meo ſanguine] .i. virtute & precio effuſionis ſanguinis mei. Per effuſionē enim ſanguinis Chriſti, præparata ſunt nobis bona cœleſtia & horum bonorū promiſsio ſtabilitur in fide & merito ſanguinis Chriſti. Ipſum quoque nouum teſtamentum in ſanguine Chriſti ratificatur. Iuxta illud ad Hebręos, Teſtamentum in mortuis confirmatum eſt [HOC facite] id eſt, calicem iſtum accipite, & potate [QVOTIESCVNQVE ſumitis] eum [IN meam cōmemorationem] ſicut dictum fuit de corpore. ¶ Sciendum vero, quod licet corpꝰ

D & ſanguis Chriſti dicantur pluraliter ſacramenta, ſicut cum orat eccleſia, Purificent nos domine ſacramenta quæ ſumpſimus. ſ. propter materialem diuerſitatē ſpecierum, ſub quibus continentur, formaliter tamen ſunt vnum ſacramētum, loquendo de vnitate perfecta & integrali. Nam ad eundē finem & actū cōpletum ordinantur. ſ. ad ſpiritualem animę refectionem, in qua requiritur ſpiritualis cibus, & potus. Et quia hoc ſacramentum cibus & animę, cibum vero oportet copulari cibando, idcirco Chriſtus in ſacramento eſſentialiter continetur. Sub ſpeciebus autem panis eſt corpus Chriſti directe, vt cōuerſionis. Sanguis vero anima & deitas ſunt ibi ex concomitantia naturali, eo quod nō ſint ſeparata ab inuicē. Simili modo ſub ſpecie vini eſt ſanguis directe, corpus autem anima & diuinitas concomitantur. ¶ Deinceps Apoſtolus quaſi exponens verba Chriſti immediate prędicta, ſubiecit [QVotienſcunque enim mānducabitis panem hunc] hoc eſt, corpus Chriſti, quod dicitur panis per proprietatē, quoniam alit. Vnde ait ſaluator, Ego ſum panis viuus. Item, quia ſub accidentalibus formis panis cōtinetur [ET calicem] .i. contentum in calice ſanguinem Chriſti [BIBETIS, mortem domini] id eſt, Chriſti paſsionem [ANNVNciabitis] prædicando, commemorando vel præſentando [DONEC veniat] iudicare viuos & mortuos, & ſeculum per ignem, in die nouiſsimo. Conſtat ergo, quòd vſque ad finem mūdi durabit celebratio huius ſacramenti. [ITAQVE quicunque] celebrans, vel à ſacerdote accipiens [MANDVCAVERIT] hūc panem ſuperſubſtātialem, ſalutarem, cœleſtem atque viuificum [VEL biberit calicem] id eſt, ſanguinem domini ſaluatoris [INdigne] id eſt, nō in ſtatu ſalutis & gratię, non reuerenter & deuotè, non ſecundum

44. diſt. quando. & de conſ. diſ & c. liquido.
44. diſt. c. quando. 2.
EPIST. De conſec. diſt. 2. c. liquido.
C. liquido de conſe. diſt. 3.
Matth. 25
Luc. 19.
Iohan. 10
EPIST. De cō. diſt. 2. c. liquido.
Matth. 26.
Marc. 14.
Luc. 22.
Iohan. 6.
Matth. 29.
Pſalm. 110.
Matth. 26.
Luc. 22.
Iohan. 6.
Heb. 9.
De con. di. 2. in ſacramento.
C. de ſcriptura. de c. diſt. 2. c. iteratur. de cō. diſt. 2.
Iohan. 5.
De con. di. 2. c. iteratur. de conſ. diſt. 2. ca. iteratur.
De. c. diſt. 2. c. Et ſancta
Matth. 26.

C.reuera. inſtitutionē Chriſti, & ordinationē eccleſiæ. Requiritur enim in ſumptione & celebratione huius ſuper E
de.c.diſ.2. beatiſsimi ſacramenti actualis deuotio, ſaltem pro aliqua parte temporis, quoniā Chriſtus præcepit hęc
C.Si nō au- fieri in commemorationem.i.in actualem memoriam ſuæ paſsionis & charitatis. Nec dubium, quin lo-
tem de cō. quatur de memoria procedente ex charitate, quæ vtique memoria, nō eſt ſine actuali deuotiōe[REVS E-
diſtinc. 2. rit corporis & ſanguinis domini]id eſt, ſic confundetur, damnabitur, & punietur, ac ſi Chriſtum occi-
C. Quia diſſet, eiuſq; ſanguinem effudiſſet. Non tamen intelligendum eſt, ſecundum omnimodam æqualitatem
corpus. de ſed ſecūdum magnam ſimilitudinem. ¶ Præterea aduertendum quòd dignitas ſumendi hoc ſacramen-
cōſ.diſt. 2. tum, attēdi poteſt dupliciter. Vno modo ex parte ſumentis, & ſic poteſt homo digne accedere, quando vi
C.Si non delicet non eſt ſibi conſcius, de peccato mortali, ita vt de pręteritis doleat, nec peccare mortaliter propo
ſunt. de. cō. nat, imò omne mortale firmiter vitare intendit, faciens quod in ſe eſt, & cum actuali deuotione mentē ſuam
diſt.2. diſponens. Secundo, ex parte ſumpti, videlicet, ſacramēti quod ſumitur, cuius tanta eſt dignitas propter
vnitam diuinitatem, vt nullus viator tantæ valeat eſſe perfectionis, vt dignus ſit ipſum accipere. Qua-
tuor autem conſideranda ſunt in omni ſacrificio, & maxime in celebratione ſacramēti altaris. Videlicet
quis offert, vt homo propriā imperfectionem perpendat, confiteatur, & corrigat. Cui offert, vt.ſ. diuinæ
maieſtatis dignitas cōſideretur, & ita cum omni reuerentia accedatur. Quid offert, vt qualitas ſacrificii
ritè penſetur. Huius autem ſacrificii tanta eſt dignitas, vt non ſolum hominum, ſed etiam angelorum lin
gua enarrādo deficiat. Et propter quid offertur. Si hæc diligenter penſentur, inæſtimabilis erit fructus ſa F
croſanctæ cōmunionis. imò experimētalis, & omni admiratione digniſsimus. [PROBET autem ſeip-
ſum homo]hoc eſt, interiora ſua ſtudioſe ſcrutetur, diſcutiat, purget, diſponat [ET ſic de pane illo edat]
.i. taliter examinatus & præparatus, corpus Chriſti manducet[ET de calice] ſanguinem[BIBAT] In
primitiua nanque eccleſia, dabatur hoc ſacramentum ſub vtraq; ſpecie. Sed poſtea ordinatum eſt, ne de
tur populo ſub ſpecie vini, propter periculum effuſionis.[QVI enim manducat]corpus[ET bibit] ſan-
guinem Chriſti [INDIGNE]ſecundum ſenſum expoſitum [IVDICIVM] reprobationis.i. meritum
æternę damnationis[SIBI manducat & bibit].i. communicando acquirit, quia mortaliter peccat[NON
FINIS. diiudicans]id eſt, non diſcernens[CORPVS] & ſanguinem[DOMINI]id eſt, illud accipiens intimora
tè & irreuerenter, tanquam alium cibum. Ecce quàm terribiliter loquitur ſanctus Apoſtolus, vt nos ab
indigna communione cohibeat. Chriſtus vero non minus terribiliter intonat, vt nos ab abſtinentia cō-
munionis reuocet: dicens, Niſi manducaueritis carnem filii hominis, & biberitis eius ſanguinem, non
Iohan. 6. habebitis vitam in vobis. Quid ergo inter has terribiles comminationes eligendum atque agendum eſt
1.Iohan.1. miſero peccatori? Si enim dixerimus, quia peccatum non habemus, noſipſos ſeducimus, præſertim cum
Prou.24. iuſtus ſepties cadat in die, niſi vt ſeipſum cum omni humilitate diſponat, pro viribus, confitendo, ſatiſ-
Luc.19. faciendo, vitam quotidie emendando, Chriſti beneficia recolendo, & in ſola miſericordia creatoris inte G
gra mente ſperando? ¶ Denique quanuis bonum ſit, interim ab hoc ſacramento abſtinere ex timore &
reuerentia, propter propriam imperfectionem, & periculi grauitatem, melius tamen eſt quotidie accede
re ex feruenti amore & amicabili familiaritate atque fiducia. Actus enim charitatis dignior eſt actu timo
ris. Optimum vero eſt taliter viuere, vt dignus ſit homo quotidie ſumere, proficiendo in vera charitate,
& per conſequens in omni virtute, ac dono ſpiritus ſancti. Hoc nanque eſt inceſſabiliter communicare,
loquendo de ſpirituali communione, qua Paulus primus heremita quotidie communicauit, qui tamē in
tra centum circiter annos, hoc ſacramentum ſacramētaliter nunquam accepit.[IDEO] .i. propter irre-
uerentem ſacramenti ſumptionem[SVNT inter vos multi infirmi]corporali languore [ET imbecilles]
id eſt, penè conſumpti longa inualitudine [ET dormiunt multi]id eſt, corporaliter moriuntur in pœnā
huius culpæ. Quemadmodum enim in veteri teſtamento, grauiter etiam in pręſenti, puniti ſunt, qui ſta
Leuit. 10. tim poſt legislationem, legem ſcriptam tranſgreſsi ſunt, (vt patet de duobus filiis Aaron, & homine col
Num.15. ligente ligna in die ſabbati, adoratoribus quoque vituli aurei, qui omnes occiſi ſunt) ita in nouo teſta-
Exod.32. mento ſtatim poſt euangelicæ legislationem & confirmationem, dire percuſsi ſunt tranſgreſſores euan-
Act. 5. gelicæ legis, vt patet de Anania & Saphyra, & de excommunicatis quos dæmon in primitiua eccleſia
1.Cor. corporaliter affligebat, vt dictum eſt ſupra. Simili modo communicantes indigne in primitiua eccleſia
frequenter mox vltionem diuinam perpeſsi ſunt, ſcilicet longam languoris moleſtiam, & interdum e- H
tiam corporalem interitum. Talia enim fiebant ad legis cōfirmationem, & aliorum terrorem. Facit au-
tem deus tales vltiones interdum, vt agnoſcatur diuina prouidentia & iuſtitia. Interdum vero, vt cōmen
detur nobis diuina miſericordia. ¶ Deinceps oſtēdit, quomodo poſſumus iram atque iudicium dei eua-
Pſalm.50. dere.[QVOD ſi noſipſos diiudicaremus].i. noſtra peccata conſideraremus, argueremus, & puniremus,
Iob.13. dicentes, Tibi ſoli peccaui. Et illud beati Iob, Vias meas in conſpectu dei arguam [NON vtique iudicare
Iohan. 3. mur]iudicio reprobationis. (De quibus dicitur in Iohanne, Qui credit in filium, non iudicatur).i. non
Naum.1. damnaremur: quia vt dicitur per Prophetam, non conſurgat duplex tribulatio. Loco cuius alia trāslatio
Iudith. 8. habet, Non iudicabit dominus bis in idipſum. Loquitur Apoſtolus in perſona totius generis humani,
cum ipſe nō eſſet in iſto culpabilis. ¶ Deinceps ponit vtilitatem diuinæ correctionis.[CVM iudicamur
autem à domino] Hoc eſt, per noſtros exceſſus temporalibus pœnis addicimur, (ſicut nunc dictum eſt
de indigne communicantibus)[CORRIPIMVR]id eſt, flagello paternæ correctionis percutimur. Iux
Hebr. 12. ta illud Apocalypſis, Ego quos amo, arguo & caſtigo. Et Iob, Beatus homo qui corripitur à domino
Apoc.3. [VT non cum hoc mundo damnemur]id eſt, ne cum mundanis, & vanis hominibus ſuper quos non eſt
Iob.21. virga dei, æternaliter pereamus. Hoc eſt quod alibi ſcriptura loquitur, Etiam non multo tempore ſinere
2 Mach.6. peccatoribus ex ſententia agere, ſed ſtatim vltiones adhibere, magni beneficii eſt indicium. [ITAQVE
De cō. diſ. fratres mei]ne prædinducta mala vobis contingāt[CVM conuenitis]in eccleſiam materialem [AD man-
2.c.liquido. ducandum]panem cœleſtem, videlicet corpus dominicum[INVICEM expectāte] vt nō inchoetur ce-

A lebratio diuinorum nec fideles communicent, niſi cum omnes conuenerint.[S I quis autem eſurit] nõ po
tens expectare tam diu [D O M I manducet] cibum corporalem, non in Eccleſia, ſicut hucuſque feciſtis.
Nec tamen poſtmodum communicare præſumat eodem die, quoniam à ieiuno duntaxat ſumendum eſt C. ſacra-
ſacramentum. Hæc igitur facite [V T non in iudicium] damnationis, [C O N V E N I A T I S] hoc eſt, ne cõ mẽt. de con
ueniendo inordinate incurratis non fructum ſacræ communionis, ſed iudicium perpetuæ mortis. [C AE- ſec diſt. 2.
T E R A autem] quæ modo non ſcribo [C V M venero, diſponam] Ex hoc elicitur, quòd quædam obſer- Et c. liqui
uantur in eccleſia ex ordinatione apoſtolorum, quæ ſcripta non ſunt, vt eſt adoratio crucis in die paraſce do. de con.
ues. Vnde generalis conſuetudo eccleſiæ pro lege ſeruanda eſt. diſt. 2.
C. conſue-
tudo. di. 2.

CAP. XII. [D E ſpiritualibus autem, nolo vos ignorare. ARTIC. XII.

CORRECTIS Corinthiorum erroribus circa ſacramenta baptiſmi, matrimo-
nũ, & euchariſtiæ, nũc inſtruuntur de donis & gratiis ſupernaturalibus ſpiritus ſan
cti tam gratum facientibus q̃ gratis datis, & ait, [D E ſpiritualibus autẽ].i. diuinis cha
riſmatibus, donis, ſeu gratiis ſpiritus ſancti [N O L O vos ignorare].i. ignaros eſſe,
quid ſecundum catholicam fidem de illis ſit tenendum, ô [F R A T R E S] Deinde EPIST.
oſtendit apoſtolus quales iſti fuerunt antequam receperunt gratiam dei. [S C I T I S
B autem] memoriter tanquam experti [Q V O N I A M].i. quòd [C V M gentes eſſetis]
hoc eſt, in gentilitate cõuerſantes, gentiliterque viuentes eratis [E T ſimulachra mu
ta].i idola inſenſata, de quibus ſcriptũ eſt, Os habent & non loquetur [P R O V T ducebamini] ſuggerente Pſal. 113.
diabolo, vel propria cõſuetudine [E V N T E S] .i. aſsidue proficiſcentes. [I D E O notũ vobis facio] per præ-
ſentem ſcripturã [Q V O D nemo in ſpiritu dei].i. in ſpiritu ſancto [L O Q V E N S] verbo cordis, verbo oris,
vel verbo operis. De quo Zacharias propheta, Hæc ſunt, inquit, verba quæ facietis, &c. [D I C I T] aliquod Zach. 8.
horum trium verborum [A N A T H E M A Ieſu].i. blaſphemiam vel quodcunque mortale peccatum à deo Heb. 1.
ſeparatiuũ contra Chriſtum. Hoc dicit Apoſtolus ad innuendum, ꝙ per gratiam dei vitatur mortale pec- Apoc. 2.
catũ, & vt ſciamus illũ nõ operari aut loqui in ſpiritu ſancto, videlicet ſecũdũ gratiã eius (quod idem eſt di
cere) qui Chriſto iniuriã irrogat. Vnde in prima Iohannis canonica habetur. In hoc cognoſcitur ſpiritus 1. Iohan. 4.
dei. Omnis ſpiritus qui confitetur Ieſum Chriſtum in carne veniſſe, ex deo eſt. Et omnis ſpiritus qui ſoluit
Ieſum Chriſtum, ex deo non eſt. [E T nemo poteſt dicere, dominus Ieſus].i. Ieſum Chriſtum cum debi
ta attentione, & cordis affectu exprimere. Vel, cum veraciter dominum ſuum appellare [N I S I in ſpiritu Philip. 2.
ſancto] hoc eſt, ex gratia gratificante. Talis enim prolatio Ieſu cum ſit confeſsio oris & actio meritoria, ꝓ Matth. 7.
cedit ex charitate & fide formata. Nec obſtat quod ait ſaluator. Non omnis qui dicit mihi, domine domi-
C ne, intrabit in regnum cœlorum. Talia enim atque ſimilia intelliguntur de dictione informi ac nuda, cui
nec charitas nec operatio correſpondet. Apoſtolus autem vult dicere quòd non poſſumus aliquid meri-
toriè cogitare, loqui vel operari, niſi in ſpiritu ſancto per gratiam gratificantem. Declarata neceſsitate &
efficacia gratiæ, fonte quoque gratiarum oſtenſo, agit Apoſtolus de gratiis in ſpeciali.
¶ Denique triplex ponitur differentia hominum quantum ad actus & habitus animæ rationalis, vt Tho-
mas in ſecunda ſecũdæ pulchrè deducit. Prima eſt, ſecundũ diuerſas gratias gratis datas. Nã aliĩ datur gra Galat. 3.
tia prophetiæ, aliĩ gratia ſanitatum, aliĩ ſermo ſapientiæ, aliĩ ſermo ſcientiæ, ſicut patebit. Secunda differẽ-
tia eſt, ſecundum diuerſitatem officiorum ac ſtatuum. Alii enim datum eſt miniſterium apoſtolatus, alii
miniſterium ſacerdotii, &c. Tertia eſt, ſecundum diuerſitatem vitæ & operationũ, Quidam enim ſunt cõ-
templatiui, quidam actiui. ¶ Gratia autem eſt duplex, videlicet gratũ faciens, & gratis data, quæ differunt
in hoc, quod per gratiã gratum facientem cõuertitur rationalis creatura immediate ad deum conuerſione Rom. 13.
charitatiua. Datur enim hæc gratia principaliter propter bonũ eius cui præſtatur. Gratia vero gratis data Iacobi. 5.
eſt, per quã vnus cooperatur ſaluti alterius. Quę enim à deo ſunt, ordinata ſunt. Ordo autẽ ĩ hoc conſiſtit Dionyſius.
vt ait Theologus, vt vnus per aliũ reducatur ad deũ. Idcirco gratia gratis data, datur principaliter propter
bonum alterius. ſ. propter vtilitatẽ eccleſię. Sed ad hanc vtilitatẽ tria requirũtur. Primo, quędã facultas exer
cendi actum eccleſię vtilẽ, & iſta habetur per gratiã gratis datã, vt eſt donum linguarũ gratia miraculorum
Secundo requirur authoritas exercendi actũ huiuſmodi, vt apoſtolatus, vel ſacerdotiũ. Tertio quoque exi-
D gitur executio operum. ¶ Quantũ ergo ad primũ iſtorũ, dicit apoſtolus. [D I V I S I O N E S vero gratiarũ] Galat. 3.
gratis datarũ (de quibus nunc agitur) id eſt, ipſę gratię diuiſę ſunt, cum ſint diuerſę ac plures, ſicut dicetur.
[I D E M autem ſpiritus] eſt, ſcilicet ſpiritus ſanctus, qui eſt omnium donorum iſtorum gratuitorũ collator
Quantum autem ad ſecũdum, ſubiungitur [E T diuiſiones miniſtrationum ſunt] id eſt, officia ſeu miniſte-
ria eccleſiaſticarum perſonarum diſtincta & varia ſunt [I D E M autem dominus] diſtributor iſtorum.
[E T diuiſiones operationum ſunt] id eſt, diuerſæ ſunt exequutiones officiorum iam prędictorum, & vnum Galat. 3.
opus maius & dignius eſt alio. Quidã per miniſtratiões intelligũt effectus gratiæ gratis datæ quantũ ad ali
os, prout vnus alteri ſubſeruit. Per operationes vero, effectus gratiæ quo ad ſeipſum. Quamuis etiam tria
nomina hic expreſſa, videlicet ſpiritus, dominus, deus, vnicuique diuinæ perſonæ conueniant. proprie ta-
men per ſpiritum accipitur ſpiritus ſanctus, per dominum filius, per deum pater. [I D E M vero eſt deus Iohan. 11.
qui operatur] mediate vel immediate [O M N I A in omnibus] reddendo ſingula ſingulis, id eſt omnia quę
fiunt in quacunque re, quicquid enim eſt cauſa cauſæ, eſt cauſa cauſati: imò effectus cauſæ ſecundæ magis
aſcribendus eſt cauſæ primæ, quã cauſæ ſecundæ. Non autem operatur deus omnia in omnibus, tanquam
ſit forma & eſſe internum omnium rerum, vt multi putauerunt, ſed ſicut cauſa efficiens & finalis, cuius vir
tute & deſiderio operatur omnis cauſa ſecunda. ¶ Deinceps ponit Apoſtolus cauſam finalem infuſionis
gratuitorũ donorũ. [V N I C V I Q V E autem].i. omni cui datur [D A T V R manifeſtatio ſpiritus].i. gratia
gratis data, qua declaratur præſentia ſpiritus ſancti, nõ quòd talis gratia ſemper coniuncta ſit charitati, ita
i

Num.22. deus per eam habitet in homine,ſicut in electis habitare fertur per acceptationem ipſorum:imò gratia ta E
Matth.7. lis ſępe cõfertur malignis,vt patet de Iuda proditore & Balaam. Propter quod ait Saluator, Multi dicẽt
2.Petr.1. mihi in die illo, Domine, domine, nõne in nomine tuo prophetauimus, &in nomine tuo dęmonia eieci
Matt.25. mus, & virtutes multas fecimus?&c. Dicitur tamen gratia iſta manifeſtatio ſpiritus, quia frequẽti⁹ ſignũ
Luc.19. eſt diuinę inhabitationis, & ſemper oſtẽdit virtutẽ diuinam pręſentialiter operantẽ per dona huiuſmodi
1.Petr.4. Datur ergo hęc gratia[AD vtilitatem].i.profectũ eccleſię ſicut oſtẽſum eſt. Datur enim talentum diuini beneficii vt expendatur vtiliter,nõ vt abſcõdatur ignauiter: ſecundũ quod ait ſaluator, Negotiamini dũ venio. Et Petrus quoq; hortatur, Vnuſquiſq; ſicut accepit gratiã,in alterutrũ illã adminiſtrãtes. ❡Deinde enumerãtur gratię gratis datę.[ALII quidẽ datur per ſpiritũ].i.à ſpiritu ſancto[SERMO ſapiẽtię.i.ſapientia alijs ſermocinãdi, videlicet cognitio diuinorum.[ALII autẽ datur[SERMO ſciẽtię].i.ſciẽtia re
Rom.1. rum humanarũ & creaturarũ,per quas declarãtur diuina,quoniã inuiſibilia dei per ea quę facta ſunt,cognoſcũtur[SECUNDŨ eundẽ ſpiritum].i.ſecundũ beneplacitũ eiuſdẽ ſpiritus ſancti,& non ſecundum vel
Luc.21. propter merita noſtra. ❡Exprimit autẽ Apoſtolus hęc duo dona gratuita pręmittẽdo ſermonẽ propter
Eccl.41. duo. Primo,ad inſinuandũ quod ordinãtur ad inſtructionẽ aliorũ. Secundo ad innuendũ quod nõ ſolũ
Eccl.20. habitualis cognitio,ſed etiam vſus ſeu ordinata expreſsio ſit à deo. Vnde dicit Saluator, Ego dabo vobis
Eſa.15. os & ſapientiã,cui nõ poterũt reſiſtere omnes aduerſarij veſtri. Et alibi habetur, Sapientia abſcõdita, & theſaurus inuiſus, quę vtilitas in vtroq;? ❡Sciendũ verò,quod iſta ſapiẽtia & ſcientia realiter differũt à F
ſapiẽtia & ſciẽtia quę ſunt de numero ſeptẽ donorũ ſpiritus ſancti. Illa enim haberi nõ poſſunt ſine charitate & gratia gratũ faciẽte: iſta vero, vt dictũ eſt, poſſunt eſſe in impijs.[ALTERI]datur[FIDES].i. conſtãtiſsima certitudo de inuiſibilibus,quę in ſacra ſcriptura pręſupponuntur. Non ergo ſumitur fides
Ioſue.10. hoc loco,prout eſt virtus theologica.[IN eodem ſpiritu].i.virtute ſpiritus ſancti.[ALII]datur[ORATIA ſanitatum].i.virtus curãdi infirmos[IN vno ſpiritu].i.in ſpiritu ſancto. Qui in ſeipſo vnus & ſimplex eſt,quanuis in donis ſit multiplex.[ALII]datur]OPERatio virtutũ].i.magnorũ miraculorũ,facultatem naturę omnino excedentiũ, vt eſt ſtatio ſolis.[ALII prophetia]hoc eſt,cognitio futurorũ contingentium certa atque diuinitus inſpirata, [ALII diſcretio ſpirituũ]hoc eſt,diſcreta cognitio ſeu rectum
FINIS. iudicium de his quę in animo aliorum verſantur,vel ab eis proferuntur, vt ſciat homo quo ſpiritu vnum quodque dicatur. Poteſt quoque intelligi de diſcretione ſpirituũ bonorũ inter malignos diſcernendi,ne fallatur quis à Satana,proponente mala ſub ſpecie boni,vel in ſpecie angeli apparente.[ALII]datur [GEnera linguarum].i.diuerſa idiomata,ſeu facultas vtẽdi compluribus linguis[ALII]datur[INTERpretatio ſermonum].i.expoſitio alienorũ idiomatũ,vel difficilium ſenſuũ, aut prophetaliũ viſionũ. Sanctus Thomas in prima ſecũdę aſsignat ſufficientiã gratiarũ iſtarũ hoc modo, Gratia gratis data ordinatur ad hoc, vt vnus cooperetur ſaluti alterius. Ad hanc vero cooperationẽ tria requiruntur. Primũ eſt,di G
uinorum pręclara quędã cognitio. Secundũ eſt, eorundẽ firma probatio,nõ vtique per naturalẽ rationẽ ſed per diuina miracula. Tertiũ eſt,eorũ apta prolatio. Quantum ad primum tria ſunt neceſſaria. Primo vt aliorum inſtructor prima principia ſacrę ſcripturę,puta articulos fidei,certiſsime noſcat. Et quantum ad hoc ponitur fides,quę iam ſumitur pro certitudine fidei. Secundum eſt, certa cognitio principalium concluſionum ex pręd ctis principiis deductarũ, & ita eſt ſapientia. Tertiũ eſt,delaratio diuinorũ & inuiſibilium credendorũ per manifeſta exẽpla, ſicque ponitur ſermo ſciẽtię. Cõfirmatio autẽ ſeu probatio inuiſibiliũ fidei,fit per ea quę diuinę virtuti ſunt propria.& hoc dupliciter, Primo, vt ea fiãt quę diuinæ poteſtati ſunt propria, vt ſunt diuina prodigia. Quę ſi pertineant ad corporis ſanitatẽ erit gratia ſanitatum: ſi vero ordinentur ad diuinę potẽtię manifeſtationẽ,erit operatio virtutũ: ſi vero ea manifeſtet quę diuinę ſcientię propria ſunt, ſic eſt prophetia quantum ad cognitionẽ contingentiũ vel diſcretio ſpirituum, quãtum ad cognitionẽ ſecretorum cordis. ❡Ad conuenientẽ vero prolationẽ,primo requiritur facultas idiomatũ, vt poſſit homo loqui hominibus cuiuſcũque idiomatis, & ſic eſt donũ linguarum. Secũdo exigitur intellectualis cognitio dicendorum,quod pertinet ad interpretationẽ ſermonũ.[HAEC om
1.Iohan.4. nia operatur].i.cuncta dona prędicta efficit in nobis[VNVS atque idẽ ſpiritus]ſanctus[DIVIDENS] .i.menſuraliter diſtribuens[SINGVLIS]quibus iſta pręſtantur[PROVT vult[.i.nõ ſecundũ neceſsitatem naturę ſed ſecundũ libertatẽ ſuę voluntatis ęternę. Ex hoc patet, Spiritũ ſanctũ eſſe verum deũ,aliter enim non operaretur hęc prout vult. ❡Horum exemplũ ſubiungitur[SICVT enim corpus]humanum H
Col.3. [VNVM eſt]cõiunctione mẽbrorum & vnitate ſuę formę ſubſtãtialis [ET]hoc corpus[MEMBRA ha
Ephe.5. bet multa]videlicet manus,pedes &c.[OMNIA autẽ membra corporis cũ ſint multa, vnũ corpus ſunt, ita & Chriſtus]in ſe vnus eſt, habẽs mẽbra diuerſa.ſ.vniuerſos fideles qui Chriſto vniuntur vt capiti: faciuntq; ſub eo vnum myſticum corpus,quod eſt eccleſia. Sicut ergo diuerſis mẽbris,ita diuerſis fidelibus diuerſa dona ſiue officia deputantur atque conueniunt. Quomodo autẽ corpus Chriſti myſticũ vnũ ſit,
Matt.28. ſubditur.[ETENIM in vno ſpiritu] ſ.in ſpiritu ſancto ſeu gratia ſpũs ſancti[OMnes nos in vnũ corpus
Eph.4. hoc eſt,ad hoc vt ſimus vnũ myſticũ corpus,per fidẽ & charitatẽ coniũcti[BAptizati ſumus[nõ ſolũ in nomine ſpũs ſancti,ſed in nomine patris & filij & ſpiritus ſancti,vel certe in nomine Chriſti[SIVE Iudęi,ſiue gentiles,ſiue ſerui,ſiue liberi].i.diuerſitas ritus, aut conditionis, vnitatẽ iſtam nõ impedit[ET
Iohan.4. omnes in vno ſpiritu]ſancto[POTATI ſumus]ſpirituali potatione.i.diuerſis chariſmatibus ſpiritus ſancti impleti. De qua potatione dicit Saluator apud Iohannẽ, Qui biberit ex aqua quã ego dabò,nõ ſitiet
Col.3. in ęternũ,ſed aqua quã ego dabo,fiet in eo fons aquę ſalientis in vitã ęternã. ❡Deinde Apoſtolus ſimilitudinem iſtam clarius explicans,ſubdit. [NAM & corpus non eſt vnum membrũ,ſed multa.]Loquitur autem de corpore naturali organico,quod conſtat ex membris diſtinctis. [SI dixerit pes,quoniam non ſum manus, non ſum de corpore, non ideo non eſt de corpore?]Hoc intelligi poteſt,vel de pede corporis humani,qui non ideo eſſet pars corporis, quanuis diceret ſe non eſſe manum. Vel de pede eccle-

A ſiæ, hoc eſt homine habente gratiã inferiorem. Itaq; ſi dixerit pes iſte, Quoniam nõ ſum maous .i. ex quo
non ſum ita perfectus, vt is cui operatio virtutũ collata eſt, idcirco oon ſum de corpore myſtico eccleſiæ,
non ideo oõ eſt de corpore? hoc eſt, ex boc oon ſequitur, quod non ſit aliquo modo de corpore eccleſiæ.
[ET ſi dixerit auris, Quoniam non ſum oculus] idcirco [NON ſum de corpore, noo ideo nõ eſt de corpo
re?] Poſſunt autem per aurem & oculũ intelligi naturalis corporis mẽbra, vel perſonę eccleſiaſticæ, vt per
aurẽ intelligatur qui habet gratuitũ donũ ſcientiæ: per oculos autem, qui habet gratiã ſapientiæ, quorum
inferior, quãuis diceret ſe nõ eſſe parẽ ſuperiori, ex hoc tamen nõ ſequeretur, quod nullo modo ad corpus
eccleſiæ pertineret. [SI totũ corpus] eſſet [OCVLVS, vbi] eſſet [AVOITVS?] .i. auris. [SI totum] cor- Rom.12.
pus eſſet [AVDETVS, vbi] eſſet [ODORATVS?] id eſt, nares. Per hoc deſignatur, quod ſi omnes fide-
les eſſent vnius officii, non poſſet ſaluari diuerſitas officiorum, gratiarum & operatiooũ, quæ ad eccleſiæ
perfectionẽ requiritur: periretq; decor eccleſię, qui in ordine diuerſorũ conſiſtit. [NVNC autem] propter
exercenda opera naturæ neceſſario [POSVIT] .i. ordinauit, formauit atq; conſtituit [OEVS] per cauſas
ſecundas [MEMERA] in corpore hominis. [VNVMQVOOQVE eorum in corpore] humano [SICVT
voluit] qui omnia operatur ſecundum propoſitum voluntatis ſuæ. [QVOO ſi eſſent omoia] ad corporis
integritatẽ ſpectantia [VNVM membrum: vbi] eſſet [CORPVS?] q.d. Nõ eſſet corpus organicũ, ad cuius Eph.4.
perfectionem diuerſa membra concurrunt. [NVNC autem] ad vitandũ inconueniens tale [MVLTA qui Ibidem.
B dem membra] ſunt [VNVM autem] eſt [CORPVS] reſultãs ex diuerſitate membrorum. ſimili modo eſt
in eccleſia. Sed quãuis ſit tanta diuerſitas ordinis in naturalibus membris corporis, ac myſticis membris ec
cleſiæ, ſuperiora tamen indigent inferiorum auxilio, ſicut ſubiungitur. [NON poteſt autem oculus dicere
manui.] Quãuis oculus loqui poſſet, non tamen veraciter diceret manui, quæ eſt organum organorum
atq; inferior oculo [OPERA] id eſt, actione [TVA oon indigeo] quod enim oculus videt agendum, ma-
nus exequitur. [AVT iterum, caput] non poteſt dicere [PEOIBVS] qui viliores ſunt capite [NON eſtis
mihi neceſſarii.] Pedes enim perducunt caput ad neceſſaria alimenta. Sic in eccleſia contẽplatiui (qui deſi Galat.6.
gnantur per oculum) indigent opera actiuorum, & prælati (ſignificati per caput) indigent ſubditis, qui
exprimuntur per pedes. Poteſt enim humilis, poteſt & ſubditus, quod noo poteſt ſublimis & rector. [SED
multo magis quæ videntur membra corporis infirmiora eſſe] id eſt, viliora, vt manus & pedes, quæ cun-
ctis membris deſeruiunt. Vel ioſirmiora, hoc eſt teneriora, vt oculus [NECeſſariora ſunt] ad vitæ ſuſtenta-
tionem. [ET quæ putamus ignobiliora eſſe membra corporis] vt ſunt membra quæ generationi atq; ege-
ſtioni deſeruiunt [HIS honorem abundantiorem circundamus] id eſt, diligeotius tegimus & veſtimus. Sic
in eccleſia imperfectioribus maior cura & ſubuentio oeceſſariæ ſunt, vt. ſ. diligentius inſtruãtur & ſpiritua
libus donis perficiantur. [Noneſta autem noſtra] hoc eſt membra corporis pulchriora, nullius] operimen
C ti & ornatus [EGENT] vt oculi, genæ, facies [SEO deus temperauit] id eſt, conuenienter proportiona- Deut.32.
uit [CORPVS] humanum. Cuius temperationis modus annectitur [EI cui deerat bonor, id eſt, membris 2.Reg.13.
vilioribus [AMPLIOREM tribuendo bonorem] id eſt, ornatum veſtimentorum, quia indidit homini-
bus naturalem inſtinctum, ad boc [VT oon ſit ſchiſma] id eſt, diſproportio membrorum [IN corpore, ſed
in idipſum] hoc eſt, propter bonum totius corporis [PRO inuicem ſolicita ſint membra] id eſt, ſibi inui-
cem promptè ſubſeruientia in rebus agendis, periculiſq; vitandis. Sicut pro defenſiooe oculorum manus
ſe obiicit, & pro manuum defenſione, oculus vndique cõſpicit. [ET ſi quid] moleſtiæ [PATITVR vnũ Ephes.5.
membrum, compatiantur omnia membra] ſuccurrendo læſioni membri infirmi: nam & dolor vnius mẽ
bri redundat in aliud. [SIVE gloriatur] id eſt, in aliquo delectatur [VNVM membrũ, congaudeant om
nia membra] id eſt, ſuo modo congratulentur atque refloreant. Quemadmodum ergo tanta eſt habitudo
inter corporis membra, vt voum alteri auxilietur, condoleat, congratuletur, ſic eſſe oportet inter fideles, Rom.15.
ſi velint effici membra Chriſti. ¶ Vnde ad oſtendendum quod iſta fideles concernant, ſubiungitur. [VOS Col.3.
autem eſtis corpus Chriſti] myſticum, charitatis & fidei nexu ad inuicem, & cum Chriſto vnitum, [ET] Eph.4.
eſtis [MEMBRA] dependentia, quantum ad eſſe ſpirituale [OE membro] .i. Chriſto principali capite no
ſtro. Vel, de membro, id eſt, perſona eccleſiaſtica, cuius prædicatione eſtis conuerſi.

¶ Deinde tractat apoſtolus de ordine prædictorum donorum, & diſtinctione miniſtrationum. [ET quoſ-
dam quidem] id eſt paucos, reſpectu aliorum [POSVIT deus] per fidem & gratiam [IN eccleſia] id eſt, Pſal.46.
D inter fideles [PRIMVM] ordine dignitatis [APOSTOLOS] ſummos ac primos Chriſti vicarios, prioci-
pes populorum ac iudices. [SECVNOO] .i. ſtatim poſt apoſtolicam dignitatem poſuit, [PROPNETAS] Act.11.
noui teſtamenti, myſteria ſcripturarum ac futura pronunciantes, quales in actibus Apoſtolorum leguo- Act.13.
tur fuiſſe Agabus, Sileas & alii plures. Ariopagitam quoque Dionyſium fuiſſe propbetam teſtatur epiſto-
la eius ad Euangeliſtam Iohannem [TERTIO] loco dignitatis, poſuit deus [OOCTORES] præcepta vi
tæ prædicantes, & alios imbuentes. De quibus in actibus legitur, Erant autem in eccleſia, quæ erat Antio-
chiæ, prophetæ & doctores. [OEINOE] poſuit deus io eccleſia [VERTVTES] id eſt, operatores miracu
lorum in rebus extra hominem. [EXINOE] poſuit [ORATEAS curationum] hoc eſt ſanatores corpo-
rum bumanorum ordine ſupernaturali. Certum eſt autem, omnia iſta cõuenire apoſtolis. Erant enim ſum
mi prophetæ, & primi doctores eccleſiæ ſignis præclari: ſed Apoſtolus ponit hic ordinem gratiarum &
gradus miniſtrorum, digniora dignioribus tribuẽs. ¶ Præterea poſuit deus in eccleſia [OPITVLATIO
NES] id eſt, adiutores ſuperiorum, ſicut archidiaconi opitulantur epiſcopis [GVBERNATIONES] id
eſt, prælationes minorum perſonarum, vt ſunt presbyteri [GEnera linguarum] id eſt, loquentes linguis di-
uerſis ex gratia ſpeciali [Interpretationes ſermonum] hoc eſt occultorum ſenſuum explanatores.

¶ Quod autem non omnia dona data ſint ſiogulis, ſed vni hoc, alii illud, declarat continuo [Nunquid om
nes] homines ſunt [APOSTOLI?] non vtique, ſed pauciſsimi. quanto enim perfectio maior, tanto eſt rari
or. [NVNQVID omnes prophetę? nunquid omnes doctores? nũquid omnes virtutes?] .i. miracula operan

tes[NVNQVID omnes gratiam habent curationum? nunquid omnes linguis] diuerſis[LOQVVNTVR? nun E
Eſa.11. quid omnes interpretantur?]exponendo obſcura. ❡ Ne autem deſiderium hominum principaliter fera-
tur ad deſiderādū dona iſta gratuita, eo quod ad honorificentiam quandam pertineant, monet Apoſto-
lus, vt dona gratum facientia, ſicut ſunt ſeptem dona ſpiritus ſancti, potius deſiderentur. [AEMVLA-
MINI autem]hoc eſt, ſectamini & optate[CHARISMATA meliora]hoc eſt ſalubriora dona ſpiritus ſan
cti.[ET adhuc]vltra omnia prædicta[EXCELLENTIORĒ]viam ad patriam perducentem[VOBIS demon
1.Cor.12. ſtro.]In ſequentis capituli exordio. ſ. charitatem.

CAP. XIII. [SI linguis hominum loquar. &c.] ARTIC. XIII.

Act.2. HABITO tractatu de gratijs gratis datis, iam agitur de charitate, quæ ſecundum quoſdam
EPIST. realiter idem eſt cum gratia gratum faciente. Secūdum Thomā vero ab ea realiter differt.
eſt tamen inſeparabiliter ei vnita. ❡ Charitatis igitur dignitatē inſinuans: ait, [SI linguis
hominum]vniuerſorum[LOQVAR]ſicut & loquor. Apoſtolis nanq; data eſt omniū lingua
rū notitia. Loquar quoque[ET ſpiritualibus linguis[ANGELORUM].i. quanuis ſic loqui poſ
Auguſt. ſem ſicut angeli ſancti loquuntur ad inuicem per intellectualem conuerſionem vnius ad alium, vt cum
ſuperiores illuminant inferiores, vel inferiores ſuperioribus proprios manifeſtant conceptus. Quæ lo-
quutio eſt per voluntariam determinationem ac intectuallem eorum conuerſionem ad inuicem: quod
enim in corporalibus facit ſitus, hoc in ſpiritualibus efficit ordo, ſecundum Auguſtinum [CHARITATEM F
autem]dei & proximi[NON habeam, factus ſum velut æs ſonās, aut cymbalū tinniēs].i. inanē ſtrepitum
verborum emitto, qui alios docet atque delectat, mihi autem non prodeſt, quoniā ſpiritualiter mortuus
ſum. AEs quoque ſonando, aliis aliquid ſignificat, cymbalum quoque tinniendo audientes delectat.
Patet ergo quod donū linguarū ſine charitate nihil proſit, quātūcunque ſit ſublime. [ET ſi habuero pro
phetiam]quę eſt ſupernaturalis cognitio futurorū[ET nouerim myſteria omnia].i. occulta ſacramenta
ſummę trinitatis[ET omnem ſcientiam]vtriuſq; teſtamēti[ET habuero omnē]hoc eſt perfectā[FIDEM
Marc.11. ita vt montes]orando vel imperando [TRANSFERAM]de locis ſuis. (De qua fide in Euangelio loquitur
Matth.7. Chriſtus, Quicunque dixerit huic monti[tollere & mittere in mare & nō hęſitauerit, fiet ei)[CHARITATĒ
autem non habeam, nihil ſum]quantū ad eſſe ſpirituale, deiforme ac meritorium. Charitas enim vita eſt
animę, ideo charitate ablata, deſinit eſſe & viuere corā deo. [ET ſi diſtribuero in cibos pauperū omnes
Rom.5. facultates meas].i. omnia bona mea pauperibus nutriēdis erogauero: [ET ſi tradidero corpus meū]tor-
mentis, pro obſeruatione iuſtitię[ITA vt ardeā]hoc eſt cōburar [CHARITATEM autem nō habuero, nihil
mihi prodeſt]ad promerendam vitā ęternā. Charitas enim viuificat mentem, iungitq; affectū cum deo,
referēs cuncta ad vltimū finē. [CHARITAS patiens eſt]facit enim ęquanimiter ferre aduerſa amore dilecti
[BENIGNA eſt].i. clemens, facilis ad donandum. Hi actus ſunt à charitate imperatiue, ab habitu vero pati G
entię & benignitatis procedunt elicitiue. [CHARITAS nō ęmulatur].i. nō inuidet proſperati alterius. Porrò
ſignificationes huius verbi ęmulor, cōtinentur hoc verſu. AEmulor, inflatur, amat, inuidet ac imitatur.
Charitas[Non agit perperam].i. peruerſe, impediendo bonum alterius, [Non inflatur]tumore ſuperbię
Matth.5. [Non eſt ambitioſa]optando prælationem[Non quęrit quę ſua ſunt]non eſt inordinate in ſeipſam refle
Iacobi.5. xa, ita vt ſolū aut finaliter intēdat & quęrat propriū bonū, ſed potius quęrit dei honorē finaliter: proximo
rum autē ſalutē quęrit vt propriā. Vel, nō quęrit quę ſua ſunt. i. ſua non repetit cum ſcādalo alterius: nō
enim amat pecunias, ſed animarum ſalutes. [Non irritatur].i. nec verbis nec ſignis prouocatur ad iram.
Heb.4. [Non cogitat malum].i. nocumentū inferre alicui. [Non gaudet ſuper iniquitate].i. de culpa alterius nō
lętatur, imò compatitur[congaudet autē veritati]vitę, doctrinę atque iuſtitię. i. bonis operibus, & rectę
doctrinę. [OMNIA ſuffert].i. aduerſa fortiter tolerat, & proximorum defectus pie ſuſtinet. [OMNIA credit]
1.Iohan.4. quæ diuinitus reuelantur. Non omnibus, cum non ſit credendum omni ſpiritui, nec ſimpliciter omnia
Prou.14. quæ dicuntur credit eſſe vera, quia hoc eſſet incircunſpectionis: ſecundum illud, Innocens credit omni
verbo. Vbi innocentia pro defectu ſenſus accipitur. [OMNIA ſperat].i. diuina promiſſa lōganimiter exſpe
ctat, & quę petit, confidit adipiſci[OMNIA ſuſtinet]id eſt, onera aliorum ſuſtinet & portat. [CHARITAS nun
Apoc.2. quam excidit]id eſt, nunquam finitur, aut eſſe deſinit. Quod intelligendum eſt, non quantum ad ſubie-
Matt.24. ctum charitatis: nam habēs charitatem poteſt eam amittere. Iuxta illud, Habeo aduerſum te, quod chari
tatem tuam primam reliquiſti. Et Chriſtus in Euangelio, Refrigeſcit (inquit) charitas multorum. Sed in H
telligendum eſt, quantum ad charitatis perfectionem internam, quoniam ita perfecta eſt charitas, vt nec
actus nec habitus charitatis repugnet ſtatui beatorum. Vnde cum præſenti vita non finiuntur, ſed in fu-
Rom.8. turo perficiuntur. Tunc enim charitatis pręceptum perfecte implebitur. Poteſt tamen intelligi de chari
tate perfectorum, qui ita in dilectione & gratia confirmati ſunt, vt cū apoſtolo dicere queant, Quis nos
ſeparabit à charitate Chriſti? [SIVE]ſint[PROPHETIĘ]tamen[EVACUABUNTUR]id eſt, ceſſabunt cum vi-
ta pręſenti. Prophetia enim eſt obſcura cognitio, & concernit futura, cognitio autē beatorum eſt clara, &
omnia ſunt eis quaſi præſentia. [SIVE linguæ ceſſabunt]eſſe in patria. Non quod ſubſtantia linguæ aut
Luc.3. vſus eius non erit, nec ſancti in patria omnia corporis membra habebunt, & vocali laude, atque corpo
rea voce vtentur, prout probabilius dicitur. Intelligendum eſt ergo, quod donum linguarum ceſſabit,
quia non dabitur in patria alicui vſus linguarum diuerſarum, ad hoc vt diuerſis loquatur linguis diuerſis
eo quod non omnes linguas intelligant, omnes enim oēs linguas cognoſcent. Et ſicut probabiliter ęſti
mant aliqui, ſicut in primo ſtatu generis humani erat populus vnus & labium vnum, vt patet in Geneſi
ſic in vltimo ſtatu erit omnium electorum vnum idioma. Ad quod applicari poteſt illud Zachariæ, In
Gen.11. die illa erit dominus vnus, & nomen eius vnum. [SIVE ſcientia deſtruetur]non quantum ad habi-
Zach.14. tum, aut ſpecies intelligibiles: ſed quantum ad actum & modum agendi, id eſt, quantum ad diſcurſum
& reflexionem ad phantaſmata, quorum vtrunque imperfectionis eſt. Ideo ſubditur. [EX parte enim

A hoc eſt imperfecte[COGNOſcimus, & ex parte prophetamus.] Vtraque enim cognitio valde incompleta
eſt. Nam ſicut ſe habet oculus noctuæ ad lumen ſolis, ſic intellectus noſter ſe habet ad manifeſtiſsima natu
ræ.i.ad cognitionem ſubſtātiarum ſeparatarum, & maximè dei ſublimis & benedicti, quæ tamen ex ſua na
tura ſunt maxime cognoſcibilia, cum ſint maxime actualia atque formalia.[CVM autem venerit quod per
fectum] hoc eſt, cum in patria fuerit nobis conceſſa viſio dei per ſpeciem, quæ eſt perfecta & prorſus du-
riſsima[EVACVABITVR].i.deſtruetur [QVOD ex parte eſt] hoc eſt, imperfectio cognoſcendi, non
habitus cognoſcitiuus, nec actio eius perfectionalis, ſed rationatiuus quo proceditur à noto ad ignotum
per inquiſitionem, quod non erit in patria. ¶ Sed circa hoc aliqui mouent, quod etiam dilectio noſtra eſt Ezec. 27.
imperfecta, & imperfectio noſtra tolletur in patria. Ad quod reſpondendum, quod imperfectio auferatur,
directus tamen immediatus ac proprius actus charitatis non tollitur, ſed perficitur in beatis.
¶ Deinde apoſtolus ponit declarationē iſtorum per exemplū ſtatus puerilis, qui cū ſit imperfectus euacua
tur adueniente matura ætate. [CVM eſſem paruulus] ætate, ſenſu & quantitate[LOQVEBAR vt paruu-
lus] verba imperfecte pronuntiando [SApiebam vt paruulus] circa veritatis notiīa ſæpe errando [COGI
tabam] puerilia & iocoſa. [VT PARVVLVS] facere ſolet. [QVANDO autem factus ſum vir] ætate &
ſenſu [EVACVAVI quæ erant paruuli].i.puerilia dereliqui, & ad perfectionem me tranſtuli. [videmus]
oculo intellectuali.i.deū cognoſcimus [NVNC].i.in præſenti exilio [PER ſpeculum] id eſt per obſcu-
B ras imagines.ſ.creatas eſſentias, quæ dei naturam imperfecte, imò obſcuriſsime repræſentant. Non enim
oſtendunt quid deus ſit, ſed quid non ſit. Nec oſtendunt de deo quid eſt, ſed quia eſt. Sic ergo videmus per
ſpeculum[IN ænigmate].i.in vmbroſa ſimilitudine, vtpote in formis intelligibilibus, & ſcripturarum fi
guris ac tropis, in quibus modicum quid diuinę lucis reſplendet. Omnis nāque creata eſſentia, omniſque
ſpecies intelligibilis intellectum in hac vita perficiens, in infinitum occūbit & deficit à perfectione diuinæ
naturæ. Idcirco eam repræſentare nō poteſt, niſi obſcure & circumuelate. Propter quod diuiniſsimus Dio
nyſius aſſerit, Impoſſibile eſt aliter nobis lucere diuinum radium, niſi circūuelatum variis velaminibus ſen Dionyſius.
ſibilium rerum. [NVNC cognoſco ex parte].i.imperfecte. Vnde in Iob dicitur. Ecce hęc ex parte dicta ſunt
viarum eius. Et cum vix paruam ſtillam ſermonum eius audierimus, quis poterit tonitruū magnitudinis
eius intueri? [TVNC autem] cum ad patriam venero[COGNOSCAM] deum[SICVT & cognitus ſum] Iob. 26.
ab eo.i.clare atque per ſpeciem, ſicut in primo Iohannis canonica legitur, Cum apparuerit, ſimiles ei eri- 1. Iohan. 3.
mus, quia videbimus eum ſicuti eſt. ¶ Sciendum autem, quod ſicut hoc loco non dicit æqualitatem, ſed ſi
militudinem quandam, quæ conſiſtit in hoc, quod ſicut deus glorioſus & ſanctus videt ſeipſum per pro-
priam eſſentiam, ita quod in deo idem ſunt, quod videtur, & quo videtur ſeu obiectum & ſpecies: ſic nos vi
debimus eum per ipſius eſſentiam, tanquam per intelligibilem formam noſtrę menti immediate nō tamen
C inhęſiue vnitam, ſicq; deus erit nobis quod videbimus, & quo videbimus, ſeu obiectum & ſpecies. Nulla
nanq; forma creata tantæ perfectionis eſt, vt per eam videri poſsit deus ſecundum quod in ſeipſo ſubſiſtit,
imò ab huiuſmodi diuinę eſſentię repręſentatione deficit infinite. Vnde & ſummi philoſophi, tā Platonici
quam Peripatetici dixerunt primam cauſam non cognoſci ab aliqua ſubſtantia ſeparata, niſi per negationē
& quia eſt, ita quod tanto verius, perfectiusq; cognoſceretur deus ab eis, quando clarius cernerent deum
penitus inuiſibilem, inenarrabilem & incomprehenſibilem eſſe. Hoc ergo apoſtolus dicit, videre deū facie
ad faciem, cognoſcere eum ſicut cognoſcit nos. Videre autē per ſpeciē, tantū eſt dicere, ſicut videre per eſ-
ſentiam, ad quā beatificā ac ſuperdulciſsimā viſionē diſponitur intellectus creatus ī patria immediate per
lumen glorię, quod eſt gratia cōſummata ponēs intellectū in eſſe deiformi ac deificato. [NVNC autē].i.tē
pore viæ & peregrinationis iſtius[MAnent] in corde fideliū[FIDES, ſpes, charitas, tria hęc].i.hæ tres vir Galat. 5.
tutes theologicę habentes deū pro immediato obiecto. [MAIOR autem horū].i.dignior fide & ſpe[EST
charitas.] Tamen virtutes theologicæ digniores ſunt cæteris omnibus donis atque virtutibus.

CAP. XIIII. [SECTAMINI charitatem.] ARTIC. XIIII.

FACTA determinatione, quod charitas maior ſit cæteris donis, & gratiis gratis datis, nūc
hortatur apoſtolus ad charitatis imitationem, & gratiarum gratis datarum ponit compara- 1 Cor. 13.
tionem. & ait, [SECTAMINI] toto cordis affectu[CHARitatem] dei & proximi, quæ vna
eſt quantum ad habitum, & quod deus ſit finis, & ratio diligendi proximum. Charitas ergo
D ſectanda eſt, vt ſi non habeatur, ſtudeamus eam acquirere: ſi vero habetur enitamur in ea ꝓ- Matt. 22.
ficere, & omnia noſtra exercitia ad eius incrementū referre. Ait enim Saluator, In hoc cognoſcēt omnes,
quia diſcipuli mei eſtis ſi dilectionē habueritis ad inuicem[AEmulamini].i.cōcupiſcite [SPIritualia] dona Iohan. 13.
videlicet gratias gratis datas, vt ai.. proficiatis. [Magis autē] optate [VT prophetetis] q̃ vt linguis loqua
mini, quoniam donum prophetiæ maius eſt dono linguarum. [QVI enim loquitur lingua].i.diuerſis lo- 1. Iohan. 4.
quelis vtitur, ſicut per donum linguarum accepit, loquens videlicet lingua ignota & peregrina. Vel, qui lo
quitur lingua.i.idiomate proprio ac voce ſine intellectu eorum quæ dicit, proferens ſigna quorum ſignata
ignorat[NON hominibus loquitur] id eſt, non ad inſtructionem eorum[SED deo].i. ad laudem ipſius, Pſal. 148.
vel quia à deo intelligitur, cuius laudibus inſtat. [Nemo enim audit].i.idcirco non hominibus loquitur,
nemo enim audit auditu cordis.i.nullus intelligit qui ille loquatur, quantum eſt virtute loquutionis illius.
Donum enim linguarum per ſe non inſtruit intellectum. Sumitur nempe hoc loco, loqui linguis, pro lo-
quutione non perfecte intellecta, nec ſatis explanata, ſicut purus grammaticus phyſicam legere poteſt in
latino, ſed non poteſt eam exponere: & aliquis ſimplex legit horas canonicas, quarum ſenſum non capit
[SPIRITVS autem] prophetiæ.i.ſpiritus ſanctus per prophetas [LOQVITVR myſteria].i. diuina
ſecreta. Dat enim prophetis intellectum eorum, vt poſsint ſcripturarum ſententias euidenter cognoſcere
& aliis prædicare, quod eſt eccleſiam ædificare. Propterea ſubditur. [NAM qui prophetat].i.ſcripturas ex- Pſal. 67.
ponit, & ſenſus latentes declarat [HOMINIBVS].i.ad profectum hominum [LOQVITVR(ſ.) ad ædi

ficationem]incipientium[ET exhortationem]proficientium[ET conſolationem[mœſtorum.[QVI lo- E
quitur lingua]ſecundum ſenſum expoſitum[SEMETIPSVM ædificat].i.ſibimet ſolum proficit, ſeque
in bono actu exercet, proferendo verba diuina, & deum orando, quanuis ſenſum nõ capiat.[QVI autẽ
Ambroſ. prophetat, eccleſiam dei ædificat[ſicut nũc dictum eſt. Prophetare autẽ (vt patuit, & vt ait Ambroſius)
ſumitur iam pro eo quod eſt viſiones diuinas ſibi vel aliis factas, ſeu ſacras ſcripturas diuinitus reuelatas,
per intellectuale lumen menti communicatum, exponere. ❡Ne autem apoſtolus videatur donum lin-
guarum omnino cõtemnere, addit.[VOLO autem]quantũ in me eſt[vos omnes loqui linguis] diuer-
ſis ex dono ſpiritus. cum ſit quoddam donum[MAGIS autem]volo vos[PROphetare. Nã maior]ſpiri
tualiter, i. perfectior[AST]cæteris paribus[QVI prophetat]reſerando abdita ſcripturarũ[QVAM qui
Thomas. loquitur linguis, niſi forte interpretetur].i.eaque loqtur clare exponere poſsit, ſic enim maior eſſet quia
ſic haberet vtrunque donum, videlicet prophetiam & linguas. Nam interpretatio ſermonum ad donum
prophetiæ reducitur. ❡Denique S. Thomas in ſecunda ſecundę, ponit tres rationes, cur donum prophe
tiæ dignius eſt dono linguarum, Prima eſt, quoniam donũ prophetię conſiſtit in interiori illuminatione
mentis: donum vero linguarum refertur ad diuerſas voces proferendas quæ ſunt ſigna intelligibilis veri
tatis. Secunda, quoniam donum prophetiæ ordinatur ad notitiam rerum, donum vero linguarum, ad no
titiam vocum. Tertia, quia prophetiæ donum vtilius eſt, eo quod valeat ad ædificationem eccleſiæ, ſicut
declarauit Apoſtolus. Vnde per ſuiipſi⁹ exemplum oſtendit, quod donum linguarum nõ proſit aliis per F
ſe, niſi adiuncta interpretatione ſermonum. ait enim, [NVNC autem]ô[FRATRES, ſi venero ad vos lin
guis loquens].i. diuerſa idiomata proferens[QVID vobis prodero]ita loquendo[NISI vobis loquar
aut in reuelatione].i.exponendo reuelationem diuinitus factam, quæ eſt, quum quędam myſteria per fi-
guras oſtenduntur ſicut in Apocal.[AVT in ſcientia].i.exponendo ea quę ad ſcientiam ſpectant, & fidẽ
illuminant[AVT in prophetia].i.exponendo dicta prophetica[AVT in doctrina?morali, exponendo
ea, quæ morum informationem concernunt ❡Pręterea introduxit exemplum Apoſtolus de rebus inani
matis, ad oſtendẽdũ quod linguæ ſine interpretatione inutiles ſunt.[TAMEN quę ſine anima ſunt].i.in
animata[VOCEM dantia].i.ſonantia, ſumit enim ſonum pro voce, nam vox proprie eſt animatorum
[SIVE].i.inanimatum, ſit[TIBIA, ſiue cithara, niſi diſtinctionem ſonorum dederint].i. diſtinctos ſo-
nos reddiderint[QVOMODO ſcietur].i.diſcernetur[QVOD canitur, aut quod citharizatur?]q.d. Quis
poterit aliter iudicare modos & conſonantias carminis[ETENIM ſi incertam vocem].i.indeterminatũ
Hiere.6. ſonum[DEDERIT tuba]qua clangitur tempore prœlii[QVIS parabit ſe ad bellum?[nullus vtique. In
48. ſtitutus eſt enim certus modus clangendi tempore pręparationis ad pugnam. ❡Deinde apoſtolus appli
Ioſue.6. cat ſimilitudinem iſtam ad propoſitum.[ITA & vos per linguam].i. linguis loquendo[NISI manife-
ſtum ſermonem dederitis].i. verba veſtra planè atque faciliter expoſueritis[QVOMODO ſcietur]hoc G
eſt ab auditoribus intelligetur[ID quod dicitur?].i.prædicatur à vobis? Non vtique intelligetur.
[ERITIS enim in aerea loquentes].i.inanem ſonum verborum in aere formantes, & corporum aures,
non animorum intelligentias percutiẽtes.[TAM multa]idiomata.ſ.[GENERA linguarum ſunt in hoc
mundo]videlicet ſeptuagintaduo[ET nihil ſine voce eſt].i.vnaquæque plebs vtitur propria voce. Vel
quælibet res habet vocem qua ſignificatur.[SI ergo neſciero virtutem].i.ſignificationem[VOCIS]quã
loquor vel audio[ERO ei cui loquor].i.quem docere præſumo[BARBARVS]id eſt, non intelligibi-
Matt.25. lis. Barbarum enim vocamus quod non intelligimus.[ET qui loquitur mihi]lingua extranea vel obſcu
Marc.16. ra, erit mihi[BARBARVS]id eſt, non intellectus.[SIC & vos, quoniam æmulatores eſtis ſpirituum]
hoc eſt, appetitores ſpiritualium munerum ſpiritus ſancti[AD ædificationem eccleſiæ, quærite vt abun
detis]id eſt, ad hoc laborate ſpiritualibus donis impleri, vt aliorum ſaluti cooperemini, quod eſt ædifica
re eccleſiam.[ET ideo qui loquitur lingua]id eſt, loquendo vtitur dono linguarum[ORET]deum[VT
Rom.1. interpretetur[id eſt, vt deus conferat ſibi gratiam interpretationis ſermonum, vt quæ loquitur, plane in
1.Cor.6. telligat, & aliis euidenter proponat. [Nam ſi orem lingua]i.verba orationis ſine intellectu pronuncio
Matth.15. [SPIRITVS meus].i.volũtas[ORAT].i.ad deũ afficitur, quia ei per charitatẽ vnitur, & cupit adipiſci
1.Cor.6. quod verba orationis ſignificant, licet ſenſum in ſpeciali anima non cognoſcat. Significatur vero volun
tas per ſpiritum, quoniam ſpiritus vim impulſiuam ſeu motiuã importat. Impulſio autẽ ſeu merito reſpi
cit voluntatem, cuius eſt ferri atque impellere amantem in amatum[MENS autem mea].i.intellectus, H
[SINE fructu eſt] hoc eſt ſine contemplatione & delectatione, quæ conſiſtunt in diſtincta & propria
cognitione earum quę per orationem deſignantur.[QVID ergo]eſt mihi agendum?[ORABO ſpiritu]
id eſt, affectu[ORABO & mente].i.orando deum toto corde, ita vt diligenter attendam, atque ardenter
optabo quod oro. Simili modo[PSALLAM]id eſt, deum laudabo[SPIRITV, pſallam & mente.]
Leuit.19. Ex his patet donum prophetię dignius eſſe dono linguarum, quia per donum prophetiæ orat quis men
te & ſpiritu, intelligit enim quæ dicit: ſed per donum linguarum non orat homo niſi in ſpiritu.[CAE-
terum ſi benedixeris].i.alii bona dixeris, ſeu benedictionem contuleris, ſicut facit epiſcopus & ſacerdos
[SPIRITV]hoc eſt. non verbis quæ ab aliis intelligantur, ſed ſolum lingua[QVI ſupplet locum idio-
tæ].i. dato quod nemo tunc adſit niſi illiteratus & rudis[QVOmodo dicet Amen ſuper benedictio-
Matth.5. nem?]hoc eſt, quomodo tibi reſpondebit, & conſenſus ac deſiderii verbum, tuę benedictioni adiiciet?
Non poteſt hoc facere cum attentione.[QVONIAM quid dicas, neſcit].i.ſenſum tuę benedictionis nõ
percipit.[NAM tu quidẽ bene gratias agis deo]ipſum laudando in ſpiritu.i.cum affectu] Sed alter non
ędificatur].i.non proficit, nõ accenditur, nec inſtruitur in verbis tuis quę nõ intelligit, eo quod nõ loque
ris interpretando ſeu exponendo ſermonem.[GRATIAS ago deo meo quod omnium veſtrum lingua
Act.2. loquor]Data eſt enim apoſtolis per donum linguarum, vniuerſarum linguarũ ſcientia, quatenus vniuer
Marc.16. ſis gentibus prædicarent[SED in eccleſia]materiali, & inter fideles[VOLO]potius[QVINQVE]

A hoc eſt pauca[VERBA loqui ſenſu meo]id eſt cum intellectu perfecto,vt meipſum intelligã, & ab aliis
intelligar.[VT & alios inſtruam,ſicut pertinet ad prædicatorem,[QVAM decem milia verborum]lo-
qui, id eſt quantumcunque verborum multitudinem. Ponit enim determinatum pro indeterminato, Dan. 7.
quemadmodum in Daniele legitur,Milia milium miniſtrabant ei,& cæt.[IN lingua] duntaxat, id eſt, Hebr.6.
ſine intellectu, & aliorum inſtructione. [FRATRES(mei)nolite pueri effici ſenſibus]id eſt, pueris
nolite conformari,quantum ad imperfectam eorum cognitionem,ne more puerorum erretis diſcernen Eſaiæ 65
do inter bonum & malum,verum & falſum. Scriptum eſt enim, Puer centum annorum maledicetur, Matth.18
[SED malitia paruuli eſtote,]hoc eſt puerorum innocentiam ſectemini, ſicut & Chriſtus monet, Niſi Pſalm. 18
conuerſi fueritis,& efficiamini ſicut paruuli,non intrabitis in regnum cœlorum.Et Pſalmiſta, Teſtimo
nium (inquit) domini fidele,ſapientiam præſtans paruulis. [SENSIBVS autem] id eſt, interioribus
actibus intellectus,[PERFECTI ſitis,] vt habeatis ſenſus exercitatos ad diſcretionem boni & mali.
Quis autem ſit ſenſus perfectus,innuitur per ſapientem,qui dicit, Cogitare de ſapientia,ſenſus eſt con- Sap. 6.
ſummatus. [IN lege enim,] prout lex omnes ſcripturas veteris teſtamenti includit. [SCRIPTVM Eſa.28.
eſt]in Eſaia. [QVONIAM in aliis linguis, & aliis labiis]id eſt,non ſolum in Hebræo, ſed in diuerſis
linguarum generibus, & inſolito modo loquendi,[LOQVAR]per apoſtolos,[POPVLO huic] Iudæo-
rum,[ET nec ſic] id eſt,non propter tam euidens ſignum,[EXAVDIENT me]id eſt,ſermonibus meis Act.2.
B acquieſcent[DICIT dominus.]Hoc contigiſſe patet in actibus, vbi inducitur quemadmodum apoſto- Marc.16.
li ſpiritu ſancto recepto,loquebantur Iudæis variis linguis,Iudęi tamen pro maiori parte permanſerunt
increduli.Hoc allegat apoſtolus, vt oſtendat Corinthiis, cur non debeant tam inhianter quærere do-
num linguarum, quod ipſi ex quadam curioſitate magis quærebant,quàm gratiam prophetię, ob hoc
quòd linguæ in ſignum ſunt infidelibus, ipſi vero iam erant fideles. Vnde concludit,[ITAQVE lin- Heb. 11.
guæ in ſignum ſunt non fidelibus, ſed infidelibus] id eſt, non propter neceſſitatem vel conuerſionem
credentium, qui ſciunt deum omnia poſſe, nec indigent tali miraculo. Infidelibus vero neceſſaria fuit
nouitas huius miraculi, vt vel ſic admonerentur conuerti ad dominum. [PROPHETIAE autem in ſi-
gnum ſunt non infidelibus, ſed fidelibus,] quia non proponitur infidelibus, ne margaritæ proiiciantur Matth.7.
ante porcos, vel ſanctum canibus detur.

❡Adhuc autem probat Apoſtolus, quòd donum linguarum non ſit adeo appetendum, vt donum pro- Act. 2.
phetiæ. [SI ergo vniuerſa eccleſia,] hoc eſt ſocietas fidelium [CONVENIAT in vnum] mente &
corpore, [ET omnes]fideles,[LINGVIS loquãtur]diuerſis & inelucidatis,[INTRENT autem idio-
tæ aut infideles,] & audiant vos ſic loquentes [NONNE dicent quòd inſanitis?] tanquam obſeſſi, vel
arreptitii:cum enim fuerit inter vos tantus tumultus & confuſio linguarum,nec vnus intellexerit alium
videmini ſimiles phreneticis,illuſis atque amentibus. [SI autem omnes fideles prophetent]id eſt, ab-
C dita ſcripturarũ exponant,& intellectualiter de ſecretis conferant, vel diuinitus reuelata dei aliis publi
ce dicant, [INTRET autem quis infidelis aut idiota conuincitur ab omnibus] prophetantibus,
quod ſit in aliquo errore, [DIIVDICATVR] id eſt, damnabilis demonſtratur [AB omnibus.
Occulta enim cordis eius] videlicet peccata latentia, ſeu cogitationes iniuſtæ, [MANIFESTA fiunt]
per prophetias illorum. [ET ita cadens in faciem] id eſt, ſe peccatorem agnoſcens, pœnitens, & in
terra proſternens ſe [ADORABIT deum]pro indulgentia & miſericordia, [PRONVNTIANS quòd vere
deus in vobis ſit]per gratiam ſpecialem.

❡Deinde pandit Apoſtolus,quomodo vtendum ſit donis linguarum ac prophetiæ, [QVID ergo eſt Matth. 9.
fratres?]id eſt cum prædicta ita ſe habeant,quid eſt agendum?[CVM conuenitis in eccleſiam vnuſquiſ-
que veſtrum]id eſt,aliquis de omni genere congregationis veſtrę. Vel, vnuſquiſque veſtrum in ſe,vel in
alio ſibi per charitatem coniuncto,[PSALMVM habet]id eſt laudem dei cum cantico,[DOCTRINAM ha
bet]moralem,ad alios imbuendos,[APOCALYPSIM(id eſt reuelationem)habet, linguam habet] id eſt do-
num linguarum, [INTERPRETATIONEM habet,] hoc eſt facultatem exponendi ſcripturas aut linguas.
[OMNIA]autem hæc [AD ædificationem fiant]eccleſiæ,id eſt ordinate & charitatiue, ſecundum quòd
congruit congregationi fidelium.[SIVE lingua quis loquitur]id eſt ſi aliquis loquendo vtitur dono lin
guarum, [Secundum duos] fiat talis loquutio, [AVT vt multum] ſit, fiat ſecundum[TRES] id eſt
D non niſi duo, vel ad maius tres, ita loquantur, ne tempus expendatur in tali occupatione minus fructuo-
ſa in ſe. Fiat quoque loquutio iſta,[ET per partes]id eſt, ſucceſſiue, quantũ ad tempus, vt vnus loquatur
poſt alium. Vel diuiſim, quantum ad partes populi. Vel interciſe, vt poſt vnam partem loqutiones, ſe-
quatur eius expoſitio, & poſt aliam partem ſimiliter. Sicut ſit quando prædicator prædicat hominibus Neem. 2.
ignotæ lingue per interpretem. Ideo ſubditur,[ET vnus interpretetur]id eſt,aliquis ſit qui exponat po-
pulo quæ dicuntur.[SI autem non fuerit præſens aliquis [INTERPRES (id eſt expoſitor) taceat in eccle-
ſia,]qui loquitur lingua,quia nullum ædificat, niſi ipſemet interpretetur, [SIBI autem] id eſt ad ſuam
propriam vtilitatem, [LOQVATVR] orando [ET deo] id eſt, ad gloriam dei in ſecreto, vt nullum im-
pediat. [PROPHETÆ]id eſt ſcripturarum expoſitores ſiue doctores, [DVO vel tres dicant] id eſt in ec-
cleſia prædicent ordinate & ſingulatim(tot enim ſufficiunt)[ET cæteri diiudicent]id eſt diligenter di- Iob.6.
ſcernant,ne forte aliquid falſitatis commiſceatur. [Quòd ſi aliquid] melius & ignotum ac neceſſari-
um[REVELATVM fuerit]per ſpiritum ſanctum [Sedenti]id eſt alicui auditori, [PRIOR] prophetans
[TACEAT] dans locum loquendi huic illuminato. [Poteſtis enim omnes per ſingulos]id eſt ſingulatim
ſcilicet vnus poſt alium, [PROPHETARE] id eſt, ſcripturas ſacras diſſerere, eiuſque myſteria declarare,
[VT omnes diſcant,] etiam ſuperiores ab inferioribus, quia non omnia omnibus reuelantur, ſed ali-
qua vni, aliqua alteri,[ET omnes exhortentur]id eſt, verbum exhortationis proponant, quilibet ſuo lo-
co ac tempore, ne fiat turbatio.[ET ſpiritus prophetarum prophetis ſubiecti ſunt.] Hoc multi exponũt

deſpiritu ſancto,qui pluraliter dicitur ſpiritus,propter diuerſitatem donorum ſuorum. Vel propter plu E
ralitatem prophetarum quos implet. Dicitur autem prophetis ſubiectus , quia non cogit eos tacere vel
2.Par.36. loqui. Ideo vnus poteſt alteri cedere. Aptius vero videtur poſſe intelligi de ſpiritu rationali,creato vide
Matt.7. licet. Vt ſpiritus.i.animæ,ſeu ratio & voluntas prophetarum dicantur eis ſubiecta,quia prophetæ non
ſunt loquuti ſicut amentes & inſenſati,vt voluerunt hæretici,ſed ſponte & libere loquebantur,ita quód
ſibiipſis poterant imperare & obedire.[NON enim eſt diſſentionis].i.diſcordiæ[DEVS]author vel ap-
1.Tim.2. probator,[SED pacis.]Ideo vult vt vnus alteri cedat,[SICVT in omnibus eccleſiis ſanctorum doceo]
per meipſum,& diſcipulos meos,& per epiſtolas meas.¶Et quia iam dixit Apoſtolus , Poteſtis omnes
prophetare,ne hoc de vtroque ſexu intelligatur,ſubiecit.[MVLIERES in eccleſiis taceant].i. nec prophe-
tare,id eſt,docere,nec loqui linguis preſumant.[NON enim permittitur eis]aliqua authoritate,[LOQVI]
in eccleſia,niſi ſecreté orãdo,[SED præcipitur eis[SVBIECTAS eſſe viris,ſicut & lex dicit]in Geneſi
Gen.3. Sub viri poteſtate eris,& ipſe dominabitur tui.[SI quid autẽ volũt dicere,domi viros ſuos interrogẽt,]
vt inſtruantur,non in eccleſia. [TVRPE eſt enim]id eſt,inhoneſtum ac indecens,[MVlierem loqui in
eccleſia.]Primo,quoniam mulieribus conuenit verecundia ac ſubiectio:docere autem,pertinet ad emi-
nentiorem.Secundo,quoniam ratio naturaliter debilior eſt in fœmina,quàm in viro. Tertio , ne ex ſer-
Eccl.9. mocinatione mulieris concitetur libido virorum. Colloquium enim illius quaſi ignis exardeſcit.
¶Inſuper increpantur Corinthiorum rebelles,qui in aliquibus preſumpſerunt mutare ordinationes a- F
poſtoli. Ne ergo & huic ordinationi de ſilentio mulierum reſiſtere audeant,dicitur eis,[AN à vobis ver
bum dei proceſsit?].i.non vtique à vobis ortum ſumpſit prædicatio euangelica, ſed à nobis. Idcirco te-
nemini acquieſcere noſtris ſtatutis.[AN in vos ſolos peruenit?]hoc eſt,non vobis tantũ, ſed aliis multis
annũtiata & infuſa eſt Chriſti doctrina. Ideo conformetis vos aliis,& implete quod dico,[SI quis vide
tur propheta eſſe,aut ſpiritualis].i.qui verè prophetat,exponendo ſcripturarum myſteria, vel prædicẽ
do futura,[COGNOſcat].i. ſpiritualiter penſet,[QVAE ſcribo vobis,quoniam domini ſunt mandata]id
eſt ex diuina inſpiratione à me prolata,non ex proprio corde conficta.[SI quis autem ignorat] iſta quæ
ſcire tenetur,[IGNORabitur]id eſt,à deo non cognoſcetur notitia approbationis: ſicut nec illi quibus di-
citur, Neſcio vos vnde ſitis.[ITAQVE fratres,æmulamini]id eſt,deſiderate,[PROPHETARE]ſecun
Luc.13. dum ſenſum iam ſæpe præhabitum,[ET loqui linguis]id eſt, vti dono linguarum.[NOLITE prohibe-
re]eos qui poſſunt ſic loqui,quamuis melius ſit prophetare.[OMNIA autem]quę fiunt inter vos,[HO-
neſte]hoc eſt virtuoſe,[ET ſecundum ordinem]id eſt,ordinate,[FIANT in vobis] vt nihil reprehen-
Dionyſ. ſibile in actibus veſtris appareat,& cum debitis circumſtantiis cuncta agantur. Optimum enim in reb⁹
eſt ordo. Et peccatum,non eſt niſi receſſus ab ordine.

G

CAP. XV. [NOTVM autem vobis facio fratres Euangelium.]

ARTICVLVS XV.

COMPLETO tractatu de ſacramentis & gratiis,nunc agit de reſurrectione mortuo
rum. De qua primo recte inſtructi fuerũt Corinthii ab ipſo apoſtolo,poſtmodum
vero cum receſsiſſet Apoſtolus,à peruerſis infecta eſt fides illorum de reſurrectio
ne futura. Itaque ait,[NOTVM autem vobis facio fratres] id eſt,ad memoriam re
1.Tim.4. uoco,clariuſque expono,[EVANGelium, quod prædicaui vobis] id eſt , bonam
annuntiationem de Chriſto.quod euangelium,[ET accepiſtis] adhibendo fidem
euangelicæ prædicationi,[IN quo & ſtatis]habẽdo intellectum erectum ad deum
in veritate euangelicæ legis,voluntatem quoque à ruina peccati eleuatam, [PER
quod & ſaluamini]credendo teſtimoniis euangelii,eiuſq́ue obediendo præceptis. Et hoc vtique ſic eſt,
[QVA ratione prædicauerim vobis,ſi retinetis]id eſt,ſi diligenter recolitis,[QVA ratione] hoc eſt, quo
fine,qua ſpe,ſeu quo argumento[PRædicauerim vobis]euangelium Chriſti. Prædicaui enim vobis ad
hunc finem,id eſt,propter hanc ſpem , vt conſequamini vitam æternam. Argumentum quoque quo
probaui reſurrectionem futuram,fuit reſurrectio Chriſti. Hæc autem retinetis,& per euangelium iſtud
ſaluamini,[NISI]id eſt,ſi nõ[FRVSTRA] & inaniter[CREDIDISTIS. Tradidi enim]hoc eſt,præ H
dicaui,[VOBIS in primis]id eſt,inter præcipua puncta, quæ docui, prædicaui (inquam) teſtimonium
fidei,[QVOD & accepi]id eſt,per diuinam reuelationem cognoui(non excogitaui) QVONIAM Chri
Thren.6. ſtus mortuus eſt]id eſt,occiſus[EST pro peccatis noſtris]tollendis,[SECVNDVM ſcripturas]Scriptũ
Eſa.35. eſt enim in Threnis, Spiritus oris noſtri Chriſtus dominus,captus eſt in peccatis noſtris. Et in Eſaia,
Eſa.11. Ipſe autem vulneratus eſt propter iniquitates noſtras &c.[ET quia ſepultus eſt, & quia reſurrexit tertia
Eſa.53. die,ſecundum ſcripturas]De ſepultura,quippe Eſaias prædixit , Et erit ſepulchrum eius glorioſum.
Oſee.6. Item, Dabit impios pro ſepultura,& diuites pro morte ſua. De reſurrectione quoque ait Oſeas , Viuifi-
Soph.3. cabit nos poſt duos dies,in die tertia ſuſcitabit nos. Et Sophonias, Expecta me dicit dominus, in die re
ſurrectionis meæ in futurum.[ET quia viſus eſt Cæphæ]id eſt,Petro. Quanuis locus huius apparitio-
Iohan.26. nis ignoretur,creditur tamen ſacta quando Petrus à monumento receſsit in die reſurrectionis, quando
videlicet Maria Magdalena dixit ſe Chriſtum vidiſſe. [ET poſt hæc] viſus eſt[vndecim]Apoſtolis in
conclaui,Thoma præſente[DEinde viſus eſt plus quàm quingentis fratribus]id eſt diſcipulis,[SIMVL,
ex quibus multi manent]hoc eſt,in corpore viuunt[VSQVE adhuc,quidam autem dormierunt]ſomno
beatæ mortis in domino. De hac viſione nullus Euangeliſtarum ſcribit.[Deinde viſus eſt]ſeorſum[IA
COBO]minori fratri domini,primo Hieroſolymorum epiſcopo. De hac apparitione non loquitur e-
Apoc.14. uangelium.[Deinde viſus eſt Apoſtolis omnibus]in die aſcenſionis.[Nouiſsime autem omnium. Præ-

dictorum videlicet poſt aſcenſionem & ſpiritus ſancti miſsionem,[TANquam abortiuo, viſus eſt mihi] Act. 9.
A proficiſcenti Damaſcum. Abortiuum autem vocatur proles quæ erat extra debitum congruum tempus
naſcitur, vel cum violentia de ventre educitur,vel ad debitam quantitatem non peruenit. Ideo propter
tria comparat ſe Apoſtolus abortiuo.Primo,quoniam alii Apoſtoli ante miſsionem paracleti ſunt rena
ti,ipſe poſtea ab Anania. Seenndo, quia cum quadam coactinne conuerſus eſt,ſcilicet per errorem & mi
nas.Tertio,quia aliis Apoſtolis minnr fuit, conſideratione viræ præteritæ,quando perſecutus eſt Chri
ſtianos.Ideo ſubdit,[EGO enim ſum minimus Apoſtolorū.]Non ſimpliciter, ſed quantum ad aliquid,
vtpotè quia vltimo ad apoſtolatum vocatus eſt. Hoe modo Iacobus Alphæi frater domini,dictus eſt mi
nor,reſpectu Iacobi filii Zebedei,non ſanctitate aut dignitate, ſed quia vocatinne poſterior. Iterum, mi
nimus ſum Apoſtolorum,ratione præteritorum malorum,[QVI nō ſum dignus vocari Apoſtolus] per
reſpectum ad merita mea præcedentia,[QVONIAM perſequutus ſum eccleſiam dei] viros ac mulierea
ad iudicium pertrahens,quod alii Apoſtoli nunquam feeerunt.[GRATIA autem dei]gratum faciente,
& gratis data,non propriis viribus aut meritis,[SVM id quod ſum]in eſſe ſupernaturali & ſpirituali,per
gratiam enim gratum facientem habeo eſſe deiforme, & deo acceptum quoad vltimum finem. Per gra- Ibidem.
tiam vero gratis datam,ſum Apoſtolus,propheta, doctor. interpres, ſignorum patrator, [ET gratia e-
ius in me vacua]hoc eſt,infructuoſa,[NON fuit, ſed abundantius illis omnibus laboraui]id eſt, cunctis
B Apoſtolis,ſcilicet quolibet eorum ſeorſum,non plus omnibus ſimul acceptis. Nullus enim Apoſtolo-
rum tanta ſpatia percurriſſe,tot populis prædicaſſe,tot perſecutiones legitur pertuliſſe, vt Paulus,nec a-
liquis eorum ſic propriis manibus victum quæſiuit, vt ipſe.

¶Sed ne iſta videatur iactanter dixiſſe,ſubieeit.[NON autem ego]ſic laboraui propria poteſtate,vel tā-
quam principalis cauſa operum bonorum, [SED gratia dei mecum] ſcilicet cooperata & auxiliata eſt
mihi,fuitque principalior cauſa bonorum,quàm ego ſeu mea natura. Gratia enim ſe habet ad liberum ar 1.Cor.15.
bitrium,vt ſeſſor ad equum.[SIVE enim egn,ſiue illi]id eſt tam ego quàm & cæteri apoſtoli, [SIC præ
dicauimus]videlicet Chriſtum reſurrexiſſe,vel nos per eius gratiam operari [ET ſic credidiſtis] ſicut e-
uangelizauimns vobis. ¶Præterea,ex reſurrectione Chriſti capitis noſtri oſtēdit Apoſtolus generalē re
ſurrectionem futuram.[SI autem]id eſt quia[CHRISTVS prædicatur]à veris Apoſtolis,[QVOD reſur
rexit à mortuis,quomodo quidem hæretici[OSCVNT in vobis]id eſt inter vns,[QVONIAM reſurre-
ctio mortuorum]corporalis & vniuerſalis,[NON eſt?]credendo videlicet futura. [SI autem reſurrectio
mortuorum non eſt]futura,ſequitur quod[NEQVE Chriſtus reſurrexit] Eadem quippe ratio eſt de capi
te,& de membris.[SI autem Chriſtus non reſurrexit]veraeiter,ſed phantaſtice , ſicut dixerunt hæretici
ſcilicet Marciani & Marcionitæ,qui Chriſti incarnationem dixerunt fuiſſe phantaſticam, quos ſequu-
tus eſt immundiſsimus Manichæus,[INANIS eſt]ergo,id eſt infructuoſa,vana & falſa eſt,[PRAEDI-
C catio noſtra]quæ aſſerit Chriſtum reſurrexiſſe. Simili ratione,[INANIS eſt & fides veſtra]catholica.
[INVENIMVR autē]id eſt,ſi ita eſt, vt dicunt hæretici,nos Apoſtoli eſſe probamur,[ET]ſumus[FALSI
teſtes dei]hoc eſt,mendaciter teſtantes de deo,[QVoniam teſtimonium diximus aduerſus deum] id eſt,
contra veritatem,& voluntatem,dei,videlicet,[QVOD ſuſcitauerit Chriſtum]à morte[QVEM non ſu
ſcitauit]id eſt,quē ſequitur non eſſe ſuſcitatum à deo,[SI mortui non reſurgent. Nam ſi mortui non re
ſurgent,neq; Chriſtus reſurrexit]qui ad hoc incarnatus & paſſus eſt,ideoque ſurrexit, vt nos ad immor- Matth. 22.
talem vitam educeret[QVOD ſi Chriſtus non reſurrexit , vana eſt fides veſtra] quia non poteſt vos ad Marc. 12.
vltimum finem,ſeu veram felicitatē perducere.[ADHVC enim]ſcilicet poſt baptiſmi, ac fidei receptio-
nem,[ESTIS in peccatis veſtris]præteritis, ſicut & ante,ſecundum eos qui Chriſti reſurrectionem non
profitentur. Fides etenim vana, & baptiſmus falſum repræſentans,nō tollunt peccata. Baptiſmus autem
Chriſti ſepulturam,ac reſurrectionem repræſentat, vt dictum eſt ad Romanos. Si ergo Chriſtus nō re-
ſurrexit,fides veſtra inanis eſt,& baptiſmus falſa ſignificat. Non ergo tollnntur veſtra peccata per fidem
atque baptiſmum.[ERGO & qui dormiunt in Chriſto]id eſt in fide Chriſti defuncti ſunt,[Perierunt] Rom. 6.
id eſt,damnati ſunt,eo quod in fide inani & priſtinis vitiis ſint defuncti.

¶Deinde ponit aliam rationem reſurrectionis futuræ. [SI in hac vita tantum in Chriſto ſperantes ſu-
mus].i.ſi ſolum confidimus per Chriſtum conſequi bona in hac vita præſenti,& non potius vitam æter
D nam in anima & corpore,[MIſerabiliores]id eſt,infeliciores, [Sumus omnibus hominibus] (non Chri
ſtianis)qui in hac vita præſenti ſuis fruuntur delitiis. Nos vero nec in præſenti , nec in futuro gaudebi-
mus,imò tanto miſerabiliores eſſemus,quanto grauiora plura propter fidem & Chriſtum ſuſtineremus.
[Nunc autem]id eſt,ne prædicta inconuenientia concedantur,veritas ita ſe habet, videlicet quod[Chri
ſtus reſurrexit à mortuis]qui eſt,[Primitiæ]id eſt primitiuus vel primus,[Dormientium]hoc eſt, mor-
tuorum. Qui dormientes dicuntur,quoniam Chriſto iubente faciliter & integrè quaſi de ſomno reducē EPIST.
tur ad vitam. Horū dicitur Chriſtus primitię,quoniam primus tēpore,& propria virtute ſurrexit, loquē
do de dormientibus in fine ſeculi ſuſcitandis. Aliqui tamē pauci ante Chriſtum ſurrexerunt,quorum ip
ſemet tres ſuſcitauit. Vnde de Chriſto legitur in Apocalypſi, Qui eſt teſtis fidelis,primogenitus mortuo
rum.[quandoquidem per hominem].ſ. Adam primum noſtrum parentem,[MORS]naturæ & culpæ in- Matth. 9.
greſſa eſt genus humanum,propter originale peccatum illius,[ET per hominem]id eſt Chriſtum , hoc Lucæ. 7.
eſt,merito paſsionis eius erit,[Reſurrectio mortuorum]qui immutabuntur. Potentior eſt enim Chriſtus Iohan. 11.
ad reparandum,quàm Adam ad deſtruendum.[ET ſicut in Adam] id eſt in præuaricatione Adæ, [O- Apoc. 1.
mnes moriuntur]incurrendo originale peccatum, & moriendi neceſsitatem, eo quod peccatū illius tra Gen. 3.
ducatur in poſteros.[ITA & in Chriſto]id eſt,virtute & merito Chriſti,[OMNES viuificabuntur]in re- Sap. 11.
ſurrectione futura,& vitam gloriæ conſequentur omnes electi , imo meritum Chriſti omnino in ſe ſuf- Iohan. 5.
ficiens eſt,vt omnes ſimpliciter per ipſum,beatam reſurrectionem ſortiantur.

¶ Porro, quod impii reſurgent, non erit merito Chriſti, ſed diuina eius virtute. Apoſtolus autē nunc lo
Iohan. 12. qui videtur de omnibus electis, qui merito Chriſti beatam immortalitatem adipiſcentur, de quibus &
Dan. 7. Chriſtus dixit, Omnia traham ad meipſum. Daniel propheta quoque, Omnes (inquit) populi, tribus &
FINIS. linguæ ſeruient ei. [Vnuſquiſque autem in ſuo ordine]. i. in ſuo gradu & dignitate ſecundum exigentiā
meritorum ſuorum reſurget, vt Apoſtolus in ordine Apoſtolorum, martyr in ordine martyrum.
¶ Deinde exponit hunc ordinem. [Primitiæ Chriſtus] hoc eſt, omnium reſurgentium in finali iudicio
primus tempore, & ſummus dignitate eſt Chriſtus, qui prior ſurrexit, vt fidem & ſpē faceret, formāq; pᵱ-
beret credentibus, [Deinde] in fine ſeculi ſuſcitabuntur, [Hi qui ſunt Chriſti] hoc eſt, fideles, electi, vt-
pote [Qui in aduentum eius crediderunt]. i. in Chriſtum venturum ad faciendam vniuerſalem remune
1. Theſ. 4 rationem. Iſti reſurgent Chriſto poſteriores tempore, & inferiores dignitate. Reſurgent etiam ante eos
qui nō ſunt Chriſti. i. ante infideles & reprobos, nō ordine tēporis, ſed dignitatis. Reſurrectio enim erit
Apoca. 10 in momēto. [Deinde]. i. reſurrectione cōpleta, erit [FINIS] huius mundi, quia tunc ſpecies generalium
eſſe ceſſabunt, & ſtatus mundi mutabitur. Erit quoque tunc finis. i. conſummatio ſeu plena perfectio ele
ctorum, qui tunc in anima & corpore glorificabuntur, [Cum] Chriſtus homo [Tradiderit] Hoc eſt ob-
tulerit, ſeu præſentauerit, [Regnum,] militantis eccleſiæ. i. electos, fideles, in quibus Chriſtus interim re-
gnat per fidem, regens eos per gratiam. Hoc regnū offeret & præſentabit Saluator, [Deo & patri] id eſt
patri æterno, tanquam elegantiſſimam prædam de antiqui hoſtis manu excuſſam, atq; de vinculis mor F
tis æternæ ſuo præcioſiſſimo ſanguine liberatam. Dicitur autem Chriſtus hoc regnum patri ſic præſen-
tare, quia adducit electos ad ſummi cœli palatium, in quo habitat deus pater: ponetque eos illic in con-
ſpectu patris, non vt pater incipiat eos inſpicere, ſed vt ipſi eum per ſpeciem contemplari incipiant. Iux
Pſalm. 41. ta quē modum ait Pſalmiſta, Quando veniā & apparebo ante conſpectū dei? Vel ſic, Cū Chriſtus tradi
Pſalm. 22 derit. i. dederit regnū prædictum patri, videlicet vt pater in electis regnet eoſque regat gubernatione cō
pleta, puta per glorioſam fruitionem, & confirmationem eorum in bono, quos modo regit gubernatio-
ne incompleta per gratiam viç amiſſibilem, quç tamē imperfectio eſt ex parte noſtri, qui ſçpe peccamus,
non recte tendentes ad vltimum finē. Viatores enim reguntur à deo per hoc quod diriguntur in vltimū
finē, ſed hçc gubernatio non excludit omne malū. Cōprehenſores vero reguntur à deo per hoc, quod in
ipſo vltimo fine immobiliter conſeruantur. Vt ergo pater hoc modo regnet in ipſis fidelibus, Chriſtus
dat eos patri. ¶ Deniq; dat eos patri, non quaſi non ſint patris imò à patre dati ſunt Chriſto, iuxta illud
Pſalm. 2. in Pſalmo, Poſtula à me, & dabo tibi gentes. Et alibi ipſe Chriſtus, Omne (inquit) quod dat mihi pater,
Iohan. 6. ad me veniet. Alibi quoque apertius loquitur patri, Tui (inquiens) erāt, & tu mihi eos dediſti, Quomo
Iohan. 17 do ergo dat Chriſtus eos patri, niſi ſecundū manifeſtationē? Nunc enim ignoratur, qui amore ſint digni
Eccl. 9. ſed tunc Chriſtus manifeſtabit qui ad patrē pertineant, dicens electis, Venite benedicti patris mei. Hoc G
Matth. 25 modo & nos damus aliqua deo prout Dauid teſtatur, Tua domine ſunt omnia, & quæ de manu tua ac-
1. Par. 29. cepimus, dedimus tibi Per hoc autē, quod Chriſtus dicitur tradere regnū deo patri, non eſt intelligen-
dū quod tollat, vel adimat illud ſibi, aut ſancto ſpiritui. Vna nanq; diuina perſona expreſſa, ſingulæ dan
tur intelligi, vbi nō obuiat relatiua diſtinctio. Itaque finis erit. [Cum euacuauerit] id eſt, ceſſare fecerit
Chriſtus, [Omnem principatū, & poteſtatē & virtutem, hoc eſt, vniuerſos gradus prælationum, ange-
lorū, dæmonū & hominū. quia (vt dicit gloſſa) quandiu durat hic mundus, angeli angelis, dæmones dæ
monibus, & hoīes hominibus præſunt, ad vtilitatē, vel deceptionē viuentiū. ſed omnibus collectis, iam
omnis ceſſabit prælatio, quoniā vltra nō erit neceſſaria. Ideo hanc prælationē dicitur Chriſtus euacua-
re, quia omnes ſuos exaltabit in regno, tanto vnūquēque ſublimius, quāto iam amplius humiliatur. Vel,
Cū euacuauerit omnē principatū, hoc eſt, manifeſtauerit nullam creaturarū habuiſſe aliquid horū niſi
à deo. ¶ Sed cū ordo angelorū in prælatione cōſiſtat, & inter cæteros ordines hi tres cōputētur, videli-
cet principatus, poteſtates, virtutes, quæri poteſt, quomodo angelorū euacuentur prælatio, principatus
Thomas. poteſtas, & virtus. Et reſpondendum ſecundum Thomam in prima parte, quod in ordinibus angelo-
rum duo pēſantur, videlicet, diſtinctio ſeu gradus perfectionum ſecundum differentiam naturæ & gra-
tiæ, & quantum ad hoc ordines angelorum nunquam ceſſabunt, quia natura eorum non corrumpetur,
nec gratia auferetur. Secundo, conſideratur in ordinibus angelorum exequutio officiorum. Hæc autem
exquutio poſt diē iudicii ceſſabit, ſecūdum quod ordinatur ad reductionem hominū ad ſuū principium H
creatiuum. Manebit vero prout conſiſtit in conſequutione vltimi finis ſeu adoptione beatificæ fruitio-
nis, nā actiones hierarchiæ manebunt poſt diē iudicii in beatia, non propter nouam influentiā, ſed pro-
pter conſeruationem perfectionis influxæ. Sicut enim inferiores angeli à ſuperioribus illuſtrantur, ſic
inferiorum cognitio talis à ſuperiorū illuminatione dependet, nō ſolum quantū ad receptionē, ſed etiā
quantum ad conſeruationem. Homines quoque qui angelorum miniſterio ad beatitudinem perducun-
tur, aliquam illuminationem habebunt per angelorum officia. Hæc eſt reſponſio ſancti Thomæ, quç li
cet probabilis ſit, authoritatē tamen non habet ſecundū aliquos, ſaltē in multis. ¶ Porrò de dæmonibus
aliqui dicunt, quòd poſt diem iudicii non cruciabūt homines, ſed omnes ſimul tam dçmones quam ho-
mines reprobi, vno igne, non tamen æqualiter punientur. Quamuis autem communiter dicant expoſi
tores aliqui, per principatus deſignari maiores, per poteſtates vero medios, & per virtutes inferiores,
tam in angelis quàm hominibus, & ſuo modo in dæmonibus, ita quod Apoſtolus enumerando incipit
à ſuperioribus: documentis tamen diuini & magni Dionyſii potius conſonare videtur, vt dicamus op-
poſito modo, ita quòd enumeratio Apoſtoli incepit ab inferiori, videlicet à principatibus, per quos in-
Dionyſius. telliguntur inferiores: per poteſtates, mediū: per virtutes autem, ſuperiores. Dionyſius enim in libro de
principatu angelico ponit virtutes ante poteſtates ac principatus. Nam principatus ponit in ſummo or
dine infimæ hierarchiæ, poteſtates vero in infimo ordine ſecundæ hierarchiæ, virtutes autem in medio

ordine huius hierarchiæ.[OPORTET autem]vt impleantur ſcripturæ,[ILLVM] videlicet Chriſtum [RE-
A gnare]iam per fidem in eccleſia militante.Iuxta illud, Dabit illi dominus deus ſedem Dauid patris eius Lucæ.1.
& regnabit in domo Iacob in æternum, [DONEC ponat]ipſe Chriſtus diuina ſua virtute [OMNES inimicos].i.aduerſarios ſuos incredulos & peruerſos, [SVB pedibus eius].i.ſub ſuæ poteſtatis plenaria ſub
iectione,quod erit in die iudicii,quando implebitur illud propheticum,Ad eum venient,& confunden Eſaiæ. 43
tur omnes qui repugnant ei.Interim ergo durabit ſtatus eccleſiæ, & regimen Chriſti in ea. Hæc dictio,
Donec,ſumitur hic incluſiue non excluſiue.Non enim Chriſtus regnare ceſſabit, cũ fuerint ſibi omnes
ſubiecti: ſed ſi interim regnar,certius eſt quod poſtmodum regnabit.Simili modo ſumitur in Pſalmo,cũ
dicitur, Deus ne derelinquas me,donec annunciem brachium tuum[NOVISSIME autem] quando videli- Pſalm. 70
cet in die nouiſsimo mortale hoc induerit immortalitatem,[INIMICA deſtruetur mors].i.mors quam
naturaliter abhorremus,& quę noſtrę vitæ aduerſatur.❡Quod autem Chriſtus ponet inimicos omnes
ſub pedibus,hinc conſtat,[OMNIA enim]cœleſtia,terreſtria,& infernalia.[SVBIECIT]pater [SVB pedi Pſalm. 8.
bus eius]ſcilicet Chriſti. Vnde ipſe ait, Data eſt mihi omnis poteſtas in cœlo & in terra.[CVM autem Heb. 2
dicat]ſcriptura[OMNIA ſubiecta ſunt ei]ſcilicet Chriſto á patre,intelligendum eſt hoc,[SINE dubio r. 28.
præter eum].i.præter patrem,[QVI ſubiecit ei omnia]ſcilicet Chriſto.[CVM autem ſubiecta fuerint il Mar
li] id eſt Chriſto,[OMNIA]quando videlicet omnes aduerſarii eius fuerint ei plene ſubiecti, & cunctis Pſalm.81.
B fidelibus & infidelibus manifeſtatum fuerit Chriſtum dominum eſſe vniuerſorum,quando peruerſi per Deut.10.
experientiã ſuæ damnationis ſcient Chriſtũ eſſe dominum omnium.[TVNC ipſe filius ſubiectus erit ei]
.i.patri,[QVI ſibi].i.filio,[SVBIECIT omnia]creata. Erit autem Chriſtus ſecundũ formam ſerui patri ſub
iectus:non quod modo non ſit ſubiectus,ſed quia tunc corpore ſuo myſtico manifeſtabitur, ſubditus pa
tri coram vniuerſis electis,[VT ſit deus]pater,vel Chriſtus ſecundum diuinam naturam,[OMNIA]cauſa-
liter,obiectiue ſeu fruitiue,[IN omnibus] comprehenſoribus. Quicquid enim amari poſsit vel appeti,
habent in deo, & deus eſt cauſa totius beatitudinis electorum,qui nihil quęrunt aut diligunt niſi deum,
& alia in deo propter deum,& ſecundum deum.Deus quippe eſt vnum illud, quod ſolum neceſſariũ eſt
in quo eſt omnium bonorum ac pulchrorum ac deſiderabilium plenitudo immenſa. qui ſolus quietat Luc. 10.
rationalis creaturæ affectum.❡Præterea,redit Apoſtolus ad probandum generalem reſurrectionem fu- Rom.5.
turam.[ALIOQVIN].i.ſi mortui nõ reſurgent,[QVID facient qui baptizantur]hoc eſt, lachrymis pœniten
tiæ ſeu aquis afflictionum perfunduntur,[PRO mortuis].i.pro remiſsione peccatorum mortuis impen
denda,[SI omnino mortui nõ reſurgunt?] Q. d. inanis eſſet labor eorum,ſicut habetur de Iuda Quod
niſi eos qui ceciderant reſurrecturos ſperaret, ſuperfluum videretur, & vanum orare pro mortuis.❡Sed 2.Marc. 12.
poſſet quis inſtare & dicere, quod licet corpora ſuſcitanda nõ eſſent,animę tamen præmio donarentur,
ſicut & nunc ante reſurrectionem.Pium ergo & vtile eſſet pro defunctis, hoc modo baptizari ac depre-
C cari propter animas liberandas de pœnis,quamuis corpora nunquam reſurgerent. Et reſpondendum ꝙ
tunc nõ eſſet tam vtile ſicuti modo.[VT quid baptizãtur]viui,iuxta ſenſum prædictum[PRO illis?] de-
functis? Eſt ergo baptiſmus afflictionis, de qua in Euangelio dicit Saluator, Ego baptiſmo habeo bapti
zari.Vel ſic, Quid facient qui baptizantur,pro mortuis?id eſt pro peccatis ſuis delendis,vel ſeipſis ſpi- Luc.12.
ritualiter mortificandis, ad ſimilitudinem mortis domini Saluatoris? Q. d. Inaniter baptizantur cum
non ſint vitam habituri.[VT quid]id eſt quo fructu,[ET nos Apoſtoli, prædicatores & martyres Chri
ſti[PERICLITAMVR]id eſt pericula patimur,imò & mortificamur , vel ad ſupplicia ducimur ,[OMNI ho- Rom.8.
ra?]id eſt aſsidue?[QVOTIDIE enim morior].i. grauibus tribulationibus afficior, & hoc verum eſſe iuro,
[PER gloriam veſtram fratres]id eſt per beatitudinem vobis paratam in cœlo. Vel, propter gloriam ve
ſtram,id eſt ad hoc vt vos gloriam mereamini ſempiternam.[QVAM habeo] per certiſsimam expecta-
tionem,& propinquam potentiam.[IN Chriſto Ieſu domino noſtro]id eſt , virtute & gratia,ac merito
Chriſti, vel per contemplationem ipſius.

PROSEQVVTIO huius cap.ab eo loco, [SI SECVNDVM hominem ad
beſtias pugnaui Epheſi.] ARTIC. XVI.

RVRSVS oſtendit Apoſtolus reſurrectionem futuram,quoniam aliàs infructuoſa fuiſſet diſputatio
ſua contra infideles. Ait enim,[SI ſecundum hominem].i.ſecundum rationis proceſſum,[AD be
D ſtias].i.contra homines beſtiales,reſurrectionem negãtes,[PVGNAVI].i.acriter diſputaui. [EPHESI]
id eſt,in ciuitate Epheſina,(Sumitur autem,ſi,pro quia)[QVID mihi prodeſt?]diſputatio illa,[SI
mortui non reſurgunt?]Imò ſi mortui non reſurgunt,[MANDVCEMVS & bibamus].i.gulæ & voluptatibꝰ Eſa.22.
inſiſtamus,[CRAS enim]hoc eſt,in breui,[MORIEMVR] & nulla erit retributio alia. Hoc de Eſaia ſum-
ptum eſt,quod illic dicitur in perſona deſperantium Iudæorum,& conuenit in hos qui non putant vi-
tam poſt hanc vitam,propter quod voluptatibus ſe exponunt vt pecora . In quorum perſona dicit Sa-
piẽs, Vmbræ tranſitus eſt tempus noſtrum , & poſt hoc erimus tanquam non fuerimus. Venite ergo & Sap. 2.
fruamur bonis quæ ſunt.Sed ne talibus credamus monet Apoſtolus,[NOLITE ſeduci]id eſt,non permit-
tatis vos ab aliquo decipi. [CORRVMPVNT enim mores bonos] hoc eſt,actus morales ſeu habitus virtuo- Eph. 5.
ſos,[COLLOQVIA mala]maxime hereticorum atque carnalium.[EVIGILATE iuſti]à ſomno pigritiæ: & e-
ſtote ſoliciti,[ET nolite peccare. Ignorantiã enim dei quidam habent,]hoc eſt,diuina ſcientia,puta no
titia fidei diuinitus reuelatæ aliqui carent.Illi ſcilicet negant reſurrectionem futuram.[AD reuerẽtiam]
.i.ad verecundiam, [vobis loquor] vt erubeſcatis de hoc quod inter vos eſt error de reſurrectione mor-
tuorum.Nam & error atque defectus inferiorum redundat, & cedit in confuſionem ſuperiorum . Vnde
verecundum eſt iuſtis & doctis, præſertim prælatis,quod inferiorum errores & vitia non extirpant.
❡Deinde oſtenditur reſurrectio mortuorum poſsibilis per exempla naturæ,ponitꝗ; verba perfidorum
ſubiungens.[SED dicit]infideliter interrogando,[ALIQVIS] ignorans deum.[QVOMODO] id eſt,

quo ordine,qua virtute,quo modo & ſpecie,[REſurgunt mortui,quali autem corpore venient?].i.ſi re-
ſurgent,quale corpus habebunt,redeundo ad vitam corpoream,ſcilicet mortale,an immortale? Huic reſ
pondet Apoſtolus,[INſipiens] qui diuinam virtutem & opera naturæ non penſas, [TV quod ſeminas,
non viuificatur]id eſt,granum quod mittis in terram non vegetatur ſeu creſcit, [NISI prius moriatur]
Iohan.12. id eſt,reſoluatur & putrefiat. Vnde aſſerit Chriſtus, Niſi granum frumenti cadens in terram mortuum
fuerit,ipſum ſolum manet.[ET quod ſeminas,non corpus quod futurum eſt] id eſt,quod exurget de ter-
ra[SEminas]id eſt non herbam,ſtipulam,paleam, vel tam multiplex granum , ſicut de terra naſcetur.
[SED]ſeminas[NVDVM]id eſt,purum ac ſolum [GRANVM]vt puta tritici,[AVT aliſcuius cæterorũ]
ſeminum. [DEVS autem dat] per influentiam cauſarum ſecundarum, [ILLI] grano ſeminato , ſeu
naſcituro,[CORPVS]cum ariſta & palea,[SICVT vult]id eſt,liberè inſtituit. Opus enim naturæ ac in
telligentiæ eſt opus cauſæ primæ [ET vnicuique ſeminum]dat deus[PROprium corpus]hoc eſt, corpus
ſuæ ſpeciei conueniens. Quemadmodũ ergo nudum granum ſeminatur, deique nutu, veſtitum ac multi
plicatum reſurgit,ſic mortuus diuina virtute potitur viuere,atque in corpore meliorato reſurgere.
❡Deinde Apoſtolus manifeſtat differentia corporum reſurgentium,quantum ad dignitatẽ & gloriam,
ſecundum exigentiam meritorum.[NON omnis caro eadem caro] .i. non omnia animalia habẽt corpus
eiuſdem rationis,dignitatis , ac diſpoſitionis , ſed iuxta diuerſitatem formarum ſubſtantialium,requiri-
tur diuerſitas materierũ,forma nanque eſt finis materię,ſed iuxta diuerſitatem finium,diuerſificantur & F
media. Ideo ſubditur , [SED alia]. i.alterius diſpoſitionis eſt,[CARO hominum,alia pecorum , alia
volucrum,alia autem piſcium]Sumitur vero caro hoc loco cõmuniter,pro corpore animato, ſenſitiuo.
Strictius vero eã ſumendo dicuntur Carthuſien.(quorũ & ego vnꝰ ſum, vtinã digne)non comedere car
nes,[ET]quædam ſunt[CORpora cœleſtia]vt orbes ac ſydera,[ET]ſunt[CORpora terreſtria]vt ſaxa &
arbores ❡Subditur autem de differentia corporũ,poſtquam dictum eſt de differentia carnium, quoniã
corpus cõmunius eſt quàm caro.[SED alia quidẽ]eſt[cœleſtiũ]corporum[GLORIA].i.perfectio , ornatus
ſeu pulchritudo.[ALIA autem terreſtriũ]Nec ſolum hæc corpora inter ſe diſtant,ſed corpora quoque
cœleſtia inter ſe differũt,nam [Alia]ſcilicet maior[EST claritas ſolis,alia claritas lunæ] videlicet minor
quàm illa,[ET alia claritas ſtellarum]Hoc videmus ad oculum. [STella enim] alia [DIffert in clarita-
te]quoniam maior eſt lux vnius quàm alterius.[SIC & reſurrectio mortuorum]diſtincta erit,quantũ ad
gloriã corporum ſuſcitandorum,non quantum ad veritatem naturæ eorum. Omnia erunt enim eiuſdẽ
naturæ ſeu ſpeciei,ſicuti & modo,ſed dignitas præmiorum erit diuerſa. ❡Porrò exẽplum Apoſtoli ma-
gis conſonat opinioni dicentium materiam primam in omnibus corporibus eſſe eiuſdem rationis,quàm
eorum qui ponunt eam diſtinguendam ſpecificè ❡Deinde ponuntur dotes corporum glorificandorũ.
[SEminatur in corruptione].i.corpus humanũ cõcipitur,generatur, & more ſeminis ſub terra humatur G
corruptibile ſeu corruptum,[SVrget in incorruptione].i. in reſurrectione erit incorruptibile per dotem
impaſsibilitatis.Simili modo iam.[SEminatur in ignobilitate].i.vile atque obſcurum,[SVRGET, in glo
Sap.9. ria]id eſt,reſurgendo recipiet claritatem, vt ſit glorioſum ac nobile,[Seminatur in infirmitate].i. fragili
tate & infirmitate ad motum habens.corpus enim quod corrumpitur,aggrauat animam,[SVRGET in
virtute]id eſt, ſurgendo habebit facillimam mobilitatem iuxta animæ voluntatem,per dotem agilitatis.
[Seminatur corpus animale]id eſt,groſſum & alimoniis indigens,atque corporibus aliorum animalium
ſimile.[SVRGET ſpirituale]corpus .i.ſubtile ac ſpiritui ſimile, quantum ad aliquas proprietates , non
tamen ita ſubtile, vt exeat limites ſuæ naturæ. Erit enim palpabile atque viſibile,carnem habens & oſſa,
Luc.24. ſicut & Chriſtus in ſemetipſo oſtendiſſe ſcribitur. Hæ ergo ſunt quatuor dotes corporum beatorũ, quæ
erunt in corporibus,quodammodo ex redundantia beatitudinis animæ ad corpus , ſicut in epiſtola ad
Auguſt. Dioſcorum tangit Auguſtinus.Ex hoc enim quod anima fruitiue deo vnitur, quatuor bona cõſequitur,
videlicet internæ lucis ſplendidiſsimam claritatem,& ex hoc redundat in corpus claritas copioſa , tãto
Matth.13. abundãtior,quãto maior eſt gloria animæ. Fulgebũt enim iuſti ſicut ſol.Secundo,conſequitur anima o-
mniũ deſideriorũ ſuorũ plenã quietationẽ.Ex quo redundat in corpus agilitas, ſeu mobilitatis velocitas
Iã enim corpus infirmũ eſt,quoniã deſiderio animæ ſatisfacere nequit, in executione motus & operatio
nis,tũc vero mouebitur iuxta deſideriũ ac imperiũ animæ,nõ tamẽ in inſtãti.Propterea ſcriptũ eſt , Ful
Sap.3. gebunt iuſti , & tãquã ſcintillæ in arũdineto diſcurrẽt.Tertio,cõſequitur anima,oĩs mali remotionẽ,& H
ex hoc redũdat in corpus impaſsibilitas.Quarto cõſequitur anima maximã deiformitatẽ.Iuxta illud Io
1.Iohan.3. hãnis,Similes ei erimus,quia videbimꝰ eũ ſicuti eſt.Et ex hoc redũdat in corpus ſpiritualitas ſeu ſubtili
tas.❡Deniq; ſicut maior erit beatitudo animarũ,quàm eſſet naturalis felicitas angelorũ,ſicut erit maior
perfectio corporũ glorificatorũ,quàm ſit perfectio cæleſtiũ corporũ:ita quòd claritas,agilitas,impaſsi-
bilitas,atq; ſubtilitas maior,ſeu dignior futura erit in illis,ꝙ in cœleſtibus corporibus.In præſenti quo-
que vita habet corpus ab anima quatuor proportionabiliter ad prædicta,videlicet exiſtentiam,pulchri-
tudinem,conſeruationem,& motum.❡Quod autem corpus reſurget ſpirituale,probat Apoſtolus,[SI
eſt]id eſt quia iam eſt[CORPVS animale]ſecundũ ſenſum prædictũ,[EST]hoc eſt,aliquãdo erit in no-
bis & iam in aliquibus eſt,[ET]corpus[SPirituale]ſecundum intellectum expreſſum . corpus enim dici-
Gen.2. tur animale,ad differẽtiã corporis ſpiritualis. ❡Quod vero ſit corpus animale,probat authoritate ſcri
pturæ. [SIcut ſcriptum eſt]in Geneſi,[FActus eſt primus homo]ſcilicet[ADAM,in animam viuentem]
Iohan.10. hoc eſt,in ſui formatione adeptus eſt animam dantẽ corpori vitã animalẽ , ſuſtentatione ciborum indi-
gentem:propter quam vitam,corpus vocatum eſt animale.NOuiſsimus Adam].i.Chriſtus factus eſt,[IN
ſpiritum viuificantem].i.in ſua reſurrectione recepit ſpiritum rationalem , ſeu animam dantem corpori
Rom.5. ſuo vitam ſpiritualẽ,cibis & potibus nõ indigentẽ,ſed inſolubilẽ atq; perpetuam. Chriſtus enim poſuit
animã ſuam,& iterum ſumpſit eam,ſed non talem reſumpſit,qualem poſuit. Poſuit nanque paſsibilem,

A impaſsibilem vero recepit. Dicitur autem Chriſtus Adam. Primo, quoniam de eadem materia habuit cor Geneſ.2.
pus. Secundo, quoniam ſicut ex Adam omnes naſcuntur, ſic ex Chriſto renaſcuntur. Tertio, nam ſicut de
latere Adæ formata eſt Eua, ita ex latere Chriſti formata eſt eccleſia. Dicitur quoque nouiſsimus Adam,
quoniam nemo ei ſuccedet, qui ſit caput & author fidelium. [SED non prius quod ſpirituale] hoc eſt, nec
Chriſtus habuit, nec alii habent, primo corpus ſpirituale, ſecundum proprietatem vt dictũ eſt. [SED quod
animale] .i. primo oportet habere corpus animale, [DEINDE] habetur corpus, [QVOD ſpirituale] eſt.
Chriſtus quidem ante paſsionem habuit corpus animale .i. cibo viens ac diſſolubile. Poſt reſurrectionem
vero habuit corpus ſpirituale. Ita erit & nobis: iam enim habemus corpora animalia. Poſt reſurrectionem
vero habebimus corpus ſpirituale. ❡Sciendum, ꝙ duplex eſt ordo, videlicet generationis & naturæ. Se
cundum ordinem generationis imperfectum præcedit perfectum, vt pueritia iuuentutem. Et hoc modo
animale præcedit ſpirituale. Secundum ordinem vero naturæ, perfectum præcedit imperfectum. Imperfe- Geneſ.1.
cta enim à perfectis procedunt. ❡Deinde oſtendit Apoſtolus vnde ſimus animales, & vnde erimus ſpi-
rituales. [PRIMVS homo] .ſ. Adam, materialiter habens originem, [DE terra] quia de limo terræ forma Geneſ.3.
tus fuit, [TERRENVS] id eſt, naturaliter animalis atque paſsibilis. Maximè tamen terrenus effectus eſt, Lucæ.1.
tranſgrediendo diuinum præceptum: [SECVNDVS homo] hoc eſt Chriſtus. Qui dicitur ſecundus ho-
mo, quoniam inter eum & Adam nullus eſt medius, qui ſit caput & principium hominum ſicut ipſe. Hic Iohan.3.
B ergo deſcendens, [DE cœlo] & oriens ex alto, eſt [COELESTIS.] Primo, quia de cœlis deſcendit, non Iohan.16.
diuinitatem amittendo, vel locum mutando, aut corpus de cœlo ſecum portando, ſed corpus humanum Lucæ.1.
aſſumendo, atque in mundo viſibiliter apparendo. Propter quod ipſe ait, Nemo aſcendit in cœlum, niſi
qui deſcendit de cœlo. Et alibi. Exiui à patre, & veni in mundum. Secundo, quia cœleſti virtute cõceptus
ac natus. Tertio quia cœliformiter (id eſt, abſque macula) in terra conuerſatus. [QVALIS terrenus] id
eſt, qualis fuit Adam, [TALIS & terreni,] hoc eſt tales modo nos ſumus, quia animales, mortales & fra
giles, imo originali peccato infecti. [ET qualis cœleſtis] id eſt, qualis in reſurrectione factus eſt Chriſtus,
videlicet corpus glorificatum ſortitus, [TALES & cœleſtes] id eſt, tales erunt electi in reſurrectione fu- Philip.3.x.
tura, quando reformabit corpus humilitatis noſtræ configuratum corpori claritatis ſuæ, vt [ERGO] cœle
ſtes effici valeamus, ſtudendum eſt nobis, vt [SICVT portauimus imaginem terreni] id eſt, ſicut aſsimila
ti ſumus primo parenti, ſequendo eius veſtigia, inobediendo, & originale peccatum ab ipſo contrahen-
do, [SIC portemus & imaginem cœleſtis] hoc eſt, Chriſto nos conformemus per charitatem, obedien-
tiam, humilitatem, & omnium tribulationum patientiſsimam ſuſtinentiam. Nõ enim aliter poſſumus fie-
ri cœleſtes ſiue fœlices. Ideo ſubditur, [HOC autem dico fratres, quia caro & ſanguis] id eſt, homines car
nales affectibus vitioſis ſubiecti, ſeu opera carnis, [REGNVM dei poſsidere non poſſunt] In cœlo enim
C non nubent, neque nubentur. [NEQVE corruptio incorruptelam poſsidebit] hoc eſt, qui ſeruit corru-
ptioni peccati, non ſortietur beatam immortalitatem. Peccatum enim mentem inficit, corrumpit, & in ni Matth.22.
hilum redigit. Virtus vero conſolidat animum, & ſtabilit eum in deo. idcirco impaſsibilitatẽ, quæ eſt per- Lucæ.20.
fecta incorruptela, meretur & poſsidebit. Vnde ſcriptum eſt, Incorruptio facit eſſe proximum deo.
❡Inſuper manifeſtat Apoſtolus reſurgendi modum ac ordinem [ECCE] (Cum dicitur, Ecce, inſinua-
tur notabile eſſe quod dicitur) [MYSTERIVM] .i. occultum aliquid de materia futuræ reſurrectionis [VO Sapien.6.
BIS dico] videlicet. [OMNES quidẽ] generaliter, [RESVRGEMVS] boni & mali, & mali in fine ſe- EPIST.
culi, qui interim non ſurrexerunt reſurrectione conſummata, quomodo certum eſt reſurrexiſſe virginem
glorioſam. Nam & viui qui tunc inuenti fuerint, in igne conflagrationis morientur, vt ſoluant debitũ car
nis, protinusq; cũ aliis ſurgent. Reſurrectio namq; non conuenit, niſi ei quod cecidit, [SED non omnes im Malach.3.
mutabimur] hoc eſt, non omnes in melius reformabimur, quoniam ſoli electi glorificabuntur, reprobi ve-
ro reſurgent in peius. habebunt enim corpora ipſo aſpectu horribiliſsima .ſ. obſcura, grauiſsima, groſſa, &
paſsibilia. Reſurgemus autem [IN momento, in ictu oculi] .i. in breuiſsimo temporis ſpacio, hoc eſt, quàm
cito oculus aperitur, aut clauditur. Diuina enim virtus immenſa eſt. Non tamen fiet repente, quia colle-
ctio cinerum fiet ab angelo, non ſine motu locali. Surgemus quoque, [IN nouiſsima tuba] Hæc tuba tri-
pliciter intelligi poteſt. Primo, per tubam intelligitur imperium dei, cuius nutu reſurrectio fiet. Vnde ad
Theſſalonicenſes ab ipſo inducitur, Quoniam ipſe dominus in iuſſu & in voce archangeli, & in tuba dei 1.Tim.4.
D deſcendet de cœlo. Secundo, per tubam intelligitur vox Chriſti, qui ait, Veniet hora in qua omnes qui in Iohan.5.
monumentis ſunt, audient vocem filii dei. Tertio, per tubam accipi poteſt ad literam vox alicuius archan-
geli, cui commiſſa fuerit talis prolatio. Vnde in Euangelio dicitur, Media nocte clamor factus eſt, ecce ſpõ Matt.25.
ſus venit, exite obuiam ei. [CANET enim tuba] quælibet iam præfata .i. terribiliter imperabit reſurrectio-
nem mortuorum. Et, vt dicit Hieronymus ſic canet, quòd totus mundus tinniet [ET mortui reſurgẽt in-
corrupti] .i. cum corpore integro. Quia diuina virtus ſupplebit, quod aliquibus defuit, vt claudis, mon- Hierony.
ſtris & pueris. Omnes etiam ſurgent in perfecta ætate & conuenienti quantitate, [ET nos electi] IMMV
TABIMVR] .i. immortalitatis gloriã conſequemur. [OPORTET enim] quatenus diuina impleatur pro-
miſsio & iuſta fiat remuneratio, [MORTALE hoc] corpus [INDVERE immortalitatem] id eſt, perpe
tuam ſubſiſtentiam, [ET oportet [CORRVPTIBILE hoc] corpus [INDVERE incorruptionem] id
eſt, indiſſolubilitatem, vt reſolui non poſsit. Hoc proprie refertur ad corpora electorum, quamuis & cor-
pora reproborum futura ſint immortalia & incorruptibilia, ſed immortalitas illa erit tantis miſeriis plena, Iob.9.
vt potius eſſe videatur mors continua, quàm immortalitas vera. [CVM autem mortale hoc] corpus [IN-
duerit immortalitatem] .ſ. in die nouiſsimo, quãdo idem numero corpus reſurget, prout apertiſsime ait bea
tus Iob, Scio quòd redemptor meus viuit, & in nouiſsimo die de terra ſurrecturus ſum, & rurſum circunda
bor pelle mea, &c. [TVNC fiet] .i. implebitur [SERMO] propheticus, [QVI ſcriptus eſt] in Oſea, ſecundum
translationem. 70. interpretũ [ABSORPTA] .i. victa eſt mors, ſiue diabolus] IN victoria] .i. per victorio- Oſee.13.

ſam paſsionem ac reſurrectionem Chriſti, qui mortem noſtram moriendo deſtruxit, ſicut & per Oſeam E
Oſee.13 loquitur, Ero mors tua ô mors, &c. Quod etiã iam allegatũ eſt ſecundũ trãslationẽ. 70. interpretũ. Abſtulit enim à nobis mortem culpę atque gehennę, & in fine ſeculi tribuet immortalitatem completam.

¶ Preterea apoſtolus de beneficio tanto exultans, & in perſona feliciter reſurgentium loquens ex prophe
Pſal.88. ta eodem, adiecit. [VBI eſt ô mors victoria tua?] qua omnes occidiſti: ſicut ſcriptum eſt, Quis eſt homo qui viuet, & non videbit mortem? [VBI eſt mors ſtimulus tuus?] .i. peccatum quod mortem induxit, ſicuti ſtimulus læſionem infigit? Ideo ſubditur. [STIMVLVS autem mortis] .i. mortem inducens [PECCATVM eſt] actuale vel originale. Mors enim eſt pœna peccati, q.d. Iſta victoria mortis, ac ſtimulus ei⁹ ab electis
Eſa.25 ablata ſunt. Vnde in Eſaia legitur, Præcipitabit dominus mortem in ſempiternum, & opprobriũ populi
Pſal.113. ſui auferet. Item in Pſal. Laqueus contritus eſt, & nos liberati ſumus. ¶ Ne autem putetur culpa per legẽ deleta, ſubiungitur. [VIRTVS vero] .i. incẽtiuum ſeu augmentum [PECCATI] eſt [LEX] Moyſi, non directe,
Ouidius. ſed ex occaſione, ex humana peruerſitate, quæ nititur (teſtante poeta) in vetitum ſemper, cupiĩq; negatum, De hoc autem in epiſtola ad Rom. pleniſsime dictum eſt. [DEO autẽ gratias qui dedit nobis victoriam] iam in ſpe, & partim in re, poſtea autem dabit perfecte in re. Victoriam inquam peccati & mortis non noſtris meritis, ſed [PER dominum noſtrum Ieſum Chriſtũ] .i. virtute ac merito Chriſti. ¶ Poſtremo ponit Apoſtolus admonitionẽ ſaluberrimam & conſolatoriam. [ITAQVE] cum omnia hæc ita ſe habeant, ô [FRATRES mei dilectiſsimi ſtabiles eſtote] in fide [ET immobiles] in charitate [ABVNDÃTES in ope F
re domini ſemper] .i. actibus virtuoſis inceſſanter intenti, [SCIENTES quod labor veſter] ex charitate procedens, [NON eſt inanis] .i. ſine mercede [IN domino.] Imò vt apud Sapi. legitur, bonorum glorioſus
Sap.3. eſt fructus. Hoc totum breui verſiculo comprehendit Pſalmiſta, dicens, Expecta dominum, viriliter age,
Pſalm.26. & confortetur cor tuum, & ſuſtine dominum. Magna eſt itaque perfectio, cordis ſtabilitas in domino, ne homo moueatur impetu paſsionum, delectationibus temporalium rerũ: vel minis, aut huiuſmodi ali-
Eccleſ.5. quo peccato. Idcirco ſcriptum eſt, Non te ventiles in omnem ventum, ſed eſto firmus in via domini, &
Eccle.27. in veritate ſenſus tui. Et iterum ſcriptura dicit, Sapiens permanet vt ſol, ſtultus autem mutatur vt luna.

CAP. XVI [DE collectis autem quæ fiunt in ſanctos.] ARTICVLVS XVII.

EXPENSIS determinationibus principalium materiarum, in quibus inſtruendi erant Corinthii, iam agit Apoſtolus de quibuſdã ordinationibus particularibus. Primo de eleemoſynis, quas gentiles conuerſi faciebant Iudæis conuerſis, qui in Hieruſalem erant. Ait enim. [DE collectis autẽ] .i. donis ſeu eleemoſynis, [QVÆ] congregantur & [FIVNT in ſanctos]
Act.2. .i. in ſuſtentationem ſanctorum in Hieruſalem habitantium, qui omnia ſua vẽdiderunt, & ante apoſtolorum pedes poſuerunt, quibus conſumptis, & fame orta in Iudæa, in magna penuria fuerũt, propter quod ordinauerunt apoſtoli, vt conuerſi ex gentibus mitterent eis ſubſidia vitæ, [SICVT ordinaui G
in eccleſiis Galatiæ] .i. congregationibus fidelium in Galatia (quæ eſt pars Græciæ) habitantium. ſ. Galatis [ITA & vos facite per vnam ſabbati] .i. vna die ſeptimanæ. [VNVSQVISQVE veſtrum apud ſe reponat] .i. in propria domo ponat in loco ſecuro, ne forte ſi alii commiſerit, defraudetur. Ponat ergo apud ſe [RECONDENS] munus [QVOD ei bene placuerit] .i. tantum quantum libenter dat, ne grauetur, [VT non cum venero] id eſt, apud vos fuero, [TVNC collectæ fiant] id eſt, eleemoſynæ congregentur, quia tunc alia habebimus expedire: grauaret quoque vos ſi totũ ſimul daretis. [CVM autẽ præſens fuero apud vos, quos probaueritis] .i. approbaueritis, ſeu aptos iudicaueritis, per epiſtolas hos mittã] id eſt, iſtos deſtinabo cũ literis commendatoriis meis ac veſtris, [PERFERRE gratiam veſtram] id eſt, gratioſam eleemoſynam [IN HIERVSALEM] ad primitiuam eccleſiã ſub Iacobo militantem. [QVOD SI DIGNVM fuerit] id eſt, rationabilis cauſa occurrerit, [VT & ego eam] in Hieruſalem cum eleemoſynis iſtis.

[MECVM ibunt] quos probaueritis. [VENIAM autem ad vos, cum Macedoniam,] quæ eſt pars Græciæ, [PERTRANSIERO] viſitando illic, & in locis vicinis diſcipulos. [NAM Macedoniã] prouinciã illã [PERTRANSIBO] non diu ibi morando, cum non ſit neceſſe [APVD vos autem forſitan] .ſ. ſi deus præſtiterit, [PERMANEBO] multis diebus, [VEL etiam hyemabo,] quia multa ſunt corrigẽda in vobis, ideo diuturna medici ſpiritualis præſentia vobis neceſſaria eſt, [VT vos me ducatis quocunque iero] cũ à vobis receſſero. Illa tamen non fuit principalis cauſa huius manſionis, ſed hoc dicit apoſtolus ad inflãmandum charitatem eorum ad ſe. vel ad familiaritatem oſtendẽdã. [NOLO enim vos modo in tranſitu vide H
re] .i. tempore modico [PERMANEBO autem Epheſi] vnde & iſtam epiſtolam vobis tranſmiſi, [VSQVE pentecoſten. Oſtium enim mihi apertum eſt magnum & euidens] .i. vehemens ratio mihi occurrit illic manendi eo quod corda multorum parata ſint recipere verbũ dei, [ET aduerſarii multi] ſunt ibi qui
1.Tim.4. euangelio contradicunt, cõtra quos oportet me armare fideles, vel illis quoq; aperte reſiſtere. [SI autem venerit Timotheus] ad vos [VIDETE] .i. ſtudete ad hoc [VT ſine timore ſit apud vos] .i. ſecure, ita vt null⁹
Act.18. ei moleſtus ſit. [OPVS enim domini operatur] prædicãdo euangelium Chriſti, [SICVT & ego. Ne quis ergo illum ſpernat] eo quod iuuenis ſit. Vnde alibi dicit, Nemo adoleſcentiam tuam contemnat [DEDVCITE autem illum in pace] egrediendo & ambulãdo cum eo pacifice per aliquod ſpatium, [VT veniat ad me] Epheſum [EXPECTO enim illum cum fratribus] cum eo venturis. [DE Apollo autem fratre] qui erat vir potens in ſcripturis & eloquens, quem apoſtolus ordinauit Corinthiis in epiſcopum ſicut & ipſi rogauerunt. [NOTVM vobis facio quoniam multum rogaui eum] non præcepi, [VT veniret ad vos cum fratribus] ſecum agentibus. Receſſerat quippe à Corinthiis propter diſſenſionem eorum quam ſedare non potuit, propter quod rediit Epheſum ad apoſtolum. [ET vtique non fuit voluntas eius vt nunc veniret] ad vos, quandiu eſtis in iſta diſcordia. [VENIET autem quum ei vacuum] id eſt, opportunum,
Marci.13. [FVERIT] quando videlicet perceperit vos emẽdandos. [VIGILATE] id eſt, diligentes & ſoliciti eſtote, ne torpor pigritiæ irruat ſup vos, [STATE] id eſt, firmiter perſeuerate [IN fide, viriliter agite]

A Maledictus enim qui facit opus dei negligenter,[conſortamini]proficiendo ſemper in gratia dei,[E T om Hiere.48.
nia veſtra]opera,[I N charitate fiant.].i.charitatiue atque concorditer:aliter enim non eſſent meritoria.
[O bſecro autem vos fratres,noſtis domum Stephanę].i.familiã illius matronę. vnde ſupra dixi,Baptiza- 1.Cor.1
ui autem & Stephanę domũ.Noſtis etiam[E T]domũ, [Fortunati & Achaici].i.horum virorũ qui mecũ
fuerunt cum vobis prędicaui,[Q V O N I A M ſunt primitię Achaię].i.primum in Achaia crediderunt,[E T in
miniſterium ſanctorũ ordinauerunt ſeipſos].i.ſponte ſe obtulerunt ad miniſtrandum fidelibus.Hoc itaque
obſecro,[V T & vos ſubditi ſitis] per humilem obedientiam, [A I V S M O D I].i. iſtis & talibus perſonis,
[E T omni cooperanti] mihi [E T laboranti] in vobis.i.ad veſtram ſalutem. [G A V D E O autem in præſentia.
Stephanæ & Fortunati & Achaici].i.de hoc lætor,ꝙ tales perſonæ vobiſcum ſunt [Q V O N I A M illud quod
vobis deerat] quantũ ad ſalutarem doctrinã,[I P S I ſuppleuerunt]docendo vos plenius.[R E fecerũt enim]
id eſt ſpiritualiter nutriunt ſeu impleuerunt,[E T meum ſpiritum].i.animam meam iucunditate , eo quod
inſtruant vos , [E T veſtrum] ſpiritum, refecerunt veritatis notitia. Vel ſic, Gaudeo autem in præſentia
Stephanæ,&c.i.de hoc quod venerunt ad me, quoniam illud quod vobis deerat.i. quod vos minus debito
mihi feciſtis,ipſi ſuppleuerũt.Refecerũt enim.i.conſolati ſunt,vel pauerunt & meũ ſpiritũ, & veſtrũ,quia
mihi benefaciendo, benefecerũt & vobis quibus apoſtolũ ſeruauerunt. [cognoſcite ergo].i.diligenter at-
tendite & honorate, [Q V I eiuſmodi ſunt].i tales perſonas [S A lutant vos].i. ſalutem vobis cupiunt atque
B annuntiant,[O M nes eccleſiæ Aſiæ] minoris,cuius metropolis eſt Epheſus, vbi conſcripta eſt præſens epi-
ſtola.[S A lutant vos in domino multum].i.cum ingenti affectu, [P R I ſcilla] mulier [E T Aquila] vir eius
[C V M domeſtica ſua eccleſia].i.cum ſocietate fidelium commorante in domo eorum,[A P V D quos & ho
ſpitor] Horum duorum frequenter apoſtolus meminit,quia in primitiua eccleſia notabiles erant , & bene
inſtructi in fide. [S A lutant vos fratres omnes] in Epheſo exiſtentes.[S A lutate inuicem in oſculo ſancto].i.
in ſpirituali & puro etiam corporali,ſicut in primitiua eccleſia fuerat cõſuetudo.[S A lutatio mea manu Pau
li].i.propria manu ſubſcripta.Scripſit enim apoſtolus propria manu in fine epiſtolarum ſuarum ſalutatio-
nem,ne deciperentur fideles,recipiendo epiſtolas pſeudoapoſtolorum pro epiſtolis Pauli . [S I quis non
amat dominum noſtrum Ieſum Chriſtum, ſit anathema].i.ſeparatus à conſortio fidelium, & condemna-
tus à deo,[M A ranatha].i.in aduentu domini; vel donec dominus. Maranatha quippe interpretatur dmi- Auguſt.
nus venit. Dicitque Lyra ꝙ ſint duæ dictiones. Auguſtinus vero,cui potius creditur, ait ꝙ ſit vnum nomẽ
compoſitum ex græco & ſyro:& potius eſt ſyrum quàm hebræum. Hęc autem imprecatio mali nõ eſt in-
telligenda dicta de zelo vltionis ſeu inuidiæ,ſed affectu iuſtitiæ, vel modo prænuntiationis propheticæ.
G R A T I A domini noſtri Ieſu Chriſti]quæ eſt formale ac habituale principium totius vitæ meritoriæ,ſed
[E T charitas mea].i.talis dilectio,qualem ego habeo,ſit [C V M omnibus vobis in Chriſto Ieſu] id eſt, fi- Apoca.1.
C naliter propter Chriſtum. [A M E N] Chriſtus enim eſt finis noſter,ſicut in Apoca. teſtatur, Ego ſum al- 1.Timo.1.
pha & ω, principium & finis. Cui ſemper ſit omnis honor, virtus, beatitudo & gloria, quoniam ipſe cum
patre & ſpiritu ſancto eſt ſuper omnia deus ſublimis & benedictus. Amen.

IN SECVNDAM AD CORINTHIOS EPISTOLAM PROOEMIVM.

AVDI filii diſciplinam patris tui, vt addatur gratia capiti tuo. Cum prælatis eccle Prou.1.
ſiæ dicat ſaluator, Qui vos audit, me audit: & qui vos ſpernit, me ſpernit : conſtat
quòd pari audientia accipienda ſunt verba prælatorum & Chriſti. Quidam itaque Luc.10.
Corinthiorum hoc attendentes ex priori epiſtola Pauli correcti fuerunt obedien-
tes præceptis apoſtoli,tanquam Chriſti. Quidam vero eorum in ſuo perſtiterũt er
rore,præferẽtes Paulo pſeudoapoſtolos. Propter hoc ſcribit Apoſtolus Corinthiis
hanc ſecundam epiſtolam,in qua ſe verum Chriſti probat Apoſtolum,atque falla-
ciam pſeudoapoſtolorũ , vanitatẽ ac falſitatẽ demonſtrat,errãtes Corinthios redu
cit ad viam iuſtitiæ,bonos vero incitat ad meliora, præſertim ad obſeruationem patientiæ, proponens ſe-
D ipſum illis in exemplum.Non ergo ceſſandũ eſt bono prælato à ſpirituali cura infirmi ſubiecti, ſi ſtatim nõ
emendetur ſed continuanda eſt admonitio,increpatio,exercitatio,quãdiu ſpes eſt de reparatione errantis.

CAP. I. ſecunde ad Corinthios epiſtolæ. ARTIC. I.

QVONIAM Corinthiorum nonnulli minus digne de Paulo ſenſerunt, atque ob hoc propriã
ſalutem neglexerunt, paruipendentes verba Pauli , & pſeudoapoſtolis credentes, idcirco in
exordio huiꝰ epiſtolæ, in qua more ſolito præmittitur ſalutatio, cũ dixiſſet, Paulus,ſtatim ad-
iecit, Apoſtolus Ieſu Chriſti per voluntatem dei,non vt ſeipſum magnificaret,ſed vt illorum
prouideret ſaluti.Poteſt enim, & dum ratio poſtulat, debet prælatus authoritatem ſuam oſtẽ-
dere, ne ſui contemptus impediat ſubditorum ſalutem. ¶ Ponens ergo Apoſtolus perſonas ſcribentes ſeu
ſalutantes,ait [P A V L V S apoſtolus Ieſu chriſti per voluntatem dei [id eſt , à deo ſeu diuina voluntate ad
gratiam apoſtolatus aſſumptus:non à ſeipſo,vel ab hominibus intruſus inordinate, [E T Timotheus]
Epheſiorum epiſcopus[F R A T E R]noſter ſpiritualis. Hunc ſibi adiungit Apoſtolus,ne Corinthii aliquid
ſiniſtrum ſuſpicẽtur de eo,quaſi eos accuſauerit apud apoſtolum ex rancore.Priorem enim epiſtolam tulit
Corinthiis, rediensque nuntiauit apoſtolo facta & verba Corinthiorum. Quamuis autem Apoſtolus ſolus
iſtam epiſtolam dictauerit, vterque tamen mandat & mittit eam Corinthiis,& forte quia Paulus multa ſcri
bit ex Timothei relatu. Itaque Paulus & Timotheus mandant[E C C L E S I A E dei]id eſt,congregationi
fidelium,[Q V A E eſt Corinthi]id eſt,in ciuitate ſic dicta,metropolitanę Achaię,[C V M ſanctis omnibus]
id eſt, & ſanctis omnibus, vtpote cunctis veraciter Chriſtianis, qui vtique ſancti & virtuoſi ſunt, [E T qui

ſunt]id eſt, demorantur[IN vniuerſa Achaia]id eſt, quocunque loco prouinciç ſic vocatę, quę erat pars E
Grçciç.[GRATIA,]quę eſt ſupernaturalis habitus, principiũ omnis meritoriæ operationis, eſſentiam
Luc.2. animæ immediate perficiens,[VOBIS]præſtetur[ET pax]id eſt, tranquillitas mentis, de qua angeli ce
cinerunt, Et in terra pax hominibus bonæ voluntatis. [A deo patre noſtro]per gratiam adoptionis, id
Math.6. eſt, à tota ſuperbenedicta trinitate, quæ eſt vnus deus creator & pater noſter cui quotidie dicimus, Pater
noſter qui es in cœlis,[ET domino noſtro Ieſu Chriſto]id eſt, per Chriſtum mediatorem dei ac homi-
num, per quem omnis gloria nobis confertur. Chriſtus enim vt deus eſt idem collator principalis cum
1.Timo.2. patre & ſpiritu ſancto ſed ſecundum naturam aſſumptam eſt dator gratiæ mediatus ac inſtrumentalis,
quia per ipſum tanquam per cauſam meritoriam ac mediatricem dantur nobis cariſmata ſpiritus ſancti.
¶ Deinceps procedit Apoſtolus ad narrationem, captatáque beneuolentiam Corinthiorum & à gratia-
rum actione incipiens affatur perfectos [BENEDICTVS deus]id eſt, ab omnibus benedicatur& exal
tetur, ſemperque ſit benedictus deus trinitas,[ET pater domini noſtri Ieſu Chriſti]id eſt perſona patris
æterni, qui eſt genitor Chriſti ſecundum eius diuinam naturam. Hunc patrem Apoſtolus ſpecialiter ex-
primit exemplo Chriſti, qui per totum Euangelium omnia refert ſpecialiter ad gloriam patris, quemad
Iohan.8. modum ait, Honorifico patrem meum. Non quòd pater maior ſit filio aut ſpiritu ſancto, ſed quia autho
ritas eſt in patre, atque fontalis origo, reſpectu filii & ſpiritus ſancti, quorum vterque ſuſcepit à patre quic
quid habet & eſt. Vel ſic, Benedictus deus & pater domini noſtri Ieſu Chriſti. i. perſona patris, qui eſt F
deus Chriſti ſecundum naturam humanam, & pater ipſius ſecundum naturam diuinam. Vnde in Euan
Iohan.21. gelio Chriſtus teſtatur, Aſcendo ad patrem meum & patrem veſtrum, deum meum & deum veſtrum.
Vel deus ratione eſſentiæ & emanationis ad extra: pater vero ratione proprietatis relatiuę, & emanatio
nis ad intra. Porrò quod ſubditur, ſimili ſenſu accipi poteſt, tam de perſona patris, quã de tota trinitate,
patre noſtro, ratione creationis, gubernationis & adoptionis,[PATER miſericordiarũ]. i. cauſa pater-
na piorũ affectuum ex diuina benignitate manantiũ. Vel, pater miſericordiarũ intranſitiue. i. pater multũ
miſericors ſeu miſericordia plen9. Et dicitur pater miſericordiarũ quãuis miſericordia dei ſit vna ac ſim
Pſalm.88. plex propter diuerſos effect9 pietatis diuinę. Vnde etiã ait Pſalmiſta, Miſericordias domini in ęternũ can
tabo,[ET deus totius cõſolationis]. i. dator atq; benignus infuſor omnis verę perfectę ac ſpũalis cõſola-
tionis ſiue lętitię,[QVI cõſolatur nos in omni tribulatione noſtra.]quã propter iuſtitiã patimur à mun-
do, carne aut diabolo. Conſolatur autẽ nos, vel à tribulationibus liberando vel in tribulationibus patiẽ-
Iaco.1. tiã dando, ita vt omne gaudiũ ęſtimemus, cũ diuerſas inciderimus tentationes. Vel in ipſo corde copio
ſam exultationẽ concitando ex contẽplatione diuinorũ, ſic vt tribulationis acerbitas vix ſentiatur. Hinc
Iob.6. ſcriptum eſt in Iob, Ipſe vulnerat & medetur, percutit & manus eius ſanabũt. Et Abacuc propheta orat
Abacuc.3. Cum iratus fueris, miſericordię recordaberis.[VT poſsimus & ipſi conſolari eos]id eſt, tam copioſe & G
ad hoc conſolatur deus nos, apoſtolos, viroſq; perfectos, vt ex plenitudine, guſtu, & experiẽtia cõſolatio
nis nobis infuſę, valeamus & nos cõſolari eos,[QVI in omni preſſura ſunt]in quacũq; afflictione, pro-
ponendo nos eis in exemplũ, Poſsimus, inquã, conſolari eos,[PER exhortationẽ, qua exhortamur & ip
ſi à deo]id eſt, admonẽdo eos taliter per prędicationẽ vocalẽ, ſicut admonemur à domino per inſpiratio
nem ſeu alloquutionẽ internã, videlicet commemorãdo prçmia ſempiterna pro prçſentibus, breuibuſq;
tribulationibus rependenda, proponẽdo etiam perſecutiones, paſsiones Chriſti & aliorũ electorum pro
Iudith.8. exemplo, quemadmodũ retulit Iudith, Memores, inquiens, eſſe debent, quomodo pater noſter Abrahã
tentatus eſt, & oẽs qui placuerũt deo per multas tribulationes trãſierũt fideles. Eluceſcit autẽ ex his, quia
alios ſpiritualiter cõſolari aptus nõ eſt, qui diuinã conſolationẽ expertus nõ eſt. Ideo p ſapientẽ quendã
Eccl.34. dicitur, Vir in multis expertus cogitabit multa. Veruntamẽ aliqui ad deũ conuerſi tribulãtur, tẽtantur &
Iob.30. anguſtiantur: nullã tamen cõſolationẽ experiuntur, quibus cœlũ eſt ęneum, terraq; ferrea, qui cũ beato
Iob domino dicere poſſunt, Sto & nõ reſpicis me, clamo & non exaudis me: mutatus es mihi in crudelẽ
Sed iſti nõ deſperent, nõ frangãtur, nec puſillanimes fiant, ſed manuũ domini longanimiter prçſtolẽtur
Iob.13. ſcientes quod deus non deſerat ſperantes in ſe, dicenteſq; cum Iob, Etiã ſi occiderit me, in ipſo ſperabo.
Interim vero carnalẽ conſolationẽ deſpiciant, quatenus in die contẽplatione refloreant. Iuxta illud pſal
Pſal.76. Renuit conſolari anima mea, memor fui dei, & delectatus ſum. Denique quòd conſolemur à deo, alios-
que conſolari poſsimus, patet ex hoc.[QVONIAM ſicut abundãt paſsiones Chriſti]. i. perſequutiones H
2.Theſ.1. quę in Chriſto capite noſtro prçceſſerunt, & propter eum fidelibus infligũtur, eius quoque amore ęqua
Iohan.15. nimiter tolerantur,[IN nobis]famulis Chriſti: quibus ipſe ait. Si me perſequuti ſunt, & vos perſequẽtur
Iohan.13. quia nõ eſt ſeruus maior domino ſuo,[ITA & p Chriſtũ]. i. per gratiã & miſericordiã Chriſti,[ABVN
Roma.8. DAT conſolatio noſtra]Qui enim compatitur, & conglorificabitur. Propterea dicit propheta, Secun-
Pſalm.93 dum multitudinem dolorum meorũ in corde meo, conſolationes tuę lętificauerũt animam meam. Alibi
2.Mac.5. quoque dicit ſcriptura, Qui derelictus eſt in ira dei omnipotentis, iterum in magna recõciliatione cum
ſumma gloria exaltabitur.[SIVE autem tribulamur]tribulatio iſta accidit nobis pro veſtra exhortatio-
ne & ſalute]id eſt, vtilis eſt ad exhortãdum vos ſalubriter, ſcilicet vt vos exemplo noſtri tribulationes ſu
ſtineatis libenter,[SIVE conſolamur]à deo, hoc fit,[PRO veſtra conſolatione]. i. vtile eſt ad conſolan
dum vos, quoniã eadẽ merces nobis & vobis promittitur, [SIVE exhortamur]id eſt, diuinitus admone
mur, omnia fortiter perpeti, hoc fit [PRO veſtra exhortatione & ſalute]quia per hoc idonei efficimur,
admonere vos ad veſtrã ſalutẽ, ſicut & ipſi à deo monemur,[QVIA]exhortatio[OPERATVR in vo-
bis tolerãtiam earundem paſsionum]. i. inducit & prouocat vos ad tolerandum pro Chriſto perſequutio
nes & aduerſitates,[QVAS & nos patimur, vt & ſpes noſtra,]id eſt, fiducia qua ſperamus vos beatitu-
dinem adepturos,[FIRMA]id eſt, conſtans & efficax,[SIT pro vobis]id eſt, ad commodum veſtrum
Dum enim prçlati conſpiciunt ſubditos ſuos in virtutibus agiles, ſecure & firmiter ſperant bona ęterna

A eis fore parata. Vndę & Salomon, Filius ſapiens lætificat patrem,[SCIENTES]certitudine reuelationis Prou.10.
diuinæ & experientiæ, non ratiocinationis humanæ. De qua ſcientia ait Iob, Scio quòd redemptor meus Iob.19.
viuit,& in nouiſſimo die de terra ſurrecturus ſum.[QVONIĀ]id eſt, quòd[SICVT ſocii]participes & cō-
ſortes eſtis,[PASSIONVM]id eſt, tribulationum pro Chriſto, imitando eius veſtigia[SIC eritis &]ſocii 1.Cor.4.
[CONSOLATIONIS]diuinæ per gratiam Chriſti, in præſenti inchoatiue & imperfecte, in futuro au-
tem plene ac iugiter. Si enim ſuſtinemus,& cōregnabimus. Ideo ſcriptum eſt, Cōmunicantes Chriſti paſ- 2.Tim.2.
ſionibus gaudere, vt & in reuelatione gloriæ eius gaudeatis. ¶ Præterea narrat apoſtolus magnitudinem 1.Petri.4.
perſequutionum ſuarum in ſpeciali. Primo, vt alii exemplo ſui ad patientiam animentur. Secundo, vt diſci
pulis inſinuet quanta pro eorum patiatur ſalute. Tertio, vt nos aduertētes quàm modicum patiamur com
paratione apoſtoli, ab inordinato mœrore ceſſemus. Itaque ait,[NOLO enim vos ignorare fratres]Raro
apoſtolus diſcipulos ſuos nominat filios: ſæpe autem fratres. In quo percutitur quorundam ſuperiorum ſu
perbia, qui nimium proni ſunt vocare ſubditos ſuos filios, non tam ex paterna dilectione, quàm ex quadam
animoſitate. Idcirco ait ſcriptura, Rectorem te poſuerunt, noli extolli: eſto in illis quaſi vnus ex ipſis. No Eccl.32.
lo ergo vos ignorare[DE tribulatione noſtra quæ facta eſt].i. nobis illata eſt, [IN Aſia]id eſt, in Epheſo
vrbe Aſiæ ab Alexandro argentario qui fecit ædes Dianæ: de qua tribulatione multa ſcripta ſunt in Actis. Act.19.
[QVONIAM ſupra modum]ſolitū, [GRAVATI ſumus, & ſupra virtutem]naturalem atque humanam,
B non tamen vltra virtutem nobis per gratiam communicatam, quia ſupra dictum eſt, Fidelis deus, qui non 1.Cor.10.
patietur vos tentari ſupra id quod poteſtis,[ITA vt tæderet nos etiam viuere]ſecundum inferiorem partē
animæ. ſ. ſecundum ſenſualitatem, vel ſenſitiuum appetitum, quemadmodum ſcriptum eſt de Chriſto. Cæ
pit Ieſus pauere & tædere, non tamen ſecundum rationem fide & ſpe adordinatā, quia hoc eſſet contra pa Marc.14.
tientiæ perfectionem. ¶ Poſſet præterea ſciſcitari quis hoc loco, an liceat homini mortem optare propter
aduerſitatum acerbitatem. Et primo apparet quòd ſic. authoritate apoſtoli loco pręſenti. Secundo, quoni-
am Helias perſequutionem Iezabel fugiens dixit, Sufficit mihi domine, tolle animam meam. Tobias quo
que excæcatus orauit. Pręcipe domine in pace recipi ſpiritum meum. Simili modo Iob ait, Elegit ſuſpendi 3.Reg.19.
um anima mea, & mortem oſſa mea. Et reſpondendum, quod nō licet propter perſequutiones vitandas op Tobiæ.3.
tare mortem abſolute, ſicut terminū vitæ: licet tamen ſub cōditione videlicet diuina volūtate ſuppoſita, & Iob.7.
mortem conſiderādo tanquā ingreſſum vitę futurę: ſic tamen, vt quanuis perſequutio ſit occaſio huius de-
ſiderii, charitas ſit pręcipiens atque eliciens actum hunc.[SED & ipſi].i. ego, & adhærentes mihi,[IN no
bis reſponſum mortis habuimus].i. ex perſequutiōis illius conſideratione animus noſter nobis reſpondit,
& certe putauimus, quòd mors nobis inſtaret, nō enim arbitrabamur nos poſſe euadere. Quod ideo deus
permiſit,[VT non ſimus fidentes in nobis]id eſt, ne in propria poteſtate ſperemus: Maledictus enim(in-
C quit Hieremias) qui confidit in homine,[SED in deo.]Vnde per Eſaiam quoque dicitur, Quis ambulat Hiere.17.
in tenebris & non eſt ei lumen? ſperet in nomine domini, & innitatur ſuper deum ſuum. Et Hieremias ite- Eſa.10.
rum. Benedictus vir qui confidit in domino,[QVI ſuſcitat mortuos]corporaliter animam iterum, corpo Hiere.17.
ri vniendo, & ſpiritualiter charitatem & gratiam peccatoribus conferendo. De talibus ſpiritualiter mortu Matth.8.
is Chriſtus in Euangelio loquitur, Dimitte mortuos ſepelire mortuos ſuos, [QVI de tantis periculis]vi-
tæ corporalis[ERIPVIT nos]in Epheſio,[ET eruit]inceſſanter cùm tribulamur, [IN quem ſperamus].i.
de cuius bonitate confidimus,[QVONIAM & adhuc eripiet]in futuro à ſimilibus periculis. Non quod Apo Phil.1.
ſtolus à tribulationibus erui concupiuit, quaſi mortem pro Chriſto pati imparatus, ſed quia in carne mane
re neceſſarium fuit propter diſcipulos. Eripiet ergo nos,[ADIVVANTIBVS & vobis in oratione]fuſa
[PRO nobis].i. veſtra oratione nobis ſuccurrente, & iſtam orationem nobis promerente ſeu impetrante
ad hunc finem, [VT ex multarum perſonis facierum].i. à perſonis diuerſarum diſpoſitionum, ætatum,
virtutum, meritorum atque reſpectuum. ſ. à cunctis gradibus fidelium, qui ſunt[EIVS quę in nobis eſt do
nationis].i. gratię nobis diuinitus diſtributæ[PARticipes, per multos].i. ab hic diuerſis pluribusq; fidelibus
[GRATIAE agātur]deo[PRO nobis].i. ꝓ noſtri ereptione, videlicet vt omnes fideles gratias referāt deo
pro conſeruatione vitę meę ad profectum eorū. Et merito hoc agere debēt, dignumque eſt ſic fieri.[NAM
gloria noſtra].i. cauſa atq; materia noſtræ ſpiritualis exultationis in deo[HAEC eſt, teſtimonium conſcien
tiæ noſtrę].i. fiducialis teſtificatio conſcientię proprię. Secura enim mens, quaſi iuge conuiuium. Semper
D vero pręſumit ſęua conſcientia perturbata. Deinde ponit quid ſibi perhibeat atq; teſtetur conſcientia ſua, Prouer.15.
videlicet[QVOD in ſimplicitate]bona quę duplicitatis plicam excludit,[ET ſynceritate].i. munda inten Sap.17.
tione ac pura veritate[DEI, & nō in ſapientia carnali]aut ſeculari, quę docet ſenſibilia bona exquirere, de
qua dicitur, Non eſt iſta ſapientia deſurſum, ſed terrena, animalis & diabolica[SED in gratia dei].i. ſecun Iaco.3.
dum inſtinctum & opera gratię nobis à deo infuſę,[CONuerſati ſumus in hoc mundo]à tempore conuer
ſionis noſtrę ad Chriſtum,[ABVNdantius autem].i. gratioſius cōuerſati ſumus[AD vos].i. vobiſcum, à qui
bus nihil recepimus De hac laudabili ſimplicitate, qua homo corde, ore & opere, vniformi modo ſe habet
omnem vitans ſimulationem hypocritarum, ſcriptum eſt in Prouerbiis, Recti habitabunt in terra, & ſim- Prouer.3.
plices permanebunt in ea. Et iterum, Cum ſimplicibus ſermocinatio dei. Ad hanc ſimplicitatem hortatur Ibidem.
Iacobus dicēs, Purificate corda duplices animo. Porrò quod ita habuerimus nos ad vos, pater.[NON enim Iacob.4.
alia].i. oppoſita [SCRIBIMVS vobis]in hac ſecunda epiſtola,[QVAM quę legiſtis]in prima epiſtola vobis à
me miſſa,[ET cognouiſtis]ex lectione illius epiſtolę, imò & per experientiam operum meorum inter vos
[SPERO autem quod vſque in finem].i. perſeuerāter ac firmiter[COGNOSCETIS]nos in ſimplicitate & ſyn
ceritate conuerſari,[SICVT & cognouiſtis nos ex parte].i. quemadmodum partim iam rectitudinem noſtrā
conſideraſtis expertique eſtis[QVIA gloria veſtra].i. cauſa veſtrę lętitię[NOS ſumus.]Honeſtus enim & Prou.17.
ſapiens pater lętificat filios bonos, qui vtique in gratia patris ſui cordialiter iucundantur,[SICVT & vos]e-
ſtis gloria[NOſtra.]Nam filius ſapiens, gloria eſt patris, vt Salomon dicit, Maxime enim gaudent boni pa Prou.10.

3.Iohan. tres de filiorum ſuorum profectu.ſicut Iohannes in ſua ait canonica, Maiorem horum gratiam non ha- E
1.Theſ.3. bens,quam vt audiam filios meos in veritate ambulare. Vnde alio loco dicit apoſtolus, Nunc viuimus ſi
vos ſtatis in domino. Sic autem vnus noſtrum eſt gloria alterius,[IN die domini noſtri Ieſu Chriſti].i.
ad hoc vt in die iudicii ſimul glorificemur. Vel,quod vnus ſit gloria alterius, euidentius apparebit in die
Heb.4. prędicto,quando omnia aperta erunt ac nuda,propter quod tempus illud,dies vocatur.[ET hac confi-
dentia,]qua ita ſyncere me circa vos habui,& quia vnus noſtrum alterius eſt gloria,[volui prius venire
1.Cor.16. ad vos]quam ire in Macedoniam,ſicut promiſi me venturum ad vos , quanuis ita non feci propter cul-
pam veſtram.ſ.propter veſtram peruerſitatẽ & litem,[VT ſecundam gratiam].i.alium profectum[HA
beretis]ex meo aduentu,qui infructuoſus non eſt:hoc eſt,vt ſicut in primo aduentu meo ad vos,inſtruxi
vos circa credenda:ſic modo docerẽ vos circa agenda,[ET per vos].i.à vobis,& veſtrò ducatu[TRAN
ſire in Macedoniam]prouinciam Gręcię,[ET à Macedonia]volui[VENIre ad vos]vt tertiam gratiam
.i. perfectam informationem haberetis,[ET à vobis deduci in Iudæam.]vt ſanctis,qui ibi ſunt, veſtras
eleemoſynas ferrem.Sed quia Apoſtolus non venit ſicut prædixit quidam Corinthiorum reprehende-
runt ipſum de leuitate:falſitate & carnalitate,quaſi propter corporale commodum venire diſtulerit.Ideo
de his malis ſe excuſans,adiecit, [CVM ergo hoc voluiſſem].i.uos viſitare optaſſem, ſicut iam dixi,
[NVNquid leuitate]aut inſtabilitate[VSVS ſum?] mutando propoſitum ſine rationabili cauſa? [AVT
quæ cogito]facere[SECVNDVM carnem cogito?].i.nunquid carnali ſenſu vtor,dum vos viſitare pro- F
pono,quod tamen non facio,tanquam propter carnis commoditatem hoc differam?[VT ſit apud me,eſt
& non[.i.affirmatio & negatio de eodem puta mendacium. Non vtique quoniam nihil dixi intentione
fallendi,& hoc ipſum quod dixi intelligendum erat niſi rationabile impedimentum occurreret.Menda-
cium vero eſt falſa vocis ſignificatio, cum intentione fallendi.[FIDELIS autem].i. verus in ꝓmiſsis
[DEVS]eſt,idcirco non mittit nuntios falſos & infideles,cuius ſignum vel ratio eſt.[QVIA ſermo no
ſter qui fuit apud vos].i.prædicatio noſtra vobis propoſita,[NON eſt in illo,eſt & non].i.affirmans &
negans aliquid de eodem ſecundum idem,ſic enim mendax eſſet,ſed eſt in illo,eſt].i ſimpliciter affirma
uit eſſe in deo,vel in effectibus eius quod in eis eſt.i quod eis veraciter conpetit. [DEI s enim filius Chri
ſtus Ieſus,qui in vobis per nos prædicatus eſt].i.à nobis euãgelizatus,videlicet[PER me]ſicut per prin
cipalem,[ET Syluanum,]quem aliqui dicunt eſſe Sileam apoſtolum,[ET Timotheum] cooperatores
adiutoreſque meos,[NON fuit in illo,eſt,& non eſt].i.contradictionem includens,ſeu falſitatem,[SED
eſt in illo,fuit].i.ſermo noſter de Chriſto ſic pronuntiatus eſt, ſicut vere in Chriſto impletum eſt. Vere
enim natus,paſſus ac reſuſcitatus eſt ſicut docuimus.[QVOTquot enim promiſsiones dei ſunt] i.vniuer-
Iohan.1. ſæ promiſsiones patris factæ de Chriſto,[IN illo etiam]eſt.i.in Chriſto vero implentur. Vnde Iohan.
Iohan.19. dicit,Gratia & veritas per Chriſtum facta eſt.Et Chriſtus in cruce dicebat,conſummatum eſt. [IDEO G
dicimus & per ipſum]Chriſtum[AMEN].i.verum eſt,[DEO]patri,quia per Chriſtum fatemur verifi
Marc.8. cata eſſe patris promiſſa,[AD gloriam noſtram].i.ad noſtram ſalutem,quę conſiſtit in hoc quod diuinã
Lucæ.12. veritatem agnoſcimus atque fatemur:ſicut ait ſaluator,Qui me confeſſus fuerit coram hominibus, con
Matt.10. fitebor & ego eum corã patre meo.[QVI autẽ confirmat nos vobiſcum].i.nos & vos ſimul,[IN Chri-
1.Iohan.3. ſto].i.in fide & dilectione Chriſti,[ET qui vnxit nos]interna & ſpirituali vnctione,videlicet perfuſione
ſpiritus ſancti,de qua & apoſtolus Iohannes, Vos vnctionem habetis à ſancto, & vnctio eius docet vos
de omnibus.Hæc vnctio primo confertur in baptiſmo.Qui ergo ſic confirmauit & vnxit nos,eſt[DA-
us,& ſignauit nos].i.in libro vitę cõſcripſit, ab aliis diſcreuit,& ad ſe pertinere monſtrauit, [ET dedit
pignus ſpiritus].i.arram ſpiritus ſancti,videlicet dona diuina,quę ſunt pignus certificans nos de inhabi
Grego. tatione ſpiritus ſancti,& futura beatitudine nobis prędanda.(Ex perceptione quippe pręſentiũ mune-
rum certa fit expectatio futurorum.) Itaque qui dedit pignus iſtud,[IN cordibus noſtris]in quibus do-
na ſpiritus ſancti recipiuntur,eſt deus. Ideo omne bonum ei aſcribimus. ¶ Inſuper pandit cur ad eos nõ
venerit.[EGO autem teſtem inuoco deum].i.per deum teſtor & iuro,& hoc[IN animam meã].i. con-
tra bonum animę meę ſi mentior,[QVod parcẽs vobis].i.veſtrę infirmitati condeſcendens ac prouidẽs,
1.Cor.4. [NON veni vltra].i.poſt primam vicem, vel à tempore vltimi receſſus mei à vobis,[CORINthum]vide
licet ne cogerer vehementer dure corripere vos , ideo malui vos ſcripto corrigere , vobiſq; aliquantum
correctis venire,[NON quia dominamur fidei veſtrę.i.vobis fidelibus. Tãquam dicat , Non ideo aſſero H
me vobis pepercisſe,quaſi fides veſtra noſtro ſubiiciatur imperio cum fides ſit voluntatis , vel quaſi vo-
1.Petri.5. bis dominemur. Vnde Petrus,Paſcite,inquit,qui in vobis eſt gregẽ,nõ vt dominãtes in cleris,ſed forma
gregis effecti,[SED adiutores].i.cooperatores[SVMus gaudii veſtri,]ſpiritualis qđ nũc habetis per fidẽ,
in futuro ſortituri eſtis per ſpeciẽ.hoc eſt, inducimus vos per exhortationẽ ad opera bona, ex quibus glo
riamini in domino iam in iſto exilio,& per quę futuram felicitatem meremini:de qua ſaluator, Intra,in-
Matt.25. quit,in gaudium domini tui·Adiutores,inquã,ſumus gaudii veſtri,idcirco,[NAM fide ſtatis]id eſt, per
fidem erecti eſtis ad deum in bonis operibus.ideo cooperamur vobis,inducendo vos ad perſeuerantiam
atque profectum.

CAP. II[STATVI autem hoc,&c.] ARTIC. II.

DEnique plenius referans apoſtolus,cur ad Corinthios vltra non venerit,ait,[STATVI au
tem hoc apud me].i.in animo meo firmiter ordinaui atque propoſui[NE iterum in triſtitia
id eſt,cum cordis dolore,[VEnirem ad vos]dolendo propter veſtram diſcordiam. Vel, in
triſtitia.i.ne veniens vos triſtes efficerem,corripiendo vos dure,doleo nanque de veſtra im
perfectione. Quod patet per hoc.[SI enim ego contriſto vos]redarguendo veſtra peccata,
[ET quis]ex vobis,[EST qui me lætificet].i.triſtitiam meam in lætitiam mutet,[NISI qui cõtriſtatur]
id eſt,ad bonam triſtitiam.i.pœnitentiam ſalutarem mouetur,[EX me?].i.ex mea increpatione? Quem

A admodum ergo de veſtris culpis doleo, ita de pœnitentia veſtræ exulto. [ET hoc ipſum] videlicet quod
nemo errantium in vobis me lætificat, niſi qui contriſtatur ex me, [SCRIPſi vobis] in iſta epiſtola, [VT
non cum venero] ad vos [TRIſtitiam] nouam [SVPER triſtitiam] ante conceptam [HABEAM] id eſt, ne ve
hementer doleam inueniendo vos in diſſentionibus conſtitutos, [DE quibus]. i. de quorum profectu at
que ſalute, OPORTUERAT]. i. decens erat, [ME gaudere] in domino, eo quòd ſum [CONfidens in omnibus vo
bis]. i. de veſtra correctione & obedientia præſumo & ſpero, [QVIA meum gaudium] ſpirituale, quo de
veſtri emendatione & gratia lætor, [OMNSVM veſtrum eſt]. i. in vos redundat, vobiſque prodeſt atque
commune eſt. Sicut enim ego de veſtri correctiõe glorior, ſic & vos de eadẽ gloriari debetis. Habui au-
tem magnam triſtitiam, percepta veſtra diſſentione: cuius ſignum eſt, [NAM ex multa tribulatione]. i. af
flictione [ET anguſtia]. i. preſſura & ſolicitudine cordis, [SCRIPſi vobis] ſuperiorẽ epiſtolam, [PER mul
tas lachrymas]. i. copioſe lugendo ob veſtros errores. Et hoc feci, vel me hoc feciſſe iam recito. [NON] fi
naliter ad hoc, [VT contriſtemini] Triſtitia non eſt finis vltimate intẽtus, ſed gloria, [SED vt ſciatis] per
experientiam curæ meæ ad vos, [QVAM charitatem]. i. quantam, quamq; ſpecialem dilectionem, [HA-
beam abundantius]. i. multum abundanter, [IN vobis]. i. ad veſtras perſonas, hocq; ſcientes, libentius ac
quieſcatis admonitionibus meis, certi quod ex charitate procedãt. Nihil enim ita prouocat dilectionem
ſicut dum vnus ſentit ſe amari ab alio. Hinc etiam cõſtat, quòd bonũ ac vtile ſit alii manifeſtare dilectio
B nem quæ ad ipſum habetur, quia amanti facilius conſentitur, per accidens tamen hoc malum eſt. Primo
ſi habeat ſpeciem adulationis. Secundo, ſi alter per hoc moueatur ad gloriam vanam. ¶ Deinde agit a- 1. Cor. 5.
poſtolus de illo enormi & publico fornicatore, qui patris ſui habebat vxorem, quem & apoſtolus tradi-
dit ſatanæ, ſicut in prima epiſtola patuit. [SI quis autem]. i. aliquis veſtrum, [ME contriſtauit] maxime
fornicator prædictus [NON me contriſtauit] triſtitia immoderata actum rationis impediente, quæ in ſa- Prou. 12.
pientem non cadit ſecundum philoſophum. De qua triſtitia ſcriptum eſt, Non contriſtabit iuſtum quic Eccleſ. 30.
quid ei acciderit. Itemque, Triſtitiam longe expelle à te, multos enim occidit triſtitia, & non eſt vtilitas
in ea. Itaque non me contriſtauit omnino, [SED ex parte]. i. aliquo modo, & moderate, prout charitas
exigit triſtari de peccato alterius. Vel, non me cõtriſtauit. i. ſolum, ſed ex parte i. etiam aliqui aliorum me
contriſtarunt, & hoc dico [VT nõ onerem omnes vos]. i. ne videar omnibus vobis grauem culpam im-
ponere, & increpationem inducere [SVFFicit illi]. i. ſatis grauis, & pro ſufficienti pœna reputanda eſt,
[QVI eiuſmodi eſt]. i. fornicatori præfato, [OBIurgatio hæc] id eſt, increpatio & excõmunicatio [QVæ
fit]. i. facta eſt illi, [A pluribus] id eſt, ab ab omnibus vobis quibus collectis obiurgatus fui. Magnũ enim
intra ſe fert tormentum, qui vitia ſua cernit ab omnibus deteſtari. Et in tantum ſufficit ei obiurgatio iſta
[ITA vt econtrario]. ſ. pro excommunicatione, [MAgis donetis] ei, id eſt, ignoſcatis, [ET conſolemini]
C eũ verbis atque exemplis ſacræ ſcripturæ ad diuinæ miſericordiæ cõmendationẽ ſpectãtibus: vt eſt illud Ezech. 18.
in Ezechiele, Nolo mortem peccatoris. Et illud Zachariæ, Cõuertimini ad me, & conuertar ad vos, di Zachar. 1.
cit dominus, [NE forte abundantiori triſtitia abſorbeatur] id eſt, inordinato mœrore, & exceſſiuo cordis Prou. 13.
dolore deſperet & pereat, [QVi eiuſmodi eſt]. i. fornicator iam dictus. Quia vt Salomon ait, In mœrore
animi, deiicitur ſpiritus. [PROPTER quod obſecro vos] ex humilitate, qui poſſem pręcipere apoſtolica
authoritate, [VT conformetis]. i. per opera charitatiua ac fortia oſtendatis [IN illum] pœnitentem [CHA
ritatem] fraternam, hortando, conſolando, atque ad priſtinam ſocietatem & communionem, ipſum ad-
mittendo. [Ideo enim & ſcripſi vobis, vt cognoſcam]. i. videam, [Experimentum veſtrum]. i. facta expe-
rimentalia, per quæ experimentaliter conſtet, [AN in omnibus] præceptis & admonitionibus, [OBE-
dientes ſitis] mihi quatenus ſi ita non eſt, inſtruam vos plenius de obedientia generaliter obſeruanda. Vi
ris quippe heroicis, diuinis atque perfectis, quos certum eſt à ſpiritu ſancto moueri, in omnibus obediẽ-
dum videtur, etiam ſi ſupra vires & contra rationem naturalem videtur quod iubetur. Cur vero donare
& parcere debeant prædicto pœnitenti, quem Apoſtolus nnn exprimit nominatim ne confundatur, ſub
iungitur [CVI autem aliquid donaſtis]. i. ei cui vos ignouiſtis, [ET ego donaui] Nam cum illi rogabant
Apoſtolum pro indulgentia & reconciliatione alicuius iniuſti, Apoſtolus conſenſit, ideo dignum eſt, vt
& ipſi quoque ignoſcant pro quo rogat apoſtolus, & vt donatio ſeu remiſsio apoſtoli agnoſcatur rata &
efficax. [NAM & ego donaui] id eſt, ignoui & abſolui pœnitentem, [SI quid donaui] Hoc addit apoſtolus 1. Tim. 5.
D ad innuendũ, quòd nõ paſsim aut indiſcrete donauit, ſicut & Thimotheo tranſcripſit, Manus cito nemi Matth. 16.
ni impoſueris, [PRopter vos]. i. ad veſtrã inſtantiam, [HOC feci in perſona Chriſti]. i. vice & loco Chri 18.
ſti, cuius vicarii ſumus, quibus & ipſe ſuam poteſtatem commiſit, & ſoluendi itemque ligandi virtutem Iohan. 16.
largitus eſt, [VT non circumueniamur à ſatana]. i. ne à diabolo decipiamur, habendo nos nimiũ rigoro-
ſe, aut nimis remiſſe circa ſubiectos, quorum vtrumque prælato vitandum eſt. [NON enim ignoramus co
gitationes eius] In communi. i. machinamenta, aſtutias atque ſuggeſtiones, quibus conatur fideles à me
dio virtutis retrahere. In ſpeciali tamẽ neſcit aliquis cogitationes dæmonum, ſicut nec hominum, niſi ex
ſpeciali reuelatione. ¶ Pręterea manifeſtat Apoſtolus, quòd occaſiõe Corinthiorũ impeditus ſit Troa-
de. [cum autem veniſſem Troadem, propter Euangelium Chriſti] illic prædicandum, [ET oſtium mihi
apertum eſſet] hoc eſt, corda hominum aperta & pręparata recipere verbum dei, [IN domino]. i. in vir-
tute & gratia dei. Vel, in domino. i. ſecundum placitum voluntatis diuinę, [NON habui requiem ſpiritui
meo] hoc eſt, mente quietus non fui, nec deſiderio meo ſatisfacere potui, [EO quòd non inuenerim] ibi
[Titum fratrem meum] epiſcopum Cretenſium, ſicut condixeramus. Impeditus enim Titus & retarda-
tus manſit apud Corinthios. Vnde eo abſente non potuit apoſtolus & aduerſariis reſiſtere, & fideles ſa
tis inſtruere, [SED valefaciens eis] videlicet Troianis conuerſis, profectus ſum in Macedoniã] ad quod
forſitan illud pertinet actuum, Cum autem pertranſiſſent Miſiam, deſcenderunt Troadem, & viſio per
noctem Paulo oſtenſa eſt, Vir Macedo quidam erat ſtans & deprecans eum, & dicens, Tranſiẽs in Ma- Act. 16.

cedoniam,adiuua nos. ¶ Incipit inſuper apoſtolus commendare ſeipſum,propter cauſas ſuperius aſsi- E
1.Cor.9. gnatas.[DEO autem gratias]referimus,[QVI ſemper triumphat,]triumphare[NOS]facit[IN Chriſto
Ieſu].i.in virtute & gratia Chriſti,[ET odorem notitiæ ſuæ].i.dulcem ac odoriferam ſuæ maieſtatis ſa
pientiam.i.ſacræ ſcripturæ doctrinam,quæ dulcis eſt,quia inflammat affectum. quod nō facit naturalis
ſapientia niſi debili modo,[Manifeſtat per nos].i.per noſtram prædicationem,IN omni loco] Quem-
Pſalm.18. admodum ſcriptum eſt,In omnē terram exiuit ſonus eorum.[QVIA Chriſti bonus odor ſumus].i. per
Roma. 8. nos,videlicet per noſtræ prædicationis inſtantiam,operationem miraculoſam, & cōuerſationem exem
Cantic. 1. plarem,Chriſti bonitas,veritas,atque dulcedo aliis innoteſcit ac ſapit. De tali odore inCanticis legitur
Cantic.7. Curremus in odorem vnguentorum tuorum.Itemque, Odor oris tui,ſicut odor malorum punicorum.
Sic ergo ſumus bonus odor Chriſti,[DEO].i.ad gloriam ſanctæ & ſuperbeatiſsimæ trinitatis, cuius fi-
des & gloria mundo per nos reuelatur,[IN his qui ſalui fiunt,& in his qui pereūt]ſed differenter,[Aliis
quidem]videlicet reprobis,ſumus[ODOR mortis]culpæ,[IN mortem]pœnæ æternæ,per accidens ta-
men ratione peruerſitatis eorum, quia ex noſtra prædicatione & bonitate ad inuidiā incitantur,grauiuſ
que delinquunt,[Aliis autem]puta electis,ſumus[ODOR vitæ gratiæ,tendentis in vitam]gloriæ. Quia
ex noſtra prædicatione diuino accenduntur amore,quo nihil eſt dulcius.[ET ad hæc] agenda videlicet
vt ſit aliquis bonus odor Chriſti (ſecundum modum dictum) [QVIS]illorum pſeudoapoſtolorum,
[TAM idoneus?]eſt ſicut nos apoſtoli?Nemo vtique. [NON enim ſumus] ſicut plurimi falſi doctores F
[Adulterantes verbum dei].i.peruerſe interpretātes, & ſine fructu debito facientes diuinam ſcripturam,
[SED ex ſynceritate]hoc eſt,pura intentione,& vero intellectu verba diuina prædicamus. [SICVT ex
deo]edocti,tanquā diuinitus informati,& loquētes[CORAM deo]hoc eſt,reuerenter & ſancte,ac ſi deū
cerneremus præſentem,cuius præſentiam oculo intellectuali attendimus[IN Chriſto] id eſt, ſecundum
Chriſti voluntatem & inſtitutionem[LOQVIMVR.]

CAP. III. [INCIPIMVS,&c.] ARTIC. III.

MAnifeſtatum erat Apoſtolo,quòd aliqui Corinthiorum ſcandalizabantur in hoc quod to-
ties commendauit ſeipſum, quaſi inaniter moueretur , propriam magis quàm dei gloriam
quærens,quod eſt contra Salomonis doctrinam,dicentis,Laudet te alienus & non os tuū:
extraneus,& non labia tua. Vnde & Saluator,Si glorifico meipſum,gloria mea nihil eſt.
Prou.27. Ideo Apoſtolus in huius capitis exordio excludit malam ſuſpitionem illorum , dicendo,
Iohan.8. [INcipimus iterum]in hac epiſtola,ſicut in prima[commendare[.i.laudare [NOSIPSOS?[Videlicet,
propter propriam gloriam noſtram, &non potius propter gloriam dei , ad veſtri inſtructionem vt ag
nita veritate nobis credatis,non pſeudoapoſtolis?[AVT nunquid egemus , ſicut quidam [Fallaces,at-
que hypocritæ [commendatitiis].i.laudatoriis [EPIStolis]mittendis [AD vos , aut ex vobis]hoc eſt , à G
vobis ad alios tranſmittendis?quaſi diceret, Nequaquam indigemus huiuſmodi epiſtolis ex parte noſtri
quem propria virtus ſatis commendat,tamen propter ignaros neceſſarium eſt ne fallātur.Quod autem
non indigemus cōmēdatitiis literis patet.[NAM epiſtola noſtra]id eſt,aliquid ſimile epiſtolæ noſtræ,vi
delicet conuerſi ac inſtituti à nobis,[VOS eſtis]quia in vobis noſtra virtus & ſapientia declarantur,qua
ſi in libro.Epiſtola inquam,[SCRIPTA].i.vehementer impreſſa[IN cordibus noſtris]quoniam indeſi
nenter memoriam,ſolicitudinemq́ue pro veſtra ſalute habemus, [QVAE]epiſtola[SCITVR , & legi-
tur ab omnibus hominibus].i.cunctis fidelibus conſtat vos eſſe conuerſos,& inſtitutos à nobis. Legunt
quoque& diſcunt ſeu penſant in vobis,vel ex veſtræ conuerſationis intuitu,quales nos ſimus,ſicut ex cō
ſideratione diſcipuli innoteſcit prudentia perfectioq; magiſtri, [Manifeſtati].i.per fidem & opera bona
hoc aliis de vobis oſtenſum eſt,[QVoniam epiſtola eſtis Chriſti]hoc eſt,à Chriſto principaliter inſtituti
& ſcripti,cuius etiam virtus& gratia in vobis repræſentatur,[Miniſtrata].i. noſtro miniſterio ad fidē de
ducti,& Chriſto exhibiti eſtis. Epiſtola(inquam) ſcripta,[NON atramento] quomodo ſcripſit Baruch
ex ore Hieremię:[SED ſpiritu dei viui].i.ſpiritu ſancto,à quo inſtituti eſtis,& inter electos aſſcripti.Ipſe
Hiere.36 enim eſt digitus dei quo diuina in nobis ſcribūtūr,ſeu imprimūtur. De quo loquitur Chriſtus,Si in digi
Lucæ.11. to dei eiicio dæmonia,&c.Scripti autē[NON in tabulis lapideis](quomodo ſcripta erat lex Moyſi) hoc
Exod.34 eſt,nō inſtituti in cordib⁹ duris,nec huiuſmodi cordibus impreſſi,[SED in tabulis cordis carnalibus].i.
cordibus piis ac mollibus.Vel,in intellectu prudēti,volūtate benigna,memoria ſtabili. De quibus tabu H
Prouer.7 lis legitur in Prouerbiis,Serua mādata & legem,quaſi pupillā oculi tui, & in tabulis cordis tui ſcribe ea.
In talibus ergo tabulis fideles ſcripti dicūtur à ſpiritu ſancto.Primo, quia per eius inſtitutionē & gratiā
corda habent huiuſmodi lata.ſ.per charitatem:aperta,per obedientialem promptitudinem : plena, per
manſuetudinem:mollia,per diuini verbi celerem receptionem & compunctionem. Vnde dominus per
Ezechielē promittit,Auferam cor lapideum de carne veſtra,& dabo vobis cor carneum,& ſpiritum no
Ezech.36 uum ponam in medio veſtri.Secundo, quia piis fidelibusq; prælatis ac proximis impreſsit ſpiritus ſan-
ctus curam de ſalute aliorum. ¶ Præterea,declarat Apoſtolus quòd non proprie cōmendet ſeipſum,ſed
EPIST. deum,cum omne bonum ei aſſcribat.[Fiduciam autem talem]hoc eſt audaciam, ſic loquendi de noſtris
præconiis,[HABEMVS per Chriſtum].i. à Chriſto per gratiam eius[AD deum trinitatem, coram quo
iſta fiducialiter dicimus,[NON quod ſufficientes ſimus cogitare]& per conſequens nec dicere,nec face-
re poſſumus[ALIQVID]meritorium[A nobis]id eſt,propria poteſtate[QVASI ex nobis].i. tanquam
ex prima & principali virtute,licet enim nos ſimus cauſa operis boni per liberū arbitrium(quia nec ali-
ter mereremur) natura tamen noſtra indiget gratia. nam liberum arbitrium indiget non ſolū habitu gra
tiæ ſupernaturalis,& diuinæ dilectionis,ſed etiam actuali motione ſpiritus ſancti nos excitantis. In quo
damnatur error Pelagii,aſſerentis quod inchoatio operum meritoriorum ſit à nobis,conſummatio vero
à deo.Inchoatio enim in nobis,eſt cogitatio,in qua operatur deus ſecundum Apoſtolum. Vnde alibi lo

A quitur, Deus operatur in nobis velle & pficere. Ideo ſubditur,[Sed ſufficientia noſtra]hoc eſt, virtus & Philip. 2.
efficacia meritoriè cogitãdi, loquẽdi, ac operãdi,[EX deo eſt].i.ex motione & gratia dei, à quo eſt omne Iaco. 1.
donũ optimũ & datũ perfectũ. Propter quod ait Saluator, Sine me nihil poteſtis facere. Et per prophe- Iohan. 15.
tam, Perditio tua Iſrael ex te, in me tantũmodo auxilium tuum,[QVI & idoneos nos fecit miniſtros].i. Oſee. 13.
efficaces & dignos prædicatores[Noui teſtamenti].i.euangelicæ legis,[NON litera].i. nõ inſtructiõe lite
rali,[SED ſpũ].i.illuſtratione ſpiritus ſancti, à quo vitã & ſapientiã nos ad tantũ officium dignificantẽ
accepimus. Nouũ quippe teſtamentum non eſt datũ Apoſtolis per exteriorẽ ſcripturã, ſed internam il-
luſtrationem. Ideo vocatur lex ſpiritus. Lex autem Moſaica appellatur lex literæ, quia in libro ac tabulis Exod. 34
ſcripta. Ad cuius diſtinctionis inſinuationẽ, dominus ait per Hieremiã, Ecce dies veniũt, & feriã domui Hiere. 13.
Iſrael, & domui Iuda pactum nouum, nõ tale quale pepigi cum patribus eorum, &c. Ratio autẽ cur de⁹
nos fecit idoneos non litera ſed ſpiritu, eſt,[Litera enim].i.lex ſcripta[Occidit] ex occaſione, quia non
cõtulit gratiam, & auxit concupiſcentiam, eo ꝙ homo nitatur in vetitum, auxit quoque generaliter cul-
pã, quoniã poſt veritatis notitiam, grauius eſt peccare ꝗ̃ ante,[Spiritus autẽ]ſanctus, qui per Apoſtolo Act. 3. 5. 6. 8
rũ miniſtrationem dabatur fidelibus, & nunc per ſacramenta eccleſiæ datur hominibus,[Viuificat] vita
gratiæ corda credentiũ. Vel ſic, Litera.i.ſenſus literalis, vel potius, qui literalis videtur. occidit. ſpiritus
autẽ.i intellectus ſpiritualis ac myſticus viuificat. Proinde oſtẽdit Apoſtolus dignitatẽ miniſtrorũ noui
B teſtamenti cõparatione miniſtrorũ vet. teſt.[Quod ſi].i.quia miniſtratio mortis].i.exhibitio inſtrumen 1. Cor. 15.
talis veteris legis per occaſionẽ occidentis animã tranſgreſſoris(vt dictũ eſt ſæpius) Virtus enim peccati
lex & etiã mortem corporalẽ facile inferentis,[Literis]viſibilibus[Deformata].i.ſcripta[IN lapidibus]
.i.in lapideis tabulis[FVIT in gloria].i.gloriam habuit in ſuo miniſtro, ſeu myſteriali legiſlatore,[ITA Exod. 34
vt non poſſent filii Iſrael intendere] .i. viſum figere,[IN faciem Moyſi propter gloriam].i. claritatem
[Vultus eius] In quo apparuerunt radii ſplendidi, angulariter aſcendentes in ſimilitudine cornuum re-
percutientes intuitum filiorum Iſrael. Vnde & facies eius dicitur fuiſſe cornuta,[QVAE euacuatur] .i.
quæ claritas Moyſi vel quæ miniſtratio finitur & ceſſat. Cito enim deſiit claritas illa. Vetus quoque lex
ceſſauit, noua lege promulgata,[Quomodo non magis miniſtratio ſpiritus].i.euangelicę legis, gratiam
ſancti ſpiritus ratione ſacramentorũ continentis,[Erit in gloria?] .i. dignitatẽ & gloriã habebit in ſuis
miniſtris(puta Apoſtolis)in præſenti atq; futuro, etiã ampliorẽ quam miniſtratio mortis? q. d. imò ha- Roma. 3.
bebit. Ideo ſubditur,[NAM ſi miniſtratio dãnationis].i.veteris legis, dãnationẽ accidenter æternã augẽ Roma. 6.
tis & inferentis, quoniã peccatum prohibendo, nec tamẽ gratiã largiendo, auxit peccatũ ſicq; damnatio Roma. 7.
nis fecit obnoxiũ. Sicut enim occidit, ita & dãnauit. De cuius rei intellectu tractatũ eſt plenius ad Roma Roma. 8.
nos, Si ergo miniſtratio iſta,[Gloria eſt].i.honor & dignitas Moyſi,[Multo magis abundat miniſteriũ
iuſtitiæ].i.miniſtratio nouæ, legis verã perfectionem & gratiã iuſte viuendi includentis,[IN gloria] .i.
C copioſiorem gloriã habet annexã. Ecce quomodo ſanctus Apoſtolus ſeipſum, & coapoſtolos ſuos Moy
ſi præfert, ſaltẽ quantum ad gratias gratis datas. NAM necdũ glorificatum eſt].i.glorioſum reputandum
non eſt,[Quod claruit in hac parte].i.lumen vultis Moyſi,[Propter excellentem gloriã].i.propter ve-
hementem exceſſum dignitatis & gloriæ miniſtri noui teſtamenti conceſſum, quæ tanta eſt vt compara
tione eius, gloria vultus Moyſi quaſi nihil ſit. Vel ſic, Nã nec glorificatũ eſt.i. hominibus perfecte reue-
lari nõ potuit, quod claruit in hac parte.i.gloria miniſtris nouæ legis collata. Tanta enim eſt gloria & di
gnitas apoſtolorum, vt viatores capere nequeant. ¶ Porrò quod ſubditur, vtrique conſonat expoſitioni.
[SI enim quod euacuatur].i. vetus teſtamentũ quod ceſſauit,[PER gloriam eſt].i.per gloriam & clarita
tem Moyſi præſtitum, datum ac receptum eſt,[Multo magis quod manet].i.noua lex, cui alia non ſuc-
ceder danda à deo,[IN gloria eſt].i.dignitatem glorioſam habet annexam. [Habentes igitur talẽ ſpem]
videlicet quod tanta nobis collata eſt gratia, & tanta gloria præparata,[Multa fiducia vtimur].i.cum in
genti confidentia noſtrum officium exercemus certi, de gloria remunerationis, & non celamus myſteria
ſcripturarum, ſeu myſticos ſenſus,[ET non ſicut Moyſes ponebat velamen].i. pannum quendam ſeu o-
perimentum,[Super faciem ſuam]cornutam, ſeu lucidã ex colloquio dei[VT non intẽderent filii Iſrael Exod. 34
in faciẽ eius]quia nec eam inſpicere poterant præ ſplendore, niſi eſſet velo obducta. Per quod figuraba-
tur, quod ſpiritualis & verus intellectus veteris teſtamẽti tegebatur obſcuritatibus figurarum legalium,
D [QVOD]velamen,[Euacuatur].i.per doctrinã Apoſtolorũ atq; doctorũ aufertur, dum veteris teſtamenti
ſcriptura verè elucidatur,[SED obtuſi].i.excæcati, [Sunt ſenſus eorum, hoc eſt, mentales oculi infide-
lium Iudæorum. Iuxta illud, Obſcurentur oculi eorum ne videant. [VSQVE in hodiernum enim diem
idipſum velamen].i.figuralis obſcuritas legis,[IN lectione veteris teſtamenti] .i. dum legitur ſcriptura Pſalm. 68
veteris teſtamenti,[Iudæis manet non reuelatum].i.occulta, ſeu non intellecta, quia non aliter intelli-
gunt ſcripturas legis veteris modo quàm ante. Ideo velamen non eſt amotum à corde eorum, quanuis à
re ipſa amotum ſit. Vnde ſubditur,[QVoniam in Chriſto euacuatur]hoc eſt, per fidem & doctrinã Chri
ſti amouetur, & veritas ſcripturarum oſtẽditur. In cuius figura, tempore dominicæ paſsionis velum tem Matt. 27.
pli eſt ſciſsum à ſummo vſque deorſum. Per Chriſti etenim paſsionẽ reuelantur legis ac prophetarũ ſa- Marc. 15.
cramẽta. Velamen itaque appellatur opertio prophetię quæ in Chriſto impletur.[SED vſque in hodier Lucæ. 23.
num diem].i.tempus gratiæ[CVM legitur Moyſes]Pentatheucum, videlicet ſcriptura quinque librorũ
Moyſi,[Velamen].i.cæcitas ſeu opertio iſta,[EST poſitum ſuper cor eorum] .i.infidelium Iudæorum.
[CVM autẽ conuerſi fuerint ad dominũ]recipiẽdo fidem catholicã, [Auferetur velamen] prædictum à
corde eorum, imò iſta conuerſio aliquid aliud non videtur, niſi velaminis huius ablatio: tũc enim illumi
nabũtur corda ipſorũ: iuxta illud propheticũ, Poſt hęc reuertentur filii Iſrael, & quærent dominũ deum
ſuum, & Dauid regem ſuum.i. Meſsiã, ſicut Iudæi quoque exponunt. ¶ Deniq; quod per ſpiritũ ſanctũ Oſee. 3.
auferatur, velamen, declarat,[DOMINVS autem ſpiritus eſt.] Quanuis hoc de deo trinitate verum ſit,

Iohan. 4. iuxta illud, Spiritus eſt deus. iam tamen de ſpiritu ſancto aſſcritur, qui cum ſit dominut, omnia agit quæ E
1. Cor. 12. vult, & quomodo vult, ſicut ſuperius dictum eſt, Hæc omnia operatur vnus atque idem ſpiritus, diui-
Iohan. 3. dēs ſingulis, prout vult. Illuminat ergo quos vult, & dereliquit quos vult: ſicut legitur, Spirit⁹ vbi vult,
ſpirat. [VBI autem] eſt [ſpiritus domini]. i. in mente quam per gratiam ſpiritus ſanctus inhabitat, [IBI
libertas] dilectionis, non coactio timoris, libera vacatio animi à iugo diaboli, & à ſeruitute peccati, ad
contemplandum, diligendum, ac operandum ea quæ dei ſunt. Infidelibus itaque ineſt velamen. [NOS
vero omnes]. i. fideles, præſertim Apoſtoli & viri perfecti [Reuelata facie] interiori id eſt, intellectu à prę
dicto velamine liberato [GLoriam dei] id eſt, maieſtatem diuinam, ſeu dominum glorioſum, vel filium
Eſa. 40. dei patris, de quo Eſaias, Reuelabitur (inquit) gloria domini. Siquidem filius ſapiens gloria patris eſt.
Prou. 10. [ſpeculātes] nunc per fidem, & per ſpeculum in ænigmate [IN eandem imaginem] id eſt, diuinæ maie-
1. Cor. 13. ſtatis ſeu filii dei quandam deiformam aſsimilationem [TRansformamur,] quia cognitio fit per aſsimila
Iohan. 3. tionem cognoſcentis ad cognitum, ſecundum Boetium. Ideo contemplator diuinorum diuinus ſeu dei-
Boetius. formis efficitur. Trāsformamur autem. i. ſalubriter commutamur, [A claritate] luminis naturalis, [IN
claritatem] luminis gratiæ, & à claritate viæ ſeu gratiæ, in claritatem patriæ & gloriæ. Vel ſic, & melius
Pſaml. 83 vt opinor. A claritate in claritatem. i. de gratia minori in gratiam ampliorem, proficiendo in bonis &
proficiſcendo de virtutibus in virtutes. Quanto enim diuinorum contemplationi magis inſiſtimus, tan
to exuberantiori lumine cœleſtis gratiæ perfundimur atque implemur, & transformamur. i. à forma ſeu F
modo propriæ ſubſiſtentiæ transferimur ad diuinæ naturæ ſeu formę modum ac imitationem. Imò vnū
Roma. 8. cum deo per charitatem efficimur angelicam & diuinam in hoc exilio conuerſationem inchoantes.
¶ Et omnia hęc nobis inſunt & competunt non à nobis, ſed [TAnquam à domini ſpiritu] id eſt, virtute
& gratia ſpiritus ſancti, ſicut alibi dictum eſt, Spiritus adiuuat infirmitatem noſtram.

CAP. IIII. [IDEO habentes hanc adminiſtrationem.] ARTIC. IIII.

2. Cor. 3. LAVDAVIT ſe ſanctus Apoſtolus ad gloriam dei, & ad ædificationem audientium in præ
Epheſ. 4. cedenti capitulo ratione dignitatis miniſterii ſibi commiſsi, nunc idem facit ex debito vſu
Rom. 12. obſequii ſui, oſtendens ſe fructuoſe & optimè vſum gratia ſibi conceſſa. [IDEO]. i. quoniam
tantam claritatem à ſpiritu ſancto ſuſcepimus [HAbentes hanc adminiſtrationem] nouæ le
gis, videlicet apoſtolatum, ſeu miniſterium tantæ dignitatis [IVXta quod miſericordiam cō
ſequuti ſumus] hoc eſt, ſecundum menſuram diuinæ pietatis nobis impenſæ, [NON deficimus.] in aduer
ſis, nec ab executiōe noſtri ceſſamus officii, [Sed abdicamus]. i. abiicimus [occulta dedecoris]. i. vitia la
tentia, quæ non decent, ſed deformant & indecorant, [NON ambulantes in aſtutia]. i. nō doloſe, aut ſimula-
toriè conuerſantes ſicut hypocritæ. Simulatores nanq; & callidi prouocant irā dei. Aſtutia autē quando G
que in bono accipitur, pro quadā circunſpectione, ſicut in Prouerbiis legitur, Aſtutus cōſiderat greſſus
Iob. 36. ſuos. Nūc vero pro verſutia ſumitur. Vnde Salomon, Vir (inquit) verſutus odioſus eſt, [Neque adulterā
Prouer. 4. tes]. i. peruerſe interpretātes, ſeu admiſcentes falſitatibus, [VErbū dei] videlicet Euangeliū Chriſti, [SED
Prou. 14 in manifeſtatiōe veritatis] cōuerſamur. i. ipſam veritatē publice prædicamus, & clare exponimus, [com
mendantes]. i. cōmendabiles ſeu laude dignos faciētes, [Noſmetipſos] recte docendo, & bene agēdo, [AD
omnem conſcientiam hominum] hoc eſt, teſtimonia cōſcientiarū, vel in conſcientiis hominū ita vt ne-
mo bona cōſcientia vituperare nos poterit. Et hoc facimus [coram deo]. i. diuinam præſentiam cogitan
do, nosq; in dei cūcta cernentis conſpectu ponendo, cū omni reuerentia atque cuſtodia cordis. [Quod
1. Reg. 16. ſi etiam opertum eſt Euangelium noſtrum] hoc eſt, ſi prædicatio noſtra de Chriſto aliquibus abſcondi-
tur, ita vt eam non audiāt, vel auditā non capiant, [IN his qui pereunt] hoc eſt, in cordibus reproborum
[opertum eſt]. i. occultatum eſt hoc modo, [IN quibus deus huius ſeculi]. i. diabolus dominus impiorū
De quo ait Saluator, Venit ad me princeps huius mūdi, [Excæcauit] cooperatiue ſeu ſuggeſtiue [Mentes
infidelium] Vel, deus huius ſeculi. i. deus verus omnium ſeculorū, hominumq; malorum creator, & deus
Iohan. 14. excæcauit mentes. i. intellectus infidelium permiſsiue. Quemadmodū dicitur Pharaonis cor induraſſe.
1. Tim. 1. Vnde & Chriſtus in Euangelio, In iudiciū (inquit) ego in hunc mundū veni, vt qui non vident, videāt:
Exod. 7. & qui vident, cæci fiant. [VT non fulgeat] innoteſcat [Eis illuminatio Euangelii]. i. euangelica doctrina
Exod. 10. [GLoriæ]. i. maieſtatis [chriſti, qui eſt imago dei]. i. à patre ſecūdum rationem ſimilitudinis genitus. Eſt H
Exo. 11. 14. enim à patre procedens, eique ſimilis & æqualis per oīa. Propter quod ipſe ait, Qui videt me, videt &
Iohan. 14. patrem. ¶ Porrò quod Chriſtus ſit imago dei hinc liquet. [Non enim noſmetipſos prædicamus] quaſi in
nobis ſalus veſtra conſiſtat, [SED Ieſum Chriſtum dominū noſtrū] prædicamus eſſe omnium ſaluatorē
EPIST. [Nos autem ſeruos veſtros] eſſe prædicamus, hoc eſt, vobis ſeruientes in exhibitione ſpiritualiū alimen-
torum, parātes vobis menſam domini, ſpiritualemq; eſcam proponentes, [PER Ieſum]. i. ex cōmiſsione
& per gratiam Chriſti qui nobis hoc iniunxit officiū. [Quoniam deus] trinus, ſimplex, atque oīpotens
[Qui dixit]. i. interiori verbo fecit, [DE tenebris]. i. poſt tenebras. Vel, de tenebris. i. de materia obſcu-
ra [LVcem] ſenſibilē [ſplendeſcere]. i. inchoatiue oriri. Vnde dicitur in Geneſi, In principio creauit deus
cœlū & terram, & tenebræ erant ſuper faciē abyſsi: dixitq; deus, Fiat lux, & facta eſt lux, [ILluxit in cor
Gene. 1. dibus noſtris]. i. lumen fidei, atque diuinę ſapientiæ, mentibus noſtris infudit, [AD illuminationem ſciē
Eſa. 9. 60. tiæ claritatis dei]. i ad hoc vt nos illuminemur ad cognoſcēdū claritatem, id eſt, nobilitatem, ſeu excel-
Pſal. 99. 131 lētiam dei. Vel, ad illuminationem, &c. i. ad hoc vt alios doceamus de notitia claritatis dei. i. perfectiōis
diuinæ. Illuminationem (inquam) ſcientiæ tendentis, [IN faciem Ieſu Chriſti]. i. dirigentis nos ad verā
Chriſti notitiam, qua eum agnoſcimus eſſe deum & hominē. Facies autem notitiam ſignificat, quia per
faciē vnuſquiſque potiſsimum cognoſcitur. [HABEMVS autem theſaurum iſtum] hoc eſt, gratiam tan
Prou. 21. tæ illuminationis. Vnde & Salomō, Theſaurus, inquit, deſiderabilis in ore ſapiētis. Et rurſus, Pretioſior

A eſt ſapientia cunctis opibus, & omnia quæ deſiderantur, huic non valent comparari,[IN vaſis fictilibus Prou.3.
.i.corporibus fragilibus, non ꝙ corpus quod eſt pars integralis hominis, ſit huius theſauri ſubiectũ im-
mediatum, ſed anima. Quoniam tamen animę ſubiectum eſt corpus, ideo nos in corpore peregrinantes
dicimur theſaurum iſtum habere in vaſis fictilibus,[VT ſublimitas].i.altitudo noſtræ perfectionis in vi-
ta, in ſignis, in documentis, SIT virtutis dei].i.deo aſſcribatur, nõ noſtræ fragilitati. Ideo additur, [ET
non ex nobis].i.non ex noſtra naturali poteſtate oriri putetur.[IN omnibus]loco, cauſa, & tẽpore, ſal-
tem in genere,[TRibulationem patimur]propter iuſtitiam[SED non anguſtiamur].i.non opprimimur
mẽte, quia de dei auxilio certi ſumus.[APoriamur]hoc eſt, temporalibus bonis priuamur, & pauperes ſu
mus,[SED non deſtituimur].i.non caremus ſpiritualibus, veriſque diuitiis. Imò in his tanto magis abũ Matth.5.
damus, quanto in illis pauperiores propter Chriſtum ſumus. Etenim, beati pauperes, quoniam ipſorum
eſt regnum cœlorum,[PERſequutionem].i.de loco ad locum fugationem[PATIMVR, ſed non derelin Matth.13.
quimur]à deo[DEiicimur].i.conculcamur: [SED non perimus] quoniam liberamur ſemper à domino Lucæ.6.
corporaliter aut ſpiritualiter, & interim vtroque modo.[SEMPER mortificationem Ieſu].i.paſsionem
dominicam,[IN corpore noſtro circunferentes]per cruciformem imitationem, & corporis quotidianã Philip. 1.
flagellationem. Vnde alibi dicit apoſtolus, In omni fiducia magnificabitur Chriſtus in corpore meo, ſi- Galat.6.
ue per vitam, ſiue per mortem. Item, Ego ſtigmata domini Ieſu in corpore meo porto,[VT & vita Ieſu]
B .i.conuerſatio quam habuit in hoc mundo,[IN corporibus noſtris manifeſtetur].i.Chriſti veſtigia in a-
gendo ſectemur. Vel vita Ieſu, immortalis quam nunc habet in corporibus noſtris manifeſtetur in reſur Philip. 3.
rectione futura, quando reformabit corpus humilitatis noſtræ cõfiguratũ corpori claritatis ſuę.[SEMper
enim].i.in omni differẽtia temporis, in genere[NOS] Apoſtoli, & alii ſucceſſores noſtri, [QVI viui-
mus]nunc in vita naturæ & gratiæ,[IN mortem tradimur]hoc eſt, periculis mortis afficimur, [PRopter Iohan. 16
Ieſum]id eſt, eius amore, & propter prædicationem euangelicę veritatis. Sicut & Chriſtus prædixit, Ve Matth.10
nit hora vt omnis qui interficit vos arbitretur obſequium ſe præſtare deo. Et denuo, Eritis odio omni-
bus hominibus propter filium hominis,[VT & vita Ieſu] quam habet iam immortalis, manifeſtetur in
carne noſtra mortali]hoc eſt, gloria immortalitatis noſtræ carnis præſtetur, quando corruptibile hoc in 1.Cor.15.
duet incorruptionem, & mortale hoc immortalitatem.[ERGO mors]id eſt, paſsio Chriſti, [OPeratur
in nobis]id eſt, fructuoſa eſt nobis, excitando nos ad ſui imitationem.[VITA autem] naturæ ſeu culpæ
operatur,[IN vobis,]qui Chriſti veſtigia imitari negligitis. Vel vita gratiæ. ſ. fides & charitas operatur Pſalm. 43.
in vobis opera meritoria, quia per hoc quod nos taliter mortificamur vos ad deum conuertimini, & vi-
uitis coram illo. ¶ Deinceps oſtendit eandem fuiſſe fidem in populo vtriuſque teſtamenti, tractatq; de
diuerſis effectibus, meritis & actibus fidei.[HAbentes autem]nos noui teſtamenti miniſtri,[EVndem ſpi
C ritum fidei]hoc eſt, ſpiritum ſanctum fidei datorem quem habuerunt ſancti antiqui. Vel per ſpiritum fi-
dei, intelligenda eſt ipſa fides, vel gratia ſeu motio fidei, quæ vna & eadem eſt, in his qui ante Chriſti ad
uentum fuerunt, & in poſterioribus, quamuis ſit modo magis explicita,[SICVT ſcriptum eſt,] in libro Pſalm.115
pſalmorum à Dauid propheta.[CREDIDI]corde[PRopter quod locutus ſum]ore, verba fidelis con- Rom. 10.
feſsionis. Confeſsio nanque iſta eſt actus fidei. Vnde alibi dictum eſt, Corde creditur ad iuſtitiam, ore au
tem confeſsio fit ad ſalutem,[ET nos credimus]ea quæ illi, [PROPTER quod & loquimur] fidem ca- Roma. 8.
tholicam confitendo ac prædicando,[ſcientes]fide certiſsima, [QVONIAM] deus pater ſeu trinitas.
[QVI ſuſcitauit Ieſum]occiſum à morte,[ET nos]electos, [CVM Ieſu]hoc eſt, ſicut & Ieſum, vel ad Matth.25
hoc vt ſimus cum Ieſu in regno,[SVſcitabit]in die nouiſsimo, [ET conſtituet] nos [VOBISCVM] ad
dexteram in patria, vbi agni ponentur.[OMNIA enim propter vos]id eſt, vniuerſa miniſteria noſtra ad
veſtram ordinantur ſalutem,[VT gratia]dei [Abundans per multos] id eſt, ab vno transfuſa ſeu mini- 1.Petri. 4.
ſtrata in alium, ſecundum quod Petrus hortatur, Vnuſquiſque ſicut accepit gratiam in alterutrum illam
adminiſtrantes,[IN gratiarum actione abundet]id eſt, cum gratiarum actione copioſe referatur & ordi
netur, ſeu refluat ad ſuum principium ſcilicet deum.[IN gloriam dei] quatenus omnes deo gratias refe-
rant, & omne chariſma gratiæ illi tribuant.[PRopter quod]proſequendum, videlicet vt deo gratiæ refe-
rantur,[NON deficimus]in aduerſis, nec fatigamur in opere bono, nec ceſſamus, quoniam ſola perſeue- Mat.10.24.
rantia coronatur.[SED licet is qui foris eſt noſter homo]id eſt, caro noſtra mortalis, in qua eſt humana
D effigies, qua homines eſſe cognoſcimur,[CORRVMPATVR]quotidie tẽdendo ad mortẽ, & ſuſtinen- Geneſ.1.
do læſuras ac plagas, [TAMEN is qui intus eſt] id eſt, anima noſtra in qua eſt ſummæ trinitatis imago,
[REnouatur]recipiendo noua lumina gratiarũ, reflorendo in dei cognitione, aſcẽdendo in diuino amo-
re,[DE die in diem]id eſt, aſsidue, dum ſpiritualiter creſcimus atque proficimus. Hoc autem dicitur non
quaſi in nobis ſint duo homines, ſed propter diſtinctionem eſſentialium partium hominis. [ID enim Roma.5.
quod in præſenti]exilio ſeu tempore,[EST momentaneum & leue tribulationis noſtræ]id eſt, tribula-
tio iſta leuis atque breuiſsima,[COMparatione futuræ iucunditatis ac æternitatis, quam patimur iam[SV
pra modum]id eſt, vltra condignum & capacitatem noſtri intellectus,[IN ſublimitate] id eſt, in regno
cœleſti. Vel in liberalitate bonitatis diuinæ, [AEternum gloriæ pondus] hoc eſt, perpetuam felicitatis Lucæ. 6.
menſuram. De qua ait Saluator, Menſuram bonam & confertam & coagitatam dabunt in ſinus veſtros
[OPERatur]id eſt meretur & efficit[IN nobis]nunc per ſpem, poſtmodum vero in re.[NON contemplan
tibus nobis]id eſt, quia non principaliter aſpicimus, nec finaliter intuemur,[QVæ videntur]id eſt, viſi- Eſa. 64.
bilia & terrena,[SED quæ non videntur]id eſt, bona ſuper cœleſtia, quæ oculus non vidit, nec auris au 1.Cor.2.
diuit. [QVAE enim videntur]id eſt, à nobis oculo corporali,[TEMPORALIA ſunt]id eſt, tranſito-
ria, & caduca,[QVAE autem non videntur]hoc eſt, ſpiritualia bona nobis præparata in regno [AEter-
na ſunt]eſſentialiter vel participatiue.

CAP. V. [SCIMVS enim quoniam ſi terreſtris domus noſtra diſſoluatur.] ARTIC. V. E

2.Co.4. DIXIT Apoſtolus in fine præcedentis capituli, quod leuis ac momentanea tribulatio præ-
ſentis exilij æternum gloriæ pondus operetur in nobis. Huius autem nũc aſsignat ratione
[ſcimus enim] per reuelationem diuinã [QVONIAM ſi terreſtris domus noſtra].i.quod ſi ca
ro noſtra mortalis [HVIVS habitationis].i.præſentis manſionis, qua anima degit, ac hoſpita
tur in corpore [DISſoluatur] per mortem, vel pro Chriſto occidatur, [QVOD ædificatione]
2.Cor.15. .i.habitaculũ [EX deo] à diuina virtute [HABEMUS] in ſpe, & habebimus tandem in re, videlicet [nomum
1.Petri.5. non manufactam].i.carnem impaſsibilem, glorificatam, non humana potentia, ſed diuina [ÆTERNÃ in
cœlis] hoc eſt, in cœlo perpetuo duraturam. Vel, ab æterno prædeſtinatam. Sed quoniam hanc domum
non habebimus ante diem iudicii, Apoſtolus loqui videtur de eo quod ſtatim poſt diſſolutionem cor-
poris, animæ perfectorum conſequuntur. Ideo alij per domum iſtam non manufactam intelligunt glo-
Ioban.14. riam animæ, quæ dicitur domus, propter excellentiam ſuám ad animæ capacitatem. Vnde teſtatur Chri-
ſtus, In domo patris mei manſiones multę ſunt.i.diſtinctę gradus pręmiorum. Alij vero per domum iſtã
intelligunt cœlum empyreũ, quod eſt locus atque palatium beatorum. Et dicitur non manufactum. Iux-
Hebræ.9. ta illud ad Hebræos, Non in manufacta ſancta Ieſus introiit, ſed in ipſum cœlum. [NAM in hoc ingemi
Prou.13. ſcimus].i.deſiderio huius domus, & gloriæ ſuſpiramus & flemus præ tædio dilationis. Spes enim quæ
differtur, affligit animã, [HABITATIONEM noſtram quæ de cœlo eſt].i.hanc domum non manufactam, cœ F
leſtẽ, vel cœleſti virtute formatã, ſeu gloriæ conſequutionem, [SVPERINDVI] hoc eſt, ea operiri, circunda-
ri, ſiue ornari, [CVPIENTES] quod vtique deſideriũ ortum habet à fide, nõ à lumine naturali. Sumus autem
1.Regũ.6. veraciter & efficaciter iſta cupientes, [SI tamen veſtiti] donis & gratiis ſpiritus ſancti [NON nudi] à bonis
Sapien.9 operibus, [INVENIAMUR] à deo cuncta ſpectante. [NAM & qui ſumus in hoc tabernaculo] hoc eſt, in hoc
paſsibili corpore degimus, [INGEMIſcimus] ſuſpirando ad habitationem cœleſtem, [GRAVATI] pondere at
que miſeriis corruptibilis carnis. Corpus nanque quod corrumpitur, aggrauat animam, & deprimit ter-
rena inhabitatio ſenſum multa cogitantem. Ingemiſcimus autem [EO quod nolumus expoliari] hoc eſt, à
corporis vnione penitus atque finaliter ſeparari, cum naturale ſit animæ corpus informare, & ſancti in
patria cupiunt corporibus glorificandis coniũgi, [SED ſuperueſtiri,] immortalitatem, & glorificationẽ
corporis adipiſci, [VT abſorbeatur quod mortale eſt] id eſt, mortalitas, pœnalitas, & imperfectio auferan
tur à corpore, [A vita] id eſt, ab impaſsibilitate, & gloria ſuperueniente, prædictam imperfectionem ex-
cludente. [QVI autem efficit nos in hoc ipſum] hoc eſt, qui prędictam voluntatem inſpirat, vel ad huius
2.Cor.2. deſiderii conſummationem perducit, eſt [DEVS] non cauſa naturalis [QVI dedit nobis pignus,] Hoc i-
Pſalm.26 dem ſecundo capitulo huius epiſtolæ dictum eſt atque expoſitum. [AVDIENTES igitur ſemper,] hoc eſt, in
ceſſanter audemus ex magna in deum fiducia futuram habitationem appetere, atque in omnibus virili- G
ter agere [ET ſcientes] auxilium gratiæ nobis collatum. Cauſa autem audaciæ ſubditur, [QVONIAM dum
ſumus] id eſt, viuimus, [IN corpore] iſto mortali [PEREGRINAMUR à domino] id eſt patria ſeparamur, atq;
s.Iohan.3 à deo diſtamus, conuerſando in valle lachrymarum, in carcere mortis, in graui exilio. [PER fidem enim
1.Cor.13. ambulamus] id eſt, per obſcuram notitiam ad patriam tendimus, [ET non per ſpeciem] hoc eſt, propri-
am & adæquatam ſimilitudinem, deum non cernimus. Non enim videmus eum, ſicut eſt, id eſt, clarè,
ſeu facie ad faciem, ſed per formas creatas, quæ à repræſentatione perfecta, ac faciali diuinæ eſſentiæ in
infinitum deficiunt, ſicut in præcedenti epiſtola pertractatum eſt planius. [AVDEMUS autem] hoc eſt, fi-
ducialiter quærimus, non metu mortis retracti, aut aliqua difficultate victi [ET bonam voluntatem] id
Roma.8. eſt, rationabile deſideriũ [HABEMUS magis peregrinari à corpore] id eſt, potius à corpore per mortem ſe
Philip.1. parari, [ET pręſentes eſſe ad dominum] id eſt, deo immediate vniri, cumque coram & per ſpeciem in-
Pſalm.15. tueri. Loquitur aũt de præſentia gloriæ, non de præſentia gratiæ tantum. Vnde ait Pſalmographus, Ad-
Pſalm.41 implebis me lætitia cum vultu tuo. Item, Quando veniã & apparebo ante faciẽ dei? [ET ideo].ſ. vt deo
feliciter vniamur [CONTENDIMUS].i. forti conatu ſtudemus, [SIVE abſentes] hoc eſt, à domino peregri-
nantes, & in hac vita manentes, [SIVE præſentes].i.diuino iudicio præſentati,] PLACERE illi].i.ne ſepa-
remur ab eius conſpectu. Nam & in diuino iudicio ſatagemus reſpondere pro nobis ad ea quæ contra
nos proponent diaboli. Merito autem contendimus deo placere. [OMNES enim nos].i.homines vni-
uerſos, bonos ac malos [MANIFESTARI] id eſt, publice præſentari, ſeu apparere. [OPORTET] vel in iudicio par H
ticulari ſtatim poſt mortem, vel in iudicio vniuerſali in die nouiſsimo, vel potius in vtroque [ANTE tri
bunal Chriſti].i.coram iudice Chriſto ſeu ante diſtrictam iudiciariam eius poteſtatem, [VT referat vnuſ
quiſque] id eſt, reportet, [PROPRIA corporis] id eſt, debitam mercedem, videlicet pœnam vel gloriam,
Matth.3. pro actibus per corpus operatis, ſeu tempore corporalis vitæ exhibitis, [PROUT geſsit, ſiue bonum] geſ-
ſit, [SIVE malum.] Sub peccato autem commiſsionis includitur peccatũ omiſsionis, quia & arbor quæ
Micheę.6. non facit fructum bonum, in ignem mittetur, etiam ſi malum non geſsit. [ſcientes ergo timorem domi
Iob.31&35 ni].i.quàm timorate atque ſolicite ambulandum ſit coram deo ſancto & metuẽdo. de quo ait beatus Iob,
Iob.23. Semper quaſi tumentes me fluctus timui deum. Et rurſus, Conſiderans eum timore ſolicitor, [HOMINI-
Eccleſ.1. bus ſuademus].i.conſilia, monitaque ſalutis proponimus, quatenus deum prę omnibus timeant, non ſer
uili, ſed filiali, aut ſaltem initiali timore. Timor enim dei expellit peccatum, [DEO autẽ manifeſti].i.ple
EPIST. niſsime cogniti, vel per approbationẽ noti [SVMUS. Spero autẽ & in conſcientiis veſtris manifeſtos nos
eſſe].i.confido quod conſciẽtiæ veſtræ de nobis recte, vereq; ſentiant, quia ſic viximus inter vos, vt nõ poſ
ſitis rationabiliter cõtra nos moueri. [NON iterũ cõmendamus nos vobis].i.ad propriã laudem iſta dici
mus, ſicut nec ante, [SED occaſionẽ].i.cauſam incidentalẽ atque materiam [DAMUS vobis] per comme-
morationẽ iſtorũ, [GLORIANDI].i.ſpiritualiter exultandi [PRO nobis].i.pro gratia nobis cõceſſa, vel pro
defenſione noſtra contra ęmulos & detractores noſtros, qui conãtur ſe nobis præferre, & vos à nobis

auertere, [VT habeatis] rationabilem reſponſionem, & veram lætitiam[AD eos qui in facie] id eſt, de ap
parente & ſimulata iuſtitia [GLORIANTVR, & non in corde] id eſt non ex conſcientiæ puritate, ne- 1.Cor.1.
que de veris virtutibus. Quod autem non commendemus noſipſos inaniter, & quòd vos pro nobis glo- 2.Cor.10.
riari poſsitis, patet ex hoc.[SIVE enim mente excedimus] contemplando diuina, & ſupergrediendo ter-
rena, [DEO] id eſt hoc gratiæ dei aſcribimus, atque ad gloriam eius referimus [SIVE ſobrii ſumus] inſtru
endo vos in moralibus, & condeſcendendo infirmitatibus veſtris, [VOBIS] id eſt ad veſtram vtilitatem
hoc facimus. Vel ſic, Siue mente excedimus, id eſt laudãdo noſipſos, inſenſati eſſe videamur (quia ſtulto-
rum eſt laudibus propriis inhærere) deo, id eſt ad gloriam dei hoc agimus, vt benedicatur deus in donis ſu
is. Siue ſobrii ſumus, moderate loquendo de perfectionibus noſtris, ſicut ad virtuoſum, ſapientemque per-
tinet, vt in his quæ propriam laudem concernunt, magis declinet ad minus quàm ad maius, vobis, id eſt,
pro veſtri informatiõe & commodo hoc facimus. [CHARITAS enim Chriſti] id eſt dilectio qua Chri
ſtum proximumque diligimus, [VRGET] id eſt incitat & vehementer inclinat [NOS] iſta efficere, quo- Eph.3.
niam Chriſti gloriam & proximorum ſalutem tanto amplius zelamus, quanto in vera charitate perfectio-
res fuerimus [AESTIMANTES] id eſt firmiter reputantes [Hoc, quoniam ſi] pro quia, [VNVS,] vtpote ſo-
lus Chriſtus [PRO omnibus] hominibus liberãdis [MORTUUS eſt, ergo omnes mortui ſunt] id eſt, vitiis Iohan.3.
mortificati merito paſsionis Chriſti, quantum eſt ex parte ipſius ſaluatoris, qui moriendo omnia ad ſe tra-
B xit. Vel, omnes mortui ſunt, id eſt mortem culpæ incurrerũt ex originali peccato, aliter non egerent ſal-
uatore, [ET pro omnibus mortuus eſt Chriſtus, vt & qui viuunt] vita naturæ ſeu gratiæ, [Iam non ſibi Rom.14.
viuant] id eſt non propriæ voluntati deſeruiant, videlicet ad honorem proprium vitam ſuam ordinent, Galat.2.
[SED ei] viuant, id eſt ad eius honorem & gloriam omnia opera ſua interiora, exterioráque referant. 1.Petr.2.
[QVI pro ipſis mortuus eſt, & reſurrexit,] videlicet Chriſti. Sic viuere Chriſto, eſt vere abnegare atque
viuifice mortificare ſeipſum. [Itaque] id eſt quia pro omnibus mortuus eſt Chriſtus, [NOS] apoſtoli & 1.Iohan.2.
viri perfecti, [EX hoc] id eſt poſt hac [Neminem nouimus] notitia approbationis, id eſt nullum viato-
rem laudamus [Secundum carnem] id eſt carnaliter ſcilicet propter cauſas indignas. Vel, neminem noui-
mus ſecundum carnem, id eſt ſecundum ea quæ carnis conditionem reſpiciunt, talia enim non curamus ne
que attendimus. [ET ſi cognouimus ſecundum carnem Chriſtum] id eſt quamuis myſteria Chriſti carna
liter & ſuperficialiter intellexerimus, & Chriſtum non niſi ſecundum humanam naturam nouerimus ſen
ſu humano, [SED nunc iam] ſpiritu ſancto recepto [NON nouimus] eum hoc modo, ſed ſpiritualiter ac
ſupernaturaliter, tanquam deum & hominem. [SI qua ergo] id eſt quia aliqua [IN Chriſto] eſt [NOVA
creatura] id eſt aliquis in Chriſti baptiſmo renatus. [Vetera tranſierunt] id eſt priſtina vitia ab illo remo-
ta ſunt, pœnalitates quoque deletæ ſunt, modo in ſpe, tandem delendæ in re, [ECCE facta ſunt noua] id
eſt per infuſionem ſpiritus ſancti omnia ſpiritualiter renouata ſunt, corpus, anima, cogitatio, verbum &
C opera. Vnde in Apoc. dicitur, Dixit qui ſedebat in throno, ecce noua facio omnia. [Omnia autẽ ex deo] Apoc.21.
patre vel ſancta trinitate originaliter profluxerunt & cõdita ſunt. [Qui reconciliauit nos ſibi] id eſt pecca
ta noſtra nobis ignouit, [PER Chriſtum] id eſt incarnatione, paſsione ſeu merito Chriſti hominis, imò Rom.5.
Chriſtus vt deus reconciliauit nos ſibi per ſeipſum, vt hominem talem, [ET dedit nobis miniſterium re-
cõciliationis] id eſt officiũ euangelicæ prædicationis, qua iſta reconciliatio annuntiatur hominibus, com-
miſit nobis ſuis vicariis. [Quandoquidem deus] pater, vel verbum increatum, imò & ſpiritus ſanctus,
hoc eſt deus trinitas, [Erat in Chriſto] homine, [Mundũ] id eſt electos [Recõcilians ſibi], vt dictum eſt,
[NON reputans] id eſt non iuſte vlciſcens, nec in æternum reſeruans [ILLIS delicta ipſorum] origina- Rom.3.
lia aut actualia. Chriſtus nanque agnus dei omnia tulit peccata. [ET poſuit in nobis verbum reconcilia- Iohan.1.
tionis] id eſt prædicationem pacificationis inter deum & homines factæ. [Pro Chriſto] id eſt pro Chri-
ſti amore & gloria, [Legatione] id eſt, miſsione [Fungimur,] quia à deo miſsi ſumus annontiare Euan-
gelium Chriſti, [Tanquam deo exhortante] corda audientium [PER nos,] id eſt per prædicationem no-
ſtram. Ipſe enim loquitur per nos. [Obſecramus pro Chriſto] id eſt, vice, loco, vel amore Chriſti, [Re-
conciliamini deo] id eſt peccata veſtra deflete, vitam corrigite, deo placere contendite. [EVM qui non no Luc.21.
uerat peccatum] per approbationem vel experientiam ſcilicet Chriſtum pater, [Pro nobis] id eſt pro no- Rom.15.
ſtra redemptione [Peccatum fecit] id eſt hoſtiam pro peccato. Sumitur enim hic peccatum pro hoſtia pec Rom.8.
D cati: ſicut & apud Oſeam, vbi dicitur, Peccata populi mei comedent, Vel ſic, Eum qui non nouerat pecca Eſaiæ.53.
tum, pro nobis peccatum, id eſt culpam fecit. Peccatum enim (præcipue originale) occaſio fuit incarna-
tionis, paſsionisque Chriſti, ſicque quodam modo fecit eum hominem, [VT nos efficeremur iuſtitia dei] Oſee.4.
id eſt iuſtificati à deo, [IN illo] id eſt merito Chriſti.

1.Cor.1.

CAP. VI. [ADIVVANTES autem exhortamur. ARTIC. VI.

REcommendatis noui teſtamenti myſteriis, iam omnes ad perfectionem inuitantur, dicente
apoſtolo [Adiuuantes autem] verbo, operatione, oratione, veſtram imbecillitatem: Vel, adiu
uantes, id eſt Chriſto cooperantes in veſtra cõuerſione, [Exhortamur, ne in vacuum] id eſt EPIST.
ſine fructu & perſeuerantia [Gratiam dei] habitualem & gratum facientem, [Recipiatis] in
baptiſmo, vel pœnitentiæ ſacramento. Gratiæ enim finis eſt adeptio gloriæ. Idcirco gratiã
dei in vacuum recipit, qui per eam bene viuendo æternam beatitudinem non acquirit. Melius eſt enim vi-
am iuſtitiæ ignoraſſe, quam poſt agnitionem reuerti retrorſum. Simili modo, melius quodam modo eſt 2.Petri.2.
gratiam non recepiſſe, quàm receptam perdidiſſe. ¶Quod autem deus paratus ſit gratiam dare, proba-
tur. [AIT enim] dominus per Eſaiam, [Tempore accepto] id eſt tempore oportuno & congruo, maxi- Eſaiæ.46.
me nouæ legis & gratiæ, [Exaudiui te] inſtanter orantem, pro quocunque negotio tibi ſalubri, Omnis

A gum Christi, per quod ei nectuntur, & ab eo dicuntur electi, sic iugum diaboli eſt peccatum. Ideirco ini- Tit:3.
quis & perfidis iungi nou debemus, id eſt communicare eorum peccatis, imò & occaſiones huius commu
uionis vitare oportet, videlicet ſocietatem & familiaritatem. Huius ratio ſubditur. [QVAE enim partici-
patio] id eſt mutua communio ſeu conuenientia [IVSTITSAE cum iniquitate? nulla vtique, cum ſint Pſal.140.
omnino contrariæ. Vos autem iuſti eſtis per fidem formatam, illi vero iniqui, non ergo iungi debetis.
[AVT quæ ſocietas luci ad tenebras?] nulla, videlicet naturalis ac fixa, ſed lux tenebras pellit. Vos autem Matth.5.
per dei cognitionem lux eſtis, illi vero tenebris ignorantiæ pleni. [QVAE autem conuenrio Christi ad
Belial?] nulla plane. Belial autem interpretatur apoſtata, quo ſignificatur diabolus, ſed his duobus domi
nis uemo poteſt ſeruire. Vos igitur Chriſtiani cum filiis Belial nolite coniuugi. [AVT quæ pars] id eſt,
communio [FIDELI cum infideli? Quis autem conſenſus templo dei] id eſt, perſonæ fideli, in qua
per gratiam habitat deus, [CVM idolis?] id eſt idololatris, qui idola ſunt per ſimilitudinem: iuxta illud in
pſalmo, Similes illis fiant qui faciunt ea. Non ergo debetis illis ſociari. [VOS enim,] in quorum cordibus Pſal.134.
habitat deus, [ESTIS templum] animatum ac myſticum [DEI viui, ſicut dicit dominus] per Moy- Exod.29.
ſen, Ezechielem atque Iohannem in Apocalypſi. [QVONIAM inhabitabo in illis] id eſt intima men- Leuit 26.
tis electorum inhabitabo per charitatem & gratiam, [ET inambulo] id eſt in corde eorum quaſi in para- Ezec.43.
diſo voluptatis conuerſabor, quia delitiæ meę, eſſe cum filiis hominum. Inambulabo autem, id eſt eos fa- Apoc.21.
B ciam ambulare de virtute in virtutem, & de via ad patriam, [ET ero illorum deus,] non ſolum generali- Prou.8.
ter, ſicut omnium deus ſum, propter vniuerſalem creationem ac prouidentiam, ſed ſingulariter valde, di Pſalm.83.
rigendo, protegendo, finaliterque ſaluando, [ET ipſi erunt mihi] id eſt ad honorem & gloriam nomi- Act.3.
nis mei, [POPVLVS] colendo & diligendo me ſuper omnia. Sicut in prima ſua epiſtola aſſerit Petrus, 1.Pet.2.
Vos genus electum, gens ſancta, populus acquiſitionis. Et Pſalmiſta, Beneplacitum eſt domino in po- Pſal.149
pulo ſuo. ¶ Ex dictis infert Apoſtolus admonitionem intentam. [PROPTER quod] id eſt quia non
eſt ſocietas inter prædicta, [EXITE] ſpiritualiter, & ſi fieri poteſt & expedit, etiam corporaliter [DE
medio corum] id eſt de conuentu prauorum. Quid enim paleis ad triticum? Hoc eſt, nolite cordis ſimi- Hier.23.
litudine eis coniungi, ſed fugite actus eorum, [ET ſeparamini ab eis,] loco vel corde, [DICST domi
nus, & immundum ne tetigeritis] id eſt peccato nolite couſentire. Digni enim ſunt morte, non ſolum Rom.1.
qui faciunt, ſed etiam qui conſenſerint, [ET ego recipiam vos] id eſt pie amplectar venientes ad me bra
chiis pietatis. De quibus per prophetam loquor, Portaui vos in brachiis meis, [ET ero vobis in patrem]
id eſt paterne vos fouebo ac diligam, [ET vos eritis mihi in filios,] quantum ad viros, [ET filias,] Oſee.11.
quantum ad fœminas, [DICIT dominus deus omnipotens.] Porrò ſcriptura hic allegata, quantum
ad ſenſum in diuerſis ſacræ paginæ locis habetur. Pro eo enim quod hic dictum eſt, inhabitabo in illis: ſcri
C ptum eſt in Leuitico, Ponam tabernaculum meum in medio veſtri. Pro eo quod ſubditur, Et ambulabo,
legitur in Deuterouomio, Dominus deus tuus ambulat in medio caſtrorum. Totum tamen iſtud, & item Leuit.26.
quod ſubditur. Et ero illorum deus, & ipſi erunt mihi populus, &c. iu Leuitico includitur. Ei quoque Deut.23.
quod ſubinfertur, Exite de medio eorum, conſonat quod Petrus diſſeruit, Separamini, inquiens, à gene-
ratione hac praua. Sed & in Apoc. ait ſcriptura, Ecce tabernaculum dei cum hominibus, & habitabit Act.2.
cum eis, & ipſi populus eius erunt, & ipſe deus cum eis erit illorum deus. Quæ vtique verba plena ſunt Apoc.21.
omni dulcedine, charitate atque fiducia.

CAP. VIS. [HAS igitur habentes promiſſiones.
ARTSCVLVS VII.

EX præinductis in fine præcedentis capituli infert apoſtolus admonitionem ſalubrem, & ait,
[HAS igitur habentes promiſſiones] d[CHARISSIMI] fratres immediate expreſſas, vi- 2.Cor.6.
delicet quòd deus habitabit & ambulabit in nobis, recipietque nos, & erit in nobis, [MVN-
DEMVS nos] per veram confeſſionem (omnia enim in confeſſione lauantur) per contri- 1.pet. 4
tionem, per dominicæ paſſionis memoriam, præſertim per diuini amoris acceſſionem, quo-
niam charitas operit multitudinem peccatorum, [AB omni inquinamento carnis & ſpiritus] id eſt ab
D vniuerſis peccatis carnalibus, vt ſunt gula, luxuria: & ſpiritualibus, vt ſunt inuidia, ſuperbia, [PERFI-
CIENTES ſanctificatiouem] id eſt inchoatam in baptiſmo vel pœnitentia ſanitatem ad perfectionem
ducentes, perſeuerando ac proficiendo in bonis vſque in finem. Et hoc [IN timore dei] caſto ac filiali, de Galat.5.
quo in Eccleſiaſtico dicitur, Qui ſine timore eſt, iuſtificari uon poteſt. Atque in pſalmo, Timere domi-
num omnes ſancti eius. [CAPITE nos] id eſt verba uoſtra ſapienter penſate, & noſipſos in exemplum Eccl.1.
accipite, [NEMINEM læſimus] poſt noſtram conuerſionem, id eſt nullum ad peccatum induximus dire- Pſalm.33.
cte verbo opere, [NEMINEM corrupimus,] per falſam doctrinam, [NEMINEM circunuenimus] PSNIS.
id eſt defraudando decepimus, [NON ad condemnationem veſtram dico] id eſt non ideo iſta commemo
ro, vt aggrauẽ veſtra peccata, voſque relinquam ac pereatis. [Prædiximus enim] & ſupra iam ſcripſimus
[QVÒD in cordibus noſtris eſtis] ſcripſi per curam & charitatis affectum, ac iugem memoriam, [AD
commoriendum & conuiuendum] id eſt in tantum vos meo cordi impreſſi, vt pro veſtra ſalute paratus Philip.1.
ſim mori, aut manere in vita præſenti, vt inſtruam vos, [MVLTA mihi fiducia eſt apud vos] id eſt de ve- 1.Cor.15.
ſtra charitate & pietate multum confido, & firmiter ſpero de felicitate veſtra futura, [MVLTA mihi glo-
riatio] ineſt ſpiritualis in domino, [PRO vobis] id eſt ex conſideratione gratiæ vobis conceſſæ, [REPLE
TVS ſum conſolatione] audita veſtra emendatione [Superabundo gaudio] ſpirituali, propter beneficia Iacobi.1.
dei vobis collata, [IN omni tribulatione noſtra] quam ab aduerſariis fidei patimur. [NAM & cum ve- Rom.5.
niſſemus Macedoniam, uullam requiem habuit caro noſtra] id eſt uoſipſi. Ponit enim partem pro toto. Apoc.1.

Nam ſupra dixit, Nō habui requiē ſpiritui meo,[SED omnē]id eſt multiplicē ſeu perfectā,[Tribulatio E
nē]videlicet exteriorē &interiorē[PASSI ſumus. Foris pugnę]id eſt impugnationes à peruerſis ac per
fidis,[INTVS]id eſt in corde, fuerunt,[Timores] paternę ſolicitudinis pro eccleſiis dei ne ſubuerte-
rentur.[SED qui conſolatur humiles, conſolatus eſt nos deus in aduentu Titi]de cuius aduentu gauiſi
ſumus, propter adiutorium quod nobis impendit.[NON ſolum autē in aduentu eius]conſolatus eſt nos
deus,[SED etiam]à deo principaliter conſolati ſumus,[IN conſolatione]id eſt per conſolationem,
[QVA conſolatus eſt nos]Titus dei miniſter,[IN vobis]id eſt de veſtra correctione,[REFERENS
nobis veſtrū deſiderium]pro gratia acquirenda, vel pro mea pręſentia,[Veſtrum fletum]propter pec-
cata pręterita,[Veſtram ęmulationem]id eſt bonum zelum,[PRO me]id eſt pro noſtra defenſione con
trà detractores noſtros & pſeudo apoſtolos, quibus rōnabiliter indignati eſtis, [ITA vt magis gaude-
rem]de veſtra proſperitate, quàm dolui de mea aduerſitate. Denique quod conſolatus ſim, patet.[Quo-
niam etſi contriſtaui vos in epiſtola]ſuperiori, in qua dure correpti eſtis[NON me pœnitet]hoc feciſſe
[ETſi]id eſt licet[Pœniteret]me vos contriſtaſſe, conſiderando triſtitiam ſub ratione triſtitię tantum,
ſecundum quem modum non habet rationem boni & appetibilis, tamen [Videns quod epiſtola illa, &
ſi ad horam vos contriſtauit, nūc gaudeo]de veſtra cōtriſtatione pœnitentiali[NON quia cōtriſtati eſtis]
in genere, ſeu qualitercunque(nō enim omnis triſtitia bona eſt)[SED quia contriſtati eſtis ad pœniten
tiam]ſalutarem ac ſacramentalem, id eſt veſtra contriſtatio bonum finem ſortita eſt. Nam ad pœnitenti F
am vos induxit, quę eſt dolor de malis pręteritis.[Contriſtati enim eſtis ſecundum deum]id eſt ſecūdum
beneplacitum dei, dolentes de peccatis veſtris, quod conplacet deo, qui ait per Ezechielem, Confundi-
mini & erubeſcite ſuper viis veſtris. Et alibi, Pœnitentiam agite appropinquabit enim regnum cœlorum
[VT in nullo]i. nec in blandis, nec in proſperis[Detrimentum] ſalutis,[Patiamini ex nobis]id eſt ne
nos aliquo modo ſimus vobis occaſio detrimenti, ſed totum quod pro vobis agimus, veſtrę proſit ſaluti.
[QVAE enim ſecūdum deum triſtitia eſt]id eſt triſtitia ordinata de peccato commiſſio,[Pœnitentiam]
id eſt ceſſationem à malo & ſatisfactionem tendentem,[IN ſalutem ſtabilem]id eſt veram atque perpe
tuam beatitudiem promerentem,[Operatur]in genere cauſæ formalis. De hac bona triſtitia ſcriptum
eſt, Cor ſapientium, vbi triſtitia: & cor ſtultorum, vbi lætitia. Et iterum, Per triſtitiam vultus, corrigitur
animus delinquentis. De prædicta quoq; ſtabili ſalute alibi dicitur, Iſrael ſaluatus eſt in domino ſalute ę-
terna.[Seculi autem triſtitia]id eſt dolor de amiſſione temporalium rerum, & manifeſtatione proprię
iniquitatis,[.Mortem]culpę[Operatur]id eſt ad peccandum inducit, imò & mortem naturę conſciſcit,
quoniam nulla paſſio animę adeo corruptiua atq; contraria vitę eſt, ſicut triſtitia, prout in prima ſecundę
Thomas pulchre demonſtrat. Propter quod Salomon loquitur, Spiritus triſtis exiccat oſſa. In Eccleſiaſti
co quoq; legitur, Multos occidit triſtitia. G

¶ Inſuper quod triſtitia iſta ſecundum deum operatiua ſit pœnitentię in ſalutē, oſtendit Apoſtolus[EC
CE enim hoc ipſum ſecundum deum contriſtari vos]id eſt triſtitia hęc domino placens,[Quantum in
vobis operatur ſolicitudinem]placandi deum, & cauendi à peccatis,[Sed defenſionem]id eſt reſiſtentiā
contra tentationes diaboli, & incentiua peccati(Pœnitens enim munit & armat ſe contra cauſas peccan
di)[Sed indignationem]hoc eſt, horrorem peccati, vel abominationem contra voſipſos, qui tam praue
egiſtis,[Sed timorem,]diuini iudicii, infernalis tormenti ſimiliſque peccati(pœnitens nempe formidat
incidere manus dei viuentis, & timet ne denuo peccet)[Sed deſiderium]venię ac profectus,[Sed ęmula
tionem]id eſt bonorum imitationem ac zelum. Vnde in Apoc. dicitur, Æmulare ergo, & pœnitentiam
age. Vel æmulationem, id eſt zelum contra falſos, qui vos ad vitia induxerunt,[Sed vindictam]id eſt pu
nitionem peccati. Qui enim veraciter pœnitet, peccata ſua in ſeipſo vlciſcitur, infligendo ſibi pœnam
ſecundum culpæ menſuram. Nam & ſatisfactio eſt pars pœnitentiæ, ſicut contritio atque confeſſio.

[IN omnibus]agendis[EXHIBVISTIS vos incontaminatos eſſe]id eſt inculpabiles [NEGOTIO]
Chriſtiano exercendo, id eſt ita vos reformaſtis, vt in omnibus Chriſtianæ conuerſationis officiis in-
contaminati ſitis, ſaltem à mortali peccato. Poteſt quoque ſpecialiter accipi de negotio quod eis com-
miſit Apoſtolus circa punitionem eius, qui vxorem habuit ſui patris: quod vtique negotium Corinthii
fideliter expediuerunt.[IGITVR & ſi ſcripſi vobis]in pręcedenti epiſtola, hoc feci[Non]ſolū[PRO-
PTER eum qui fecit iniuriam]id eſt propter correctionem fornicatoris, qui rapuit patris ſui vxorem, H
[Nec]ſolum[PROPTER eum qui paſſus eſt]iniuriam, id eſt patrem cui ablata & rapta eſt vxor à pro-
prio filio,[SED ad manifeſtandam ſolicitudinem noſtram, quam pro vobis]id eſt pro veſtra ſalute[HA
BEMVS coram deo]id eſt deo ſpectante, noſtrumque affectum effundendo, coram eo, pro vobis cum hu
mili prece.[IDEO conſolati ſumus]de veſtri correctione.[In conſolatione autem noſtra]iam ſæpe præ-
dicta, id eſt vltra hanc conſolationem[Abundantius magis]id eſt abundantiſſime, vel plus quàm ante
doluimus,[GAVISI ſumus ſuper(id eſt de)gaudio Titi.]Ita vt gaudium eius eſſet obiectum atque ma
teria gaudii noſtri,[QVIA refectus eſt]id eſt recreatus & confortatus [Spiritus eius]paulo ante pro-
pter veſtra peccata mœſtus, [AB omnibus vobis]de correctione, vel profectu, vel bono propoſito cu
iuslibet veſtrum, qui enim nondum correcti ſunt, ſe emendare decreuerunt, & ita ſpes bona lætificat
Titum.[ET ſi quid apud illum]id eſt quia de aliquo apud Titum [DE vobis gloriatus ſum]commen-
dando vos de veſtra emendatione, ſpem bonam ei præſtando.

[Non ſum confuſus]de hac gloriatione. cum non ſim mendax inuentus, [SED ſicut omnia]ad ve-
ſtram ſalutem pertinentia, [VOBIS in veritate loquuti ſumus] prædicatione vocali, vel per epi-
ſtolas, [ITA & gloriatio noſtra, quæ fuit ad Titum]de vobis, vt dictum eſt [VERITAS facta
eſt] id eſt ad effectum perducta. Vel, ſic eſſe innotuit Tito, ſicut ei prędixi, quoniam eſtis correcti &
laude digni inuenti, [ET viſcera eius]id eſt intima charitas ac deſiderium Titi,[Abundantius]nunc

A [ABVNDANTIVS] nunc quàm ante, quia nunc videt veſtram obedientiam, [IN vobis ſunt] id eſt,
in vos tendunt, atque figuntur. Amor enim tendit in amatum, & quieſcit in ipſo. Titi inquam [REMINISCENTIS omnium veſtrum obedientiam.] Retulit enim Titus Apoſtolo cum ingenti lætitia obedientiam Corinthiorum, [QVOMODO cum timore] cordis [ET tremore] corporis [EXCEPISTIS eum] cum debita reuerentia, ſicut & vobis præcepi tales recipere tanquam meipſum, imò vt Chriſtum. Galat. 4
[GAVDEO] de hoc, & ab hoc, [QVOD in omnibus] rebus [CONFIDO in vobis] ſperans vos ſemper ad obediendum paratos, ſicut & nunc obedientiam veſtram expertus ſum. Vna equidem actio virtuoſa præſtat fiduciam de alia, atque maiori.

CAP. VIII. [NOTAM autem facimus vobis fratres gratiam dei. ARTIC. VIII.

PRAETEREA admonet Apoſtolus Corinthios ad faciendam atq; mittendam eleemoſynam pauperibus qui erant in Hieruſalem ſub regimine Iacobi, pro- Iacob. 1.
ponitque Corinthiis exemplum Macedonum, dicens. [NOTAM autem facimus vobis fratres gratiam dei, quæ data eſt in eccleſijs Macedoniæ] id eſt inſinuamus vobis virtutem miſericordiæ, quam deus largitus eſt Macedonibus (qui ſunt Græci)
B ad fidem conuerſis. Ex qua virtute & gratia diuinitus inſpirata, moti ſunt eleemoſynam dare Iudæis cõuerſis, in Hieruſalem morantibus, qui, facta fame in Iudæa, magnam habuerunt inopiam. Hoc itaque notificamus vobis, [QVOD in multo experimento tribulationis] id eſt in magna tribulatione quam experti ſunt [ABVNDANTIA gaudii ipſorum fuit] id eſt copioſa lætitia inerat eis, quia de tribulatione ſua propter Chriſtum illata, vehementer gauiſi ſunt. Sicut dicit ſaluator, Gaudete in illa hora, quia merces veſtra copioſa eſt in cœlis, [ET altiſſima] Lucæ. 6.
id eſt ſpontanea, multumque meritoria [PAVPERTAS eorum,] puta Macedonum [ABVNDAVIT] id eſt abundantem effectum habuit vel oſtendit [IN diuitias ſimplicitatis] id eſt in ſpiritualem opulentiam puræ intentionis & bonæ conſcientiæ [EORVM,] quia cum pauperes eſſent, tamen modica ſimplici animo tribuendo, ſpiritualiter ditiores effecti ſunt. [QVIA ſecundum virtutem] iuſtitiæ, id eſt vere ac iuſte [TESTIMONIVM illis] reddo & ſupra virtutem] id eſt vltra ſuam poſſibilitatem [VOLVNTARII fuerunt] ad dandum. Nam cum modica poſſiderent, multa dare optabant, tantáque dederunt vt etiam ipſi poſtmodum egerent. [CVM multa exhortatione obſecrantes nos gratiam & communicationem miniſterii] id eſt vt conſentiremus ipſis in hoc, quòd dare poſſent tantam eleemoſynam, qua communicarent atque participes eſſent miniſterii, id eſt obſequii pietatis, videlicet largitionis eleemoſynarum Act. 4.
C [QVOD fit in ſanctos] id eſt pauperes in Hieruſalem commorantes. Qui ſancti vocantur, quoniam omnibus ſuis venditis, præcium ante apoſtolorum pedes poſuerunt, egent, communitérque viuentes. Cum enim Macedones pauperes eſſent, non videtur eis conſenſiſſe Apoſtolus, vt darent tam multum, ſed ipſi charitate feruente rogabant Apoſtolum, vt liceret eis tanta conferre. [ET non ſicut ſperauimus] id eſt non tam moderate ſe habuerunt in dando ſicut putauimus [SED ſemetipſos dederunt] id eſt obtulerunt [PRIMVM] id eſt principaliter, & ante omnia, [DEO] ſeipſos, & omnia ſua ad cultum & gloriam dei ordinantes. [DEINDE] dederunt ſeipſos [NOBIS] per finalem obedientiam, & charitatiuam ſubiectionem, & hoc [PER voluntatem dei] id eſt cauſa dei, ſeu propter diuinæ voluntatis beneplacitum & honorem. Quoniam deus requirit, vt prælatis vicariis ſuis obediatur ſicut & ſibi [ITA vt rogaremus Titum, vt quemadmodum cœpit, ita & perficiat in vobis etiam gratiam iſtam] id eſt ad tantam perfectionem, támque liberalem eleemoſynæ diſtributionem vos conetur inducere, inſtruendo, hortando, & alios in exemplum vobis imponendo, quemadmodum dudum iam facere incepit in vobis. [SED ſicut in omnibus] gratiarum chariſmatibus [ABVNDATIS] videlicet [FIDE] qua certi eſtis de præmio [ET ſermone] id eſt efficacia in loquendo, & ſcientia] ſcripturarum [ET omni ſimilitudine] in prouidendo Eph. 3.
vobis ac aliis, præſertim in ſpiritualibus bonis, & item in temporalibus, prout ratio exigit, [INSVPER & charitate veſtra] tendente [IN nos] quoniam multum diligitis me tanquam magiſtrũ veritatis, & patrẽ veſtræ ſpiritualis regenerationis, ſic cupio [VT & in hac gratia] miſericordiæ & liberalitatis [ABVNDETIS. Non quaſi imperans dico] id eſt ad eleemoſynam iſtam non obligo vos præcepto, ne efficiamini tranſgreſſores mandati, [SED per aliorum] puta Macedonum [Solicitudinem] id eſt imitatione dignam, [ETIAM veſtræ charitatis ingenium bonum] i. veſtræ dilectionis indolem ſeu induſtriam [Cõprobans] ſiue experiens, an ſcilicet ſic agatis, ſicut confidimus. ¶ Porrò ad hanc perfectionem inuitat eos Apoſtolus exemplo Chriſti. [Scitis enim] per fidem [Gratiam] i. beneficia vel charitatem [Domini noſtri Ieſu Chriſti] ad nos. [Quoniam propter nos egenus factus eſt] in ſua incarnatione & conuerſatione in hoc mundo. Propter quod ait, Vulpes foueas habent, & volucres cœli nidos, filius autem hominis non habet vbi caput reclinet. Natus quoque poſitus eſt in præſepio, quia non erat ei locus in diuerſorio. Vnde ſcriptum eſt, Exulta filia Syon, ecce rex tuus venit tibi iuſtus, & ſaluator, ipſe pauper & aſcendens ſuper aſinam. Hanc paupertatem vehementiſſimè admiratus eſt Hieremias, clamans, Quare quaſi colonus venturus es in terra, & quaſi viator declinans ad manendum? [Cum diues eſſet,] in diuina natura habens omnium bonorum atque pulchrorum plenitudinem infinitam, ſimpliciterque perfectam, [VT illius inopia] id eſt merito paupertatis Chriſti, [VOS diuites eſſetis] id eſt ſpiritualium bonorum copiam conſequeremini. Nam Chriſti incarnatio, noſtra deificatio eſt: Chriſti conuerſatio, noſtra eſt perfectio: Chriſti penuria, noſtra eſt opulentia. [ET conſilium in hoc do.] videlicet vt eleemoſynam detis ex hac conſideratione. [HOC enim vobis vtile eſt] hoc eſt, meritorium vitæ æternæ, [QVI non ſolum facere, ſed & velle] per charitatem [Cœpiſtis ab anno priore] id eſt præterito. [Nunc vero & facto perficite] id eſt

Rom. 12. Luc. 10. Rom. 13. Rom. 12. 1. Cor. 4. Philip. 2. Math. 8. Luc. 2. Luc. 9. Zach. 9. Hier. 14. 1. Tim. 4.

A quam aliis oſtẽdiſtis. Exhibitio enim operis ſignum eſt dilectionis[ET oſtenſionem[GLORIAE noſtræ Greg.
pro vobis]hoc eſt, opus quo oſtendiſtis glorificationem noſtram de veſtro profectu habitam eſſe veram Heb.13
[IN illos oſtendite]recipiendo, atque tractando eos cum debita reuerentia[IN facie eccleſiarum]hoc Matth. 5.
eſt, publice in conſpectu fidelium, vt edificentur in vobis, ſciantque vera eſſe, quæ de vobis patefecimus 2. Petr. 1.
eis.

CAP. IX. [NAM de miniſterio quod fit in ſanctos. ARTIC. IX.

MANIFESTAT autem apoſtolus præſenti capitulo modum faciendi eleemoſynas præmemoraras, oſtendenſq; ſuperiora conuenienter eſſe inducta, ſubiungit, [NAM de miniſterio quod fit in ſanctos] .i. de erogatione eleemoſynarum quæ dantur pauperibus in Hieruſalem conſiſtentibus[EX abundantia]id eſt, quaſi ſuperfluum [EST mihi ſcribere vobis vltra quam ſcripſi. Cuius ratio ſubditur[SCIO enim promptum animũ veſtrum]ad dandum eas[PRO quo de vobis glorior apud Macedones]proponens vos eis in exemplum.[QVONIAM & Achaia]prouincia Græciæ, cuius Achaiæ ciuitas metropolitana eſt Corinthus[PARATA eſt]ad eleemoſynarum harũ contributionem[AB anno præterito, & veſtra æmulatio].i. amoroſa zelatio pro pauperibus[PROuocauit plurimos]ad imitandum vos. Sicut in Prouerbiis dicitur, Ferrum ferro acuitur, & ho- Prou. 17.
B mo exacuit faciem proximi ſui.[MISIMVS autem fratres]prædictos nuncios valde ſpectabiles, videlicet Titum, Lucam ſeu Barnabam, & Apollo ad vos[NE quod gloriamur de vobis].i. de veſtra promptitudine[EVAcuetur in hac parte]id eſt ſine fructu & opere ſit. Miſimus ergo fratres [VT quemadmodum dixi]id eſt, vobis conſului, & Macedonibus retuli[PARATI ſitis]omnino ad dandum[NE cum venerint mecum Macedones, & inuenerint vos imparatos, erubeſcamus nos]tanquam ſpe noſtra fruſtrati, & quaſi mendaces inuenti, [VT non dicamus vos]id eſt, de vobis interim ſileamus[IN hac ſubſtantia]hoc eſt, in iſta eleemoſynarum donatione, cum tamen certum ſit imparationem hanc magis erubeſcibilem eſſe vobis, quàm nobis.[NEceſſarium ergo exiſtimaui rogare fratres]præfatos[VT præueniant].i. ante me veniant[AD vos, & præparent repromiſſam benedictionem hanc]id eſt, ſæpe promiſſam eleemoſynarum collationem, [Paratam eſſe].i. collectam atque ſeorſum repoſitam[SIC quaſi benedictionem]id eſt gratè, liberaliterq; donatam, vt ſit opus charitatis[NON quaſi auaritiam] id eſt, ea cupiditate extortam. [HOC autem dico]id eſt, iſta admoneo: nam[QVI parce ſeminat]id eſt, ſecundum menſuram facultatum EPIST.
ſuarum modicam eleemoſynam tribuit[PARCE & metet[.i. paruam retributionem accipiet. Si autem quis parum habeat, & de illo modicum largiatur, non parce, ſed liberaliter ſeminat, ſicut & Chriſtus af- Luc. 21.
firmat, pauperem viduam duo minuta mittentem, plus omnibus pręſtitiſſe. Alii autem ex abundanti ſibi
C miſerũt, illa vero ex neceſſariis. Hinc quoq; ad Galatas dicit apoſtolus, Quæ ſeminauerit homo, hęc & Galat. 6.
metet. Et Eccleſiaſticus, Mitte panem tuum ſuper tranſeuntes aquas, quia poſt multa tempora inuenies Eccl. 11.
eum. Deus autem potius penſat, ac præmiat affectum q̃ opus. Ideo ſcriptũ eſt in Hieremia & Oſea, No- Hiere. 4.
uate vobis nouale, & nolite ſerere ſuper ſpinas. Veruntamen ſeminatio & meſſio, quantum ad aliquid, Oſee. 10.
contrario modo fiunt. Iuxta illud Pſalmiſtæ, Qui ſeminant in lachrymis, in exultatione metent. Hoc ta- Pſalm. 125.
men intelligi poteſt de opere pœnitentiali, quod lachrymoſe agendum eſt, eleemoſyna vero lætanter fieri debet.[ET qui ſeminat in benedictionibus].i. liberaliter & charitatiue bona ſua egenis communicat, [DE benedictionibus & metet].i. propter opera ſua gratioſe & abundanter, vel ſaltem animo prompto collata, copioſam mercedem recipiet. Ideo ait Pſalmiſta, Beatus qui intelligit ſuper egenũ & pauperem in die mala liberabit eum dominus. Quãuis autem vnuſquiſque in patria de ſuo præmio contentetur, & Pſalm. 40.
vltra condignum præmietur, dicitur tamen parce metere, quia parce ſeminat, reſpectiue, non abſolute. Primo, quoniam comparatione aliorum minus habet. Secundo, quoniam præmium correſpondet merito.[VNVSQVIſque]det pauperi[PROVT deſtinauit in corde ſuo]id eſt, tantum quantum ratio ſibi dictat, & ipſe rationabiliter ordinauit, [Non ex triſtitia]id eſt, non ex tædio quod patitur propter inſtantiam poſtulantis. Nam vt Auguſtinus teſtatur, Qui dat vt careat tædio interpellantis, non vt reficiat vi- Auguſt.
ſcera indigentis, & rem perdit & meritum.[AVT ex neceſsitate].i. coactione, ſed iucunde ac ſponte.[HIlarem enim datorem]id eſt, eum qui animo affectuoſo, corde fauorabili, lætaque mente donat donanda,
D [DILigit deus]id eſt, approbat atque remunerat. Vnde in Eccleſiaſtico habetur, In omni dato hilarem Eccl. 38.
fac vultum tuum. Et in Paralipomenon libro Dauit ait, Ego, inquit, in ſimplicitate cordis mei lætus ob- 1. Par. 29.
tuli omnia hęc.[POTENS autẽ eſt deus]cui non eſt impoſsibile, imò nec difficile omne verbũ[OMNEM Luc. 1.
gratiam]id eſt, omnia dona ſpiritus ſancti, omnem virtutem atque ſcientiam [ABVNDARE facere in vobis].i. in cordibus veſtris abũdanter infundere, [VT in omnibus]ſpiritualibus ac temporalibus. Vel in omnibus ad ſalutẽ neceſſariis, [SEMPER omnem ſufficientiam habentes]ſecundum conditionem & ſtatum viatorum[ABVNDETIS in omne opus bonum]hoc eſt, opera meritoria ex interiori gratia copioſe agatis, [SICVT ſcriptum eſt]in Pſalmo, [DISPERSIT]vir iuſtus. i. diuerſis tribuit indigentibus Pſalm. 111.
non totũ ſimul indiſcrete effudit, [DEDIT pauperibus]eleemoſynas corporales aut ſpirituales. Idcirco [IVSTITIA eius]interior[MAnet in ſeculum ſeculi].i. in via & in patria, quia æternam gloriam promeretur, & ipſa nunquam extinguitur, quanuis in patria nõ maneat eleemoſynarum largitio. [QVI autem adminiſtrat ſemen]id eſt, deus qui confert materiam eleemoſynarum, [SEminanti]id eſt, eleemoſynas facienti. Deus enim omnium bonorum eſt dator, & quę aliis damus de manu eius accepimus, [ET panem] Iacobi. 1.
id eſt, victualium ſufficientiam, [AD manducandum præſtabit]eleemoſynarum factoribus. Beati enim Matth. 5.
miſericordes, quoniam ipſi miſericordiam conſequentur, [ET multiplicabit ſemen veſtrum]id eſt, bona vnde eleemoſynę fiunt. Tales enim perſonæ cõmuniter plus abundant in temporalibus, q̃ auari & immiſericordes. Propter quod in Prouerbiis legitur, Miſericordia & veritas nõ te deſerant, & inuenies gratiã Prou. 3.

FINIS. coram deo & hominibus,[ET augebit incrementa frugum]id eſt,profectus operum ſeu meritorum[IVSTITIAE veſtrę]id eſt,quę ex habituali & interiori veſtra iuſtitia oriuntur, vt ambuletis de virtute in E
Pſalm.83. virtutem. Habenti enim dabitur,hoſt eſt,pio & grato,ei autem qui nō habet,& quod videtur habere,au
Matth.25. feretur ab eo,[VT in omnibus]ſpiritualibus donis[LOCVPLETATI abūdetis].i.corde creſcatis,[IN omnem
Luc.19. ſimplicitatem]bonam,de qua dictum eſt ſæpe.i.in perfectam conſcientiæ puritatem,& vitæ innocentiā [QVAE]ſimplicitas,[OPERATVR per vos]formaliter[GRATIARVM actionē deō].i.inducit vos ad hoc
Iob.1. vt domino gratias referatis,eum in omnibus glorificando ſimplici corde.Sic enim Iob ſimplex erat qui tanta perpeſſus ſapientiſsime dixit, Dominus dedit,dominus abſtulit,ſicut domino placuit, ita factum eſt:ſit nomen domini benedictum.Quod autem deo gratiæ referantur,hinc liquet,[QVONIAM miniſterium huius officii].i.communicatio ſeu adminiſtratio eleemoſynarum iſtarum,[Non ſolum ſupplet ea quæ deſunt ſanctis].i.non tantum ſuccurrit pauperibus in Hieruſalem, quantum ad vitæ corporalis ſuſtentationem,[SED etiam abundat per multos in gratiarum actione].i.multos inducit,& abundanter
Matt.5. fructificat in eis ad agendas gratias,[IN domino].i.ad gloriam dei,& ſecundum voluntatem ipſius,qui multi,[PER probationem miniſterii huius]id eſt,per approbationem,& experientiam largitionis eleemoſynarum veſtrarum,ſunt[GLORIFICANTES deum in obedientia confeſsionis veſtrę]id eſt,pro obediētia qua fidem veſtram non ſolum verbis, ſed etiam rebus profitemini ſuccurrendo egenis,obediēdoque nobis. Confeſsionis inquā tendentis,[IN euangelium Chriſti] vt præceptis atque conſiliis euangelicis F
obtemperetis:glorificantes etiam deum,[ET per ſimplicitatem communicationis]veſtræ[IN illos]id eſt,propter communicationem bonorum veſtrorum ſimplici animo.ſ.ſolum dei reſpectu factam paupe
Iacobi.5. ribus in Iudæa,[In omnes]id eſt,cæteris quoque pauperibus pie exhibitam, Glorificantes inſuper deū, [ET in ipſorum]pauperum[OBSECRATIONE]fuſa[PRO vobis]Pauperum dico[DESIDERANTIVM]id eſt,ardenter amantium,vel videre cupientium[VOS]in præſenti,ſiue in patria,[PROPTER eminentem gratiam dei]exiſtentem[In vobis]id eſt,propter magnam virtutum perfectionem, vobis diuinitus præſtitam.[GRATIAS autem deo ſuper inenarrabili dono eius]id eſt,de tam ineffabili pietate, & gratia vobis conceſſa,cuius gratiæ magnitudo explicari non poteſt,ſi conſideretur humana ingratitudo,declinitas atque fragilitas,diuina quoque celſitudo,miſericordia & iuſtitia.

CAP. X. [IPSE AVTEM,&c,] ARTIC. X

FACTA exhortatione ad bonos, iam ſermo dirigitur ad incorrectos, qui adhuc pſeudoapoſtolis adhæſerunt,quia multa vitia impoſuerunt Apoſtolo. De quibus
1.Cor.15. ſe conſequenter excuſat,ſicut patebit.Ait ergo,[IPSE autem ego Paulus obſecro]
Hiere.11. id eſt, per ſacra rogo[VOS]ſcilicet[PER manſuetudinem].i.mititatem (quæ iram G
Matth.11. refrenat)[ET modeſtiam]id eſt moderamen ſeu diſcretionem[CHRISTI] Qui per Hieremiam ait,Ego quaſi agnus manſuetus,qui portatur ad victimam. Et iterum, Diſcite à me quia mitis ſum & humilis corde[QVI in facie quidē].i.in præſentia veſtra, ſiue exterius,[HVMILIS] ſum[Inter vos]exiſtens quaſi blandiens vobis ſicut pſeudoapoſtoli mihi imponunt.[ABSENS autem]à vobis[Confido in vobis]id eſt,fiducialiter,audacter,& dure redarguo vos,quia non timeo mihi mala inferri à vobis dum abſens ſum, quemadmodum præſens. Impoſuerunt autem Apoſtolo,quod eſſet carnalis,quoniam more carnalium,præſens exiſtens,dulcis & blandus eſſet in verbis quaſi timens periculum ſi durius ageret,abſens vero rigidus foret.[ROGO autem vos]ne ſic ſentiatis de me,[Ne præſens]id eſt, apud vos exiſtens,[AVDEAM]id eſt audacter me habeam,incorrectos duriſsime increpando,[PER eam confidentiam]id eſt,fiduciam illam imperterritam,[QVA exiſtimor]ab æmulis[AVDERE]id eſt,audacter inuehere,[In quoſdam incorrectos à pſeudoapoſtolis deceptos,cūm abſens ſum,[QVI]incorrecti,[ARBITRANTVR nos tanquam ſecundum carnē ambulemus]id eſt,carnaliter conuerſari, & in temporalibus finē nos conſtituere exiſtimant, qui vtique errant.[In carne enim ambulantes]id eſt in hac corruptibili carne viuentes & peregrinantes
Rom.8. [Non ſecundum carnem militamus]id eſt non carnaliter exercemur ad prælium,cōtra aduerſarios hu-
Iob.7. manę ſalutis.Militia quippe eſt vita hominis ſuper terram,ſed militia noſtra ſpiritualis eſt,& triūphum H
intendit[Nam arma militiæ noſtræ] quibus prædicando & conuerſando contra dæmones & peruerſos homines dimicamus,videlicet virtutes & dona ſpiritus ſancti[Non carnalia ſunt] nec humana virtute adepta[SED potentia deo]hoc eſt,dei virtute efficacis[AD deſtructionem munitionum].i.virium quibus dæmones,& impii homines contra fidei veritatem armantur[Conſilia impiorum[DESTRVENTES]noſtra prædicatione & miraculorum operatione,[ET omnem altitudinem]id eſt præſumptionem, ac profunditatem mundanæ & naturalis ſapientiæ[EXTOLLENTEM ſe aduerſum ſcientiam dei]id eſt, theologicæ
Act.17. veritati,ſeu fidei aſſertionibus contradicentem,deſtruentes ſeu reprobantes.Hoc fecit Apoſtolus Athenis,diſputando contra philoſophos,[ET in captiuitatem redigentes]id eſt captiuantes,& noſtrę doctrinæ ac fidei iugo ſubdentes,[OMNEM intellectum]id eſt,mentem quorundam de omni genere hominum, [In obſequium Chriſti].i.ad hoc vt Chriſto deſeruiant,eiuſque authoritati potius quā humanæ rationi adhæreant. Conuertit enim Apoſtolus quoſdam doctos,& quoſdam indoctos,ſicque de cæteris generibus hominum quoſdam conuertit ad Chriſtum,& ſic quoque omnium intellectum ſubiecit fidei præce
1.Cor.5. ptisq; Chriſti,quatenus incomprehenſibilia credant,& deo in cunctis obediant[ET in promptu habentes]id eſt,expedite potentes[VLCISCI omnem inobedientiam]tradendo excommunicatos & impios ſatanæ in interitum carnis,vel Chriſtum inuocando poſſumus de eis vltionem acquirere[CVM impleta fuerit veſtra obedientia]id eſt,perfectā eſſe nouerimus veſtram obedientiam,tunc enim & non ante, decet nos contra rebelles inſurgere,quoniā prius confirmandi ſunt boni,quàm mali torquendi. Ad quod per-

A tinere poteſt illud Apocalypſis, Nolite nocere terræ & mari, neque arboribus, quoadusque ſignemus ſer Apoc. 7.
uos dei noſtri in frontibus eorum. [QVÆ ſecundum faciem ſunt videte]. i. ſi prædicta ſpiritualia, quibus
oſtendit me eſſe verum Chriſti Apoſtolum, & falſis præferendum non vobis ſufficiunt, quæ ſecundum
faciem ſunt. i. manifeſte apparent in illis, & in me, videte, id eſt, penſate. [SI quis] illorum pſeudoapoſto
lorum [CONFIDIT ſibi]. i. de propria perfectione præſumit [CHRISTI ſe eſſe] id eſt, ad Chriſtum
per gratiam ſe pertinere, [HOC cogitet iterum apud ſe] id eſt, diligenter conſideret, atque reuoluat ne ſe
præferat nobis. [QVIA ſicut ipſe Chriſti eſt] id eſt, ſecundum opinionem ſuam fallacem [ITA & nos]
Chriſti ſumus fideles miniſtri ſecundũ veritatẽ. [NAM & ſi amplius aliquid gloriatus fuero] in domino
[DE poteſtate noſtra] q̃ illi de ſua gloriari poſſunt. i. quamuis illis noſtrã poteſtatem prætulero [QVAM
dedit dominus nobis in ædificationem, & non in deſtructionem]. i. ad hoc vt ea ſalubriter vtamur, non
[illegible] vos verbis at[illegible] [illegible]cemus in vita ſpirituali, & non inficiamus,
[illegible] quaſi præſumptuoſe hoc agens, quia ſic eſt. Ve-
[illegible] poteſtate [illegible] poſſunt, & ſæpius abutũtur (vt patet de malis ſa
cerdotibus) ſed non ſine grandi peccato. ¶ De[illegible] ne iſti erronei æſtimarent Apoſtolum non eſſe fa-
cturum cum præſens adeſſet, quod abſens minabatur, dicendo ſe potentem & promptum vlciſci omnẽ
inobedientiam. Ne igitur ita ſentirẽt, adiunxit, [VT autem non exiſtimer] ab incorrectis & falſis [TAN-
B quam terrere vos per epiſtolas] id eſt, in epiſtolis meis ad vos miſsis verba minatoria miſcere, quæ non
audebo præſens implere (nam hoc mihi imponunt) [QVONIAM quidem epiſtolæ] meæ [INQVIVNT]
illi detractores [GRAVES ſunt & fortes] id eſt, minaces, & intellectu difficiles atque verboſæ, [PRAE-
ſentia autem corporis infirma] id eſt, nos ipſi corporaliter præſentes, impotentes & timidi ſumus, non
audentes exercere rigorem, ſed adulantes [ET ſermo] noſter [CONTEMPTIBILIS] id eſt, non rhetoricus, nec
humanis argumentis firmatus, ſed ſimplex & nudus nil probans. [HOC cogitet qui eiuſmodi eſt] id eſt,
qui talia nobis imponit, quia quales ſumus verbo per epiſtolas] id eſt, in epiſtolis, dum ſumus, [ABSEN
tes tales] erimus [ET in facto præſentes] id eſt, opere exequemur, quecunque minamur, & nos facturos
prædicimus in epiſtolis vobis tranſmiſsis. [Non enim audemus] ſalua conſcientia. [NOS inſerere] id eſt,
connumerare [AVT comparare] id eſt, vere pares aſſerere, [QVIBVSDAM qui ſemetipſos commen-
dant] ob propriam laudem & aliorum deceptionem, videlicet ambitioſis & pſeudoapoſtolis, qui poteſta
tem ſibi vſurpant, & delinquentium vitia palpant. Si enim diceremus nos eis pares aut ſimiles, mentire
mur [SED nos [IPSI in nobis] id eſt, in conſideratione & examine mentis noſtræ ſumus [NOSMETIP 2 Theſſ. 2.
SOS mentiẽtes] ſeu menſurantes. i. noſipſos diligenter diſcutimus, gratiamque nobis collatam perpendi Deut. 10.
mus, ne præfixos nobis terminos tranſgrediamur, & plus iuſto noſipſos iactemus, [ET] ſumus [COMPA Pro. 22.
C rantes noſmetipſos nobis] id eſt, moderate & ſobrie de nobis ſentimus, propriamque menſuram penſa-
mus. [Non autem non in immenſum gloriamur] id eſt, vltra terminum nobis diuinitus præſtitutum, ni-
hil præſumimus, ſed gloriamur, & gloriando exercemus noſtræ prædicationis officium, [SECUNDUM mẽ
ſuram regulæ] id eſt, ſecundum extenſionem ordinationis diuinæ, quæ omnium rerum prima regula eſt.
[QVAM] menſuram ſeu extenſionem [MENſus eſt nobis deus] id eſt, perambulandam præfixit, ſapientia
dei, cuius nutu miſsi ſunt ſinguli Apoſtolorũ ad certas determinatasque gentes, de quarum conuerſione
gloriarentur in domino. Ideo ſubditur, [MENSVRAM pertingendi vſque ad vos] quia ex diuina reuela
tione perrexit Apoſtolus Corinthum. [Non enim quaſi non pertingentes ad vos] ad quorum conuer-
ſionem deſtinati ſumus, [SVPEREXTENDIMUS nos] id eſt, vltra præſcriptum à deo terminũ non tendimus. Philip. 3.
[VSQVE ad vos enim peruenimus in Euangelio Chriſti]. i. prædicatione euangelica. Non tamen dun
taxat vſque ad Corinthum venit, quippe qui ad Illyricum mare per circuitum euangelium Chriſti reple
uit [Non in immenſum] id eſt, ſine debito moderamine [GLORIANTES in alienis laboribus]. i. in prædica- Rom. 15.
tione & conuerſione aliorum, quaſi illos labores nobis attribuamus. Vel, de conuerſis per alios principa
liter gloriemur: ſed gloriamur de noſtro labore in veſtri conuerſione, [SPEM autem habentes creſcen-
tis fidei veſtrę] id eſt, profectum ſumus ſperantes de fide veſtra creſcente & proficiente de vno virtuoſo
actu in alium. Quis autem ſit iſte profectus ſperatus (qui dicitur ſpes, ſumendo ſpem pro bono ſperato)
ſubiungitur, [In vobis magnificari] id eſt, in cordibus veſtris tales eſſe, ſeu cognoſci, quales veraciter ſu
D mus, ne poſt hoc vilipendamur à vobis. Vel in vobis, id eſt, per vos magnificari apud alios, quibus ex ve
ſtri conuerſione ac perfectione innoteſcit nos eſſe veros dei Apoſtolos. Magnificari autem [SECUNDUM Rom. 1.
regulam noſtram] id eſt, ſecundum menſuram, proportionem ſeu modum gratiæ nobis collatæ, ne quis
nos altiores putet q̃ ſumus [In abundantia autem] id eſt, in copioſa ac feruida promptitudine animi pa-
rati ſumus [ETIAM in illa quæ vltra vos ſunt] loca [EVANGELIZARE] id eſt, Gentibus valde diſtantibus
prædicare. [Non in aliena regula] id eſt, menſura ſeu plebe aliis commiſſa, videlicet [In his quæ præpa-
rata ſunt]. i. per prędicationẽ aliorum ad fidẽ conuerſa [GLORIARI] inaniter. Non enim in illis gloriabatur
Apoſtolus (ſicut nunc dictũ eſt) ſed de his qui ſuæ ſorti contigerãt: Vnde Romanis dixit, Sic autẽ prædi
caui euangeliũ hoc, non vbi nominatus eſt Chriſtus, ne ſuper alienũ fundamentũ ædificarem. [QVI aũt Rom. 15.
gloriatur in domino]. i. ſecundũ doctrinam & volũtatem domini [GLORIETVR] omnia bona ad deũ EPIST.
deferendo finaliter. Vel, in domino. i. in contemplatione, ac dilectione diuina, imò in omni actu virtuo- 1. Cor. 1.
ſo lætandũ eſt. Hoc modo gloriabatur virgo benedicta: dicendo, Exultauit ſpiritus meus in deo ſalutari Hiere. 9.
meo. Et abacuc, Ego (inquit) in domino gaudebo, & exultabo in deo Ieſu meo. Debemus quoque gloria Luc. 1.
ri in domino, congratulando totis præcordiis diuinæ beatitudini ac perfectioni. [Nõ enim qui ſeipſum Abacuc. 3
commendat] ob propriam laudem [ILLE probatus] iuſtus vel approbatus [EST] coram deo, & diſcretis
perſonis, ſed reprobatus, quoniam Salomon ait, Laudet te alienus, & non os tuum, [SED] probatus eſt Prou. 17.
[QVEM deus commendat]. i. laude dignum iudicat, ſeu commendabilem facit per virtutes & ſigna.

CAP. XI. [VTINAM ſuſtineretis modicum quid &c.] ARTIC. XII. E

2.Cor.10 COMPLETA excuſatione Apoſtoli, qua ſe excuſauit de malis ſibi à pſeudoapoſto-
lis impoſitis, nunc inuehitur contra illos, & primo petit patienter audiri à ſuis.
[VTinam ſuſtineretis modicum quid inſipientiæ meæ]. i. vtinam æquanimiter au
diretis paululũ verba mea, quibus laudo meipſum, quod eſſe videtur inſipiẽtis, &
Prou.27 ab aliquibus fatuũ reputatur: cum dicat ſcriptura, Laudet te alienus, & nõ os tuũ.
℄ Quocirca ſciẽdũ, quod moralia cũ verſentur circa particularia, mutabilia ſunt
atque mutanda ſecundum diuerſitatem locorum, cauſarum, temporũ, & perſona-
rum. Idcirco de eis tam certæ regulæ dari non poſſunt, quin ſæpe patiantur inſtã-
tiã propter rationabilẽ cauſam, quod viri eruditi attendunt, non autẽ indocti. Vnde cum aliquid fit à iu-
ſto vel ſapiente quod contrariari videtur veri [illegible] moralium quæ [illegible]
pugnet, indiſcreti ac ſtolidi iudicant illicitum. [illegible]
tiæ eſt ſemper, ſecundum opinionem ſtultorum, ve[illegible] [illegible]ſit ſeipſum. Ideo [illegible] Apoſtolus ſe o-
ptare vt ſuſtineant modicum inſipientiæ ſuę, ſecundum æſtimationem indiſcretorum, quod tamen ſecũ
dum veritatem, erat magnum quid ſapientiæ. Salomonis enim verbum intelligendum eſt, quando occul
tatio propriæ laudis non vergit in præiudicium veritatis, nec in detrimentum ſalutis proximorum, nec
Eccl.11. in honoris diuini diſpendium, & ob has cauſas Paulus cõmendauit ſeipſum. Simili modo ſoluitur, quod F
Apoſtolus in ſuis epiſtolis toties ſuos laudat diſcipulos, cum tamẽ in Eccleſiaſtico ſcriptũ ſit, Ante mor
tem ne laudes hominem quenquam. [SED & ſupportate me]. i. patiẽter auſcultate quæ dico, & ferte me
ſicut decet prelatum ſupportari à ſubditis ſuis. Et merito me ſupportare debetis. [AEMVLOR enim vos]
hoc eſt, ardenter diligo, non qualitercunque ſeu carnali affectione, ſed [DEI æmulatione]. i. ſyncere ac
Ezech.8. deiformi amore, videlicet ad hunc finem, ad quem vos amat deus, vt conſequamini vitam æternam.
Rom.13. ℄ Denique æmulari, multis modis accipitur. Primo, pro indignatione. Iuxta illud Ezechielis. Erat ido
1.Cor.12. lũ zeli ad prouocandũ ęmulationẽ. Secundo pro rancore. Ad Romanos Paulus, Non in contentione &
Cantic.8. æmulatione. Tertio pro deſiderio boni nõdum adepti, ſicut dictũ eſt ſupra, Aemulamini chariſmata me
Galat.4. liora. Quarto, pro dilectione, vt ibi, Fortis eſt vt mors dilectio, dura ſicut infernus ęmulatio. Quinto, pro
Ibidem. inordinato amore. Vt eſt illud apoſtoli, AEmulantur vos non bene. Sexto, pro imitatione. Iuxta illud,
FINIS. Bonum in bono æmulamini ſemper. Quod autem æmuler vos, pater [DEſpondi enim] annulo fidei id
eſt, ſpirituali matrimonio iunxi, [VOS] omnes fideles [VNI viro] videlicet Chriſto, [VIRginem caſtam
exhibere Chriſto]. i. ad hoc vt exhibeam vos Chriſto ſponſam ac virginem illibatam. Omnes enim fi-
deles charitate connexi, ſunt vna ſponſa Chriſti, vnaq́; virgo ſpiritualiter propter integræ fidei vnitatẽ
Oſee.2. Carnis nanque virginitas, eſt integritas corporis à contagione carnali. Virginitas cordis eſt incorrupta. G
Vnde apud Oſeam dominus loquitur, Sponſabo te mihi in fide. Ideo ſingulariter dixit virginem, pro-
pter vnitatem catholicæ fidei ſolide ſpei atque amoris diuinæ. Huius coniunctionis internæ ac matrimo
nialis inter Chriſtum & eccleſiam paranymphus erat Apoſtolus, tanquam ſponſi ſecretarius & amicus.
Eſa.27. ℄ Deinceps præmonet Apoſtolus Corinthios contra futura pericula. ſ. ne recidiuent, vel tentationibus
Gen.3. ſuperentur. [TIMEO autem ne ſicut ſerpens]. i. diabolus. Dę quo in Eſaia legitur, Viſitabit dominus ſu
per Leuiatam ſerpentem tortuoſum. [EVAM in paradiſo, [SEduxit aſtutia] hoc eſt, calliditate [SVA] di-
cens, Nequaquam moriemini, ſed eritis ſicut dij [ITA corrumpantur ſenſus veſtri] id eſt, intellectus ve
ſtri mendaciter informẽtur à pſeudo doctoribus & peſtiferis, [ET excidant à ſimplicitate]. i. à pura fide
& ſimplici veritate, [QVAE eſt in Chriſto] ſicut in cauſa atq; magiſtro. Vel, eſt in Chriſto, quoniam eſt
ſecundum beneplacitum eius, & complacet ei. Timeo ergo ne decipiamini à falſis doctoribus, ſed non
debetis eos aduertere. [NAM ſi is] fallas, [QVI venit]. i. vos accedit gratia informandi, [ALIVM Chri-
ſtum]. i. excellentiorem ſaluatorem, [PRAEDICAT vobis quem non prædicauimus] Quod eſſe non
poteſt, cum Chriſtum dicamus deum verum, [AVT alium ſpiritum] meliorem, [ACCIPITIS] per prę
dicationem falſam quem non accepiſtis ex prædicatione noſtra, quod eſſe non poteſt, quia per noſtram
prædicationem vobis eſt datus ſpiritus ſanctus verus deus, [AVT aliud]. i. ſalubrius [EVANGELIVM
recipitis] ab illo fallaci, [QVOD non recipiſtis] quod eſſe non valet, [RECTE pateremini] id eſt, tunc
merito ſuſtineretis doctrinam illorum fallacium. Sed ita non eſt. [EXISTIMO enim nihil me minus fe H
ciſſe] docendo, miracula operando, gratiam ſpiritus ſancti vobis impetrando, [A magnis] id eſt, veris
Act.12. [APOSTOLIS] Et per conſequens præferendi mihi non ſunt pſeudoapoſtoli. [NAM & ſi ego imperi-
2.Cor.12 tus ſum ſermone] i. ignarus humanæ eloquentiæ, præſertim in lingua peregrina, [SED non ſcientia] im
1.Cor.18. peritus ſum, cum ſim in diuinis ſcripturis eruditus, nõ ſolum humana inſtructione ad pedes Gamalielis,
Prou.26. ſed multo copioſius ex illuminatione diuina in raptu meo vſque ad tertiũ cœlũ. ℄ Sed videtur Apoſto-
lus agere contra id quod ipſe alios docuit: dicens, Qui ſe eſiſtimat aliquid ſcire, nondum ſcit, quẽadmo-
dum oporteat eum ſcire. Et Salomon ait, Vidiſti hominem ſapientem ſibi videri, magis illo ſpem ſtult⁹
habebit. Et reſpondendum, Quod hęc atque ſimilia ideo dicuntur, quia nõ debet aliquis ſapiens eſſe in
oculis propriis, aſcribendo ſibi quod habet, ſed ſolum in domino. [IN omnibus autem] verbis & factis,
1.Cor.4. [MANIfeſtatus ſum vobis]. i. experimento didiciſtis qualis ſim, & quantam à domino ſortitus ſim gratiã
in docendo, conuerſando, & ſigna agendo. ℄ Deinde oſtendit apoſtolus quod propter ſuam humi-
litatem non debeat vilipendi. [AVT nunquid peccatum feci, meipſum humilians]. i. inferioribus me con
formans, propriis manibus laborando, & non tanquam prælatus de bonis veſtris viuendo, [VT vos ex
altemini?] id eſt, profectum ſumatis in gratia ędificati meę humilitatis ac agilitatis exemplo? Humiliaui
autem me, [QVONIAM gratis] id eſt, ſine acceptione temporalis commodi, EVAngelium dei euangeli-
zaui vobis. Alias autem eccleſias expoliaui] id eſt, à cæteris fidelium cœtibus multa accepi ſtipendio

A vitæ,[AD miniſterium veſtrum]id eſt,ad hoc vt vobis liberius prædicare poſſem.[ET cum eſſem apud
vos & egerem]victu[NVLLI]veſtrum[ONEROSVS fui]quid exigendo, vel recipiendo vobis [NAM
quod mihi deerat] pro ſuſtentatione vitæ,conſumptis his quæ ab aliis eccleſiis cœpi[SVPPLEVERUNT] id
eſt,mihi dederunt [FRATRES qui venerunt]ad me[A Macedonia]à quibus tanquã à bene correctis ali
quid accepi,præſertim ne triſtarentur, & fructu eleemoſynæ priuarentur,ſi nihil ab eis ſumpſiſſem.[ET
in omnibus] diebus ac negotiis [SINE onere me vobis ſeruaui] à receptione ſtipendiorum veſtrorum
ſeu ſumptuum abſtinendo, [ET ſeruabo] in poſterum. [EST veritas Chriſti in me] per veritatem
Chriſti in me exiſtentem hoc aſſero,[QVONIAM hæc gloria]id eſt,iſta perfectio & bona gloriatio, ſci
licet quod prædicaui vobis ſine grauamine veſtro,[NON infringetur] id eſt,non tolletur neque deficiet
[IN me,in regionibus]hoc eſt,eccleſiis,[ACHAIAE]cuius metropolis eſt Corinthus.[QVARE]id eſt, Heb.10.
cur hoc ago & agam?an ideo,[QVIA non diligo vos?Deus ſcit]quod non facio ideo. Vnde cõſtat quod
interdum ad dilectionem pertineat aliquid ab alio capere. Ad odium vero,nil velle recipere.[QVOD
autem facio & faciam]ſeruando me vobis ſine onere.Ideo facio, [VT amputem occaſionem eorum,qui
volunt occaſionem]id eſt,ſtudium pſeudoapoſtolorum,impediam,qui quærunt occaſionem aliquid ac-
quirendi à vobis meo exemplo. Vnde ſi viderent me veſtris ſtipendiis ſuſtentari , ipſi audaciam ſumerẽt
multa exigendi à vobis. Amputo ergo occaſionem eorum,[VT in quo gloriantur] id eſt , in apoſtolatu, 2.Tim.3
B de quo ſe inaniter iactant,[Inueniantur ſicut & nos]id eſt,ſimiles nobis ſint,nil accipiendo à vobis,ſi-
cut & nos nihil accipimus. Quod autem inaniter gloriantur de ſuo officio,patet. [Nam eiuſmodi pſeu-
doapoſtoli ſunt imperarii ſubdoli].i.fallaces miniſtri,[TRansfigurantes ſe] ſunt[In Apoſtolos Chriſti]
.i.ſpeciem religionis aſſumunt,ſanctitatem ſimulant, & per exteriorem apparentiam oſtentant ſe,ac ſi eſ
ſent veri Apoſtoli.[ET non mirum]eſt hoc,[IPSE enim ſatanas]princeps illorum[TRansfigurat ſe in
angelum lucis],i.in ſimilitudine Chriſti angeli magni conſilii,ſeu alterius cuiuſcunque angelici ſpiritus Eſa. 9.
ſe oſtendit, quãtum ad formam aſſumptam. Multa quoque vera & bona ſuggerit ,quatenus credatur miſ 1.Iohan. 4.
ſus à deo,& fallat. Ideo per alium apoſtolum dicitur, Nolite omni ſpiritui credere,ſed probate ſpiritus,ſi
ex deo ſunt.[Non ergo eſt magnum].i.multum mirandum,[SI miniſtri eius] id eſt homines ſeductores
[TRansfigurentur].i.ſanctitatis ſpeciem exterius induãt,[VELVT]ſint[MINIſtri iuſtitiæ. Quorum]mi-
niſtrorum tam Chriſti quam ſatanæ[FINIS].i.retributio finalis[ERIT ſecundum opera ipſorum. Ite-
rum dico]quod dixi ſuperius(.ſ.ſupportare me. Et, Vtinam ſuſtineretis modicum quid inſipientiæ meę)
[Ne quis me putet inſipientem]dum de ſpiritualibus gratiis mihi collatis glorior,cum non inaniter glo
rier,ſed in domino ad ædificationem proximorum, [ALioquin]id eſt, ſi non ſuſtinetis me in ſpirituali-
bus gloriantem[VELVT inſipientem accipite me]gloriantem in carnalibus,ſecundum modum dicen-
C dum. quæ gloriatio videtur magis inſipiens,quàm illa quæ de ſpiritualibus eſt,quamuis nulla earũ in me
fuit vana ac ſtulta,ſed propter efficacem cauſam aſſumpta. Sic ergo accipite me, [VT & ego modicum
quid glorier]ſecundum carnem,ſeu de his quæ carnis generoſitatem concernunt, quæ gloriatio modica
eſt.[QVOD loquor]de nobilitate noſtra ſecundum carnem,[Non loquor].i.loqui non videor [SEcun-
dum deum] .i. ſapienter & iuſte,quia ſpeciem iuſtitiæ habet laudare ſeipſum,[SED quaſi in inſipientia]
id eſt,per modum vanitatis atque ſtultitiæ loquor ſecundum apparentiam ſuperficialem, quãdo finis in
terior non penſatur[In hac ſubſtantia].i.exiſtentia ſeu materia [GLORIAE] huius. Cur autem Apo-
ſtolus voluerit ſecundum carnem gloriari, ſubiecit.[QVoniam multi]falſi atque peſtiferi [GLOriantur ſe EPIST.
cundum carnem].i.carnaliter,ſeu de his q̃ carnis dignitatem reſpiciunt. Vt ſunt nobilitas generis,condi
tionis libertas[ET ego gloriabor]de iiſdem,non tamen eodem fine quo illi. Sed ne à vobis æſtimer illis
inferior,ſicque contempto me propriæ ſalutis patiamini detrimentum. Gloriabor ego hoc modo , non
obſtante quod videatur inane & ſtultum·[LIbenter enim ſuffertis inſipientes,cum ſitis ipſi ſapiẽtes] Lo Prou. 26.
cus iſte dupliciter explanatur·Primo ſic, Libenter.i.charitatiue,ac proͤpte ſine omni murmuratione ſuf- Eccl.8.
fertis inſipientes, hoc eſt, homines paſſionatos, vitioſos, ac indoctos, æquanimiter patiẽdo importunita
tem eorum in verbis & factis. Vnde Salomon loquitur. Ne reſpondeas ſtulto ſecundum ſtultitiam ſuam
ne efficiaris ei ſimilis. Et iterum alius, Non litiges cum homine linguato,nec communices homini indo
cto. Hos ergo libenter ſuffertis,[CVM ſitis ipſi ſapientes].i.virtutibus eruditi ſecundum Chriſti doctri-
D nam, hoc enim ad veram ſapientiam pertinet, vt inſipientes tolerentur, niſi eorum peruerſitas noceat bo
no communi, aut propter exceſſum intolerabilis fiat. Veruntamen quidam non ex charitate & humi-
litate, ſed ex ſuperbia & vanitate ſufferunt inſipiẽtes, quia cum aliquid ab eis patiſitur, mox reputant eos
ſtultos ac miſeros, & indignũ indicãt, vt ſe tã vitalibus opponant, vel eos reſpiciãt, aut aſſentur. Hi inſi Heb.10.
pientiores ſunt his quos reputant inſipientes. ¶ Porrò quod libenter ſuſtineatis inſipientes, hinc cõſtat
[SVSTinetis enim]lætanter pro Chriſti amore, præmioque futuro[SI quis vos in ſeruitutem redigit].i.
ſuo dominio ſubiicit, ſicut frequenter in primitiua eccleſia infideles tyranni redegerunt fideles in ſeruos
& famulos. Suſtinetis inſuper, [SI quis deuorat].i.bona veſtra cõſumit, [SI quis accipit]id eſt, veſtra ra
pit, vel voſipſos comprehendit. Quemadmodum de quibuſdam dominus apud prophetam proteſtatur Michæ.3.
Comedunt carnem populi mei, & pellem deſuper excoriauerunt, [SI quis extollitur]id eſt, vobis ſe præ
fert, vel ſuperba verba contra vos profert, [SI quis in faciem vos cædit]alapas dando, impletis enim il- Matth. 5.
lud in Euangelio, Si quis te percuſſerit in vnam maxillam, præbe ei & alteram.[SEcundum ignobilitatẽ Luc.6.
dico]vos hæc ſuſtinere.i.hæc tanta ſuſtinetis tanquam ignobiliores iniuriatoribus veſtris de carnis nobi
litate lætãtibus, [Quaſi nos infirmi fuerimus in hac parte].i.ſic iſta ſuſtinetis ab illis, quaſi nos illis igno
biliores eſſemus, quod ita non eſt. ſicut patebit. ¶ Secundo (& magis quidem ad literam) exponitur ſic, Galat. 3.
Libenter ſuffertis inſipientes.i. pſeudoapoſtolos inaniter ſe commẽdantes, quorũ verba & opera ſuffer-
tis, cum ſitis ipſi ſapientes. Ironice loquitur, vt confundantur ad pœnitẽtiam, ſtulte quippe egerũt, ſuſti-

nendo huiuſmodi peſtilentes. Suſtinetis enim ſi quis pſeudnapoſtolus vos in ſeruitutẽ redigit.i.à liber- E
tate ac dilectione euangelicæ legis, in obſeruantias legis ſcriptę vos tranſfert, prædicãdo oportere vtrã-
que legẽ omnino ſeruare, vt fallaces, ſi quis illorum falſorũ deuorat, ſi quis accipit veſtra. Sicut de pha-
Matt.12. riſæis ait Saluator, quòd deuorabãt domos viduarum ſub obtentu prolixæ orationis, ſi quis illorũ extol
Luc.10. litur contra vos, iactans ſe natum de ſemine patriarcharũ, & eſſe circũciſum, vos vero fuiſſe idololatras
& incircũciſos iam eſſe. Quę autẽ ſequuntur, exponuntur, ſicut iã patuit. ¶ Deniq; quod falſi iſti nõ fue
rint excellentiores Apoſtolo, etiã in carnalibus de quibus inaniter gloriabãtur, oſtenditur, [IN quo quis
audiet].i. in qua aliquis illorũ pſeudoapoſtolorũ ſe laudare præſumit, [AVdeo & ego] me collaudare, nõ
tamen eo fine quo illi, vt dictum eſt, [HEbræi ſunt lingua & natione [ET ego] ſimiliter [ISRAELITAE
Ge.32.35. ſunt].i de tribu Iacob, qui alio nomine appellatus eſt Iſrael, [ET ego] Iſraelita ſum. [SEMEN Abrahæ
ſunt].i. carnales, non ſpirituales filii Abrahæ ſunt, [ET ego vtroque modo Abrahæ filius ſum. [MINI-
1.Cor.4. ſtri Chriſti ſunt] ſecundum apparentem ſanctitatem, & ſuam pręſumptionem, non autem ſecundum ve
ritatem, [ET ego] vetus Chriſti miniſter ſum, [VT minus ſapiens] id eſt, per modum ſtultioris, [DICO
plus ego].i. perfectior ſum Chriſti miniſter quam illi. Quod tamen dicere, videtur ad inſipientiam perti
nere. Ideo dico hoc vt minus ſapiens, quamuis ſecundum veritatem ſapienter loquar, & ſalubriter agam,
ita me commendando, ſicut iam dictum eſt ſæpius. Sum ergo miniſter Chriſti plus illis Primo. [IN labo
ribus plurimis,] quia pro Chriſti amore & proximorũ cõuerſione plus pſeudoapoſtolis laboraui, imò & F
1.Cor.15. plus veris apoſtolis: iuxta illud, Plus omnibus laboraui, [IN carceribus abũdantius].i. frequẽtius & durius
q̃ illi, fui incarceratus, [IN plagis].i. vulneribus flagellorũ mihi inflictis, [SVpra modũ humanæ virtutis
Act.9. ſeu vltra menſurã aliorũ, [IN mortibus].i. grauiſsimis pœnis, ſeu mortis periculis fui [FRequenter.] Pla-
gas vero deſcribit, adiũgẽs. [A Iudæis] obſtinatis ac perfidis [QVinquies].i. quinque vicibus [QVadrage-
Deut.25. nas] plagas ſeu percuſsiones [Vna minus] vna perſecutione ſubtracta [Accepi].i. trigintanouem. Erat nẽ
pe, deo iubente, præceptum per Moyſen, vt ſi quis aliquid dignũ plagis committeret, proſterneretur, &
corã aſtantibus flagellaretur, ita vt pro menſura peccati eſſet & modus plagarum, ſic tamen vt quadra-
genarium numerum non excederet, ne fœde laceratus frater, ante aliorum conſpectum iaceret. Ne ergo
Iudæi viderentur crudeles, dederunt Apoſtolo non quadraginta, ſed trigintanouem plagas. [Ter virgis
cæſus ſum] à gentibus, ſicut in actibus apoſtolorum partim deſcribitur, [SEmel lapidatus ſum] Licaoniæ
Act.19. à Iudæis, quando me traxerunt extra ciuitatem, æſtimantes me mortuum, prout in actibus legitur. [Ter
Act.14. naufragium feci] id eſt, ſuſtinui, [Nocte ac die in profundo maris].i. in alto aquarum multarum [FVI]
Act.27. tempeſtate detentus, [In itineribus] pro Chriſto fui [SAEPE] in quibus tamen ſunt multę inſidiæ. Mul-
ta enim ſpatia perambulauit Apoſtolus diſſeminando verbum dei. Oſtenſus ſum quoque ſeruus Chriſti
præ cæteris, [PERICVLIS fluminũ, periculis latronũ].i. ſuſtinendo pericula mortis in fluminibus, & G
à latronibus, [PERICVLIS ex genere, periculis in ciuitate periculis in ſolicitudine].i. ſuſtinendo peri
cula à Iudæis, de genere meo exiſtentibus: pericula etiam ciuium contra me inſurgentium, atque pericu
Galat.2. la à beſtiis eremi quam perambulaui, [PERICVLIS in mari, periculis in falſis fratribus]. i. ſufferendo
diſcrimina mortis, nõ ſolum ex parte maris, ſicut prædixi, ſed etiam ab his qui verſantur & inſidiãtur in
mari, vt ſunt pyratæ. patiẽdo item pericula varia à ſimulatis fidelibus, puta hæreticis, hypocritis & dolo
Hier. 9. ſis, De qualibus in Hieremia dicitur, Sagitta vulnerans lingua eorum, & in ore ſuo pacem cũ amico ſuo
Phil.4. loquitur, & occulte ponit ei inſidias. Inſuper fui plus cęteris ſeruus Chriſti,] In labore manuũ mearum
de propriis laboribus victum ac neceſſaria procurando, [ET ærumna].i. inopia ſeu languore, [In vigi-
liis multis. [Paucißimo enim tẽpore dormiuit Apoſtolus, ſed die ac nocte inſiſtebat diuinis, vltra omnẽ
facultatẽ humanam, [In fame & ſiti, in ieiuniis multis, in frigore & nuditate] omnia enim incommoda
iſta, afflictioneſq; corporis patiebatur Apoſtolus, non quod penitus nudus inceſſerit (niſi forte ab aliqui
Col.2. bus ſpoliatus) ſed quia veſtimẽtorum penuriam paſſus ſit, quia etſi aliquid boni habuiſſet, dediſſet illud
egenis. Hæc itaque paſſus ſum, [PRAETER (.i. vltra) illa quæ extrinſecus ſunt].i. quæ ex parte aliorum
me cruciant, [Inſtantia mea quotidiana].i. quæ mihi aſsiduæ inſtant atque incurrunt ex conſideratione
proximorum, quibus compatior, & pro quibus ſolicitor. Ideo ſubditur, [Solicitudo omnium eccleſia-
rum] quia ex feruida charitate de omnium ſalute ſolicitor, ſicut de propria, ſolicitudo autem mentem af-
fligit. [QVIS infirmatur] in anima, titubãdo in fide, vel cæteris donis gratuitis, [ET ego non infirmor?] H
id eſt, non affligor eius defectibus cordialiter compatiendo, ſicut perfecta requirit dilectio? [QVIS ſcan-
dalizatur].i. ad ruinam peccati inducitur ex verbo vel facto alterius inordinato, [ET ego non vror?] .i.
flamma charitatis accendor in compaſsione illius, & deſiderando reparationem ipſius? [SI gloriari opor
tet]. i. quia neceſſe eſt me gloriari de bonis mihi conceſsis, ad veſtri informationem ne me pſeudoapoſto
lis inferiorem putetis, [QVAE infirmitatis meæ ſunt] id eſt, de his quæ mihi conueniunt ex parte paſsi-
bilitatis & humilitatis meæ, [GLoriabor] in domino, vtputa de tribulationibus quas pro Chriſto ſuſti-
nui, non de nobilitate proſapiæ aut ſublimitate potentiæ, de quibus pſeudo illi apoſtoli ſe iactant.

¶ Deinceps, tangit apoſtolus quandã (quam paſſus eſt) ſpecialem perſequutionem, de qua gloriatur in
1.Cor.3. domino, præmittitq; iuramentum, vt firmius ſibi credatur (loquebatur enim tardis ad credẽdum) [DEus
Rom.9. & pater domini noſtri Ieſu Chriſti].i. pater æternus, qui eſt deus Chriſti ſecundum naturam aſſumptã
2.Cor.1. & pater eius, ſecundum naturam diuinam, [SCIT] quem nihil latet, [QVI eſt benedictus in ſecula].i.
1.Petri. 1. in ſempiternum laudatus [QVOd non mentior] in his quæ dixi & dicam. Videlicet [DAMASCI præ-
poſitus gentis Arethe regis].i. præpoſitus ciuitatis Damaſcenæ, videlicet gentis Arethe regis.i. populi
ſubiecti Arethe regi, ſub quo iſtæ præpoſitus rexit Damaſcum. Sumit autem Apoſtolus vrbem pro habi
tatoribus eius, puta Damaſcum pro gente in Damaſco morante, ac ſubdita regi Arethe. Hic ergo prępo
ſitus [cvſtodiebat ciuitatem Damaſcenorum] id eſt, ad inſtantiam & propter munera Iudæorum cu-

A ſtodiri fecit portas Damaſci ne exirem, [VT me comprehenderet] in ciuitate latentem, [ET per feneſtrã] Act. 10.
domus muro adhærentis, [IN ſporta dimiſſus ſum] à diſcipulis [PER murum] ciuitatis, [ET ſic effugi 1.Reg.9.
manus eius.] Hoc etiam modo Micol dimiſit Dauid, & Raab nuntios Ioſue. Patet ergo non eſſe contem- Ioſue.2.
nendum humanum auxilium, quandiu ordinate & congrue haberi poteſt, quanuis ſemper in domino ſit
ſperandum. præſertim cum & virtus humani auxilii à deo dependeat. Debet enim homo facere quod in
ſe eſt, nec ante recurrendum eſt ad ſolum dei ſuffragium, niſi cum deficit humanum. Imò non debet quiſ- 4.Re.19.
quam expectare diuinum auxilium, dum habet quid agat, ne deum tentare videatur. Sic Ezechias piiſsi-
mus videns ſe regi Aſſyriorum præualere non poſſe, totum ſe contulit ad rogandum dominum, vt legi-
tur in lib. Regum. nihilominus fecit quod in ſe erat, imò quicquid ſibi poſsibile fuit, obſtruendo fontes,
faciendoque machinas. Vnde Deus qui Paulum vſque ad tertium cœlum rapuit, poterat eum aliter libera 2.Cor.12.
re à prædicti manu præpoſiti, quàm per feneſtram & ſportam. ſed ſic eripuit, vt inſtruamur non deſerere
humana præſidia, nec ſine neceſsitate ad cœlum dei conuolare auxilium. Hanc perſequutionem eſt in Da
maſco paſſus Paulus, ſtatim poſt ſui conuerſion[illegible], vt patet in actibus apoſtolorum. Act.9.

CAP. XII. [SI gloriari oportet, non expedit. ARTIC. XII.

DECLARAVIT Apoſtolus excellentiam ſuam in ſuperiori cap. per mala quę per- 2.Cor.11.
B tulit, iam oſtendit eandem per ſpecialia bona ſibi cõceſſa: & ait, [SI gloriari oportet]. i. quia
neceſſe eſt vt gloriando commendem meipſum ad dei honorem, vt reprimam gloriam illorũ
pſeudodoctorum, & fideles ædificationem recipiant, [NON expedit quidem] ſeipſum lau- Prou.27.
dando gloriari, ſecundum apparentiam & quorundam opinionẽ, vel ſecundum legem cõmu
nem (ſicut iam ſæpius dictum eſt) tamen propter rationabilem cauſam expediens eſt. [VENIAM autem]
id eſt, deſcribendo procedam [AD viſiones & reuelationes domini]. i. diuina ſecreta quæ vidi mente ac in
tellexi. Viſio autem & reuelatio ſæpe pro eodem ſumuntur. Interdum vero diſtinguuntur, vt viſio appel-
letur cum aliqua repræſentantur viſione corporali, vel imaginaria, quorum ſignificatio ignoratur, quẽad-
modum Pharao vidit boues & ſpicas. Et Nabuchodonoſor ſtatuam, ſignificationes vero Danieli & Io- Gen.41.
ſeph reuelatæ fuerunt. Porrò reuelatio dicitur, quando ſignificatio oſtenſæ veritatis innoteſcit, inſtruente Dan.2.
ſpiritu ſancto per ſeipſum vel angelum. Vnde cum in reuelatione ſeu manifeſtatione diuinæ ſint duo, vi-
delicet ſignum & ſignatum, viſio refertur ad ſignum, reuelatio ad ſignatum. Viſio itaque & reuelatio ſic
ſumpta, interdum ſeparantur, ſicut in Pharaone & Ioſeph, interdũ ſunt ſimul, ſicut in omnibus pene pro-
phetis, intelligentia enim opus eſt in viſione. [SCIO hominem in Chriſto] per fidem & charitatem ſta- Dan.10.
bilitum, videlicet meipſum. Conſuetudo autem eſt viris ſanctis, cum aliquid magnificum de ſcipſis cõſcri Tob.12.
C bunt aut aſſerunt, non exprimere proprium nomen, ſed loqui de ſeipſis, velut de aliis. Scio itaque homi-
nem [ANTE annos quatuordecim] qui lapſi ſunt à tempore reuelationis vſque ad horã enarrationis præ
ſentis. Vnde tenendum videtur, ꝙ raptus (de quo iam ſermo eſt) fuit ſtatim in ipſa conuerſione Pauli, cũ Act.9.
triduo erat cæcus, non manducans neque bibens, [SIVE in corpore, ſiue extra corpus, neſcio]. i. an ho-
mo iſte tempore huius reuelationis ſeu raptus, fuit viuens in corpore, anima exiſtente in corpore per ſuam
eſſentiam, an anima eius fuit realiter à corpore ſeparata, & ſubſtantialiter in cœlum tertium ſubleuata, ac
denuo corpori reunita, viſione ceſſante, hoc neſcio. [DEVS ſcit] quomodo fuerat. Vel, deus ſcit, ꝙ vera
citer dico me iſtud neſcire. Sciebat autem Apoſtolus corpus ſuum mãſiſſe in terra, ſed de anima ſua dubi-
us fuit, an erat in cœlo ſolum per contẽplationem, an per eſſentiam tanquam à corpore ſeparata. Scio ergo
[RAPTVM] in ſpiritu ſupernaturaliter atque fortiſsime, [HVIVSMODI vſque ad tertiũ cœlũ]. i. cœlũ
empyreum, quod eſt locus beatorũ. Et dicitur empyreũ, quaſi igneũ, non à calore, ſed ſplendore. Vocatur
ꝗue tertiũ, reſpectu octauæ ſphæræ, quæ dicitur firmamentũ, ſeu cœlum ſydereũ, & cœli criſtallini ſeu a-
quei, quod ſecundum philoſophos dicitur nona ſphæra. ¶ Quidam exponunt hos cœlos ſpiritualiter, vt
per primũ cœlum intelligatur viſio corporalis diuinitus facta, quo vnus videt quod alius aſtans videre nõ Dan.5.
poteſt, quemadmodũ Balthaſar uidit articulos manus in pariete ſcribentis. quæ viſio dicitur cœlum, quia
in ea vni cælatur, quod alteri reuelatur. Secundum autem cœlum, eſt viſio imaginaria, quando in ſomno Act.10.
vel extaſi videntur imagines corporales, non corpora, ſicut Petrus vigilando in extaſi vidit vas quoddam. Gen.41.
D Et Pharao dormiens vidit boues. Tertium cælum eſt, viſio puræ intellectualis, qua nec corpus, nec corpo
ris ſpecies cernitur, ſed in contemplatione diuinorum anagogica, mens ipſa ſupernaturaliter figitur. Iux-
ta quem modum Paulus in raptu vidit deum, vidit enim diuinam eſſentiam clare & immediate, ſeu facie August.
ad faciem, atque per ſpeciem ſicut beati in patria, prout Auguſtinus teſtatur in libello de vidẽdo deum ad Exod.33.
Paulinam. Vnde certiſsimum eſt ꝙ Paulus tunc nõ vixit ſicut homo, ſeu vita ſenſitiua naturali atque hu-
mana, eo ꝙ dominus dicat ad Moyſen, Nõ videbit me homo & viuet. Nam etſi anima eius manſit in cor-
pore, tamẽ ſuſpenſa & abſtracta erat ab omni actione interiorum, exteriorũque ſenſuum. ¶ Quidam in-
ſuper per primũ cœlum intelligunt infimam hierachiam, in qua ſunt angeli, archangeli, principatus. Per ſe
cundum cœlum, mediam hierarchiam, in qua ſunt poteſtates, virtutes & dominationes. Per tertium, ſum-
mam in qua ſunt throni, Cherubin & Seraphin. Dicunt ergo Apoſtolũ raptum vſque ad tertiũ cœlum. i.
vſque ad ęqualitatem cognitionis angelorum ſummę hierarchię, ita vt tam clare viderit deum quàm illi.
¶ Poſtremo nonulli per primum cœlum intelligunt cognitionem cœleſtium orbium. Per ſecundũ, cogni-
tionem cœleſtium animorum. Per tertium, notitiam diuinarum perſonarum, ad quarum contẽplationem
raptus eſt Paulus: nec dubium, quin alia quoque vidit in deo. [ET ſcio huiuſmodi hominem (ſiue in corpo
re, ſiue extra corpus neſcio, deus ſcit) quoniam raptus eſt in paradiſum] id eſt, in prędictum tertium cœlum
ſpirituale ſeu corporale, quod dicitur paradiſus ratione dulcedinis & tranquillitatis, que ibi ſentitur. De qua
paradiſo ſcriptum eſt in Apoc. Vincenti dabo edere de ligno vitę, quod eſt in paradiſo dei mei. Loquitur au Apoc.2.

m

tem Apoſtolus de paradiſo terreſtri, vt aliqui opinantur, dicentes apnſtolum bis raptum fuiſſe, ſemel E
in cœlum tertium, & ſemel in paradiſum, quando videlicet ingreſſus eſt templum dei, de qun dicebar,
Act.22. Factum eſt(inquiens)reuertente me in Hieruſalem, & orante in templo, fieri me in exceſſu mentis. Et
Ambroſ. iſti ſequuntur Ambroſium, quorum poſitionem reprobant quidam per hoc, quod viſio iſta ſecunda fa-
cta fuit diu poſt ſcripturam ac miſsionem præſentis epiſtolę, vt pnte inſtante captione & ductione apo-
ſtoli ad Romanorum imperatorē. Hãc vero epiſtolam iam ante ſcripſit à Troade, vt dicit Hieronymus
Hierony. in præſentis epiſtolę prolngo. Sed iſta reprobatio non valet. Quanuis enim Apoſtolus hanc ſecundã vi
ſionem recitet in actis, vbi deſcribitur eius captiuitas, ex qua Romam delatus eſt, tamē intuenti diligēter
textum pręallegati cap. conſtat, quód Apoſtolus viſionem illam habuerit ſtatim poſt primã, quando vi-
Act.22. delicet à Damaſco reuerſus, ingreſſus eſt templum. Qnomodocunque autem dicatur, ſequētia verba ve-
ritatem habent, & magis conueniunt raptui eius in tertiũ cœlũ, quàm in paradiſum, diſtinctę viſiones di
cantur. Et licet diſtinctę viſiones eſſent, ramē per paradiſum poſſet ſpiritualiter accipi ſuauiſsima quędã
tranquillitas mentis. Subdit ergo, [ET audiuit arcana verba].i. deo in anima eius loquente per illumina
tinnem internã, percepit atq; cognouit quędã ſecreta de deo & creaturis, pręſertim de myſteriis Chriſti,
de pędeſtinatione diuina, de angelorum ordinibus, multisq; aliis quorũ cognitio omnē naturalē cogni
Sap.9. tionem excedit. Deniq; ceſſante hoc raptu ad intellectũ pertinente, remãſerũt in anima Pauli quędã ſimi
litudines, per quas memor erat eorũ quę vidit in raptu. Nec oportet dicere, quod omniũ memor manſit F
quę vidit in raptu, quia corpus quod corrũpitur, aggranat animã: ſed tanta manſit in eo illorũ memnria
ſiue ſcientia, quanta neceſſaria fuit ſibi ad inſtuctionē eccleſię, vel profectum animę ſuę, [QVAE nõ licet
homini loqui]id eſt, manifeſtari, cum non ſint capaces aut digni, niſi forte eſſent tales qualis Paulus, vt
Tob.12. potius dici poſſent dij quàm homines. Vnde Tobię Raphael dixit, Sacramentũ regis abſcondere bonũ
Eſa.24. eſt. Et Eſaias, Secretum(ait)meum mihi, ſecretum meum mihi. Aliquibus tamen ſanctiſsimis diuiniſsi-
misq; hominibus, vt Dionyſin, creditur, Paulus multa de his arcanis reuelaſſe. [PRO huiuſmodi gloria
bor].i. pro tantis beneficijs mihi diuinitus diſtributis lętabor in domino, gratias referendo, [PRO me au
tem].i. de meipſo[NIHIL]gloriabor, [NISI in infirmatibus meis]. i. perſequutionibus & calamita-
tibus atque languoribus, quę pro Chriſto, vel propter ipſius amorē libenter ſuſtineo, de quibus in domi
no glorior: iuxta illud, Lętati ſumus pro diebus quibus nos humiliaſti, ãnis quibus vidimus mala. [NAM
& ſi voluero gloriari]de reuelationibus ſeu infirmitatibus meis, [NON ero inſipiens]ſecundũ veritatē
quanuis qnidam hoc putent, non enim inaniter, ſed in domino gloriabor, [Veritatem enim dicã[laudã
Pſal.89. do & gloriando hoc modo. [Parco autem] i. moderate & ſobrie refero gratias mihi donatas, nõ omnes
exprimens, [Ne quis me exiſtimer ſupra id quod videt me].i. ne aliquis homn putet me altioris naturæ
vel dignioris conditionis quã ſum, vtputa angelũ incarnatum, vel hominem impaſsibilem, cnius tamen G
oppoſitum videt[Aut audit]ab aliis[ALIquid ex me].i. de me, videlicet quod ſum homo paſsibilis ſicut
& cęteri. Vel, ex me.i. ex ore meo quo dico me ſimilē aliis mortalē atq; paſsibilē. ne ergn putet me aliquis
eſſe altiorē quã talem, ideo parco. Vel ſic, Parco autem ne quis ſuſpitioſus me exiſtimet erigi per tumorē
ſuperbię, ſupra id ꝙ videt me, aut udit aliquid ex me. i. vltra famã meritnrũ meorũ. Poſt hęc oſtēdit Apo
ſtolus datum ſibi eſſe remedium contra ſuperbiam. Magna enim ſpecialisque gratia ſolet eſſe elationis
occaſio, cętera enim vitia regnant in impiis, ſuperbia vero de ſpirituali excellētia virtuoſos fortius tãgere
ſolet. [ET ne magnitudo reuelationum]diuinarum[Extollat me]ex occaſione. i. ad ſuperbiendum indu
cat me, [Datus eſt mihi]à deo effectiue vel permiſsiue[STIMulus carnis meę.]Per hunc ſtimulum qui-
dam intelligunt corporalem infirmitatem, ac pœnam quandam punctiuam, videlicet dolorē laterũ, vel
paſsionem iliacam, aut ſimile aliquid. Corporis autē infirmitas, mentis humilitatē cõſeruat, quia p eam
Iob.12. inducitur homo ad proprię fragilitatis ac imperfectionis cõſiderationē. Subditur autē[Angelus Satanę]
i. dęmon, à ſuo principe apoſtata miſſus ad affligēdũ, me ſicut afflixit Iob, ſcilicet[VT me colaphizet].i.
ictibus infirmitatis fatiget. Non quod ſtimulus iſte fuerit realiter angelus Satanę, ſed quia inferebatur &
concitabatur ab eo. Alii per ſtimulũ carnis intelligũt tentatinnē libidinis, ſeu concupiſcentiã carnis, quã
dicũt grauius incitaſſe apoſtolũ poſt raptũ quã ante. Et ne ęſtimetur ſtimulatio ita fuiſſe à cauſa interiori
(hoc eſt à carne) ſed à diabolo, ſubditur angelus Satanę, ſtimulum iſtum in me agitans indefeſſe, vt me
colaphizet. i. confuſibiliter tractet. Talis autem tentatio maxime reprimit motus ſpiritualis ſuperbiæ, H
quoniam facit hominē experimento ſcire proprię conditionis miſerabilē inclinationē, & pronitatem in
malum. Tētatio autē cui nõ conſentitur, nõ eſt peccatũ, ſed materia exercendę virtutis. Quod tamē intel
ligendum eſt de tentatione exteriori, illa videlicet quę fit ab hoſte non à carne, quę enim à carne eſt, ſiue
interior, peccatũ eſt veniale, licet ei denegetur conſenſus. Verũtamē ſecundũ doctores, motus primo pri
mi, qui ſunt ex cauſa pure naturali nequaquã voluntaria, nullo modo habent ratinnē peccati. [PRopter
quod].i. propter ſtimuli huius inquietudinem ſiue moleſtiã, [TER rogaui dominũ]ſupplicatione præ-
cipua ac ſolenni, [VT diſcederet à me]tribulatio ſtimuli huius, q̃ videbatur mihi magis obeſſe quã pro-
deſſe. [ET dixit mihi]dominus, per inſpirationem internam, ſiue per angelũ, [SVFFICIT tibi gratia mea]
.i. excellentia ſpiritualis perfectionis quã tibi largitus ſum, ſatis efficax eſt vt per eã omni tētationi pręua
Eph.6. leas, omnemque languorem æquanimiter feras. [Nam virtus].i. actus virtuoſus ſeu habitus virtutis[In
infirmitate perficitur]dupliciter ſcilicet materialiter, prout infirmitas eſt materia exercendę virtutis, vi
delicet humilitatis & patientiæ, Secundo, occaſionaliter, quoniam propriæ infirmitatis experimentalis
Iacob.1. cognitio efficit hominem ad vitia præcauenda cautiorem, & ad diuinæ miſericordię implorationem ma
Iohan.15. gis diligentem ac humilem. Vel ſic, virtus in infirmitate.i. per infirmitatem perficitur, quia contra eã pu
Matth.18. gnando, eamq; vincēdo augetur ac roboratur. Propter quod dicit ſcriptura Probatio fidei patientiã ope
Marc.11. ratur, patientia autē opus perfectũ habet. Pręterea cũ dicat ſaluator, Quodcunq; petieritis patrem in no

A mine meo, dabit vobis: certum eſt Paulnm iſtum non petiiſſe in nomine Ieſu.i.ſecundum rationem verę ſa Luc.11.
lutis. Homo enim comparatur ad deum, ſicut ęgrotus ad medicum. Quemadmodum ergo pius ac ſapiens
medicus non ſemper exaudit precem ęgroti ad votum, quamuis exaudiat eum ad cõmodum eius: ſic deus
non ſemper exaudit electos & ſanctos ſecundum votum ipſorum, quia quod poſtulant, non ſimpliciter ex
hedit eis, exaudit tamen eos quantum ad aliquid melius. [LIBENter ergo gloriabor in infirmitatibus meis]
i. de hoc quod tribulationes iſtas ſuſtineo, hoc enim ad perfectam obedientiam pertinet, quę delectabiliter Ro.5.
agit. Sicut & Iacobus dicit, Omne gaudium exiſtimate fratres, cum in diuerſas tentationes incideritis, [VT Iacob.1.
inhabitet in me virtus Chriſti].i. gratia Chriſti perficiatur in me. Chriſtus enim teſtatur, In patientia ve- FINIS.
ſtra poſsidebitis animas veſtras. [PROPTER quod placeo mihi].i. vehementer delector [IN infirmitati- Luc.21.
bus] corporis, [IN contumeliis] verborum ab aliis mihi illatis, [IN neceſſitatibus].i. indigentiis victualium
[IN perſequutionibus] quibus de loco ad locum expellor, [IN anguſtiis] animi pro Chriſto. In his nãque Matth.5.
gaudendum eſt, quæ homini proſunt ad promerendam vitam æternam, ad proficiendum in gratia, ad ſa-
tis faciendum pro culpa, ad imitandum veſtigia Chriſti. Talia autem ſunt omnia prænducta, ideo baben-
da in illis complacentia. Ad quam perfectionem non peruenit, niſi qui priuato exterminato amore, in diui
na profecerit charitate. In prędictis ergo placeo mihi. [CVM enim infirmor].i. affligor, vel corpore lãgueo
[TVNC potens ſum] in anima, per gratiam ferendo aduerſa. [FACTVS ſum inſipiens].i. ſimilis ſtulto lau
B dando meipſum, cum hoc ſit opus ignaui, [VOS me coegiſtis].i. ardens dilectio, qua veſtram quæro ſalu-
tem, compulit me ad hoc. [EGO enim à vobis debui commendari] tanquam magiſter, pater, atque apoſto
lus veſter, quod non feciſtis, ſed pſeudoapoſtolis mihi detrahentibus, conſenſiſtis. Subditi ergo laudare de-
bent bonos prę latos ſuos, [NIhil enim minus feci] prędicando, miracula operando, & multipliciter laborã
do in eccleſia dei, præſertim in vobis, [AB his] id eſt, quàm hi, [QVI ſunt ſupra modum] communem, id
eſt, excellenter, [APoſtoli] ſcilicet Petrus, Iacobus, & Iohannes. Vel ſenſus apoſtoli eſt, quod ipſe non mi-
nus fecit conuerſis à ſe, quàm illi conuerſis ab ipſis. [TAmen etſi nihil ſum] ex meipſo, vel comparatione il Galat.1.
lorum ſublimium apoſtolorum, vt aliqui opinantur, [SIgnatum apoſtolatus mei] id eſt, opera ſupernatu-
ralia, per quę probor verus dei apoſtolus, [FACTA ſunt ſuper vos].i. in vobis [In omni].i. perfecta [PATIẼ
TIA] quæ declarat veram eſſe doctrinam meam, quia doctrina viri per patientiam noſcitur, [In ſignis].i. mi- Pro.9.
raculis minoribus, vt ſunt ſanatio febris, illuminatio cæci, [ET prodigiis].i. miraculis maioribus, vt ſunt ſu
ſcitatio mortui, cognitio ſecretorum cordis, & futurorum pure cõtingentium, [ET virtutibus] animæ vni
uerſis, vt ſunt humilitas, charitas, &c. Vel, virtutibus.i. cæteris quibuſcunque operibus diuina poteſtate pe-
ractis. Virtus enim vno modo eſt genus ad ſignum & prodigiũ. Nam omne miraculum dicitur virtus, quia Ro.1.
diuina virtute peragitur. [QVID eſt enim quod minus habuiſtis] à me [PRAE cæteris eccleſiis].i. quã alię
eccleſiæ à ſuis apoſtolis, vel etiam à me, [Niſi quod ego non grauaui vos?] ſtipendia ſeu ſumptus vitæ ſu-
C mendo à vobis, quod certum eſt non pertinere ad minorem beneficentiam, ſed maiorẽ. Vnde in hoc plus 1.Pet.5.
habuiſtis, quàm eccleſię alię. Vnde ironice ſubdit. [Donate mihi hanc iniuriam].i. ſi quid peccaui, non gra
uando vos, hoc mihi ignoſcite,

CAP. VLT. [ECCE tertio hoc.] ARTIC. XIII.

QVIDAM incipiunt huius æpiſtolæ capitulum vltimum hoc loco quod dicitur, Ecce
tertio hoc paratus ſum venire ad vos. Quidam vero infra, vbi ſcriptum eſt, Ecce ter
tio hoc venio ad vos, quæ forte diuerſitas cõtigit propter coincidẽtiam verborũ iſto
rum. ſed modica vis eſt, quo loco incipiatur. Oſtendẽs ergo beneuolentiã ſuã Apoſto
lus ad Corinthios, ait, [ECce tertio hoc] tempore.i. hac tertia vice [PARATus ſum] vo
luntate [VENire ad vos] Non quod ante bis venerit, ſed ſemel, & alia vice venire pro
poſuit, nõ tamẽ venit. Nunc autẽ tertio paratũ ſe dicit venire ad eos. [ET nõ ero gra Phil.2.
uis vobis] veſtra recipiendo. Quod ideo dico, ne me putetis primo callide nil ſum- 1.Pet.5.
pſiſſe, vt modo abundantius capiam. [NON enim quæro quæ veſtra ſunt] id eſt, temporalia veſtra, [SED
vos] id eſt, ſalutem animarum veſtrarum. [NON enim debent filii parentibus theſaurizare, ſed parentes fi- Ro.15.
liis] Hoc de carnalibus parentibus verum eſt, quibus incumbit filios ſuos nutrire, eiſque in temporalibus 2.Theſſ.2.
D prouidere. In caſu tamen iuſtum & condecens eſt, filios carnales parentibus theſaurizare, vel ſaltem neceſ-
ſaria miniſtrare. Spirituales vero filios dignum eſt neceſſaria vitę ſpiritualibus patribus miniſtrare, dummo
do filii tales habeant propria, monachi enim à patribus ſuis prouiſionem accipiunt. Apoſtolus vero in tan
tum ſe aſſerit nil velle accipere, vt legem patris carnalis filiorumque eius ad ſpiritualem referat patrẽ, ac fi-
lios ſpirituales, quod & ſuo modo verum eſt. Nam filii ſpirituales non debent ſuis prę latis theſaurizare.i. di
uitias congregare, quamuis debeant eis neceſſaria miniſtrare, ſed parentes ſpirituales filiis ſpiritualibus the
ſaurizare debent, præſertim ſpirituales diuitias vitę ęternę, imò & temporalia eis prębere, ſi eis adſit facul-
tas, ipſiq; egeant, ſicut & ego Paulus quodammodo feci, alias eccleſias expoliando ad miniſterium veſtrũ.
Deniq; non ſolum mea, ſed & meipſum paratus ſum vobis communicare. [EGO autem libentiſſime].i. prõ
ptiſſima charitate, [IMpendam] vobis ſpiritualia bona quę habeo, & temporalia ſi quę habuero, [& ſuper
impendar ipſe].i. vltra illa meipſum impendam [PRO animabus veſtris].i. pro ſalute earum, tanquam pa-
ratus mori pro vobis. Hinc alibi loquitur ſcriptura: In hoc cognouimus charitatem dei, quoniam ille pro 1.Iohan.4.
nobis animam ſuam poſuit, & nos debemus pro fratribus animas ponere, [LICET plus vos diligens] quàm Phil.2.
alios quoſdã. Vel quàm pſeudo illi apoſtoli vos diligant, [minus diligar] à vobis quàm falſi illi: vel, quàm
ab aliis: & ſic eſtis charitati meæ pro parte ingrati. Dilectio enim eſt primum & maximum donum gratui-
tum, in quo cætera dona ſeu beneficia conferuntur. [SED eſto].i. concedatur ſic eſſe vt dixi, nuncque reſu-
mo, videlicet, [NON vos non grauaui,] veſtra exigendo aut recipiendo, [SED] dici poſſet [CVM eſſem

Prou.26. aſtutus].i.nequiter callidus,[DOLO vos cepi].i.fraudulenter veſtra obtinDi, aliorum medianre auxilio
[NVNQVIU per aliquem eorum, quos miſi ad vos, circunueni vos?] i.decepi?non vtique. Nam.[RO
GAVI Titum]ire ad ſuos[ET miſi cum illo fratrem]cuius laus eſt in Euangelio per omnes eccleſias, ſci
2.Cor.8. licet Lucam vel Barnabam.[NVNQVID Titus vos circu nuenit? Nonne eodem ſpiritu].i.ductu eiuſ-
dem ſpiritus ſancti, vel pari voluntate, [AMBVLAVIMVS?]inter vos? [NONNE eiſdem veſtigiis;
.i ſimilibus actibus exterioribus? Qui veſtigia appellantur, quia in eis relucet ac repręſentatur bonitas &
malitia volũtatis. iuxta illud, A fructibus eorum cognoſcetis eos [OLIM putatis].i. iamdudum, vel iam
diu exiſtimatis falſa ſuſpitione, [QVOD excuſemus nos apud vos] tanquam in aliquo rei quantum ad
2.Petr.2 vos: quod ita non eſt[CORAM deo].i. in diuinæ[pręſentię cõſpectu noſipſos conſtituendo, [IN Chri
Matth.7. ſto].i.ſecundum Chriſti voluntatem & ſapientiam[LOQVIMUR]omnia iſta.[OMNIA autem]iſta[CHARIS
ſimi operamur & loquimur laudando noſipſos, & vituperando pſeudoapoſtolos, [PROPTER veſtram
ædificationem]vt agnita veritate declinetis à malo, & bona agatis.[TIMEO enim ne forte cum venero]
ad vos,[Non quales volo vos]eſſe,[Inueniã vos]videlicet incorrectos atq; diſcordes,[ET ego inueniar
a vobis, qualem non vultis]vt pote durus correptor, tradensque eos Satanæ in interitum carnis, qui ſe
Pſal.33. non correxerunt. Timeo itaque[Ne forte contentiones].i. lites verborum,[AEMVLATIONES].i. inuidiæ,
[ANIMOSITATES, diſſenſiones]id eſt, diſcordiæ[DETRACTIONES, ſuſurrationes].i. occulta ſemina diſcordi-
1.Cor.5. arum,[Inflationes]ſuperiorum contra ſubditos,[SEDITIONES]tumultus ad pugnam, ſeu perturbationes F
Rom.2. [SINT inter vos]Timeo itaque iſta vitia inueniri in vobis.[Ne iterum cum venero ad vos[HVMILIET me
Eph.6. deus]id eſt, contriſtet atque affligat,[APVD VOS]quibus condolerem errantibus,[ET lugeam multos ex
his qui ante]miſsionem primæ epiſtolæ[PECCAVERUNT]etiam poſt baptiſmum, [ET NON egerunt pœ-
nitentiam ſuper immunditia]id eſt, de vitio contra naturam, vel inceſtu[ET fornicatione]ſimplici, quæ
eſt ſoluti cum ſoluta,[ET impudicitia]id eſt, virginum defloratione,[QVAM geſſerunt.] Et debetis di
ſtrictionem meam timere. Nam[ECCE tertio hoc]quantum ad cordis propoſitum,[VENIO].i. breui veni
am[AD vos]Semel enim venit, & ſecunda vice venire diſponit: quod non fecit propter diſcordiam Corin
thiorum. Idcirco dicit ſe nũc tertio aduenire.[In ore duorum vel trium teſtium]approbatorum accuſan
tium vel atteſtantium, [STABIT omne verbum]. i. firmiter recipietur, credetur & determinabitur,
quicquid accuſandum vel iudicandum occurrerit. Idem habetur in lege Moſaica.[PRAEDIXI enim]
Deut.17. vobis,[ET pręd ico nunc vt pręſens vobis].i. tanta certitudine, ac ſi corpore pręſens eſſem. Vel, vt præ-
Matth.18. ſens ſpiritu[ET nunc abſens]corpore prædico[HIS, qui ante peccauerunt]ſecundum ſenſum iam di-
Iohan.8. ctum,[ET cæteris omnibus]qui illis in peccato communicauerunt, vel poſtea. ſ. poſt miſsionem primæ
Heb.10. epiſtolæ, inique egerunt, [QVONIAM ſi venero iterum, non parcam] eis. Sed duorum vel trium teſtium
teſtimonio credens conuictos rigide tractabo. G

¶ Deinde oſtendit apoſtolus omnia hæc verba & opera ſua ſe exercere non propria poteſtate, ſed Chri
ſti authoritate.[An experimentum eius quęritis].i. vultis ne propter incredulitatem veſtram experiri iu
diciariam poteſtatẽ ipſius,[QVI in me loquitur].i. cuius nutu & inſpiratione hęc loquor, qui eſt[CHRI
ſtus?]cuius authoritate facio vniuerſa pro veſtra ſalute?[QVI in vobis non infirmatur, ſed potens eſt
in vobis].i. poteſtatẽ ſuam in vobis oſtendit, magnalia inter vos operando. [Nam & ſi crucifixus eſt ex
infirmitate].i. ſecundum naturam humanã paſsibilem, [SED viuit ex virtute dei].i. diuina poteſtate ſur
rexit, & immortaliter viuit.[Nam & nos]imitatores Chriſti[SVMVS in illo].i. exẽplo & amore Chri-
ſti varias perſequutiones, tribulationesq; patimur, quoniã nõ eſt maior ſeruus domino ſuo:[SED viui-
mus]vita gratię[EX virtute dei]gratiã infundẽtis. Viuimus autẽ[In vobis]. i. in veſtri conuerſione, &
ſancta conuerſatione, manifeſtatur vita gratię nobis conceſſa, quẽadmodũ cauſa relucet in ſuo effectu.
Rom.1. Quoniam ergo poteſtatẽ puniẽdi habeo, & veniens nõ parcã[vosmetipſos tentate].i. interiora & exte
Iohan.13. riora veſtra prudẽter diſcutite,[SI eſtis in fide catholica, in omnibus recte credendo. Vel, ſi eſtis in fide
formata per opera bona.i. ſi fide & opere Chriſtiani eſtis, vos probate, id eſt examinare. Poteſt enim ho
Rom.13. mo certo ſcire ſe habere fidẽ informẽ. Coniectiue vero & probabiliter ſcire poteſt an ſit in fide formata
id eſt, charitati coniuncta. Quoniã ergo homo ſeipſum hoc modo cognoſcere valet, ſubditur,[An non
Sap.8. cognoſcitis voſmetipſos]quantũ ad dona & gratias ſpiritus ſãcti, videlicet an pertineatis ad deũ per fi
dem & gratiã, vt potes[QVIA (id eſt, quod) Ieſus Chriſtus in vobis eſt?]habitãdo in cordibus veſtris per H
fidem & charitatẽ?[Niſi forte reprobi ſitis]id eſt, imò cognoſcitis voſmetipſos hoc modo, vel aliquãdo
ſalutem cognoſcetis, ſi nõ eſtis pręſciti, atque damnãdi.[SPERO autẽ quod cognoſcetis]de nobis per ope
ra noſtra virtuoſa atq; miracula,[QVIA (id eſt, quod) nos nõ ſumus reprobi]ſed electi. Vnaquęque enim
arbor à fructu ſuo cognoſcitur.[ORAMVS autem deum, vt nihil mali]mortalis peccati pręcipue, nec e
2.Petr.1. tiam venialis quantum poſsibile eſt[FACIATIS]id eſt, vt detur vobis gratia immaculatę vitæ,[Non
Matth.7. vt nos probati pareamus]id eſt, virtutibus exercitati, & laude digni videamur hominibus, habendo di-
ſcipulos tantæ perfectionis. Non enim quærimus gloriam noſtram: ſed dei honorem, veſtramque ſalu-
tem. Ideo ſubditur,[SED vt vos quod bonũ].i. meritorium[EST faciatis]non ſolum actu exteriori, ſed
etiam interiori: [Nos autem vt reprobi ſimus. i. abiecti & impotentes eſſe putemur, non oſtendentes
authoritatem noſtram in veſtri correctione. [Non enim poſſumus]licite agere[ALIQVID aduerſus
veritatem] vitæ, iuſtitiæ & doctrinæ [Sed pro veritate]tuenda poſſumus aliquid, imò qui hoc poteſt
quod ſibi non expedit, quanto id amplius poteſt, tanto impotentior eſt. Aliqui tamen abutuntur poteſta
te ſibi conceſſa, veritatem impugnant, & in quibuſdam expugnant, ſed tandem à veritate vincuntur.
[GAVDEMUS enim quando nos infirmi ſumus]in corpore & afflicti.[VOS autẽ potentes eſtis]in anima
gratia dei ſupernaturaliter confirmata.[HOC & oramus] videlicet[VESTRAM conſummationẽ[hoe

A eſt, perfectionis plenitudinem, deprecantes dominum, vt omnium virtutum apicem attingatis adiutorio
gratiæ dei. [IDEO hæc abſens ſcribo] vobis, præmonendo vos, quia monitio habet correctionẽ prædi-
cere, [VT non præſens] corpore apud vos [DVRIVS agam] id eſt, multum dure veſtra peccata vlciſcar,
[SECVNDVM poteſtatem] apoſtolicam & ſacerdotalem, qua poſſum excommunicare, ſoluere & liga-
re, [QVAM dominus dedit mihi in ædificationem] .i. ad profectum fidelium, [ET non in deſtructionẽ]
hoc eſt, non ad hoc vt corda eorum ſubuertam, & poteſtate abutar. [DE cætero fratres gaudete] in cul- Matth.16.
tu diuino: iuxta illud. Seruite domino in lætitia, [PERFECTI eſtote] in virtute & gratia ſecundum cō- Pſal.99.
ditionem præſentis fragilis ſtatus, prout dicit Saluator, Eſtote & vos perfecti, ſicut pater veſter cœleſtis
perfectus eſt. Ad hanc perfectionem exigitur indefeſſa cuſtodia cordis. Nam ſicut nauis in flumine poſi- Matth.5.
ta, continuo deſcendit per aquæ motum, niſi remigetur in contrarium: ſic anima ex carnis corruptione &
pronitate in malum inceſſanter deſcendit a perfectione virtutis, niſi in contrarium renitatur. Ideo Salo-
mon, Omni (inquit) cuſtodia cuſtodi cor [illegible] [EXHORTAMINI] mutuo verbis ardentibus, [IDEM
ſapite] .i. in cognitione veritatis & guſtu b[illegible] conformes eſtote, [PACEM] internam, id eſt, mentis Prou.4.
tranquilitatem [HABETE] & quantum fieri poteſt cum omnibus hominibus, pacem, quæ ex charitate Rom.12.
procedit habere ſatagite, [ET deus] amator ac largitor [PACIS] ſpiritualis [ET dilectionis] ſyncerę
[ERIT vobiſcum] hoc eſt, in cordibus veſtris per dona iſta manebit. Quemadmodum pollicetur, Ad
B eum (inquiens) veniemus & manſionem apud eum faciemus. Et iterum, Beati pacifici, quoniam filij dei
vocabuntur. [SALVTATE inuicẽ in oſculo ſancto,] id eſt, charitatiuo & puro, quod eſt internæ vnio- Iohan.14.
nis (quam efficit charitas) ſignum. [SALVTANT vos] id eſt, beatitudinem optant, & dicunt vobis Matth.5.
[SANCTI omnes] qui mecum ſunt, quorum merita vobis communicantur per deſideria charitatiua, quę
habent de veſtra ſalute. [GRATIA domini noſtri Ieſu Chriſti] gratificans atque deificans, quam ipſe, vt
deus, nobis infundit, [ET charitas dei] patris, [ET communicatio ſancti ſpiritus] hoc eſt, influxio ſe-
ptem donorum ſpiritus ſancti [SIT cum omnibus vobis. Amen.] Videtur autem Apoſtolus gratiam ap-
propriare filio, quia per eum reconciliati, gratiamque ſortiti ſumus. Charitatem vero patri, quia propter
nimiam charitatem ſuam qua dilexit nos, filium ſuum miſit, & contulit nobis. Communicationem vero
ſpiritui ſancto, cui conuenit bonitas, ad quam ſpectat ſuijpſius liberalis diffuſio. In his inſuper verbis ſu- Epheſ.2.
perbenedicta trinitas, eiuſque potentiæ vnitas commendatur, eum diuinæ perſonæ diſtinctis nominibus 1.Iohan.3
exprimuntur, & vni perſonæ aſcribitur, quod certum eſt fieri ab alia, imò à tribus ſimul. Quæ eſt ſuper
omnia deus ſublimis & benedictus. Amen.

IN EPIST. PAVLI AD GALATAS
PROOEMIVM.

C

ESTO firmus in via domini, & in veritate ſenſus tui. Perfectio creaturæ eſt, creato
ri ordinate aſsimilari. Incommutabili autem æternoque deo aſsimilatur anima ra- Eccl.5.
tionalis per ſtabilitatem, firmitatem, ſeu fixionem ſuam in contemplatione ac di-
lectione diuinorum. Idcirco ſcriptura inſtabiles multipliciter reprehendit: ſtabiles
quoque in bono ediuerſo commendat. Vnde in epiſtola nunc exponenda, arguun-
tur præcipue ab Apoſtolo Galatæ de hoc, quòd ita inſtabiles erant in euāgelica ve Prou.11.
ritate, quam primo ab Apoſtolo didicerunt, & poſt eius receſſum à pſeudoapoſto-
lis multipliciter ſubuerſi fuerunt, ita vt crederẽt euangelicā legem ſine cęrimoniali-
bus veteris teſtamenti, nequaq̄ ſufficere ad ſalutem. ¶ Denique Galatæ Græci ſunt. Nam Galli olim quā-
dam Græciæ ingredientes prouinciā, Græcis ſe miſcuerunt, propter quod illa prouincia primo dicta eſt 2.Cor.12.
Gallogræcia. Deinde Galata. Habitatores quoque ipſius primo vocati ſunt Gallogræci, poſtea Galatæ,
qui etiam tardi & obtuſi fuerunt ingenii, cum tamẽ Græci ſemper fuerũt ingenioſi. His igitur ſcribit Apo
ſtolus ab Epheſo, reuocans eos ad euangelicæ veritatis integritatem, & Chriſtianæ fidei puritatem. Pro-
ceditque in epiſtola more ſolito ſalutationem præmittendo, deinde ad narrationem veniendo.

D CAP. I. [PAVLVS Apoſtolus, non ab hominibus, neque per hominem.]

¶ ARTICVLVS PRIMVS.

QVONIAM improbaturus eſſet apoſtolus in præſentis epiſtolæ proceſſu detra-
ctores ſui, pſeudoapoſtolos, increpaturus Galatas, eò quod contra ſuam doctrinam 2.Cor.1.
pſeudoapoſtolis credidiſſent, idcirco in exordio huius epiſtolæ perſonam ſuā ipſius
magnifice laudat, ſicut & id ſæpius facit, non ex aliqua vanitate, neque ob propriā
laudem, ſed ex vera charitate ad filiorum ſuorũ ſpiritualem ædificationem, ſicut in
expoſitione præcedẽtis epiſtolæ pleniſsime patuit. Ait ergo [PAVLVS] ordinatus
ſeu factus & miſſus. [APOSTOLVS, nō ab hominibus] viatoribus. ſ. Anania aut
cæteris Apoſtolis, [NEQVE per hominẽ] purũ, qui fuerit mediator inter deũ &
Paulum, [SED per Ieſum Chriſtum, & deum patrem] .i. à Chriſto dei filio, eius æterno patre, imò à tota
ſuperfœliciſsima trinitate vno ſimplici deo, cuius ſicut eſſentia vna eſt, ſic opera indiuiſa ſunt. Veruntamẽ
Paulus factus eſt Apoſtolus per Chriſtum miniſterialiter, mediate & inſtrumẽtaliter, ſecundũ quod Chri
ſtus eſt homo, ſic enim in via apparuit Paulo & Ananiæ in Damaſco. Omnia quoque gratiarũ Chariſma Act.9.
ta per Chriſtum hominem, & merito eius conferuntur hominibus, [QVI] deus pater [ſuſcitauit eum] vi Epheſ.4.
delicet Chriſtum [A mortuis, & qui mecum ſunt] in Epheſo [FRATRES omnes] mandant [Eccleſijs]

i.congregationibus fidelium[GALACIAE]prouinciæ ſic vocatę.[GRATIA]gratum faciens,quę eſt ha E
bitus deiformis ac ſupernaturalis,animam ponens in eſſe diuino ac meritorio,[ET pax]id eſt, ordinata
tranquilitas vobis piè pręſtentur[A deo patre noſtro].i.ſancta trinitate,cui dicimus, Pater noſter qui es
Matth..6. in cœlis,[ET domino noſtro Ieſu Chriſto]dei ac hominũ mediatore,per quē,ſeu merito cuius ſecundũ
1.Tim..2. quod homo eſt,munera gratiarum nobis Pręſtantur. Si autem per patrem noſtrum quis intelligere velit
diſtinctam patris perſonam,per dominum Chriſtum,deſignabitur perſona filii ſecundum quod deus eſt
Iohan.5. patri æqualis,& idem author pacis & gratiæ cum deo patre. Iuxta illud, Quæcunque facit pater, hæc &
filius ſimiliter facit,[QVI]Chriſtus[DEDIT].i.obtulit[SEMETIPSVM]tēpore paſsionis in patibulo crucis [PRO peccatis noſtris].i.pro remiſſione peccatorum noſtrorũ. Quemadmodum in Euangelio loquitur, Venit enim filius hominis dare animam ſuam in redemptionē pro multis. Et rurſus, Ego
ſum paſtor bonus,& animam meam pono pro ouibus meis. Hinc & Eſaias, Ipſe autem (inquit) vulnera
Matt.20. tus eſt propter iniquitates noſtras , attritus eſt propter ſcelera noſtra Si autem obtulit Chriſtus ſeipſum
Iohan.10. pro nobis ex ardentiſſima charitate,qua dei patris hon[orem], & noſtram optabat ſalutē. Ex promptiſſima
Eſai.53. quoque obedientia,qua vt homo voluntati patris in omnibus paruit.

❡Deniq; ſicut pater dedit, ſeu tradidit Chriſtum hominem pro nobis , ſic etiam verbũ ſeu Chriſtus, vt deus,dedit ſeipſum vt hominem pro nobis . Quomodo autem pater tradidit Criſtum pro nobis, dictum
eſt plenius ad Romanos,[VT eriperet nos de pręſenti ſeculo nequã].i.de mundo iſto,qui totus in malo F
Phil.2. poſitus eſt.ſ.de conuerſatione ſeculari, & malis quę fiunt in ſeculo de conuētu malignantiũ,de conſortio
Rom.8. reproborum. Vel,de pręſenti ſeculo nequã.i. de hoc ſenſibili inferioriq; mũdo trãsferret ad patriam bea
1.Iohan.5. torum. Hinc ait ſcriptura, Nõ corruptibilibus auro vel argento redēpti eſtis de vana veſtra cõuerſatione
Pſal.63. ſed precioſo ſanguine agni immaculati. Eramus quippe funibus peccatorũ cõſtricti, & variis vitijs irro-
1.Petr.1. titi,ſed Chriſti paſsione ac merito abſoluti edoctiq; ſumus . Propter quod Eſaias ait , Omnes nos quaſi
Pſal.118. oues errauimus, vnuſquiſq; in viam ſuam declinauit. Et dominus poſuit in eo iniquitatē omniũ noſtrum
Eſa.53. Vere languores noſtros ipſe tulit, & peccata noſtra ipſe portauit.[SECVNdũ voluntatē dei & patris noſtri]id eſt, prout deus pater noſter Chriſto homini inſpirauit,atque per eius ſacratiſſimã paſsionē genus
2.Cor.1. humanum reparare decreuit atque voluit. Ideo paſſione inſtante Chriſtus dicebat, Pater ſi nõ poteſt hic
Matt.29. calix tranſire,quin bibam illum,fiat voluntas tua. Item & alibi teſtatur, Ego quę placita ſunt ei facio ſem
Iohan.8. per. Hinc rurſus pędixit propheta, Dominus voluit eum conterere in infirmitate[CVI deo & patri no
Eſa.53. ſtro, videlilicet ſummę trinitati[EST gloria]id eſt, frequens fama cum laude, de hac redemptione. Vel,
Cui.i.Chriſto,eſt gloria. Quoniã ſua paſsione meruit pręmium accidētale: ſicut alibi Apoſtolus aperit,
Phil.2. Humiliauit ſemetipſum, factus obediens vſque ad mortem. Propter quod & deus exaltauit illum, & de-
Eſa.53. dit illi nomen quod eſt ſuper omne nomen. Propterea quoque & propheta dixit , Si poſuerit animã ſuã G
pro peccato, videbit ſemen longęuum, & voluntas domini in manu eius dirigetur,[IN ſecula ſeculorũ]
id eſt, in ſempiternum[AMEN].i.ſic fiat, vel verum eſt.

❡Deinde procedit apoſtolus ad narrationem, & primo de leuitate increpat Galatas.[MIROR]quaſi cau ... ans, & inopinatam rem audiens.ſ[QVOD ſic].i.hoc modo,ſeu vehemēter[TAM cito]poſt meum receſſum à vobis quos bene inſtruxi,[TRANSferimini].i.auertimini[AB eo qui vos vocauit]per inſpirationem internam, & meam pędicationē[IN gratiã Chriſti].i.ad fidem, & dona gratuita ſaluatoris
Id eſt à deo trinitate,qui eſt prima principaliſq; cauſa conuerſionis noſtræ . Propter quod Chriſtus ait,
Iohan.9. Nemo poteſt venire ad me,niſi pater meus traxerit eũ. Itē, Omnis (inquit) qui audiuit à patre & didicit,
Ibidem. venit ad me,[IN aliud Euangeliũ].i.in falſam annunciationē & vanam doctrinã à pſeudoapoſtolis ex
1.Tim.6. cogitatam,qui aſſerunt legalia ſimul cũ Euangelio Chriſti eſſe ſeruanda,quã annuntiationē pſeudoapo
ſtolorum vos ęſtimatis fore euangeliũ,cum tamen non ſit veraciter euangeliũ,quoniã euangeliũ eſt bona annunciatio. Ideo ſubditur,[QVOD non eſt aliud]Euangelium,cum non ſit euangelium,ſed humana
inuentio,[NIſi ſunt aliqui]falſi [QVI conturbant vos].i.in dubitationem atque errorem corda veſtra
Leuit.26. inducunt. Niſi ergo hi eſſent, iſtud aliud Euangelium, nec eſſet,nec aliud eſſet vere vel apparenter[ET volunt conuertere].i.in aliud mutare[EVANgelium Chriſti].ſ.in carnales ac cęrimoniales obſeruantias
legis,quaſi ſine illis non ſufficiat ad ſalutem lex noua . Vel ſic, Transferimini in aliud Euangelium.i.in
doctrinam legis Moſaicę,quod nõ eſt aliud,ab euangelio Chriſti,ſecundum intentionem finalē, & intel H
ligentiam ſpiritualē,niſi ſunt aliqui qui conturbant vos.i.pręter hoc quod aliqui interpretãtur peruerſē
documenta legalia,admiſcētes carnalia ſpiritualibus, & noua veteribus. Secundũ externã ergo ſuperficiem
1.Iohan. 4. & carnalē ſenſum differunt Euangelia iſta.[Sed licet nos]Apoſtoli[AVT angelus]ſanctus deſcendens[DE cœlo, euãgelizet vobis,pręterquã quod euangelizauimus vobis].i.aliud pędicet noſtrę pędi
cationi contrarium,[ANAthema ſit].i.excommunicatus & maledictus habeatur talis aſſertor[SICVT prędixi]iam immediatè , [ET nunc iterum dico].i.reſumo, vt repetitio ſit confirmationis indicium. [SI quis]quicunque ſit ille,[VOBIS euangelizauerit pręter id].i. contrarium ei,[QVOD accepiſtis]ex noſtra pędicatione de Chriſto,[ANATHEMA ſit]hoc eſt, diuiſus ab alijs,ne eos ſua falſitate inficiat.
[MODO enim hominibus ſuadeo]hoc eſt, nunquid hęc dico & comprobare laboro ad complacendum
1.Cor.10. hominibus,[AN deo]id eſt,an non ad dei honorem vt ei placeam ? [AN quęro hominibus placere]ob
Rom.15. propriam laudem, & ſicut finale bonum; Non vtique. Nam[SI adhuc hominibus placerem, Chriſti ſeruus non eſſem] Videtur huic contrarium, quod alibi dixit Apoſtolus , Ego per omnia omnibus pla-
1.Cor.1. ceo. Et rurſus, Vnuſquiſque proximo ſuo placeat in bonum. Sed hæc difficultas ſæpe ſoluta eſt.
Nunc enim Apoſtolus loquitur de homine , quantum ad id quod communiter in hominibus dominatur, quod eſt ſenſualitas & peccatum. Iuxta quem modum ad Corinthios ait, Cum ſit inter vos zelus & contentio, nonne carnales eſtis, & ſecundum hominem ambulatis? Eſt igitur ſenſus, Si adhuc

A hominibus placerem, faciendo ea quæ placent carnalibus & iniuſtis, prout ipſi ſunt, Chriſti ſeruus non
eſſem, quoniam eius veſtigia non imitarer. Ipſe enim ait, Quia de mundo non eſtis, ſed elegi vos de mũ Iohan. 15
do, propterea odit vos mundus. Simili quoque ſenſu dicit Pſalmiſta, Quoniam deus diſsipauit oſſa eo-
rum, qui hominibus placent, confuſi ſunt quoniam deus ſpreuit eos. Pſalm. 52

¶ Interdum vero Apoſtolus loquitur de homine, quantum ad id quod conuenit ei ſecundum partem
ſui ſuperiorem. i. prout ratione ornatur, & ſanctæ trinitatis imagine decoratur. Vt eſt illud, Si ſecundum 1. Cor. 15.
hominem ad beſtias pugnaui. i. ſecundum rationis proceſſum contra beſtiales homines diſputaui. Hoc
modo de homine loquendo debemus velle placere hominibus ad ædificationem eorum & gloriam dei.

¶ Deinceps oſtendit Apoſtolus doctrinam euangelicam à ſe prædicatam, eſſe authenticam, perfectam,
atque diuinam ſeu ſupernaturalem. [NOTVM enim vobis facio fratres euangelium] hoc eſt, de euange- EPIST.
lio, [QVOD euangelizatum eſt à me, quia non eſt ſecundum hominem] id eſt, humanum, ſeu naturali ra
tione inuentum, firmatum, aut diuulgatum, [NEQVE enim ego ab homine] puro [ACCEPI illud] vt il
lud aliis prædicarem [NEQVE didici] illud ab homine puro, [SED per reuelationem IeſuChriſti] id eſt Eph. 3
ſecretam, internam, ſubitaneam & ſupernaturalem inſtructionem filii dei, tempore raptus mei in tertiũ 2. Cor. 12
cœlum. Quod patet, [AVdiſtis enim conuerſionem meam] quam habui, [ALIQVANDO] ſcilicet ante
quam Chriſtianus fierem [IN Iudaiſmo] id eſt, lege & ritu Iudæorum, [QVONIAM ſupra modum] id
B eſt, multum exceſsiue & plus aliis [PERSEQVEBAR eccleſiam dei] primitiuam, maxime in Hieruſa- Act. 7.
lem, [ET expugnabam illam,] quoſdam occidendo, quoſdam incarcerando, aliiſque modis torquendo
fideles, [ET proficiebam] id eſt fortiter agebam [IN Iudaiſmo ſupra multos coætaneos in genere meo]
id eſt, præ multis adoleſcentibus mihi in ætate comparibus, atque de meo genere natis, puta Iudæis.
Vel, per genus ſuum intelligit tribum Beniamin, [ABVNDANTIVS] illis [AEMVLATOR] amator &
imitator, [EXISTENS paternarum traditionum] id eſt, ordinationum ac iuſsionum moralium, ſeu iu-
dicialiũ à Moyſe & prophetis datarũ, vel ab aliis additarũ. [CVM autẽ placuit ei] videlicet deo omnipo-
tenti, quia omnia libere agit [QVI me ſegregauit ex vtero matris meæ] id eſt, de ventre materno eduxit,
vel ſegregauit, id eſt, ab aliorum (puta ſcribarũ & phariſæorum) grege ſeparauit, & ex vtero matris meæ,
id eſt, de conſortio ſeu medio ſynagogæ [VT reuelaret] id eſt, declararet [FILIVM ſuum in me] id eſt, in
corde meo, dans mihi notitiam veram de Chriſto, [VT euangelizarem illum in gentibus] quia Gentili-
bus ſpecialiter datus ſum, ac miſſus Apoſtolus [CONTINVO nõ acquieui carni & ſanguini] id eſt, con 1. Cor. 1.
cupiſcentiis carnis, neque Iudæis mihi carne propinquis, méque à Chriſto auertere deſiderantibus. [NE
que veni Hieroſolymam ad anteceſſores meos Apoſtolos] id eſt, cæteros Apoſtolos, qui ante me ad gra
tiam apoſtolatus promoti fuerunt (vnde pateſcit quod nõ fuit ab eis inſtructus) [SED abii] à Damaſco
C [IN Arabiam] cauſa prædicandi. vbi tunc nullus Apoſtolorum prædicauit. 1. Co. 11.

¶ Huic videtur diſſonare, & etiam his quæ ſequuntur, quod ſcriptum eſt in actibus Apoſtolorum, vbi
cum dictum eſt, quòd diſcipuli dimiſerunt eum nocte in ſporta à Damaſco, mox ſubditur, Cum autem Act. 9.
veniſſet in Hieruſalem, tentauit ſe iungere diſcipulis, & omnes fugerunt, non credentes quòd eſſet di-
ſcipulus. Barnabas autem apprehenſum illum duxit ad Apoſtolos, & narrauit illis, quomodo in via vi-
diſſet dominum &c. Ad hoc quidam reſpondent, quòd Apoſtolus poſt ſui cõuerſionem, non ſtatim ve
nit in Hieruſalem, ſed poſt longum tempus, forte poſt tres annos. Scriptura enim non ſeruat ſemper or-
dinem rerum geſtarum. Alii dicunt, quod licet venerit, non tamen reputatur veniſſe, quia mox abiit.
[ET iterum] ab Arabia [REVERSVS ſum Damaſcũ] vbi primo diſputaui, prædicaui, & Iudæos confu 2. Cor. 11.
di. [DEINDE poſt annos tres] A mei conuerſione, cum iam tribus circiter annis prædicaſſem, [VENI
Hieroſolymam videre Petrum] non propter informationem, ſed dilectionem & reuerentiam eius, [ET Act. 9.
manſi apud illum diebus quindecim. Alium autem Apoſtolorum vidi neminem] hac vice [NISI Iaco-
bum fratrem domini] id eſt, Iacobum primum Hieroſolymorum fidelium epiſcopum, qui propter ſin-
gularem ſimilitudinem ſuam cum Chriſto tam in corporis diſpoſitione, quàm in animæ ſanctitate, di-
ctus eſt frater domini. QVAE autem ſcribo vobis, ecce coram deo, quia non mentior] Iurat Apoſtolus Rom. 9.
propter tarditatem Galatarum ad credendum. Iuratio enim cum debitis facta circunſtantiis ſuis, eſt a-
ctus virtutis quæ dicitur latria, ſicut frequenter oſtenſum eſt. Chriſtus autem non abſolute prohibuit iu
D rationem, ſed iurationem incautam & non neceſſarium. [DEINDE] videlicet poſtquam in Hieruſalem Matth. 5.
fui cum Petro [VENI in partes Syriæ & Ciliciæ] Vnde & natus eram, quia à Tharſo Ciliciæ fui oriun Act. 22.
dus. Huic concordat illud Actuum, Diſputabat cum Græcis (videlicet in Hieruſalem) Illi autem quæ- Act. 9.
rebant interficere eum. Quod cum cognouiſſent fratres, deduxerunt eum Cæſaream, & dimiſerũt Thar
ſum. [ERAM autem ignotus facie] hoc eſt, aſpectu [ECCLESIIS Iudææ] id eſt, Iudæis conuerſis, eram
tamen eis notus per famam, [QVAE erant in Chriſto] per fidem & charitatem coniunctæ. [TANTVM
autem auditum habebant] id eſt, hoc audiendo perceperunt de me, [QVONIAM] Paulus iſte [QVI
perſequebatur nos aliquando antequam conuerſus erat ad Chriſtum, [NVNC euangelizat fidem quam 1. Cor. 1.
aliquando expugnabat] id eſt, in cordibus Chriſtianorum extinguere nitebatur [ET in me clarificabant Eph. 1.
deum] id eſt, de gratia & beneficiis dei mihi conceſsis gratias domino retulerunt ex charitate fraterna, & FINIS.
deum in famulo eius honorabant, laudando potentiam atque clementiam eius, qui me tam potenter, mi
ſericorditerque conuertit, & tantam gratiam contulit.

Act.15. DEINDE]Expleta prædicatione in Syria atque Cilicia [POST annos quatuordecim.] à
Chriſti paſsione. In quibus includuntur tres anni prædicti à Pauli conuerſione, poſt quos
prius venit Hieruſalem[ASCENDI]à terris humilioribus [ITERVM Hieroſolymam]
dum quæſtio erat de legalium obſeruatione, prout in Actibus plenius enarratur, [CVM
Barnaba]ex Iudęis conuerſo[ASSVMPTO & Tito]ex gentilitate conuerſo, quatenus ho
Act.13. rum teſtimonio comprobarem falſam eſſe aſſertionem dicentium, me aliud Iudæis, aliud Græcis prędi-
Act.15. care.[ASCENDI autem]non meo decreto, ſed [SECVNDVM reuelationem] Chriſti mihi oſtenſam,
[ET contuli cum illis]Hieroſolymitis[EVANGELIVM quod prædico in Gentibus]id eſt, de prædi-
catione & doctrina euangelica quam annuntio Gentibus, habui tractatum cum illis, generaliter tamen
& quaſi ſuperficialiter.[SEORSVM autem] id eſt, in priuato ac ſeparatim contuli particulariter & pro
funde[CVM his qui videbantur]veraciter[ALIQVID ESSE]id eſt, cæteris præſtantiores ac doctiores.
Per quos intelligit Petrum, Iacobum, & Iohannem, sicut patebit poſt pauca. Ideo autem contuli, [NE
forte inuacuum]id eſt, infructuoſe, quantum ad auditores [CVRREREM] prędicando Euangelium
Act. 2. dei [AVT cucurriſſem] inaniter. Prædicatio nempe Apoſtoli Pauli multis erat ſuſcepta, quia cum
Chriſto in carne conuerſatus non fuit, nec cum cæteris Apoſtolis ſpiritum ſanctum recepit, nec inter F
Apoſtolos fuerat diu conuerſatus. Idcirco propter ſecuros reddendos alios, neceſſarium ſibi fuit Hiero-
lymam ire, & cum Apoſtolis loqui, vt eorum authoritate, ſua prædicatio roboraretur. Vnde quod ait,
Ne forte &c. non ſic eſt intelligendum, quaſi Apoſtolus aliquo modo ambigeret de ſuæ prædicationis
veritate, ſed ad aliorum æſtimationem refertur, quibus prædicatio Pauli non profuiſſet, niſi cum aliis
contuliſſet Apoſtolis.

¶Oſtenſo quod doctrina Pauli ab Apoſtolis commendata ſit, oſtenditur quod facta eius laudata ſint.
[SED neque Titus, qui mecum erat]in Hieruſalem.[CVM eſſet Gentilis]ex vtroque parente, nam Græ
cus erat,[Compulſus eſt]à veris Apoſtolis,[CIRCVMCIDI]quamuis aliqui ex Iudæis conuerſi, præ-
cipue phariſæi niterentur ad hoc. Non enim idonea erant motiua eorum. Cur ergo vos Galatæ circum-
ciſionem recipitis?[SED propter ſubintroductos falſos fratres,].i. propter quoſdam ſimulatores Iudęos
2.Cor. 11. hæreticos, vel omnino in Iudaiſmo induratos, qui callide inducti fuerunt ad noſtram ſocietatem ſub ſpe
Rom.8. cie religionis à pſeudoapoſtolis,[QVI] fratres[SVBMISERVNT]noſtrum conuentum [EXPLORA-
Iohan. 8. RE]id eſt, obſeruare & experiri[LIBERTATEM noſtram id eſt exonerationem ab obſeruantiis cæri-
monialium legis[QVAM habemus in Chriſto Ieſu] id eſt, virtute & merito Chriſti, qui nos ab onere
tanto abſoluit merito ſuæ dignißimæ paſsionis, in qua figuralia impleta ſunt, & finem ſumpſerunt. In- G
Act.15 troierunt ergo non recta intentione, ſed[VT nos in ſeruitutem]legis, id eſt, ad obſeruantias legales [RE
Eccl. 40. digerent]quod erat onus adeo graue, quod neque nos, neque patres noſtri ferre potuimus. Propter hos
ergo reſtitimus, ſecundum quod ſubditur, [QVIBVS neque ad horam].i. nullo temporis ſpatio,[CES-
ſimus]hac vice in Hieruſalem,[SVBIECTIONI]id eſt, ad hoc vt nos ſuæ voluntati, aut legalium ob
2.Tim.2. ſeruationi ſubiicerent,[VT veritas euãgelii]id eſt, doctrina nouę legis, quæ docet ceſſaſſe legalia, [PER
maneat apud vos]id eſt, in cordibus veſtris firma & fixa conſtet. Aduerſariis nanque veritatis & fidei re
ſiſtendum eſt rationabiliter, dum fides, ſeu veritas periclitaretur: & talis reſiſtentia non pertinet ad impa
tientiam, ſed iuſtitiam.[AB his autem]hoc eſt, præ falſis fratribus iſtis, [QVI videbantur eſſe aliquid] id
Matth.16 eſt, maiorem ſapientiam & authoritatem poſsidere. videlicet veri Apoſtoli, Petrus, Iacobus, & Iohan-
nes,[QVALES]id eſt, quàm illiterati, pauperes, abiecti, & modici,[ALIQVANDO fuerint]antequam
Matth.4. à Chriſto vocati erant, imò vſque poſt eius reſurrectionem. Petrum nanque & Iohannem piſcatores
Matth.16 fuiſſe certiſsimum eſt. Ideo [NIHIL mea intereſt] id eſt, ad me non pertinet de hoc magnam facere
mentionem, ne videar eos contemnere, aut meipſum iactare, qui ante conuerſionem mei doctus & diues
Act. 22. potens & nobilis eram, vtpotè natus ciuis Romanus. Ideo etiam ad me non pertinet illud narrare, quia
EPIST. nec obeſt, nec prodeſt. Nam [DEVS perſonam hominis non accipit] id eſt, propter hæc naturalia
& accidentalia exteriora, non præfert vnum alteri, ſed propter dona diuina & merita. Vnde non obeſt
Act.10. illis quod tales fuerunt, nec ideo ſunt ſpernendi. Hinc etiam in actibus Apoſtolorum aſtruit Petrus H
In veritate (inquiens) comperi, quod non eſt perſonarum acceptor deus. Nullum enim ad ſe redeun-
tem contemnit vel abiicit. Veruntamen ideo Paulus recitat iſta, vt Galatæ ſciant eum non eſſe igna-
rum legalium, ſed quantum ad humanam pertinet inſtructionem, prædictis Apoſtolis fuiſſe eruditio-
rem. Vnde conſtat quòd ab eis edoctus non ſit.

1.Cor.2. ¶Deinceps demonſtrato quòd nihil in ſua doctrina correxerunt, nunc manifeſtat quòd nihil in ea ſup
pleuerunt[MIHI autem qui videbantur eſſe aliquid].i. prædicti magni Apoſtoli, [NIHIL cõtulerunt]
de ſapientia. Nam quicquid ab illis audiui, ante cognoui ex reuelatione diuina.[SED econtra] id eſt con
1.Cor.1. tra opinionem aduerſariorum meorum, [CVM vidiſſent] Apoſtoli iſti[QVOD creditum eſt mihi euan
gelium præputii]id eſt, quod mihi à Chriſto commiſſa eſſet prædicatio euangelica gentibus incircunci
Matth.16 ſis proponenda,[SICVT Petro] creditum eſt Euangelium[CIRCVNCISIONIS]id eſt, prædicatio
Iudæis inferenda. Non quod euangelia iſta ſint diuerſa aut alia, ſed vnum euangelium diuerſe nomina-
tur, propter diuerſitatem hominum quibus impenditur.[QVI enim operatus eſt Petro in Apoſtolatum
circuncisionis] id eſt, Chriſtus qui Petro commiſit officium apoſtolatus ſui exercere in populum Iudęo
rũ, eos docendo & conuertendo[OPERATVS eſt & mihi inter gentes].i. gentilium, Apoſtolũ me con-
Act.9. ſtituit, & efficaciam inter eos mihi largitus eſt. Vnde dominus, Vas (inquam) electionis eſt mihi iſte, vt
portet nomen meum coram gentibus. Et alibi ad Paulum, Veni, quia ad gentes longe mittam te. Hæc

A quoque non ſunt intelligenda præciſe, ſed appropriate. Non enim ſic dicitur Petrus Iudæis miſſus, qua
ſi non ſit miſſus ad gentes, imo per eum primo conuerſi ſunt Cornelius Centurio, & qui cum eo erant Act.10
Gentiles. Nec ſic Paulus dicitur miſſus ad gentes, quaſi non ſit miſſus ad Iudæos: ſed ſicut in Actibus le Act.13
gitur, ipſe & Barnabas longo tempore prædicauerunt ſolis Iudęis. Sed ideo iſta dicuntur, quia pręcipue
erat Petro commiſſa conuerſio ſynagogæ: Paulo autem gentilitatis conuerſio. Iudæi quippe ſigna, Grę-
ci autem ſapientiam quærunt. Petrus ergo qui in ſignis præfulſit, ad Iudæos congrue miſsus eſt. Paulus
vero ſapientia ſingularis miſſus eſt Græcis. Non tamen ſimpliciter præferenda videtur ſapientia Pauli, Iohan. 21
ſapientiæ archiapoſtoli. [ET cum cognouiſſent gratiam] id eſt, virtutem miraculorum, & ſapientiæ af- 1.Cor.1
fluentiam, prædicationiſque præſtantiam atque aptitudinem, [QVAE data eſt mihi, Iacobus] Alphæi, 1.Tim.2
frater domini [ET Cœphas] hoc eſt Petrus [ET Iohannes] Euangeliſta [QVI videbantur] id eſt, certe Eph.3
ſciebantur & cernebantur [COLVMNAE eſſe] id eſt, ſua perfectione aliorum imbecillatatē ſuſtentare, Iohan.1.
eccleſiam ſtabilire, & omnibus præfulgere, [DEXTERAS dederunt mihi & Barnabæ ſocietatis] id eſt, Matth.17
ad ſuam ſocietatem nos receperunt atque in ſignum ſodalitatis, & apoſtolicæ cōmunionis dexteras ſuas Marc.1
noſtris dextris inſeruerunt, [VT nos in gentibus] prædicaremus: [IPSI autem in circunciſionem] id eſt, Act. 9.
inter Iudæos. [TANTVM] id eſt, hoc ſolum adiecerunt [VT pauperum memores eſſemus] qui omnia ſua Act.13
vendentes precium poſuerunt ante Apoſtolos, & poſtea fame exorta in magna penuria fuerunt. Vnde
B Apoſtoli rogauerunt Paulum & Barnabam vt Gentes conuerſas hortarentur ad ſuccurrendum iſtis pau
peribus. [QVOD etiam ſolicitus fui hoc ipſum facere] id eſt, hanc commiſsionem effectui commenda- Act.4
re, inducendo gentiles ad mittendum eleemoſynas his egenis. Patet nanque in diuerſis epiſtolis, quàm Act.11.
ſolicitus fuerit Paulus pro collectis.

FINIS

¶ Sed circa prædicta quæri poteſt, Cum Iacobus fuerit primus fidelium Iudæorum epiſcopus, cur non
potius ipſe quam Petrus dicitur ordinatus Iudæorum Apoſtolus? Et reſpondendum, quòd licet primiti
uam eccleſiam resit in Hieruſalem, non tamen ſic perambulanit Iudæam euangelizando vt Petrus.
[CVM autem veniſſet Cœphas] id eſt Petrus, [ANTIOCHIAM] vrbem gentilium [IN faciem] id eſt,
manifeſte [EI reſtiti] quia in veritatis euangelicæ defenſione par ei fui, [QVIA reprehenſibilis erat] in- Act
cautè agendo. [PRIVS enim quàm venirent quidam] es Iudæis conuerſi, miſſi [A Iacobo] Antiochiam Act
[CVM gentibus conuerſis [EDEBAT] non diſcernens inter cibos. [CVM autem veniſſent] prædicti fra
tres à Iacobo æmulatores legis, qui Chriſtum & legem æquo iure venerabantur, [SVBTRAHEBAT
& ſegregabat ſe] Petrus à cibo & conſortio gentium] TIMENS] offendere aut ſcandalizare [EOS qui ex 1.Cor
circunciſione erant] id eſt, es populo Iudæorum, niſi ſe hoc modo ſubtrasiſſet, & fratribus à Iacobo miſ Rom
ſis adiunsiſſet, gentibus derelictis. [ET ſimulationi eius] videlicet Petri, qua ſe ſimulauit ſeruare legalia,
C tanqnam neceſſaria ad ſalutem, cum tamen ita non ſeruaret ea. Simulauit enim ſe idem ſentire cum fra- Act.
tribus à Iacobo miſsis, qui etiam errauerunt, putantes legalia de neceſsitate ſeruanda. ſed Petrus confor- Act.
mauit ſe eis, vt eos paulatim corrigeret. [CONSENSERVNT Iudæi cæteri] cōuerſi ad Chriſtū Antio-
chiæ demorantes, vitando cibos & comeſtionem gentilium, [ITA vt Barnabas] qui mecum erat ordina
tus gentium Apoſtolus, [DVCERETVR ab eis] hoc eſt, à Petro, & Iudæis Antiochenis, [IN illam ſi- Act.13.
mulationem] cuius exemplum vidit in Petro. Nam licet Antiocheni iſti, & Barnabas tanquam viri per
fecti bene ſentirent de legalium ceſſatione, eadem tamen intentione ſe gentibus ſubtraxerunt, & fratri-
buſ à Iacobo venientibus conformauerunt, qua & Petrus. Hæc autem indiſcreta ſimulatio Gentes ſcan-
dalizauit, iudaizareque fecit, quoniam Gentes his viſis arbitrabantur legalia neceſſario ſeruanda. Ideo
ſubdit, [SED cum vidiſſem] Ego Paulus [Quod non rectè ambularent] hoc eſt, non iuſtè nec vere con- Act.15.
uerſarentur, [AD veritatem Euangelii] id eſt, ſecundum euangelicæ veritatis tenorem. Nam propter
ſcandalum euitandum omiſerunt veritatem doctrinæ nouæ legis, ſecundum quam legalia ceſſarunt poſt
Chriſti paſsionem, quantum ad obligationem & meritum, [DIXI Cœphæ] tanquam principali [CO-
RAM omnibus] quoniam manifeſte fecit id pro quo corripi meruit, & vt eius correptione cæteri ſana-
rentur, gentes quoque veritatem cognoſcerent. [SI] pro quia [TV] Petre [CVM Iudęus ſis] natiōe [Gen
tiliter, & non Iudaice] id eſt, ſecundum ritum & vſum gentium conuerſaris, non Iudęorum [VIVIS] nō
diſcernendo cibos, nec vitando gentiles communiter, quanuis hac vice aliter agas, [Quomodo] id eſt,
D qua ratione [Gentes conuerſas [Cogis iudaizare?] id eſt, legales cærimonias obſeruare? Cogis (inquam)
tuæ conuerſationis exemplo, quanuis non cogas doctrinæ imperio.

¶ Dicit ſanctus Hieronymus, Hunc locum nobis obiecit Porphyrius, arguens Petrum de vitioſo errore Hierony.
& Paulum de procaci increpatione, imò nos omnes deuicti dogmatis mendacio, dum inter ſe principes
eccleſiarum diſcordant. Vnde ad ſatisfaciendum Porphyrio, & ad excuſandum Petrum à culpa, Paulum
quoque à præſumptione Hieronymus dixit, quòd Petrus non vere neque ex animo poſt Chriſti paſsio
nem obſeruauit legalia, ſed ſolum quadam pia ſimulatione ac diſpenſatione ad vitandum ſcandalum Iu Luc.14.
dæorum. Sicque in prædicta ſubtractione & iudaizatione Petri erat ſimulatio in facto & apparentia. Et
idem dicit Hieronymus de alus Apoſtolis, qui poſt dominicam paſsionem legalia obſeruaſſe leguntur. Ioſue.8.
Aſſerit namque beatus Hieronymus, quòd legalia ſtatim poſt Chriſti paſsionem omnibus erant morti-
fera, quibus gratia noui teſtamenti fuerat publicata, ſi ea veraciter obſeruarent. ad quod multas autho-
ritates & rationes adducit.

¶ Inſuper dicit Hieronymus, ꝙ Paulus nō vere, ſed diſpenſatoria ſimulatione reprehendit Petrū: quia
nec Petrus vere reprehēſibilis fuit (vt dicit) ita quod Paulus & Petrus cōtradixerāt ſibi vt Petrus ſe hoc
modo à Gentibus ſubtraheret, & Iudæis miſceret, atque ob id Paulus eum argueret, vt videntes tantum Eph. 8.
Apoſtolum reprehendi, cognoſcerent non eſſe obſeruanda legalia, nec ea ſeruarent. ¶ Porro huic Act.2.
poſitioni Hieronymi, Auguſtinus contradicit, præſertim in tribus. Primo igitur ait, Quod Petrus & Auguſt.

alii Apoſtoli poſt Chriſti paſsionem interdum ex certa cauſa veraciter ſeruauerunt legalia, vt patet in E
Act.10. Actibus Apoſtolorum. Vnde ſimulatio Petri (de qua nunc factus eſt ſermo) non eſt intelligenda quan-
tum ad opus exterius, ſeu exteriorem experientiam: ſed quantum ad cordis intentionem, quoniam ſimu
1.Cor.9. lauit ſe conſentire Iudæis, vt expoſitum eſt. Secundo dicit Auguſtinus, Quod legalia ante Chriſti paſ-
ſionem viua atque ſalubria erant, poſt promulgationem vero euangelicæ legis fuerunt mortua atque
mortifera obſeruantibus ea. Sed tempore intermedio mortua erant, ita quod nullum obligabant, nec ali
Act.11. quid profuerunt, non autem mortifera Iudæis conuerſis, quia ſine peccato poterant obſeruare ad tem-
pus, ex rationabili cauſa, ita tamen vt ſpem in eis nõ figerent, quaſi alicuius eſſent virtutis, vel ſine eorũ
obſeruatione non ſufficeret gratia Chriſti ad veritatem ſalutis, ſed à gentibus conuerſis nullo modo e-
rant ſeruanda. Lex quippe, vt ait Auguſtinus, non erat à Iudæis ſubito abiicienda, ſicut à gentibus idolo
latria, ne videretur non fuiſſe diuina. Eratque mater ſynagoga cum honore ad tumulum deducenda,
non ſubito obruenda.

¶ Poſtremo, perhibet Auguſtinus Petrum à Paulo veraciter repræhenſum, ita quòd Petrus venialiter
peccauit, indiſcrete ſeruando legalia coram gentibus in ſcandalum earundem cogens eas iudaizare.
Quod probat Auguſtinus per hoc, quod Apoſtoli non debuerunt omittere veritatem doctrinæ, pro-
pter vitandum ſcandalum Iudæorum. Item, quoniam non eſt veriſimile, quòd Paulus in epiſtola ad Ga
latas aliquid ſimulatorie ſcriberet. Rurſus, ſi Petrus vere reprehenſibilis non fuit, Paulus nec verè, nec F
iuſtè ſcripſit, quod in faciem reſtitit ei, quia reprehenſibilis erat, & quòd non recte ambulauit ad verita-
tem Euangelii. Si enim in diuinis ſcripturis inueniatur vnum mendacium, tota veritas eius nutabit.
Hinc ergo Eccleſia magis conſentit in hac parte dictis Auguſtini, quàm ſancti Hieronymi. Ad blaſphe
mias quoque Porphyrii facile eſt reſpondere, videlicet quòd non derogat euãgelicæ legis veritati, quod
eius miniſtri quandoque venialiter peccauerint, aut in aliquo modico (quod fidem directe non reſpicit)
errauerunt: quia in his quæ fidem concernunt, ſumma concordia eſt. Increpatio etiam Pauli procax non
fuit, ſed ex iuſta libertate proceſsit, quam & Petrus humiliter pertulit: vt diſcant prælati non indigna-
ri, dum à ſubditis ſeu inferioribus iuſte corripiuntur. Veruntamen beatus Hieronymus ſuper Eſaiam
quodam loco poſitionem ſuam multum ſerioſe, inſtanter, & fortiter ſtabilire conatur. De hac vero ma
teria in gloſſa plenius continetur.

¶ Deinde oſtendit Apoſtolus, quod poſt Chriſti aduentum, & Euangelii prædicationem, carnales ob
ſeruantiæ legis ceſſauerint, eo quod iuſtificatio ſit ex fide, non autem ex lege. [NOS] Apoſtoli [NA
TVRA] id eſt naturali origine [IVDAEI,] ſumus ex ſemine patriarcharum prodeuntes [ET non
ex gentibus] ſumus, id eſt de numero & ſorte gentilium [PECCATORES] idololatræ vt illæ. quanuis
non ſimus ab omni peccato immunes. Alibi tamen dicit Apoſtolus, Venit Ieſus peccatores ſaluos face- G
re, quorum ego primus ſum: ſed nunc dicit, Non ex gentibus peccatores, quoniam vitia gentilitatis non
contraxerunt. [SCIENTES autem] ex reuelatione diuina, & ſcripturarum notitia, [QVOD non
iuſtificatur homo] Iudæus, aut quicunque alius coram deo, [EX operibus legis] duntaxat. i. per ſola ope-
ra legis, præſertim cærimonialia, imò nec per opera legis moralia ſine fide, charitate, & gratia Chriſti.
Heb. 2. Ideo ſubditur, [NISI per fidẽ Chriſti Ieſu] Fides enim eſt prima virtus, ſine qua impoſsibile eſt deo pla
cere, nec ſine ea vnquam aliquis ſaluatus eſt. Sicut enim nos ſaluamur per fidem qua credimus Chriſtum
veniſſe, ſic veteres ſaluabantur per fidem Chriſti venturi, imò illorum, & noſtrum vna eſt fides, quan-
uis ſit modo magis expreſſa. Tres quippe virtutes theologicæ ad ſalutem requiruntur, & in omnibus ele
ctis fuerunt, ſicut & gratia gratum faciens. Hinc ergo, [ET nos] Apoſtoli, omneſq; Chriſtiani [IN Chri-
Heb.7. ſto credimus] id eſt, de Chriſto fidem ei placentem atque formatam habemus, [VT iuſtificemur ex fide
& non ex operibus legis] fide ſecluſa. Opera autem legis propriè appellantur carnales obſeruantiæ ſed
facta cærimonialia, quia cum lege conſtituta, terminata ſunt. [PROPTER quod] ſequitur, quòd [EX ope
ribus legis ſecundum ſe ſumptis [NON iuſtificatur omnis caro] id eſt, nullus homo. Ponit enim partem
pro toto, carnem, ſcilicet pro homine. [QVOD ſi] noſipſi [QVAERENTES] id eſt, cupientes [IVSTI-
FICARI in Chriſto] hoc eſt, in fide & merito Chriſti, [INVENTI ſumus & ipſi peccatores] id eſt, eo-
ipſo ꝙ quærimus in Chriſto iuſtitiã adipiſci, probati & declarati ſumus eſſe peccatores. Aliter enim non
quæreremus in alio iuſtificari, [NVNQVID Chriſtus peccati miniſter eſt?] id eſt, nunquid Chriſtus qui H
iuſsit nos lege relicta ad ſe conſurgere, eſt peccati cauſa, ſeu miniſtrator? quod vtique ſequeretur, ſi lex ſi-
Matth. 5. ne fide & gratia Chriſti poſſet ſaluare. [ABSIT] vt Chriſtus dicatur peccati miniſter hoc, iubendo,
quia nec ego peccaui legem deſerendo. [SI enim quæ deſtruxi hæc iterum reædifico] id eſt, ſi opera le-
gis quæ omiſi ac reprobaui, rurſus aſſumo & approbo, PRAEVARICATIONEM me conſtituo] id eſt
Rom.8. deum offendo, hoc faciendo. [EGO enim per legem] Euangelicam [LEGI] Moſaicæ [MORTVVS ſum]
id eſt, ab eius obſeruantia liberatus ac mortificatus. [VT deo viuam] vita gratiæ in præſenti, & vita
Philip. 3. gloriæ in futuro, cuſtodiens legem Chriſti in omnibus ſine querela: Lex etenim Chriſti virtute ſacra-
mentorum ſuorum gratiam confert, ſicque iuſtificat, non autem lex Moyſi. Ea vero quæ hic dicuntur
de inſufficientia legis ſcriptæ & efficacia legis nouæ in epiſtola ad Romanos plenius ſubtiliuſque con-
Rom. 6. ſcripta atque tractata ſunt. [CHRISTO confixus ſum cruci] id eſt, clauis amoris, & piæ compaſsio-
nis, ac cruciformis imitationis, ſimul cum Chriſto confixus ſum cruci ſeu, propriæ mortificationis la-
Luc. 9. bori, ſequendo veſtigia eius, prout ipſe ait, Qui vult venire poſt me, abneget ſemetipſum, & tollat cru-
cem ſuam quotidie, & ſequatur me. Vnde alibi Apoſtolus, Qui enim ſunt Chriſti, carnem ſuam cruci-
Galat. 5. fixerunt cum vitiis & concupiſcentiis. Qui autem Chriſto crucifixo ſeipſum conformat, cruci eius
affigitur, & ardor peccati virtute dominicæ crucis in ipſo extinguitur, habetque carnes diuino timo-
re confixas, ne membra ſua ad vitia ſolita extendantur. [VIVO autem iam non ego] id eſt, poſtquam

A Chriſto confixus ſum cruci, viuo, & non viuo. Viuo enim non ſolum vita naturæ, ſed gratiæ: non vita
humana, ſed diuina: non vita carnali, mundana, & conſueta, ſed ſpirituali, cœliformi, ac noua. Ideo ſub-
ditur [VIVIT vero in me Chriſtus] id eſt, non ſecundum meipſum viuo, ſeu ago, ſed ſecundum Chriſti Pſalm. 118.
inſpirationem, voluntatem, atque doctrinam. Chriſtus ergo viuit in me, id eſt, regnat in anima mea Ephe. 2.
& poſsidet me, facitque me in ſe viuere. Viuere autem eſt actum vitalem habere. Amor vero tranſpo-
nit & mutat amantem in amatum. Dum ergo homo in Chriſti amore ſuccenditur, creſcit, & perficitur,
moritur in ſemetipſo, quia non agit ſecundum propriam voluntatem, ſecundum naturalem inclinatio-
nem, ſecundum priuatum amorem, ſed ſecundum diuinæ charitatis inſtinctum, & Chriſti iuſsionem at
que conſilium. QVOD autem nunc viuo] id eſt, bene & meritorie ago [IN carne] hac fragili [IN fide Abacuc. 2
viuo filii dei] id eſt, per virtutem fidei Chriſti ago, non propria poteſtate, aut legis ſubſidio. Iuſtus enim Eccle. 21.
ex fide viuit, qui vero incredulus eſt, infideliter agit. [QVI dilexit me] ſicuti ipſe poteſtatur, Sicut dile Iohan. 15
xit me pater & ego dilexi vos, Rurſuſque per prophetã, In charitate perpetua dilexi te. [ET tradidit ſe- Hier. 31
metipſum pro me] prout dicit, Ego ſum paſtor bonus, & animam meam pono pro ouibus meis. Hinc Iohan. 10.
propheta, Tradidit (inquit) in mortem animam ſuam. Ecce quam affectuoſiſsima, prorſuſque dulciſsi- Eſa. 53.
ma verba? quod enim generaliter pro omnibus factum eſt, Apoſtolus propter ardentiſsimam ad Chri-
ſtum dilectionem, quaſi pro ſe ſolo, vel ſingulariter factum æſtimat. Nam vt ait Chryſoſtomus, Hic eſt Chryſoſt.
B affectus ſerui fidelis, vt quod pro omnibus communiter fecit & pertulit Chriſtus, quaſi pro ſe tantũ pu-
tet illum feciſſe & pertuliſſe. Et vtique merito hoc æſtimare debemus, quoniam tanta eſt Chriſti miſeri-
cordia, bonitas, & dilectio ad vnumquenque noſtrum, vt mallet pro quolibet ſigillatim ac ſingulariter
omnia facere & ſuſtinere, quæ pro omnibus ſimul fecit & paſſus eſt, quàm aliquem perire, quantum eſt
ex parte ipſius [NON abiicio gratiam dei] id eſt charitatem & beneficia diuina mihi per Chriſtum colla- Thren. 4
ta, non ſperno nec deſero, legi finaliter inhærẽdo. [SI enim per legem iuſtitia] id eſt, ſi virtute & actibus
legis homo iuſtificatur, remiſsionem peccati, & gratiæ infuſionem adipiſcendo, vt Iudæi confidunt,
[ERGO Chriſtus gratis] id eſt, ſine cauſa neceſſaria, & quaſi ſuperflue [MORTVVS eſt] cum nõ ſit mor Ephe. 2.
tuus ſecundum ſcripturas, niſi propter hominis iuſtificationem: iuxta illud propheticum, Spiritus oris
noſtri Chriſtus dominus, captus eſt in peccatis noſtris,

CAP. III. [O inſenſati Galatæ.] ARTIC. III.

C OSTENSA ceſſatione legalium ex perfectione euangelicę legis, nunc idem oſtenditur ex im Matth. 4.
perfectione legis Moſaicæ. [O inſenſati] id eſt, ſtulti, inſipienteſque [GALATAE] Non in
currit Apoſtolus ſentẽtiam ſaluatoris dicentis, Qui dixerit fratri ſuo fatue, reus erit gehen Luce. 24.
næ ignis: quia non ex contemptu aut malignitate, ſed zelo æquitatis, & animo corrigendi
inſenſatos eos appellat. Sic enim & Chriſtus dixit diſcipulis, O ſtulti & tardi corde ad cre
dendũ, [QVIS vos faſcinauit] id eſt, more magorum ludificauit atque decepit vel more inficientium ocu
los falſitatis veneno immutauit & intoxicauit, [NON obedire veritati?] id eſt, veræ prædicationi & iu-
ſtis præceptis euangelicæ diſciplinæ, per quam legalia excluduntur? [ANTE quorum oculos] id eſt, in
quorum notitia euidenti [CHRISTVS Ieſus proſcriptus eſt] id eſt, ad mortem damnatus, vel aperte
deſcriptus. Hoc enim vobis certiſsime conſtat, quòd Chriſtus propter noſtram ſalutem ad iudicatus eſt
morti, ipſeque Chriſtus vobis clare notificatus, [ET in vobis] eſt [CRVCIFIXVS] id eſt, crucifixio e-
ius cordibus veſtris innotuit. Vel, in vobis crucifixus, id eſt, veſtri amore mortem crucis ſuſtinuit. Vel,
in vobis crucifixus, id eſt, veſtra infidelitate & culpa rurſus quodammodo crucifixus videtur, quia ſic pec Hebr. 6.
catis in eum, vti qui eum crucifixerunt. Vnde & alibi de quibuſdam aſſeritur, Rurſus crucifigentes ſibi-
metipſis filium dei, & oſtentui habentes. ¶ Sciendum, quod faſcinatio diuerſis modis accipitur, videli-
cet pro magica ludificatione, pro inuidia. pro immutatione alterius, quam Auicenna dixit fieri poſſe ſo-
la imaginatione vnius in alium. Quod Egidius de Roma in libro contra errores philoſophorum ſatis
redarguit. Fit tamen interdum per quandam materialem effluxionem humorum nocentium, aerem infi
D cientium, ſicut quorundam vrentes, infectiq; oculi teneros lædunt pueros, in tantum vt eſcam euomãt Sap. 4.
atque faſtidiant. Propter quod pueri tales faſcinari dicuntur. Pro inuidentia quoque ſumi videtur, cũ in
libro Sapientiæ dicitur, Faſcinatio malignitatis obſcurat bona. Inuidus nanque non ſolum ſibiipſi, ſed
etiam his nocet in quibus aliqua bona eſſe incipiũt. [HOC ſolum] primo & præcipue [VOLO à vobis di
ſcere] id eſt, per modum diſcentis audire. Loquitur autem Apoſtolus ironice, & quærit hoc non per mo-
dum dubitantis, ſed admirantis, vel potius ex obliquo apertiſsimum errorem oſtendentis. [EX operi- Act. 10.
bus legis] id eſt, virtute & merito obſeruantiarum legalium, [SPIRITVM] ſanctum [RECEPISTIS] Act. 2, 5, 8.
in ſigno viſibili, ſicut frequenter fiebat in primitiua eccleſia, quando baptizabantur fideles, & manus a-
poſtolorum eis imponebantur. Vel ſi Galatæ non receperunt ſpiritum ſanctum in ſigno tali externo, ta
men tam copioſam gratiam perceperunt, vt certiſsime pateret eos recepiſſe ſpiritum ſanctũ. [AN ex au-
ditu fidei?] id eſt, ex fide, quæ per auditum acquiritur diſpoſitiue, à deo autem efficienter. Et quoniam
certũ eſt, quòd non receperunt ſpiritũ ex operibus legis, quia gentiles erant, legẽ non habentes, nec ob- Rom. 2, 3
ſeruantes, ſed ex fide. Nam cum ad apoſtoli prædicationem crederent, & baptizarentur, deſcẽdit in eos
ſpiritus ſanctus, idcirco in obſeruatione legalium non conſiſtit ſalus ipſorum, aut aliorum gentilium.
[SIC ſtulti eſtis] id eſt, diuinorum cognitione priuati. [VT cum ſpiritu] ſancto operante in vobis.
[COEPERITIS] ſpiritualiter viuere. Vel, ſpiritu. i. à ſpirituali feruore, & interna deuotione. [NVNC
carne conſummemini] id eſt, in carnalibus obſeruantiis legis, & exterioribus exercitiis perfectionẽ quę-

ratis,imo carnales & frigidi efficiamini. Hoc modo multi à ſpiritu ordiuntur,& carnaliter termioant, E
procedentes ordine retrogrado.Conueniens etenim ordo eſt,à carnalibus ad ſpiritualia ſcandere , oon
à ſpiritualibus ad carnalia cadere, ſicut his accidit.[TANTA paſsi eſtis]id eſt,tam vehementer decepti
faſcinatique eſtis à falſis.[SINE cauſa]id eſt,irratiooabiliter.[SI tamen ſine cauſa]quia fortaſsis propter
peccata veſtra meruiſtis ſic ludificari.Vel deus propter aliquid melius illud permiſit.Vel ſic, Tanta paſ-
ſi eſtis,id eſt,mnlta iam aduerſa paſsi eſtis pro Chriſto ſine cauſa,id eſt,ſioe fructu & præmio. Nam le-
galia obſeruando,& fallacibus credendo,peccaſtis mortaliter, & omne meritum perdidiſtis,ſi tamen ſi-
ne cauſa,id eſt,non abſolute dico vos illa ſine canſa perpeſſos,quooiam pœnitere poteſtis , ſicque reui-
uiſcent opera meritoria,quæ ante viua fuerunt.[QVI ergo tribuit vobis ſpiritum] ſanctum , videlicet
Eſa. 26. deus pater.[ET operatur virtutes]id eſt,opera virtuoſa ſeu ſigna[SN vobis.]Omnia enim opera noſtra
operatus eſt in nobis.[EX operibus legis]hoc facit in vobis.[AN ex auditu fidei?] Patet autem quòd nõ
ex operibus legis(quæ nunquam perpetraſtis)deus hoc faciat,ſed ex auditu fidei, ſecundum ſenſum in-
Gen. 15. ductum.Et ad hoc allegat ſcripturam,& exemplum Abrahę patriarchę.[SICVT Abrahã credidit deo.]
Rom.4. Sicuti Geneſeos teſtatur biſtoria,Credidit enim in ſpem & contra ſpem, [ET reputatum eſt ei] ſecun-
dum diuinæ pietatis acceptatinnẽ[AO iuſtitiam]id eſt,actu fidei ſuæ iuſtificatus eſt.[COGNOCITE er
go,quia qui ex fide ſunt[id eſt,per fidem agunt, & vere fideles conſiſtunt. [HI ſuot]ſpirituales [FILIS
Rom 1. Abrahæ]imitando fidem ac deuotionem ipſius.[PROVIOENS autem]id eſt , prudenter prænuncians F
Gen.22. [SCRIPTVRA]ſeu deus in ſcripiuris.[QVIA ex fide]ſine cærimonialibus legis[IVSTSFICAT gen
Rom.4. tes]conuerſas,[OEVS prænunciauit Abrahæ:quia benedicentur in te]id eſt,in fidei tuæ imitatione ſeu
Cbriſto ex te naſcituro[OMNES gentes]id eſt aliqui de omni genere hominum. [IOITVR qui ex fide
ſuot]id eſt,qui per fidem in deo eſſe meritorium habent.[BENEOICENTVR]id eſt , diuinarum gra-
Gen.22. tiarum collationem recipient [CVM fideli Abraham] id eſt , ſicut benedictus eſt Abraham merito fidei
Iacobi.1. ſuæ.Quanuis & illud meritum fuerit dei donum,cuius eſt omne bonum.
¶Quod autem ex operibus cærimooialibus legis nemo iuſtificetur,oſtenditur.[QVICVNQVE enim
ex operibus legis ſunt]id eſt,virtute legali ſe poſſe ſaluari coofidunt. [SVB maledicto ſunt]id eſt,tranſ
greſsionis periculo ſubiacent,quam euadere nequeunt,quoniam Chriſti gratiam non requirunt. [SCRI
PTVM eſt enim,Maledictus omnis]vel ſimpliciter coram deo:vel reprehenſione aliqua dignus eſt[QVI
non permanſerit]per obedientiam.[IN omnibus] mandatis. [QVAE ſcripta ſunt in libro legis]Moyſi,
Deut.27. id eſt,in Deuteronomio,vbi reſumuntur ſub cõpendio pręcepta diuioa,in aliis Moyſi libris præſcripta.
[VT faciat ea] id eſt,opere impleat , quo ad præcepta affirmatiua.Hoc autem ſine fide & gratia Chriſti
non potuit adimpleri,ideo lex mortem atque damnationem ex occaſione operabatur.Iuſsit enim,& ta-
meo gratiam obediendi noo contulit.[QVONIAM autem in lege]ſcripta,id eſt, virtute & cærimoniis G
Rom.4. legis,ſecluſa fide & gratia Chriſti,videlicet per ſolam legem,& actus eius exteriores[NEMO iuſtificabi
tur apud deum]qui cordis inſpector eſt infallibilis.[MANIFESTVM eſt]authoritate Abacuc prophe-
tæ:qui ait,[QVIA iuſtus ex fide viuit]Sic enim ſcriptura dicit, Ecce qui incredulus eſt,non erit recta a-
nima eius in ſemetipſo.Iuſtus autem in ſua fide viuet.Chriſtus quoque ſimilia his loquitur ſæpe : vt eſt
Abac.2. illud, Qui credit in me,habet vitam æternam.Et, Fides tua te ſaluum fecit &c. [LEX autem] quantum
Rom.1. ad cærimonialia,de quibus iã agitur hic.[NON eſt ex fide]id eſt,non principaliter inoititur fidei,quum
Hebr. 10. non ſit de incõprehenſibilibos,quorum eſt fides.[SEO qui fecerit ea]id eſt,cęrimonialia iuſſa impleue-
Abac. 2. rit,[VIVET in illis]id eſt,corporalis mortis pœnas euadet,ſed vitam gratiæ non cooſequetur,niſi ope-
Iohan. 6. ra illa operata ex interna charitate & fide ducant originem.Inſuper manifeſtat Apoſtolus,quòd à Chri
Lucæ. 7. ſto deriuetur ad nos iuſtificatio & benedictio. [CHRISTVS nos redemit]id eſt,merito ſuæ digniſsimæ
Hebr. 10. paſsionis abſoluit [OE maledicto legis]id eſt,de iugo,damnatione & pœna , quam lex trangreſſoribus
infligebat.Abſoluit enim nos(id eſt Iudęos)ab obligatione ſeu debito ſeruandi legem,& per conſequẽs
à maledicto ſequenti.[FACTVS pro oobis maledictum]id eſt , pro noſtra ſalute maledictionem homi-
num paſſus . Quia & culpam ei aſcripſerunt,& pœnam tanquam impio ioflixerunt,quod totum ipſe
propter nos pati dignatus eſt:ſicut per Pſalmiſtam teſtatur, Quæ oon rapui,tunc exoluebam. Et, Tu
Pſalm. 68 ſcis improperium meum,& coofuſionem meam.Hinc quoque Eſaias dixit, Cum ſceleratis reputatus eſt
Ibidem. [QVIA ſcriptum eſt, Maledictus]maledictione culpæ,& merito reprobatus[OMNIS]homo[QVI pen H
Eſa.53. det in ligno]pro ſuis ſceleribus.Sed hoc in Cbriſto locum non habet. Quomodo ergo Apoſtolus ap-
Deut.21. plicat autboritatem iſtam ad Chriſtum oiſi quaotum ad hoc , quod Chriſtns cum cæteris maledictis &
impiis crucifixis reputatus eſt à reprobis,imò & aſsimulatus per pœnas ? Propter quod ait per prophe-
tam, A Eſtimatus ſum cum deſcendentibus in lacum. Item, Ego autem ſum vermis,& oon bomo,oppro
Pſalm.87 brium hominnm,& abiectio plebis.Itaque Cbriſtus nos Iudęos redemit de maledicto legis.[VT in gen
Pſalm.21. tibus]quæ ooo erant ſub legis maledicto.[BENEOICTIO Abrahæ fieret]id eſt, gratia Abrahæ pro-
miſſa diffunderetur.[SN Chriſto Ieſu]id eſt, virtute & merito Cbriſti,ſeu per Chriſtũ,tanquam per me
diatorem.[VT pollicitationem ſpiritus]id eſt,æternam felicitatem à ſpiritu ſancto (qui nobis datus eſt
1.Tim.2. in pignus & arram futuræ beatitudinis)repromiſſam. [ACCIPIAMVS] poſt præſentis peregrinatio-
Rom.5. nis auxilium,[PER fidem]noo per opera legis,quibus lex ab Euangelio diſtinguitur, puta per cærimo
2.Cor.5. nialia ſeu iudicialia , de operibns autem moralibus non eſt ſermo.
Ephe.1. ¶Præterea probat Apoſtolus per bumanæ conſuetudinis obſeruantiam,quod iuſtitia & beatitudo , &
ſpiritus ſanctus debetur per fidem,oon per opera legis.[FRatres ſecundum hominem dico]id eſt,per hu
manam conſuetudinem probo quod dixi, [TAMEN hominis teſtamentum confirmatum nemo ſper-
nit]id eſt, quannis in rebus bumanis ſit magna inſtabilitas , tamen hominis cuiuſcunque teſtamentum
.i.ordinationem de ſucceſsione hæreditatis confirmatũ teſtibus,ſignis ſeu morte teſtatoris. Teſtameo-

A tum enim in mortuis confirmatum, imò & immobilitatum eſt, nemo ſpernit, tanquam inualidum, [AVT Heb.9.
ſuperordinat] id eſt, aliquid ei adiungit aut de rebus alio modo diſponit, ſi tamen ſit homo rationabiliter
agens, fueritq́; teſtamentum rite peractum. Multo igitur fortius diuinæ diſpoſitiones ſeu promiſsiones fir- Rom.4.
mæ erunt & inuariabiles, de quibus ſubiungitur. [ABRAHAE dictæ] id eſt, diuinitus factæ [SVNT pro EPIST.
miſsiones] diuerſæ, vel vna frequenter, vt patet in diuerſis cap. libri Geneſeos. Facta eſt enim ei promiſsio Geneſ.15.
de poſſeſsione terræ ſanctæ, per quam myſtice deſignatur poſſeſsio terræ viuentium, ſeu patriæ beatorũ.
De innumerabili quoque multiplicatione ſeminis ſui, præſertim ſpiritualis, id eſt, fidelium qui per fidem
eius filii ſunt. Et quòd in ſemine ſuo benedicerentur omnes gentes, [ET ſemini eius].i Chriſto filio Abra Geneſ.22.
hæ ſecundum naturam aſſumptam, factæ ſunt promiſsiones, non ꝙ ad eum fiebant, ſed quoniam pertine
bant ad eum, tanquam implendæ per ipſum. Per Chriſtum nanq; data eſt benedictio omnibus gentibus,
quæ erat principalis promiſsio Abrahæ facta. Ideo ſubditur. [NON dicit] ſcriptura Geneſis [IN ſemini- Geneſ.15.
bus, quaſi in multis] id eſt, promiſsionem factam ſemini Abrahæ ſcriptura non exprimit pluraliter, dicen
do ad Abraham, In ſeminibus tuis benedicentur omnes gentes: quod faceret ſi de pluribus loqueretur.
[SED quaſi in vno].i. ſingulariter nominat ſemen iſtud, dicendo, [ET ſemini tuo qui eſt Chriſtus].i. in
Chriſto ex te nato benedicentur omnes gentes. Sic enim ad Abraham dictum eſt, in ſemine tuo benedicen
tur omnes gentes. [HOC autem dico] quod ſubditur. ſ. [TEſtamentum confirmatum à deo].i. promiſsio- Geneſ.22.
B nem ad Abraham factam, per Chriſtum implendam, videlicet de omnium gentium benedictione in Chri
ſto, [QVAE poſt quadringentos & triginta annos facta eſt lex].i. lex ſcripta, quæ facta eſt.i. Moyſi data
in monte Sinai poſt quadringentos & triginta annos à tempore promiſsionis, quæ primo facta eſt Abra-
hæ venienti de terra Chaldæorum [NON irritum facit].i. promiſsionem prædictam diuino iuramento for
matam non falſificat, [AD euacuandam promiſsionem] hanc ſuo effectu, videlicet impediendo impletio
nem ipſius, quod tamen faceret, ſi per legem daretur benedictio illa quæ eſt hæreditas ſempiterna. Hæc Exod.19.
enim promiſsio Abrahæ facta, & per ſemen eius (id eſt Chriſtum) implenda, diu præceſsit legis lationem 20.34
Si ergo bonum per eam promiſſum (puta benedictio hæc) daretur per legem, Primo ſequeretur, quòd nõ Geneſ.12.
eſſet ex promiſsione. Secundo, quòd fruſtra fieret mentio de ſemine Abrahæ, qui eſt Chriſtus. Tertio, ꝙ Act.7.
Abraham, Iſaac, Iacob & cæteri ſancti qui ante legem fuerunt, diuina benedictione caruiſſent, neque ęter
nam hæreditatem eſſent adepti. Vnde certiſsime liquet, quòd à principio mundi per fidem Chriſti futuri
dabatur hominibus benedictio gratiæ & ſalutis. ¶ Sed quęri poteſt, quomodo ei quod nunc dicit Apoſto
lus, legem datam poſt annos quadringentos & triginta à promiſsione Abrahæ facta, concordet quod idẽ
dicit Apoſtolus in Actibus, Sorte diſtribuit eis terram eorum, quaſi poſt quadringentos & quinquaginta
annos. Lex enim data eſt primo anno egreſsionis ab AEgypto. Diſtributio vero terræ facta eſt, poſt qua-
C draginta annos ab egreſsione prædicta, & ita ſecundum ratiocinationem hic habitam, diſtributio terræ fa
cta eſſet poſt annos quadringentos & ſeptuaginta, vel circiter. Quæritur etiam, quomodo his concordet
quod legitur in Exodo, Habitatio autem filiorum Iſrael qui manſerunt in AEgypto, fuit quadringentorũ Act.13.
triginta annorum, quibus expletis, eodem die egreſsi ſunt. Si enim tamdiu in AEgypto manſerunt, nõ po
terunt anni, de quibus iam tractat Apoſtolus, cõputari à promiſsione Abrahæ facta, ſed ab ingreſſu Iacob
in AEgyptum. Et reſpondendum, quod anni de quibus Moyſes in Exodo loquitur, ſecundum doctores, Exod.12.
computantur à promiſsione primo facta Abrahæ vſque ad legiſlationẽ. Porrò ab Exitu Abrahæ de Chal-
dæis cum primo facta eſt ei diuina promiſsio, vſque ad deſcenſum Iacob in terra AEgypti, fluxerunt anni
ducenti viginti. Deinde vſque ad mortem Ioſeph anni ſeptuagintaunus. Inde vſque ad egreſſum de AEgy
pto CXLIIII. qui ſimul iuncti, prædictum numerum conſtituunt. Anni vero de quibus in Actibus legi- Geneſ.15.
tur cõputantur ab alio exordio, ſcilicet à natiuitate Iſaac (ſecundum Bedam] quando & dictum eſt Abra-
hæ, ꝙ ſemen ſuum accola eſſet in terra aliena annis quadringentis. Hæc ſecundum alios dicta ſunt. Non
enim appoſui cor meum hac vice ad conſiderandũ tempora iſta attentius. ¶ Quod autem promiſsio eua- Gene.46.
cuaretur, ſi ex lege eſſet benedictio, pandit Apoſtolus. [NAM ſi ex lege] datur. [HAEreditas].i. benedictio
gratiæ ſeu vita, fęlicitaſque æterna, IAM non ex promiſsione] daretur, ſed ex alia cauſa, videlicet lege, Act.7.
& ita Abraham eſſet fruſtratus ſpe ſua, quod dici non poteſt, ſicut ſubiungitur. [ABrahæ autem per repro- Geneſ.12.
miſsionem] de Chriſto ei ſæpius factam, ſeu per fidem Chriſti promiſsi [DONAVIT deus] hæreditariã
D benedictionem cœleſtem, de qua ad eũ dicebat, Ego protector tuus, & merces tua magna nimis. Sed quia
ex dictis ſequi videtur, ꝙ lex omnino erat inutilis, quærit Apoſtolus, vt noſtræ dubitationi reſpondeat.
[QVID igitur lex?].i. cur data eſt, & quæ eius vtilitas? Et reſpondet. Propter tranſgreſsiones].i. peccata
hominum reprimenda ac punienda [POSITA eſt,] quatenus homines ſaltem timore pœnarum quæ de-
terminantur in lege, retraherentur à vitiis, [DONEC veniret ſemen].i. Chriſtus per incarnationem mũ- Geneſ.15.
dum intraret, [CVI repromiſerat].i. de quo deus promiſit, quòd ipſum implerentur promiſsiones diuinę
Sicut ad Abraham dixit, In ſemine tuo benedicentur omnes gentes. Lex inquam [ORDINATA].i. ordi-
te collata à deo [PER angelos] Moyſi. Vnde Stephanus dicebat Iudæis, Accepiſtis legem in diſpoſitione
angelorum [IN manu mediatoris].i. lex poſita eſt in poteſtate Chriſti, ita vt ipſe eã poſſet mutare, & ei fi-
nẽ imponere, nec eſſet neceſſario ei ſubiectus. Propter quod aiebat, Dominus eſt filius hominis etiam ſab
bati. Sic cõmuniter exponitur. Sed videtur hoc loco per mediatorẽ, Moyſes poſſe intelligi, per cuius ma- Geneſ.12.
num.i. miniſterium data eſt lex. Moyſes enim inter deum & populum Iſrael fuerat mediator. ſicut & ipſe Act.7.
interdum teſtatur. Conſtat ergo quòd lex data ſit Moyſi, non ſolũ vnius miniſterio angeli, ſed multorũ, Iohan.12.
quamuis cõmuniter non fiat mentio in libris Moyſi, niſi de angelo ſingulariter, qui etiam frequenter domi
nus nominatur, cuius perſona apparuit ac loquebatur. [MEdiator autẽ vnius non eſt] duntaxat, ſed duo- Exod.20.
rum extremorũ, inter quæ mediat, & ea connectit, [DEVS autem vnus eſt] in eſſentia. Tanquã dicat, Li 1.Timo.2.
cet Chriſtus ſit mediator dei & hominum, eſt tamen idem deus cum patre & ſpiritu ſancto. [LEX ergo

aduerſus promiſſa dei?]id eſt, cum lex propter tranſgreſsiones poſita ſit, nunquid ex hoc ſequitur, legem E
eſſe contrariam promiſſioni diuinę, ita vt irritam faciat eam, eo quòd ex ipſa lege detur hereditas ſempi-
terna, & nō potius ex promiſſione diuina, ſicut promiſſionis forma cōtinuit? quòd ſi eſſet, lex promiſſio
nem excluderet.[ABſit.]Vnde quòd nō ſit ita, ſubiungitur,[SI enim data eſſet]per Moyſen[LEX, quę
poſſet viuificare]vitam gratię conferendo,[VERE ex lege]id eſt, obſeruantia legis[ESſet iuſtitia]infuſa &
Rom.9. meritoria, quę efficit dignum vita ęterna. & non ex promiſſione.[Sed concluſit]id eſt, eſſe oſtendit, con
Rom.7. uicit & accidenter fecit[SCRIptura]id eſt, lex ſcripta [OMNIA]genera hominum, ſeu omnes Iudæos
Rom.3. [SVB peccato]non ſolum originali, ſed etiam actuali. Per legem enim erat peccati cognitio directe, &
item peccati augmentatio indirecte. Primo, quia in vetitum nitimur. Secundo, quia poſt prohibitionem
peccare, grauius eſt quàm ante.[VT promiſſio]id eſt, promiſſa beatitudo & gratia[EX fide Ieſu Chriſti
FINIS. daretur credentibus. Per fidem enim Chriſti ſalutem conſequimur.
¶Oſtenſo quòd lex retraxit à malo iam declarat quod diſponebat ad bonū.[PRIVS autem quàm veni
EPIST. ret fides] Chriſtiana, id eſt, antequā catholica fides publicata fuiſſet [SVB lege cuſtodiebamur] id eſt,
per legis obſeruationem ab aduerſariis noſtrę ſalutis protegebamur,[CONcluſi]id eſt, neceſſitate inducti
nos Iudęi, de quibus iſta dicuntur,[IN eam fidem quę reuelanda erat]id eſt, in fidem catholicam, in qua
publice credenda proponuntur, quę in veteri teſtamento occultabantur. Non enim potuerunt Iudęi per
legem ſaluari, niſi habendo fidem de Chriſti aduentu, ita vt ad fidem confugere cogerentur.[ITAque lex- F
pędagogus]id eſt, manuductor[NOſter]ſcilicet Iudæorum[FVIT in Chriſto]id eſt, ſecundum Chriſti
Heb.11. voluntatem ac diſpoſitionem, qui ita inſtituit vt Iudæi per legem quaſi manducerentur ac dirigerentur
ad ſaluatorem & fidem explicitam]. Vel, in Chriſto Ieſu, in obſeruationibus mandatorum à Chriſto da
torum, ſine quibus lex nullum ad vitam perduxit,[VT ex fide iuſtificemur]credendo in Chriſtum. Dici
Pro.19. tur autem pædagogus proprie ductor puerorum, ſeu pueri. ἀπὸ τοῦ παιδὸς, quod eſt puer, & ἀγωγή du-
ctio. Quemadmodum ergo pædagogus puerum inſolentem & imperfectum ad perfectionem perducit,
vitia eius per pœnas & minas comprimendo: ſic lex populum Iſrael carnalem ac rudem præparauit ad
Chriſtum. Deinceps tangitur legis ceſſatio.[AT vbi]id eſt, quando ſeu poſtquam[VEnit fides]catholi-
ca, id eſt, cum promulgata eſt fides euangelica,[Iam non ſumus ſub pędagogo]id eſt, ad legis cuſtodiam
non tenemur.[OMnes enim filii dei eſtis]adoptiui[PER fidem]formatā[IN Chriſto Ieſu]id eſt, per fi
Rom.10. dem Chriſti, ſeu exiſtentem in Chriſto ſicut in obiecto. Vnde Iohannes Euāgeliſta teſtatur, Quotquot
receperunt eum, dedit eis poteſtatē filios dei fieri[QVICVNque enim in Chriſto]id eſt, in nomine Chri-
ſti, vel in forma à Chriſto præſcripta: videlicet, in nomine patris & filii & ſpiritus ſancti[BAPTIZA-
Iohan.1. TI eſtis, Chriſtum]ſpiritualiter[INDVISTIS]id eſt, gratia eius ornati, eiuſque paſſioni ac morti con
formati eſtis, habentes Chriſtum in cordibus veſtris morātem. De hac materia plenius dictum eſt ſupra G
Matt.28. ad Roma.[NON eſt Iudęus neque Gręcus, non eſt ſeruus neque liber, non eſt maſculus neque fœmina]
id eſt, diuerſitas generis, conditionis & ſexus nil facit quantum ad fidei ſtatum & dignitatem. non etiam
Rom.6. propter iſta eſt alius melior alio, ſed propter dona infuſa & ſupernaturalia.[OMnes enim vos]baptizati,
cuiuſcunque ſitis generis, conditionis aut ſexus,[VNVM eſtis]per fidem & charitatem, & vnum myſti-
cum corpus,[IN Chriſto Ieſu.]Secundum quod ipſe orabat, Pater rogo vt omnes ſint vnum ſicut tu
Act.10. pater in me, & ego in te, vt ſint vnum conſummati in vnum.[SI autem vos Chriſti] eſtis, id eſt, per fi-
Iohan.17. dem & gratiam ad Chriſtum pertinetis,[ERGO ſemen Abrahę eſtis]id eſt, ſpirituales filii eius, ſectan-
do ipſius veſtigia[SECVNdum promiſſionem]Abrahæ factam,[HAEREdes] vitę æternæ, id eſt, futuræ
beatitudinis poſſeſſores eritis, ſicut promiſſum eſt Abrahę, ſi enim filii & hæredes. Eadem quoque ratio
ne fideles vocari poſſunt filii Iacob, Iſaāc atque ſimilium prophetarum & patriacharum. De ceſſatione
autem legis prǽfata dicit ſaluator, Lex & prophetæ vſque ad Iohannem Baptiſtam.

CAP. IIII [DICO autem, quanto tempore hæres paruulus eſt.] ARTIC. IIII.

Rom.4. PROBATA legis ceſſatione per exempla & rationes, nunc idem oſtenditur per hu
Rom.8. manę conſuetudinis ſimilitudinem.[DICO autem]quod ſubditur. ſ.[QVANTO
Luc.16. tempore].i. quandiu[HAEres paruus eſt].i. infra annos diſcretionis,[NIhil diſ-
fert à ſeruo]quantum ad liberum vſum hæreditatis ſibi relictę. ſed cogitur diſcipli
nari rigore, nec aliquid facere, aut propria diſpenſare permittitur, niſi iuxta volū H
tatem eorum quibus à parentibus eſt conmiſſus,[CVM ſit dominus omnium].i.
quamuis tota hæreditas ad eum pertineat, [SED ſub tutoribus].i defenſoribus,
EPIST. qui eum ab aduerſariis protegant,[ET actoribus].i. cauſatoribus ſeu curatoribus
qui cauſas eius expediant, eumq́; in moribus inſtruant, [EST, vſq; ad præfinitum].i. determinatū[TEM
pus à patre]eius, videlicet vſq; ad annos diſcretionis, vel amplius prout patri placuerit. Solebāt enim an
Geneſ.7. tiquitus patres morituri determinare, vt vſq; ad illud vel illud tēpus filii ſub tutorū & actorum dominio
eſſent.[ITA & nos]Iudęi[CVM eſſemus paruuli].i. virtutibus īperfecti, & in diuinorū notitia modici,
[SVB elementis mundi huius].i. ſub cęrimonialibus legis pręceptis [ERAmus ſeruientes]domino deo,
ſeruitute inconpleta & ſuperficiali. Dicuntur autem præcepta cærimonialia elementa, quoniam erant
quædam primordiales inſtitutiones ad fidem atque iuſtitiam. Appellantur quoque elementa mūdi, quia
terrena bona habebant, in præmium ſecundum legis promiſſa. Hæc autem legalia, ſub quibus domino
miniſtrabant Iudęi, eis erant tutores, id eſt contra dęmonum inſidias, defenſores & actores, quoniam cau
ſam eorum coram deo agebant, qui per ſacrificia placabatur. [AT vbi venit plenitudo temporis]id eſt,
ſtatim cum adimpletum eſt tempus diuinitus pręordinatum, vt in eo filius dei fieret homo, [MIſit deus]
Geneſ.15. pater, paterna authoritate. i. in mundo viſibiliter apparere, conuerſariq́; voluit, [FIlium ſuum]vnigenitū
ſibi conſubſtantialē, coęternum & coęqualē. Non itaq; miſit pater filiū ſuum, quaſi filius in ſui miſſione

A locum mutauerit,cum ſit immenſus,& omnia implens,ſicut & pater,ſed & ideo miſſus dicitur,quoniã
pater volente & operante carnẽ aſſumpſit,atque in mundo nouo modo apparuit,[FACTVM].i.geni- Hiere.31.
tum,ſecũdum aſſumptam naturam,[EX muliere]inuiolata virgine benedicta,de qua Hieremias vatici-
nabatur,Nouum creabit dominus ſuper terram,mulier circũdabit virum.Eſt autem Hebræi idiomatis Matth.5.
conſuetudo,vt quæcunq; fœminei ſexus perſona,mulier nuncupetur,[FACTVM ſub lege].i.legis pre- Luc.2.
ceptis ſponte ſubiectum,in circuncisione,ablatione,& aliis multis,[VT eos qui ſub lege erãt].i. Iudæos
legalibus mandatis aſtrictos[REDIMERET]merito ſuæ humilitatis ac paſſionis.Non ſolum à morte
peccati & gehennæ, ſed etiam à legalium obſeruatione, [VT adoptionem filiorũ] id eſt,effectum ado-
ptionis diuinæ,qua adoptantur homines à deo,videlicet gratiam gratificantẽ in præſenti, & gloriã con
ſummantem in cœlo[RECiperemus,]Chriſti enim deſcẽſio,noſtri eſt ſublimatio,& eius incarnatio, no Luc.12.
ſtri vtique deificatio creditur.Hęc de viſibili miſsione filii dei inducta ſunt.Eſt autẽ & alia,videlicet in-
uiſibilis,miſsio filii dei,qua ad animas ſanctas atq; fideles increata dei ſapientia mittitur:iuxta illud Sa-
pientiæ,Mitte illam de cœlis tuis,vt mecum ſit,& mecum laboret. ❡Porrò quid ex diuina adoptione Sap.9.
ſequatur in nobis, pandit Apoſtolus.[QVONIAM autem eſtis] ò Galatæ, cæterique fideles[FILII
dei] adoptiui ab æterno electi,idcirco in ſignum filiationis iſtius[MISIT deus] pater [SPIRITVM fi-
lii ſui] id eſt,ſpiritum ſanctum à patre,filioq; manantem tanquam ex vno principio,& eoſdem nectẽn-
B tem[IN corda noſtra].i.dona ſpiritus ſancti vbiq; exiſtẽtis,mentibus noſtris infudit. Tunc enim ſpiri-
tus ſanctus dari & mitti aſſeritur,cum dona eius gratifica conferuntur, ſicut plenius dictum eſt ſupra.
[CLAmantem]id eſt,nos fiducialiter clamare facientem ad deum omnipotentem & trinum,O[ABBA Rom.8.
pater.]Duo nomina iſta idem ſignificant.Abba autem eſt nomen Hebræum,quod nomine patris expo
nitur. Itaque ſpiritus ſanctus probat nos eſſe filios dei.Nam vt probaremur adoptati à deo in filios, ſpi
ritum ſuum tribuit nobis in ſignum & arram,vt oſtendat affectũ patris in nos, detq; fiduciam appellan
di deum patrem.Ex his infert Apoſtolus. [Itaque].i.quoniam ſpiritus ſanctus facit nos clamare, Abba
pater,[IAM] tempore euangelicæ legis[Non eſt] aliquis vere credentium [SERVVS] ſubiectus ſerui-
tio timoris. De quo ſeruo ſcriptum eſt, Seruus non manet in domo in æternum. Et alibi, Iam non dicã Iohan.8.
vos ſeruos,ſed amicos,[SED filius] eſt.[QVOD ſi filius] dei adoptiuus eſt homo credens,ſequitur quòd Iohan.15.
[ET hæres] vitæ ęternæ erit[PER deum.i.à deo,vel per miſericordiam dei. Vnde dicitur,Filius manet
in domo in æternum.[SED tunc quidem].i.tempore gentilitatis veſtræ[IGNOrantes deum]verũ[HIS FENIS.
qui natura non ſunt dii,] ſed vana hominum æſtimatione.i.qui verã deitatem non habent, [SERuieba- Iohan.8.
tis] videlicet idolis & creaturis potius q̃ creatori. ❡Inſuper increpat ingratitudinẽ Galatarũ. [NVNC Rom.1.
autem cum]per meam prędicationem, & ſpiritus ſancti illuſtrationem[Cognoueritis deum]fide forma
C ta,quandiu ſtetiſtis in gratia[IMO cogniti eſtis à deo]per approbationem ad minus ſecundum præſen-
tem iuſtitiam quãdo in gratia ſtatis,[QVomodo cõuertimini iterum].i.à fide & cultu nouæ legis reditis
[AD infirma & egena elementa?].i.præcepta legis cæremonialia?Quæ dicuntur elemẽta,propter ratio
nem prædictam.Dicuntur quoq; infirma quoniã non ſufficiunt ad ſalutem.Et egena,eo ꝙ gratiam non Act.15.
continebant nec iuſtificabant. ❡Sed cũ Galatæ ante ſui cõuerſionem gentiles fuerint, nec vnquã ſerua
uerint legẽ,quomodo dicit eis apoſtolus,Cõuertimini iterũ ad infirma & egena elementa,[QVibus de-
nuo ſeruire vultis?] Reſpõdet Hieronymus,quia tempore nouæ legis obſeruantia cęremonialiũ,idem, Hierony.
ſeu par peccatum eſt cum idololatria.[DIES] videlicet ſabbata, dies azymorum & expiationum [OB-
SERVATIS].i.colitis atq; attenditis,more ac ritu Iudæorum,[ET menſes].i.neomenias, & menſem
primum ac ſeptimum,[ET tẽpora] egreſsionis ex Aegypto [ET annos].i.annum ſeptimum remiſsio-
nis,& quinquageſimum iubilęum.Quidã exponunt hęc de reditu ad idololatriã,& de ſuperſtitioſa ob-
ſeruatione tẽporũ,elementorũ,ac ſyderum: ſecundum quam aliqui dicunt, Tali tempore,die, ſeu anni
initio nihil eſt inchoandũ,agendũ,ſeu patiendũ.Sed non videtur pertinere ad præſens,nõ enim repre-
henduntur Galatæ de reditu ad idololatriam,ſed ꝙ pſeudoapoſtolis crediderunt,qui vtiq; non idolola
triã,ſed legalia docuerunt.[TIMEO vos].i.de vobis, vt qui iam à deo deuiatis,[NE forte ſine cauſa].i.fru
ctu & vtilitate[LABorauerim in vobis]prędicando,& alia bona ad veſtri conuerſionem ſpectantia ope
rando.timeo nanque ne penitus pereatis. [ESTOTE ſicut ego] legalia dimittendo, ſicut ego ea dimiſi, Act.15.
D [QVIA & ego] ſum ſine lege [SICVT & vos] ſine ea fuiſtis,& nunc eſſe debetis. ❡Præterea ſanctus
Apoſtolus more ſapiẽtiſsimi medici poſt aſperam correptionem, adiungit dulcem & conſolatoriã ad-
monitionem,priſtina quoq; Galatarum bona commendat, ne conſideratione præteritorum malorum
deſperent.[FRATRES obſecro vos].i.per ſacra rogo,videlicet conuerti ad euangelicam veritatem.Et
fiducialiter obſecro,nam[NIHIL me læſiſtis].i.in nullo me offendiſtis directe quo ad perſonã meam:
quanuis vehementiſsime doleam de hoc,ꝙ deum offendiſtis,propriamq; ſalutẽ negligitis[SCITIS au
tem quia per infirmitatem carnis].i.cum magna corporis afflictione & perſequutione quam ab aliis paſ
ſus fui antequam vobis prædicare incepi[EVANgelizaui vobis]fidem Chriſti[IAMpridem].i.dudum cũ
apud vos eram.[ET tentationem veſtram]vobis à dæmone infuſam [IN carne mea] id eſt,de afflictio-
nibus corporis mei. Tentauit enim eos diabolus, ne perſonę tam abiectæ, vt videbatur eſſe Apoſtolus,
tamq; afflictę fidem adhiberent,[Non ſpreuiſtis,nec reſpuiſtis].i.non inaduertẽter eam admiſiſtis,nec
paruipendiſtis tentationem hanc dæmonis,ſed dignè reſtitiſtis, [SED ſicut angelum dei excepiſtis me]
id eſt, cum ingenti reuerentia perſonam meam tractaſtis, verba mea audiſtis, rationibus conſenſiſtis,
imò [SICVT Chriſtum Ieſum]me ſuſcepiſtis.i.tam charitatiue ac honorifice,velut ſi Chriſtus in pro-
pria perſona viſibiliter veniſſet ad vos, qui & ipſe eſt magni conſilii angelus. [VBI eſt ergo beatitudo Eſa.9.
veſtra?].i.cum olim tam virtuoſe egeritis, vbi eſt nunc meritum veſtrum? Tanquam dicat, Mirum eſt
quòd à tanta perfectione ſic ſubito caditis.Quod autẽ tam reuerenter me ſuſcepiſtis, iamq; in ſpe beati

fuiſtis, hinc patet. [TESTIMONIVM enim perhibeo vobis, quia ſi fieri potuiſſet] id eſt, licuiſſet, opor E
tuiſſet, vel mihi expediēs fuiſſet [OCVLOS veſtros] qui ſunt mēbra chariſsima, [ERVISSETIS & de-
diſſetis mihi] ex animæ charitate. Eſt autē conſuetudo ſcripturæ, vt dicatur nō poſſe fieri, quod nō fit iu
Eſa. 93. ſte. [ERGO]. i. cū hæc ita ſe habeant, ſequi videtur, ꝙ [INIMICUS vobis factus ſum, verū dicens vobis]. i.
ob hoc ꝙ vos iuſte atq; veraciter increpo & informo? nam aliam cauſam inimicandi mihi nō habetis,
quia in nullo offendi vos. [AEMVLANTUR]. i. diligunt [VOS] falſi [NON bene] id eſt, nō ordinate, ſed car
Prouer. 2. naliter & peruerſe, [SED excludere vos volunt] à mea dilectione, ab euangelica veritate, à regno cœle
ſti, [VT iſtos æmulemini]. i. ſectemini, & ametis præ nobis. [BONVM autem]. i. actū virtuoſum ſeu ho-
minem bonum [AEMULAMINI] & amate atq; ſectamini [IN bono]. i. bona intentione, & propter finē bo
num, ſeu propter ipſum bonum honeſtum in ſe, nō propter vtile aut delectabile, quoniam hæc eſt ſola
Matth. 10. vera ac ſyncera dilectio, quæ fundatur in bono honeſto. Hoc autē facite [SEMPER.] Quia qui perſe-
Mar. 24. uerauerit vſque in finem, ſaluus erit, [ET non tantum cum præſens ſum] corporaliter [APVD VOS,] ne
Matt. 6. videamini bona agere potius mei timore ſiue intuitu, quàm diuino amore atq; reſpectu. Decet enim ſub
ditos in abſentia ſui prælati diligentius cuſtodire ea quæ dei ſunt, & boneſtatē concernunt quàm in eius
præſentia, propter cauſam prædictam, & etiam quia tunc magis neceſſarium eſt, & eſt ſignum quod ho
Act. 13. mo diuino ſtimuletur amore. ¶ Denique declarata graui conditione exiſtentium ſub lege, per humanæ
conſuetudinis exemplum, nunc idem declarat per legis diuinam authoritatē. [FILIOLI mei] qui parui eſtis F
in perfectione virtutum, [QVOS iterum parturio]. i. cū dolore & planctu ſpiritualiter regenero transfe
rendo vos de non eſſe ſpirituali ad eſſe ſpirituale, per huius epiſtolę documēta, [DONEC formetur]. i. reci
piatur ac deſcribatur, [CHRISTVS in vobis]. i. in cordibus veſtris per fidem purā, iugem memoriā, &
dilectionem firmatam. [VELLEM autē apud vos eſſe modo] corporali præſentia, ſi negotia paterentur
[ET mutare vocē meā] id eſt, aliter vobis proprio ore loqui quàm ſcribo, increpando vos durius, quàm
ſcribere volo, [QVONIAM confundor]. i. apud alios erubeſco, [IN vobis] id eſt, de veſtri ſeductione.
Act. 15. ¶ Deinceps oſtendit ceſſationem legalium per myſticam expoſitionem ſcripturæ legalis. [DICITE]
id eſt, reſpondete [MIHI qui ſub lege vultis eſſe] id eſt, cærimonialibus legis iuſsionibus obedire, [LE-
GEM non legiſtis?] id eſt an libros veteris teſtamenti legiſtis. Tanquam dicat, Vel non legiſtis, vel male
EPIST. intellexiſtis. Ideo autem quæro an legē legiſtis, an ſpiritualiter intellexiſtis. [SCRIPTVM eſt enim] in
Geneſ. 21. libro Geneſeos [QVONIAM Abraham duos filios] principales ac famoſiores cæteris, vt puta Iſaac &
Geneſ. 25. Iſmahelem [HABVIT.] Habuit quoque alios multos poſt obitum Saræ de Cetbura. [VNVM,] videli-
Geneſ. 16. cet Iſmahelem, habuit [DE ancilla] Aegyptiaca, Agar, quæ tamen vxor erat antequam Abraham eam
Geneſ. 18. cognouit, alias fuiſſet adulter, [ET vnum] ſcilicet Iſaac, habuit [DE libera] id eſt, de Sara, quæ nun-
quam ancilla Abrahæ erat, quamuis eum ex humilitate dominum appellauerit, quoniā illa fuit charita- G
tis, non ſeruitutis ſubiectio. [SED qui de ancilla] prodiit, id eſt, Iſmael, [SECVNDVM carnem] id eſt,
naturalem carnis propagationem, fœcunditatem atque originem, ſine miraculo [NATVS eſt. Poterat
enim Abraham ſenex de iuuencula naturaliter generare. [QVI autem de libera] genitus fuit, videlicet
Iſaac, [PER repromiſsionem] id eſt, ex præuia ac repetita dei promiſſione, & miraculoſa operatione na
Geneſ. 21. tus eſt. Nam Sara ſterilis fuit & nonagenaria, muliebribus carens. Vnde diuina virtute data eſt ei fœcū-
ditas, ſæpius etiam promiſſa fuit natiuitas Iſaac. [QVAE ſunt per allegoriam] id eſt, myſticam ſignifica-
tionem [DICTA] id eſt, adhoc vt ex ſenſu literali detur intelligi quid ſit credendum. Allegoria etenim
inſtruit quid ſit credendū, [HAEC enim,] quæ de Sara & Agar, ſeu de libera & ancilla, earumque filiis
dicta ſunt, [SVNT] per allegoricam ſignificationem. i. deſignant [DVO teſtamenta. Vnum quidē]. i. ve-
Exod. 20. tus teſtamentum [IN monte Sinai] datū, vt patet in Exodo. Vnde in Deuteronomio legitur, Dominus
Deut. 33. de Sina venit. Sina autē & Sinai idē ſignificāt, [In ſeruitutem generans]. i. vetus teſtamentū Iudęos ſer-
uituti legaliū ſubdidit, eosq; timore pœnarum, & propter tēporalia promiſſa fecit deo ſeruire. [QVAE]
ſeruitus legalis ſeu timoroſa [EST] figuratiue [AGAR,] hoc eſt per Agar ancillam Abrahæ deſignatur.
[SINA enim mons eſt in Arabia] minori ſituatus, qui (vt dicitur) ſua magnitudine diuerſas tangit pro-
Deut. 6. uincias, & in ſua extremitate fertur terrę promiſſionis vicinus. [QVI] mons Sinai [coniunctus eſt] non
loco, ſed allegorico intellectu, [EI quæ nunc eſt Hieruſalē]. i. terrenę præſentiq; ſynagogæ, quę tēpore H
Exod. 21. Pauli in Hieruſalem fuit. Significat enim hanc plebem eiuſq; ſeruitutē. Seruitus autem legis per mortē
Syna ſignata, tunc viguit in Hieruſalem, in qua legalia & ſacrificia ſeruabātur, [ET ſeruit cū filiis ſuis]
id eſt, ſynagoga Iudęorū cū perſonis ſibi ſubiectis ſeruit domino ſeruili timore, vt patuit. [ILLA autē quę
ſurſum eſt Hieruſalē] hoc eſt eccleſia militans, ex gentibus maximè cōgregata. Quę dicitur ſurſum, quia
per contēplationē & ſpē, atq; diuinū amorem, ad diuina exigitur, iamq; per inchoationē angelicæ con
uerſatiōis in cœleſtibus demoratur [LIBERA eſt] à ſeruitute peccati, & cōditione ſeruili, ſeu obſeruātia le
Epheſ. 5. gis, [QVAE] Eccleſia [EST mater noſtra] in baptiſmo enim ex ea & ſpiritu ſancto renaſcimur. ¶ Deni
Eſa. 54. que quòd ſit mater noſtra oſtēdit authoritate prophetica. [SCRIPTUM eſt enim] in Eſaia, [Lætare] corde
in domino, O [STERILIS quæ nō paris]. i. tu collectio gentium, quę tēpore teſtamenti veteris fueras inſœ
cunda, & idololatriæ dedita, [ERVMPE & clama] id eſt, ex interioris lætitiæ magnitudine in exteriorē
exultationem, laudē vocalem, & gratiarum actionē prorumpe. Ex abundātia enim cordis os loquitur.
Matt. 12. Propter quod ait Pſalmiſta, Cor meum & caro mea exultauerunt in deū viuum, [QVIA multi filii de-
Luc. 6. ſertæ] hoc eſt, plures ſunt filii eccleſiæ ex Gentibus adunatæ, quę olim erat à deo relicta, [QVAM eius
Pſalm. 83. quæ habet virum] id eſt, ſynagogæ quæ habuit ſponſum cœleſtem, videlicet deum, cui in legis ſuſce-
ptione fuerat deſponſata. Certum eſt enim eccleſiam numero & merito excedere ſynagogam. [NOS
autem] Chriſtifideles o [FRATRES ſecundū Iſaac] id eſt iuxta typum & ſimilitudinem Iſaac [PROMIſSIO-
Iohan. 3. nis]. i. cœleſtis benedictionis, & ſpiritualis generationis, [FILII ſumus] quia ex aqua & ſpiritu ſan-

A ĉto renaſcimur, gratiamque cœleſtis beatitudinis obtinemus. Sic ergo per Iſaac deſignatur Ecclesia Chri-
ſti. [SED quomodo tunc] ſcilicet tempore Abrahæ, [QVI ſecundum carnem natus fuerat] hoc eſt, natura Geneſ. 21.
li virtute, videlicet Iſmael [PERSEquebatur eum qui ſecundum ſpiritum] id eſt, per repromiſſionem fue-
rat natus, vt puta ipſum Iſaac, vt in Geneſi dicitur, Iſmael luſit cum Iſaac. Quem ludum Hebręi intelligũt
quod compulerit Iſmael fratrem ſuum Iſaac luteas adorare imagines. Alii vero exponunt quod ſub ſpecie
ludi, interim læſerit eum, [ITA & nunc]. ſ. tempore Pauli Apoſtoli carnales Iudæi, pſeudo apoſtoli, ty-
ranni, taque hæretici ſecundum carnem ex ſanguinibus nati, perſequuntur fideles ex deo natos, in quibus
permanet ſemen dei, hoc eſt, verbum ſeu gratia Chriſti. Omnes enim qui volunt piè viuere in Chriſto, per
ſequutionem patiuntur. 2. Timo. 3.
¶ Contra vero hanc perſequutionem iuſtorum ab impiis ponit Apoſtolus conſolationem idoneam. [Sed Geneſ. 21.
quid dicit ſcriptura?] Et reſpondet, [EIICE ancillam & filium eius. Non enim hęres erit filius ancillę cũ
filio liberę] Hęc Sarę ſunt verba ad Abrahã, quæ quum vidiſſet Iſmaelem cũ Iſaac doloſe ludentem, irata
dixit marito, Eiice, id eſt, de domo noſtra expelle ancillã, hanc Agar, & Iſmaelem filium eius. Non enim
hęres erit Iſmael cum Iſaac. Hoc ſic factũ eſt ad literam. Per quod ſpiritualiter figurabatur, quòd ſynagoga
atque legalis obſeruantia eſſent tempore euangelicę legis à populo Chriſtiano ſeparandę conuerſatione, lo
co, & merito, & poſtmodum pręmio. [ITAque fratres, non ſumus ancillę] id eſt, veteris teſtamenti, ſynago
B gę, ſeu legalis obſeruantię [FILII, ſed liberę] id eſt, militantis eccleſię & libertatis Chriſtianę, [QVA liber- Act. 13.
tate] id eſt, per cuius libertatis communicationem, ſeu infuſionem, [CHRIſtus nos liberauit] formaliter, ſi FINIS.
cut per gratiam ſaluat. Liberauit (inquã) nos ab onere legis, à iugo peccati, & dæmonis dominio. Vnde per Iohan. 8.
Euangeliſtam Iohannẽ dominus dicit, Si filius vos liberauit, verè liberi eritis. Hęc ergo libertas, ſecũdum Coloſſ. 5.
gloſſam, eſt peccatorum remiſſio, & fidei per dilectionem operantis iuſtificatio. Vel ſic, Sumus filii liberæ
id eſt, eccleſię libertate dilectionis vt ſponte, hilariter, & charitatiue, non ſeruiliter, formidoloſe, & coacte
obediamus eccleſię, & domino miniſtremus: qua libertate in anima Chriſti exiſtẽte, liberauit nos Chriſtus
efficienter propria paſſione. Chriſtus enim mera charitate, atque ſpõtanea libertate ad charitatẽ pertinẽte Eſa. 53.
pro nobis mori dignatus eſt. Iuxta illud Eſaię, Oblatus eſt, quia ipſe voluit. Vnde & paſſione inſtãte dixit Matth. 26.
ad Petrum, An putas quia non poſſum rogare patrem, & exhibebit mihi modo plusquàm duodecim le-
giones angelorum?

CAP. V [STATE, & nolite iterum iugo ſeruitutis contineri]. ARTICVLVS V.

DENIQVE poſt ſtrenuas increpationes annectit Apoſtolus exhortationẽ ſalubrem, & ſanum
conſilium contra errores propter quos Galatas increpauit. ait enim, [STATE]. i. correctum
& ad deum erectum habete in fidei veritate, [ET nolite iterum iugo ſeruitutis]. i. onere legis Galat. 4.
C in ſeruitutẽ redigentis, ſeu legalium iuſſione [CONtineri]. i. concludi ſeu comprehendi, ita vt
tanto vos iugo ſubdatis, de quo Petrus teſtabatur, Neque nos neque patres noſtri illud por- Act. 15.
tare potuimus. [ECCE ego Paulus] cui tanquam Chriſti Apoſtolo ad tertium cœlum rapto, ſecure & ab 1. Cor. 12.
ſolute credendum eſt, [DICO vobis quoniam ſi circuncidamini] more Iudaico [CHRIſtus vobis nihil pro-
derit] hoc eſt, ex fide, paſſione & merito Chriſti, nullum conſequemini fructum propter veſtram peruerſi-
tatem. Quemadmodum medicus optimus nihil prodeſt rebelli infirmo. [TEſtificor autem]. i. firmiter aſſe Act. 12.
ro [OMNI homini] ſiue Iudæo, ſiue Gentili [CIRcuncidenti ſe,] quaſi circunciſio neceſſaria ſit ad ſalutem
[QVoniam debitor eſt vniuerſæ legis faciendæ]. i. circunciſionem accipiendo obligat ſe ad vniuerſa quæ
præcipiuntur in lege, videlicet ad obſeruantiam præceptorum moralium cærimonialium ac iudicialium. Iohan. 14.
Quemadmodum enim baptiſmum ſuſcipiens obligat ſe ad præcepta Euangelii, & circunciſionem accipi Iaco. 2.
ens, ad vniuerſa legis mandata tenetur, ita vt tantum teneatur ad alia, ſicut ad circunciſionem, quanuis abſo
lutè nec ad hanc, nec ad totam legem obſeruandam ſit obligatus. Sed circunciſionem accipiendo oſtendit
ipſo facto quod ſe ad omnia obliget [EVACVATI eſtis à Chriſto] id eſt, à participatione virtutum bene
ficiorumque Chriſti inanes effecti eſtis legalia recipiendo. [QVI in lege iuſtificamini]. i. per obſeruatio-
nem legis Moſaicæ iuſtificari optatis aut creditis [A gratia] id eſt, gratuita iuſtificatione per fidem Chriſti,
imò ab ipſo habitu gratię, [EXCIDISTIS] peccando tam grauiter. Quod autem hoc ita ſit, patet ex con
trario. [NOS enim] Apoſtoli, primitias ſpiritus habẽtes, & omnes veraciter Chriſtiani [SPIRITV] id eſt, Rom. 8.
D ſpiritus ſancti inſtinctu, ſeu ſpirituali intellectu, [EX fide] Chriſti [SPEM iuſtitiæ]. i. ſperatam iuſtitiam, Epheſ. 2.
ſeu plenum iuſtitæ præmium. ſ. vitam æternam [EXPECTAMVS] quia per fidem & gratiam ſine operi- Act. 15.
bus legis ſaluari ſperamus. Sæpe autem in ſcripturis ſumitur ſpes, pro re ſperata. Merito autem ſic expecta
mus. [NAM in Chriſto Ieſu neque circunciſio aliquid valet] ad ſalutem, tempore euangelii diuulgati, [NE Epheſ. 2.
QVE præputium]. i. ritus gentilitatis Vtrunque enim æqualiter reputatur inane tẽpore nouæ legis, [SED
fides quæ per dilectionem operatur,] implendo diuina præcepta, aliquid valet, & ſufficit ad ſalutem. Iacobi. 2.
¶ Porrò, fides ſine charitate informis eſt, & ſine operibus mortua eſt, ſi tamen opportunitas operandi oc- Marci. 3.
currat. Ad minus tamen in adultis exigitur actus interior charitatis & fidei ad ſalutem, quoniam arbor
quæ non facit fructum bonum excidetur. [CVR rebatis bene] O Galatę. i. feſtinanter, & recto itinere pro-
ceſſiſtis de via ad patriam, de exilio iſto ad paradiſum cœleſtem, de mediis ad vltimum finem. Ita vt dice
re potuiſſetis illud Pſalmiſtæ, viam mandatorum tuorum cucurri. Hic autem curſus eſt feruens deſideriũ
mentis ad deum, efficax quoq; executio cœleſtiũ pręceptorum. [QVIS vos impediuit] ab iſto curſu [VERI- Pſal. 118.
tati non obedire?]. i. vt noſtræ veræ prędicationi, euangelicæque doctrinę non obediatis? [NEMINI] vos
ab hac obedientia impedienti [CONSENSERITIS. Perſuaſio enim]. i. topica argumentatio illorum qua
vos ad legalia obſeruanda nituntur inducere, [NON eſt] quantum ad ſuam falſitatem ac deformitatem,
[EX eo qui vocat vos] id eſt, ex deo, qui vos per inſpirationem internam, & noſtram prædicationem vo- Matth. 12.
cat ad fidei ſynceritatem & vitam æternam. [MODICVM fermentum totam maſſam corrumpit. Hoc

1.Cor.5. ad literam ita eſt, Quod in epiſtola ad Corinthios plenius eſt expoſitum. Quo ſignificatur quod pau-
ci peſtiferi, fallaces, & indurati totam fidelium congregationem inficiunt, ideo ſunt vitandi. [EGO au- E
tem confido in vobis] id eſt, de vobis, [IN domino] id eſt, quoniam ante virtutibus fuiſtis tam inſignes,
ſpero nunc quòd reſipiſcetis à veſtro errore. Ita [QVOD nihil aliud ſapietis] perlecta hac epiſtola, niſi
quod ego vos docui. [QVI conturbat vos] id eſt, pacem & quietem mentis veſtræ, quam in euangelica
veritate habuiſtis, ſolicitat & ſubuertit, [PORTABIT iudicium] reprobationis, id eſt, debitam pœnam
ſuſtinebit, niſi pœniteat, [QVICVNQVE ſit ille] ſiue ſit magnus, ſiue mediocris. Deus enim nil mali
Matth.13. impunitum relinquit. Iuxta illud Iob, Deus inultum abire non patitur. [EGO autē fratres ſi circunciſio
Iob.24. nem adhuc prædico] obſeruandā, vt mihi à pſeudoapoſtolis illis imponitur. Qui, vt facilius Galatas ad
legalium obſeruationes inducerent, aſſeruerunt Paulum apud alios adhuc circunciſionem prędicare. Si
ergo hoc ago, [QVID] id eſt, qua ratione, [ADHVC perſecutionem patior?] à Iudæis. Tanquam dicat,
nulla. Ob hoc quippe præcipuè indignabantur, & pœnas intulerunt Iudæi apoſtolo, quia ceſſationē cir
Act.13. cunciſionis ac ſabbati docuit. Vnde ſi circunciſionē adhuc prædicaſſet in gētibus, ceſſaſſent Iudæi per-
1.Cor.1. ſequi ipſum. [ERGO] Hoc eſt, ſi circunciſionem doceo obſeruandam, [EVACVATVM] id eſt, ablatum [EST
Epheſ.2. ſcandalum crucis] id eſt, offendiculum paſsiuum ſeu ſcandalizatio Iudęorum quo iraſcuntur. Offendun
tur ſeu ſcandalizantur de hoc quod gloriam crucis prædicamus, aſſerentes ad ſalutem ſufficere fidem &
gratiam dominicæ paſſionis, magisque conſtare ſalutem in cruce, quàm in circunciſione. Si itaque Pau F
lus circunciſionē docuiſſet, vt falſi illi dixerunt, non fuiſſent Iudæi ſic concitati aduerſus eum. Et quo-
niam Galatis innotuit Iudæos perſequi Paulum, & ſcandalizari in prædicatione ipſius, idcirco per hęc
innuit eis apoſtolus falſum eſſe quod ſibi imponebatur à peruerſis. [VTINAM & abſcindantur] id eſt,
à ſocietate fidelium, & veſtro conuentu penitus remoueãtur, imò & deſiſtant, quantū ad culpam, [QVI
Eccl.10. vos conturbant] ingerēdo auribus veſtris falſam doctrinam, & inquietantes cor veſtrum. [VOS enim in
libertatem] .i. exonerationem à ſeruitute legalium. Vel, in libertatem .i. euangelicā legem, quæ à Iacobo
Iaco.1. vocatur lex perfectæ libertatis, quoniam à ſeruitute peccati ac dæmonum ſaluat. Vel, in libertatem, cha
ritatis, [VOCATI eſtis] per gratiam Chriſti, qui nos à iugo legis abſoluit, vt non timore, ſed amore mo
Act.15. ueamur ad cultum diuinum. Veruntamen quoniā non eſt libertate hac abutendum, ſubiungitur, [TAN
TVM] id eſt, hoc ſolum vos præcor ac moneo, [NE libertatem] vobis collatam, [IN occaſionem carnis
2.Pet.2. detis] .i. ad ſatisfaciendum carnalibus concupiſcentiis expendatis. Libertas nempè multi peccādis occa
ſio eſt, quoniam pœnam non metuunt. Nam & hæretici quidem fuerūt, qui ſibi per ſpiritus libertatem
omnia licere aſſeruerunt, qui vtiq; omnium vitiorū miſerrimę ſeruituti ſubiecti fuerunt, [SED per liber
tatem] diuinam atque fraternam [SERVITE in inuicem] hoc eſt, ex dilectione interna, ac pura proce
dite ad charitatiua obſequia, mutuo ſuccurrendo in ſpiritualibus ac temporalibus, prout perfecta chari
Iohan.13. tas (quæ omnia facit cōmunia) exigit. [OMNIS enim lex] .i. vniuerſa legis præcepta [IN vno ſermone im- G
pletur] .i. per obſeruationē vnius præcepti cuſtodiuntur. De quo ſermone præceptiuo ſubiungitur, [DI-
liges proximum tuum ſicut teipſum] .i. ſpiritualiter, & propter deum, in deo, & in ordine ad vitam æter
Leuit.19. nam. Licet enim duo ſint charitatis præcepta propter materialem diſtinctionem obiecti, (de quibus ait
Matt.22. Saluator, In his duobus mandatis tota lex pendet & prophetæ) vna tamen eſt charitas, qua deus proxi-
Marci.12. muſque diligitur. Ideo hoc loco, & alibi ſępe vnum mandatū in alio includitur. Vnde cum in dilectione
Rom.13. proximi dicitur lex impleri, in dilectione proximi comprehenditur dilectio dei. ¶ Porrò verbum hoc
Iacobi.2. Diliges proximum tuum ſicut teipſum, in Leuitico habetur, [QVOD ſi inuicem mordetis] verbis pūgi-
Leuit.19. tiuis & peſsimis, [ET comeditis] .i. fraudatis & deuoratis temporalia vel ſpiritualia bona veſtra mutuo
corrumpendo, [VIDETE] .i. attendite [NE ab inuicem conſummamini] id eſt, penitus pereatis in anima
1.Timo.6. & corpore. Tanquam dicat, Niſi à morſu inuidiæ, & mutua corroſione ac nocumento abſtinueritis, ani
ma veſtra & corpus, & omne eſſe ſpirituale atq; gratificum perdet in ſeculo iſto, pœnaſque æternas ſen
tiet in inferno. [DICO autem] .i. admoneo vos [IN Chriſto] id eſt, ſecundum Chriſti doctrinam. [SPI-
EPIST. ritu ambulate] .i. ſecundum ſpiritus ſancti inſtinctum agite. Vel, per ſpiritum deſignatur ratio, cuius indi
Dionyſius. ciū in omnibus ſequi debemus: quoniā optimum hominis eſt eſſe ſecundū rationē, vt Dionyſius prote
ſtatur, [ET deſideria carnis non perficietis] .i. carnales concupiſcentias non deducetis ad effectum, neq;
Geneſ.8. pręb ebitis eis conſenſum, qui coram deo pro opere reputatur. [CARO enim] .i. appetitus ſenſitiuus, ſeu H
anima ſecudum carnem, vel ipſe homo ex parte ſenſualitatis, [CONCVPISCIT aduerſus ſpiritum] .i. ea de-
Eccl.18. ſiderat quę directè ſunt rationi cōtraria, videlicet delectationes ſenſibiles. De quibus ſcriptum eſt, Poſt
concupiſcentias tuas nō eas, & a voluptate tua auertere, [SPIRITVS autem] id eſt, appetitus intellectualis,
ſeu ratio vel anima ſecundum partem ſui ſuperiorem, concupiſcit [ADVERSVS carnem] .i. ea quæ carni &
ſenſualitati laborem & tædium ingerunt, vtpote ſpiritualia bona, continentiam, ſobrietatem, diuinorū
frequentem ac ſtabilem vacationem, quibus caro caſtigatur, fatigatur, & attenuatur. [HAEC enim] vide
licet caro & ſpiritus, [SIBI inuicem aduerſantur] appetendo cōtraria, vt dictum eſt, Caro quippe cupit
bona delectabilia, & vtilia etiā inordinatè, ſeu vltra neceſsitatem. ſpiritus autem vult bona honeſta per
reſpectū ad deum, [VT non quæcunque vultis] ſecundum rationis iudicium [FACIATIS] propter ſenſuali-
Roma.7. tatis rebellionē. Quemadmodum alibi dicit Apoſtolus, Non quod volo bonum, hoc facio. Vel ſic, ſibi
Prou.27. hæc aduerſantur, vt non quæcunque vultis, id eſt, nō omnia ad quæ inclinationem habętis, faciatis. Sed
per rationem vitia carnis refrenetis. Sicq; dictio illa, vt tenetur concomitãter, quia ex illa mutua aduer-
ſatione ſequitur, vt non liceat nobis omnia operari quæ volumus. Hinc etiā teſtatur Petrus, Chariſsimi
1.Pet.2. (inquiens) obſecro vos abſtinere à carnalibus deſideriis, quæ militant aduerſus animā. [QVOD ſi ſpiri-
tu ducimini] .i. à ſpiritu ſancto [NON eſtis ſub lege] .i. legalibus obſeruãtiis non ſubiicitis voſmetipſos.
Tanquam dicat, In hoc conſtat vos eſſe deceptos quòd legis iugo ſubditi eſtis. ¶ Sciendum autē quòd

A ſpiritus multis modis accipitur in ſcripturis, Primo, pro intellectuali & ſeparata ſubſtantia: ſicq́; deus, & Iohan.4.
angeli ſpiritus appellantur. Vnde eſt illud, Spiritus eſt deus. Et in Actibus, Sadducęi dicũt, nec ſpiritũ, Act.23.
nec reſurrectionem eſſe. Vbi per ſpiritũ angelus deſignatur. Secundo, pro ſubſtãtia animæ, vt dum Ste-
phanus ait, Domine, accipe ſpiritum meum. Tertio pro ſuperiori parte rationis, ſicut hoc loco. Quarto
pro virtute imaginatiua, vt ibi, Fui in ſpiritu dominica die. Quinto, pro ſubtili humore, per quẽ anima Act.7.
operationes vitales exercet in corpore. Sapiens, Spiritus diffundetur tanquã mollis aer. Sexto, pro aere Apoc.1.
vel vẽto. De quo quidam exponũt illud Geneſeos, Spiritus domini ferebatur ſuper aquas. Item & illud, Sapien.3.
Spiritus vbi vult ſpirat. ¶ Deinde de operib⁹ carnis, quibus ſpiritus reluctatur, Tractat Apoſtolus, Ope Geneſ.1
ra enim carnis proprie nominantur ad ea quę caro inclinat. Vt ſunt gula, & luxuria, germinaque eorum Iohã.3.
De quibus ſubditur, [MANIfeſta autem] .i. apertam malitiam habent, & naturali ratione opponuntur, Roma.8.
[SVNT opera carnis. Quæ ſunt fornicatio] .i. coitus ſoluti cum ſoluta, [IMMunditia] .i. vitium cõtra na Epheſ.4.
turam [IMPudicitia] quantum ad geſtus prouocãtes libidinẽ, in aſpectu, tactu, & oſculis, [LVXuria] Quæ 3.Reg.11
eſt nomen commune, quo cæteræ ſpecies luxuriæ iam non expreſſæ deſignantur. [IDolorum ſeruitus]
id eſt, idololatria, quæ interdum ex luxuria generatur, vt patet in Salomone, [VEneficia] id eſt, ſortilegia
[INImicitiæ] quæ ex carnali generantur amore, [CONtentiones] verborum [AEmulationes] .i. inuidentiæ
eorum quæ idẽ appetunt, ſed vnus per alium impeditur, ſicut plures ad prælationem aſpirant, [IRAE]
B id eſt, appetitus vindictæ [RIXæ] .i. lites verboſæ, [DIſſentiones] animorum, quantum ad partialitates,
[SEctæ] .i. ſeparationes diſſentientium iam firmatæ, [INuidiæ, homicidia, ebrietates, comeſſationes] .i.
aſsiduæ comeſtiones, [ET his ſimilia, quæ prædico vobis,] vitanda, antequam morte præoccupemini,
[SIcut prædixi. Quoniam qui talia agunt] .ſ. aliquod horum ſecundum ſuam perfectam rationem, [RE- Roma.8.
gnum dei non conſequentur.] Ex quo duo ſequuntur. Primum, quód omnia hæc ſint peccata mortalia. 1.Ioha.5.
Alterum quód damnati nunquam liberabuntur aut ſaluabuntur. ¶ Inſuper enumerantur opera ſpiritus
id eſt, quæ à ſpiritu ſancto in nobis fiunt, & ſpiritui noſtro rationali inſunt atque conueniunt. Dicũtur
autẽ hæc opera, fructus, ad ſimilitudinẽ fructus materialis. Sic enim huiuſmodi fructus ex terra aut arbo
re oritur, & cum quadam dulcedine deguſtatur: ſic opera iſta à ſpiritu ſancto principaliter atque à no-
ſtro ſpiritu diuinitus confortato naſcuntur, animamque delectant. Ait ergo, [FRVctus autem ſpiritus]
ſancti, ſeu noſtri, [EST charitas] id eſt, actus dilectionis per modum ignis ad cœleſtia ſcandens ac eleuãs
[GAVdium] hoc eſt, diffuſio animi in cõceptione boni honeſti. Quod alio loco vocatur gaudiũ in ſpiri-
tu ſancto, nec competit reprobis. Eſt tamen & aliud gaudium ſeculare, vanum, & falſum. De quo dici- Roma.14.
tur in Iohanne, Mundus gaudebit. Et apud Iob, Gaudium hypocritę ad inſtar puncti, [PAX] .i. tranquil
litas mentis ſeu quietatio eius in bono, [PAtientia] in aduerſis .i. æquanimis perpeſsio contrariorũ, [LON Iohan.16
C ganimitas] ſpei, in præſtolando bona diuinitus promiſſa, [BONitas] .i. beneuolentia, [BEnignitas] .i. be- Iob.20
neuolẽtiæ executio, ſed largitio facultatũ, [MANſuetudo] .i. tractabilitas, iram repellens, [FIdes] .i. fidei
certitudo, ſiue fidelitas, [MOdeſtia] .i. moderatio in verbis & actibus, [CONtinentia] id eſt, refrenatio volu
ptatis laborioſa, [CAſtitas] id eſt, repreſsio venereorum & concupiſcentiæ ſine impugnatione atque la-
bore. Continentia enim & caſtitas quanuis circa idẽ verſentur, nihilominus tamen diſtinguuntur. Quo
niam continens ſuſtinet concupiſcentias fortes, ſed non vincitur. Caſtus vero nec ſuſtinet eas vnde nec
ſuperatur. ¶ Denique horum duodecim fructuũ ſpiritus (ad quos alii fructus reducuntur) diſtinctionẽ
ac ſufficientiã ſanctus Thomas in prima ſecundæ ponit, hoc modo, Fructus diſtinguũtur ſecundum va-
rium proceſſum ſpiritus ſancti in nobis. Primo enim mens ordinatur in ſeipſa per amorem, qui eſt radix Thomas.
omnium affectionum. Ideo primus fructus eſt charitas, ſine qua nihil rationẽ fructus ſortitur, & in qua
ſpiritus ſanctus ſpecialiter datur. Secundo ponitur gaudiũ, quod ex charitate producitur, quoniã amans
habendo amatum in ſe gaudet de eius præſentia, quam efficit charitas. Iuxta illud Euangeliſtæ, Qui ma
net in charitate, in deo manet, & deus in eo. Tertius fructus eſt pax, quæ eſt perfectio gaudii. Primo, pro
pter quietem ab exteriori perturbatione. Aliter nãque non eſſet gaudium perfectum. Secundo, propter 1.Iohan.4.
interioris ac fluctuantis deſiderii ſedationem. Vnde per hæc tria bene ſe habet anima in bonis. In malis
quoque bene ſe habet dupliciter. Primo, ne ex imminenti malo turbetur, quod fit per patiẽtiam, quæ eſt
quartus fructus. Secũdo, ne ex dilatione boni ſperati frangatur, quod fit per lõganimitatis, quæ eſt quin
D tus fructus. Secundo, bene diſponitur homo ad id quod eſt iuxta ſe .ſ. ad ſuum proximum. Primo, per vo-
luntatem benefaciendi, quod pertinet ad bonitatem, quæ eſt ſextus fructus. Secundo, per volũtatẽ iſtius
executionem, quod fit per benignitatem, quæ eſt ſeptimus fructus. Tertio, æquanimiter tolerando mala
illata, quod fit per manſuetudinem, quæ eſt fructus octauus. Quarto, ne proximis fraude aut dolo nocea
mus, quod fit per fidẽ pro fidelitate acceptam. Si vero fides ſumatur pro certitudine fidei, quæ eſt virtus
theologica, ſic per eam bene diſponitur homo ad id quod ſupra ſe eſt, hoc eſt ad deum, ſubdendo ei pro
prium intellectũ. Tertio inſuper rectè diſponitur ad id quod infra ſe eſt. Primo, quantum ad verba & a-
ctus, quod eſt per modeſtiam, quæ ponitur decimus fructus. Secundo, quantũ ad interiorem paſsionem
ſeu concupiſcentiam. Et ita ponũtur alii duo fructus, videlicet continentia & caſtitas, quorum differen-
tia poſita eſt. Quoniã vero iuxta præhabita, fructus nominat operationem. Charitas, patientia, manſue
tudo, &c. prout fructus ponũtur, non accipiũtur pro ipſis habitibus, ſed habituum actibus. Sciendũ quo
que quód fructus vocantur nõ ſolum actus virtutum delectabiles, ſed etiam delectationes actibus virtuo
ſis annexæ. Idcirco prædicta omnia accipi poſſunt tam pro actibus virtuoſis quàm pro delectationibus
mundis. ¶ Iterum aduertendum, quód virtutes & dona conueniunt in hoc quod ſunt habitus. Sed vir-
tutes perficiũt potentias animæ. Dona vero perficiũt ipſas virtutes. Simili modo beatitudines & fruct⁹
cõueniunt in hoc, quod ſunt actus virtutum ſeu donorum. Sed beatitudo ſuperaddit ad rationem fructuũ
excellentiã quandam. Beatitudines nanque ſunt actus præcipuarum virtutum. Propter quod potius at-

tribuuntur donis quàm virtutibus. Omnes ergo beatitudines fructus dici poſſunt, nõ autem econtrario, E
[ADverſus huiuſmodi]fructus ſpiritus [NON eſt lex] prohibens eos, ſed pro eis eſt lex. [QVI autem
ſunt Chriſti]per fidem & charitatem perfectam, id eſt, imitatores crucifixi[CARnem ſuam crucifixerũt]
FINIS. id eſt, ſpiritualiter mortificauerunt eam macerando, affligendo, domando[CVM vitiis]exterioribus[ET
EPIST. concupiſcentiis]interioribus, tam vitia quàm concupiſcentias perſequendo & occidendo. ¶Deinde
Apoſtolus exhortationem conuertit ad Galatas,[SI(pro quia)ſpiritu]id eſt, rationis iudicio, vel ſpiri-
Matth.5. tus ſancti operatione,[VIVIMVS]intra nos vita gratiæ[ET ſpiritu ambulemus]id eſt, rationis iudiciũ
ſeu ſpiritus ſancti inſtinctum ſequamur in conuerſatione exteriori & vita alíi exemplari, vt luceat lux no
ſtra coram hominibus, quatenus videntes opera veſtra bona ædificentur, & deum glorificent. Verunta-
men ne in hoc aliquo modo propriam gloriam intendamus, ſubiungitur, [NON efficiamur inanis glo-
riæ cupidi]id eſt non appetamus ab hominibus æſtimari aut honorari[INVICEM prouocantes] ver-
bis vel ſignis[INVICEM inuidentes.]Inuidia enim quumdirectè aduerſetur charitati, quæ eſt animæ
1.Iohan.3. vita, maximè perhibetur mors eſſe animæ. Hinc eſt illud Iohãnis, Qui non diligit, manet in morte. Oĩs
Iohan.13. qui odit fratrem ſuum, homicida eſt. Propterea dicit Saluator, In hoc cognoſcent omnes, quia diſcipuli
mei eſtis, ſi dilectionem habueritis adinuicem.

CAP. VI [FRATRES, ſi præoccupatus fuerit homo in aliquo delicto. [ARTIC. VI. F

HORTATVR demum Apoſtolus in huius capituli exordio prælatos & perfectiores, vt im
perfectis & ſubditis pie condeſcendant atque ſubueniant. Ait enim,[FRatres & ſi præoccu
patus].i.quanuis præuentus ſeu comprehenſus[FVerit homo]ex ſubito motu paſsionis, in
firmitate ſeu ignorantia,[IN aliquo delicto]ex huiuſmodi cauſa exorto,[VOS qui ſpiritua
les eſtis]hoc eſt, virtutibus exercitati[HVIuſmodi]hominem[INſtruite]id eſt, ad vitam ve-
ritatis reducite atque corrigite[IN ſpiritu lenitatis].i.animo manſueto ac dulci, non impetuoſo, aut gra
uiter indignanti[conſiderans teipſum].i.propriæ conditionis fragilitatem attendens[NE & tu tēteris]
.i.ſimili modo delinquas. Hoc eſt, Eſtote aliis miſericordes & compatientes, vt & vos miſericordiam
conſequamini, ſi culpam incideritis. Etenim beati miſericordes, quoniam ipſi miſericordiam cõſequen-
Lucæ.6. tur. Et benefacit animæ ſuæ homo miſericors. Propterea quoque& alibi dicitur, Memēto iudicii mei: ſic
Prou.11. enim erit & tuum. Mihi heri, & tibi hodie. Mutat autem hoc loco Apoſtolus numerum, ſicut frequenter
Eccl.38. fit in ſcripturis. [Alter alterius onera portate]id eſt, defectus veſtros, & infirmitates, atque peccata mu-
tuo patienter ſufferte, orando pro alterutro, mutuo ſuccurrendo verbis ac rebus. Vnde & alibi ait, Sup-
portantes inuicem in charitate. Hoc verbo redarguuntur complures, qui in aliorum defectibus mox in-
Epheſ.4. flammantur, & rigide quaſi ſub ſpecie iuſtitiæ afficiuntur. Propria vero vitia non corrigunt, neque ab G
aliis durè increpari dignãtur. [ET ſic ad implebitis legē Chriſti].i.charitatis pręceptũ. De quo ait Chri
Iohan.13. ſtus, Mandatum nouum do vobis, vt diligatis inuicem ſicut dilexi vos. Hæc itaque agite, & nolite in de
licto pręoccupatum durè corripere, quanuis ex deliberatione ſeu certa malitia peccans ſit durè corripiē
dus[NAM ſi quis exiſtimat ſe aliquid eſſe]à ſeipſo, vel ſpiritualiter, ſeu comparatione ſanctorum,[cum
1.Cor.4. nihil ſit]à ſeipſo, & quantum ad eſſe gratificum, ſpirituale ac meritorium, ſeu comparatione ſanctorum.
Nam & ſi aliquid eſſet per gratiã, tamē reputãdo ſe tumide, perdit quod habuit. Iuxta quod dicitur, Sola
ſuperbia deſtruit omnia ſi comitetur. Hinc ait Pſalmiſta, Subſtantia mea tanquam nihilum ante te. Item
Eccleſiaſticus, Quid ſuperbit (inquit) terra & cinis?[IPSE ſe ſeducit]id eſt, in falſitatem præcipitat
Pſalm.38 & dãnationē incurrit.[OPVS autem ſuum probet vnuſquiſque]id eſt, totam vitam ſuam prudenter exa
Eccleſ.10 minet,[ET ſic in ſemetipſo tantam gloriam habebit]id eſt, de propriis bonis, ſeu conſcientiæ ſuæ teſti-
1.Cor.11. monio exultabit ſi fuerit virtuoſus. Non tamen finaliter aut principaliter in ſe, ſed in domino. Iuxta il-
1.Cor.10. lud, Qui gloriatur, in domino glorietur. Vnde & dictum eſt, Gloria noſtra hęc eſt teſtimonium cõſcien
2.Cor.1. tiæ noſtræ,[ET non in altero]id eſt, de factis & meritis aliorum non præſumet, neque aliorum laude &
1.Cor.2. adulatione lætabitur. Quis enim ſcit quid agatur in homine, niſi ſpiritus hominis? [VNVSquiſque enim
onus ſuum] cauſam quam cum diſtricto iudice habet expedire, ſeu conſcientiæ ſuæ grauamen, vel vi-
tiorum ſuorum vltionem, vel actionum ſuarum manipulum,[PORTABIT.] Opera enim illorum ſe- H
quuntur illos. ¶Porrò, prædicta iam verba Apoſtoli non ſecundum ſuperficiem literalem, ſed ſapienter
Apoc.4. intelligenda ſunt. Alias enim inuicē ſecum pugnarent. Dixi nanque, Alter alterius onera portate. Nunc
vero adiunxit, Vnuſquiſque onus ſuum portabit. Quaſi vnus nõ ſit portaturus onus alterius. Item alibi
dicit, Nemo glorietur in hominibus. Et, Qui gloriatur, in domino glorietur. Nũc autem teſtatus eſt, In
Rom.14. ſemetipſo tantum gloriam habebit. Sed ſi ſanè intelligantur, & modus, ac ordo, atque intentio, quibus
1.Cor.1. introducuntur, penſentur, nulla erit diſcordia [COMMUNICET autem] id eſt, ſe conformet vel ſubueniat
[IS qui catechizatur]hoc eſt, inſtruitur[VERBO]ſapientiæ ſalutaris [EI qui ſe catechizat] id eſt, ſuo
inſtructori[IN omnibus].i.operibus, non autem in vitiis. Vel, in omnibus bonis.i. diuitiis, ſeu faculta-
1.Cor.9. tibus, vt ei in temporalibus adminiſtret, à quo ſpiritualia bona ſuſcipit.[NOLITE errare]à luce verita-
tis, & via iuſtitiæ, excuſando vos à prædicta communicatione, vel aliorum præceptorum executione.
1.Cor.3. [DEVS non irridetur]id eſt, non fallitur. Ideo ſcit, an excuſatio ſit condigna & verax. Quod autem deus
non irrideтur, hinc conſtat.[quæ autē ſeminauerit homo]id eſt, opera quæ in hac vita effecerit, quæ ad
futura præmia comparantur, ſicut ſemen ad fructum,[HAEC & metet]id eſt, horum fructum, ſeu merce
Pſalm.48. dem recipiet. Iuxta illud, Anima eius in vita ipſius benedicetur. Item & illud, Ecce venio cito, & mer-
Apoc.22. ces mea mecum eſt, dare vnicuique iuxta opera ſua.[QVONIAM qui ſeminat in carne ſua]id eſt, carna
liter viuit, impetum paſsionum ſequendo,[DE carne]id eſt, pro vitiis carnis[METET]id eſt, recipiet
[CORRVPTIONEM] peccati ac mortis æternæ. [QVI autem ſeminat in ſpiritu] id eſt, ſpiritualiter

A conuerſatur, rationis ſententiam, & charitatis inſtinctum ſemper ſequendo, [DE ſpiritu].i.pro operibus
ſpiritualibus, vel de ſpiritu ſancto, tanquam à remuneratore, [METET vitam æternam] hoc eſt, cœleſtē
beatitudinem conſequetur in præmium. [BONUM autem].i.opus virtutis, [FACIENTES non deficiamus].i. 2.Tim.2.
nequaquam ceſſemus, nec tepeſcamus. Non enim coronatur, niſi qui legitimè certauerit. Et qui perſeue Matth.10
rauerit in finem ſaluus erit. [TEMPORE enim ſuo].i.hora diuinæ retributionis, videlicet cum ab omni cul &.24.
pa & pœna fuerimus abſoluti, ſiue in hac vita, ſiue in purgatorio [METEMUS] id eſt, æternam gloriam reci
piemus [NON deficientes].i.finem non habituri præmii tanti, nec plus appetituri, q̄ dabitur. [ERGO dū
tempus] promerendi [HABEMUS].i.quandiu durat vita hæc præſens [OPEREMUR bonum ad omnes.i.omni FINIS.
bus quantum poſsibile eſt, benefaciamus (ſicut generalis exigit charitas) corporalia ſeu ſpiritualia bona Epheſ.2.
noſtra eis communicando. [MAXIMÈ autem] operemur bonum [AD domeſticos fidei].i.eccleſiæ filios ve
ros Chriſtianos, quibus alibi dicit Apoſtolus, Iam non eſtis hoſpites & aduenæ, ſed eſtis ciues ſanctorū
& domeſtici dei. Qui ergo nobis magis coniuncti ſunt, his magis benefacere obligamur, Charitas nan- 1.Tim.8.
que eſt ordinata. Propter quod rurſus alibi ait Apoſtolus, Si quis (inquiens) ſuorum, & maximè domeſti
corum, curam non habet, fidem negauit, & eſt infideli deterior. [VIDETE qualibus literis ſcripſi vobis
mea manu].i.conſiderate quali ſermone ego præſentem epiſtolam dictaui, & manu propria ſcripſi, ne Col.3.
quis vos decipiat, dicendo epiſtolam hanc non eſſe miſſam à me, vel ſimili ſtylo vobis ſcribendo [QVI-
B CVNQVE enim volunt placere].i.ſibiipſis [IN carne] veſtra, id eſt, præputii veſtri circunciſione. Vel,
qui volūt placere Iudæis incredulis in carne.i.in carnalibus obſeruantiis, [HI cogunt].i.vehementer &
importunè quærunt & excitant, [VOS circuncidi] id eſt, in corpore [TANTUM].i. præſertim ad hoc [VT
perſecutionem crucis Chriſti].i.perſequutionem pro fide & paſsione ſaluatoris, [Non patiantur] à Iu-
dęis qui eos perſequebantur, qui ceſſationem legalium docuerant. Pſeudo enim apoſtoli legalia ſimul cū Act.15.
Euangelio prædicauerunt, ne à Iudæis infidelibus paterentur moleſtias. [NEQUE enim qui circuncidun-
tur] Carnaliter [LEGEM cuſtodiunt] ſpiritualiter, neque præceptis legis moralibus verè obtemperant,
[SED volūt vos circuncidi, vt in carne veſtra].i.de veſtri circunciſione carnali [GLORIĒTUR] inaniter, qua
ſi voluntatis ſuæ effectū in vobis adepti. [MIHI autē] abſit gloriari, niſi in cruce domini noſtri Ieſu Chri
ſti].i.in contemplatione filii dei crucifixi, & beneficiorum ipſius, videlicet in conſideratione paſsionis,
charitatis, & obedientię Chriſti. Per hoc tamen non excluditur gloriatio in diuinitate, & excellentia ſal
uatoris, quoniam gloriatio crucis ordinatur ad illam ſicut ad vltimum finem. Vnde & illa datur in iſta
intelligenda. Abſit itaque à me gloriari in circunciſione, in cærimonialibus legis, in rebus caducis & va-
nis. Sed hęc ſit gloriatio mea, in Chriſti paſsione occupari, eius beneficia meditari, ipſius veſtigia ſequi. Rom.2.
[PER quem] Chriſtum.i.per cuius gratiam, paſsionem, & imitationem, [MIHI mūdus crucifixus eſt,]
C hoc eſt, mortuus. Vt puta tam homines ſeculares, quàm concupiſcentiæ atque diuitiæ ſeculi huius, ita vt
talia mihi non ſapiāt, non delectēt, non viuant, nec me ſibi coniungant inordinato affectu [ET ego mū
do] per Chriſtum crucifixus.i.mortuus ſum, ita vt mundo non placeam, non viuam, neque communicē.
Iuxta illud, Quoniam propter te mortificamur tota die. ¶ Denique ideo abſit mihi gloriari niſi in cru- Pſalm.43
ce Chriſti. [IN Chriſto enim Ieſu neque circunciſio aliquid valet,] Ad veram ſalutem, [NEQVE præ-
putium].i.ritus gentilitatis, [SED noua creatura].i.ſpiritualis regeneratio ex aqua & ſpiritu, ſeu vita re-
cens per gratiæ quotidianam innouationem. [ET quicunque hanc regulam].i.gloriationis huius recti- 1.Iohan.3.
tudinem atque mēſurā, [SECUTI fuerint, pax] interna, id eſt, tranquillitas cordis ſit [SUPER illos & miſe-
ricordia] id eſt, peccatorum remiſsio [ET ſuper Iſrael dei] id eſt, ſuper electos Iudæos legalia ſucceſsiue Iohan.14.
deſerentes, & fidem catholicam amplectentes, ſit pax iſta & miſericordia. [DE cætero nemo mihi mole-
ſtus ſit] docendo, aut mihi imponendo obſeruationem legalium. Vel ad delectamenta præſentis vitę me
exhortando, [EGO enim ſtigmata Ieſu] id eſt, ſigna vulnerum, & ſimilitudinem pœnarum Chriſti, [In Matth.16
corpore meo porto] baiulando crucem meam indeſinenter, & Chriſtum ſequendo, eiuſque paſsioni me Lucæ.9
pro viribus conformando. [GRATIA domini noſtri Ieſu Chriſti] Sit [CVM ſpiritu veſtro] id eſt, in ani
ma veſtra. O [FRATRES, Amen.] Hæc eſt gratia gratum faciens quę à tota trinitate infunditur, quan-
uis interim etiam vnicuique diuinæ perſonæ attribuatur. Tota enim ſuperbeatiſsima trinitas inſepara
biliter operatur ad externa. Quę eſt ſuper omnia deus ſublimis & benedictus, Amen.
D

IN EPISTOLAM PAVLI AD EPHESIOS PROOEMIVM.

OMNIS qui audit verba dei, & facit ea, aſsimilabitur viro ſapienti qui ędificauit do Marci.7
mum ſuam ſupra petram. Merito diuina ſcriptura multipliciter eos cōmendat, qui Pſal.118
in ſemitiis mandatorum cœleſtium ſtabiliter atque ardenter perſiſtunt, tentationi-
bus efficaciter reſiſtentes, cunctaſque perſecutiones pro amore iuſtitiæ fortiter ſu
ſtinētes. Non enim minoris laboris ac laudis eſt in bono cœpto perſeuerare quàm
illud inchoare. De horum numero fuerūt Ephesij (ab Aſia minori Aſiani vocati)
quibus iam nunc declarandum ſcribit epiſtolam. Scribit autem ex Roma in carce
re poſitus per Tychicum diaconum. ¶ Porrò Epheſij non à Paulo conuerſi ad fi-
dem, ſed in bonis ab ipſo confirmati fuerunt. Et quia in fide & in ſanctis operibus permanſerunt ſtabili-
ter, falſiſque doctoribus ſpretis euangelicę ſapientię adhæſerunt, ideo non increpatoriam, ſed commen
datoriam ac conſolatoriam eis ſcribit epiſtolam, prouocans eos ad meliora, & ad gratias domino refe-
rendas eos inducens, præcipuè docent omnem virtutem perfectionemque noſtram diuinę pietati ac gra
tiæ aſcribendam. Et in ipſo epiſtolæ exordio ſolito more procedit.

Roma.1. Galat.1. 1.Cor.1.
PAVLVS Apoſtolus Chriſti Ieſu per voluntatem dei].i.à diuina voluntate ad apoſtolatum
efficiēter promotus,ſcribit[SANCTIS omnibus].i.firmis& dignis Chriſti fidelibus[QVI
ſunt Epheſi].i.in vrbe ſic dicta commorantur, [ET] pro.i. [FIDELIBVS] qui ſunt [IN Ieſu
Chriſto]per fidem & charitatem,ſicut membra in capite. Vel per ſanctos, intelligit præla
EPIST. tos & perfectiores.Per fideles vero imperfectiores ac ſubditos.[GRATIA vobis]detur,[ET
Pſal.66. pax à deo patre noſtro,& domino Ieſu Chriſto.[¶ Salutatione præmiſſa, à gratiarum actione orditur,
Galat.1. & ait,[BENEDICTVS deus & pater domini noſtri Ieſu Chriſti] Omnia hæc iam prædicta verba in
Epheſ.1. cedentium exordiis epiſtolarum ſcripta atque expoſita ſunt.Idcirco hæc prætermitto, [QVI]deus & pa
ter noſter[BENEDIXIT nos].i.benedictos,& gratioſos nos fecit dando nobis munera cœleſtium gra
tiarum.ſicut ſubiungitur,[IN omni benedictione ſpirituali]id eſt,in omni dono gratiæ liberaliter dato,
1.Reg.25 noſtroque cordi infuſo,ita vt benedictio iſta ſit cauſa formalis,per quam à deo effectiue benedicti ſum⁹.
Frequenter autē accipitur in ſcripturis benedictio pro dono liberali.Sicut cū Abigail ait ad Dauid, Ac-
Phil.3. cipe benedictionem quam attulit famula tua. Benedixit itaque nos in omni benedictione ſaltem in gene
re. Et hoc[IN cœleſtibus]bonis ſeu gratiis. Vel ad hoc, vt ad cœleſtia regna perueniamus. Vel omni be-
nedictione habenda perfecte in cœleſtibus manſionibus,[IN Chriſto Ieſu,]hoc eſt,merito Chriſti,ſiue F
per Chriſtum tanquam per mediatorem,[SICVT elegit nos,]id eſt,præ aliis multis ſeu reprobis ad ęter
nam beatitudinem præordinauit,[IN ipſo]id eſt, in Chriſto,ſeu per Chriſtum.Ita vt pater & Chriſtus
Iohan.13 (ſeu filius)imò & cum eis ſpiritus ſanctus ſint vnus elector,ſicut vnus creator. Vnde Chriſtus teſtatur,
Iohan.15 Ego ſcio quos elegerim.Et rurſus, Non vos me elegiſtis,ſed ego elegi vos. Elegit ergo nos in ipſo,[AN-
TE mundi conſtitutionem,]hoc eſt,ab æterno,quæ electio ex dilectione proceſsit.Poteſt quoque ſic ac-
cipi,vt pater dicatur nos elegiſſe in Chriſto ante mundi conſtitutionem , quoniam ab æterno diſpoſuit
per Chriſti incarnationem ac paſsionem impendere nobis ſuæ æternæ electionis effectum, id eſt,veram
ſalutem[VT eſſemus ſancti]id eſt,puri in anima,[ET immaculati]in opere[IN conſpectu eius,]hoc eſt,
coram deo, videlicet vere, ſeu diuino iudicio, non tantum humano,[In charitate,] quæ eſt vita decorq;
animæ, id eſt,per actum charitatis interiorem,ſine quo nihil eſt meritorium. Vnde per charitatem effici
mur ſancti in affectu,& immaculati in effectu.[QVI]pater[PRædeſtinauit,] hoc eſt,ad vitam æternam
Rom.8. in ſua diſpoſitione præmiſit ſeu præordinauit,[Nos in adoptionem filiorum] id eſt,ad hoc vt bona gra
tiæ quæ filiis adoptiuis præſtantur,nobis donentur. Quod autem ſubiungitur,[PER Ieſum Chriſtū,]
referri poteſt vel ad verbum prędeſtinauit,vel ad nomen filiorū,quia per filium dicimur prędeſtinati ſi-
Ioban.1. cut electi. Per filium quoque adoptio filialis nobis confertur. Dedit enim nobis poteſtatem filios dei fie G
ri. Sic autem prædeſtinauit nos [In ipſum,]id eſt,ad imitationem filiationis naturalis, quæ conuenit
Rom.9. Chriſto,cuius ſimilitudo eſt filiatio adoptiua. Vel,in ipſum,hoc eſt vt veniamus ad gloriam Chriſti, &
Iaco.1. eius efficiamur cohæredes. Prædeſtinauit inſuper,[SECVNDVM propoſitum]id eſt,ęternum decretū,
[VOLVNTATIS ſuæ,]qua omnia liberrime agit,id eſt,ſecundum voluntatem ſuam diuinam , omnia
iuſte agentem ac proponentem, quæ vtique eſt prima cauſa prædeſtinationis,[In laudem gloriæ gratiæ
ſuæ]id eſt,vt laudemus magnificentiam gratiæ ſuæ gratum facientis,per quam adoptio filiorum dei nūc
inchoatur, quæ in patria per lumen gloriæ conſummatur, [In qua] gratia gratum faciente , id eſt, per
1.Ioban.3. quam formaliter,[GRATificauit,]hoc eſt,ſibi acceptos ac gratos,[Nos] fecit [In dilecto filio ſuo]id eſt,
1.Tim.2. per Chriſtum mediatorem dei & hominum ſcilicet merito Chriſti,& per omnia quæ Chriſtus pro no-
ſtra ſalute aſſumpſit, fecit ac pertulit,[In quo]filio dei dilecto,[HAbemus redemptionem]à iure & iugo
Apoc.1. diaboli,[PER ſanguinem eius,]hoc eſt merito effuſionis ſui pretioſiſsimi ſanguinis. Iuxta illud, Qui di
lexit nos,& lauit nos à peccatis noſtris in ſanguine ſuo. Ideo ſubditur, [REMISSIONEM peccatorū]
id eſt,redemptio iſta eſt vitiorum noſtrorum ſolutio. Quæ facta eſt[SECVNDVM diuitias,] hoc eſt ple-
nitudinem[GRATIAE eius,]videlicet Chriſti,qui gratioſe & pie nos liberauit. Vnde per Euangeliſtā
Iohannem dicitur, Gratia & veritas per Ieſum Chriſtum facta eſt. Et de plenitudine eius accepimus o-
mnes,gratiam pro gratia.[QVAE]gratia[SVperabundauit in nobis]apoſtolis.i.copioſiſsime nobis infu H
ſa eſt,quippe qui primitias ſpiritus ſancti accepimus,[In omni ſapientia]id eſt,diuinorum notitia:omni
quantum ad ſacram ſpectat ſcripturam, quam plene cognoſcimus,[ET prudentia].i.temporalium& hu
manarū rerum agnitiōe. Hęc enim nobis per gratiam ſpiritus ſancti collata ſunt, vt notum faceret nobis
ſacramētum].i.ſecretum[Voluntatis ſuæ,]ſeu volūtatem ſuam ſecretā,aliis occultatā, vel incarnationis
Chriſti myſterium, ſeu diuinæ mentis conſilium circa humani generis redemptionem, [SEcundum bo-
num placitum eius].i.ſecundum quod ſibi pie complacuit,[QVOD propoſuit in eo,]hoc eſt cuius pla-
citi executionem conſtituit & impleuit in Chriſto. Quid autem,& quando factum ſit,hoc ſubditur,[In
Galat.4. diſpenſationem plenitudinis temporum]id eſt,adueniente tempore diuinitus præordinato & diſpenſa
to,videlicet tempore gratiæ. De quo alibi dictum eſt, Ecce iam venit plenitudo temporis, [INSTAV-
RARE omnia in Chriſto].i.per Chriſti myſteria reformare, [QVAE in cœlis] hoc eſt ordines angelo-
Col.1. rum ſupplendo ruinas eorum ,[ET quæ in terra ſunt].i.genus humanum,[In ipſo].i.eos qui in Chriſto
electi ſunt ſoli effectum diuinæ liberationis finaliter ſortiuntur·[In quo]id eſt,per quem Chriſtum,[ET
nos apoſtoli,ſicut & cæteri electi,[SORTE].i.diuina electione [VOCATI ſumus] ad fidem & gratiam
ſalutarem. Dicitur autem ſors,diuina electio,quia vtrunque eſt dei,non hominis,& ſicut electio nō acci
Prou.16. pit perſonam,ita nec ſors. Propter quod ait ſcriptura, Sortes mittuntur in ſinum, & à domino temperan
tur,[PRAEDESTINATI]id eſt, ad æternam beatitudinem præordinati, [SEcundum propoſitū eius]
id eſt,ſecundū æternam incommutabilis eius decreti diſpoſitionem,[QVI omnia operatur] per ſeipſum

A vel cauſas ſecundas[SECVNDVM conſilium voluntatis ſuæ,]hoc eſt,ſecundum certiſsimam rationem
ſuæ voluntati conſonam atque placentem. Nil enim operatur ad dextra de neceſsitate aut caſu,ſed ſa-
piẽter ac libere vniuerſa producit. Iuxta illud,Omnia in ſapientia feciſti. Et, Omnia quæcunque voluit Pſalm. 103.
dominus fecit,[VT ſimus in laudem gloriç eius]id eſt,in nobis deus glorificetur,qui tantam gratiam no Pſalm.134.
bis ſine meritis noſtris ineffabili pietate largitus eſt,ex cuius beneficii cõſideratione,noſipſi aliique fide
les in laudem & gloriam dei erumpere debemus: [NOS qui ante ſperauimus in Chriſto] id eſt, nos
apoſtoli, qui ante eos qui per noſtram prædicationem conuerſi ſunt, Chriſto per fidem & ſpem in hæ
ſimus. [IN quo] Chriſto,hoc eſt,cuius ordinatione & adiutorio,[ET vos]Epheſii, [CVM audiſſetis]
non ſolum auribus corporis,ſed etiam cordis,[VERBVM veritatis]ſcilicet, EVANGELIVM ſalutis
veſtræ,]id eſt, doctrinam Chriſti annuntiantem hominum liberationem, in cuius doctrinæ obſeruatio
ne ſalus veſtra conſiſtit,[IN quo & credentes] id eſt, cui euangelio fidem adhibentes, [SIGNATI e-
ſtis]id eſt,inter electos computati,& à peruerſis diſtincti, certis diuinæ prædeſtinationis indiciis, quo- Iohan.8.
rum vnum eſt illud,Qui ex deo eſt,verba dei audit. Et,Beati qui audiunt verbum dei, & cuſtodiunt il- Luc. 11
lud,[SPIRITV promiſsionis ſancto]id eſt, virtute & operatione ſpiritus ſancti electis promiſſa : iuxta Lucæ. 24
illud in Luca,Ego mittã promiſſum patris mei in vos. Vel,Spiritus ſanctus dicitur ſpiritus promiſsionis Rom.8.
quia promittit vitam æternam , [QVI] ſpiritus ſanctus [EST pignus hæreditatis noſtræ] hoc eſt, arra
B futuræ felicitatis. Quia per eius inhabitationem,inſpirationem,conſolationem,ac cætera dona certifi-
camur de beatitudine ſubſequente. Ex perceptione quippe præſentium munerum, certa fit expecta- Grego.
tio futurorum. Dicitur ergo ſpiritus ſanctus pignus hæreditatis quam habituri ſumus in patria,quia per
modum pignoris interim nobis confertur. Pignus enim eſt loco rei non habitæ , eſtque eiuſdem valoris Iohan.17
cum ea. Deus autem eſt noſtra felicitas atque hæreditas obiectalis , quanuis fruitio dei ſit hæreditas no-
ſtra felicitaſque formalis. Hanc autem hæreditatem nondum habemus in re,ſed ſpiritus ſanctus quem
interim habemus per ſuam gratioſam inhabitationem,eſt eiuſdem valoris cum ea:imò ipſe realiter idem
cum ea eſt,ſed diuerſo habetur modo in via & in patria,ideo modo vocatur pignus,in patria autem vo- Auguſt.
catur hæreditas. Veruntamen (vt in gloſſa quoque Auguſtini teſtantur citata verba) conuenientius di-
citur ſpiritus ſanctus arra,quàm pignus,quoniam pignus aufertur cum promiſſum vel debitum ſoluitur
Arra vero cum ſit pars pretii non aufertur , ſed completur,cum ſolutio agitur. Quoniam ego in per-
ceptione futuræ atque cœleſtis hæreditatis ſpiritus ſanctus non aufertur electis,ſed plenius datur, idcir-
co aptius nuncupatur arra quàm pignus. Nihilominus quoniam ſpiritus ſanctus dicitur nobis dari per
dona ſua,id eſt,propter hoc quod dona ſua nobis præſtantur, & aliqua dona ſua propter imperfectionẽ
incluſam non manent in patria , vt fides & ſpes , ideo quantum ad hæc dona ſpiritus ſanctus rationem
C pignoris habet. Sic enim aufertur quantum ad modum, venientibus dotibus quæ fidei & ſpei ſuccedũt. 1.Cor.15.
Quantum vero ad dona quæ manent & perficiuntur in patria,qualia ſunt charitas,ſapientia , timor fi-
lialis,ſpiritus ſanctus proprie dictus eſt arra[IN redemptionem acquiſitionis]hoc eſt , in liberationem
ſaluificam,per quam adipiſcimur vitam æternam, videlicet vt iugo peccati,dæmonumque per gratiam 1.Petri.2.
ſpiritus ſancti erepti,ſalutem acquiramus perpetuam. De qua ait Petrus, Vos genus electum,gens ſan-
cta,populus acquiſitionis,[In laudem gloriæ eius]id eſt,ad præconium diuinæ beatitudinis ac maieſta-
tis , puta ad hoc , vt diuinæ naturæ beatitudinem ac maieſtatem grata mente laudemus. Omnia enim Prou. 16.
propter ſeipſum operatus eſt dominus. Denique litera iſta quantum ad tenorem verborum nonnihil
truncata eſt, vnde ſupplere oportet. Vt cum dicitur, In quo & credentes, fiat puncti diſtinctio , ſicque
facile elicitur ſenſus perfectus. ¶ Et quia bonus prælatus, imò & quilibet proximus de ſalute alte-
rius ex vera charitate lętari, & domino gratias agere debet,ſubiecit apoſtolus. [PROPTEREA & ego Iohan.13
audiens]à narrantibus , vel etiam ab interna loquutione ſpiritus ſancti, [FIDEM veſtram quæ eſt in
Chriſto Ieſu]puram,ſanctam,chriſtianam atque catholicam, [ET dilectionem] habitualem & actua-
lem,quam oſtenditis,[In omnes ſanctos]hoc eſt,in vniuerſos veraciter chriſtianos,quibus in ſpirituali Rom.1.
bus ac temporalibus beneſacitis,prout caſus occurrit,facultaſque ſuppetit.[NON ceſſo] congruentibus
horis,[GRATIAS agens deo pro vobis]id eſt,propter beneficia vobis impenſa,[MEmoriam veſtri fa-
ciens]id eſt, veſtri recordans,[In orationibus meis] quibus pro veſtro profectu oro, [VT deus domini
D noſtri Ieſu Chriſti]id eſt,verus deus, qui eſt deus Chriſti prout homo. Sic enim quælibet diuina perſo-
na,totaque ſimul ſuperbeatiſsima trinitas deus eſt Chriſti. Qui deus eſt,[PATER gloriæ]id eſt, fons Hebræ.1
& origo omnis ſanctæ lætitiæ. Vel,pater gloriæ,id eſt,maieſtatis altiſsimæ, [DET vobis ſpiritum] hoc Eſaiæ.11.
eſt donum,[SApientiæ]quæ eſt vnum ac ſummum ſeptem donorum ſpiritu ſancti. Vel, ſpiritum ſapien
tiæ.i.ſpiritum ſanctum datorem ſapientiæ habitualis.[ET reuelationis]actualis.i.illuminationis ex habi
tu ſapientiæ & motione ſpiritus ſancti procedentis. Non enim ſufficit nobis gratia aut ſapientia habitua
lis, ſed requiritur inſuper actualis motio ſpiritus ſancti excitantis habitum ipſum in actum,cuius motio
ne efficitur anima cito capax per habitualia ſeptem dona ſpiritus ſancti , quemadmodum capax eſt mo-
tionis propriæ rationis per habitus virtutum. Det itaque vobis ſpiritum ſapientiæ,[IN agnitione eius]
id eſt,ad contemplandum deum,quod eſt,[ILLVMINATOS habere oculos cordis veſtri]id eſt,habere intel
lectum ſpeculatiuum ac practicum diuinitus illuſtratum,[VT ſciatis]& ſciendo iuſte viuatis. Sciatis in-
quam,[QVAE ſit ſpes vocationis veſtræ]hoc eſt, bonum ſperatum ſiue felicitas ad quam diuinitus in- Rom.8
uitamur , [ET quæ diuitiæ]id eſt,ſpirituales opulentiæ ſeu plenitudines copioſæ, [GLORIAE hære-
ditatis eius]id eſt,glorioſæ felicitatis dei, quam exhibet,[IN ſanctis]in patria. Beatitudo enim eſt ſtatus
omnium bonorum aggregatione perfectus , iuxta Boetium. Vnde quanuis beatitudo dei in ſeipſo ſit 1.Cor. 4.
ſimpliciſsima,beatitudo quoque quam electis infundit , ſecundum eſſentiam ſimplex ſit , ſcilicet viſio Boetius.
dei,quæ eſt tota merces: dicimus tamen ſecundum noſtrę intelligentię modum,quod in deo ſit omnium

bonorum coploſiſsima opulentia atque ditiſsima plenitudo. Beatitudini autem creatę quæ communica E
tur beatis,multa iunguntur perficientia eam, videlicet dilectio delectatio,&c.quæ dicuntur diuitiæ glo-
rioſæ hæreditatis ſeu beatitudinis nobis promiſſæ Orat ergo Apoſtol° vt beatitudinis huius diuitias ma
gis perfectè cognoſcant. Sciatis præterea[ET quæ ſit ſupereminens magnitudn,] hoc eſt incomparabi-
lis ſublimitas,ſummaque gratia,[VIRTVTIS eius in nos]id eſt, diuinæ poteſtatis gratiam tantam cor
dibus noſtris infundentis,[QVI credidimus]in Chriſtum,atque primitias ſpiritus ſancti recepimus,[SE
Rom.8. cundum operationem potentiæ virtutis eius, hoc eſt ſecundum efficaciam eius diuinæ potentiæ, quæ
Philip 3. virtus vocatur,cum ſit poteſtas conſummata atque perfecta. Realiter tamen idem ſunt, præſertim in
deo,potentia actiua & virtus,quanuis potentia ſecundum quoſdam,dicat potentiam abſolute: virtus au
tem complementum potentiæ, [QVAM]virtutem [OPERATVS]id eſt,operando monſtrauit,[IN
Chriſto,]mortuo ac ſepulto,[SVSCITANS illum à mortuis]tertio die,[ET conſtituens,]hoc eſt firmi
Rom.4. ter ponens eum[AD dexteram ſuam]id eſt in potioribus bonis ſuis, videlicet in ſummo honore,dignita
1.Cor.6. te & gloria,[IN cœleſtibus]id eſt,in cœlo empyreo,[SVPRA omnem principatum,]id eſt, angelos de
Galat.1. ſummo,ſeu tertio choro infimæ hierarchię,[ET poteſtatem,]hoc eſt,angelos de infimo choro ſecundæ
Col. 2. hierarchiæ,[ET virtutem]id eſt, angelos de medio choro eiuſdem hierarchiæ,]ET dominationem]id
1.Theſſ.1. eſt,angelos de ſummo ordine hierarchiæ ſecundæ. In hac authoritate fundat ſe beatiſsimus theologorũ
princeps Dionyſius,ponens principatus in infima hierarchia. Conſtituit quoque eum in die aſcenſio- F
Dionyſ. nis,quo ad naturam aſſumptam,[ET] ſupra[OMNE nomen,]id eſt, vltra omne ens nominatum aut no
minabile,[QVOD nominatur]id eſt,exprimitur,ſcitur,vel eſſe perhibetur,[NON ſolum in hoc ſeculo]
variabili, [SED etiam in futuro] id eſt, in patria nominabitur aut ſcietur,id eſt,vltra omnem creatu-
ram terreſtrem & cœleſtem, corporalem ac ſpiritualem, ſublimauit Chriſtum, quo ad humanitatem
aſſumptam:imò ſola humanitas Chriſti propter vnionem ſuam perſonalem cum verbo, pręſtantior eſt
Pſalm.8. toto vniuerſo ſimul accepto.[ET omnia ſubiecit ſub pedibus eius]id eſt,vniuerſa creata Chriſti poteſta
Heb.2. ti atque imperio,imò & inferiori eius naturæ(quæ nomine pedum intelligi poteſt) deus pater pleniſsi-
Matth.28. me ſubdidit. Vnde ipſe ait, Data eſt mihi omnis poteſtas in cœlo & in terra,[ET ipſum]Chriſtum,deus
Col.2. pater[DEDIT]id eſt,conſtituit[CAPVT]id eſt,principalem,[SVPRA omnem eccleſiam]militantem
ac triumphantem,[QVAE eſt corpus ipſius]Chriſti myſticum, quoniam vnitur ei vt capiti per commu
nionem naturæ,participationemque gratiæ. Eſt quoque eccleſia [PLENITVDO eius] videlicet Chri-
ſti,vel quia ab ipſo donis gratiæ adimpletur. vel quia facit ad hoc vt Chriſtus omnia mẽbra ſua myſtica
habere dicatur. [QVI]exiſtens ſecundum diuinitatis naturam,[OMNIA in omnibus]non eſſentialiter
aut formaliter, ſed cauſaliter ac ſupreminenter, vt dictum eſt plenius, [ADIMPLETVR]quantum ad
myſticum corpus ſuum,quanuis in ſeipſo non perficiatur nec creſcat. G

¶ Aduertendum præterea,quòd Chriſtus dicitur caput eccleſiæ,ad ſimilitudinem capitis naturalis. Si-
cut enim in capite naturali ſunt tria, videlicet Ordo, quoniã caput eſt prima atque ſuperior pars homi
nis. Perfectio,quia in capite vigent omnes ſenſus. Virtus, quoniam motus & gubernatio omnium mem
brorum dependent à vi ſenſitiua ac motiua,quæ dominatur in capite. Sic Chriſtus prior & altior eſt a-
liis propter gratiæ ſuæ eminentiã,& in ipſo ſunt omnes ſenſus ſpirituales. Ipſe quoque omnibus influe-
re poteſt ſpiritualem ſenſum & gratiæ motum. Eſt autem Chriſtus ſecundum vtranque ſuam naturam
caput totius eccleſiæ,ſed ſecundum diuinam naturam influit authoritatiue, eſtque caput iure creationis
atque excellentiſsimæ gubernationis. Secundum humanitatem vero influit inſtrumentaliter: ſecundum
quam etiam deus eſt caput Chriſti. Nec hominum tantum,ſed & angelorum quoque Chriſtus, vt ho-
mo,caput cenſetur. Quemadmodum enim angelorum & hominum vnus eſt vltimus finis atque fœlici-
1.Cor.11. tas,ſcilicet viſio dei per ſpeciem,ſic vna eſt eorum eccleſia. Multitudo nanque electorum actibus, officiiſ
Heb.1.2. que diſtincta myſticum Chriſti corpus vocatur. Quoniam igitur Chriſtus etiam vt homo propinqui
tatem ſuam ad verbum,influentiam habet in ſummos ordines angelorum,& cæteros vniuerſos,eos pur
gando,illuminando & perficiendo(ſecundum magni Dionyſii documenta)conſtat quòd ſit eorum ca-
Diony. put Chriſtus. Iam enim inductum eſt, quòd deus conſtituit eum ſuper omnem principatum & poteſta-
tem,&c. Alibi quoque ab eodem Apoſtolo de ipſo aſſeritur,quòd eſt caput omnis principatus & pote-
Col.2. ſtatis. ¶ Poſtremo ſciendum,quòd Chriſtus eſt caput omnium,non æqualiter,ſed ordine quodam. H
Primo enim & principaliter eſt caput beatorum qui ei vniuntur per gloriam fruitionis. Secundo eo-
rum qui ei vniuntur per charitatem viæ. Tertio autem illorum qui ſola fide ei iunguntur. Quarto vero
qui vniuntur ei per potentiam ad actum reducendam. Quinto(& maxime impropriè)eorum qui vniun
tur ei per potentiam nunquam ad actum reducendam. Damnatorum vero Chriſtus caput non eſt, ſed
exiſtentium in purgatorio caput veraciter appellatur.

CAP. II. [ET vos cum eſſetis mortui in delictis & peccatis.] ARTIC. II.

INtendens autem apoſtolus Epheſios ad gratiarum actionem inducere,& gratiam dei cõ
mendare,cõmemorat quales.i.quàm vitioſi ac miſeri,ex ſemetipſis fuerunt, & quales per
miſericordiam & gratiam Chriſti effecti ſint.[ET vos]Epheſii[CVM eſſetis mortui] ſpi-
ritu,[IN delictis]omiſsionis, [ET peccatis]commiſsionis. De ſic mortuis ait in euange-
lio dominus,Dimitte mortuos ſepelire mortuos ſuos, [IN quibus] vitiis,[ALIQVAN-
Matth.8. DO]ſcilicet dum nondum credidiſtis in Chriſtum,[AMBVLASTIS]iniuſte viuẽdo,[SECVNDVM ſeculum].i.
Lucæ. 9. conuerſationem ſeu vitia,[MVNDI huius]qui totus in maligno poſitus eſt.i.hominum mundanorum.
Hiere.2. Nec ſolum ſecundum ſeculum,ſed & [SECVNDVM principem poteſtatis aeris huius] hoc eſt, ſecundum
1.Iohan.5 ſuggeſtiones diaboli,qui poteſtatem ſuam exercet,& habitat in aere caliginoſo,qui princeps hominum

A impiorum eſt,[SPIRITVS] malignus, [QVI nunc operatur in filios diffidentiæ] id eſt, deſperantes,
incredulos, & induratos ſeducit ac poſſidet. Sequuntur enim pene in omnibus diabolicum inſtinctum,
[IN quibus] delictis atque peccatis (quantum ad genus eorum [ET nos omnes] Iudæi, ſicut & Gentes,
[ALIQVANDO conuerſati ſumus] antequam gratiam Chriſti ſuſciperemus, [IN deſideriis carnis no- Rom.8.
ſtræ] i. carnalibus concupiſcentiis conſentiendo, [Facientes] id eſt actu implentes. [Voluntatem carnis
& cogitationum] id eſt, inclinationes ſenſualitatis, & cogitationum prauarum, ſeu ea in quibus caro dele-
ctatur, vel cogitatio inaniter occupatur & gloriatur. [ET eramus natura] hoc eſt, naturali propagatione
ab Adam traducta: ſecundum illud, Ecce enim in iniquitatibus conceptus ſum, [FILII iræ] id eſt, di-
gni vindicta & pœna, propter originale peccatum, cui debebatur pœna damni, non pœna ſenſus, in po- Pſalm.50.
ſteris, [Sicut & cæteri] impii ſunt. [DEVS autem qui diues] id eſt, copioſus, [EST in miſericordia] Nã Rom.5.
in ſeipſo immenſam habet clementiam, & effectus diuinæ pietatis ineffabiles ſunt. Iuxta illud, Miſeratio-
nes eius ſuper omnia opera eius [PROPTER nimiam charitatem ſuam] hoc eſt, vehementem dilectio-
nem, [QVA dilexit nos] De qua dilectione legitur apud Iohannem, Sic deus dilexit mundum, vt filium Pſal.144.
ſuum vnigenitum daret, [CVM eſſemus mortui peccato] originali ac perſonali ſeu actuali, [CONVIVI-
FICAVIT nos in Chriſto] id eſt, ſimul cum Chriſto, imò & per Chriſti incarnationem ac paſſionem
viuificauit nos liberando à morte culpæ, & influendo vitam gratiæ, daturus demum vitam gloriæ, Iohan.3.
B [CVIVS gratia] id eſt, gratuita pietate, dono ac merito, [ESTIS] ſaluati non propriis meritis. [ET
conreſuſcitauit] id eſt, cum Chriſto & per Chriſti reſuſcitationem reſuſcitauit nos à morte, nunc in ſpe,
quod in die iudicii fiet in re. Capitis enim præceſsio, ſpes membrorum eſt, [ET conſedere fecit in cœle-
ſtibus, Chriſto Ieſu] id eſt, per fidem, gratiam & meritum Chriſti iam præparauit nobis locum beatæ Rom.8.
quietis in cœleſtibus manſionibus: nunc enim conſedere nos fecit in ſpe. Vnde & Chriſtus ait, Ego diſpo
no vobis locum, vt edatis & bibatis ſuper menſam meam, & ſedeatis ſuper thronos. Et rurſus alibi, Qui
vicerit, dabo ei ſedere mecum in throno meo. [VT oſtenderet in ſeculis ſuperuenientibus] hoc eſt, in fu-
turis generationibus vel in die iudicii, [ABVNDANTES diuitias gratiæ ſuæ] id eſt, copioſa munera cœ Luc.22.
leſtiũ gratiarum, ſeu gratiæ habitualis, ex qua omnia alia dona gratifica aliquo modo dependent. Hæ au Apoc.3.
tem diuitiæ non ſunt niſi ſublimia dona ſpiritus ſancti nobis collata, [IN bonitate] dei extenta, [SVPER Pſal.144.
nos] id eſt, ex diuina pietate nos miſericorditer aſpiciente, [IN Chriſto Ieſu] hoc eſt, per Chriſtum, & Iohan.10.
eius ſacra myſteria. [GRATIA enim] id eſt, gratuita dei pietate, qui omnes homines vult ſaluos fieri.
Vel, gratia habituali omne meritum veſtrum præueniente. Vel, gratia, id eſt gratioſo merito Chriſti,
[ESTIS ſaluati] a poteſtate diaboli, & ſeruitute peccati, cæteriſque animarum periculis (quantum eſt
ex parte dei ſaluantis) [PER fidem] Sine qua impoſsibile eſt deo placere, & ſine qua nulla actio merito-
C ria eſt, per quam etiam meritum Chriſti nobis applicatur. [ET hoc non ex vobis] id eſt non propria 1.Cor.15.
virtute eſtis ſaluati. [DEI enim donum eſt] ſaluatio veſtri, ſeu fides. Et hoc, [NON ex operibus] id eſt, 1.Tim.2.
non veſtris meritis ſaluationem aut fidem meruiſtis, ſed deus miſericorditer vos præuenit, [VT NE quis
glorietur] id eſt, ne aliquis ſe propriis viribus iactet ſaluatum, ſicque in ſeipſo, non in domino glorietur. Heb.11.
Et merito nemo in ſe gloriari debet. [Ipſius enim] dei [SVMVS factura] id eſt, creati à deo, quantum
ad eſſe naturale, [CREATI] (quantum ad eſſe gratiæ) recreati ac regenerati, [IN Chriſto Ieſu] id eſt,
in ſacramentis & fide Chriſti. Sacramenta enim Chriſti gratiam conferunt, & ſpiritualiter creant.
De qua creatione ait Pſalmiſta, Cor mundum crea in me deus. Creati inquam, [In operibus bonis] id eſt,
per opera bona virtuoſa ac meritoria ad perfectam regenerationem, & ſpiritualem exiſtentiam ducti.
Quanuis enim per fidem & gratiam renaſcamur & iuſtificemur, oportet tamen vt tempore opportuno Hiere.9.
fides per dilectionem operetur, quoniam fides ſine operibus mortua eſt, [QVAE] opera bona, [PRAE- 1.Cor.4.
parauit deus] id eſt, in ſua prædeſtinatione nobis dare diſpoſuit. Omnia enim opera noſtra operatur in Pſal.91.
nobis [VT in illis ambulemus] id eſt, conuerſemur, procedendo de via ad patriam per ſemitam manda-
torum. [Propter quod] hoc eſt, quoniam tantam miſericordiam conſecuti eſtis, idcirco vt gratiores ſitis
domino deo, [MEMORES eſtote, quod aliquando antequam conuerteremini ad Chriſtum, [VOS gen-
tes eratis] id eſt, gentiliter & infideliter conuerſantes [In carne] id eſt, in peccatis carnalibus. Sic etiam Galat.5.
accipitur caro ad Romanos, vbi dicitur, Vos autem in carne non eſtis, [QVI dicebamini præputium] id Iacobi.2.
D eſt, immundi & incircuncisi vocabimini, tanquam habentes præputium, [AB ea quæ dicitur circuncisio] Eſa.26.
id eſt à populo Iudæorum circunciſo. Vel diſtincti à populo iſto. Circunciſio enim eſt ſignum diſtinguẽs Pſal.118.
Iudæos à gentibus [In carne manufacta] id eſt, circunciſio iſta in membro corporis, miniſterio manuum
fiebat, [QVI eratis in tempore illo ſine Chriſto] id eſt, ſine fide, charitate & gratia Chriſti, quanuis ſi-
ne Chriſto, prout deus eſt nihil poſsit in momento ſubſiſtere, [ALIENATI à conuerſatione Iſrael] id
eſt à cultu diuino, qui tunc in ſolo Iſraelitico populo viguit, [Et hoſpites teſtamentorum], i. extranei à ve Rom.8.
teri teſtamento. Quod pluraliter teſtamenta vocatur propter diuerſitatem promiſſorum, ſuorm [SPEM Coloſſ.2.
promiſſionis] id eſt, ęternę felicitatis nobis promiſſę, [Nõ habẽtes & ſine deo] vero, id eſt ſine gratia atque
notitia dei [In hoc mundo. Nunc autem. id eſt. hoc tempore veſtræ conuerſionis, ſeu euangelicę legis [In Hiere.23.
Chriſto Ieſu] hoc eſt, per dominum ſaluatorem. [VOS qui aliquando eratis longe] à deo, non loco ſed diſ-
ſimilitudine, quam efficit culpa. Iuxta illud prophetæ, Iniquitates veſtrę diuiſerunt inter deum veſtrum & Deut.7.
vos. Et, Peccata veſtra abſconderunt faciem eius à vobis, [FACTI eſtis prope,] hoc eſt deo per charita-
tem vniti eſtis. [In ſanguine eius] id eſt, per precioſi ſanguinis Chriſti effuſionem. [IPSE enim] Chriſtus
[EST pax noſtra] effectiue non formaliter, id eſt pacificator noſter. Nam pacem fecit inter deum & homi Eſa.59.
nes. Homines quoque per diuerſas leges diuiſos pacificauit, imò homines & angelos optime pacificaſſe co Hiere.31.
gnoſcitur, [QVI fecit vtraque] id eſt, duos populos ſcilicet Iudæos & gentiles, [VNVM] in fide ac dile-
ctione. Hinc eſt quod ait ipſe, Pater ſancte ſerua eos in nomine tuo quos dediſti mihi, vt ſint vnum ſicut &

nos . Chriſtus quippe eſt lapis angularis , in quo duo populi concurrerunt & aduniti ſunt. Ita vt ex Iu- E
dæis Gentibuſque conuerſis conſtet vna eccleſia. Propter quod aiebat propheta , Conſilium pacis erit
Iohan.17. inter duos illos. [ET medium parietum macerię]id eſt obſtaculum accedendi ad deum,[SOLVENS]
Pſal.117. id eſt, per ſuam paſſionem & gratiam auferens. Abſtulit enim à Iudæis obſeruantiam legalium, à genti-
Zach.6. bus autem idololatriam, & pro omnibus ſatis fecit. De tali pariete ait Pſalmiſta, In deo meo tranſgrediar
murum. Dicitur autem hic paries macerię propter ſuam infirmitatem. Maceria nanque eſt congeries la-
pidum ſine cæmento. Vocaturque medius, quoniam diuiſit populos iſtos ab inuicem, & à deo . Non
enim ſibi concordabant inuicem, neque cum deo ſtante pariete iſto : ſed erant omnes quaſi oues errantes
vnuſquiſque in viam ſuam declinauit. Gratia vero dei parietem iſtum deſtruxit facile, conſumendo pec-
Pſal.17. cata, & vnitatem charitatis præſtando,[INIMICITIAS]Iudęorum & Gentium in alterutrum, & in
deum,[IN carne ſua]id eſt, per corporis ſui myſteria, ſcilicet paſſionem & mortem[SOLVENS]ipſe
eſt enim agnus qui abſtulit peccata mundi. Quibus ablatis amicitia redit, & habitare facit vnius moris
Eſal.53. in domo. Inſuper Chriſtus eſt,[LEGEM mandatorum]hoc eſt legem Moſaicam, plenam mandatis tri
plicibus, ſcilicet moralibus, iudicialibus & cęrimonialibus[DECRETIS]hoc eſt euangelicis præceptis
[EVACVANS]id eſt, ceſſare faciens, quantum ad cærimonialia . De quibus decretis legem euacuanti-
bus dicit Saluator, In his duobus præceptis tota lex pendet & prophetæ . Fertur autem Rabbi Moyſen
dicere, Tot eſſe mandata in lege, quot ſunt oſſa in humano corpore, hoc eſt, ſexcenta & tredecim, [VT- F
duos]populos, à ſe olim fide & cultu diuiſos(puta Iudæos & Gentes)[CONdat]hoc eſt conſtituat[IN
Iohan.5. ſemetipſo]tanquam in ſaluatore ac capite, iungens eos ſibi per fidem & charitatem, [IN vno nouo ho-
Pſal.67. mine]hoc eſt in ſemetipſo deo humanato, nouo ordine genito, & omnia innouante, [FACIENS pa-
cem]inter populos iſtos adinuicem, & quo ad deum & angelos, [ET reconciliet ambos deo in vno cor
Matt.22. pore]id eſt, in proprii corporis paſſione. Vel, in vno corpore, hoc eſt ad hoc vt ſint vnum myſticum cor
Rabbi. pus eccleſię, quod eſt ipſa eccleſia, quæ eſt myſticum corpus Chriſti,[PER crucem]id eſt, crucis paſſio-
Moyſes. nem,[INTERFICIENS]hoc eſt penitus tollens ſeu auferens, quantū in ſe eſt,[INIMICITIAS]
id eſt, peccata quæ inimicitiam induxerunt . Odio enim ſunt deo impius & impietas eius [IN ſemeti-
pſo,]hoc eſt propria morte ac merito. Iuxta illud Eſaiæ vaticinium, Pro nobis dolens vulneratus eſt.
Item & illud Petri, Ipſe peccata noſtra tulit in corpore ſuo ſuper lignum . [ET veniens Chriſtus]id eſt,
Rom.12. in natura aſſumpta nouus apparens in terris, & cum hominibus conuerſatus ac ambulans , [EVAN-
GELIZAVIT]hoc eſt dandam prædicauit, & per apoſtolos datam annunciauit , [PACEM]prædi-
Sap.14. ctam[VOBIS]gentilibus,[QVI longe fuiſtis]hoc eſt, multum à deo auerſi.
Eſa.53. Vnde in Euangelio, Alias(inquit)oues habeo, quæ non ſunt ex hoc ouili, & illas oportet me adducere.
1.Petri.4. Et rurſus , Multi ab oriente & occidente venient, & recumbent cum Abraham & Iſaac & Iacob in re- G
Baruc.3. gno cœlorum. Euangelizauit [ET pacem his qui prope]hoc eſt Iudæis vnum verum deum colentibus.
Eſa.33. De quibus ipſe ait, Non ſum miſſus niſi ad oues quæ perierunt, domus Iſrael. Hoc verbum Apoſtoli
Iohan.10. ſumptum videtur ex eo quod per Eſaiam dominus proteſtatur, Creaui fructum labiorum eius, pacem ei
Matth.8. qui longe, & pacem ei qui prope, [QVONIAM per ipſum]Chriſtum tanquam per optimum media-
torem , reconciliatorem & aduocatum [HABEMVS acceſſum] hoc eſt cauſam atque fiduciam acce-
Matt.15. dendi corde ſyncero, [AMBO]id eſt, nos Iudæi & gentes, [IN vno ſpiritu]id eſt, inſtinctu & ope-
ratione eiuſdem ſpiritus ſancti. Vel, in vno ſpiritu, id eſt pari affectu ſeu anima vna per charitatem.
Eſa.57. Sicut multitudinis credentium erat cor vnum & anima vna , [AD patrem]æternum, eum laudando,
& operibus venerando . Vnde dicit alibi Apoſtolus , Adeamus cum fiducia ad thronum gratiæ eius, vt
1.Tim.2. miſericordiam conſequamur. [ERGO]id eſt, quoniam per Chriſtum reconciliati, & prope facti eſtis
1.Iohan. habentes per ipſum acceſſum ad patrem: ſicut & ipſe ait, Nemo venit ad patrem, niſi per me, [IAM]
tempore gratiæ & nouæ legis, cum eſtis ad Chriſtum conuerſi, [NON eſtis hoſpites]id eſt, aduentitii,
& cito abeuntes à deo & eccleſia [ET aduenæ]id eſt à deo & electis extranei. Per fidem enim & cha-
Act.4. ritatem & cætera dona ſpiritus ſancti firmiter ſtabiliti eſtis in deo, atque in eccleſiſtica vnitate.
Hiere.4. Ideo ſubditur, [SED eſtis ciues ſanctorum]id eſt, de numero electorum, tanquam eiuſdem iuris ac di
gnitatis cum illis in domo militantis eccleſiæ, [ET domeſtici dei]id eſt, deo familiariter copulati, &
in domo eius(ſcilicet eccleſia)recepti, ſemperque manſuri, [SVPERAEDIFICATI]id eſt, men- H
Iohan.14. te fortiter innixi , radicati atque fundati ſiue inſtructi , [SVPER fundamentum apoſtolorum & pro-
EPIST. phetarum]id eſt ſuper Chriſtum, qui eſt primum fundamentum , in quo apoſtoli & prophetæ fundati
fuerunt per fidem & gratiam ſingularem. Poteſt quoque per fundamentum intelligi ſacra ſcriptura no-
ui ac veteris teſtamenti, in qua fidelium corda fideliter conſtabiliuntur. AEdificati itaque eſtis hoc mo-
do, [IPSO ſummo angulari lapide]exiſtente, [CHRISTO Ieſu]id eſt, ita vt Chriſtus in ædificio
iſto eccleſiæ ſpirituali ſit lapis ſummus & angularis . Lapis quidem, quoniam firmiter ſuſtinet & con-
ſeruat credentes in ſe. Summus, quoniam perficit eos. Angularis, quia in ipſo, ſicut in capite, vniuntur
1.Cor.3. duo populi, Iudæi videlicet & gentiles ad conſtruendam vnam eccleſiam , quemadmodum duo parie-
tes in lapide materiali in angulo poſito concurrunt atque cohærent, De hoc lapide ait Pſalmiſta, Lapi-
dem quem reprobauerunt ædificantes, hic factus eſt in caput anguli . Quod Chriſtus de ſe prædictum
Dani.12. teſtatur, dicens Iudæis, Nunquid legiſtis? Lapidem quem reprobauerunt ędificantes &c.[IN quo]Chri
ſto, id eſt in cuius doctrina, fide & gratia,[OMNIS ędificatio]id eſt domus, videlicet fidelis quilibet, ſeu
multitudo fidelium,[CONSTRVCTA]id eſt ſpiritualiter erecta & confirmata,[CRESCIT]id eſt, pro
Pſal.117. ficiendo procedit de bono in melius,[IN templum ſanctum]id eſt, ad hoc vt ſit templum purū à vitiis,
Matt.21. in quo deus per gratiam habitare dignetur: iuxta illud, Templum dei ſanctum eſt, quod eſtis vos,[IN do

A mino] id eſt adiutorio dei vel ſecundum voluntatem ipſius. [IN quo] domino, id eſt, cuius ſubſidio, 1.Cor.3.
[ET vos coædificamini] id eſt, ſimul cũ alüs fidelibus ædificamini, intus in anima, virtutibus, donis atq;
ſcientiis, [IN habitaculum dei] id eſt vt ſitis templum inhabitationis diuinæ, [IN ſpiritu ſancto] id eſt,
virtute ſpiritus ſancti, qui huius ædificationis artifex eſt, & ſine quo nullum acceptum eſt opus.
❡ Quæritur circa prædicta, quomodo ei (quod dictum eſt, Iam non eſtis hoſpites & aduenæ) conſo-
net, quod de ſanctis ſcriptum eſt alibi, Confitentes quia peregrini & hoſpites ſunt ſuper terram. Item Heb.11.
quod ait Petrus, Obſecro vos tanquam aduenas & peregrinos. Et illud denique Dauidicum, Ne ſileas, 1.Petr.2.
quoniam aduena ego ſum apud te & peregrinus, ſicut omnes patres mei? Et reſpondendum, quod ſan-
cti peregrini & aduenæ quantum ad ſeculum iſtud, in quo peregrinantur à domino, ſuſpirantes ad pa- Pſal.38.
triam ſupercœleſtem. Mundus enim carcer eſt atque exilium electorum. Non autem ſunt hoſpites,
peregrini aut aduenæ quoad regnum & domum ſeu ciuitatem militantis eccleſiæ, imo & triumphantis
eccleſiæ ciues & domeſtici ſunt in ſpe.

[illegible] XIII. [HVIVS rei gratia ego Paulus vinctus Ieſu Chriſti.] ARTIC. III.

ORans præterea ſanctus Apoſtolus pro Epheſiis, ait, [HVIVS rei gratia] id eſt
B pro hac cauſa mihi grata, & vobis gratioſa, videlicet vt ædificemini in habitacu-
lum dei in ſpiritu ſancto, ſecundum intellectum iam expreſſum, [EGO Paulus
vinctus Ieſu Chriſti] id eſt, propter Chriſtum Romæ incarceratus, & vinculis
ſtrictus, [PRO vobis gentibus] id eſt, ob hoc quod vobis gentibus euangelizo. Et Infra.4.
hoc vobis conſtare poteſt ſic eſſe, [SI tamen audiſtis diſpenſationem gratiæ dei
quæ data eſt mihi] id eſt, gratiam mihi ex diuina diſpenſatione ſeu diſpoſitione 2.Cor.1.
collatam, videlicet apoſtolatum, & cætera dona gratis data atque gratifica, mihi
impenſa, [IN vobis] id eſt, ad veſtram ſalutem & inſtructionem, [QVONIAM ſecundum reuelatio-
nem] id eſt, ex ſupernaturali & clara illuminatione Chriſti, [NOTVM mihi factum eſt ſacramentum]
id eſt, humanę redemptionis myſterium ſeu occultum dei conſilium de ſaluatione hominum, [SICVT
ſupra] videlicet in præcedenti capitulo, [SCRIPSI in breui] ſermone, dicendo de Chriſto. Ipſe eſt
pax noſtra, qui fecit vtraque vnum, [PROVT poteſtis legentes] verba illa, [INTELLIGERE, pru- Supra.2.
dentiam] id eſt, ſapientiam, [MEAM in myſterio Chriſti] cognoſcendo, id eſt, in deſcriptione præ-
dicatione, ſeu cognitione huius diuini ſecreti, ſeu ſummæ mentis conſilii, vtputa quod gentes per
Chriſtum ſaluandæ ſint, [QVOD] myſterium [ALIIS] id eſt, præteritis, [GENERATIONIBVS Matt.11.
C non eſt agnitum] hoc eſt, reuelatum, ſcilicet [FILIIS hominum] qui fuerunt, [SICVT nunc] id Luc.10.
eſt, tam plene, tam vulgate, & tam perfecte quàm modo. [REVELATVM autem ſanctis apoſtolis
eius & prophetis] noui teſtamenti, quorum multi nominantur in Actibus Apoſtolorum. Nam & om- Act.13.
nes apoſtoli fuerunt prophetæ. His ergo reuelatum eſt, [IN ſpiritu] id eſt per ſpiritum ſanctum.
Vel, in ſpiritu, id eſt ſpirituali mentis exceſſu ſeu eleuatione ad percipiendam reuelationem diuinam,
[ESSE gentes] id eſt, electos gentiles, [COHAEREDES] quoad fœlicitatem futuram, [ET con-
corporales] hoc eſt, ad idem myſticum corpus pertinentes, [ET comparticipes promiſsionis] id eſt,
conſortes cœleſtium promiſsionum cum nobis Apoſtolis, cæteriſque electis Iudæis. Ita vt eadem ſit
beatitudo omnium noſtrûm in patria, & nunc vnum corpus ſumus Chriſti. Quod totum factum eſt,
[IN Chriſto Ieſu] id eſt, virtute & gratia, ſeu per incarnationem, paſsionem & merita Chriſti. Item
[PER euangelium] hoc eſt, euangelicæ legis prædicationem, per quam gentes ad fidem conuerſæ
ſunt, & Chriſti gratiam ſuſceperunt, [CVIVS] euangelii, [FACTVS ſum ego miniſter] id eſt, ob- 2.Petri.1.
ſequioſus annunciator, [SECVNDVM donum gratiæ dei quæ data eſt mihi] hoc eſt, ſecundum apo- Iohan.1.
ſtolatum & ſapientiam mihi diuinitus diſtributa, [SECVNDVM operationem virtutis eius] id eſt, ſe-
cundum influxum diuinæ potentiæ ad tantam me gratiam promouentis. [MIHI enim] Paulo, [OM-
NIVM ſanctorum minimo] non ſimpliciter, ſed ſecundum aliquam conſiderationem, videlicet quan- 1.Cor.15.
tum ad id quod ſum ex meipſo, & quod feci aduerſus eccleſiam. Etenim ſecundum diuerſas conſide-
D rationes ſuiipſius, poteſt homo diuerſo de ſeſe iudicare modo ſine mendacio. Sicque maior ac per-
fectior poteſt ſe vere humiliare ſub inferioribus. Nunquam enim debet aliquis propter humilitatem
à veritate recedere, [DATA eſt gratia hæc] id eſt, authoritas & ſapientia, [IN gentibus euangelizare]
hoc eſt, gentibus prædicare, [INVESTIGABILES diuitias] id eſt, imperſcrutabilia & copioſiſsima
dona & beneficia, [CHRISTI] hominibus præſtita vel promiſſa, [ET illuminare] inſtrumentali- 1.Cor.1.
ter, id eſt, prædicando docere, [OMNES] gentes, id eſt, quaſdam de omni genere gentium, [QVAE Sup.cap. 2.
ſit diſpenſatio] id eſt, executio, ſeu diſpenſatiua adimpletio, [SACRAMENTI abſconditi à ſecu- Rom.2.
lis in deo] id eſt, humanæ redemptionis ſecreto conſilio factæ, ſeu incarnationis filii dei. Quod ſa-
cramentum abſconditum, ſeu celatum fuit in deo, id eſt, in diuinæ mentis notitia à ſeculis, id eſt,
ab omnium generationum exordiis, vtpote ab origine mundi, ita vt nulli creaturæ angelicæ vel hu-
manæ fuerit plenè manifeſtatum. [QVI] deus, [OMNIA creauit, vt innoteſcat principibus &
poteſtatibus in cœleſtibus per eccleſiam multiformis ſapientia dei ſecundum præfinitionem ſeculo-
rum, quam fecit deus in Chriſto Ieſu domino noſtro] In horum expoſitione verborum maximam
difficultatem habentium, ſanctus Hieronymus & ſanctus Auguſtinus nonnihil diſſonare videtur.
Secundum Hieronymum enim exponitur ſic, Mihi data eſt gratia, euangelizare in gentibus inueſti-
gabiles diuitias Chriſti, vt innoteſcat, id eſt, ita vt notificetur principibus & poteſtatibus, id eſt an-
gelorum ordinibus, qui ſunt in cœleſtibus manſionibus per eccleſiam, hoc eſt, per apoſtolorum in Hierony.

eccleſia prædicationem, ſeu ex prædicatione Apoſtolorum eccleſiis facta multiformis ſapientia dei, id B
eſt diuinæ mentis ſapientialis diſpoſitio de humani generis liberatione. Quæ vtique cognitio, vel ſa-
pientia dei, quamuis in ſe vna & ſimpliciſsima ſit, tamen propter diuerſa quæ includit, concernit & ef-
ficit, multiformis vocatur. Eſt enim de omnibus myſteriis Chriſti. Quod autem ſubiungitur, ſecun-
dum præfinitionem ſeculorum &c. referri poteſt ad verbum innoteſcat, eritque ſenſus. Vt innoteſcat
principibus & poteſtatibus per apoſtolorum prædicationem multiformis ſapientia dei, ſecundum pre-
Matt.16. finitionem ſeculorum, id eſt ſecũdum prædicationem dominicam ab exordio temporum preconceptã,
quam præordinationem fecit, id eſt affectui mancipauit, in Chriſto Ieſu domino noſtro, hoc eſt, per
Chriſti prædicationem inchoatiuè, & per miſsionem ac illuminationem qua ipſe apoſtolos docuit, &
ad prædicationem emiſit. Secundo, refertur ad nomen multiformis. Tanquam dicat, Multiformis ſa-
pientia dei, non in ſe multiformis, ſed ſimplex. Multiformis vero, ſecundum præfinitionem ſeculo-
rum, id eſt, ſecundum ordinationem eorum quæ in ſeculo fiunt. Vel ſecundum hæc ipſa ex diuina pre-
Iohan.1. ordinatione procedentia: quam præfinitionem fecit, id eſt impleuit, vel implere diſpoſuit deus pater,
Iohãn.5. in Chriſto Ieſu domino noſtro, id eſt, per vnigenitum filium ſuum, per quem facta ſunt omnia. Qui te
Auguſt. ſtatur, Pater meus vſque modo operatur, & ego operor.

¶ Secundo exponitur iuxta auguſtinum, hoc modo, Data eſt mihi gratia illuminare omnes, quæ ſit di-
ſpenſatio ſacramenti à ſeculis in deo abſconditi, vt innoteſcat, id eſt ſic tamen vt innotuerit princip- F
bus & poteſtatibus, id eſt, angelis vniuerſis: per eccleſiam, hoc eſt in eccleſia, multiformis ſapientia
S. Thomas. dei. Ponit ergo Auguſtinus ſuper Geneſim, quòd omnes angeli à principio ſeculi præcognouerunt
Hiere.1. myſterium regni cœleſtis, id eſt vnigeniti filii dei incarnationem. Quod etiam Thomas in prima par-
te affirmat, rationem adiiciens, Quoniam incarnatio verbi eſt finis ad quem omnia angelorum mi-
niſteria ordinantur. Omnes autem ſunt aliquo modo adminiſtratorii ſpiritus. Omnes ergo ſacramen-
tum hoc cognouerunt, quantum ad ſubſtantiam eius in generali, non autem quantum ad ſingulas cir-
Hierony. cunſtantias, ſeu particulares conditiones ipſius. Et quantum ad hoc, profecerunt in cognitione multi-
Eſaiç.63. formis ſapientiæ dei, myſteriorumque Chriſti tempore Aſcenſionis & prædicationis Apoſtolorum.
Porrò beatus Hieronymus videtur ſentire oppoſitum hoc loco, & Eſaiæ exponens illud, Quis eſt
Hierony. iſte qui venit in Edom. Ait itaque, quòd angeli myſterium incarnationis, paſsionis Chriſti ignoraue-
runt donec impleretur. A Chriſto quoque aſcendente illud addiſcerent, atque ex prædicatione Apo-
ſtolorum in eius agnitione proficerent. Veruntamen ſi dicta Hieronymi diligenter inſpiciantur, non
videntur prædictis penitus diſſonare. Nam aſſerit quòd angelicæ dignitates non ad purum intellexe-
runt præmemoratum myſterium, donec completa eſt paſsio Chriſti, & apoſtolorum prædicatio in
gentes promulgata. Certum eſt autem dici non poſſe, quòd angeli abſolute neſcierunt myſteria Chri- G
Diony. ſti, donec rebus eſſent expleta. Propheticæ autem reuelationes (ſecundum Dionyſium) angelorum
miniſterio fiunt quod ergo de Chriſto præcognouerunt prophetæ angeli prius, certiusque noue-
Eſa.63. runt. De hac vero materia plenius dixi in Eſaia, exponendo caput illud, cuius exordium eſt, Quis
eſt iſte qui venit de Edom? Videtur quoque expoſitio glorioſi Hieronymi hoc loco magis concorda-
Iohan.16. re literæ, quàm expoſitio Auguſtini vt conſtat inſpicienti. [IN quo] Chriſto, id eſt, cuius gratia &
merito, [HABEMVS fidutiam] futuræ fœlicitatis, [ET acceſſum] ad deum, [IN confidentia] hoc
EPIST. eſt, confidendo de bonitate dei, meritis Chriſti, & actibus propriis, [PER fidem eius] quia in fide Chri
ſti omnia bona noſtra fundantur. Vnde & confidentia iſta ex fide procedit. ¶ Deinde admonet Ephe-
ſios ad patientiam atque conſtantiam. [PROPTER quod obſecro] hoc eſt per ſacra vos rogo, [NE
deficiatis] hoc eſt, ne frangamini per impatientiam, puſillanimitatem, aut tædium animi, nec à fide,
bonoque opere deſiſtatis, [IN tribulationibus meis] id eſt, ex conſideratione perſequutionum, & ad-
uerſitatum quas patior, [PRO vobis] hoc eſt, ad veſtri ædificationem ac probationem, [QVAE] con-
ſtantia, ſcilicet non deficere. [EST gloria veſtra] id eſt, glorioſum meritum veſtrum. Solent autem
Abac.1. puſilli ſcandalizari, frangi, deficere, dum conſpiciunt iuſtos ab impiis opprimi aut occidi. In quorum
Act.14. perſona ſcriptum eſt ab Abacuc, Quare domine non reſpicis contemplatores, & taces conculcante
Rom.8. impio iuſtiorem ſe? Propter hoc lacerata eſt lex. Exercitati autem in via & lege diuina, qui ſciunt quod H
Matth.5. per multas tribulationes oportet nos intrare in regnum cœleſte, & quòd pœnæ iuſtorum in hac vita
non ſunt niſi medicinæ atque remedia, non mouentur ex hoc: quin potius dicunt illud Saluatoris, Bea-
ti qui perſequutionem patiuntur propter iuſtitiam, quoniam ipſorum eſt regnum cœlorum. [HVIVS
rei gratia] puta ne deficiatis à bono propter aduerſa. [FLECTO genua mea] id eſt, corpus in ora-
tione humiliando ad inſinuandam vel excitandam cordis mei humiliationem, [AD patrem domini no
ſtri Ieſu Chriſti, ex quo omnis paternitas in cœlis, & in terra nominatur] id eſt, de cuius veriſsima
paternitate deriuatur, & nomen paternitatis ſortitur, omnis paternitas angelorum & hominum. Ita
1.Cor.4. quod paternitas primo & proprie conuenit deo patri qui genuit filium non ſolum in natura ſimilem,
ſed etiam ſibi conſubſtantialem. Cæteris vero conuenit paternitas per quandam imitationem paterni-
tatis diuinæ, [VT det vobis ſecundum diuitias gloriæ ſuæ] id eſt, ſecundum plenitudinem ſuæ perfe-
ctionis increatæ & opulentiſſimæ, [VIRTVTEM] id eſt, cordis conſtantiam, [CORROBORARI]
hoc eſt, vt confirmemini, [PER ſpiritum eius] id eſt, per inſpirationem & opem ſpiritus ſancti, [IN in-
teriori homine] hoc eſt, in anima. Quod eſt [HABITARE Chriſtum per fidem] formatam, [IN cor
dibus veſtris] id eſt, manſionem quietam, ac iugem præſidentiam habere in interioribus veſtris. Sitis
quoq; [IN charitate dei ac proximi, [RADICATI] hoc eſt, radicitus fixi, ſeu firmiter inhærentes, quẽ-
admodum radix terræ fortiter ineſt, [ET fundati] id eſt, per firmas rationes diuini amoris ſtabiliti, vi-
delicet ex conſideratione diuinæ bonitatis in ſe, & charitatis eius ſuper nos ex conſideratione etiã be-

A neficiorum, promiſſionumque Chriſti, [V T poſsitis comprehendere] id eſt, ſyncere cognoſcere,
[C V M omnibus ſanctis] hoc eſt, ſicut ſancti in via deo reuelante cognoſcunt, [Q V AE ſit latitudo] ſpi- 1.Cor 6.
ritualis charitatis, [E T longitudo, & ſublimitas, & profundum] eius. Hæ dimenſiones attribuuntur
charitati, per ſimilitudinem corporalium dimenſionum. Vnde latitudo charitatis eſt, quòd ad omnes
extenditur, etiam inimicos. Longitudo eius eſt quod tendit in longum atque futurum, videlicet vſque August.
in vltimum finem, ſeu vitam ęternam, nec frangitur propter dilationem. Vnde ſecundum Auguſtinum,
Lõgitudo eſt perſeuerandi longanimitas. Sublimitas vero charitatis eſt, quod immediate vnit nos deo,
imo in deum transformat, eique inſeparabiliter colligat, quod maxime in patria adimpletur. Profun-
dum autem charitatis eſt condeſcenſus ad proximum. Vel humiliationis decliuitas ex conſideratione
terribilium iudiciorum dei.

¶ poſſunt quoque hæc quatuor metaphorice ad diuinam referri naturam. Vt latitudo pertineat ad di- Iacobi.1.
uinæ naturæ communicabilitatem, qua deus dat omnibus affluenter, nec aliquid expers eſt à diuinæ bo Sap.8.
nitatis participatione. Longitudo vero pertineat ad æternitatem, qua attingit à fine vſque ad finem,
imo vniuerſa præcedit, & omnia ſequitur. Vel ad longanimem expectationem, qua impiorum præſto-
latur emendationem. Sublimitas autem ad maieſtatis diuinæ incircunſcriptibilem excellentiam. Vel ad
promiſſorum ſupernaturalem dignitatem. Profundum quoque ad incomprehenſibilia diuinæ naturæ, Pſal.35.
eiuſque iudiciorum. De quibus dicit ſcriptura, Iudicia tua abyſſus multa. Item alibi, Excelſior cœlo eſt. Iob.11.
Et quid facies? Profundior inferno. Et vnde cognoſces? Longior terra menſura eius, & latior mari.
Poſsitis [S C I R E etiam] ſcientia practica, hoc eſt, ſciendo imitari, & iuſte agere, [S V P E R E M I N E N-
T E M ſcientiæ charitatem Chriſti] id eſt, dilectionem illam præcipuam, qua Chriſtus ſecundum ſuam Eccl.24.
ſcientiam nos dilexit. Dilectio enim ex cognitione procedit. Vel ſic, Poſsitis ſcire charitatem Chriſti
ſupereminentem ſcientię, id eſt, noſtram notitiã ſua magnitudine excedentem, [V T impleamini] id eſt, 1.Tim.1.
diuinarum gratiarum recipiendo influxum tendatis ac perducamini, [I N omnem plenitudinem dei] id P I N I S.
eſt, ad omnia dona perfecta quæ conferuntur à deo. Quatenus nunc obtineatis plenitudinem merito- Damaſc.
rum: poſtmodum vero plenitudinem præmiorum. [E I autem] ſcilicet deo omnipotenti, [Q V I potens
eſt omnia] ſibi placentia, & nobis ſalubria, [F A C E R E] id eſt, implere [S V P E R A B V N D A N T E R
quàm petimus aut intelligimus] id eſt, copioſius, quàm orare aut noſſe valeamus, qui tamen plus intel-
ligimus, quàm orare præſumamus, [S E C V N D V M virtutem] id eſt, omnipotentiam ſuam, [Q V AE ope
ratur in vobis] vt cauſa prima ac principalis, nobiſque virtutem & gratiam operandi largitur, [Ipſi] ſit
[Gloria. i. clara cum laude notitia, [I N eccleſia]. i. in cordibus fidelium, qui deum glorificant, [E T in
Chriſto Ieſu]. i. propter ea quæ nobis per Chriſtum donauit. Gloria inquam, duratura, [I N omnes ge-
C nerationes]. i. per vniuerſa generationum interualla, ſeu tempora, [Seculi]. i. præſentis vitæ, continuæ,
[Seculorum]. i. includentis in ſe ſecula vniuerſa. i. ſingulas mundi ætates.

¶ Porro, ſecundum Damaſcenum, ſeculum multa ſignificat. Primo, vniuſcuiuſque rei vitam. Secundo,
tempus mille annorum. Tertio, totam vitam ſeu durationem (vt ita loquar) præſentem. Quarto, vi-
tam futuram in patria poſt reſurrectionem nouiſsimam. Quinto, menſuram æternorum. Sexto, men-
ſuram perpetuorum. Septimo, ſingulas ſeptem mundi ætates.

ÇAP. IIII. [Obſecro itaque vos ego vinctus in domino.] ARTIC. IIII.

DOcuit ſanctus apoſtolus omnia bona noſtra diuinæ pietati ac gratiæ eſſe aſcriben EPIST.
da, induxit quoque Epheſios ad gratiarũ actionem, & fudit pro eis precem deuo- Ephe.3.
tam. Iam in moralibus inſtruit eos dicendo. [O B S E C R O itaque vos ego vinctus]
id eſt, Romæ incarceratus atque ligatus, [I N domino] hoc eſt, propter deum &
fidei prædicationem, [V T digne ambuletis] quotidie in virtutibus proficiendo.
Digne inquam, [V O C A T I O N E qua vocati eſtis] ad Chriſtianam religionem at-
que euangelicam legem me foris per prædicationem meam vocante, deo autem
interius operante, & per inſpirationem internam vocante, hoc eſt, ſic viuite vt
D conuenit Chriſtianis, & ſicut lex iubet quam aſſumpſiſtis, [C V M omni humilitate] interiori & exteriori
in verbis & factis, ita vt latentem ſuperbiam & manifeſtam præſumptionẽ ac pompam abiiciatis, [E T Matth.11.
manſuetudine] id eſt, mititate iram refrenante. Hoc & Chriſtus admonet, Diſcite, inquiens, à me, quia Tob.4.
mitis ſum & humilis corde. Vnde & Tobias præcepit filio ſuo. Superbiam nunquam in tuo ſenſu, aut
in verbo tuo dominari permitas. In ipſa enim ſumpſit initium omnis perditio. Et in Eccleſiaſtico ſcri- Eccle.10.
ptum eſt, Odibilis coram deo & hominibus eſt ſuperbia. De commendatione vero manſuetudinis ſcri- Eccle.3.
ptum eſt, Fili, in manſuetudine opera tua perfice, & ſuper hominum gloriam diligeris, [C V M patien-
tia] quæ paſsionem triſtitiæ aufert, id eſt, cum ęquanimi tolerantia aduerſorum, [S V P P O R T A N T E S Hebr.10.
inuicem] mutuos defectus atque labores, compatiendo peccantibus, & laborantibus ſuccurrendo: ſicut 1.Cor.13.
alibi dictum eſt, Alter alterius onera portate, [I N charitate] id eſt, ſyncero affectu non ſimulatione, aut Galat.16.
pro commodo temporali, [S O L I C I T I ſeruare] id eſt, ſtudioſi ac diligentes ad conſeruandum, [Vni
tatem ſpiritus]. i. ſpiritualem vnionem & conformitatem animorum, vt ſit nobis anima vna per chari-
tatis affectum. vel vnitatem ſpiritus. i. vnitatem eccleſiæ quam facit ſpiritus ſanctus, [I N vinculo pacis] Iohan.17.
hoc eſt, in pace ſeu tranquillitate animi, quæ eſt ſpirituale vinculum vnitatis præfatæ, quoniam nutrit
eam, atque conſeruat. [Vnum corpus] Chriſti myſticum eſtis, [E T vnus ſpiritus] cum deo ei fideliter
adhærendo. Vel, vnus ſpiritus cum ſpiritu Chriſti per charitatem, eadem volendo ac nolendo cum eo, Rom.12.
quemadmodum per Hieremiam dominus loquitur, Dabo eis cor vnum, & animam vnam, [S I C V T Hier.32.

1.Petri.5. vocati eſtis in vnam ſpem].i.ad eandem beatitudinem ſperandam.[VOCATIONIS veſtræ].i.ad quam E
veſtra vocatio ordinatur. Merito inſuper obſeruanda eſt vnitas iſta interna ac ſpiritualis. Nam [VNVS
Heſter.13. dominus].ſ.deus trinitas. De quo in libro Heſter quidam aiebat, Domine rex omnipotens in ditione tua
Rom.3. cuncta ſunt poſita. [VNA fides] in ſpecie ex parte obiecti, quod eſt veritas prima, ſed ex parte ſubiecto-
rum fides numeraliter diuerſificatur. Quanuis enim multa ſint credenda, & multi articuli fidei, vna ta-
men eſt formalis, & propria ratio obiectalis, propter quam omnibus creditur, & cui fides innititur ſcili-
cet veritas increata. [VNVM baptiſma] in ſpecie, quia materia vna eſt, vtpote aqua, & forma baptiſmi ea-
dem eſt. Vel dicitur baptiſma vnum, ex parte interioris Baptiſtæ, videlicet Chriſti, qui ſolus lauat &
mundat interius. Vel ideo vnum vocatur, quia iterari non poteſt, eſtque eiuſdem valoris à quocunque
miniſtretur, quoniam non conſiſtit in merito dantis, ſed in virtute dominicæ paſsionis. [VNVS deus &
pater omnium] hoc eſt, deus trinitas. Qui deus dicitur propter creationem, pater propter benignam gu-
bernationem. [QVI] eſt [SVPER omnes] id eſt, incomparabili dignitate cunctis præſtantior. [ET per
omnia] ſpiritualiter extentus ſiue diffuſus, cunctaque penetrans & includens. Propter quod ipſe per
Hieremiam conteſtatur, Nunquid non cœlum & terram ego impleo? [ET in omnibus nobis] creden-
Hier.23. tibus atque electis eſt per fidem, charitatem & gratiam. Sed ne ex hoc quod dixit, nos eſſe vnum corpus,
FINIS. EPIST. vnumque ſpiritum, æſtimetur in omnibus eſſe par gratia, ſubditur, [VNICVIQVE autem noſtrum
data eſt gratia] gratum faciens, vel gratis data, ſeu vtraque ſimul. [SECVNDVM menſuram donatio- F
Iohan.1. nis Chriſti] hoc eſt, iuxta quantitatem menſuratam à Chriſto: vel ſecundum quod Chriſtus dator men-
ſurat, qui dat ſingulis ſecundum propriam capacitatem ſiue virtutem. [PROPTER quod dicit] Pſalmi-
ſta, [ASCENDENS] Chriſtus [IN altum] id eſt, in cœlum empyreum in die Aſcenſionis. [CAPTI-
Pſal.67. VAM duxit captiuitatem] hoc eſt, à diabolo captos eripuit, cepit, & ſecum deduxit, videlicet ſanctos
de lymbo, omneſque omnino purgatos. [DEDIT dona hominibus] maxime in die ſancto Pentecoſtes,
Act.2. quando diſcipulis mittens ſpiritũ ſanctũ, impleuit corda eorũ diuerſis chariſmatibus ſpiritus ſancti, vt pa-
tet in Actibus. Allegat autem Apoſtolus potius ſenſum quàm verba Pſalmiſtæ. Sic enim continet noſtra
tranſlatio, Aſcendiſti in altum, cepiſti captiuitatem, accepiſti dona in hominibus. [QVOD autem] Chri-
ſtus [ASCENDIT, quid eſt] hoc eſt quomodo verum eſt [NISI quia & deſcendit primum] id eſt an-
te, videlicet in die reſurrectionis ſeu mortis ſuæ. [IN inferiores partes terræ?] id eſt, ad lymbum patrum,
qui eſt ſecus infernum ſitus in medio terræ. Inde enim captiuam duxit captiuitatem.

Zach.9. ¶ Porrò Chriſtus in puncto mortis ſuæ deſcendit in lymbum, quantum ad animam. In die vero reſur-
rectionis rediit illuc cum corpore & anima ſecundum quoſdam. Vel ſic, Deſcendit primum in inferio-
res partes terræ, hoc eſt, ad hunc mundum inferiorem, humanam naturam aſſumendo, atque in mundo
Iohan.3. viſibiliter operando. Vnde ipſe ait, Nemo aſcendit in cœlum, niſi qui deſcendit de cœlo. [QVI deſcen- G
Marc.16. dit] modis præfatis. [IPSE eſt & qui aſcendit] in die Aſcenſionis ſecundum corpus & animam, [SV-
Actuum.1. PER omnes cœlos] materiales & habitationes eorum. Aſcendit autem loco & dignitate, vel potius di-
gnitatis ſuæ manifeſtatione ſuper omnes creaturas corporales ac ſpirituales. Sunt autem ſeptem cœli
planetarum: octauum cœlum eſt firmamentum quod appellatur ſydereum. Eſtque partim diaphonum,
& partim lucidum. Nonum eſt cœlum cryſtallinum, ſeu aqueum omnino diaphonum, quod philoſo-
phi nominant nonam ſphæram. Vltra quam aliqui ponunt decimã ſphæram ſeu decimum cœlum, quod
nominant primum mobile. Vltra hos cœlos, eſt cœlum empyreum maximè vniforme ac ſimplex atque
immobile, quod eſt manſio beatorum.

¶ Denique præter hos cœlos ſuperiores, & ſecundum ſubſtantiam prorſus incorruptibiles ſunt cœli ele-
Luc.24. mentares, videlicet cœlum aereum, æthereum, olympium, & igneum. Sic ergo aſcendit [VT adimple-
Iohan.19. ret omnia] quæ in lege, prophetis, ac pſalmis de ipſo prænunciata fuerunt. Vnde in cruce dicebat, Con-
Iohan.10. ſummatum eſt. Vel, impleret omnia genera hominum, id eſt, quoſdam de vniuerſis generibus hominum
donis & gratiis ſpiritus ſancti. De quibus omnibus dixit apud Iohannem, Omnia traham ad meipſum.
Quomodo autem & quibus gradibus hoc fecerit: ſubditur, [ET ipſe] Chriſtus [DEDIT] hoc eſt, gra-
Luc.6. tis conſtituit, [QVOSDAM quidem Apoſtolus] de quibus in Luca habetur, Hos duodecim elegit, quos
Act.11. & Apoſtolos nominauit. [QVOSDAM autem prophetas] id eſt, futurorum prænunciatores, vt erant
Agabus & Dionyſius, qui Iohanni Euangeliſtæ prophetauit de ſua reductione à Pathmos. Secundum H
Ambroſius. Ambroſium per prophetas potius intelliguntur ſcripturarum expoſitores, quoniam in nouo teſtamento
ſcripturarum explanatores appellantur prophetæ. [ALIOS veros Euangeliſtas] vel quia Euangelium
Act.6. conſcripſerunt, vt Lucas & Marcus: vel quia Euangelium prædicauerunt, vt ſeptem diaconi & ſucceſ-
Luc.1. ſores eorum. Euangeliſtæ nanque vocantur qui quanuis ſacerdotes non ſint, tamen euangelizare ex of-
Marc.1. ficio poſſunt [ALIOS autem] dedit [PASTORES & doctores] puta epiſcopos, qui verbo & opere
gregem ſuum paſcere habent. De quibus dominus loquitur per Hieremiam, Dabo vobis paſtores iux-
ta cor meum, & paſcent vos ſcientia & doctrina. Loquitur autem Apoſtolus de diſtinctione iſtorum
Hier.3. formaliter. Materialiter nanque frequenter coincidunt, eò quòd eidem perſonæ diuerſæ gratiæ confe-
rantur. Nam ipſi Apoſtoli vtique & prophetæ & Euangeliſtæ, paſtores atque doctores fuerunt. Hos
itaque dedit deus. [AD conſummationem ſanctorum] id eſt, vt fœliciter finiãtur ſeu conſummentur, qui
Hebr.6. nunc ſancti & perfecti conſiſtunt, qui & à prædictis diriguntur [IN opus miniſterii] id eſt operoſum
obſequium, puta ad hoc vt ſinguli ſua officia ordinate & expedite valeant exequi. [IN ædificationem
corporis Chriſti] id eſt, propter ædificationem ſpiritualem eccleſiæ, & vt infideles per fidem ei incor-
porentur, quæ eſt myſticum corpus Chriſti. ¶ Porro prælatio ordinationis prædictæ durabit, [DONEC
Matth.25. occurramus omnes] hoc eſt, in die iudicii nobis inuicem & Chriſto obuiemus, iuxta illud in Euangelio,
1.Theſ.4. Ecce ſponſus venit, ſurgite obuiam ei. Et alibi, Simul rapiemur cum illis in nubibus obuiam Chriſto, [IN

A vnitatem fidei]hoc eſt,idem credentes quantum ad electos fideles,qui nondũ deum per ſpeciem videre
meruerunt,[E T agnitionis]id eſt, contemplationis,[F I L I I dei] Hoc refertur ad beatos qui ante futu-
rum iudicium deo perfruuntur. Vel ſic, Occurramus omnes,qui iam ſumus & viuimus,in vnitate fidei.i.
in vna fide catholica, & agnitione fideli Chriſti filii dei,[I N virum perfectum]hoc eſt,in ſtatu perfecto
habentesvidelicet perfectionem virtutum,& fortitudinẽ animorum,ſicque appareat nos eſſe viros non
ratione ſexus,ſed perfectionis.Non ergo ideo ait,in virum perfectum,quaſi poſt reſurrectionem defectu
rus ſit ſexus muliebris, ſed quia electi fœliciter immutabũtur[I N menſuram ætatis plenitudinis Chriſti] Galat. 4
hoc eſt,in ea ętate occurremus & reſurgemus,qua Chriſtus conſummatus atque occiſus eſt,ſcilicet,in an FINIS.
no triceſimotertio, Non ait in menſuram corporis vel ſtaturæ , quoniam vnuſquiſque proprii corporis
menſuram recipiet,quam vel in iuuentute habuit,licet ſenuerit,vel fuerat habiturus niſi prius obiiſſet.
Non autem ſatis eſt dicere ſecundum Auguſtinum,quòd in reſurrectione detur corpori magnitudo quã
non habuit,nec naturaliter habuiſſet, vel quòd corpora maiora ad dominici corporis quantitatem redi Auguſt.
gantur , ſic enim multum periret de illis,cum tamen ne vnus quidem periturus ſit capillus eorum.Hæc
vero tam pręclara largitus ſiue daturus eſt deus beneficia nobis,[V T iam]poſt receptionem baptiſmi & Luc.21
conuerſionem noſtram,[N O N ſimus paruuli].i.diſcretione ac ſenſibus minorati ſeu modici,[F L V ctuan
tes]id eſt,inſtabiles,[V T circunferamur]id eſt,vndique à deo & rectitudine ſanctæ conuerſationis ab-
B ſtrahamur ac euagemur,[O M N I vento doctrinæ]id eſt,inani, verboſa, & turbulenta inſtructione homi
num peruerſorum,ne deputemur cum illis,de quibus dicit Pſalm. In circuitu impij ambulant. Et, Deus
meus pone illos vt rotam, & ſicut ſtipulam ante faciem venti. quę circunferentia ſeu vana inſtructio fit, Pſalm. 11.
[I N nequitia hominum].i.à nequam hominibus,[I N aſtutia]hoc eſt] cum fraude & ſimulatione, [A D Pſalm. 83
circunuentionem erroris].i.ad hoc vt alios fallant mittendo eos in diuerſos errores ſub prętextu iuſtitię
& ſpecie veritatis[V E ritatem autem iuſtitię]hoc eſt,opera iuſta[F A cientes] Vel veritatem doctrinæ fa-
cientes,id eſt,actibus virtuoſis exequentes[I N charitate]hoc eſt,ex charitatis impulſu atque imperio nõ
ficte, coacte aut formidoloſe,[C R eſcamus]in gratia gratificante,[I N illo per omnia] virtutum exercitia
[Q V I eſt caput]noſtrum, videlicet,[C H R I S T V S].i.auxilio Chriſti ſecundum eius conſilia ad gloriam
eius.[E X quo]id eſt,cuius virtute & operatiõe,[T O T V M corpus]myſticum,quod eſt vniuerſa eccleſia, 1. Petr. 2.
[C O M P A C T V M]hoc eſt, per fidem & opera firmiter iunctum, [E T connexum] coagulo charitatis, 1. Cor. 12.
[P E R omnem iuncturam ſubminiſtrationis]id eſt, per ſingula membra , ſiue ſuppoſita myſticum cor-
pus integrantia, & ſibi inuicem charitatiuè miniſtrantia,[S E C V N D V M operationem]id eſt,realem &
actualem ſubuentionem ſeu ſeruitutem [I N menſuram vniuſcuiuſque membri]id eſt, iuxta facultatem,
proportionem,ſeu modum cuilibet perſonæ eccleſiaſticæ conuenientem, videlicet ſecundum quod gra
C tia dei in ea maior aut minor eſt. Hoc itaque corpus ita compactum,[A V G M E N T V M corporis facit]
hoc eſt,ſeipſum auget ac perficit numero & merito Chriſti virtutem,[I N ædificationem ſui]hoc eſt,ad 1. Cor. 3.
hoc vt plures conuertantur ad fidem,corrigantur in moribus vel perficiantur virtutibus,[I N charitate]
in qua tota ſpiritualis fundatur & conſummatur conſtructio. Sic ergo in corpus eccleſiæ iunctum eſt, vt
ſingula membra eius ſibi inuicem per dilectionem cohæreant atque miniſtrent. ❡ Deinde inſtruuntur
Epheſii in moribus,primoque admonentur declinare à malo.[H O C igitur] id eſt, quoniam tanta vobis
collata eſt gratia,[D I C O & teſtificor in domino].i.deo teſtante, vel ſub teſtimonio domini iubeo, deum
teſtem adhibendo,[V T iam]tempore gratiæ,[N O N ambuletis ſicut & gentes ambulant]id eſt, non vi-
uatis ſicut gentiles,[I N vanitate ſenſus ſui]hoc eſt,diuerſis erroribus humana vanitate conceptis, [T E-
nebris]id eſt, perfidia, variiſque falſitatibus,[O B S C V R A T V M habentes intellectum,alienati à via dei] Rom. 1.
id eſt, à fide & lege diuina,[P E R ignorantiam quæ eſt in illis]quæ eſt priuatio veritatis, idcirco alienat Prou. 3.
& ſeparat intellectum à via dei,quæ pulchra eſt atque pacifica,[P R opter cæcitatem] id eſt, habitudinem
& duritiam[C O R D I S ipſorum]per quam prædicationi veritatis claudunt oculos mentis . In maleuo-
lam enim animam non introibit ſapientia.[Q V I deſperantes] hoc eſt futuræ vitæ ac remunerationis fi- Sapien. 1.
duciam non habentes,[S E metipſos tradiderunt impudicitiæ]id eſt, turpitudini, luxuriæ, procedentes ex Heb. 18.
concupiſcentia,[I N operationem immunditiæ omnis].i.in opera totius fœditatis, nullum genus carna
lium voluptatum omittentes,[I N auaritiam].i.ex peccato luxuriæ etiam in auaritiam lapſi deſiderantes
D temporalia,ſine quorum vſu, libidini vacare non poſſunt. De talibus ſcriptum per Sapientem, Dixerũt Heb. 13.
impii apud ſe. Non eſt qui agnitus ſit, reuerſus ab inferis,quia ex nihilo nati ſumus , & poſt hæc erimus Sapien. 2.
tanquam non fuerimus. Venite ergo & fruamur bonis quæ ſunt, & vtamur creatura tanquam in iuuen-
tute celeriter. Nullum pratum ſit,quod non pertranſeat luxuria noſtra.[V O S autem non ita] ſcilicet vt
impudicè viuatis, & vitiis gentilitatis vacetis,[D I dicistis Chriſtum]hoc eſt, Chriſti doctrinam, quæ do-
cet oppoſitum,[S I tamen illum]id eſt, Chriſti documenta,[A V diſtis]auribus mentis, id eſt, intellexiſtis
[E T in Chriſto]hoc eſt, ſecũdum eius vitam, mores & theoriam,[E D O C T I eſtis] à ſpiritu ſancto per
Chriſti miniſtros,[S I C V T eſt veritas in Ieſu]id eſt, ſi ſic informati eſtis vt dici poſſitis edocti in Chri-
ſto, hoc eſt, ſi vere ſapientes eſtis, vitam & mores conformando ſcientiæ exemplo Chriſti, qui cœpit fa-
cere & docere. Vnde ſubiungit quid ſit in Chriſto edoctum eſſe,[D E ponere vos ſecundum priſtinam cõ
uerſationem].i.per abnegationem præcedentium vitiorum,[V E T E R E M hominem]hoc eſt , voſipſos Act. 1.
relinquere, quantũ ad id quo primo parenti præuaricatori ſimiles eſtis per in obedientiæ eius imitatio-
nem. Hinc enim dicit ſaluator, Qui vult venire poſt me abneget ſemetipſum. Et Salomõ loquitur, Ver
te impios & non erũt,[Q V I] vetus homo,[C O R R V M P I T V R]id eſt, ſpiritualiter annihilatur, omne Luc. 9.
eſſe gratiæ gratificãtis perdendo,[S E cundum deſideria erroris]hoc eſt, conſentiendo deſideriis prauis, Prou. 12.
vel ea mancipando effectui. Quę dicũtur deſideria erroris, quia ex errore ſeu defectu cognitionis aliquo
modo procedunt. (Omnis enim peccans, eſt ignorans ſecundum philoſophum) & ad errorem pecca-

ti actualis deducunt. Per veterem autem hominem deſignatur quilibet noſtrum per comparationem ad
priſtina vitia, quibus anima vetuſta efficitur. ¶Deinde Apoſtolus exhortatur Epheſios ad operationē
Rom.13. boni,[RENOVAMINI autem ſpiritu].i.affectu,[MENTIS].i. animæ[VESTRE] Vel ſpiritu mentis
veſtræ.i.ſpiritu qui eſt mens veſtra. Quid autem ſit taliter renouari:additur,[ET induite nouum homi-
nem].i. ſimilitudinē Chriſti vel cuiuſcunque hominis ſpiritualis in Chriſto renati ac renouati aſſumite
eius ſequendo veſtigia, ſicut ſuperius dictum eſt, Induimini dominum Ieſum, hoc eſt, eſſe virtutū & gra
tiæ adipiſci curate, vt quotidie in charitate & gratia proficientes, indeſinenter recētes & vigoroſi imò in
dies magis recentiores fiatis.[QVI]nouus homo,[SECVNDVM deum].i.à deo ſeu operatione diuina,
vel ſecundum beneplacitum dei,[CREATVS]id eſt, formatus ſeu reformatus,[EST in iuſtitia & ſancti
Iohan.14 tate veritatis]id eſt, puritate vera non ſimulata. Has enim virtutes Chriſtus, ſecundum quod homo, acce
pit: quādo in vtero virginis creata eſt anima eius, & corpori ſuo vnita. Alii vero in baptiſmo, & pœnitē
tia eas recipiunt. [PROPTER quod deponentes mendacium]Quod veritati & per conſequens deo,
qui veritas eſt, aduerſatur. Deponentes(inquam)omne mendaciū.i.officioſum, iocoſum, & maxime per
Sap.1. nicioſum: de quo in libro Sapientiæ habetur, Os quod mentitur, occidit animam. Et in Pſalmo, Perdes
Pſalm. 5. omnes qui loquuntur mendacium,[LOquimini veritatem]id eſt, verum ſermonem, [Vnuſquiſque cum
Malac.2. proximo ſuo]hoc eſt, quolibet homine, qui ſecundum naturam tibi frater & proximus eſt Nam & pater
Rom.12. vnus omnium noſtrum, & deus vnus creauit nos,[QVoniam ſumus inuicem membra]id eſt, per modum F
membrorum vniti, ad idem corpus eccleſiæ pertinentes, atque ad mutuam ſubuētionem obligati. Hinc
Zachar.8. per prophetam dicitur. Veritatem tantum & pacem diligite.[IRASCImini & nolite peccare]Hoc ex
Pſalm.4. Pſalmo quodam acceptum eſt. Poteſtq; ſatis multipliciter explanari, prout ira diuerſis modis accipitur.
Si enim ſumatur pro motu primum primo.i.purè naturali, ſic non eſt peccatum, & ita permiſſiue dici-
tur, Iraſcimini. Additur tamen, & nolite peccare, quoniā ira talis facillimè redditur vitioſa. Secūdo acci
pitur ira pro motu ſubito ex humana infirmitate & pœna peccati prodeūte, qui eſt veniale peccatū. Pro
cedit enim ex aliqua apprehenſione, nec rationis iudicium præſtolatur. Et ita quod dicitur, Iraſcimini,
non eſt exhortatio iraſcendi, ſed conſilium atque remedium iram vincendi. Nam ſequitur, & nolite pec-
care. Tanquā dicat, Si motio talis orta in vobis fuerit, non ei conſentiat ratio, ſed reprimat eam. Tertio,
ſumitur ira pro motu quodam rationem ſequente, quo contra propria vel aliena peccata mouetur, ap-
petendo vindictam ſecundum rationis dictamen. Et hęc eſt ira per zelum quę eſt laudabilis, faciens actū
1.Reg.19. rationis efficacius fieri, quā virtuoſi frequenter ſponte aſſumunt. De qua dicit Gregorius, Tūc robuſtius
Gregor. ratio contra peccata erigitur, dum ira ſubita rationi famulatur. De hac itaque ira admonendo iam dici-
tur, Iraſcimini.ſ.contra veſtra & aliorum peccata. Veruntamen quoniam ira hæc magno moderamine
Ibidem. eget, ne exceſſiue accendatur vel maiorem expetat vltionem quam culpa meretur, ideo ſubditur, Et no G
lite peccare, hoc eſt ne permittatis irę cōmotionē ſic creſcere vt ratio conturbetur, vel iuſtitia omittatur
Propter ꝙ ait Gregorius, Cauendū ſummopere eſt, ne ira, quæ vt inſtrumentū veritatis aſſumitur, ra-
tioni dominetur, ne vt domina præeat, ſed velut ancilla ad obſequium parata, à rationis tergo nūquā re
cedat. Si ergo vindicta quæratur propter correctionem culpæ & obſeruationem iuſtitiæ, erit ira per ze-
lum, aliàs eſſet ira per vitium. ¶Denique ira dupliciter metas rationis excedit. Primo nimiū ferueſcen
do, quando videlicet; ipſa commotio in ſe exceſſiua conſiſtit, rationis actū impediendo. Secundo, maio
rem vindictam q̄ oportet expetendo, quod eſt grauius primo: eſt enim cōtra charitatem atque iuſtitiam
Vnde ex ſuo genere eſt mortale.[SOL]iſte viſibilis[Non occidat]ad occaſum tendendo,[SVPER ira-
Iob.5. cundiam veſtram]hoc eſt, ira veſtra durante. Tāquam dicat, Si motus iræ exurgat, non maneat. Vel ſol
iuſtitiæ, id eſt, Chriſtus aut certe ſol intelligentiæ, hoc eſt, iudicium rationis non occidat ſuper iracūdiā
veſtram, id eſt, à vobis non elongetur, nec ſeparetur propter iracūdiæ veſtræ exceſſum.[Nolite locum]
hoc eſt, ingreſſum ad poſſidendum animā veſtram,[DARE diabolo] admittendo ſuggeſtiones eius ne
Iacobi. 4 pharias, vel redeundo ad priſtinas iniquitates. Vnde ſcriptū eſt, Reſiſtite diabolo, & fugiet à vobis. Ali-
Matth.12 ter vobis cōtinget quod Chriſtus in Euangelio loquitur, Cum immūdus ſpiritus exierit ab homine per
ambulat arētia loca, quærens requiem, & non inuenit: Tūc dicit, Reuertar in domum meam vnde exi-
ui. Et cum venerit, reperit eam vacantem, & ſcopis purgatam atque ornatam. Tūc abit, & adiungit ſibi
ſeptē alios ſpiritus ſceleratiores ſe, & ingreſſus inhabitat illic, & fiūt poſtrema hominis illius peiora prio H
2. Theſ.3 ribus.[QVI furabatur]ante conuerſionem ſeu pœnitentiam,[IAM non furetur]aliena tollendo, quod
ex ſuo genere eſt mortale, quoniam cōtrarium eſt iuſtitiæ. Interdum tamen eſt veniale, propter paruita-
tem nocumenti, vel actus imperfectionem. [MAGIS autem laboret operādo in manibus ſuis quod bo-
Act.20. num eſt].i.licita opera exteriora atque mechanica pro pretio faciat,[VT habeat aliquod tēporale bonū,
[Vnde tribuat neceſſitatem patienti]hoc eſt, egenis eleemoſynam conferat de labore manuum ſuarum
Matth.12 Hinc in actibus idem iſte ait apoſtolus, Omnia oſtendi vobis, quia ſic laborantes oportet ſuſcipere infir
1.Cor.15. mos, & meminiſſe verbi domini Ieſu, quia beatius eſt magis dare quàm accipere.[OMNIS ſermo malus
Eccl.14. ex ore veſtro non procedat]quanuis animo fuerit præconceptus, ſed reprimatur, præſertim cum de om-
ni verbo otioſo reddendo ſit ratio in die iudicii. Corrumpunt nanque mores bonos colloquia praua.
Propter quod in eccleſiaſtico ſcribitur, Beatus vir qui non eſt lapſus in verbo ex ore ſuo, [SED qui bo-
nus eſt ad ædificationem fidei]hoc eſt, ſermo vtilis ad ædificandum fidem in alio proferatur à vobis, nō
qualitercunque, ſed cum debitis circunſtantiis.ſ.[VT det gratiam audientibus].i. proficiat eorum ſaluti
ſicq; per occaſionem præſtet ſeu augeat gratiam dei in eis. [ET nolite contriſtare ſpiritum ſanctum dei]
hoc eſt, non ita per inobedientiam veſtram offendatis ſpiritum ſanctum, vt per modum contriſtati ſe ha-
beat, vel alios bonos propter veſtram peruerſitatem ad contriſtandum ſeu condolendū inducat. Quan-
uis enim ſpiritus ſanctus ſit verus & incōmutabilis deus, ei tamē aſcribitur quod ipſe in hominibus ope-

ſtatur, iuxta quem ſenſum fertur pro nobis orare gemitibus inenarrabilibus. Per modum quoque contri- Rom. 8.
ſtati ſe habet, dum à noſtris cordibus per peccata fugatur: iuxta illud Sapientiæ, Spiritus ſanctus diſcipli Sap. 1.
næ effugiet fictū, & auferet ſe à cogitationibus quæ ſunt ſine intellectu. Penes hunc ſenſum & in Eſaia Eſa. 63.
ſcribitur, Afflixerunt ſpiritum ſancti eius. Tranſlatio ſeptuaginta interpretum habet, Affliixerunt ſpiritū
ſanctum eius, [IN quo ſignati] .i. cuius virtute & gratia à reprobis ſeparati, diſtinctiq́ue eſtis [IN die re-
dēptionis] .i. conuerſionis, vel baptiſmatis veſtri. Vel, in die redēptionis, id eſt, dominicæ paſſionis, quia Act. 1.
tunc facta eſt ſignatio iſta quantum ad meritū eius ex parte Chriſti qui tunc omnibus ſufficienter, electis
vero efficienter promeruit gratiam veræ ſalutis. [OMNIS amaritudo] cordis, ſermonis & operis, [ET
ira] per vitium, [ET indignatio] procedens ex ira atque ſuperbia, [ET clamor] .i. ſermo impetuoſus, vel Eſa. 5.
irrationabilis eleuatio vocis, [ET blaſphemia] contra deum & ſanctos [TOLLATVR à vobis] vel per Rom. 9.
anticipationē, vel per correctionem, gratia dei veſtris ſtudiis ac precibus auxiliante. Non eſt enim vo-
lentis neque currentis, ſed dei miſerentis, [CVM omni malitia] .i. cum cæteris vitiis, vt habeatis cor mū
dum. Nam ſi quis totam legem impleuerit, offendat autem in vno, factus eſt omnium reus. Nēpe (vt ait Iacob. 2.
Ambroſius) in ſeruo dei omnia debent bona videri, ne puritas eius ex aliqua parte maculetur. Hæc ergo Ambroſ.
vitanda ſunt vitia Vnde de amaritudinis euitatione ſcriptum eſt, Non ſit inter vos radix germinās fel &
amaritudinem. Et alibi iterum, Non eſt ſenſus vbi abundat amaritudo. De ira vero ſcriptū eſt apud Ec- Deut. 29.
B cleſiaſten, Ne ſis velox ad iraſcendum, quoniam ira in ſinu ſtulti requieſcit. Cui cōſonat illud Iob, Virū Eccl. 21.
ſtultum interficit iracundia. Et alibi legitur, Ira nō habet miſericordiam, nec erumpens furor. Spiritum Eccl. 7.
autem ad iraſcendum facilem, quis poterit ſuſtinere? De indignatione quoq; Salomon ait, Qui ad indi- Iob. 5.
gnationem facilis eſt, erit ad peccata procliuior. [ESTOTE autem inuicem benigni] mutuo ſubuenien- Prou. 27.
do, [MISERicordes] cordialiter compatiendo. Beati enim miſericordes, quoniam ipſi miſericordiam con Prou. 29.
ſequentur. Et in Prou, ſcribitur, Per miſericordiam & fidem purgātur peccata, [DONANTES inuicem] Matth. 5.
id eſt, mutuas offenſas penitus remittentes, [SICVT & deus] pater vel trinitas [In Chriſto] id eſt, meri- Prou. 15.
to Chriſti [Donauit nobis] id eſt, piè indulſit. Propterea ipſe ait Saluator, Si non dimiſeritis, nec pater Matth. 11.
veſter qui in cœlis eſt dimittet vobis peccata veſtra.

CAP. V. [ESTOTE ergo imitatores dei.] ARTIC. V.

PROSEQVITVR demùm Apoſtolus in præcedenti cap. cœptam inſtructionem EPIST.
moralem: & ait, [ESTOTE ergo] .i. quoniam deus in Chriſto nobis donauit, id-
circo eſtote [IMITATORES dei] .i. diuinæ pietati conformate voſipſos, offenſoribus
veſtris parcendo, benefaciendo, omneſq; diligendo, [SICVT filij] mei ſpiritua-
les, vel filij dei adoptiui, [CHARISSIMI] .i. valde dilecti, pro quibus pater vni
C genitum ſuum miſit & dedit, filius mortem ſuſtinuit, ſpiritus ſanctus ſeipſum co-
pioſiſsime infudit. Hoc eſt quod in Euangelio docet, præcipitq́ue Saluator, Dili Matth. 5.
gite inimicos veſtros, benefacite his qui oderunt vos, vt ſitis filij patris veſtri qui Luc. 6.
in cœlis eſt, qui ſolem ſuum oriri facit ſuper bonos & malos. Aſsimilari autem creatori, eſt ſumma perfe
ctio creaturæ, ſi tamen aſsimulatio fuerit ordinata, non vſurpata [ET ambulate in dilectione] dei ac pro Iohan. 15
ximi, charitatiue viuendo: iuxta illud, Hoc eſt præceptum meum, vt diligatis inuicem, ſicut & dilexi vos
Vnde iam ſubditur, [SICVT & Chriſtus dilexit nos] .i. taliter vtputa purè ac ſpiritualiter, quanuis non
æqualiter, [& tradidit ſemetipſum pro nobis oblationē] pacificam, [ET hoſtiam] pro peccato in ara cru
cis, [DEO] patri vel trinitati .i. ad gloriam eius, & vt ei pro nobis ſatiſfaceret [In odorem ſuauitatis] .i. in
ſuauem odorem, videlicet in holocauſtum acceptiſsimum atque gratiſsimum deo. Maxime enim placuit
deo oblatio Chriſti ex parte patiētis, non ex parte inferentis. Nam ex parte patientis, mors illa erat piiſ-
ſima, & ex ſumma charitate aſſumpta: ſed ex parte inferentis, crudeliſsima erat, ſacrilega & diſplicentiſ- Hebr. 13.
ſima deo. [FORNICATIO autē] ſimplex, [ET omnis immunditia] id eſt, alia quælibet luxuriæ ſpecies, [AVT
auaritia] id eſt, inordinatus temporalium appetitus, [Nec nominetur] .i. non ſolum non ſit, ſed nec ex-
primatur [In vobis] .i. à vobis, ſeu inter vos [ſicut decet ſanctos] eſſe ſine talium nominatione, [AVT tur
pitudo] id eſt, indecentia in oſculis & amplexibus, [AVT ſtultiloquium] ſicut eſt adulatio, [AVT ſcur-
rilitas] .i. iocularitas riſum concitans, [QVAE ad rem non pertinet] .i. ſaluti non proficit. Horum nullū
D nominetur aut ſit in vobis, [SED magis gratiarum actio] à vobis domino perſoluatur. Per hoc docet A-
poſtolus, quàm longe debeant eſſe magna peccata ab his qui ſtudent perfectioni. [HOC enim ſcitote in-
telligentes] .i. ſacram ſcripturam ſapienter penſantes, [QVOD omnis fornicator] .i. cum ſoluta concum 1. Iohan. 3
bens, [AVT immundus] id eſt, aliud aliquod luxuriæ genus exercens, vt eſt ſtuprum, inceſtus, adulteri-
um, [AVT auarus, quod eſt idolorum ſeruitus] .i. cuius iniquitas idololatriæ comparatur, eo quod ſicut
idololatra idola colit magis quàm deum verum: ita auarus potius adhæret argēto & auro quàm deo, ma Eccl. 10.
giſque confidit in eis quàm in domino. Propter quod in Eccleſiaſtico legitur, Auaro nihil eſt ſceleſtius
& nihil iniquius quàm amare pecuniam, [Non habet hæreditatem] .i. beatam poſſeſsionem ſeu paratam
fœlicitatem [In regno dei & Chriſti] quod eſt vnum regnum, quia nec modo pertinet ad filios eccleſiæ
militantis per gratiam gratificantem, nec poſtmodum pertinebit ad ciues eccleſiæ triūphantis per glo- Apoc. 21
riā. Non enim intrabit in illā aliquid coinquinatū, niſi qui ſcripti fuerint in libro vitę & agni. Et Eſaias Eſa. 26
ait, Tollatur impius, ne videat gloriam dei. [Nemo vos ſeducat inanibus verbis] .i. coloratis ſermonibus
apparentibus argumentis, friuolis promiſsionibus, prouidētiam dei negando, vel impunitatē ex diuina
miſericordia promittendo, ſeu longam vitam ſpondendo. [PROPTER hæc enim] .i. propter horum ina- Sap. 4.
nium verborum prolationem, ſeductionem ſeu crudelitatem [venit ira] .i. vltio [DEI in filios diffiden-
tiæ] .i. in homines deſperātes de vita futura ſeu præmiatione diuina. [Nolite ergo effici participes eorū] Rom. 1.
ſic diffidētium .i. nec effectu, nec opere, neque auxilio conformemini eis. Digni quippe ſunt morte, non

Eccl.13. ſolum qui faciunt,ſed etiã qui cõſentiunt.Nam& qui tetigerit picem,inquinatur ab ea.[ERATIS enim E
aliquando]dum mundo & concupiſcentiis inhæſiſtis, [TENEBRAE] id eſt,tanta vitiorum caligine,
cordis cæcitate, & ignorantiæ tenebris inuoluti,vt non ſolum tenebroſi,ſed etiam tenebræ fuiſſe dica-
Phil. 2 mini,[NVNC autem]quando ad deum conuerſi eſtis,facti eſtis[LVX]id eſt,ſpiritualiter illuminati[IN
domino].i.in veritate & gratia dei.Idcirco[VT filij lucis ambulate].i.pure,honeſte,ac religioſe conuer
Iohan.11. ſemini,ſicut ad filios lucis pertinet.i.ad filios dei,qui eſt lux æterna & increata.iuxta illud Iohannis,E-
rat lux vera. Vel per lucem intelligitur ſplendor ſeu claritas gratiæ,cuius filij ſunt omnes qui gratiã ha-
Iohan.12. bent. Vnde ait ſaluator, Dum lucem habetis,credite in lucem,vt filij lucis ſitis. Meritò autem ſic debe-
tis ambulare.[FRVctus enim lucis].i.operatio gratiæ,vel opus placitũ luci æternæ[EST]viuere[IN om
ni bonitate].i.interna virtute ac pietate,quo ad ſeipſum,[ET iuſtitia].i.in iuſta actione,quantum ad pro
FINIS. ximum,[ET veritate]quantum ad deum ei veraciter miniſtrando,[PRobantes] id eſt,prudenter inueſti
Galat.6. gantes,vel rationabiliter diſcernentes,[QVID ſit beneplacitum deo]vt illud ſemper agatis, & quæ diſ-
Hiere.15. plicent deo,vitetis.Vnde apud Hieremiam dominus proteſtatur, Si ſeparaueris pretioſum à vili, quaſi
os meum eris.[ET nolite communicare]cõſentiendo vel cooperando[OPEribus infructuoſis]id eſt, va-
cuis à fructu ſpirituali[TEnebrarum].i.malorum habituum ſeu hominum mentibus obſcuratorum,[MA
gis autem redarguite].i.iterum atque iterum corripite,ſi ſit ſpes de emendatione, & maximè ſi ad veſtrã
pertineant curam qui peccãt.Omnes tamen ad correctionem fraternam iure charitatis aliquo modo te- F
Auguſt. nentur.His ergo duobus modis ſecundum Auguſtinum,non te maculat malus,ſi non conſentis, & ſi re
darguis.Quoniam enim parum eſt non conſentire,iungit Apoſtolus quod maius eſt, magis autẽ redar
Matt.18. guite.Propter quod ait Saluator,Si peccauerit in te frater tuus,i.te ſciente , vade & corrige eum inter te
& ipſum ſolũ,&c.Deinceps oſtẽdit, quare non debeamus communicare operibus impiorũ. [Quę enim
in occulto].i.in locis abſconditis[FVNT ab eis] prædictis excæcatis hominibus,humanum potius q̃ di
Prou.28. uinum conſpectum timentibus[TVRPE eſt dicere]quanto magis facere? [OMnia autem quæ arguun-
tur] i.opera quæ reprehenduntur[A lumine manifeſtantur].i. per veram loquutionem , ſplendidamque
doctrinam increpantis,innoteſcunt eſſe digna reprobatione,nec vltra valent latere,quemadmodum ad
2.Tim.3. Timotheum ipſe ait,Inſipientia illorum omnibus manifeſta erit.[OMNE enim quod manifeſtatur]hoc
modo per increpationem vel humilem peccantis cõfeſsionem,[LVMEN eſt] id eſt,clarũ,certum ac no
tum. Vel,lumen eſt,id eſt,ſpirituali luce perfunditur,dũ in publicum ducitur.His conſonat verbũ Chri
Iohan.3. ſti,Omnis qui male agit,odit lucem & non venit ad lucem,vt non arguantur opera eius: Qui autem fa
cit veritatem,venit ad lucem,vt manifeſtentur opera eius,quia in deo ſunt facta.[PROPTER quod] vi
delicet quoniam lumen eſt quod manifeſtatur[DICIT]ſpiritus ſanctus per me. [SVRGE] à vitiis per
pœnitẽtiam[QVI dormis] .i.in ignauia tua quieſcis[ET exurge]per opera pœnitentialia[A mortuis] id G
eſt,de ſocietate impœnitentium ſpiritualiter mortuorum,[ET illuminabit te].i.radium ſapientiæ & lu-
Eſa.58. men diſcretionis tribuet tibi[CHRISTVS] iuxta illud Eſaiæ, Requiem dabit tibi dominus ſemper, &
implebit ſplendoribus animam tuam,ſi glorificaueris dominum,dum nõ facis vias tuas. Vnde Micheas
Michæ.8. ait,Cum ſedero in tenebris,dominus lux mea eſt,& deducet me dominus in lucem, & videbo iuſtitiam
EPIST. eius[Videte itaque fratres].i.oculo intellectuali penſate,[QVomodo cautè ambuletis]. i.vigilanter & cu
Matt.7. ſtoditè viuatis,occaſiones peccati vitando,atque in arcta via,quæ ducit ad vitam,cum omni circunſpe-
Prou.4. ctione progrediẽdo: vt impleatis quod à ſapiente dicitur,Omni cuſtodia cuſtodi cor tuum. Et quod rur
Prou.23. ſus idẽ ait, In timore domini eſto tota die,& habebis ſpem in nouiſsimo,[NON quaſi inſipientes].i.ſola
1.Cor.10. tẽporalia atque præſentia bona ſeu mala conſiderantes,[SED vt ſapiẽtes]in cognitione diuinorũ,id eſt,
diſcreti ac prouidi,cœleſtibus bonis ſemper intenti, [REdimentes] id eſt , ab infructuoſis occupationi-
bus expedientes,[TEmpus]vitæ præſentis,id eſt,certas horas ad vacandum deo aptantes.Vel,redimen-
tes tẽpus,id eſt,tempora,quę infructuoſè expendiſtis reparantes per infructuoſiſsimam occupationẽ tẽ-
poris præſentis atque reſtantis,quatenus priores negligentias & impietates recompenſetis per ardẽtiſsi
mam conuerſationem temporis nondum lapſi quo eis victuri ,ne inter impios numeremini,de quibus ca
nit Pſalmographus, Viri ſanguinum & doloſi nõ dimidiabunt dies ſuos,[QVONIAM dies mali ſunt]
Pſalm.54 id eſt,aduerſitatibus, periculis atque malitiis pleni. Non quòd dies in ſe mali ſint, ſed quia hæc mala in-
ſunt hominibus in diebus ſeculi huius viuentibus.Scriptura enim tempori ea aſcribit quę fiunt in tẽpo- H
re,quemadmodum primo Machabæorum inducitur, Videns Ionathas quia tẽpus eum iuuat.Hinc enim
1.Mac.12 Saluator,Sufficit(inquit)diei malitia ſua.Et in Geneſi Iacob aſſeruit, Dies peregrinatiõis meæ mali &
Matth.6. parui.[PRopterea fieri imprudentes]ſola ſenſibilia & temporalia ponderando, [SED intelligentes quæ
Gene.47. ſit voluntas dei]id eſt,hoc diligentiſsime inquiratis,quid placeat deo,vt illud ſemper agatis.[ET nolite
inebriari vino,in quo eſt luxuria]cauſaliter,quia calorem auget , atque libidinem concitat. Venter e-
nim vino æſtuans,cito ſpumat in libidinem,iuxta Hieron. Vnde Sapiens dicit,Luxurioſa res vinum,&
Hieron. tumultuoſa ebrietas:qui his delectatur,non erit ſapiens.Ruſuſque ſcriptura,Quàm ſufficiens eſt homi
Prou. 20. ni erudito vinũ exiguum, [SED implemini ſpiritu ſancto].i.ita viuatis & corda veſtra ſic occupetis , vt
Eccl.31. in gratia ſpiritus ſancti proficiatis quotidie. Deus enim vnicuique influit, ſecundũ quod ſe diſponit aut
capax efficitur,[LOquentes vobiſmetipſis].i.mutuo exhortantes voſipſos[IN pſalmis] ad bene operan-
dum hortantibus,[ET hymnis]ad dei laudem ſpectantibus, [ET canticis ſpiritualibus]quæ de gaudiis
futuris commemorant, [CANTANTES & pſallentes in cordibus veſtris]id eſt,ſilenter in anima. Vel
Pſalm.64. in cordibus veſtris.i.cum cordiali intentione & ex mentali affectu,[nomino]deo altiſsimo,quem decet
hymnus,laus,honor,& gloria,[GRatias agentes ſemper].i.qualibet hora conuenienti ac debita[PRO-
omnibus beneficiis dei. Vel,pro omnibus hominibus beneficia diuina ſortitis, omniũ ſaluti congratulã
Rom.5. do[IN nomine]nominato[NOMINIS noſtri Ieſu Chriſti].i.in ipſo Chriſto,videlicet ad laudem & glo

A riam eius. Vel certe per eũ,[DEO & patri].i.patri æterno,qui eſt deus ratione creationis, paterq́; Chri- FINIS.
ſti naturalis & pater noſter adoptiuus,[SVBIECTI inuicem] ex debito obediẽtiæ vel ex condecentia
humilitatis & charitatis[IN timore dei]caſto ac filiali.Prælati enim per humilitatem & charitatem ſub
dunt ſe inferioribus,ſubditi vero ea debito obedientiæ ſubiiciuntur prælatis. Cæteri omnes communi-
ter ſe inuicẽ honorare,præferreq́ue habent:iuxta illud quod alibi dictum eſt,Honore inuicem præueniẽ
tes.Propter quod Chriſtus teſtatur,Qui maior eſt veſtrum,ſit veſter miniſter.Et iterum legitur,Quã(Rom.12.
to maior es,humilia te in omnibus.Pręterea generalibus exhortationibus poſitis,deſcẽdit Apoſtolus ad Matth.20.
particulares perſonas,dicendo.[MVLIERES viris ſuis ſubditæ ſint]in licitis & honeſtis [SICVT do- Eccl.3.
mino]id eſt,ſicut domino ſubditur ſeruus,[QVONIAM vir caput]id eſt,ſuperior[EST mulieris]id eſt,per 1.Cor.11.
fectior atque diſcretior ea communiter. Et dominus prætulit virum fœminæ:dicens ad eam,Sub viri po Col.3.
teſtate eris,& ipſe dominabitur tui.[SICVT & Chriſtus caput]id eſt,rector ac princeps [EST eccleſiæ.Ip- Geneſ.3.
ſe]Chriſtus exiſtens[SALVATOR corporis eius]id eſt eccleſiæ,quæ eſt myſticũ corpus Chriſti. [SED
ſicut eccleſia]id eſt,fidelium ſancta collectio[SVBIECTA eſt Chriſto] fide & opere,[ITA & mulieres vi-
ris ſuis,in omnibus]bonis ſint ſubditæ. ¶Sciendum tamen quod ſubiectio mulieris ſub viro non eſt in Matth.19
omnibus ſimilis ſubiectioni ancillæ aut ſerui,cum ipſa ſit ſocia viri,& vna caro cum eo,facta non capite Gen.2.
aut pedibus,ſed de latere viri,quaſi ſimilis ei,& iuxta latus eius ponẽda.[VIRI,diligite vxores veſtras] 1.Petr.3.
B non carnali & fœdo,ſed ordinato ac ſpirituali amore,[SICVT & Chriſtus dilexit eccleſiam,& ſeipſum tra
didit]in mortem[PRO ea] id eſt, pro eius ſalute, [VT illam ſanctificaret] id eſt, virtutibus adornaret,
[MVNDANS eam] primo,id eſt,à vitiis purgans[LAVACRO aquæ]id eſt,intinctione ſeu lotione in aqua
baptiſmatis.Lauacro inquam ſancto[IN verbo vitæ.i.ſub debita forma verborum,quibus hoc ſacramen
tum ex Chriſti inſtitutione perficitur.Accedit quippe verbum ad elementum:& fit ſacramentum,in quo
verbum eſt formale ac principale,elementum vero eſt materiale,[VT exhiberet]id eſt reprę ſentaret vel
faceret[IPSE]Chriſtus ſponſus cœleſtis [SIBI]id eſt,ad ſuum honorem,ſecundum quod deus eſt , in
pręſenti ſeculo inchoatiue,in futuro autem completiue[GLORIOSAM eccleſiam]id eſt,claritate ſcientiæ at
que virtutũ ſplendoribus refulgentem,[Non habentem maculam].i.peccatum mortale apertum,[AVT
rugam]id eſt,peccatum mortale occultum,ſed mundã ac ſimplicem[AVT aliud huiuſmodi] criminale
habentem,[SED vt ſit ſancta]in interioribus[ET immaculata]in exterioribus.[ITA viri debent diligere Gen.2.
vxores ſuas vt corpora ſua]quia ſunt vna caro.Si autem ſumatur corpus pro parte hominis materiali,ſic
viri magis tenentur diligere vxores ſuas,quàm corpora propria. Si vero ſumatur corpus pro toto com-
poſito,minus diligendæ ſunt vxores.Ideo ſimilitudo eſt quantum ad aliquid non abſolute in omnibus.
Porrò de hac Chriſti glorioſa & illibata eccleſia ſcriptum eſt in Apocalypſi,Vidi ciuitatẽ ſanctam Hie-
C ruſalem deſcẽdentẽ de cœlo à deo paratam quaſi ſponſam ornatã viro ſuo.Et rurſus,Quia venerunt nu Apoc.21.
ptiæ agni,& vxor eius præparauit ſe.Itemq́ue,Signum magnum apparuit in cœlo , mulier amicta ſole, Apoc.19.
& luna ſub pedibus eius in capite eius coronæ ſtellarum duodecim.De qua etiam intelligendum eſt illud Apoc.12.
Eſaiæ,Surge,illuminare Hieruſalem quia venit lumen tuum, & gloria domini ſuper te orta eſt. [QVI Eſa.60.
ſuam vxorẽ diligit,ſeipſum diligit]tanta eſt vnitas vtriuſque.Sunt nanque duo in carne vna.Merito ita-
que debet homo vxorem ſuam diligere.[NEMO enim]id eſt, nullus rationabiliter & humane ſe habens Geneſ.2
[Vnquam carnem ſuam odio habuit]Vel ſimpliciter. Nemo vnquam carnem ſuam odio habuit,quia
vel dilectione naturali vel amore carnali vel charitate infuſa ad eam afficitur. Nam & qui ſeipſos occi-
dunt,carnem ſuam amaſſe probantur:quam ideo perimunt,vt breui tormento longa euadent præſentis
vitæ ſupplicia.[SED nutrit]victu[ET fouet eam]veſtitu[SICVT & Chriſtus eccleſiam] nutrit ſacramen-
to altaris & fouet eam veſtimento ſalutis, [QVIA membra ſumus]nos Chriſtiani[corporis eius]id eſt,
eccleſiæ quæ eſt myſticum corpus Chriſti.Sumus itaque membra[DE carne eius & oſſibus eius]id eſt, 1.Tim.6.
eiuſdem naturæ exiſtentes,cum Chriſto homine. Vel hoc ideo dicitur,quia fidelium qui à Chriſto inſti
tuti ſunt quidam,puta infirmi,dicuntur de carne Chriſti quæ ante paſsionem erat infirma,quoniã indi- Matt.26.
gent à fortibus ſuſtentari,quemadmodum caro ſuſtentatur ab oſsibus. Alij ſcilicet fortes ac perfecti,di- Marc.14
cuntur de oſsibus Chriſti propter conſtantiam,& dominicæ paſsionis ac patientiæ imitationem,[PRO
pter hoc]id eſt,ad deſignandum dilectionem ac vnitatem Chriſti atque eccleſiæ,ſcriptum eſt in Geneſi
D [RElinquet homo].i.maritus[PATREM ſuum & matrem ſuam]id eſt, carnales parentes quantum ad coha
bitationem localem,[ET adhærebit vxori ſuæ]habitando,conueſcendo & dormiendo cum ea [ET erũt Gen.2.
duo ſuppoſita,ſcilicet maritus & coniunx,[In carne vna] id eſt, in vno carnali commercio per ſeminis Matth.19
propagationem.Vel dicuntur duo in carne vna,quoniam nullus eorum propriæ carnis habet poteſtatẽ, 1.Co 7.
& propter communionem præcipuam vna caro reputantur.Vnde dicit Saluator , Itaque iam non ſunt
duo,ſed vna caro ¶Deinde ponit Apoſtolus myſticum ſenſum ſcripturæ de matrimonio allegatæ.[SA- Matth.19
cramentum hoc]id eſt,ſacrum ſignum iſtud in coniugio pronuntiatum [MAGNUM eſt]id eſt, magnæ rei
ſignificatiuum. [EGO autem dico] id eſt,ſignum iſtud expono,impletumque aſſero[In Chriſto & in
eccleſia]id eſt,in ſpirituali deſponſatione inter Chriſtum & eccleſiam facta, quando videlicet verbum
caro factum eſt,& noſtram naturam aſſumens,oſtendit quantum dilexit nos,cum quibus idem fieri vo-
luit.Matrimonium ergo ſiue cõiugium, magnum eſt ſacramentum, propter ſignificationem coniunctio
nis Chriſti & eccleſiæ , in qua etiam Chriſtus quodammodo patrem relinquiſſe videtur,non ſimpli- Iohan.1.
citer,cum æternaliter ſit in ſinu,imò in corde patris,ſed ſecundum apparentiam quandam ratione incar Ibidem.
nationis. Sic enim de nouo apparuit mundo ad coniungendum ſibi eccleſiam tanquam ſponſam. Pro-
pter quod ait,Exiui à patre,& veni in mundum.Et Pſalmiſta,Ipſe(inquit)tanquã ſponſus procedẽs de Iohan.10
thalamo ſuo.A ſummo cœlo egreſsio eius.Matrem quoque ſuam.i.ſynagogam Chriſtus reliquit,& ad- Pſalm.18.
hæſit vxori ſuæ.i.gentilitati conuerſæ,quam ipſe ſpiritualiter viſitat & fœcũdat.[VEruntamen].i. quan-

uis prædicta de coniugio myſtice intelliganrur de Chriſto, nihilominus [ET vos ſinguli] hoc eſt vnuſ- F
quiſque veſtram coniugem habens, [SVAM vxorem ſicut ſeipſum diligat. Vxor autem timeat virum] id
eſt, in reuerentia habeat eum, caſto timore formidet, ne eum offendat.

CAP. VI. [FILII obedite parentibus veſtris.] CAP. V.

Col. 3. POST informationem conuerſationis habendæ inter virum & coniugem, ponitur informa-
tio conuerſationis debitæ inter parentes & filios. [FILII obedite parentibus veſtris] car-
nalibus [IN domino] id eſt, ſecundum voluntatem diuinam, videlicet in licitis & honeſtis
atque ex animo.ſ. prompte reuerenter & amoroſe. [HOC enim iuſtum eſt] iure naturali, di
uino humano, imò magiſtris, diis & parentibus, non poteſt reddi æquiualens, iuxta philo-
ſophum. [HONORA patrem tuum & matrem tuam]. Vnde apud Malachiam habetur, Filius honorat
Malac.1. patrem ſuum, & ſeruus timet dominum ſuum. Honorare ergo debemus parentes, reuerentiam impen-
dendo: & neceſſaria ſi indigeant, miniſtrando. ſunt enim principium noſtrum. Propter quod in Eccle-
Eccl.3. ſiaſtico legitur, Quam malæ famæ eſt, qui relinquit patrem: & maledictus à deo, qui exaſperat matrem.
[QVOD eſt mandatum] diuinum in Exodo ſcriptum, [PRIMVM in promiſsione] .i. primum cui mer-
Exod.20. cedis additur promiſsio. Decalogus autem præceptorum ad dun præcepta pertinet charitatis. Tria enim
in prima tabula ſcripta, reſpiciunt præceptum charitatis dei. Alia ſeptem in ſecunda tabula ſcripta, con F
cernunt præceptum charitatis proximi. Inter quæ, præceptum de honoratione parentum præcedit, cui
annectitur merces quæ ſubditur, [VT bene ſit tibi] in ſpiritualibus ac temporalibus, [VT ſis longæuus ſu
per terram] id eſt, æternaliter habites in terra viuentium. Ad literam tamen hoc dictum videtur de prolõ
gatione vitæ præſentis in terra peregrinationis iſtius, ſeu in terra promiſsionis, quantum ad populum
Iſrael pro tempore illo. Hoc enim meretur præter præmium ſpirituale obſeruatio huius mandati ſecun
dum communem iuſtitiæ legem, quamuis interdum ex diuinæ diſpenſationis moderamine, aliter acci-
Col.3. dat. [ET patres] carnales, [Nolite ad iracundiam prouocare filios veſtros] aut filias, nimis rigoroſe & aſ
pere procedendo cum illis, [SED educate illos] id eſt, fouete & neceſſaria prouidete non ſolum carnali-
ter, ſed [IN diſciplina] morali [ET correptione domini] id eſt, iuſta correctione: quemadmodum ſcriptũ
Prou.13. eſt, parcit virgæ, odit filium ſuum: qui autem diligit illum, inſtanter erudit. Rurſusque Salomon, Stulti
Prou. 22. tia (inquit) colligata in corde pueri, & virga diſciplinæ fugabit eam. Hinc etiam in Eccleſiaſtico legitur
Eccl.30. Qui diligit filium ſuum, aſsiduat illi flagella. Certum eſt autem hæc quoque ad ſpirituales patres ac fi-
lios pertinere. Patet vero ex his, quod parentes tenentur filiis in tribus, quæ ſunt neceſſariorum prouiſio
inſtructio & correctio. Deinceps introducitur exhortatio conuerſationis inter ſeruum & domi-
Rom.6. num. [SERVI obedite dominis carnalibus] id eſt, temporalibus, & ſenſualitatem ſectantibus. Et per cõ G
ſequens multo plus obediendum eſt dominis ſpiritualibus & honeſtis, [CVM timore] animę [ET tremo
re] corporis, [IN ſimplicitate cordis veſtri] id eſt, ſine ſimulatione [SICVT Chriſto] ſeruiendum eſt: iux
Pſalm.2. ta illud in Pſalm. Seruite domino in timore, & exultate ei cum tremore. Seruitus enim hæc propter pec
catum ex diuina ordinatione inflicta eſt in pœnam peccati, idcirco patienter ferenda eſt tanquam purga
Col.3. torium vitiorum, exercitiumque virtutum [Non ad oculum ſeruientes] id eſt, ſolum in præſentia homi-
num, QVASI hominibus placentes] id eſt, humanum fauorem duntaxat optantes, [SED vt ſerui Chri-
1.Petr.2. ſti facientes voluntatem dei] id eſt, diuinis mandatis obtemperantes [EX animo] id eſt, prompto affectu,
ſic ſitis [CVM bona voluntate] videlicet conformando veſtrum affectum diſpoſitioni diuinæ, [SERVI-
entes] dominis carnalibus [SICVT domino] deo altiſsimo, [ET non] ſicut [HOMINIBVS] tantum, id
eſt, cum reuerentia & tremore ac cordis ſimplicitate [SCIENTES, quoniam vnuſquiſque quod fecerit bo-
num, hoc recipiet à domino] id eſt, pro illo præmium iuſtum habebit à deo, qui nullum bonum deſerit
Galat.3. irremuneratum, [SIVE] ſit [SERVVS, ſiue liber.] Seruitutis enim conditio ſeu libertas non tollunt prę
miationẽ diuinę iuſtitiæ. [ET vos domini eadem facite illis] id eſt tam benigni eſtote ſeruis veſtris, quàm
Eccl.33. fideles fuerint vobis: iuxta illud Eccleſiaſtici, Seruus fidelis ſit tibi quaſi anima tua, & quaſi fratrem tra-
cta illum. [REMITTENTES minas] id eſt, pœnas comminatas non inferentes, ſi tamẽ ſerui pœniteant, vel
Eccl. 7. raro ſeu parum offenderint. Vnde iterum in Eccleſ. ſcribitur, Ne lædas ſeruum in veritate operantem.
Eccl.33. Porrò ſi ſerui rebelles aut duri conſiſtant, agendum eſt quod rurſus in Eccleſ. fertur, Cibaria & virga & H
Ibidem. onus aſino, panis & diſciplina & opus ſeruo. Itemque, Seruum inclinent operationes aſsiduæ, [Sciẽtes]
Matth. 7. vos domini, [QVIA illorum] ſeruorum [ET veſter dominus eſt in cœlis, & perſonarum acceptio non
Tob.4 eſt apud deum.] Idcirco timete, quoniam eadem menſura, qua menſi fueritis, remetietur vobis. Qualem
ergo vultis vobis eſſe cœleſtem dominum, iudicemque æternum, tales exhibete voſipſos ſeruis ac ſubdi
EPIST. tis veſtris. Poſt ſpecialia iuſſa & certarum exhortationem perſonarum redit Apoſtolus ad inſtructio-
1.Petr.5. nem communem cunctorum fidelium. [DE cætero] id eſt, inſuper & tempore adhuc reſtante, [FRatres
conſortamini in domino] id eſt, ſpirituale robur à deo adipiſci ſtudete, & contra impugnationes mundi
carnis atque diaboli roboretur cor veſtrũ, in domino, id eſt, gratia eius, & in certa fiducia diuini auxilii,
[ET in potentia virtutis eius] id eſt, in potenti poteſtate dei, innitendo ſemper diuinæ potentiæ, nõ pro
priis viribus. Vel, in potentia virtutis eius, id eſt, in efficaci fortitudine à deo infuſa, quæ animũ roborat
Ioſue.11. in aduerſis. Ad hanc cõfortationem monet dominus vnumquenque noſtrum in lib. Ioſue, Cõfortare &
Prou.17. eſto robuſtus valde. Noli metuere, quoniam tecum eſt dominus deus tuus. Sic autem confortantur, qui
toto corde ſperat in domino: iuxta illud Sapientis, Turris fortiſsima nomen domini, ad ipſum currit iu-
ſtus & exaltabitur. Induite vos armaturam dei] .i. virtutibus interiora veſtra veſtite, videlicet intellectũ
prudentia, voluntatem iuſtitia, ſenſitiuum appetitum cæteris virtutibus moralibus. Hęc enim ſunt arma
2.Cor.11. ſpiritualia à deo fabricata ac data, quibus anima contra omnia nocumenta munitur, [VT poſsitis ſtare]

A id eſt,fortiter dimicare ac præualere, [ADVERSVS inſidias].i. occultas machinationes [DIABOLI]
qui ſe frequenter transfigurat in angelum lucis,ſub ſpecie boni multa mala proponens.Deniq; (vt Leo Leo papa.
papa teſtatur) omniũ diſcutit mores, ventilat curas,ſcrutatur affectus,& ibi quærit cauſas nocendi vbi
quẽquam viderit ſtudioſius occupari.[QVONIAM nõ eſt nobis colluctatio]principalis aut ſola[AD-
VERSVS carnem & ſanguinem].i.homines carnales ac fragiles,ſeu vitia carnis. Vnde dominus in Ge
neſi ait,Non permanebit ſpiritus meus in homine in ęternũ quia caro eſt.Et in Euangelio,Caro & ſan Geneſ.6.
guis non reuelauit tibi.Veruntamen graue bellum habemus contra carnem & ſanguinẽ.i.mundum & Matth.16.
concupiſcentias carnis.Bellum vero quod contra hoſtes inuiſibiles babemus,periculoſiſsimum eſt atq;
grauiſsimum.De quibus ſubiungitur, [SED aduerſus principes & poteſtates] id eſt', angelos apoſtatas
ſeu dęmones,qui erant ante lapſum ſuum de ordinibus principatuum & poteſtatum.De omnibus enim
angelorum ordinibus quidã cecidiſſe creduntur,qui omnes iam per principatus & poteſtates deſignan
tur,ita quòd nomine principatuũ deſignãtur dæmones inferiores: nomine autẽ poteſtatum ſuperiores,
quibus inferiores obediũt homines impugnando.Eſt enim in dæmonibus prælatio quædã eò quòd om
nes cõcordes ſint in deſiderio nocendi hominibus,[ADVERSVS mundi rectores].i.contra prædictos
inuiſibibiles hoſtes hominũ ſeculariũ directores ac principes.Homines enim iniqui dęmonũ voluntati
obediunt,& ab ipſis captiui tenẽtur,ac vndiq; circunferuntur ſicut ſerui à dominis.Et ne qnis per mun 2.Tim.2.
B dũ putaret ſignificari machinam mundialẽ,quaſi diabolus creator & rector eſſet mundi ſenſibilis, ſicut
Manichęi dixerunt,ob id ſeipſum exponens Apoſtolus,ſnbdidit,[TENEBRARVM harũ].i.hominũ
obtenebratorum. Vnde paulo ante inductũ eſt,Fuiſtis aliquando tenebrę.Hoc modo mundus frequen- Sap.5.
ter accipitur in ſcripturis,ſicut eum dicitur,Mundus eum nõ cognouit.Et,Mundus in maligno poſitus Iohan.1.
eſt. Et, Non eſtis de mndo,[CONTRA ſpiritualia nequitiæ]id eſt,agmina dæmonum nequitiis ple- 1.Iohan.5.
na,habitantia [IN cœleſtibus] id eſt,in aere caliginoſo , in quo dæmones complures vſque ad diem iu- Iohan.15.
dicij volitant.Aer autem ſæpius cœlum vocatur Hinc nanq; dicuntur volueres cœli,qui aſſeruntur vo Pſalm.8.
lare in cœlo,id eſt,in aere.Vnde & dæmones ſignificãtur per volucres cœli,vbi ait ſaluator,Semen ce- Matt.13.
cidit ſecus viam,& volueres cœli comederunt illud.[PROPTEREA] id eſt', quia tam ardunm præ- Luc.8.
lium imminet vobis , [ACCIPITE armaturam dei] id eſt, virtutes & opera virtuoſa, quibus dæmo-
nes repelluntur. De quibus armis Iob ait, Iuſtitia indutus ſum,& veſtiui me ea ſicut veſtimento, & dia- Iob.19.
demate iudicio meo,[VT poſsitis reſiſtere] diabolo,qui tanquam leo rugiens circuit, quærens quẽ de- 1.Petr.5.
uoret, [IN die malo] id eſt, tempore tentationis & aduerſitatis, [ET in omnibus] proſperis & aduer-
ſis [PERFECTI ſtare] ruinam vitando peccati,ita vt nec proſpera vos extollant, neque aduerſa deii-
ciant: ſed regia ſemper via incedatis vtẽtes vtraq; manu pro dextera,quatenus omnia cooperẽtur vobis
in bonum.[STATE ergo] in virtutibus fixi,[SVCCINCTI] cingulo caſtitatis [LVMBOS veſtros]in
C quibus viget luxuria.i.carnis concupiſcentias refrenate,continenter viuendo , prout monet Saluator, Iudi.3.
Sint lumbi veſtri præcincti.Hos lumbos præcinxit Iob,Pepigi,inquiẽs,fœdus cũ oculis meis, ne cogi- Rom.8.
tarem quidem de virgine.Sic autem accingite lumbos [IN veritate] id eſt,veraciter coram deo,non ſi- Luc.12.
mulatoriè coram hominibus,ſicut hypocritæ,[ET induti loricam iuſtitiæ]id eſt, virtute iuſtitię interio Iob.31.
ra veſtra munite, ſicut lorica corpus tegitur ac munitur.Vnde apud Eſaiam dicitur,Indumento iuſtitię
circundedit me dominus,[ET calceati pedes] id eſt,pedes corporales & etiam ſpirituales,id eſt, animi Eſa.61.
veſtri affectiones habere munitos & eſpeditos,[IN præparatione Euangelij pacis] id eſt,ad hoc vt ſi-
ſis parati annunciare vel adimplere euangelicã doctrinam,in qua pacificatio noſtra cũ deo deſcribitur,
& per cuius obſeruantiam veram pacem ſortimur,iuxta illud in Pſalm. Pax multa diligentibus legem Pſal.118.
tuã,[IN omnibus] ſpiritualibus pugnis ſeu tentamentis.[SVMENTES ſcutum fidei].i.ipſam fidẽ pro
ſcuto arripite,virtutẽ & actum fidei opponentes ſuggeſtionibus dæmonis,puta futura tormẽta inferni,
ſempiterna gaudia cœli,metuendnm iudiciũ dei,quæ omnia cadunt ſub fide. Per quorũ vtiq; conſidera
tionẽ omnia tentamenta vincuntur. Ideo ſubditur,[IN quo] ſcuto [POSSITIS omnia tela nequiſsimi
ignea].i.impugnationes acres ac feruidas peſsimi tentatoris [EXTINGVERE].i.reprimere. Propter 1.Pet.5.
quod Petrus ait, Aduerſarius veſter diabolus circumit,quęrens quem deuoret,cui reſiſtite fortes in fide FINIS.
[ET galeam ſalutis aſſumite].i.per ſpem futuræ fœlicitatis ſeu charitatem menti veſtræ ſuperponitę, vt Heb.4.
D contra præſentium bonorũ blandimenta,ſpe futurorum atq; diuino amore armemini,[ET gladiũ ſpiri Matt.10.
tus].i.à ſpiritu ſancto datum ſpiritui veſtro,[QVOD eſt verbũ dei].i.ſermo ſacræ ſcripturæ, qui pene-
ſrat intima animæ,& vitia reſecat,atq; à mũdo animã diuidit ſicut materialis gladius penetrat corpus.
De hoc gladio ſpirituali dicit Saluator,Non veni pacem mittere,ſed gladium. Et Pſalmiſta,Accingere
gladio tuo ſuper fœmur tuũ potentiſsime.Sed quia hæc omnia ex diuino auxilio manant,atque per gra-
tiã conferuntur deuotè orantibus: ideo ſubditur, [PER omnẽ orationem].i.prædicta implete deũ inuo
cando per omnem.i.perfectam orationem.Eſt autem oratio,ſimplex petitio:obſecratio vero eſt petitio
cum adinratione ſeu cõmemoratione rei ſacræ,ſicut cùm dicimus, Per incarnationem tuã libera nos do Pſal.44.
mine. De qua nunc ſequitur,[ET obſecrationem] quæ etiam proprie eſt reſpectu difficilium [ORAN- Eccl.18.
TES omni tempore] id eſt, ſingulis horis deputatis & debitis vel congruis ad orandum,quemadmo- Luc.18.
dum in Eccleſiaſtico habetur,Non impediaris ſemper orare. Vnde & Saluator, Oportet(inquit)ſem- Iohan.4
per orare,& non deficere,[IN ſpiritu] id eſt, cum deuotionis affectu, ſen attentione mentali . Spiritus
enim eſt deus: & eos qui adorant,in ſpiritu & veritate oportet adorare'.[IN ipſo vigilantes] id eſt , ſo-
liciti atque feruentes [IN omni inſtantia] .i.conamine quo actibus virtuoſis inſiſtitur, [ET obſecratio-
ne] fuſa [PRO omnibus ſanctis] viatoribus, vt perſeuerent, proficiantque in bonis, [ET pro me, vt de-
tur mihi ſermo in apertione oris mei] id eſt , quatenus ſpiritus ſanctus mentem illuminet , ita vt mox
dum os menm ad loquendum aperio,iufundatur mihi à deo, quid loqui expediat, ſicut & deus promiſiẽ

Pſalm.80. in pſal. Dilata os tuum, & implebo illud. Et itē in Euangelio, Ego dabo vobis os & ſapientiam, [CVM E
Luc.21. fiducia].i.ſecure ac libere [NOTUM facere myſterium Euangeliū].i.ſacrū ſecretum euāgelicæ legis, videlicet Chriſti incarnationem & cętera eius myſteria. Ponitur enim ſingulare pro plurali [PRO quo] Euangelio prædicando [LEGATIONE fungor] .i.à Chriſto deſtinatus ſum nunc Romæ exiſtens [IN catena].i.
Act.28. in vinculis [ITA] legatione fungor & vinculis ſtringor, [VT] nihilominus [IN ipſo] id eſt per gratiam Chriſti [AVDEAM] fiducialiter [PROVT oportet me].i.ſicut commiſſum eſt mihi [LOQUI] euangelica myſteria prædicando. ¶ Deinceps oſtendit Apoſtolus dilectionem ſuam ad Epheſios inſinuādo eis ſtatum ſuum, quemadmodū pertinet ad familiares amicos. [VT autē & vos ſciatis quæ circa me ſunt].i. quæ mihi contingunt [QVID agam] in tot perſequutionibus, [OMNIA] hæc [NOTA vobis faciet].i.ore tenus referabit [Tychicus] diaconus lator præſentis epiſtolæ, [CHARISSIMUS frater] noſter ſpiritualis, [ET fidelis miniſter in domino].i.ſecundum voluntatem & gratiam dei. Vel, in domino.i.in his quę dei ſunt, [QVEM miſi ad vos in hoc ipſum].i.propter hanc cauſam, [VT cognoſcan͂s] ex eius veridica relatione, [QVAE circa nos ſunt].i.proſpera & aduerſa quæ accidunt nobis, [ET cōſoletur corda veſtra] de mei captione & catenatione dolentia. Porro vt finis epiſtolæ cōcordet principio, addit. [PAX] ſit [FRATRIBUS].i.fidelibus. Quo nomine ſorores quoq; intelliguntur, [ET charitas cum fide].i.charitas & fides detur vobis [A deo patre noſtro].i.patre æterno, [ET domino Ieſu Chriſto] filio patris, quibus expreſſis intelligitur ſpiritus ſanctus. [GRATIA] dei, gratificans & finalis, ſit [CVM omnibus qui diligunt dominum noſtrum Ieſum Chriſtū.] Quod vero ſubiungitur, [IN incorruptione referri poteſt ad nomen gra F
Rom.2. Act.13. tiæ. Eritq; ſenſus, Gratia ſit cum eis in incorruptione.i.in vita æterna. Vel ad verbū, diligunt, vt ſit ſenſus, Qui diligunt Chriſtum in incorruptione.i.in cordis ac fidei integritate, ſeu inconcuſſa mentis conſtantia. Sic enim amandus eſt deus ſublimis & benedictus. Amen.

IN EPISTOLAM PAVLI AD PHILIPPENSES PROOEMIVM.

Prou.10. QVASI tempeſtas tranſiens, non erit impius. Iuſtus autem quaſi fundamentū æternum. In hoc ab impio iuſtus diſtinguitur, quoniā iuſtus ſtabili fundamento innititur, vtpote rectæ rationi atq; diuinæ veritati, ideo non commouetur neq; turbatur: iuxta illud Iob, Si iniquitatem quæ eſt in manu tua abſtuleris, eris ſtabilis.
Iob.10. Impius autem in nullo ſtabili raditur. Sequitur enim rationem errantem, voluntatem peruerſam, ſenſualitatem corruptam. Porrò euangelica doctrina tendit ad hoc, vt homo ſtabiliatur directe ac immediate in deo, quod primo & maxime fit per actus virtutum theologicarum, deinde per ſeptē dona ſpiritus ſancti. G
Quoniam ergo nec minoris præconij eſt in aſſumpta perfectione fortiter perdurare, nec tentationibus cedere, q̃ viam virtutum aſſumere, intrare, ſiue incipere, ideo viri ſancti & iuſti prælati eos præſertim
Pſalm.118. commendant ac diligunt, qui animo inconcuſſo perſiſtunt in ſemitis mandatorum cœleſtium, neq; tepeſcunt in actibus conſiliorum, inter quos Philippenſes, quibus nunc exponenda epiſtola ſcribitur, extiterunt. ¶ Denique Philippenſes ſunt Macedones, qui verbum veritatis ab Apoſtolo audierunt & acceperunt, & in eo ſtabiles permanſerunt, non recipientes falſos Apoſtolos. Hos laudat Apoſtolus ſcribens eis à Roma de carcere per Epaphroditum, cum quo Philippenſes aliqui ſuæ ſubſtantiæ tranſmiſerunt Apoſtolo. Armat itaque & præmunit Philippenſes Apoſtolus in præſenti epiſtola contra duplex bellum, videlicet perſecutorum & fallacium prædicatorum. Procedit autem Apoſtolus more conſueto, ſalutationem præmittendo, deinde gratias agendo, poſtea pro eis orando, eoſque ad perfectionem hortando, ſicut patebit.

CAP. I. [PAVLVS & Timotheus ſerui Ieſu Chriſti·[¶ ARTIC. I.

Infra.ca.2. PERSONAS ſalutantes tangit Apoſtolus in exordio huius epiſtolæ: dicens, [PAVLVS & Timotheus ſerui Ieſu Chriſti] non ſeruitute timoroſa, & pure ſeruili, ſed H
amoroſa ac libera. Non addit Paulus hoc loco nomen gloriæ ſuæ ac ſummæ dignitatis, dicendo, Paulus Apoſtolus &c. quoniam Philippenſes nihil indignum de ipſo ſenſerunt. Coniungit quoque Apoſtolus ſibi Timotheum, quamuis ipſe ſolus epiſtolam dictauerit, quia miſſurus erat eum ad Philippenſes. Vnde vt reuerentius eū ſuſciperent, diligentiusq; audirēt, exprimit eum in forma ſalutationis. Hi ergo mandant, [OMNIBUS ſanctis] id eſt, vere fidelibus, [IN Chriſto Ieſu] id eſt, per fidem, charitatem, & gratiam Chriſti, [QVI ſunt] hoc eſt, commemorantur [Philippis].i.in vrbe Macedoniæ quæ eſt pars Gręciæ, quam vrbem conſtruxit Philippus pater Alexandri magni putatiuus, vocans eam ex nomine ſuo, Philippus, [CVM epiſcopis & diaconibus] id eſt, etiam epiſcopis atq; diaconis mandant. Hi enim tanquam principales poſt generalem omnium deſignationem exprimūtur.
Haymo. ¶ Porrò (vt Haymo aſſerit) per epiſcopos intelliguntur presbyteri. Non enim in vna vrbe plures epiſcopi præſidebant, nec ab epiſcopis ad diaconos deſcenderet prætermiſſis presbyteris, niſi per epōs intelligeret ſacerdotes. Vnde dici ſolet, quòd in primitiua eccleſia epī non diſtinguebātur à ſacerdotibus. Epūs namq; dicitur, quaſi ſupra intentus, ab ἐπὶ quod eſt ſupra & σκοπὸς intentio. ſed hoc epīs conuenit atq; presbyteris. Vnde hoc loco per epiſcopos presbyteri, & ſummus eorum, videlicet pōtifex Philippenſium, intelliguntur, [Gratia] gratificās detur & inſit [VOBIS & pax] interior, quæ eſt tranquillitas mētis atq; exterior quę eſt quies ab extrinſeco impugnante [A deo patre noſtro].i.perſona patris æterni

A [ET domino Ieſu Chriſto] Quibus expreſsis intelligitur ſpiritus ſanctus amor & nexus amborum, qui Iacob. 1.
omnes ſunt vna fontalis & affectiua origo totius bonitatis creatæ. [GRATIAS ago deo meo] id eſt, ſu Iohan. 5.
perbeatiſsimę trinitati, ſimpliciſsimo deo, qui eſt omniũ deus generaliter & deus meus ſpecialiter. pro-
pter ſpecialem pietatem, gratiã & prouidentiam eius in me, & item propter ſingularem dilectionem &
cultum, quibus ei ſoli principaliter finaliterq; inhæreo. Hoc dicere nõ competit niſi perfectis. Propter
quod diuinus & magnus Dionyſius hoc dicere vix præſumens interdum ſic ait, Deus (& ſi fas dicere) Diony.
mens [IN omni memoria veſtri ſemper] .i. toties, quoties veſtri memor ſum, [IN cunctis orationibus
meis] fuſis [PRO omnibus vobis] Dum enim memor ſum veſtri, occurrit mihi conſideratio gratię exi
ſtẽtis in vobis. De qua grates refero, & oro vt gratia ampliori mereamini adimpleri, [CVM gaudio] ſpi
rituali [DEPRECATIONEM faciens] id eſt, deum pro vobis exorans. Gaudeo (inquam) concepto
ſeu habito [SVPER communicatione veſtra] id eſt, de beneficio vobis conceſſo, videlicet mihi commu-
nicaſtis ſeu conformati eſtis fide, charitate, & opere, [IN Euangelio Chriſti] id eſt, in prædicatione, ex- Hier. 17.
hortatione, ſeu obſeruatione euangelicæ legis, [A primo die] conuerſionis veſtri [VSQVE nunc, confi- Iohan. 15.
dens hoc ipſum] id eſt, ex conſideratione gratiæ vobis hucuſq; conceſſæ confido de gratia pleniori vi-
delicet [QVIA] id eſt quòd [QVI cœpit in vobis opus bonum] id eſt, deus per gratiam gratum facien
tem, & ſpiritus ſancti motionem actualem inchoauit in vobis opus meritorium, [PERFICIET] illud
B in vobis, [VSQVE in diem Ieſu Chriſti] incluſiuè, id eſt, vſq; in diem mortis veſtrę, qua à Chriſto viſi
tabimini, & particulare iudiciũ ſuſtinebitis. A deo enim eſt inchoatio, cõtinuatio, & conſummatio ope- 1. Cor. 1.
ris boni, [SICVT eſt mihi iuſtũ hoc ſentire pro omnibus vobis] id eſt, tam ex parte diuinæ bonitatis q̃
ex parte veſtræ ſtabilitatis iuſtum eſt vt ita cõfidam de, & pro vobis, videlicet quòd deus perficiet in vo
bis opus bonum à ſe inchoatum, [EO quòd habeam vos in corde] id eſt, cordiali affectu hoc optem &
ſperem: quod ſubditur, [ET in vinculis meis, & in defenſione, & cõfirmatione Euangelii, ſocios gaudii
mei omnes vos eſſe] id eſt, vt tam in præſenti quàm in futuro ſitis participes conſolationis meę internę
quam habeo in vinculis meis, quibus propter Euãgelii prædicationẽ ligatus ſum. Et in defenſione euan
gelii, qua euangelicam veritatem defendo cõtra aduerſarios eius: & confirmatione Euangelii, qua illud
confirmo, inſtanter & imperterritè prædicando, miracula faciendo, ſcripturarum teſtimonia allegãdo,
irreprehenſibiliter cõuerſando. Quam etiam conſolationem multo copioſius habebo, in patria pro vin
culis atq; laboribus iſtis. Vel, ideo hæc dicit Apoſtolus, quoniam Philippenſes ſocii fuerunt gaudii eius
in vinculis &c. ita quòd ipſi quoque pro Chriſto vincula pertulerunt, & euangelium defenderunt atq;
conſtanter prædicauerunt ſiue profeſsi ſunt. [TESTIS enim mihi eſt deus, quomodo] id eſt, quàm affe-
ctuoſè, ſpiritualiter, & ſyncerè, [CVPIAM omnes vos] id eſt, omnium veſtrum ſalutem & communio-
C nem cum gaudio meo deſiderem. Et hoc [IN viſceribus Ieſu Chriſti] id eſt, Chriſti amore, non huma-
no affectu. Vel, quomodo cupiam vos eſſe in viſceribus Ieſu Chriſti, id eſt, Chriſto intimè vniri, atq; ab
eo cordialiter diligi. [ET hoc oro] deum [VT charitas veſtra] vobis à deo infuſa qua deum proximum-
que meritoriè diligitis, [MAGIS ac magis abundet] id eſt, inceſſanter proficiat, [In ſcientia] .i. diſcre- Rom. 5.
tione, vt omnia diſcrete agatis, ſitq; rationabile obſequiũ veſtrum. Vel in ſciẽtia, id eſt, quatenus diligen
do mereamini illuminari à deo in cognitione diuinorum ac aliorum. Vel, in ſcientia illa quæ eſt vnum Rom. 12.
de ſeptem donis ſpiritus ſancti, de qua ait ſcriptura, Dedit illi ſcientiam ſanctorum. Per quam habet ho- Eſa. 11.
mo rectum iudicium de rebus creatis, videlicet, quod eis non ſit finaliter inhærendum, eò quòd ex ſe va Sap. 10.
næ ſint atq; caducæ, [ET in omni ſenſu] .i. intellectuali notitia vel potius experimentali guſtu eorum, 2. Cor. 12.
quæ ad ſalutem exiguntur [VT probetis] id eſt, approbando ſequamini [POTIORA] id eſt, opera per- Matt. 5.
fectiora indies magis proficiendo, [VT ſitis ſynceres] id eſt, mundi corde. Beati enim mũdo corde, quo-
niam ipſi deum videbunt. Vnde in Prouerbijs habetur, Qui diligit cordis mũditiam, habebit amicũ re- Prouer. 22.
gem, [ET ſine offenſa] id eſt, ſine opere malo, præſertim mortali, & ne perſeueretis in aliquo vitio, qua
tenus nec deum, nec proximum offendatis, quantum fieri poteſt, [In diem Chriſti] id eſt, perſeueran-
ter vſque ad mortem, [REPLETI fructu] id eſt, actu & delectatione, [IVSTITIA] quæ eſt præclariſ-
ſima virtus, & nec lucifer, nec heſperus eſt ita admirabilis, teſte Philoſopho, Repleti (inquam) non pro
priis viribus, ſed [PER Ieſum Chriſtum] id eſt, ex virtute & merito Chriſti [In gloriam & laudẽ dei] Ariſtotel.
D id eſt, propter hoc vt deus glorificetur atq; laudetur à vobis, aliiſque electis in præſenti & in futuro.
❡ Deinceps Apoſtolus efficit Philippenſes beneuolos, ſtatum ſuum eis inſinuans tanquam familiari-
bus & amicis præcipuis. [SCIRE autem vos volo fratres, quia quæ circa me ſunt] id eſt, tribulationes,
incarcerationes, & vincula quæ mihi acciderunt, [MAGIS ad profectum] id eſt, publicationem, confir
mationem, ac venerationem [EVAngelij venerunt] quàm ad detrimentum ipſius, & hoc contra inten-
tionem perſecutorum meorum, qui ideo me vinxerunt, vt Euangelium offuſcaretur, [ITA vt vincula
mea manifeſta fierẽt] id eſt, captiuitas mea & fructus vinculorum meorum diuulgaretur, [In Chriſto]
id eſt, ſecundum voluntatem ac diſpoſitionem Chriſti. Vel ad gloriam eius, [In omni prætorio] iudi-
cum, quo maiores conueniunt, non ſolum Romæ, ſed in prætorijs quoque vrbium aliarum, [ET in cæ-
teris omnibus] locis iudicialibus quo minores cõcurrunt. Vt enim Haymo dicit, cũ Apoſtolus retruſus Haymo.
eſſet in carcere in domo imperatoris, multa fecit prodigia, & in carcere vinctus, & alijs aduentantibus
conſtantiſſimè prædicauit, ſicq; conuertit q̃ plurimos, ita vt & de palatio Imperatoris, faceret eccleſiã
redẽptoris. Cũ vero in prætorium duceretur efficaciſsimè, & cum ſumma ſecuritate reſpondit, Quoniã
ergo Roma caput extitit mundi, fideles qui Romam confluxerunt & exierunt, vbique retulerunt ſigna,
fructum, atq; conſtantiam Pauli. Quo audito complures animati fuerunt ad euangelizandum, ſicut ad-
iungitur, [VT plures è fratribus in domino confidentes] non in ſeipſis [Vinculis meis] hoc eſt, occaſio
ne ſeu intuitu vinculorum meorũ, hoc eſt, exemplo meo, [Abundantius] quàm ante [AVDERENT

Matt. 10. ſine timore]eorum qui corpus occidunt,[Verbum dei loqui].i. Chriſti euangelium prædicare: dicẽtes, E
Luc.12. Si magiſter noſter in vinculis,in carcere,in prætorio,prædicat ſine pauore,cur nos libere euntes,à prædicatione ceſſamus? [QVIdam quidem].i.nonnulli à prædictis diuerſi,[ET propter inuidiam & contẽtionem].i.ex inuidia,qua inuident gloriæ apoſtolatus mei,eumque habere contendunt.[QVIDAM autem & propter bonam voluntatem].i.recta intentione & ex dilectione dei ac proximi, [CHRISTVM
1.Tim.3. prædicant]vt proximi conſequantur ſalutem,& Chriſti honor augeatur,[QVIDAM autem] boni[EX charitate] ſpeciali ad me hoc faciunt,vicem meã ſupplentes, [SCIENTES] hoc.ſ. [QVONIAM].i. quòd [IN defenſione euãgelij].i.ad defendendum euangelicæ veritatis prædicationem [POSITVS ſum] in gradu & gratia apoſtolatus à deo. Vel in.i.pro defenſione euãgelij poſitus ſum in carcere, [QVIDAM
2.Cor.1. autẽ ex contentione Chriſtum annunciant]id eſt,qui mecũ contenderunt,atq; à me cõfutati,& prędicationis officio indigni iudicati ſunt,[NON ſyncere].i.non pura hoc agunt intentione[EXiſtimantes preſſuram ſe ſuſcitare].i.tribulationis augmentum procurare[VINCVLIS meis].i.mihi vincto cõcitando alios contra me,quaſi contra principalẽ doctorẽ huius legis, videlicet vt ſi quis velit eos affligere , propter prædicationem euangelii concitent eũ aduerſum me, velut contra præcipuã cauſam prædicationis huiuſmodi. Vel,exiſtimãtes preſſurã à ſe ſuſcitare vinculis meis.i.me vinctũ contriſtare ac tribulare,eò quòd prædicent nõ obſtante ꝙ ego reprobauerim eos.]QVID enim].i.quid intereſt,vel quid mihi curãdum eſt de tanta diuerſitate prædicantiũ?[NVM omnimodo].i.omnibus modis,[SIue per occaſionẽ].i. F
incidentaliter,ſ ex inuidia ſeu contentione,[SIVE per veritatẽ].i.ex vera & recta intentione, [CHRIſtus annuntietur. Et in hoc gaudeo] ꝙ ſic eſt, [SED & gaudebo] inde de cætero. Vel gaudeo,in via, & gaudebo in patria.[SCIO enim quia hoc] videlicet ꝙ Chriſtus omnimodo annũciatur occaſione mei, [MIHI prouenier in ſalutem] æternam, hoc eſt,cauſa maioris gloriæ erit mihi in patria, non duntaxat
Rom.8. meritis meis,ſed & [PER veſtram orationem] fuſam pro me, [ET ſubminiſtrationem].i.ſuſtentationẽ
Hebr.1. & opem,[SPIRITVS Ieſu Chriſti].i.ſpiritus ſancti à Chriſto procedentis, qui ſpiritus adiuuat noſtrã
Pſal.90. infirmitatem ,noſque in bono ne ruamus,ſuſtentat,ſicut colũna fulcit ſtructuram.Si autem ſubminiſtratio videatur non cõpetere ſancto ſpiritui,poterit per ſpiritum Chriſti intelligi ſpiritus angelicus miſſus à Chriſto,qui vtiq; noſtræ cooperatur ſaluti cùm ſimus eius cuſtodiæ deputati. Sic autem proueniet mihi [SECVNDVM expectationem] actualem,[ET ſpem meam]habitualem.i.quemadmodum ſpero, vel tam copioſè ſicut confido,[QVIA in nullo]loco,tempore,ſeu euentu,[Confundat] ita ſperando.Spes
Rom.5 enim non confundit.Iuxta illud in Pſal.Vniuerſi qui ſuſtinent te non confundentur . In Eccleſiaſtico
Pſal.24. quoque,Scitote quia nullus ſperauit in domino,& confuſus eſt,[SED in omni fiducia] hoc eſt,cum in-
Eccl.2. genti confidentia cordis mei in deo,[SICVT ſemper]ab exordio cõuerſionis meæ magnificatus eſt,ita
1.Cor.6. [ET nunc]vltra,quam diu ſubſiſto in carne,[MAGnificabitur].i.honorabitur [CHRISTVS in corpore G
meo].i.in actionibus & paſſionibus corporis mei,[SIVE per vitam, ſiue per mortem].i. in vita ac morte.Quia ſi vixero,honorabo Chriſtum prædicando,ſi occidor aut morior exemplum deferendo. [MIhi enim viuere] in corpore iſto [CHRISTVS eſt] finaliter & meritorie,id eſt, ad Chriſtum ordino vitam meam,eique vniri viuendo promereor.Ipſe quoq; eſt vita viuificans me affectiuè, conſeruando & dando vitam naturæ ac gratiæ.Vnde in Euangelio,Ego(inquit)ſum via,veritas & vita.Et in Deutero
Iohan.4. nomio aiebat Moyſes , Ipſe eſt vita tua & longitudo dierum tuorum, [ET mori] eſt mihi [LVcrum] id
Deut.10. eſt, æternæ vitæ meritorium ſeu beatitudinis oſtiũ.[QVOD ſi viuere in carne] i.in corpore iſto manere ac prædicare, [HIC mihi fructus operis eſt] id eſt,tã pretioſus & vtilis fructus eſt conuerſationis in car
Rom.6. ne,vt dixi,videlicet quòd ſemper magnificabitur Chriſtus in corpore meo, & mihi viuere Chriſtus ſit. Si(inquam)hoc ſic eſt,imò quia ſic eſt,[ET quid eligam] tanquã vtilius,ſcilicet viuere an mori [Ignoro] alias tamen indubitanter eligerem mori,vt poſſem eſſe cum Chriſto.[COARTOR enim è duobus id eſt,duo coartant me,ſ.deſideriũ diſſoluendi,& neceſsitas in carne manendi.Inter hęc duo anguſtor, & ex conſideratione ipſorum quaſi in arcto conſtituor vtrunq; deſiderans,cum tamen ſimul haberi nõ queant,& quid electurus ſim,neſciens . Deinde tangit hæc duo, [DESIDERIVM habens diſſolui] à corpore [ET eſſe cum Chriſto] principaliter per gloriam fruitionis,[Multo enim magis] hoc eſt melius quàm detineri in hac carne mortali. [Permanere autem in carne] hoc eſt,me diuiius viuere in ſeculo iſto. [Neceſſarium] id eſt,multum expediens eſt [PROPTER vos] id eſt,ad veſtram pleniorem in- H
ſtructionem , confirmationem , atque ſalutem . [ET hoc confidens] ſcilicet,quod neceſſarium eſt me in carne manere propter vos, confidens ſic eſſe, [SCIO] ex reuelatione diuina ſeu magna fiducia, [QVIA manebo & permanebo] in vita præſenti[Omnibus vobis ad profectum veſtrum]ſpiritualem, [ET gaudium fidei] id eſt , propter conſolationem veſtram , procedentem ex fide, [VT gratulatio veſtra] id eſt, interna exultatio [ABVNDET in Chriſto Ieſu] tanquam in obiecto & cauſa. Vel,in conſideratione beneficiorum ipſius [In me] per me,videlicet per liberationem mei de carcere , & prolongationem vitæ meæ ad veſtrum profectum , [PER meum aduentum iterum ad vos] quia tunc coram refe-
Epheſ.4. ram ipſe vobis plenius,quæ iam breuiter ſcribo. [TAntum digne Euangelio Chriſti conuerſamini] .i. hoc ſolum admoneo. vt tam ſancte ac religioſe viuatis euangelica doctrina cui credidiſtis,quatenus , ſicut alibi dictum eſt,digne ambuletis vocatione qua vocati eſtis, [VT ſiue cum venero & videro vos,ſiue abſens] exiſtens à vobis [AVDIAM de vobis] à veridicis quod ſequitur [QVIA ſtatis] corde erecto per fidem & charitatem, [In vno ſpiritu vnanimes] id eſt, in ſpiritu ſancto concordes. Vel ,in vno ſpiritu creato, habentes cor vnum,& animam vnam per charitatem,[COLLABORANTES fidei Euangelij] .i.ſimul conantes implere fidei documenta, [ET in nullo] euentu [Terreamini ab aduerſarijs] .i.inuiſibilibus,ſeu viſibilibus hoſtibus,[QVAE]perterritio ſeu moleſtia hoſtium, [EST illis cauſa perditionis].i.meritum cõdemnationis cum ſit mortale peccatum, [VOBIS autem]eſt cauſa[SALVTIS]

quoniam eam patienter ferendo meremini vitam æternam. Hinc quoq; Saluator ait, Nolite timere eos
qui corpus occidunt, animam autem non poſſunt occidere. Et rurſus alibi, Nolite timere puſillus grex, Matth.10.
quia complacuit patri dare vobis regnũ. Hoc eſt, quod per Eſaiam inducitur, Nolite timere opprobria Luc.12.
hominum & blaſphemias eorum. Quis tu vt timeas ab homine mortali, & à filio hominis, qui quaſi fœ Eſa.51.
num areſcit? [ET hoc à deo] id eſt, non terreri, & ęquanimiter pati dei donum eſt per gratiam eius vo-
bis collatum. [QVIA vobis] gratioſe [DONATVM eſt à deo] trino ac vno [PRO Chriſto] hoc eſt,
propter meritum Chriſti, [NON ſolum vt in eum credatis] id eſt, non ſola fides eiuſque actus interior,
[SED vt etiam pro illo patiamini] hoc eſt, virtus patientiæ, & ipſa ſuſtinentia ſeu perpeſsio aduerſita-
tum vobis à deo conceſſa ſunt, ita vt hæc inter munera dei ſint computanda. Vobis (inquam) data ſunt
hæc qui eſtis [IDAM certamen] hoc eſt, ſimilem pugnam [HABENTES] contra aduerſarios fidei,
[QVALE & vidiſtis in me] quando in Philippis cæſus ſum, nudus atq; incarceratus, eò quòd ſpiritum
malignum de muliere Phitoniſſa excluſerim, vt in Actis legitur, [ET nunc] cum Romæ ligatus ſum Act.16.
[AVDISTIS de me.] ¶ Porro de prædicto deſiderio diſſolutionis à corpore quod non ſolum Apo-
ſtolo, ſed viris perfectis ineſt, & conuenit, dicta ſunt multa ad Romanos, ſuper illud, Infœlix ego homo Rom.7.
quis me liberabit de corpore mortis huius? quæ illic requirantur.

B CAP. II. [SI qua ergo conſolatio in Chriſto.[¶ ARTIC. II.

DENIQVE in moralibus inſtruens Apoſtolus Philippenſes: adiecit, [SI qua ergo].i. cum Phil.1.
ita ſit ſicut iam dixi in fine pręcedẽtis capituli, Si igitur qua.i. aliqua [CONSOLATIO] eſt 2.Cor.1.
mihi à vobis [IN Chriſto].i. ſecundũ voluntatẽ & gratiã Chriſti. Vel, in Chriſto.i. in cul-
tu ipſius, [SI quod].i. aliquod [SOLATIVM charitatis] ex vera dilectione procedens, eſt
inter me & vos, [SI qua ſocietas ſpiritus].i. aliqua vnio mẽtis inter vos eſt, [SI qua viſcera
miſerationis] vobis inſunt.i. ſi internæ pietatis affectibus mouemini, [IMPLETE].i. perficite [GAV-
DIVM meũ] quod de veſtri conuerſione & profectu concepi, feſtinantes ad veram perfectionem, [VT
idem ſapiatis] in omnibus, quæ ad ſalutem requiruntur.i. eadem intellectualiter ſentiatis in his quę fidẽ Rom.13.
concernunt, [EANDEM] hoc eſt, parem, [CHARITATEM habentes].i. charitatem infuſam ſpiritua
lem ac generalem [VNANIMES] in affectu ac moribus [IDIPSVM ſentiẽtes] hoc eſt, intellectualiter
concordantes, ſeu mala veſtra mutuo ſupportantes. [NIHIL in vobis fiat [PER contentionem.] Vbi Iacob.3.
enim zelus & contentio, ibi inconſtantia, & omne opus prauum, iuxta beati Iacobi ſententiã [NEQVE
inanem gloriam] hoc eſt, ex gloria vana, ſeu propter famam, honorem, aut gloriam ſecularem, ſicut ali Galat.6.
bi dictũ eſt, Non efficiamini inanis gloriæ cupidi. Hæc vitia in ambitioſis regnare, & ex ſuperbia naſci Iohan.5.
C ſolent. ¶ Porro quàm graue peccatum ſit gloria vana, patet per id quod ait Saluator, Quomodo pote-
ſtis credere qui gloriã ab inuicem accipitis, & gloriam quæ à ſolo deo eſt, non quæritis? [SED in humili Rom.12.
tate ſuperiores ſibi ab inuicem arbitrantes].i. ex humilitate vnuſquiſque putet ſe alio viliorem, propria
potius q̃ aliena peccata penſando, vel ſe ſecundũ quod in ſe & ex ſe eſt, conſiderando. Quamuis enim
vnus ſit alio abſolute loquendo, melior atq; ſuperior, vnuſquiſque tamen veraciter poteſt ſe ſub alio hu
miliare, atq; indigniorem iudicare ſecundum aliquã conſiderationem ſui atque alterius. Ideo ſubditur,
[NON quæ ſua ſunt ſinguli conſiderantes, ſed quæ aliorum].i. vnuſquiſq; veſtrum, ſi contentionem va-
namq; gloriam vitare deſiderat, & alios arbitrari meliores ſeipſo, non proprias virtutes & excellentias
ſolum penſet, nec propria commoda tantum requirat, ſed bona conſideret, commodaque requirat alio- 1.Cor.3.
rũ. Charitas enim non quærit quæ ſua ſunt. Poteſt tamen & debet homo interim penſare dona ſibi diui 1.Cor.13.
nitus præſtita, vt gratus ſit deo. Iuxta illud, Nos non ſpiritũ huius mundi accepimus, ſed ſpiritũ qui ex Luc.1.
deo eſt, vt ſciamus quæ à deo donata ſunt nobis. Vnde & virgo deifera profitetur, Quia fecit mihi ma-
gna qui potens eſt. ¶ Inſuper hortatur Apoſtolus ad harum imitationem virtutum exemplo Chriſti. EPIST.
[HOC enim ſentite in vobis] illud in cordibus veſtris, verſetur, hocq; ſentiat anima veſtra in ſe, [QVOD
& in Chriſto Ieſu] fuit.i. quod Chriſtus vt homo intra ſe ſenſit, quatenus ſicut Chriſtus quęſiuit, nõ quę Iohan.8.
ſua erant, ſed quæ aliorum. Et ſicut intra ſe humillimus ac patiẽtiſsimus fuit, ſecundũ quod ipſe ait diſci Luc.12.
pulis, Ego in medio veſtrũ ſum, ſicut qui miniſtrat: ita & vos aliorum commoda requiratis, atq; in cor Ecc.19.
D dibus veſtris vere patientes & humiles ſitis, nõ ſimulatoriè ſicut hypocritę. Eſt enim qui nequiter ſe hu Iohan.10.
miliat, & interiora eius plena ſunt dolo. [QVI] Chriſtus [CVM in forma dei eſſet] id eſt, veram deita-
tem haberet, ſeu vnius cum patre eſſentiæ eſſet, ſecundum quod ait, Ego & pater vnum ſumus, [NON
rapinam arbitratus eſt eſſe ſe æqualem deo] id eſt, ſentiendo ac aſſerendo, ſe eſſe æqualẽ deo, non vſur-
pauit neq; aſcripſit ſibiipſi quod ſuum non erat, quia verè ſic fuit ſicut arbitratus eſt. Ideo nõ commiſit
rapinam vocando ſe verum deum, quia nil à ſe alienũ ſibiipſi aſcripſit, quemadmodum Lucifer, dicens, Eſaię.14.
ſimilis ero altiſsimo, conatus eſt facere rapinam. Chriſto igitur nõ rapina, ſed natura eſt eſſe deo æqua-
lem, coæternum & conſubſtantialem. Propter quod ipſe ait, Omnia quæcunque habet pater, mea ſunt. Iohan.16.
Et alibi, Pater quod dedit mihi, maius omnibus eſt. Hoc eſt diuina eſſentia, quam totam pater trãſfudit Iohan.10.
in filium, [SED ſemetipſum exinauit] id eſt, vehementer ſe humiliauit, [FORMAM ſerui accipiens] id
eſt, naturam humanam atque ſeruilem in vnitate perſonali aſſumens, ita quod natura aſſumpta vnita
eſt verbo immediate atq; in ipſo ſuppoſita, ſeu eſſe perſonali verbi immediate coniuncta, ſicut caro con
iungitur animæ [IN ſimilitudinem hominum factus] id eſt, cæteris hominibus aſsimilatus ſeu ſimilis fa
ctus, aſſumendo indetrahibiles defectus, videlicet pœnalitates, nõ vitia. Fuit enim mortalis atq; paſsibi
lis. Vnde ad Hebręos dicit Apoſtolus, Debuit per omnia fratribus aſsimilari, [ET habitu].i. cõuerſatio Hebr.2.
nis ſuæ habitudine [INVENTVS eſt].i. vere innotuit, [VT homo] Bibit enim, comedit, ſedit, dormiuit
vt cæteri. Per quę patuit quòd verè fuerit homo. Propterea ſcriptũ eſt per Prophetã Baruch, Poſt hęc in Baruch.3.

terris viſus eſt,& cũ hominibus conoerſatus eſt.Et per Eſaiam,Butyrum & mel comedet.Vel ſic,habi- E
tu.i.in natura humana per modum habitus ſeu veſtimeoti aſſumpta,inuentus eſt vt homo, non apparẽ
Iohan.1. ter ſed realiter: ſicut Iohannes teſtatur vidimus gloriam eius gloriatu quaſi vnigeniti à patre.¶ Deniq;
natura humana ſe habet ad verbum.ſicut veſtis ad homtnem.Nam ſicut veſtis ioduitur atque exuitur ſi-
ne mutatione ſubſtãtialis eſſe hominis veſtiti, ita quòd homo eſt homo & ſubſiſtit,& ſiue induatur, ſeu
Matth.11. non: ſic verbum humanã naturam aſſumpſit ſine omni mutatione ſui eſſe diuini: poſſetq; eſſe ſine hu-
Leo papa mana natura,ſine qua nos eſſe non poſſumus.[HVMILIAVIT ſeipſum] non ſolũ in incarnatione, ſed
in tota conuerſatione ſua in ſeculo iſto à principio vſque ad finem,prout Leo papa teſtatur,Tota Chri
ſtianæ ſapientiæ diſciplina,non in abundantia verbi,nõ in aſtutia diſputandi,neq; in appetitu laudis &
gloriæ,ſed in vera & voluntaria humilitate conſiſtit:quam dominus Ieſus ab vtero matris vſq; ad ſup-
pliciũ crucis pro omni fortitudine,& elegit,& docuit.Rurſusq;,Tota (inquit)victoria ſaluatoris, quæ
& diabolum ſuperauit & mundum,humilitate eſt concepta,humilitate confecta,[FACTVS obediens]
patri [VSQVE ad mortem]non qualemcunque,ſed turpiſsimam,horribiliſsimam,ac amariſsimã,ſicut
Matt.28. ſubiungitur,[MORTEM autem crucis] Mors enim crucifixorum grauiſſima eſt, quia in locis neruoſis
Pſalm.21. transfiguntur.Chriſtus autẽ inter latrones ſoſpẽſus eſt,& toto corpore,violẽtiſſima expanſiooe diſten
Iohan.14. tus in tantum vt dicat,Dinumerauerũt omnia oſſa mea.De obedientia hac ait Saluator,Sicut mandatũ
Anſelmus. dedit mihi pater,ſic facio.Obediuit autem patri vſq; ad mortem incluſiue,non quòd pater exegit ab eo F
mortem,tanquam aliquod debitum (ſecundum Aoſelmum)cùm mors ſit pœna culpę,quæ eſt in Chri
ſto non fuit,ſed quia patre iubente iuſtitiam obſeruauit verbo & opere increpando Iudæos,ex quo orta
eſt Iudæorũ inuidia contra Chriſtum,ex qua inſuper inuidia ſecuta eſt Chriſti occiſio. Item per hoc pa
tri vſq; ad mortem crucis obediuit,quoniam ſicut pater decreuit mundum per Chriſti paſsionem redi-
mere,ſic Chriſtus promptiſsime executus eſt. Propter quod ait ipſe, Opus cõſummaui quod dediſti mi
Iohan.17. hi vt facerem. Et alibi,Pater,ſi non poteſt hic calix tranſire,niſi bibam illum,fiat voluntas tua. [PRO-
Matt.26. PTER quod].i.merito paſsionis & obedientiæ huius,[ET deus] pater ſeu trinitas [EXALTAVIT il-
lum].i.Chriſtum ſublimauit varijs multiſq; modis,videlicet in reſurrectione,dando ei corpus glorifica
Eph.1. tum,quale ante paſsionem non habuit.In aſcenſione conſtituendo eum ad dexteram ſuam,vbi ante ſe-
cundum humanam naturam non ſedit.In prædicatione quoque euangelij per totum mundum,per quã
Chriſtus in cordibus hominum fidem recipiẽtium exaltatus eſt.Sic quoque ſecundum naturã diuinam
Act.3. exaltatus eſt,quantum ad manifeſtationem hominibus factam per miracula etiam deus exaltauit Chri-
Iohan.16. ſtum,prout in Actis Petrus dixit nato claudo ſanato, Deus patrũ noſtrorum glorificauit' filium ſuum Ie
ſum.Pro hac exaltatione Chriſtus orauit paſsione inſtante. Pater(inquiẽs)venit hora clarifica filiũ tuũ.
Omnia autem quæ ad glorificationẽ corporis Chriſti & accidentale præmiũ eius pertinẽt,ipſe ſua hu- G
militate:obedientia & paſsione promeruit,quanuis etiã ex aliis cauſis hæc ſibi deberẽtur,videlicet quia
à primo inſtãti incarnationis,glorioſus & fœlix fuit in anima.quæ beatitudo redundaſſet in corpus,niſi
diuina diſpenſatione dilatũ fuiſſet. Et item,quia ſecundũ corpus & animam vnitus erat verbo hypoſta
tica vnione,ratione cuius debebatur ei exaltatio vltra omnẽ creaturam: Itaque deus exaltauit Chriſtum
propter paſsionem & obedientiam,[ET donauit illi nomen quod eſt ſuper omne nomen].i.nomen dei
Act.4. Chriſto impoſuit. Per gratiã quippe vnionis,datum eſt Chriſto homini eſſe & dici verum deum, quod
vtiq; eſt nomen ſuperexaltatũ & infinitæ dignitatis vocabulum. Hoc autem nomen datũ eſt Chriſto à
principio ſuæ incarnationis,ſed poſt reſurrectionẽ dicitur datum,quia tunc manifeſtabatur datũ fuiſſe.
Matt.28. Iuxta quem ſenſum ait dominus poſt reſurrectionem. Data eſt mihi omnis poteſtas in cœlo & in terra.
Quæ vtiq; poteſtas data fuerat ei ab incarnationis exordio,[VT in nomine Ieſu].i.ad reuerentiã Chri
ſti tanto nomine ſublimati[OMNE genu flectatur].i.omnis poteſtas inclinetur ac ſubijciatur[COELE-
Eſai.55. STIVM].i.angelorum,[TERRESTRIVM]hominum, [ET infernorum].i.dæmonũ Chriſtus enim
Iacob.2. cœlum impleuit,mundũ rẽdemit,infernum ſpoliauit.[ET omnis lingua]corporalis & ſpiritualis homi
FINIS. num,ſpiritualis quoque lingua angelorum ac dæmonum[CONFITEATVR] ſponte vel coacte.Nam
& dæmones credunt & contremiſcunt[QVIA dominus Ieſus Chriſtus in gloria eſt]id eſt,beatitudine
Marc.16. [DEI patris]Secundũ deitatem enim Chriſti,vna eſt gloria patris & filij,quę eſt diuina eſſentia.Secũ-
dum humanitatẽ vero Chriſtus dicitur in gloria patris.i.in potioribus bonis eius. Iuxta illud,Dominus H
Ieſus aſſumptus eſt in cœlũ,& ſedet ad dexteram dei.[ITAQVE chariſsimi mei ſicut ſemper] à veſtræ
conuerſionis exordio aptis temporibus, [OBEdiſtis] deo & mihi, ſic hortor vos nunc obedire [NON
vt in præſentia mea tantum] hoc eſt, quatenus non ſolum me præſente,& inſpiciente, bona agatis,
[SED multo magis nunc in abſentia mea, cum metu] filiali, quantum ad perfectos, [ET timore] ini-
tiali quantum ad proficientes, [ET tremore]corporis,ex interiore timore progenito, [VESTRAM ſa-
lutem] hoc eſt, opus virtuoſum [OPERAMINI] Vel veſtram ſalutem operamini, hoc eſt, æternam
beatitudinem bonis operibus procurate. Cum ingenti ergo timore ſeruiendum eſt deo ſublimi & be-
Pſalm.2. nedicto: prout ait Pſalmiſta, Seruite domino in timore, & exultate ei cum tremore. Vnde alibi ſcri-
Eſa.8. ptum eſt, Dominum exercituum glorificate. Ipſe pauor veſter, & ipſe terror veſter, Et Hieremias
Hier.10. ait, Magnus es tu, & magnum nomen tuum in fortitudine.Quis non timebit te ò rex gentium? Ideo
denique tam timorate operari debetis veſtram ſalutem. [DEVS eſt enim qui operatur in vobis] per
gratiam & internum inſtinctum, [ET velle] bonum meritorium [ET perficere] id eſt, exequi, &
implere opus bonum quod vultis, [PRO bona voluntate] id eſt,ex ſua voluntate benigna,non propter
1.Cor.3. merita veſtra. Non enim ſumus ſufficientes cogitare aliquid ex nobis, quaſi ex nobis. De hoc in epi-
Rom.9. ſtolam ad Romanos inducta ſunt multa.[OMNIA autem] opera veſtra [FACITE ſine murmurationi
bus] contra deum & proximum, [ET hæſitationibus].i.dubitationibus de diuina exauditione ac ope

A prout ait ſcriptura, Poſtulet in fide nihil hæſitans. Qui autem hæſitat ſimilis eſt fluctui maris. Non er- Iacob. 1.
go exiſtimet homo ille quòd aliquid accipiat à domino. Certum eſt enim quòd ex parte pietatis diuinæ
non erit exauditionis defectus, & quãtum ad hoc certi eſſe debemus de exauditione & ope dei dum ei pla
cueris, ſed ex parte noſtræ indignitatis & culpæ poteſt eſſe defectus, [VT ſitis ſine querela] ita vt nec vos Luc. 11.
de aliis conqueramini, nec ipſi iuſtã querelam cõtra vos habeant. [ET ſimplices] hoc eſt, ſynceri & recti Eccl. 2
non doloſi, bilingues, ac duplices animo [FILII dei] per gratiam adoptionis & opera imitationis. Prou. 3
Cum talibus ſimplicibus ſermocinatur deus. ¶ Porrò vir duplex animo, inconſtans eſt in omnibus viis Iacob. 1.
ſuis [SINE reprehenſione] id eſt, ſine vitio reprehenſionem promerente conuerſantes, [IN medio natio
nis prauæ & peruerſæ] id eſt, hominum impiorum, quorum interiora peruerſa ſunt, & exteriora opera
praua, [INTER quos lucetis] ſcientia, virtutibus & exemplis, [SICVT luminaria in mundo] conuer-
ſantium illuminatores. Vel ſicut, luminaria cœli, videlicet planetæ ac ſydera fulgent in mundo iſto ſen
ſibili, [Verbum vitæ] id eſt, ſacram ſcripturam euangelicamque doctrinam [CONTINENTES] memo
riter ac efficiẽter: iuxta illud, In corde meo abſcondi eloquia tua, vt non peccem tibi [AD gloriã meam]
id eſt, ad beatitudinis meæ augmentum quod habebo [IN die Chriſti] id eſt, cum Chriſtus iuſtam mer-
cedem mihi tribuerit ſcilicet in die particularis ac vniuerſalis iudicij. Opera enim meritoria ſubdito- Pſal. 118.
rum ac diſcipulorum cedunt ad gloriam prælatorum & magiſtrorum bonorum, [QVIA non inuacu-
B um cucurri] id eſt, non infructuoſe inter vos vixi, docendo & bene agendo, [NEQVE inuacuum labo-
raui] orando pro vobis continue & indeſinenter inſiſtendo veſtræ conuerſioni. Multos enim ex vobis
conuerti, & copioſam mercedem repoſitam habeo. Ad hanc exemplarem & irreprehenſibilem conuer-
ſationem hortatur nos & archiapoſtolus, Conuerſationem (inquiens) veſtrã inter gentes habentes bo-
nam, vt in eo quòd detractat de vobis tanquam de malefactoribus, ex bonis odoribus vos conſiderantes 2. Tim. 4
glorificent deum in die viſitationis. [SED & ſi immolor] id eſt, pro fide atque iuſtitia grauiter punior, 1. Petri. 2.
vel occido (quod eſt deo offerri) [SVPRA ſacrificium & obſequium fidei veſtræ] id eſt, vltra oblatio-
nem veſtram, & opera fidei veſtræ quæ iam oblata ſunt deo à vobis & à me, [GAVDEO] in me, [ET
gratulor in omnibus vobis] id eſt, de veſtri conuerſione: nihilominus glorior, quanuis propter eam
martyrium paterer, [IDIPSVM] id eſt, propter eandem cauſam, videlicet ſi pro fide patimini [ET Matth. 5
vos gaudete] certi de veſtra mercede, [ET congratulamini mihi] de veſtri conuerſione & paſsione gau-
denti, qui in fide vos docui, propter perſecutionem nolite dolere neque triſtari aduerſus me, quaſi qui
ad tantam calamitatem vos induxi, conuertendo vos ad eam fidem pro qua tanta patimini. [SPERO
autem in domino Ieſu] ſine cuius diſpoſitione & cauſalitate nil agere volo aut valeo. [TIMOTHE-
VM me cito mittere ad vos, vt & ego bono animo ſim, cognitis quæ circa vos ſunt] id eſt, cùm ſtatum
C veſtrum percepero à Timotheo à vobis ad me redeunte. De veſtro autem ſtatu multum ſolicitor, i-
deo cupio ſcire quæ circa vos ſunt, id eſt, cuncta quæ vobis contingunt. Ideo quoque mittam ad vos Ti
motheum. [NEMINEM enim habeo tam vnanimem] id eſt, deſiderio mentis meæ ita conformem in
his, quæ veſtram concernunt ſalutem. Vnde ſubiungitur, [QVI ſyncera affectione] id eſt, pura ac ſpiri-
tuali dilectione, [PRO vobis ſolicitus ſit. Omnes enim] mecum exiſtentes hac vice, id eſt, tam multi eo- Hier. 6.
rum vt alii comparatione eorum pene nulli videantur. Tales autem locutiones hyperbolicæ ſunt, in
quibus dicitur aliquid per exceſſum. Omnes ergo [QVAE ſua ſunt] id eſt, propria lucra, [QVAERVNT]
potius quàm proximorum ſalutem, [NON quæ Ieſu Chriſti] id eſt, dei honorem & gloriam non requi-
runt principaliter atque finaliter. Multi enim mercenarii erant cum Paulo hoc tempore. [EXPERI-
MENTVM autem eius cognoſcite] id eſt, per experientiam vitæ & prædicationis probare verum eſſe
quod de laudibus Timothei diſſerui, quod veraciter dixi, voſque experiri poteritis, [QVONIAM ſicut
patri filius] ſeruit, ſic [MECVM ſeruiuit] deo [IN Euangelio] id eſt, in prædicatione, defenſione, & con
firmatione, cæteriſque actibus euangelicæ legis. [NVNC igitur] tam idoneum nuntium, [SPERO me
mittere ad vos mox cùm videro quæ circa me ſunt] id eſt, cum expertus fuerim, ſeu alio modo cognoue-
rim quem exitum ſortientur ea quæ mihi iam acciderunt. Interim nempè carere non poſſum præſen-
tia Timothei. [Confido autem] in domino, quoniam & ipſe veniam ad vos cito] quia de carcere iſto li-
berari, in Græciamque reuerti confido. [Neceſſarium autem] id eſt, veſtræ ſaluti multum expediens
D [EXISTIMAVI Epaphroditum] diaconum præſentis epiſtolæ portitorem, [Fratrem] religione [ET
cooperatorem] in Euangelij prædicatione, ac obſeruatione, [ET commilitonem meum] in perſecutio-
ne & luctatione pro fide, [VESTRVM autem Apoſtolum] id eſt, inſtructorem præcipuum, [Et mi- Infr. c. 4.
niſtrum neceſsitatis meæ] id eſt, ſeruitorem meum, præbentem mihi neceſſaria in hac mei incarceratio-
ne, quoniam munera veſtra detulit mihi, quibus eo miniſtrante ſuſtentatus ſum, [Mittere ad vos] cum
hac epiſtola ante miſsionem Timothei. Et merito, [QVONIAM quidem omnes vos deſiderabat] vi-
dere & conſolari, [Et mœſtus erat, propterea] id eſt, de hoc, [QVÒD audieratis illum infirmatum] ſicut
& fuit. Doluit autem quòd ipſi perceperunt, ſciens eos ſibi compati, & de eius morte anguſtiari. Vnde
eorum compaſsioni & curæ condoluit. [NAM & infirmatus eſt vſque ad mortem] excluſiue [SED deus
miſertus eſt eius] ipſum clementer ſanando. Vnde patet vitam animæ in corpore non penitus eſſe in-
naturalem, & velut in carcere, vt quidam dixerunt, [NON ſolum autem eius] miſertus eſt deus, [Ve-
rumetiam & mei] miſertus eſt liberando me ab interiori dolore, [NE triſtitiam] de morte Epaphroditi
[SVPER triſtitiam,] de veſtri deſolatione [Haberem] Quanuis enim triſtitia hæc in ſe bona non fuiſſet
eò quòd inordinata triſtitia in Apoſtolo locum non habuit. Iuxta illud Sapientiæ, Non contriſtabit iu
ſtum quicquid ei acciderit: Deus tamen conuertit eam in melius, ſicut Saluator promiſit, Triſtitia ve-
ſtra vertetur in gaudium. [Feſtinantius ergo] id eſt, multum feſtinanter [MISI illum] ad vos [VT Prou. 12.
viſo eo] ſano ac læto, [ITERVM gaudeatis] gratias domino referentes de ſanatione ac reditu tam Iohan. 16

dilecti doctoris, & patris atque Apoſtoli veſtri, [ET ego ſine triſtitia ſim] cum ſciero vos cõſolatos, quo E
rum deſolationi condolui. [EXCIPITE itaque illum cum omni gaudio] ſpirituali deum laudando, [ET
1.Timo.6. eiuſmodi] hoc eſt, virum talem ac tantum [CVM honore habetote] id eſt, reuerenter tractate. Qui enim
bene præſunt duplici honore condigni ſunt, [QVONIAM propter opus Chriſti]. i. ad faciendũ ea quæ
dei ſunt [VSQVE ad mortem acceſsit] id eſt, mortis periculo ſe expoſuit, [TRADENS animam ſuam]
.i. vitam ſuam morti exponens propter iuſtitiam, [VT impleret id quod ex vobis deerat]. i. actualem ad-
miniſtrationem ſubſtantiæ mihi à vobis tranſmiſſæ, quam nullus veſtrum coram mihi diſtribuit, ipſe im
penderet [ERGA meum obſequium,] mihi perſonaliter miniſtrando.

CAP. III. [DE cætero fratres mei gaudete in domino.] ARTIC. III.

PRæterea monet ac munit Apoſtolus Philippenſes contra pſeudoapoſtolorũ fallacias qui
eos ad legalium obſeruantiam nitebantur inducere: [DE cætero] id eſt, poſt exhortationes
præhabitas hortor reliquo tempore, ô [FRatres mei, gaudete in domino] non in cęrimo-
nialibus legis. [EADEM vobis ſcribere] In præſenti epiſtola quæ præſens dixeram vobis,
videlicet non eſſe gaudendum, niſi in fide, & gratia dei, atque legalia omitti debere, [MI-
HI quidem] vos amanti, [NON] eſt [PIGRUM]. i. moleſtum aut tardum. Feruido enim amatori delectabi-
le eſt operari quicquid dilecto ſalubre eſt, [VOBIS autem neceſſariũ] eſt hæc ſcribi propter imminentia
mala fallacium. [Videte canes] id eſt, pſeudohæreticos, more canum rabido ore contra veritatem latran F
tes, [Videte malos operarios] id eſt, peſtiferos aliorum corruptores, [Videte cõciſionem]. i. illos à Chri
ſto exciſos, qui alios quoque à Chriſto diuidere ſatagũt. Hos ergo attendite & cauete. [Non enim] Chri
ſtifideles [SVMVS circunciſio]. i. vere ac ſpiritualiter circunciſi à vitiis, [QVI ſpiritu] dei id eſt, ſpiritu
ſancto mouente, [Deo] trinitati [SERVIMVS] ſeruitute latriæ, quæ ſoli deo debetur, [Et gloriamur in
Chriſto Ieſu]. i in virtute & gratia ac merito Chriſti, [Et non in carne fiduciam habentes]. i. non in car
nalibus obſeruantiis legis ſpem ſalutis conſtituentes, [Quanquam & ego habeam confidentiam in car-
ne] id eſt, confidentiam talem haberem ſi eſſet habenda. Vel habeo eam non ita vt in carnalibus ſiſtam,
Galat. 5. ſed ea ad Chriſti honorem omittam, ſicque præmium conſequar de hoc, ꝙ aliquando legalia obſeruaui
quando meritorie ſeruabantur. [SI quis alius] deceptor [Videtur confidere in carne] id eſt, carnali cuſto-
dia legis & Iſraeliticæ ſtirpis dignitate, [EGO magis] confidere poſſum, ſecundum ſenſum prætactum,
Leuit. 12. videlicet cum ſim [Circunciſus octauo die] vt lex Moyſi iubet, natus [EX genere Iſrael] id eſt, genere
Iacob [De tribu Beiamin] filii Iacob, [Hebręus] natione [Ex Hebręis] parentibus ortus, non proſelytus
[Secundum legem]. i. religioſam legis obſeruantiam [Phariſæus]. i. vnus de præcipuis inter Iudæos. Pha
riſæi enim dicebantur quaſi contemptibili plebi non admixti, ſed a communibus ſeparati. Sicut egregii
Act. 24. quaſi à grege diuiſi dicuntur. Eratque ſecta phariſæorum conformior legi quàm Sadducæorum, qui nec G
ſpiritum, nec reſurrectionem ponebant. Et Eſſæorum, qui auſterrimæ vitæ fuerunt, ſed idiotæ, [Secun
Act. 8. dum æmulationem] id eſt, inordinatum affectum, videlicet ſecundum zelum non adiunctum ſcientię.
1.Cor.15. [PERſequens eccleſiam dei] primitiuam, vt patet in Actibus Apoſtolorum, [Secundum iuſtitiam quæ in
Act.22 lege eſt conuerſatus ſine querela] i. ſine reprehenſione cuſtodiendo mandata legalia. [Sed quæ mihi fue
runt lucra]. i. quæ commoda mihi erant tempore Iudaiſmi, videlicet cærimonialia legis, [HAEC] poſt
conuerſionem meam [ARbitratus ſum propter Chriſtum]. i. propter Chriſti amorem, doctrinam ac inſ-
ſionem, [Detrimenta]. i. nociua Non enim ſeruanda ſunt cærimonialia legis poſt diuulgationem euan-
gelicæ veritatis, præſertim vt ſalus aliqua in illis eſſe credatur. Erant enim figuratiua Chriſti, vnde veri
tate impleta ceſſare debuerant. [Veruntamen exiſtimo omnia] temporalia & caduca [DETRIMEN-
TVM eſſe]. i. deſerenda, [PROPTER eminentem]. i. ſupernaturalem & præcellẽtem [SCIENTIAM
Eſa.11. domini noſtri Ieſu Chriſti]. i. quam Chriſtus nobis infundit per ſpiritus ſancti illuſtrationem. Quod in
telligi poteſt de ſcientia illa quæ eſt vnum ſeptem donorum ſpiritus ſancti. Vel de cognitione Chriſti
Sap.7. beatifica, quæ datur electis in patria. Vel de quotidiana illuſtratione æternæ ſapientię, quæ in animas
ſanctas ſe transfert, riuos ac radios veræ ſapientię ſtudioſis ac piis cordibus liberaliter influens. Ob hãc
Tit.3. ſcientiam adipiſcendam, ſobrie viuere, cunctaque ſenſibilia aſpernari debemus, [PROPTER quem]
Chriſtũ. i. ob cuius amorem ac gloriam obtinendam, [OMNIA] iam præfata [Detrimentum feci]. i. con-
temnenda monſtraui, contempſi ac deſpici feci, [ET arbitror], ea [VT ſtercora]. i. pro nihilo reputaui, H
Sap.7. [VT Chriſtum lucrifaciam]. i. cum pro pręmio adipiſcar. Simile eſt quod à ſapiente dicitur, Diuitias ni-
hil eſſe dixi in comparatione illius [ET inueniar in illo]. i. Chriſto incorporer, eiuſque membrum ſim,
Rom.8. [NON habens meam iuſtitiam quæ ex lege eſt]. i. iuſtitiam quę conſiſtit in literali obſeruatione cærimo-
nialium legis, quę tempore nouæ legis non eſt vera iuſtitia, [SED illam] iuſtitiam [QVAE ex fide eſt
Ieſu Chriſti]. i. quantũ ad actum ſuum ex fide procedit, & in ea fundatur, non in operibus legis, [QVAE]
iuſtitia [EX deo eſt] per creationem. Hęc enim eſt iuſtitia infuſa quantum ad habitum, ſimulque cum fi-
de infunditur, quamuis ſecundum ordinem naturę eam pręſupponat, quoniam fides baſis ſeu fundamen
tum eſt vniuerſarum virtutum. Ideo ſubditur. [IVSTITIA in fide]. i. iuſtitia iſta in fide conſiſtit, quę fi-
des vtilis eſt [AD cognoſcendum illum] videlicet Chriſtum in pręſenti per donum ſapientię, in patria
autem per ſpeciem ad cognoſcendum etiam [ET virtutem reſurrectionis eius] id eſt, poteſtatem reſurre-
ctionis Chriſti, cuius reſurrectionis tanta eſt virtus, vt ſit cauſa exemplaris reſurrectionis omnium ele-
ctorum. Valet etiam fides, [ET] ad cognoſcendum [SOCIETATEM illius] id eſt, vt ſciamus quomo-
do crucem noſtram poſt Chriſtum portemus, eiuſque paſſionibus communicemus ac ſociemur. Inue-
Lucæ.9 niar ergo in Chriſto [CONfiguratus morti eius] id eſt, Chriſto compaſſus vel propter illum occiſus, aut
Rom.6. propter iuſtitiam tribulatus. Vel per opera pœnitentiæ quotidie mortificatus [SI quo modo]. i. ad hoc,
vt aliquo modo licet difficili [occurram] in die iudicii Chriſto & ſanctis pertingendo [AD reſurre-

onem, quę eſt ex mortuis]id eſt, ad reſurrectionem beatam, qua electi fœliciter immutabũtur. Omnes 1.Cor.15.
nanque reſurgemus, ſed non omnes immutabimur. Per reſurrectionem ergo ex mortuis, hoc loco intel-
ligitur reſurrectio glorioſa qua electi à reprobis diſcernentur, & ex eorum loco qui terra eſt, in aera eri- 1.Theſ.4.
gentur. Rapientur nanque in nubibus obuiam Chriſto in aera: ſicut alibi dixit Apoſtolus, [NON quod
iam acceperim]id eſt, non ideo dixi tanta de mea perfectione, qua omnia propter Chriſtũ vt ſtercora re-
puto, quaſi iam plenam perfectionem adeptus ſim, vel futuram fœlicitatem nunc actualiter habeam.
Ideo ſubditur. [AVT iam perfectus ſim]in tãtum vt vltra proficere nequeam. Aliquo tamen modo per
fectus fuit Apoſtolus, quia poſt pauca adiecit. Quicunque ergo perfecti ſumus[Sequor autem]id eſt, ad
perfectionem tendo affectibus cordis & bonis operibus potius quàm greſsibus corporis, [SI quo mo-
do]id eſt, vt tandem aliquando[comprehendam]Chriſtum comprehenſione beatificæ viſionis, de qua Iohan.14.
ipſe ait, Manifeſtabo ei meipſum videliceet ſecundum diuinam naturam[IN quo] id eſt, eo modo co-
gnitionis ſeu tali claritate notitiæ[ET comprehenſus ſum] id eſt, perfecte cognitus à Chriſto Ieſu. 1.Cor.13.
Vnde alibí dícit Apoſtolus, Videmus nunc per ſpeculum in ænigmate, tunc autem facie ad faciem. Et
nunc, inquit, cognoſco ex parte, tunc autem cognoſcam ſicut & cognitus ſum. Nulla tamen creatura pu
ra poteſt deum comprehendere plene & abſolute, ſed comprehenſio ſumitur tunc pro clara notitia ali-
cuius ſecundum ſuã eſſentiam, ſicque beati in patria comprehenſores vocantur. Propter quod ait Ioan. 1.Iohan.3.
B Similes ei erimus, quia videbimus eum ſicuti eſt[FRATRES, ego me non arbitor comprehendiſſe]ar-
cem virtutum, perfectioniſque apicem, præſertim cum dicat Saluator, Cum feceritis omnia quæ præce
pta ſunt vobis, dicite, Serui inutiles ſumus, quod debuimus facere fecimus. Et iterum alibi, Omnem qui
fert fructum purgabit pater, vt fructum plus afferat. Nondum igitur comprehendit, ſed proficit. Hæc di Luc.17.
cit de ſe ipſo Apoſtolus, ne aliquis noſtrum quantuncunque laudetur, vana elatione infletur, ſed cone- Iohan.15
tur proficere exemplo tanti Apoſtoli, nec vnquam dicere audeat, ſufficit mihi, cum non proficere ſit de
ficere. Nemo etiam eruheſcat imperfectum ſuum fateri, cum audiat apoſtolum iſta dicentem. Et quaſi
ſciſcitaremur, quid ergo facis ô Paule, & quid nobis agendũ tuo exẽplo demonſtras? Subiecit[VNUM au-
tem]dico agendũ, illudq; facio, puta[QVAE quidẽ retro ſunt, obliuiſcens].i. præcedẽtia merita mea par
uipendẽs nec pẽſans, ſed memoriæ dei cõmendans, [AD ea vero quæ ſunt priora].i. ad opera perfectiora
atq; futura quę nondũ attigi, ſed oculis meis propoſui, [Extendens meipſum]. i. vires meas applicãs per
inceſſantem profectũ. Vel ſic, Quæ retro ſunt. i. terra ſenſibilia præſertim carnalia, obliuiſcẽs ac deſerẽs. Pſalm.44.
Iuxta illud, Obliuiſcere populũ tuum, & domũ patris tui: ad ea vero quæ ſunt priora. i. ad obtinenda, a-
máda, & contẽplanda bona cœleſtia ac diuina, extẽdens meipſum ardenti affectu & dignu effectu, [AD
deſtinatum]. i. finale bonum à me intentũ, atque à deo mihi paratum, [PRO ſequor]. i. perfecte ſequor, vt Pſalm.33.
C ipſum acquiram, ſicut & ſcriptum eſt, Inquire pacem & perſequere eam. De quo deſtinato adiicitur,
[AD brauium ſupernæ vocationis dei] i. præmium vitæ cœleſtis à deo propoſitum ac promiſſum, [IN
Chriſto Ieſu]in quo & per quẽ vocati ſumus ad brauiũ iſtud, per cuius etiã gratiã illud acquirimus. Bra-
uium autem eſt quoddam præmium victoribus datum. Debemus autẽ ſemper ad hoc brauiũ tendere, ita
vt omne ꝙ agimus vel patimur, ad æternæ adoptionem beatitudinis ordinemus. [Quicũq; ergo perfecti 1.Cor.13.
ſumus]. i. ſecundũ exigentiam & poſsibilitatem huius fragilis vitæ ad charitatis atque virtutum ſynceri-
tatẽ venerimus paſsionibus reformatis & inimicis vere dilectis, prout Saluator hortatur, Eſtote perfecti Matth.5.
ſicut & pater veſter cæleſtis perfectus eſt, [HOC ſentiamus] quod ego iam dixi, videlicet quòd nondum
apprehendimus perfectionem cõpletam, eamque adipiſci conemur. [ET ſi quid aliter ſapitis]. i. ſi ſic ſa-
piendum ſeu ſentiendum eſſe nõ æſtimatis vt dixi, nolentes vos penitus humiliare, [ET hoc vobis deus
reuelabit]eſſe erroneum, vel nunc per diuinæ illuſtrationis gratiam, vel in futuro per pœnarum expe-
rientiam. Vel ſic, Si quid aliter ſapitis. i. ſi alios modos proficiendi noueritis, & hoc vobis deus reuelauit
. i. hanc notitiam deus dabit, eamque perficiet. [Verũtamen ad quod peruenimus]. i. gradu perfectionis,
quem bene viuendo attigimus, ſtemus & proficiamus[VT idem ſapiamus] in his quæ ad ſalutem exigũ-
tur, & fidem concernunt, [VT in eadem permaneamus regula]id eſt, in pari rectitudine vitę, ſeu in ea- EPIST.
dem lege & gratia nos regulante. [IMITATORES mei eſtote] In ſuperioribus apoſtolus pro-
poſuit ſe in exemplum, nunc admonet ad ſe imitandum dicendo, Imitatores mei eſtote, ô[FRATRES]
D id eſt, conformate vos mihi in pręinductis virtutibus, atque in omni opere virtuoſo, [ET obſeruate] id Matth.7
eſt, ſolerter attendite, & ſequi curate[EOS qui ita ambulant ſicut habetis formam noſtram]id eſt, virtuo
ſos qui taliter conuerſantur, ſicut ego vobis verbo & opere manifeſtaui eſſe viuendum. Alios autem ca- Pron.4.
uete A fructibus enim eorum cognoſcetis, an iuxta formam vitę noſtræ conuerſentur, & imitatione ſint Sap.5.
condigni. [MVLTI enim ambulant]per vitiorum abrupta, & vias peruerſas: de quibus Salomon, Via
inquit impiorum tenebroſa, neſciunt vbi corruunt. Qui & in die iudicii dicent illud Sap. Laſſati ſumus
in via iniquitatis & perditionis, & ambulauimus vias difficiles. De quibus ait Chriſtus, Lata & ſpatio-
ſa eſt via quæ ducit ad mortem, & multi vadunt per eam, [QVOS ſæpe dicebam vobis]dum eram vo-
biſcum, [NVNC & flens]ex compaſsione eorum & dolore, quia tot fallunt[DICO] id eſt, nomino eos
[INIMICOS crucis Chriſti]id eſt, Chriſti crucifixi, quoniam contra eius doctrinam & iuſſa legalia pręe
dicant, & vitiis ſubiacent. [QVORVM finis]. i. mors erit[INTERITVS]id eſt, ingreſſus ſeu via æter
næ damnationis, quam ſtatim cum moriuntur, incurrunt, [QVorum deus venter eſt] id eſt, delectatio-
nibus gulæ ita inſiſtunt, quaſi in repletione ventris ſalus conſiſteret. Vnde ventrem ſuum plus colunt
quàm deũ. Quod autẽ quis maxime colit, hoc deus eius aſſeritur. De quibus Iudas in ſua teſtatur cano- Iudas apo-
nica, Hi ſunt in epulis conuiuantes ſine timore, ſemetipſos paſcentes, quibus procella tenebrarum con- ſtolus.
ſeruata eſt vſque in ęternum, [ET gloria] horum vana, qua in vitiis iſtis, vel in cærimonialibus legis
exultant, erit[IN confuſione ipſorum] . i. confuſibilis erit eis & inhoneſta coram diuino iudicio. Vnde Oſee.4.

per prophetam dominus proteſtatur, Gloriam eorum in ignominiā commutabo, [QVI terrena ſapiu.
id eſt, in carnalibus potius quàm in ſpiritualibus delectantur. [Noſtra autem conuerſatio in cœlis eſt] pe
contemplationē & deſiderium bonorum cœleſtium. Nunc enim noſtra conuerſatio in cœlis eſt per ſpe
August. iugem intentionem, & ratione obiecti ſeu termini motus, quod eſt in cœlo, videlicet deus & æterna fœ-
Matth. 6 licitas. Anima nāque (ſecundum Auguſtinum) verius eſt vbi amat quàm vbi animat. Denique vbi the-
Lucæ. 10. ſaurus tuus, ibi & cor tuum. Eorum itaque conuerſatio eſt in cœlis, qui omnia temporalia atque carnalia
tranſcendentes cœliformem & angelicam vitam ducunt in terra, illi vni quod ſolum neceſſarium eſt, to
ta mente intenti. [VNDE etiam ſaluatorem expectamus] cum magna ſecuritate, videlicet [Dominum no
ſtrum Ieſum Chriſtum] venturū ad vniuerſale iudicium. Qui enim in cœlis conuerſationem iam habet
Gene. 3. quamuis adbuc viatores ſint, ſecure præſtolantur Chriſti aduentum, [QVI reformabit]. i. ad priſtinā for
mā reducet ac ſuſcitabit in die iudicii, [CORPVS humilitatis noſtrę]. i. corpus iſtud paſsibile, in quo de
iectionem, tribulationemque patimur, quod etiam nobis occaſio eſt ad humiliandum noſipſos, penſan
tes ꝙ puluis ſumus. Sic autem reformabit illud, quòd erit [Configuratum corpori claritatis ſuę]. i. ſimile
erit corpori Chriſti glorificato. In tali etenim corpore ſancti reſurgent. Sic igitur faciet Chriſtus, [SE-
CVNDVM operationem]. i. virtutem operatiuam, [QVA poteſt etiam ſubiicere ſibi omnia]. i. de ſingu-
Sap. 12. lis ordinare & facere quod ſibi placuerit, hoc eſt, ſecūdum diuinam potētiam, per quam reformatio iſta
complebitur. Subeſt enim deo, cum voluerit, poſſe vt dicit Sapiens. F

CAP. IIII. [Itaq; fratres mei chariſsimi & deſideratiſsimi. ARTIC. IIII.

DEinceps poſt exhortationes pręhabitas cōſolatur apoſtolus Philippenſes. [Itaq;]. i. quoniā
tantā beatitudinē expectamus, & ſortituri ſumus ô [FRATRES mei chariſsimi] ſecūdum
appetitū ſuperiorem ſeu intellectualē. i. valde dilecti quo ad futurā fœlicitatē in patria [ET
deſideratiſsimi] ſecūdum appetitū inferiorē ac ſenſitiuum, ordinatū & rationi ſubiectum. i.
valde à me deſiderati, quo ad mutuū conſpectum in hac vita. Propono enim venire ad vos
1. Cor. 10. [GAudium meum] materialiter. i. de quorū profectu & gratia gaudeo. [ET corona mea]. i. augmentū glo
riæ meæ in patria quoniam omniū meritorum veſtrorum ſum particeps tāquam inſtitutor veſter ac do
ctor, [SIC ſtate in domino chariſsimi]. i. cōſtātes atq; immobiles eſtote in deo, adhærendo iuſtitiæ ſicut
Iob. 27. & ego vt dicere valeatis illud Iob, Iuſtificationem quā cœpi tenere, nō deſeram. [EVODIAM rogo &
Synthicen deprecor idipſum ſapere]. i. idem ſentire cum aliis ſanctis [IN domino.] Has duas deuotas
matronas exprimit nominatim, quia ſpectabilis erant vitæ, & fidelibus neceſſaria miniſtrauerūt. [Etiam
rogo & te Germane Compar]. i. adiutor & ſocius meus. Eſt autem Germanus nomen propriū viri, qui
inter Philippenſes egregius fuit. [ADIVVA illas]. i. præfatas fœminas cōforta in bono, [QVAE mecum
laborauerunt in Euangelio]. i. in prædicatione euangelicæ veritatis, non vtique prædicādo, quoniā mu G
1. Tim. 2. lierem docere non permitto, ſed mihi euangelizanti neceſſaria miniſtrando, [CVM Clemente] id eſt, e-
tiam Clementi [ET cæteris adiutoribus meis, collaborauerunt miniſtrando neceſſaria eis ſicut & mihi,
[QVORVM nomina] ſcripta [SVNT in libro vitæ]. i. qui ad æternam beatitudinem præordinati ſunt, vt
cōfido, vel vt ex diuina reuelatione certo ſcio. Porro ſecundū Thomā in prima parte, liber vitæ in deo
FINIS. metaphoricè dicitur. Quemadmodū enim homo eos cōſcribit qui ad ſe ſpecialiter pertinent, ſic dicitur
deus ſcripſiſſe electos qui ad eū finaliter ſpectant. Vnde ipſa electorum conſcriptio in mente diuina ſeu
firma eorum notitia in intellectu diuino liber vitæ vocatur. Qui aliud prorſus no eſt, niſi prædeſtinatio
dei. Cum autem dicitur liber vitæ, intelligendum eſt de vita gloriæ. De hoc libro ait Saluator, Gaudete,
Luc. 10. quia nomina veſtra ſcripta ſunt in libro vitæ. Quod vero prædicti ſcripti fuerint in libro vitæ, Paulus
certo ſcire non potuit niſi per reuelationē diuinā. ¶ Pręterea admonet Apoſtolus Philippen. ad ſpiritua
lē ac iugē lętitiam. [GAVdete in domino ſemper]. i. in deo tanquam in obiecto, videlicet in contemplatio
ne & dilectione dei, beneficiorumq; eius, imò in omni eo, quod domino placeat, ſpiritualiter exultate,
EPIST. diuinæ perfectioni, maieſtati ac beatitudini cordialiter congaudēdo, de beneficiis quoque eius nobis col
latis ſiue promiſsis lætando, & in omni actu virtuoſo, quo deus honoratur & colitur delectādo. Signum
nanque virtutis eſt delectatio operis. ſecundū philoſophum. Semper autem gaudēdū eſt hoc modo, actu
vel habitu, ſeu debitis horis, vel in proſperis & aduerſis: ſicut alibi dicit apoſtolus, Quaſi triſtes, ſemper
2. Cor. 6. autem gaudentes. Sed gaudium iſtud durante præſentis peregrinationis exilio non excludit admixtionē H
omnis triſtitiæ. Hoc gaudiū fuit in virgine glorioſa, quæ cecinit, Exultauit ſpiritus meus in deo ſalutari
Luc. 1. meo. Non ergo in creaturis gaudendum eſt, niſi per relationem ad deum, inquantum earum vſus, amor,
poſſeſsio, vel notitia manuducit ad deum. [ITERVM dico] ad excitādum veſtræ deuotionis affectum,
& meæ exhortationis veritatem confirmandam, [GAVDETE] in domino, modo pręfato, ſeruientes ei
hilariter, imò cum iubilo cordis. [MODESTIA veſtra] in verbis & factis. i. conuerſationis veſtræ mode
ratio, diſcretio, ordinatusq; modus, [NOTA ſit omnibus hominibus]. i. talis ac tanta ſit vt omnibus in-
noteſcat per viſum vel famam ad gloriam creatoris, & proximorum ędificationem, ſicut in euangelio do
Matth. 5. minus loquitur, Sic luceat lux veſtra coram hominibus, &c. [Dominus prope eſt]. i. paratus ad ſuccur-
Prou. 8. rendum, imò per pietatem & gratiam ſuam in vobis habitat. Vnde & ipſe teſtatur, Delitię meæ eſſe cum
Apoc. 3. filiis hominum. Et rurſus, Ego ſto ad oſtium & pulſo. Si quis aperuerit mihi ianuam, intrabo & cœnabo
Act. 17 cum eo. In omnibus quoque eſt deus per eſſentiam, præſentiam atque potentiam. In ipſo etiam viuimus
Pſal. 144. mouemur & ſumus. Denique, prope eſt deus orantibus & afflictis: iuxta illud, Prope eſt dominus omni-
Pſalm. 90. bus inuocantibus eum. Et, Cum ipſo ſum in tribulatione. Intus eſt diligētibus, ſicut ait Iohannes, Qui
1. Iohan. 4. manet in charitate, in deo manet & deus in eo: qui lōge eſt ab impiis, prout in Prouerb. legitur. Propter
Prou. 15. quod per Hieremiā dicit, Nō eſt anima mea ad populū iſtum. [NIHIL ſoliciti ſitis]. i. cū dominus pro-
Hiere. 15. pe ſit, de nulla re anguſtiari, ſeu inordinatam curam habere debetis: ſed primo quærite regnum dei, &

omnia neceſſaria adiicientur vobis. Vnde & Petrus, Omnem, inquit, ſolicitudinem veſtram proiicientes Matth. 6.
in deum quoniam ipſi cura eſt de vobis. Et Chriſtus, Nolite ſoliciti eſſe in craſtinum. Omnia hęc de in- 1. Petri. 5.
ordinata atque ſuperflua cura, quæ ad diffidentiam quodam modo pertinet, aſſeruntur. De qua Salomõ Matth. 6.
dicit, Spes ſolicitorũ peribit. Verũtamen (ſicut frequenter præhabitũ eſt) eſt quædã ſolicitudo ſpiritualis
ac ordinata, quæ eſt diligẽs animi vigilãtia circa bona honeſta aut neceſſaria, quã ſæpe commẽdat, præ- Prou. 1.
cipitque ſcriptura: vt eſt illud, Cuſtodi temetipſum & animam tuam ſolicite: Item, Soliciti ſeruate vni-
tatem ſpiritus in vinculo pacis, [SED in omni oratione & obſecratione cũ gratiarum actione petitiones Deut. 4.
veſtrę innoteſcãt apud deum] Hic ponuntur quatuor partes orationis vel ſpecies, quarum diſtinctio eſt. Ephe. 4.
Oratio enim eſt ſimplex precatio, quæ eſt de facilioribus impetrandis. Obſecratio eſt inuocatio dei cum
commemoratione ſacrorum ſeu diuinorum, quorũ virtute aut merito aliquid impetrare optamus: ſicut
cum dicimus, Per paſsionem tuam, vel propter bonitatem tuam exaudi nos. Eſtque obſecratio pro diffi-
cilioribus obtinendis, vt eſt iuſtificatio impii. Petitio vero eſt inuocatio dei pro bonis gratiæ, quæ ordi-
nantur ad bona gloriæ. Alibi quoque ponit Apoſtolus aliud genus orationis, quod dicitur poſtulatio, 1. Tim. 2.
quæ eſt pro bonis patriæ. Sæpius tamen vnum iſtorum pro alio ſumitur. Hortatur ergo apoſtolus vt pe
titiones noſtræ factæ in omni. i. quacunque oratione & obſecratione & gratiarum actione ex tanta puri-
tate, attentione, & feruore mentis procedant, quatenus apud deum innoteſcant. i. à deo attendantur &
B per acceptationẽ noſcantur, atque ab angelis ſanctis ei præſententur, quemadmodum in Actis angelus
ait Cornelio, Orationes tuæ & eleemoſynæ aſcenderunt in memoriam in conſpectu dei. Et in Paraly- Act. 10.
pomenon libro ſcriptum eſt, quòd Eſaias & Ezechias vociferati ſunt vſque in cœlum contra Sennache 2. Par. 23.
rib, peruenitque oratio eorum ad habitaculum ſanctum dei. [ET pax dei] increata, immenſa, ęterna, id eſt
deus pacificus, [QVAE] pax exuperat omnem ſenſum]. i. omnem intellectum, creatum, angelicum & hu
manum, omnemque guſtum & experientiam eius in infinitum excedit, [CVSTODIAT] effectiue, [COR
DA veſtra]. i. voluntates ab omni praua affectione, [ET intelligentias veſtras]. i. intellectum ſpeculati- FINIS.
uum & practicum, omnium veſtrum ab omni errore, [IN Chriſto Ieſu]. i. per gratiam & meritum Chri
ſti. Vel, in Chriſto Ieſu. i. vt iugiter maneatis in ipſo. Vel ſic, Pax dei, creata, videlicet tranquillitas men-
tis à deo infuſa quæ exuperat omnem ſenſum quo ad fontalem plenitudinem ſeu plenam perfectionem.
Vel, exuperat omnem ſenſum viatorum ſecundum quod in patria habetur ac deguſtatur: cuſtodiat for-
maliter, corda veſtra & intelligentias à perturbatione & inquietudine, quatenus pax iſta in vobis perma
neat, & vitia ſibi oppoſita ab interioribus veſtris excludat. [DE cætero fratres quæcunque ſunt vera] ve-
ritate doctrinæ, vitæ aut iuſtitiæ, [QVEcunque pudica]. i. verba & facta caſta, laſciuiam excludentia,
[QVAEcunque] ſunt [IVSTA] quo ad proximum, [Quæcunque ſancta] quantum ad cultum diuinum,
C [Quæcunque amabilia]. i. quæ inducũt ad mutuã amicitiã, [QVAEcunque bonæ famæ]. i. quæ bonã fa-
mam pariunt & conſeruant, [SI qua virtus]. i. quia eſt aliqua virtus moralis intellectualis, & theologica
lis vobis neceſſaria, [SI qua laus diſciplinæ]. i. quia eſt aliqua diſciplina morũ, laudabilis. ſ. compoſitio
motuum ac ſenſuum exteriorum, [HAEC cogitate] aſsidue non ſolum vt ſciatis, ſed vt ea agendo ſeu ob
tinendo, virtuoſi ſaluique ſitis, [QVAE & didiciſtis] ex mea prædicatione, [ET accepiſtis] per cognitio-
nem intellectiuam, [ET audiſtis]. i. ab aliis percepiſtis ea eſſe, [IN me, & vidiſtis] per experientiã hoc ve
rũ eſſe. [Hæc] opera virtuoſa, [AGITE, & deus] dator, amator & cõſeruator, [PACIS] internę, [ERIT
vobiſcũ] quotidie per gratiam ampliorem. ¶ Inſuper cõgratulatur apoſtolus liberalitati Philippẽſium,
nõ principaliter ob propriũ emolumentũ, ſed propter illorũ charitatẽ ac meritũ. [GAVISVS ſum autẽ
in domino vehementer, quoniã tandẽ aliquãdo]. i. poſt tẽpora longa, [REfloruiſtis]. i. more arboris iterũ
floruiſtis ſeu fructuoſe viguiſtis & cõualuiſtis, [PRO me ſentire] & meæ inopiæ cõpati atque ſuccurrere
[SICVT &] ante [Sentiebatis] pro me. [Occupati autem eratis] negotiis aliis, idcirco excuſabiles eſtis
de tanta dilatione refloritionis iſtius. [Non quaſi propter penuriam dico]. i. non ex neceſsitudine pau-
pertatis meæ hæc aſſero, vt ſuſtẽtetur à vobis. [EGO enim didici] per gratiam dei & cõſuetudinẽ exerci-
tii mei [IN quibus ſum ſufficiens eſſe]. i. quid mihi ſufficiat. Natura quippe paucis, minimiſque contenta
eſt. [SCIO & humiliari]. i. actum humilitatis, tribulationis, ſeu paupertatis promptè & diſcretè exequi,
D [SCIO & abundare] id eſt, in abundantia temporalium non excedere. [Vbique & in omnibus] exerci-
tiis virtutum [INSTitutus] id eſt, bene inſtructus [SVM] ſciens videlicet [ET ſatiari] ſine immoderantia, Rom. 12.
[ET eſurire] ſine impatientia, [ET abundare] non tamen cor rebus caducis apponere, [ET penuriam pa
ti] in victu ac veſtibus ſine triſtitia. [Omnia] hæc [Poſſum] non propriis viribus ſed [IN eo qui me con-
fortat]. i. per adiutorium Chriſti. [Veruntamen bene feciſtis]. i. quanuis donis veſtris poſſem carere, ta-
men bene & charitatiue egiſtis [Communicantes]. i. eleemoſynam veſtram impartientes, [Tribulatio-
ni meæ]. i. mihi incarcerato atque afflicto. ¶ Præterea prefert apoſtolus Philippenſes aliis, quantum ad
aliquid, quatenus laudibus ſuis auditis prouocentur ad meliora. Virtus enim laudata augetur in bonis.
[Scitis autem & vos Philippenſes, ꝙ in principio euãgelii]. i. illo tẽpore prædicationis meę euangelicæ 1. Cor. 9.
[QVando profectus ſum]. i. receſsi, [A Macedonia] verbo prædicationis illic diſſeminato, [Nulla mihi
eccleſia communicauit]. i. temporalia dedit, [IN ratione dati & accepti]. i. in rationabili recompenſatio
ne temporalium, pro exhibitione ſpiritualium quæ vobis communicaui. Rationis enim cenſura hoc di- Rom. 15.
ctat, vt ſpiritualia bona præſtanti ſeu diſpenſanti, tẽporalia miniſtrentur [NISI vos ſoli] in quo declara
tur gratitudo ac liberalitas veſtra, [QVIA & Theſſalonicam]. i. ad vrbem ſic dictam, [SEMEL & bis]
. i. tribus vicibus, vel ſemel & iterum, [IN vſum]. i. ad vtendum, [MIHI miſiſtis] tẽporalia veſtra, vt ne-
ceſſaria vitæ ex eis acciperem. [Non quia quęro datum]. i. non ideo vos commendo, quia munera veſtra
requiro, [SED requiro fructum abundantem]. i. meritum copioſum, [IN ratione veſtra] iam dicta, vide- Matth. 18
licet in rationabili recompenſatione, qua mihi temporalia pro ſpiritualibus communicatis. Habeo au-

tem omnia]quæ miſiſtis,[ET abundo]in eis,ita vt aliis indigentibus ea communicem. [REPLETVS
ſum]gaudio mentis & copia rerum,[ACceptis ab Epaphrodito]his [QVAE miſiſtis]mihi[ODOREM
ſuauitatis].i.quæ ſic placent deo,vt odor ſuauiſsimus. Eleemoſyna nãq; eſt hoſtia deo gratiſsima. Ideo
ſequitur,[HOſtiam acceptam,deo placentem[Vnde ad Hebræos ait,Beneficientiæ & communionis no
Heb.13. lite obliuiſci.Talibus enim hoſtiis ..atur deus.[DEVS autem meus impleat].i. exaudiat & operi man
Rom.1. cipet, [OMNE deſiderium veſtrum rationabile & ſyncerum,[SECVNDVM diuitias ſuas in gloria].i.
pie,gratiuſe ac copioſe,ſecundum quod ipſe in ſe diues eſt,in gloria.i.in beatitudine ſua.Vel,impleat de
Rom.10. ſiderium veſtrum in gloria,dando videlicet vobis gloriam ſempiternam,[IN Chriſto Ieſu].i. per domi
2.Cor.8. num ſaluatorem & per gratiam,ſeu meritum eius.[Deo autem]per creationem, [ET patri noſtro] per
Ephe.2. gubernationem,videlicet ſummę ac incommutabili trinitati,ſit[GLORIA in ſecula ſeculorum.Amen.
Salutate].i.ſalutem optate ac dicite,[OMNES ſanctos]ad veſtram ſocietatem ſpectantes, [IN Chriſto
Ieſu].i.ſecundum Chriſti doctrinam.Vel vt in Chriſto permaneant.[SALVTANT vos qui mecũ ſunt
fratres].i.cooperatores ac ſocii mei.[SALVTANT vos omnes ſancti]in vrbe morãtes,[MAXIME au-
tem qui de domo Cæſaris ſunt].i.miniſtri Neronis quos conuerti,qui & ſpecialem dilectionem ad vos
gerunt.[Gratia domini noſtri Ieſu Chriſti]ſit[CVM ſpiritu veſtro,] hoc eſt in anima veſtra perficien-
do eius eſſentiam[AMEN]id eſt,ſic fiat atque præſtetur vobis à deo ſublimi & benedicto. F

IN EPISTOLAM AD COLOSSENSES
PROOEMIVM.

Prou.8 QVI corripit hominẽ, poſtea gratiam inueniet apud eum magis quàm ille qui per
blandimenta decipit. Quemadmodum inuidus correctionem eius nõ optat,quẽ
Eccleſ.19. odit,ſed naturæ eius cupit malum ſimpliciter:ſic verus dilector,eius quem diligit
vitia diſsimulare non valet,ſed corripit,ſi tamen habeatur correctionis fiducia.
Hinc itaque ſanctus apoſtolus diuini amoris calore,atque fraternæ ſalutis zelo re
pletus,filios ſuos & filiorum ſuorum filios ad veritatis lineam reuocare nititur in
ceſſanter. Vnde in præſenti epiſtola Coloſſenſibus deſtinata, vacillantes confir-
mat.Denique coloſſenſes ab vrbe Coloſsis nomine ſic vocati,ſicut Aſiani , quos
ipſe Paulus non acceſsit,neque inſtruxit,ſed eius diſcipuli Archippus Coloſſenſium epiſcopus, & Epa
phras,ex Coloſsis oriundus.Prędicante ergo Archippo,& Epaphra(quem Paulus edocuit) ſuperueniẽ
te,atque Archippi prædicationem confirmante,aduenerunt pſeudoapoſtoli aſſerẽtes legalia ſimul cum
Act.15 Euangelio obſeruanda.Dubitantibus ergo Coloſſenſibus vtri partium potius eſſet credendum,Apoſto G
lus tanquam mediator idoneus,ſcribit quid oporteat fieri.Scribit autem ab Epheſo per Tyticum diaco
num,Oneſimum acolytum. Modus procedendi huius epiſtolæ ſimilis eſt aliarum epiſtolarum proceſ-
ſui.Nam ſalutationem pręmittit.De profectu & gratia Coloſſenſium grates domino refert,ad perfectio
ra hortatur,atque pro eis ſuppliciter deprecatur.

CAP. 1. [Paulus apoſtolus Ieſu Chriſti,per voluntatem dei.] ARTIC. I.

PAulus apoſtolus IeſuChriſti per voluntatem dei].i.diuina voluntate conſtitutus
apoſtolus,[ET Timotheus frater] quem propter ſuã authoritatem connectit ſibi
apoſtolus.Erat enim Epheſiorũ epiſcopus.Hi itaq; ſcribũt[HIS qui ſunt Coloſ-
ſis,hoc eſt in ciuitate ſic dicta,[SANctis & fidelibus fratribus].i.veraciter Chriſtia
Matth.5. nis,qui implere conãtur illud Saluatoris, Eſtote perfecti,ſicut & pater veſter cœ
leſtis perfectus eſt,[IN Chriſto Ieſu].i.in doctrina & fide Chriſti.Illas enim ſer-
uando & operãdo ſancti & fideles fuerunt.[GRATIA]gratũ faciens[VOBIS &
Iohan.5. pax]hoc eſt tranquillitas mentis pręſtetur & cõſeruetur [A deo patre noſtro].i.in
cœlis patre æterno, [ET] à [Domino Ieſu Chriſto]qui ſecundum diuinam naturam eſt cauſa gratiæ ef
fectiua ac principalis:quæcunque enim facit pater,hęc & filius ſimiliter facit.Secundum humanam ve-
ro naturam eſt cauſa gratiæ meritoria inſtrumẽtalis ac mediata [GRatias agimus deo & patri domini no H
ſtri Ieſu Chriſti] i.patri æterno,qui eſt deus Chriſti,vt homo eſt:pater vero ſecundum diuinam naturã
quam habet a patre,[SEMPER].i.congruis horis,[PRO vobis orantes,audientes fidem veſtram] fun-
datam ac fixam[IN Chriſto Ieſu & dilectionem].i. habitum , actum interiorem , & opera charitatiua,
[QVAM habetis]extentam,[IN omnes ſanctos].i.vniuerſos veraciter Chriſtianos,quibus pro loco &
tempore ſecundum veſtram poſsibilitatem,benefacitis , ſpiritualia vel corporalia beneficia impenden-
do,[PRopter ſpem].i.beatitudinem ſeparatam,[QVAE repoſita].i.parata[EST vobis in cœlis, quam au
diſtis].i.quæ vobis prædicata eſt ,[IN verbo veritatis].i.in vero ſermone[Euangelii quod peruenit ad
vos]id eſt,vobis annunciatum eſt,[SICVT & in vniuerſo mundo eſt]id eſt,cunctis gentibus euange-
Marc.16. lizatum eſt,ſicut & vobis,ſic tamen vt ſit diſtributio,non pro ſingulis generum ſed pro generibus ſingu
Pſalm.18. lorum.Vnde & apoſtolis aiebat Saluator,Euntes in mundum vniuerſum,prędicate Euangelium omni
creaturæ.Et Pſalmiſta,In omnem(inquit)terram exiuit ſonus eorum,[ET fructificat, & creſcit] id eſt,
euangelica doctrina in credentibus eſt cauſa fructificationis & ſpiritualis incrementi, videlicet bonorũ
operum,& quotidiani profectus in gratia.Creſcit quoque per hoc quod pluribus annunciatur à quibus
Act.2. & deuotè recipitur,[SICVT in vobis] fructificauit & creuit[EX ea die, qua audiſtis & cognouiſtis gra
tiam dei] id eſt,beneficia gratiæ vobis à Chriſto exhibita , [IN veritate] hoc eſt, veraciter. Vel, in ve-
ritate ,euangelicæ legis, [SICVT didiciſtis ab Epaphra] confirmante prædicationem Archippi,
[CHARISSIMO conſeruo noſtro,qui eſt fidelis pro vobis] id eſt,pro veſtra ſalute procuranda,

A [MINISTER Ieſu Chriſti,] eius doctrinam vobis annuntiando, ipſumq́; pro vobis iugiter exnrando,
[QVI etiam manifeſtauit,] hoc eſt clare retulit, [NOBIS dilectionem veſtram] exiſtentem [In ſpiritu,]
quia à ſpiritu ſancto infunditur, cõſeruatur, & ſecundum eum operatur. Eſt quoque in ſpiritu veſtro, id
eſt, in ſuperiori parte animæ veſtræ, vt in ſubiecto. [IDEO & nos ex qua die audiuimus tanta] bona de
vobis, [Non ceſſamus] oportuno tempore, [Orantes] cordiali affectu, [ET poſtulantes] prece vocali,
[VT impleamini agnitione voluntatis eius]. i. diuinitus copioſè illuſtremini ad cognoſcendum quid ve
lit deus vt ſciatis & attendatis eius mandata atque conſilia. Quid vero ſit ita impleri, & quomodo fiat,
ſubiungitur, [In omni ſapientia] ſacræ ſcripturæ. i. quã ſcriptura diuinitus inſpirata proponit ac docet, Sapien.9.
[ET intellectu ſpirituali] id eſt, interna vera, ſeu myſtica intelligentia ſcripturarũ, quatenus literam nc- 2.Tim.3.
cidentem ſpiritualiter intelligatis, ſpiritus quippe viuificat, [VT ambuletis] in ſemitis præceptorũ, [DI 2.Cor.6.
GNE deo]. i. tam reuerenter, ſancte & perfecte, quàm decet tanto principi deſeruire, atq; vt eũ pro præ- Iohan.3.
mio mereamini poſsidere. Maledictus enim qui facit opus dei negligenter. [PER omnia]. i. in interiori- Hiere.48.
bus & exterioribus, [PLACENTES] domino deo. Nam ſi quis totã legem impleuerit, offendat autẽ in vno, Iacobi.2.
factus eſt omnium reus. Cui & illud quoque conſonat Sapientiæ, Qui in vno peccauerit, multa bona Eccleſ.9.
perdet, [In omni opere bono fructificantes] proficiendo in meritis, [ET creſcentes in ſcientia dei] id
eſt, in notitia diuinorum. De qua ait per prophetam, Scientiam dei volui magis quàm holocauſta. Itidẽ Oſeę.6.
B & Sapiens, Vani ſunt, inquit, omnes homines, quibus non ſubeſt ſcientia dei. Denique hæc eſt vita ęter Sapien.13.
na, vt cognoſcamus deum verum. ❡ Poſſunt quoq; per prædictam ſapientiam, intellectum, atq; ſcien- Iohan.17.
tiam intelligi tria dona ſpiritus ſancti. De quibus apud Eſaiam legitur, Requieſcet ſuper eum ſpiritus ſa Eſa.11.
pientiæ & intellectus, &c. Sicq́;, ſapiẽtia appellatur habitualis notitia ſupernaturalis, à ſpiritu ſancto in-
fuſa, ac ſaporoſa, per quam anima ſortitur rectum iudicium de diuinis, habendo connaturalitatem quan
dam cum eis per guſtum ac dilectionem. Intellectus vero eſt donũ ſpiritus ſancti, per quod anima ea quę
fidei ſunt penetrat, clare cognoſcit, & firmiter eis inhæret, cernendo aliquam rationem, propter quam
aſſentiẽdum eſt articulis ſeu teſtimoniis fidei. Porrò, ſcientia eſt donũ quo anima recte iudicat de rebus
creatis. Hæc autem, prout dona, non inueniuntur niſi in habentibus charitatẽ & gratiam, ſicut nec cæte
ra dona ſpiritus ſancti. Et iuxta hunc modum litera ſic exponetur. In omni. i. perfecta ſapientia, quæ eſt Sapien.1.
præſtantiſsimũ donum ſpiritus ſancti: & intellectu ſpirituali. i. dono intellectus à ſpiritu ſancto infuſo.
[In omni virtute] theologica, intellectuali ac morali, [Confirmati] Optimum enim eſt, gratia ſtabiliri Hebræ.13.
cor, [SECVNDVM potentiam claritatis eius]. i. ſecundum quod deus idoneus eſt ad cõfortandum vos per
claritatem gratiæ ſuæ, [In omni patiẽtia] in aduerſis ſeruata, [ET longanimitate] æquanimiter præſto-
lando diuina promiſſa, [CVM gaudio] mentis, ex actu virtuoſo manante, [GRATIAS agentes deo pa-
C tri qui dignos vos fecit] per merita Chriſti, gratiam baptiſmi & cætera opera meritoria, quæ ipſe in no
bis producit [In partem]. i. ad habendam participationem, [SORTIS ſanctorum]. i. hæreditatis electo
rum, videlicet vitæ æternę, quæ habetur, [In lumine]. i. per lumẽ gloriæ, vel in claritate viſionis diuinę.
De qua ſorte ait Pſal. Dominus pars hæreditatis meæ. Qui etiã de lumine iſto teſtatur, In lumine tuo, Pſalm.15.
inquiens, videbimus lumen. Hęc autẽ hæreditas dicta eſt ſors, quia diuinæ voluntatis electione, nõ hu- Pſalm.35.
mana prouiſione diſtribuitur, quemadmodum ſortes dicũtur temperari atq; diſponi à deo. [QVI eruit
nos] per incarnationem, conuerſationem ac paſsionem vnigeniti filii ſui, [DE poteſtate tenebrarũ]. i. à
dominio dæmonũ, à iugo peccati, & tenebris ignorantiæ, [ET trãſtulit in regnum]. i. in ſocietatem ec-
cleſiæ militantis, ſeu numerũ electorum. Quę eccleſia dicitur regnum Chriſti, qui in corde fidelium re
gnat per fidem & gratiã. De quo regno aiebat angelus, Regnabit in domo Iacob in æternũ. Et Eſaias, Luc.1.
Super ſolium Dauid, & ſuper regnum eius ſedebit. Nunc quoq; tranſlati ſumus in regnum cœlorũ in Eſa.9.
ſpe, transferendi illuc tandem in re. Tranſtulit itaq; nos deus pater in regnum, [FILII dilectionis ſuę]
id eſt, filũ ſui dilecti: de quo ait, Hic eſt filius meus dilectus, ipſum audite. Ex hoc eluceſcit, quòd dilectio Marci.9.
in diuinis, nõ ſolum notionaliter ſeu relatiuè, ſed etiam abſolute dicatur. Aliàs filius dei à ſpiritu ſancto
diceretur procedere. De prædicta autẽ ereptione & tranſlatione generis humani, pater ait per prophe-
tam ad filium, Dedi te in fœdus populi, in lucem gentium, vt educeres de concluſione vinctũ, de domo Eſaiæ.42.
carceris ſedentes in tenebris. [In quo Chriſto. i. per cuius ſanguinis pretium, mortiſq́; meritum, [HABE
D mus redemptionem,] à iure & dominatione diaboli, [ET remiſſionem peccatorum] prout teſtatur ſan-
ctus Iohannes in Apoc. Qui dilexit nos & lauit nos à peccatis noſtris in ſanguine ſuo. [QVI eſt imago Apoca.1.
dei] patris [INVISIBILIS viſione corporali ac intellectuali]. i. omnino incomprehenſibilis comprehenſio
ne perfecta, ſicut & pater. Nemo enim nouit filium niſi pater, nec patrem quis nouit niſi filius. In patria Matth.11.
tamen videtur per ſpeciem, ſed non perfecte ac plene comprehenditur. Dicitur autem Chriſtus imago
patris perfecta, non imitatiua: naturalis, non artificialis: plena, non participatiua. i. per omnia ſimilis pa Iohan.14.
tri. Propter quod ipſe ait, Qui videt me, videt & patrem. Ad rationem autẽ imaginis duo requiruntur,
videlicet ſimilitudo in ſpecie, vel ſaltem in ſigno ſpeciei. Quod maxime eſt figura in rebus corporeis &
proceſsio. Oportet enim vt imago alicuius ſit ab eo cuius eſt imago, filius autẽ in diuinis generatur à pa
tre, in nullo diſtans ab eo. ❡ Dupliciter quoq; dicitur eſſe imago alicuius in alio. Primo ſicut in re eiuſ-
dem naturæ ſaltem ſecundum ſpeciẽ, ſicut imago regis eſt in filio eius. Et ita filius dei vocatur imago pa
tris. Secũdo tanquam in re alterius generis, ſicut imago Herculis eſt in lapide, & imago imperatoris in
nummo. Sicq́; vocatur homo imago dei, qui potius dicendus eſt factus ad imaginem dei, q̃ eius imago,
[PRIMOGENITVS omnis creaturæ]. i. ante omnia creata æternaliter genitus, quemadmodum per quẽdam Matt.22.
Sapientem teſtatur, Ego ex ore altiſsimi prodiui primogenita ante omnem creaturam, [QVIA in ipſo]
id eſt, per ipſum. [CONDITA ſunt vniuerſa] omnia enim per ipſum facta ſunt, ait Euangeliſta. Vel, in ipſo, Eccl.24.
tanquam in exemplari principio condita, hoc eſt, creari diſpoſita ſunt vniuerſa. Filius quippe eſt ars Iohan.1.

rationibus plena,omniſq; creaturę exemplar.Propter quod omnia in ipſo exēplariter præexiſtunt,æter
naliterq; à patre pręordinata atq; pręuiſa ſunt.Comparantur nanq; creaturæ ad ipſum, ſicut artificiata
Sapien.7. ad artificem: iuxta illud ſapientiæ,Omniū eſt enim artifex,omnem babens ſcientiā.Omnia ergo in ipſo
ſunt condita,[IN cœlis & in terra]videlicet,[Viſibilia]vt corpora cœleſtia,elementa paſsiua & mixta,
[ET inuiſibilia]De quibus adiectum eſt,[SIVE throni].i angeli de infimo choro primę & ſummæ hie-
rarchiæ angelicę.Qui throni.i.ſedes vocantur,quoniā propter magnam ſuam propinquitatē ad deum,
ipſe in eis ſedere,quieſcere,præſidere,& per eos ſua iudicia exercere aſſeritur,[SIVE dominationes,ſi-
Epheſ.1. ue principatus,ſiue poteſtates] Hos tres ordines angelorū nominauit apoſtolus ad Epheſios,de quibus
Grego. ibi ſatis dictum videtur.[ET quia boc loco præponit apoſtolus principatus poteſtatibus,Gregorius &
Benard. Benardus opinati ſunt principatus ad ſecundam, poteſtates vero ad infimam pertinere hierarchiam.
[OMNIA per ipſum]ſicut per cauſam efficientē,[ET in ipſo] tanquam in exēplari principio,[CREA-
TA ſunt] iuxta intellectum iam dictum.[ET ipſe] vnigenitus dei, [EST ante omnes] id eſt, perſiſtente
Apoc.22. æternitatis æuo,atq; incomparabili dignitate.Propter quod in Apoca.teſtatur,Ego ſum alpha & ω, pri
Iohan.1. mus & nouiſsimus, principium & finis,[ET omnia in ipſo conſtant] id eſt, idealiter & cauſaliter in eo
ſunt.Iuxta illud,Quod factum eſt,in ipſo vita erat. Vel,in ipſo conſtant, id eſt,ipſius diuina poteſtate
Heb.1. ſubſiſtunt,ſuſtentantur.fulciūtur,iunctaq; permanent.Prout Hebræis loquitur apoſtolus.Portans om-
Epheſ.1. nia verbo virtutis ſuæ.[ET ipſe] Chriſtus [EST caput corporis eccleſiæ] id eſt,corporis myſtici, quod F
eſt eccleſia.Quomodo autē intelligendum ſit hoc difficile,tractatum atq; expoſitum eſt. [QVI eſt prin-
Iohan.8. cipium] omnium rerum.i.creator vniuerſorum. Vnde cum ei dixiſſent Iudæi,Tu quis es? Reſpondit,
Principium,& qui loquor vobis, [PRimogenitus ex mortuis].i.inter mortuos primus ad immortalē vi
tam reſurgēs.Nam qui ante eum ſuſcitati fuerunt,rurſus defuncti ſunt.Ideo enim ait ſcriptura, Qui eſt
Apoc.1. teſtis fidelis,primogenitus mortuorū. Vel, Primogenitus ex mortuis.i.inter mortuos ſuſcitatos primus
dignitate.[VT ſit in omnibus]angelis & hominibus.Vel,in omnibus.i.præteritis,pręſentibus ac futuris
generationibus,[PRIMATVM tenens].i.vniuerſorum princeps & caput exiſtens,ſicut per quendā Sa
Eccle.24. pientē aſſerit,In omni gente,& in omni populo primatū tenui.Habet enim in veſtimento, & in fœmo
Apoc.10. re tuo ſcriptum,Rex regū,& dominus dominātiū. Et hoc merito,[QVIA in ipſo]Chriſto,prout eſt ho
mo,[complacuit]deo trinitati,[OMNEM plenitudinem].i.plenam perfectionem ſcientiæ ac virtutum
Iohan.3. [INhabitare].i.ſtabiliter permanere. Non enim ad menſuram dat deus ſpiritum homini Chriſto.Et vi-
Ioban.1. dimus gloriam eius,gloriā quaſi vnigeniti à patre,plenum gratiæ & veritatis. Vel, omnem plenitudinē
diuinitatis.i.veram atq; perfectam diuinitatem,quemadmodū alio loco affirmat apoſtolus, In ipſo, in-
Infra.ca.2. quiens,inhabitat omnis plenitudo diuinitatis corporaliter Placuit quoq; deo,[ET per eū].i.per Chri-
ſti veneranda myſteria,[REconciliare ſibi] ipſi [OMNIA]genera hominum,[IN ipſum].i.ad hoc vt fi- G
naliter ad deum conuertantur,ſicut ad beatitudinis fontē,ac vltimum finem. Vnde alibi dictū eſt,Deus
2.Cor.5. erat in Chriſto,mundū reconcilians ſibi.Et in Eſaia,Diſciplina pacis noſtræ ſuper eū, & liuore eius ſa
Eſaiæ.53. nati ſumus.[PAcificās]Chriſtus,vel trinitas per Chriſtū,videlicet,[PER ſanguinem crucis eius].i.pre-
tioſiſsimo ſanguine Chriſti effuſo.[SIue quę in cœlis ſunt,ſiue quę in terris].i.cœleſtia & terreſtria, vt-
puta viatores,& cōprehenſores de terra ſaluatos. Vel hoc ideo dicitur, quoniā angelos concordauit ho
minibus.Ipſe ſiquidem eſt pax noſtra,qui fecit vtraq; vnum.Propter quod à propheta vocatur pater fu
Epheſ.2. turi ſeculi,& princeps pacis,Et rurſus per alium de Chriſto prædictum eſt, Loquetur pacem gentibus.
Eſa.9. [ET vos]ò Coloſſenſes,[CVM eſſetis aliquando].ſ.tēpore gentilitatis veſtrę,[ALIenati à deo]per ido-
Zachar.9. lolatriam,[ET inimici ſenſu].i.intellectu,videlicet male ſentiendo de deo, per varios errores falſitatū
fluctuando.Vel ſenſu.i.ſenſualiter(.i.iuxta ſenſuum ductum)conuerſando,[IN operibus malis].i.vitiis
carnis.[NVNC autē tempore gratiæ,Chriſtus reconciliauit]vos deo,[IN corpore carnis eius].i.per ea
quæ pertulit in corpore ſuo,quod erat caro mortalis. Ideo ſubditur,[PER mortē].i.per eius beatiſsimā
paſsionem,qua viuificatus eſt mundus[EXhibere].i.ad hoc vt ipſe exhibeat,quantum in ſe eſt.Vel certe
Roma.8. vt ipſi exhibeatis,[VOS ſanctos] in anima,[ET immaculatos]à vitiis cunctis,[ET irreprehenſibiles co
ram ipſo].i.pure & reuerenter viuendo in cōſpectu diuino. Quemadmodū ait Pſalmiſta, Seruaui man-
Pſalm. 138. data tua & teſtimonia tua,quia omnes viæ meæ in cōſpectu tuo.Tales autem eritis coram deo,Chriſto
vos præſentante patri æterno,vel per propriorū operum ac meritorum veſtrorum, exhibitionem,quæ H
Auguſt. requiruntur ad obtinendum ſalutem.Qui enim creauit te ſine te (.i.ſine tua cooperatione)non iuſtifica
bit te ſine te,[SI tamen permanetis in fide fundati]firmiter,integreq; credendo,[ET ſtabiles] in ea per
opera bona,[ET immobiles à ſpe euangelij quod audiſtis] hoc eſt, ab expectatione futuræ beatitudinis
promiſſæ in euangelio,[QVOD prædicatū eſt]in auribus veſtris,per nos apoſtolos,alioſq; diſcipulos,
[IN vniuerſa creatura quæ ſub cœlo eſt].i.cūctis hominibus in terra degentibus.De quibus aiebat, Prę-
Marc.16. dicate euangelium omni creaturæ.[CVIVS factus ſum] deo authore,[EGO Paulus miniſter].i.prędica
1.Cor.4. tor,[QVI nunc] in Epheſo incarceratus.[GAVdeo in paſsionibus].i.in tribulationibus, quas patior,
[PRO vobis].i.pro veſtri cōfirmatione,[ET adimpleo ea quæ deſunt paſsionum Chriſti in carne mea]
Non eſt per hoc intelligendum,quòd pœnæ quas Chriſtus pro nobis ſuſtinuit incompletæ vel inſuffi-
cientes fuerint ad mundi ſaluationem,ita vt Paulus,aut quiſquam ſanctorū eas compleuerit. Eſt igitur
ſenſus,Et adimpleo.i.longas & duras perſequutiones referēdo,perficio ea quę deſunt.i.merita imperfe
Act.9. cta,paſsionū Chriſti.i.propriarū afflictionū,quas in carne mea ſuſtineo. Quę propter vnitatē Chriſti,
Zachar.2. & membrorū eius dicūtur paſsiones Chriſti,iuxta quod ipſe dicebat, Saule Saule,quid me perſequeris?
Iuxta quem modum ait rurſus per Prophetam deus,Qui tetigerit vos,tanget pupillam oculi mei.Hæc
ergo ſuſtineo ſiue adimpleo,[PRO corpore eius] id eſt,pro myſtico corpore Chriſti,[QVOD eſt eccle-
ſia]videlicet vt fideles erudiam atq; ędificem,eoſq; merito & numero augeā. Conſiderandum eſt enim

A quòd meritum paſsionis dominicę, & aliorum ſanctorũ, imò & cętera opera ſupererogationis ipſorum
ſunt, velut res publica, ac theſautus eccleſiæ, de quo tã largæ indulgentiæ fiunt his qui per charitatẽ con
iuncti & incorporati ſunt Chriſto ac ſanctis. Hic autem theſaurus vſq; in finem mundi perficitur, ponẽ
tibus ſingulis quibusq; ſanctorũ partes ſuas in eo. Sicq; Apoſtolus adimpleuit ea quæ deerant paſsionũ
ſuarũ, quoniã addidit quotidie aliquid huic theſauro. Vel ſic (quod redit tamẽ in idẽ) Adimpleo ea quæ
deſunt paſsionum Chriſti .i. paſsionũ quas Chriſti amore, exẽplo, iuſsione, ſeu ordinatione ſuſtineo. De
quibus in Actis dicebat ſaluator, Ego oſtendã illi, quanta oporteat eum pro nomine meo pati, [Cuius] Act. 9.
Chriſti vel Eccleſiæ [FACTUS ſum ego miniſter] prædicando, & ſacramenta erogando, [SECUNDŨ diſpen Epheſ. 4.
ſationem dei] .i. diuinã ordinationem ſeu apoſtolatum mihi diuinitus diſpẽſatum. [QVAE] diſpenſatio
[DATA eſt mihi in vobis] .i. ad hoc vt vobis euangelicam veritatẽ annuntiem, [VT impleam] .i. prędi-
cando ad effectum perducam, [VERBVM dei] .i. diuinam promiſsionẽ, qua deus patriarchis, vatibusq;
promiſit euangelium dei eſſe gentibus annuntiandum, & eas fore ſaluandas per fidem & gratiam dei.
Quemadmodum per Eſaiam loquitur, Mittam ex eis qui ſaluati fuerint ad Gentes in mare, in Africam Eſai. 66.
& Lydiam, tenentes ſagittam, in Italiam & Græciam ad inſulas longè, & annuntiabunt gloriam meam
Gentibus. Et quia diſpoſitio, promiſsio, ſeu verbum illud multum mirabile fuit, atq; occultum, ideo ſub
ditur, Myſterium] hoc eſt, ſacrum ſecretum, videlicet verbum prætactum, [QVOD abſconditum fuit] id
B eſt, hominibus ignotum, [A ſeculis] id eſt, à principio ſeculorum, [ET à generationibus] præcedenti-
bus, non enim niſi paucis innotuit, & hoc incomplete. De pleniori autẽ intellectu huius ſcripturę mul-
ta ſunt ad Epheſios dicta: vbi quoq; legitur, Myſterium Chriſti, quod aliis generationibus non eſt agni Epheſ. 3.
tum filiis hominum, ſed nũc reuelatum eſt ſanctis Apoſtolis, &c. Vnde iam ſubditur, [Nunc autem] vi- Epheſ. 6.
delicet tempore gratię, [Manifeſtatum eſt] myſterium illud per Chriſti prędicationem, & ſpiritus ſancti
illuſtrationẽ, [SANCTIS eius] .i. Apoſtolis, & cæteris primitiuę eccleſiæ filiis, per quorum prędicatio-
nem manifeſtatũ eſt cæteris populis, [QVIBUS voluit deus notas facere diuitias gloriæ] .i. abundantẽ glo
riam, [SACRAMENTI huius] .i. prædicti myſterii prædicati [IN Gentibus] .i. inter Gentes. In quo myſterio
plurima ſpiritualia contenta ſunt dona, quę appellantur diuitię gloriæ, vtputa fides, indulgentia, recõci
liatio, iuſtitia, dona ſpiritus ſancti, beatitudo futura, [QVOD] ſacramentũ, [EST Chriſtus] materialiter 1. Cor. 10.
.i. Chriſtus materia ſeu obiectũ eſt ſacramẽti iſtius, quia de ipſo tractat & loquitur, qui eſt, [In vobis ſpes
gloriæ] .i. cauſa & ratio ſperandi glorificationẽ beatam, [QVEM nos annuntiamus] .i. Gentibus prædi-
camus, [CORRIPIENTES omnem hominem] præſentem & futurum, ad quem ſcripta noſtra peruenerint .i.
quoſdam de omni genere hominum. Vel, omnem hominem, veritati fidei repugnantem, [ET docentes
omnem hominem] .i. quoſdam de omnibus, [IN omni ſapientia] ſcripturarũ ſanctarum, ad ſalutẽ neceſ
ſaria, [VT exhibeamus omnẽ hominem perfectũ in Chriſto Ieſu] .i. in fide, charitate, & obſequio Chri-
C ſti, ſecundum exigentiã ſtatus præſentis. In quo nullus eſt perfectus ſimpliciter, vel ita vt vltra profice-
re aut perfici nequeat, ſed ſic, vt ſine mortali viuat peccato, & paſsiones habeat reformatas, atq; in virtu
tibus ſtabiliatur, [IN quo] Chriſto .i. cuius amore. Vel, in quo negotio conſummando, videlicet vt exhi-
beam omnem hominem in Chriſto perfectum [ET laboro] die ac nocte [CERTANDO] contra inuiſibiles
ac viſibiles hoſtes, [SECUNDUM operationem] .i. cõfortationem & influentiã, [EIVS] videlicet Chriſti,
[QVAM operatur in me] dando mihi auxilium gratiæ ſuæ ad efficaciter operãdum. Vel ſecundum ope-
rationem eius in me, hoc eſt, ſecundum operationem à me procedentẽ, quæ potius aſcribenda eſt Chri-
ſto, quàm mihi. Iuxta illud propheticũ, Omnia opera noſtra operatus es in nobis, quam operatur Chri Eſaiæ. 26.
ſtus in me [IN virtute] id eſt, potenter ſeu propria ſua diuinaque poteſtate.

CAP. II. [VOLO enim vos ſcire, qualem ſolicitudinem habeam pro vobis.] ARTIC. II.

COEPTAM in præcedenti capitulo exhortationem de vitãdis cærimonialibus legis
proſequitur Apoſtolus in iſto capitulo, admonẽs Coloſſenſes, vt falſos ac ſimula- Col. 1.
tos vitent doctores. Et vt ſibi acquieſcãt facilius, manifeſtat quantũ de eorũ ſalute
ſolicitetur, [VOLO enim vos ſcire] vt amãti credatis, [Qualem ſolicitudinem ha- Rom. 12.
beam pro vobis, & pro his qui ſunt Laodiciæ] (quæ eſt ciuitas Aſiæ .i. pro veſtra,
Laodicenſiumq; ſalute, ne ab impoſtoribus fallamini, à quibus præuenti iam eſtis
D [ET quicunq; non viderunt faciem meam in carne] .i. pro cæteris vniuerſis fideli
bus, quibus ipſe in propria perſona non prædicaui, neq; apparui, [VT conſolen-
tur corda ipſorum] .i. ob hoc ſolicitus ſum, quatenus corda ipſorũ conſolationem recipiant ex allocutio
ne mea per epiſtolas quę cõſolata non ſunt ex pręſentia & immediata prędicatione mea. Et ſitis [Inſtru
cti] .i. prudenter exercitati, [In charitate] hoc eſt, in actibus dilectionis dei & proximi. Vel, inſtructi in
charitate .i. de charitate Chriſti ad nos, vt ſciatis & cõſideretis, quãtũ Chriſtus dilexerit nos, qui ait, Ma
iorem hac dilectionẽ nemo habet, vt animã ſuã ponat quis pro amicis ſuis. Sitis quoq; inſtructi, ſeu per Iohan. 15.
charitatis inſtructionem tendẽtes, [ET in omnes diuitias plenitudinis intellectus] id eſt, perfectiſsimos
habitus intellectuales, vt impleamini donis ſapientię & intellectus, conſilii atq; ſcientię, [IN agnitionẽ Eſa. 11.
myſterii] .i. ad hoc vt actualiter conſideretis myſterium .i. ſacrũ ſecretum [DEI patris, & domini noſtri
Ieſu Chriſti] Per quod intelligi poteſt vnitas patris & filii in eſſentia, & diſtinctio in perſona. Vel ipſa
incarnatio, quæ eſt myſteriũ patris, tanquã authoris, & Chriſti, tanquã aſſumptoris vel executoris, [IN
quo] Chriſto [Sũt omnes theſauri] .i. copioſiſsima plenitudo, [Sapiẽtiæ] diuinorum [ET ſcientiæ] crea
turarum, [ABSCONDITI] .i. incomprehenſibiliter exiſtentes. Chriſtus nanq; ſecundum diuinitatẽ eſt ipſa
æterna atq; immẽſa ſapientia, cuius non eſt numerus, eſtq; increata ſcientia, cui cõuenit illud, O altitu-
do diuitiarũ ſapientię, & ſcientiæ dei. Secundũ humanitatẽ quoq; aſſumptam, repletus eſt ſapiẽtia in cõ Pſal. 144.
tẽplatione diuinorũ, & ſciẽtia in ſpeculatione creaturarum, præſertim cum anima Chriſti præ vniuerſis Roma. 11.

Eſaiæ.11. beatis,diuinitatem ac trinitatem ab exordio ſuæ creationis clarius vidit & omnia illa cognoſcit,quæ co E
gnoſcit & verbum,ſcientia viſionis.i.cuncta quæ vnquam fuerunt,ſunt,aut erunt.[HOC autem dico,vt
nemo vos decipiat] id eſt,fidei veſtræ ſimplicitatē inficiat,[IN ſublimitate ſermonis].i.per verba pro-
1.Cor.2. funda ſecundum apparentiam, & fucata, ſeu ſubtilia argumenta. Deniq; iſta amoneo.[NAM & ſi cor-
pora abſens ſum] id eſt,à vobis diſtans loco,ac corporali ſeparatione,[SED ſpiritu] id eſt,mentis con-
ſideratione,[VOBISCVM ſum]tum,quia de vobis ſæpius cogito: tum,quia in ſpiritu prophetico qua-
4.Reg.5. ſi præſens inſpicio quid agatis . Quemadmodum Heliſæus præſens fuit quando Giezi accepit munera
1.Cor.14. Naaman, [GAVDENS] in domino de veſtro profectu, [ET videns].i.cognoſcens, [ORDINEM ve-
ſtrum].i.vitæ veſtrę ordinationem quomodo omnia honeſtè & ſecundum ordinem fiunt in vobis,[ET
firmamentum eius quæ in Chriſto eſt fidei veſtræ].i. ſtabilitatē ſeu robor fidei veſtræ quam in Chriſto
habetis.¶Deinde hortatur eos ad perſeuerātiam ac profectum in bonis.[SICVT ergo accepiſtis Chri
ſtum Ieſum dominum noſtrum].i.ſicut credendo cœpiſtis conuerſari in Chriſto,[IN ipſo ambulare].i.
Roma.12. ſic exinde in eo procedite,proficiendo ſemper in melius per imitationem veſtigiorum ſaluatoris. Sola
Matth.10. nāq; perſeuerantia coronatur,[RADICATI].i.firmiter fixi,per modum radicis terræ inhærentis,[ET
ſuperædificati in ipſo].i.in doctrina & gratia Chriſti,ita vt ſitis domus ſeu habitaculū dei,cuius funda
Eſaiæ.11. mentū ſit Chriſtus ſeu doctrina & gratia eius. Vnde Epheſijs dictum eſt,Superædificati ſuper fundamē
Epheſ.2. tum apoſtolorum & prophetarū, [ET cōfirmati in fide]vt nec philoſophicis rationibus,nec ſenſuū ap- F
parentiis,nec perſequutionibus recedatis à fidei ſynceritate,[SICVT & didiciſtis] ab Archippo ambu
landum eſſe,& ſtandum in fide: qua nutāte,tota virtutū ſtructura vacillat,[ABVNdantes in illo gratiarū
actione].i.deo copioſe grates referendo. ¶Aduertendum autem,quod triplici via conabātur peruerſi,
hos Coloſſenſes ſubuertere,ſcilicet per philoſophiam,per legis allegationem,per ſimulatam ſanctitatē.
Hos proceſſus apoſtolus reprobat, [VIDETE ne quis vos decipiat per philoſophiam].i.ſcientiam natura
lem,ſtudio philoſophorum inuentam,[ET inanem fallaciam].i.per argumenta ſophiſtica quæ videtur
Marci.7. aliquid probare,ſed nō probant veraciter.Philoſophiam inquā procedentem ac iudicantem,[SECVNdū
traditionē hominum].i.humanæ rationis diſcurſum,[SECVNdum elemēta huius mundi].i.iuxta ea quæ
naturaliter apparent in rebus,videlicet ſecundum cauſas naturales & elementares,& ſolitū curſum re-
rum,[ET non ſecundū Chriſtum].i.deceptores iſti atq; philoſophi nō ſecundum Chriſti doctrinā pro
cedunt,conſiderando diuinæ virtutis illimitatam potentiam,non determinatam ad naturalem ac ſolitū
curſum ſeu ordinē rerum,ſed ſupernaturalia,& nobis incomprehenſibilia operari valentē. In quo decla
ratur philoſophorū fatuitas,aſſerentium deū non poſſe aliquid agere pręter naturalem ordinē rerum,&
vltra humanę rationis capacitatē. Propter quod negabant quicquid rationē excedit,videlicet deū incar
natum,virginem peperiſſe,&c. ¶Cur autē his qui non procedunt ſecundū Chriſtū debeat contradici, G
Iohan.1. ſubiungitur.[QVIA in ipſo].i.in Chriſti humana natura quaſi in tēplo,[HABitat omnis plenitudo diui
nitatis].i.perfecta,veraq; diuinitas cū omni ſua perfectione.Perſonaliter enim in Chriſto vnitę ſunt na
tura diuina & humana. Habitat autem in ea, [CORporaliter].i.corpori eius vere ac immediate cōiuncta
eſt,ſicut & animæ eius,nō quòd ipſa ſit corpus.Porrò,diuinitas dicitur ſic vnita,quoniā perſona verbi,
quæ eſt diuinitas,humanitati coniuncta eſt. ¶Deinceps oſtendit apoſtolus vanam eſſe rationem eorū,
qui per legis allegationē nitebantur Coloſſenſes ſubuertere , inducendo eos ad cęrimonialia legis.[ET
1.Timo.2. eſtis in illo].i.à Chriſto,prout deꝰ eſt: & per ipſum,prout eſt homo,dei ac hominū mediator,[REpleti]
Iohan.1. gratia & donis ſpiritus ſancti,ita vt nequaquā indigeatis legaliū obſeruātia. Propterea ſcriptum eſt, De
2.Cor.8. plenitudine eius accepimus omnes,gratiam pro gratia. Ipſe quoq; propter nos egenus factus eſt,vt eius
Diony. inopia diuites eſſemus,[QVI]Chriſtus,etiam ſecundum naturā aſſumptam,[EST caput].i.capitularis
influxor [OMNIS principatus & poteſtatis].i.angelorum ſanctorū,qui omnes à Chriſto homine purgan
tur,illuminantur ac perficiūtur ſecundū theologū,[IN quo].i.cuius virtute,operatione & gratia, [CIR
Geneſ.17. cūciſi eſtis circūciſione nō manufacta].i.nō carnali,legali ac literali,[IN expoliatione corporis carnis]
.i.amittēdo particulā corporis quod eſt caro,videlicet pellem pręputij,quę in illa circūciſione aufertur.
[SED in circūciſione Ieſu Chriſti]hoc eſt,ſpirituali atq; à Chriſto facta circūciſione circūciſi eſtis per
expurgationem ſuperfluitatis vitiorum ac paſſionū veſtrarum. De qua circunciſione ſcriptum eſt,Cir-
cuncidimini,& auferte præputia cordiū veſtrorū. Et iterū alibi,Circuncidite præputiū cordis veſtri,& H
ceruicem veſtrā ne induretis amplius,[CONſepulti ei] videlicet Chriſto[In baptiſmo].i.in ſuſceptione
Hiere.4. baptiſmatis omnino vitiis mortificati,ſicut & Chriſti corpus in ſepulchro mortuum erat naturali vita.
Deut.10. Vel hoc ideo dicitur,quoniā baptizati ter tinguntur in aqua,quemadmodū Chriſtus triduo erat in mo
numento. Et ſicut Chriſtus de ſepulchro ad immortalē vitā ſurrexit, ſic baptizati de ſepulchro à vitio-
Act.15. rum corruptione ac vetuſtate liberati aſcēdunt. Ideo ſubditur,[In quo]Chriſto [ET reſurrexiſtis[à rui
na peccati,[PER fidē operationis dei].i.per fidem quā deus operatur ſeu creat in vobis. Sine fide enim
nemo ſpiritualiter ſurgit,[QVI]deus pater vel trinitas[Suſcitauit illū] à mortuis tertia die.[ET vos cū
mortui eſſetis] ſpūaliter,carentes vita gratiæ,[In delictis].i. propter peccata veſtra , quibus naturalem
legē reliquiſtis,[ET pręputio carnis veſtræ].i. propter carnalia vitia,vel ꝑpter originale peccatū quod
per pręputiū traducitur, [CONuiuificauit cū illo].i.ad vitā gratię ſuſcitauit,quēadmodum Chriſtū ad vi
Roma.8. tam naturalē humanā reduxit, ſuſcitādo eū à mortuis, Vel conuiuificauit cū illo.i.immortalitatē vobis
iam dedit in ſpe,quam Chriſto dedit in re. Capitis nanq; proceſsio,ſpes membrorum,[Donans].i.gra-
tis,& ſine merito veſtro dimittēs,[VOBIS omnia delicta]veſtra merito Chriſto. Dummodo tamē me-
ritum illud vobis applicetur per fidē,vel ſacramenta eccleſiæ, [DELENS] ipſe Chriſtus merito paſsionis
ſuæ,[QVOD aduerſum nos erat chirographū decreti].i.memoriale ſeu literam humanæ trangreſsionis
Geneſ.3. qua homo protoplaſtus præuaricatus eſt in paradiſo decretū.i.dei pręceptū. Huius enim trāſgreſsionis

A memor fuit deus ad puniendum, dæmon ad accuſandum. Habuitque diabolus quaſi literam teſtimonia
lem reatus, quem homo incurrit tranſgrediendo diuinũ præceptum, imò & tota poſteritas primi paren 1. Cor. 15.
tis. Chriſtus vero ſatisfaciendo pro peccatis noſtris actualibus ac originalibus, eripuit totum genus hu
manum ab iſto reatu ſeu debito pœnæ pro peccato infligendæ. Et ita deleuit prædictum chirographum
quod contra nos erat, quoniam erat teſtimonium faciens nos damnationi obnoxios. Cum vero peccatũ
dimittitur, dicimus deum obliuiſci illius. Dæmon quoq; non poteſt de illo peccato accuſationem effica
cem obtẽdere. [QVOD] chirographum [ERAT contrariũ nobis] ſicut iam dictum eſt. [ET ipſum tulit
de medio]. i. ab vniuerſis hominibus abſtulit illud chirographum, [AFFIGENS illud cruci]. i. in ſua paſſio
ne illud occidens, ſeu deſtruẽs, quantũ in ſe erat. Eripuit enim nos de pœna pro peccato originali poſt
hanc vitam infligenda, dummodo ei, vt capiti, vniamur per fidẽ & charitatem, quatenus virtus ſuæ paſ-
ſionis redundet in nos, tanquã in membra ipſius, [EXPOLIANS principatus & poteſtates]. i. dæmones ſu-
periores ac inferiores priuãs præda, quã ceperant, puta animabus ſeu hominibus quos ſuo dominio ſub
diderãt, inducendo eos ad culpam. De hac expoliatione ait ipſe ſaluator, Nunc princeps huius mundi Iohan. 12.
eiicietur. Et item, Ego (inquit) ſi exaltatus fuero, omnia traham ad meipſum. Chriſtus namq; eſt qui do Ibidem.
mũ aduerſarii noſtri ingreſſus eſt, fortemq; armatũ alligauit, ac vaſa eius diripuit. Propter quod iubetur Matth. 12.
per Prophetã Chriſtus vocari, Accelera, ſpolia, detrahe, feſtina, prædare, [TRADUXIT confidenter]. i. præ Luc. 11.
B dam hanc dæmoni ablatam Chriſtus ſecuriſsimè tranſtulit in regnum ſuum, præſidens eis quibus præſi Eſaiæ. 8.
debat diabolus. Nũc enim ponit eos in regno eccleſiæ militantis, poſtea autẽ ponet eos (ſicut iam pluri-
mos poſuit) in regno eccleſiæ triumphantis, [PALAM triumphans]. i. euidenter vincens, [ILLOS]. i. diabo
los, [IN ſemetipſo]. i. in proprii corporis crucifixione. Vel, in ſemetipſo. i. in propria perſona ad inferos
deſcendendo, & ſanctos educendo, implens illud propheticum, De manu mortis liberabo eos, de morte Oſeę. 13.
redimam eos. Ero mors tua ô mors, morſus tuus ero inferne. ¶ Ex his concludit Apoſtolus principale
intentũ, videlicet ꝙ non teneantur fideles ad obſeruationem legalium poſt Chriſti paſsionem. [NEMO Roma. 4.
ergo]. i. cum prædicta ſe ita habeant. Nemo [VOS iudicet]. i. damnabiles aſſerat, [IN cibo & potu]. i. in
vſu victus. ſ. ob id quod nõ diſcernatis inter cibos more Iudaico, [AVT in parte diei feſti] ex parte omiſ
ſionis Iudaicarum celebritatum, videlicet [AVT Neomeniæ]. i. feſti occurrentis in nouilunio, [AVT ſab Hebr. 10.
batorum]. i. vltimorũ dierum hebdomadæ, [QVAE] omnia [SVNT vmbra futurorum]. i. obſcura ſigna
eorũ quæ in nouo teſtamento geruntur. Prout alibi dicit Apoſtolus, Vmbrã habens lex futurorũ bono- Iohan. 19.
rum, non ipſam imaginem rerum [CORPUS autẽ Chriſti]. i. veritas per illa ſignificata per Chriſtũ imple Matt. 27.
tur, ad eumq; pertinet. Ideo Chriſti myſteriis cõſummatis, quãdo in cruce dicebat, Cõſummatũ eſt, quã
do & velũ tẽpli ſciſſum eſt legalia ceſſauerunt, ſicut figura ceſſat, adueniente re figurata. ¶ Præterea agit
C Apoſtolus cõtra eos qui per ſimulatã ſanctitatẽ nitebantur ſubuertere Coloſſenſes. [NEMO vos ſeducat,
volẽs]. i. ſuadere cõtendẽs, [IN humilitate & religione angelorũ]. i. per fictã humiliationẽ, & apparentẽ
religionẽ, quibus angelis ſimilis videtur, tanquã verus nuntius dei, ſicut & angelus, [QVAE nõ vidit]. i. 1. Tim. 1.
obſeruationes legaliũ quæ nõ intellexit ſecundũ ſpiritualẽ & myſticã rationẽ, videlicet prout ſunt ſigna
futuri. Hoc eſt cupiens probare hac circũuentione legalia eſſe ſeruãda, qui eſt [AMBULANS fruſtra]. i. infru
ctuoſè laborans, [INFLATUS ſenſu carnis ſuæ]. i. tumidus & ſuperbus intellectu carnali, carnaliter intelligẽ
te legalia, & ſenſualitatẽ ac imaginationẽ potius ꝙ̃ ſpiritualem rationẽ ſequẽte, ſapiẽs in oculis propriis
[ET non tenens caput] hoc eſt, Chriſto non inhærẽs. [EX quo totum corpus]. i. vniuerſa eccleſia, [PER Eſa. 25.
nexus] fidei [ET coniunctiones] ſanctæ dilectionis [SUBMINISTRATUM]. i. exhibitum, vel ſubinuicẽ ſubſer
uiens [ET conſtructum]. i. in vnum redactum. Hoc eſt ſpiritualiter copulatum per fidem, ſpem, charita- Roma. 12.
tem, & opera atque obſequia pia, quibus vniuntur, & vnum myſticum corpus efficiuntur fideles. Quod
corpus (hoc modo compactum) [CRESCIT in augmentum dei]. i. in imaginem ſpiritualẽ, videlicet in
incrementũ virtutum per gratiã & efficientiã dei. [SI ergo mortui eſtis cum Chriſto]. i. à vitiis mortifi-
cati ac purificati, ſicut & Chriſtus ſemper à vitiis immuniſsimus fuit. Mortui inquam, [AB elemẽtis hu
ius mundi]. i. ab inordinato affectu & cultu ſenſibilium ac ſeculariũ rerum. Vel mortui cum Chriſto. i. ſi Galat. 3.
Chriſto adhærentes ſeparati eſtis, ab elemẽtis huius mundi. i. à lege, eiusq; cærimonialibus præceptis in
quibus eſt inſtitutio puerorum mundana quærentiũ. In lege namq; quaſi in elementis alphabeti, eſt lite-
D ralis ac puerilis inſtitutio [QVID adhuc]. i. vſq; in præſens, videlicet euangelica veritate iam patefacta,
[TANQUAM viuentes in mundo]. i. quaſi ſecularẽ vitam ducentes, nõ deo viuentes, [DECERNITIS?]. i. deter
minatis legalia eſſe ſeruanda? dicentes ad inuicem, [NEque tetigeritis, neq; guſtaueritis, neq; cõtrectaue
ritis] ea quæ lex prohibet tangi, guſtari aut cõtrectari, [QVAE ſunt omnia in interitu]. i. iſta decernere, Matth. 15
ſeu legalia obſeruare, mortẽ ſpiritualem inducunt, [IPSO vſu]. i. per hoc ꝙ Iudaico ritu ſeruãtur, [SECUN
dum præcepta & doctrinas hominũ]. i. prout à phariſæis & ſcribis iubentur, ꝙ perſuadentur ſeruari poſt Exod. 34
Chriſti paſsionẽ. Quamuis enim præcepta cærimonialia fuerint diuinitus data, & ſuo tẽpore obſeruãda,
tamen vt obſeruentur tẽpore nouæ legis non eſt ſecundũ præceptũ, doctrinamq; dei, ſed hominũ Iudæo
rũ. [QVAE] præcepta, tẽpore gratiæ, [SVNT rationẽ quidẽ habẽtia ſapiẽtiæ]. i. ſpeciẽ ſapientiæ habent,
non eſſẽtiã. Habentq; apparentiã ſeu ſpeciẽ hanc, [IN ſuperſtitione]. i. quia videntur ad ſuperexcedẽtẽ
religionẽ pertinere. [ET humilitate] ſimulata, quoniã obſeruatores eorũ humilitatẽ cõfingũt, & deo obe
dire ſe ſimulant. Et quia ſunt, [Non ad parcendũ corpori] quoniã obſeruatio legaliũ laborioſiſsima eſt.
Sicq; videtur pertinere ad rigorem iuſtitiæ, nõ ad carnalitatem. Ideo etiam quia ſunt, [Non in honore
aliquo] hoc eſt, humanum honorẽ non quærunt obſeruatores eorũ, permittentes carnem præputii ſui
circuncidi. & quia non ſunt, [AD ſaturitatem carnis]. i. etiam ideo ſpeciẽ ſapientiæ habent legalia hæc,
quoniam multa delectabilia ſubtrahunt corpori, vt carnes porcinas. Vnde videntur ad ſobrietatem & Matth. 11.
abſtinentiam pertinere. Propter quod obſeruatores eorum, iudicant non obſeruantes eſſe guloſos.

CAP. III. [IGITVR ſi conſurrexiſtis cũ Chriſto, quæ ſurſum ſunt quærite.] ARTIC. III. E

EPIST. EXPLETA informatione apoſtoli de vitandis legalibus & naturalibus verſutiis, iam inducitur moralis inſtructio. [IGITVR]. i. quia legalia ceſſauerunt, & vos cum Chriſto mortui eſtis, [SI conſurrexiſtis] à lapſu peccati, [CVM Chriſto]. i. ſicut Chriſtus ſurrexit à tu-
Eſaiæ 64. mulo. Peccator enim iacet proſtratus in vitiis, iuſtus vero ſtat in virtutibus erectus. Cum
1. Cor. 2 autem peccator pœnitentiã agit & confitetur, reſurgit per gratiã à propriis malis, [QVAE
ſurſum ſunt quærite]. i. cœleſtia præmia deſiderate, & ſummũ bonum ſemper intendite. Illa vtiq; quæ
oculus nõ vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis aſcẽderunt, [VBI]. i. in quo loco ſuperiori. [CHRI-
Marc. 16. ſtus eſt in dextera dei]. i. ad dexteram patris, [SEDENS] tanquam omnium iudex ac dominus: iuxta il-
lud, Dominus Ieſus aſſumptus eſt in cœlum, & ſedet à dextris dei. Deniq; Chriſtus ſecundum ſuam di
uinitatem ſedet. i. conſiſtit ad dexterã patris. i. in æqualitate maieſtatis paternæ. Secundum humanitatẽ
Hebr. 2. vero aſſumptam ſedet, hoc eſt, corporaliter manet ad dexteram dei. i. in bonis potioribus patris. Omnia
Eſaiæ 26. enim creata Chriſto homini ſunt ſubiecta. [QVAE ſurſum ſunt ſapite]. i. ſpiritualia mentis affectu guſta
te, & corde ſyncero perpendite, [NON quæ ſuper terram]. i. non carnalia & terrena, vt dicere valeatis
Pſalm. 30 cum Eſaia, Nomẽ tuum & memoriale tuum domine in deſiderio animæ meæ. Anima mea deſiderauit
Cantic. 1. te in nocte, ſed & ſpiritus meus in præcordiis meis. Et cũ Pſalmiſta, Quàm magna multitudo dulcedi-
nis tuæ domine. Itemq; cum ſponſa, Indica mihi quem diligit anima mea, vbi paſcas, vbi cubes in meri F
die. [MORTVI enim eſtis] rebus mundanis ac vanis. i. in talibus occupari non debetis. Vel mortui eſtis, id
eſt, in baptiſmo configurati morti Chriſti, [ET vita veſtra] quam habituri eſtis in patria, [ABSCON-
DITA eſt]. i. repoſita & latenter conſiſtens, [CVM Chriſto in deo]. i. in deo patre, in cuius corde & ſinu
Matthæi Chriſtus incomprehenſibiliter conquieſcit. Quoniam nemo nouit filium, niſi pater. Hæc autem vita
Iohan. 17 ęterna, eſt noſtra fœlicitas in deo obiectaliter ſita, de qua dicit ſaluator ad patrem. Hęc eſt vita æterna vt
Eccleſ. 9. cognoſcant te ſolum verũ deum, &c. Vel ſic, Vita veſtra. i. vita gratiæ & gloriæ, abſcondita. i. ignota eſt
omnibus viatoribus in deo, qui eam cognoſcit atq; cauſaliter continet. Nemo enim nouit an dignus ſit
amore vel odio. [CVM autem Chriſtus apparuerit]. i. euidẽter innotuerit eſſe, [VITA veſtra] obiectiue,
hoc eſt, viuificator & beatificator veſter. Quod maxime erit in die extremi iudicii, quãdo in conſpectu
FINIS. vniuerſorum Chriſtus electorum ſuorum vita monſtrabitur, [TVNC & vos apparebitis cũ ipſo in glo-
ria]. i. anima & corpore glorioſi eritis, atq; cum Chriſto alta cœlorum penetrabitis, ibi cum eo in cœ-
EPIST. leſti gloria ſine fine manſuri. ¶ Præterea docet apoſtolus, quomodo ad hanc beatitudinem valeamus
pertingere. [MORTIFICATE]. i. deſtruite, [ERGO] videlicet vt vitam hanc ſempiternam mereamini adipi-
ſci, [MEMBRA veſtra quæ ſunt ſuper terram]. i. vitia corporis quæ per membra explentur. Vnde qua-
Epheſ. 5 ſi exponens quid dixerit membra, adiecit. [FORNICATIONEM]. i. concubitum ſoluti cum ſoluta, [IMMVN- G
ditiam]. i. peccata contra naturam, [LIBIDINEM]. i. ardorem quemlibet in his quę ad turpitudinem
Roma. 7. pertinet, [CONCVPISCENTIAM malam]. i. interiorum inclinationem ad vitia carnis, [ET auaritiam, quæ
eſt idolorum ſeruitus]. i. idololatriæ comparatur. Nam ſicut idololatra potius ſeruit idolo quàm vero
deo, ita auarus magis colit, curat, & cogitat ſuam pecuniam, quàm creatorem [PROPTER quæ] vitia
[Venit ira dei]. i. diuinæ iuſtitiæ vltio, [SVPER filios incredulitatis]. i. in homines infideles ac repro-
bos. [IN quibus] peccatis [ET VOS] Coloſſenſes, [AMBVLASTIS] hoc eſt, conuerſati eſtis, [Aliquan-
do] eundo de malo in peius, [CVM viueretis in illis] quando videlicet nondum cõuerſi fuiſtis ad Chri-
ſtum. [Nunc autem deponite & vos omnia] quæ ſequuntur, videlicet [IRAM] quæ inordinatus appe-
titus eſt vindictæ propter paruipenſionem, [INDIGNATIONEM] quæ ex ſuperbia & ita procedit, [MALI-
TIAM]. i. machinationem mali in alium, corde conceptam, [BLASPHEMIAM] contra deum & ſanctos,
[TVRPEM]. i. impudicum [SERMONEM] deponite, [DE ore veſtro. Nolite mentiri inuicem] Os enim
Sapien. 1. quod mentitur, occidit animam, vt dicitur in libro Sapientiæ: [EXPOLIANTES vos, hoc eſt, exuentes, [VE
terem hominem] id eſt, priſtinũ ſtatum, vel voſmetipſos quo ad id quod fuiſtis per culpam [CVM acti-
bus ſuis] vitioſis [ET induentes nouum]. i. per opera bona, ac ſacramenta, & gratiam, induite hominẽ
ſpiritualiter reformatum. i. voſipſos innouate interius, [QVI] nouus homo [RENOVATVR] & creſcit quo-
tidie, [IN agnitionem dei]. i. contẽplando diuina, Renouatur autem hoc modo, [SECVNDVM imaginem
eius]. i. quantum ad partem intellectiuam, in qua eſt imago eius, [QVI fecit eum]. i. ſummi creatoris, cu- H
ius imago reſplendet, in ſuperiori parte animæ rationalis, quæ pars poteſtatiua renouatur quotidie reci
piendo à deo gratiæ incrementa, ornamenta virtutum, & ſapientiæ claritatem [VBI]. i. in quo homine
Roma. 2. interiori ac nouo videlicet in parte animæ intellectiua, [Non eſt maſculus neq; fœmina]. i. diſcretio ſe-
xus quæ attenditur ſecundum corpus non animam, nec eſt ibi [Gentilis & Iudæus] hoc eſt, diſcretio ge
neris, quoniam omnes quantum ad animam immediatè à deo creantur, [CIRCVNCISIO & præputium]. i.
differentia obſeruationis ſeu ritus. [BARBARVS & Scytha]. i. differentias linguarum, [SERVVS & liber]
id eſt, diſtinctio conditionis. Eſt itaq; ſenſus quòd propter iſta, nõ eſt vnus dignior vel indignior corã
deo. Nam quãtum ad hominem interiorem nulla diuerſitas exterior ſexuum, nationum, obſeruationũ,
1. Cor. 15. linguarum, aut conditionũ præiudicat alteri, [SED omnia & in omnibus Chriſtus]. i. Chriſtus eſt om-
EPIST. nia cauſaliter omnibus generibus atque temporibus hominum dans exiſtentiam ac permanentiam. Ipſe
quoque in omnibus eſt per gratiam vel prouidentiam. [Induite ergo vos, ſicut electi dei]. i. à deo præde
ſtinati, vt ſperamus vel deo reuelante cognoſcimus, [SANI]. i. à vitiis emundati per ſacramenta eccle-
ſiæ [ET dilecti à deo] recipiẽdo beneficia eius, [VISCERA miſericordiæ]. i. inter nos pietatis affectus,
[BENIGNITATEM] hoc eſt, animi præparationem ad benefaciẽdum proximis vel ipſum miſericordię opus
[HVMILITATEM, moleſtiam]. i. moderamen in verbis ac factis, [PATIENTIÃ, ſupportantes inuicem] ſicut Ga
Galat. 6. latis dictũ eſt, Alter alterius onera portate. Et itẽ Romanis, Debemus ante nos firmiores imbecillitates

A infirmorum ſuſtinere,[DONANTES vobiſmetipſis].i. mutuo ignoſcentes, [SI quis aduerſus aliquem Rom.15
habet querelam].i.ſi vnus veſtrum ab alio eſt offenſus,ſeu iniuriam paſſus,[SICVT & dominus]Chri- Matth.18
ſtus ſeu trinitas,[DONAVIT].i.indulſit,purè,gratis, & feſtinanter,[VOBIS] ita & vos veſtris debito-
ribus indulgete. Vnde dicit Saluator, Exemplum dedi vobis, vt quemadmodum ego feci, ita & vos facia Iohan.13
tis. Alibi quoque, Si non dimiſeritis de cordibus veſtris, nec pater veſter dimittet vobis peccata veſtra. Matth.6
¶Denique quàm enorme ſit ita non agere, conſtat per ea quæ in Eccleſiaſtico ſcribuntur, Homo homi Eccl.28.
ni ſeruat iram,& à deo quęrit medelam? In hominem ſibi ſimilem non habet miſericordiam,& de pecca
tis ſuis deprecatur altiſsimum? Quis exorabit pro peccatis illius?[SVPER omnia autem hęc charitatem
habete].i. hoc præ cæteris omnibus hortor, & ſummè neceſſarium, vtiliſsimumq́; eſt, vt charitatem dei
& proximi habeatis. Propter quod ait Saluator, Mandatū nouū dedi vobis, vt diligatis inuicē[QVOD] Ioban.13.
hoc eſt, quam charitatem habere,[EST vinculum perfectionis].i.aliarum virtutū conſeruatio, conſum- 1.Timo.1
matio, nexus ac ligamentum. Charitas enim eſt pręſtantiſsima virtus, omnes virtutes mouens, perficiēs
& meritorias reddēs: qua ſubtracta, nulla virtus meritoria permanet Propterea beatiſsimus archiapoſto 1.Cor.13.
lus in prima ſua Canonica, Ante omnia(inquit) mutuā in vobis charitatem continuam habentes, quo- 1.Petri.4.
niā charitas operit multitudinem peccatorū.[ET pax Chriſti].i.interna & vera pax.ſ.tranquillitas cor-
dis, ſeu quies mentis in deo,[EXVLTET].i.redundantem lætitiam pariat, [In cordibus veſtris,] Pace
B enim quid dulcius, quidve iucundius eſſe poteſt?[In qua]pace[ET vos vocati eſtis in vno corpore] my
ſtico, hoc eſt, per pacem poſiti eſtis inter membra Chriſti, imò ad hoc vocati eſtis in vnam eccleſiam, vt
ſempiternam ſortiamini pacem. Vnde dictum eſt alibi, In pace vocauit nos dominus, [ET grati eſtote] 1.Cor.7.
deo pro vniuerſis beneficiis eius. Qui enim gratias agit, donis potiorib⁹ meretur impleri. Iuxta illud in
Euāgelio, Omni habēti dabitur.i.grato.[VERbum Chriſti].i.euangelica doctrina ex ore Chriſti prolata Matt.25
[HABITET].i.ſtabiliter maneat,[In vobis]hoc eſt, in mentibus veſtris per iugem memoriam & veram obe
dientiam: iuxta illud in Pſalmo, In corde meo abſcondi eloquia tua, vt non peccē tibi,[IN omni ſapien- Pſal.118.
tia]id eſt, intellectu ſapientiali totius ſcripturæ ſacræ, quatenus verba Chriſti ſapiēter intelligatis,[DO-
CENTES & commonentes] id eſt, exhortantes, [vosmetipſos]ad opera perfectiora, [In pſalmis]
qui ad bonam operationem hortantur,[ET hymnis]in quibus diuina laus continetur,[ET canticis ſpi- Epheſ.5
ritualibus]quę de cœleſtibus bonis, futuriſq́; gaudiis agunt,[In gratia]gratificāte, ſine qua nihil eſt me-
ritorium. Vel, in gratia.i.cum gratiarum actione. Vel, in gratia.i. conſideratione gratuitorum beneficio-
rum dei,[Cantantes].i.laudem dicentes, [In cordibus veſtris] hoc eſt, cordiali affectu & cum mentali
attentione,[DEO]quemadmodum ſcriptum eſt, Laudabit vſque ad mortem anima mea dominum. Et Eccleſ.51
in pſal. Cantabo domino in vita mea, pſallam deo meo quàm diu ſum. Hoc dicitur cōtra eos qui nō cor- Pſal.103.
de, ſed labiis deum glorificant. De quibus per Eſaiam dominus conteſtatur, Appropinquat populus iſte Eſa.29
C ore ſuo, & labiis glorificat me, cor autem eius longe eſt à me.[OMNE quodcunq́; facitis in verbo]id eſt, EPIST.
prædicando, docendo, hortando, orando, cantando,[AVT in opere]exteriori[OMNIA in nomine do-
mini noſtri Chriſti].i.ad gloriam Chriſti, & cum inuocatione nominis eius[FACITE, gratias agentes
deo & patri].i.ſanctæ trinitati, cui quotidie dicimus, Pater noſter qui es in cœlis.[PER ipſum].i.ex con Matth 6.
ſideratione beneficiorum, quæ trinitas nobis largita eſt per mediatorem noſtrum hominem Chriſtum. 1.Timo.2
¶Præterea deſcendit Apoſtolus ad moralem particularium perſonarum inſtructionem.[MVLIERES
ſubditæ eſtote viris].i.maritis veſtris[SICVT oportet in domino].i.ſicut deus inſtituit, dicens mulieri;
Sub viri poteſtate eris, & ipſe dominabitur tui. Vel, ſicut oportet in domino.i.in licitis & honeſtis q̃ cō- Geneſ.3
placent deo.[VIRI, diligite vxores veſtras]nō ſolum maritali & naturali affectu, ſed ſpirituali dilectio
ne,[ET nolite amari eſſe ad illas, ſed ſecundum ſcientiam cohabitare illis tanquā infirmioribus vaſculis 1.Petri.3
impartientes honorem. Vnde in Eccleſiaſtico habetur, Noli eſſe ſicut leo in domo tua, euertens domeſti Eccleſ.4.
cos tuos, & opprimens tibi ſubiectos.[FIlii, obedite parentibus per omnia,]quæ ſunt apta materia obe- Exodi.20
dientiæ.i.in cunctis bonis ac licitis, & maius bonū non impedientibus.[HOC enim placitum eſt in domi-
no.]Nam deus hoc iuſsit.[PATRES, nolite ad indignationem prouocare filios veſtros,] habendo vos
indiſcrete & non paterne ad eos,[VT non puſillo animo fiant].i.ne per puſillanimitatem frangātur, &
obedire deſiſtant, non valentes ferre duritiam veſtram. Omnia hæc ad ſpirituales patres, eorumq́; filios
D maxime pertinent.[SERVI, obedite per omnia].i.in omnibus bonis[DOMINIS carnalibus].i. tempora-
libus, in corporalibus dominationem exercentibus,[NON ad oculum ſeruientes].i.non ſolo ſeruili timo
re & in dominorum veſtrorum præſentia, [QVASI hominibus placentes]id eſt, tanquam hoc ſolum
optantes & intendentes, vt hominibus placeatis, & non potius deo,[SED in ſimplicitate cordis].i.ſyn
cera intentione ſeruite dominis illis carnalibus.etiā diſcolis,[Timentes deum]caſto ac filiali timore cu⁹
præſentiam ſeu conſpectum non poteſtis effugere. [QVodcunque facitis] in obſequio dominorum ve- 1.Petr.2
ſtrorum[EX animo]. i.cum promptitudine voluntatis[OPERAMINI,[vtpote amore iuſtitiæ, atque intui-
tu mercedis diuinæ, non timore pœnæ, & ſolo intuitu remunerationis humanæ. Talem enim animā ap Rom.13
probat deus,[SICVT domino]deo principaliter ſeruientes, [ET non hominibus]tantum, quia & ſi ho
minibus deſeruitis, hoc tamen propter deū libēter facere debetis, quaſi ſuſtinentes hanc ſeruitutē ex or-
dinatione diuina pro pœna peccati, cui obnoxii eſtis. Seruitus nēpe ob culpam inducta eſt, [SCIEN-
TES]fide certiſsima,[QVOD à domino accipietis retributionem hæreditatis] .i. præmium vitæ æternæ, FINIS.
quæ eſt hæreditas electorum. Retributio autem hæreditatis aliud nō eſt niſi ipſa hæreditas quæ donatur
Hanc hæreditatem habebitis, ſi præfato modo ſeruientes fueritis.[DOMINO Ieſu Chriſto ſeruite] ſum
me atque finaliter, imò & latriæ ſeruitute, quæ ſoli deo debetur.[QVi enim iniuriam facit]alteri, infide
liter ſeruiēdo, aut alio modo[REcipiet id quod inique geſsit].i.pro ſua iniuſtitia debitam pœnā exoluet: 2.Cor.5
Iuxta illud Pſalmiſtæ, Qui cuſtodit veritatem in ſeculum, facit iudicium iniuriam patientibus. Et alibi; Pſal.145.

Deut.32. Mihi vindictam & ego retribuam,dicit dominus.[ET non eſt perſonarum acceptio apud deum.] Hoc E
Rom.2. iam,vbertim dictum atque expoſitum eſt. Deus enim neminem ad ſe veniẽtem, vel quod in ſe eſt,facien
Iob.24. tem repellit,nullius etiam peccata inulta dimittit. Vnde ipſe dominos in Iohan.teſtatur,Eum qui venit
Iohan.6. ad me,nõ eiiciam foras. Et alibi ait ſcriptura, Deus opus hominis reddet ei,& iuxta vias ſingulorum re-
Iob.34. ſtituet. Itemque,Si direxerit homo ad deum cor ſuum,ſpiritum illius & flatum ad ſe trahet. Ex his tamẽ
Ibidem. non ſequitur, quin deus iuſtus ac ſapiens ab æterno elegerit vnum præ alio , etiam abſque omni meritó
Epheſ.6. hominum.[DOMINI quod iuſtum eſt]ratione obſequii vobis exhibiti, [ET æquum] propter coofor-
mitatem naturæ in vobis ac ſeruis, [SERVIS] veſtris [PRæſtate,] videlicet dignam mercedem & piam
ſubuentionem ac miſerationem,[SCIENTES quoniam & vos dominum]iuſtum ac infallibilem iudi-
Luc.6. cem[HABETIS in cœlo,]qui eadem menſura qua meoſi fueritis , remetietur vobis.Sic eoim facit ho-
Matth. 7. mini,quemadmódum bomo proximo ſuo.

CAP. IIII. [ORATIONI inſtate vigilantes in ea.] ARTIC. IIII.

REDIT Apoſtolus ad generalem exhortationem, ſeq; diſcipulorum ſuorum preci
bus commendat.[ORATIONI]pro vobis ac aliis fuſæ[INSTATE].i.inſtanter
ſeu diligenter ac perſeueranter intendite, [VIGilantes] .i. vigili mente durantes,
imó & pernoctantes[IN ea]exemplo Chriſti , de quo ſcriptum eſt in Euangelio, F
Luc.6. Erat Ieſus pernoctans in oratione dei. Indeſinenter ergo vigilanter & affectuoſè
orandum eſt.Propter quod ait ſaluator,Oportet ſemper orare,& oon deficere. In
Luc.18. Eccleſ.quoque ſcriptum legitur,Nnn impediaris ſemper orare. Et, Ante oratio-
Eccleſ. 18 nem præpara animam tuam.Denique libenter vacare nos conuenit orationi,pen
Ibidem. ſantes illud Chryſoſtomi,Conſidera quanta tibi conceſſa eſt fœlicitas,quanta gloria attributa , oratio-
Chryſoſt. nibus fabulari com deo,cumChriſto miſcere colloquia,optare quod velis,quod deſideras,poſtulare. Di
cit quoque Chryſoſtomus,quód orans in conuentu vel in publico,nil noui facere debet quod aſpiciant
alii,vel clamando,vel pectus percutiendo,vel manus extendendo. Sic ergo orationi inſtate , vigilantes
in ea,[IN gratiarum actione].i.orationis gratiarum actionem de præteritis bonis miſcete,quia hoc plu
rimum confert ad obtineodum quod petitur. Nam & dilectionem accendit , beneuolentiam captat , &
ad potiora diſponit,[ORantes ſimul & pro nobis,vt deus aperiat nobis oſtium ſermonis].i.os meum ſeu
labia vnde verba egrediuntur,velut ex ianua,ipſe aperiat,ſicut ait Pſalmiſta. Domine labia mea aperies
hoc eſt,vt deus gratiam menti meæ infundat,per qnam ad loquendum diuinitus mouear , & noo tam e-
Pſalm.50. go loquar,quám ſpiritus ſanctus per me prout in lib.Regũ Dauid aiebat , Spiritus domini loquutus eſt
2.Reg.23. per me, & ſermo eius per linguam meam, [AD loquendum myſterium Chriſti].i.ad prædicandum diui G
2.Theſ.3 na ſecreta de Chriſto, videlicet incarnationem,paſsionem,aſcenſionem,&c.Ex his conſtat,quód nemo
1.Cor.14 noſtrum adeo perfectus ſeu virtuoſus eſſe debet in nculis ſuis , vt nõ curet orationis ſuffragium etiam ab
inferioribus flagitare,cum videat ſacratiſsimum iſtum,diuiniſsimumq; Apoſtolum tam frequenter atq;
humiliter pro ſe orari,efflagitare.[PRopter quod]prædicationis officium[ETIAM vinctus ſum]iam a-
pud Epheſum. Vnde patet Apoſtolum hanc ſcripſiſſe epiſtolam de earcere Epheſi. Aperiat , inquam,
mihi dominus oſtium ſermonis, [VT manifeſtem illud] .i. prædictum Chriſti myſterium clare eountiẽ
& exponam, vt conſequar præmium ſempiternum, quemadmodum ſapientia ipſa loquitur, Qui eluci-
dant me vitam æternam habebunt, [ITA].i.tam efficaciter & conſtanter,[VT oportet me loqui].i.aliis
intimare myſteria Chriſti propter gratiã apoſtolatus mihi conceſſam. ¶ Deinde admonet eos ad con-
uerſationem exemplarẽ.[In ſapientia ambulate ad eos] .i. prudenter & exemplariter viuite coram illis,
Eccle.24 [QVI foris ſunt]qui ad Chriſti gregem & eccleſiæ vnitatem non pertinent , vel coram quibuſcunq; ex
traneis & ignotis oe ſcaodalizẽtur. Vnde alio loco docet Apoſtolus,Honeſte ambuletis ad eos qui foris
ſunt. Et Chriſtus in Euangelio, Luceat lux veſtra corã hominibus. Patet ergo ꝙ ſecundum Apoſtolum
1.Theſ.4 curandũ eſt nobis de fama honeſta,non ob propriã laudem, ſed ad dei bonorem , & proximorum ſalu-
Matth.5 tem. Propter quod apud Eccleſiaſten legitur, Melius eſt nomen bonum, quám vnguẽta pretioſa. Et ali-
Eccle.7. bi,Curá habe de bono nomine:hoc enim magis proderit tibi q̃ mille theſauri. Hinc etiam de inuerecun
Eccle.41. do & inhoneſto nomine non curante, dictum eſt per Hieremiam, Frons mulieris meretricis facta eſt ti- H
bi noluiſti erubeſcere,[TEMPVS redimentes]id eſt, fructuoſe expendentes,[SERMO veſter in gratia]
Hiere.3. id eſt,per gratiam dei [SALE ſit conditus]id eſt, ſapientiali diſcretione temperatus. Sermo enim oppor
tunus optimus eſt,teſte ſcriptura. Porró per ſal ſapientia ſeu diſcretio deſignator. Nam ſicut ſal eſt con-
Prou.15. dimentum ciborum:ita diſcretio eſt condimentũ verborum,operumque booorum. Propter quod io Le-
uitico iubetur , In omni ſacrificio offeres ſal. Apoſtolis quoque dicitur, Vos eſtis ſal terræ. Et iterum
Leuit.2. pręcepit Cbriſtus, Habete in vobis ſal,[VT ſciatis qunmodo]id eſt, quám diuerſimode, quando, quo fi-
Matth.5. ne, vbi, quantum & qualiter[VOS oporteat vnicuique].i.omnibus interrogaotibus [RESPONDERE]
Marci.9. aliter ſcilicet docto,aliter indocto aliter fideli, aliter infideli. In Prouer.enim ſcriptũ eſt, Reſpõſio mol-
Prouer.15. lis frangit irã,ſermo durus ſuſcitat furorẽ. Hinc Petrus in prima ſua canonica ait, Parati ſemper ad ſatiſ-
1.Petri.3. factionem omni poſcenti vos rationem de ea quæ in vobis eſt. fide & ſpe. [QVAE circa me ſunt] id eſt,
ſtatum meum & aduerſa quæ patior[OMNIA vobis]proprio ore[NOTA faciet Tychicus] lator huius
epiſtolæ[CHARISSIMVS frater]noſter[ET fidelis miniſter]Chriſti in prædicando , [ET conſeruus]
noſter[IN domino, quem miſi ad vos in hoc ipſum]id eſt, propter hanc cauſam. Et etiam [VT cogno-
ſcat quæ circa vos ſunt]id eſt, ſtatum veſtrum, [ET conſoletur corda veſtra] verbis benignis inducen-
do vos ad patientiam, commemorando quoque ęterna futuraque gaudia vobis parata, inſtruendo etiam
non eſſe ſeruanda cærimooialia legis Moſaicæ. Miſi inquam cum [ONEſimo chariſsimo & fideli fratre]

A noſtro ſpirituali,[QVI eſt ex vobis]oriundus. Erat autem ſeruus Philemonis, ciuis Coloſſen. ſicut pate
bit plenius in epiſtola ad Philemonem,[QVI]Tychicus atque Oneſimus[OMNIA quæ hic]in Ephe-
ſo[AGVNTVR,nota faciet vobis.]Cum his duobus miſit apoſtolus præſentem epiſtolam, propter ma
iorem Coloſſenſium certificationem, vt ſcirent epiſtolam vere ab Apoſtolo miſſam. [SALVTAT vos Act. 4.
Ariſtarchus concaptiuus meus]id eſt, mecum captus, [ET Marcus] qui alio nomine dicebatur Iohan-
nes,[CONſobrinus Barnabæ]apoſtoli. Erant enim filii ſororum,[DE quo]Marco[ACCEPISTIS]ma Act.15.
terialiter[MANDATA]à me, vel alio quodam magno efficienter, ita quòd mandauimus vobis non reci
piendum eſſe à vobis hunc Marcum, eò quòd orta tribulatione diſceſsiſſet à me, rediens Hieruſalem,
vt in actis legitur.[SI venerit]iam vel poſtea Marcus iſte[AD vos, excipite illum.] Rediit enim ad me,
& reconciliatus eſt mihi. Salutat præterea vos[ET Ieſus, qui dicitur iuſtus, qui ſunt ex circuncisione] id
eſt, natione Iudæi, qui ſua ſalutatione atteſtantur veritati huius epiſtolæ. Ideo certi ſitis legalia non eſſe
ſeruanda.[HI ſoli]quo ad Iudæos conuerſos[SVNT adiutores mei]euangelizando[IN regno dei]id eſt
in eccleſia militante ſeu cœtu fidelium, de quo regno ait dominus in Euang. Simile eſt regnum cœlorum
ſagenæ miſſæ in mare, & ex omni genere piſcium congreganti. Itemque Mittet filius hominis angelos Matth.13.
ſuos & colligent de regno eius omnia ſcandala,[QVI mihi fuerunt ſolatio]fideliter aſsiſtendo, & forti- Ibidem.
ter laborando.[SALVTAT vos Epaphras qui ex vobis eſt]id eſt, natione Coloſſenſis,[SERVVS Chri
B ſti Ieſu, ſemper ſolicitus pro vobis in orationibus]quas facit pro veſtra ſalute,[VT ſtetis perfecti & ple-
ni in omni voluntate dei]id eſt, perfecti ac integri ſitis in exequutione omnium præceptorum aut conſi-
liorum dei [TEſtimonium enim illi]Epaphræ[PERHIBEO, quòd habet multum laborem pro vobis]
orando, & me ſolicitando ad ſcribendum. Hic enim eſt Epaphras, de quo in exordio huius epiſtolæ di-
ctum eſt, quòd prædicationem Archippi confirmauerat, [ET pro his qui ſunt Laodiciæ & qui Ierapo- Sup.1.
li]id eſt, etiã pro Laodicẽſibus ac Ieropolitanis plurimũ ſolicitatur, timens ne à pſeudoapoſtolis fallan-
tur.[SALVTAT vos Lucas medicus chariſsimus]id eſt, Lucas Euangeliſta qui artis medicæ erat, anima
rum tamen magis quàm corporum medicus fuit.[SALVTATE]ex parte noſtra[FRAtres qui ſunt Lao-
diciæ,]hoc eſt in vrbe illa veſtræ ciuitati vicina, [ET Nympham]mulierem deuotam, prædicantium
hoſpitatricem atque altricem,[ET quæ in domino eius eſt eccleſiam]id eſt, fidelem eius familiam. [ET
cum lecta fuerit apud vos]id eſt, in veſtro conuentu, [EPISTOLA] iſta[FACITE vt in Laodicenſiũ
eccleſia legatur.]Eiiſdem enim informationibus indigẽt, quibus & vos, cum ſint à pſeudoapoſtolis præ
uenti, & quoniam vobis vicini, familiareſque ſunt, [ET ea quæ Laodicenſium eſt]epiſtolam illis à me
miſſam[VOS legatis,]vt mutuo proficiatis. Hæc autem epiſtola Laodicenſium non eſt reſeruata in cano
ne ſcripturarum, neque in numero epiſtolarum Pauli, ſicut nec prima trium epiſtolarum miſſarum Co-
C rinthiis, quemadmodum dictum eſt alio loco. Inſuper monet Apoſtolus Coloſſenſes, vt paſtorem ſuum 1.Cor.5.
hortentur ad diligentem officii ſui exequutionem [ET dicite Archippo]epiſcopo veſtro.[VIDE mini-
ſterium tuum].i. officium curæ paſtoralis perpende intẽrius,[QVOD accepiſti in domino]id eſt, quod ti 2.Timo. 6.
bi à deo commiſſum eſt[VT illud impleas,]gregem tibi commiſſum verbo & exemplis paſcendo, atque 1.Petri. 5.
in omnibus te habendo vt decet paſtorem, Chriſti vicarium. Ex quo eluceſcit, quòd ſubditi licite poſ-
ſint prælatos ſuos excitare, hortari & animare, humiliter tamen & modeſte.[SALVTATIO mea] quæ
ſubditur, ſcripta eſt[MANV Pauli].i. propria manu verba ſalutationis meæ hæc ſcripſi, vt ſciatis epiſto
lam miſſam à me, non à falſis, qui interdum ſub nomine verorum apoſtolorum fallaces miſerunt epiſto
las vt magis deciperent. Quidam dicunt totam epiſtolam hanc manu apoſtoli ſcriptam propter certifi-
cationem prædictam.[MEMORES eſtote vinculorum meorum]id eſt, attendite cur iſta ſuſtineo, vt &
vos ſimilia pati ſitis parati, & pro me oretis vel neceſſaria miniſtrare curetis. Deinde ſalutatio ponitur.
[GRATIA domini noſtri Ieſu Chriſti]ſit[vobiſcum]id eſt, in cordibus veſtris. Ipſe eſt enim creator ve
ſter atque ſaluator vnigenitus patris, ſuper omnia deus ſublimis & benedictus. [AMEN.] Iohan. 13.

IN PRIMAM AD THESSALONICENSES EPISTOLAM PROOEMIVM.

D DA ſapienti occaſionem & addetur ei ſapientia, doce iuſtum & feſtinabit accipere. Prouer.9.
Quemadmodum vani ac ſimulatores ex laudibus ſibi impenſis deteriores fiunt:
ſic virtuoſi dum laudãtur multipliciter meliores. Nam & ſeipſos laude indignos
opinantur, quod pertinet ad humilitatem: deo grates referunt de eo quod habent
quod pertinet ad iuſtitiam: ad meliora prouocãtur, quod ad prudentiam ſpectat.
Hinc ergo apoſtolus frequenter ſuos commendat diſcipulos. Vnde & in præſen-
ti nunc elucidanda epiſtola(quæ Theſſalonicenſibus miſſa & ſcripta eſt) eccle-
ſiam Theſſalonicenſium vehementer commendat, quia in fide firmiſsime perſti- Act.13.
terunt, pſeudoapoſtolos abiecerunt, perſequutiones æquanimiter pertulerunt. Quoſdam tamen eorum
de otioſitate, curioſitate & fornicatione redarguit. Porrò Theſſalonica(à qua Theſſalonicenſes nomen
ſortiti ſunt) eſt metropolis Macedoniæ, quæ eſt pars Græciæ. Theſſalonicen. ergo ſunt Macedones, qui
ad prædicationem apoſtoli cito ac facile crediderunt. Quorum præconiũ Lucas teſtatur in actibus apo-
ſtolorum, quòd verbum dei cũ omni auiditate receperunt, quotidie ſcrutando ſcripturas. Scripſit autem
eis Apoſtolus ab Athenis, mittens epiſtolam per Tychicum diaconum & Oneſimum acolytum, proce
ditq; in hac epiſtola more ſolito, ſalutationem præmittendo; de profectu & perfectione diſcipulorum
gratias agendo. Deinde peccatores à vitiis reuocando, quæ omnia in proceſſu clarius innoteſcent.

CAP. I. [PAVLVS & Syluanus & Timotheus.] ARTIC. I. E

PAVLVS & Syluanus & Tymotheus] mandant [ECCLESIAE Theſſalonicen-
ſium].i.fidelibus in Theſſalonica cõgregatis, & per fidem atque dilectionem v-
nitis,[IN deo patre noſtro & domino noſtro Ieſu Chriſto].i. ad gloriã patris &
Chriſti filii eius, vel ſecundum voluntatem dei patris & Chriſti. Non apponit
nomen gloriæ ſuæ,dicendo,Paulus apoſtolus,quoniam Theſſalonicen.nihil in-
Haymo. dignum de ipſo ſenſerunt. Vnde non eguerunt de excellentia eius amplius infor-
Act.16. mari.Syluanus autem iſte,quem ſibi adiunxit Apoſtolus,ſecundum Haymonem
Act.15. & alios quoſdam,eſt Sileas,de quo in actibus multa magnifica recitantur. Nam
tantæ perfectionis extiterat , vt vnus de primis ſeu ſummis fratribus primitiuæ eccleſiæ in Hieruſalem
congregatæ,& propheta fuiſſe ſcribatur à Luca.Sed & apoſtolus appellatur. Et quoniam Syluanus ac
Timotheus cooperati fuerunt Apoſtolo in Theſſalonicenſium conuerſione , ideirco eos ſibi in ſaluta-
tione annectit.Solus tamen Paulus dictauit epiſtolam,imò ſpiritus ſanctus per eum. [GRATIA vobis
& pax]diuinitus infundatur,conſeruetur & perficiatur. ¶ Narrationem inſuper orditur Apoſtolus à
gratiarum actione.[ORATIAS agimus deo]ex charitate diuina atque fraterna,qua dei honorem opta
mus,& veſtro profectui congaudemus[SEMPER].i.omni hora cõuenietẽ[PRO omnibus vobis]id eſt,
vice veſtri, vel de vobis , videlicet pro beneficiis dei vobis collatis, [MEMORIAM veſtri facientes in F
orationib⁹ noſtris,quas deo[SINE intermiſsiõe]offerimus.i.omni tẽpore opportuno,[MEMORES ope
ris fidei veſtræ].i.laudabilis conuerſationis ex fide naſcentis. Vel opus fidei vocatur oris confeſsio, [ET
laboris,]quem in cultu diuino habuiſtis,[ET charitatis].i. actualis dilectionis veſtræ in deum & proxi-
s.Petri.1. mum,[ET ſuſtinentiæ ſpei].i.tolerantiæ aduerſitatum,quæ procedit ex ſpe[DOMINI noſtri Ieſu Chri-
Grego. ſti]id eſt,ex ſpe futuræ beatitudinis,quam ſpem Chriſtus vt deus creando imprimit nobis. Conſidera-
tio enim præmii minuit vim flagelli. Sic ergo memoriam veſtri facimus,[ANTE deum & patrem no-
ſtrum].i.in conſpectu ſanctæ trinitatis,quam pro veſtro profectu iugiter imploramus. [SCIENTES]
id eſt,nos qui vobis hæc ſcribimus agnoſcentes ô[FRATRES dilecti à deo], coniectine inquam vel cer
to ſcientes ex reuelatione[ELECtionem veſtram]id eſt, prædeſtinationem , videlicet quòd præordinati
eſtis ad vitam æternam. Vel,vos ô fratres dilecti,eam ſcientes per quædam ſigna prædeſtinationis. De
Act.10 quibus ſubiungitur,[QVIA Euangeliũ noſtrum]id eſt,euangelica prædicatio, [Non fuit ad vos in ſer-
mone tantum]id eſt,non nudis verbis firmata eſt,[SED & in virtute]miraculorum id eſt, per miracula
roboratur, [ET ſpiritu ſancto] .i. per manifeſta dona ſpiritus ſancti prædicatio noſtra fulta eſt, [ET in
Heb.2. plenitudine multa]id eſt,in magna abundantia diuinorum chariſmatum prædicauimus vobis. Per im-
poſitionem nanque manuum mearum datus eſt vobis ſpiritus ſanctus in baptiſmo, etiam in ſigno viſibi G
Marci.16 li.Simile huic eſt quod ad Heb.dicit Apoſtolus, Quomodo effugiemus ſi tantam neglexerimus ſalutem
quæ in nos cõfirmata eſt,conſtante deo ſignis, & portentis & virtutibus,& ſpiritus ſancti diſtributioni
bus. Vnde apud Marcum legimus,Illi profecti prædicauerunt vbique,domino cooperante, & ſermonẽ
Philip.3. confirmante , ſequentibus ſignis. Vnde per hæc magna miracula Theſſalonicenſes facile crediderunt,
[SICVT ſcitis]per experientiam,quæ eſt magiſtra veritatis, [QVALES fuerimus] verbo & opere [In
vobis].i. inter vos,& hoc[PROpter vos].i. propter veſtram conuerſionem atque ſalutem.[ET vos],ô fra
tres[IMItatores noſtri facti eſtis].i.noſtra veſtigia eſtis ſequuti , multa aduerſa propter iuſtitiam patien-
do,[ET domini].i.etiam Chriſtum imitati eſtis,confirmando vos paſsionibus eius,quia vt ille à popu-
lo ſuo dura perpeſſus eſt,ita & vos à ciuibus veſtris [Excipientes verbum] .i. prædicationi noſtræ con-
ſentientes[In tribulatione multa].i.cum magna perſequutione vobis à peruerſis illata propter fidei rece
2.Cor.1 ptionem.Excipientes inquã[CVM gaudio ſpiritus ſancti].i.cum interna cõſolatione à ſpiritu ſancto in
fuſa,ita ꝙ licet exterius tribularemini, intus tamen à ſpiritu ſancto lætificabamini,prout Apoſtolus idẽ
alibi ait,Sicut abundant paſsiones Chriſti in nobis,ita per Chriſtũ abundat cõſolatio noſtra, [ITA vt
facti ſitis forma].i.perfectionis,fideique exemplar imitatione digniſsimum [OMNIBUS credẽtibus in Ma
cedonia & Achaia]quæ ſunt prouinciæ Græciæ.[A vobis enim diffamatus].i.diuulgatus[EST]materia
liter[SERmo domini].i.à vobis propter perfectionem veſtram ſumpſerunt alii occaſionem loquẽdi,lau
dandi ac prædicandi verbũ dei tanquã accenſi veſtro exemplo. Et[Non ſolum in Macedonia & Achaia H
ſed in omni loco]Chriſtianorum ad quos fama veſtra peruenit,[FIDES veſtra quæ eſt ad deum].i.qua
ipſi in deum tenditis[PERfecta eſt].i.plena & inclyta reputatur. [ITA vt non ſit nobis neceſſe quicquã
loqui]de ampliori præconio veſtri,vel pro informatione veſtri,vel de vobis ad alios incitandos.[IPSI
enim]quibus nota eſt fides & conuerſatio veſtra,[DE vobis annuntiant].i.laudem veſtri teſtãtur,[QVA
lem introitũ habuerimus ad vos].i.q̃ fructuoſus,fœlix & expeditus fuit ingreſſus noſter ad vos, quorum
tantã multitudinẽ tam perfectè conuertimus,[ET quomodo].i.q̃ perfectè [Conuerſi eſtis ad deũ à ſimu
lachris].i.idololatriã deſerendo,[Seruire].i.ad ſeruiendum[DEO viuo & vero.]Per quem hoc loco in-
telligitur perſona patris. Nam ſubditur,[ET expectare]quotidie,vt ſitis ſemper parati ad mortem,[FI-
Luc.12. lium eius]vẽturum[DE cœlis]manifeſte in die iudicii qui quotidie expectandus eſt,vt ſimus iugiter præ
Matt.24. parati viſitari ab eo per mortem,prout ipſe apud Lucam loquitur, Et vos ſimiles hominibus expectanti-
bus dominũ ſuũ quando reuertatur à nuptiis. Et denuo alibi, Eſtote parati,quia qua hora nõ putatis fi-
lius hominis veniet[QVEM]pater[Suſcitauit ex mortuis]tertia die, videlicet[IESVM,qui] ſua paſsiõe
[Eripuit nos ab ira ventura].i.à pœna æterna ſeu dãnationis ſententia,quæ in die iudicii contra impios
1.Cor.15. proferetur. Nunc enim eripuit nos quantum in ipſo eſt,à peccatis propter quæ ira illa infligitur. Effectũ
vero redẽptionis iſtius per ſacramenta conſequimur, & tandẽ ab omni pœnalitate & imperfectione car-
nis ac animæ, merito dominicæ paſsionis eripiemur, quando mortale hoc induet immortalitatem.

A CAP. II. [NAM & ipſi ſcitis fratres introitum noſtrum.] ARTIC. II.

IN ſuperiori cap gratias egit Apoſtolus deo pro beneficiis Theſſalonicenſibus impartitis, 1.Theſſ.1.
bona quoque Theſſalonicenſium commendauit,nunc ſuæ prædicationis veritatem oſten
dit ex ſynceritate conuerſationis quam habuit inter Theſſalonicenſes. Quemadmodum
enim ſecundum philoſophos,operatio arguit formam , ſic conuerſatio mõſtrat legis ac fi-
dei qualitatem.Nam & vnumquodque iudicandum eſt ſecundum maximum in quod po-
teſt,iuxta philoſophum.Lex igitur Chriſtiana iudicanda eſt ſecundum ſuum principale,finale, ac ſum- Luc.9.
mum,ad quod ſuum obſeruatorem perducit.Hoc autem eſt priuati amoris plena extinctio,atque diuini
amoris pura,ardenſque affectio,ad quam perfectionem perducit lex Chriſti per ordinatiſsima atque ho
neſtiſsima media,quæ ſunt euangelica conſilia ac præcepta,quibus humilitas,patientia, paupertas,caſti
tas,manſuetudo,obedientia,ſimileſque virtutes iubentur aut conſuluntur.Omnis vero carnalitas,falſi-
tas,ſimulatio,dæmonum pactio,prohibitarum artium vſus penitus condemnatur & extirpatur ab ea,ꝗ
omnia tanto certius innoteſcent hominibus,quanto euangelicam legem cuſtodierint plenius. Vnde in-
ternis ac deuotiſsimis famulis Chriſti ipſa fides,Chriſtianæque legis munditia , quaſi experientia con-
ſtant,quia vere à deo fluxerũt.Propter quod ait ſaluator,Si quis voluerit voluntatem dei facere,cogno-
B ſcet de doctrina,an ex deo ſit.Nec ignoramus quanta faciat deus pro his qui euangelicam legem perfe- Iohan.7.
cte cuſtodiunt,quanta pro eis agat miracula, quomodo eos in vita,in morte, & poſt mortem mirificet,
quàm ineffabiliter eos ſæpe conſoletur,accendat,deificet,rapiat atque abſorbeat. Quod qui experitur, Pſalm.4.
de nullo adeo certus eſt,ſicut de fidei veritate,Chriſtianæq; legis ſanctitate.Ait ergo beatus Apoſtolus.
[NAM & ipſi ſcitis fratres] id eſt, ideo dixi prædicta , videlicet quòd alii annuntiant qualem introitum
habuerimus ad vos. Nam & voſipſi ô fratres ſcitis[INTROITUM noſtrum]id eſt,qualitatem aduentus no-
ſtri,[AD vos]conuertendos,[QVI non inanis fuit]id eſt,non infructuoſus,non leuis, non ſine debito,
[SED ante]acceſſum iſtum ad vos,[PASSI]diuerſa tormenta[ET contumeliis affecti,ſicut ſcitis] alio-
rum relatu, vel proprio viſu[IN Philippis]vrbe Macedoniæ vobis propinqua atque ſubiecta. Ibi enim
Paulus & Sileas virgis cæſi & incarcerati,imò duriſsime vincti fuerunt occaſione puellę quam Paulus à
ſpiritu phitonico liberauit,[FIDUCIAM habuimus in deo noſtro]innitendo eius auxilio,non propriis vi-
ribus[LOQVI]id eſt, ad non inaniter loquendum,[AD vos Euangelium dei in multa ſolicitudine] id Act.16.
eſt,cum ingenti cura ac diligentia,[EXHORTATIO enim noſtra]id eſt,prędicatio qua admonuimus vos pro
ceſsit[NON de errore]id eſt,exteriori falſitate aut infidelitate ſicut exhortatio hæreticorum, [NEQVE Act.16.
de immunditia]id eſt, ex laſciuo affectu aut praua intentione , [NEQVE in dolo] vobis propoſita eſt,
C quia(vt beatus Iob loquitur)non indiget deus noſtro mendacio,vt pro illo dolus loquamur,[SED ſicut
probati]id eſt,approbati vel electi[SVMVS à deo, vt crederetur nobis Euangelium] id eſt , prædicatio
euãgelicæ legis nobis committeretur,[SIC loquimur]ſicut diuinitus inſtituti ſumus, [NON quaſi homi- Iob.13.
nibus placentes].i.finaliter placere quærentes,quoniam deus diſsipauit oſſa eorum, qui hominibus pla
cent,[SED deo qui probat].i.per proſpera & aduerſa examinat,tentat & approbat[CORDA noſtra,]
aliiſque probata oſtendit:iuxta illud Sapientiæ,Tanquam aurum in fornace probauit electos dominus Pſalm.52.
& quaſi holocauſti hoſtiam accepit illos[NEQUE enim aliquando fuimus in ſermone adulationis].i.non Sap.3.
quã vobis adulanter loquuti ſumus[SICVT ſcitis,]vnde in Prouer.Salomon docet , Non lactes quen-
quam labiis tuis. Et Pſalmographus,Oleum peccatoris non impinguet caput meum,[Neque in ocaſio Prou.24.
ne auaritiæ].i.temporale commodum nec directe,nec indirecte quæſiuimus.[DEVS teſtis eſt,]qui apud Pſal.140.
Hiere.dicit,Ego ſum iudex & teſtis,[NEC quærentes ab hominibus gloriam].i.laudem,famæ clarifica
tionem aut veneratione͂,videlicet[NEQUE à vobis,neq; ab aliis,eum].i.licet[POſſemus vobis oneri eſſe] Hiere.29
.i.debitam,imò & magnã veneratione͂ à vobis exigere,[VT Chriſti apoſtoli].i.inquantum ſummi ſalua
toris vicarii,non tamen referendo honorem ad nos,ſed ad Chriſtũ finaliter, Vel ſic, cum poſſemus vo-
bis oneri eſſe, id eſt,grauamen quoddam vobis inducere,requirendo à vobis ſtipendia vitæ , vt Chriſti
apoſtoli,qui ſpiritualia ſeminando merentur veſtra temporalia metere.i.de veſtris temporalibus ſuſten-
tari ac viuere,[SED facti ſumus paruuli].i.humiles[IN medio veſtrum exemplo Chriſti dicentis, Ego 1.Cor.2.
D in medio veſtrum ſum ſicut qui miniſtrat,[TANquam ſi nutrix foueat filios ſuos]proprio lacte in gremio Luc.22.
ſuo,[ITA]id eſt,tam affectuoſe,pie atque ſolicite[DEſiderantes vos cupide].i.non bona veſtra exterio
ra,aut temporalia emolumenta optantes feruenter,ſed veſtram ſalutem[VOLEbamus tradere vobis,non
ſolum Euangelium dei,ſed etiam animas noſtras].i.noſipſos, vel vitam noſtram , quaſi parati mori pro
veſtro profectu & veſtro obſequio nos exponentes,[QVONIAM chariſsimi nobis facti eſtis] fidem ex
cipiendo,tenendo & optime conſeruando.Ex his liquet bonum ac licitum eſſe, interdum aliis demon-
ſtrare dilectionis affectum,qui ad ipſos habetur.Hoc tamen interdum per accidens malum eſt,videlicet
quoniam habet ſpeciem adulationis,vel quoniam generat alteri gloriam vanam. Prou.24.
¶ Denique veritatem horum probat Apoſtolus per agnitionem eorum,quibus hæc mandat.[MEMO-
RES enim eſtis fratres laboris noſtri & fatigationis,] non ſolum in prædicando & cætera diuini cultus
officia proſequendo,ſed etiam manualiter laborando.[NOCTE ac die laborantes manibus noſtris]pro
neceſſariis vitæ,[NE quem].i aliquem[VESTRVM grauaremus]viuendo de ſumptibus veſtris,[PRÆ-
dicauimus in vobis].i.inter vos[EVAngelium dei. Vos enim teſtes eſtis & deus,]de quo in Iob dicitur,
Ecce in cœlo eſt teſtis meus,& conſcius meus in excelſis,[QVAM ſancte & iuſte, & ſine querela].i. ſine
offenſa ac reprehenſione,[Vobis qui credidiſtis,fuimus]conuerſando inter vos multum iuſte ſancte at- Iob.25.
que perfecte,[SICVT ſcitis qualiter vnumquenque veſtrum]ſigillatim, vel omnes cum particulari de-
ſcenſione, [TANquam pater filios ſuos deprecantes vos & conſolantes] .i. tam charitatiue ac diligenter

deprecantes vos ad faciendum quę bona ſunt,& conſolantes vos contra aduerſa,ſicut pater proprios fi-
Pſalm.8. lios conſolatur & inſtuir, [TESTIficati ſnmus] id eſt, cum allegatione teſtimoniorum ſacræ ſcripturæ
admoouimus,vel ſub teſtimonio ſanctorum adiurauimns,[VT ambularetis].i.de virtute in virtutē pro
cederetis[DIGNE deo] i.tam reuerenter,vt decet ſummo deo ſeruire. Et vt digni ſitis beatificari ab eo,
[QVI vos vocauit]per ſuam inſpirationem internam & noſtram prædicationem,[IN ſuum regnum].i.
ad militantis eccleſiæ(quam deus nunc regit)ſocietatem. Vel,in regnum ſuum cœleſte,ad quod iam vo
cati eſtis,[ET gloriam].i.ad beatitudinem ſempiternam.[IDEO & nos gratias agimus deo] propter be-
neficia vobis collata[SINE intermiſsione]id eſt,omoi tempore apto.[QVONIAM cum accepiſtis à no
bis verbum auditus dei].i.euangelicam prędicationem quam nos à deo audiuimus atque didicimus. De
quo verbo ſcriptum eſt in Eſaia, Domine,quis credidit auditui noſtro.i. verbis quę à te audiuimus?[AC
Eſaiæ.25. cepiſtis illud,non vt verbum hominum].i.non cum mediocri attentione,vel conſueta hominibus reue-
rentia,[SED ſicut eſt vere verbum dei].i.cum ſumma deuotione & pleno affectu. Si enim Chriſtus de
Iohan. 7 ſua prædicatione teſtatur,Mea doctrina non eſt mea,ſed eius qui miſit me: multo magis apoſtoli dicere
potuerunt,noſtrum verbum non eſt noſtrum aut humanum,ſed dei atque diuinum,[QVI]deus[OPE-
ratur in vobis qui credidiſtis] .i.in vobis credentibus. Operatur autem non ſolum præſtando habitum
gratiæ & virtutum,ſed etiam intus mouendo & excitandn ad bonum. Inſuper laudat patientiam atque
conſtantiam Theſſalonicenſium.[VOS enim imitatores facti eſtis fratres eccleſiarum dei quę ſunt in Iu F
dęa].i.Chriſtifidelium Iudęorū,qui[IN Chriſto Ieſu]fundati ſunt.Primitiua enim eccleſia in Iudęa col
lecta,perfectiſsimæ cōuerſationis fuit.Ideo aliarū eccleſiarū erat exēplar ſeu forma viuēdi.In quo autem
illas imitati ſint,adiecit,[QVIA eadem]in ſpecie.i.ſimilia mala[PASSI eſtis & vos contribulibus].i.cō
ciuibus[VESTRIS,ſicut & ipſi à Iudæis]infidelibus,id eſt,qualia fideles Iudæi à Iudæis infidelibus.
Act.8. Quemadmodū enim legitur in actis,Stephano occiſo facta eſt perſequutio magna in eccleſia Hierolo-
lymitana,& infideles Iudæi rapuerūt bona fidelium. De qua perſequutione ad Heb.ſcribitur, Rememo
Heb.10 ramini autem priſtinos dies,in quibus magnum ſuſtinuiſtis certamen paſsionum. Nam & vinctis cōpaſ
Matth.27 ſi eſtis,& rapinam bonorū veſtrorum cum gaudio ſuſcepiſtis. His ergo ſimilia Theſſalonicenſes perpeſ
Marci.15 ſi ſunt à ciuibus ſuis[QVI]infideles Iudęi[ET dominum occiderunt Ieſum,]quoniam mortem eius pro
curauerunt à præſide,[ET prophetas]quoſdam noui teſtamenti,multos quoque veteris teſt. prophetas
occiderunt. Non tamen iidem numero occiderunt Chriſtum & illos prophetas. Sed loquitur de Iudæis
communiter,prout omnes peruerſi ſint vna generatio. Iuxta quem modum ait ſaluator in Euang.ad Iu
Matth.23 dęos, Veniet ſuper vos omnis ſanguis iuſtus,&c. Et ſequitur,Zachariæ,quē occidiſtis inter templum &
Act.6. altare. Hinc etiā in actis apoſtolorū Stephanus loquens Iudæis, Patres veſtri occiderunt eos qui annun
tiauerunt de aduentu iuſti, cuius vos nunc proditores & homicidę fuiſtis,[ET nos]apoſtolos ac primiti G
uam eccleſiam[PER ſequuti ſunt,]vt patet in Actis. Vnde dixit Chriſtus apoſtolis,Si me perſequuti ſunt
Iohan.12. & vos perſequētur,[ET deo non placēt [Impoſsibile quippe eſt ſine fide placere deo. Vnde apud Hiere.
Heb.11. Chriſtus teſtatur,Facta eſt mihi hæreditas mea quaſi leo in ſylua,dedit contra me vocem ſuam ideo odi
Hiere. 22 ui eam. Et in Oſea. Exoſos habui eos propter malitiam adinuentionum ipſorum:non addam vt diligam
Oſee.9 eos,[ET omnibus hominibus aduerſantur].i.omnium ſalutem impedire conantur [PROhibentes nos gē
tibus loqui]verbum Chriſti[VT ſaluæ fiant]credendo in filium dei,[VT impleant]prædicti Iudęi[PEC
cata ſua ſemper].i.inceſſanter peccatis peccata adiiciant,donec in illis miſerabiliter conſumentur.[PER
uenit enim ira dei]id eſt,vltio diuinæ iuſtitię.ſ.excæcatio & obſtinatio cordis eorum,captiuitas quoque
per Romanos inflicta,[SVPER eos vſque in finem]ſeculi duratura:iuxta illud Danielis, Ciuitatem &
Dan.9. ſanctuarium diſsipabit populus cum duce venturo, & finis eius vaſtitas, & vſque in finem perſeuerabit
Pſalm.68 deſolatio. Hoc quoque regius Pſaltes apertiſsimè cecinit,Obſcurentur(inquiens)oculi eorū ne videant,
& dorſum eorum ſemper incurua. Effunde ſuper eos iram tuam,& furor iræ tuæ comprehendat eos. Vn
de in Eſaia ait ſaluator, Calcaui eos in furore meo,& conculcaui eos in ira mea. [NOS autem] ô [FRA-
Eſa.43. tres deſolati à vobis]id eſt,veſtræ præſentiæ conſolatione priuati[AD tempus.]Priuati inquā veſtra prę
ſentia,[ORE,aſpectu].i.quantum ad vocalem colloquutionem & corporalem aſpectum,[NON corde]
id eſt,non quantum ad copulam charitatis,nam & ſpiritu præſens ſum vobis & dilectione intimus,[A-
bundantius]ſolito[FEſtinanimus faciem veſtrā videre]id eſt,vobis corporaliter præſentes adeſſe[CVM H
multo deſiderio,quoniam voluimus venire ad vos,]quia audiuimus vos in tot perſequutinnibus conſti-
tutos,propter quod optauimus vos roborare in domino. [EGO quidem Paulus & ſemel & iterum] id
eſt,bis,ex quo receſsi à vobis,tentaui reuerti ad vos,[SED impediuit nos Satanas,]deo permittente, id
eſt,aliquam nobis occupationem procurauit,per quam impediti ſumus venire ad vos. Nec mirum quòd
voluimus venire ad vos.[QVAE enim ſpes noſtra]id eſt,materia noſtrę fiduciæ qua confidimus fructuo
ſam eſſe noſtram prædicationem in merito ac præmio,[AVT gaudinm]id eſt,materia noſtrę conſolatio
nis in præſenti,[AVT corona glnriæ?]id eſt,ornamentum fœlicitatis noſtræ futuræ?[Nonne vos] di-
Marci.10. ſcipuli noſtri præclari,ex quorum ſancta conuerſatione ſperamus fructuoſum eſſe noſtrum laborem,de
quorum profectu gaudemus,de quorum etiam beatificatione gloriaturi, copioſiusque glorificandi ſu-
mus? Vos itaque eſtis hæc omnia nobis[ANTE dominum Ieſum]id eſt,coram Chriſto, quod maxime
apparebit[In aduentu eius]in die iudicii?[VOS enim eſtis gloria noſtra] quemadmodum ſcriptum eſt,
Filius ſapiens eſt gloria patris. Nam de veſtra fide ac perfectione gloriamur apud alias eccleſias, propo-
Prou.17. nentes vos eis in exemplum. Eſtis quoque[ET gaudium]noſtrum, id eſt, materia noſtræ conſolationis
in via,& augmentum iucunditatis noſtræ in patria. Vnde ait Ambroſius, Manifeſtum eſt quòd perfe-
Ambroſ. ctio diſcipulorum gaudium & corona eſt magiſtrorum. Fructus nanque magiſtri obedientia eſt diſcipu
li,cuius bona conuerſatio coronam Chriſto iudice dat magiſtro.

CAP. III. [PROPTER quod non ſuſtinentes amplius.] ARTIC. III.

LOcis diuinæ ſcripturæ facilibus immorandum non reor, niſi forte vberem moralitatē con
tineant. Nunc ergo in locis epiſtolarum hiſtoricis atq; facilibus celerius tranſibo. [PRO-
pter quod] videlicet, quoniam tantum diligimus vos, [NON ſuſtinētes amplius]. i. diutius
non differentes noſtræ charitatis affectum vobis oſtendere, [PLACUIT nobis]. i. mihi & Syl
uano, [REMANERE Athenis] gratia prædicationis, [SOLIS]. i. mihi & Syluano, vt dictum
eſt, aliis diſcipulis ad diuerſa loca deſtinatis. [ET miſimus Timotheum fratrem noſtrū] & miniſtrū dei
in Euangelio Chriſti prædicādo, [AD confirmandos vos] in perſequutionibus conſtitutos, [ET exhor
tandos] vos [PRO fide veſtra] firmanda. i. quatenus roboremini ſemper in fide, cuius firmitas omnium Roma. 8.
virtutum actus cōfortat, [VT nemo] veſtrū [moveatur] per impatientiam aut puſillanimitatē [IN tribu- 2. Cor. 4.
lationibus iſtis] præſentibus & tranſitoriis, quæ nō ſunt condignæ ad futuram gloriam. Nam ſupra mo Pſalm. 12.
dum æternum glorię pondus operātur in nobis. Hinc ait Pſalmiſta, Qui tribulant me, exultabūt ſi mo- 1. Pet. 4.
tus fuero. Et Petrus ait in canonica ſua prima, Cōmunicātes Chriſti paſſionibus gaodete, vt & in reue-
latione gloriæ eius gaudeatis. [IPSI enim ſcitis quod in hoc]. i. ad ſuſtinendum aduerſa, [POSITI ſu-
mus] in iſto exilio, quia per multas tribulationes oportet nos intrare regnū cœlorum. Propterea ſcriptū Act. 14.
eſt, Hæc eſt gratia, ſi propter conſcientiam dei ſuſtiner quis triſtitias, patiens iniuſte, in hoc enim vocati 1. Petri 2.
B eſtis. [Nam & cum apud vos eſſemus, prædicebamus vobis paſſuros nos tribulationes] ab hominibus
impiis propter iuſtitiam, [SICVT & factum eſt.] Et ſcitis verum eſſe quod diximus, iamque impletum
eſt. [PROPTEREA] ſcilicet ne moueamini in tribulatiooibus iſtis, [ET ego amplius non ſuſtinens] id
eſt diutius differre non valens veſtrum ſtatum percipere propter ardentem amorem, qui facit ſolicitum
ipſum amantem de præcauendis amati periculis [MISI] Timotheum ad vos dudum antequam ſcripſi.
Vel, miſi præſentem epiſtolam, [AD cognoſcendum fidem veſtram] id eſt, vt ab eo redeunte percipiam
fidei veſtræ ſtabilitatem, de qua certificari anxius cupio, [NE forte tentauerit] id eſt, impugnauerit ſiue
deceperit [VOS is qui tentat] id eſt, diabolus, cuius officium eſt tentare [ET inanis fiat labor noſter]. i.
prædicatio noſtra infructuoſa fiat, quantum ad vos, quanuis nobis infructuoſa eſſe nō poterit. [NVNC
autem] cum præſentem dicto aut mitto epiſtolam [VENIENTE Timotheo] quem dudum ante editio
nem epiſtolę huius ad vos miſi, [AD nos à vobis, & annuntiante nobis fidem & charitatem veſtram]. i.
perfectionem & opera fidei charitatiſq; veſtræ [ET quia memoriam noſtri habetis bonam]. i. ſynceram
ac oobis perutilem [SEMPER deſiderantes nos videre] oculo corporali [SICVT nos quoq; vos] vide
re optamus. [IDEO conſolati ſumos fratres in vobis]. i. in conſideratiooe perfectionis & gratiæ veſtræ,
veſtroque profectui ex animo congaudemus [IN omni neceſſitate]. i. penuria [ET tribulatione noſtra]
Conſolati inquam [PER fidem veſtram]. i. de fidei veſtræ ſtabilitate [QVONIAM nunc viuimus] de-
C lectabiliter & iucundè, [SI vos ſtatis in domino] firmiter adhærentes deo per fidem, dilectionem & for
titudinem cordis. Et merito conſolati ſumus. [QVAM enim gratiarū actionem poſſumus deo retribue-
re pro vobis] nos conſtitui [IN omni gaudio] ſpirituali [QVO gaudemus propter vos]. i. propter bene-
ficia vobis collata. gaudemus autem [ANTE dominū noſtrum]. i. in conſpectu diuino, videlicet iuſte &
religioſe & in diuinæ pręſentiæ luce cōſtituendo noſipſos Q. d. Dignas & ſufficentes rependere gratia
rum actiones non poſſumus, quia de veſtris ſicut de propriis gloriamur profectibus [NOCTE ac die]. i. Iocobi. 1.
certis horis diei noctiſq; [Abundantius] plus ſolito [ORANTES] deum [VT videamur facies veſtras]. i.
vt dirigat deus viam noſtram ad vos [ET compleamus ea quæ deſunt fidei veſtræ]. i. notitiam ſcriptura
rum qua fides perficitur plenius vobis iam imprimamos, quoniā capaciores nunc eſtis q̄ olim. [Ipſe au-
tē deus & pater]. i. pater æternus [ET dominus Ieſus Chriſtus] qui ſunt vnus director [DIRIGAT viā
noſtram]. i. greſſum pedum noſtrorū [AD vos. Vos autē deus multiplicet] merito & numero, [ET abun
dare faciat charitate io inuicē & in omnes]. i. hoc tribuat vobis vt feruenter diligatis mutuo & cæteros
omnes [Quemadmodum] deus fecit [ET nos] charitate abundare, [IN vos ad cōfirmanda]. i. vt chari-
tatiue confirmemus [COR DA veſtra] vt ſint [SINE querela in ſanctitate]. i. irreprehenſibiliter ſancta
[ANTE deum & patrē noſtrum] non ſolū coram hominibus qui decipi poſſunt. Et vt talia inueniātur
[IN aduentu domini noſtri Ieſu chriſti cum omnibus ſanctis eius]. i. in die iudicii quando ſaluator ven- Eſa. 3.
D turus eſt cum omnibus cœli ciuibus ad finale iudicium. Sicut in Eſaia legitur, Dominus ad iudicium ve Zach. 14.
niet cum ſenioribus populi ſui, & principibus eius. Et in Zach. Veniet domious deus meus, omneſque Iudas apo-
ſancti eius cum eo. Vnde & Iudas in ſua att canonica, Ecce veniet dominus in ſanctis milibus ſuis, face ſtolus.
re iudicium, & arguere omnes impios.

CAP. IIII. [DE cætero fratres rogamus vos & obſecramus in domino Ieſu.] ARTIC. IIII.

COmmendatione perfectorum inducta, deſcendit Apoſtolus ad ſpecialē inſtructio
nē imperfectorū. Quāuis enim eccleſia Theſſalonicenſiū pro maiori parte fuerit
virtutibus Probata, quidā tamen eorū certis vitiis ſeruierūt, quos præſenti capitu
lo Apoſtolus corrigit & informat. Primo fornicarios: Gentiles quippe fornicatio
nem ſimplicē reputauerūt licitā. Propter quod quidā eorū etiā poſt conuerſionē
proni erāt ex priſtina cōſuetudine ad fornicationē. ¶ Ait ergo ſanctus apoſtolus,
[DE cætero ergo fratres]. i. quoniā tantas pro vobis domino gratiarū actiones, & Galat. 6.
preces obtulimus: proinde rogamus vos & obſecramus]. i. per ſacrorū cōmemora [illegible]IST.
tionē precamur [IN domino Ieſu]. i. ſecundū voluntatē & inſtitutionē Chriſti, [VT quēadmodū accepi
ſtis]. i. didiciſtis [A nobis] ſermone & opere [Quomodo vos oporteat ambulare]. i. q̄ timorate & reuerē
ter neceſſe eſt vobis deo ſeruire, ambulando per arctam viam, quę ducit ad vitam, [ET placere deo] per Matth. 7.
quotidianom profectum, hoc eſt, taliter ambuletis corā domino, ſeruiendo ei in ſanctitate atque iuſtitia Lucæ. 1.

cunctis diebus,[SICVT & ambulatis] per vias,obſeruationes,ſeu operationes mãdatorum cœleſtium.
[VT abundetis magis] in ſpiritualibus diuitiis,quæ ſunt ſplendor gratiæ,virtutes atq; ſcientiæ.
¶ Denique ideo obſecro bæc,[SCITIS enim quæ præcepta dederim vobis] cũ apud vos eſſem,[PER
dominum Ieſum].i..Chriſto loquente ac præcipiente per me.[HAEC eſt enim voluntas dei].i.res pla-
cens dei vel mandatum ſignum exiſtens voluntatis diuinæ antecedentis vel conſequentis,[Sanctifica-
1.Petr.4. tio veſtra].i.purgatio à peccatis.Prout a beato Petro inducitur.Patienter agit dominus propter vos,no
lens aliquẽ perire,ſed omnes ad pœnitentiã reuerti,[VT abſtineatis vos à fornicatione]quæ eſt mortale
1.Cor.6. peccatũ.Nam & qui fornicatur,peccat in propriũ corpus,[VT ſciat] ſciẽtia efficaci & virtuoſa[VNVS-
quiſq; veſtrum vas ſuum].i.proprium corpus [POSSIDERE] ipſum per rationem regendo , ne poſsi-
deamur ab eo,ſenſualitate rationi præualente.Poſsidere inquam,[IN ſanctificatione]id eſt virtutum &
caſtitatis munditia,[ET honore] id eſt in ſtatu honeſto,carnalium vitiorum turpitudinem fugiendo.
[NON in paſsione deſiderii] .i.non in carnali concupiſcentia,ei conſentiendo,vel eam opere exequen-
Tit.1. do,[SICVT & Gentes quæ ignorant deum] loquendo de cognitione formata atque diſtincta.Nam &
Galat.5. ſi dicant ſe noſſe deum,tamen opere negant.Vnde Galatis dictum eſt, Qui enim ſunt Chriſti,carnem
Eccl.23. ſuam crucifixerunt cum vitiis & concupiſcentiis. Apud Eccleſiaſticum quoq; orat vir Sapiens,Aufer à
me ventris concupiſcentias, & concubitus concupiſcentia non apprehendat me. [ET ne quis ſupergre-
diatur] hoc eſt,alium violenter ſuppeditet,ſiue impie opprimat,[NEQVE circumueniat,]hoc eſt,deci F
piat,[IN negotio aliquo [FRATREM] id eſt proximum [SVVM,quoniam vindex] iuſtus vltor [EST
dominus de his omnibus]vitiis [SICVT prædiximus vobis,& teſtificati ſumus] .i.firmiter aſſeruimus.
Leui.12. Scriptum eſt enim in Leuitico,Non facies calumniam proximo tuo,nec vi opprimes eũ.Et ſicut Iaco-
Iacobi.2. bus aſſerit,Iudicium ſine miſericordia fiet ei,qui non fecerit miſericordiam. Quãto magis ei qui fecerit
1.Petr.2. fraudem aut violentiam? [NON enim vocauit nos deus in immunditiam].i.ad hoc vt ſordibus peccato-
FINIS. rum contaminemur [SED in ſanctificationem] Iuxta illud Zachariæ,Seruiamus illi in ſanctitate & iu-
Lucæ.1. ſtitia.Ideo in Deuteronomio Moyſes loquitur,Perfectus & abſq; macula eris cum domino deo tuo.Si-
Deut.18. militudo quippe eſt cauſa amoris.Propterea ſanctus dominus deus noſter,ſanctos requirit miniſtros,ſe
cundum quod ait in Leuitico,Nolite contaminare animas veſtras.Ego ſum dominus deus veſter.Sãcti
Leui.12. eſtote,quoniam ego ſanctus ſum.Vult ergo clementiſsimus deus,pater piiſsimus,vt ei in virtutibus aſ-
ſimilemur. [Itaque qui hæc] præcepta [SPERNIT, non hominem ſpernit].i.non ſolum me vel alium
dei miniſtrum,ex parte dei iſta iubentem contemnit ſeu vilipendit non ſatagens obedire,[SED deum]
Lucæ.10. principaliter ſpernit,ſeu inhonorat. Cui conſonat quod apud Lucam ait Saluator , Qui vos audit,me
Exod.16. audit: & qui vos ſpernit me ſpernit.Vnde & Moyſes filiis Iſrael loquens, Non contra nos (inquit) eſt
veſtrum murmur,ſed contra deum.Chriſti ergo vicariis tanquam Chriſto reuerenter ac prompte obedi G
re debemus,[QVI etiam] pater vel filius [DEDIT ſpiritum ſanctum ſuum in nobis] hoc eſt, cordibus
noſtris illum infudit,conferendo nobis dona ipſius,vt dictum aliis locis eſt plenius.Vnde apud Roma-
nos teſtatur,Charitas dei diffuſa eſt in cordibus noſtris,per ſpiritum ſanctum qui datus eſt nobis . Et a-
Rom.5. pud Iohannem Chriſtus loquebatur diſcipulis,Ego rogabo patrem & alium paracletum dabit vobis,
Iohan.14. ſpiritum veritatis.[DE charitate autẽ fraternitatis].i dilectione fraterna & opere eius,[NON neceſſe ha
buimus ſcribere vobis] perfectioribus. [IPSI enim vos à deo]per ſpiritus ſancti illuſtrationem [Didi-
ciſtis.] Vt ait Iohannes,Non neceſſe habetis,vt aliquis vos doceat,ſed vnctio eius docet vos de omni-
1.Iohan.2. bus.Itaq; didiciſtis a deo,à quo qui eruditur,beatus eſt,[VT diligatis inuicem.]Vnde & magiſter domi
Pſalm.93. nus noſter.In hoc(inquit)cognoſcent,quia diſcipuli mei eſtis,ſi dilectionem habueritis adinuicẽ.[ET-
Iohan.15. enim facitis illud in omnes fratres] id eſt,charitatis fraternæ affectum,& opus fratribus cunctis impen-
ditis,[IN vniuerſa Macedonia] cuius vrbs veſtra Metropolis eſt.[ROGAMVS autẽ vos fratres vt abun
detis magis]in dilectione cæteriſq; virtutibus,[ET operam detis].i.diligẽtiam & conamen adhibeatis,
Eſa.66. [VT quieti ſitis] curioſitatem & loquacitatem,ac euagationes ſeu diſcurſus vitando. Ait enim deus ſub-
Eſaiæ.10. limis apud Eſaiam,Super quem requieſcet ſpiritus meus,niſi ſuper quietum & humilem? Rurſusq; ali-
Thren.3. bi apud eundem.Si reuertamini & quieſcatis,ſalui eritis.In ſilentio & ſperit fortitudo veſtra.
Ariſtot. ¶ Deniq; bonum eſt cum ſilentio præſtolari ſalutare dei.Anima quoq; ſecundum Ariſtotelẽ quieſcen-
do fit prudens,[ET vt veſtrum negocium agatis] i.quiſq; faciat quod ad ſe pertinet,nec cum alienis & H
Eccl.33. impertinentibus cauſis ſe occupet,vt ſit vobis charitas ordinata,[ET operemini manibus veſtris] ope-
Pſalm.72. ra vtilia,ocia enim dant vitia.Iuxta illud Eccleſiaſt.Multam malitiam docuit ocioſitas . Hinc nãque de
impiis canit Pſamiſta,In labore hominum non ſunt , & cũ hominibus non flagellabuntur.Ideo tenuit
Iob.5. eos ſuperbia.operti ſunt iniquitate & impietate ſua.Nec mirũ,quia vt dicit Iob,Homo ad laborem na-
Eccl.19. ſcitur,& auis ad volandum.Vnde in Ezechiele legitur,Hæc fuit iniquitas Sodomæ,ſuperbia, ſaturitas
panis,abundantia, & ocium eius.Itaq; operamini [SICVT præcepimus vobis,& vt honeſte ambuletis
ad eos qui foris ſunt] id eſt,coram extraneis exemplariter,irreprehenſibiliterq; viuatis,[ET nullius ali-
quid deſideretis] ſine rationabili cauſa.Vnde hoc verbo auaritia prohibetur.Quemadmodum etiam in
Exodo dicit,Non concupiſces rem proximi tui. His itaq; verbis curioſi,inquieti,ſeu vagabundi,& cu-
Exod.20. pidi notantur ac corriguntur . ¶ Deinde docet Apoſtolus eos qui de futura reſurrectione minus plene
ſperabant,atque ab hoc de amicorum ſuorum morte immoderate dolebant,ac ſi omnino periſſent. Ita-
que ait,[NOLO autem vos ignorare fratres]fidei veritatem[DE dormientibus] id eſt,defunctis,qui per
comparationem ad diuinam virtutem dormire cenſentur,quia facilius à deo ſuſcitabuntur,quàm dormi
EPIST. ens ab homine excitetur.Vnde apud Danielem Gabriel,Multi (inquit)de his qui dormiunt in puluere
Dan.12. terræ euigilabunt.Hinc etiam Chriſtus apud Iohannẽ loquitur,Lazarus amicus noſter dormit,ſed va-
Iohan.11. do vt à ſomno ſuſcitem illum.Loquitur autem ſcriptura de quadruplici dormitione ſeu ſomno , videli-

ſomno naturæ quotidiano ac ſolito. De quo in Marco legimus, Erat Ieſus in puppi ſuper ceruicalem
niẽs. De ſomno culpę. De quo ad Rom. Tempus iam nos de ſomno ſurgere. De ſomno mortis,
ut in libris Regum de vnoquoque pene habetur, Dormiuit cum patribus ſuis. De ſomno itẽ contem- Marc. 4.
plationis, de quo in Gen. Miſit dominus ſoporem in Adam. Et in Cant. Somnus meus dulcis gutturi Rom. 13.
meo, [V T non contriſtemini] de morte propinquorum & charorum veſtrorum inordinate, ac ſi illi pe- Gen. 2.
nitus eſſe deſinerẽt, & nunq̃ eis reuniri poſſetis, [S I C V T & cæteri] triſtantur, [Q V I ſpem] futurę reſur- Cant. 2.
rectionis [N O N habẽt] Non enim pereunt nobis proximi noſtri per mortem. Vnde dicitur deus ſancto
Iob omnia reddidiſſe dupla, quamuis non habuerit plures filios ac filias poſt, q̃ ante. Nam & defuncti re
manſerunt denuo viuificandi. Poſſumus ergo & aliquando debemus de morte proximorum triſtari ac
flere. Primo, propter naturalis pietatis affectum. Secundo, propter monſtrandum dilectionis iudicium. Iob. 42.
Tertio, ad conſolationem aliorum. Quarto, propter damnum quod incurrit eccleſiæ ex morte iuſtorũ.
Sic Ambroſius planxit deuotos ſacerdotes. [S I enim credimus] quod vtiq; neceſſe eſt credere, [Q V O D
Ieſus mortuus eſt] in die paraſceues [E T reſurrexit] tertio die, [I T A] credendum eſt, ꝙ [E T deus] trini
tas [E O S qui dormierunt] .i. defuncti ſunt [P E R Ieſum] .i. in fide & gratia Chriſti, qui obdormierũt in Ambro.
domino. Sicut de Stephano ſcriptũ eſt in Actis apoſtolicis, [A D D V C E T] ad regnũ cœleſte beatificatos in Act. 7.
anima & corpore [C V M eo] .i. cũ Chriſto, qui peracto iudicio cum electis aſcendet ad cœlos. Ideo apud
B Iohannem ait, Pater quos dediſti mihi, volo vt vbi ſum ego, & illi ſint mecum, vt videant claritatẽ me-
am. Vel, adducet cũ eo quia electi qui interim moriuntur, glorificantur, ſimul cũ Chriſto, & in eius du- Iohan. 17.
catu ad iudicium venient. ¶ Inſuper ponit Apoſtolus modum ac ordinẽ reſurrectionis futuræ. [H O C
enim vobis dicimus in verbo domini] .i. in doctrina Chriſti, videlicet ſicut à deo didicimus, nec ſermo
ne proprio vtimur, [Q V I A nos qui viuimus qui reſidui ſumus] .i. illi ex noſtris, qui in die iudicii fuerint
viui inuenti atq; ſuperſtites, itaq; nec ab Antichriſto, nec aliunde occiſi ſunt [I N aduentu domini] .i. in
Chriſto ad iudiciũ deſcendẽte [N O N præueniemus eos] .i. non reſurgemus ante eos, [Q V I dormierũt]
.i. qui longo tempore ante defuncti fuerunt, omnes enim ſimul reſurgẽt, quoniam reſurrectio erit in in-
ſtanti, aut certe breuiſsimo tẽpore, ſicut prędixit Apoſtolus, In momento, in ictu oculi. Cõnumerat au- 1. Cor. 15.
tem ſe Apoſtolus illis qui tunc erunt, propter vnitatẽ myſtici corporis Chriſti. quod prima facie non in
telligentes Theſſalonicenſes, putabant iudicium generale tẽpore Apoſtoli conſummandũ. Et hac occa
ſione ſcripſit eis ſecundam epiſtolam. Quod autem non præueniemus illos ſecundũ hunc ſenſum, hinc
conſtat, [Q V O N I A M ipſe dominus] Chriſtus [I N iuſſu] .i. actuali imperio, quo mortuorũ reſurrectio-
nem iubebit, [E T in voce archangeli] .i. facta à ſeipſo, qui eſt magni conſilii angelus angelorumq; prin
ceps, de qua ait apud Iohannem, Veniet hora, in qua omnes qui in monumentis ſunt, audient vocẽ filij Eſa. 9.
C dei. Vel, in voce archangeli .i. Michaelis, qui eſt princeps & cuſtos eccleſię: qui deo iubente dicturus eſt, Iohan. 6.
Surgite mortui, venite ad iudicium. Multi autem angelorum miniſterium exhibebunt circa mortuorum Dan. 12.
reſurrectionem, cineres colligendo, ſuſcitando, ad locum iudicii deferendo, magnũ quoq; terrorem ter-
ribili voce impiis incutiendo. Propter quod in Matthæo legimus, Mittet angelos ſuos cum tuba. Vnde
iam ſubditur, [E T in tuba dei] .i. cum prædicta voce archangeli vel imperio Chriſti, quæ nomine tubæ
deſignantur, quoniam alte & clare ſonabunt. Vel, propter ſimilitudinẽ tubæ corporeę veteris teſtamen Matt. 24.
ti, per quam Iudæi congregabantur ad conſilium, commouebantur ad prælium, vocabantur ad feſtum.
Simili modo hac tuba reſurgentes congregabuntur ad concilium iudicii, ad prælium, orbis quoq; terra-
rum pugnabit cõtra inſenſatos, & ad ſolennitatem æternam, [D E S C E N D E T] in propria perſona atq;
viſibili forma [D E cœlo] empyreo. Iuxta illud Apocalypſis, Ecce venit cũ nubibus, & videbit eum om- Sap. 5.
nis oculus, & qui eum pupugerunt. [E T mortui qui in Chriſto ſunt] .i. qui interim in Chriſto per mor-
tem quieuerunt, [R E S V R G E N T primi. Deinde nos qui viuimus] .i. qui tunc viui inuenientur, [Q V I
relinquimur] .i. qui vſque ad diem illum in vita dimittentur, & ſicut iam dictum eſt, reſidui erunt, [S I- Apoc. 1.
M V L] .i. pariter & eodem momento [R A P I E M V R] ab angelis, [C V M illis] qui ante nos quieuerunt,
[I N nubibus] quæ nos ſuſcipient, ſicut Chriſtum aſcendentem, nubes ſuſcepit, [Obuiam Chriſto in
aera] quia & nos in aerem transferemur, ſiue leuabimur, & Chriſtus deſcendet in aerem ſuper vallem Act. 1.
Ioſaphat. Propter quod apud Matthęum inducitur, Media nocte clamor factus eſt, Ecce ſponſus venit, Matt. 25.
D exite obuiam ei. Vnde in Iohele deus loquitur, Cõſurgant & aſcẽdant Gentes in vallem Ioſaphat, quia Iohel. 3.
ibi ſedebo vt iudicem omnes Gentes in circuitu. [E T ſic ſemper] id eſt, æternaliter [C V M domino eri-
mus] in patria: prolata illa ſententia, Venite benedicti patris mei, percipite regnum quod vobis paratũ FINIS.
eſt ab origine mundi ¶ Præterea, magna eſt difficultas, quomodo intelligendus ſit iſte priorum huiuſ- Matth. 25.
modi ac poſteriorum ordo, de quibus dicit Apoſtolus, Mortui qui in Chriſto ſunt, reſurgẽt: deinde nos
qui viuimus, qui relinquimur. nunc enim prædictum eſt quod omnes mortui ſimul reſurgent etiam in 1. Cor. 15.
momento ictuque oculi. inſtantaneà quippe erit reſurrectio, quo ad id quod fiet à deo, videlicet quantũ
ad ipſam animæ & corporis reaſſociationem. Virtus enim diuina, cum ſit infinita, operatur in inſtanti.
Quantum vero ad id quod fiet miniſterio angelorum ſcilicet quo ad cinerum collectionem, erit in bre-
uiſsimo, & vt cõmuniter dicitur, imperceptibili tempore. Non ergo intelligi poteſt de prioritate ac po-
ſterioritate temporali, ſed nec de prioritate & poſterioritate dignitatis intelligi poteſt, præſertim cũ ali-
qui perfectiſsimi homines tunc viui inuenientur, qui nequaquam inferiores erũt omnibus, qui ante eos
in Chriſto quieuerunt. Quidam igitur reſponderunt quod quidam reſurgent ante alios tempore. Et ad
verba apoſtoli dicunt, ꝙ licet ſinguli reſurgent in momento, non tamen omnes eodem momento. Lira
autẽ exponit alio modo. Cuius expoſitio quamuis ſit vera, tamen in textu elici non poteſt, nam & mul-
ta verba ſubintelligit, vnde nec cõmemoranda videtur. Mihi vero (meliori ſaluo iudicio) apparet quod
iſta prioritas ac poſterioritas referendæ ſunt ad ordinem quo incipit reparatio, vbi deſit deſtructio. De

viuis autem qui in die iudicii inuenientur in terra, aliqui dicunt, quòd in raptu quo rapiētur in a rientur, & incinerabuntur, ſimulq; cum aliis ſuſcitabuntur. Secundum primam reſponſionem ci poteſt, ꝙ prædicta prioritas & poſterioritas reſurrectionis erit tēporalis, alii nāque ante hunc rapt reſurgent, communius tamen tenetur quod in igne conflagrationis morientur.

CAP. V. [DE temporibus autem & momentis, non indigetis vt ſcribamus vobis. ARTIC. V.

1.Theſ.4. LOcutus in præcedenti capitulo Apoſtolus de reſurrectione futura, & die iudicii: nunc reddit diſcipulos cautos circa expectationē illorum, ponitq; doctrinas ſaluberrimas, compendioſas, moralitate repletas, quas qui impleuerit, futurū illud iudiciū ſecure expectat. Itaque ait [DE tēporibus autem] ſecundi aduētus Chriſti ſeu reſurrectionis communis, videlicet quot anni reſtent anteq̄ compleatur, [ET momentis]. i. determinata hora qua venturus eſt
Matt.24. Chriſtus: [NON indigetis vt ſcribamus vobis] quia quod ſciri poteſt de hoc vobis iam cōſtat. Sicut ſubiungitur, [IPSI enim diligēter ſcitis]. i. cum magna aduertētia cognoſcitis, [QVIA dies domini]. i. hora finalis iudicii. Quæ dicitur dies nō ſolū propter ſolis illuſtrationē, ſed & propter omnium operū ho-
1.Cor.4. minum manifeſtationē. Tunc enim illuminabit dominus abſcōdita tenebrarū, [SICVT fur in nocte ita veniet]. i. latenter, improuiſe, & ſubito accidet, ſicut fur tēpore noctis domū ingreditur. Vel, ſicut fur, improuiſe in nocte, ita veniet. i. latenter adueniet, ad ſimilitudinē furis. Vnde in Matthæo legimus, Media F
Matt.22. nocte clamor factus eſt, ecce ſponſus venit. [CVM enim dixerint] impii [PAX] nobis eſt. i. quies à malis præſentibus, [ET ſecuritas] à futuris periculis [TVNC repentinus eis ſuperueniet interitus]. i. ſubitanea perditio diei iudicii, [SICVT dolor in vtero habentis]. i. tam pœnalis q̄ eſt cruciatus mulieris parturiētis, [ET non effugient] mortem, & iudicis manum. Iſtud ergo ſcitur de tempore & momēto futuri iudicii, quòd improuiſe veniet, atq; celerrime finietur. Sicut apud Matthæum legimus, Sicut fulgur exit ab
Matt.24. oriente, & apparet vſq; in occidentem, ita erit aduentus filii hominis. Quòd vero de tempore & momēto ſcire nō poteſtis, videlicet determinatam horam eius, & quantum diſtet, nec mihi Paulo apoſtolo in-
Act.1. noteſcit. Propter quod ait Saluator in actis Apoſtolorum, Non eſt veſtrum noſſe tempora & momēta,
Matt.24. quæ pater poſuit in ſua poteſtate. Et alibi, De die autem illa & hora nemo ſcit, neque angeli cœlorum. [VOS autē fratres non eſtis in tenebris] ignorantiæ & peccati, [VT vos dies illa tanq̄ fur apprehendat] hoc eſt, in die illa improuiſe comprehendamini atq; damnemini à Chriſto iudice metuendo. Occaſione huius verbi apparet quibuſdam, quòd in iſto capitulo loquatur Apoſtolus potius de die particularis iudicii, qua quilibet viſitatur per mortem, & iudicatur à Chriſto. Sciebat nanque Apoſtolus diem finalis iudicii multum diſtare. Idcirco die illa non dixiſſet hominibus ſui temporis. Vos autem in tenebris
1.Theſ.4. non eſtis, & cætera, quaſi ſi in tenebris eſſent ab illa die comprehendi potuiſſent. Sed iſtud facile ſoluitur. G Sicut enim in præcedenti capitulo dixit Apoſtolus de longe futuris eis videlicet qui erunt viuentes circa diem iudicii in ſua perſona. Nos qui viuimus qui reſidui ſumus &c. Ita hoc loco per præſentes deſignat futuros electos propter vnitatem myſtici corporis Chriſti. Veruntamen omnia iam inducta exponi poſſunt de die particularis iudicii. Vt ſit ſenſus, De temporibus autem & momentis, id eſt, qua die & qua hora quilibet veſtrum moriturus & iudicandus ſit à Chriſto, nō indigetis vt ſcribamus vobis. Nam ita incertum eſt tempus & momentum huius iudicii ſicut illius, nec ſpectat ad vos talia ſcire. Vnde ait Saluator, Vigilate itaque quia neſcitis diem neque horam. Quod autem ſciri de hoc poteſt, ſcitis. Ipſe
Matt.24. enim diligenter ſcitis, quia dies domini, hoc eſt, dies particularis iudicii. Quæ dicitur dies domini, quia in ea facit dominus cum moriente particulare iudicium tanquam fur in nocte, id eſt, improuiſe & ſubi-
Lucæ.12. G to veniet. Iuxta illud, Qua hora non putatis, filius hominis veniet. Et Eſaias, Veniet ſuper te malum at-
Eſa.7. que calamitas, & neſcies ortum eorum. veniet ſuper te miſeria repēte. Cum enim dixerint homines carnales pax & ſecuritas arbitrantes diu in delicijs viuere. Prout apud Lucam quidam eorum effatur. Ani-
Lucæ.12. ma, habes multa bona, repoſita in annos plurimos, requieſce, comede, bibe, epulare, tunc repentinus eis ſuperueniet interitus, id eſt, mors improuiſa ac ſubita. Sicut prædictis verbis euangelicis additur. Dixit autem illi deus, Stulte hac nocte animam tuam repetent à te. ¶ Deniq; ſuper hæc verba, Cum dixerint pax & ſecuritas, tunc repentinus eis ſuperueniet interitus, dicit gloſſa. Miniſtri Antichriſti eo occiſo in diebus ſequentibus gaudebunt, ducentes vxores, conuiuia celebrantes, & ioca diuerſi generis exercentes, H ac dicentes, Licet princeps noſter mortuus ſit, nos tamen pacem habemus & ſecuritatem. Et cum talia dixerint, repentinus eis ſuperueniet interitus. Hanc gloſſam reprobat quidam hoc loco, ſic dicens, Illud non videtur conuenienter dictum, gloſſa enim præmittit, quòd Antichriſtus fulminabitur, & maxima pars ſui exercitus cum ipſo peribit. Non ergo eſt veriſimile quod remanentes erunt in tanta ſecuritate, ſed potius in timore. Et ita gloſſa ſibimetipſi repugnare videtur. Item eſt contra commune dictum ſanctorum & doctorum, qui communiter aſſerunt omnes ad Chriſtum conuertendos Antichriſto occiſo & eius falſitate detecta. ¶ Porro ad ſaluandum veritatem gloſſæ & harum obiectionum ſolutionem, huiusque dicti confutationem. Primo inducenda eſt ſcriptura canonica. Ait nanque Saluator, Sicut fuit
Matt.24. in diebus Noe, ita erit aduentus filii hominis. Sicut enim erant (inquit) in diebus Noe comedētes & bi-
Gene.6.7. bentes, nubenteſque & nuptui tradentes vſq; in eum diem in quo introiuit in arcam Noe, & nō cognouerunt, donec venit diluuium & tulit omnes, ita erit aduentus filii hominis. Ex verbis his euidentiſſime conſtat, quod aliqui impij erunt in mundo prædicto, intenti operibus vſq; ad ipſum Chriſti aduentum
Lucæ.12. ſeu diem iudicij. ¶ Præterea, verba apoſtoli quibus dixit, Dum dixerint pax & ſecuritas, Auguſtinus
Auguſt. exponit de carnalibus qui non areſcent præ timore & expectatione futuri iudicij. Non ergo ſimpliciter omnes boni erunt. Quod ergo primo arguitur non eſſe veriſimile quod poſt occiſionē Antichriſti, miniſtri eius gaudebunt in malis, dico cum Salomone, quia quem deus ſpernit, nullus corrigere poteſt.

deo reprobi illi non corrigentur, viſis tot ſignis, quibus merito corrigerentur. Et hoc vtique veriſimile eſt. Legitur enim in libro Numerorum, quòd poſtq̃ terra deglutiuit Dathan & Abyron & Chore in cõſpectu filiorum Iſrael, ignis quoque deuorauit ducentos quinquaginta viros fautores eorum, nihilominus filii Iſael die ſequenti inſurrexerunt contra Moyſen & Aaron. Eccl. 7. Num. 16.

¶ Denique Pharao rex AEgypti quantas dei plagas & ſigna vidit ac paſſus eſt, non tamen ſe correxit. Exod. 7.
Gregorius quoque recitat de quibuſdsm qui viſis pœnis futuris redierunt ad corpus, & tamen in vitiis Gregorius.
permanſerunt. ¶ Præterea, quòd quidam aſſerit gloſſam eſſe contra cõmune dictum ſanctorum & doctorum, nequaquam putandum eſt. Nam & gloſa illa non eſt verbum gloſſatoris, videlicet Petri Lombardi, ſed espoſitio Haymonis. Et idem dicunt Beda, Gorra, multiq; alij. Verum eſt tamen, ꝙ ſancti aſ- Haymo.
firmant totum mundum conuertendum ad Chriſtum Antichriſto occiſo. Quod non eſt intelligendum Matth. 20.
tam abſolute, quòd ſinguli conuertentur, ſed quia tam multi conuertendi ſunt, vt comparatione eorum alii erunt pauciſsimi. Nunc quippe ſunt multi vocati & pauci electi in terra vel in ſeculo iſto, tunc autẽ
erit oppoſito modo. ¶ Cur vero Theſſalonicenſes non ſint in tenebris, ſubdit Apoſtolus, [OMNES Iohan. 8.
enim vos filii lucis] increatæ, videlicet Chriſti [ESTIS] qui ait, Ego ſum lux mundi. De quo refert Iohan. 1.
Euangeliſta, Erat lux vera, quæ illuminat omnem hominem. Vel, filii lucis, id eſt gratiæ & fidei. Vnde Iohan. 12.
ait Saluator, Dum lucem habetis, credite in lucem, vt filij lucis ſitis, [ET filij diei] hoc eſt, temporis gra
B tiæ ſeu noui teſtamenti atque virtutum. Vnde apud Romanos dictum eſt, Nox præceſsit, dies autem ap Act. 7.
propinquauit. Et Zacharias ait, Applicabuntur Gentes multæ ad dominum in die illa. Chriſtus quoq; per diem intelligi poteſt, ſicut in hymno cantatur, Chriſte qui lux es & dies &c. [ET non eſtis noctis] id eſt temporum iuſtę vltionis. De quibus in Actibus Apoſtolorum legimus, Tempora prioris ignorãtiæ deſpiciens deus. [NEQVE] eſtis [TENEBRARVM] id eſt vitiorum ac diuerſorum errorum. Hoc eſt, non pertinetis ad tempora reprobationis & iræ, nec vitiis deſeruitis, ſed eſtis in tempore gratiæ, & ſtatu ſalutis. [IGITVR non dormiamus] ſomno culpæ, torpendo in vitiis, ſicut & cæteri ignaui, negli
gentes & intimorati, [SED vigilemus] id eſt vigili mente inſiſtamus diuinis. Non enim dormientibus, Auguſt.
ſed vigilantibus prouenit regnum dei, [ET ſobrii ſimus] temperantiam obſeruando. [QVI enim dor-
miunt] iacendo in vitiis [NOCTE dormiunt] id eſt tempore ſuæ internæ cæcitatis ſeu ignorantiæ hoc Dionyſius.
faciunt. Omnis enim peccans eſt ignorans ſecundum Dionyſium & Ariſtotelem, [ET qui ebrii ſunt] 1. Tim. 6.
guloſe viuendo, [NOCTE ebrii ſunt] hoc eſt, in mentis caligine tales conſtituti ſunt, ita vt rationis & Prou. 39.
gratiæ lumine ſint priuati. [NOS autem qui diei ſumus]. i. claritati virtutum intendimus, [SOBRII ſimus] quatenus habentes victum & veſtitum cõtenti ſimus, Vnde & Sapiens orat, Tantum victui meo
tribue neceſſaria, [INDVTI loricam fidei & charitatis]. i. ſic interiora noſtra armantes ſeu munientes Tit. 3.
C fide, quantum ad intellectum. Et charitate, quantum ad voluntatem, quemadmodum armatur corpus Pſalm. 25.
materiali lorica, [ET galeam ſpem ſalutis]. i. ſpe futuræ beatitudinis muniamus animam noſtram, ſicut defenditur corpus galea corporali. Nam & ſpe ſalui facti ſumus. Et omnes qui ſperant in domino non infirmantur [QVIA non poſuit nos deus] in hoc mundo, vel in ſtatu fidei Chriſtianæ [IN iram]. i. ad hoc vt pereamus, [SED in acquiſitionem ſalutis]. i. ad hoc vt ęternam fœlicitatem mereamur, [PER dominum noſtrum Ieſum Chriſtum]. i. virtute & gratia eius, [QVI mortuus eſt pro nobis] ſaluandis [VT ſiue vigilemus] hoc eſt, in hac carne viuamus, ſeu exterioribus ſenſibus & ratione vtamur, [SIVE dormiamus] dormitione ſomni naturalis vel mortis corporalis, [SIMVL cum illo viuamus]. i. in Chriſto vitam gratiæ, vel gloriæ habeamus. [PROPTER quod conſolamini inuicem]. i. vnus alium conſole-
tur ſi indiget. Iuxta illud Eccleſiaſtici, Ne deſis plorantibus in conſolatione, [ET ædificate alterutrum] Eccl. 7.
id eſt mutuo exemplares eſtote in verbis & actibus, ne quis ponat offendiculum proximo, [SICVT & Rom. 14.
facitis.] Deinde Apoſtolus inſtruit ſubditos, [ROGAMVS autẽ vos fratres vt noueritis] per effectũ. i. noſſe vos demonſtretis, [EOS qui laborant inter vos & præſunt vobis in domino]. i. officiales ſuperioreſque veſtros, qui in ſpiritualibus & temporalibus prouident vobis, & de veſtra ſalute ſoliciti ſunt, [VT habeatis illos abundantius] ſolito & magis quàm cæteros [IN charitate] diligendo eos feruenter tanquam patres ſpirituales ac paſtores. Quos tanto feruentius amare debetis, quanto maiora ab eis ſortimini bona. Et hunc amorẽ opere declarate, reuerẽter obediendo, atq; in neceſſariis miniſtrãdo [PRO-
D pter opus illorum]. i. propter exigentiam iuris ex parte adminiſtrationis quam vobis impẽdunt, [PA- 1. Tim. 5.
cem habete cum eis] nunq̃ murmurando, contendendo, aut rebellendo. Qui enim bene præſunt preſ- Roma. 13.
byteri, duplici honore digni ſunt. Et qui poteſtati reſiſtit, dei ordinationi reſiſtit, dãnationeq́; acquirit. EPIST.
[ROGAMVS autem vos fratres corripite inquietos]. i. mente aut corpore inſtabiles, gyrouagos, curioſos, & contentioſos, [Conſolamini puſillanimes] ne aduerſis frangantur, ſed firmiter ſperent in deo. Prou. 14.
[Suſcipite infirmos] corde aut corpore, languorem eorum interiorem aut corporalem pro poſſe ſanan Rom. 13.
do, eosq́; fouendo, ac ſupportando, [Patientes eſtote ad omnes] quia qui patiens eſt, multa gubernatur Pſalm. 7.
prudentia, & in patientia, & conſiſtit poſſeſsio animę. [Videte ne quis malum pro malo alicui reddat] Pro. 20.
quoniam & alibi dictum eſt, Noli vinci à malo, ſed vince in bono malum. Et Pſalmiſta, Si reddidi (in- Eccl. 28.
quiens) retribuentibus mihi mala, decidam merito ab inimicis meis inanis. Vnde & Salomon in Prouerbiis, Ne dicas quomodo fecit mihi, ſic faciam ei, expecta dominum, & liberabit te. Apud Eccl. quoq; ait ſcriptura, Relinque proximo tuo nocẽti te, & tunc deprecãti tibi peccata ſoluẽtur, [Sed ſemper quod bonum eſt ſectamini]. i. exequamini vel imitemini, [IN inuicem] vt vnus imitetur bonum alterius, & alter bona impendat, [ET in omnes] extraneos, ſectamini bonũ his modis. Virtutes igitur aliorum cõſideremus & imitemur, nõ vitia [Semper gaudete] in domino vtputa omni tẽpore opportuno tã in aduer-
ſis q̃ proſperis. Simili, [Sine intermiſſione orate] nullam debitam orationis horã omittẽdo [IN omni- Luc. 18.
bus] quæ accidunt vobis. Et in proſperitatibus aliorum, [GRATIAS agite] deo quemadmodũ Eſaias

Eſa.63. fecit,cum dixit,Miſerationum domini recordabor,laudem domini ſuper omnibus bonis, quæ reddidit
nobis [HAEC eſt enim voluntas dei].i.horum executio placet deo [IN Chriſto Ieſu].i.prout Chriſtus
edocuit, & ſicut ipſi in Chriſto hæc placuerunt [IN omnibus vobis] quia vult deus vt vos omnes iſta
agatis.[SPIRITVM].i.ſpiritus ſancti donum, videlicet gratiam deuotionis,& ſancti feruoris [NOLI-
TE extinguere] in vobis,vel aliis,aperiendo cordis veſtri ianuam dæmoni ſeu peccato mortali,[PRO-
phetias].i.expoſitiones ſcripturarum,eloquia prophetarum,ſeu reuelationes quę interdum ſimplicibus
fiunt,[NOLITE ſpernere]ſed reuerenter audite ac diſcite.[OMNIA autē probate].i. vniuerſa quę pro-
batione digna ſunt,per rationem diſcutite,ſeparando precioſum à vili. Quæ vero manifeſte mala ſunt
Hier.15. atque prohibita,diſcuſsione non indigent [QVOD bonum eſt] rectæ rationis indicio, vel ſcripturæ te-
Galat.7. ſtimonio [TENETE] memoriter & operanter, inhærendo iugiter actibus virtuoſis. [AB omni ſpecie
mala abſtinete vos] id eſt,non ſolum veraciter,ſed & apparenter mala vitate, ne quis ſcandalizetur.
¶Præterea orat Apoſtolus pro Theſſalonicenſibus,quatenus deo operāte exhortationes ſeu iuſsiones
Eccle.32. præmemoratas adimpleant.[DEVS autem pacis]dator & cuſtos [SANCTIFICET vos per omnia].i.
vniuerſis virtutibus mundet,ornet, atque perficiat vos,[VT integer] id eſt,à corruptione vitiorum im-
Sap.6. munis [SPIRITVS veſter].i.mens ſeu ſuperior pars animæ,[ET anima]quatum ad vires ſuas inferio
res,integra à læſione peccati.Incorruptio enim facit proximum eſſe deo,[ET corpus]veſtrū integrum,
id eſt,inuiolatum [SINE querela].i.irreprehenſibiliter [IN aduentu domini noſtri Ieſu Chriſti] id eſt, F
Matt.20. vſq; ad terminum vitæ pręſentis,[SERVETVR] per gratiam cuſtodientem. Vel,in aduentu Chriſti.i.
ad hoc vt in ſecundo Chriſti aduentu appareatis coram eo cum anima & corpore glorioſo.Hæc autem
Pſal.144. fidenter oro. [FIDELIS enim eſt] deus.i.verus in ſermonibus ſuis, [QVI vocauit vos] ad ſtatum ſalu
Matth.7. tis, [QVI etiam faciet] id eſt,preces veſtras exaudiet,ſicut promiſit de eo diuinus Pſaltes , Voluntatem
Lucæ.11. timentium ſe faciet,& deprecationem eorum exaudiet.Omnis enim qui petit, accipit,& qui quærit in-
Eccle.2. uenit. Quis nanq; inuocauit eum,& deſpexit eum? Sed agendum eſt,quod rurſus hortatur Pſalmogra-
Pſal.104. phus, Lætetur cor quærentiū dominum,quærite faciem eius ſemper. Qui ſic inuocat,procul dubio ſor-
Col.4. tietur fœlicem effectum.[FRATRES orate pro nobis] Ecce verbū eximiæ humilitatis quo tantus Apo
ſtolus diſcipulorum ſuorum quærit ſuffragium.[SALVTATE fratres omnes]vobis opportune occur-
rentes [IN oſculo ſancto] non carnali aut ſimulato. [ADIVRO vos per dominum vt legatur epiſtola
hæc omnibus ſanctis fratribus].i.veraciter Chriſtianis. ¶Circa hoc quæri poſſet quomodo adiuratio
Origenes. ſit licita,etſi liceat hominem adiurare. Et videtur quòd non. Ait enim Origenes ſuper Matthæum, Nō
oportet vt vir qui vult ſecundum Euangelium viuere,adiuret alium: ſi enim iurare non licet,nec adiu-
rare. In oppoſitum eſt ipſe apoſtolus,adiurans hoc loco diſcipulos ſuos. Et reſpondendum eſt ſecūdum
Thomas. Thomam ꝙ adiurare non eſt alium ad iurandum inducere , ſed per ſimilitudinem iuramenti à ſe indu- G
cti,alium ad aliquid agendum prouocare. Dicitur enim adiurare quaſi ad aliquid iurare,videlicet vt ali-
quid fiat ab alio. Sic autem poteſt homo adiurare ſuperiores ſuos,per modum deprecationis. Subditos
vero per modum iuſsionis,quos etiam per adiurationē conſtringere poteſt propter neceſſariam cau-
ſam. Cum vero aliquis vult ab alio quippiam obtinere per adiurationē ſine impoſitione neceſsitatis,ta-
Matt.26. lis adiuratio omnibus licet. Origenes autem loquitur de adiuratione , qua quis vult alium cogere vt ſi-
bimet ipſi iuret,quemadmodum princeps ſacerdotum adiurauit Chriſtum. Horū determinatio plenius
Iohan.15. continetur ſecunda ſecundæ quæſtione 89.[GRATIA domini noſtri Ieſu Chriſti] ſine qua nullo mo
mento eſſe poteſtis in ſtatu ſalutis, ſit ſemper [VOBISCVM] Ipſe enim ad ſupernaturalem finem nos
Iudith.6. condidit,ad quem perduci non poſſumus, niſi per ſupernaturalia media. Ideo nunquam de nobis præ-
ſumere, nunquam inaniter gloriari debemus,ſed pietati benignisſimi creatoris indeſinēter inniti, qui
eſt ſuper omnia deus ſublimis & benedictus, [Amen.]

IN EPISTOLAM SECVNDAM AD THESSA-LONICENSES PROOEMIVM.

Sap.6. CLARA eſt,& nunq̃ marceſcit ſapientia, & facile inuenitur ab his qui diligunt,& H
Eccle.6. quærunt eam. Quoniam veraciter ſcriptū eſt, Auris bona cū omni concupiſcen-
tia audiet ſapientiam. Theſſalonicenſes tanq̃ boni diſcipuli doctrinam pręceden
1.Tim.4. tis epiſtolæ cū ingenti diligentia aduerterunt. In qua cum ſcriptū conſpicerent.
Nos qui viuimus,qui relinquimur ſimul rapiemur cū illis &c. opinati ſunt Chri
ſtum fuiſſe ad iudicium finale venturū in diebus ſuis. Præſertim & cū tribulatio-
nes eorū penè quotidie augerentur. Quo cognito ſcripſit eis apoſtolus ab Athe-
nis hanc ſecundam epiſtolam per Tychicum & Oneſimum,qui & priorem detu
lerunt epiſtolam & verba Theſſalonicenſium retulerunt apoſtolo. Hortatur ergo eos apoſtolus ad pa-
tientiam, & diem iudicij nondum inſtare teſtatur, inquietoſq; dure redarguit.

CAP. I. [Paulus & Syluanus & Timotheus eccleſiæ Theſſalonicen.] ARTIC. I.

PAVLVS & Syluanus & Timotheus eccleſiæ Theſſalonicenſium in deo patre noſtro &
domino Ieſu Chriſto.]Omnia verba hæc in exordio epiſtolæ præcedentis expoſita ſunt.
Nam & verbo & ſenſu idem eſt vtriuſque epiſtolæ principium.[GRATIAS agere debe-
mus deo ſemper]. i.omni tempore congruenti [PRO vobis] id eſt propter beneficia vo-
bis diuinitus præſtita ô [FRATRES] ad hoc enim tenemur tanquam paſtores veſtri.
Charitas quoque qua de veſtra ſalute gaudemus, & dei honorem concupimus ad hanc nos gratiarum

A actionem conſtringit,[ITA vt dignum eſt].i.multum affectuoſe atque humiliter, ſicut pro tantis bene-
ficiis,tanto benefactori à tantillis gratias agi decet,[QVONIAM ſupererescit].i.plurimũ proficit [FI- Col.3.
DES veſtra]nam per illuminationẽ ſpiritus ſancti fit clarior atq; per opera bona viuacior,[ET abundat
charitas vniuſcuiuſque veſtrum in inuicem].i. vnuſquiſque veſtrum alium amat feruenter ſpirituali &
ſancta dilectione,[ITA vt noſipſi in vobis].i.de veſtra perfectione, in perfectionis veſtræ conſideratio
ne[GLORIEMVR in eccleſiis dei]coram congregationibus Chriſtianorum,ad quorum ædificationẽ
lætanter referimus veſtras virtutes.Gloriamur inquam[PRO]id eſt, de [PATIENTIA veſtra & fide] quæ
fortiter conſeruaſtis[IN omnibus perſecutionibus veſtris]quæ extrinſecus infliguntur, [ET tribulatio-
nibus]aliis,[QVAS ſuſtinetis in exemplum]id eſt, in declarationem[IVSTI iudicij dei]futuri in mor- 2.Cor.5.
te cuiuſlibet,vel in die nouiſsimo. Tribulationes quippe quas ſuſtinetis, teſtantur & manifeſtant quod
deus poſt hanc vitam iudicat patientes & inferentes,reddens ſingulis quod merentur,videlicet patien-
tibus gloriã.Qui enim humiliatus fuerit,erit in gloria.Cum nanque cernamus in hac vita impios pro- Iob.22.
ſperari,& iuſtos opprimere,iuſtos autem aduerſitatibus fatigari & opprimi etiam vſque ad mortem, o-
portet concedere qudd inſtus & ſapiens deus poſt hanc vitam omnia recte diſponat, iuſte iudicet, & o-
ptime ordinet.Quod non fit niſi per iuſtam damnationem malorum,& beatificationem iuſtorum [VT Act.14.
digni]id eſt,glorioſi[HABEAMINI.]Vel,digni habeamini,id eſt,digni ſitis per opera ſancta[IN re-
B gno dei]id eſt,in eccleſia triumphante ac throno cœleſti, [PRO quo] videlicet vt ſic digni habeamini,
[ET patimini]tanta aduerſa,penſantes illud Euangelii,Gaudete in illa hora & exultate,ecce enim mer Luc.6.
ces veſtra copioſa eſt in cœlis.Si enim compatimur, & conregnabimus,[SI tamen]id eſt,quia [IVſtum Rom.8.
eſt apud deum]id eſt,in mente diuina hoc iuſtum cenſetur, [RETRIBVERE tribulationem his qui
vos tribulant]id eſt,perſequutoribus veſtris debitas reddere pœnas pro pœnis quas vobis infligunt.
Quod vtique iuſtum eſt,& continget,ſicut & Pſalm.teſtatur,Qui cuſtodit veritatem in ſeculum, facit Pſal.145.
iudicium iniuriam patientibus Vnde in Iob habetur, Deus inultum abire non patitur. Iuſtum quoque Iob.24.
eſt apud deum[ET vos qui tribulamini]propter iuſtitiam,[REquiem]dare æternam[NOBISCVM]in
patria.Ideo nanque in lib.Sapientiæ legimus, Deus tentauit illos,& inuenit illos dignos ſe. Ideoq; acci Sap.3.
pient regnum decoris,& diadema ſpeciei de manu domini.Et in Apoc.Iſti ſunt qui venerunt de tribula Apoc.7.
tione magna,ideo ſunt ante thronum dei.Hæc autem retributio plenariè fiet, & iuſtum eſt apud deum
eam compleri,[IN reuelatione].i.manifeſta apparitione[DOMINI Ieſu]veniẽtis[DE cœlo]in die nouiſsi
mo[CVM angelis virtutis eius]id eſt,angelis ſanctis ſuæ diuinæ poteſtati,imò & ſuæ humanitati ſubie- Tit.1.
ctis,[IN flamma ignis dátis vindictam]id eſt,in reuelatione Ieſu dantis in flamma ignis,id eſt, per ignẽ
flammantem vindictam.i.iuſtam vltionem,[HIS qui non nouerunt deum] ſcientia formata, quæ facit
C quod nouit agendum,id eſt,iniuſtis, qui & ſi dicant ſe noſſe deũm,factis negant. De hac enim ſcientia
ait Iohannes in prima ſua canonica, Qui dicit ſe noſſe deum,& mandata eius non cuſtodit, mendax 1.Iohan.2.
eſt.Vel per ignorantes deum,intelliguntur idololatræ,[ET]his[QVI non obediunt Euangelio]id eſt,
euangelicæ doctrinæ [DOMINI noſtri Ieſu Chriſti.] De hac Chriſti reuelatione & flamma ignis Pſaltes Galat.4.
Dauid clariſsime prophetauit, Deus manifeſte veniet,deus noſter,& non ſilebit. Ignis in cõſpectu eius Pſal.49
exardeſcet.[QVI]neſciẽtes & inobedientes[POENAS dabunt].i.perſoluent & luent[In interitu ęternas]
id eſt,æternaliter perdurantes,& quaſi occidentes,non tamen extinguentes eos quos punient.Vnde hę
pœnæ ſunt mors ſecunda,ęterna & amariſsima.Has igitur pœnas dabunt,id eſt,ſuſtinebũt ſibi inflictas Apoc.21.
[A facie domini]id eſt,à præſentia Chriſti,qui dicet, Ite maledicti in ignem æternum,cuius facies repro Matt.25.
bis erit horrenda ac pœnaliſsima,ita vt dicant montibus & petris, Cadite ſuper nos,& obſcondite nos Apoc.6.
à facie ſedentis ſuper thronum,& ab ira agni [ET à gloria virtutis eius] .i. ab excellentia ſeu maieſtate Matt.28.
potentiæ Chriſti,qui in ſuo imperio reprobos in pœnas inferni detrudet.Data nanq; eſt ei omnis pote- FINIS.
ſtas in cœlo & in terra[CVM venerit]Chriſtus[GLorificari]hoc eſt,glorioſus atque magnificus appare
re[In ſanctis ſuis]id eſt, in præmiatione ſeu glorificatione electorum ſuorum,[ET [cum venerit [AD-
mirabilis fieri]in cordibus omnium intuentium,[In omnibus qui crediderunt] .i. in iuſta retributione
ſeu præmio vniuerſorum fidelium,bonos ſaluando,impioſque damnando.Ex quo effectu cunctis pate-
bit quàm admirabilis ſit dominus Ieſus,quemadmodum ſcriptum eſt,Mirabilis deus in ſanctis ſuis.Si- Pſal.67.
D gnum vero quòd omnia iſta ſic fient,eſt,[QVIA creditum eſt teſtimonium noſtrum]id eſt,atteſtatio ſeu Eſa.48.
prædicatio noſtra de iuſto iudicio dei credita eſt[SVPER vos].i.à vobis vel in cordibus veſtris. Hoc e-
tiam ſenſu in Eſaia habetur,Spiritus domini ſuper me.i.in me,creditum eſt[In die illo]id eſt,ſicque cõ-
plebitur in die nouiſsimo,quando omnes ſimul remunerabuntur.Vel,in die illo.i.de die illo,quia de die
iudicii credidiſtis q̃ prædicauimus vobis.[In quo]negotio ſeu teſtimonio prædicationis noſtræ[ETiam
oramus ſemper pro vobis, vt dignetur] i.dignos efficiat[VOS vocatione ſua].i.beatitudine ad quam vo
cati eſtis,[DEVS noſter impleat omnem voluntatem bonitatis ſuæ] .i. quicquid ſuæ pietati placitum
eſt,ad affectum perducat in vobis,quatenus faciat vos ſuis præceptis atque conſiliis miſericorditer datis Iacobi.2.
obedire in omnibus.Impleat quoque[ET opus fidei]id eſt,opera virtuoſa ex fide naſcentis (ſine quibus Rom.10.
fides mortua eſt in ſeipſa.) Vel,opus fidei proprie intelligitur oris confeſsio,qua quis fidem profitetur.
Corde enim creditur ad iuſtitiam,ore vero confeſsio fit ad ſalutem. Quæ confeſsio ſumme neceſſaria
fuit martyribus tempore apoſtolorum. Et poſtmodum diu[In virtute]conſtantiæ ſeu animi firmitate,
vel fortiter ſtetis,atque in finem perſeueretis[VT clarificetur nomen domini noſtri Ieſu Chriſti]id eſt,
ipſe Chriſtus clarificetur,[IN vobis]dupliciter.Primo, vt eum ſyncere cognoſcatis, & digne honore- Iohan.7.
tis.Sic enim clarificatur,id eſt,clare habetur,ſcitur, & honoratur in cordibus veſtris.De tali clarificatio
ne ait Saluator,Pater, venit hora,clarifica filium tuum.Secundo, vt diuina perfectio Chriſti in vobis ap 1.Cor.13.
pareat,& ita Chriſtus in vobis per ſuum præclarum effectum innoteſcat ſeu declaretur;[ET vos in illo]

id eſt, in Chriſto clarificemini, videndo eum in patria facie ad faciem. Non ergo eodem modo clarificatur Chriſtus in nobis, & nos in illo. Per hoc enim, quod ipſe clarificatur in nobis, nihil perfectionis aut gloriæ ei accreſcit. Per hoc autem, quod nos clarificamur in Chriſto ſumme perficimur. Sic igitur clarificemini in illo, [SECUNDUM gratiam dei noſtri]. i. iuxta menſuram gratiæ vobis à ſancta trinitate exhibitæ, [ET domini noſtri Ieſu Chriſti]. i. ſecundum eandem gratiam, quæ nobis per Chriſtum tanquã per mediatorem & cauſam meritoriam datur. Hoc dicit Apoſtolus, ne quis propriis meritis principaliter innitatur.

CAP. II. [ROGAMVS autem vos fratres per aduentum domini.]

ARTICVLVS SECVNDVS.

2.Theſſ.2. COmpleta gratiarum actione & oratione pro Theſſalonicenſibus deo oblata in
præcedenti capitulo, nunc corrigit errorem eorum & inſtruit eos quid de die iudi
EPIST. cij ſit tenendum. [ROGAMVS autem vos fratres per aduentum domini noſtri Ie
ſu Chriſti] ad extremum iudicium, [ET] per aduentum, [NOSTRAE congrega-
Matt.22. tionis]. i. per collectionẽ omnium fidelium, [IN ipſum]. i. ad Chriſtum ad quem
Eccl.19. omnes in die iudicij adducentur. Sic autem rogare, eſt obſecrare, [VT non cito]. i.
non facile, neque in breui hora, ſeu modico tempore, [MOVEAMINI]. i. recedatis, F
[A veſtro ſenſu]. i. à vero intellectu ſcripturæ quem didiciſtis. Qui enim cito credit, leuis eſt corde. Vel, non moueamini ad inſtabilitatem atque errores à veſtro ſenſu. i. propria ſenſualitate & naturali ratione, propriis adinuentionibus ac imaginationibus potius quàm ſcripturę authoritati innitendo, [NEQVE terreamini] vano terrore arbitrantes inſtare diem iudicij, & perſequutiones grauiſsimas, quę ipſum præcedent, [NEQVE per ſpiritum] quanuis diabolus ſe in angelum lucis transfigu-
2.Cor.11 rans aſſerat inſtare diem nouiſsimum, [NEQVE per ſermonem] cuiuſcunque prædicatoris, [NEQVE per epiſtolam tanquam per nos miſſam] i. quanuis aliquis pſeudoapoſtolus miſerit vobis epiſtolam noſtro nomine intitulatam, ſicut interdum fecerunt pſeudoapoſtoli cauſa fallendi, [QVASI inſtet] id eſt, in proximo venturus ſit, [DIES domini]. i. tempus finalis iudicii. [NE quis vos ſeducat] ad hoc æſtimãdum, [VLLO modo] error enim & fallitas ſemper vitanda ſunt. [QVONIAM niſi venerit diſceſsio primum]. i. dies domini non erit in actu, nec Chriſtus generale iudicium faciet, niſi primum. i. ante, venerit diſceſsio gentium à Romano imperio, quæ iam pro magna parte impleta eſt, Vel, diſceſsio particulariũ
Mat.24. eccleſiarum ab obedientia Romanæ eccleſiæ. Vel vt aliis amplius placet. Niſi venerit diſceſsio Chriſtia
1.Tim.4. norum à fide catholica, non quod omnes à fide recedent, ſed multi. Dicit enim ſaluator, Quod tunc a-
1.Petr.3. bundauit iniquitas, & refrigeſcet charitas, ſicque fides vera in multis deficiet. Propter quod Apoſtolus G
dicit prima Timoth. Spiritus manifeſte dicit, quia in nouiſsimis diebus diſcedẽt quidam à fide. Et Petr° in ſecunda epiſtola, Venient in nouiſsimis diebus illuſores, iuxta proprias concupiſcentias ambulãtes & dicentes, Vbi eſt promiſsio aut aduẽtus eius? Non dicit, apoſtolus, quod mox venturus ſit Chriſtus ad iudiciũ, diſceſsione iſta completa, ſed quod non veniet niſi iſta præcedat. Tamẽ iſta diſceſsione facta, præparata erit via Antichriſto, vt recipiatur pene ab omnibus. Idcirco veriſimile eſt, quod poſt diſceſsionẽ ſtatim veniet Antichriſtus, vel naſcendo, vel publice prædicando, vt aliqui aſſerunt. Ideo de aduẽtu Antichriſti, qui eſt ſecundũ quod præcedet diem iudicii, ſubditur, [ET reuelatus fuerit]. i. manifeſtatus mũdo, imò ſeipſum hominibus manifeſtauerit, [HOMO peccati, filius perditionis]. i. Antichriſt°, per excellentiam homo peccati vocatus, tanquam omnibus vitiis præ cunctis hominibus plenus, & cæteris quaſi fons & origo peccãdi exiſtens ad æternam damnationem ſeu perditionem immoderatiſsime tendens, [QVI aduerſatur]. i. Chriſto aduerſabitur ac toti eccleſiæ, [ET extollitur]. i. per ſuperbiam erigetur, [SVPRA omne quod dicitur deus]. i. vniuerſis creaturis (quę vel ſingulari perfectiõe, vel vana hominũ
1.Cor.8. opinione dii vocatur) ſe præferet, [AVT quod colitur] i. etiam per tumorem elationis grauiſsime ſupra verum deum extolletur. Non quod dicturus ſit ſe deo maiorem, ſed quoniam deum nil prorſus timebit, atque diuinæ voluntati ſuam in omnibus præferet, diuinum cultum exterminans & ſuum inducens. Cu
Iudith.3 ius figura fuit quod de Nabuchodonoſore ſcribitur, Qui Holoferni præcepit oẽs deos terrę extermina-
ri, vt ipſe ſolus à ſuis ſubditis, imò ab omnibus coleretur vt deus, & deus vocaretur, [ITA VT] Antichri H
ſtus [In templo dei ſedeat, oſtendens ſe] ſuis cultoribus, [Tanquam ſit deus] Nam & deum & dei filium ſe vocabit. Per tẽplum vero, in quo ſeſſurus eſt, intelligitur templum quod ipſe cum Iudæis ſibi adhærẽtibus (vt fertur) in Hieruſalem ædificabit. [Nõ retinetis] memoriter, [QVOD cũ adhuc eſſem apud vos] corporali præſentia in veſtri conuerſione, [HAEC] quæ nunc ſcribo de diſceſsione & Antichriſto ac die iudicii, [DICebam vobis?] proprio ore? [ET nunc quid detineat]. i. Antichriſti aduentum differat, [SCITIS] videlicet quia diſceſsio nondum completa eſt, nec tempus diuinitus præſtitutum ſeu præordinatum aduentui Antichriſti aduenit. Hoc igitur detinet, ſic tamen, vt [REveletur] homo peccati [In ſuo tempore] id eſt diuinitus prędiſpoſito. Reuelabitur enim aliquãdo. quod patet ex hoc, [Nam myſterium
1.Iohan.2. iam operatur] id eſt, diabolus per Neronem & alios tyrannos tempore iſto facit peccata præfiguratiua malitiæ Antichriſti. Perſequutio quippe Neronis & aliorum ſimilium occidentium Chriſtianos pręfigurauit perſequutionem ab Antichriſto fidelibus infligendam. Et ſicut Nero occidit Petrum & Paulũ ſic Antichriſtus occidet Enoch atque Heliã. Denique ſicut Abel, Ioſeph, Dauid, Sampſon & alii multi Chriſti figuræ fuerunt: ſic Nero, Symõ magus, Anthiochus illuſtris, Diocletianus Antichriſti erãt figuræ. Vel ſic, & redit quaſi in idem, Nam myſteriũ iniquitatis. i. iniquitas myſterialis occulta & figuratiua iniquitatis in Antichriſto futuræ iam operatur in Nerone, cæteriſq; prædictis qui nunc talia operantur
Hierony contra Chriſtũ & ſanctos, qualia tũc operabitur Antichriſtus. Hoc loco ait beatus Hieronymus, quod

ſ dixerit ſciri à Theſſalonicenſibus, hoc loco non exponit aperte. Iden nos qni neſcimus quòd
t, peruenire cum labore ad id quod ſentit Apoſtolus, cupimus, nec valemus, præſertim quoniã
verba ſequentia hunc ſenſum faciunt obſcuriorem. Quid enim eſt quod ſubditnr? [TANTUM vt qui te- August.
net, nunc teneat, donec de medio fiat.] Denique circa hæc verba Auguſtinus fatetur, Ego prorſus igno-
ro quid dixerit. Gloſſa tamẽ exponit hunc locum variis modis, quorum vnus, Myſterium iniquitatis iã
operatur ſecundum ſenſus inductos, tantũ hoc reſtat implendum, antequam filius perditionis appareat
vt qui tenet nunc.i.homo iam tenens Romanũ imperium teneat illud.i.qui imperat imperet, donec ipſa
Romani imperii poteſtas de medio fiat.i.penitus deleatur. Nam ante aduentũ Antichriſti ceſſabit, vt di
citur. Vel ſic, vt qui tenet fidem teneat eam, donec ipſa fides de medio fiat .i. tollatur quantum ad pluri-
mos, ſicut expoſitum eſt. [ET tunc].i.diſceſſione hac triplici conſummata, [REuelabitur] id eſt, ſeipſum
oſtendet & regnare incipiet, [ILLE iniquus quem dominus Ieſus interficiet ſpirtu oris ſui] id eſt, ſuo
præcepto iubens eum occidi à Michaele, vel per ſeipſum eum occidens ſuo aſpectu. Vnde apud Danie-
lem de Antichriſto conſcriptum eſt, Siue manu conteretur. Quidam etiam dicunt quod fulminabitur, Dan. 8.
& in Eſaia legitur, Spiritu labiorum ſnorum interficiet impium. Quidam per ſpiritũ oris Chriſti intelli Eſa. 11.
gunt ſpiritum ſanctum, cuius virtute occidendus eſt Antichriſtus, [ET deſtruet illuſtratione aduetus ſui FINIS.
eum] .i. dominus Ieſus conteret & damnabit Antichriſtum cũ ſuis, ſuo claro aduentu ad iudiciũ, quan
do dicturus eſt, Ite maledicti in ignem æternum. [CVIVS eſt aduentus ſecundum operationem Sata Matth. 25
næ.] Duplex ponitur Antichriſti aduentus. Primus, occultus, qui pertinet ad eius generationem. Alter,
manifeſtus, pertinens ad eius prædicationẽ. De quo iã tractat Apoſtolus, aduentus ergo .i. manifeſtatio
Antichriſti, qua ſe hominibus oſtendet tanquã verum Chriſtũ ac filiũ dei, eſt.i.erit. Loquitur enim Apo
ſtolus more prophetico de futuro per modũ præſentis, ſecundum operationem Satanæ .i. dæmone co-
operante, [IN omni virtute] poteſtatis humanæ. Maximam enim babebit multitudinem miniſtrorũ, &
omnibus diuitijs abundabit, nec erit qui ei poterit humana virtute reſiſtere, [ET ſignis] quantum ad mi-
racula minora, [ET prodigiis] quantum ad maiora [MENdacibus].i.apparentibus vel ad fallendnm ordi
natis. ¶ Solet autem quæri, an Antichriſtus & eius miniſtri vera miracula facient. Et reſpondendum, ꝙ
ſi de miraculis propriiſsime loquamur, videlicet tanquam de effectibus totam naturalem facultatem ac
ordinem rerum tranſcẽdentibus, tunc non faciet miracula vere, ſed ſolũ apparenter, & in præſtigiis illu
dendo ſenſus humanos. Nempe talia fieri nequeunt niſi virtute diuina. De quibus ait Pſalmographus, Pſal. 71.
Benedictus dominus deus Iſrael, qui facit mirabilia ſolus. Talia fecit Chriſtus: ſicut ait, Si opera non fe- Iohan. 15.
ciſſem, quæ nemo alius fecit, peccatum non haberent. Si autem loquamnr de miraculis magis communi-
ter, velut de effectibus inconſuetis & præter ſolitum curſum, naturalemque modum productis, ſic faciẽt
C vera miracula adiuuante diabolo. Vnde in Apoc. legitur, Dedit illi draco virtutem & poteſtatem ma- Apoc. 13.
gnam. Et rurſus, Fecit ſigna magna, vt etiam ignẽ faceret de cœlo deſcendere in cõſpectu hominum: &
ſeducet habitantes in terra propter ſigna quæ data ſunt illi. Hoc & Chriſtus in Euangelio teſtatur, Sur-
gent (inquiens) Pſeudochriſti & dabunt ſigna magna, ita vt in errorem ducantur, ſi fieri poteſt, etiã ele- Marci. 13.
cti. Dicũtur tamen miracula iſta mendacia, nnn formaliter, ſed finaliter, quia ad fallendũ ſeu falſitatum
confirmationem ordinabuntur. Aliqua autem erunt omnino mendacia ſiue phantaſmata ad illudendũ
hominibus, [ET in omni ſeductione iniquitatis].i in omni genere deceptionis iniuſtę ad iniquitatẽ tra-
hentis, [HIS qui pereunt] .i. ad damnationem reproborum. Variis autem modis Antichriſtus decipiet
mundum, videlicet ſimulatione ſanctitatis, ſcripturarũ allegationibus, ſapientia & ornatu ſermonis, emi
nentia miraculorũ, promiſsione diuitiarum, terrore minarũ, poteſtate, proſperitate, ac multitudine mi-
niſtrorum ſuorum Sic ergo veniet reprobis, [EO quòd charitatem veritatis].i. verã dilectionẽ ſeu Chri- Iohan. 14.
ſti, qui veritas eſt, amorẽ [NON receperunt] perſeuerando in ea vt ſalui fierent, promerendo vitam æter- Matt. 24.
nam, ad quã ſola perſeuerantia ducit. [IDEO] i. in pœnã huius peccati [MITTET] permiſsiue [ILLIS
deus operationem erroris] id eſt, fallacias Antichriſti, [VT credant mendacio] .i. falſæ doctrinæ Anti-
christi. Tenetur autem hic dictin, vt, conſecutiue, non cauſaliter, [VT iudicentur].i. ab electis diſcernan- Marc. 16.
tur, ad ſiniſtram ponantur & condẽnentur, [OMNES qui non crediderunt] fide formata ac ſtabili, [VE
ritati] euangelicæ legis, [SED conſenſerunt iniquitati] doctrinæ & operum Antichriſti. [NOS autem] pa
D ſtores veſtri, [DEBEMVS] debito condeſcentiæ vel charitate exigente, [GRATIAS agere deo ſemper
pro vobis] id eſt, vice veſtra, vel pro beneficiis vobis collatis, ô [FRATRES dilecti à deo [Quibus con
uenit illud Iohannis, Nos ergo diligamus deum, quoniam ipſe prinr dilexit nos, [QVOD elegerit vos 1. Iohan. 4.
deus].i.ab æterno prædeſtinauerit, [PRimitias].i.ad hoc vt eſſetis primi de Chriſtifidelibus, [IN ſalu-
tem].i.ad obtinendum fœlicitatem æternam. Erant enim Theſſalonicenſes de primitiua eccleſia, [IN
ſanctificatione ſpititus].i.in infuſione gratiæ ſpiritus ſancti, ſeu baptiſmo vbi ſpiritus ſanct⁹ datur & ho
mo ſanctificatur ad obtinendam ſalutem, [ET fide veritatis].i.fide catholica data à Chriſto, qui eſt veri
tas prima. Nam per ſanctificationem iſtam & fidem acquiritur ſalus ęterna, ad quam pertinet dinina ele Iohan. 14
ctio. [IN quam].i.ad quam veram fidem, [ET vocauit vos] deus vocatione ſuæ inſpirationis internæ,
[PER euãgelium noſtrum].i.per prædicationem ſancti euangelii à nobis exhibitam, qua admoniti eſtis
ad fidei ſuſceptionem, quam & deus vobis infudit, [IN acquiſitionem gloriæ].i.ad adipiſcendam beati-
tudinem, [DOMINI noſtri Ieſu Chriſti] qui ait, Qui credit in me, habet vitam æternam. Itemque Bea Iohan. 6.
ti qui non viderũt & crediderunt. [ITaque fratres ſtate] in gratia, non ruentes in vitia, [ET tenete tradi- Iohan. 20
tiones].i.morales inſtructiones ſeu iuſsiones implete, [QVAS didiciſtis ſiue per ſermonem] vocalem o-
ris noſtri, [SIVE per epiſtolam noſtram] præſentem ſeu præcedentem, [IPSE autem dominus noſter
Ieſus Chriſtus & deus pater noſter].i.trinitas vel perſona patris, qui eſt deus creatione, & pater guber-
natione ac dilectione, [QVI dilexit nos] ab æterno, quemadmodum beneficia teſtãtur. Nam & propter Epheſ. 2.

nimiam charitatem ſuam qua dilexit nos, filium ſuum miſit in ſimilitudinem carnis peccati,[
nobis,[CONſolationem æternam]nunc in ſpe, & per quandam inchoationem frequenter oos
dō, noſtram redemptionem annonciando, futura præmia proponendo ac promittendo. imò & in omni
Iohan.16 ni tribulatione noſtra nos conſolando. Hanc conſolationem æternam daturus eſt iádem io re, & per fœ
licem conſummationem. Propter quod ait Chriſtus diſcipulis ſuis, Iterum videbo vos: & gaudium ve-
ſtrum nemo tollet à vobis. Ideo ſubditur,[ET ſpem bonam in gratia]. i. per gratiam ſuam præſtitit vo-
Ibidem. bis certam ac piam fiduciam adipiſcendi conſolationē prędictam. Sicuti Chriſtus loquitur, Petite & ac-
cipietis, vt gaudium veſtrum ſit plenum,[EXHORTETUR] i.gratioſe excitet,[CORDA veſtra, & confirmet
ea in omni opere & ſermone bono]id eſt, meritorio.

CAP. III. [DE cætero fratres orate pro nobis.] ARTIC. III.

POſtquam pro filiis ſuis orauit Apoſtulus, iam poſtulat vt & ipſi viciſsim pro ſe
Marc 10. precentur. Ipſos quoque plenius inſtruit in pertinētibus ad ſalutem. Et ait, [DE
cętero fratres orate pro nobis].i. pro adimpletione eorum quæ oos deſideramus
videlicet, [VT ſermo dei currat].i.euangelium Chriſti vndique ſeminetur, & ve-
lociter diuulgetur,[ET clarificetur].i.clare innoteſcat hominibus, & per miracu
la confirmetur, vt ſciatur à deo eſſe,[ſicut & apud vos] clarificatus eſt,[ET vt li-
beremur ab importunis].i.inquietis, moleſtis, [ET malis hominibus] Hoc dicit F
Apoſtolus nō quaſi perſequutiones pati abhorrens, ſed ne prędicatio ſua impedi
retur, & aliorū conuerſiu. Poſſumus etiam idē rogare ad hunc ſenſum, ne per impatientiam ſuperemur,
Pſal.112. quemadmodū orat diuinus Pſaltes, Redime me à calumniis hominum, vt cuſtodiam mādata tua.[NON
enim omnium eſt fides].i.ideo liberari ab illis deſidero, quooiā fides nondū prędicata eſt omnibus, qui
Rom.10. bus prędicanda eſt. Vel ſic, Non enim &c. Ideo illos importunos, maloſq; dixi, quia non omnes obediūt
Act.13. fidei, credēdo vel operando. Propter quod io actibus Apoſtolorū legitur, Crediderunt quotquot pręor-
dinati erant in vitam ęternam.[FIdelis autē dominus eſt]qui nec fallit nec variatur, ſed implet quod pol
licetur,[QVI confirmabit vos]in bono[ET cuſtodiet à malo. Confidimus autē de vobis in domino]tā
quam in tam principali cauſa, & ſpei obiecto finali, non in viribus veſtris,[QVoniam quæ præcepimus]
vobis ex parte dei, vel præter mādata à Chriſto aſsignata,[ET facitis & facietis]vſque in fioem vitę præ
ſentis.[Dominus autem dirigat corda veſtra in charitate dei & patientia Chriſti] vt charitatioe & pa-
tienter viuatis.[DEnuntiamus autem vobis fratres in nomine domini noſtri Ieſu Chriſti].i.authoritate
Chriſti qua fungimur, præcipimus,[VT ſubtrahatis vos] loco & voto, ſi commode fieri poteſt, vel ſaltē
voto,[AB omoi fratr·].i.quolibet proximo, [AMBVLATE inordinate].i. indiſciplinate & irrationa-
1.Cor.14. biliter conuerſante,[ET non ſecūdum traditionem]id eſt doctrinam[QVAM acceperuot fratres [A no-
bis]qui diximus alio loco, omnia honeſte & ſecundum ordinem fiant in vobis, qui in his duabus epiſto
lis ſcripſi quomodo ſit ordinate viuendum.[IPSI enim]tanquam eruditi diſcipuli,[SCITIS quemad-
Iohan.13 modū oporteat vos imitari nos]in ſanctis operibus tanquā prælatos veſtros atque magiſtros. Non enim
Luc.6. eſt diſcipulus ſuper magiſtrū. Perfectus vero erit ſi ſit ſicut magiſter eius, [quoniā nō inquieti fuimus in
ter vos, neq; gratis panē mādu̇cauim⁹ ab aliquo].i.nullius cibis vſi ſumus ſine proprio labore & precio.
[SED in labore & fatigatione nocte & die].i.certis horis diei, noctiſque[OPERANTES]propriis manibus,
[NE quem veſtrum grauaremus]uiuendo de ſubſtantia eius. Hoc autē fecimus.[NON quaſi non habue-
1.Cor.9. ribus poteſtatem].i.authoritatē & licentiam viuendi de facultatibus veſtris. Quia enim vobis ſpiritua-
Luc.10 lia ſeminauimus, magnum non eſt, ſi veſtra carnalia meramus, pręſertim cū Chriſtus loquutus ſit, In ea
dem domo manete, edentes & bibentes quæ apud illos ſunt,[SED vt noſmetipſos formam]vitæ, [DA-
remus vobis ad imitandū oos]otioſitatē vitādo. Duas itaque cauſas aſsignat Apoſtolus cur corporaliter
apud Theſſalonicenſes laborauerit. Primam, ne eos grauaret. Secundam, vt eis præberet exemplum. In-
2.Cor.12 ter Corinthios vero ob alias cauſas ſic laborauit, videlicet ne ſcandalizarentur, ſi eorum ſumptibus viue
ret, & vt pſeudoapoſtolis occaſionem auaritiæ amputaret.[Nam & cum eſſemus apud vos, hoc denun-
ciabamus vobis, quoniam ſi quis]veſtrum[Non vult operari corporaliter ad otia vitanda, ad ſuiipſius
vel aliorum pauperum ſuſtentationem,[Nec manducet].i.manducatione indignum ſe nouerit. Quam
quia vitare non poteſt, non deſinat operari. Porro cur tam arduum eis præceptum dederit, manifeſtat. H
[AVDiuimus enim inter vos quoſdam ambulare inquiete]uidelicet[Nihil operantes, ſed curioſe agen-
tes].i.alienis & impertinentibus atq; ſuperfluis negotiis ſe occupātes[HIS autem qui eiuſmodi ſunt, de
nunciamus & obſecramus]eos[In domino Ieſu, vt cum ſilentio operātes ſuum panem].i. neceſſarium,
Luc.9. non voluptuoſum cibum[MAnducent]congrua hora.[VOS autem fratres, nolite deficere benefacietēs.]
Pſal.17. Qui enim ponit manum ſuam ad aratrum, & retro reſpicit, non eſt aptus regno cœleſti.[QVOD ſi quis
veſtrum non obedierit verbo noſtro]id eſt, noſtris præceptis[PER epiſtolam, hunc notate].i. mihi hoc
FINIS. ſcribite, vt durius eum redarguam,[ET non commiſceamini cum illo] ne cum peruerſo peruertamini:
Luc.2. id eſt, familiaritatem & ſocietatem illius . itate quantum poteſtis,[VT confundatur]de ſuo peccato at-
que pœniteat.[ET nolite]eum[QVASI inimicum exiſtimare].i.non perſonam eius, ſed culpam odi-
te,[SED corripite eum]charitatiue[VT fratrem. Ipſe autem dominus pacis]id eſt, deus omnipotens to-
tius pacis liberrimus prioceps,[DET vobis pacem ſempiternam].i.pacem internam, quæ nūc inchoa-
tur, & in patria perpetuatur,[In omni loco]vbicunq; & apud quoſcunq; fueritis. [SALutatio mea] quæ
ſubditur[MAnu Pauli].i.propria manu ſcripta eſt.[QVOD ſignum]videlicet propriæ maous ſcripturā,
in fine epiſtolæ poſitam,[In omoi epiſtola]mea[ITA ſcribo]quaſi ſigillum, vt ſciatur quod vere à me
mittatur epiſtola. Deinde ſalutatio ponitur.[GRATIA domini noſtri Ieſu Chriſti] ſit [CVM omnibus
vobis]qui cum patre & ſpiritu ſancto vnus eſt deus ſuper omnia ſublimis & benedictus.[Amen.]

A

IN EPISOLAM I. AD TIMOTHEVM

PROOEMIVM.

AVDI fili diſciplinam patris tui, vt addatur gratia capiti tuo. Habet hoc ordo ſapiẽ Prou.1.
tiæ increatæ, vt creaturæ inferiores à ſuperioribus gubernentur, & minus eruditi
à ſapientioribus inſtruantur. Vnde & dominus tam in angelica quàm in eccleſia-
ſtica hierarchia diuerſos inſtituit ordines, in quibus diuina ſancitum eſt lege, vt in
feriores à ſuperioribus purgentur & illuſtrentur, ac perficiãtur. Hinc ergo ſanct⁹
atque diuinus Apoſtolus in iam elucidanda epiſtola filium ſuum ſpiritualem ſin-
gulariter dilectum, ſanctum Timotheum affectuoſiſsime & excellentiſsime edo-
cet ſcribens eis à Laodicia. Docet igitur Timotheum de ordinatione epiſcopatus
ac diaconij, imò totius eccleſiaſticæ diſciplinæ, quales videlicet presbyteros atque diaconos ordinet &
quomodo eccleſiam regat, qualem ſeipſum exibeat, quomodo aduerſarios veritatis confutet. Denique Act.16
Timotheus Epheſiorum epiſcopus ab Apoſtolo ordinatus, & tam diuinis ſcripturis quam liberalibus
artibus eruditus fuit, natus ex patre gentili & matre fideli atque Hebræa. In hac autem epiſtola ſolito
more procedit, ſalutationem præmittens, deinde narrationem ſubiungens.

B

CAP. I. [PAVLVS apoſtolus Chriſti Ieſu, ſecundum imperium volun-
tatis dei.] ARTIC. I.

PAVLVS Apoſtolus Chriſti Ieſu ſecundũ imperium] .i. ab imperio[VOLVNTATIS dei
ſaluatoris noſtri] videlicet dei patris, qui eſt ſaluator per authoritatem & principalem effi
cientiam, quoniam gratiam influit, & per filium ſuum redemit, [ET Chriſti Ieſu ſpei no-
ſtrę] i. ab imperio Chriſti factus Apoſtolus, qui Chriſtus eſt obiectum & cauſa ſpei noſtrę
Voluntas autem patris & Chriſti, atque imperium vtriuſque vnum ſunt penitus, ſicut &
vtriuſque eſt vna eſſentia, vna potentia, indiuiſa actio foris tranſiens. Loquendo de Chriſto, inquantum
eſt deus, patre autem & filio eius volente ac præcipiente, factus eſt Paulus Apoſtolus, qui ſcribit[TIMO
theo dilecto filio in fide] Chriſtiana, quoniam hanc didicit & recepit Timotheus à Paulo diſpoſitiue Iohan.4.
ſeu inſtrumentaliter. Sicq; Apoſtolus genuit eum quantum ad eſſe Chriſtianitatis quod fundatur in fide
Et quia inter cætera epiſcopi officium eſt, falſam doctrinã extirpare, ſeu falſis doctoribus obuiare. Ideo
primo de hoc tractat Apoſtolus.[SICVT rogaui te] ex charitate & humilitate, cui præcipere potui apo
C ſtolica authoritate, [VT remaneres Epheſi] .i. in vrbe Epheſina metropoli Aſiæ minoris, quæ eſt pars
Græciæ, [CVM irem in Macedoniam] cuius metropolis eſt Theſſalonica ad Græciam pertinens. Cur
autem rogauerit eum, adiecit, [VT denunciares quibuſdam] videlicet ſeparatis ab eccleſiaſtica vnitate
hominibus, vtputa pſeudoapoſtolis & eorum auditoribus, [Ne aliter docerent] .i. ne aliquid noſtræ prę
dicationi contrarium affirmarent, [Neque intenderent fabulis] .i. fictis, & friuolis narrationibus Iudæo
rum, quæ nec ſacræ ſcripturæ veteris teſtamenti, nec rationi concordant, [ET genealogiis interminatis]
.i. infinitis quodãmodo & inexplicabilibus generationibus, quas iſti confingunt, de quibus in Talmuth
eorũ plurima cõſcribũtur, quę ſunt inexplicanda mendacia. ſ. quod Adam duas habuit coniuges, de qui-
bus plures genuit filios. Ex quibus excæcati Iudæi deducunt, conſcribunt, & computant interminabiles
pene progenies, [QVAE fabulę ac genealogiæ, [Quæſtiones] litigioſas, vanas ac ſteriles, [PRæſtant] per
occaſionem, quia ad eas inducunt[MAGIS quàm ædificationẽ dei] .i. informationem diuinam ſeu ſpiri-
tualẽ, [QVAE] ædificatio, [EST in fide[tanquã fundamento, & in his quæ fidem concernunt ad recte in
telligendũ teſtimonia fidei, & bene exequendum ſeu operandũ præcepta fidei atque conſilia, [FINIS au- Roma.10
tem] .i. finalis perfectio ſeu cõſummatio vltimata, [PRæcepti] .i. legis diuinæ, veteris & nouæ, imò & om
nium præceptorum, [EST charitas] .i. actus interior charitatis, qua deus, proximusque diligitur, proce
dens[DE corde puro] id eſt, appetitu intellectiuo ſeu voluntate à paſsionibus & vitijs expurgata. [ET
conſcientia bona] quantum ad intellectum, cuius actus eſt conſcientia quæ eſt applicatio ſcientiæ ad par
D ticulare agibile. Cum vero recte applicabitur, vocatur conſcientia bona. De tali itaque conſcientia actua
lis dilectio oritur, quando videlicet intellectus applicat ſuam notitiam ad id quod vere amabile eſt, [ET
fide non ficta] id eſt, ſyncera, non ſimulata. Procedit autem dilectio ex voluntate elicitiuè, ex actu intelle
ctus oſtenſiue ſiue directiue. Intellectus nanque voluntati oſtendit quid amet, & cognitio via eſt ad dile-
ctionem: ex fide vero ſicut ex quadam fundamentali radice actum dilectionis ad ſupernaturalem finem
dirigente. Charitas itaque eſt finis præcepti, ſicut & alio loco teſtatur Apoſtolus, Plenitudo legis eſt di- Heb.11.
lectio. Vnde ſaluator in mandatis charitatis, legẽ atque prophetas cenſet pendere. Tria quippe pręcepta Roma.13
primæ tabulæ ordinantur ad dilectionem dei. Septem vero pręcepta tabulæ ſecundæ ordinantur ad dile Matt.22.
ctionem proximi, quam certum eſt ordinari ad dilectionem dei, quæ finis & vertex eſt totius perfectio- Exod.20
nis. Sed non poteſt dilectio dei eſſe perfecta & pura niſi paſsionibus reformatis. [A quibus] videlicet à 2.Tim.2.
puro corde, conſcientia bona, & fide non ficta, [QVIDAM] hæretici, [ABERRANTES conuerſi ſunt in va- Epheſ.5.
niloquium] id eſt, ad vanas & falſas aſſertiones de obſeruatione legalium tempore nouæ legis, [Volẽtes Eſa.5.
eſſe legis doctores] eò quòd ſint in propriis oculis nimium ſapientes, [Non intelligentes neque quæ lo-
quuntur] .i. propria verba. Cum enim aſſeruet cærimonialia legis nunc obſeruanda, nequaquam intelli-
gunt propriam vocem, cum cærimonialia ex ſua natura fuerint figuratiua: vnde veritate patefacta, ceſſa-
re debuerant, Neque de quibus affirmant] teſtimonia ſcripturarum veteris teſtamenti quibus ſuum pro- Rom.7.
poſitum probare nituntur. [SCIMVS autem, quia bona eſt lex] Moſaica, non ſolum in ſe tanquam di-

uinitus data,ſed etiam per comparationẽ ad homines[S I quis ea legitime].i.iuſte & vere,[VTATVR] E
intelligendo & obſeruando eam ſecundum intentionem legiſlatoris principalis,videlicet dei.Et inſtru
Heb.10. mentalis,vtputa angeli ſeu Moyſi.Hoc eſt vt ſpiritualiter intelligatur,ad Chriſti myſteria ordinetur,&
quantum ad præcepta moralia,ſemper ſeruetur:quantum vero ad cærimonialia,pro tempore legis ſcri-
ptæ cuſtodienda fuiſſe noſcatur.[SCIENTES hoc quia iuſto].i bonis hominibus,[NON eſt lex poſita].i.
Pſal.24. impoſita,diuinitusq́; collata,[SED iniuſtis]Videtur huic cõtrarium quod ait Pſalmiſta, Quis eſt homo
Pſal.118. qui timet dominum?legem ſtatuit ei in via quam elegit.Vnde in perſona iuſti loquens,Bonum(inquit)
Baruch. 3 mihi lex oris tui,ſuper milia auri & argenti.Baruch quoque ait, Deus inuenit omnem viam diſciplinæ,
dedit illam Iacob puero ſuo,& Iſrael dilecto ſibi.Puer autem & dilectus dei, eſt iuſtus. Ad Ioſue etiam
Ioſue.1. dominus loquitur,Cuſtodi omnem legem quam tibi præcepit Moyſes.Ioſue autem iuſtus fuit.Et reſpõ
dendum ꝙ intentio legis eſt homines ad debitum finem dirigere. Ideo primus actus legis eſt homines
facere bonos ſeu regulare actus humanos. Quantum ad hoc omnibus data & poſita eſt lex diuina,& a-
lia quælibet recta.Denique lex datur per modum præcepti quo applicatur ad actus.Actus vero ſunt tri-
plices,boni,mali & indifferẽtes.Vnde & triplex eſt actus legis,videlicet præcipere, quoad actus bonos:
prohibere quoad actus malos: & permittere,quoad actus indifferentes.Sunt autem & alii actus legis,vi
delicet cogere nolẽtes,punire præuaricantes,terrere ſeu pœnas minari.Quantũ ad hos actus non eſt iu
ſtis lex poſita,nec propriè quantum ad actum prohibitionis. Actus tamen qui vocatur præcipere, ca- F
dit ſuper iuſtos , qui ſubiecti ſunt legi non coacte , ſed ſponte , non terrore pœnæ , ſed amore iuſtitiæ,
non ſubiectione ſeruili,ſed libera.Quantum ergo ad hos actus poſteriores , non eſt poſita lex iuſtis, ſed
iniuſtis,[ET nõ ſubditis]id eſt,peruerſis & deo rebellibus.De quib⁹ particularius ſubditur,[IMPIIS]
qui contra deum peccant directe,[ET peccatoribus] qui peccant in proximum, [SCELERATIS] in ſeipſos,
[ET contaminatis]conſentiẽdo vel cooperando alienis peccatis,[PATRICIDIS & matricidis].i.parẽtum
carnalium vel ſpiritualium interfectoribus,[FORNICARIIS].i. fornicationem naturalem commit-
tentibus,[MASCVLORVM concubitoribus]quod eſt peccatum contra naturam, [PLAGIARIIS]
id eſt,qui alios lædunt, [MENDACIBVS, periuris,& ſi] pro quia[QVID aliud]vitium à prædictis,
1.Cor.4. [SANAE doctrinæ]id eſt,veræ atque morali ſcientiæ,[ADVERSATVR]Huic lex poſita eſt,prout Ro
manis iam dixit Apoſtolus,Lex propter tranſgreſſiones poſita eſt , quæ ſana doctrina eſt tradita, [SE-
CVNDVM euangelium].i.in euangelio,vel ſecundum euangelium , quoniam conſonat euangelicæ do-
ctrinæ.Euangelium dico,[GLORIAE].i.quod annunciat & promittit gloriam, [BEATI dei] quam
1.Cor.9 deus glorioſus in ſe habet,ſuiſque electis communicat,[QVOD]euangelium,[CREDITVM] .i. com-
miſſum ſeu datum[EST mihi]vt diſpenſatori,quatenus aliis ipſum annunciem.[GRATIAS ago ei] vi
Infra.2. delicet deo patri,[QVI me confortauit]in anima ad credendum,ſperandum,amandum diuina,& ad o- G
mnia bona agenda,ac mala toleranda, [IN Chriſto Ieſu domino noſtro].i. per Chriſtum mediatorem
dei ac hominum.Per cuius gratiam & meritum confortatus ſum,[QVI fidelem me exiſtimauit] .i. præ-
Act.9. uidit ſeu exiſtimando effecit,[PONENS in miniſterio].i.in apoſtolatus officio ad docendũ ad prædican
Act.7.8. dum.[QVI prius]id eſt,antequam inter Hieruſalem & Damaſcum Chriſtum vidi & credidi,[FVI blaſ
phemus]Chriſtum negando.[ET perſecutor]primitiuæ eccleſiæ, [ET contumelioſus] id eſt, iniurias
contumaciter inferens ſanctis.[SED ideo miſericordiam].i. indulgentiam,gratiam & apoſtolatũ[CON
ſecutus ſum]accidenter,non directe, [QVIA ignorans feci in incredulitate] .i.ignoranter peccaui per
infidelitatem,ſicque peccatum meũ excuſabile fuit.Non tamen ignorantia hæc cauſa fuit meritoria gra-
tiæ mihi conceſſæ,ſed quædam occaſio,[SVPERABVNDAVIT autem gratia domini noſtri Ieſu Chriſti]ſicut
Rom.5. in cauſam obiectn,mihi abundanter infuſæ ſunt,ſicut & alibi dixi,Vbi abundauit iniquitas, ſuperabun
dauit & gratia.¶Deinde ponit rationem cur gratia dei abundauit in ſe,imò in omnibus iniquis conuer
ſis.[FIDELIS].i.verax,fideliterq́; credendus[SERMO,& omni acceptione dignus].i.maxime accepta
Baruch. 3 bilis,gratus & amplectendus,qui ſequitur,[QVIA].i.quod[CHRISTVS Ieſus venit]per humanæ na-
Iohan.1. turæ aſſumptionem,[In hunc mundum]Iuxta illud Baruch , Poſt hæc in terra viſus eſt]& cum homini
Iohan.3. bus conuerſatus eſt.Verbum enim caro factum eſt habitauit in nobis,[PECCATORES ſaluos facere]
Luc.19. .i.ad ſaluandum & liberandum iniquos. Iuxta illud Iohannis, Non miſit deus filium ſuum vt iudicet
Matth.9. mundum,ſed vt ſaluetur mundus per ipſum.Vnde & ipſe teſtatur, Venit filius hominis quærere & ſal- H
Marc.2. uum facere quod perierat.Itemq́;,Non veni vocare iuſtos,ſed peccatores in pœnitentiam,[QVORVM
ego primus] i.præcipuus[SVM]propter magnitudinem peccatorum meorum. Non tamen ſimpliciter
primus ſeu maximus,ſed ſecundum aliquam cõſiderationem, videlicet,inquantum peccata mea certius
ſcio,& grauius pondero quàm aliorum.[SED ideo miſericordiam conſecutus ſum vt in me] hoc eſt, in
mei piiſsima conuerſione & ſaluatione,[PRIMVM].i.principaliter, [Oſtẽderet Chriſtus Ieſus omnẽ]
hoc eſt,perfectam,[Patientiam]id eſt,longanimitatem & manſuetudinem ſuam, [AD informationem
eorum,qui credituri ſunt illi in vitam æternam] id eſt , vt omnes futuri fideles propter æternam vitam
credituri,diſcant in me diuinæ pietatis abyſſum,quatenus nunquam deſperent,conſiderantes me maxi
mum peccatorem, in apoſtolum prælectum. Hæc eſt alia & maior ac verior cauſa propter quam deus
miſertus eſt Pauli,videlicet vt poneret eum exemplum ſpei cunctis credentibus.¶Pro tantis igitur be-
neficiis gratias ago & dico,[REGI autem ſeculorum]id eſt,deo vni ac trino , omniũ generationum &
temporum principi,omnia gubernanti,[IMMORTALI].i.penitus inuariabili,ſicut & Iacobus loqui
Iacob.1. tur,Apud quem non eſt tranſmutatio,nec viciſsitudinis obumbratio,[Inuiſibili]quia nec oculo corpo
rali,nec intellectuali perfecte & comprehenſiuè videtur,hoc eſt,omnino incomprehenſibili.Sicut apud
Iohan.1. Iohannem habetur,Deum nemo vidit vnquam.Quæ enim ſunt dei,nemo nouit niſi ſpiritus eius,[SO-
1.Iohan. 4 LI deo] hoc eſt regi huic , qui ſolus eſt deus,ſit[Honor] latriæ.i.ſummæ exibitio reuerentiæ,[ET glo-

A ria].i.beatitudo in ſeipſo. Vel,gloria,hoc eſt,nominis ſui clarificatio in cordibus hominũ cũ debita lau 1.Cor.1.
de,[IN ſecula ſeculorum].i.ſine fine.[AMEN] Poſt diuiuorum beneficiorum recordationem, & humi
litatis propriȩ profeſsionem ac deuotiſsimam gratiarum actionem.docet Apoſtolus Timotheum quo-
modo in regimine gregis ſui ſe habeat. [HOC præceptum] quod ſubiungo[COMMENDO tibi fili Ti-
mothee] implendum,[SECVNDVM præcedentes in te prophetias].i.ſecundum reuelationes prophe-
ticas mihi de te factas antequã à me epiſcopus creareris,hoc eſt,ſic impleas iſtud præceptum , quemad-
modnm mihi ſpiritus ſanctus reuelauit de te priuſquam te ordinarem epiſcopum. Præceptum autem eſt
hoc,[VT milites].i.pugnando exerceas, [IN illis] propheтiis adimplendis,[BONAM militiam].i. fru-
ctuoſam exercitationem,reſiſtendo falſis doctoribus,& veritatem prȩdicando,ac populum tuum regen
do,ſicut reuelatum eſt mihi te operaturum, [HABENS fidem] plenam,[ET bonam conſcientiam] de
nullo vitio ſibi conſciam. [QVAM] conſciẽtiam bonam,[QVIDAM repellentes].i.peccando perden-
tes,[CIRCA fidem naufragauerunt].i.in his quæ fidei ſunt,errauerunt , & in profundum erroris ſub-
merſi ſunt.[EX quibus].i.de quorum numero,[EST Hymenæus & Alexander,quos tradidi ſatanȩ].i. 1.Cor.15.
excommunicaui,& excommunicatos expoſui poteſtati diaboli,vt eos corporaliter vexes,donec reſipi-
ſcant,[VT diſcant] per experientiam pœnarum ſuarum.[Non blaſphemare]quemadmodum ſcriptum Eſa.28.
eſt,Sola vexatio dabit intellectum auditui. Sicq; traditio iſta finaliter intendebat in emendationem ip-
B ſorum. Tantȩ dæmum poteſtatis, vt dictum eſt,erat Apoſtolus vt recedentes à fide,ſolo verbo daret dia
bolo,qui nil poteſt niſi à deo, & ſauctis permiſſus. Vnde traditio hæc fuit prolatio ſententiæ ab ore apo
ſtoli cõtra eos,qua dæmon percepta mox traditos apprehendit,& tribulauit per interualla,imò interim
etiam occidit corrigi non volentes.

CAP. II. [OBSECRO igitur primo omninm fieri obſecrationes.] ARTIC. II.

SEcundum doctores catholicos in exordio huius capituli non ſolum Timotheo,
ſed vniuerſæ eccleſiȩ prȩſcribit Apoſtolus formam celebrandi, atq; pro omnibus
ſupplicandi. Primo igitur gloſſa exponit hunc locum quantum ad miſſæ officiũ,
vt ſit ſenſus,[OBSECRO igitur primo omnium].i.ante cætera [FIERI obſecra
tiones,orationes,poſtulationes,gratiarum actiones]Obſecrationes dicuntur quȩ
in miſſa ante conſecrationem proferuntur.Orationes quæ dicuntur in conſecra-
tione.Poſtulationes vero quæ poſt cõſecrationem (vt eſt epiſcopalis benedictio)
vel dum aliquid ex debito petitur.Gratiarum actiones autem,quæ dicuntur poſt
ſumptionem in fine officij.Secundo exponit,quantum ad officium orandi communiter,ſicque obſecra
tiones vocantur quæ pro rebus difficilibu. domino offeruntur, vt eſt iuſtificatio impij , ſuſcitatio mor-
C tui,quanuis cuncta ſint deo ȩquè facilia,cui non eſt difficile omne verbum, vt dicitur apud Hieremiam, Luc.1.
Orationes dicuntur dum conuerſis pet. tur virtutes.Poſtnlationes vero dum iuſtis gloria ſempiterna Hiere.32.
imprecatur.Gratiarum actiones ſunt hymno deo oblati pro beneficijs eius . Quidam diſtinguunt hæc
quatuor ita:Nam ad actum precationis tria exiguntur. Primum eſt acceſſus precantis ad deum,quod ſit
per orationem,quæ ſecundum Damaſcenum eſt aſcenſus mentis ad deum. Et quantũ ad hoc dicit Apo Damaſce.
ſtolus,Obſecro fieri orationes.Secundum,eſt proponere coram deo quod petitur,quod fit dupliciter.ſ.
in communi,ſicut cum dicimus, Domine, adſis mihi,vel adiuua me.Et in ſpeciali,vt cum dicimus,Do Pſal.37.
mine,da mihi charitatis feruorem,Primo modo vocatur petitio,ſecundo poſtulatio. Tertium, quod ad Pſal.37.
actum precationis exigitur,eſt id per quod fit exaudibilis,quod eſt duplex. Vnum enim ex parte dei, vi-
delicet ſanctitas eius,vel aliqnid ſanctificatum ab eo: ſicut cum dicimus, per tuam bonitatem,vel tuam
incarnationem libera nos.Aliud eſt ex parte orantis, videlicet gratitudo ſeu gratiarũ actio de bonis col-
latis, per quam dignificatur homo,ad percipienda dona maiora. Ad qnarum primũ pertinent obſecra-
tiones: ad ſecundum gratiarum actiones. Has igitur orationes ſpecies obſecro fieri, id eſt, fidelibus,prȩ-
ſertim à ſacerdotibus deo offerri, [PRO omnibus hominibus] fidelibus & infidelibus,amicis & inimi- Matth.5.
cis,notis & ignotis,præcipuè tamen [PRO omnibns regibus, & omnibus qui in ſublimitate ſunt conſti Eccle.10.
tuti].i.prælatis atq; principibus,ex quorum bono regimine,aliorum ſalus pro magna parte dependet: Oſeȩ.4.
iuxta illud, Secundum indicem populi,ſic & miniſtri eins,& qualis eſt rector ciuitatis,tales habitantes Sap.6.
D in ea. His etiam maius onus incumbit,maiuſque periculum imminet,quia iudicium grauiſsimnm fiet in
his qui præſunt.Subditi quoque ſpecialiter obligantur orare pro eis,[VT quietam] ab exterioribus per-
turbationibus, [ET tranquillam].i.intus pacificam [VITAM agamus in omni pietate]animæ, [ET ca
ſtitate] corporis,ſumendo caſtitatem pro continentia. Vel, in omni pietate,quantum ad alios: & caſti-
tate,id eſt,temperantia , quantum ad noſipſos. [HOC enim].i.ſic orare pro omnibus [BONVM eſt &
acceptum] id eſt, virtuoſum,meritorium,& placitum.[CORAM Saluatore noſtro deo,qui omnes vult
ſaluos fieri, & ad cognitionem veritatis venire] Hoc idem alibi ſæpe reſtatur ſcriptura:Scriptũ eſt nan-
que, Non eſt voluntas ante patrem veſtrum, vt pereat vnus ex puſillis iſtis . Et iterum , Patienter agit
dominus propter vos,nolens aliquem perire, ſed omnes ad pœnitentiam reuerti. Et rurſus per prophe
tam: Nunquid voluntatis meæ eſt mors impii,dicit dominns:& non vt conuertatur à viis ſuis & viuat? Matth.18.
Imo intantnm vult, & quaſi deſiderat deus noſtram ſalutem, vt per alium Prophetam populo impio di- 2.Petr.3.
cat, Vtinam attendiſſes mandata mea.Sed difficultas eſt,qnomodo ſint hȩc intelligenda propter autho Ezech.18.
ritates ſcripturæ quȩ videntur oppoſitum velle.Nam alibi dicit Apoſtolns, Voluntati eius quis reſiſtit? Eſa.48.
Et per Eſaiam dominus perhibet, Conſilium meum ſtabit , & omnis voluntas mea fiet . Et Pſalmiſta, Rom.9.
Omnia (inquit) quæcunque voluit dominus fecit. Si ergo vult omnes ſalnari,ergo omnes ſaluarentur. Eſa.46.
Ad hoc multipliciter reſpondetur, Primo,quod deus vult omnes ſaluari quantum in ſe eſt,ita vt ex par Pſal.134.
te eius non ſit defectus,neminemq; ad ſe venientem repellat, & ſingulis gratiam dare paratus ſit ſi fece-

Iohan.6. rint quod in ſe eſt. Secundo intelligitur cum diſtributione accommoda ſeu impletione, vt ſit ſenſus, E
Vult omnes ſaluos fieri.i.omnes qui ſaluantur, vult ſaluos fieri. Nemo enim ſaluatur, niſi deo volente.
Tertio, intelligitur cum diſtributione pro generibus ſingulorum, non pro ſingulis generum. De omni
Matth.18. enim ſtatu & genere hominum vult quoſdam ſaluari. Hæc tamen reſponſio non videtur ſatiſfacere au-
thoritati qua dictum eſt, quod non ſit voluntas patris, vt pereat vnus ex puſillis iſtis. Quarto intelligi-
tur de voluntate ſigni. Nam deus conſulit, hortatur, & iubet, vt omnes bene ſe habeant. Quinta reſpon
Damaſce. ſio, quæ melior eſt, & à Damaſceno aſsignatur, eſt quod deus vult omnes ſaluari voluntate antecedēte,
non autem voluntate conſequēte: quæ duplex voluntas in deo ſola ratione diſtinguitur. Dicitur enim
voluntas antecedens, qua quis aliquid vult ſecundum conſiderationem cōmunem & abſolutam rei quā
vult. Conſequēs vero, qua vult aliquid conſideratis particularibus circunſtātijs atq; cōditionibus eius.
Primo modo vult rex omnes ſuos ſubiectos viuere, inquantū videlicet conſiderat eos vt ciues, & mem
bra regni ſui. Secundo modo vult quoſdam eorū perire, inquantum ſunt bono communi contrarii, vel
enormiter ſcelerati. Simili modo vult deus omnes homines ſaluari, voluntate antecedēte, videlicet cōſi
Gen.1. deratis eis vt ſunt rationalis naturæ, ad dei imaginem factæ, beatitudiniſq; capaces. Sed conſiderando
nonnullos ſecundū actus & circunſtantias ſuas particulares non vult eos ſaluari, ſed damnari, quod per
tinet ad voluntatem cōſequentem. Verum (vt ait Thomas) voluntas fertur in rem, ſecundum quod res
Thomas. in ſe realiter exiſtit. Ideo quod aliquis vult volūtate antecedente nō vult ſimpliciter, ſed ſecundū quid. F
Quod vero vult voluntate conſequente, vult ſimpliciter & perfecte. Ideo omnes ſaluantur quos vult
deus ſaluari, loquēdo de voluntate dei æterna, ſimpliciter dicta. Quod ergo vult deus omnes ſaluari his
modis declarat Apoſtolus, [VNVS enim deus eſt] vtpote in eſſentia ſimplex, & in perſonis trinus, qui
eſt trinitas ſuperbenedicta, vnus verus, ſimpliciſsimus deus, [VNVS eſt & mediator] id eſt, reconcilia-
tor & ſequeſter [DEI] trinitatis [ET hominum homo Chriſtus Ieſus] cum vtroque extremo conue-
niens, cum deo ſecundum naturam diuinam, & cum hominibus, ſecundum aſſumptam humanitatem.
Ephe.2. Eſtque mediator dei ac hominum, proprie loquendo, nec vt deus neq; vt homo, ſed vt deus homo, ſeu
Coloſſ.1. deus incarnatus. Sic quippe competit ei & ſatiſfacere ſeu reconciliare, & idoneitas vel efficacia reconci
liandi. Quorum primum cōuenit ei ratione aſſumptæ naturæ: ſecūdum vero, ratione deitatis vnitæ, ex
qua opera & pœnæ Chriſti hominis infinitā quodammodo dignitatem & efficaciam ſortiuntur, in tan
tum vt minima gutta ſanguinis eius fuiſſet ſufficientiſsima ad totius humani generis liberationem,
[QVI] Chriſtus [DEDIT] id eſt, ſponte & charitatiue obtulit, [REDemptionem].i. in cauſam & pre-
tium noſtræ redemptionis, [SEMETIPSVM pro omnibus] tanquam ad ſufficientiam. [CVIVS teſti-
monium] id eſt, aſſertio ſeu prædicatio, vtpote teſtimonium, quod vel prophetæ præbuerunt de Chri-
ſto venturo vel Apoſtoli de ipſo iam paſſo & glorificato, [SVIS temporibus] id eſt diebus a deo pręor- G
dinatis, [CONFIRMATVM eſt] id eſt, impletum, & verificatum atque per ſigna diuina probatum,
videlicet in die ſancto Pentecoſtes adueniente ſpiritu ſancto, & Apoſtolis Chriſti reſurrectionē prædi
Act.2. cantibus, ac diuerſa miracula operantibus. Vnde ſcriptum eſt, Illi profecti prædicauerunt vbique domi
Marc.16. no cooperante, & ſermonem confirmante ſequentibus ſignis. [In quo] id eſt, ad cuius teſtimonii perhi
bitionem ſeu prædicationem, [POSITVS] id eſt, diuinitus inſtitutus & factus, [Sum ego prædicator &
Act.9. apoſtolus. Veritatem dico in Chriſto, & non mentior] iſta dicendo qui ſum [DOCTOR gentium in fi-
Galat.11. de] catholica, [ET veritate] euangelicæ legis. ❡ Inſuper docet Apoſtolus modum orādi in ſpeciali, pri
mo quantum ad viros. [VOLO ergo] id eſt, quoniam doctor ſum gentium, volo [VIROS orare] id eſt,
decentia petere à deo, [IN omni loco] opportunitate adepta, & non ſolum in eccleſia materiali, [LE-
uantes puras manus].i. ſancta deſideria cum corporalium manuum extenſione ad deum pro deuotione
ardentiori excitanda: ſi tamen fieri poſsit ſecrete. Coram aliis nanq; ſingularitas eſt vitanda. Multum
autem confert corporalium manuum eleuatio ad ſuperna pro interiori eleuatione prouocanda. Propter
Thren.3. quod per prophetam dicitur, Leuemus corda noſtra cum manibus ad dominū in cœlos. Et rurſus apud
Pſal.62. alium, In nomine tuo leuabo manus meas. Itemq;, Eleuatio manuum mearum ſacrificium veſpertinū,
Pſal.140. [Sine ira] in proximū.i. appetitu vindictæ, & animæ cōmotione. Vnde in Eccleſiaſtico legitur, Homo
Eccle.28. homini ſeruat iram, & à deo quærit medelam. Quis exorabit pro peccatis illius? [ET diſceptatione] id
Eccle.2. eſt, hęſitatione quantum ad deum, non dubitantes de exauditione. Dummodo orent ſicut oportet, vi- H
delicet ſalubriter, perſeueranter, & pro ſeipſis. Cum plena ergo fiducia eſt orandum. Quis enim inuo-
Iacobi.1. cauit deū, & deſpexit eum? Ideo per Iacobum dicitur, Poſtulet in fide nihil hæſitans. [SIMILITER
& mulieres] volo vos orare, ſicut de viris prædixi cum manuum purarum leuatione, ſine ira & diſce-
ptatione exiſtentes, [In habitu ornato] id eſt, veſte decente non curioſa, [CVM verecundia] quæ eſt
Damaſce. paſsio laudabilis, cum ſit timor de re turpi ſecundum Damaſcenum. Hinc ſcriptū eſt, Gratia ſuper gra-
Prou.10. tiam mulier ſancta & pudorata & tacita. Et rurſus, Fallax gratia, & vana eſt pulchritudo. Mulier timēs
Prou.13. dominum ipſa laudabitur. [ET ſobrietate] ne ſint guloſæ, [ORnantes ſe non intortis] hoc eſt, criſpatis
[CRINIBVS, aut auro, aut margaritis, vel veſte pretioſa, ſed quod decet mulieres] illo ornentur, il-
ludq; faciant, [PROmittentes] hoc eſt, firmiter proponentes, vel deo vouentes, vel foris veraciter oſten
dentes, [PIEtatem].i. religioſam benignitatem, ſeu Chriſtianā religionem, [ET miſericordiā per opera
1.Petr.3. bona].i. virtuoſe viuēdo. Hoc & Petrus in prima ſua docet canonica, Mulierum ſit non extrinſecus ca-
pillatura, aut circundatio auri, aut indumenti, veſtimentorum cultus, ſed qui abſconditus cordis eſt ho-
mo in incorruptibilitate quieti & modeſti ſpiritus. [MVLIER in ſilentio diſcat] hoc eſt, ſilenter inſtru-
entem ſeu prædicantem aduertat, præſertim in eccleſia, [CVM omni ſubiectione] interiori ac exterio-
ri, id eſt, cum perfecta humiliatione. [DOCERE autem] viros in publico ſeu in eccleſia, [MVLIERI
non permitto] quia communiter ratio debilis eſt in fœminis, ſuntque nimis loquaces, & ad vanitatem

A pr...es, ſermo quoque earum luxuriam potius incitat ſæpe, quàm deuotionẽ. Iuxta illud, Colliquium
mulieris quaſi ignis exardeſcit. Veruntamen mulieres in ſuis conuentibus ſeu domibus docere poſſunt Eccl. 9.
perſonas ſibi ſubiectas, [NEQVE] permitto mulieri, [DOMINARI in virum] hoc eſt, proprium ma
ritum, [SED eſſe in ſilentio] eum ſint pronæ ad vitia locutionis. Ideo debet eſſe viro ſubiecta. [ADAM
enim primus formatus eſt] .i. à deo ante mulierem creatus, [DEINDE Eua] de latere viri. Et Adam
non eſt ſeductus] à ſerpente, credendo vera eſſe quæ dixerat ſerpens, videlicet. Quacunque die come- Gene. 1.
deritis, eritis ſicut dij [MVLIER autem ſeducta in præuaricatione fuit] .i. decepta promiſſione ſerpen- Gene. 2.
tis dicentis, Nequaquam moriemini, ſed eritis ſicut dij. In tantum vt de prohibito fructu comederit. Gene. 3.
Vnde Adam interrogatus à deo, non dixit, Mulier ſeduxit me, ſed dedit mihi, & comedi. Illa vero, ſer-
pens, inquit, decepit me & comedi. Adam enim multo ſapiẽtior atq; perfectior erat vxore, vnde nequa
quam putauit verba dei eſſe mendoſa. Seductus tamen fuit in hoc quod propter amorem coniugis man Ibidem.
ducauit de vetito fructu, nec putauit tranſgreſsionem ſuam tam grauiter puniendã. [SALVABITVR
autem] .i. ſalutis augmentum merebitur & ſortietur mulier, [PER filiorum generationem] corporalem
vel ſpiritualem. Nam actus matrimonii meritorius eſt, ſi cum debitis ſubſtantijs exerceatur, videlicet
propter prolem diuino cultui deputandam. Spiritualis quoq; generatio quæ eſt inſtructio, correctio &
educatio in virtutibus, multum meritoria eſt matri, [SI permanſerit in fide] catholica [ET dilectione]
B ſpirituali, ne amor carnalis in ea præualeat, [ET ſanctificatione] .i. ſancta cõuerſatione, præſertim vitan
do alterius viri pollutionem [CVM ſobrietate] temperanter viuendo. Immoderatio enim cibi ac potus
plurima vitia parit in fœminis.

CAP. III. [FIDELIS ſermo, Si quis epiſcopatum deſiderat opus bonum. deſiderat.

ARTIC. III.

DEINCEPS Apoſtolus inſtruit Timotheum de ordinatione miniſtrorum eccleſię [FIDE
lis] hoc eſt, verus & gratus eſt, [SERMO] qui ſubditur. ſ. [SI quis epiſcopatũ deſiderat] .i.
Epiſcopus fieri cupit, [OPVS bonum] .i. ſanctum officium [DESIDERAT] ſed non bene
deſiderat. Non enim licere videtur ad epiſcopatum anhelare, niſi forte ex ſpeciali inſpira-
tione ſpiritus ſancti. Quamuis enim epiſcopatus ſit dignitas magna, habet tamẽ ſummum Matth. 20.
laborem & maximam ſolicitudinẽ ſibi annexam, ita vt potius appelletur opus quàm dignitas. Et ſi quis
epiſcopatũ licite cupit non propter dignitatẽ, ſed propter adminiſtrationem eum cupit, optans prodeſſe
non pręeſſe. ¶ Deniq; nomen epiſcopi proprie ſumptũ ſignificat opus, non dignitatẽ. Dicitur enim ab
ἐπὶ quod eſt ſupra, & σκοπὸς intentio, quaſi ſaluti gregis ſuperintendens. Quidam probabiliter aſſe-
runt hoc loco per epiſcopatum intelligi ſacerdotium. Nam de diaconis ſtatim ſubiungitur. Non autem
C apparet, quòd Apoſtolus de ſacerdotio cõticuiſſet, tantumq; ordinẽ tranſilijſſet, niſi in nomine epiſco-
patus includeretur. Ne autem quiſpiam pronus ſit ad epiſcopatum deſiderandum, declarat Apoſtolus,
qualem oporteat eſſe epiſcopum, quatenus epiſcopatũ nemo affectet, niſi virtutibus iſtis ornetur. Opor Tit. 1.
tet ergo, ſi res digne & fructuoſe agatur, [EPISCOPVM] iam creatum, vel eum qui ad epiſcopatũ pro
mouetur, [SINE crimine eſſe] .i. ſine magno perſeueranti ſeu notabili vitio: ne increpanti dicatur, Me- Luc. 4.
dice cura teipſum. [VNIVS vxoris virũ] Circa hoc Hieronymus & Auguſtinus diſſentiũt. Hieronym9 Hierony.
enim affirmat, ꝙ oportet eũ non habuiſſe, niſi vnã vxorẽ poſt baptiſmum, ita ꝙ non obeſt, ſi ante baptiſ Auguſt.
mum aliã habuit, eò ꝙ baptiſmus irregularitatẽ tollat. Auguſtinus tenet oppoſitum, quia baptiſmus nõ Luc. 21.
ſacramẽta relaxat, ſed crimina, [SOBRIVM] in victu, ne grauetur cor eius crapula vel ebrietate. Vnde Leuit. 10.
in Leuitico dominus ait miniſtris ſynagogæ, Aaron. ſ. & filijs eius. Vinũ & omne quod inebriare poteſt
nõ bibes tu, & filij tui, quando intrabitis in tabernaculũ teſtimonij, vt habeatis ſcientiã diſcernẽdi inter
ſanctum & pollutum [PRVdentem] in agendis & dandis conſilijs [PVDICVM] in exteriori apparatu Tit. 1.
[HONESTVM, ornatum] probitate morum [HOSPITALEM] alios, maximè pauperes clementer hoſpitan
do, [DOCTOREM] .i. eruditum & agilem ad docendũ, [NON vinolentum] ne corpus eius ad libidinẽ con
citetur, [NON percuſſorem] .i. bellicoſum, vel ex impatientia verberantẽ [SED modeſtum] hoc eſt, in
omnibus ordinatũ, [Nõ litigioſum] ne verbis cõtendat, Honor enim eſt homini, qui ſeparat ſe à lite. Et Prou. 20.
vbi zelus & contẽtio, ibi incõſtãtia & omne opus prauũ, [Nõ cupidũ] ne propter munera peruertat iu- Iacob. 3.
D diciũ, vel acceptor ſit perſonarũ [SVAE domui præpoſitũ] .i. propriã familiã digne regentẽ. Virtus nãq; Eccle. 10.
& vitiũ familiæ, redundat in patrẽfamilias. Qualis enim rector tales & ſubditi [FIlios habẽtẽ ſubditos]
ſibi & deo [IN omni caſtitate] .i. continẽtia quæ omni Chriſtiano neceſſaria eſt. [SI quis aũt domui ſuę]
.i. domeſticis propriis [Neſcit præeſſe, quomodo eccleſiæ dei diligẽtiam habebit?] .i. qualiter toti cõgre
gationi fideliũ cum debita ſolicitudine prouidebit? q. d. Nequaquam, cum iſtud ſit maius & laborioſius
illo [Non neophytum] .i. nouiter conuerſum, [Ne in ſuperbiam elatus] .i. tumore elationis inflatus ex
ſubita promotione ſe reputans alijs perfectiorẽ, & eccleſiæ prænecеſſarium [in Iudicium] .i. reprobatio
nem ſeu pœnam [Incidat diaboli] qui ob ſuam elationem damnatus eſt. [OPORTET autem & teſtimo Eſa. 14.
nium habere bonum, & ab his qui foris ſunt] .i. infidelibus & mundanis hominibus, hoc eſt, tanta virtu
tum excellentia neceſſe eſt eum fulgere, vt etiam à peruerſis laudetur, ita vt nemo valeat reprehendere
eum, ſicq; facilius extranei à fide ſeu vita laudabili eius prædicationi cõſentiãt, [VT non in opprobriũ
incidat] .i. contẽptum, videlicet ne quis eum deſpiciat [ET] in [LAQVEVM diaboli] .i. aliud quodcun- Eph. 4.
q; peccatũ quo dęmon capit atq; illaqueat animã peccatricẽ. ¶ Inſuper de ſtatu & qualitate diacano-
rũ ſubdit Apoſtolus, [Diaconos ſimiliter] oportet eſſe [PVdicos, non bilingues] .i. duabus loquelis vtẽ
tes videlicet aliter in pręſentia, atq; aliter in abſentia loquẽtes. quales ſunt adulatores, ſimulatores, & ſe- Eccl. 28.
minatores diſcordię. Vnde in Eccleſiaſtico legitur, Suſurro & bilinguis maledictus, multos enim turba Iacob. 4.
uit pacẽ habentes. Talibus dicit Iacobus, Purificate corda duplices animo, [Nõ multo vino deditos] .i.

Prou.20. non vinolentos & ebrioſos,ne ſint mente obtuſi,indiſcreti,ac lubrici,quoniã ſcriptũ eſt, Lux[illegible]es F
eſt vinum,& tumultuoſa ebrietas: qui his dilectatur,non erit ſapiens,[NON turpe lucrum]hoc eſt,tem
porale commodum [SECTANTES] vel non vilius ementes & carius vendentes. Turpe eſt enim huic pro-
feſsioni quæſtibus ſtudere,[HABENTES myſterium fidei].i.ſecreta fidei cognoſcentes [IN conſcien
tia pura] videlicet ne de ſua ſcientia extollantur,vel ſecreta fidei curioſe ſcrutentur. [ET hi autem] hoc
eſt diaconi & epiſcopi [PROhibentur primum] hoc eſt,antequam promoueantur,examinẽtur,ſi idonei
ſint,[ET ſic] probati & approbati [MINISTRENT] in ſuis officijs [NVLLVM crimen]hoc eſt,mor
Supra.2. tale peccatum [HABENTES.Mulieres ſimiliter] oportet eſſe[PVDICAS] hoc eſt, verecundas,hone
ſtas,foris compoſitas,[NON detrahentes,ſobrias] Ebrietas enim præcipue obeſt eis , cũ ſint debiles in
rationis iudicio, [FIDELES in omnibus] articulis fidei,vel in omnibus dictis & factis,[DIACONI ſint
vnius vxoris viri].i.vltra vnam vxorẽ non habeant,propter ſacramentũ. Sunt enim quaſi vicarii ſponſi
cœleſtis,cuius ſponſa,puta eccleſia,vna eſt, Tẽpore autem apoſtoli licuit epiſcopis , presbyteris atque
diaconis vnam habere mulierem,qua defuncta ad caſtitatẽ tenebantur. Nunc vero ex ordinatione ſum-
mi pontificis ad perpetuã caſtitatem tenentur. [QVI] diaconi, [FILIIS ſuis bene præſint & ſuis do-
mibus].i.familijs tam in ſpiritualibus q̃ in temporalibus.[Qui enim bene miniſtrauerint]in minoribus
officiis atq; ordinibus,[GRADVM ſibi bonum acquirent].i.ad altiorem ſtatum & ordinem promoue-
buntur ad propriam & aliorum ſalutem, [ET multam fiduciã].i.ſpem magnam de futura beatitudine. F
Fiduciã inquam, [In fide] fundatam,[QVAE] fides eſt,[In Chriſto Ieſu] ſicut in datore confirmato-
re & præmiatore.[HAEC tibi ſcribo ſperans me venire ad te cito]à Laodicia ad Epheſum.[SI autem tar
dauero].tunc ſcribo, [VT ſcias] interim ex doctrina huius epiſtolæ,[QVOMODO oporteat te in domo
dei].i.in grege fidelium tibi cõmiſſo,[Conuerſari]omnibus & ſingulis ſalubriter præſidendo,exempla
I.Petri.2. riter te habendo, & vnicuiq; proportionatam doctrinam imprimendo,[QVAE] domus,[EST eccleſia
dei viui] congregatio Chriſtianorum,eccleſia vtiq; non ex vilibus ſaxis, ſed viuis conſtructa lapidibus.
Eſtque [Columna & firmamẽtum veritatis].i.veritatem euangelicam fortiter portat in firmoſq; ſuſti-
net,& vacillantes confirmat, tanquam firmamentum ſeu fulcimẽtum nutantium in fide aut moribus.
[ET manifeſte magnum eſt] in eccleſia [PIETATIS ſacramentum].i.verbum dei incarnatum in cor-
Infra.6. dibus fidelium habitans. Quod dicitur ſacramentum.i.ſacrum ſecretum ſeu res occulta,quia ſecundum
Eſa.45. diuinam naturam inacceſsibilem habitat lucem. De quo Eſaias, Vere,inquit,tu es deus abſconditus. Di
Iohan.1. citur etiam ſacramentum pietatis,tanquam origo & fons totius miſericordiæ, ſanctæ religionis & cul-
Eſa.52. tus diuini,[QVOD] ſacramentum,[MANifeſtatum eſt].i.viſibiliter apparuit hominibus,[IN carne] aſ-
Ibidem. ſumpta . Verbum enim caro factũ eſt , & habitauit in nobis. Vnde apud Eſaiam teſtatur, Sciet populus
Pſal.23. meus nomen meum in die illa: quia ego ipſe qui loquebar,ecce aſſum. Et iterum, Simul laudabunt,quia G
Eſa.63. oculo ad oculum videbunt,cum cõuerterit dominus Sion,[IVSTIFICATVM eſt].i.iuſtum oſtenſum
quantum ad deitatem, vel iuſtum effectum ſecundum humanitatem , [IN ſpiritu] hoc eſt, per operatio
nem ſpiritus ſancti , teſtimonium perhibentis de Chriſto , & animam eius omni ſanctitate implentis,
[APPARVIT angelis] præſertim in aſcenſione,quãdo dixerunt, Quis eſt iſte rex gloriæ? Et, Quis eſt
Pſal.18. iſte qui venit de Edom? [PRAEDICATVM eſt]per apoſtolos[Gentibus]vniuerſis. In omnẽ enim ter
Eſa.52. ram exiuit ſonus eorum. Vnde propheta, Parauit,inquit,dominus brachium ſanctum ſuũ in oculis om-
nium gentium,[CREditum eſt mundo].i.homines per fidem receperunt hoc ſacramentum, credẽdo in
Pſal.97. Chriſtum. Iuxta illud in Pſalmo, Viderunt omnes termini terræ ſalutare dei noſtri,[ASSVMPTVM eſt
Marci.16. in gloria hoc eſt,in aſcenſione ad patris dexteram eleuatum atq; collocatum eſt,prout apud Marcum le
gitur, Dominus Ieſus aſſumptus eſt ab eis, & ſedet ad dexteram patris.

CAP. IIII. [SPIRITVS autem manifeſte dicit,quia in nouiſsimis temporibus
diſcedent quidam à fide.] ARTIC. IIII.

Gregorius. QVONIAM iacula præuiſa minus feriunt, prænũciat Apoſtolus mala eccleſię euen
tura, vt cũ venerint minus turbẽtur fideles: [SPIRITVS autẽ manifeſte dicit].i.
ſpiritus ſanctus nobis euidẽter reuelat, [QVIA in nouiſſimis tẽporibus] maximẽ
circa aduentũ Antichriſti,[Diſcedent quidã] etiã famoſi & magni, [A fide catho
lica. A qua nõ corpore,ſed corde diſceditur,ſicut & corde creditur,[Attẽdẽtes ſpi H
Roma.10. ritibus erroris].i.animabus hominum errantiũ, ſeu dæmonibus ad errorẽ ducenti
bus,qui in veritate non ſteterunt,[ET doctrinis dæmoniorũ] quas dæmones per
Iohan.8. ſe ingerunt cordibus peruerſorũ,vel per hęreticos proponũt eas ſimplicibus, [In
hypocriſi].i.in ſimulata ſanctitate [Loquentiũ mendaciũ]dæmonia enim.i.dæmone informati loquun
Matth.7. tur falſa cũ ſimulata ſanctitate vt ſibi credatur. De quibus dicit in Euangelio Chriſtus, Attẽdite à falſis
prophetis qui veniunt ad vos in veſtimentis ouiũ,intrinſecus autẽ ſunt lupi rapaces , [CAVTERIATAM].i.
læſam ſeu vitioſe corruptã,[Habentium ſuam conſcientiã,prohibentiũ nubere] quaſi matrimoniũ non
eſſet ſacramẽtum atq; diuinitus inſtitutum. Iubentiũ etiam[Abſtinere à cibis quos deus creauit]quo ad
Rom.14. primordialem materiã, [AD percipiendum eos].i.ad veſcendum, [CVM gratiarũ actione] Creauit in-
1.Cor.6. quã eos,fidelibus & his qui cognouerunt veritatem].i.ad ſuſtentationẽ credentiũ,[QVIA omnis crea-
tura dei bona eſt] in ſua natura,[ET nihil reiiciendum]à manducante,[QVOD cum gratiarum actione
percipitur]. i.nullus cibus ſpernendus eſt,tanquã in ſua natura nociuus,qui comedi poteſt aut ſolet , cũ
gratiarum actione. Nam licet fideles à certis cibis & potibus interim abſtineant, hoc tamen nõ faciunt
ea ratione qua fiebat in veteri teſtamento, ſed ob corporis caſtigationem. [Sanctificatur enim per ver-
bum dei].i. verbo ſeu filio dei cibus benedicitur ne ſit nociuus ſed vtilis. Chriſtus quoq; ſeu verbum dei
ſuo aduentu cibos in lege prohibitos fecit licitos , ſicque ſanctificauit eos , [ET orationem].i. per ora-

A tionem hominũ inſtrumentaliter, qui ſua prece obtinent à filio dei ſanctificationem ciborũ.[HAEC]do
cumenta,[PROPONENS fratribus]per modũ exhortationis ſeu iuſsionis,[Bonus eris miniſter].i. fructuo
ſus prælatus, laudabilitéq; vicarius.[CHRISTI Ieſu]populum eius efficaciter inſtruẽdo,[Enutritus].i.
ſpiritualiter educatus ac fotus, [VERBIS fidei & ſanæ doctrinæ].i.verbis ſacræ ſcripturæ pertinenti- Deut.8.
bus ad fidem ſacrã euangelicamq; doctrinã. Hæc verba animã nutriunt. Iuxta illud, Non in ſolo pane Matth.4.
viuit homo, ſed in omni verbo quod procedit de ore dei [QVAM] doctrinam,[ASSECVTVS].i.ade- Tit.1.
ptus [ES] per illuminationem diuinam & meã inſtructionem.[Ineptas autem]hoc eſt, inconuenientes, 2.Petr.1.
quibus nec fides nec virtus ædificatur, [ET aniles fabulas] quales ſolent recitari à vetulis [DEVITA]
Vnde apud Petrũ quoq; habetur, Nõ indoctas fabulas ſecuti, notam vobis fecimus domini noſtri Ieſu
Chriſti virtutẽ.[EXERCE aũt teipſum ad pietatẽ].i. ad interiorẽ cultum latriæ & religionẽ internã veri
dei, ad cõpaſsionem fraternã, & benignitatem cordialẽ. [NAM corporalis exercitatio ad modicũ vtilis
eſt].i.exteriora iſta exercitia ac inſtrumenta virtutũ, videlicet abſtinentię ieiunia, vigiliæ, diſciplinæ per
ſe parũ proficiunt, niſi in interioribus anima verè virtuoſa ac pia reddatur. Vnde nõnulli in his corpo-
ralibus exercitijs ſe fatigãtes, in charitate & pietate, ac interiori perfectione parũ proficiunt: quia nõ or
dinant prudenter & indeſinenter media iſta ad puritatẽ internam.[Pietas autẽ] præfata [AD omnia].i.
ad omnẽ gratiam promerendã, & ad propriã ac aliorum ſalutẽ procurandam,[VTILIS eſt, promiſsio
B nem].i.promiſſam mercedẽ [HABENS vitæ quæ nunc eſt].i.vitæ præſentis. Nũc enim pietati promit
titur ſufficientia tẽporalium, & abundantia ſpiritualiũ gratiarũ,[ET futuræ]vitæ in patria, in qua mer-
ces pietatis eſt vita ſeu beatitudo æterna, quẽadmodum ait Saluator, Centuplũ accipiet, & vitam ęter- Matt.19.
nam poſſidebit.[FIdelis ſermo & omni acceptione dignus]eſt, quẽ de laude pietatis iam intuli.[IN hoc
enim] ſermone.i.propter huius ſermonis veritatẽ.[Laboramus] in interioribus & exterioribus exerci-
tiis pietatis,[ET maledicimur]a peruerſis quaſi iniquè agentes. Sed ideo conſtanter laboramus, & om-
nia æquanimiter toleramus,[QVIA ſperamus in deũ viuum].i.ſperando in deũ tendimus, expectando Rom.8.
futurã fœlicitatem ab eo, quæ tanta eſt, vt non ſint cõdignæ paſsiones huius tẽporis ad eam, [QVI eſt Act.10.
ſaluator omnium hominũ, maximè fideliũ] trinitas quippe ſupergloriosa eſt ſaluator principalis, quæ
per Chriſti myſteria nos redemit.[ET ſicut Chriſtus vocatur dominus omniũ quoad ſufficientiam, ele
ctorum vero quantũ ad efficientiam: ſic deus trinitas eſt ſaluator omniũ per ſufficientiã, fidelium vero
fide & opere eſt ſaluator per efficientiã, quos ad ſalutẽ perducit cœleſtẽ.[Præcipe hæc]quæ de fabularũ
inaniũ vitatione, & pietatis exercitatione tibi iam iuſsi, ſubditis ſuis[ET doce] eos, ſi qui eorũ hæc ne-
ſciant. ¶ Deinde docet prælatũ à ſuis ſubditis honorandum.[Nemo adoleſcentiã tuam].i.te adoleſcen
tem [Contemnat]paruipendendo verba tua ac iuſſa propter adoleſcentiã tuam, quaſi inexpertus ſis &
C imperfectus. Et vt hoc alii diligenter obſeruent oportet vt vita & moribus annos tuos excedas, haben-
do te mature in omnibus. Ideo ſubditur,[Sed eſto exemplum fideliũ in verbo, in conuerſatione, in cha Iohan.13.
ritate, in fide, in caſtitate].i.in his omnibus habe te exẽplariter & ſyncere, quatenus loquendo, operan
do, diligendo, credendo, ſeu opera charitatis ac fidei oſtendendo, & caſte viuendo, alios ædifices, & ſi-
miles tui efficias. [Dum venio] ad te videlicet interim, & tunc [ATtende lectioni] ſacræ ſcripturæ, in
qua ſpiritus ſanctus cũ homine loquitur, & homo quaſi in ſpeculo conſpicit quid agere debeat,[Exhor
tationi]proximorum [Doctrinæ].i.informationi ignorantiũ, faciendo hos actus ſucceſſiue ac ordinate
videlicet cõgruo loco & tempore ſtudendo, poſtmodũ exhortando ſiue docendo. ¶ Deinde hortatur.
Timotheũ ad diligentẽ ſui officii executionem.[Noli negligere].i.per pigritiam perdere vel diſsimula
re, & ab operibus bonis ſuſpendere [Gratiam] gratã facientem, ſeu gratis datam.i.ſupernaturale donũ
ſpiritus ſancti, ſeu ordinem epiſcopatus,[Quæ data eſt tibi] à deo [Per Prophetam].i.propheticã reue
lationem mihi de te factã, qua mihi oſtenſum eſt te vtiliter executurũ epiſcopale officium. Quæ etiam Act.19.
gratia data eſt tibi,[CVM impoſitione].i.per impoſitionẽ [Manuum presbyterii].i.manuum mearum,
qui te ordinaui epiſcopũ, per quam impoſitionẽ presbyterium ſeu ſacerdotiũ tibi collatũ eſt cum gra-
tia ſacramentali quæ cõfertur in ſacramentis euangelicæ legis. Vel, ponit abſtractũ pro concreto, videli
cet, presbyterũ pro presbytero. ¶ Deinceps admonet Timotheũ ad ſerioſam obedientiam eorum, quę Prou.7.
ipſe ſcribit & mandat ei. [Hæc] quæ tibi præcepi [Meditare] quemadmodum apud Sapiẽtem dicitur.
D Serua mandata, & legem quaſi pupillam oculi tui. Liga eam in digitis tuis, & in tabulis cordis tui ſcri-
be eam,[In his eſto] occupatus per obedientiam,[VT profectus tuus] in ſancta conuerſatione, [Mani
feſtus omnibus] ad ædificationem eorum & gloriam dei, non ad tuum præconium.[Attende tibi]pri- Eccl.14.
mum, vt viuas ſicut decet epiſcopum, [Et doctrinæ].i.deinde intẽde inſtructioni gregis tui. Qui enim Luc.9.
ſibiipſi nequam eſt, cui bonus eſt? Et quid proficit homo ſi lucretur vniuerſum mundum, ſeipſum autẽ Act.20.
perdat? Hoc etiam in Actibus ait Apoſtolus, Attendite vobis & vniuerſo gregi, in quo poſuit vos ſpi-
ritus ſanctus epiſcopos.[Inſta in illis] diligenter vacando tibi & aliis. [Hoc enim faciens, & teipſum
ſaluum facies] hoc eſt, beatitudinem promereberis, [Et eos qui te audiunt] non ſolum auribus corpo-
ris, ſed etiam cordis, ſaluos facies accidenter cooperatiue ac inſtrumentaliter.

CAP. V. [Seniorem ne increpaueris, ſed obſecra vt patrem.] ARTIC. V.

PRAETEREA docet Apoſtolus modum docendi in ſpeciali, quatenus vnuſquiſq; inſtrua
tur ſecundum ſtatus ſui decẽtiam.[SENIOREM] ætate & moribus [NE increpaueris] ar
guendo eũ duris ſermonibus, ne ad indignationem concitetur, & quia non decet niſi forte
ad exercitãdum, vel ad aliorum ædificationem, ſicut frequenter viri ſancti ſanctiſsimos ſe-
niores dure increpaſſe leguntur,[SED obſecra vt patrem].i.humiliter atq; ſuppliciter ad-
mone eũ, vt indecentia corrigat in ſeipſo, vel alijs. Tamen (vt ait Gregorius) ſeniores & leues & vitioſi Gregorius.

Sapien. 4. duriſsime arguendi ſunt. Vnde Sapiens ait, Senectus venerabilis eſt non diuturna, neq; annorum nume E
Leuit. 19. ro computata, ſed ætas ſenectutis vita immaculata. De tali ſene in Leuitico legitur, Coram cano capite
conſurge, & honora perſonam ſenis, [IVVENES] obſecra ad proficiendum in bonis, & abſtinendum
à malis, [VT fratres] vt tua humilitate & charitate molliti atq; compuncti citius acquieſcāt, [ANVS].i.
vetulas obſecra hoc modo [VT matres] tuas ſpirituales, vel ſicut decet matres rogari à filiis, [IVVENCULAS] obſecra, [VT ſorores in omni caſtitate] ita, vt nullo modo habeas te ad eas petulanter, impudice
1. Cor. 7. ſiue carnaliter, [VIDVAS honora] miniſtrando eis neceſſaria vitæ, ſi pauperes ſint. vel reuerentiam
ſolam exhibendo, ſi fuerint diuites. Quod intelligo de his, [QVAE verè viduæ ſunt] id eſt, vitā ſuo ſtatui conuenientem ducunt tanquam ſeparatæ à ſolatio amoreque ſeculi, ſicut deſtitutæ ſunt à ſolatio viri. Deniq; de diuitibus viduis ſubditur. [SI qua autem].i. aliqua, [FILIOS aut nepotes habet] eius educatione & inſtructione egentes, [DISCAT primum].i. antequam alienis præficiatur, [DOMVM ſuam]
hoc eſt, propriam familiam, bene [REGERE & mutuam vicem reddere parentibus] ſuis, ſi viuant,
quatenus ſicut ab eis nutrita eſt, ſic nutriat eos: ſi fuerit opportunū. [QVAE autem verè vidua eſt] ſecundum ſenſum prætactum, [ET deſolata].i. pauper & ſola, non habens familiam, [SPERET in deo].i.
totam ſuam fiduciā in deo conſtituat, certa quod eccleſia ſibi de neceſſariis prouidebit, [INSTET obſecrationibus & orationibus nocte & die].i. competentibus horis diurnis atq; nocturnis, totaliter occupando ſe in diuinis, orādo pro ſeipſa ac alijs quorū eleemoſynis ſuſtentatur, vt ſic vacet diuinis. Si ergo agendum eſt viduæ, [NAM quæ in delitiis eſt].i. vidua carnaliter viuens & mundi delitias quærens; F
Matth. 8. [VIVENS] vita naturæ [MORTVA eſt] vita gratiæ carendo, propter peccatum mortale. De qua morte ait in Euangelio Chriſtus, Dimitte mortuos ſepelire mortuos ſuos, [ET hoc præcipe] viduis, [VT irreprehenſibiles ſint] delicias corporales & magna ac notabilia peccata vitando. Quod autem vidua
diues vel valens, propriam domum regere debeat, patet ex hoc. [SI quis autem ſuorum] propinquorum [ET maxime domeſticorum] vt ſunt parentes & filij, [CVRAM non habet] eos regendo ſeu nu-
Tit. 1. triendo, [FIDEM negauit] bona fidei omittendo, quanuis ore non exprimat: ſicut de quibuſdam te-
Johan. 19. ſtatur ſcriptura, Dicunt ſe noſſe deum, factis autem negant. [ET eſt infideli] qui nondum veritatem fi-
1. Petri. 2. dei audiuit, [DETERSOR] ſaltem quantum ad aliquid, vel cæteris paribus. Agit enim contra Chriſtū
qui in cruce ſuſpenſus, de matre ſua ſolicitus fuit, commendans eam diſcipulo. Propter quod etiam Petrus, Melius eſt (inquit) viam iuſtitiæ non cognoſcere, quàm poſt agnitionem conuerti retrorſum.

¶ Deinde docet, quales viduæ eleemoſynis ſint eccleſiæ ſuſtentādæ. [VIDVA eligatur] i. talis vidua ſuſcipiatur ab eccleſia ſuſtentanda, [NON minus ſexaginta annorum].i. quæ ad minus ſexagenaria ſit. Talis nanque caret ſigno ſuſpitionis, eò quòd in tanta ætate extinctus ſit feruor libidinis, idcirco ſecure
nutritur à miniſtris eccleſiæ, [QVAE fuerit vnius viri vxor] duntaxat, quod eſt ſignum continentiæ. G
Debet enim vnius tantum viri vxor fuiſſe propter ſacramētum copulæ Chriſti & eccleſiæ, quæ eſt vnius cum vna, videlicet Chriſti cum ſponſa ſua eccleſia, [IN operibus bonis] i. de laudabili ſua præterita
conuerſatione [TEſtimonium habens] à fide dignis. De quibus operibus ſubditur, [SI filios] ſuos [EDVCAVIT] in cibis ac moribus, [SI hoſpitio recepit] peregrinos ac pauperes, [SI ſanctorum pedes lauit] præſertim prædicatorum vndique diſcurrentium, quos in primitiua eccleſia periculoſum erat recipere [SI tribulationem patientibus] hoc eſt afflictis, captiuis, oppreſsis, atque ſimilibus, [SVBMINISTRAVIT] neceſſaria tribuendo, vel obſequium impendendo, [SI omne opus bonum] ad ſe pertinēs,
[SVBſequuta] per operationem aſsiduam. [ADoleſcentiores autem viduas] quæ nondum ſexaginta annos ſortitæ ſunt, [DEVITA].i. non eas ſuſcipias eccleſiæ eleemoſynis ſuſtentandas, nec votum continentiæ vſqueadeo ab eis requiras, propter vitando pericula. Taliū enim ſanguis feruet, nec lubricę ætati facile eſt credēdum. Ideo autem vitandæ ſunt [CVM enim luxuriatę fuerint] luxurioſe, guloſe, ſeu de-
1. Cor. 11. litioſe viuendo poſt continentiæ votum, [IN Chriſto].i. quaſi honeſte ac licite, [Nubere volunt] non
arbitrantes hoc eſſe culpabile, eò quòd excæcata ſit ratio earū concupiſcentijs carnis, [HAbentes damnationem].i. cauſam damnationis æternæ, videlicet mortale peccatum, [QVIA primam fidem] hoc eſt,
continentiæ promiſsionem, [IRRITAM fecerunt] i. violauerunt. Promittentibus nanque caſtitatem
non ſolum nubere, ſed & velle nubere, eſt damnabile. [SIMVL autem].i. vna cum peccatis iam memoratis [ET otioſæ] exiſtentes [DIſcunt circumire domos] aliorum, hinc inde vagando [NON ſolum otioſæ] quoniam otioſitas non eſt diu ſola, ſed parit alia vitia, [SED & verboſæ & curioſæ.] Verboſitas enim & curioſitas ex otioſitate naſcuntur, [Loquentes quæ non oportet].i. illicita & nociua. Minus dicit, & maius ſignificat. [VOLO ergo] per modum conſulentis, [Iuniores] viduas, quæ caſtitatem non H
promiſerunt, [Nubere, filios procreare, matresfamilias eſſe] id eſt, domum propriam regere, [Nullam
occaſionem dare aduerſario].i. infideli ſeu impio, [MALEDICTI gratia] hoc eſt ad maledicendum ſeu
detrahendum, cui gratum & iucundum eſt, habere aliquid contra fideles, vt poſsit obloqui eis. Idcirco autem hæc conſulo. [IAM enim quædam] viduæ adoleſcentiores poſt voti emiſsionem [CONVERſæ ſunt retro ſatanam] id eſt, à propoſito caſtitatis ceciderunt rurſus nubentes, & dæmonis prauitatem
ſequentes. [SI quis fideles habet viduas] adoleſcentes in domo ſua, [SVBMINISTRET illis] neceſſaria vitæ, [ET non grauetur eccleſia dei] eas alendo, [VT his quæ vere viduæ ſunt] & annoſæ, de quibus
iam dictum eſt, [SVFFICIAT] quod habet eccleſia, ſcilicet vt valeat eas ſuſtentare.

¶ Inſuper agit Apoſtolus de presbyterorum honore. [QVI bene præſunt presbyteri] id eſt, qui gregem ſuū digne cuſtodiunt, [DVPLICI honore digni habeantur].i. præ cæteris copioſius honorent. Poteſt autem per duplicem honorem intelligi obedientia & ſuſtentatio. Nam ſubditi presbyteris obedire,
& ſtipendia vitæ præbere tenentur. In patria quoq; duplici honore digni habentur, videlicet aureæ atque aureolæ [Maxime qui laborant in verbo & doctrina].i. illi presbyteri potiſsimum digni ſunt dupli

A ci honore, qui inſtant verbo exhortationis quantum ad ſcientes, & doctrinę, id eſt, inſtructioni ignorantium. Quòd autem à ſubditis ſint alendi, probat Apoſtolus authoritate ſcripturæ. [DICIT enim ſcriptura, Non infrenabis os boui trituranti]id eſt, prædicatori non ſubtrahes neceſſaria vitæ. [ET, Dignus eſt operarius mercede ſua.]Hoc eſt quoq; ſuperius dictū atque expoſitū. Non ligabis os boui trituráti. [ADuerſus preſbyterum noli accuſationem recipere, niſi ſub duobus aut tribus teſtibus]fide dignis. Preſbyteri enim cum babeant alios corripere, facile aduerſarios acquirunt. Veritas enim parit odium. Et vt Salomon profitetur, Non amat peſtilens eū qui ſe corripit. Ideo non eſt accuſatio contra preſbyterum admittenda, niſi ſub duobus teſtibus vt minimum, vel tribus. Et etiam propter dignitatem ſui gradus ſeu ordinis, cum ſit Chriſti vicarius. [PECCANTES autem]teſtimonio teſtium conuictos, vel aperte excedentes, [CORAM omnibus argue.]Publica nanque peccata, publice arguenda ſunt, [VT & cæteri]ſuperiores ac inferiores[TIMOREM habeant]id eſt, argui & peccare formident. Si vero peccatum ſit occultum, primo occulte arguendus eſt reus: iuxta illud, Si peccauerit in te frater tuus, corripe eum inter te & ipſum ſolum. [Teſtor]id eſt, ſub teſtimonio dico, teque adiuro[CORAM deo]patre, [ET Chriſto Ieſu]filio eius[ET electis]id eſt, ſanctis[ANGELIS, vt hæc] dicta atque dicenda [CVSTODIAS] non ſolum memoriter, ſed etiam efficienter, [SINE præiudicio] id eſt, prædiſcuſsione ſeu præcedenti diſcretionis iudicio, [NIHIL]notabile[FACIENS in aliam partem declinando]id eſt, à via iuſtitię re-

Deut. 25.
Lucæ. 10.
1. Cor. 9.
Terent.
Prou. 13.
Matt. 18.

B cedendo ad partem contrariam. Vnde in Eccleſiaſtico legimus, Fili, ſine conſilio nihil facias, & poſt factum non pœnitebis. Iob quoque, Cauſam, inquit, quam ignorabam, diligentiſsime inueſtigabam. [MANVS nemini cito impoſueris]aliquem facile ordinādo, ſed prius examina eum, [NEQVE communicaueris]per conſenſum[PECCATIS alienis. Teipſum caſtum cuſtodi] continenter viuendo, quod maxime decet prælatum eccleſiæ. [NOLI adhuc aquam bibere]ſicut diu feciſti, [SED vino modico vtere propter ſtomachum tuum]vini calore indigentem. In quo ſtomacho eſt ſedes ægritudinis, & principium digeſtionis, [ET frequentes tuas infirmitates]quæ per aquæ potationem augentur.

Eccl 32.
Iob. 29.

❡ Deinde oſtendit Apoſtolus in quibus neceſſarium ſit præiudicium, ſeu prænium rationis examen. [QVORVNDAM hominum peccata manifeſta ſunt]id eſt euidenter mala, quia non poſſunt bono animo fieri, ſicut ſunt ſtupra, furta, blaſphemiæ, [præcedentia ad iudicium] id eſt, nota antequam veniant ad rationis examinationem ac diiudicationem. Vel, pręcedentia ad iudicium, diuinum, generale ſeu particulare, quorum vtrunque fit poſt vitam præſentem. Talia ergo non oportet examinari, nec in talibus præiudicium exigitur, ſed ſubito diiudicari poſſunt. Vnde iudicium quod ea ſequitur, non eſt temerariū [Quorundam autem]peccata[ET ſubſequuntur]id eſt, peccata aliquorum occulta ſeu quadam apparenti iuſtitia fucata ſunt, ita vt non appareāt mala, niſi poſt diſcuſsionem, ideo in eis pręiudicium eſt neceſ-

C ſarium vt examinentur. Vnde nec ea iudicare debemus, ſed prælatorum & iudicum eſt ea diſcutere. Vel ſubſequuntur diuinum iudicium: quia non deducentur in publicum, niſi in die iudicii quando illuminabuntur abſcondita tenebrarum[Similiter & facta bona manifeſta ſunt] id eſt, aliqua opera bona, ſunt aperte bona, ſaltem quantum ad genus operis quanuis non ad intentionem agentis. Talia ergo examinatione non indigent, [ET quæ aliter ſe habent]id eſt, bona de quibus mox certum non eſt, an ſint veraciter bona [ABſcondi non poſſunt]id eſt, ſuo tempore clare patebunt, quando à recta ratione examinantur, vel à deo iudicantur. Propter quod in Euangelio veritas loquitur, Nihil opertum, quod non reueletur: neque occultum, quod non manifeſtetur.

Marci. 4.
1. Cor. 4.
Matt. 16.
Lucæ. 8.

CAP. VI. [Quicunque ſunt ſub iugo ſerui] ARTIC. VI.

DEſcendit demum Apoſtolus ad inſtructionem particularium perſonarum. [QVICVNQVE ſunt ſub iugo ſerui]id eſt, qualeſcunque ſint ſerui, videlicet ſapientes fideles, vel alia gratia adornati: tamē cum ſint ſubditi imperio dominorum ſuorū, [DOMINOS ſuos]tam bonos quàm diſcolos, ſeu infideles, [OMNI honore]dulię qui carnalibus dominis impēdi ſolet ac debet, [DIGNOS arbitrentur] non inquātum infideles & impii, cum ſcriptum ſit de viro iuſto, Ad nihilum deductus eſt in

D conſpectu eius malignus. Sciendum, quòd quidam docebant libertatem omnibus Chriſtianis eſſe communem, intendentes ſeruitutem reprobare, ſed quòd dicat Saluator, Si filius vos liberauit, vere liberi eritis: Et alibi, Ergo liberi ſunt filii. Sed hæc de ſpirituali libertate non de carnali intelligenda ſunt. Ideo contra hos fatur Apoſtolus, Ideo autem ſerui hoc faciāt, [NE nomen domini & doctrina]hoc eſt, ne Chriſtus & eius prædicatio [BLASPHEMETVR] ab impiis, tanquam ſit contra leges & dominis auferat debitam ſeruitutem. [QVI autem fideles babent dominos]id eſt, ſerui Chriſtianis dominis ſeruientes, [NON contemnant] dominos tales, [QVIA fratres ſunt] hoc eſt ob hoc quia in Chriſto ſunt pares; quantum ad ſpiritualia, [SED magis ſeruiant]dominis ſuis cum debita reuerentia, [QVIA]domini [FIDELES ſunt & dilecti deo, quia beneficii participes ſunt] id eſt, domini eadem beneficia gratiæ à deo receperunt atque recipient, quæ & ſerui. [HAEC doce ſeruos, [ET exhortare] eos, vt ſic agat. [SI quis aliter docet,] quàm ego iam docui, & [NON acquieſcit ſanis]hoc eſt veris [SERMONIBVS domini noſtri Ieſu Chriſti] quos loquitur per me, qui etiam proprio ore dixit, Redde quæ ſunt Cæſaris Cæſari, [ET ei, quæ ſecundum pietatem eſt, doctrinæ]euangelicæ, quæ ad pietatem inducit, & lites odiumque extirpat. Talis eſt, [SVPERBVS, nihil ſciens] ſcientia ſalutari & formata: de qua dicitur à Sapiente, Dedit illi ſcientiam ſanctorum. Vnde & Salomon, Vbi (inquit) humilitas, ibi ſapientia. Et rurſus, Superbus & arrogans vocabitur indoctus[SED languens] id eſt, eum infirmitate ſui intellectus inaniter occupatus; [CIRCA quæſtio-

1. Petri. 2.
Pſal. 14.
Iohan. 8.
Matt. 17.
Matt. 22.
Marci. 12
Lucæ. 20.
Sap. 10.

Prou.11. nes & pugnas]id eſt,diſputatinnes litigioſas [Verborum,ex quibus oriuntur inuidiæ] vnius in alium, E
Prou.21. [Contentiones,blaſphemiæ]aduerſariorum fidei contra deum,dum audiunt aliqua rationi naturali cō
traria, Suſpitiones malæ,conflictationes hominum mente corruptorum] id eſt , infectam voluntatem
Oſee.10. habeotium,auerſorum à ſummo & incommutabili bono. De quibus propheta inquir, Diuiſum eſt cor
sorum,nūc interibunt,[ET qui veritate priuati ſunt]id eſt,ſpiritualiter excæcati.Homini inquam[EX-
ISTIMANTIUM quæſtum eſſe pietatem]id eſt, opus pietatis, videlicet prædicationem ordinandam eſſe ad
Mich.3. lucrum temporale.Nam ideo prædicant,vt temporale commodum conſequantur,quēadmodum apud
Michæam prophetam de quibuſdam inducitur,Sacerdotes eius in mercede docebant,& prophetæ eius
in pecunia diuinabant [EST autem quæſtus magnus , pietas cum ſufficientia] .i. quanuis pietas non ſit
quæſtus carnalis ac temporalis,vt illi exiſtimant,eſt tamen magnus quæſtus, videlicet fructuoſus,ſpiri-
tualis atque æternus, quia æternam vitam meretur , eſtque acquiſitio omnium ſpiritualium diuitiarum
1.Tim.4. pietas iſta .i. cultus dei cum ſufficientia victus ac veſtium,ſicut iam dictum eſt. Pietas ad omnia vtilis eſt
promiſsiooem habens vitæ,quæ nunc eſt & futuræ,cū qua ſufficientia debemus eſſe contenti.[NIHIL
Iob.1. enim]temporalium diuitiarum[Intulimus in hunc mundum] naſcendo ſicut Iob ait, Nudus egreſſus
ſum de vtero matris meæ,[HAVO]id eſt,non[OVBIVM]eſt,ſed certum,[QVIA nec auferre]e mun-
Pſalm.48. do[QVID]talium rerum[POSSVMVS] moriēdo, ſicut ait Pſalmiſta,Homo cum dormierit,non ſumet F
Iob.27. omnia. Et Iob,Diues cum dormierit,nihil ſecum auferet:apprehendet eum quaſi aqua inopia. [HA-
BENTES autem alimenta,&]indumenta[QVIBVS tegamur] id eſt, victualium & veſtimentorum cō
petentiam,[HIS contenti ſimus]quantum ad appetitum temporalium rerum. Qui enim vltra procedit
inordinate ſe habet, & ſuperflue agit , quoniam corporalia ad ſpiritualia ordinantur , ſicut media ad fi-
nem , ideo non ſunt appetenda niſi ad neceſsitatem: videlicet in tantum, quantum conferunt vel requi
runtur ad ſpiritualem mentis profectum,quem ſuperfluitas temporalium rerum non prouehit , ſed im-
Prou.30. pedit.Ideo Sapiens orabat, Diuitias ne dederis mihi,tribue tantum victui meo neceſſaria.[NAM qui vo
lunt]id eſt, volendo ſatagunt,[DIVITES fieri,incidunt in tentationem]id eſt , diabolicam impugna-
tionem,[ET laqueum diaboli]id eſt,in peccati cōſenſum,quo anima à diabolo capitur,quaſi in laqueo.
Tales enim cū ſint auari,aliorū bona deſiderāt,alienis proſperitatibus inuident, & per vitioſa media co
Eccl.10. nantur temporalia congregare,mentiendo,fallendo,&c.Ideo enim in Eccleſiaſtico ſcriptum eſt, Auaro
Matth.19. nihil eſt ſceleſtius,eſt nihil & iniquius,quàm amare pecuniam.Chriſtus quoque in Euangelio, Poſsibi-
Marc.10 lius(inquit)eſt camelum per foramen acus tranſire,quam diuitem,id eſt, diuitiarum amatorē intrare in
Lucæ.18. regnū cælorū. Incidūt quoque[ET in deſideria multa]inordinata,de quibus Iohannes,Omne(inquit)
1. Iohan. 2. ꝙ eſt in mundo aut eſt concupiſcentia oculorū,aut concupiſcentia carnis,aut ſuperbia vitę.[ET inutilia
& nociua.]Hæc enim deſideria ſunt inutilia,quia non proſunt ad adipiſcendam veram ſalutem. Et no- G
ciua,quoniam gratiam dei extingunt,[QVAE mergunt]id eſt,per modum aquarum occidunt[HOMI-
NES]auaros[IN interitum]id eſt,gratię amiſsionem,quæ eſt mors animæ,[ET perditionem]gloriæ ſem
piternæ,quæ eſt mors ſecunda ac infernalis.Hæc enim mala inferunt deſideria iſta. [RADIX enim o-
Apoc.21. mnium malorum eſt cupiditas]plus habēdi quàm expedit.Nec obſtat quod ſuperbia dicitur omnis pec
cati initium:vel etiam amor priuatus,cui maxime conuenit eſſe omnium vitiorum originem. Nam ſicut
Eccl.10. nullum eſt genus peccati quod nō oriatur(vt plurimum) ex ſuperbia:ſic nullum eſt genus peccati quod
non interdum naſcatur ex cupiditate, præſertim cum ipſa quoque ſuperbia aliquando oriatur ex cupidi
tate, & econtrario.Sunt enim qui non amarent ſuperflua , niſi per poſſeſsionem illorum putarent ſe ex-
cellentiores eſſe futuros.Et ſunt qui non amarent excellentiam,niſi per eam putarēt ſe ditiores fieri poſ
ſe. Amor autem priuatus eſt radix omnium horum malorum , imò ſimpliciter vniuerſorum vitiorum,
[QVAM]id eſt,cuius cupiditatis materiam[QVIDAM appetentes errauerunt à fide]vel eam negando,
ne diuitiis ſpoliarentur,vel infideliter operando,fidei directionem non ſequentes[ET inſeruerunt ſe do
loribus multis]id eſt, variis curis & pœnalibus ſolicitudinibus vitæ præſentis. Nam & diuitiæ cum la-
Luc.8. bore acquiruntur,cum timore poſsidentur,cum dolore amittuntur. Propterea comparat eas Chriſtus
ſpinis.Pungunt enim & lacerant animam poſsidentis.[Tu autem ô homo dei]id eſt,diuino cultui totus
Eccl.21. mancipatus,[HAEC]vitia [FVGE] iuxta illud Eccleſiaſtici,Quaſi à facie colubri fuge peccata. Vn-
Ambro. de Ambroſius,Nihil tam aſperum,tamque pernicioſum, quàm ſi vir eccleſiaſticus (maxime qui ſubli- H
mem tenet locum)diuitiis huius ſeculi ſtudeat,quod non ſolum ſibi,ſed etiam aliis obeſt,quibus contra
riam dat formam , [SECTARE vero] id eſt , præcedentium ſanctorum veſtigia imitando operare ſeu
tene[IVSTITIAM]reddendo vnicuique quod ei debetur à te,[PIETATEM]quæ ſecundum prædi-
1.Tim.4. cta ad omnia vtilis eſt,[FIDEM]catholicam,[CHARITATEM]dei & proximi. [PATIENTIAM]
non triſtando propter aduerſa,[Manſuetudinem]non appetendo vindictam propter illatas iniurias.
[CERTA bonum certamen fidei]id eſt,efficaciter milita Chriſto,pugna pro fide,labora aduerſus pec-
Iob. 7. cata.Militia eſt enim vita hominis ſuper terram:nec coronatur,niſi qui legitime certauerit.[Apprehen
de]hoc eſt adipiſci conare, & toto affectu amplectere,[VITAM æternam]id eſt, fœlicitatem cœleſtem tan
quam brauium tui certaminis,aliud præmium non quærendo,[IN qua] i.ad quam, vel propter cuius a-
Rom.10 deptionem,[Vocatus es]à deo ad finem fideiq; certamen,[ET confeſſus es bonam confeſsionem] hoc
2.Tim.2. eſt fidei veritatem ſeu promiſsionem.Ore enim confeſsio fit ad ſalutem,[CORAM multis teſtibus]non
ſolum deo & angelis,ſed etiam coram bonis hominibus in tua ordinatione ac pręedicatione.Hoc eſt, e-
tiam propter hanc confeſsionem apprehende vitam æternam, vt actio confeſsioni reſpondeat.[Præci-
pio tibi coram deo].i.deo patre teſtante, vel authoritate diuina mihi commiſſa,[QVI] deus [Viuificat
Apoc.7. oīa] viua, vitę naturę,gratię ſeu glorię,[ET]corā[Chriſto Ieſu]qui eſt teſtis fidelis.[Qui teſtimoniū]ve
Iohan.8. ritati[Reddidit ſub Pōtio Pilato]dicens, Ego in hoc natus ſum. & ad hoc veni in mundū,vt teſtimoniū

A p... beam veritati, videlicet[BONAM confeſsionem]qua dixit, Rex ſum ego. Et, Regnum meum non Ibidem.
eſt de hoc mundo. Hoc ergo præcipio,[VT ſerues]id eſt, impleas[Mandatum]id eſt, mandata diuina &
mea, quę vtique à deo ſunt,[SINE macula]id eſt, pure,[Irreprehenſibile]id eſt, ſic ea obſerues vt repre-
hendi non poſſint quaſi iniuſta,[VSQVE in aduentum domini noſtri Ieſu Chriſti]id eſt, perſeueranter Marci.13.
vſque ad mortem, quando à Chriſto viſitaberis & ei occurres, [QVEM] Chriſtum in forma humana,
[SVIS]id eſt, congruis, & à deo præordinatis [TEMPORIBVS] ſcilicet in die iudicii particularis vel
vniuerſalis, vel in die æternitatis, quæ omne tempus comprehendit. Nam & in patria erit poſt diem iu-
dicii tempus diſcretum, vt Thomas & alii multi teſtantur,[Oſtendet] hominibus bonis & malis in die Boetius.
iudicii, ſed ſolis electis in die æternitatis,[BEATVS & ſolus potens] id eſt, deus trinitas ſubſtantialiter Iob.36.
fœlix, in quo eſt omnium bonorum, pulchrorum ac deſiderabilium infinita plenitudo, qui ſolus eſſen- Apoc.19.
tialiter potens eſt, & ipſa ſua potentia. De quo in Iob conſcriptum eſt, Deus potentes non abiicit, cum
ipſe ſit potens [REX regum & dominus dominantium.] Omnia nanque quantumcunque potentia at-
que ſublimia comparantur ad deum, ſicut inſtrumenta ad artificem, ſicut media ad finem, & ſicut ſubie- Pſal.49
cti ad principem. Vnde ait Pſalmiſta, Quoniam deus magnus dominus, & rex magnus ſuper omnes
deos,[QVI ſolus]per naturam[HABET immortalitatem]id eſt, omnimodam & ſuperpleniſsimam in- Malac.3.
uariabilitatem, ſicut per Malachiam loquitur, Ego dominus, & non mutor. Omne autem creatum ali- Auguſt.
B quo modo mutabile eſt, & in omni ente mutabili inuenitur quędam mortalitas, ſecundum Auguſtinum
videlicet alicuius deſinentia, & recens diſpoſitio,[ET lucem habitat inacceſsibilem].i. nullo loco vel ter
mino clauditur, nec in aliqua creatura per circunſcriptionem moratur, ſed habitat in ſeipſo, per quietiſ 1.Iohan.1
ſimam ſubſiſtentiam, qui eſt lux ſubſtantialis, vera & infinita, Quæ inacceſsibilis dicitur, quia à nullo
intellectu creato comprehendi poteſt. Vnde & dicitur tenebras ponere latibulum ſuum. Poteſt tamen Pſalm.17.
homo ad eam accedere in via per fidem & gratiam, & in patria per claram viſionem. Propter quod ait
Pſalmiſta, Accedite ad eum & illuminamini. Et ad Hebræos dicit Apoſtolus, Accedamus cum fiducia Pſal.33.
ad thronum gratiæ eius,[QVEM vidit nullus hominum]exiſtens homo purus, & ſenſitiuarum virium Heb.10.
operationibus vtens, [SED nec videre poteſt] in hac vita viſione clara per ſpeciem, qua cognoſcitur
de re quid eſt. Poteſt tamen videri per fidem & ſpeciem creatam, qua cognoſcitur quia eſt. Propter Iob.36.
quod ſcriptum eſt in Iob, Omnes homines vident deum: vnuſquiſque intuetur procul. Prædictis vero Iohan.1.
verbis Apoſtoli conſonat & illud Iohannis, Deum nemo vidit vnquam. Et quod Moyſi dominus dice- Exod.33.
bat, Non videbit me homo & viuet. His ergo non obuiat, quòd non ſolum Chriſtus, ſed moyſes quoq;
& Paulus deum per ſpeciem in hac vita viderunt, ſecundum Auguſtinum. Pro tunc enim non vixerunt Auguſt.
vita humana & ſenſitiua,[CVI]deo trino ac ſimplici[EST honor]latriæ,[ET imperium ſempiternum
C Amen]Iuxta illud Danielis, Poteſtas eius poteſtas ſempiterna, & regnum eius in generatione & genera Dan.4.
tionem. ¶ Superius dixit Apoſtolus quid contingat volentibus ditari: nunc docet quid oporteat diuites
facere.[DIVITIBVS huius ſeculi]id eſt, temporales & ſeculares diuitias habētibus,[PRÆCIPE]quod & ſcri-
ptura diuina pręcipit,[NON ſublime ſapere]id eſt de diuitiis non extolli, nec alios aſpernari,[NEQVE
ſperare in incerto diuitiarum]id eſt, in iſtis amiſsibilibus diuitiis, quæ ſunt bona fortunæ. Propter quod Pſal.61.
ait Pſalmiſta, Diuitiæ ſi affluant, nolite cor apponere. Et Iob, Si putaui(inquit)aurum robur meum, & Iob.31.
obrizo dixi fiducia mea. Quàm autem difficile & rarum ſit hoc, patet per illud Eccleſiaſtici, Beatus di- Eccle.31.
ues, qui inuentus eſt ſine macula, qui poſt aurum non abiit, nec ſperauit in pecuniæ theſauris. Quis eſt
hic, & laudabimus eum? fecit enim mirabilia in vita ſua. Hinc & Chriſtus in Euangelio aſſerit, Quàm Marc.10.
difficile qui habent pecunias intrabunt in regnum cœlorum, [SED in deo viuo] omnis vitæ fontano Pſal.83.
principio. De quo ait propheta, Domine virtutum beatus homo qui ſperat in te, [QVI præſtat nobis
omnia]corporalia ac ſpiritualia quæ habemus,[ABVNDE]hoc eſt copioſe: iuxta illud Iacobi, Qui dat Iacobi.1.
omnibus affluenter, & non improperat,[AD fruendum]id eſt, ad vtendum temporalibus, & vt ſic vta-
mur præſentibus, quatenus bonis futuris nobis promiſsis, quæ oculus non vidit, nec auris audiuit, tan- Eſa.64.
dem fruamur. Pręcipe inſuper diuitibus,[Bene agere, diuites fieri in operibus bonis]id eſt, ſpirituales di 1.Cor.2.
uitias congregare, videlicet cumulum meritorum, & incrementa gratiæ atque virtutum. Prout ait Salua
tor, Theſaurizate vobis theſaurum in cœlo,[FACILE tribuere]eleemoſynas. Quemadmodum Chri- Matth.6.
D ſtus hortatur, Omni petenti te tribue. Et, Beatius eſt magis dare quàm accipere,[Communicare]id eſt Lucæ.6.
communia reputare, vel facere bona exteriora,[Theſaurizare ſibi fundamentum bonum]hoc eſt ſtabi- Act.20.
lem cordis adhæſionem cum deo, ſeu opus meritorium,[IN futurum]id eſt, ad hoc vt digni ſint bonis
ſeculi futuri,[VT apprehendant veram vitam]id eſt, æternam vitam ſeu beatitudinem(quæ non eſt fal-
lax & labilis)conſequantur. [O Timothee depoſitum cuſtodi] id eſt, epiſcopale officium tibi diui-
nitus commendatum ſeu creditum diligenter exerce, & gratiam tibi conceſſam, creditaque talenta, ſuo
tempore cum vſuris repetenda ſolicite conſerua, expende, diſpenſa, [DEVITANS prophanas vo- Matt.25.
cum nouitates] id eſt, noua vocabula religioni ſanctæ contraria, quæ ſua obſcuritate vel vanitate intro
ducunt errorem. Ponit autem gloſſa exemplum de nomine iſto hypoſtaſis. Sed hoc intelligendum eſt
pro certo tempore. Hypoſtaſis nanque ſignificat eſſentiam & perſonam. Vnde hæretici per vſum huius
nominis volebant catholicos inducere ad confitendum tres eſſentias in diuinis, ſicut & tres perſonas.
Idcirco non licuit nomine iſto vti ante determinationem ſuæ ſignificationis. Nunc vero quoniam vſu
doctorum determinatum eſt ad ſignificandum perſonam, licitum eſt ipſo vti, imò doctores (vt pluri-
mum)ipſo vtuntur. Hinc Dionyſius, & eum ſequens Damaſcenus, affirmant, non eſſe audendum aliud Diony.
de ſuperſubſtantiali deitate aſſerere, præter ea quæ nobis in ſacris eloquiis tradita ſunt. Et Hieronymus Damaſc.
dicit, Ex ſola inordinata prolatione verborum incurritur hæreſis. Deuitans etiam [ET oppoſitio- Hierony.
nes]id eſt, inſtantias ſeu contradictiones contra fidem,[FALSI nominis ſcientiæ]id eſt, vanæ ſcientiæ,

Rom.10. quæ mendaciter ſcientia appellatur, vt eſt omnis ſcientia, quæ ſe extollit contra ſcientiam dei ſeu fidei E
veritatem, [QVAM] falſam ſcientiam, [QVIDAM promittentes]. i. ſe habere & diligere profitentes,
[CIRCA fidem exciderunt]. i. à fide catholica corruerunt, ſequentes naturalem rationem, & propriam
imaginationem, imò ſtultitiam potius quàm diuinam authoritatem. [Gratia tecum] quę non infunditur
niſi ab omnipotente, qui eſt ſuper omnia deus ſublimis & benedictus. [Amen.]

IN EPISTOLAM AD TIMOTHEVM SECVNDAM PROOEMIVM

QVi abiicit diſciplinã, deſpicit animam ſuam: qui autem acquieſcit increpationibus
Prou.15. poſſeſſor eſt cordis. Quia in multis offendimus omnes, ſeptiesq; in die corruit iu
Iacobi.3 ſtus, neceſſaria nobis eſt diſciplina verborum ac verberum, quatenus verbis icti-
Prou.24 busq; correcti, abſtrahamur à vitiis & decoremur virtutibus. quemadmodum er-
Pſalm.10. go qui diligit iniquitatem odit animam ſuam, ſic qui abiicit diſciplinam, deſpicit
animam propriam. Ideo ſanctus Apoſtolus in hac ſecũda ad Timotheum epiſto-
la erudit eum & corripit. Præcedenti quippe epiſtola recepta & lecta, Timotheus
Sap.3. tandem anima fatigatus & circa officii ſui exequutionem fuit tepidior factus pro
pter continuas aduerſitates, infirmitates & perſequutiones circũſtantes. Hortatur ergo eum Apoſtolus F
ad palmam martyrii, atque idoneam ſui miniſterii exequutionem, proponens ſeipſum ei in exemplum,
ſcribitque ei à Roma de carcere, vel à Laodicia, vt aſſerunt quidam. Procedit autem modo conſueto, ſa-
lutationem præmittendo, ſicut patebit.

CAP. I. [Paulus apoſtolus Chriſti Ieſu per voluntatem dei.] ARTIC. I.

1.Cor.15. PAulus apoſtolus Chriſti Ieſu per voluntatem dei] id eſt, deo agente, [SECVN-
1.Cor.9. DVM promiſſionem vitæ] id eſt, propter præmium, vel ad obtinendam remune-
rationem vitæ, [QVAE eſt in Chriſto Ieſu] id eſt, vitæ æternæ, quæ à Chriſto cõ
Act.16. fertur, & in Chriſto cõſiſtit ſicut in obiecto, quæ vita eſt præmium propter quod
Galat.6. factus ſum apoſtolus, non ab homine, ſed à deo. Mandat & ſcribit [TIMOTHEO cha
1.Teſ.2. riſſimo filio] ſuo ſpirituali, [GRATIA] gratum faciens, [Miſericordia]. i. pecca-
torum remiſſio, [ET pax] id eſt, tranquillitas mentis ſit tibi [A deo patre & Ieſu
Chriſto] filio eius [DOMINO noſtro. Gratias ago deo, cui ſeruio à progenitoribus
meis] id eſt, exemplo antiquorum patrum meorum, videlicet Abrahæ, Iſaac & Iacob, quorum veſtigia
imitor, vnum verum deum colendo [IN conſcientia pura] id eſt, ſine remorſu alicuius peccati, inde au- G
tem gratias ago, [QVOD ſine intermiſſione] id eſt, omni congruo tempore, [HABEAM tui memo-
riam in orationibus meis fuſis pro te & aliis, [NOCTE ac die deſiderans te videre, memor lachryma-
Hier.14. rum tuarum] quas deduxerunt oculi tui, quando receſſi à te, qui libentiſſime meum tranſiſſes ac permã
ſiſſes. [VT gaudio implear] id eſt, vt te in bonis confirmem, & accendam ad martyrii palmam, quo fa-
1.Tim.1. cto de tuo profectu plene exultem, [Recordationem accipiens eius fidei, quæ eſt in te non ficta] id eſt,
tuæ veræ fidei reminiſcens, quæ non eſt ſimulata, ſed pura & efficax, [QVAE] fides [ET habitauit]. i. fir-
miter fuit, [IN auia tua Loide] id eſt, matre matris tuæ ſic dicta. Habitauit quoque [ET in matre tua
Act.16. Eunice.] Parentum fidem commemorat, vt fidem filii roboret. Tacet vero de patre Timothei, quoniam
gentilis erat, & infidelis, vt dicitur. [CERTVS ſum autem quòd & in te] habitet fides iſta. [PRopter
quam cauſam] videlicet, quia tam bonas genitrices habuiſti, & fidelis diu fuiſti, [Admoneo te] paterne,
[VT reſuſcites] id eſt, reformes, perficere ſtudeas, & ad priſtinos actus extendas [GRATIAM dei, quæ
eſt in te] id eſt, gratiam epiſcopalem & ſacramentalem tibi diuinitus datam in tui ordinatione vel con-
firmatione, [PER impoſitionem manuum mearum] quæ impoſitio fuit cauſa gratiæ diſpoſitiua & in-
ſtrumentalis. Vel poteſt intelligi abſolute de gratia gratificante, quia per impoſitionem manuum apo-
Act.8. ſtolorum dabatur ſpiritus ſanctus. Ex his patet, quòd gratia in corde Timothei erat quaſi ſopita & debi
Apoc.2. litata, ideo admonet eum vt reparet gratiam priſtinam, proficiendo in ea. Vnde etiam quod in Apoc. an
Ibidem. gelo eccleſiæ Epheſi dicitur, Scio opera tua, & laborem, & patientiam. Et poſt pauca, Sed habeo aduer- H
ſum te, quòd charitatem tuam primam reliquiſti. Memor eſto itaque vnde excideris, & age pœnitentiã,
& prima opera fac. Quidam exponunt de Timotheo, quem conſtat fuiſſe Epheſiorum angelum. i. epi
ſcopum. [NON enim dedit nobis deus ſpiritum] hoc eſt donum [TIMORIS] pure ſeruilis. Vel, ſpiritum ti-
Matth.10 moris, id eſt, animam inordinate timentem temporalia mala, videlicet eos qui corpus occidunt, [SED
Eſa.11. dedit nobis ſpiritum] id eſt, donum & gratiam [VIRTVTIS] id eſt, fortitudinis contra aduerſa, quæ eſt vnũ
Rom.8. de ſeptem donis ſpiritus ſancti, [ET dilectionis] dei ac proximi, [ET ſobrietatis] id eſt, temperantiæ vel
EPIST. diſcretionis. Verba hæc plenius expoſita ſunt ad Rom. vbi legitur, Non accepiſtis ſpiritum ſeruitutis in
timore. [NOLI itaque erubeſcere] id eſt, quoniam dedit nobis deus ſpiritum dilectionis, non erubeſcas
[Teſtimonium domini noſtri] Ieſu Chriſti. i. proteſtationem, prædicationem ſeu confeſſionem Chriſti
Matth.10. ſed ſine rubore & cõfuſione teſtare coram hominibus, ꝙ Chriſtus ſit deus & homo, qui ex ſua paſſione
Lucæ.9. vniuerſum mundum redemit, reſurrexit, cœlos aſcendit. Vnde ait ſaluator in Euang. Qui me confeſſus
fuerit corã hominibus, cõfitebor & ego eum coram patre meo. Et rurſus, Qui me erubuerit & meos ſer
mones, hunc filius hominis erubeſcet, [NEC] erubeſcas [ME vinctum eius] id eſt, me Paulum pro fide
nunc captum atque ligatum, [SED collabora Euangelio]. i. cũ me & cæteris euangelizãtibus, labora ad
promulgationem ac venerationem euangelicæ legis fortiter prædicando, iuſte viuendo, & pro fidei ve
ritate mortem ſuſtinendo, [SECVNDVM virtutem dei]. i. ſecundum virtutem & gratiam tibi diuinitus

A datam,[QVI nos liberanit]per propriam paſsionem à iugo diaboli & pœna inferni,[ET vocauit]ad fi Apoc.3.
dem,ac vitam æternam[Vocatione ſua ſancta].i.inſpiratione interna,de qua in Apoc. Ego ſto ad oſtiũ Matt.10.
& pulſo. Vel prædicatione euangelica quam fecit per nos:non enim nos ſumus qui loquimur,ſed ſpirit⁹
patris noſtri qui loqnitur in nobis. Vocauit inquam nos,[NON ſecundum opera noſtra].i.propria me-
rita quæ vocationem hanc nequaquam præceſſerunt,ſed ſecundum propoſitum ſuum].i.voluntatis ſuæ
decretum ſeu voluntariam præordinationem,[ET gratiam] nobis clementer infuſam, quæ eſt effectus
huius propoſiti,per quem ad omnia opera meritoria promouemur atque perducimur,[QVAE data].i.
dari præordinata,[EST nobis in Chriſto Ieſu].i.per Chriſtum,vtputa per eius incarnationem, virtutẽ Rom.16.
& meritum[ANTE tempora ſecularia].i.ab æterno.[Manifeſtata eſt autem].i.publice prædicata & no
ta vel euidenter impleta eſt,[NVNC]tempore gratiæ[PER illuminationem].i.prædicationem & doctri 2.Cor.4.
nam[SALVATORIS noſtri Ieſu Chriſti]quam proprio ore,vel per apoſtolos mũdo propoſuit,aut certe per
illuminationem factam in die Pentecoſtes,quando in igneis linguis ſpiritus ſanctus apparens,illumina Act.2.
uit apoſtolos ad cognoſcẽdum & prædicandum hanc gratiam.quæ illuminatio dicitur Chriſti, quoniã Iohan.16
ipſe miſit ſpiritum ſanctum. [QVI] Chriſtus ſua paſsione[DEſtruxit].i.hominibus abſtulit [MORtem]
culpæ atque gehennæ, & corporis immortalitatem promeruit eis, quam & nunc præſtet in ſpe, daturus 1.Cor.15.
eam in re,quando corruptibile hoc induet incorruptionem. Hoc eſt quod apud Oſeã loquitur, De mor Oſee.13.
B te redimam eos. Ero mors tua ô mors tua. [Illuminauit autem].i.notã fecit[VITAM]æternam,quæ eſt
merces noſtri laboris,& finis huius peregrinationis[ET incorruptionem].i.perpetuam immortalitatẽ,
quam habebunt electi in anima & corpore poſt diem iudicij,[PER Euangelium].i. Euangelii prædica Iohan.10.
tionem,videlicet per ſeipſum & diſcipulos ſuos,dicendo, Cognoſco oues meas,& vitam ęternam do eis Iohan.11.
Et alibi, Qui credit in me,non morietur in æternum. [IN quo]euangelio prædicando, videlicet vt id
nunciem omnibus,[POſitus ſum ego].i.à deo ordinatus & conſtitutus [Prædicator & apoſtolus & ma-
giſter gentium,ob quam cauſam]videlicet propter euangelii prædicationem,[HAEC].i.incarceratione 2.Tim.2.
ligationem & alia plurima[PATIOR,ſed non confundor]in meipſo quaſi turpe aliquid operans, imò
glorior in aduerſis. Verbum quidem crucis pereuntibus ſtultitia eſt:his vero qui ſalui fiunt.i. nobis vir 2.Cor.11.
tus dei eſt.[SCIO enim cui credidi].ſ.deo omnipotenti,qui eſt via,veritas & vita, [ET certus ſum quia 1.Cor.1.
potens eſt depoſitum meum].i.beatitudinem mihi paratam quam merui & apud ipſum repoſui[SERVA- Iohan.14.
re in illum diem].i.vſque ad diem remunerationis meæ, hoc eſt, vſque diem mortis,quantum ad glori-
ficationem animæ, & vſque in diem extremi iudicii,quantum ad glorificationem corporis mei. Inſuper
admonet Timotheum.[Formam habens ſanorum verborum].i.tu Timothee habens ſeriem ſanctarum
prędicationũ, ſeu formam euãgelicorũ verborum,quę verba[A me]prędicante[Audiſti.]Habens inquã
C hæc verba[IN fide].i.cum fidei obſeruatione [ET dilectione in Chriſto Ieſu].i. per gratiam Chriſti & FINIS.
ad gloriam eius,vel ſecundum voluntatem ipſius, [BONVM depoſitum cuſtodi]id eſt,gratiam tibi con Heb.11.
ceſſam conſerua, & officium tibi commiſſum digne proſequere. Vel ſic, Bonum depoſitum,de quo nũc
dixi.i.præmium tibi apud deum repoſitum pro tuo labore cuſtodi, ne illud per negligentiã perdas[PER
ſpiritum].i.non tuis viribus,ſed adiutorio ſpiritus ſancti hoc age,[QVI habitat in nobis] per charitatẽ
& gratiam, quoniam ſumus templum dei. Dominus enim in templo ſancto ſuo.[SCIS enim hoc].i.iam 1.Cor.3.
plane ignoſcis,vel ſcire debes,[QVOD auerſi ſunt à me omnes qui in Aſia ſunt].i.quod vniuerſi qui nũc Pſalm.10.
receſſerunt à me cum perfido corde ſunt in Aſia minori,[EX quibus].i.de quorũ numero [SVNT Phy-
gelus & Hermogenes.]Hi (vt legitur) fraudulenter acceſſerunt apoſtolum vt diſcerẽt eius myſteria,qua
tenus materiã calumniandi haberent:qui cum ſe manifeſtatos conſpicerent,abiecrunt. [DET miſericor-
diam dominus Oneſiferi domui].i.fideli familię Oneſiferi Aſiani,[QVIA ſæpe me refrigerauit].i. con Ephe.6.
ſolatus eſt & refocillauit neceſſaria miniſtrando,[ET catenam meam].i.me catenis vinctũ,[NON eru-
buit]verecũdando de tali magiſtro,[SED cũ Romã veniſſet:ſolicite me quęſiuit & inuenit. Det illi do
minus]pater,[Inuenire miſericordiã].i.gratiam adipiſci & vitam ęternam,[A domino]filio cui pater de
dit omne iudicium:iuxta illud, Deus iudicium tuum regi da,[IN die illa].i.in die mortis atque iudicii. Iohan.5.
Talis modus loquendi in veteri teſtamento vſitatior eſt, vt ibi, Pluit dominus ſuper Sodomam ignem Pſal.71.
& ſulphur à domino[ET quanta]beneficia[Epheſi].i. in Epheſo, [Miniſtrauerit mihi] Oneſiforus iſte Gen.19.
D [TV melius noſti] qui præſens fuiſti, quàm ea quæ Romæ mihi miniſtrauerit.

CAP. II. [TV ergo fili mi confortare in gratia.] ARTIC. II.

TV ERGO fili mi confortare in gratia]Gratum faciente quæ eſt omnium operum
meritoriorum principium,ſicut natura eſt principium operationum naturalium,
[QVAE]gratia[EST in Chriſto Ieſu]ſicut in fonte & capite,quia ab ipſo deriua- Iohan.1.
tur in nos. De plenitudine quippe eius omnes accepimus, [ET quæ audiſti à me]
id eſt,euangelica documenta quæ tibi propoſui[PER multos teſtes] id eſt per alle
gationes prophetarum quorum teſtimonio confirmaui quæ docui. Vel per mul-
tos teſtes, id eſt, multis præſentibus qui teſtimonium ferre poſſent.
[HAEC commenda fidelibus hominibus]vt prædicent aliis:non quibuſcunque Eſa.5.
fidelibus, ſed[QVI idonei erunt & alios docere] id eſt, qui morum probitate, ſcientia; atque facun-
dia pollent.[LABORA]in agro dominico & vinea domini Sabaoth,[SICVT bonus miles Chri-
ſti Ieſu]ſpinas vitiorum & tribulos paſsionum de cordibus ſubditorum euellendo, vita & labiis prædi-
cando,& tuum officium digne continuando.[NEMO militans deo].i.ad dei honorem & gloriam, ad-
uerſariis veritatis repugnans,contra propria vitia luctans,& diuinis exercitiis ſe immergens,[IMPLI- Lucæ.10.
cat] id eſt, inuoluit, [SECVLARIBVS negotiis] id eſt,cauſis & rebus, diuitiiſq; mundanis. Per hoc Matt.6.

enim diſtraheretur mens eius ab illo vno quod ſolũ neceſſarium eſt. Ideo ſolicitudo de craſtino prohi- E
betur à Chriſto. nam & ſi interim oporteat ſeruum & militem Chriſti ſecularia tractare negotia, non ta
Pſal.72. men ſe implicat illis, ſed moderate & interdum ſe applicat talibus cupiens expediti & deo vniri[VT ei]
Pſalm.26 videlicet deo[PLAceat cui ſe probauit]id eſt, probabilem exibuit ſeu deuouit, dicens cum Pſalmo, Mihi
adhærere deo bonum eſt. Et, Vnam petii à domino requiram hanc. Idcirco autem labora vt miles Chri
ſti.[NAM qui certat in agone]id eſt, cum alio contendit in huiuſcemodi bellico exercitio, quod & ago-
nizantes quandoque nudi exercuerunt,[NON coronabitur]quaſi victor[NISI legitime]id eſt, efficaci-
1.Cor.9. ter, & ſicut lex agonis requirit,[CErtauerit]omnia impedimenta pugnandi abiiciendo, quemadmodum
dictum eſt alibi, Omnis qui in agone contendit, ab omnibus ſe abſtinet.[LABorantem agricolam opor-
tet primum de fructibus percipere]id eſt, quemadmodum agricola diligens primo fruges ſuæ terræ de-
Matt.10. guſtat, & de eis neceſſaria ſumit & edit, ſic prædicator & paſtor qui corda audientium vomere prædica
Lucæ.10. tionis aperit, vertit, & excolit, ſemenque verbi cœleſtis infundit, debet de ſumptibus aliorum & gregiis
1.Tim.5. propriis ſuſtentari. Dignus eſt enim operarius ſua mercede. Hoc dicit Apoſtolus, quia ſuperius dixit,
1.Cor.4.15 quod militans deo non implicat ſe ſecularibus negotiis. Vt ergo oſtẽdat vnde prædicator & prælatus vi
2.Cor.12 uere debeat, adiecit ſimilitudinem de agricola.[INtellige]id eſt, diſcrete perpende,[QVAE dico] ne tibi
1.Theſ.2. videatur contrarietas in verbis & actibus meis, eò quod ego non accipiam ſumptum ab aliis cuius oppo
2.Theſ.3. ſitum te doceo. Ego enim non accipio interdum propter rationabiles cauſas, vt amputem occaſionem F
peruerſis. Te vero accipere volo propter rationabiles cauſas, cum ſis infirmus, & vt deo liberius vaces.
[DABIT enim tibi dominus in omnibus] quæ ſcribo aut facio [INTellectum]id eſt, veram ac circun-
ſpectam notitiam. ¶ Denique quatenus legitime certes conſideratione futuræ coronationis. [MEMOR
eſto]per actualem conſiderationem[DOMINVM noſtrum Ieſum Chriſtum reſurrexiſſe à mortuis]na
Rom.1. tum[EX ſemine Dauid ſecundum euangelium meum]id eſt, ſecundum euangelicam annunciationem à
Ephe.3. me adminiſtratam.[IN quo].i. in cuius euangelii prędicatione,[LAboro vſque ad vincula]incluſiue qui
bus iam vinctus in carcere iaceo,[QVASI male operans]id eſt, tãquam falſa prædicans, & homines fal
lens.[Sed verbum dei non eſt alligatum].i. prædicatio mea ſeu doctrina non eſt, impedita: nam verbo
præſentes in carcere doceo. Scriptis vero & item per diſcipulos meos abſentes informo. [Omnia autẽ]
aduerſa[SVSTINEO]patienter,[Propter electos, vt & ipſi ſalutem conſequantur]non à me, ſed per miniſte
rium meum, videlicet vt cooperer eorum ſaluti,[QVAE eſt in Chriſto Ieſu]ſicut in obiecto, datore, &
cauſa meritoria. In eius enim viſione conſiſtit, ab ipſo donatur, ipſe quoque nobis promeruit eam,
[CVM gloria cœleſti]ſalutem conſequuntur, id eſt, cum omni beatitudine præmii accidẽtalis adiuncta
præmio eſſentiali, quæ per ſalutem exprimitur. Vel, per ſalutem intelligitur fœlicitas viæ, per gloriam
cœleſtem fœlicitas patriæ.[Fidelis ſermo]quod dixi & dicam.[Nam ſi commortui ſumus]id eſt, Chri- G
ſti paſsionibus conformamur, mundo & vitiis moriendo, eiuſq; veſtigia digne ſequendo,[ET conuiue-
Col.3. mus]cũ Chriſto vita gratiæ in præſenti, & vita gloriæ in futuro, [SI ſuſtinemus] aduerſa pro Chriſto,
Rom.8. [ET cõregnabimus]cum eo in regno cœlorum.[Si negauerimus]eum verbis, vel impiis factis, [ET ille
negabit nos]pertinere ad ipſum. Sicut in Euangelio ait quibuſdã, neſcio vos vnde ſitis. Diſcedite à me
operarii iniquitatis. propter quod rurſus loquitur, Qui negauerit me coram hominibus, denegabitur co
Lucæ.32. ram angelis dei.[Si non credimus] ea quæ fidei ſunt,[ILLE]ſcilicet deus ſeu Chriſtus[Fidelis].i. verus
[Permanet, negare ſeipſum non poteſt]cum ipſe ſit veritas. Et hoc non poſſe, non ad impotentiam per-
Matt.10. tinet, ſed ad veram ac ſummam potentiam. Sicut poſſe peccare non ad veram potentiam, ſed ad impotẽ
tiam ſpectat.. Qui enim poteſt quod ſibi non expedit, quanto id magis poteſt, tanto impotentior eſt &
infœlicior. Quemadmodum Dionyſius recitat, hunc locum Elimas magus obiecit Apoſtolo, quaſi dero
Rom.14. garet omnipotentiæ dei, quod ſeipſum negare non poteſt. [Hæc commone] id eſt, ad horum fidem &
obſeruantiam alios exhortare,[Teſtificans coram deo].i. deum teſtem inuocans, vel per eum auditores
tuos adiurans & obſecrans. [NOLI verbis contendere] cum aliis diſputando ſeu conferendo, [Ad ni-
Diony. hil enim vtile eſt]directe, & ex ſua natura talis verboſa cõtentio, [Nihil ad ſubuerſionem audientium]
qui ſcandalizantur per hoc. Ideo dicit gloſſa, quod non ſit ſecurum cum hæreticis diſputare in publico.
Non ſic autem intelligendum eſt verbum Apoſtoli quaſi ad ſubuerſionem audientium vtile eſſe ſit vera
vtilitas: ſed tantum vult dicere quod contentio ad nihil valet niſi ad ſubuerſionem. Ideo prorſus inutilis H
1.Cor.11. eſt & nociua ac fugienda. Vnde Corinthiis dictum eſt, Si quis videtur contentioſus eſſe, nos talem con-
Ambroſ. ſuetudinem non habeamus, nec eccleſia dei. Ideo dicit Ambroſius, Collatio non altercatio eſſe debet
1.Tim.4. inter famulos dei,[Solicite cura teipſum probabilem].i. laudabilem & acceptum,[EXHibere deo] opus
dei reuerenter agendo, & in puritate conſcientiæ coram altiſsimo conuerſando, [Operarium confuſibi
lẽ].i. executorẽ virtutũ irreprehenſibilẽ, vt non metuas venire ad lucẽ, quatenus manifeſtentur opera tua
Iohan.3. [RECTE tractantẽ].i. diſcrete proponẽtẽ,[Verbum veritatis]vnumquẽq; docẽdo prout capere poteſt
vel indiget.[PRophana autem].i. verba ſanctæ religioni contraria,[ET vaniloquia deuita]audire vel lo-
qui: iuxta illud, Sepi aures tuas ſpinis, & noli audire linguã iniquã: Et ori tuo facito oſtia & ſeras, [MVL
Eccl.28. tum enim proficiunt].i. valde cooperantur[AD impietatem]quoniam cultum dei impediunt, & errores
graues inducunt huiuſmodi verba. Sumit autem verbum, proficiunt improprie[ET ſermo eorum] vide
licet prophanorũ, hæreticorum, & vana loquentiũ,[VT cancer ſerpit].i. ad ſimilitudinem morbi il-
lius paulatim creſcit, & tẽdit à paruo errore ad magnum.[EX quibus].i. de quorum hæreticorũ infœli-
ci collegio, [EST Hymenæus & Philetus, qui à veritate]fidei in qua olim ſteterunt[Exciderunt]ca-
dendo in hæreſim,[DICENTES reſurrectionem iam factam]id eſt, ea quæ ſcriptura teſtatur de gene-
rali reſurrectione corporum aſſerentes intelligenda eſſe de ſpirituali reſurrectione animarum à vitiis,
Iob.19. quæ in baptiſmo iam facta eſt, quotidieque impletur. Contra quos S. Iob apertiſsime profitetur, Credo

A q... redemptor meus viuit,& in nouiſsimo die de terra ſurrecturus ſim, & rurſum circundabor pelle
mea,&c. [ET ſubuerterunt] ſua fallaci expoſitione,[QVORVNDAM] ſimplicium [FINEM. Sed fir-
mum].i.quanuis illi ſic perierunt,non tamen de ſubuerſione omnium eſt timendũ,ſed firmum[FVNda-
mentum dei].i.Eccleſia in deo fundata (quæ in pręcedenti epiſtola dicta eſt fundamentum atq; colum- 1.Tim.3.
na veritatis][STAT] firmiter in fide[HABENS ſignaculum hoc].i hoc quod ſubditur,habens pro ſi-
gillo & ſigno certiſsimo,quod ipſe nõ peribit. [COONOVIT dominus qui ſunt eius] hoc eſt,deus pręRom.8.
deſtinatos ſuos æternaliter cognoſcit: ſcriptos in libro vitæ,eosq; conſeruat & approbat. Habens quoq;
ſignaculum hoc ſecundum quod ſequitur.[ET diſcedat ab iniquitate].i.peccata deuitet [Omnis qui no 1.Cor.1.
minat]cum mẽte fideli ac munda,[NOMEN domini] De qua nominatione dicit Apoſtolus,Nemo po
teſt dicere dominũ Ieſum niſi in ſpiritu ſancto.Hæc autem diſceſsio ſignum eſt prædeſtinationis & ſal-
uationis eccleſiæ. ¶ Et quaſi aliquis quæreret,cur deus permittat ſic quoſdã perire.Reſpondet Apoſto Rom.6.
lus,ponens exemplum de grandi palatio.[IN magna autem domo non ſolum ſunt vaſa aurea & argen-
tea] pretioſa & pro vſibus nobilibus facta,quæ in menſam patrisfamilias apportentur , [SED & lignea
& fictilia].i.etiã vaſa vilia ſunt in domo huiuſmodi.[ET quædã quidem].i.aurea & argentea vaſa facta
ſunt,[IN honorem]hoc eſt ad vſus pręclaros,[QVAEDAM autẽ].i.vaſa lignea & fictilia facta ſunt,[IN Roma.3.
contumeliam].i.ad vſus immundos. Per hoc inſinuatur quod in eccleſia(quæ eſt magna domus dei)nõ
B ſolum ſunt electi & boni,qui per vaſa aurea & argentea deſignãtur, ſed etiam reprobi qui per vilia vaſa
notantur. Electi autem facti ſunt in honorem.i.ad gloriam ſempiternam in quibus impletur id Pſalmi-
ſtæ,Gloriam & magnum decorem impones ſuper eum. Reprobi vero ſunt in cõtumeliam.i.ad æternã Pſal.20.
confuſionem ac pœnam. Et hoc totum cedit ad gloriã creatoris.nam ſicut in illis reſplendet miſericor-
dia,ſic in iſtis manifeſtatur diuina iuſtitia. Vnumquodq; oppoſitorum ex cõſideratione ſui oppoſiti cla
rius eluceſcit.[SI quis ergo emũdauerit ſe ab iſtis].i.à vitiis reproborũ,qui ſunt in contumeliã,[ERIT
vas in honorem ſanctificatum].i.per gratiam ſanctificabitur, ita vt finaliter ſempiternum conſequatur
honorem,audiens illud à Chriſto, Intra in gaudium domini tui,[ET vtile domino].i.ad gloriã dei pro Matt.25.
ficuum. Aliis [AD omne opus bonum paratum] à deo diſpoſitum & formatum ad faciẽda opera virtuo
ſa.[IVVEnilia autem deſideria].i.pueriles concupiſcentias,[FVGE,] videlicet conſolationes carnales ac
leuitates. [SECTARE vero] per iugem operationem,[IVſtitiam] quæ eſt præclariſsima virtus. Et nec Ariſtotel.
eſt heſperus nec lucifer ita admirabilis,quantum ad virtutes morales,in appetitiua potentia exiſtentes,
[FIDEM, charitatem] dei & proximi,[PACEM] internam & concordiam cum aliis , [CVM his qui
inuocant dominum de corde puro] Tales nempe has virtutes ſectantur. [STVLTAS autem & ſine di-
ſciplina quæſtiones].i.vanas & ineruditas,[DEVITA,ſciens quia generant lites] nõ ædificationem in Tit.3.
C fide & moribus. [SERVVM autẽ domini non oportet] imò nec licet, [LITIGARE] ſicut iam dictum
eſt. Noli verbis contendere,[SED manſuetum eſſe ad omnes] iram frenando. Vnde ait quidam Sapiẽs,
In manſuetudine opera tua fac, & ſuper hominum gloriam diligeris [DOCILEM] vt poſsit facile in-
ſtrui nec ſit pertinax in proprio ſenſu , quemadmodum Chriſtus in Euangelio loquitur, Erunt omnes 1.Timo.6.
dociles dei. Et Iacobus, Cum manſuetudine(inquit) ſuſcipite inſitum verbum,[PATIENTEM]in ad- Eccl.3.
uerſis [CVM modeſtia] id eſt,cum diſcretione ac moderamine ſine perturbatione & impetu,[CORRI- Iohan.6.
pientem eos qui reſiſtunt] hoc eſt,rebelles deo atq; iuſtitiæ, de quibus Iob ait, Ipſi fuerunt rebelles lumi Iaco.1.
ni, [NE quando].i.vt tandem aliquando,[DET illis] inobedientibus [DEVS pœnitentiam].i.gratiam Iob.24.
pœnitẽdi de priſtinis malis, [AD cognoſcendam veritatem] fidei & doctrinæ. Purgati enim à vitiis per
pœnitentiam,apti ſunt illuminationi diuinæ,eamq; recipiunt, cum aliud nihil diuidat mentem rationa
lem à deo, niſi peccatum: propter quod Eſaias ait, Hic eſt omnis fructus,vt deleatur iniquitas . Et rur- Eſaiæ.27.
ſus, Iniquitates veſtræ diuiſerunt inter deum veſtrum & vos. Hieremias quoque teſtatur, Peccata veſtra Eſa.59.
prohibuerunt bonum à vobis,[ET reſipiſcant à diaboli laqueis].i.peccatis atq; erroribus , quibus ani- Hiere.5.
mæ à dæmone capiuntur: prout ſcriptura dicit, Iniquitates ſuæ capient impium,& funibus peccatorum
ſuorum conſtringetur, [A quo] diabolo [CAPTIVI tenentur] id eſt,dominationi & iugo dęmonis ac Prou.5.
peccati ſubiecti [AD ipſius] diaboli [VOLVNTATEM] hoc eſt ſicut diabolo placet & ad exequendam
voluntatem ipſius.

D CAP. III. [HOC autem ſcito,quod in nouiſsimis diebus inſtabunt tempora
periculoſa.] ARTIC. III.

PRAETEREA docet Apoſtolus Timotheum debere ſolicitũ eſſe propter futura
pericula.[HOC autẽ ſcito,quod in nouiſsimis diebus]circa Antichriſti aduentũ,
[INſtabunt tempora periculoſa] Erit enim tunc tribulatio talis, qualis non fuit Matth.24.
ab exordio mundi. tunc nanq; eccleſia perſecutionem ſuſtinebit à tribus grauiſsi
mis hoſtibus ſimul, à quibus ante ſucceſsiuè afflicta eſt, vtpute à tyrannis, ab hę-
reticis,falſisq; fratribus,[ET erunt homines ſeipſos amantes]amore carnali,pri-
uato,& peſsimo,quærentes ſolũ bona delectabilia & vtilia,non honeſta,[CVPI
di].i.auari,[ELATI] i.ambitioſi,[Superbi] quantum ad appetitum excellentię
in temporalibus,[BLASphemi] in deum & ſanctos,[PARentibus non obedientes, ingrati] deo,magiſtris Ariſtotel.
& parentibus,quibus non poteſt reddi æquiualens,[SCELESTI].i.magnis peccatis obnoxii[SINE
affectione] hoc eſt,corde frigidi,à calore amoris diuini,[SINE pace]interiori & exteriori.i.turbulenti,
[CRIminatores] alios inordinate accuſando, videntes aliorum feſtucas non proprias trabes, [Inconti- Matth.7.
tes].i.luxurioſi,[Immites] hoc eſt,iracundi,[SINE benignitate].i.fraterna compaſsione,[PRODITO Lucæ.6.
res]iuſtorum,[Tumidi]contra deum,ſicut Iob ait, Vir vanus in ſuperbiam erigetur,[PROTERVI].i.
crudeles. Iuxta illud, Viſcera impiorum crudelia,[VOLVPTATVM]carnalium,ſcilicet gulę & luxurię Iob.11.

Prou.12. [AMATORES magis q̃ dei] præponentes carnalia ſpiritualibus ac diuinis,[HAbentes ſpeciē ... in E
pietatis].i.ſimulatam ſanctitatē & apparentiam verę religionis aſſumentes,venientes videlicet in veſti-
mentis ouium[VIRtutem autē eius abnegantes].i.vigorem ſeu exiſtentiam pietatis abiicientes, cũ ſint
Matth.7. hypocritæ,& intus lupi rapaces.[ET hos].i.typos & prædeceſſores iſtorũ qui prædictis vitiis polluun-
tur,[DEVITA. Ex his enim].i.de horum catalogo,[SVNT qui penetrant domos]hoc eſt,ſecretiora lo
ca domorũ ingrediuntur,vt in oculto ſuos errores diſſeminent. Nam omnis qui malè agit, odit lucem,
Iohan.3. [ET captiuas ducũt mulierculas].i.ſuis erroribus inuoluunt fœminas in domibus reſidentes,[ONERA
tas peccatis].i.peccatrices,& ideo decipi dignas,[QVAE ducuntur variis deſideriis].i.diuerſis concupi
ſcentiis & curioſitatibus agitantur,propter rationis debilitatē & animi inſtabilitatem [SEMPER diſcē
tes] aliquid noui vel ſcripturas,[ET nunquam ad ſcientiam].i.notitiã ſalutarem, veritatis [PERuenien-
tes]quoniã inordinatè ſe habent in addiſcendo,& curioſa ac friuola magis q̃ fructuoſa ac neceſſaria di-
ſcunt.[QVEmadmodum autem Iamnes & Mambres] qui erant duo fratres & Magi Pharaonis', quorũ
nomina ſecundum gloſſam,ſumpſit Apoſtolus ex libris apocryphis,ſed hoc certum arbitror,quod au-
Iudas apoſtolus. thoritati apocryphorũ non innitebatur Apoſtolus.Sicut nec Iudas apoſtolus in ſua Canonica, allegãs
verba Enoch,quæ in apocryphis ſcripta ſunt.Sed vterq; eorũ aliunde,vel ex reuelatione diuina certi-
Exod.7. ficatus erat de veritate verborum quæ introduxerunt, quemadmodum ergo hi [RESTITERVNT
Exod.8. Moyſi] facientes ſigna coram Pharaone,ſicut & Moyſes, vſq; ad tertium ſignum,in quo omnis puluis F
1.Tim.4. terræ Aegypti verſus eſt in Cyniphes. Vbi deficientes hi Magi dixerunt, Digitus dei eſt hoc, [ITA &
hi] ſeductores,domorum penetralia introeuntes,[RESISTVNT veritati] fidei Chriſtianæ,[HOMI-
nes corrupti mente].i.intellectu deprauati.[REPROBI circa fidem].i.à fide errantes, [SED vltra non
proficient]hoc eſt,non diu alios fallent.[Inſipientia enim].i.perfidia.[EORVM manifeſta erat omni-
Exod.8. bus]catholicis [SICVT & illorum] Magorũ fallacia manifeſtata eſt,quando à Moyſe victi ſunt,& pla
gas dei ſenſerunt.Loquitur autem Apoſtolus præcipuè contra hæreticos Aſiæ,quos præuidit à beatiſſi
mo Euangeliſta Iohanne confutandos. Et tamen de aliis hæreticis accipi poteſt,qui frequenter à catho
licis ſuperati,& eradicati leguntur magis diuina virtute quàm poteſtate humana.[TV autem] ô Timo-
thee, [ASSEquutus es] hoc eſt,diſcendo adeptus,vel operando imitatus es,[MEAM doctrinam].i.ſcien
tiam ſcripturarum ſanctarum [INſtitutionem]quantum ad mores laudabiles,[PROPOSITVM].i.in-
tentionem,[FIDEM,longanimitatem] in expectatione cœleſtium promiſſorum [DILectionem patien
Act.14. tiam,perſequutiones] foris illatas,[PASSIONES]ab intra exortas,[QVALIA] tormenta,[MIHI fa
cta].i.inflicta,[SVNT Antiochiæ, Iconio, Liſtris] per has tres vrbes,alia loca in quibus perſequutio-
nem pertulit, intelligũtur,[QVALES perſequutiones]videlicet multas & magnas[SVSTINVI. Et ex
Pſalm.70. omnibus eripuit me dominus] præſeruando à morte corporis,& ab impotentia animæ,ita vt dicere va G
leam cum Pſalmiſta, Quantas oſtendiſti mihi tribulationes multas & malas?& cõuerſus viuificaſti me,
& de abyſsis terræ iterum reduxiſti me.[ET omnes qui volunt] voluntate efficaci [PIE].i.religioſe &
ſancte [VIVERE in Chriſto].i.ſecundum doctrinã & voluntatem Chriſti[PERſecutionem patientur]
à mundo,carne vel dæmone.Per multas enim tribulationes oportet nos intrare regnũ cœlorum. Vnde
Act.14. Iudith ait, Omnes qui placuerunt deo per multas tribulationes trãſierunt fideles.[MALI autem homi-
Iudith.8. nes & ſeductores] qui ſedent in cathedra peſtilentiæ,[PROficient].i.tendent [IN peius] quemadmodũ
Pſalm.2. ſcriptum eſt, Peccator adiiciet in peccatum ad peccandum. De minoribus quippe peccatis procedũt ad
Eccl.5. grauiora,quoniam vnum peccatum diſponit ad aliud,eſtq; peccatum & pœna peccati,[Errantes]à via
veritatis atq; iuſtitiæ,[ET in errorem mittentes] alios quos peruertunt.[TV vero permane]vſque in fi-
nem fide & opere [IN his quæ didiciſti].i.in documentis quæ tibi propoſui, [ET credita].i.commiſſa
Matth.25. [Sunt tibi] exigenda à te cũ ſpirituali vſura,[SCIENS].i.diligenter aduertens,[A quo didiceris] puta
à me Chriſti Apoſtolo,cuius doctrina tibi ambigua eſſe nõ debet, permanere quoq; debes in his.[ET
quia ab infantia].i.adoleſcentia,[Sacras literas].i.ſcripturas legis & prophetarum, [Noſti] per ſtudiũ
[QVAE te poſſunt inſtruere] formaliter in his quæ pertinent [AD ſalutem per fidē].i.mediante & coo-
Hebrę.11. perante fide,[QVAE eſt in Chriſto Ieſu].i.quæ de Chriſto habetur,ſine qua fide nemo ad ſalutem per
ducitur. ¶ Porrò q̃ ſacræ literæ erudire te valeant patet,nam [Omnis ſcriptura diuinitus inſpirata].i.
tota ſcriptura canonica ſpiritu ſancto infuſa non humanitus adinuenta, [VTILIS eſt ad docendum] H
ignaros [AD arguendum] hoc eſt,probandum ea quæ fidem concernunt,[AD corripiendum] iniuſtos
ſeu negligentes,[AD erudiendum] proficientes,[IN iuſtitia].i.ad obtinendam perfectionem iuſtitiæ,
[VT perfectus ſit] ſecundum modum viatorum,& prout ad ſalutem requiritur: vel in operibus ſuperero
gationis,ſeruando concilia ſcripturæ noui teſtamenti,[HOMO dei] hoc eſt,cultor deuotus,[AD omne
opus bonum] proſequendum [INSTRVCTVS]per ſcripturas.

CAP. IIII. [TESTIFICOR coram deo & Chriſto Ieſu.] ARTIC. IIII.

HOrtatur Apoſtolus in hoc capitulo ad indeſinentem ac diligentiſsimam euangelicæ veri-
Apoc.11. tatis prædicationē.[TEſtificor coram deo & Chriſto Ieſu].i.ſub teſtimonio dei patris &
1.Theſ.4. filii eius te doceo atq; admoneo. [QVI] Chriſtus [Iudicaturus eſt] in fine ſeculi, [VI-
EPIST. VOS & mortuos].i.homines vniuerſos videlicet tam illos qui ante tempus iudicii morien
tur,q̃ illos qui tunc viui inuenientur & in igne conflagrationis morientur,teſtificor quo-
que [PER aduentum eius] in carnem vel ad finale iudicium, [ET regnum eius] quod eſt eccleſia mili-
tans ac triumphans.i.per congregationē omnium electorũ,[PRædica verbum] regni cœleſtis quod eſt
euangelica doctrina,[INSTA] prædicationis officio,[OPPORTVNE] quantum ad auditores beneuo
los, [Importune] quantum ad acedioſos,qui ſtimulatione & impulſione indigent, quibus moleſtũ eſt
verbum dei audire. Vnde & eis importunus videris. Sed verè opportune, diſcreteque agis, [ARGVE]

entes,[OBſecra]ſenintes & digniores,[INCREPA] induratos,[IN omni patiẽtia & doctrina]
.i. perfecta patientia & ſapiẽtia cordis tui,quatenus totus ſermo oris tui ex ſapientia animæ tuæ proce- Prou.19.
dat & patientia adornetur.Nã & doctrina viri per patientiã noſcitur,ſermoq́; eruditus proficit multis.
Vel omnia verba hæc ad eoſdẽ referuntur.Quoniã vnus & idem interdũ arguendus,interim obſecran-
dus,aliquãdo increpandus.i.aſpere redarguẽdus eſt.Ideo autẽ inſtandũ eſt verbo prædicãtis hoc modo.
[ERIT enim tẽpus cũ] homines [SANAM].i.animarũ languores ſanantẽ[Doctrinã non ſuſtinebunt].i.
patienter nõ audient[SED ad ſua deſideria].i.vt ea audiant & faciant quę deſiderãt vitioſo affectu[Coa
ceruabũt].i.cõgregabunt[SIBI magiſtros]pro eorũ beneplacito,docẽtes & operantes[Pruriẽtes auri-
bus].i.tã magiſtri iſti q̃ eorũ diſcipuli interiorũ auriũ patientur pruritũ deſiderio legẽdi, proponẽdi vel
audiendi curioſa & laudes humanas.[ET à veritate quidẽ auditũ auertent]diſcipuli iſti,& itẽ eorũ ma-
giſtri [AD fabulas autem]audiẽdas vel prædicandas[CONuertẽtur]de talibus ſcriptũ eſt, Dixerunt deo, Iob.21.
recede à nobis,ſcientiã viarũ tuarũ nolumus.Et in Eſaia, Dicunt aſpiciẽtibus , nolite aſpicere nobis ea Eſa.30.
quæ recta ſunt.Loquimini nobis placentia, videte nobis errores.[TV vero vigila].i.diligens atq; ſolici-
tus eſto,quoniã grande habes expedire negotiũ,[IN omnibus]ad tuã tuiq́; gregis ſalutem pertinẽtibus,
[LAbora]ſicut bonus miles Chriſti nõ parcendo tibi nec corporalẽ quietẽ quærendo.Homo enim naſci 2.Tim.2.
tur ad laborẽ,ſicut auis ad volatum,[OPVS fac euangeliſtę].i.ſic viue vt decet annuntiatorem euangeli Iob.5.
Beæ legis,[MIniſteriũ tuũ imple].i.epiſcopale officiũ digne proſequere, quatenus orando,docẽdo & con
ſeruando cõmiſſos tibi ſaluos facias,[Sobrius eſto] in victu.Ex hæc tibi neceſſaria ſunt nũc magis q̃ an
te.[EGO enim iã delibor].i.domino offeror,ſeu pro deo mori incipio tanq̃ hoſtia grata,[ET tẽpus meę 1.Pet.5.
reſolutionis].i.mortis [INSTAT].i.propinquũ eſt.[BONVM certamen certaui]cõtra aduerſarios veri Rom.8.
tatis & fidei,fortiter reſiſtendo inimicis humanæ ſalutis [Curſum cõſummaui].i.peregrinationẽ meam
in præſenti exilio ad ſalutarẽ finem perduxi,perſeuerãdo ſemper & proficiendo in bonis [FIDEM]ca-
tholicã incõcuſſam [SERuaui.In reliquo].i.poſthac ſeu in futuro [REpoſita].i.apud deũ locata ac prępa FINIS.
rata [EST mihi corona iuſtitiæ].i.præmiũ iuſtæ cõuerſationis, videlicet gloria ſempiterna[Quã reddet
mihi dominus]quantũ ad animã[IN illa die]reſolutionis meę,quantũ vero ad corpus in die iudicii,[IV Pſalm.7.
ſtus iudex] De quo ait Pſalmiſta, Dominus iuſtus iudex,fortis & patiens,[NON ſolum autẽ mihi] red-
det hãc gloriã,[SED & his qui diligunt aduentũ eius].i.cũ bona cõſcientia futurum Chriſti aduentũ ad
iudicium deſiderant, vel primũ eius aduentũ videlicet incarnationẽ affectuoſe & mente gratiſsima am-
plectuntur.Qui etiã quotidie ſpiritualẽ Chriſti aduentũ,quo anima per gratiam viſitatur,affectant: de
quo ait ſaluator , Ad eũ veniemus & manſionem apud eũ faciemus. [FESTINA venire ad me cito] eo Iohan.14.
q̃ cito moriturus ſim,& quos habui,mõ nõ habeo.[DEMAS enim] De quo ad Coloſſ.dicitur, Salutat Col.2.
C vos Lucas medicus chariſsimus, & Demas,[ME reliquit]tẽpore tribulationis,]Diligens hoc ſeculũ].i.
ea quæ mundi ſunt,[ET abiit Theſſalonicã]quæ eſt Metropolitana vrbs Macedoniæ[Creſcens] abiit,
miſſus à me,[IN Galatiã, Titus in Dalmatiam.Lucas autẽ]Euangeliſta [EST mecum ſolus, Marcum]
cõſobrinum Barnabæ vt dicitur,[Aſſume & adduc tecũ:eſt enim mihi vtilis in miniſteriũ].i.ad prędica
tionis officium [Tychicum autẽ miſi Epheſum]vbi tu reſides quatenus te veniẽte ad me, ſuppleat vicẽ
tuam.[PEnulam quã reliqui Troiade apud Carpũ veniens affer tecum]Penula,ſecundum Hieronymũ Hierony.
appellatur legis volumẽ.Secundũ Haymonẽ vero eſt veſtis cõſularis,qua induebãtur cõſules Romani Haymo.
curiam ingredientes.Quam legati Romanorũ venientes Tarſum Cilicię dederunt patri Pauli in ſignũ
amicitiæ quando receperunt eũ in amicũ & ciuẽ Rom.eo q̃ reuerenter eis occurriſſet & eos lætanter re
cepiſſet.Quam veſtẽ retinuit ſibi Paulus ob recordationẽ,vnde in Actis Paulus dicit ſe natũ ciuem Ro
manum.Ciuilitas quippe Romana patri Pauli collata erat pro ſeipſo ac filiis eius propter magnũ obſe- Act.22.
quium & honorẽ quæ impendebat Romanis.[ET libros] quos illic dimiſi,[MAXIME autem membra
nas].i.materias illas non ſcriptas affer tecum,vt in membranis ſcribantur epiſtolæ meæ ad memoriã fu
turorum.[ALExander ærarius].i.faber in ære, vel cuſtos ærarii qui fecit ſedes argenteas Dianæ quem ſu 1.Timo.1.
pra dixi circa fidem naufragaſſe[MVLTA mala mihi oſtendit].i.graues perſecutiones procurauit mihi. Act.4.
[REDDET illi deus ſecundũ opera ſua].i.pœnas cõdignas pro tãtis peccatis.Hoc dicit Apoſtolus præ
nuntiando,non imprecando,[QVEM & tu deuita]tanquã excõmunicatũ & perfidum,[VALDE enim
D reſtitit verbis noſtris] per ſeipſum & alios,quos contra me incitauit.[IN prima mea defenſione]quãdo
videlicet primo aggreſſus ſum Alexandrũ hunc,reſpondẽdo eius obiectis,& fidẽ defendẽdo contra eũ,
[NEMO]fidelium [MIHI affuit] manifeſte aſsiſtẽdo,[SED omnes me dereliquerunt] terrore concuſsi.
[NON illis imputetur] hæc culpa à deo,ſed indulgeatur.Nã ex humana fragilitate,non ex certa malitia
orta eſt.[DOMinus autẽ mihi aſtitit] vel internã conſolationẽ pręſtando,vel per viſionẽ apparẽdo,[ET
cõfortauit me]gratia fortitudinis,[VT per me p̃dicatio impleatur].i.euangeliũ plenius diuulgetur.[ET
audiant omnes gentes ad fidẽ conuerſæ,[QVIA & liberatus ſum de ore leonis].i.ab occiſione crudelis
Neronis.[Liberauit autẽ me dominus ab omni opere malo]vel pręſeruãdo à vitiis,vel p̃terita mala rela
xando,[ET ſaluũ me faciet]deducendo me[IN regnũ ſuum cœleſte.Cui eſt gloria in ſecula ſeculorum,
Amen]Sciebat enim Apoſtolus(deo reuelante)ſe eſſe de numero electorũ.[Saluta Priſcã & Aquilam]
virum ipſius [ET Oneſipheri domum].i.familiã qui oẽs morabantur in Epheſo[Eraſtus remanſit Co
rinthi.Trophimũ autem reliqui infirmũ Mileti].i.in illo loco.[Feſtina ante hyemẽ venire]videlicet in
autumno,quãdo aptius tẽpus eſt ambulandi vel nauigandi.[Salutant te Eubolus & Pudens & Linus.]
Quem aliqui dicunt fuiſſe diſcipulũ Petri,ſucceſſoremq́; eius in cura pontificali[CLAVDIA & fratres
omnes] qui mecum ſunt.Per hoc prouocat Timotheum ad citius atq; libentius veniendum,eo q̃ dilige
batur & ſalutetur à tantis ac talibus.[DOMINVS Ieſus Chriſtus] ſit [CVM ſpiritu tuo].i.in anima tua
habitare dignetur.[GRATIA vobiſcum].i.tecum & cum populo,tibi commiſſo.[Amen.]

IN EPISTOLAM AD TITVM

PROOEMIVM.

Prou. 6. MAndatum lucerna eſt, & lex lux: & via vitæ, increpatio diſciplinæ. Qui ergo te-
nebras vitiorum quærit effugere, mandatis obediat. Ad hoc ordinatur doctrina
Apoſtoli, qui in præſenti nunc elucidãda epiſtola (quam ſcripſit Tito Cretenſiũ
epiſcopo à Nicopoli) admonet Titum ad ſtrenuã ſui officiũ executionẽ, & de or
dinatione presbyterii, de vitandis quoq; hæreticis, & de exemplari cõuerſatione
ad epiſcopum pertinente. Erat quippe hic Titus nõnihil mollis & laxus in incre
patione peccantium. Ideo monet eum Apoſtolus cũ omni imperio agere. Timo
1. Tim. 4. theum vero qui ſatis rigoroſus acerq; fuit, monuit in præcedentibus epiſtolis ad
2. Ti. 2. 3. pietatem ac patientiam. In hac autem epiſtola procedit Apoſtolus ſolito more, ſicut patebit.

CAP. I. [PAVLVS dei, Apoſtolus autem Ieſu Chriſti.] ARTIC. I.

PAVLVS ſeruus dei] patris [Apoſtolus autem Ieſu Chriſti] imò etiam Apoſtolus
dei, patris, & ſeruus Chriſti. Sed Chriſti ſe vocat Apoſtolum quoniã immediatè
Coll. 1. ab eo miſſus eſt euãgelizare. Seruus (inquam) & Apoſtolus, [ſecundum fidẽ]. i.
in fide vel obſeruando fidem, [electorum dei]. i. hominum prædeſtinatorũ, qui
per fidem ſaluantur, [ET] ſecundum [Aonitionem veritatis]. i. actualem notitiã F
procedentem ex fide, qua notitia veritas Chriſtiana cognoſcitur, [QVAE] etiam
cognitio [ſecundum pietatem eſt] hoc eſt, ſecundum Chriſti religionem, cui cõ-
cordat, & ad cultum diuinum ordinatur, [IN ſpem vitę æternæ]. i. ad obtinẽdam
Iohan. 14. ſperatam fœlicitatẽ, videlicet vitam æternã. [QVAM] vitam [promiſit] hominibus, [QVI non menti-
Num. 23. tur deus] cum ipſe ſit veritas. De quo ſcriptura, Non eſt deus quaſi homo, vt mentiatur: neq; vt filius ho
minis, vt mutetur. Promiſit autem deus hanc vitam. i. promittere ſtatuit, ſeu ex promiſsione dare præ-
ordinauit [ANTE tẽpora ſecularia]. i. ab æterno. Tempora enim ſecularia ſunt dies & horæ quibus om-
Iohan. 1. x. nia temporalia menſurantur quæ ab initio mundi fuerunt. [Manifeſtauit autem]. i. hominibus reuelauit,
[Temporibus ſuis]. i. congruis & ab eo diſpoſitis horis, videlicet tempore gratiæ, [VERBVM ſuum]. i.
prædictam promiſsionẽ, vel verbum ſuum incarnatũ, videlicet vnigenitum filium ſuum [IN prędicatio
ne]. i. per prædicationem [QVAE credita]. i. cõmendata [EST mihi ſecundũ præceptũ ſaluatoris noſtri
dei]. i. à diuino imperio ſeu deo iubente, qui mihi prædicationis iniunxit officium. Paulus itaq; ſcribit,
[TITO dilecto filio] ſuo ſpirituali. Ideo ſubditur, [ſecundum cõmunem]. i. vniuerſalem ſeu catholicã,
[FIDEM] Quaſi dicat, Filio, non ſecundũ carnem, ſed ſecundũ ſpiritualẽ generationem, qua Chriſto
te genui, fidẽ tibi annuntians, eamq; tibi exponens [Gratia & pax] tibi detur & conſeruetur, [A deo pa G
tre & Chriſto Ieſu ſaluatore noſtro] qui ſunt vnũ principium gratiæ & omnis boni creati. [HVIVS rei
gratia]. i. propter id quod ſubditur, [Reliqui te Crete] quãdo inde abſceſsi, [VT ea quæ deſunt corrigas]
. i. vitioſa emendes, & quod deeſt eccleſię perficias, [ET cõſtituas per ciuitates presbyteros]. i. in vnaqua
q; ciuitate fidelium ordines vnũ presbyterũ. i. epiſcopũ. Quòd enim nomine præsbyterorũ intelligãtur
Infra eod. epiſcopi, conſtat ex eo quod paulopoſt ſubditur, Oportet enim epiſcopũ ſine crimine eſſe. Et vt alii pro
babiliter aſſerunt nomine presbyteros intelliguntur ſacerdotes atq; epiſcopi, & ecõtrario. Sicq; in vna
ciuitate poterant eſſe plures presbyteri, nõ plures epiſcopi. Epiſcopatus itaq; noneſt alius ordo à preſ-
byteratu, ſed eſt nomen ſuperadiunctæ dignitatis. Ordinauit autẽ Apoſtolus Titum in archiepiſcopum
Cretenſium. Ideo pertinebat ad eũ conſtitutio epiſcoporũ per ſingulas ciuitates, ſuo regimini ſubditas.
[SICVT & ego tibi diſpoſui]. i. tales conſtituas, quales tibi deſcripſi, vel ordinatione dignos edocui, vt-
puta, [SI quis ſine crimine eſt]. i. ſine notabili, grauiq; vitio, ne ſit infamis, ſed famæ laudabilis. Quod ſi-
Leuit. 21. gnificatũ eſt, vbi Aaron dicitur, Homo de ſemine tuo, qui habuerit maculã, non offeret panes deo ſuo.
[VNIVS vxoris vir]. i. qui non habuit coniugem niſi vnam poſt baptiſmum, ſecundum Hieronymum.
Hierony. Vel nunquã ſecundum Auguſtinũ, vt dictum eſt plenius ad Timotheum, [FILIOS habens fideles] in
Auguſt. eredendo & operando, ſi tamẽ habeat filios, & ſi filii nõ ſint incorrigibiles. Oportet nanq; vt ſit domui
1. Tim. 3. ſuæ bene præpoſitus. Habeat (inquam) filios, [NON in accuſatione luxurię]. i. non incõtinentes, & accu H
ſatione peccati luxuriæ dignos, [AVT non ſubditos] hoc eſt, non rebelles. [Oportet enim epiſcopum]
Ecce quòd nomine presbyteri epiſcop⁹ deſignetur. Oportet ergo epiſcopũ. i. ſacerdotẽ & pontificẽ, ma
ximè tamen pontificem, [SINE crimine]. i. irreprehenſibilẽ [ESSE] quo ad magna peccata. Non quod
hoc ſit de neceſsitate gradus vel ordinis, ſed dignæ executionis atq; ſalutis, [SICVT dei diſpẽſatorem]
hoc eſt, ſpiritualium bonorũ dei, videlicet ſacramentorum & verborum cœleſtiũ erogatorem. Ad quod
Eccleſ. 3. requiritur maxima ſanctitas. [Non ſuperbum] quoniam ſcriptum eſt, Quanto maior es, humilia te in
Eccleſ. 32. omnibus. Itemq;, Rectorem te poſuerunt, noli extolli, Eſto in illis quaſi vnus ex eis, [Non iracundum]
Eccleſ. 7. quoniam ira in ſinu ſtulti quieſcit. Et Iacobus ait, Sit omnis homo tardus ad loquendum, & tardus ad
Iacob. 1. iram, [Non vinolentũ] ſed ſobrium [Non percuſſorẽ]. i. bellicoſum & violentum, [Non turpis lucri cu
pidum, ſed hoſpitalẽ benignum, ſobrium, ſanctum, continentẽ, amplectentem]. i. cordiali affectu ſuſci-
pientem, ac aliis proponentem [EVM, qui ſecundum doctrinam eſt fidelem ſermonem]. i. vera prædica
tionem veræ doctrinę ſeu Chriſtianæ ſapientiæ conſonantem, [VT potens ſit]. i. virtuoſus & eruditus,
[EXHORTARI] ſubiectos [In doctrina ſana]. i. euãgelica diſciplina vitiorum ſanatiua, [EOS qui con
tradicunt] fidei verbo vel opere [AROVERE]. i. reprobare. Vel, eos qui cõtradicunt arguere, hoc eſt,
inobedientes efficaciter increpare. Ideo ſubditur, [SVNT enim multi inobedientes & vaniloqui & ſedu
1. Timo. 1. ctores, maximè qui de circuncisione ſunt]. i. Iudæi cõuerſi, ſcilicet hæretici, afferentes legalia cum euan
Act. 15. gelio eſſe obſeruanda, [QVOS oportet redargui] à te, aliiſq; prælatis eccleſiæ, ne ſeducant alios, ipſique

A pereant,[QVI vniuerſas domos]hoc eſt,omnes familias Chriſti,ſeu cunctos fideles incautos,[SVBVERTVNT]quātum in ipſis eſt. Quia nituntur ad hoc [Docentes quæ non oporter].i.illicita.ſ.obſeruationem legalium,[TVRPIS lucri gratia.i.cõmodi temporalis intuitu,quatenus ab his quos decipiant tēporalia bona acquirant.[DIXIT quidam ex illis]vaniloquus,qui tamen aliqua vera loquutus eſt , [PROPRIUS ipſorum propheta].i.qui prædictorum ſeductorum atq; Cretenſium proprietates optimè nouerat. Vnde Propheta ipſorum vocatur,quia de eis vera in futurum coniicere potuit. Non autem erat propheta dei,nec homo ſanctus , ſed poeta, videlicet Epimenides, in cuius libris verba ſequentia inueniuntur. Epimenides
[CRETENſes ſemper mendaçes] ſunt contra deum & proximum[MALAE beſtię].i.crudeles,humanumque ſanguinem ſitientes,[VENTRES pigri].i. guloſi,& acedioſi.[TEſtimonium hoc verum eſt]quanuis verba huius poetæ non habeant authoritatem.Commemorat vero Apoſtolus hunc poetam,vt Cretenſes proprii authoris teſtimonio redarguti,plus erubeſcant & corrigantur. [QVAM ob cauſam increpa illos] Cretenſes [DVRA] cum ſint duri,non molliter,ſicut hucuſq; feciſti,[VT ſani] i.integri & ſynceri, [SINT in fide] catholica[Non intendentes Iudaicis fabulis].i.falſis narrationibus Iudæorum de obſeruatione cærimonialium legis,& genealogiis interminatis,[ET mãdatis].i.ſuperſtitioſis traditionibus[Hominum,auerſantium ſe à veritate].i.à vero intellectu ſcripturæ recedentium.Et quoniã iſti Iudæi,hæretici inter cibos diſcernebant tempore gratiæ, quẽadmodum tempore legis:ideo contra eos di- 1.Tim.1. Matth.5.
B cit Apoſtolus.[Omnia munda mundis].i.cuncta humanis vſibus conceſſa vel apta,ſunt munda mũdis, Rom.14.
id eſt,fidelibus qui ea pura intentione, rectaque fide in vſum neceſsitatis recipiũt. Non enim inquinantur ex perceptione ciborum prohibitorum in lege ea ratione qua illic prohibebantur.]COINquinatis autem] id eſt, vitioſis,[NIHIL eſt mundum]per comparationem ad eos.Omnia enim cooperantur eis in malum:nam & ipſi abutuntur rebus mundis ac ſanctis,[SED inquinatæ ſunt eorum mens & conſcientia].i.anima ſeu ratio & actus,qui conſcientia nuncupatur. Denique videtur hic locus generalius poſſe intelligi,vt omnia dicantur munda mundis,quantum ad contemplationẽ ipſorum.Homines enim puri & eruditi res immundas mundo oculo ſpeculantur.Immundi vero etiam munda deformiter contẽplantur. [COFITENTVR ſe noſſe deum,factis autem negant,]quia tam impie viuunt,ac ſi deus non eſſet. Operibus ergo loquuntur deum non eſſe , dum eum non ſicut deum honorant, nec eius iuſtitiam pen- 1.Iohan.2.
ſant. Vnde Iohannes, Qui ſe dicit(inquit)noſſe deum ,& mãdata eius non cuſtodit,mendax eſt. Verun
tamen aliquo modo deum cognoſcunt,videlicet informi notitia,quoniam dictum eſt ad Romanos, Cũ Rom.1.
cognouiſſent deum,non ſicut deum honorauerunt.Ideo non cognoſcunt deum cognitione verę & ſalu Sapien.1.
taris ſapientiæ. Dę qua ſcriptum eſt, In maliuolam animam non introibit ſapientia, [CVM ſint abomi- Pſalm.52.
nati] id eſt, abominalibus peccatis polluti, & à deo iuſte contempti,[ET incredibiles,]quia nec eis cre-
C dendum eſt,nec ipſi veraciter credunt,[AD omne opus bonum reprobi] id eſt,ad omnem actum meritorium indiſpoſiti & peruerſi.

CAP. II [TV autem loquere quæ decent.] ARTIC. II.

POSTQVAM Apoſtolus Titum edocuit circa ordinationẽ epiſcoporum ſeu preſbyterorum, iam inſtruit eum circa diligentẽ gubernationem ſubditorum ſuorũ. [TV autem].i.illis ita errantibus,tu aliorũ antiſtes ac prædicator[Loquere]verba ſalubria,[QVAE decent ſanã doctrinam].i.quæ Chriſtianæ ſapientiæ cõgruunt, quatenus dignitas & honeſtas tui ſermonis oſtendat veram eſſe legem quam prædicas. Nec aliquid dicas quod veræ doctrinæ nõ conſonet.[SENES]hortare[VT Sup.1.
ſobrii ſint,pudici,prudentes,ſani in fide,in dilectione]dei & proximi[ET patien 1.Tim.5.
tia.]Hæc eſt ſaluatoris doctrina.[Anus ſimiliter] hortare eſſe [In habitu ſancto] id eſt, veſtibus religioſis,[Non criminatrices].i.aliorum accuſatrices,præſertim adoleſcentularum,quibus ex leui ſuſpitione crimina imponere conſueuerunt.[Non multo vino ſeruientes]ne ſint guloſę aut
vinolentæ,[BENE docentes]ſuam familiam,[VT prudentiam doceant].i.veram vtilemq; doctrinam, 1.Cor.14.
non incantationes vel ſortilegia.Non tamen debent coram viro docere publice in eccleſia,quia docere 1.Tim.2.
hoc modo mulieri non permitto. [ADOleſcentulas] maritatas admone, [VT viros ſuos ament] ſyncero affectu,non ſolum carnali aut naturali, ne alium quenquam reſpiciant, [FILIOS diligant] naturali &
D ſpirituali amore,quærendo eis bona honeſta magis quàm delectabilia ſiue vtilia. Diligere nanq; eſt alicui bonum velle. Hortare etiam eas eſſe[PRVDENTES] ne ſicut luna & ſtultus mutentur & fluctuẽt,
[CASTAS] ne ſe prorſus exponant libidini,vt cum pudore debitum viris reddãt magis quàm exigant, Eccle.27.
[SOBRIAS] benignas,id eſt,miſericordes, [DOMVS curam habentes].i.propriæ familiæ ſolicite prouidentes, [SVBDITAS viris ſuis.] Mulier nanq; ſi primatum habeat cõtraria eſt viro ſuo .Omnia iſta
à ſenibus & anibus ſeu vetulis & adoleſcentulis obſeruanda ſunt. [VT non blaſphemetur verbum dei] Eccle.25.
id eſt, ne propter vitioſam eorum cõuerſationem Chriſtus vel eius doctrina ab infidelibus & peruerſis, perfidiſque adoleſcentularum maritis blaſphemiam patiatur. [IVVENES ſimiliter hortare vt ſobrii ſint,] quod eis potiſsimum neceſſarium eſt,eò ꝙ propter calorem & multum humorem naturæ, ad vi-
tium incontinentiæ ſint procliues.Et quia exhortatio ſine virtuoſa conuerſatione inefficax eſt atq; deſ- 1.Tim.4.
pecta,idcirco Apoſtolus admonet Titum.[In omnibus] ad ſalutem pertinentibus,& in cunctis quę doces,[TEipſum præbe exemplum bonorum operum] copioſius agendo quæ doces. Nec ſolum in opere exteriori præbeas te in exemplum fidelium, ſed & [In doctrina].i.vera ſermocinando [In integritate] mentis & corporis fideliter & continenter viuendo [In grauitate].i.probitate morum , ne ſis leuis aut diſſoluta.[VERBVM]tuum ſit [SANUM] id eſt, verum & ſine læſione peccati vt non delinquas in lin-
gua tua, & [IRReprehenſibile, vt is qui ex aduerſo eſt].i.aduerſarius noſter videns apertam ſanctitatem Pſalm.38.
noſtræ conuerſationis [VEreatur].i.timeat nobis reſiſtere,[Nil habens malum dicere de nobis] id eſt,

1.Petri.2. non inueniens culpam quam nobis obiiciat. Vnde Petrus, Hæc eſt (inquit) voluntas dei, vt benefacien- E
tes obmuteſcere faciatis imprudentium hominum ignorantiam. [SERVOS] hortare [DOMINIS ſuis]
Col. 3. temporalibus, etiã diſcolis [SVBDITOS eſſe, in omnibus] licitis [PLACENTES] eiſdem, [Non con-
1.Tim.6. tradicentes] verbis dominorum ſuorum, [Non fraudantes] aliquid de rebus dominorũ ſubtrahentes
2.Petri.3. nec minus debito eis ſeruientes, [SED in omnibus] ſuis obſequiis [FIDEM bonam] .i. verã fidelitatem
[Oſtendentes, vt doctrinam ſaluatoris noſtri ornent] .i. commendabilem faciant, ſanctam oſtẽdant atq;
decorent [IN omnibus] operibus ſuis. ¶ Sed igitur alios exhortari, & teipſum regere debes [Apparuit
EPIST. enim gratia] .i. miſericordia & pia largitio ac gratioſa inſtructio [DEI ſaluatoris noſtri] .i. Chriſti qui
eſt ſaluator & deus noſter, [omnibus hominibus] .i. omnibus generibus hominũ & ad omnium vtilita-
tem. Sic autem apparuit in carne pro nobis à verbo aſſumpto, quia per aſſumptam humanitatẽ manife-
Iohan.20. ſtata & data eſt hominibus gratia ſaluatoris, & ipſe Chriſtus proprio ore nos docuit, ſpiritũ ſanctũ apo
ſtolis inſufflauit, ſuamq; gratiam hominibus euidenter exhibuit. Apparuit ergo hæc gratia & doctrina
Chriſti, [ERudiens nos, vt abnegantes] .i. deteſtantes & fugientes [IMpietatem] .i. peccata contra deũ,
vt ſunt idololatria, blaſphemia, [ET ſecularia deſideria] .i. inclinationes inordinatas tẽdẽtes ad bona hu
ius ſeculi .i. ad diuitias, honores, delitias, dominationes, &c. [SOBRIE & iuſte & pie viuamus in hoc ſe
culo, expectãtes] longanimiter ac fiducialiter [BEATAM ſpem] .i. fœlicem remunerationẽ ſeparatam,
videlicet gloriam ſempiternam [ET aduentũ gloriæ] .i. glorioſum aduentum ſeu manifeſtationẽ excel- F
2.Tim.1. lentiæ [MAgni dei,] cuius magnitudinis non eſt finis, [ET] pro .i. [SALuatoris noſtri Ieſu Chriſti,] cuius
Pſal.144. primus aduentus fuit in humilitate, vt iudicaretur: ſecundus erit in poteſtate & gloria, vt iudicet. Cuius
aduentũ pręſtolamur, quatenus in die iudicii ſuſcitemur, & corpus glorificatum ſortiamur, [QVI] Chri
Luc.21. ſtus [DEDIT] .i. gratis, ſponte & charitatiue obtulit, [SEmetipſum pro nobis] in ara crucis, factus obe-
diẽs patri vſq; ad mortem. Oblatus eſt enim, quia ipſe voluit. Vnde apud Ioh. loquitur, Ego ſum paſtor
Philip. 2. bonus, & animã meã pono pro ouibus meis, [VT nos redimeret] ſua pretioſiſsima paſsione, [AB omni
Eſa.53. iniquitate] originali & actuali, ſiue perſonali, [ET mundaret] .i. mundum efficeret, [SIBI] .i. ad gloriã
Iohan.10. ſuam, [POPVLVM] fidelem, quem in baptiſmo purgat ab omni peccato [ACCEptabilem] .i. ſibi placen-
tem & gratum, [SEctatorem bonorum operum] .i. bona opera iugiter ſequẽtem ſeu operantem. hoc eſt,
Infra.3. ideo Chriſtus nos redemit, vt mundaret nos in baptiſmo, quatenus ſimus ei populus acceptabilis, ſecta
tor iuſtitiæ, &c. [HAEC] quæ dixi de modo informandi & gratia Chriſti, [LOQVERE] .i. populo præ-
dica, [ET exhortare] eum, vt informationi acquieſcat & Chriſti beneficiis gratus ſit, [ET argue] negli-
DENIS. gentes, [CVM omni imperio] id eſt, in virtute obedientiæ & pontificali authoritate. Hoc dicit apoſto-
lus, quoniam Titus, plus quàm populo ſuo expediebat, mollis fuit atque remiſſus, ſecundum gloſſam.
[NEMO te contemnat] quaſi nobilior, ſapientior, ſenior aut alio modo excellentior quàm tu. Chriſti G
Luc.10. enim vicarius es, ideo amore & vice Chriſti es honorandus, præſertim cum Chriſtus dixerit, Qui vos
ſpernit, me ſpernit.

CAP. III [ADMONE illos principibus & poteſtatibus ſubditos eſſe.] ARTIC. CII.

ADMONE illos] id eſt, Cretenſes tibi ſubiectos, [PRINCIPATIBVS & poteſta
Roma.13. tibus ſubditos eſſe] id eſt, ſpiritualibus & temporalibus dominis, ſeu maioribus
atq; minoribus pręſidẽtibus obedire. Qui enim poteſtati reſiſtit, dei ordinationi
reſiſtit. Et qui reſiſtunt, damnationem ſibi requirunt, [DICTO] .i. ſermoni ſupe-
riorum, [OBEDIRE, ad omne opus bonum] à ſuperioribus iuſſum [PARATOS
eſſe.] In malis enim obediendum non eſt, [NEMINEM blaſphemare] propter
aduerſa ab ipſo irrogata [Non litigioſos eſſe, ſed modeſtos] .i. diſcretos & mode
ratos, [Oſtendentes manſuetudinẽ] .i. mititer ſe habentes, [AD omnes homines.
Pſal.118. Eramus enim & nos aliquando] dum non credebamus in Chriſtum, [Inſipientes] .i. ſine notitia diuino
Eſa.53. rum ſalubri, [ET increduli, errantes] per deuia vitiorum ſicut ouis quæ periit. Vnde ſcriptum eſt, Om-
nes nos quaſi oues errantes, vnuſquiſq; in viam ſuam declinauit, [SERuientes] .i. per modum ſeruorum
Sapien.14. conſentientes, [DEſideriis & voluptatibus variis] .i. carnalibus ac ſpiritualibus concupiſcentiis atq; de-
Pſalm.5. litiis, [IN malitia & inuidia agentes] .i. malitioſe & inuide operantes, [ODIBILES] deo & ſanctis quã
EPIST. tum ad eſſe culpæ: iuxta illud Sapientis, Odio ſunt deo impiis & impietas eius. Et in pſal. Odiſti omnes H
Galat.4. qui operantur iniquitatem [ODIENTES inuicem. Cum autem benignitas & humanitas apparuit ſal-
Luc.1. uatoris dei noſtri] .i. hoc tempore gratię, quando aduenit temporis plenitudo, in qua ſtatuit deus ſuccur
Iohan.22. rere mundo, ſicut loquutus eſt per os ſanctorum, qui à ſeculo ſunt, prophetarum eius, apparuit mundo
per Chriſti viſibilem ac corporalem præſentiam. Vel poſterioribus .ſ. nobis per fidem. De quibus dictũ
Baruch.3. eſt, Beati qui nõ viderunt & crediderunt, benignitas .i. clementia & humanitas à verbo aſſumpta, ſalua-
Act.10. toris noſtri dei .i. Chriſti, qui eſt deus & ſaluator noſter. Hęc apparuerunt viſibiliter Chriſto in terris cũ
hominibus conuerſante, quando circuiuit benefaciendo & ſanando omnes oppreſſos à diabolo, [Non
ex operibus iuſtitiæ quæ fecimus nos] .i. non propter merita noſtra, quæ nulla fuerunt, quia prædictis
eramus peccatis obnoxii, [SED ſecundum ſuam miſericordiam ſaluos nos fecit à poteſtate diaboli & à
reatu æterni tormenti merito ſuæ conuerſationis & paſsionis, [PER lauacrum regenerationis] .i. per
Iohan.3. baptiſmum, qui eſt lotio qua ex aqua & ſpiritu ſancto renaſcimur, [ET renouationis ſpiritus ſancti] .i.
per interiorẽ lotionem ſeu infuſionem gratiæ ſpiritus ſancti, per quam anima ſpiritualiter renouatur: iu
Epheſ.4. xta illud, Renouamini ſpiritu mentis veſtræ. Et, Renouabitur vt aquilæ iuuẽtus tua. Quę etiã lotio in-
Pſal.102. terior non ſolum confertur in baptiſmo, ſed & in ſacramento pœnitentiæ, & cæteris ſacramentis. Hæc
ideo dicit apoſtolus, quoniam licet Chriſtus nos in cruce redemit ſufficienter, oportet tamen vt meritũ
ſuæ paſsionis nobis per ſacramenta applicetur, & primo per baptiſmum, qui eſt ianua ſacramentorum,

A [QVEM] ſpiritum ſanctum, id eſt, cuius dona & gratiam, [EFFVDIT] deus pater, [IN nos abunde] id
eſt, clementer & copioſe in baptiſmo, & poſtea [PER Ieſum Chriſtum ſaluatorem noſtrum] id eſt, meri Iohan. 1.
to Chriſti, de cuius plenitudine accepimus omnes, per quem omnia dona gratiæ deriuantur ad nos, [VT
iuſtificati] id eſt, à noſtris iniuſtitiis & peccatis abluti, [GRATIA ipſius] id eſt, merito Chriſti, & per in
fuſionem gratiæ ſuæ, [HAEREDES ſimus] dei, cohæredesque Chriſti, id eſt, filii adoptiui, [SECVN- Roma. 8.
DVM ſpem vitæ æternæ] id eſt, vitam æternam ſperando. Vel, hæredes ſimus vitę æternæ ſecundum ſpē FINIS.
id eſt, iam in ſpe, adepturi eam aliquando in re. [FIDELIS ſermo] eſt quem dixi, atque dicturus ſum. 1. Ti. 1. 3.
[ET de his] iam dictis, videlicet de gratia & beneficiis Chriſti, [VOLO te confirmare] id eſt, volo vt in 2. Tim. 2.
cognitione & dilectione iſtorum confirmeris à me, & gregem tibi commiſſum prædicando confirmes,
[VT curent bonis operibus præeſſe] id eſt, exemplariter ſe habere, vel in virtutibus præcedere, vel non
ſolum dignitate & nomine, ſed vita & moribus præeſſe ſubiectis, [QVI credunt deo] id eſt, fideles, præ
ſertim in prælationibus conſtituti. [HAEC] documenta [SVNT bona] id eſt, vera in ſe, [ET vtilia homi- 1. Timo. 1
nibus. Stultas autem] id eſt, ſuperfluas & infructuoſas [QVAESTIONES & genealogias] hoc eſt, gene
rationum enumerationes à Iudæis confictas, quę non habentur in ſcriptura canonica, ſicut quòd Adam
habuit duas vxores, de quarum qualibet plurimos generauit, [ET contentiones] de obſeruatione lega-
lium tempore noui teſtamenti, [ET pugnas legis] id eſt, verboſas litigationes, quæ oriuntur ex locis ſcri
B pturarum quæ ſibi contraria videntur, [DEVITA. Sunt enim inutiles & vanæ. Hæreticum hominem Roma. 10.
poſt vnam & ſecundam correptionem] id eſt cum bis correptus fuerit, ſemel in priuato, deinde in publi
co, & emendari noluerit, [DEVITA, ſciens quia ſubuerſus] id eſt, incorrigibiliter errans, & perditus
[EST, qui huiuſmodi eſt, & delinquit] id eſt, peccat [PROPRIO iudicio condemnatus] id eſt, propria
electione & determinatione cauſam damnationis aſſumens, quoniam falſitatem pertinaciter ſeruat, veri
tatem repellens. [CVM miſero ad te Artemam aut Tychicum] vt vnus eorum pro te Cretenſibus præ-
ſit, ne populus Chriſti ſit ſicut oues ſine paſtore [FESTINA ad me venire Nicopoli. Ibi enim ſtatui] id Act. 18.
eſt, in illa vrbe propoſui [HYEMARE. Zenam legiſperitum] qui huius profeſſionis erat in ſynagoga, Act. 19.
[ET Apollo] qui non erat imperitior illo, quanuis non vocetur legiſperitus, quoniam huius profeſſio-
nis non fuit. Fuit autem in ſcripturis potens, [PRAEMITTE] ad me, ſic tamen [VT nihil] de victuali-
bus & neceſſariis [ILLIS deſit] in via. [DISCANT autem] id eſt, per operationem ſcire ſtudeant, [ET
noſtri] id eſt, Chriſtiani inter Cretenſes, [BONIS operibus præeſſe] ſibiipſis, id eſt, bene operando ſeip
ſos gubernare [AD vſus neceſſarios] id eſt, ad hoc vt prædicatoribus euangelii neceſſaria præbeant, [VT
non ſint infructuoſi] id eſt, ſine merito, eo quòd non dent carnalia his, à quibus recipiunt ſpiritualia.
Hoc dicit apoſtolus vt oſtendat Tito vnde poſſit Zenæ & Apollo de neceſſariis præuidere. Tanquam 1. Cor. 9.
C dicat, à ſubditis tuis, quibus & illi prædicauerunt, recipere debes. Salutant te qui mecum ſunt omnes] fi-
deles, quos gratia breuitatis nominatim non exprimo. [SALVTA eos qui nos amant in fide] id eſt, eo
quòd fideles ſumus. Vel, in fide, id eſt, fideli affectu, non ficte. [GRATIA dei] ſit ſemper [CVM omni-
bus vobis] id eſt, tecum & cum adiutoribus ac ſubditis tuis. Qui omnes inceſſabiliter indigetis gratia
creatoris, qui eſt ſuper omnia deus ſublimis & benedictus. [AMEN.]

IN EPISTOLAM AD PHILEMONEM

PROOEMIVM.

QVI pronus eſt ad miſericordiam, benedicetur. Volēs ergo apoſtolus ad miſericor- Prou. 22.
diam inclinare diſcipulum quendam virum magnum, ciuem Coloſſenſem Chri-
ſtianum, nomine Philemonem, qui nō erat prędicator neq; in ſacris, ſed fidelium
ſuſtentator, ſcribit ei præſentem epiſtolam à Roma de carcere, mittens eam per
Oneſimum acolytum, rogans pro reconciliatione Oneſimi, qui uit ſeruus Phile
monis prędicti, & aliquid de rebus domini ſui ſubtraxit ac fugit, veniensque Ro-
mam ad apoſtolum ab eo conuerſus eſt. Miſit ergo eum apoſtolus ad dominum
D ſuum Philemonem cum pręſenti epiſtola, in qua procedit more conſueto.

CAP. I. & vnicum, [PAVLVS vinctus Ieſu Chriſti & Timotheus
frater.] ARTIC. I.

PAVLVS vinctus Ieſu Chriſti] id eſt, pro Chriſto Romæ ligatus ac incarceratus. Non ad-
iecit apoſtolus, quod eſt nomen dignitatis, quoniam deprecatoriam ſcribit epiſtolam, in
qua humilitas conuenientius ſuffragatur ad impetrandum quod petitur, [ET Timotheus
frater.] Quem ſibi adiungit apoſtolus, quoniam dilectus fuerat Philemoni. Idcirco eius
nomine audito amplius mouebatur ad exauditionem, ſcribunt vel mandant, [PHILEMO
NI dilecto] & [ADIVTORI noſtro] in opere dei, [ET Appiæ] coniugi eius [SORORI] noſtrę ſpiritua
li] chariſſimæ, & Archippo commilitoni noſtro] id eſt, nobiſcum pro Chriſto militanti atque pugnan
ti contra aduerſarios veritatis. Hic Archippus fuit filius Philemonis, Coloſſenſiumq; epiſcopus, de quo Coloſſ. 4
ad Coloſſenſes dicitur, Archippo dicite, Vide miniſterium tuum, &c. [ET eccleſiæ] i. congregationi fi-
delium, [QVæ in domo tua eſt] Omnes hos nominat, vt orent Philemonem pro cauſa hac, videlicet vt
ignoſcat Oneſimo. [GRatia vobis & pax] detur, augeatur & conſeruetur, [A deo patre noſtro] i. patre Io. 1. 5. 10.
æterno, [ET domino Ieſu Chriſto] filio, per quem omnia efficit pater. [GRatias ago deo meo ſemper] id 1. Cor. 13.
eſt, omni tempore opportuno, [MEMoriam tui,] ô Philemon [FACiens] id eſt, tui reminiſcens, [IN ora- Galat. 4.

tionibus meis.]quas fundo pro te,cæteriſq; fidelibus[AVDIENS] à narrantibus, [CHARITATEM E
tuam & fidem quam habes in domino Ieſu].i.ad gloriam eius, vel virtnte ipſius, vel in ipſo ſicut in obie
cto, amando & credendo in eum,[ET in omnes ſanctos].i.per opera bona extendis ac manifeſtas chari
tatem tuam & fidem in omnes Chriſtianos tecum eaiſtentes ſeu tibi occurrentes, quos diligis, foues, eiſ
que credis & fideliter ſubuenis,[VT communieatio fidei tuæ].i.operatio tua fidelis, ſiue largitio, qua bo
na tua ex fide communicas aliis,[EVIOENS fiat].i.deo per approbationem innoteſcat,[IN agnitione
omnis boni]id eſt, in notitia mentis diuinæ, cui omnia bona clariſsime illuceſcunt. Euidẽs inquam, fiat
[IN Chriſto Ieſu]id eſt, per Chriſtum, cuius auailio ad hoc peruenitur. Vel in agnitione omnis boni]id
eſt, in atteſtatione omnium operum bonorum, qua Chriſtus in die iudicii atteſtahitur operibus iuſtorũ,
Matth.25 dicendo, Nudus fui, & cooperuiſtis me, &c. Ad hoc itaq; bene agis, vt Chriſtus in die iudicii opera tua
approbet & declaret iuſta fuiſſe.[GAudium enim]ſpirituale,[MAgnum habui & conſolationem] in ad-
Prou.10. uerſis meis,[IN charitate tua].i.ea conſideratione operum tuæ dilectionis. Sic quippe patrem ſuum fi-
lius ſapiens lætificat,[QVIA viſcera ſanctorum].i.interiores affectus, & etiam interiora corporis fide-
lium, dolore vel fame, aut ſimili paſsione afflicti,[REquieuerunt per te frater].i.à te refocillata, conſola
taque ſunt, dum fideles pie receepiſti ac ſuſtentaſti.[PRopter quod] videlicet quia tam charitatiue te ha-
bes, ego[Multam fiduciam habens in Chriſto Ieſu].i. per gratiam Chriſti, vel ſecundum voluntatem
ipſius,[IMperandi tibi]cum ſim apoſtolus, [QVod ad rem pertinet].i.quod tuam ſalutem concernit & F
petitione condignum eſt,[PRopter charitatem]noſtram ad inuicem,[MAgis obſecro]quod imperare va
lebam,[CVM ſis talis vt Paulus ſenex].i.cum mihi ſis ſimilis vita & ſenio,[NVNC autem]Paulus eſt, &
vinctus Ieſu Chriſti].i. pro Chriſto. ¶ Poſt hæc forma petitionis inducitur. [OBSECRO te pro meo
1.Cor.4 filio]ſpirituali,[QVEM genui]quantum ad eſſe ſpirituale, perducendo eum ad fidem & gratiam, ego eai
ſtens, [IN vinculis] Romæ, vbi & eum baptizaui. Filio inquam[ONEſimo qui tibi aliquando inutilis
fuit]quando bona tua ſubtraait,[Nunc autem]conuerſus à me,[TIBI & mihi vtilis]eſt. Pro te enim
orat, & mihi miniſtrat,[QVEM remiſi ad te]vt tibi reconcilietur & ſatisfaciat. [TV autem illum.i.viſce
ra mea].i filium meum mihi intime, cordialiterq; dilectum,[SVSCIPE]pie & charitatiue,[QVEM ego
volueram]quadam vice,[MECVM detinere, vt pro te] i.loco & vice tuæ perſonæ, [MIHI miniſtraret
in vinculis euangelii]id eſt, mihi vincto propter euangelii prædicationem. [SINE tuo autem conſilio]
præuio[NIHIL volui facere]in hoc negotio voluntate perfecta, quanuis antè volueram eum detinere
[VTI non velut ea neceſsitate bonum tuum eſſet]id eſt, vt ſeruitus quam Oneſimus mihi pro te impen
deret non eſſet tibi diſplicens atque moleſta,[SEO voluntarium]id eſt, ex tuo conſenſu procederet, ſic-
que tibi meritoria fieret. Debes ergo eum recipere.[FORſitan enim ideo]ſaltem per occaſionem & indi-
recte,[DIſceſsit ad horam]id eſt, per tempus aliquantulum[A te, vt æternum]id eſt, ſine fine tibi ſocian G
Gene.45 dum ſcilicet in præſenti & in futuro,[ILLVM reciperes] Hæc fuit vna cauſa fugæ eius indirecta, id eſt,
non intenta ab Oneſimo, ſed deus propter eam permiſit eum diſcedere, ſicut permiſit Ioſeph vendi pro
pter ſalutem multorum[IAM non vt ſeruum]vt ante[SED pro ſeruo]qualis fuit[CHAriſsimum fratrẽ]
in fide & charitate,[MAXIME mihi]qui eum conuerti,[QVANTO magis tibi]chariſsimus eſſe debet
[ET in carne]id eſt, quia ſeruus tuus,[ET in domino?]id eſt, propter gratiã dei exiſtentem in eo? Quan
to enim tibi vicinior, tãto & charior eſſe debet.[SI ergo habes me ſociũ]id eſt, ſi ita me deligis, vt ſoci⁹
ſocium,[SVſcipe illum]affectuoſe & reuerenter,[SICVT me]ſuſciperes ſi venirem ad te.[SI autem] id
eſt, quia[ALIQVID nocuit tibi aut debet]ad reſtitutionem ablati,[HOC mihi imputa]id eſt rationem
& ſatisfactionẽ exige à me. Ego pro illo me offero. Per hoc omnem excuſationem Philemoni aufert apo
ſtolus. Et vt certus ſit Philemon de authoritate præſentis epiſtolæ, ſubditur. [EGO Paulus ſcripſi mea
manu]epiſtolam[EGO reddam] pro Oneſimo debitum, vel ſpiritualem compenſationem, maaime ſi
exegeris. Quod ideo dico,[VT non dicam]quod tamen veraciter dicere poſſem, videlicet [QVOD &
teipſum debes mihi]ad ſeruiendum & obediendum, eò quòd ſis à me conuerſus ad fidem, & ideo non
indigeo te tantum obſecrare pro cauſa hac, quia minus peto quàm debes.[ITA frater]id eſt, ſic eſt vt di-
co. Vel ſic, age vt poſtulo. Quod ſi feceris,[EGO te fruar]id eſt, vtar[IN domino]id eſt, de tuo merito
ſeu opere bono gaudebo, & tibi congratulabor ſpiritualiter in domino, in præſenti atque futuro. Quod
vt impleatur,[REFICE]id eſt conſolare & foue,[VISCERA mea] id eſt, filium meum Oneſimum: H
vel, cordis mei affectum[IN Chriſto. Confidens de obedientia tua, tibi ſcripſi, ſciens]id eſt, confiden-
ter præſumens & probabiliter æſtimans,[QVoniam & ſuper id quod dico]id eſt, plus quàm deprecor,
[FACIES]Hac blanda commendatione, quæ tamen veritati innititur, prouocat eum ad meliora. Fit
enim frequenter, vt qui videt bene ſentiri de ſe, meliorem ſe præbeat.[SIMVL autem & para mihi hoſ-
1.Tim.5. pitium]id eſt, teipſum para ad recipiendum me, vt inueniam te qualem deſidero. Quid enim neceſſariũ
fuit parare hoſpitium pauperi homini, qui pane & aqua contentus erat? [NAM ſpero per orationes ve-
ſtras]id eſt, merito precum veſtrarum quas pro mei liberatione domino iugiter funditis,[DOnari me vo
bis]à deo, ita quòd liberatus de carcere reuertar ad vos.[SALVTAT te]id eſt, ſalutẽ tibi dicit & optat,
[EPAphras]qui erat Coloſſenſis, ſicut & Philemon,[Concaptiuus meus in Chriſto Ieſu.i. pro Chriſto
1.Tim.4. [MArcus]euangeliſta, vel conſobrinus Barnabæ,[Ariſtarch⁹, Demas [In epiſtola ad Timotheum dixit
apoſtolus Demam reuerſum ad ſeculum. Si ergo iſta epiſtola ſcripta fuit poſt illam, probatur Demas
pœnituiſſe atque rediſſe ad Paulum, ſi tamen de eodem ſit ſermo.[ET Lucas]Euangeliſta mihi inſepa-
rabiliter, fideliſsimeque adhærens, qui licet vltimo nominetur, minor tamen non fuit. [GRatia domini
noſtri Ieſu Chriſti]ſit [CVM ſpiritu veſtro.] In principio & in fine epiſtolæ loquitur apoſtolus pluri-
bus. In proceſſu vero Philemoni duntaxat, quia ad eum principaliter ſermo dirigitur.

IN EPISTOLAM AD HEBRAEOS

PROOEMIVM.

LEx à me exiet, & iudicium meũ in lucem populorum requieſcet, ait dominus, Frequenter Eſa.50.
per prophetas, præſertim per Eſaiã, loquutus eſt deus de noua quadã lege danda per Chri
ſtum, non vni duntaxat nationi ſeu populo, ſicut lex Moyſi data eſt ſolis Iudæis per Moy- Eccl.24.
ſen, ſed omnibus gẽtibus. Propter quod per Eſaiam pater teſtatur de Chriſto, Ecce teſtem
populis dedi eum, ducem ac præceptorem gentibus. Et in eodẽ ait Chriſtus, Glorificatus Eſaiæ.55.
ſum in oculis domini, & dixit ad me, Parum eſt vt ſis mihi ad ſuſcitandas tribus Iacob, & fęces Iſrael cõ
uertendas. Dedi te in lucem gentium, vt ſis ſalus mea vſque ad extremum terræ. De huius nouæ ac euan Eſaię. 49
gelicæ legis prædicatione prædictum eſt etiam ab Eſaia, De Sion exibit lex, & verbũ domini de Hieru- Eſa.12
ſalem. Huius legis perfectionem, perpetuamq́; duratione͂, & ſufficientiam ſeu efficaciam ad ſaluandum
itemq́ue Moſaicæ legis imperfectionem, inſufficientiam & ceſſationem, Chriſti quoque excellentiam,
ſecundum vtranque ſuam naturam, declarat apoſtolus in præſenti epiſtola, cuius ratio fuit. Iudæi enim
conuerſi, æmulationem legis ſuæ habentes, ſed non ſecundum ſcientiam contendebãt legalia ſimul cum
euangelio eſſe de neceſsitate ſeruanda. Ex quo Nazareorum hæreſis emanauit, qui etiam quoſdam gen- Rom.10.
tilium conuerſos ad hunc induxerũt errorem. Paulus igitur ardentiſsimus fraternæ ſalutis zelator, vtriſ
B que conſulere cupiens, hanc deſtinauit Hebræis epiſtolam, quam poſtea Lucas in græcum tranſpoſuit.
In qua multipliciter reprobat opinionem illam hæreticam, oſtendens fidem & gratiam Chriſti cum ob Act.15.
ſeruatione euangelicæ diſciplinæ ad ſalutem ſufficere, Legalia vero non ſolũ mortua, ſed & mortifera eſ
ſe poſt Euangelii diuulgatiooem. Porrò nonnulli opinati ſunt epiſtolam hanc non eſſe Pauli, ſed Lucę,
vel Clementis papę apoſtolorum diſcipuli, vel Barnabæ, vel Tertulliani qui erat propinquus apoſtolo
rum temporibus. Quorum motiuum duplex fuit. Primum quoniam in aliarum epiſtolarum exordiis po
nit Apoſtolus nomen ſuum, non autem in iſta epiſtola. Secundum, quoniam ſtylus huius epiſtolæ mul-
to venuſtior eſt, quàm ſtylus cæterarum. Sed ad hæc facile eſt reſpondere. Apoſtolus quippe ſuſpectus Act.9.
& odioſus erat Iudæis, tanquam legis deſtructor, ideo nomen ſuum ſubticuit, ne eo audito vel lecto, ab- Act 13.
horrerent epiſtolam eamq́ue legere aſpernarentur. Ad ſecundum dicitur, mirum non eſſe ſi Paulus in
proprio idiomate, puta Hebræo (quo ſcripta eſt præſens epiſtola) eloquentior fuit, quàm in peregrino,
videlicet græco, quo cæteras ſcripſit Nec obſtat quòd à ſpiritu ſancto accepit donum linguarum. Acce
pit enim hoc donum quantum ad ſufficientem prædicandi facultatem, non eloquentiæ venuſtatem, ne
fides putaretur humanæ inniti facundiæ. Denique gratia perficit naturam, ſecundum ſuam diſpoſitio-
nem & capacitatem. Ideo non eſt mirandum, quòd per gratiam doni linguarum potentior fuit in lingua
C propria quàm aliena. Firmiter ergo tenendum eſt hanc eſſe Pauli epiſtolam maxime propter determina Diony.
tionem eccleſiæ. Ec etiam quia beatus Dionyſius in ſuis libris paſsim allegat ſcripturam huius epiſto-
læ, Paulo magiſtro ſuo eam aſcribens.

CAP. I. [MVLTIFARIE multiſque modis olim deus loquens patribus in prophetis.] ARTIC. I.

POſtquam ergo Apoſtolus eccleſiam Latinorum, puta Romanos: eccleſiam quoque Græ-
corum, videlicet Corinthios, Galatas, Theſſalonicenſes, &c. ſcripto edocuit nouiſsime ec
cleſiam Hebræorum, per epiſtolam inſtruit, oſtendensq́ue Chriſti excellentiam, & noui EPIST.
teſtamenti prę veteris dignitatem, ita exorſus eſt. [MVLtifarie]. i. frequenter repetitisq́ue vi
cibus, ſeu diuerſis ſermonibus, figuratiuis, obſcuris & myſticis, [MVLtisq́ue modis]. i. diſtin
ctis viſionum generibus ſeu variis modis loquendi, videlicet interdum per viſionem imaginariam.
Quemadmodum Eſaias vidit dominum ſedẽtem ſuper ſolium excelſum. Et Hieremias vidit ollam ſuc- Eſaiæ.6.
cenſam, & virgam vigilantem. Interdum per viſionem exteriorem, ſicut Daniel vidit Gabrielem. Et Ia Hie.1.
cob angelum ſecum luctãtem. Interdũ per inſpirationem anagogicã ſeu pure intellectualẽ, vt in Dauid. Dani.8.
Quandoque in ſomno, quandoq́; in vigilia [Olim]. i. præteritis, diuq́ue lapſis tẽporibus [Loquens deus Geneſ.32.
patribus]. i. præceſſoribus noſtris, patriarchis, & cæteris bonis hominibus, de quibus ait virgo benedi- 2.Reg.23
cta, Sicut loquutus eſt ad patres noſtros, Abram & ſemini eius, [IN prophetis]. i. per prophetas, quib' Lucæ.1
D per angelos loquebatur. Sed & inferioribus angelis loquitur per ſuperiores. Vnde apud Lucam habetur Ibidem.
Sicut loquutus eſt per os ſanctorum, qui a ſeculo ſunt, prophetarũ eius Hinc quoque per prophetã domi Oſee.12.
nus loquitur, Ego viſiones multiplicaui, & in manibus prophetarũ aſsimilatus ſum, [Nouiſsime]. i. in 1.Iohan.2
hac vltima mundi ætate, de qua dicit Iohãnes, Chariſsimi, nouiſsima hora eſt. Nos enim ſumus in quos 1.Cor.10.
fines ſeculorum deuenerunt, [Diebus iſtis]. i. tempore gratiæ. Vnde ſcriptũ eſt, Erit in nouiſsimis dieb' Eſa.2.
præparatus mons, domus domini, [Loquutus eſt nobis in filio]. i. per vnigenitum ſuum incarnatũ, qui Iohan.7.
in Euãgelio aſſerit, Mea doctrina, nõ eſt mea doctrina, ſed eius qui me miſit patris. Rurſusq́;, Verba quę Iohan.14
ego loquor, à meipſo non loquor, [QVem cõſtituit] deus pater [Hæredem vniuerſorum]. i. poſſeſſorẽ ac
dominum omniũ rerũ creatarum, loquendo de Chriſto ſecundum naturam aſſumptã. Sic enim conſtitu Act.10
tus eſt omniũ dominus. Nam eo ipſo, quo Chriſti humanitas à verbo aſſumpta eſt, ad eſſe increatũ, con
uenit ei toti creaturæ præferri ac dominari. Propter quod ipſe ait, Data eſt mihi omnis poteſtas in cœlo Matt.28.
& in terra. Et iterum, Pater diligit filium, & omnia dedit in manu eius. Hoc & in pſalmo cantatur, Po-
ſtula à me & dabo tibi gentes hæreditatem tuam, [PER quẽ fecit & ſecula]. i. tẽporalia omnia. Oĩa enim Iohan.3.
per ipſum facta ſunt, & ſine ipſo factum eſt nihil. Hoc conuenit Chriſto ſecundum diuinam naturam. Pſalm.2.
Non enim per filium facta ſunt, quaſi per miniſtrum vel inſtrumẽtum, ſed ſicut per principalem agentẽ Iohan.1.
qui cum patre idem eſt factor, quemadmodũ ipſe affirmat, Quæcũque facit pater, hæc & filius ſimiliter
facit. Hoc tamen quod dicitur, per ipſum, proprie ſpectat ad filium, cui conuenit cauſalitas cauſæ exem- Iohan.5.

Sapien.7 plaris, cum ſit exēplar omniū rerum & ars rationibus plena.[QVI cū ſit ſplendor gloriæ].i.radius ſa-
tiæ patris ingenitæ, ſeu candor lucis æternę, & fulgor maieſtatis paternæ, in quo plene reſplendet tota
perfectio patris. Eſt nanq; filius mentis paternæ verbū æternū, intelligibilis dictio, & ſapientiæ eius ple
Iohan.10 na expreſsio. Dicitur ergo filius ſplēdor glorię ſeu excellentiæ dei patris, quoniā quicquid patris eſt, ſplē
det ac lucet in filio. Et in hoc inſinuatur coæternitas filii cū patre. Splēdor enim eſt igni ſeu ſoli coęuus.
Et ſi ſol ab ęterno fuiſſet, ſplendor fuiſſet ei conſempiternus, [ET figura].i.imago vel character. (In grę
co quippe habetur, χαρακτὴρ.) [SVBſtantiæ eius].i.ipſius patris, qui eſt ſubſtātia ſeu diuina eſſentia. Græ-
ci vero vtūtur nomine ſubſtātię indifferenter ꝓ eſſentia & perſona. Dicit autē apoſtolus figura, quamuis
1.Cor.50 figura proprie locū non habeat, niſi in corporalibus rebus. Per figurā enim res maxime cognoſcitur, &
in ea ſimilitudo attenditur vnius cū alio. Quoniā ergo filius patri per omnia ſimilis, imò ſimillimus eſt,
Iohan.14 non diſtinctus ab eo, niſi quia ab eo & patrē repręſentat, eumq; notificauit, in tantū vt ipſe dixerit, Qui
videt me, videt & patrē. Ideirco filius appellatur figura ſubſtātię patris, in quo deſignatur cōſubſtantia-
litas patris & filii. Filius equidē eſt imago naturalis & eſſentialis, non imitatiua & artificialis dei patris,
quēadmodū filius regis eſt imago patris regnantis. In tali autē imagine inuenitur natura eius, cuius eſt
Iohan.10 imago. Cū ergo diuina eſſentia ſit ſimplex ac indiuiſibilis, cōſtat ꝙ eadē numero ſit in patre ac filio. Pro
Iohan.16. pter ꝙ ait, Ego & pater vnū ſumus. Et, Quæcunq; habet pater, mea ſunt, [PORTANSq;] filius.i.ſuſtentās,
cōſeruans & moderans [OMNIA] creata, viſibilia & inuiſibilia, [VERBO virtutis ſuæ].i.ſuæ poteſtatis impe F
Iohan.1. rio ſeu influxu. Quemadmodum enim omnia per ipſum facta ſunt, ſic ſine eius continua conſeruatione
redigerentur in nihilū, quia plus dependet creatura à creatore, q̄ radius à ſole. In hoc aūt notatur ęquali
tas filii cū patre in poteſtate, quę etiā vna & eadē eſt in tribus perſonis. Deniq; his quę dicta ſunt de ſimi
Sapien.7. litudine filii cū patre, cōſonat quod de increata & ingenita ſapientia ſcribitur, in libro Sapientię, Vapor
eſt virtutis dei, & emanatio quędā claritatis omnipotētis dei ſyncera. Candor eſt enim lucis æternæ, &
ſpeculū ſine macula dei maieſtatis, & imago bonitatis illius. De ſempiternitate vero filius ait per quen-
dam alium ſapientē, Ego ex ore altiſsimi prodiui, primogenita ante omnem creaturā. ¶ Sed obiici po-
teſt, cum filius ſit verbum patris, ſi filius omnia portat verbo virtutis ſuæ, ergo verbi eſt verbum. Et reſ-
Eccl.24. pondendum ꝙ verbū in tali loquutione æquiuocè ſumitur. Verbi autē non eſt verbum, ſumendo verbū
vniuoce. Cū vero dicitur, portans omnia verbo virtutis ſuæ, accipitur verbum pro imperio, ſicut in Pſal
Pſal.148 mo, vbi dicitur, Ignis, grando, nix, glacies, ſpiritus procellarū, quæ faciūt verbum eius. Et alibi, Emittet
Pſal.147 verbum ſuū, & liquefaciet ea, [PVRgationem peccatorū faciens].i.peccatores emūdans, ſeu peccata ori-
ginalia & actualia merito ſuę ſanctiſsimę paſsionis delens: iuxta illud propheticum, Ipſe aūt vulneratus
Eſa.53. eſt propter iniquitates noſtras, attrit⁹ eſt propter ſcelera noſtra. Et Iohānes ait, Ecce agnus dei qui tollit
peccata mundi, [SEDET] in throno glorię.i.tanquā omnium iudex ac dominus quieſcit, & reſidet, [AD G
Iohan.1. dexteram maieſtatis].i.ad æqualitatē ſummi & glorioſi dei patris ſecundū ſuam deitatem. Sic enim ęqua
Act.10. lis eſt patri imò patris & filii eſt vna maieſtas ac dignitas Si vero referatur ad Chriſtum ſecūdum aſſum
ptam humanitatem, tunc dicitur ſedere ad dexteram maieſtatis paternę.i. in potioribus bonis dei patris
quib⁹ & copioſiſsime fruitur [IN excelſis].i.in cœleſtibus, ſcilicet in cœlo empyreo, loco & dignitate o-
mnibus altior. Vnde ipſe ait, Ego vici, & ſedi cū patre meo in throno eius. Hæc autem ſeſsio Chriſti, nō
Apoc.3. opponitur ſtationi. Ideo interdū dicitur ſtare, prout Stephanus dicebat, Video cœlos apertos, & filium
Act.7. hominis ſtantē à dextris virtutis dei. Et Eſaias, Stat ad iudicandū dominus. Stat enim quaſi paratus ad
Eſa.3. operandum. Sedet vero tanquā ſtabiliter permanens vbi eſt. [TANTO melior].i. per gratiam vnionis vel
habitualem dignior, [ANgelis effectus] ſecundum humanam naturam, ſecundum quam accepit gratiam
ſpūs ſancti non ad menſurā. Angeli vero ad menſuram ſortiti ſunt eam, [QVanto differētius].i. ſublimio
Iohan.3. ri modo. Vel, differentius.i.excellentius, [PRæ illis nomē hæreditauit].i.iure æterno à patre accepit, fir-
miterque poſſedit. De quo nomine Philippenſibus dictum eſt ſupra, Deus exultauit illum, & dedit illi,
Philip.2. nomen quod eſt ſuper omne nomen, videlicet vt ille homo vocetur verus deus, atq; vnigenitus dei fili⁹,
non per adoptionē, ſed per naturā, quēadmodū ait ſcriptura, Simus in vero filio eius Ieſu Chriſto, Hic
eſt verus deus & vita æterna. Tale autē nomen non cōpetit angelis. Verūtamen in pſal. dicitur Chriſtus
1.Iohan.5 paulò min⁹ minorat⁹ ab angelis. Sed hoc intelligitur de Chriſto, quantū ad aſſumptę naturę paſsibilita- H
Pſalm 8. tē & mortē, ac ſepulturā. In reſurrectione vero & aſcēſione pręangelis glorificatus eſt, etiā in humana
natura. ¶ Sciēdū vero ꝙ Chriſtus, inquātū homo, à primo inſtāti ſuę conceptionis in virgine, abſolute
Act.10. loquēdo, pręlatus eſt angelis, & omniū creaturarū dominus cōſtitut⁹ ꝓpter perſonalē cū verbo vnionē
Iohan.17. & gratię plenitudinē ſingularē. Sed iſta p̄latio poſt reſurrectionē manifeſtata eſt. Vnde & Chriſt⁹ dixit,
Pater, clarifica filiū tuum. Porrò humanitas Chriſti cū ſit eiuſdē ſpeciei cum aliis, non eſt melior natura
Pſalm.2. angelica, ſecundū ſua eſſentialia, ſed per dona gratiæ melior ea effecta eſt. ¶ Hanc excellentiam Chriſti
cōſequenter probat apoſtolus. [CVI enim dixit] pater [ALiquando] ab exordio creationis, [ANgelorum]
quaſi dicat, Nulli angelo vnquam dixit pater, quod ſubditur, [FIlius meus es tu, ego hodie].i. in æterni-
tate, in qua ſemper eſt hodie i.inſtans, inuariabile, non habens præteritum vel futurum, [GENVI te?]
generatione vera ac intellectuali.i.de mea ſubſtantia produxi te, communicando tibi eſſentiam meam?
Hoc certum eſt dici non poſſe de aliquo angelo. Nam licet angeli appellantur filii dei, non tamen ſunt
Iob.38. filii eiuſdem naturę cum creatore nec proprie geniti ſunt, ſed creati, non hodie, ſed in exordio mundi.
Dicit ergo pater ad filium genui, per modum præteriti, ne generatio eius noua, vel modo inchoata pu-
tetur. Dicit quoque, hodie, ne pręterita æſtimetur. Vt ergo generatio filii agnoſcatur inuariabilis & æter
Eſaiæ.26 na, dicit: hodie genui, copulando pręſens pręterito. In æternitate quippe nihil pręteritum eſt, quaſi deſie
rit: nihil futurum, quaſi nondum ſit: ſed quicquid æternum eſt, ſemper eſt. Hanc authoritatem ſumpſit
Pſalm.2. apoſtolus ex pſalmo, quem ad literam ſcriptum eſſe de Chriſto frequenter teſtatur liber Actuum apoſto

A lorum. Idcircn recentiores Iudæorum doctores qui pſalmum illum ad literam exponunt de Dauid, plurimum errãt, & ab antiquis Hebræorum doctoribus diſcrepant. ❡ Deinceps inducit apoſtolus aliud teſtimonium ad idem probãdnm. [E T rurſus] deus pater ait, [E G O ero illi in patrem] id eſt, pater Chriſti Act.13. 3.Reg.7.
ero, quia æternaliter pater ipſius ſum. Aeternitas autem omnem temporis differentiam comprehendit:
ideo per quodlibet tempus deſignatur. Simili modo ait ſaluator de ſpiritu ſancto, Quęcunque audiet loquetur, & ille de meo accipiet. Si autem intelligatur dictum per modum præteriti, referendum eſt ad tẽpus incarnationis & manifeſtationis Chriſti. Nam qui æternaliter pater Chriſti fuit ſecundũ quod deus futurus fuit pater Chriſti hominis de virgine tunc naſcituri, iam nati. Et hoc ipſum manifeſtatum eſt mundo poſt aduentum ſpiritus ſancti per prædicationem Apoſtolorum, [E T ipſe erit mihi in filium] id eſt, filius erit atque vocabitur, prout prædixerat angelus, Hic erit magnus, & filius altiſsimi vocabitur. Iohan.16.
Vnde Chriſto baptizato, & transfigurato, vox patris audita eſt, dicens, Hic eſt filius meus dilectus, in quo mihi complacui. Ideo archiapoſtolus in ſecũda ſua canonica, Accepit, inquit, à deo patre honorem & gloriam voce delapſa ad eum huiuſcemodi à magnifica gloria. Hic eſt filius meus, &c. Secundum gloſſam (& eſt gloſſa Chryſoſtomi) hoc teſtimonium Apoſtoli nunc allegatum, ex Eſaia aſſumptum eſt quod tamen noſtra non habet translatio, quantum ad formam verborum. Sed quantum ad ſenſum dicere poſſumus, qudd ſumptum ſit ex eo quod ibi habetur ſecundum allegationem Matthæi Euangeliſtæ, Lucæ.1. Matth.3 Marci.1. Lucæ.3. Matt.17.
B Ecce puer meus electus quem elegi, &c. Probabilius vero apparet quód ſumptum ſit ex ſecũdo Regum & primo Paral. vbi hęc verba in propria forma continentur, Sed tunc dubitatio oritur quomodo efficax ſit probatio Apoſtoli ex verbis prædictis, quæ ad literam de Salomone prædicta ſunt, qui & vocatus eſt amabilis domino, vt patet intuenti ſeriem textus illius. Probatio autem fidei per authoritatem ſcripturæ nnn valet niſi ex ſenſu literali, ſecundum Auguſtinum in locis diuerſis. Et reſpondendũ quód verba hęc dicta ſunt de Salomone, inquantum erat figura Chriſti, ideo principaliter intelliguntur de Chriſto. Marci. 9 2.Petri.1. Eſaiæ.42 Matt.12. 2.Reg.17 1.Para.17
❡ Inſuper ponit Apoſtolus aliam anthoritatem ad idẽ, videlicet quód Chriſtus maior ſit angelis. [E T cum iterum introducit] id eſt, cum deus pater introducendum ſeu venturum rurſus in Pſalmo prænuntiat, [P R I mogenitum] ſuum, id eſt, filium ſuum ante omnia genitum, qui in prouerbiis teſtatur, Dominus poſſedit me initio viarum ſuarum, antequam quicquam faceret à principio, [I N orbem terræ dicit] per Prophetam in Pſalmo. [E T adorent eum] videlicet filium [O M N E S angeli dei] Adoratio autem nõ connenit niſi deo. Hac ergo authoritate oſtenditur Chriſtus verus deus, quẽ deus pater vult ab angelis adorari. Quoniam vera Apoſtolus dicit, Et cum iterum introducit, &c. quidam volunt ſolum de ſecundo Chriſti aduentu hanc ſcripturam intelligi, ſed hoc non eſt neceſſarium. Primo quoniam ſenſus eſt, Cum iterum introducit, id eſt, rurſus introducendum prænnntiat. (Hoc enim frequenter prædixit) Se- 2.Reg.1. Auguſt. Prouer.8. Pſalm.96.
C cundo, nam ante aduentum Chriſti in carnem, ſeu ante incarnationem introductus fuit in orbem terrę, id eſt, in corda homioum, per inuiſibilem miſsionem ſeu ſpiritualem aduentum. Ideo in ſua incarnatione iterum introductus aſſeritur. [E T ad angelos quidem dicit] id eſt, de conditione & exiſtentia angelorum dominus loquitur per Prophetam in Pſalmo, [Q V I] deus pater ſeu filius ſecundum quod deus [F A C I T angelos ſuos ſpiritus] id eſt, ſpirituales & intellectuales ſubſtantias facit ſuos legatos, dum eos ad aliqua nuntianda ſeu operanda emittit. Angelus enim eſt nomen officii, ſpiritus nomen naturæ: quemadmodum miles eſt nomen officii, homo nomen naturę. Quemadmodum ergo homo ſit miles, non ecõtrario: ſic deus ſpirituales illas ſubſtantias, qui ex creatione ſunt ſpiritus, efficit angelos, id eſt, nuntios in iungendo eis obſequium, [E T miniſtros ſuos flammam ignis] .i. angelos de ordine Seraphin, qui ob diuini amoris fauorem, flamma ignis, igniſque vrens vocantur, facit deus miniſtros ſuos, ita ꝙ ipſi quoque miniſtri ſunt, non filii per naturam, nec veri dii. Vel per flammã ignis omnes angeli deſignãtur propter ſuæ naturæ agilitatem, ſuique motus velocitatem, & quia diuinæ charitatis calore ſuccenſi ſunt. Pſal.103. Daniel. 7 Ezech. 1.
De quibus exponi poteſt illud Danielis, Thronus eius (videlicet dei) flammæ ignis rotæ eius ignis accenſus. ❡ Porro quod dictum eſt, Adorant eum, &c. noſtra translatio ſic haber, Adorate eum omnes angeli eius. Similiter quod ſubditur, Qui facit angelos ſuos, &c. ſic continet, Qui facit angelos ſuos ſpiritus, & miniſtros ſuos ignẽ vrentem. Chriſtus enim atque Apoſtoli ſæpe allegant ſcripturas potius quãtum ad ſenſum, quàm ſecundum formam verborum. [A D filium autem] dominus ait per Prophetam, Daniel. 7 Pſal. 96. Pſal.103.
D [T H R O N V S tuus] id eſt, regia dignitas, iudiciaria poteſtas, & ſedes qua reſides ad dexteram patris ò [D E V S] fili [I N ſeculum ſeculi] id eſt, æternaliter permanet, hoc de Chriſto ſecundum vtranque naturam intelligi poteſt. Nam pater omne iudicium dedit filio, deditque ei poteſtatem & iudicium facere, quia filius hominis eſt, & omnia ei ſubiecit. Secundum diuinitatem vero conuẽnit Chriſto iudiciaria poteſtas, & regia dignitas, per authoritatem. quanuis receperit ea à patre, imo vna numero eſt poteſtas, dignitasq; amborum, [E T virga æquitatis.] hoc eſt, regula iuſta, & æqua diſciplina eſt virga regni tui, id eſt, gubernatio & diſciplina, qua eccleſiam regis & inſtruis, maloſque percutis, & iuſtos exaltas. Poteſt quoque per virgam hanc accipi doctrina & lex Chriſtiana, per quam regnum Chriſti, id eſt, eccleſia militans regitur, edocetur atque corrigitur. De hac virga ait & pſalmiſta, Reges eos in virga ferrea. Pſal.44. Iohan.5. Pſal.8.
Et Eſaias, Percutiet, inquit, terram virga oris ſui [D I L E X I S T I iuſtitiam] id eſt, omnem virtutem & omne bonum. Iuſtitia enim eſt omnis virtus [E T odiſti iniquitatem. Propterea] id eſt, merito huius, videlicet quoniam ſic feciſti [V N X I T te] ò Chriſte [D E V S] omnium qui eſt [D E V S tuus] ſpecialiter, ſecundum quod homo es. Tamen ſecundum Auguſtinum in græco eſt manifeſta diſtinctio caſuum διὰ τοῦτο ἔχρισέ σε ὁ θεός, ὁ θεός σου. vt primum quod dicitur deus, ſit vocatini caſus, aliud nominatiui eritque ſenſus, Propterea vnxit te (ò deus) fili, deus tuus, id eſt, deus pater. Vnxit itaque te ſecundum humanam naturam, [O L E O exultationis] id eſt, præmio accidentali, videlicet corpòris glorificatione, aſcenſione, & plena lætitia partis ſenſitiuæ, quæ vſque ad horam mortis tuæ paſsibilis fuit, [P R Æ par Pſal.2. Eſaiæ.11.

Iohan.1. ticipibus tuis].i.prę cunctis electis, qui membra tua ſunt, & de plenitudine tua accipiunt, vel vnà tecum E
à ſuperſancta trinitate gratiam & gloriam ſortiuntur, Vel ſic, Propterea.i. vt iuſtitiam diligeres, & ini-
quitatem odires, vnxit te deus tuus oleo exultationis.i. lenitate ac plenitudine gratiæ animam exhilaran
Eſa.61. tis in ſacerdotem, pontificem, regem, prophetam, ac pugilem. Vnde per Eſaiam Chriſtus teſtatur, Spi-
Pſal.101. ritus domini ſuper me, eò quòd vnxerit me. ¶ Deinde probat Apoſtolus filium patri coæternum. [ET
Iohan.8. Tu in principio] temporis.i. ſimul cum tempore [DOMINE] fili, vel tu domine pater, in principio .i. in
filio, ſeu per filium, per quem omnia agis, qui ait, Ego principium, qui loquor vobis [TERRAM funda-
ſti].i. creaſti, & firmiter collocaſti in medio vniuerſi, [ET opera manuum tuarum ſunt cœli] omnes. Ma
nus autem dei, dicuntur intellectus eius practicus & voluntas quibus omnia producuntur. [IPSI].i. cœli
[PERIBUNT] quantum ad eſſe accidentale, non quantum ad ſubſtantiam. Motus nanque & influentia &
qualitas eorum ceſſabunt, [TV autem permanebis] .i. incommutabiliter in teipſo ſubſiſtes, apud quem
non eſt permutatio, nec viciſsitudinis obumbratio, qui aſſeris, Ego dominus, & nõ mutor, [ET omnes]
cœli [VT veſtimentum veteraſcent] quantum ad modum eſſendi quem nunc habent. Præterit quippe fi-
Iaco.1. gura huius mundi. Et Chriſtus in Euangelio, Cœlum (ait) & terra tranſibunt. [ET velut amictum].i. ve
Malac.3. ſtem [MVTABIS eos].i. à ſolito curſu, & influxu ceſſare facies, [ET mutabuntur] à priſtina qualitate, at
Matt.24. que in melius commutabuntur, quemadmodum dictum eſt plenius ad Romanos. Vnde in Apocalypſi
Rom.8. habetur, Vidi cœlum nouum & terram nouam. Primum enim cœlum & prima terra abiit. Et per Eſaiã F
Apoc.21. dominus, Ecce (inquit) ego creo cœlos nouos & terram nouam, & non erunt in memoria priora. [TV
Eſa.65. autem idem ipſe es].i. pœnitus incommutabilis es. [ET anni tui non deficient].i. æternitas tua, omne tẽ
FINIS. pus comprehendens, & tuum eſſe menſurans, non finietur. Rurſus authoritate Pſalmiſtæ probatur ex-
cellentia Chriſti præ angelis. [AD quem autem angelorum dixit deus] pater [ALIQUANDO, Sede à dextris
Pſal.109. meis?] ſecundum ſenſum iam explicatum [QVOADuſque ponam inimicos tuos, ſcabellum pedum tuorum]
.i. plenè eos tibi ſubiiciam? Tanquam dicat, Nulli angelorum dictum eſt hoc, quod tamen pater ait ad fi
lium. Cui dixit pater in aſcenſione, vt ſedeat ſecum vſque ad diem iudicii in quo omnes inimici Chriſti
(videlicet reprobi) Chriſto perfectiſsimè ſubiicientur, quantum ad ſuæ damnationis executionem, quã
uis & nunc ei ſubiecti ſint, quãtum ad ſuæ poteſtatis authoritatem Per hoc autem quod dicitur, quoad-
uſque vel donec, non datur intelligi ꝙ poſtea non ſedebit. [Nonne omnes] angeli [SVNT adminiſtratorii
ſpiritus].i. diuino imperio ſeruientes [In miniſterium].i. ad obſequium ſeu adiutorium electorum [Miſ-
ſi] à deo, miſsione interiori vel exteriori [Propter eos].i. eorum profectum, [QVI hæreditatem capiunt
ſalutis] .i. cœleſtem atque beatam hæreditatem patriæ.ſ. beatificam dei viſionem adipiſcuntur. ¶ Quæri
hic poteſt, an omnes angeli foras mittantur. Et videtur ꝙ ſic, authoritate Apoſtoli loco præſenti. Item
Eſaiæ 6. ex eo quod ab Eſaia dicitur, Volauit ad me vnus de Seraphin. Multi quoque ſanctorum videntur hoc di G
cere. Hanc quæſtionem Gregorius non præſumit, nec audet determinare. Quidam vero dixerũt, quod
ſecundum communem legem, & vt plurimum atque ex proprio officio, ſoli inferiores mittuntur ad ex-
tra. Superiores tamen interdum ex ſpeciali ratione, & diuina diſpenſatione mittuntur. Sed hanc reſ-
Thomas. ponſionem improbat ſanctus Thomas in prima parte. Nam ordo angelorum attẽditur ſecundum dona
gratiarum, ordo autem gratiæ ſummus eſt. Idcirco non habet ordinem ſuperiorem propter quem omit-
tatur. Quemadmodũ ordo naturæ prętermittitur, propter ordinẽ gratiæ, quatenus gratia declaretur ſeu
fides confirmetur, vt patet in ſuſcitatione defuncti. Ad fidei autem cõfirmationem non proficeret omiſ-
ſio gratiæ, cum non percipiatur à nobis. ¶ Denique nullum miniſterium adeò magnum eſt, quod per
Gregorius. inferiores expleri non valeat, quia ſecundum Gregoriũ archangeli appellantur, qui ſumma annuntiant.
Lucæ.1. ¶ Inſuper nulla perſona viatoris præſtantior eſt Maria, nullum quoq; miniſterium maius eſt annuntia-
tione filii dei, & tamen ad beatiſsimam virginẽ pro hoc ſummo negotio miſſus eſt angelus Gabriel, qui
eſt de ſecundo ordine infimæ hierarchiæ. Ex his concludit ſanctus doctor, ꝙ angeli ſuperiores nũquam
Dionyſius. ad exterius miniſterium deſtinentur. Et hoc verius reor, præſertim propter hoc, quoniã dictis D. Diony
Eſa.6. ſii potius conſonat. Dicit quoque B. Dionyſius quòd angelus miſſus ad Eſaiam non erat de ordine Sera
phin, ſed vnus de inferioribus. Dicitur vero vnus de Seraphin, vel quoniam miſſus ab vno de ordine Se
Thomas. raphin, vel ratione ſui effectus, quia labia Prophetę incendendo purgauit. Dicit etiam Thomas, quòd ſi
cut diuinis perſonis, videlicet filio & ſpiritui ſancto, attribuitur duplex miſsio vtputa inuiſibilis, ꝓpter H
gratiæ infuſionem, atq; viſibilis propter creaturam corporalẽ aſſumptam vel manifeſtatam, ſic angelis
cõuenit duplex miſsio.ſ. interior ſecundum operationes intellectuales, prout vnus illuminat alium. Sic-
que ſuperiores mittuntur, medios & inferiores illuſtrando, & ad exteriora officia dirigendo ordine hie-
rarchico. Alia eſt eorum exterior miſſio ſecundũ actus trãſeuntes circa corpoream creaturam, ſic ſoli in-
feriores mittuntur. Omnes ergo ſunt adminiſtratorii ſpiritus in miniſterium miſsione interiori vel exte
riori. Quatuor autem ſuperiores ordines non mittuntur ad extra ſecundum Thomam, ſed quandoque
inferiores, videlicet, angeli, archangeli, principatus, poteſtates, virtutes.

CAP. II. [Propterea abundantius oportet obſeruare nos, &c.] ARTIC. II.

DEclarata excellentia Chriſti, conſequenter oſtenditur cũ quanta diligentia obſeruanda ſit
doctrina & lex tanti magiſtri. [Propterea] .i. cum tanta ſit dignitas Chriſti legiſlatoris no
ſtri, [Abundantius].i. multum reuerenter & timoratè, vel copioſius atq; perfectius, quàm
à Iudæis obſeruata fuit lex Moyſi [Oportet].i. ad ſalutem neceſſarium eſt [Obſeruare nos]
ſæpius recolendo, & fortiter adimplendo. [Ea quæ audiuimus] à Chriſto mediate vel im-
mediate, qui & quotidie loquitur nobis per euangelium. [Ne fortiter pereffluamus].i. penitus pereamus
1.Iohan.1. & in æternum damnemur. Fluimus quippe per peccata venialia & mortalis naturæ quotidiana tormen
ta, ſicut Iob ait, Homo natus de muliere breui viuens tempore repletur multis miſeriis, & nunquam in

A eodem ſtatu permanet. Propter quod ait ſcriptura, Omnes morimur & quaſi aquæ dilabimur in terram
quę non reuertentur. Effluimus autē per peccata mortalia. Sed pereffluimus.i.perfecte effluimus incidē
do æterna cruciamenta. Quòd ergo tam diligenter ſeruanda ſint verba Chriſti probat apoſtolus per lo
cum à minori [SI enim qui per angelos dictus eſt ſermo].i.quia doctrina dei miniſterio angelorū tradi- Act.7.
ta Moyſi, prout Stephanus dixit, Accepiſtis legē in diſpoſitione angelorū [Factus eſt firmus].i.ratè ſe- Marc 16.
uereq; iniuncta ac firmiter ſeruata eſt, & multipliciter confirmata miraculis, minis, pœnis atq; promiſ- Ezech.18.
ſis, [ET omnia præuaricatio].i.legis tranſgreſsio, mala cōmittendo [ET inobedientia].i.incuſtodia prę
ceptorū bona omittendo. Quorū primum eſt cōtra præcepta negatiua, ſecundū cōtra præcepta affirma Deut.25.
tiua [Accepit iuſtam mercedis retributionem].i.debitā pœnam, tēpore veteris teſtamēti in populo Iu-
dæorum quemadmodum Moſes ſcripſit, pro menſura peccati, erit & plagarum modus. Cum ergo ſit ita
[Quomodo nos] Chriſtiani [Effugiemus] vltionē diuinæ iuſtitiæ [SI tantā neglexerimus ſalutem?].i.
tam ſalutarē Chriſti doctrinā, tam copioſam eius gratiam, tantā beatitudinem nobis ab eo promiſſam
paruipēderimus & obliti fuerim⁹? [Quæ] ſalus [CVM initiū accepiſſet enarrari per dominū].i.cū à Chri Matth.9.
ſto cœpta eſt prædicari [AB eis qui audierunt].i.ab ore Apoſtolorū qui cū Chriſto corporaliter cōuer Act.1.
ſati ſunt, eiusq; ſermonibus interfuerūt quibus & dictū eſt, Vobis datum eſt noſſe myſterium regni dei. Matth.13.
Et, beati oculi qui vident quæ vos videtis [IN nos cōfirmata eſt].i.nobis firmiter annūtiata atq; ingeſta Ibidem.
B eſt. Hoc dicit apoſtolus in perſona fideliū, nō ſui. Ipſe enim à Chriſto immediate edoctus fuit in raptu. 2.Cor.12.
Vnde ad Gal. loquitur, Mihi qui qui videbātur eſſe aliquid (videlicet Petrus, Iacobus & Iohānes) nihil Galat.2.
contulerunt: Cōfirmata eſt ergo hæc ſalus in nos [Conteſtante].i.prædicatinni apoſtorū teſtimonium
perhibente, [DEO] qui neminē fallit, [Signis].i.per minora miracula. Quæ, quantū ad ſubſtantiā facti,
fieri poſſunt per naturam, nō tamen quo ad modū fiendi, ſicut eſt quarundā infirmitatum depulſio, quæ
fieri poteſt à medicis [ET portentis].i.per maiora miracula, quæ ſunt omnino ſupra naturā, vt eſt ſuſci- Act.4.
tatio mortui, [ET variis virtutibus].i.potentiſsimis dei effectibus, quæ non ſolū naturalem curſum, ſed
etiam rationē humanā excedunt, vt eſt penetratio dimenſionū. Vel, variis virtutibus.i.habitibus vel vir
tuoſis atq; infuſis, videlicet, ſpe, charitate, doniſq; ſpiritus ſancti, [ET ſpiritus ſancti diſtributiōibus].i.
gratiis gratis datis à ſpiritu, de quibus dictū Corinthiis iam eſt, Alii datur per ſpiritum ſermo ſapiētiæ, 1.Cor.12.
alii ſermo ſcientiæ, alii genera linguarū, alii diſcretio ſpirituū. Quæ primo datę ſunt ſanctis apoſtolis in
die Pentecoſtes, & per eos datæ ſunt aliis multis, vt legitur in actibus Apoſtolorū, Quæ omnia facta & Act.2.8.
data ſunt, [Secundū ſuam voluntatem].i.ex beneplacito dei, qui omnia operatur ſecundū propoſitū vo 13.17.
luntatis ſuæ, non ſecundū merita hominū. Alioquin gratia iam nō eſſet gratia. Hæc ſunt Chriſtianæ fi- Eph.1.
dei argumēta. Incōprehenſibilis nāq; ſupernaturaliſq; veritas ſupernaturalibus atq; diuinis eguit argu- Rom.11.
C mentis. Vnde & in euāgelio ſcribitur, Illi profecti prædicauerūt vbiq;, domino cooperante, & ſermonē Marc.16.
confirmāte ſequētibus ſignis. Hinc in Iohānis epiſtola ſcriptū eſt, Qui nō credit in filiū, mendacē facit 1.Iohan.5.
patrem: quoniā non credit in teſtimoniū, quod teſtificatus eſt deus de filio ſuo. De quo teſtimonio ait &
filius, Opera quæ dedit mihi pater, teſtimoniū perhibent de me. Quòd autē non effugiemus vltionē di- Iohan.10.
uinam ſi tantā neglexerimus ſalutē, probat apoſtolus per hoc ꝙ Chriſtus ſublimior eſt atq; potētior an
gelis. [NON enim angelis ſubiecit deus orbē terræ futurū].i.orbē terræ, ſeu mundū ſecundū ſtatum quē
hebebit poſt diem iudicij, quis interim aliquo modo ſubiectus ſit eis, quoniā mouent cæleſtia corpora,
quorū motu & influentia trāſmutantur hæc inferiora. [De quo] orbe terræ futuro, [Loquimur] De or-
be enim terræ quantū ad ſtatū futurū intēdit Apoſtolus loqui. Oportet ergo aduertere, ꝙ cū omnia cor-
poralia & terrena ordinentur ad hominē, ſicut duplex eſt ſtatus ſeu perfectio hominis, vna ſecundū ſuā
inſtitutionem in via huius exilii, alia ſecundū ſuam glorificationē in patria cœleſti, ſic duplex eſt ſtatus
orbis terræ ſeu mundi: vnus ſecundū ſucceſsiuē generationis & corruptionis, donec cōpleatur nume- Mat.24.
rus electorū, qui dicitur ſtatus præſens, durās vſq; ad diē iudicii: alius ſecundū futuræ renouationis ſtabi
litatem, quæ fiet in die nouiſsimo. Quanuis autē mundus ſeu orbis terræ in vtroq; ſtatu ſit ſubſtātialiter
idē, tamen propter differentiā ſtatuū dicitur orbis terræ præſens, & orbis terræ futurus, Quēadmodum
autē homines, quantū ad ſtatum præſentē, ſubiecti ſunt angelis, quia regūtur, purgantur, illuminātur ac Dionyſius.
perficiūtur ab eis, ſecundū Dionyſium, quæ tamen prę latio in futuro ſtatui ceſſabit, quantū ad nouā in-
D fluentiā. Sic orbis terræ, ſecundū præſentem ſtatum, angelis eſt ſubiectus, iuxta modum prædictum. Sed
ſecundum ſtatum futurū, eis non erit ſubiectus. Tunc enim alterationes & generationes ceſſabunt. Hęc
expoſitio videtur mihi textui magis cōformis. Gloſſa tamen aliis modis exponit hunc locum, quam in-
ſpicere poteſt, qui alium ſenſum requirit. ¶ Porrò ꝙ Chriſto orbis futurus ſubiiciatur, probat apoſto-
lus authoritate Pſalmiſtæ. [Teſtatus eſt autē in quodam loco, quis].i.quidam famoſus, puta Dauid pro Pſalm.8.
pheta præclarus [Dicens, Quid eſt homo] quicunq; ſit ille [Quod memor es eius] ô domine deus om
nipotens. Tanquam dicat, Vilis & modicus eſt cōparatione tuę maieſtatis, cū ſit corporalis, mortalis ac Sap.6.
fragilis: propter quod mirum eſt, ꝙ tam benigne dignaris eum reſpicere, adiuuare & ſublimare, præſer
tim aſſumendo eius naturā [AVT] quid eſt [Filius hominis].i.Chriſtus, ſecundum naturam aſſumptā,
[Quoniam viſitas eum?] vniendo tuæ increatæ perſonalitati eius humanitatē, & habitando in ea, quaſi
in templo. Quaſi dicat, Hoc humanitati Chriſti ex ſua naturali dignitate ſeu meritis non conuenit.
[MINVISTI eum paulominus ab angelis].i.quanuis Chriſtum ſecundum humanitatem ſic viſitaueris
atq; ſublimaueris, tamen, quantum ad aliquid, feciſti eum angelis inferiorem, videlicet quo ad corporis
ſui paſsibilitatem ac mortem, quæ angelis non conueniunt propter naturæ ipſorum excellentiam, cum
ſint immaterialis eſſentiæ, [GLORIA & honore coronaſti eum.] Gloria eſt clara cum laude notitia.
Honor vero eſt exhibitio reuerentiæ in ſignū virtutis. Deus ergo pater ſeu trinitas coronauit, id eſt vn-
diq; & multipliciter decorauit Chriſtum hominem gloria, infundendo cordibus hominum claram co- Iohan.1.

gnitionem excellentiç Chriſti, & honore, inducendo fideles ad venerationem & cultum ipſius. Vel glo E
ria, id eſt beatitudine animę, vel corporis glorificatione, in reſurrectione. Et honore, id eſt eleuatione ad
dexteram tuam in aſcenſione coronaſti eum [ET conſtituiſti eum ſuper opera manuũ tuarum] hoc eſt,
omnibus creaturis eum præpoſuiſti, faciens eum regem regum & dominum dominantium. Quod poſt
Apoc.19. reſurrectionem factum eſt, quãtum ad manifeſtationem. [OMNIA] viſibilia & inuiſibilia, ſuprema, me-
dia, & infima, [Subieciſti ſub pedibus eius] id eſt ei perfectè ſubdidiſti, quantum ad poteſtatis collatio-
Matth.28. nem etiam ab exordio incarnationis. Tunc enim data eſt homini Chriſto poteſtas atque prælatio ſu-
per vniuerſa creata, [IN eo autem quòd] deus [EI] videlicet Chriſto, [OMNIA ſubiecit, nihil dimiſit
non ſubiectum ei] id eſt vniuerſaliter ſine exceptione cuncta ei ſubiecit. Veruntamen quoniam nõdum
ſubiecta ſunt ei omnia quantũ ad poteſtatis executionem, & plenã manifeſtationẽ, ſubiũgitur: [NVNC
autem] id eſt tempore iſto vſq; ad diem iudicii, [Needum videmus omnia ſubiecta ei] quantum ad exe
cutionem, & plenam manifeſtationem, quod tamen fiet in die nouiſsimo, quando iuxta Eſaiæ oraculũ,
Ad eum venient & confundentur omnes qui repugnant ei. Nunc enim multi Chriſto reſiſtunt, & nul-
Eſaiæ.45 lam ſentiunt pœnam, cum blaſphemant vel inhonorant, & nullum experiuntur ſupplicium. Sed poſt
diem iudicii ita non erit. Ex tunc enim coactè erunt ei ſubiecti pœnas luendo, qui nunc libere repugnãt
illi impie conuerſando. Ideo conuenienter prædictum eſt futurum orbem Chriſto ſubiiciendũ. [EVM F
autem qui modico, q̃ angeli minoratus eſt] hoc eſt, qui in paruo minor factus eſt angelis, ſcilicet quantũ
ad corporis paſsibilitatem [VIDEMVS] oculo fidei [IESum] ſcilicet minoratum [Propter paſsionem
Philip.2. mortis] id eſt merito ſuç paſsionis lætalis mortem ſibi inferentis, [Gloria & honore coronatũ] ſicut ex-
Pſal.109. poſitũ eſt. Vnde dictũ eſt alibi, Factus eſt obediens vſq; ad mortem. Propter quod & deus exaltauit illũ.
Et in Pſalmo, De torrẽte in via bibet, propterea exaltabit caput. Ideo autem modico quàm angeli mi-
noratus eſt, id eſt mortalis effectus aſſumendo naturam paſsibilem, [VT gratia dei]. i. non humanis me-
ritis, ſed gratuita dei voluntate & pia liberalitate [PRO omnibus guſtaret mortem]. i. pro vniuerſorum
Eſaiæ.53. ſalute, quantũ in ſe eſt, mortis amaritudinẽ experiretur. Vnde & Propheta, Dominus (inquit) poſuit in
Matth.20. eo iniquitatem omniũ noſtrum. Pro ſolis tamen electis paſſus eſt Chriſtus quãtum ad efficaciam, prout
Marci.16. ait, Venit filius hominis dare animã ſuam redemptionem pro multis. [Decebat enim eũ propter quem
Prou.16. omnia & per quem omnia]. i. cõueniens erat deo patri propter quem omnia facta ſunt ab ipſo, ſicut pro
pter cauſam finalẽ. Omnia enim propter ſeipſum operatus eſt dominus: & per quẽ omnia. i. à quo om-
nia facta ſunt, ſicut ex cauſa efficiente. Vel, per quẽ ſicut per cauſam exemplarem, [QVI multos filios]
adoptiuos, videlicet homines electos, [IN gloriã adduxerat]. i. ad æternam beatitudinẽ perducere præ-
Epheſ.1. ordinauit in ſua prædeſtinatione æterna [Authorẽ ſalutis eorum] hoc eſt, Chriſtũ electorum ſaluatorẽ,
qui eis ſalutẽ promeruit ſua paſsione digniſsimã, [PER paſsionem cõſummare]. i. per mortẽ crucis ab G
hac vita tollere, exponẽdo, videlicet imò tradendo eũ morti crucis pro noſtra redẽptione. Vel, per paſ-
ſionem cõſummare. i. ad finẽ ſeu conſummationem noſtræ liberationis, merito paſsionis adducere. Con
uenientiſsimus quippe modus humanæ redẽptionis fuit, ꝙ pater vnigenitum ſuũ humana natura veſti-
uit, & morti pro hominũ ſaluatione expoſuit. Quia per hoc maxime cõmendatur bonitas & miſericor-
Iob.24. cordia eius, qua miſeris & aliunde ſeductis tam clementer ſubuenit. Iuſtitia quoq;, quoniam peccata ho
minũ nõ reliquit inulta. Nulla etiam pura creatura digna erat pro hominibus ſatiſfacere, tanta eſt enor-
mitas culpæ per cõparationẽ ad deũ, & dignitas vitę æternę conſiſtentis in deo, ſicut in immediato obie
cto. Decuit etiã eandem naturã pati in ſaluatore, quæ erat in ſaluãdis reparãda. Quod vero decuit Chri
ſtum pati oſtendit Apoſtolus, Quoniã decet ſanctificatorem & ſanctificatos eſſe eiuſdem naturæ, qua-
tenus ſatisfaciat quod offendit. i. eadẽ natura patiendo reformet, quæ male agendo peccauit. Natura er-
go humana in primo parente, poſteriſq; infecta, per Chriſti humanitatẽ fuerat reparanda. Dicit igitur,
Gen.3. [QVI enim ſanctificat]. i. Chriſtus qui peccatores à vitiis purgat, [ET qui ſanctificãtur]. i. electi qui me
rito ſuæ paſsionis mundantur, [EX vno omnes] id eſt ex eodem patre atq; principio profluxerũt. Chri
ſtus nempe ſecundũ aſſumptam humanitatẽ deſcendit de Adã, ſicut & nos excepta infectione origina-
lis peccati, & ꝙ immediate de virgine natus eſt. Secundũ diuinam vero naturã, natus eſt ex patre æter-
no, de quo & nos nati ſumus: difformiter tamen, quoniã ipſe eſt filius naturalis & vnicus: nos autẽ ado- H
Luc.2. ptiui & plurimi. [Propter quã cauſam] videlicet quoniam Chriſtus & membra eius (puta fideles) vnũ
paternum principiũ habent, & in natura cõmunicant. Vnde & ait in Iohanne, Aſcendo ad patrẽ meũ
& patrem veſtrum, [NON cõfunditur fratres eos vocare] non obſtante ꝙ ipſe ſit deus verus, & homo à
Iohan.21. peccato immunis: Illi vero propter peccatũ degeneres, [DICENS,] ad patrem in Pſalmo, [Nunciabo
1.Pet.2. nomen tuum fratribus meis] id eſt teipſum & gloriam tuam ò pater prædicabo Apoſtolis, aliiſq; diſci-
Pſalm.21. pulis. De his enim dixit Mariç Magdalenæ, Vade & dic fratribus meis, [IN medio eccleſiæ] primitiuæ,
Matt.28. videlicet inter fideles primo conuerſos, [Laudabo te] Stetit enim Ieſus in medio diſcipulorum ſuorũ,
Iohan.20. quibus & ſæpe apparuit per dies quadraginta intrans & exiens, & quadam vice plus quàm quingentis
Act.1. fratribus apparens. Hæc fecit ſaluator ante paſsionem quam de ſeorſum diſcipulis ſuis diſſeruit omnia.
1.Cor.15. Poteſt quoq; generaliter de omnibus fidelibus accipi, quibus Chriſtus per apoſtolos & ſucceſſores eo-
Marc.4. rum nomen patris æterni prædicauit, atq; in medio eccleſiæ. i. vbiq; in omni congregatione fidelium,
eum laudauit, imò & laudat & prædicat. [ET iterum] Chriſtus ait per Eſaiam, quantũ ad ſenſum, quan
uis verba non habeantur in noſtra trãſlatione, ſecundum hanc formam. [EGO ero fidens in eum] id eſt
ego Chriſtus, ſecundum quod homo paſsibilis, ſperabo in deum, non per ſpem quæ eſt virtus theologi
ca, quam non habuit: ſed per quandam fiduciam, qua reſurrectionem & corporis glorificationem ob eo
certiſsime expectaui. Hoc autem Chriſto non competeret, niſi verus homo fuiſſet, ideo non confundi
tur homines vocare fratres. [ET iterum] Chriſtus ait, [ECCE ego & pueri mei]. i. diſcipuli & ſpiritua-

A ...s filii mei, quibus & dixit, Pueri, nunquid pulmentarium habetis? [QVOS dedit mihi dominus] id eſt Eſaiæ. 8.
per charitatem & gratiam mihi tanquam capiti copulauit, eosq́; per me ſaluare decreuit. De talibus di- Iohan. 21.
cit in euangelio, Tui erant, & mihi eos dediſti. Itemq́; : Pater, manifeſtaui nomen tuũ hominibus, quos
dediſti mihi de mundo. Ex hoc teſtimonio patet, quod tã ipſi quàm Chriſtus ſint ex vno principio ſcili Iohan. 17.
cet deo. Hanc authoritatem Eſaię intelligit Lyra melius hoc loco, q̃ ſuper Eſaiam. Hic nanq; dicit eam Ibidem.
ad literam de diſcipulis Chriſti debere intelligi, ibi vero exponit eam literaliter de diſcipulis Eſaiæ.
¶ Deinde oſtenditur q decuit Chriſtum incarnari & pati, ex parte ſaluandorum. [Quia ergo pueri]. i.
fideles electi [Communicauerunt carni & ſanguini]. i. ex corpore & anima facti ſunt, & homines mor-
tales fuerunt, [ET ipſe] Chriſtus [Participauit eiſdem]. i. carnem veram & animam rationalem aſſum-
pſit, factus mortalis, [VT per mortem]. i. propriæ paſsionis merita, [Deſtrueret]. i. ſuperaret & foras
eiiceret, [EVM qui habebat mortis imperium. i. diabolum] mortis authorẽ, qui homines ad mortẽ cul
pæ induxit. Ex qua ſecuta eſt mors naturæ, & mors ſecũda, videlicet mors gehennæ. Deus enim mortẽ Apoc. 21.
nõ fecit, ſed inuidia diaboli mors introiuit in orbem terrarum. Habuit autẽ diabolus mortis imperium, Sap. 1.
quoniam ante Chriſti aduentũ omnes quodãmodo in morte detinuit. In libro tamen Sapientię dicitur, Sap. 16.
deus habere imperiũ vitæ & mortis. Et in Apoc. ait Saluator, Habeo claues mortis & inferni. Sed deus Apoc. 1.
dicitur habere mortis imperiũ, quia quos vult in morte relinquit, & quos vult à morte reducit. Non au-
B tem inducit mortem culpæ. Chriſtus vero habet claues mortis, hoc eſt, poteſtatem relaxandi peccata.
[ET liberaret] Chriſtus ſua paſsione, [EOS qui timore mortis] corporalis, [PER totam vitam obnoxii]
id eſt rei & ſubditi, [ERANT ſeruituti culpæ ac dæmonis, id eſt homines vniuerſos, qui maluerunt pec
care, quàm corporalem mortem incurrere, magis timẽtes eos qui corpus occidunt, quàm qui corpus &
animam perdere poteſt in gehennã. Tales erant homines, vt plurimum ante Chriſti paſsionem. Sed ip- Matth. 10.
ſe ſua paſsione præſtitit nobis exemplum moriendi pro iuſtitia, & abſtulit ſuis hunc inordinatum timo
rem. Secundo exponitur ſpecialiter de Iudæis, Vt liberaret eos, puta Iudæos, ab oneribus legis, per gra-
tiam & meritum ſuæ paſsionis, qui timore mortis corporalis, quam lex inflixit, trangreſſoribus ſuis, vel
gehennalis, quam lex minabatur per totam vitam præſentẽ, obnoxii, id eſt ſubiecti erant ſeruituti legis.
Nam timore pœnarum potius quam amore iuſtitiæ legem ſeruabant. Chriſtus enim ſua paſsione legẽ, Eph. 2.
quantum ad cærimonialia, euacuauit. Qua euacuata, fecit Iudæos liberos, vt per fidem & gratiam, ſalua
rentur, ſine obſeruantia cærimonialium, miniſtrarenturq́; deo amore potius quàm timore. ¶ Denique
quod. Chriſtus pueris cõmunicauit in carne & ſanguine, hominesq́; redemit, oſtendit apoſtolus, [Nuſ
quam enim angelos apprehendit]. i. nunquam legitur angelos apoſtatas ad gratiam reduxiſſe, aut angeli
cam naturam aſſumpſiſſe, [SED ſemen Abrahæ apprehendit. i. carnem humanam ex ſemine Abrahę ſi- Matth. 1.
bi vniuit, & populum Iudæorum ſpecialiter reuocauit. De quibus locutus eſt, Non ſum miſſus, niſi ad Matth. 15.
C oues quæ perierunt domus Iſrael. [Vnde]. i propter hãc cauſam, videlicet, quia ſemen Abrahæ appre-
hendit, [DEBVIT] debito condecentiæ, non obligationis, [PER omnia]. i. in omnibus naturalibus
proprietatibus atq; defectibus indetrahibilibus, [Fratribus]. i. cæteris hominibus [Similari] nõ autem
in defectibus detrahibilibus, ſcilicet in culpa & defectu neceſſariorũ. Non enim debuit eſſe claudus, cæ-
cus aut languidus, quãuis tempore paſsionis elanguit. Fuit ergo aliis ſimilis, quia mortalis, vberibus la- Marc. 14.
ctatus creuit, eſuriit, mãducauit, mortem perpeſſus eſt, [VT miſericors fieret] i. miſericordiam imparti- Luc. 22.
ret. Vel, miſericors fieret actu & habitu in natura humana, qui æternaliter miſericors eſt in natura diui- Matth. 4.
na, [ET fidelis pontifex]. i. verus mediator atq; ſacerdos pro nobis, [AD deum] patrem vel trinitatẽ im- Matth. 11.
molando ſeipſum deo in cruce hoſtiam immaculatam in odorem ſuauitatis, [VT repropitiaret]. i. deũ Epheſ. 5.
placando, deleret [DELicta populi]. i. totius generis humani, ſicut dicit Iohannes, Ipſe eſt propitiatio
pro peccatis noſtris. De hoc pontifice ait quoque Petrus, Conuerſi eſtis ad paſtorem & epiſcopum ani 1. Iohan. 1.
marum veſtrarum. [IN eo enim in quo]. i. in natura humana aſſumpta, in qua [PASSVS eſt ipſe] Chri- 1. Pet. 2.
ſtus à præſide & eius miniſtris, [ET tentatus] à dæmone in deſerto, atque Iudæis, quibus & loquitur, Matth. 4.
Quid me tentatis hypocritæ? [Potens eſt & eis qui tentantur auxiliari] ne ſuperentur. Sua enim paſsio Matth. 22.
ne & tentatione promeruit nobis gratiam omnibus tentationibus efficaciter reluctandi, & non ſolum Luc. 20.
vt deus, ſed etiam vt homo de plenitudine ſua influit nobis, quemadmodum caput membris. Iohan. 1.
D

CAP. III. [VNDE fratres ſancti vocationis cœleſtis participes, &c.] ARTIC. III.

OSTENSA excellentia Chriſti per comparationem eius angelos & prophetas ge-
neraliter, nunc idem oſtenditur ſpecialiter per comparationem ad Moyſen. Per
quod etiam declaratur eminentia noui teſtamenti præ veteri. [VNDE fratres ſan
cti] i. quia ſic potens eſt Chriſtus auxiliari tentatis, idcirco o fratres ſancti, per re
generationem baptiſmatis & munditiam religioſæ conuerſationis [VOCATIO 2. Pet. 1.
nis cœleſtis participes]. i. prædicationis & inſpirationis ad cœleſtem beatitudinẽ
inuitantis, ſeu gratiæ ad illã perducentis, cõſortes. Hęc enim vobis exhibita ſunt, PENES.
[CONSIDERATE] cauſa imitationis [Apoſtolum]. i. nuntiũ diuinitus miſſum
[ET pontificem]. i. qui viam ſeu pontem veniendi ad deum nobis oſtendit ac fecit dando exemplum,
[Confeſsionis noſtræ]. i. pontificem quem cõfitemur eſſe verum filiũ dei, ſaluatoremq́; mundi [Ieſum,
qui fidelis eſt] ſecundũ naturam aſſumptã [EI qui fecit illum]. i. deo patri, à quo ſecundũ humanitatem
creatus eſt. Dicitur aũt Chriſtus fidelis, non à fide, quæ eſt virtus theologica, qua ipſe non habuit, quo-
niam non fuerat verus comprehenſor, ſed à fidelitate quã efficaciter adimpleuit, quicquid complacuit Iohan. 8.
patri. Propter quod ipſe ait, Quæ placita ſunt ei, facio ſemper. Et, non quæro gloriam meam, ſed hono Ibidem.

rifico patrẽ meũ,[ſicut & Moyſes in omni domo eius].i.in tota ſynagoga ſeu Iudæorũ cõgregatiõe quę
Num.12. eſt domus dei. Vnde dominus proteſtatur Aaron & Marię, Seruus meus Moyſes in omni domo mea fi-
delisſimus eſt. ❨Inſuper oſtenditur Chriſtus excellentior Moyſe.[Amplioris autem gloriæ].i.maioris
dignitatis [ISTE] Ieſus [Præ Moyſe].i.ſupra Moyſen ſeu plus quàm Moyſes [Dignus habitus eſt] à
deo & fidelibus hominibus [Quanto ampliorem honorem habet domus].i.de domo, vt ſcilicet domus
ſit genitiui caſus, ille, [QVI ſabricauit illam].i.fabricator domus, quàm eius inhabitator ſeu diſpẽſator.
Quod intelligendum eſt de principali ſabricatore, qui alios ad fabricandum inducit & miniſteriali in-
habitatore. [Omnis nãq; domus]tam materialis ex lignis atq; lapidibus cõſtans, quàm ſpiritualis ex di
uerſis fidelibus congregata, [Fabricatur ab aliquo] artifice, diuerſas partes ad inuicem copulante. Per ſe
Sapien.1. enim non fit, ſed ſicut partes materialis domus copulantur cæmento & clauis, ſic perſonæ fideles vniun-
Iohan.4. tur per fidem & charitatem. [QVI autem omnia creauit deus] eſt. Ergo & ipſe domum eccleſiæ fabrica
uit. Chriſtus aũt eſt deus. Ergo & ipſe ædificauit eccleſiã, cuius membrum eſt Moyſes, Chriſtus vero eſt
Num.12. dominus eius, ideo habet ampliorem honorem q̃ Moyſes. [ET Moyſes quidem fidelis erat in tota do-
Luc.4. mo eius].i.in omni ſynagoga Iudæorũ, quæ fuit domus dei, [Tanquam famulus in teſtimoniũ eorum]
.i.ad proferendũ cum atteſtatione diuina, ea[QVAE dicenda erant].i.quæ deus iuſsit per eum dici ad po
pulum.[Chriſtus vero tanquam fidelius] dei naturalis & vnicus, filius eſt [IN domo ſua].i.in Eccleſia F
[QVAE domus ſumus nos] Chriſtiani per charitatem & fidem vniti. Templum enim dei ſanctum eſt,
1.Cor.6. quod eſtis vos [SI fiduciam].i.actualem confidentiã ſcilicet expectationem fœlicitatis futuræ, & adiuto
rii gratiæ ad fœlicitatem obtinendam neceſſarii, [ET gloriam ſpei].i.iucunditatem cœleſtem, ad quam
ſpes tendit, [Vſq; in finem] vitæ præſentis incluſiue [Firmam retineamus] ſtabiliter ac perſeueranter
Matth.7. ſperando, atq; futurã beatitudinem deſiderando. Hoc dicit Apoſtolus, quia ſicut ad domũ materialem
requiritur ſtabile fundamẽtum, ita ad domũ ſpiritualem ſcilicet vt fideles ſint domus dei, exigitur firmi
Col.1. tas ſpei ac fidei: aliter deus non habitaret in eius per gratiã conſummatam. ❨Ex prædictis de excellen-
tia Chriſti admonet conſequenter Apoſtolus diligenter obedire ſermoni Chriſti. [Quapropter].i.cum
Pſal.94. tanta ſit eminentia Chriſti præ Moyſe, [SICVT dicit ſpiritus ſanctus] in Pſalmo, quod ſubditur: [HO-
DIE].i.tempore euangelicæ prædicationis & gratiæ [SI vocem eius].i.verba Chriſti [Audieritis] vel
ab ore eius, vel ab eius miniſtris. Hoc eſt, quia ea audietis [NOLite obdurare.i.verbis dei claudere [COR-
DA veſtra] ne ſitis rebelles atq; increduli. Hæc ad literam dicuntur ad Iudæos, qui tempore Chriſti &
poſtea fuerunt, [SICVT in exacerbatione.i.quemadmodũ contigit, & à patribus veſtris & factum eſt in
prouocatione, ſeu dei offenſione [Secundum diem].i.in die [Tentationis] factæ [IN deſerto] quãdo ex
Pſal.77. infidelitate voluiſtis experiri potentiam meam: ſicut ait Pſalmiſta, Et tentauerunt deũ in cordibus ſuis, G
vt peterent eſcas animabus ſuis, [VBI].i.in quo deſerto, [Tentauerunt me patres veſtri] frequenter.
Vnde dominus ait ad Moyſen in Numeris, Tentauerunt me iam per decem vices [Probauerunt].i.ex-
Num.14. perti ſunt quid agere poſſem, [ET viderunt opera mea] mirabilia in Aegypto, in mari rubro, in deſerto,
Exod.7.8. [Quadraginta annis] Tanto enim tempore in deſerto fuerunt vel circiter, [PROPTER quod].i. ob
10. tantam peruerſitatem iſtorum [Offenſus].i.iratus [FVI generationi huic] hoc eſt, hominibus iſtis in-
Exod.12. credulis, [ET dixi] per angelum ſeu Moyſen, [SEMPER hi errant corde].i.intellectum excæcatum ha-
Exod.14. bent, & ex malitia peccant. [IPSI vero non cognouerunt].i.ſpiritualiter non intellexerunt [VIAS me-
as].i.opera mea miraculoſa ac iuſta. Quæ vię vocantur, quia perducunt ad dei notitiam. Vnde in Deu-
teronomio Moyſes loquitur, Vos (inquit) vidiſtis vniuerſa magnalia, quæ coram nobis dominus fecit,
Deut.29. & non dedit vobis dominus cor intelligens, & oculos videntes vſq; in præſentem diem, [Quibus iura
ui].i.firmiter dixi per Moyſen [IN ira mea].i.in zelo iuſtitiæ meę, quo eorum peccata vindicare propo
ſui, [SI introibunt].i.non intrabunt [IN requiem meam].i.terram promiſsionis, in qua eis, ſi non pec-
caſſent, manſionem quietã dediſſem. Hoc deus iurauit quando filii Iſrael murmurauerunt contra domi
Exod.33. num, auditis ſermonibus nuntiorum, qui explorauerunt terram Chanaan. Tunc enim iurauerunt quòd
Num.14. nemo eorum, qui murmurauerunt, ingrederetur hanc terram præter Caleph & Ioſue. ❨Ex præallega
ta ſcriptura infert Apoſtolus ſalutarẽ doctrinã [VIDETE fratres ne forte ſit in aliquo veſtrum cor malum
Rom.7. incredulitatis] hoc eſt, mens vitioſa perfidiæ ſubdita [Diſcedendi].i.paratũ diſcedere ſeu auerti [A deo H
1.Tim.4. viuo] à quo diſceditur per inobedientiam, non per localem diſtantiam: iuxta illud Oſee, Derelinquerũt
dominum in non cuſtodiendo [SED adhortamini voſmetipſos per ſingulos dies].i.quotidie admonete
Oſeę.4. vos inuicem, ſeu quilibet ſemetipſum verbis ſacræ ſcripturæ [Donec hodie cognominatur].i.quandiu
Eſaiæ.46. tempus gratiæ durat, & eſſe aſſeritur. De quo alibi dicitur. Ecce nũc tẽpus acceptabile, ecce nunc dies ſa
2.Cor.6. lutis. De hoc quoq; ſcriptum eſt per Zachariam, applicabuntur gẽtes multæ ad dominũ in die illo, [VT
Zach.2. ne obduretur quis ex vobis].i.ne aliquis veſtrum obſtinatus fiat, ſeu habituatus in malo, [Fallacia pecca
1.Cor.6. ti].i.delectatione alliciente & rationem excæcante, quæ eſt in peccato. Peccatũ nanq; delectat, vnde &
triſtitiam promeretur. [Participes enim Chriſti effecti].i.Chriſto incorporati. [Sumus] vt membra ca
piti, & de plenitudine eius accepimus, eius quoq; hæreditatis conſortes erimus, [Si tamen initium ſub-
Iohan.1. ſtantiæ eius].i.ſi fidẽ formatam, per quam primũ deo coniungimur, & eius poſſeſsio efficimur [Vſq; in
Epheſ.1. finem].i.perſeueranter [Firmum retineamus].i.ſtabiles & efficaces in fide mãſerimus, [DVM dicitur].i.
Epheſ.3. quandiu dicitur [Nobis, Hodie ſi vocem eius audieritis, nolite obdurare corda veſtra, quemadmodum
in illa exacerbatione. Quidam enim] Iudæorum in deſerto [Audientes] verba dei [Exacerbauerunt].i.
non credendo, & impie operando deum grauiter offenderunt ſeu prouocauerunt. Non quòd inuariabi
Sap.12. lis deus veraciter irritetur, vel exacerbetur: de quo legitur, Tu autem dominator dominũ cum tranquil
litate iudicas, & cũ magna reuerentia diſponis nos ſed quia per modũ exacerbati ſe habet, dũ noſtra pec
Hier.7. cata diſtricte vlciſcitur, ideo apud Hier. dicitur, Nunquid me ad iracundiam prouocant, dicit dominus?

A Nonne ſemetipſos in confuſione vultus ſui? ſ E D non vniuerſi qui profecti ſunt ab Aegypto per Moy-
ſen].i.non omnes deum exacerbauerunt, qui per Moyſi ducatũ exierunt Aegyptũ. Caleb enim & Ioſue
non offenderunt tam grauiter.[Q V I B V S autẽ offenſus].i.iratus [E S T deus] in deſerto [Quadraginta Num.14.
annis?] quibus filii Iſrael in deſerto ambulauerunt, non ꝙ quotidie peccauerunt ita enormiter, ſed quia Deut.29.
frequenter ſic peccauerunt. [N O N N E illis qui peccauerunt] enormiter diſcredendo, deũ tentando ſeu
murmurando, [Quorũ cadauera proſtrata].i.deiecta & beſtiis tradita [S V N T in deſerto? Quibus autẽ
iurauit non introire in requiem ipſius].i.in terrã promiſsionis, [N I S I illis qui increduli fuerunt?] ver- Deut.18.
bis Caleb & Ioſue, qui cũ aliis nuntiis redeuntes, dixerunt: Nolite rebelles eſſe contra dominum, neq;
timeatis populum terræ huius, quia ſicut panẽ, ita poſſumus eos deuorare. Dominus nobiſcum eſt, noli Num.14.
te timere. Quid autẽ fecerunt increduli? Voluerunt vtiq; lapidibus opprimere eos. [E T videmus] ocu
lo fidei, teſtimonio ſcripturarum, [Q V I A non potuerunt introire] in requiem ipſius terram hanc deo Rom.11.
eos prohibente, [P R O P T E R incredulitatem] ipſorum.

CAP.IIII. [T I M E A M V S ergo ne forte relicta pollicitatione &c.] ARTIC.IIII.

DEniq; ex prænducta authoritate ſcripturæ hortatur Apoſtolus ad debitã ſolici-
tudinem. [Timeamus ergo].i.quoniam illi Iudæi propter ſuã incredulitatem &
murmurationẽ prohibiti ſunt introire terram promiſsionis, idcirco formidemus
B [N E forte relicta pollicitatione].i.oblita ſeu ſpreta promiſsione diuina nobis fa- Ezech.18.
cta [Introeundi].i.de ingreſſu noſtro poſt hanc vitam [I N requiẽ eius] cœleſtẽ.i.
fœlicitatem æternã, [Exiſtimetur aliquis ex vobis deeſſe].i.aliquis noſtrũ inue-
niatur à cõſequutione huius promiſſæ quietis deficere propter negligentiã ſuam.
Nam inexcuſabiles ſumus, ſi eam non obtineamus. Cuius ratio ſubinfertur. [Et-
enim & nobis annuntiatum eſt].i.à Chriſto in Euangelio prædicatum de requie cœleſti, [Quemadmo Matth.5.
dum & illis] Iudæis per Moyſen annuntiatum eſt de requie terrenæ. Ait enim ſaluator, Beati pauperes Matth.22.
ſpiritu, quoniam ipſorũ eſt regnum cœlorum. Et alibi, In futura reſurrectione nec nubent neq; nuben- Iohan.17.
tur, ſed erunt ſicut angeli dei. Et rurſus, Pater quos dediſti mihi, volo vt vbi ſum ego, & illi ſint mecum,
vt videant claritatem meam, [S E D non profuit illis] Iudæis [Sermo auditus].i.quẽ à Moyſe audierunt
de poſſeſsione terræ promiſſæ, [N O N admixtus fidei].i.non receptus fideliter. Fidei inquam habendæ Eſaiæ.26.
[E X his].i.de his [Q V AE audierunt] de bonis ſibi promiſsis. Et hoc patet ex oppoſito. [INGRediemur
enim in requiem] ſempiternam [Q V I credimus] verbis auditis de promiſsione illius quietis fide forma Iohan.11.
ta, de qua ait Chriſtus, Omnis qui viuit & credit in me, non morietur in æternum, [Quemadmodum
dixit].i.ſicut ſpiritus ſanctus ex oppoſito de incredulis proteſtatus eſt in pſalmo dicens, [S I C V T iuraui Pſal.94.
C in ira mea, ſi introibunt].i.non intrabunt [I N requiem meam].i.terrã promiſsionis, ſicut in præceden Heb.3.
ti arti. explanatum eſt plenius. [E T quidẽ operibus ab inſtitutione mũdi perfectis.] Iam in ſuperioribus
mentionẽ fecit apoſtolus de temporali requie Iudæis promiſſa, atq; ex hoc intulit de Promiſsione æter- Matth.11.
næ quietis nobis in cœlis promiſſa. In quibus verbis ſupponitur ꝙ temporalis illa requies fuit figura re
quiei cœleſtis. Et hoc nunc probat Apoſtolus, ſimulq; oſtendit, quando annuntiatum eſt de requie ſem
piterna. Et quidem, Tanquam dicat, Nuntiatum eſt nobis de requie illa, quod vtiq; factum eſt, operibus
.i.creaturis, ab inſtitutione mundi.i.quæ à principio creationis fieri cœperunt, perfectis.i.diſtinctis atq; Gen.1.
ornatis vſq; ad ſextum diem, in quo creatus eſt homo. In illis nanq; ſex diebus perfectæ ſunt ſpecies re-
rum. Poſt conſummationem itaq; operum ſex dierum, ſtatim facta eſt mẽtio in ſcripturis de requie qua
dam, non temporali, ſed ſempiterna. [D I X I T enim] ſcriptura ſeu ſpiritus ſanctus, [Q V O D A M loco de Gen.2.
die ſeptimo].i.ſabbato [S I C] ſicut ſubiungitur, Dies quippe dominica erat prima, ergo & ſabbatum ſe-
ptima, [E T requieuit deus].i.operari ceſſauit, & in ſemetipſo quieuit, [D I E ſeptimo ab omnibus operi
bus ſuis cante productis].i.nouis rerum ſpeciebus creandis, quia extunc non creauit opera noua ſecun-
dum ſpeciem ſiue materiam. Nihilominus de materia tũc facta, & ad ſimilitudinem tunc factorum nũc
vſq; operatur, animas rationales creando, & totum vniuerſum adminiſtrando, atq; per cauſas ſecundas Iohan.5.
plurima producendo. Propter quod ait ſaluator, Pater meus vſq; modo operatur, & ego operor. Virtus
ergo rationis & intellectus huius ſcripturæ cõſiſtit in hoc. Cum ab exordio deſcribitur productio mun- Matth.11.
D di, fit mentio de quadam requie qua deus quieuit. Hæc autẽ requies eſt cœleſtis non temporalis, ſed per
temporalem deſignatur. Requies enim dei in ſeipſo communicatur electis in patria, vt & ipſi in deo im
mediate quieſcant, qui in nullo poſſunt alio contenti reddi ſeu quieti. Non enim ſufficit rationali crea- Gen.2.
turæ, niſi bonum immenſum. Ergo de requie nobis in cœlis parata fit mentio ante legem in qua & figu-
rata eſt requies vera, cœleſtis & ſempiterna. ¶ Deinceps oſtenditur, quòd etiam poſt legiſlationem fit
ſermo de requie ſempiterna ſub figura tẽporalis quietis. [E T in iſto rurſum].i.in pſalmo iam dicto, iterũ Pſal.94.
dicit ſpiritus ſanctus, [S I introibunt in requiem meam].i.increduli illi tempore Moyſi exiſtentes non
ingredientur terram promiſsionis. Per quod deſignatur, quòd impii cœleſtem requiem non intrabunt.
[Quoniam ergo ſupereſt].i.reſtat [Quoſdam] electos [Introire in illam] requiem beatam ac figuratã,
[E T hi quibus prioribus].i. Iudæis, quibus ante nos [Annuntiatum eſt] per Moyſen de ingreſſu terræ
promiſsionis ſeu requiei temporalis [N O N introierunt] eam [Propter incredulitatem] ſuam. [Iterum
terminat].i.ſcriptura ſacra determinat ſeu inducit [D I E M quendam hodie.i.tempus gratiæ, quod voca
tum eſt hodie quoniam quotidianum eſt, & durat vſq; in finẽ ſeculi: de quo dictum eſt Romanis, Nox
præceſsit, dies autem appropinquauit, Et in Eſaia, In illa die erit germen domini.i. Chriſtus filius dei, Rom.13.
de quo alibi legitur, Suſcitabo Dauid germen iuſtum, in magnificentia & gloria, [I N Dauid] id eſt in Eſaiæ.4.
pſalmo à Dauid compoſito. [Dicendo poſt tantum temporis] id eſt poſt tam longum ſpatium, ex quo Hier.23.
illa dicta ſunt patribus in deſerto per Moyſen. Dauid enim propheta longo tempore poſt Moyſen fuit, Heb.3.

[SICVT ſupra dictum eſt] de die iſto cap. præcedenti, iamq́; repetitur. [HODIE ſi vocem eius audieri E
Pſal.64. tis, nolite obdurare corda veſtra,] quæ verba ſatis iam declarata ſunt. Ex bis palam eſt, quod Dauid lo-
quatur de alia terra, & requie quàm illa, quam Moyſes promiſit, & ad quam Ioſue introduxit. Illa enim
ante tẽpora Dauid poſſeſſa fuit à filiis Iſrael. Dum ergo Dauid admonet eos, qui terram promiſsionis
Ioſue.14 poſſederunt, vt cum audierint vocem dei non obdurent corda ſua, ſignificat eos ad aliam requiem ſcili-
1.Reg.75 cet cœleſtem patriam ingreſſuros, ſi obedierint deo. Quod figuratũ fuit in eis qui terram promiſsionis
ingreſsi ſunt. Ideo ſequitur. [NAM ſi eis] videlicet filiis Iſrael [IESVS] Chriſtus, qui (vt Iudas dicit)
populũ ſaluans de Aegypto, eos qui non crediderunt perdidit. Quod conuenit Ieſu, ſecundum ſuã diui
nam naturã ſecundum quam vere æternus eſt, [REQVIEM] veram atq; finalem [Præſtitiſſet] in terra
Iudas apoſtolus. promiſsionis, vel per Ieſum intelligitur Ioſue, qui dictus eſt Oſee, & Ieſus, qui miniſter fuit donatiõis
terrę iſtius, [NVNQVAM] ſpiritus ſanctus per Dauid [DE alia loqueretur poſthac die].i. in nullo tem-
2.Petr.3. pore poſt diem ſeu requiem illam loqueretur de alia requie hac die. i. quę nobis annunciatur atq; propo
nitur hodie, vtpote tempore gratiæ. [ITAQVE relinquitur].i. paratur & conſeruatur [SABBATIS-
mus].i. plena quies in cœlo ſignificata per ſabbatum & terræ promiſsionis quietem [POPVLO dei].i.
Num.13 electis fidelibus, qui ad cœnam nuptiarum agni vocati ſunt. [QVI enim ingreſſus eſt in requiem eius]
Eccl.46 id eſt, qui cœleſtem quietẽ adeptus eſt, [ETIAM ipſe requieuit ab operibus ſuis] id eſt, à laborioſis ex-
Act.7. ercitiis vitę prӕſentis, [SICVT & à ſuis] operibus [DEVS] quieuit ſeptimo die. Vnde & legimus, Beati F
mortui qui in domino moriuntur. Amodo iam dicit ſpiritus, vt requieſcant à laboribus ſuis. Nec obſtat
Apoc.4 id quod in Apoc. aſſeritur, Requiem non habebant die ac nocte dicentia, Sanctus, ſanctus, ſanctus, &c.
quia requies ſumitur ibi improprie, pro ceſſatione ab actu. Sancti autem in patria indeſinenter aliquid
Gene.2. agunt, deum laudando, amando, vidẽdo. Proprie autem requies ſumitur pro ceſſatione à labore aut mo
Apoc.14 tu. [FESTINEMVS ergo ingredi] feruenter amando & efficaciter operando [IN illam requiem] ſem
Apoc.4. piternam, [VT ne in idipſum incidat quis incredulitatis exemplum].i. ne aliquis noſtrum incidat in can
Eſaiæ.6 dem pœnam quam infideles Iudæi inciderunt propter incredulitatem, quæ pœna nobis in exemplum
proponitur, quatenus eam conſiderando vitemus peccata, propter quæ infligitur. Cur autem feſtinan-
EPIST. dum ſit, ſubditur. [VIVVS eſt enim ſermo] id eſt, verbum ſeu vnigenitus filius [DEI] Sicut enim pater
habet vitam in ſemetipſo, ſic dedit & filio vitam habere in ſemetipſo, [ET efficax].i. omnipotens, pro-
ut Sapiens ait, Dum medium ſilentium tenerent omnia, omnipotens ſermo tuus domine à regalibus ſe-
dibus veniens. Et rurſus idem, Omnium enim eſt artifex, omnem habens virtutem, omnia proſpiciens,
Iohan.5. [ET penetrabilior] id eſt, acutior [Omni gladio ancipiti] id eſt, ex vtraque parte acuto. Non enim po-
teſt gladius tam intime corpori imprimi, quàm intime filius dei illabitur omnibus rerũ eſſentiis. Cum
Sap.8. nanq; ſit verus deus, omnia penetrat, implet & cõtinet, eſtq́; intimior omni rei q̃ ipſa aut pars eius ſibi, G
Sap.7. [ET pertingens vſq; ad diuiſionem animæ ac ſpiritus] id eſt, tam intimus homini, vt inter ſenſualitatẽ
& rationem diſcernat. Vel per animam & ſpiritum eadem hominis forma ſignatur, quæ dicitur anima
quantum ad vires ſenſitiuas: & ſpiritus, quantum ad vires intellectiuas. Tanta eſt autẽ perſpicacitas ver
bi dei, vt diſtinguat animam ſecundum partem ſenſitiuam, à ſeipſa ſecundum partem intellectiuam,
1.Cor.2 [COMPAGVM quoq; & medullarum] id eſt, ſubtiliſsima quæq; corporis interiora perſpicit & diſtin-
guit. Compages autẽ ſunt iũcturæ corporis neruis colligatæ. Medullæ vero intra oſſa incluſæ ſunt. [ET]
hic ſermo, verbum ſeu filius dei eſt [DISCRETOR].i. diiudicator & cognitor [Cogitationum] nõ ſo
lum earum, quæ ſunt in virtute cogitatiua organica, ſed & earum quæ ſunt in potentia intellectiua inor
ganica. [ET intentionem cordis] id eſt, ordinationum finalium. Deus quippe non ſolum inſpicit cogi-
Iob.42. tationes, ſed cernit ad quem finem quælibet cogitatio ordinetur à cogitante. Vnde Iob dicit, Scio quia
1.Reg.16 omnia potes, & nulla te latet cogitatio. Et iterum ſcriptura, Homo videt quæ patent, deus autem intue
Rom.1. tur cor. [ET non eſt vlla creatura inuiſibilis in conſpectu eius] id eſt omnia ſine exceptione manifeſta
Iohan.5. ſeu nota ſunt conſpectui filii dei. Pater enim diligit filium, & omnia demonſtrat ei quæ ipſe fecit. [Om-
Matth.10 nia autem nuda] id eſt intime certa & ſine velamine patula. [ET aperta ſunt oculis eius] id eſt mẽti eius
Eccl.23 diuinæ, imò & animæ Chriſti omnia creata ſunt cognita. Ideo ſcriptum eſt, Oculi domini multo plus
Rom.14 lucidiores ſuper ſolem, circunſpicientes omnes vias hominum. Domino enim deo antequam crearetur, H
2.Cor.5 omnia ſunt cognita, [AD quem] increatum dei ſermonem ſeu filium [EST nobis ſermo] id eſt ei tanquã
iudici nos aſtare, & rationem reddere oportebit. Ideo cum tanta ſit poteſtas, ſapientia & eminentia iudi
2.Petri.2 cis noſtri, merito feſtinare debemus ingredi requiem eius, ne tanquam ingrati & accedioſi cõdemnemur
Act.1. ab ipſo. Propterea hortatur Apoſtolus, [Habentes ergo pontificem magnum] id eſt ſummum ſacerdo-
tem atq; epiſcopum, qui ſeipſum immolauit pro nobis, [QVI penetrauit cœlos] in ſua aſcenſione ſuper
omnes cœlos aſcendit cum penetratione dimenſionum, [Ieſum filium dei] naturalem, non adoptiuum
Pſal.9.85. [Teneamus].i. firmiter obſeruemus & exerceamus [Confeſsionem] duplicem ſcilicet, laudis diuinę, &
102.107 propriæ culpæ, dicentes cum propheta, Confitebor tibi domine in toto corde meo. Hoc eſt, Chriſtum
laudemus ſemper, & noſtra vitia accuſemus. Sic autem fiducialiter agere debemus. [Nõ enim habemus
Matt.4.22 pontificem, qui non poſsit compati].i. condeſcẽdere atq; clementer ſuccurrere [Infirmitatibus noſtris,
Luc.4.20 tentatum autem].i. ſed habemus pontificẽ tentatum à dæmone & Iudæis [PER omnia] principalia ge-
Marc.1. nera tentationis, [Pro ſimilitudine].i. propter ſimilitudinem quã eũ aliis hominibus habuit. Ideo enim
Philip.2. dæmon & eius miniſtri auſi fuerunt Chriſtũ tentare, quoniã eum mortalẽ viderũt. Habitu enim inuẽtus
eſt vt homo. Vel, pro ſimilitudine. i. pro exẽplo, videlicet vt omnibus nobis forma vincẽdi tentationes
proponeret, [Abſq; peccato].i. tentatio iſta nequaquam induxit Chriſtũ ad aliquam culpã, nec ipſe pec
Pſalm.33 cando meruit ſic tentari. Ideo tentatione meruit nobis gratiam triumphandi aduerſus quaſlibet tẽtatio
Matth.11 nes. [Adeamus ergo] ſpirituali acceſſu, de quo ait Pſalmiſta, Accedite ad eum & illuminamini. Et ſalua

A tor, Venite ad me omnes qui laboratis, id eſt, cũ fide deuota & charitatis affectu accedamus[c v m fidu- Matt. 11.
cia]nihil hæſitantes, quemadmodum apud Marcum dicitur, Omnia quęcunque orantes petitis, credite Iaco. 1.
quia accipietis, & euenient vobis[a d thronum gratiæ]id eſt, ad Chriſtum, in quo habitat gratiæ pleni Marc. 11.
tudo, [v t miſericordiam]id eſt, peccatorum remiſsionem[conſequamur, & gratiã inueniamus]id eſt,
quæſitam gratiam ſortiamur à Chriſto, [i n auxilio opportuno]id eſt, ad habendum auxilium nobis ſa F I N I S.
lubre, quatenus deus per gratiam, noſtram infirmitatem ſemper corroboret: iuxta illud Hierem. Domi- Hier. 20.
nus mecum eſt quaſi bellator fortis. Idcirco qui me perſequuntur, cadent & infirmi erunt. Poſtremo, ſi Luc. 9.
contemplemur, quantum à Chriſto dilecti ſumus, quanta ipſe pro noſtra ſalute aſſumpſit, egit ac pertu
lit, quanta miſericordia, plenitudo, liberalitas eius, quanta etiam eſt miſeria ac indigentia noſtra, cum
omni vtique deuotione atque fiducia ad thronum gratiæ eius pergemus, dicentes cum ſancto Iob, Etiã Iob. 13.
ſi occiderit me, in ipſo ſperabo. Hinc enim dicit Pſalmographus, Lætetur cor quærentium dominum, Pſal. 104.
quærite dominum & confirmamini, quærite faciem eius ſemper.

CAP. V. [O M N I S nanque pontifex ex hominibus aſſumptus eſt, &c.]

ARTICVLVS QVINTVS.

B MAnifeſtata in ſuperioribus excellentia Chriſti præ angelis & prophetis ac Moyſe Hebr. 1. 2. 3.
& ex hoc oſtenſa eminentia noui teſtimenti præ veteri, nunc declarat Apoſtolus Heb. 4.
excellentiam Chriſti ratione ſacerdotij ſui. Et quia in fine præcedentis cap. dixit 1. Petr. 2.
nos poſſe per Chriſtum miſericordiam & gratiam cõſequi, ideo in huius cap. ex- E P I S T.
ordio probat hoc per locum à minori. [O M N I S nanque pontifex]fidelis, pręſertim
legalis, vnde nunc agitur. [E X hominibus aſſumptus]. i. de numero hominum ad
altiora promotus, [P R O hominibus]id eſt, ad ſubueniendum gregi ſibi commiſſo
[C O N S T I T V I T V R]id eſt, epiſcopus ordinatur[I N his quæ ſunt ad deum]. i.
in ſpiritualibus ſcilicet vt quæ diuina ſunt exequatur, & ſacramenta dei diſpenſet hominibus. Eſt enim 1. Reg. 5.
mediator & ſequeſter dei ac populi ſui. Nam ea quæ populi ſunt, offert deo, & ea quæ dei ſunt (puta vir Leuit. 6.
tutes & gratiam) impetrat hominibus, quibus & erogat ſacramenta diuina. Ideo ſubditur, [V T offerat
dona]. i. oblationes ſpontaneas populi immolet deo[E T ſacrificia pro peccatis]. i. pro indulgentia pec-
catorum, [Q V I]pontifex[C O N dolere poſsit]. i. compati & miſericorditer auxiliari [H I S qui ignorant
& errant]. i. ſubditis ſuis indoctis & male agentibus, [Q V oniam & ipſe circundatus eſt infirmitate]id eſt
mente & corpore fragilis eſt, & ad peccata procliuis. Caro quippe concupiſcit aduerſus ſpiritum, & ra-
tio atque voluntas vulneratæ ſunt propter originale peccatum. Ex conſideratione igitur propriæ infir- Galat. 5.
C mitatis moueri debet ad condolendũ, ſuccurrendumq; aliis, [E T propterea]. ſ. quia circundatus eſt infir Gen. 7.
mitate, [D E B E T quemadmodum & pro populo]ſibi commiſſo, [I T A etiam pro ſemetipſo offerre]ho Rom. 8.
ſtiam placationis domino[P R O peccatis]ſuis expiandis, ſicut offert pro peccatis ſuę plebis. Horum nul
lũ conuenit Chriſto põtifici noſtro. Non enim ſubiacuit infirmitati peccati nec eguit pro ſeipſo offerre. 1. Petr. 2.
[N E C quiſquam ſumit ſibi]. i. vſurpare debet[H O N O R E M]pontificatus, [S E D qui vocatur à deo]. i. per di
uinam reuelationem, ſiue legitimam electionem inſtituitur, ille honore condignus eſt, & recte fit ponti 2. Cor. 10.
fex. Vocatur autem à deo, qui iuſte eligitur, [T A N Q V A M Aaron] qui deo iubente & per virgæ floritionẽ Num. 17.
oſtendente, ordinatus & confirmatus eſt pontifex. His verbis notantur ambitioſi, qui non vocati inge- Iohan. 5
runt ſemetipſos. [S I C & Chriſtus]prout homo[N O N ſemetipſum clarificauit]. i. exaltauit, [V T ponti- Iohan. 8
fex fieret.]Vnde ait, Claritatem ab hominibus non accipio. Et rurſus, Ego non quæro gloriam meam, Pſalm. 2.
[S E D qui loquutus eſt ad eum]id eſt, pater, qui ait ad eum, [F I lius meus]naturalis & vnicus[E S tu, ego Hebr. 1
hodie]. i. in æternitate[G E N V I te]ſecundum diuinam naturam. Ille clarificauit eum, prout ait, Et cla- Iohan. 12.
rificaui, & iterum clarificabo. Sic & clarificauit Chriſtum in baptiſmo & transfiguratione. Matt. 3. 17.
¶ De ſacerdotio itaque Chriſti inducit Apoſtolus aliam authoritatem ad oſtendẽdum, quòd Chriſtus Marc. 9
à patre factus ſit pontifex. [Q V E M A D modum & in alio loco dicit]pater ad Chriſtũ. [Tu es ſacerdos]ſe- Pſal. 109.
cundum quod homo, mediando inter deum & homines, & offerendo teipſum pro ipſis[I N æternum]à
D parte poſteriori. Non ad tempus duntaxat, vt Aaron, cuius ſacerdotium erat temporale ac typicum, 1. Tim. 2.
Chriſti autem ſacerdotium eſt verum ac æternum. Nam & ipſe ſemper viuit ad interpellandum pro no
bis, oſtendens patri latus ac vulnera, introducitque nos in beatitudinem patrię, in qua offert nos deo ho Rom. 8
ſtiam ſempiternam, perfectam, atque gratiſsimam. Propter quod per Zachariam de Chriſto dicitur, Ip Zach. 6
ſe portabit gloriam, & ſedebit, & erit ſacerdos ſuper ſolio ſuo. Ideo ſubditur, [S E cundum ordinem Mel- F I N I S.
chiſedec]. i. ſecũdum modum, dignitatem ac ritum ſacerdotii, quo functus eſt Melchiſedec ſacerdos dei Gen. 14
altiſsimi. Hoc infra diffuſe tractabitur. [Q V I]Chriſtus [I N diebus carnis ſuæ]. i. tempore mortalitatis Iohan. 17.
ſuæ in hoc mundo, præſertim paſsione iam imminente, [P R E C E S]pro ſeipſo, videlicet vt à paſsione Luc. 23
liberaretur ſi fieri poſſet, & vt ſtatim paſsionẽ clarificaretur, reſuſcitaretur & glorificaretur in corpore. Marc. 14
Dixit enim, Pater ſaluifica me ex hac hora. Et alio loco, Pater veni clarifica filium tuum. Itemq;, Si fieri Ioh. 12. 17.
poteſt transfer à me calicem iſtum[S V P plicationesque]pro corpore ſuo myſtico, puta pro ſuis electis di Matt. 26
cens, Pater ſancte ſerua eos in nomine tuo, quos dediſti mihi, vt ſint vnum ſicut & nos. Et ad Petrum, Iohan. 17.
Ego (inquit) pro te rogaui, vt non deficiat fides tua[A D eum]videlicet ad deum patrem, [Q V I poſſet Luc. 22
ſaluum illum à morte facere]id eſt, qui Chriſtum potuit à morte eripere, ita vt non moreretur, quemad-
modum Chriſtus teſtatur, An putas quia non poſſum rogare patrem, & exhibebit mihi modo plus quã Matt. 26.
duodecim legiones angelorum? Vel, poſſet ſaluum illum à morte facere. i. à morte reſuſcitare, quod & fe
cit tertio die. Pro qua ſaluatione Chriſtus frequenter precatur in pſalmis ſicut cũ ait, Erue à framea deus Pſalm. 21
animam meam, & de manu canis vnicam meam, [C V M clamore valido]vel oris, vel cordis. i. alta voce Luc. 23.

Pſalm·87 & feruida intentione,[ET lachrymis]oculorum[OFFARENS]ſicut in pſalmn, Oculi mei languerunt E
Pſal.34. præ inopia. Et rurſus, Quaſi lugens & contriſtatus ſic humiliabar. Hoc accidit, quãdo factus in agonia,
Luc.22. prolixius orabat. Et quando in cruce ſuſpenſus, omnium pereuntium damnationem, ingratitudinem-
Iohan.21. que deplanxit. Quanuis enim in Euangelio non legatur hoc ipſum, propter authoritatem tamen Apo-
ſtoli certiſsime eſt tenendum, quoniam multa fecit Ieſus quæ non ſunt ſcripta. [Exauditus eſt] quan-
tum ad id, quod ſecundum deliberatam rationem optauit,[PRO ſua reuerentia].i. propter ſuæ perſonæ
dignitatem, & operum ſuorũ ſanctitatem, quibus patrem in omnibus honorauit. Propter quod ait, Gra-
Iohan.11. tias ago tibi pater, quoniam audiſti me. Ego autem ſciebam, quoniam ſemper me audis. ¶Sed videtur
Pſalm.21. obuiare quod in pſalmo ait, Deus meus clamabo per diem, & non exaudies. & nocte, & non ad inſipien
tiam mihi. Et reſpondendum, quòd omnis oratio Chriſti abſolute loquendo exaudita fuit, omnis videli
cet quæ ex deliberata ratione ſeu integra voluntate proceſsit. Aliqua tamen oratio eius, ſecundum quid
accepta, videlicet in ordine ad appetitum naturalẽ, quo mortem abhorruit, exaudita nõ fuit. Talis quip
pe oratio erat interpres naturalis deſiderii, ad demonſtrandam veritatem aſſumptæ naturę, ſicut cum di
Luc.22. xit, Pater aufer à me calicem iſtum. Sed quia adiecit. Non quod ego volo, ſed quod tu, cõſtat quòd oratio
Matt.26. eius, ſimpliciter loquẽdo, prout ex ratione proceſsit, fuerit exaudita. Ideo Martha profeſſa eſt, Scio quia
Iohan.11. quæcunque popoſceris à deo, dabit tibi deus.[ET quidem cum].i. quãuis[ESSET filius]dei vnigenitus
Iohan.1. [DIDICIT]notitia experimentali, non habituali, in qua nunquã profecit, niſi forte ponamus in Chri F
ſto ſcientiam acquiſitam, à ſcientia infuſa diſtinctam,[EX his quæ paſſus eſt, obedientiam Virtutem e-
Philip.2. nim obedientiæ quam habitualiter ſciuit, expertus eſt patiendo,[ET conſummatus]id eſt, occiſus, quan
Iohan.19 do & dixit, Conſummatum eſt. Vel, conſummatus, id eſt, perfecte glorificatus in anima & corpore, in re
ſurrectione & aſcenſione,[FActus eſt omnibus obtemperantibus]id eſt, obedientibus[SIBI cauſa ſalu-
tis]æternæ, quam ſalutem virtute ſacramentorum conſequimur, per quæ meritum dominicæ paſsionis
nobis applicatur,[APPellatus à deo pontifex ſecundũ ordinẽ Melchiſedec.] Sic enim ait pater ad Chri-
Pſal.109. ſtum Tu es ſacerdos in æternũ ſecundũ ordinem Melchiſedec. Chriſtus nanque non obtulit bruta, ſicut
Iohan.6. ſacerdos legalis: ſed corpus ſuum & ſanguinem ſub ſpeciebus panis & vini, quod ſignificatum fuit per ſa
Gen.14. crificium Melchiſedec, qui obtulit panem & vinum.[DE quo]pontifice noſtro Chriſto filio dei[GRAN
DIS]id eſt, profundus & magnus [NOBIS ſermo eſt, & interpretabilis ad dicendum] id eſt, difficul-
ter interpretabilis ſeu exponibilis, & pene exponi non valens propter materiæ altitudinem, & item ob
veſtram incapacitatem. Propter quod ſubditur,[QVONIAM imbecilles].i. infirmi mente [FACTI e-
ſtis, ad audiendum]aure cordis tam profunda myſteria. Aliqui textus habent, & interpretabilis, id eſt, in
terpretatione indigens, quia ob ſuam difficultatem indiget expoſitione ingenti. Meritò autem dixi vos
imbecilles.[ETENIM cum deberetis magiſtri].i. multum eruditi & ſpiritualiter exercitati [ESSE pro- G
pter tempus].i. eò quòd diu ad fidem cõuerſi eſtis, & ante in lege atque prophetis inſtructi fuiſtis, [RVR
ſus indigetis]ſicut & ante indiguiſtis,[VT vos doceamini quæ ſint elementa]id eſt, principia prima[EX
ORDII]id eſt, ſimplicis doctrinæ, ſeu ſymboli fidei,[SERmonum dei]id eſt, ſacræ ſcripturæ, in qua do
ctrina & ſymbolum fidei continentur ac deſcribuntur. Per elementa itaque exordii ſermonis dei intelli-
guntur prima & communia in fide, puta articuli fidei, quos quilibet ſcire debet. Quẽadmodum in natu-
ralibus elementa dicuntur prima atq; communia principalia, ex quibus mixta componuntur. Et in grã-
matica literæ alphabeti, quas primo pueri diſcunt, ex quibus ſyllabæ componuntur elementa vocantur.
Non eſt autem putandum, quòd Hebræi conuerſi tam rudes fuerunt, quòd fidei articulos neſcierũt, ſed
inſtrui indigebant circa intellectum eorum, [ET facti eſtis] id eſt, ad tantam imperfectionem redacti,
[QVIBVS lacte opus ſit].i. qui facili doctrina, & mediocri ſermone indigetis more infantium, qui lacte
aluntur propter naturæ mollitiem,[Non ſolido cibo] .i. perfecta atque ſublimi doctrina inſtrui non po
teſtis[OMnis enim qui lactis eſt particeps].i. cuius cibus & pars eſt tenera, rudis & imperfecta inſtructio
[EXPers eſt ſermonis iuſtitiæ].i. eruditione conueniente, perfectis(quæ & perfectionem inducit)priua-
1.Cor.3. tus eſt.[PARuulus enim]id eſt, imperfectus & puero ſimilis [EST.] Vnde Corinthiis dixit Apoſtolus,
Eſa.28. Tanquam paruulis in Chriſto lac vobis dedi, non eſcam. Et Eſaias, Quem docebit dominus ſcientiam
& quem intelligere faciet auditum? Ablactatos à lacte, auulſos ab vbe. Veruntamen nomine lactis inter
dum ſignificatur puritas ſeu dulcedo, vel ſimplicitas mentis. Sicq; admonet Petrus, Quaſi modo geniti H
1.Petr.2. lac concupiſcite.[PARfectorum autem]id eſt, ſpiritualium, virtuoſorum, & contemplatiuorum hominũ
[EST ſolidus cibus]ſpiritualis, id eſt, myſtica ſapientia, ſubtilis doctrina, iuxta quod alibi dictum eſt, Sa
pientiam loquimur inter perfectos[EORVM qui pro conſuetudine] id eſt, ex vſu & habitu lectionis &
informationis, ſanctæque conuerſationis, quæ maxime promeretur ſapientiæ infuſionem, [EXErcitatos
habẽt ſenſus].i. eruditos, expertos & validos intellectus[AD diſcretionem boni ac mali]id eſt, ad diſtin
guendum & ſeparandum verum à falſo, & bonum à malo, prout dominus per Hieremiam ait, Si ſepara
Hiere.15. ueris precioſum à vili, quaſi os meum eris. Denique in ſcripturis frequenter ponitur ſenſus pro intelle-
1·Iohan.5 ctu, vt eſt illud Iohannis, Scimus quia filius dei venit & dedit nobis ſenſum, vt cognoſcamus deum ve-
Luc.24. rum. Et Lucas quoque ait, Tunc aperuit illis ſenſum, vt intelligerent ſcripturas.

CAP. VI. [QVAPROPTER intermittentes inchoationis Chriſti ſermonem.] ARTIC. VI.

POSITA increpatione Hebræorum, ſubiungitur blanda exortatio eorundem.[QVAPRO-
Matth.5. PTER] videlicet quoniam perfectorum eſt ſolidus cibus, [Intermittentes inchoationis
Chriſti ſermonem].i. prima atq; communia Chriſtianę doctrinę principia, vt ſunt articuli
fidei,[AD perfectionem].i. ad verã ſapientiam & ſanctã conuerſationem [Feramur].i. mo
ueamur, deo per gratiam nos intus excitante, & proximo adiuuante, vel anima ſeipſam

A hortante. ¶ Deinde oſtendit Apoſtolus quæ ſunt, quæ velit iam prætermittere eò quòd ſpectent ad in- Iohan. 15.
choationem ſermonis Chriſti, tanquam fidei rudimenta, quibus nouelli in fide iuſtrui habent. Sunt au- 1. Cor. 3.
tem ſex ſicut, patebit, [NON rurſum iacientes fundamentum pœnitentiæ]. i. non iterum tractantes de ſa Matt. 3.
cramento pœnitentiæ, quæ eſt primum fundamentum, quantum ad peccatores adultos, baptizatos, gra Ezec. 18.
tiam adipiſci conantes: quæ pœnitentia eſt [AB operibus mortuis]. i. receſſus ac dolor de peccatis, quæ
interficiunt animam. Nec rurſus iacientes fundamentum [FIDEI ad deum]. i. non iterum de ipſa fide Heb. 11.
(quæ eſt fundamentum virtutum) loquentes, videlicet de nuda ac ſimplici fide. Infra tamē fit ſermo pro
lixus de fide idonea atque perfecta, [BAptiſmatum doctrinæ] id eſt, non denuo determinantes de baptiſ
mo Chriſtianæ legis. Dicit autem pluraliter, baptiſmatum, propter triplex baptiſma, videlicet fluminis
flaminis & ſanguinis, [IMPoſitionis quoque manuum] id eſt, non iterum tractantes de ſacramento con-
firmationis, in quo datur ſpiritus ſanctus ad robur animæ per impoſitionem manuum [AC reſurrectio-
nis mortuorum] id eſt, non de generali mortuorum reſurrectione rurſus agentes, [ET iudicij æterni] Iohan. 5.
id eſt, non de finali iudicio denuo pertractantes. Quod ideo appellatur æternum, quia effectus ſententię
iudicis. ſ. merces reddenda, æternaliter durat. [ET hoc faciemus]. i. prædicto modo procedemus, facilio- Apoc. 22
ra prætermittendo, & ad perfectionem tendendo, [SI quidem permiſerit deus] id eſt, ſi tempus viuendi
gratiamq́; adimplendi præſtiterit. [IMpoſſibile eſt enim eos, &c.] Hoc tribus modis exponitur. Primo
B ſic, ad perfectionem feramur, nec opinemur nos poſſe per baptiſmum ſæpius emundari. Impoſſibile eſt
enim eos [QVI] ſemel ſunt illuminati] id eſt, fidem & gratiam primo receperunt in fonte baptiſmatis,
[ET guſtauerunt donum cœleſte] id eſt, diuinæ pietatis effectum, videlicet peccatorum remiſſionem & Eſa. 11.
conſolationem internam experti ſunt, [ET participes facti ſunt ſpiritus ſancti] id eſt, ſeptem dona ſpiri-
tus ſancti ſortiti ſunt, quę omnia ſimul cum gratia gratum faciente infundūtur, & ſimul cum ea habentur
atque perduntur. [GVſtauerunt nihilominus bonum dei verbum] id eſt, Chriſti dulcedinem ſecundum
eius diuinitatem contemplando ac diligendo ſenſerunt. De quo verbo pater teſtatur, Eructauit cor meū Pſal. 44.
verbum bonum. Vel, bonum dei verbum, id eſt, euangelicæ doctrinæ ſermonem: ita vt dicere valeant, Pſal. 118.
Quàm dulcia faucibus meis eloquia tua. Illud quoque Hierem. Factus eſt ſermo domini in corde meo Hier. 20.
quaſi ignis exæſtuans, clauſuſque oſſibus meis: & defeci, ferre non ſuſtinens, [VIRtuteſque ſeculi ventu
ri] id eſt, cœleſtes perfectiones, ſeu animæ & corporis dotes in patria habendas iam guſtauerunt per ſpē
ſeu aliquam prælibationem ac inchoationem, [ET prolapſi ſunt] id eſt, poſt tanta beneficia in vitia cor-
ruerunt [Renouari rurſus] id eſt, ſpiritualiter regenerari [AD pœnitentiam] id eſt, ad gratiam pœnitendi,
videlicet vt gratiam reparent per baptiſmum, [RVrſum crucifigētes ſibimetipſis filium dei]. i. iſti qui per
baptiſmi interationem reſurgere putent à culpis, iterum, quantum in ipſis eſt, & ad propriam damna-
C tionem crucifigunt Chriſtum, [ET oſtentui habentes]. i. eum irrident. Nam & crucifixoribus & irriſori
bus Chriſti conſimiles ſunt. Cum enim in baptiſmo configurentur Chriſto paſſo atque ſepulto. Iuxta ꝙ
dictum eſt ad Rom. Quicunque baptizati ſumus in Chriſto Ieſu, in morte ipſius baptizati ſumus. Con Rom. 6.
ſepulti enim ſumus cum illo per baptiſmum, &c. Dum ergo aſſerunt baptiſmum iterari poſſe, paſſionem
quoque ipſius iterabilem fore proteſtari videntur. ¶ Secundo exponitur de quocunque recidiuante, qui
poſt prædicta beneficia in magna peccata prolabitur, & in his quodammodo habituatur. Non enim ho
mo prędictas gratias experitur, niſi ſit valde perfectus. Talis vero nō ſubito euacuatur, ſed paulatim, do
nec pœnitus obtenebretur. Tales ergo ad pœnitentiam renouari: i. iterum emendari & pœnitere impoſ-
ſibile eſt. i. difficile, ſecundum quem modum peccata in ſpiritum ſanctum dicūtur irremiſſibilia. Et Chri
ſtus Iudæis dixit, Quomodo poteſtis loqui bona, cum ſitis mali. Sic enim apud prophetā legitur, Si mu Matt. 12.
tare poteſt AEthiops pellem ſuam, & vos poteritis benefacere. Huiuſmodi quoque iterum crucifigunt Hier. 13.
ſibi filium dei, quoniam quantum in ipſis eſt, cauſam ſuæ crucifixionis reiterāt. ¶ Tertio exponitur pro
ſtatu futuri ſeculi, vt ſit ſenſus, quod prędicti renouari non poſſunt ad pœnitentiam poſt hanc vitam, ſe- Iohan. 9.
cundum quod ſcriptum eſt, Venit nox quando nemo poteſt operari. Primus autem intellectus conueniē
tior eſt. Apoſtolus enim loquitur Hebręis, amputans eis occaſionem errandi circa baptiſmum, videlicet
ne ſic arbitrarentur repeti poſſe baptiſmatis ſacramentum, quemadmodum ablutiones & baptiſmata le
D gis Moyſi iterabātur. Denique ex pręinductis verbis Apoſtoli Nouatius Romanę eccleſię diaconus ſum Error Noua
pſit occaſionem hæreticæ impietatis, affirmans ſacramentum pœnitentiæ iterari non poſſe. Ad cuius er tij diaconi.
roris confirmationem aliqui adduxerunt ꝙ ſcriptum eſt in Iob, Ecce hæc tribus vicibus operatur deus
per ſingulos. Et in libro Regum, Si peccauerit vir in virum placari ei poteſt deus. Si autem in deum pec Iob. 33.
cauerit, quis exorabit pro eo? Et multa ſimilia in ſcripturis habentur: vt cum ait Iohannes, Eſt peccatum 1. Reg. 2.
ad mortem. Non dico vt pro illo quis oret. Quæ omnia prudenti indigēt intellectu, ne verba vitę & ve 1. Iohan. 5
ritatis fiant pabula mortis & falſitatis. ¶ Præterea quod prędicto modo recidiuantes, vel rebaptizari vo
lentes, non renouentur ad pœnitentiam ſecundum expoſitiones prętactas, oſtēdit per ſimile. [TERRA
enim ſæpe venientem ſuper ſe bibens imbrem]. i. humorem ſeu pluuiam ſibi deſuper incidentem conſu-
mens [ET generans herbam opportunam] id eſt, fructum conuenientem [ILlis à quibus colitur] mediate
vel immediate, id eſt, agricolis, ſeu poſſeſſoribus, qui eam faciunt arari & exerceri, [ACcipit benedictio-
nem à deo] id eſt, deo eam fœcundante à ſuis cultoribus commendatur, tanquam fructifera. Vel, accipit
benedictionem, id eſt, fœcunditatem à deo, tanquam à primo, principaliq́; cauſa. [PRoferens autem ſpi-
nas & tribulos] id eſt, infructuoſa exiſtens, [REproba eſt & maledictio proxima] id eſt, reprobatur & tan
quam ſterilis maledicitur. [CVIVS conſummatio] id eſt, fructificatio ſcilicet ſpinarū ac tribulorum pro
ductio, [ERIT in conbuſtionem]. i. igni tradetur. Spiritualiter terra iſta eſt homo, cuius anima accipit
imbrem ſuper ſe venientem, id eſt, cœleſtis gratiæ vel ſapientię ſalutaris profluuium. Cum autem produ Luc 8.
cit herbā opportunam. i. opera virtuoſa, conuenienita illis à quibus colitur. i. angelis, cuſtodibus & prę-

Matt.25. latis, ac prædicatoribus accipit benedictionem, id eſt, gratiæ incrementum à deo. Habenti enim dabitur E
& abundabit. Proferens autem ſpinas & tribulos, id eſt, paſsiones acutas ac opera praua, reproba eſt: cu-
Iohan.15. ius cõſummatio, id eſt, finis erit in combuſtionem ignis æterni, prout ſaluator ait, Si quis in me non mã
ſerit, mittetur foras ſicut palmes: & colligent eum, & in ignem mittent. Sed ne propter præinductæ in-
crepationis rigorem exaſperarentur, vel puſillanimes fierent, adiungit blandam conſolationem [CON-
FIDIMVS autem de vobis dilectiſsimi meliora & viciniora ſaluti] id eſt, perfectiora opera, & beatitu-
dinis magis meritoria, vobis ineſſe ſperamus, quàm ſuperius inſinuaſſe videmur, vel quàm ſint ſpinæ ac
tribuli, quę ſuffocant verbum dei, [TAMETSI ita loquimur] id eſt, quanuis tam dure vos increpauimus
& rationabiliter ita confidimus. [NON enim iniuſtus eſt deus] cuius virtus iuſtitiæ initium eſt, [VT obli
uiſcatur operis veſtri] id eſt, per modum obliuiſcentis ſe habeat, non attendendo nec remunerando ve-
ſtra opera bona, [ET dilectionis dei ac proximi [QVAM] intus latentem, [OSTENDISTIS] foris per actus
Iohan.14 charitatiuos. Nam exhibitio operis probatio eſt charitatis. Ideo dicit quoque ſaluator, Si quis diligit me
ſermones meos ſeruabit [IN nomine ipſius] id eſt, propter amorem dei, & gloriam eius, [QVIA mini-
ſtratis] id eſt, neceſſaria vitæ præbuiſtis & obſequia congrua impendiſtis [SANCTIS] id eſt, fide & ope
Galat.5. re Chriſtianis, [ET miniſtratis] eis perſeuerando in opere inchoato, ſicut & Galatis iam dictum eſt, Per
charitatem ſeruite inuicem. [CVPIMVS autem] zelo veſtræ ſalutis accenſi [VNUMquenque veſtrum ean
dem oſtentare ſolicitudinem] id eſt, præmemoratam ſolicitam miniſtrationem frequenter oſtendere, F
[AD expletionem ſpei] id eſt, ad adipiſcendum bonum æternum, præmiumque cœleſte ſperatum, vide-
Matt.24 licet propter conſequutionem veræ fœlicitatis, quæ eſt expletio, id eſt, actuatio ſpei. Oſtentare inquam
Apoc.2. [VSQVE in finem] vitæ præſentis. Qui enim perſeuerarit vſque in finem, ſaluus erit, [VT non ſegnes]
Apoc.3. id eſt, pigri ac tepidi, [EFFICIAMINI prout in Apoc. cuidam improperatur. Habeatur aduerſum te quod
charitatem tuam primam reliquiſti. Et in eodem libro, Vtinam calidus eſſes aut frigidus, [VERVM] id
Eſa.64. eſt, ſed [IMITATORES eorum] efficiamini, [QVI fide & patientia] id eſt, merito ſeu actibus fidei atque pa-
1.Cor.2. tientię, [HAEREDITABVNT promiſsiones] id eſt, promiſſa cœleſtia hæreditarie poſsidebunt, quæ
Gen.12. nec oculus vidit, nec auris audiuit, nec cor capere valet. Quod autem factæ ſint hominibus promiſsio-
Geneſ.22. nes diuinæ deinceps oſtenditur. [ABRAHAE nanque promittens deus] bona terrena atque cœleſtia ſci
Galat.3. licet poſſeſsionem terræ Chanaam dandam ſemini ſuo, & omnes gentes benedicendas eſſe in ſemine
ſuo videlicet benedictione ſalutis æternæ, [QVONIAM neminem] id eſt, nullum [HABVIT per quem
iuraret maiorem] Nil enim maius ſeu dignius deo eſt, per quod poſsit deus iurare, [IVRAVIT per ſe-
metipſum dicens, Niſi benedicens benedicam te] id eſt, in ſpiritualibus ac temporalibus bonis copiam
Gen.22. tibi præſtabo: quod ſi non fecero, non mihi credatur, nec æſtimer deus, [ET multiplicans multiplicabo
te] id eſt, multos ex te filios procreabo. De hoc legitur in Geneſi, quemadmodum deus iurauerit Abra- G
hæ, quod ſemen eius eſſet, ſicut ſtellæ cœli, & ſicut arena maris, [AT ſic] Abraham [LONganimiter fe-
rens] id eſt, diu patienter expectans [Adeptus eſt repromiſsionem] id eſt, bona promiſſa, videlicet vi-
tam ęternam, & reliqua iam expreſſa. Cur autem deus iurauit, ſubiungitur ſcilicet ad condeſcendendum
infirmitati humanæ. [Homines enim per maiorem ſui] id eſt, per aliquem vere vel opinatiue digniorem
[IVRANT] Confirmatio nanque non fit, niſi per aliquid certius atque ſtabilius. Idololatræ vero iu-
rant per idola, quibus ipſi digniores ſunt. Ipſi tamen idola ſua deos eſſe putantes arbitrantur ſe idolis in
feriores, [ET omnis controuerſiæ eorum finis] id eſt, terminatio totius altercationis hominum, [EST iu
ramentum] valens ad confirmationem eius quod dicitur, cui aliter non crederetur, niſi iuramento firma
retur [IN quo] hoc eſt, per quod iuramentum Abrahę factum,] Abundantius volens deus oſtendere pol
licitationis] ſuæ [HAEredibus] id eſt, electis diuinas promiſsiones æternaliter poſſeſſuris, videlicet Abra
hæ & ſemini eius, [Immobilitatem conſilij ſui] id eſt, inuariabile propoſitum ſapientiæ ſuæ, ſeu conſi-
Eſa.46. lium ſuum immobile de ſaluandis. Conſilium enim dei immobile eſt. Et quanuis deus mutet ſententiam
Hier.32. non tamen conſilium. Dum ergo conſilium dei iuramento firmatur, multum abundanter oſtenditur ho
Gen.22. minibus immobilitas diuini conſilij. Ideo ſubditur, [Interpoſuit iuſiurandum] id eſt, ſermoni quem ha-
buit ad Abraham miſcuit iuramentum, [VT per duas res immobiles] id eſt, per immobilitatem diuini
conſilij & infallibilitatem diuini iuramenti, [QVIBVS impoſsibile eſt mentiri deum] qui eſt prima to H
tius veritatis menſura, & veritas ipſa. [FORtiſsimum ſolatium] id eſt, iucundam atque præcipuam ſecuri
Pſal.89. tatem ſiue fiduciam, [Habeamus] de adeptione promiſſorum bonorum, [QVI confugimus] ad deum:
Galat.5 dicentes, Domine refugium factus es nobis, [AD tenendam propoſitam ſpem] id eſt, ad firmiter conſer
uandam futuræ beatitudinis expectationem. [QVAM] ſpem [SICVT ancoram habemus animæ tutam
ac firmam] id eſt, quemadmodum ancora corporalis tenet nauim in fluctibus fixam, ne mergatur aut de
fluat, ſic ſpes eſt ſpiritualis ancora animæ tuta & firma, id eſt, ſecura & fortis, quoniam tenet animam in
2.Mac.2. ter proſpera & aduerſa in domino fixam atque illæſam. Vnde in libro Machabæorum habetur, Omnes
Pſalm.9. qui ſperant in domino, non infirmantur. Et in Pſalmo, Sperent in te, qui nouerunt nomen tuum, quo-
Rom.1. niã non dereliquiſti quęrentes te domine, [ET incedentem] id eſt, tendentẽ & nos introducentem, [VS
QVE ad interiora velaminis] id eſt, vſque ad patriã beatorum, q̃ modo non cernimus niſi fide, de cuius
ratione eſt quędã obſcuritas ſeu veritatis velamen. Interiora ergo velaminis ſunt ſecreta cœleſtia ſeu bea
titudo futura iam nobis velata. Inter eccleſiam quippe militãtem, ac triumphantem interpoſitum eſt ve
Pſalm.18. lamen, [VBI] hoc eſt, quæ ſecreta patriæ, [Præcurſor pro nobis] id eſt, ad noſtram vtilitatem, [INTRO
Pſal.109. IVIT] in aſcenſione videlicet, [IESVS] qui exultauit vt gygas ad currendam viam, &c. & ante nos feſti-
nauit ad patriam, [SECVNDVM ordinem Melchiſedec, pontifex factus in æternum.] Hæc verba iam
dicta ſunt atque expoſita.

A CAP. VII. [HIC enim Melchiſedec, rex ſalem, ſacerdos dei ſummi, &c. ARTIC. VSI.

SVperius dixit apoſtolus grandem ſibi eſſe ſermonem ad dicendum de Chriſto. Hebr. 5.
Hunc ergo ſermonem nunc proſequi incipit, manifeſtans excellẽtiam ſacerdotii
Chriſti, comparatione ſacerdotii Leuitici ſeu legalis. Iam quippe plenius docet,
quemadmodum Chriſtus ſit ſacerdos ſecundum ordinem Melchiſedec, non ſecũ Pſal. 109.
dum ordinem Aaron. Itaq; rationem aſsignãs cur dixerit Chriſtum eſſe pontifi-
cẽ in æternum ſecundum ordinem Melchiſedec: ait, [HIC enim Melchiſedec rex
Salem] Secundum Hebręos Melchiſedec fuit primogenitus Noe, alio nomine di Gen. 14.
ctus Sem, quem dicunt habuiſſe tempore natiuitatis Abrahæ trecẽtos & nouagin Geneſ. 25.
ta annos, vixiſſeq; eum vſque ad tempora Iſaac: imò & Iacob. Quod enim in Geneſi legitur Rebeccam Gen. 14.
tranſiſſe ad conſulendum dominum ſuper filiis, quos in vtero habuit, dicunt quod ad Melchiſedec pro
conſilio iuerit. ¶ Denique per Salem Iſidorus intelligit Hieruſalem, quæ alio nomine dicta eſt Salem.
Quam aſſerit à Melchiſedec primo ędificatam, regnaſſeq; eum in illa. Probabilius tamen eſt dictum ſan Hierony.
cti Hieronymi aſſerentis Salem fuiſſe oppidum terræ ſeu regionis Sychem quod nunc vſque Salem vo
catur. Vbi ex magnitudine ruinarum palatium Melchiſedec demõſtratur. Vnde legimus de Iohanne Ba Iohan. 3.
B ptiſta, Erat Iohannes baptizans in AEnon iuxta Salem, [SAcerdos dei ſummi] non idolorum, quorum
tunc viguit cultus. Tempore enim legis naturę primogeniti fuerant ſacerdotes, [QVI obuiauit] .i. occur
rit [ABrahæ] ſibi propinquo [REgreſſo] id eſt, redeunti, [A cęde] .i. percuſsione [REGVM] legitur enim Gen. 14.
in Geneſi, quomodo quatuor reges impugnauerunt quinque reges, ſub quorum vno, videlicet ſub rege
Sodomæ habitauit Loth, qui à quatuor regibus captiuus abductus eſt quinque regibus ſuperatis. Quo
audito, Abraham collectis trecentis & octodecim vernaculis ſuis, inſecutus eſt quatuor reges, quibus de
uictis & præda excuſſa reduxit nepotem ſuum Loth [ET benedixit] Melchiſedec [EI] videlicet Abrahæ: Gen. 14.
dicens, Benedictus Abraham deo excelſo, [CVI & decimas] .i. decimam partem [OMNIUM] ſpoliorum
quæ de regibus ſumpta fuerunt [DIuiſit Abraham] tanquam maiori ac ſacerdoti præcipuo. Et quoniam
Melchiſedec præſtitit Abrahæ ſpiritualia eum benedicendo. ideo Abraham reddidit ei temporalia bo- Pſal. 109.
na. ¶ Deinde oſtenditur quod Melchiſedec recte figurauerit Chriſtum. [PRimum quidem] hoc dico de
Melchiſedec, [QVI interpretatur] .i. cuius nomen imponitur, [REX iuſtitiæ] Dicitur enim à Melchus,
quod eſt rex, & Sedec .i. iuſtitia, quaſi rex iuſtitiæ. [DEinde autem] vocatus eſt [REX Salẽ quod eſt] inter
pretatum, [REX pacis] propter vtrunque iſtorum ſignificat Chriſtum, de quo ait pſalm. Orietur in die
bus eius iuſtitia, & abundantia pacis. Iuſtitia nanque & pax ſe concomitantur: iuxta illud Eſaię, Erit o- Pſal. 71.
C pus iuſtitiæ pax. Melchiſedec inquam exiſtens [SINE patre, ſine matre] non quia non habuit, ſed quia Eſa. 12.
ſcriptura non exprimit, in figura Chriſti, qui fuit ſine matre in cœlo, ſecundum naturam diuinam: & ſi-
ne patre in terra, ſecũdum naturam humanam, [SINE genealogia] .i. generatione ſeu prole, vel quia nõ
habuit, vel quia ſcriptura hoc ſubticet, [NEQVE initium dierum, neque finem vitæ habens] ſecundum
ſenſum prętactũ, videlicet quia non deſcribitur ortus vel occaſus vitæ eius. Et hoc in figura Chriſti, quia
per diuinam naturam æternus eſt. Ex his videtur ſtare non poſſe dictum Iudæorum, quod Melchiſedec
fuit Sem. Parentes enim & genealogia atque initium dierum Sem deſcribuntur in Geneſi. Niſi forte di-
catur, quod ſcriptura non dicit hæc de eo ſub nomine Melchiſedec. Apparet præterea ꝙ aliter dicit, vt Gen. 10.
dicatur Melchiſedec fuiſſe de patre & matre. Quia ob nimiam eius ſenectutem nemo tempore ſenectu-
tis Melchiſedec, notitiam ſeu memoriam habuit parentum eius. Et ſimili modo dicitur ſine initio & fi-
ne dierum, ſicut de re vltra ſolitum curſum durante dicimus, quod nunquam ceſſabit. Sed tunc latius o-
bici poſſet, ꝙ ſimili ratione illi qui ante diluuium erant, & multo diutius iſto Melchiſedec vixerũt, poſ
ſent dici ſine patre & matre, &c. Ad quod facile reſpondetur, ꝙ tunc conſuetum erat homines tã diu vi
uere, non autẽ poſt diluuiũ. Vnde & dominus dixit, ꝙ anni humanæ vitæ eſſent exinde centum viginti.
[Aſsimilatus autẽ] Melchiſedec iſte in omnibus iam prædictis, vt tactum eſt, [FILIO dei manet ſacer- Gen. 9.
dos in perpetuum] hoc de ſacerdotio Melchiſedec dicitur, quoniam finis eius in ſcriptura nõ enarratur,
nec aliquis ipſi Melchiſedec ſucceſsiſſe deſcribitur, quod totum fit in figura Chriſti, ac ſacerdotii eius.
D ¶ Adhuc autem oſtẽdit Apoſtolus dignitatem ipſius Melchiſedec, excellentiamq; ſacerdotii eius vltra
ſacerdotium Leuiticum. [Intuemini autem] .i. ſolerter penſate, [QVantus] .i. quàm dignus [SIT iſte] Mel
chiſedec [CVI & decimas dedit de præcipuis] .ſ. de melioribus rebus. Vel de præcipuis, id eſt, vnus præci
puorum digniſsimorum hominum .ſ. [ABraham patriarcha] id eſt, princeps patrum, qui decimas dando Gen. 14.
cognouit ſe inferiorẽ ei cui decimas dedit. ¶ Inſuper prefert ipſum Melchiſedec Leuitis. [ET quidem de
filiis Leui ſacerdotiũ accipientes] .i. filii Aaron nati ex filiis Leui fungentes ſacerdotio ſecundum legem,
[Mandatum habent] in lege [DEcimas ſumere à populo] id eſt, ab inferioribus, non ab excellentioribus. Exod. 29.
Et hoc [Secundum legem, id eſt, à fratribus ſuis] puta Iudæis, & etiam ab inferioribus Leuitis. Inferio-
res enim Leuitæ ſacerdotibus decimas dabant, in ſignum ſuę ſubiectionis. Hæc autem decima vocabatur
decima decimę quia de decimis ſibi datis decimas perſoluerunt, [Quanquam & ipſi] fratres ſacerdotum Num. 12.
(puta Iudæi) omnes ferè & inferiores quoque Leuitæ [Exierunt de lumbis Abrahæ] id eſt, de ſemine ei⁹
nati ſunt, quemadmodum ſacerdotes. Quaſi dicat, Sacerdotes aliis pares ſunt genere, ſed maiores ſunt
ſacerdotii authoritate. Non ergo Iudæi dediſſent ſacerdotibus decimas, niſi propter excellentiam ſacer-
dotum, quã ex diuina ordinatione habebant. Ergo Abrahã decimas non dediſſet Melchiſedec, niſi ma Malac. 3.
ior eo fuiſſet. Et quoniã iſte Melchiſedec à tam excellenti patriarcha, ſine legis mandato quaſi propria
authoritate, decimas ſumpſit, conſtat quod eius ſacerdotium excellentius ſit ſacerdotio Leuitico. [CVius
autem generatio non annumeratur in eis] id eſt, Melchiſedec, cuius generationem ſcriptura non recitat

qui etiam non fuit de ſemine Abrahæ, ſicut Iudæi, à quibus Leuitæ decimas acceperunt[DECIMAS E
Num.18. ſumpſit ab Abraham]tanquam ab inferiori. Ergo maior fuit eo & poſteris eius. Cuius aliam rationem
Gen.22. ſubdit Apoſtolus,[ET hunc]Abraham patriarcham[QVI habebat repromiſsiones]id eſt, cui deus mul
Gen.14. ta promiſit, videlicet, ꝙ in nomine eius benedicerentur omnes gentes, & ipſe in bona ſenectute morere
tur,[BENEDIXIT]ipſe Melchiſedec dicens, Benedictus Abraham deo excelſo.[SINE vlla autem cō
traditione]id eſt, nullo negante[QVOD minus eſt]id eſt, inferius[A meliore] id eſt, à ſublimiori[BE-
NEDICITVR]Benedicens enim inter deum & eum qui benedicitur medius eſt. Quod intelligēdum
eſt de benedictione conſecrationis. Ergo Melchiſedec maior fuit quā Abraham. Tertiam quoque ratio-
nem ad idem ſubdit Apoſtolus,[ET hic quidem]in ſacerdotio Leuitico[HOMINES morientes] id eſt,
Gen.14. ſacerdotes mortales, per mortem ſibi inuicem ſuccedētes[DECIMAS accipiunt] à Iudæis[IBI autem]
Pſal.109. id eſt, in ipſo Melchiſedech[Conteſtatur]ſcriptura[QVIA viuit]ipſe Melchiſedec. Quoniam nil dicit
de morte ipſius, quaſi ſit ſine fine dictum. Quod fit in figura Chriſti pontificis noſtri, cuius ſacerdotiū
diſcernitur à ſacerdotio Leuitico per Melchiſedec. Hęc verba quidam male intelligentes, dixerunt Mel-
chiſedec immortalem fuiſſe. Patet ergo quod ſacerdotium Melchiſedec, dignius erat ſacerdotio Leuitico
Gen.14. [ET vt ita dictum ſit]id eſt, ſic loquendo, videlicet per figuram, quę appellatur Synecdoche[PER Abra
ham]dantem decimas ipſi Melchiſedec[ET Leui] id eſt, ordo ſacerdotum Leuiticorum]QVI decimas
accepit]ſecundum legem à populo Iſrael[DEcimatus eſt]id eſt, decimas dedit ſacerdoti Melchiſedec. F
Et recte dixi qudd Leui per Abraham ſeu in Abraham, non per ſeipſum decimas dedit, quoniam non-
dum erat.[ADHVC enim in lumbis patris]ſui, videlicet Abrahæ[ERAT] Leui[QVANDO obuiauit
ei]ſcilicet Abrahæ, ipſe[Melchiſedec]Per lumbos autem ſignificat Apoſtolus membra, in quibus eſt ſe
Gen.3 men, id eſt, virtus generatiua. Quemadmodum ergo Adam peccante omnes peccauimus, qui eramus in
Num.18. lumbis eius: ſic Abraham dante decimas, Leui & cæteri exiſtentes in lumbis eius, decimas præſtiterunt.
Ideo inferiores fuerunt ipſo Melchiſedec, quia dans decimas inferior eſt recipiente. Non tamen Chri-
ſtus in Abraham decimatus eſt, ſicut nec in Adam peccauit, quamuis fuerit in lūbis amborum. Fuit nem
pe in lumbis Adæ ac Abrahæ, alio modo quàm cæteri, vtputa tantum ſecundum corpoream ſubſtātiam
non ſecundum rationem ſeminalem, quia non fuit conceptus naturali virtute ſeminis, ſed ſupernaturali
Luc.1. potentia ſancti ſpiritus. Sacerdotium ergo Melchiſedec dignius ſacerdotio fuerat Leuitico, non autem ſa
cerdotio Chriſti aut Chriſtiano. ¶ Deinde probat Apoſtolus, quod ſacerdotium Chriſti pręſtantius ſit
ſacerdotio Leuitico, ipſumq; euacuet, & per conſequens legem veterem ceſſare faciat.[SI ergo conſum-
matio]id eſt, hominum perfectio[PER ſacerdotium Leuiticum erat]id eſt, ſi ſacerdotium illud legale in
ſe perfectum, aliosq; perficiens fuit.[Populus enim]Iſrael[SVB ipſo]ſacerdotio[LEgem accepit]in mon
Exod.14 te Sinai. Vetus enim lex miniſtrata eſt populo Iſrael per ſacerdotes Leuitici generis. Quoniam ergo po G
pulus ſub illo ſacerdotio legem accepit, indiguit perfici illo ſacerdotio. Ideo recte quæſiui an conſumma
tio per ſacerdotium Leuiticum erat. Si ergo ſic fuit,[QVID adhuc neceſſarium fuit ſecundum ordinem
Melchiſedec alium]ritu ac tribu[SVrgere ſacerdotem]videlicet, Chriſtum, qui non eſt ſacerdos ex tribu
Leui deſcendens, nec ritum legalium ſacerdotum obſeruans,[ET non ſecundum ordinem Aaron, dici?]
.i. Chriſtum non appellari ſacerdotem ſecundum ordinem Aaron ſicut vocatus eſt ſacerdos ſecundum
ordinem Melchiſedec? q.d. Apoſtolus, Si per ſacerdotium Leuiticum potuiſſent homines à peccato pur
Pſal.109. gari, & gratia perfici, non prædixiſſet ſcriptura alium ſacerdotem ſurrecturum non ſecundum ordinem
Aaron, ſed Melchiſedec. Aliàs nanque ſacerdotium huius ſuperfluum eſſet. Cum ergo ſcriptura pręnun
ciauerit Chriſtum fore ſacerdotem ſecundum ordinem Melchiſedec, conſtat quòd ſacerdotium Leuiti-
cum fuerat imperfectum ac figuratiuū. Propter quod adueniente ſacerdotio Chriſti ceſſare debebat, quē
admodum figura & imperfectum ceſſant adueniente re figurata atq; perfecta. ¶ Porrò, quod fruſtra ali⁹
ſacerdos ſurgeret, ſi ſacerdotium Leuiticum conſummaret, declarat Apoſtolus, [Tranſlato enim ſacer-
dotio neceſſe eſt vt legis tranſlatio fiat]Lex nanque & ſacerdotium ſimul ſunt, & ſe concomitantur, nec
vnum prodeſt ſine officio alterius. Ideo quod de vno dicitur, de alio intelligitur: vnde vno mutato, aliud
Pſal.109. quoque mutatur. Quoniā ergo teſte ſcriptura, ſurgit alius ſacerdos, à ſacerdotibus legalibus. ſ. Chriſtus,
Act.15. de quo ſcriptum eſt, Tu es ſacerdos in æternum ſecundum ordinem Melchiſedec, liquet quòd lex vetus
per Chriſtum ceſſauerit. ¶ Ceſſationem vero legalis ſeu Leuitici ſacerdotij adhuc probat Apoſtolus, eo H
quòd Chriſtus non ſit de tribu Leui[In quo enim hæc dicuntur]id eſt, Chriſtus de cuius perſona iſta,
de ſacerdotio ſecundum ordinem Melchiſedec recitantur,[DE alia tribu]quàm ſit tribus Leui[EST]ſci
Gen.49. licet de tribu Iuda[DE qua nullus altario præſto fuit]id eſt, nemo ad miniſterium altaris acceſsit. Quod
Luc.1. autem de alia tribu ſit Chriſtus, oſtenditur.[Manifeſtatum eſt enim quod ex Iuda]patriarcha[ORtus ſit
Matth.1. dominus noſter]IeſusChriſtus. Virgo enim Maria(ſicut & Ioſeph)de tribu Iuda proceſsit. Vnde in A-
Apoc.5. pocalypſi habetur, Vicit leo de tribu Iuda.[In qua tribu nihil de ſacerdotibus Moyſes loquutus eſt]. ſ. vt
aliquis de tribu Iuda eſſet ſacerdos legalis.[ET amplius]id eſt, alia ratione[ADHVC manifeſtum eſt]ꝙ
1.Cor.11. in præcedente ratione oſtenſum eſt. ſ. quod ſacerdotium Leuiticum ſit tranſlatum,[SI]pro quia[SEcun-
Iohan.6. dum ſimilitudinem]hoc eſt, ritum & ordinem[Melchiſedec exurget alius ſacerdos] videlicet Chriſtus,
Gen.14. ſicut ſcriptura prædixit, qui ſub ſpeciebus panis & vini corpus ſuum & ſanguinem dedit diſcipulis, ſicut
Melchiſedec panem & vinum obtulit,[QVI]Chriſtus[Non ſecundum legem mandati carnalis].i. non
ſecundum inſtitutionem legis Moſaicæ carnalia præcipiētis[FACTVS eſt] ſacerdos Non enim fuit de
Iohan.10. tribu Leui, nec legalia ſacrificia immolauit,[SED ſecundum virtutem vitæ inſolubilis].i. poteſtate diui
nā qua dat ſuis electis vitam inſolubilem ſeu æternam. Diuina enim virtute ac ordinatione factus eſt
Chriſtus ſacerdos. ¶ Quod autem Chriſtus ſit ſacerdos ſecundum ſimilitudinem Melchiſedec probat.
[Conteſtatur enim]Dauid in pſalm.[Quoniā tu]Chriſte[ES ſacerdos in ęternum ſecundum ordinem

A Melchiſedec. Reprobatio quidem fit præcedentis mandati].i.nunc tēpore gratiæ vetus lex reprobatur, Pſal.109.
ſeu euacuata docetur, ita vt nō liceat eā ſeruari [Propter infirmitatē].i.propter imperfectionem quā ha
buit quando ſtetit. Non enim plenè iuſtificauit, nec ad beatitudinem introduxit, eò ꝙ non continuit gra Act.15.
tiam, [ET] etiā propter [Inutilitatem eius] pro tēpore gratiæ. Iam enim eius obſeruantia nil cōfert, nec
ad gratiā præparat, ſed potius obeſt. [NIHIL enim ad perfectionem adduxit lex].i.propria virtute nul- Rom.5.
lum ad perfectionē perduxit, imò nihil operabatur ad perfectionē internam, quia non continuit gratiā.
Nō enim ſacramenta eius gratiam continebant, quēadmodum ſacramenta nouæ legis, quæ ratione ſuo
rum ſacramentorū dicitur gratiā continere atq; præſtare. Quáuis ergo lex perfectionē præcepit per mā
data moralia, nō tamen virtutē implendi donauit. Idcirco ſua virtute nullū perfecit. Et quāuis multi in
veteri lege erāt perfecti, hoc tamē non fuit per legē, ſed fidē & gratiā Chriſti tunc vēturi. Eluceſcit itaq;
ꝙ lex etiā quo ad præcepta moralia nō adduxit ad perfectionē ſua virtute. Propter quod dictū eſt ad Ga
latas, Si data eſſet lex, quæ poſſet iuſtificare, verè ex lege eſſet iuſtitia. [Introductio vero melioris ſpei].i.
exhibitio ſpei nobis à Chriſto propoſita, qua nō terrena ſed cœleſtia bona expectamus, eſt [PER quā].i. Galat.3.
cuius virtute [Proximamus ad deum].i.ad deū accedimus, acquirendo perfectionem gratiæ in pręſenti,
& perfectionē gloriæ in futuro. Hæc enim eſt vera atq; formata ſpes, quæ non confundit ſed ſaluat. 1.Petr.1.
❡ Inſuper probat Apoſtolus ſacerdotium Chriſti firmius ac dignius eſſe ſacerdotio Leuitico, quoniam Iohan.1.
B Chriſtus inſtitutus eſt ſacerdos à deo cū iureiurando. Sacerdotes vero legales ſine iureiurando, ſeu iura- Rom.3.
mento diuino. [ET quantū eſt].i.illud quod de ſacerdotio Chriſti perhibetur, [Non ſine iureiurādo] fa Pſal.109.
ctum eſt nec intelligendum ſine eo. [ALII quidē] puta Leuitici ſacerdotes non in perpetuum duraturi,
[SINE iureiurando].i.ſine cōfirmatione diuini iuramēti [PACTI ſunt ſacerdotes] Vnde in Exod. vbi
de ordinatione ſacerdotū legaliū agitur, nullū interponitur iuramentū. Sic quippe dominus ait ad Moy Exod.28.
ſen Applica fratrē tuum cū filijs ſuis de medio filiorū Iſrael, vt ſacerdotio fungatur mihi. [HIC autē] vi-
delicet Chriſtus ſacerdos effectus eſt ſecundū aſſumptā naturā cum [Iureiurando] per eū].i.ab eo, puta
à deo patre [QVI dixit ad illū] in pſal. [Iurauit dominus] primo haud dubiū, quin per ſeipſum [ET non
pœnitebit eū] iuraſſe. Nunquā enim pœnitet de eo quod ſemel decretū eſt in ſuo ęterno cōſilio, quanuis
interdum pœniteat .i.per modum pœnitētis ſe habeat, mutando factum, ſeu variando ſentētiam. Vnde
in libro Regū legitur, Porro triumphator in Iſrael non parcet, & pœnitudine non flectetur. Neq; enim 1.Reg.15.
homo eſt, vt agat pœnitentiā. [TV es ſacerdos in æternum] in quo patet inuariabilitas ſacerdotii Chri- Dan.2.
ſti. [Intantum].i.tam multum ſicut ſacerdotiū Chriſti præfulget ſacerdotio legali. videlicet ꝙ eſt æter-
num & iuramento firmatum [MELIORIS teſtamēti].i.perfectioris legis [SPONSOR].i.aſſertor [PA-
ctus eſt Ieſus] Docuit enim euangelicam legem ſeu nouum teſtamentum, quod veteri teſtamento vehe
C menter præfertur. Promittit nanq; bona æterna, gratiam continet, & ad fœlicitatem, quę finis eſt legis,
introducit. Vel ſic, Melioris teſtamenti.i.præſtātiorum bonorum puta cœleſtium, ſponſor & promiſſor
factus eſt Ieſus. Qui in exordio ſuæ prædicationis, pœnitentiā (inquit) agite, appropinquabit enim re- Matth.4.
gnum cœlorum. Nomine autem teſtamenti interdum exprimitur bonum, quod per teſtamētum præſta EPIST.
tur. Vetus vero teſtamentum ſpondebat terrena. ❡ Præterea agit Apoſtolus de vnitate ſacerdotii Chri-
ſti. [ET alij quidem] Leuitici generis [PLVRES facti ſunt ſacerdotes] ſummi ſibijnuicem ſuccedentes Num.20.
[Secundum legem] quæ præcepit filiū ſuccedere patri in ſacerdotio [INCIRCO ꝙ morte].i.per mor-
tem [Prohiberentur permanere].i.iugiter viuere, [HIC autē] Chriſtus [EO ꝙ maneat in æternum] nō
ſolum ſecundum diuinitatē, ſed & ſecundum humanam naturā poſt reſurrectionē. Vnde Iudæi dixerūt, Iohan.12.
Nos audiuimus ex lege, quia Chriſtus manet in æternum [Sempiternum habet ſacerdotium] Ex his eli
cit Apoſtolus efficaciam ſacerdotii Chriſti, [Vnde].i.propter ſempiternitatē ſacerdotii ſui, [ET ſaluare
id eſt, ſalutem conferre [In perpetuū poteſt] videlicet quandiu eſt aliquis ſaluandus. Vel, ſaluare in per-
petuum.i.perpetuam beatitudinem dare, [Accedēs] ſpirituali acceſſu [Per ſeipſum].i.in propria perſo- Apoc.1.
na, ſecundum quod homo, non per aliquem mediatorē ſeu aliam hoſtiā, [AD deum] patrē tanquā aduo Rom.6.
catus noſter ac mediator] Semper viuens].i.vigoroſus ac viuax exiſtens. Reſurgens enim ex mortuis,
iam non moritur [AD interpellandum pro nobis] Quomodo autem conueniet Chriſto interpellare.i. Rom.8.
orare pro nobis diligenter tractatum eſt ad Romanos, vbi hæc eadem verba ponit Apoſtolus. Quod
D vero Chriſtus ſit idoneus ad interpellandum pro nobis, deinde oſtenditur [TALIS enim] ſicut ſubſcri Eſa.53.
bitur, [Decebat vt nobis].i.ad noſtram ſalutem procurandum, [ESSET pontifex] vtpote [Sanctus] in
anima per omnis culpæ carentiam [Innocens] quantum ad alios, quia nō eſt inuentus dolus in ore eius
[IMPOLLVTVS] corpore [Segregatus à peccatoribus].i.à grege iniquorum remotus nunc, loco, &
opere. Veruntamen Chriſtus in hac vita non erat corporaliter à peccatoribus ſegregatus, nec eos vita-
uit. Nam cum pharisæi dixiſſent diſcipulis, Quare cum publicanis & peccatoribus manducat & bibit
magiſter veſter? Chriſtus reſpondit, Non indigent qui ſani ſunt medico, ſed qui male habent. Venit e- Matth.9.
nim filius hominis quærere & ſaluum facere quod perierat. Opere tamen & conſenſu ſeparatus fuit ab Eph.4.
eis, [ET excelſior cœlis factus] Aſcendit enim ſuper omnes cœlos, & vniuerſis creaturis cœleſtibus di Pſalm.8.
gnior eſt, quoniam pater omnia ſubiecit ſub pedibus eius. [QVI] Chriſtus [Non habet quotidie neceſ-
ſitatem, quemadmodum ſacerdos] legalis neceſsitatem habebat [PRIVS pro ſuis delictis hoſtias offer-
re. Deinde pro populo].i.populi delicto expiando Hoc nanq; erat imperfectionis in ſacerdotibus ve-
teris teſtamenti, quod prius pro reconciliatione hoſtias immolabant. Sed Chriſtus qui peccatum nō fe- Eſa.53.
cit, talis nō fuit nec indiget quotidie offerre pro populo hoſtiā. [Hoc enim fecit ſemel] hoc eſt, vna vice FINIS.
obtulit hoſtiam pro populo [SEIPSVM offerendo] deo patri in ara crucis pro nobis. Quæ hoſtia tantæ
eſt dignitatis, vt pro omnium peccatis ſufficientiſsima fuerit, ideo nō indiget iterari. Sed ſacrificia legis
propter inſufficientiam ſuam iterabantur quotidie. Ideo ſequitur, [LEX enim] Moſaica [Homines] de

ſemine Aaron [Conſtituit ſacerdotes infirmitatem] peccandi ac moriendi, [HABENTES] qui & pec B
cabant ſicut & cæteri, ideo pro ſeipſis indigebant offerre. [SERMO autem iuriſiurãdi]. i. ſermo dei iura
Exod. 24. mento firmatus, ſeu iuſiurandum ſermone prolatum, [QVI] ſermo [POST legem]. i. legiſlationem in
Pſal. 109. monte Sinai factam [EST] dictus per Dauid in Pſal. vbi dicitur, Iurauit dominus & non pœnitebit eũ
Iohan. 1. [FILIVM] dei incarnatum conſtituit ſacerdotẽ [Perfectum]. i. plenum gratiæ & veritatis, [IN æternũ]
Iohan. 3. Chriſtus enim ſecundum diuinam naturam eſt ſimpliciter perfectus, quemadmodum pater. Secundum
naturam vero humanam tantæ extitit perfectionis, quantam capere poteſt natura creata, quia non ad
menſuram dat deus ſpiritum homini Chriſto.

CAP. VIII. [CAPITVLVM autem ſuper ea dicuntur. ARTIC. VIII.

MVLTIS iam dignitate ſacerdotij Chriſti præmemoratis: nunc ſummariè breuiter
quę perſtringit apoſtolus ea quæ materiã iſtam cõcernunt, oſtendens eruã eminen
tiam ſacerdotii Chriſti, ratione ſacerdotalis officii. [Capitulum autem]. i. breuis
multorũ complexio. Capitulum nanq; à capite nomẽ ſortitur, quoniã ſicut in ca
pite omnes ſenſus vigent & cõtinentur, ſic capitulũ totam ſummã breuiter cõpre
hendit. [Itaque capitulum [SVPER ea]. i. de his [QVAE dicuntur] de ſacerdotio
Chriſti, hoc eſt qđ immediate ſubiũgitur, vbi & capitulũ incipit, [TALEM habe
Pſalm. 8. mus pontificẽ qui conſedit]. i. ſimul cũ patre ſedit ab hora aſcenſionis ſecundũ hu F
manitatem, ſecundum diuinitatẽ vero à principio, [IN dextera ſedis]. i. throni vel potius ſedẽtis [Ma-
gnitudinis]. i. paternæ maieſtatis, ſeu dei patris [IN cœlis]. i. in cœlo empyreo, cœliq; ciuibus. Quomo
Hebr. 1. do autem conueniat Chriſtũ ſecundum vtranq; naturã ſedere ad dexterã patris, in expoſitione primi ca
pituli huius epiſtolæ dictũ eſt plenius [Sanctorũ miniſter]. i. ſacrorũ dei donorũ, videlicet gratię in præ
ſenti, & gloriæ in futuro, miniſtrator ſeu dator inſtrumẽtalis, ſecundũ quod homo. Ipſis etiã ſancti diſci
Luc. 22. pulis ſuis Chriſtus miniſtrauit in terra. Iuxta illud, Ego in medio veſtri ſum, ſicut qui miniſtrat. Sãctis
Luc. 12. quoq; in patria miniſtrat vitam æternam. ſecundum quod ſcriptum eſt, Præcinget ſe, & tranſiens mini
Hebr. 1. ſtrabit eis. Hęc eſt ſeruitus dignationis, non ſubiectionis, qua & angeli miniſtrãt hominibus, [ET taber
Apoc. 21. naculi veri]. i. eccleſiæ militãtis ſeu triumphantis, de qua legitur in Apocalypſi, Ecce tabernaculum dei
Pſalm. 14 cum hominibus, & habitabit cũ eis. Itẽ in Pſal. Domine quis habitabit in tabernaculo tuo? Quod aliud
Matth. 20. nihil eſt, niſi electi & ſancti quorum Chriſtus miniſter eſt ſecundum ſenſum iam tactum. Venit enim fi-
lius hominis miniſtrare non miniſtrari, [QVOD fixit]. i. gratia itaq; virtutibus ſtabiliuit [DEVS] qui ſo
lus hoc poteſt, videlicet mentes electorum per gratiã figere [ET non homo] purus. Quod autem Chri
ſtus ſit ſanctorum miniſter hinc patet. [OMNIS enim pontifex] legalis ſiue catholicus [AD offerenda
munera] ſpiritualia ac corporalia ſuiipſius ac proprii gregis [ET hoſtias] laudis pro ſeipſo ac ſubditis G
Infra. 9. [Conſtituitur]. i. pontifex ordinatur. Hoc eſt enim officium eius, cũ ſit inter deum & populum medius.
1. Iohan. 2 Vnde quæ populi ſunt, offert deo, & quæ dei ſunt, impetrat populo. [VNDE neceſſe eſt & hũc ſacerdo-
tem videlicet Chriſtum [HABERE aliquid quod offerat] non pro ſe, ſed pro ſuis, vtpote carnem, quã
propter nos immolauit, quam & inceſſabiliter pro nobis patris conſpectui præſentat cum deſiderio no
ſtræ ſalutis. [SI ergo eſſet ſuper terram] ſacrificium à Chriſto offerendum eſſet terrenũ, legale aut trãſi-
Pſalm. 109. torium, [NEC eſſet ſacerdos]. i. tunc ipſe Chriſtus non eſſet ſacerdos ſecundum ordinem (vt dictũ eſt)
Melchiſedec. Nam ſacerdotium eius ſuperfluum eſſet. eò quòd ſacrificium eius offerri poſſet à ſacerdoti
bus veteris legis, ſecundum quod ſubditur, [CVM eſſent]. i. ex quo forent ſacerdotes legalis, [QVI offer
rent ſecundum legem] ſcriptam [MVNERA] terrena & ſacrificia huiuſmodi ſimilia huiuſcemodi ſacri
ficio Chriſti, [QVI] ſacerdotes legis [EXEMPLARI & vmbræ deſeruiunt cœleſtium]. i. circa figuras,
& ſacramenta legalia occupantur. Quæ ſunt exemplar cœleſtium, quoniam ad eorum cognitionem ali
quo modo inducunt. Quia tamen hoc faciunt multum obſcure ac imperfecte vmbra cœleſtiũ appellan-
Exod. 25. tur. Vmbra enim inter euidentem imaginem, & rem ipſam eſt media. Sunt ergo exempla cœleſtium. i.
& 26. à cœleſtibus exemplata, [SICVT reſponſum eſt Moyſi] dominum conſulenti [CVM] Moyſes [CON-
SVMMARET]. i. compleret [TABERNACVLUM] per manum Beſeliel. ¶ Deinde ponitur diuina reſpon-
ſio. [VIDE inquit] dominus [OMNIA] ad tabernaculum pertinentia [FACITO]. i. fieri præcipe [Se- H
cundum exemplar quod tibi oſtenſum eſt in monte]. i. ſecundum formam tibi ab angelo demonſtratam
in monte Sinai. Angelus enim docuit Moyſen de omnibus conſtruendis & offerendis in tabernaculo.
Differunt autem exemplum & exemplar. Quia exemplum eſt quod fit ad imitationem alterius, eſtq; po
ſterius illo. Exemplar vero vocatur ad cuius imitationem aliquid fit, vel producitur, & eſt prius illo. Ea
itaq; in quibus ſacerdotes legis deſeruiebant, abſolute loquendo, erant exempla, reſpectu exemplaris in
monte monſtrati, poſterioraq; illo: ſed per comparationem ad nos dici poſſunt exemplaria, prout no-
ſtra cognitio tendit ex illis ad cognitionem cœleſtium. [Nunc autẽ melius ſortitus eſt myniſterium]. i.
Chriſtus dignius ſacerdotium officiumq; ſuſcepit, quàm fuit obſequium ſacerdotum legaliũ, [QVAN-
to & melioris teſtamenti]. i. perfectioris legis, videlicet euangelicæ, quæ præfertur legi Moſaicæ, [ME-
1. Tim. 2. DIATOR] medians dator [EST.] Nam inter deum & homines mediat, & ex parte dei legem nouam
hominibus contulit, [QVOD] teſtamentum nouum [In melioribus repromiſsionibus] hoc eſt, diuinis
1. Cor. 4. atq; æternis promiſsis, [SANCITVM]. i. confirmatum [EST] Vetus quippe teſtamentum promitte-
bat abundantiam temporalium, Nouum autem affluentiam bonorum cœleſtium. Sacramenta etiam no
uam legem confirmantia multo præſtantiora cenſentur ſacramentis legis antiquæ. [Nam ſi illud prius]
id eſt vetus teſtamentum [A culpa vacaſſet]. i. culpã perfecte deleuiſſet, ſuoſq; ſeruatores perfecte mun-
daſſet, [Non vtiq; ſecundi] id eſt, noui teſtamenti [LOCVS inquireretur] hoc eſt, neceſſaria non eſſet,
nec exigeretur lex noua, imò ſuperflua eſſet. ¶ Quòd autem nouum teſtamentum neceſſarium ſit, pro-

A bat authoritate ſcripturæ.quæ habetur apud Hieremiam, quam apoſtolus hic allegat ſecundum tranſla
tionem ſeptuaginta interpretum.[Vituperans enim eos].i. Iudæos tanquam per legem perfici non po- Hier.31.
tentes, [DICIT] Hieremias,[ECCE dies] gratiæ & euãgelicæ legis [Veniunt,dicit dominus,& con-
ſummabo ſuper domum Iſrael,& ſuper domum Iuda].i.completiue dabo populo Iudæorum in duo re 2.Reg.12.
gna,& duodecim tribus diuiſo,[Teſtamentum nouum] Hoc enim Chriſtus in propria perſona Iudęis
propoſuit in ſermone facto in monte,& in cœna,de quibus & dixit, Non ſum miſſus niſi ad oues quæ Mat.15.
perierunt domus Iſrael,[NON ſecundum teſtamentum quod feci patribus eorum].i.non tale teſtamen
tum,puta in terrenis promiſsis & cærimonialibus iuſsis cõſiſtens,dabo iſtis quale dedit per Moyſen pa
tribus eorum [IN die qua apprehendi manum illorum].i.cum eos ſic ducerem atq; præcederem , ſicut
pater ducit paruulum filium , per ſe ire non valentem & viæ ignarum , [VT educerem illos de terra
Aegypti] quod & feci. [QVONIAM ipſi non permanſerunt] per obedientiam cordis,[IN teſtamento
meo].i.in lege à me data, vnum verum deum colendo, ſicut lex iubet: ſed ſtatim fecerunt vitulum au-
reum conflatilem,& adorauerunt eum,[ET ego neglexi].i.obliuioni tradidi [EOS,dicit dominus] pie Exod.38.
tatis meæ reſpectum eis ſubtrahendo,& multos eorum occidẽdo. Quomodo autem deus dicatur recor Matt.20.
dari vel negligere dictum eſt ſæpius. [QVIA hoc teſtamẽtum] nouum [QVOD diſponam].i.ordinate & 28.
proponam [DOMVI Iſrael].i.electis præſertim Iudæis,quibus primo prædicatum eſt euangeliũ regni, Act.11.
B deinde omnibus gentibus deum per fidem ſpeculantibus diſpoſitum eſt per apoſtolos hoc teſtamẽtum
[POST dies illos].i.poſt tempus diuinitus præordinatum, videlicet cõſummato curſu veteris teſtamẽti,
quando aduenit temporis plenitudo. Diſponam itaq; teſtamentũ hoc eis,[DANDO leges meas in men Galat.4.
te eorum].i.intellectibus eorum imprimam euangelica mandata, [ET in corde].i.voluntate [EORVM
ſuperſcribam eas].i.promptum affectum obediendi legibus meis dabo eis. Hoc modo mãdatum eſt pri-
mitiuæ eccleſiæ nouum teſtamentũ à Chriſto,præſertim in die ſancto Pentecoſtes quando ſpiritus ſan- Act.2.
ctus per inſpirationem,& ſupernaturalem illuſtrationem impreſsit cordibus diſcipulorum euãgelicam
legem.[ET ero eis in deum].i.pie & gratioſe agam cũ eis,[ET ipſi erunt mihi in populum] hoc eſt,de-
uote & religioſe me colent.[ET non docebit vnuſquiſq; proximum ſuum,& vnuſquiſq; fratrem ſuum,
dicens, Cognoſce dominum.] Secundum Auguſtinum,& alios pleroſq; intelligenda ſunt pro ſtatu pa Augnſt.
triæ,in qua vnus non docebit alium, quantũ ad cognitionẽ dei,& in quibus beatitudo conſiſtit,quamuis
ſuperiores doceant inferiores,quantũ ad quoſdam effectus diuinæ prouidentię. Omnes namq; beati deũ
immediatè cõſpiciunt. Ideo ſubditur,[Quoniã omnes ſcient me à minore vſq; ad maiorẽ] & ideo ſciẽt
me in patria [QVIA] nunc in via [Propitius ero iniquitatibus eorũ] dando eis gratiam pœnitẽdi,[ET
peccatorum illorũ iam non memorabor] ad puniendum ea in igne gehẽnæ. Alij exponunt hæc ſpecia-
C liter de primitiua eccleſia maxime de apoſtolis,qui omnes immediate edocti fuerũt à ſpiritu ſancto. Vi- Act.2.4.
detur autẽ generaliter poſſe intelligi de ipſa eccleſia militante, ſic tamẽ vt ſit diſtributio pro generibus
ſingulorum & locutio cõparatiua. Non enim loquitur dominus de quacunq; doctrina ſeu ſcientia , ſed
ſpecialiter de cognitione ſui. Quoniã omnes ſciẽt me inquit. Cũ ergo per orbem terrarũ in eccleſia mi-
litante extirpata ſit idololatria,omnes ſciẽt me eſſe vnum duntaxat verũ deum. Tanta quoq; eſt miſeri-
cordia dei hoc tẽpore, vt dicatur tempus gratiæ. Vel dicuntur hæc cooperatiue. Intantũ quippe abũdat
cognitio dei in mundo tẽpore euangelicæ legis magis quàm ante, vt iam penè omnes videantur cogno Eſa.11.
ſcere deũ. Et iuxta hunc ſenſum ſcriptũ eſt, Repleta eſt terra ſcientia domini, ſicut aquæ maris operien- Pſal.18.
tes. In omnem terrã exiuit ſonus Apoſtolorũ. ¶ Deinde pandit Apoſtolus ceſſationẽ veteris teſtamẽti. Hier.31.
[Dicendo autem] dominus per Hieremiam [Nouum].i.teſtamentum Chriſti nouũ vocando [Veterա-
uit].i.vetus eſſe declarauit,[PRIVS] teſtamentum datũ per Moyſen.[QVOD autem antiquatur, & ſe-
neſcit prope interitum eſt].i.cito corrumpetur. Ideo teſtamentum illud euacuatur adueniente teſtamen
to Chriſti,quod vſq; in finem ſeculi perſeuerabit.

CAP. IX. [HABVIT quidẽ & prius iuſtificationes culturæ,& ſanctũ ſeculare.] ART. IX.

DEniq; excellentiam ſacerdotij Chriſti conſequenter oſtendit apoſtolus,ex ritu &
ſchemate tabernaculi.[HABVIT quidẽ & prius].i.præcedens & vetus teſtamen
tum [IVSTIFICATIONES culturæ].i.obſeruãtias auferentes impedimenta quædã diui
D ni cultus. Quẽadmodum enim ſacramẽta nouæ legis virtute gratiæ in eis conten
tæ purgãt à vitijs interioribus,quibus fit homo ſimpliciter ineptus ad cultũ diui-
num: ſic ſacramenta veteris legis,gratiã non continentia emundabant à corporali Luc.5.
bus immũditiis & irregularitatibus,propter quas prohibebantur Iudæi à cultu di
uino.ſ.ab acceſſu tẽpli & cœtus fideliũ,ſicut erant cõtactus mortui vel immundi.
Hæ ergo obſeruationes per quas talia impedimenta tollebãtur,dicuntur iuſtificationes culturæ. Habuit
quoq; [ET ſanctum ſeculare].i.exteriorem quandam immunditiã hominibus apparentẽ. Quidam per EPIST.
ſanctum ſeculare,intelligunt tẽplum materiale, quod Iudæi ſanctum putabãt,& aliquo modo erat,quia Exod.7.
ad cultũ dei fuerat ordinatũ. Cui expoſitioni cõſonat litera ſequẽs [Tabernaculum enim factum eſt pri
mum].i.primũ tarbernaculum humano artificio fabricatũ eſt. Per primũ autẽ tabernaculũ , deſignatur
exterior pars tabernaculi à Moyſe facti,à qua erat ingreſſus. Per ſecũdũ vero tabernaculum,ſignificatur
interior pars eiuſdẽ tabernaculi. Tabernaculũ enim Moyſi habens 30 cubitos in lõgitudine, 10 vero in Exod.40.
latitudine,& 10 in altitudine,quantum ad longitudinẽ,diuiſum erat in duas partes per cortinam ſeu ve Exod.25.
lum intermedium,quarũ exterior habuit 20 cubitos in longitudine. Et propter ſuam venerationẽ & ſi Exod.26.
gnificationẽ,qua ſignificauit eccleſiam militantem,dicebantur vel ſanctũ vel ſancta. Interior vero pars Ibidem.
tabernaculi poſt cortinã,dicta eſt ſancta,vel ſanctum ſanctorũ propter pręcipuã ſuam venerationem,&
quoniã figurauit eccleſiam triumphantẽ.[IN quo] primo tabernaculo,[ERANT candelabra] vnũ can

delabrũ aureũ,quod hic pluraliter cãdelabra dicitur,quia habebat ſeptẽ lucernas.Hoc fuit in parte me- E
ridionali,[ET menſa] propoſitionis quadrata,facta de lignis Sethim,atque puriſsimo auro veſtita. Hęc
fuit in parte aquilonari[ET propoſitio panum].i.12.panes qui quolibet ſabbato ponebantur ſuper men
ſam recentes. Erat quoq; in hac parte tabernaculi altare incenſi,de quo tacet Apoſtolus.[QVOD] pri-
mum tabernaculum [DICITVR ſancta] ſicut iam patuit.[POST velamentũ autem] i.retro velum ſeu
poſt cortinã intermediam,erat [Secundum tabernaculum].i.ſecunda pars totius tabernaculi. [QVOD]
ſecundum[DICITVR ſancta ſanctorum] propter rationem prędictam [AVREVM babens thuribulũ]
de hoc non legitur in veteri teſtamento.Propter quod quidam per thuribulum intelligũt incenſoriũ,in
quo ſummus ſacerdos ſanctum ſanctorũ ingrediens,ponebat incenſum, vt fumus inde cõſurgens impe
diret eos,qui erãt in alia parte tabernaculi,ne aſpiceret ea quę fuerant in ſecunda parte tabernaculi.Alii
opinantur,ꝙ tempore Dauid vel Salomonis,dum auctus eſt cultus diuinus,factum, & illic locatum ſit
thuribulum aureum [ET arcam teſtamenti circũamictam ex omnĩ parte,auro] Erat nanq; de impurri-
Exod.25. bilibus lignis Sethim,intus & extra aureis laminis cooperta. [IN QVAM] arca [Erat vrna aurea habẽs
mãna]ad menſurã Gomor,in cõmemorationem miraculi,quo deus pauit filios Iſrael mãna aonis 40,
Exod.16. in deſerto,[ET virga Aaron quæ fronduerat] intra vnã noctem, in ſignum quòd Aaron diuinitus ele-
Num.17. ctus eſſet in ſacerdotem [ET tabulæ teſtamenti] i.duæ tabulæ in quibus lex ſcripta fuit,puta decalogus, F
Exod.25. ſuperq; eam.i.ſuper arcã erant duo [Cherubin gloriæ].i.glorioſe ac ſplendide facta inſtar angelorum.
Vel,gloriæ dei figuratiua [Obumbrantia] id eſt, aliis ſuis extenſis, inuicemq; connexis tegentia [Pro-
pitiatorium] tabulam auream quæ erat ſuper arcam,quæ iden dicta eſt propitiatorium,quoniã inde de-
dit deus reſponſum Moyſi pro multitudine exoranti.[DE quibus modo nnn eſt dicẽdum per ſingula]
Pauciora nanq; ſufficiunt. Apoſtolus autem proſequitur bæc breuiter, & allegoricẽ tantum. [HIS vero
Num.28. ita cõpoſitis].i.duabus partibus tabernaculi prædicto modo diſpoſitis [IN priori quidem tabernaculo
(quo dicitur ſancta) [SEMPER].i.quotidie bis [Intrabant ſacerdotes] videlicet hora ſacrificij matuti-
Leuit.16. ni ac veſpertini . Vtraq; enim hac hora immolabatur agnus, [Sacrificiorum officia conſummantes].i.
cõplentes ea quæ ad ritum ſacrificiorũ ſpectabant.Immolatio enim ſacrificiorũ fiebat extra tabernaculũ
ſub diuo in atrio in altari holocauſtorum,, vbi accenſo igne ſumpſit ſacerdos in thuribulo prunas,ſicq;
procedebat ad altare incenſi intra tabernaculum primũ ſitum,poſitoq; in thuribulo thure, dimiſit ſuper
Leuit.4. altare incenſi, & ita ſacrificium conſummabatur. [In ſecundo autem] tabernaculo,videlicet in ſancta
Pſalm.14. ſanctorum [SEMEL in anno ſolus pontifex] introiuit, videlicet in feſto expiationis,[Non ſine ſangui-
ne] Tulit enim ſecum de ſanguine hoſtiæ immolatæ ad offerẽdum illum coram propitiatorio.Ideo ſe-
quitur,[QVEM] ſanguinem [OFFERRET pro ſua & populi ignorantia].i.pro repromiſsione pro-
priorum ac populi ſui peccatorum ex ignorantia cõmiſſorum.Secundum gloſſam,pontifex ſæpe intra- G
bat ſancta ſanctorũ ſine ſanguine,ſed noo niſi ſemel cum ſanguine. ℂ Deinde oſtendit apoſtolus myſti
2.Pet.5. cam ſignificationẽ iſtorum.[HOC ſignificãte] figuraliter [SPIRITV ſancto] per diſpoſitionem taber-
Iohan.14. naculi Moyſi[Nondum propalatã eſſe ſanctorum viam].i.nondum patefactũ eſſe ingreſſum regni cœ-
leſtis,vel ipſum Chriſtum,qui eſt via qua itur ad patriam,[ADHVC priore tabernaculo].i.prima parte
Exod.26. tabernaculi,quæ dicitur ſancta,[Habente ſtatum].i.prohibitionem ingrediendi ſecundum tabernacu-
lum.ſ.ſancta ſanctorũ.Per velum nanq; inter partes tabernaculi poſitum ſignificabatur clauſam eſſe viã
regni cœleſtis, quod ſignificabatur per ſancta ſanctorum. [QVAE] res, videlicet diſpoſitio cultus & ri-
tus tabernaculi, [Parabola].i ſimilitudo vel figura [EST tẽporis inſtantis].ſ.temporis gratiæ.i.eorum
quæ in nouo teſt.geruntur ſub tẽpore gratiæ.Omnia enim in figura contingebant eis. Et vetus teſt.erat
1.Cor.10. figura noui,[IVXTA quam] parabolam.i.legalem & figuratiuam obſeruantiam, [HOSTIAE de carni
Ezech.2. bus animalium,[ET munera] de rebus animatis [Offeruntur] à ſacerdotibus Leuiticæ ſtirpis pro tem-
pore veteris teſt. [QVAE] hoſtiæ & munera [Non poſſunt iuxta conſcientiam].i.ſecundum dictamen
rectæ conſcientiæ,vel intus in conſcientia. [Perfectum].i.à vitiis purũ & gratia decoratũ [Facere ſer-
uientem].i eum qui ſeruit deo, [Solũmodo in cibis & potibus].i in eſu & abſtinentia quorundã alimen
torum ſecundum legis præcepta , quæ quoſdam cibos prohibuit, [ET variis baptiſmatibus].i.lotioni-
bus corporis ſeu membri alicuius in aqua propter contactum mortui ſeu leproſi, [ET iuſtitiis carnis].i. H
Leuit.6. obſeruantiis corporalem immunditiam ſeu irregularitatem tollentibus,[VSQVE ad tempus correctio-
13.15. nis impoſitis].i.iuſsis atq; durantibus vſque ad tempus euangelicæ legis, quæ legem Moſaicam perficit
& obſeruatorum illius vitia corrigit & emendat. Ex diuino enim imperio ſeruanda erant vſq; ad euan-
gelii publicationem. ℂ Deinde oſtẽdit apoſtolus ,quid figurabatur per hoc,quòd ſummus ſacerdos ſeu
EPIST. pontifex in lege,introiuit in ſancta ſanctorum cum ſanguine ſemel in anno,ad deprecandum pro ſe &
Rom.8. pro aliis.Per pontificẽ enim figuratus eſt Chriſtus, per ſancta ſanctorum,cœlum . Itaq; præinducta le-
galia poterant perfectum facere ſeruientem. [CHRISTVS autem aſsiſtens] deo patri ad interpellan-
Pſal.26. dum pro nobis,aſsiſtens quoq; ſeu paratus ſuccurrere nobis, [PONTIFEX].i.ſummus ac ſacerdotalis
miniſter,prout homo. Vel,pontifex.i.in ſuo pontificatu collator [FVTVRORVM].i.cœleſtium [BO-
NORVM] de quibus legitur in pſal.Credo videre bona domini , in terra viuentium, [PER amplius].i.
multo maius atq; capacius [ET perfectius tabernaculum] vt puta cœlum [Non manufactum].i.non ho
minum manibus fabricatũ, [ID eſt non huius creationis] hoc eſt,non humanæ induſtriæ. Vel,non hu-
ius creationis.i.non exiſtens de natura inferiorum creaturarum,quæ corruptibiles ſunt . Illud enim in-
Exod.25. corruptibile eſt,[Neq; per ſanguinem hircorum & vitulorum] vt pontifex legalis,[SED per proprium
ſanguinem] id eſt,cum præuia proprii ſanguinis effuſione [INTROIVIT ſemel] videlicet in die aſcen
Act.1. ſionis, [IN ſancta] id eſt,in cœleſte tabernaculum præfiguratum per ſancta ſanctorũ [AETERNA re-
demptione inuenta] id eſt,vera beatitudine nobis recuperata atq; à nobis comperta. Quod autem ſan-

A guis Chriſti idoneus fuerit ad ſaluandum,demonſtrat Apoſtolus.[SI enim ſanguis hircorum & tauro-
rum,& cinis vitulæ] combuſtæ mixtus aqua [Aſperſus [cum aqua ſuper immuodos [Inquinatos] ma-
cula exterioris hominis [Sanctificat] id eſt,purgat à macula tali, [AD emendatinnem carnis].i.ad ac-
quirendam munditiam corporalem. Talia enim peccata auferre nõ poterant,ſed ab interiori impurita-
te mundabant, [Quanto magis ſanguis Chriſti,qui per ſpiritũ ſanctum] id eſt,cooperante ac inſpirao
te ſpiritu ſancto, [SEMETIPSVM] ratione naturæ aſſumptæ [OBTVLIT] io cruce [IMMACVLA
tum] patri pro nobis [Emundabit conſcientiam noſtram] in baptiſmo,vel pœnitentia,ſeu aliis ſacra- Deut.13.
mentis,per quæ virtus ſeu meritum eius oobis applicatur,[AB operibus mortuis].i.peccatis[AD ſerui-
endum].i.vt à peccatis mundati ſeruiamus[DEO viuenti?]omnis vitę fontali principio in ſanctitate & Act.15.
iuſtitia iugiter coram ipſo? [ET ideo] id eſt,quoniam Chriſtus obtulit ſe pro oobis,idcirco [NOVI te- Luc.1.
ſtameoti mediator].i.medius dator [EST] inter deũ & homines medians,& nouam legem proponens, 1.Tim.2.
[VT morte intercedente].i.merito paſsinnis Chriſti pro nobis interueniente, [IN redemptionem earũ
præuaricationum].i.ad obtinendam indulgentiam tranſgreſsionum, [QVAE erant ſub priori teſtamen
to].i.tempore veteris teſtamenti vigebant,nec per legẽ auferri valebant, [Repromiſsionem accipiant]
id eſt,bonum promiſſum conſequantur,[QVI vocati ſunt] vocatione æternę prædeſtinationis. De qua
ad Romanos dicitur, Quos prædeſtinauit, hos & vocaoit [AETERNAE hæreditatis] hoc eſt, ipſam Rom.3.
B æternam hæreditatẽ ſeu fœlicitatẽ hominibus promiſſam. Chriſti enim morte aperta eſt ianua patriæ, Rom.8.
& merito paſsionis dominicæ omoes electi ſaluantur. Porro vocatio duplex eſt.ſ.æternæ prædeſtinatio
o is.Sicq; vocati ſunt electi. Alia eſt vocatin præſentis iuſtificationis de qua io Euangelio legitur,Multi
ſunt vocati,pauci vero electi. Quod autem teſtamentum nouum confirmatum ſit per Chriſti paſsionẽ, Matth.20.
probat Apoſtolus primo per conſuetudinem homanam.[VBI enim teſtameotum] eſt,[MORS neceſſe 22.
eſt intercedat teſtatoris] .i.ad valorem ac robur teſtamenti hominis requiritur,vt mors teſtatoris inter-
ueniat ſeu mediet inter teſtamẽti diſpoſitiooẽ & eius confirmationem. [Teſtamentũ enim in mortuis]
id eſt, per mortem teſtamentum confirmatum eſt,[ALIOQVI non valet].i.oondum efficaciam habet Infra.12.
teſtamentum,[DVM viuit qui teſtatus eſt].i.qui teſtamentum condidit. Hoc ita eſt ſecuodum leges ciui
les atq; caoonicas. Nam ante mortem poteſt mutari,cum ſit vltima voluntas teſtatoris. Simili modo no
unm teſt.quod eſt promiſsin vitæ æternæ,euangelicaq; doctrina in morte Chriſti firmatũ. Vnde in cru
ce dicebat, Conſummatum eſt. In aſſertionem enim promiſsionis doctrinæ ſuæ mori voluit Chriſtus.
¶ Deinde probat Apoſtolus idem authoritate diuina.[VNDE nec primnm quidem].i.in principio le- Iob.10.
gis datæ: Vel,primum,id eſt,vetus teſt.[SINE ſanguine dedicatum].i.roboratum[EST ad figurandũ,
quod nonum teſt. Chriſti ſanguioe firmaretur.[LECTO enim omni mandato legis]morali,cærimonia
C li,ac iudiciali,[A Moyſe vniuerſo populo] Iſrael [ACCIPIENS] Moyſes[SANGVINEM hircorum Exod.24.
& vitulorum] oblatorum [CVM aqua].i.aqua admixtum,quod præfigurauit muodationem,quæ fit in Leuit.16.
aqua baptiſmi virtute ſanguinis Chriſti,de cuius latere exiuit ſanguis & aqua,quorum virtute omoia ſa Num.19.
cramenta efficaciam ſortiuntur, [ET lana coccinoea & hyſſopo] De his duobus fecit aſperſorium ad Iohan.19.
ſanguinem aſpergendum. Veruntamen io Exodo oon fit mẽtio,niſi de ſanguioe vitulorum,ſed creden Exod.29.
dum eſt apoſtolo,qodd alia nunc expreſſa tunc aderant, [IPSVM quoq; librum legit,& omnẽ populũ]
cui lex conferebatur,[ASPERSIT] Fortaſsis ponit partem pro toto. Non enim videotur tot milia ſan
guioe à Moyſe aſperſa. Aſperſit ergo eos [Dicens,Hic ſanguis teſtamenti eſt].i.roboratiuns teſtamen-
ti,[QVOD mandauit ad vos deus] i.per me vobis miſit ac iuſsit. [ETIAM tabernaculum & omnia va-
ſa miniſterii].i.in quibus miniſtrabant Leuitæ ac ſacerdotes in tabernaculo Moyſi, [Sanguine ſimiliter
aſperſit] non tunc quando librum aſperſit & populum.(Nondum enim factum erat tabernaculũ & va-
ſa ipſius) ſed iſta aſperſio facta eſt in die conſecrationis tabernaculi atque vaſorum. [ET omnia pene in
ſanguine].i.ſanguinis aſperſione ſeu effuſione, [Mundaotur] ab exteriori immũditia,vel ineptitudine,
[Secundum legem] Dicit pene,quooiã aliqua muodabantur per ignem,videlicet quæ ignẽ poterant ſu Num.31.
ſtinere: & aliqua vaſa mundabantur per aquã, [ET ſine ſanguinis effuſione] facta io aliquo ſacrificio, Leuit.4.
[Non fit remiſsio].i.noo fiebat expiatio culpæ,niſi neceſsitas impediret oblationem. Tunc enim ſuffi- Num.15.
ciebat booum propoſitum. Hoc fuit figura,quòd per effuſionẽ ſanguinis Chriſti fit remiſsio peccatorũ.
D Io oobis quippe nihil mũdatur interius,ſine ſanguine Chriſti. Neceſſe eſt ergo exemplaria quidem].i. 1.Iohan. 1.
figuras [Cœleſtium].i.eccleſiæ militantis,cuius conuerſatio eſt in cœlis,[HIS mundari] videlicet ſan-
guine ſacrificiorum, exemplaria dicit ea quæ erant in veteri teſt. & figurabant ea quæ in eccleſia fiunt,
[IPSA autem cœleſtia].i.perſonas eccleſiaſticas ad cœlum tendentes neceſſe eſt mundari, [Melioribus
iſtis] legalibus,vtputa corpore & ſanguine Chriſti. Aliter noo ingredereotur regnum cœleſte,ſed in- Philip.3.
grediuntur poſt mortem in illud,ſequendo caput ſoum videlicet Chriſtum, ideo ſubditur,[Non enim
in manufacta ſancta].i.in tabernacula terrena hominum artificio fabricata,vt erat tabernaculum Moy
ſi,[INTROIVIT Ieſus] finaliter, ſcilicet in aſcẽſione,quanuis ante paſsionem ingreſſus ſit templum Eph.1.
& ſynagogas,[Exemplaria] id eſt,figuras [VERORVM] id eſt,cœleſtium. Sunt enim æterna taberna- Coloſ.3.
cula,de quibus in euangelio legitur,quorum figuræ ſunt manufacta ſancta vitæ præſentis, [Sed in ip- Luc.19.
ſum cœlum] empyreum iotroiuit Ieſus in aſcenſinne, [VT appareat ounc vultui dei pro nobis].i.ſeip- Marc.16.
ſum præſentet ad interpellandum pro nobis. Hæc eſt vna cauſa aſcenſionis Chriſti. [Neq; vt ſæpe of- Act.1.
ferat ſemetipſum].i.non ideo Chiſtus intrauit in cœlum & patri pro oobis apparet, vt frequenter pro
noſtra ſalute patiatur, [Quemadmodum pontifex] legis [Intrat].i.iotrauit,ſub veteri teſt.[In ſancta]
ſanctorum [Per ſingulos annos].i.vnoquoq; anno ſemel, [In ſanguine alieno].i.cum ſanguine hirco-
rum ac vitulorum quem offert. Propter inſufficientiam enim hoſtiarum legalium, neceſſe erat eas ſæ-
pius iterari. Nec pontifex ingreditur ſancta ſanctorum per proprium ſanguinem. Hoſtia vero quam

obtulit Chriſtus ob ſuæ dignitatis efficaciam, ſufficientiſsima eſt omnium auferre peccata, ideo non o- B
portet eam reiterari, ſeu Chriſtum denuo pati, [Alioqnin].i.ſi ita non eſſet, ſed oportet eam iterari, ſe-
quitur quod [OPORTEBAT eum] videlicet Chriſtum [Frequenter pati ab origine mundi] vſque in
præſens, imò & vſq; in finem ſeculi hnius. Ab origine nanq; mundi vſq; ad finem continnãtur, multi-
plicantur, & vigent ſcelera hominum. Veruntamen Iohannea in Apoc. Agnus (inquit) qni occiſns eſt
ab origine mundi. Sed boc intelligendum eſt, quod paſsio Chriſti profuit futura, ſicut & facta. [Nunc
t.Cor.to. antem].i.in principio temporis gratię, [SEMEL] puta in die paraſceues [IN cõſummatione ſeculorũ].ſ.
1.Iohan.2. in fine ſeu vltima mundi ætate. Nos enim ſumus in quos fines ſeculorum deuenerunt Vnde Iohan. teſta
tur, Nouiſsima hora eſt, [AD deſtructionem peccati] id eſt „propter tollenda peccata, [PER hoſtiam
ſuam apparuit].i.per ſuiipſius oblationem omnibus in cruce præſentatus eſt. Pręterea probat apoſtolus
Rom.6. quod Chriſtus non debuit niſi ſemel pro hominibus pati, per ſimile ſeu exemplum. [ET quemadmo-
dum ſtatutum] id eſt, à diuina ſapientia ac iuſtitia determinatum ſeu præfixum, [EST hominibus ſemel
mori] in pœnam originalis peccati, [POST hoc autem].i.poſt mortem fit eis, [IVDICIVM] particu-
lare ſigillatim ſtatim dum morinntur, & vniuerſale in fine mundi, [SIC & Chriſtus ſemel oblatus eſt]
Eſa.53. in cruce [AD multorum exhaurienda].i.extrahenda ac dirimenda, [PECCATA] Ad omnium enim
Rom.8. exhaurienda peccata oblatus eſt ſecundnm ſufficiẽtiam, ſed ad electorum tollenda peccata oblatus dun-
Eſa.30. taxat eſt ſecundum efficientiam. Hoc quoque iam dictum eſt ſæpius. [SECVNDO autem] id eſt, poſt F
Philip.3. hæc, nempe in ſecundo ſuo aduenru, [SINE peccato apperebit] id eſt, ſine ſimilitudine peccati vide-
bitur. Non in carne paſsibili, quæ eſt ſimilitudo carnis peccati: ſed in glorioſo corpore, cuina puritas
erit hominibus conſpicua, [Expectantibus ſe] longanimiter. Apparebit autem eis, [IN ſalutem] id
eſt, ad æternam fœlicitatem eis tunc largiendam.

CAP. X. VMBRAM enim habens lex futurorum bonorum, &c.]

ARTICVLVS DECIMVS.

Hebr.9. QVONIAM in præcedenti cap. dictum eſt, qnód per ſacrificia legis non anferebantur peccata, ſed quod Chriſtus vnica ſuiipſius nblatione abſterſit omnium vitia,
quantũ in ipſo eſt. Ideo nnnc declarat Apoſtolus hoc ipſum lucidius. [VMBRAM
Coloſſ.2. enim].i.obſcuram & remotã ſimilitudinem [HABENS lex] Moyſi [Bonorũ fu-
turorum].i.cœleſtiũ pręmiorum, [NON ipſam imaginẽ rerum].i.non expreſſam
& propinquam ſimilitudinẽ eorũdem. Vt enim Dionyſius proteſtatur, ſtatus euã
Dionyſius. gelicę legis, medius eſt inter ſtatum ſynagogæ ſen veteris teſt. ac patriæ: ideo ſacra G
menta & cærimonialia nouæ legis habent imaginem.i.perfectam ſimilitudinem
bonorum cœleſtium. Aperte enim ea promittunt, ſignificant, & ad ea immediate introducunt. Sacramẽ
ta vero & cætimoniæ veteris legis vmbram eorum habuerunt. Non enim promittebant nec figurabant
bona iſta futura in lege, niſi ſub velamine & confuſe, [PER ſingulos annos eiſdem ipſis hoſtiis].i.eiſdẽ
Supra.7. ſacrificiis, [QVAS offerunt] ſacerdotes [Indeſinenter] videlicet bis omni die in ſancta, & ſemel in an-
Matth.9. no pontiſex in ſancta ſanctorum, [Nunquam poteſt accedentes].i.lex per hoſtias iſtas nunquam valet
populum pro quo offertur vel ſacerdotem qni boſtiam offert. [PERFECTOS facere].i.à vitijs expur-
gare, & gratia decorare [ALIOQVIN].i.ſi poſſent perficere ſacerdotes, [CESSASSENT] hoſtiæ iſtę
deo [OFFERRI, ideo quòd haberent vltra] videlicet poſt hoſtiam immolatam [Conſcientiam peccã
Hier.tt. ti cultnres].i.legis obſeruatores, [SEMEL mundati] intus à vitiis propter hoſtiæ oblationem ſemel fa-
ctam, [SED in ipſis] hoſtiarum oblationibns [Cõmemorario peccatorum per ſingulos annos fit] quo-
ties boſtia pro peccato iteratur. Non ergo erant ablata peccata omnia per hoſtiam primam. [Impoſsi-
bile eſt enim ſanguine hircorum & vitulorum] vel ſimilium holocauſtorum [AVFERRI peccata] quia
Luc.1.4.6. nec virtute propria habent vim purgatiuam peccati, (cum ſit quid corporeum, non attingens, nec agẽs
Pſal.39. in animam) nec ex influxu diuinæ virtutis, quemadmodum ſacramenta nouæ legis, quanuis ſint corpo-
ralia. Multoties tamen Moyſes dicit, quòd qui obtulerit illud pro peccato tali vel tali, dimittetur ei. H
Sed illa temiſsio non fiebat virtute ſacrificii, ſed fide & deuotione offerentis, & propter orationem ſa-
cerdotis. [IDEO] Chriſtus filius dei [Ingrediens mundum] id eſt, humanam naturam aſſumens, [DI-
CIT] in pſalm. ad patrem. [Hoſtiam] de rebus animatis [ET oblationem] de inanimatis [Noluiſti] ô
pater.i.non acceptaſti quaſi per ſe idonea ad auferenda peccata, & gratiæ tempore nullo modo ea ac-
ceptas, [CORPVS autem aptaſti mihi] id eſt, corpus conueniens ad redimendum genus humanum ani
mæ meæ ſeu diuinitati vniſti, videlicet corpus paſsibile & immaculatum, atque per omnia rationi obe-
Hier.6. dientiſsimum. Noſtra tranſlatio habet, aures autem perfeciſti mihi. Et redit in idem, quoniam ſenſus
Oſee.6. eſt, Aures obedientes ad ſuſtinendum crucis tormentum mihi donaſti. [Holocauſtomata].i.ſacrificia
quæ totaliter incendebantur ad diuinæ maieſtatis honorem, & erant cæteris digniora, [ET pro pecca-
to] id eſt, ſacrificia pro remiſsione peccati oblata, [NON tibi placuerunt] per ſe ſeu propria efficacia, ſed
ex deuotione offerentis. Non enim poterant iuſtificare. Tempore antem nouæ legis nullatenns placent
deo. Ideo ſcriptum eſt apud prophetam, Quid dignum offeram domino? Nunquid offeram ei holocau
Mich.6. ſtnmata? Nunquid placari poteſt deus in millibus arietum, aut in multis millibus hircorum pinguium?
Hier.11. Et apud alium, Nunqnid carnes ſanctæ auferent à te malitias tuas? Et dominus quoque ait in pſalmo,
Pſal.49. Non accipiam de domo tua vitulos, neque de gregibus tuis hircos. [TVNC] quando videlicet vidi
tibi omnia illa diſplicere, & mihi corpus aptum adeſſe, [DIXI, Ecce venio] paratus ad paſsionem,
Pſalm.t. vt meipſum tibi pro hominibus offeram. [IN capite libri] id eſt, in principio totius ſacræ ſcripturæ.

A Vel, in capite libri, id eſt, in primo pſalmo, qui eſt caput libri pſalmorum, In quo pſalmo habetur, In le
ge domini voluntas eius. Vel, in capite libri, id eſt, in notitia prædeſtinationis æternę, quæ potiſsimum
meam humanitatem concernit, per quam omnes electi ſaluantur. Ideo dicitur in capite, quaſi in princi-
pali huius notitia, [SCRIPTVM eſt de me. vt faciam voluntatam tuam] ô [DEVS] pater
¶ Inſuper prainductam ſcripturam ad propoſitum applicans, & quaſi exponens Apoſtolus, ſubdit.
[SVPERIVS] id eſt, paulo ante, [Dicens] Chriſtus ad patrem, [QVIA hoſtias & oblationes & holo-
cauſtomata & pro peccato noluiſti] quæ iam expoſita ſunt, [NEC placita ſunt tibi] ſacrificia exteriora,
[QVAE ſecundum legem offeruntur] iuxta intellectum præmemoratum. Hoc tamen ſupra dictum non
eſt formaliter, ſed virtualiter, quia ex dictis infertur, [TVNC dixi, Ecce venio, vt faciam deus volunta-
tem tuam] hoc iam dictum eſt atque expoſitum. [AVFERT primum] id eſt, legale ſacrificium, & per cõ
ſequens vetus teſtamentum tanquam inutile, [VT ſequens ſtatuat] id eſt, nouæ legis ſacrificium ſcilicet
Chriſti ſacramentum ſtabiliat, iugiterque frequentandum affirmet. Vnde per Danielem inducitur, In
medio hebdomadæ deficiet hoſtia & ſacrificium. De hoc in Eſaia multa habentur, [IN qua voluntate] Dan. 9.
dei: id eſt, deo clementer volente, ſeu voluntate eius, qua voluit Chriſtum pati, [SANCTIFICATI ſu Eſaiæ. 1.
mus] effectiue ac principaliter, ſuſcipiendo remiſsionem culpæ, infuſionemq́; gratiæ, [PER oblationem
corporis Chriſti ſemel] factam in crucis patibulo, tanquam per cauſam meritoriam ac inſtrumentalem. Eph. 5.
B ¶ Ex his infert apoſtolus differẽtiam inter ſacerdotem legalem, & Chriſtum ſacerdotem noſtrum. [ET 1. Petr. 3.
omnis quidem ſacerdos] legalis, [PRAESTO eſt] id eſt, paratus. Loquitur autem Paulus in iſtis capitu-
lis de præterito per modum præſentis, [QVOTIDIE miniſtrans] in prima parte tabernaculi, [ET eaſ-
dem] ſpecie, [SAEPE offerens hoſtias] id eſt, frequenter immolans agnum vel aliud ſimile, [QVAE nun
quam poſſunt auferre peccata] vt dictum eſt ſępius. Quotidie nanque fiebat iuge ſacrificium, id eſt, duo
rum agnorum oblatio, vnius de mane, alteriusque de veſpere in prima parte tabernaculi. [HIC autem] Exod. 29
Chriſtus [VNAM pro peccatis] omnibus [OFFERENS hoſtiam] vtique ſemetipſum [IN ſempiternum
ſedet] id eſt, ſine fine iam requieſcit, [IN dextera dei patris] id eſt, in potioribus bonis, ſeu ad æqualita-
tem ipſius, [DE cætero] id eſt, pro tempore reſtante, [EXPECTANS] impletionem ordinationis diui- Pſalm. 109.
næ, de hominum iuſta præmiatione, [DONEC ponantur inimici eius] id eſt, peruerſi ac reprobi, [SCA
BELLVM pedum eius] id eſt, ſuæ poteſtati perfecte ſubiiciantur, quantum ad exequutionem & manife
ſtationem, vt ſæpius dictum recordor. Hoc eſt vſque in diem iudicii, in quo venient ad eum & confun-
dentur omnes qui repugnant ei. [VNA enim oblatione] id eſt, merito ſuæ vnicæ paſsionis, ſeu immola- Eſaię. 41.
tionis in cruce, [CONSVMMAVIT] id eſt, plene redemit, & quantum in ſe eſt, ad perfectionem addu-
xit, [IN ſempiternum ſanctificatos] id eſt electos, ſeu omnes qui in hoc ſeculo per gratiam ſanctifican-
C tur. Aeternam enim beatitudinem eis promeruit, imò gratiam in præſenti, & gloriam in futuro. Præte Pſal. 83.
rea hãc efficientiam oblationis ſeu paſsionis Chriſti ſemel factę probat apoſtolus authoritate Hieremiæ
ſuperius allegata. [CONTESTATVR autem & nos] id eſt, teſtimonium noſtræ aſſertioni, ſeu omnibus
nobis exhibet & affirmat, [SPIRITVS ſanctus] per Hierem. [POSTQVAM enim dixit] hoc loco ſpiri Hier. 31.
tus ſanctus. [HOC autem teſtamentum, quod teſtabor ad illos poſt dies illos, dicit dominus] Chriſtus,
in cuius perſona hæc proprie aſſeruntur, [DABO leges meas in cordibus eorum & in mente eorum ſu-
perſcribam eas, & peccatorum & iniquitatum eorum iam non recordabor amplius.] Hæc Hieremiæ au Supra. 8.
thoritas ſuperius iam inducta eſt & explanata, idcirco hoc ipſum prætereo.
¶ Deinde concludit intentum ſuum apoſtolus. [VBI autem horũ remiſsio] id eſt in populo dei, cui pec-
cata remiſſa ſunt merito Chriſti [IAM non] requiritur, [OBLATIO pro peccato] id eſt iterata Chriſti
paſsio, ſeu legalis oblatio pro remiſsione peccati. Vna nanque Chriſti oblatio facta in cruce, ſufficiens
eſt. Propter quod omnia ſacrificia legis ceſſare debent.
¶ Deinceps ponit apoſtolus inſtructionem moralem. [HABENTES itaque] ſcilicet quia per vnam o- Ephe. 3.
blationem Chriſti redempti ſumus, ô [FRATRES] idcirco habentes, [Fiduciam in introitu ſanctorum] Pſal. 121.
.i. de ingreſſu cœleſtium manſionum, ſeu patrię quam ſancti introeunt, [IN ſanguine Chriſti] id eſt vir-
tute & in merito dominicæ paſsionis, quia per ſanguinem Chriſti aperta eſt ianua vitæ, [QVI] Chriſtus
[INitiauit] .i. primo parauit ac demonſtrauit, [NOBIS viam nouam & viuentem] id eſt, ingreſſum ad
D patriam. Qui dicitur via noua, quoniam primo à Chriſto inuenta. Et viuens, quia ad vitam ducit æter- Eſaiæ. 63
nam. Initiauit autem ſeu inchoauit nobis Chriſtus hanc viam [PER velamen, id eſt, carnem ſuam] id 1. Tim. 3.
eſt, per corporis ſui occiſionem & aſcenſionem. Quod appellatur velamen, quoniam erat diuinæ na- Eſaiæ. 63
turæ ſeu verbi veſtimentum atq; latibulum. De quo apud Eſaiam angeli dicunt, Quare ergo rubrum eſt 1. Petr. 5.
indumentum tuum? Habentes quoque [ET ſacerdotem magnum ſuper domum dei] id eſt, Ieſum prin-
cipem paſtorum, & ſummum pontificem toti eccleſię militanti ac triumphanti pręſidentem, [ACCE-
DAMVS] ad deum orando, laudando, contemplando, bene viuendo. Non cum corporis motu, ſed
[CVM corde vero] id eſt recto & iuſto, non ficto, [IN plenitudine fidei] id eſt fide pleniſsima, nihil hæ- Iacobi. 1.
ſitantes, [ASPERSI corda] id eſt quantum ad animas, ſeu intus in mentibus noſtris ſpiritualiter perfu-
ſi gratia eruente nos [A conſcientia mala] id eſt à remorſu peccati, vt nihil nobis conſcii ſimus, [ET ablu
ti corpus] id eſt corpore loti ac emundati, [AQVA munda] id eſt vnda baptiſmatis. Tales itaque Chriſto Eſa. 30.
operante effecti, [TENEAMVS] perſeueranter inter proſpera & aduerſa, [SPEI noſtræ confeſsió-
nem] id eſt, confeſsionem eorum quæ ſperamus à deo obtinere, quæ confeſsio procedit ex ſpe nobis in-
fuſa [INDECLINABILEM] id eſt, regia via ad cœlos tendentem, ita vt nec ad dexterá neque ad ſini-
ſtram declinet. [FIDELIS eſt enim] deus [QVI repromiſit] .i. frequenter promiſit nobis futura bona in Deut. 32.
patria. [ET cõſideremus inuicẽ] .i. nos mutuo aſpiciamus, penſando quid ſinguli quiq; habeant dignum 1. Iohan. 3

imitatione vel increpatione,[IN prouocatione charitatis & bonorum operum]id eſt,ad hunc finem vt E
in charitate dei ac proximi accedamus , atque in bonis operibus excitemur dum quiſque bonum alte-
rius imitatur,eiusque defectum charitatiue redarguit.Quæ omnia ſunt charitatis effectus,eamq; accen-
dunt. Non tamen eſſe debemus curioſi ſcrutatores vel obſeruatores aliorum,ſed moderate,prout cha-
ritas poſtulat , vnuſquiſque alium admonere debet ſiue corripere, [Non deſerentes collectionem no-
ſtram]id eſt,congregationem fratrum ſeu cœtum fidelium,inter quos habitamus, [SICVT eſt conſue-
tudinis quibuſdam] qui tempore perſecutionis,vel ex præſumptione, leuitate aut impatientia recedere
Prou.17. quærunt.Vnde Sapiens,Sicut auis(inquit)tranſmigrans de nido ſuo, ſic vir qui relinquit locum ſuum,
[SED conſolantes]collectionem, id eſt, fratres noſtros,animando eos ad patientiam , & inſeparabilem
vnionem, [ET tanto magis]hoc facite [QVANTO amplius videritis]oculo cordis [APPROPIN-
QVANTEM diem]mortis atque iudicii particularis. Qui dies, quia quotidie appropinquat , debemus
quotidie magis ac magis inuite collectionem noſtram deſerere· Scriptum eſt enim , Ecce quàm bonum
Pſal. 132 & quam iucundum habitare fratres in vnum. Hæc ergo bona agenda & vitanda ſunt. [VOLVNTA-
RIE enim]id eſt,ex habitu,electione,certa malitia ſeu deliberatione,[PECCANTIBVS nobis poſt ac
ceptam notitiã veritatis]id eſt poſt cognitionem Chriſtianæ doctrinæ, in qua pœnæ impiorum,gaudia
que iuſtorum deſcribuntur[IAM non relinquitur pro peccatis hoſtia] id eſt, talibus non reſtat ſacrifi-
cium pro peccatis eorum immolandum aliud à ſacrificio ſeu hoſtia quam pro nobis obtulit Chriſtus. Et F
per conſequens nulla hoſtia pro peccatis relinquitur eis,ſicut in lege.Chriſtus enim non rurſus offere-
Rom.6. tur pro eis in cruce,imò paſsio eius eis non proderit,cum perſeuerent in malis.[TERRIBILIS eſt au
tem quædam expectatio iudicii]id eſt,metuendum eſt ipſum dei iudicium,& ſolicite expectandum,[ET
Prou.6. ignis æmulatio].i.pœna ſeu infeſtatio ignis gehennalis,ſeu eius qui præcedet faciem iudicis.De quo legi
Pſal.96. tur , Ignis ante ipſum præcedet & inflammabit in circuitu inimicos eius , [QVAE] pœna ſeu æmulatio
Iob.24. [CONSVMPTVRA]non annihilatura ſeu corruptura,ſed æternaliter afflictura , & quantum ad bene
Matt.28. eſſe conſumptura,[EST aduerſarios]veritatis,hoc eſt,æmulos Chriſti ſeu reprobos. Quod oſtenditur
per locum à minori.[IRRITAM enim].i.vacuam[QVIS faciens]hoc eſt,tranſgrediens quis[LEGEM
Moyſi,ſine vlla miſeratione]iudicis,[DVOBVS vel tribus teſtibus moritur]id eſt , ad teſtimonium tot
teſtium occiditur, ſecundum legis præceptum,ſi tamen peccati magnitudo id exigat,[QVANTO magis
putatis deteriora].i.grauiora[MERERI ſupplicia,eum,qui filium dei conculcauerit] eum inhonoran-
do,eiusq; mandata ſpernendo,[ET ſanguinem teſtamenti pollutum duxerit]id eſt,ſanguinem Chriſti
quo confirmatum eſt nouum teſtamentum paruipenderit, & quaſi inſufficientem putauerit ad auferen-
da peccata,ob hoc aſſerens legalia ſimul cũ euãgelio obſeruãda,[IN quo]ſanguine,id eſt,cuius effuſio
ne[SANCTIFICATVS eſt]id eſt à vitiis expurgatus & gratia decoratus,primum in baptiſmo,deinde G
in pœnitentia,[ET ſpiritui gratiæ contumeliam fecerit?] id eſt,gratiam ſpiritus ſancti contempſerit,ſeu
ſpiritum ſanctum , omnis gratiæ collatorem à ſe repulerit ,eiusq; effectum, videlicet peccatorum remiſ-
ſionem,non ei ſed obſeruantiis legis aſcripſerit? Talis grauiter punietur. [SCIMVS enim qui dixit,] id
eſt,veracem eſſe cognoſcimus deum,qui ait,[MIHI]reſeruate,[VINDICTAM]id eſt mihi vel vica-
riis meis,puta iudicibus,[ET ego retribuam] iuſtam vltionem per me vel meos miniſtros. Hoc domin⁹
quantum ad ſenſum loquitur in Deuteronomio, Mea eſt vltio, & ego retribuã eis in tempore. Secundũ
Deut.31. quoſdam habetur in propria forma apud Ezechielem, ſecundum tranſlationem ſeptuaginta interpre-
Ezech.9. tum.[ET iterum]dicit ſcriptura.[QVIA iudicabit dominus populum ſuum]bonos ab impiis liberando
Pſal.134 [HORRENDVM eſt incidere in manus]id eſt,in iudiciariam poteſtatem & iuſtum rigorem, [DEI vi-
uentis]præſertim poſt vitam præſentem. Tamen in hac vita melius eſt incidere in manus dei quàm ho
minum.Propter quod Daniel ait, Melius eſt mihi incidere in manus domini.(Multæ enim ſunt miſera
tiones eius)quàm in manus hominum.Melius itaque nobis eſt in hac vita à ſuperioribus noſtris ac fra-
Danie.13. tribus increpari & corrigi,quàm in futuro à deo redargui. ❡ Deinde Apoſtolus inſtruit eos commemo
3.Re.24. rando præterita bona eorum, vt ſic prouocentur ad meliora. [REMEMORAMINI autem priſtinos
EPIST. dies]id eſt , ad memoriam reuocate conuerſationem veſtram quam in principio conuerſionis veſtræ ha-
buiſtis,[IN quibus]diebus[ILLuminati]à ſpiritu ſancto,[MAGNVM certamen ſuſtinuiſtis paſsionum]
id eſt, validam impugnationem perſecutionum.[ET in altero quidem] id eſt in vno genere impugnatio H
nis,[OPPROBRIIS & tribulationibus]id eſt, conuicia & tribulationes patiendo in propria perſona,
[SPECTACVLVM]hominum[FACTI]qui vos cum admiratione inſpexerunt propter magnitudi-
nem calamitatis,afflictionisq; veſtræ.[IN altero autem]id eſt alio genere tribulationis , [SOCII taliter
conuerſantium]id eſt,aduerſa patientium eſtis,[Effecti]condolendo afflictis,eorum miſeriam quaſi pro
Rom.13. priam æſtimantes. Ideo ſubditur, [NAM & vinctis compaſsi eſtis] corde & opere eis ſubueniſtis,[ET
rapinam bonorum veſtrorum cum gaudio ſuſcepiſtis,]id eſt hilari animo toleraſtis, quòd veſtra vobis
violenter ablata ſunt. Infideles nanque Iudæi rapuerunt bona primitiuæ eccleſiæ in Hieruſalem & Iu-
dæa collecta.Ideo autem feciſtis iſta ac ſuſtinuiſtis, quia eratis [Cognoſcentes vos habere meliorem &
Eſaiæ.64. manentem ſubſtantiã]id eſt,cœleſtes diuitias,quas nec oculus vidit,nec auris audiuit.Hæc modo habe-
tur in ſpe,& ſi propter eam temporalia contemnantur,acquiretur cito in re. [Nolite itaque amittere cõ
fidentiam veſtram]id eſt, non ceſſetis in deo confidere , in quo hucuſque confiſi eſtis inter tot diuerſa
& aſpera,[Quæ]confidentia[Magnam habet]id eſt meretur, [Remunerationem] gratiæ & conſolatio
nis in præſenti, & gloriæ in futuro. Vnde Eſaias teſtatur, Deus iudicii dominus. Beati omnes qui expe-
ctant eum.[Patientia enim]quæ eſt virtus moralis paſsionem triſtitiæ reprimens eſtque æquanimis to-
Eſaiæ.50. lerantia aduerſitatum, [VOBIS neceſſaria eſt] Hæc virtus præcipuè neceſſaria eſt Chriſtiano , volenti
pacem cordis habere, & deo tranquilla mente ſeruire: Ideo dicit ſaluator, In patientia veſtra poſſidebi-

A tis animas veſtras. Et Iudith: Illi qui tentationes non ſuſceperunt in timore domini & in patientia ſua, Luc. 21.
exterminati ſunt. Denique vt Salomon profitetur, Qui impatiens eſt, operatur ſtultitiam. Et Melior eſt Iudith. 8.
patiens viro forti, [Vt voluntatem dei]id eſt, diuina præcepta, [Facientes]non ceſſando à bonis operi- Prou. 4.
bus propter quæcunque aduerſa[Reportetis] id eſt, pro veſtro labore recipiatis ac referatis in futuro, Prou. 10.
cum dimiſsi fueritis à tribunali Chriſti, [Promiſsionem]id eſt, promiſſam fœlicitatem, iuxta illud, Ve-
nientes autem venient cum exultatione, portantes manipulos ſuos. Vnde dicit petrus, Videntes Ieſum Pſal. 15.
exultabitis lætitia inenarrabili, reportantes finem fidei veſtræ ſalutem animarum veſtrarum. 1. Petr. 1.

¶[Merito autem ſeruanda eſt patientia. [ADHVC enim modicum aliquantulum] id eſt, valde breue re-
ſtat ſpatium, [ET qui venturus eſt]Chriſtus [VENIET]vel in die finalis iudicii per localem deſcen-
ſum à cœlo ſuper vallem Ioſaphat, vel in morte cuiuſlibet, per iudicii exhibitionem. Dicitur enim deus
ad aliquem venire, quando viſitat eum per pœnam vel gloriam, prout ipſe loquitur, Si non vigilaueris,
veniam ad te tanquam fur, [ET non tardabit] Vita enim noſtra breuiſsima eſt. Et quamuis tempus præ- Apoc. 3.
ſens vſque ad diem iudicii longum videatur, tamen comparatione æternitatis ſequentis breuiſsimum eſt
ſicut ait Pſalm. Quoniam mille anni ante oculos tuos, tanquam dies heſterna quæ præteriit. Hinc ſcri- Pſal. 89.
ptum eſt patientes eſtote vſque ad aduentum domini, & confirmate corda veſtra, quoniam aduentus do Iacobi. 5.
mini appropinquabit. Ecce iudex ante ianuam aſsiſtit. [IVSTVS autem meus]id eſt, homo iuſtus mihi Abacuc. 2
B acceptus atque electus, [EX fide] hoc eſt, per fidem & meritum eius, tanquam per fundamentum virtu- Rom. 1.
tum, [VIVIT,] vita gratiæ, loquendo de fide formata, de qua ait Iohannes, Hæc eſt victoria noſtra FINIS.
quæ vincit mundum, fides noſtra. Qui enim incredulus eſt, infideliter agit [QVOD ſi ſubtraxerit ſe] id 1. Iohan. 5
eſt à fide & æquitate receſſerit, [NON placebit animæ meæ]id eſt, voluntati meæ. Anima enim non con & 21.
uenit deo ſecundum diuinitatis naturam, niſi metaphoricè. Sine fide autem impoſsibile eſt deo placere,
vt infra habetur, Hæc verba habentur apud prophetam Abacuc ſecundum translationem ſeptuaginta
interpretum. Noſtra vero tranſlatio talis eſt, Ecce qui incredulus eſt, non erit recta anima eius in ſemet-
ipſo. Iuſtus autem ex ſua fide viuet. [NOS autem non ſumus ſubtractionis]id eſt, auerſionis à deo [FI-
LII]id eſt, huic vitio non ſumus ſubiecti, vel dediti, ſicut patri ſubiicitur filius [IN perditionem] id eſt
ad acquirendam damnationem æternam quam meretur iſta ſubtractio, [SED]ſumus filii [FIDEI] dei
adoptiui per fidem formatam. [IN acquiſitionem]id eſt, ad obtinendum ſaluationem[ANIMAE]noſtræ
quia per fidem venitur ad beatificam dei viſionem.

CAP. XI. [EST autem fides ſperandarum ſubſtantia rerum, argumentum non apparentium.] ARTIC. XI.

C QVONIAM in fine præcedentis capituli dicit Apoſtolus ſpiritualem vitam iuſti de Heb. 10.
pendere ex fide tanquã ex fundamẽto, idcirco iam pandit præconia fidei, primo
cauſam definiens, deinde efficaciam eius per diuerſa exempla exponens. Sic ergo
eam definit, [EST autem fides ſperandarum ſubſtãtia rerum]id eſt, habitus de re
bus ſperandis, videlicet de bonis futuris in patria[Argumentum]id eſt, adhæſio
[Non apparentium]id eſt, ſupernaturalium veritatum, quæ per rationem com- 2. Cor. 10
præhendi nequeunt vel videri. Sumitur itaque hoc loco ſubſtantia non prout cõ
diſtinguitur accidenti, ſed pro quacunque entitate. Et argumentum accipitur pro
affectu argumenti ſcilicet pro adhæſione. Fides ergo vocatur ſubſtantia rerum ſperandarum, id eſt, pri-
ma inchoatio per quam res ſperandæ nobis inſunt. Apoſtolus vero non ponit definitionem fidei in pro
pria forma, ſed ſic rediguntur verba eius in definitionem fidei. Fides eſt habitus intellectus, quo inchoa
tur vita æterna in nobis, per quem conſentit ratio non apparentibus, ſeu ſupernaturalibus veritatibus.
Cui definitioni concordat deſcriptio fidei quam ſeptimo capitulo de diuinis nominibus Dionyſius tra-
dit, dicendo, Fides eſt manens credentium fundamentum, collocans eos in veritate, & veritatem in ip- Diony.
ſis. Auguſtinus quoque, Fides (inquit)eſt virtus qua creduntur quæ non videntur. Et Damaſcenus, Fi August.
des eſt non inquiſitus conſenſus. ¶Denique quod fides ſit ſubſtantia, id eſt, inchoatio, per quam inſunt Damaſc.
D nobis ſperanda, id eſt, beatitudo æterna, & ea per quæ ad eam pertingimus, quæ in nobis ſunt per quan
dam inchoationem, declarat Apoſtolus, [In hac enim] fide formata (quæ eſt virtus theologica) id eſt
per fidem vel potius per interiorem & exteriorem actum eius[Teſtimonium]id eſt, atteſtationem iuſti-
tiæ à deo[Conſecuti ſunt ſenes].i. patres antiqui. Perhibuit nanque eis teſtimonium deus, quod iuſti eſ-
ſent propter fidem ipſorum, [Fide]quæ eſt ſupernaturale lumen mentis[Intelligimus aptata]id eſt, or-
dinate producta, ac ſapienter diſpoſita[Eſſe ſecula]id eſt, entia vniuerſi[Verbo dei]id eſt, per filium de Iohan. 1.
quo dicitur, Omnia per ipſum facta ſunt. Vel, verbo dei, id eſt diuino præcepto. Iuxta illud, Ipſe manda Pſalm. 32
uit & creata ſunt, [Vt ex inuiſibilibus]id eſt, informibus elementis. Vnde in Geneſi vbi habemus, Terra Gen. 1.
erat inanis & vacua, tranſlatio qua vtitur Origenes, ſic habet: Terra erat inuiſibilis[Viſibilia]id eſt, mix Origenes.
ta vel ipſa elementa formata, & viſu perceptibilia [Fieret] ex inuiſibilibus, id eſt poſt creationem ſpiri-
tualium ſubſtantiarum viſibilia fierent, non poſterioritate temporis, ſed dignitatis, Vel, ex inuiſibilibus
id eſt, æternis idæis in mente diuina ſplendẽtibus quaſi ex formis exemplaribus, viſibilia fierent. Omnia
enim condidit deus ſecundum idæas ſeu exemplares ſuæ ſapientiæ rationes, quemadmodum ait Boetius Boetius.
O qui perpetua mundum ratione gubernas. Et poſt pauca, Tu cuncta ſuperna, Ducis ab exemplo pul- Gen. 4.
chrum pulcherrimus ipſe. Mundum mente gerens, ſimili quoque imagine formans. [Fide].i. ex fida diui
næ prouidentiæ ac remunerationis futuræ, [Plurimam]id eſt, pretioſiorem[Hoſtiam Abel quàm Cain]
frater eius[Obtulit deo.] Obtulit enim Cain de fructibus terræ, Abel vero de primogenitis gregis ſui,

& de adipibus eorum[Per quam] fidem , ſeu plurimam hoſtiam [Teſtimonium conſecutus eſt]à deo E
[Eſſe iuſtus]id eſt, deus teſtatus eſt eum eſſe iuſtum. Ideo ſubditur, [Teſtimonium perhibente muneri-
Ibidem. bus eius deo] Teſtimonium oempe perhibuit deus muneribus ſeu boſtiis Abel, quòd ſibi accepta eſſent
tam verbo quàm facto. Verbo cum dixit per Moyſen: Reſpexit deus ad Abel, & ad munera eius. Facto,
quooiam ignis de cœlo deſcendens ſuper hoſtiam eam couſumpſit. Vnde tranſlatio Theodotionis ſic
habet, Inflammauit dominus ſuper Abel, & ſuper munera eius. [ET per illam] fidem atque fidelem o-
Gen. 4. blationem[DEFVNCTVS,]hoc eſt, à fratre occiſus[ADHVC loquitur] id eſt , merito ſuæ iuſtitiæ iu-
ſtam vindictam exquirit de innocenti ſua occiſione, prout dominus aiebat ad Cain, Vox ſanguinis fra-
tris tui clamat ad me de terra. Vel, defunctus adhuc loquitur , id eſt loquendi materiam nobis miniſtrat.
Nam fides & opus eius reddunt eum tam commendabilem ac imitabilem , vt ſemper commemoranda
Iudith. t3 ſint nobis, nec deficiat laus eius de ore hominum vſque in æuum. [FIDE]id eſt merito fidei.
Gen. 5. [ENOCH tranſlatus eſt]in paradiſum terreſtrem angelico obſequio[NE videret]id eſt , ne experiretur
[MORTEM] naturalem & corporalem io ſeipſo, tamen in fine mundi morietur: ſicut Helias. Occiden-
tur enim ab Antichriſto. Vel, ne videret mortẽ aliorum, præſertim tẽpore diluuii, quã videre miſerabile
Ibidem. erat, [ET non inueniebatur]ab hominibus eum quærentibus, [QVIA tranſtulit illum deus] in paradi-
Eccl. 44. ſum terreſtrem. Hoc eſt, quod legitur in Geneſi, Enoch ambulauit cum deo, & non apparuit, quia tran-
ſtulit illum dominus. [ANTE tranſlationem enim teſtimonium habebat placuiſſe deo]quoniam deus te F
ſtabatur ad aliquos, quòd Enoch ſibi placeret , & multi iuſti teſtimoniũ perhibebant iuſtitiæ eius ante-
Sap. 4. quam transferretur in paradiſum. De hoc Enoh ſcriptum eſt per Sapientem, Placens deo factus dile-
ctus & viuens inter peccatores traſlatus eſt. Raptus eſt ne malitia mutaret intellectum eius. [SINE fide
Rom. 3. enim impoſsibile eſt placere deo] Oportet nanque habere habitum fidei , & interiorem actum eius ad
ad hoc vt opus ſit meritorium, quoniam fides dirigit intellectum ad finem ſupernaturalem. Vnde Ro-
manis dixit Apoſtolus, Quicquid non eſt ex fide, peccatum eſt. [CREDERE enim oportet acceden-
Rom. 14. tem ad deum]id eſt, colentem ſeu exorantem ipſum deum, [QVIA eſt] hoc eſt, quòd deus vere ſit v-
Pſalm. 32. nus verus deus, cui maxime conuenit eſſe. Hoc tamen per naturalem rationem cognoſci poteſt, & mul-
tis philoſophis ex proprii ingenii ſtudio patuit. Nihilominus credendum proponitur , quia commu-
nitas hominum cui prouidet deus , non vacat huiuſmodi naturalibus conſiderationibus de deo . Cre-
Pſal. 104. dere quoque oportet quòd[ET inquirentibus ſe remunerator ſit]id eſt, quòd deus cultoribus ſuis mer-
Eſaiæ. 40 cedem impendat. Sine horum duorum fide nemo adultus vnquam ſaluari potuit . Nec ſufficit fides
iſta, ſed alia multa credere eſt neceſſe. Forſitan tamen ſuffecit ante legem ſcriptam , & item ſub lege,
quantum ad Gentiles , quibus ſola lex naturalis data erat, nec obligabantur ad legem Moſaicam, dum-
modo implicitam habuerint fidem de aduentu, incarnationeque Chriſti . Qui enim credit quòd deus G
Rom. 6. remunerator eſt, credit prouidentiam dei. Et per conſequens credit modum humanæ ſaluationis ſaltem
implicite. Nunquam vero potuit aliquis ſaluari ex puris naturalibus cum & fides ſit ſupernaturale do-
num, & gratia dei vita æterna. [FIDE Noe reſponſo accepto] diuinitus [DE his quæ adhuc non vide-
Gen. 6. bantur]id eſt de futuro diluuio, & hominum generali interitu , de quibus ei oranti pro hominum emen
datione, deus reſpondit, Finis vniuerſæ carnis venit coram me, &c. [METVENS aptauit]id eſt, con-
Gen. 7 uenienter fecit & diſtinxit , [ARCAM]de lignis læuigatis pro receptione animalium, [IN ſalutem
domus ſuæ]id eſt, ad præſeruandum ſeipſum & filios ſuos ſuamque ac filiorum vxores à morte diluuii,
1. Petri. 3. [PER quam]arcam ſeu fidem, [DAMNAVIT mundum]. i. homines oſtendit damnabiles, qui ſibi arcã
fabricanti credere noluerunt de futuro diluuio, neque pœnitentiam agere, ſicut & Petrus in ſua teſtatur
epiſtola, Qui increduli fuerunt aliquãdo, ſicut in diebus Noe cũ fabricaretur arca. [ET iuſtitiæ, quę per
fidem eſt]. i. quę ex fide procedit, [HAERES]. i. perpetuus poſſeſſor ſeu patrum ſuorum dignus ſucceſſor,
Gen. 17. [EST inſtitutus]per gratiam dei. Cęteris enim pereuntibus, in eo & domo ſua duntaxat fides permanſit.
¶ Ideo ſuper ponit apoſtolus exempla de patribus Iudęorum, oſtẽdens quòd per fidem iuſtificati ſunt. [FI
Gen. 12. de qui vocatur Abrahã]quod interpretatur pater multarum gentium, qui ante vocatus eſt Abram. i. pa-
Act. 7. ter excelſus, [OBEDIVIT]deo iubenti. Egredere de terra tua & de cognatione tua. Obediuit ergo, [IN lo
cum exire]videlicet in terrã Chanaan, [QVEM accepturus erat] à deo [IN hæreditatẽ]non vtique in ſe, H
nec ꝓ ſe, ſed pro ſemine ſuo lõgo poſt tẽpore. Ait enim Stephanus in Actibus, Nõ dedit dominus ei in
ea hæreditatem, nec paſſum pedis, [ET exiit]de terra propria [NESCIENS quo iret] donec deus ei viã
& terram monſtrauit. Vnde fuerat quaſi vagabundus, [FIDE moratus eſt in terra repromiſsionis tan-
quam aliena]quia in ea hæreditatem non habuit, [IN caſulis]id eſt, paruis tabernaculis ſeu tentoriis de
loco ad locum portabilibus, [HABITANDO cum Iſaac & Iacob cohæredibus repromiſsionis eiuſdem
quibus promiſſa eſt terra hæc, ſicut & Abrahæ. Dicit gloſſa hoc loco quòd non eodem tempore inha-
bitauerunt in terra hac . Veruntamen ſi litera Geneſis diligentius attendatur , inuenimus Abraham
Gen. 17. vixiſſe poſt natiuitatem Iacob. Quod etiam Lira ſatis declarat, idcirco dimitto. Eodem ergo tempo
re habitauerunt in terra præfata , vt alii dicunt , Ideo vero morati non horruit in terra aliena.
[EXPECTABAT enim fundamenta habentem ciuitatem]id eſt, firmiter ſperauit tandem ingredi cœle
ſtem patriam in æternum fundatam, ſeu immobiliter ſtabilitam, [CVIVS artifex & conditor]eſt, [DE-
VS]non homo. [FIDE]id eſt, merito fidei Abrahæ, vel propria fide. [ET ipſa Sara ſterilis] per naturã,
[VIRTVTEM id eſt, fœcunditatem, [IN conceptionem ſeminis]id eſt, ad concipiendum ex ſemine vi
ri, [ACCEPIT, etiã præter tempus ętatis]quoniã nonagenaria erat, deſierantq; ei fieri muliebria, [QVO
niam fidelem]id eſt, in promiſsis veracem, [CREDIDIT eſſe eum qui repromiſerat] quòd Iſaac naſce
retur ex Sara. Dicunt quidam, hoc non poſſe exponi de Sara, quia ex infidelitate riſit, propter quod an-
gelus eã redarguit. Sed de Abrahã, qui licet riſerit, non tamen ex dubitatione ſeu admiratione & gaudio

A Alii vero exponunt de Sara dicentes eam poſt increpationem iteratæ promiſsioni angeli credidiſſe.
[Propter quod]id eſt,propter hanc fidem Abrahæ vel Saræ [Et ab vno]patriarcha Abraham [O R- Rom.4.
T I ſunt]Iudęi[E T hoc emortuo]id eſt ab ipſo Abraham vetuſtate confecto ac infœcundo,quantum ad Gen.25
Saram ſeu quamlibet vetulam. Vnde ad Rom.dictum eſt, quòd non conſiderauit corpus ſuum emortu-
um. Poſtmodum tamen plurimos generauit filios de Cethura fœmina iuniore. Senex nanque de iuuen-
cula generare poteſt. Vel,ab vno,vtero Saræ, & hoc emortuo,id eſt naturali calore deſtituto. Orti ergo Gen.15.
ſunt denuo filii,[T A N Q V A M ſydera cœli,in multitudinem, & ſicut arena quę eſt ad oram] id eſt ad lit
tus[M A R I S innumerabilis·]Propter multitudinem enim comparati ſunt ſtellis cœli, & arenæ maris,ſe
cundum quod dominus locutus eſt Abrahæ. Suſpice cœlum & numera ſtellas ſi potes. Sic erit ſemen
tuum. Quoniam tamen in populo iſto ex Abrabam & Sara nato,fuerunt quidam electi, & alii reprobi,
per ſtellas intelligi poſſunt electi,per arenam innumerabilem, reprobi [I V X T A fidem] id eſt , in fide
ſeu fidei adhærendo,[D E F V N C T I ſunt omnes iſti] qui poſt diluuium fuerunt , vel omnes præter E-
noch tranſlatum, [N O N acceptis repromiſsionibus]id eſt,non adeptis cœleſtibus bonis eis promiſsis, Iohan.8.
[S E D à longe] id eſt , de terra & valle hac lachrymarum,ſeu fidei obſcuritate, [E A S aſpicientes]ocu-
lo fidei. Contemplabantur enim promiſſa cœleſtia,[E T ſalutantes] id eſt , affectuoſe ad eas ſuſpirantes
hilariter eis applaudentes , quemadmodum nautæ ciuitatem ad quam nauigant intuentes ſalutant tan- Pſalm.38
B dem [E T confidentes,quia peregrini & hoſpites ſunt ſuper terram]Hic enim quaſi in exilio habitaue-
runt. Iuxta illud in Pſalmo , Ne ſileas quoniam aduena ego ſum apud te, & peregrinus , ſicut omnes
patres mei.[Q V I enim hæc dicunt] id eſt,qui ſe in hac vita hoſpites & peregrinos eſſe veraciter aſſe-
runt,[S I G N I F I C A N T]id eſt,verbo & facto oſtendunt, [S E patriam inquirere] non terrenam,
ſed cœleſtem. Sicut ſubiungitur,[E T ſi quidem illius]patriæ [M E M I N I S S E N T] id eſt , ſi Chaldææ Gen.27.
ac Meſopotamiæ recordati fuiſſent cum affectu redeundi,[H A B E B A N T vtique tempus reuerten-
di]ad patriam illam.[N V N C autem meliorem appetūt].i.modo ſic eſt,ꝙ ſuo tempore meliorē patriam Act.10.
optauerunt[I D eſt cœleſtem]reſpectu cuius peregrinos ſe eſſe profeſsi ſunt. Iacob tamen rediit in Meſo
potamiam,ſed non ad perſeuerandum in ea.[I D E O non confunditur] id eſt , indignum vel indecens Exod.3.
non arbitratur [D E V S]omnipotens , qui eſt omnium deus [V O C A R I deus eorum] ſpecialiter eò
quòd ei ſpecialiter adhæreant,eumque honorent in omnibus, & ipſe ſingulariter prouident eis. Propter
quod dominus ait ad Moyſen, Hæc dices filiis Iſrael , Deus patrum veſtrorum , deus Abraham , deus
Iſaac, & deus Iacob miſit me ad vos. Hoc nomen mihi eſt in æternum & hoc eſt memoriale meum in
generationem & generatione. [F I D E obtulit] id eſt,offerre paratus fuit [A B R A H A M Iſaac]fili- Gen.22.
um ſuum [C V M tentaretur] ipſe Abraham à deo,qui tentat,non vt fallat,aut ſciat,ſed vt occaſionem 1.Mach.2
C promerendi miniſtret, & alios ſcire quid faciat, [E T vnigenitum offerebat] Non quòd ſolum Iſaac Deut.8.
pro tunc habebat in filium. Habuit nanque & alios multos de Cethura,ſed ſolus Iſaac fuit hæres, & na- Gen.25.
tus de libera.[Q V I]Abraham [S V S C E P E R A T repromiſsiones[id eſt,iteratas promiſsiones im- Gen.21.
plendas per Iſaac ſcilicet quòd multos filios procrearet, & terram Chanaan poſsideret in ſemine Iſaac, Galat.3.
[A D quem]Abraham [D I C T V M eſt]à deo.[Q V I A in Iſaac vocabitur tibi ſemen] id eſt,nati ex Iſaac Rom.9
vocabuntur filii tui , & bona tibi promiſſa conſequentur. Huic autem promiſsioni repugnare videba-
tur oblatio Iſaac,qui tempore illo nondum genuit prolem,ſed Abraham non dubitauit de veritate pro 1.Reg.2.
miſsionis diuinæ. Cuius ratio ſubditur[A R B I T R A N S]ſcilicet Abraham[Q V I A & à mortuis ſuſcita-
re potens eſt deus]non ſolum Iſaac filium ſuum,ſed omnem defunctum. Non enim videbatur alius mo
dus , quo poſſet impleri diuina promiſsio de multiplicatione filiorum ab Iſaac , ſi Iſaac oblatus fuiſſet,
niſi reſuſcitaretur. Et quoniam Abraham ſciuit deum hoc poſſe,non dubitauit in fide,[V N D E &]Abra Gen.22.
ham[E V M]videlicet Iſaac[I N parabolam]id eſt , typicam ſignificationem[A C C E P I T] Intelle-
xit nanque per Iſaac ſignificari Chriſtum, & per immolationem Iſaac Chriſti paſsionem. Per hoc ta-
men quod non Iſaac,ſed aries immolatus eſt,præfigurabatur,quòd Chriſtus ſecundum diuinitatem ſuā
impaſsibilis fuit,ſecundum humanitatem vero occiſus eſt.[F I D E & de futuris]id eſt,de futurorum bo- Gen.27.
norum collatione[B E N E D I X I T Iſaac]patriarcha[I A C O B & Eſau]filiis ſuis. Benedictio nanque eo
rum fuit de bonis futuris,quia impleta non fuit in illis duobus filiis Iſaac.(Non enim Eſau ſeruiuit Ia-
D cob) ſed impleta fuit in populis natis ex illis. Nam tempore Dauid & Salomonis Idumæi orti ex Eſau 1.Reg.8.
ſeruierunt Iudæis filiis Iacob. Per hoc autem quod Iacob ante Iſaac benedictionem ſortitus eſt , myſti-
cè ſignabatur,quòd populus Chriſtianus iunior conſequeretur benedictionē Iudæorum.[F I D E Iacob Gen.48.
moriens]id eſt morti propinquans[S I N G V L O S filiorum Ioſeph benedixit]videlicet Effraim & Ma-
naſſen,præponens Effraim iuniorem Manaſſe ſeniori. Quoniam deo reuelante præuidit regnum de-
cem tribuum transferendum ad filios Effraim,quod in Hieroboam cœpit impleri. & quoniam nouit tri 3.Reg.14.
bum Effraim maiorem futuram,[E T adorauit faſtigium virgæ eius] id eſt , ipſe Iacob poſt benedictio- Gen.49.
nem filiorum Ioſeph, & iuramentum quo Ioſeph iurauit,quod ſepeliret patrem ſuum in terra Chanaan
in ſpelunca duplici, tunc ipſe Iacob adorauit deum innixus,erectus vel incumbens ſuper faſtigium , id
eſt cacumen virgæ eius, id eſt baculi ſui,quem propter ſenectutem tenebat in manibus eius. Vel , virgæ
eius,id eſt ſceptri quod Ioſeph portauit in ſignum traditæ ſibi poteſtatis ſuper AEgyptum:quod Iacob
accepit in manibus ſuis,quando Ioſeph iurauit. Quod iuramēto cōpleto, Iacob innitens ſceptri faſtigio
adorauit,conuerſus ad caput lectuli, vt noſtra habet tranſlatio. Loco cuius tranſlatio ſeptuaginta inter-
pretū continet. Adorauit faſtigium virgæ eius,ſicut hic allegatur.[Fide Ioſeph moriens de profectione
filiorum Iſrael memoratus eſt]id eſt egreſſum eorum ex AEgypto prędixit,[Et de oſsibus ſuis manda- Gen.40.
uit]hoc eſt,filiis Iſrael pręcepit, vt tollerent ſecum oſſa ſua , ſepelirentq; ea in ſpelūca duplici(ſecundū
ꝙ dicitur)in qua ſepulti ſunt Adā & Eua, Abrahā & Sara, Iſaac, Iacob, & Lya. Vnde dixit Ioſeph De⁹,

Gen. 25. viſitabit vos, efferte oſſa mea vobiſcum. In hac quippe terra ſepeliri volebant ſancti patriarchæ ſecundũ B
Gen. 35. Hieronymum, quia nouerant in ea Chriſtum naſciturum atque paſſurum, vt ſimul cum eo reſurgerent
Gen. 49. cum quo ſcimus multorum ſanctorum qui dormierant copora reſurrexiſſe. [FIDE Moyſes natus, occul
Gen. 50. tatus eſt menſibus tribus à parentibus ſuis] ex fide parentum. Diutius autem cum cælare non poterant.
Hieron. Occultauerunt vero eum, [SED quòd vidiſſent elegantem infantem] id eſt præter ſolitum venuſtate &
Matt. 27 gratia magis decoratum. Propter quod ſperauerunt deum aliquid magni operaturũ per illum infantem
Exod. 2 [ET non timuerunt] timore complero, quauis aliqualiter timuerint [REGIS edictum] id eſt, Pharao-
Eccl. 43 nis præceptum, qui iuſsit omnes maſculos Hebræorum necari, & in flumen iactari. [FIDE Moyſes grã
Exod. 1 dis factus] mente & corpore, id eſt, virtuoſus atque adultus [NEGAVIT] operibus, quauis non verbis
Exod. 2 videlicet occidendo AEgyptium, & fugiendo regis palatium [SE eſſe filium] adoptiuum [FILIAE Pha
Exod. 1 raonis] quę eum adoptauit in filium [MAGIS eligens affligi cum populo dei] id eſt, cum filiis Iſrael, qui
tunc vehementer ab AEgyptiis opprimebantur, [QVAM temporalis peccati habere iucunditatem] id
eſt, quàm eſſe in regis palatio, atque corporalibus tranſitoriiſque frui delitiis, [MAIOREM diuitias æſti
mans theſauro AEgyptiorũ, improperium Chriſti] id eſt, perſecutionem & tribulationem figuratiuam
paſsionis Chriſti, vtiliorem & fructuoſiorem iudicans vniuerſis AEgypti delitiis. [ASPICIEBAT e-
nim in remunerationem] id eſt, iuſtum dei iudicium, & vniuerſorum debitam retributionem penſauit.
2. Cor. 4 Quàm ſcilicet momentaneum, & breue tribulationis pręſentis, æternum gloriæ pondus operatur in no F
Pſalm. 118. bis. Vnde Pſalmiſta, Inclinaui (inquit) cor meum ad faciendas iuſtificationes tuas in æternum, propter
retributionem. Veruntamẽ magis conuertendus eſt oculus mentis ad dei honorem, quàm ad propriam
mercedem, potiuſque induci debemus ad bene agendum ac patiendum ex diuino amore quàm remune
Iohan. 10 rationis deſiderio, aliter eſſemus mercenarii, non ſerui fideles neque amici. [FIDE reliquit AEgyptum
Exod. 2 non veritus animoſitatem regis] id eſt, ſuperbiam Pharaonis. Hoc quidam intelligunt de fuga Moyſi ab
Chryſoſt. AEgypto ſtatim percuſſo AEgyptio. Vnde Chryſoſt. dicit, quòd Moyſes primo fugit in terrã Madian,
non fuit metus, ſed fides quia credebat ſe liberari à deo. Noluit in AEgypto manere, ne eſſet cauſa iactã
tiæ ſi ſe in apertum præcipitaret periculum. Veruntamen in Exodo manifeſte habetur, quòd Moyſes ti-
muit, cum audiſſet patefactum eſſe homicidium quo occidit AEgyptium, & fugit à facie Pharaonis. I-
Exod. 2. deo alii exponunt hæc de egreſſo Moyſe ex AEgypto ſimul cum filiis Iſrael. Quibus obuiare videtur
Act. 2 quod ſubditur de celebratione Paſchæ, quæ præceſsit egreſſum prædictum, niſi dicatur, quòd non ſerua
tur hoc loco ordo rei geſtæ. [INVISIBILEM enim] deum [TANQVAM videns ſuſtinuit] id eſt, tam
Exod. 12 fiducialiter expectauit, & in eius auxilio confidebat ac ſi eum vidiſſet. [FIDE celebrauit] Moyſes [PAS-
CHA] id eſt, agni paſchalis immolationem eſum ac ritum, credens populum hoc modo ſaluandum [ET
ſanguinis agni] illius [EFFVSIONEM] celebrauit, liniendo poſtes & ſuperliminaria domorum ſangui G
ne agni ſecundum imperium domini, [NE qui vaſtabat primitiua] id eſt, ne angelus occidens primoge-
nita hominum & iumentorum in tota AEgypto, [TANGERET eos] id eſt, Hebræos vaſtaret. Iuſſerat
Exod. 10 enim dominus Moyſi, vt filii Iſrael ſanguine agni poſtea & ſuperliminaria domorum ſuarum linirent,
Exod. 12 quatenus angelus cernens domos ita linitas tranſiliret, nec tangeret habitatores. Quo figurabatur, quòd
ſignati ſanguine Chriſti, non opprimũtur à tentatore [Fide] filii Iſrael [Tranſierunt mare rubrum] id eſt
Exod. 14 per alueum exiccatum, in quo paulo ante aqua maris fluebat, [TANQVAM per aridam terram] aqua ma
ris diuina virtute diuiſa, & exiſtente ea filiis Iſrael pro muro à dextris & à ſiniſtris, [QVOD] iter [Ex-
perti] id eſt, atteſtantes [AEgyptii [ſequentes filios Iſrael per viam maris rubri [DEVORATI ſunt] hoc
eſt, ſubmerſi, occurrentibus eis aquis, & domino eos inuoluente in mediis fluctibus. [Fide] id eſt, merito
Ioſue. 6 fidei Iſraelitarum credentium deo, [MVRI Hiericho corruerunt] miraculoſe virtute diuina, [Circuitu
Ioſue. 2 dierum ſeptem] id eſt, completo circuitu qui per ſeptem dies factus eſt ſemel vnoquoque die a toto po-
pulo Iſrael. [Fide] id eſt, propter fidem [RAAB meretrix non periit] id eſt, occiſa non eſt [CVM incre-
dulis] Chananæis, quoniam credidit deum eſſe verum ac omnipotentem, ita vt daret filiis Iſrael terram
Chanaan, ſicut promiſit, [Excipiens exploratores] duos viros miſſos à Ioſue [CVM pace] Nam occulta-
uit eos atque pacificè dimiſit eoſdem. [Et quid adhuc dicam?] id eſt totum quod præſentem concernit
materiam explicare non poſſum. [Deficiet enim me tempus enarrantem] id eſt, ſpatium vitæ vel con-
ſcriptionis huius epiſtolæ mihi nimis breue erit ad eloquendum [De Gedeon] cui angelus dixit, Domi- H
Iud. 6. nus tecum virorum fortiſsimè. Qui cum viris trecentis debellauit numeroſiſſimum exercitum Madia
Iud. 45. nitarum. [Barach.] filio Abinoem, qui cum decem millibus pugnatorum occidit centum millia aduerſa
riorum. [Sampſon] id eſt, de Sampſone filio Manue ex tribu Dan, qui Philiſtæos oppreſsit. [Iepte] Ga
Iud. 16. ladite, qui filios Amon deiecit. [Dauid] rege, qui adhuc adoleſcens leonem, vrſum, atque gigantem ex-
Iud. 12. tinxit. [Samuel] filio Elchanæ, qui poſt Heli iudicauit Iſraelem, [Et aliis prophetis] veteris teſtamenti.
1. Reg. 17 Ex his conſtat, quod omnes iam nominati ſancti fuerunt, qui in ſanctorum ponuntur catalogo. Vnde ſi
1. Reg. 9. aliqua illicita commiſerunt, pœnitentiam feciſſe creduntur. Vt Gedeon, de hoc quòd contra legem fecit
Iud. 8. ſibi Ephor, ſeu veſtem ſacerdotalem. Et Iepte, de hoc quòd propriam obtulit filiam. Niſi dicatur hoc fe
Iud. 11. ciſſe ex occulto ſpiritus ſancti inſtinctu. Ex quo motus eſt & Sampſon ad occidendum ſeipſum cum ho
Iud. 16 ſtibus ſuis. Ideo de ſanctitate Sampſonis dubitandum non eſt. [QVI] iam præfati [Per fidem vicerunt re
EPIST. gna] Madian, Ammonitarum, Philiſtinorum, Syrorum &c. quæ omnia in lib. Iudicum plenius conti
nentur, [Operati ſunt iuſtitiam]. Iuſtus enim ex fide viuit & prædicti iudices iuſta exercuerunt iudicia
Abacuc. 2 [ADEPTI ſunt repromiſsiones] id eſt, bona eius promiſſa. Aliqua enim promiſſa in præſenti ſortiti
Rom. 4. ſunt vita, puta victorias, principatum & pacem. Aliqua vero poſt vitam hanc, maximè poſt Chriſti ad-
uentum, videlicet bona cœleſtia. Quod autem ſupra dictum eſt. Iuxta fidem hi omnes defuncti ſunt, nõ
acceptis promiſsionibus, intelligitur de promiſsionibus patriæ. [OBTVRAVERVNT] id eſt, occiden

A do, vel à deuoratione prohibendo clauſerunt, [ORA leonum] vt Dauid, Sampſon & Daniel. [Eſtin- 1.Reg.17.
xerunt impetum ignis] vt Aaron, vt tres pueri in camino [EFFVGAVERVNT].i.in fugam verterunt Iudi.14.
[ACIEM gladii].i.exercitum gladiis cinctũ, ſicut in lib. Iudicum, Regum, & Parali. ſępiſsime recitatur, Dan.6.
[Conualuerunt] miraculoſe [DE infirmitate] letali vt Ezechias & Iob, [FORTES facti ſunt in bello] Daniel.3.
corporali cõtra hoſtes viſibiles, & ſpirituali contra hoſtes inuiſibiles, vt patet de Dauid, & Machabæo, 4.Reg.4.
& fratribus eius, [CASTRA verterunt].i deſtruxerunt [Exterorum] id eſt, alienigenarum [ACCE- Iob.42.
PERVNT mulieres] videlicet mulier Sunamitis & vidua Sydonia [DE reſurrectione].i.mediante re- 1.Marc.3.
ſurrectione, ſeu per reſuſcitationem ex mortuis [MORTVOS ſuos].i.filios ſuos defunctos. Helias nan- 4.Reg 42.
que reſuſcitauit filium viduæ Sydonię. Heliſæus filium mulieris Sunamitis. [ALII autem] ſanctorum 3.Reg.17.
pro fide diſtenti ſunt.i.in tormentis extenti, vt legitur de ſeptem fratribus Machabæis & aliis quibuſ-
dam, [NON ſuſcipientes redemptionem] id eſt, præſentium pœnarum euaſionem, [VT meliorem in- 2.Mac.7.
uenirent reſurrectionem] in die nouiſsimo: quam inuenturi non erant, ſi præſentes pœnas curaſſent
euadere. Hoc eſt, quatenus beatam immutationem, atque fœlicem ſuſcitationem in die iudicii conſequi
mererentur, de qua. 2. Mach. vnus fratrum illorum dicebat, Rex mundi deus, defunctos nos pro ſuis le- Ibidem.
gibus in æternæ vitæ reſurrectione ſuſcitabit. [ALII vero ludibria].i.irriſiones, contumeliaſque ver-
borum, [ET verbera experti, inſuper & vincula & carceres].i.incarcerationes. In eo quod ait, inſuper,
B notat hæc in eiſdem facta perſonis, videlicet in Hieremia, Sampſone, Michea. [LAPIDATI ſunt] vt Hiere.38.
Hieremias in AEgypto, Zacharias filius Ioiadæ pontificis inter templum & altare, [SECTI ſunt] vt Iudicum.16
Eſaias à Manaſſe, [TENTATI ſunt] aduerſitatibus vt Tobias. Vel blandia promiſsionibus, vt auer- 2.Reg.22.
terentur à deo: vt Matathias & Eleazarus, [IN occiſione gladii] id eſt, gladio facta, [MORTVI ſunt] 2.Par.24.
Nam & Manaſſes impleuit Hieruſalem ſanguine innocentum vſque ad os. [CIRCVIERVNT] va- Tobiæ.2.
ria mundi loca, [IN melotis] id eſt, veſtibus factis de pilis camelorum, ſicut Iohan. Bap. Vel melota, 1.Mach.2.
eſt pellis hiſpida animalis quod dicitur melus, [IN pellibus caprinis] vt Helias [EGENTES] victu 2.Mac.6.
atque amictu, [ANGVSTIATI] id eſt, diuerſis animi afflictionibus preſsi, [AFFLICTI] in corpore 4.Reg.21.
[QVIBVS dignus non erat mundus] id eſt mundanorum hominum cœtus, quia & ipſi ea quæ mundi Matth.3.
ſunt vilipenderunt, & mundus propter ſuam impietatem dignus non fuit conuerſatione ipſorum. Matth.11.
[IN ſolitudinibus] id eſt, locis deſertis, [ERRANTES] per deuia, vt Dauid cum ſuis tempore Saulis. 4.Reg.1.
Et Matathias cum ſuis tempore Antiochi illuſtris, [In montibus, & in ſpeluncis, & in cauernis terræ] Iohan.15.
commorantes, vt legitur de Helia, & filiis prophetarum, quos abſcondit Abdias tempore Iezabel. Vn- 1.Reg.26.
de & Dauid, Ecce, inquit, elongaui fugiens, & manſi in ſolitudine. Fugerunt enim hominum aſpectus 1.Mach.1.
ac ſtrepitus, vt deo vacarent liberius. [ET hi omnes teſtimonio fidei] id eſt, actione procedente ex fide 3.Reg.18.
C vel paſsione propter fidem ſuſcepta, dante teſtimonium eis quòd vere fideles fuerunt, [PROBATI] Pſal.34.
id eſt, diuinitus approbati, commendabileſque effecti, [Non acceperunt repromiſsionem] id eſt, cœ- 2.Cor.10.
leſtem hæreditatem promiſſam ante Chriſti paſsionem, [DE aliquid melius pro nobis] id eſt, pro no- Sapien.3.
ſtra vtilitate [Prouidente] videlicet, [VT non ſine nobis conſummarentur] id eſt, ne ante miniſtros FINIS.
noui teſtamenti æterna beatitudine perfruerentur. Detinebantur enim in lymbo vſque ad Chriſti paſ-
ſionem, antequam decollatus eſt Iohannes Bapt. noui teſtamenti miniſter & præco. Sicque propter
maius gaudium procurandum ſimul beatificati ſunt ſancti antiqui, & aliqui qui erant tempore Chri- Matth.14.
ſti. Vel ſic, Non acceperunt repromiſsionum, id eſt, corporis ſtolam ſeu glorificationem, deo pro no- Marci.6.
bis aliquid melius prouidente, vt non ſine nobis conſummarentur, id eſt, ne ante diem iudicii hanc
gloriam conſequerentur: ſed tunc omnes ſimul ſuſcitemur & conglorificemur, atque de beatitudine tan-
ta mutuo congratulemur.

CAP. XII. [IDEOQVE & nos tantam habentes impoſitam nubem
teſtium, &c.] ARTIC. XII.

FACTA in præcedenti cap exhortatione ad fidei ſtabilitatem: nunc introducitur Hebr.11.
admonitio ad pacem ac patientiam. [IDEOQVE] videlicet propter rationes in
D ſuperiori cap. tactas, [ET nos tantam] id eſt, tam copioſam ſeu numeroſam, [HA
bentes impoſitam].i.exemplariter propoſitam nobis, [NVBEM teſtium] id eſt,
multitudinem ſanctorum. Qui ad ſimilitudinem nubium alti ſunt contẽplatione
ſplendidi cordis puritate, ſpiritualiter pluentes, influendo, ſtillicida ſapientiæ, &
refrigeria cõcupiſcentiæ: de quibus propheta, Qui ſunt iſti qui vt nubes volant? Eſai.60.
Hi quoq; ſunt teſtes dei, quoniam verbo & facto oſtendunt vera eſſe diuina elo-
quia, dum ipſum deum in cunctis glorificant [DEponentes omne pondus] id eſt, inclinationem ad vitia
pertrahentem, quemadmodum grauitas trahit deorſum. Quod enim in corporalibus facit pondus, hoc
in ſpiritualibus efficit amor. Trahit etiam quenque ſua voluptas [ET circunſtans] id eſt, ex omni parte
imminens & impugnans, [NOS peccatum] quia in proſperis impugnat vana gloria, in aduerſis inordi-
nata triſtitia, [PER patientiam] id eſt, omnia obſtacula atque aduerſa fortiter tranſiliendo & ſuſtinen-
do, nec propterea à bonis ceſſando, [CVRRAMVS] animo prompto, & corde ſpontaneo, & ſi opus eſt
etiam motu corporeo, [AD propoſitum nobis certamen] id eſt, ad prælium nobis iniunctum cõtra dia-
bolum, carnem ac mundum, vel ad martyrium ſeu iuſtitiæ defenſionem. Vnde in Eccleſiaſtico legitur, Eccleſ.4.
Pro iuſtitia agonizare pro anima tua, & vſque ad mortem certa pro iuſtitia, & deus expugnabit pro te.
[ASPICIENTES] id eſt, oculum mentis proiicientes, [In authorem fidei, & conſummatorem Ieſum]
id eſt, in dominum ſaluatorem. Qui dicitur author fidei, quia, vt deus, eam infundit, atq; vt homo, eam

potiſsimum prædicauit ac docuit. Dicitur quoque fidei conſummator, quoniam eam miraculis cõfirma E
uit, & fideles à fide transfert ad ſpeciem, faciens fidei ſuccedere beatificam viſionẽ, quæ eſt conſumma-
tio ſiue perfectio fidei[QVI propoſito ſibi gaudio]id eſt, gloria regni ſibi oblata, quando Iudæi volue-
runt eum conſtituere regem, & in die palmarum honorifice eum proſequebãtur. Vel propoſito ſibi gau
Iohan.6 dio, id eſt, præmio accidentali, ad quod patiendo peruenit. Vel, propoſito ſibi gaudio, quia in ſuperiori
Matth.20 parte animæ plenus ſemper erat gaudio beatæ fruitionis, [SVSTINVIT crucem]id eſt, crucifixionem
ſponte ex ardentiſsima charitate. Oblatus eſt enim quia voluit, [CONFVSIONE contempta]hoc eſt
Eſaiæ.53. tam ignominioſam paſsionem non reputans fugiendam, ſed ſuam confuſionem pro nihilo reputans, ſeu
Sap.2. æquanimiter ſuſtinens, dummodo nos per eam ad cœleſtis paradiſi honorem reduceret, [ATQVE in
dextera ſedis dei ſedet]id eſt, ad æqualitatem dei patris in throno gloriæ reſidentis requieſcit. [RECO-
GITATE eum]id eſt, repetitis vicibus, ſeu frequenter memores eſtote eius, videlicet Chriſti, [QVI ta
lem ſuſtinuit à peccatoribus]peruerſis Iudæis, [ADVERSVS ſemetipſum contradictionem]id eſt, blaſ
EPIST. phemiam, negationem, & impiiſsimam impugnationem in verbis & factis. Dixerunt nanque euangeli-
ſtis teſtantibus. Non eſt hic homo à deo. Et, nos ſcimus quia hic homo peccator eſt. Et, Nunc ſcimus,
Iohan.9. quia dæmonium habes. In paſsione quoque dixerunt, Hunc inuenimus ſubuertentem gentem noſtram
Iohan.8. [VT non fatigemini]propter tribulationes & labores vitę præſentis, [ANIMIS]id eſt, cordibus ſeu ſpi F
Luc.23 ritibus, veſtris deficientes]id eſt, à bono ceſſantes, & aduerſitatibus ſeu tentationibus ſuccumbentes.
Chriſtus enim omnibus nobis in exemplum proponitur, ſemperque à nobis aſpiciendus eſt, quatenus
eius veſtigia imitemur. Idcirco exemplo Chriſti cũcta aduerſa læto animo ſuſtinere debemus, quoniam
non eſt ſeruus maior domino ſuo. Merito denique non debetis deficere. [NONDVM enim vſque ad ſan
Iohan.13 guinem]id eſt, ſanguinis effuſionem ſeu martyrium, [RESTITISTIS]aduerſariis veritatis, [AD-
VERSVS peccatum repugnantes]id eſt, infidelitate & cæteris vitiis reluctantes.

¶Deinceps increpat apoſtolus eos quòd non attenderunt ſacram ſcripturam ad patientiam inuictiſsi-
mam dulciter excitantem, [ET obliti eſtis conſolationis]id eſt, ſcripturæ conſolatoriæ, [QVAE vobis
tanquam filiis]dei adoptiuis[LOQVITVR, dicens]in perſona ſapientis. [FILI mi, noli negligere] id
Prou.3. eſt, deſpicere, non aduertere ſeu refutare, [DISCIPLINAM domini]id eſt, pœnam vel tribulationem à
deo inflictam, [NEQVE fatigeris]per impatientiam aut puſillanimitatem, [DVM ab eo argueris] per
iuſtam increpationem verborum ſeu verberum, mediate vel immediate. Ideo legitur apud Iob, Beatus
homo qui corripitur à domino. Increpationem ergo domini ne reprobes. Et Hieremias precatur, Cor-
Iob.5. ripe me domine, veruntamen in iudicio, & non furore. [QVEM enim diligit]id eſt, cui bonum gratię in
Hiere.10. præſenti & bonum gloriæ in futuro vult, [DOMINVS caſtigat]id eſt, paternè corrigit in præſenti, ne
poſtea durius crucietur[FLAGELLAT autem omnem filium quem recipit]ad numerum beatorum, & G
Rom.8. quem habet acceptum. Nam & proprio, naturaliq; filio non pepercit Hoc eſt quod in Apoc. proteſta-
tur, Ego quos amo, arguo & caſtigo. Imò periculoſiſsimum eſt, & maximum diuini odii, reprobationiſ-
Apoca 3. que ſignum, non caſtigari nec argui à deo in ſeculo iſto: prout per Ezechielem dominus ait populo re-
probo, Zelus meus receſsit à te, non iraſcar tibi amplius. Itemque in Pſalm. dimiſit eos ſecundum deſi-
Ezech.16 deria cordis eorum, ibunt in adinuentionibus ſuis. Ex præinducta inſuper authoritate infert apoſtolus
Pſal.80. inſtructionem moralem. [In diſciplina]id eſt, correctione iuſte illata, [PERSEVERATE] vſque in fi-
nem eam æquanimiter ſuſtinendo, dicentes ſinguli illud Iob. Peccaui & vere deliqui, & vt eram dignus
Iob.33. non recepi. Hinc enim ſcriptum eſt, Egeſtas & ignominia ei qui deſerit diſciplinam: qui autem acquieſ-
Prou.13. cit arguenti, glorificabitur. Alio quoque loco Salo. loquitur, Qui abiicit diſciplinam, deſpicit animam
Prou.15. ſuam: qui autem acquieſcit increpationibus, poſſeſſor eſt cordis.

¶Cur autem in diſciplina perſeuerandum, ſit ſubditur. [TANQVAM filiis offert ſe vobis deus]id eſt,
tam clementer & prouidentialiter ſe habet ad vos, ſicut decet patrem ſe habere ad filios, ideo corripit.
[QVIS enim filius, quem non corripit pater?]ſi peccauerit. tanquam dicat: nullus. Scriptum eſt enim,
Prou.13. Qui parcit virgæ, odit filium ſuum. Qui autem diligit, illum inſtanter erudit. Et alibi, Qui diligit fili-
Eccle.30. um ſuum, aſsiduat illi flagella, vt lætetur in nouiſsimo. [QVOD ſi extra diſciplinam eſtis]ita quòd virga
Iob.31. dei non eſt ſuper vos, ſicut de impiis legitur, [CVIVS]diſciplinæ[PARTICIPES facti ſunt omnes]fi H
lii & electi, eam experiendo, [ERGO adulteri]id eſt, nõ ſpiritualiter à deo geniti, ſed filii adulterini: filii
vtique huius ſeculi atque diaboli[ESTIS]prout apud Iohannem ſcribitur de quibuſdam. Vos ex patre
Iohan.8. diabolo eſtis. ¶Deinde probat apoſtolus per locum à maiori, & per exemplum in naturalibus, quòd o-
bediendum ſit deo, recipiendo diſciplinam patienter ab eo. [DEINDE] id eſt, ex ſequentibus idem pa-
teſcit, [PATRES quidem carnis noſtræ]id eſt, patres noſtros carnales, à quibus corpus, non animam
ſortiti ſumus, [HABVIMVS eruditores]præſertim tempore noſtræ iuuentutis. Pater enim debet filio
nutrimentum ac documentum, [ET reuerebamur eos]id eſt, honorem cum timore eis impendebamus.
[Non multo magis obtemperabimus].i. obediemus[PATRI ſpirituum?]id eſt, deo creatori animarum
FINIS. [ET viuemus?]vita gratiæ? q.d. Hoc multo rationabilius eſt, ſicut & anima corpore eſt nobilior, Quan
to enim plura ac potiora à deo bona ſuſcepimus, tanto amplius ei parere tenemur. [ET illi quidem] pa-
tres noſtri carnales, [In tempore paucorum dierum] videlicet durante adoleſcentia noſtra, [SECVN-
DVM voluntatem ſuam erudiebant nos]id eſt, in his quæ eis bona apparuerunt, videlicet in honeſtate
humana, & traditionibus ſecularibus, [HIC autem]pater ſpirituum erudit nos per inſpirationem inter
nam & ſacræ ſcripturę lectionem ſeu prędicationem, [AD id quod vtile eſt]id eſt, ad bona gratiæ, & bea
1.Theſ.4. titudinem gloriæ, vt ea aſſequamur, [In recipiendo ſanctificationem eius]id eſt, cordis expurgationem
à vitiis, & puritatem diuinæ illuſtrationis. Hæc eſt enim voluntas dei ſanctificatio noſtra. Præterea ad-
monet in diſciplina perſiſtendum propter copioſiſsimum fructum ex ea ſequentem. Omnis autem di-

A ſciplina].i.correptio pro peccatis inflicta,[IN præſenti quidem] ſeculo. Vel, in præſenti.i.ea durante,
[VIDETVR non eſſe gaudij,ſed mœroris].i.non delectabilis, ſed moleſta. Talis enim videtur carna-
libus, quanuis ſpirituales eam delectabiliter patiantur propter vtilitatem ipſius, quemadmodum æger li
benter recipit potionem amaram propter ſpem ſanitatis. Vere tamen diſciplina iſta eſt in ſe moleſta,cũ Eſaiæ.24.
ſit quædam pœna. Diſciplina vero(quæ à diſcendo nomen accepit,quæ & ſcientia dicitur)in ſua natu-
ra iucunda & dulcis eſt, [POSTEA autem].i.in vita futura [FRVCTVM pacatiſsimum exercitatis per
eam reddet iuſtitiæ] id eſt,in patria reddet.i.dari faciet, per modum cauſæ meritoriæ,fructum pacatiſsi-
mum iuſtitiæ.i.quietiſsimam mercedem, ſeu beatitudinem deſiderium quietantem. Qui fructus ex iuſti
tia oritur, & iuſte confertur, exercitatis.i.in actibus virtuoſis habituatis,per eam diſciplinam. Ideo dictũ
eſt alio loco. Non ſunt condignæ paſsiones huius temporis ad futuram gloriam quæ reuelabitur in no-
bis. Et rurſus, Id quod in præſenti eſt momentaneum & leue tribulationis noſtræ, ſupra modum æter- Rom.8.
num gloriæ pondus operatur in nobis. [PROPTER quod remiſſas manus] i.pigras & tepidas affectio 2.Cor.4.
nes, [ET ſoluta genua].i.fortitudinẽ qua ante ſtetiſtis, nunc debilitatam, [ERIGITE] ad deum.i.per
ficite vt charitatis affectus in vobis flammeſcant, & ad cœlos vos ſubleuent. Fortitudo quoque animæ
corroboretur in vobis. Corporis etiam manus ac genua debemus ad deum leuare, ſtando erecti ad eum
in oratione ac contemplatione: iuxta illud, Leuemus corda noſtra cum manibus ad deum in cœlos,[ET
B greſſus rectos].i.opera iuſta, [FACITE pedibus veſtris].i.ex interioribus virtutibus animæ, quibus Thren.3.
itur ad deum, videlicet ex fide, ſpe & charitate, ſine quibus nulla actio meritoria eſt, [VT non claudi-
cans] id eſt, inſtabilis, vagus & in via domini nutans, [QVIS] veſtrum[ERRET ab vltimo fine,[MA-
GIS autem ſanetur] à vulneribus animæ, id eſt, peccatis.[PACEM] id eſt, tranquillitatem, ſiue concor-
diam [SEQVIMINI] id eſt, ſeruare curate [CVM omnibus] proximis, amicis & æmulis. Quod intel-
ligendum eſt de vera ſpiritualique pace, propter quod & Romanis dictum eſt, Si fieri poteſt, cum om- Rom.12.
nibus hominibus pacem habentes,[ET ſanctimoniam] id eſt, cordis munditiam, iuxta illud, Omni cu- Prou.4.
ſtodia cuſtodi cor tuum,[SINE qua] pace & ſanctimonia [NEMO videbit deum] in patria. Beati enim Matth.5.
pacifici, quoniam filii dei vocabuntur. Beati quoq; mundo corde, quoniam ipſi deum videbunt, [CON- Ibidem.
TEMPLANTES] id eſt, ſolicite præcauẽtes,[NE quis deſit gratiæ dei]id eſt, ne aliquis veſtrum elonge
tur, ac ſeparetur à gratia dei, quæ omnibus præſto eſt, dũmodo fecerint quod in ſe eſt. Vel, ne quis deſit
gratiæ dei, id eſt, ne gratia dei in vobis imperfecta ſit propter negligentiam veſtram. Sed potius in ea
proficite, [NE qua radix amaritudinis] id eſt, ne aliqua paſsio vitioſa, pœnalis, ſeu pœnam promerens, Oſee.12.
SVRSVM geminans] id eſt, in conſenſum vel opus prorumpens, [IMPEDIAT] gratiam & ſalutem,
[ET per illam] amaritudinem[INQVINENTVR] id eſt, ſcandalizentur ſeu perturbentur,[MVLTI] Deut.39.
C ex impatientia. Vnde in lege præcipitur, Non ſit inter vos radix germinans fel & amaritudinem. Et Eccl.21.
quidam ſapiens, Non eſt ſenſus, vbi abundat amaritudo.[NE quis] ſit]Fornicator] ſpiritualis, receden Oſee.4.
do à fide. Eſt enim ſpiritualis fornicatio, qua deus relinquitur. De qua propheta, Fornicati ſunt à deo. Pſal.105.
Et in pſalmo, Fornicati ſunt in adinuentionibus ſuis. Vel, ne quis ſit fornicator corporalis, illicitũ con- Rom.16.
cubitum comittendo,[AVT prophanus].i.penitus irreligiuſus, tanquam procul à phano, id eſt, remo- Gen.25.
tus à templo, ſeruiens ſuo ventri magis quàm deo, vt guloſi, [VT Eſau, qui propter vnam eſcam] puta
lenticulam à Iacob paratam,[Vendidit] ipſi Iacob [PRIMITIVA ſua] i.primogenita ſcilicet digni-
tatem primogenitorum, hoc eſt honorem ſacerdotij, prout in Geneſi narratur. Primogeniti autem in
lege naturæ erant ſacerdotes, & ſpeciales veſtes habebant, quibus tempore ſacerdotij vtebantur, habe-
bantque duplicem portionem in hæreditate. Ius autem primogenituræ, & dignitas ſacerdotij, ſpiritua-
le ſunt bonum. Ideo Eſau in vendendo, incidit in ſymoniam: non tamen Iacob, quoniam proprie non
emit ea, ſed ſui vexationem redemit, quoniam ex ordinatione diuina ei debebantur primogenita. Itaq;
non aliquis veſtrum fornicator aut prophanus, vt Eſau.[SCITOTE enim quoniam & poſtea] reuerſus
de agro, & Iacob iam benedicto, [Cupiens] Eſau [Hæreditare].i.hæreditarie poſsidere vel ſumere
[BENedictionem]Iſaac,[REPROBATVS eſt]à deo, & ab impetratione benedictionis prohibitus. Ve-
runtamen in Geneſi legitur Iſaac benedixiſſe Eſau filio ſuo, ſed nõ benedictione primogenituræ, quam Gen.27.
Eſau primo & principaliter poſtulauit, [Non enim inuenit pœnitẽtiæ locũ] ad recuperandũ amiſſam
D benedictionem, [QVANQVAM cum lachrymis inquiſiſſet eam].i.pœnitentiæ veniam ſeu benedictio
nem. Non enim ex amore iuſtitiæ, vel vera contritione profluxerunt lachrymæ illæ, ſed ex temporalis
damni mœrore, vel indignatione ſiue rancore. Simili modo de Antiocho ſcribitur, Orabat ſceleſtus do
minum, à quo non eſſet miſericordiam cõſequuturus. Neminem tamen deus repellit, ſi recta intentione 2.Mac.9.
conuertatur ad eum. Quis enim inuocauit deum & deſpexit eum? Eccl.29.

¶Deinde aſsignat Apoſtolus rationem, cur nullus deeſſe debet gratiæ dei, eò quòd noua lex ſit lex pie
tatis, amoris & gratiæ. Vetus autem lex, erat lex timoris, rigoris & mortis.[Non enim acceſsiſtis ad tra-
ctabilem].i.palpabilem [ET acceſsibilem] motu corporeo, [Ignem] qualis fuit ignis ardens in monte
Sinai tempore dationis legis antiquæ. Nec acceſsiſtis,[ET] ad [TVRBINEM].i.ventum vehementẽ, Exod.20.
qui fit cum grandine & pluuia,[ET caliginem].i.ignis tenebroſitatem, & [PROCELLAM].i.ingẽtem
tempeſtatẽ,[ET tubæ ſonitum]qualis audiebatur in monte Sinai,[ET vocem verborum].i.vocem an-
geli loquentis cum Moyſe. De his nanq; legitur, Cœperunt audiri tonitrua, & micare fulgura & nubes
denſiſsima operuit montem: clangor quoq; buccinæ vehementius perſtrepebat, totusq; mons Sinai fu Exod.19.
migabat. In his quippe terribilibus data eſt lex, ad ſignificandum eius rigorẽ,[QVAM]procellam & vo
cem [QVI audierunt] videlicet filii Iſrael perterriti,[EXCVSAVERVNT ſe] ſuam infirmitatem alle- Act.15.
gando [NE eis fieret verbum] immediate ab angelo, loquente in perſona dei, ſed à Moyſe, dicentes, Lo
quere tu nobis & audiemus. Non loquatur nobis dominus, ne forte moriamur. Quid enim eſt omnis ca Exod.20.

ro, vt audiat vocem dei loquentis de medio ignis? Ideo ſubditur. [Non enim portabant].i.ſuſtinere & E
audire non poterant [QVOD dicebatur] id eſt, verbum angeli cum Moyſe terribiliter loquentis.[ET ſi
beſtia tetigerit montem, lapidabitur].i.hoc quoq; dictum fuit à deo per angelum, & per Moyſen ad po-
pulum, quòd ſi beſtia tetigerit montem. Sinai, tranſeundo vltra terminum præfixum, lapidibus obruere
Exod.19. tur. Hoc dictum fuit etiam de hominibus.[ET ita terribile erat quod videbatur] in monte Sina.[MOY-
SES dixit, Exterritus ſum] corde [ET tremebundus] in corpore. Multo magis alii formidabant. Hoc
Moyſes non legitur dixiſſe, in datione legis, ſed in viſione rubi ardẽtis oſtendit ſe territum, abſconden-
Exod.3. do faciem ſuam, quoniam non audebat reſpicere contra dominum.
❡ Per iſta oſtendit Apoſtolus quòd non ſumus ſub lege timoris, ſed amoris & gratiæ, ideo gratia nobis
parata eſt. Vnde ſubiungitur, [SED acceſſiſtis] per baptiſmatis ſuſceptionem, [AD Sion montem].i.ec-
cleſiam militantẽ, deum in alto cõtemplantem. Sion enim interpretatur ſpeculatio. Eccleſia vero mons
dicitur propter vitæ & gratiæ eminentiam. Acceſſiſtis quoq; per ſpem, [ET] ad [CIVITATEM dei vi
uentis, Hieruſalem cœleſtem].i.eccleſiam triumphantem, [ET multorum milium angelorum frequen-
tiam] id eſt, frequentem multitudinem. Nunc enim ſperatis pertingere ad ſocietatem angelorũ, qui pe-
Daniel.7. ne innumerabiles ſunt: iuxta illud, Milia milium miniſtrabant ei, & decies milies centena milia aſsiſte-
Iob.25. bant ei. Et Iob, Nunquid eſt numerus militum eius, & ſuper quem non ſurgit lumen ipſius, [ET ad ec- F.
cleſiam primitiuorum] id eſt, congregationem & ſocietatem Apoſtolorum, & aliorum qui primo credi
derunt in Chriſtum, [QVI conſcripti ſunt in cœlis].i.in libro vitæ, quatenus ad cœleſtem gloriam per-
ducantur. Quemadmodum dixit eis ſaluator, Gaudete & exultate, quia nomina veſtra ſcripta ſunt in
Lucæ.19. cœlis. Acceſſiſtis quoq; per fidem & charitatem, [ET] ad [IVDICEM omnium deum].i.ad deum pa-
Iohan.8. trem, cui ex propria authoritate primarie competit iudicare. Vnde ait ſaluator, Ego non iudico quen-
Iohan.5. quam: eſt qui quærat & iudicet. Tamen proſecutio iudicii collata eſt Chriſto homini, [ET ſpiritũ iuſto-
rum perfectorum].i.ad ſpiritum ſanctum, qui facit atq; inhabitat iuſtos & perfectos, tãquam familiaris
cum eis, [ET teſtamenti noui mediatorem Ieſum].i.ad Chriſtum filium dei qui eſt medius dator euan-
gelicæ legis, inter deum trinitatem & homines medians, pacemq; faciens, [ET ſanguinis aſperſionem]
hoc eſt, ad participationẽ efficaciæ, ſeu fructus ac meriti ſanguinis Chriſti, per quem mundamur à pœ-
na & culpa in baptiſmo, in quo aſpergimur merito ſanguinis Chriſti.i.infuſione gratiæ. Aſperſionem
Lucæ.13. inquam [MELIVS loquentem quàm] loquitur effuſio ſanguinis [ABEL]. Sanguis enim Chriſti cla-
mat & efficit pacem ac veniam. Sanguis vero Abel vindictam & damnationem. [VIDETE ne recuſe-
tis loquentem] id eſt, ne Chriſtum in Euangelio vos exhortantem audire ſpernatis. [SI enim].i.quia
[ILLI] rebelles Iudæi [NON effugerunt] debitam pœnam [RECVSANTES].i.audire contemnen-
tes [EVM qui ſuper terram loquebatur] eis, id eſt, Moyſen vel angelum loquentem in monte Sinai, G
[MVLTO magis nos qui de cœlis loquentem nobis] id eſt, Chriſtum in cœlo iam reſidentem, & nobis
in Euang. loquentem, [AVERTIMVS].i.per inobedientiam à cordibus noſtris repellimus, [Non eua
Exod.20. demus] pœnas condignas, [CVIVS] Chriſti [VOX] id eſt, poteſtas & ſermo [MOVIT terram] id eſt,
montem Sinai, qui tremere videbatur [TVNC] cum lex dabatur. Vox enim angeli mouentis tunc ter-
ram, dicitur vox Chriſti quoniam in perſona dei, & per conſequens in perſona Chriſti loquebatur, cũ
ipſe ſit verus deus. Vnde & ipſe ait, Creditis in deum, & in me credite, [Nunc autem].i.pro tempore
Iohan.14. noui teſtamenti, Chriſtus [REPROMITTIT, dicens, Adhuc ſemel] præter id ſcilicet quod ante feci in
monte Sinai, hoc eſt, in primo meo aduentu, [ET ego mouebo non ſolum terram] quæ mota eſt tem-
Aggæi.2. pore paſsionis, [SED & cœlum] aereum. Quod inſolito more motum eſt, angelis tempore natiuitatis
Matth.27. Chriſti apparentibus, & nouo ſydere radiante de cœlo. Chriſto quoque cum ſanctis innumerabilibus
Lucæ.2. aſcendente in cœlum. Quemadmodum autem per motum terræ intelligi poteſt motio & admiratio ho
Act.1. minum, ſic per motum cœli intelligi poteſt aſcenſus atq; deſcenſus, & admiratio angelorum, qui in pri
mo Chriſti aduentu frequenter apparuerunt, & vehementer mirati ſunt de myſteriis Chriſti, dicẽtes in
Eſa.36. aſcenſione. Quis eſt iſte qui venit de Edom? Et, Quis eſt iſte rex gloriæ?
Pſalm.23. ❡ Deinde exponit quædam verba authoritatis inductæ. [QVOD autem adhuc ſemel dicit].i.per hoc
Aggæi.2. quòd Propheta hæc duo connectit, adhuc ſemel [DECLARAT mobilium].i.variabilium rerum, ſcili H
cet elementorum & orbium, [TRANſlationem] hoc eſt, corruptionem, quantũ ad ſtatum, & formas quaſ
dam accidentales ſeu tranſmutationem in meliorem ſtatum, [TANQVAM factorum].i.à deo creato-
Pſalm.10. rum. Idcirco cũ ſint à deo creata poſſunt ab eo transferri in alium ſtatum. Quod erit in die iudicii, [VT
maneant ea quæ ſunt immobilia].i.hæc eadẽ in melius tranſmutata, in ęternum perſeuerent. Quia poſt
diem iudicii ceſſabit generatio & corruptio in rebus corporeis. Vel ſic, Quod autem adhuc ſemel, di-
cit, id eſt, per quod de tempore gratiæ loquitur, declarat mobilium tranſlationem.i.cæremonialiũ vete-
ris legis ceſſationem tanquam factorum, id eſt, quaſi ad tempus inſtitutorum à deo, non vt ſemper dura
rent, vt maneant ea quæ ſunt immobilia.i. ſtatus, ritus, & ſacramenta nouæ legis vſque ad finem ſeculi
EPIST. perſeuerent [ITAQVE regnum immobile].i.cœleſte [SVSCIPIENTES] modo in ſpe, ſuſcepturi
illud in re [HABEMVS gratiam] gratum facientem, [PER quam ſeruiamus] obſeruando præcepta,
[PLACENTES deo] id eſt, opera meritoria perpetrantes. Seruiamus inquam [CVM metu] inquantum
eſt dominus, [ET reuerentia] id eſt, veneratione amoroſa, inquantum eſt pater noſter. Vnde conqueri-
tur apud Malachiam, Filius honorat patrem, & ſeruus timet dominum ſuum. Si ergo pater ego ſum, vbi
Malach.1. eſt honor meus? Et ſi dominus ego ſum, vbi eſt timor meus? Sic ergo ſeruire debemus. Cuius ratio ſubin
fertur, [ETENIM deus veſter ignis conſumens eſt] ſimilis igni deuoranti. Deus enim peccatores con-
ſumit & cruciat. Electos vero calore amoris incendit, atq; à fæcibus criminum purgat. Hoc eſt, quod in
Deuteronomio inducitur, Caue ne obliuiſcaris pacti domini dei tui, quoniã domin⁹ deus tuus ignis cõ-

A ſumens eſt, deus æmulator. Ex quo innoteſcit, quòd ad literam loquitur de cõſumptione impiorum per
pœnas. Quemadmodum in propheta Eſaia ſcribitur, Ardens furor eius, & grauis ad portandum. Eſa.10.

CAP. XIII. [CHARITAS fraternitatis maneat in vobis.]

ARTICVLVS XIII.

EX hoc loco vſque ad finem epiſtolæ ponit Apoſtolus moralia documenta, [CHA
RITAS fraternitatis].i. fraterna ſeu proximorum dilectio [MANEAT in vobis.]
Qui enim diligit proximum, legem impleuit. Vnde & Petrus iubet, Ante omnia
mutuam charitatem in vobis continuo habentes, quoniam charitas operit multi- Rom.13.
tudinem peccatorum [ET hoſpitalitatem nolite obliuiſci] ſed eam pro viribus ex- 1.Pet.4
ercete. Sicut & Petrus hortatur, Hoſpitales inuicem ſine murmuratione, ne Chri
ſtus in die iudicii vobis improperet: Hoſpes fui, & non collegiſtis me. [PER hanc Ibidem.
enim] hoſpitalitatem, quę eſt actus charitatis & miſericordię, [PLACVERVNT]
deo [QVIDAM] videlicet Abraham & Loth, [Angelis hoſpitio receptis,] vt fertur in Geneſi, Angeli Matt.25.
nanque in ſpecie hominum eis apparuerunt, vnde & primo putabant eos homines eſſe. Quod patet Gene.19.
quoniam corporalem refectionem parauerant eis. Ex quibuſdam tamen indiciis videbantur eis eſſe bo- Gene.23.
B mines ſancti, in quibus deus honoraretur. Propter quod adorauerunt eos. Poſtmodum vero cognoue-
runt, quòd angeli eſſent. [MEMENTOTE vinctorum] id eſt, captis ſuccurrite, neceſſaria miniſtrando,
auxilium impendendo [TANQVAM ſimul vincti] id eſt, in carcere corporis huius detenti. Vel tanquã
ſimul vincti, id eſt, ſic ac ſi eſſetis vincti cum eis, & ſicut vobis fieri velletis, ſi vincti eſſetis. Mementote
quoque [ET laborantium] id eſt, pauperum & infirmorum, infirmitatibus & laboribus fatigatorum, vt
eos repauſetis [TANQVAM & ipſi in corpore morantes].i. corporales neceſsitates quotidie ſentientes.
Per quod experti eſtis quid illis neceſſarium ſit. [HONORABILE connubium].i. honeſtum matrimo-
nium ſit [IN omnibus] vobis coniugatis, vt tria bona matrimonii inueniãtur in vobis, videlicet fides &
ſacramentum, [ET thorus immaculatus] id eſt, non niſi legitimè copulati condormiant, [FORNICA-
TORES enim] ſimplici fornicatione [ET adulteros] niſi pœniteãt, [IVDICABIT deus] iudicio repro Sapien.3.
bationis æternæ. Ex quibus conſtat, quòd actus matrimonialis poſsit eſſe ſine peccato. Et quòd fornica-
tio ſimplex ſit peccatum mortale. [SINT mores] id eſt, actus & vita veſtra [SINE auaritia] Auaro enim
nihil eſt ſceleſtius. Et radix omnium malorum eſt cupiditas, [CONTENTI præſentibus] id eſt, bonis Eccleſ.10
iam habitis, vt non ſtudeatis cumulare ſuperflua: ſed habentes victũ, & quibus tegamur, contenti ſimus. 1.Tim.6.
[IPSE enim] dominus [DIXIT] in lib. Ioſuæ, Quod ad literam dicitur ipſi Ioſuæ, moraliter autem vni- Ibidem.
C cuique in deo ſperanti. [NON te deſeram] quin tibi neceſſaria tribuam, [NEQVE derelinquam in aduer Ioſue.1.
ſis. Hoc & Chriſtus in Euang. ait, Scit pater veſter, quia his omnibus indigetis. Quærite ergo primum
regnum dei, & hæc omnia adiicientur vobis [ITA vt cõfidenter dicamus] ſinguli illud Pſal. [Dominus Matt. 6.
mihi adiutor eſt non timebo quid faciat mihi homo] quanuis rapiat mea. Si enim deus pro nobis, quis cõ Pſal.117.
tra nos? Nam etſi permittat nos tribulari, expoliari, ſiue occidi, hoc facit propter maius commodum no Rom.8.
ſtrum & gloriam ampliorem. Idcirco debemus nos eius diſpoſitioni confidenter committere. [MEMEN-
TOTE prępoſitorum veſtrorum] apoſtolorum & diſcipulorum, ſeu ſucceſſorum eorum, [QVI vobis locuti
ſunt verbum dei quorum intuentes].i. conſiderantes [EXItum conuerſationis].i. finem & paſsionem quę
vitam hanc terminauerunt. Vel exitum conuerſationis.i. conuerſationem & alios,] IMITAMINI fidẽ]
vt ſitis parati mori pro fide, tanquam fideliter agatis vt ipſi. Sic autem in Chriſto ſperandum eſt. Nam FINIS.
[IESVS Chriſtus heri & hodie, ipſe & in ſecula].i. Chriſtus qui fuit adiutor præcedentium ſanctorum
eſt adiutor & poſterorum, omniumq; qui vſq; ad finem mundi in ipſo ſperabunt. Vel per has differẽtias
temporis deſignatur ęternitas Chriſti ſecundũ diuinitatem. Quemadmodũ & alibi dicitur, Gratia vobis Apoc.1
ab eo qui eſt, & qui erat, & qui venturus eſt. ¶Deinde docet vitare magiſtros fallaces, in cathedra peſti Pſalm.1.
lentię ſedentes [Doctrinis variis].i à ſacra ſcriptura diuerſis ac diſſonis [ET peregrinis].i. extraneis, [NO Col.2.
lite abduci] à fide catholica. Ne quis vos decipiat per inanem philoſophiam, aut falſam ſcripturarum in
terpretationem, vel ſimili modo. [OPtimum eſt enim gratia].i. per gratiam gratificantem [STAbiliri cor]
D .i. animam cõfirmari in deo. Quoniam gratia iſta eſt omnium operum meritoriorum principium, ſicut
natura principium eſt operationũ naturalium. Idcirco per gratiam vitantur errores ac hæreſes. Et tanto
perfectius bona aguntur ac mala vitantur, quanto amplius cor in gratia ſtabilitur. Optimũ ergo eſt gra-
tia ſtabiliri cor, [NON eſcis] i. non ſuperfluitate ciborum, vel nõ diſcretione eſcarum ſecundum legem,
quoniam eſcæ ſecũdum legem licitæ non magis conferunt gratiam ꝙ̃ illicitæ. Ideo ſubditur, [QVæ] eſcæ
[NON profuerunt] ſpiritualiter [AMBulantibus in eis] id eſt, guloſis vel obſeruatoribus legis, quantum Rom.14.
ad eſum quarũdam eſcarum, & aliarum euitationem. Talia enim cærimonialia tempore noui teſtamenti
mortifera ſunt, nec propria virtute gratiam conferebant etiam tempore veteris legis. [HAbemus enim al
tare de quo edere non habent poteſtatẽ qui tabernaculo deſeruiunt] Altare iſtud intelligi poteſt corpus Apoc.8.
Chriſti, vel crux in qua Chriſtus oblatus eſt, vel materiale altare eccleſię. De corpore autem Chriſti, vel Rom.3
de altari & cruce.i. de ſacrificio oblato in altari materiali, in quo Chriſt⁹ quotidie immolatur. Vel in cru
ce, in qua oblatus eſt ſemel, nõ habent poteſtatem.i. licentiam manducandi, qui tabernaculo deſeruiunt
.i. cultui veteris teſtamenti ſeu obſeruationibus legalibus, quæ fiebant in tabernaculo, dediti ſunt, volen
tes obſeruare legalia ſimul cũ euangelio. Tales enim cenſentur hęretici, ideo ſacramẽtum corporis Chri
ſti manducare non poſſunt. Vnde conſtat, quòd eſcæ legales non proſunt, ſed optimum ſit gratia ſtabi-
liri cor, quòd fit in participatione corporis Chriſti. ¶Quod deinde probat Apoſtolus per allegoriam
veteris teſta. ſeu figuram huius rei ſignificatiuam. [QVORVM enim animalium] ſcilicet hirci & vituli, Leui.16.

qui in die expiationis offerebantur ſolenniter intra caſtra,[INFERTVR ſanguis pro peccato in ſancta E
per pootificem] Horum quippe animalium ſanguinem intulit ſummus ſacerdos io ſancta ſanctorum,
[HORVM]quoque animalium[CORPORA]id eſt carnes oblatæ[CREMANTVR eatra caſtra] Non
enim licuit alicui bis carnibus veſci. Quoniam pro peccato pontificis eraot animalia iſta oblata, pro-
pter quod carnes eorum comburebantur omnino eatra caſtra.

¶Porrò hircus & vitulus præfigurauerunt Chriſtum pro noſtris peccaris oblatum, & ſimilitudine car
nis peccati indutum. Qood vero pontifex tulit ſanguinem illorum animalium intra ſancta ſanctorum,
Marc.15. ſignauit,quòd per ſanguinemChriſti patefactus eſt aditus regni cœlorum.Combuſtio autem corporum
præfigurauit, qnòd Chriſtus portam pateretur. Sed quòd ſacerdotes veſci non poterant carnibus illis,
ſignificauit quòd Iudæi legalibus inhærentes, & tabernaculo deſeruientes non habent poteſtatem eden
di de altari noſtro, videlicet participando corpus & ſanguinem Chriſti, propter quod declarandum in-
troduxit Apoſtolus hanc figuram legalem. [PROPTER quod] id eſt, quia corpora animalium illo-
Iohan.17 rum cremebantur eatra caſtra, idcirco vt fignratum correſponderet figuræ, [ET Ieſus vt ſanctificaret]
Marc.15. id eſt, à peccato purgaret, gratiamque conferret,[PER ſuum ſanguinem]id eſt,precio ſanguinis ſui[PO
Lucæ.25. PVLVM] id eſt genus humanum, [EXTRA portam] Hieruſalem [PASSVS eſt] ſcilicet in loco Cal-
Iohan.19 uariæ. Nunc tamen locus ille intra Hieruſalem reædificatam includitur.[EAEAMVS ergo]greſsibus
Galat.5. mentis, videlicet credendo ac diligendo,[AD eum extra caſtra] id eſt eatra propria corpora, ea ſpiri- F
Rom.8. tualiter mortificando. Qui enim ſunt Chriſti, carnem ſuam crucifixerunt cum vitiis & concupiſcen-
Lucæ.9. tiis. Et, Qui in caroe ſunt deo placere non poſſunt,[IMPROPERIVM eius poitantes]id eſt,paſ
ſioni eius nos conformantes, & crucem noſtram quotidie poſt ipſum baiulantes, patiendo libenter
2.Petr.1. pro Cbriſti amore omnia dura atque aduerſa. [NON enim habemns bic]id eſt in ſeculo, vel corpore
Matt. 25. iſto mortali[MANENTEM ciuitatem] id eſt, ſtabilem manſionem. Velox nanque eſt depoſitio ta-
Iob.32 bernaculi noſtri, & nec diem ſcimus nec horam Quemadmodum ſcriptum eſt, Neſcio quandiu ſubſi-
1. Par.29. ſtam, & ſi poſt modicum tollat me factor meus. Et rurſus alibi, Dies noſtri quaſi vmbra ſuper terram
Apoc.21. & nulla eſt,mora,[SED futurum]id eſt cœleſtem ciuitatem, ac patriam beatorum, [INQVIRIMVS]
De quo in Apocalypſi legitur, Ciuitas non eget ſole neque luoa. Mam claritas dei illnminabit eam,
& lucerna eius eſt agnus. [PER ipſum ergo]id eſt, quatenus ad hanc ciuitatem futuram perducamur,
per ipſum Chriſtum mediatorem, aduocatum, atque pontificem noſtrum [OFFERAMVS ho-
Pſal.40. ſtiam laudis] id eſt, orationem deuotam, obedientiam promptam, & diuini nominis laudationem,
Eccl.35. [SEMPER] id eſt,omni hora conuenienti ac debita[DEO]trinitati, qui ait in Pſalmo, Sacrificium
laudis honorificabit me. De tali ſacrificio ſcriptum eſt & alibi, Salutare ſacrificinm eſt attendere mao
datis, & diſcedere ab omni ioiquitate. Quid autem dicat hoſtiam laudis, declarat,[ID eſt fructum]hoc G
Eſa.50 eſt,ſermonem noſtrorum [LABIORVM confitentiom nomini eius] id eſt, laudantium deum.
Oſee.14. Quemadmodum in Propheta legitur, Tollite vobiſcum verba, & dicite ei, Reddemus vitulos labiorum
Pſal. 108. noſtrorum. Et in Pſalmo, Confitebor domino nimis in ore meo. [BENEFICENTIAE autem] hoc
eſt,liberalitatis & bonæ operationis in alios[ET communionis]id eſt,charitatiuæ communicationis bo
norum veſtrorum ſpiritualium,[NOLITE obliuiſci]ſed opere eaercete[TALIBVS enim hoſtiis]id eſt
operibus ad dei honorem eahibitis[PROMERETVR]id eſt,pro præmio acquiritur,[DEVS]cum ſint
opera meritoria vitæ æternæ [OBEDITE prępoſitis]id eſt, pręlatis ac ſuperioribus[VESTRIS]Chri
ſti vicariis, eorum præcepta ſeruando, [ET ſubiacete illis] reuerentiam exhibendo. Ait enim ſaluator
Lucæ. 10. ſuis vicariis, Qui vos audit,me audit: & qui vos ſpernit,me ſpernit.[IPSI enim petuigilant]id eſt,de
veſtra ſalute ſoliciti ſunt, [QVASI rationem pro animabus veſtris reddituri]Chriſto[VT cum gandio
hoc faciant] id eſt, lætanter pro vobis peruigilent aſpicientes ſe non inaniter deſudare pro vobis, ſed de
veſtro profectu gratulentur. Maxima quippe conſolatio boni prælati, eſt digna conuerſatio ſubdito-
3.Iohan. rum, prout Iohannes in tertia ſua teſtatur Canonica, Maiorem horum gratiam non habeo, qnàm vt
Eſaię.63. audiam filios meos in veritate ambulare. [HOC enim eapedit vobis]id eſt,in hac obedientia & ſubie-
1.Reg.15. ctione ſalus veſtra conſiſtit. Melior nanqne eſt obedientia quàm victimæ: & auſcultare magis, quàm
offerre adipem arietum. Quoniam quaſi peccatum ariolandi eſt repugnare: & quaſi ſcelus idololatriæ,
nolle acquieſcere. Cum gaudio ergo hoc faciunt, [Et non gementes]id eſt, noo deſolati propter rebel- H
Eſaiæ.5. lionem, & ingratitudinem veſtram.[Orate pro nobis [Ecce Paulus confirmatus in gratia, petit ab infe
rioribus orationis ſuffragium. Nemo ergo adeò magnus aut ſanctus fit io propriis oculis, vt ſperoat aut
negligat petere orationis auailium à proaimis ſeu ſubiectis.
1.Cor.4. ¶Inſuper manifeſtat apoſtolus ſe eſſe capacem effectus orationis aliorum.[Confidimus enim] in domi
no,[QVIA]id eſt, quòd[BONAM conſcientiam habemus]id eſt de nullo peccato, præſertim mortali, no
bis conſcii ſumus [IN omnibus] locis, horis, & cauſis [BENE volentes coouerſari]id eſt, laudabili-
ter viuere, neminem decipiendo[AMPLIVS autem deprecor vos hoc facere id eſt, pro nobis orare,
1.Petri.5. [QVO celerios reſtituat vobis]id eſt, vt cito permittat redire ad vos, ad veſtram vtilitatem. [Deus an-
Iohan.10 tem pacis]amator ac dator[QVI educit de mortuis]id eſt de morte ſuſcitauit, [Paſtorem magnum om-
Iohan.21. nium]id eſt Chriſtum ſummnm principemq; paſtorum hominum bumilium, innocentium & electorũ.
De quibus air, Animam meam pooo pro ouib[9] meis. Et ad Petrum, Paſce(inquit)oues meas. Qui facti
ſunt oues, [IN ſanguine teſtamenti æterni].i. per meritum effuſionis ſanguinis Chriſti. Quo ſanguine
confirmatum eſt nouum teſtamentum, quod appellatur ęternum, quoniam aliud ei non ſuccedit. & quia
æterna bona promittit[Dominus noſter Ieſus Chriſtus aptet]id eſt, per gratiam eapeditos[VOS]faciat
[IN omni bono]id eſt, in cogitatione pura, locutione vera, operatiõe & paſsione, & ſancta & recta, [Fa
ciens in vobis].i. dans vobis gratiam agendi id[Quod placeat coram ſe] id eſt, ſuę iuſtitiæ ſic acceptum

A Ipſe enim operatur in nobis, & velle & perficere. Et omnia opera noſtra operatur in nobis, faciatq; hoc [PER Chriſtũ Ieſum]. i. merito Chriſti, per quẽ omnia diuina nobis charíſmata conferuntur, [CVI eſt gloria in ſecula ſeculorum]. i. ſine fine. [AMEN. Rogo autem vos fratres vt ſufferatis]. i. vt gratanter ac patienter audiatis [VERBVM ſolatii] id eſt, epiſtolam hanc ſolatioſam & conſolatoriam [ETENIM perpaucis] id eſt, valde breui ſermone [SCRIPSI vobis] reſpectu ſententiarum quæ in hac continentur epiſtola, [COONOSCSTE fratrem noſtrum Timotheum dimiſſum] à carcere, in quo dudum vinctus iacebat, [CVM quo ſi celerius] id eſt, feſtinanter [VENERIT] ad me [VIDEBO vos] viſitando vos cum eo, ſi deus ſic dederit [SALVTATE omnes præpoſitos] id eſt, prælatos [VESTROS, & omnes ſanctos] id eſt, viros perfectos inter vos exiſtẽtes. Ex hoc elicitur, quòd præſentem epiſtolam ſcripſit communitati, ſeu inferioribus, non rectoribus, quia fortaſsi non indigebant. [SALVTANT VOS] id eſt, beatitudinem vobis dicunt & optant omnes [FRATRES] id eſt, Chriſtiani, [DE Italia] cuius metropolis eſt Roma. Ex quo patet, ex Roma hanc ſcriptam eſſe epiſtolam. [GRATIA] gratum faciens finalis & conſummata ſit, [CVM omnibus vobis, Amen.] Ipſe enim eſt donum ſupernaturale, ad ſupernaturalem finem perducens, quam ſolus creator infundit. Qui eſt ſuper omnia deus ſublimis & benedictus, Amen.

Phil. 8
Eſa. 26.
Rom. 5.
Act. 16.

B

FINIS.

PARISSIS

ANNO AB INCARNATIONE DOMINI.

M. D. XXXIX.